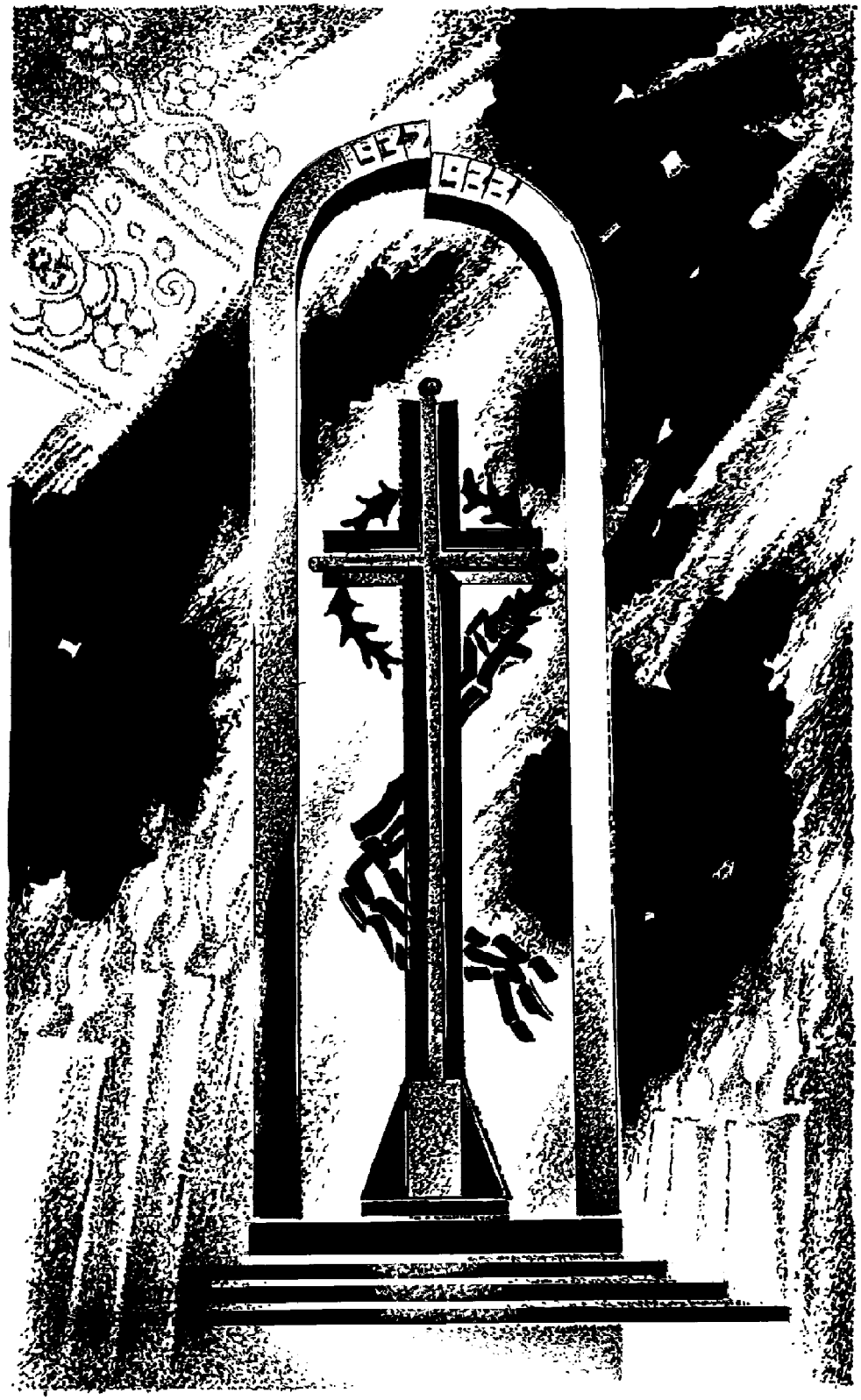

Борис Ткаченко– агроном, історик, етнограф, дослідник народного мистецтва, краєзнавець.

Доля не завжди була для нього поблажливою. Спеціаліста з університетською освітою не допускали до роботи за фахом. Працював лудильником, зварником, комбайнером, шофером, головним агрономом Лебединської райсільгоспхімії, багато сил віддає громадській роботі по зміцненню суверенності України.

Ім'я його знайоме читачам з гострих публіцистичних нарисів у місцевих газетах та журналі "Україна". Книжки Бориса Ткаченка "Совість", "Поле без гербіцидів, душа без погонича", "Лебедія", "Важка стежка до Бога" засвідчили його велику любов до землі і людини на ній.

Нова книга Б. Ткаченка "Під чорним тавром" – то його крик над могилою свого народу, убієнного сталінсько-московським голодомором То крик розпачу, відчаю і сподівання. То крик-засторога Україні і в Україні сущим: люди, стережіться нового тавра – воно стане для нас смертельним.

Це книга звинувачення і осудудикої людоїдської системи. Це книга пам'яті наших земляків, яких ковтнув у 1932–1933 роках сталінський геноцид проти українського народу.

Голос автора мужній і правдивий. Його правду засвідчують документи і людська пам'ять. Хто може сперечатись з ними? Ніхто.

Борис ТКАЧЕНКО

ПІД ЧОРНИМ ТАВРОМ
Документи, факти, спогади

Історична розвідка про геноцид в Україні,
і зокрема на Сумщині, в 1932-1933 роках,
скріплена найвищим суддею – людською пам'яттю

Видання друге, доповнене

Суми
ВВП "Мрія-1" ТОВ
2008

ББК 63.3 (4 Укр – 4 Сум) 622
Т 48

Автор висловлює щиру вдячність
за сприяння у виданні цієї книги
Марії Фішер-Слиж (Канада)
та Сумській обласній державній адміністрації

ТКАЧЕНКОБ. І.
Т 48 Під чорним тавром. Документи, факти, спогади. Історична розвідка про геноцид в Україні, і зокрема на Сумщині, в 1932-1933 роках, скріплена найвищим суддею – людською пам'яттю. Видання друге, доповнене. - Суми: видавничо-виробниче підприємство "Мрія-1" ТОВ, 2008. - 784 с.

ISBN 978-966-566-403-1

Це ґрунтовне історичне дослідження причин і наслідків голодомору 1932–1933 років в Україні, і зокрема на Сумщині, проведене на основі місцевих фактів, документів і спогадів очевидців, матеріалів Сумського обласного архіву, архівів Єкатеринбурга (Свердловська) й Архангельська, куди висилали сумчан як "ворогів народу", а також Київського архіву кінофотофонодокументів, архівів СБУ. Автор переконливо доводить вину тогочасного уряду СРСР та місцевих представників влади, піднімає завісу над жахливою таємницею і злочином по винищенню генофонду українського народу.

ББК 63.3 (4 Укр – 4 Сум) 622

ISBN 978-966-566-403-1
© Ткаченко Б.І., 2008
© ВВП "Мрія-1" ТОВ., 2008

“Читати українську історію треба з бромом, – до того це одна з нещасних, безглуздих, безпорадних історій, до того боляче, досадно, гірко, сумно перечитувати, як нещасна, зацькована, зашарпана нація тільки те й робила за весь час свого державного (чи правильніше: півдержавного) існування, що одгризалась на всі боки: од поляків, руських, татар, шведів. Уся історія – безупинний, безперервний ряд повстань, війн, пожарищ, голоду, набігів, військових переворотів, інтриг, сварок, підкопування.

Чи не те саме стає тепер?”

(В. Вінниченко).

“Ви чули, що було сказано давнім: не вбивай, і коли хтось уб’є, той підпаде судові. А я кажу вам, що кожний, хто гнівається на брата свого, підпаде судові. Хто ж скаже братові “нікчема!”, той підпаде Верховному Судові. А хто скаже “дурень!”, той підпаде під вогонь пекельний”.

(З Нагорної проповіді Ісуса Христа).

“Прекрасна річ – любов до батьківщини, але є ще щось більш прекрасне – це любов до істини”.

(П. Чаадаєв).

ГОЛГОФА XX СТОЛІТТЯ

Не пригадую, де саме я вичитав, що останній випадок канібалізмузафіксовано в XIX столітті. Тодія не знав, що правда людських страждань у нашій країні схована за сімома замками. Люди, доведені голодом до безумства, поїдали людей в 1933 році. Це булоу нас, на Україні, на “світлій” дорозі до комунізму Ще живі свідки, котрі бачили це страхіття. Вони тут, в оцій книзі, словами відчаю і скорботи звертаються до всіх, аби схилити голови над кістками замучених, аби вказати людям, хто, як і чому довів народ України до такої біди, якої ще ніколи і ніде не було за всю історію людства.

Тожпередмовудо цієї книги написано давно, навіть не 60 літ тому, а ще раніше, 5 грудня 1917 року, коли більшовицька Росія оголосила війну Україні. Передмова написана комуністичнимибагнетами і кров’ю багатостраждального українського народу.

Уряд УНР на ультиматумЛеніна і Троцькоговідповів: “...Пока в Великороссии развивается анархия, экономический, политический и хозяйственный развал, пока там царят грубый произвол и попрание всех свобод... Генеральный Секретариат не находит нужным повторять этот печальный опыт на территории украинского народа”.

Ага, ось як?! Ну, ми вам покажемо “самоопределение”, ми вам розтлумачимо “вплоть до отделения”. І розпочалася... історія України XX століття.

Ця книга показує, що апарат насильства і злочинів було створено саме в Росії, а вже звідти експортовано “до самых до окраин”. Та, щоб приховати факт присутності саме російських злочинців на Україні, 1 березня 1918 року Ленін телеграфує Орджонікідзе, щоб російські військові частини на Україні були перелицьовані на український лад. Не допомогло. Україна охоплена полум’ям селянських повстань. Перелицьований Антонов-Овсієнко шле телеграму Іллічу: “Треба відкликати московські продзагони. Спочатку організуйте місцеву владу, а потім за її допомогою ВИКАЧУЙТЕхліб”.

Чудова порада! Почалося насадження окупаційних ревкомів, совєтов, створювався “український уряд”. Його зліпили на території РСФСР постановою ЦК російськоїкомпартії.

Як діяли ті “совєти”, прочитаєте в книзі, і, читаючи, пам’ятайте, що Ради могли б стати демократичною формою правління, але за єдиної умови – без більшовиків. Бо ті ніколи не шанували демократію, а тільки використовували її лаври для тернового вінка, надітого на голову народу. Сам Ленін учив більшовиків, що “демократия есть одна из форм буржуазного государства”, що за демократію “стоят все изменники истинного социализма”. Отак. Ні більше, ні менше. Тож не дивно, що і нинішні комуністи і соціалісти з такою ненавистю вимовляють слово “демократія”.

Книга Бориса Ткаченка – це історичне дослідження, основою якого є строгий документалізм і свідчення очевидців. В історії відома епоха, названа темним середньовіччям. Інквізицією XX сторіччя з повним правом можна назвати більшовизм не темного вже, а “світлого” середньовіччя, бо осявали його “світлі обрії комунізму”.

І коли мати, доведена голодом до божевілля, вбиває і поїдає свою кровинку, дитя своє, а кісточки хоронить, насипає горбик землі, а потім рве на собі волосся і кається перед Богом, вимолюючи прощення за свій злочин, її можна зрозуміти і – простити. Бо її вина – то наслідок великого злочину диявола, охрещеного іменем більшовизму. Але цей диявол чомусь прощення не просить.

Тож будьте, люди, на сторожі, не дайте йому знову накинути на ваші руки кайдани, не допустіть його відродження.

А ця книга нехай стане хрестом на могилі жертв усіх комуністичних голодоморів і анафемою антинародної ідеології більшовизму.

Євген ВАСИЛЬЧЕНКО,
член Спілки письменників України.

ВІД АВТОРА

"Не поет, хто забуває
Про тяжкі народні рани".
(Л. УКРАЇНКА).

"Як мовчанням душу уяремлю,
то який же в біса я поет?"
(Ліна КОСТЕНКО).

"Україна, Україна, під жидами твоя спина".
(З народної мудрості тих часів).

Ця книга – розповідь про планомірне винищення українського народу, соціального грунту української національної самосвідомості більшовицькою жидомасонськоюсистемою в роки колективізаціїшляхом голодомору Нехай наше визначення не шокує читача, бо перші двадцять років так званої радянської влади в Українібулироками повного розгулужидомасонськогоордену в личині ЦК ВКП(б) та Раднаркому. Всі вищі партійні, радянські, репресивні та ідеологічніоргани в той

час були в руках зовсім не корінної нації. Перегляньте їхній національний склад, перегляньте їхні дії в ставленні до інших народів, згадайте, ким творилося розкрадання поверженої Росії, і ви переконаєтеся у вірності сказаного. Згадайте справжні прізвища творців тієї розбійницької ідеології. Ні-ні, не прибрані для маскування прізвища, а справжні, батьком-матір'ю дані. Подумаймо, для чого вони змінювали свої рідні прізвища. Та лиш для того, щоб приховати свою національність. Тоді Хонігбергиставали Томськими, Зільберштайни – Богдановими, Цедербауми – Мартовими, Фінкельштейни – Літвіновими, Собельсони – Радеками, Зімбари – Мартиновими, Хірші – Зінов'євими, Ієгуди – Ягодами…

Додайте до цих діячів ще Кагановича, Хатаєвича, Молотова-Скрябіна, своїх місцевих Тільманів, Ренштейнів і дурнойваненків, і вжахнеться наша душа від чи не найбільшого злочину проти людства.

А тепер дехто й задумується: з якої такої причини голодомор 1932-1933 років Ізраїль, Росія та деякі рідненькі брехогуби, що оглядалися на Москву, відмовилися визнати геноцидом.

Ні-ні, це не звинувачення трудящого і дбайливого єврейського народу. Це звинувачення зашорених облудною ідеєю покидьків від того народу.

Автор свідомо полишив це питання для подальшої розмови, а в даній книзі він прагнув розкрити лише наслідки чужинського панування на нашій землі.

Побудована книга на спогадах моїх земляків, архівних матеріалах, розсекречених нині документах.

Цієї теми автор торкався ще у 1989 році, але розкрити її, як того хотілося, не зміг. Партійне керівництво району було обурене, мовляв, зводиться наклеп на радянську дійсність. Ще більше були обурені ідеологічні підпанки, яким була припоручена пильність за газетним і журнальним словом. Автора викликали в білі апартаменти і там він писав пояснення, що це не наклеп, а чистісінька правда. І багато хто із творців тієї гіркої правди були просто сліпими виконавцями геноциду. І, що збирання свідчень очевидців тої трагедії є не підкопування "под государственные устои", а лише данина пам'яті жертвам геноциду, здійсненого тодішньою владою.

До автора приходили посильні "з дружніми порадами" – не зв'язуйся, невже тобі мало на віку неприємностей? І взагалі, кому воно оте все потрібне?.. Ті, хто розкуркулював – порядні люди, пройшли фронти, їхні портрети в краєзнавчих музеях. Та й голод... Ну, був. Так коли це було... І навіщо все це піднімать? Людей не на це треба націлювати, а на трудові звершення, на згуртування довкола рідної комуністичної партії. А в цих питаннях партія сама розбереться...

Були й телефонні дзвінки. Хриплим голосом сокорили залякувачі: повісимо, обов'язково повісимо.

Не знаю, що можна було відповісти другим, а першим годилось би нагадати, що доручати сповідуватись про видушення України тим, хто її видушив, було б, м'яко кажучи, недоцільно.

Коли б компартія справді не відчувала в цьому злочині своєї вини, вона б не

затаємничувала його. Коли б цей злочин зробили якісь інші, опозиційні до неї структури, то про нього вона трубила б дужче, ніж про те, що "народ і партія – єдині".

Було що приховуватипартії.

Коли злочинець вб'є безвинну людину, його жде вища міра покарання. Коли злочинець вб'є кілька чоловік – то вже не людина, то – маніяк. Це гірше звіра, гірш чуми. Йому замало навіть вищої міри.

Партія вбила 60 мільйонів і на десятки літ застрахала свідків свого злочину: цитьте, мовчіть, бо й вам таке буде.

Уявімособі чисельність репресивної машини. Оті 60 мільйонів – їх же хтось повинен був страхати, арештовувати, конвоювати, охороняти, убивати, загрібати. Була створена ціла армія катів, яких в свою чергу треба було годувати, одягати, веселити...

Невже в ім'я закатованих, в ім'я справедливості, в ім'я відтворення нормального людського життя не можна кинути навіть слова осудусистемі, яка породила ось таке зло?

Якщо слухати наших порадників – не можна.

Навпаки, за це ми повинні воздавати їй славу (лозунг "Слава КПРС"), за це ми зобов'язані називати її рідною (лозунг "Під прапором рідної комуністичної партії..."), за це її криваву догму ми повинні називати єдиновірною і непогрішною (лозунг "Верной дорогой идёте, товарищи").

Чи може бути ще більшим, ще витонченішим фарисейство фарисеїв?

Мабуть, ні.

> **"...Як загоїти всі рани України? Смутні часи! А скільки вбивць було? А суд? Чи буде суд над ними? А скільки ж їх лишилося з чинами, пенсіями, віллами? Невже вони гадають, що все мине? О, ні! Народу пам'ять – неубієнна!"**
>
> **(С. Параджанов, кінорежисер).**

Та нам знову пропонують: мовчіть, зробіть вигляд, що ви не бачили, нічого не чули, не знаєте. Тим більш, строк давності...

Пробачте, порадники. Строк давності вживаний лиш для відміни покарання, а для осуду.. Для осудунемає строків.

Тожнехай ця книга будекраплиною гніву у вселюдськомуморі осудузлочину більшовизму. Нехай вона будескромним вінком на могилу пам'яті закатованих.

Автор висловлює глибокувдячність за надання архівних матеріалів завідуючим Сумським державним архівом Ларисі Якимівні Заїці та Геннадію Миколайовичу Іванущенку, старшим науковимспівробітникам цього ж архіву І.Є. Гончаровійта Л.А. Покидченко, завідуючій Лебединським районним архівом Галині Кирилівні Роспоп, секретарям районної комісії по реабілітації жертв тоталітаризму А. М. Бойко та Н.П. Кисляковій, архівістам та літераторам Києва, Харкова, Архангельська, Свердловська, керівнику музею Івана Макаровича Гончара в Києві Петру Гончару, архівістам архіву Сумського обласного управління СБУ і всім тим

свідкам голодомору хто відгукнувся на наше прохання і розповів про геноцид на нашій землі.

Автор щиро вдячний громадянці Канади Марії Фішер-Слиж та Сумській обласній державній адміністрації за фінансування цього видання.

В оформленні книги використані роботи київського художника Василя Євдокимовича Перевальського.

Б. ТКАЧЕНКО.

«Наш північний сусід – Суздальщина – є значно небезпечнішим нашим ворогом, ніж половці».
(Київський літопис, 1093 р.)

«Не хотів би бути пророком, але серце в мене стискається перед чуттям, що ми тільки біля порогу таких бід, перед якими поблякне все те, що ми зносимо тепер».
(В. Короленко).

РОЗБІЙНИКИ ЗІ СКІПЕТРОМ У РУЦІ

"Для России потерять Украину – все равно, что потерять голову".
(В. ЛЕНІН).

"Історія нашого народу – це історія постійного нищення українства. Хто тільки не приходив на нашу землю, несучи їй розорення, сльози, смерть: і дикі печеніги, і монголо-татарська орда, і польська шляхта, і російський царизм... Та, мабуть, найбільших жертв зазнала Україна в двадцятому столітті від московсько-більшовицького варварства та гітлерівського нашестя. Тисячі, мільйони жертв. Про них ми дізнаємося аж тепер, бо кати діяли таким чином, щоб ми не знали не тільки могил своїх предків, вірних синів і дочок України, а й навіть їхніх імен. Спочатку в нас забрали землю, потім витолочили, знищили на ній увесь інтелектуальний цвіт, а насамкінець – посягнули і на пам'ять. Бо народ без пам'яті перестає бути народом, а перетворюється у безлике, сіре, слухняне, лакейське "население", яке без батога і ярма вже обійтися не може".

("Голос України" за 16 жовтня 1992 року).

Справді, мало на нашій грішній землі народів з такою нещасливою долею, як народ український. Ще менше таких, кого б грабували не тільки економічно, але й духовно. З України ж століттями гребли і хліб, і до хліба, століттями випікали з нашої душі рідне, а напихали її чужим непотребом, заливали розум блекотою протиприродних догм, віддавали на поталу класичним параноїкам та їхнім прислужникам.

І зовсім не існує на землі народу, у якого б украли його тисячолітню історію. Вкрали і привласнили собі. Обкраденому ж владно наказали: твоя історія розпочинається лише з 1917 року, і не раніш. Та й то з того часу історією є лиш те, що вигідне нам. Що не вигідне – його зовсім не було. То лиш плітки ваших ворогів-націоналістів, запроданців, дисидентів.

Ваша історія, молодші братики, то історія трудового злету мас по зміцненню економіки, розбудові народного господарства для подальшого задоволення всезростаючих потреб робітничого класу і трудового селянства, по вихованню нової спільноти людей – радянського народу. І успіхи ваші в житті були б неможливі, коли б доля не послала вам "старшого брата", який і за розумом, і за досвідом, і за організованістю, і за щирістю, і за добротою, і за свідомістю набагато вище вас.

Ось таку баєчку розповідають нам і старі, і новітніші байкарі уже ой як багато літ. Змінюються часи, змінюються слухачі, змінюються байкарі. Та постійним

залишається зміст байки. У “старшого брата” й земля щедріша, у нього й вода добріша, у нього й історія героїчніша, а у вас – ганебна. І мало хто знав, що та історія покручена-покручена та ще й обманом нашпигована.

Весь вік нам розповідали, яка грандіозна битва була на Неві з військами північного сусіда, за перемогу в якій князя Олександра стали називати Невським. А, виявляється, “ворожих військ” тих буловсього 23 чоловік.

Просто на кризі Неви зійшлися парубки з двох берегів і побились між собою, очевидно, з-за дівчат.

До речі, в часи цієї бійки Олександру виповнилося лише 5 літ. Тожна рицаря він явно не витягував.

Якщо такі бійки підносити до рівня святців, то що тоді говорити про хлоп’ячі бійки, скажімо, в моєму Лебедині на кризі річки Вільшанка, адже в частих колотнечах мірятись силою кулаківсходилось до двохсот чоловік.

Льодове побоїще ми й на екранах бачили. Тисячні полки “псів-рицарів” сунули по снігу. Невський майже всіх їх пустив під кригу. Це так у московських святцях пишеться. А насправді їх булолише 147 чоловік. З них 20 загинуло, а шістьох полонено.

Питається: хіба могла така дрібна сутичка потрапити в канали історії? Звісно, не могла. Ось тому в Іпатієвськомунепідробленомулітописі читаємо: “В лето 6750 (тобто в 1242 р.) не бысть ничтоже”. Тобтоне булонічого суттєвого. А в додаток зазначимо, що в той рік ОдександруНевськомувиповнилося тільки 15 літ і проживав він тоді не в Новгородічи Пскові, а за Волгою, в ставці монгольських ханів – Сараї, був ліпшим друзякоюханового сина Сартака, з яким побратався кров’ю.

Чомутака фальш затьмарила справжню історію? Ще волею цариці-розпусниці Катерини II “строжайшим повелением” з усієї імперії булизібрані стародавні літописи на редагування, на виправлення. Що булодля Московіїневигідне – пропускалось, вигідне дописувалось. Старанні псевдоісторики стільки навигадували, що й сама цариця морщилась, бо “уж больно поусердствовали”. В радянські часи брехня й зовсім паралізувала правду.

Якщо це була перемога старшого брата – її треба возвеличити. А коли вихопилась героїка в Україні – її треба негайно применшити, а ще краще – затаємничити, очорнити. Обман... обман... обман…

Гай-гай, коли ж то проросло його коріння на наших чорноземах? Коли вкоренилося воно на нашій медом і молоком викупаній землі? Яка ж то нечиста сила поставила чорне тавро на нашому імені? За які гріхи таврували нас і близькі сусіди, і чужі зайди, і свої безбатченки?

Проаналізувавшичас, в який ставилося те чорне тавро, зваживши всі обставини і наслідки того таврування, доходиш висновку: всі наші біди через багату землю нашу, через сусідськізаздрісні очі на ту землю, через покірні шиї народуукраїнського, через роботящіруки його, через любов до волі, через могутність пісні і мелодійність мови нашої, через те, що хочемо бути людьми, як і всі люди на землі...

Тема нашого дослідженняобмежує розгляд питання фальсифікаціїрадянською владою своєї історії, тож ми нагадаємо читачам лише про замітання слідів більшовицькогорозбою в часи жовтневогопереворотуІ не жахайтесь цього визначення. Так його називав і Ленін, і ще два десятки літ називали після Леніна. Той переворот був

здійснений на гроші міжнародної єврейської мафії німецькими шпигунами Леніним-Бланком, Троцьким-Бронштейном і їхньою компанією. Чого ми говоримо "єврейською мафією?" Та тому, що в Центральному Комітеті партії, в Раді Народних комісарів, у Чека були майже виключно євреї. Всі вони змінили прізвища на російські чи українські.

Під російськими прізвищами було спокійніше грабувати повержену Росію. В перші дні після перевороту всі оті нахамкеси, зільберштайни, цедербаумита хірші поклали в світові банки на свої рахунки величезні суми награбованого:

Ленін – 75 мільйонів швейцарських франків,

Зінов'єв – 80 мільйонів швейцарських франків,

Троцький – 11 мільйонів доларів США і 90 мільйонів швейцарських франків,

Дзержинський – 80 мільйонів швейцарських франків.

Це була перша затаємничена акція "мудрих вболівальників за народ".

А друга – замітання слідів своєї шпигунської діяльності і слідів фінансування єврейською світовою мафією жовтневого перевороту. В час голодоморув Україні 1922-1923 років, коли більшовицька геноцидна коса викосила 6 мільйонів українців, Москва створила кілька спеціальних таємних груп, які під виглядом збирання матеріалів з історії Нової Росії за мільйонні кошти скуповували документи про шпигунську діяльність керівного ядра комуністів і переправляли ті документи в розпорядження тих же шпигунів – виконавців жовтневого перевороту. Історикам відомі десятки таких документів. Ось один з них:

"Цілком таємно.
Петроград, 16 листопада 1917 р.
Голові Ради Народних Комісарів.
Згідно з постановою, ухваленою Нарадою Народних Комісарів т.т. Леніна, Троцького, Подвойського, Дибенка і Володарського, нами виконано таке:
1. В архіві коміс. юстиції із справи про "зраду" т.т. Леніна, Зінов'єва, Козловського, Колонтай та ін. вилучено наказ німецького Імператорського (вірно – імперського – авт.) Банку за №7433 від 2-го березня 1917 року про відпуск грошей т.т. Леніну, Зінов'єву, Каменєву, Троцькому, Суменсон, Козловськомута ін. за пропаганду миру в Росії.
2. Перевірено всі книги Хіа-Банку в Стокгольмі, які мали рахунки т.т. Леніна, Троцького, Зінов'єва та ін., відкриті за ордером Німецького Імператорського (імперського – авт.) Банку за №2754.
Книги ці передано тов. Мюллеру, присланому із Берліна.
Уповноважені Народного Комісара з іноземних справ
Е. Поліванцев,
Г. Залкінд".

Тож трохи історії..

Результати визвольної війни українського народу під проводом Богдана Хмельницького зазнали великої пощербини після угоди в Переяславі. Саме відтоді почався і економічний, і політичний, і духовний занепад України. І завершився повною руїною. Укладаючи угоду з московським царем, гетьман сподівався мати доброго союзника і покровителя державності. Насправді ж знайшов фарисея зі скіпетром у руці, затаємничені погляди якого зводились лиш до поглинання України. Московський удав саме так, і тільки так, поводився із довірливими, або ж слабкішими народами – ковтав їх без особливих труднощів. Україна ж виявилась дуже великим і

кострубатимшматком, то ж ковтання її затяглося на віки.

Всі післяпереяславські угоди: і Московська (1665 р.), і Глухівська (1668 р.), і Коломацька (1687 р.) служили послідовному обмеженню прав українського народу, поступовому нищенню його державності.

Грубо порушивши угоду в Переяславі і заключивши мир з Польщею в Андрусові, Росія поділила Україну навпіл: Лівобережжя залишила собі, а Правобережжя – віддала Польщі. Залишилось примусити ці дві половини ворогувати між собою, а відтак – слабнути. (Політика принципу "Разделяй и властвуй"). Передбачалося: доки йтиме між ними смута, робити наступ на духовність українців, на їхню церкву, підпорядковувати під свій скіпетр економіку краю і постійно розбавляти той край своїм людом.

Вже в 1672 році у Московщині вийшов указ про заборону користування видрукуванимив наших краях книжками:

> **"Во всех местах всяких чинов людям учинить заказ крепкой с большим покреплением, чтобы те люди польские и литовские печати книги у себя в домах втай или явно не держали, а приносили бы и отдавали бы воеводе".**

Слід зазначити, що в ті часи грамотність на Україні була набагато вищою загальноєвропейського рівня, не кажучи вже про Московщину. В дорожних записах Антіохського патріарха (1653 р.) про наш край читаємо таке:

> **"... по всій землі козацькій дивний та гарний факт спостерігали ми: всі вони, за малим винятком, грамотні, навіть більшість їхніх жінок та дочок уміють читати й знають порядок служб церковних та церковні співи; священики навчають сиріт і не дають їм тинятися неуками по вулицях".**

Все пізнається в порівнянні. Тож кілька слів про стан освіти в Московщині.

Першу школу в Москві (в підмосковному монастирі) заснували кияни. На запрошення Федора Ртіщева до Москви з Києва приїхало до 30 чоловік "иноков, изящных в учении граматики словенской и греческой, даже до риторики и философии".

> **"Собственные литературные силы Москвы на первых порах крайне незначительны, – вернее сказать, их совсем нет: и в области литературы до самого конца XV века Москва жила чужим добром".**
>
> **(А. Архангельский).**

І далі:

> **"Не только в XIV, но и в XV в., в отношении литературном Москва несравненно ниже Киева XII-го века".**
>
> **(А. Архангельский).**

> **"Священники у нас грамоте мало умеют... Ежели бы их... в обучение послать в Киев, в школы".**
>
> **(Із скарги Петра Першого патріархові).**

Про освіту московського духовенства красномовно свідчить тодішнє дрімуче московське правило:

“Богомерзостенперед Богомвсякий, кто любит геометрию, а ее душевные грехи – учиться астрономии и эллинским книгам”.

Московський патріарх Іоаким теж дотримувався цього правила і учитись грамоти почав уже тоді, як цар, уподобавши його на полюванні, поставив на патріарший престол.

“… А до тогоне знал писания разве азбука. Ни церкви, ни чина церковного не знал, понеже человек служилый и жил в деревне и зайцев ловил, а в церкви в редкий Великдень бывал”.

Той же Іоаким стосовно вірності в богослужінніказав цареві так:

“Аз, Государь, не знаючи ни старые веры, ни новые, ни што велят начальнице, то готов и творить, и слушать во всем”.

У збірнику церковних законів “Стоглав” за попів Московіїчитаємо таке:

“Священники все пьяные, а в церкви ругаются последними словами и даже дерутся”.

Про ці вибрики московськоїісторіографіїми згадуємо лиш для того, щоб читач знав: справжня історія Московії ще затаємничена. А те, що ми з неї знаємо – здебільшого обман. Його створила спеціальна комісія при царському дворі, яка, зібравши по всій державі літописи, робила в них виправлення, а то й переписувалаїх у потрібній редакції заново. Отоді й з’явилися на світ трирічні полководці, а парубоцькабійка переросла в грандіозну битву.

Читачі не будутьзаперечувати, що в Московії в ті часи панувала проголошена царськими холуямидогма: “Понеже власть царская от Бога исходит – царь богоподобен”.

Тобто, статус царський був вищий статуса патріарху Московського – поведінка цього “вищепатріарха” (хоча б й Петра І) буладалекою від богообраності, бо під час служіння в кафедральномусоборі і він “во всю гортань” покривав матюками навіть патріарха Никона.

Віра православна серед царських вельмож і вищого духовенства булатеж не “вищенебесною”. Переконує нас у цьому “Курсрусскойистории” В. Ключевського:

“Петр I основал в свое время “Сумасброднейший, Всешутейший и Всельянейший Собор”. Это была организация горьких пьяниц. У “Собора” был свой “патриарх” (сенатор Н.Зотов), 12 “кардиналов”, “епископов”, “священников” с такими титулами, какие никакой цензор печатать не позволит. Эта братия надевала церковные ризы, митры и с крестами проводила свое “богослужение”, т. е., пела наиболее похабные, скорбезные песни и “причащалась”, упиваясь до потери сознания. К этому “Собору” принадлежали также и “всешутейшие” матушки-игуменьи и архидейши. В большие праздники “Собор” (около 200 человек) на нескольких десятках саней носился словно полуумный по столице ночь напролет во главе со своим “патриархом”, – он в полном патриаршем облачении, с посохом и митрой, остальные – в епископских и священнических ризах. Во время езды они во все горло выкрикивали свое “богослужение”. Позже заезжали в дома московской знати и вместе с хозяином заканчивали все пьянкой и оргией. Петр I принимал активное участие в этих извращениях, хотя и имел лишь скромный титул “протодиакона”. Он сам составил устав и свод рекомендаций этого “Собора”. Читая их, самый гнусный распутник застесняется, покраснеет”.

Щодо освіти, то Москва більше зобов'язана сусідам, аніж власним силам.

З України поїхали вчити Москву уму-розуму десятки видатних вчених, серед них Єпіфаній Словинецький, Дмитро Тупталенко, Стефан Яворський, Феофан Прокопович, Симон Полоцький та інші. З 1701 по 1762 рік за наказом Синоду до Москви виїхало 95 викладачів і студентів Києво-Могилянської академії.

Переливаючи розумові сили з Києва до Москви, остання одночасно в усі способи прагнула якомога швидше русифікувати Україну, підпорядкувати її економічно, політично і духовно.

Відлік духовного наступу, вочевидь, слід розпочати з 1685 року, коли київську митрополію було підпорядковано московському патріархові. Відтоді Україна втратила самостійність (автокефалію) церкви, служба була переведена на російську і церковнослов'янську мови.

В 1690 році вийшов указ московського патріарха Іоакима проти "польские и литовские печати книги". Видану на Україні книгу Данила Туптала "Четьї мінеї" ("Щомісячні читання") було наказано спалити.

В 1711 році розпочався новий економічний наступ. Цар заборонив українцям без посередництва Москви вести експортно-імпортну торгівлю із зарубіжними країнами.

В 1720 році вийшов указ Петра Першого ("Це той Перший, що розпинав нашу Україну" – Т. Шевченко) про заборону друку книжок українською мовою, аби вони не відрізнялись від московських "не токмо тем, что в них пишется, а и начертанием".

В тому ж році московська цензура оштрафувала архімандрита Печерської Лаври на 1000 карбованців за те, що там було надруковане церковна книга "Тріодь" "не во всем с великороссийским сходная". В такий спосіб було покарана і чернігівська друкарня – тоді її Москва ще й конфіскувала.

Йшла послідовна і цілеспрямована руйнація українства. Якщо в середині XVIII століття на Лівобережжі ще вціліло 866 шкіл, то на початку XIX століття їх лишились одиниці. А на Чернігівщині та Полтавщині – жодної.

Указом Москви (21 липня 1721 року) диктувалось, щоб усі книги з українських друкарень висилались в синодальну контору "исправления ради и согласия с великороссийскими".

В 1767 році московський Священний Синод відхилив прохання Києво-Печерської Лаври друкувати букварі для України українською мовою. Діловодство в установах України було переведено на російську мову.

Катерина Друга (та, що за Шевченком "доконала вдову-сиротину") розпочала новий наступ на Україну. Ми вже не кажемо про ліквідацію Запорозької Січі та впровадження кріпацтва. Зачитаємо тільки слова з її інструкції генерал-губернатору Малоросії Петру Румянцеву: "Сии провинции (мова йде про Україну, Лифляндію і Фінляндію) надлежит легчайшим способом привести к тому, чтобы они обрусели и перестали глядеть, как волки в лесу".

А ось і один з тих "легчайших способов". В розпорядженні в Київську Академію наказувалось, щоб викладачі Академії читали свої дисципліни "с наблюдением выговора, который наблюдается в Великороссии". І далі: "если кто из учителей в упущение сей должности примечен будет, об отрешении такового от учительской должности немедленно доносить его преосвященству".

В 1800 році вийшов указ про заборону будувати церкви в українському стилі.

Коли ж до сказаного додати ще й потурання та заохочення царату до погромів української культури, тоді можна будесповна уявити Голгофуукраїнськогонароду.

А охочих до погромів було більш ніж достатньо. На який щабель слави піднесли були на Україні В. Бєлінського! А запитати б кого: чи не за те ця слава, що він, як ніхто, таврував українське відродження: "Ох, уж мне эти хохлы. Ведь бараны, а либеральничают во имя галушек и вареников со свиным салом".

Це так про українців. А ось як про Шевченка: "Но здравый смысл в Шевченке должен видеть дурака, осла, к тому же горького пьяницу, любителя горелки по патриотизму хохлацкому.." Українцям ще й "повезло". Татар Бєлінський взагалі порівнював з верблюдами та вівцями.

А указ міністра внутрішніх справ графа Валуєва 1863 року щодо української мови, за яким "никакой Украины не было, нет и быть не может".

А Бад-Ємський указ царя 1876 року, в якому "ГосударьИмператор в 18 день прошлого мая высочайше повелеть соизволил:

1. Не допускать ввезения в границы империи без особого на то разрешения Главного Правления в делах печати каких либо книг и брошюр, выдаваемых за границей на малорусскомнаречии.

2. Печатание и издание в империи оригинальных сочинений и переводов на этом самом наречии запретить.

3. Запретить также разные сценические представления и чтения на малорусскомнаречии, а равно и печатание на таком же текстов к музыкальным нотам".

Цей указ знову дублюється в 1915 році.

Бодай нашвидкоручгортаючи ці чорні сторінки історії, дивуєшся живучості нашої душі. Всім народам булотяжко, та були серед них і такі, яким булоще тяжче. Україна була серед останніх. Це визнавали навіть її душителі.

> **"Ніде репресії, чистки, придушення і всі інші види бюрократичного хуліганства в цілому не досягли таких страшних розмірів, як на Україні, в боротьбі з могутніми прихованими силами в українських масах, що прагнули більшої свободи і незалежності".**
>
> **(Л. Троцький).**

"Хуліганство" – це майже ласкаве визначення. Справжня назва йому – розбій.

Розбій, замаскований машкарою опікунства і турботи за "меншого брата", машкарою прищеплення йому "вищої" російської культури і викоренення "хохломанії".

Але був і прямий розбій. Жорстокий, кривавий. Це і руйнування Запорозької Січі, і знущання з кошового Петра Калнишевського, і підневільні етапи сотень тисяч козаків на канальні роботи в північній тайзі, і виселення О. Суворовим християн (в тому числі і українців) з півдня України із заміною їх переселенцями з Росії, і спалення козацької столиці Батурина царем Петром, і повне вирізання населення тої столиці, "не милуючи ні статі, ні віку, ні самих молочних немовлят... Звичайна кара для них була живцем четвертувати, колесувати й на палю вбивати, а далі вигадано нові роди тортур, що саму уяву жахали". Це і поголовне вирізання О. Суворовим жителів Ізмаїла, це і триетапні тортури козаків у Лебедині (перший етап тортур "батожьем", другой етап – "батожьем с пристрастием до полусмерти", а третій – розпеченою шиною – залізом, "водимым с тихостью или медленностью по телам

человеческим". А вже потім четвертували чи напинали на палю. Таких у Лебедині набралося до 900 чоловік.

Гай-гай, скільки на Україні чинилось братовбивчого "бюрократичного хуліганства", що й душа холоне при згадці. Розбій той страшним шквалом налетів на нашу землю і вилився в грабунках українськогосела в 1929–1933 та й послідуючих роках, в репресіях, в геноциді голодомором

Та, якщо вже говорити правду до кінця, то грабіж Україниів так звані радянські часи розпочався не з 1929-го чи 1930-го року, коли сталінські виконавці остаточно зруйнувалисело, і навіть не з 1920 чи 1921-го року, колище ленінські руйначівигубили голодом 6 мільйонів українства. Грабіж України розпочався з падіння своєї державності, з падіння УкраїнськоїНародної Республіки, з посилкою Леніним на Україну"штиків з далекоїПівночі" на чолі з царським жандармським полковником Муравйовим, який мав конкретне завдання "немилосердно уничтожать всех офицеров, гайдамаков, махновцев и всех врагов революции". Враховуючи, що ворогами революції "штики з далекої Півночі" вважали всіх, хто хоч трохи мав власного хліба, то й залили Українукров'ю. Надихала їх на подвиги газета "Правда".

> **"Если хотите хлеба – кричите "Смерть Украинской Центральной Раде" – писала вона.**

Як творити перемоги, про це в Москві теж буласвоя оригінальна думка:

> **"Тов. Троцкому. Нельзя ли мобилизовать тысяч 20 питерских рабочих и несколько сотен буржуев, поставить позади пулеметы, расстрелять сотню-другую и тем самым мобилизовать войска на победу?"**
> **"Расстреливать... колеблющихся, никого не спрашивая и недопуская идиотской волокиты".**
>
> **(В. Ленин).**

Ні-ні, ці "геніальні" думки не підлягали розголосу. Вони булизатаємничені. Вголосже треба булоговорити зовсім інше.

> **"Ни один демократ, не говоря уже о социалисте, не станет возражать полную законность украинских требований".**
>
> **(В. Ленин).**

Під "требованиями" мались на увазі вимоги самостійності.

Це на словах. А на ділі...

Коли Москві і з нею всій Півночі голод підтягнув животи, вона відразузабула про свою "демократичність", і очолюваний Леніним Раднарком надіслав Україні (17 грудня 1917 року) ультиматум, погрожуючивійною. (Ох, як це схожена погрозу Україніатомною бомбою з уст державних мужів після проголошення "Декларації про державний суверенітет" в 1991 році. Цікава паралель).

До речі, ультиматум1917 року був надісланий після прийняття Декрету про мир. Як сюди підходять ленінські слова: "Декреты – гавно".

В. Вінніченко небезпідставно застерігав свій народ, що вся російська демократіязакінчується відразу, як тільки мова заходить про "українське питання". А коли до цього питання вплітається ще й питання хліба, московськідемократи тут же перероджуються у справжнісіньких шовіністів.

Ще одна паралель. Згадаймо лозунг московських демократів 1992 року: "Єльцин, заставь хохлов накормить Москву".

Так було і в той час.

> **"Спасение всей революции, не только российской, но и международной, находится в руках Украины".**
>
> **(Ешуа Соломон Мовшович Шварцбаум – справжнє прізвище Свердлова).**

Що було потрібно, щоб з України пограбувати хліб? Застосувати давній і добре вивірений ще царатом спосіб – розкол. "Разделить хохлов на два враждующих лагеря". А потім, підтримуючи один із них, послати туди війська. І хліб опиниться в руках завойовника. Розколу було досягнуто порівняно швидко. Затратила Москва на це всього-навсього 13 мільйонів карбованців-рублів. Саме стільки привезли московські емісари грошей у Київ для фінансування повстання робітників "Арсеналу".

Немонолітність українських патріотичних сил, велика довіра закладена в самому характері українців та їхня поступливість уже вкотре принесли згубу на Україну. Про ці "позитивні вади" нашого народу знали вороги і використали їх із загарбницькою метою. Прочитаймо "інструкцію" Лейби Бронштейна-Троцького агітаторам, яких відправляв він на Україну для розвалу держави, і стане зрозумілою вся єзуїтська суть Москви.

> **"Тільки безмежна довіра і поступливість, а також відсутність усвідомлення необхідності постійної спайки всіх членів держави не тільки в час війни – кожен раз нищили всі завоювання українців. Ці побутові особливості характеру українців необхідно пам'ятати кожному агітатору і його успіх буде забезпечений. Пам'ятайте також, що так чи інак, а нам необхідно повернути Україну Росії. Без України немає Росії".**

Щоб краще зрозуміти підступність Москви щодо України, то слід би було нагадати, хто прийшов у ній до влади, ким фінансувався і ким робився жовтневий переворот.

Найперше назвемо національність членів Центрального Комітету РСФРП(б). В нього входили 12 членів. Усі вони євреї.

– Лейба Бронштейн (він же Троцький); товариш найбільшого банкіра Європи – Ротшильда;

– Ленін-Бланк (він же Ульянов). За характеристикою Бронштейна, "єврей на одну четверть, вдома говорив на ідиші, жонатий на єврейці", мати єврейка. У німецьких спецслужб значився під прізвищем Грейліх.

– Хірш Євсей Аронович (він же Зінов'єв);

– Лур'є (він же Ларін);

– Хаімов (він же Луначарський);

– Мойше (він же Урицький);

– Коган (він же Володарський);

– Розенфельд (він же Каменєв);

– Ешуа Соломон Мовшович Шварцбаум (він же Свердлов);

– Нахамкес (він же Стеклов);

– Абрахамсон (він же Криленко).

Згодом Центральний Комітет розширився до 59 чоловік, 45 із них були євреями.

Робився жовтневий переворот, за словами Каменєва-Розенфельда, євреями. Дослівно Розенфельд сказав так: "Ми спирались на єврейські мізки, латиські і китайські багнети і на російських дурнів".

А фінансувався переворот банкірами із світового єврейства – Шифф, Кун, Лееб, Варбург, Кан, Хаундер, Гугенгейм, Ашберг та інші.

По суті – переворот був влаштований єврейською мафією з метою грабунку багатої держави і створення на її півдні єврейської держави та завоювання світу.

Для цього потрібно було винищити чи депортувати населення з Криму та України і заселити ці землі іншим – єврейством. Саме це і робила радянська влада з самого початку своєї історії. Ото звідти і голодомори, і депортації, і розстріли, і висилки. Тільки це будетрохи згодом, як влада зміцніє. А поки що вона користувалася багнетами і силою грошей.

Скажімо, на організацію повстання арсенальців (1918) Москва затратила всього 13 мільйонів карбованців.

Фінансування, створення "радянського уряду" теж обійшлося недорого. 124 депутати промосковськоїорієнтації за сценарієм Кремля залишили Всеукраїнський з'їзд Рад у Києві (всього депутатів на з'їзді було близько 1500 чоловік) і разом з депутацією Донеччини і Криворіжжя оголосили про створення радянського уряду України. Ну, скільки там було потрібно коштів на переїзд цієї групи з Києва під московське крило в Харків? Сущу мізерію.

Принагідно зазначимо, що промосковські депутати становили лише 10 відсотків депутатськогокорпусу Отже, їхні рішення булинеправомірними. По-друге, "радянський уряд" України проголошувавсяна окупованій Москвою території і під московськоюопікою. Отож і зрозуміло, ким він створювався і для чого створювався. Очолив цей уряд "великий патріот України" Пятаков. Це за характеристиками тодішніх московських газет. Який це був патріот насправді, судітьіз його слів: "И мысли не может быть о какой-то там Украине, потому что все это выдумки националистов".

На яку силу спирався цей уряд? Про це нехай скаже сам міністр того ж таки уряду Шахрай:

> **"Що це за уряд український, що його члени зовсім не знають і не хочуть знати української мови. Що не тільки не користуються жодним впливом серед українського суспільства, але воно навіть ніколи й не чуло раніше їхніх прізвищ? Що я за військовий міністр, коли всі українські частини в Харкові мені доводиться роззброювати, бо вони не хочуть іти за мною на оборону радянської влади? За єдину військову підпору до нашої боротьби проти Центральної Ради ми маємо лише військо, що привів на Україну з Росії Антонов, що на все українське дивиться, як на вороже, контреволюційне!"**

З болем писав В. Вінніченко, що п'ятаковські "ребъята" топтали портрет Шевченка, розстрілювали українських вчительок і глузувализ усього національного.

Хто послав Антонова-Овсієнка з військом на Україну і для чого послав, нехай скаже він сам:

> **"Надійшла шифрована телеграма до мене від Леніна з наказом пригадати моє українське прізвище і походження і приїхати для командування усіма військами. Справа якнайшвидшого підпорядкування України совєтському**

уряду була глибинно життєвим питанням для існування російської республіки. Голодна Північ мусить дістати... з урожайного півдня. Треба було кінчати гру в дипломатію".

Під "грою в дипломатію" Антонов вочевидь мав на увазі заяви Леніна про "цілковиту законність українських вимог" і приховану політику загарбання України.

Це підтверджують і подальші сторінки прихованої від нас історії.

Главком Криленко одержав від Леніна наказ зняти з фронту війська і послати їх проти Української Народної Республіки.

Першими на Україну прийшли загони Муравйова. В Глухові вони вирізали для острашки понад чотириста чоловік. В тому числі і два класи учнів місцевої гімназії – дітей 12–16 років. "Потому как уж больно много ученых развелось..."

На станції Крути біля Бахмача муравйовці поглумилися над тілами київських гімназистів і студентів, які майже беззбройно, одними своїми душами заступили дорогу поневолювачу України. Тіла патріотів-мучеників муравйовці роздягли догола, поглумилися над тілами, а тоді пришпилили багнетами до вагонів те глумління і відправили для острашки в Київ:

– Стережіться, хохли! Старший брат пролетарську свободу на багнетах несе!

Муравйов у Києві:

"По вулицях ходили більшовицькі відділи – хто був на вигляд підозрілим, або у когозна ходили якийсь папір український, або просто українську посвідку (червоні картки) – розстрілювали на місці, або вели на допит до "царського палацу" і там закатовували".

(Спогад М. Шаповала).

"Ми увійшли в місто (це про Київ – авт.): трупи, трупи, і кров... Тоді розстрілювали всіх, хто мав якесь відношення до Центральної Ради – просто на вулицях".

(Спогад В. Затонського).

До речі, хоч Затонський і прийшов до Києва разом з муравйовцями, останні його теж мало не розстріляли за "українські вуса". Од смерті врятував якийсь папірець, підписаний Леніним.

По вступу у Київ Муравйов відразу ж зібрав "совет рабочих и солдатских депутатов". Можна тільки здогадуватись, який це був "совет" при такому терорі.

"Если будут невинные жертвы, то это ничего – на том свете судьба разберет, кто был виноват, а кто не виновен..."

Так повчав "визволителів" Києва жандармський полковник Муравйов у виступі на засіданні "совета".

Чому так швидко впав Київ? Про це нехай скаже сам Муравйов:

"Я занял город, бил по дворцам и церквям... никому не давал пощады… Я велел бить химическими удушливыми газами!"

За яку тільки довбню не схопишся в ім'я "братньої любові". Тодішні московські муравйови вхопились за хімічну зброю – іприт і видушили нею війська Центральної Ради. Сьогоднішні московські бабурінці хапаються за атомну бомбу і замахуються нею знов-таки на Київ. І все це, за їхніми словами, від палкої любові до українського народу.

Які були ще наслідки загарбання Москвою Києва?

> **"Заборонили вживати українські гроші й наказали примусово вимінювати їх на російські. "Націоналізували" банк, себто просто пограбували. Повідмикали сейфи"...**
>
> **(З тодішніх газет).**

Це був тільки початок грабунку. В подальшому він переріс у розбій і не піддається обчисленню.

"Лише з Києво-Печерської Лаври було пограбовано 2417 діамантів, 1345 рубінів, 1106 смарагдів, 46 сапфірів, 10 разків великих перлів, 500 окремих речей із золота та срібла, оздоблених діамантами та перлами.

Із Софіївського собору було пограбовано: дві митрополичі митри з дорогоцінними каменями вартістю півмільйона золотих карбованців кожна, дев'ять коштовних орнаментованих плит вагою 24 кілограми кожна, п'ятнадцятикілограмова лампада із золота і платини, оздоблена 241 діамантом і 327 великими перлами. Було здерте золоте покриття з усіх київських церков".

Відступ автора

Коли по телебаченню московський "Госхран" вихваляється своїми запасами золота, мені чомусь неприємно коробить душу. Майже все те – результат розбою, або ж крівця сталінського раба в норах Колими.

Найспритнішими грабіжниками виявилися творці революції. Скажімо, Бронштейн-Троцький украв із Зимового палацу архіцінну колекцію марок убитого царя. Подейкують, що він надійно сховав її в одному із єврейських банків Нью-Йорка.

Чи не найповнішу в світі нумізматичну колекцію Великого Князя Георгія Михайловича одноплемінці Бронштейна-Троцького теж поцупили і, таємно переправивши в Америку, розпродали її частинами.

Мірчуком, за яким грабіжники продавали коштовності поверженої держави, був не карат, а дерев'яна коробка з-під цигарок.

Московські вожді були в захопленні походом Муравйова. Ріка крові України принесла Москві хліб. Отож потрібні нові завоювання і, в першу чергу, хлібних районів. Для цього не треба багато зусиль – Україна ж не має свого війська. Головне – треба спрямувати лють жандармського полковника в степову Україну, підбадьорити його. І Ленін не забарився це зробити:

Награбовані в церквах цінності оцінює експерт фінансових органів.

“Доблесні герої визволення Києва виконають свій революційний обов’язок...”

(Із телеграми Леніна Муравйову в Київ 17 лютого 1918 року).

Підбадьорений “вождем світового пролетаріату”, Муравйов пішов далі по Україні.

“Чого йдуть на Україну хмарами червоноармійці – це цілком зрозуміло. Як же їм не йти, коли з якихось темних джерел цим людям платиться по 30 карбованців у день і дається можливість грабувати досхочу..”

(Газета “Народна воля”).

Муравйов на Півдні:

“Совєтами видано наказ, аби все цінне майно: паровози, вагони, станки із заводів та майстерень, а також інше було негайно погружено і вивезено до Москви”.

(Газета “Народна воля”).

“Насамперед, як тільки прийшли до Бердянська, так зараз же наклали контрибуцію в 1 мільйон карбованців, обібрали банк – більш як 2 млн., робили обшуки, забирали все – до чайних ложок включно...”

(Газета “Народна воля”).

“У Севастополі та Симферополі були Варфоломіївські ночі 13 і 14 лютого, коли творили свій суд і розправу червоногвардійці і матроси. В Мелітополі загинуло від рук злодіїв до 600 чоловік”.

(З газет того часу).

Щоб зменшити опір селянства України, муравйовці уміло прикривалися ленінським декретом про землю. Це був ще один обман. Через чотирі місяці після цього декрету у селян відібрали землю. За допомогою багнетів запроваджувалась комуністична організація праці.

А як же з декретом про землю? Звісно як: декрети ж, за Леніним, – лайно. Ото вже тоді на Україні почали діяти 48 "продотрядів" з Москви, Петербурга, Іваново-Вознесенська, Смоленська, Брянська... Відразу було вивезено 2621622 пуди хліба.

В 1920 році визиск устократ обігнав і цей розбій. З України в Росію було вивезено: з Полісся – шість мільйонів пудів, з Херсонщини – сім, з Київщини – три, з Полтавщини – чотири мільйони пудів. В цей же рік з України було вивезено до Москви 4,5 мільйона пудів цукру.

Цей економічний і політичний бандитизм приніс на Україну перший голод. Під прикриттям голоду Москва вчинила ще один злочин – духовне пограбування України. Про наслідки того пограбування можна судити із листа-розпорядження Леніна до Молотова:

> **"Именно теперь и только теперь, когда в голодающих местностях едят людей и на дорогах валяются сотни, если не тысячи трупов, мы можем (и потому должны) провести изъятие церковных ценностей... не останавливаясь перед подавлением какого-либо сопротивления... Чем большее количество представителей реакционной буржуазии и реакционного духовенства нам удастся по этому поводу расстрелять, тем лучше. Необходимо именно теперь проучить эту публику так, чтобы на несколько десятков лет ни о каком сопротивлении они не смели и думать".**

Духовні й економічні інквізитори посунули на Україну з Москви густими лавами.

«Обманщице! Кому ти не лестила?
Кому не слала ти м’яких перин?
Чи мало ти людей занапастила,
Що вірили обіцянкам твоїм?

Святою ти себе провозгласила
І небеса під себе осягла.
А на землі твоїй нечиста сила
Слов’янську кров сторіками лила».

(П. Куліш).

ПОЦІЛУНОК РАДЯНСЬКОГО УДАВА

"Стережіться ідолів – вони мають яструбину психологію".
(З народу).

"В жовтні 1917 року до влади дорвалося бидло".
(В. Суворов).

Повернімось подумки до суті вищезгадуваного царсько-московського удава, який ось уже довгі віки, давлячись, ковтає Україну.

Давно сконав царизм, та не сконала імперська суть Москви. А значить лишився живим і той удав. Він тільки змінив шкуру, натягнув нову машкару, омолодився під інтернаціоналіста, набув досвіду єзуїта, навчився зашморг видавати за дружні обійми, а сичання ропою – за посмішку, за поцілунок.

І все ж, як він не маскувався своєю новозавченою, натреновано лукавою посмішкою, прозваною "братерством народів", за кожним її оскалом проглядалися отруйні шовіністичні зуби.

"... все должны быть зажаты в кровавую рукавицу, все пригнуты к земле. Кого можно – уничтожить, а остальных – прижать так, чтобы они мечтали о смерти, чтобы жизнь была хуже смерти".

(Лейба Бронштейн – він же Лев Троцький.
Із виступу в 1918 р. в Києві).

Якщо вважати завоювання Москвою Української Народної Республіки першим зашморгом уже оновленого удавана шиї України, то голод 1920–1922 років є його другим зашморгом. Тугим, болючим і майже смертельним. Але ж замаскований той зашморг був, як і вимагала того більшовицька догма, під щирий поцілунок. І мало хто помітив тоді отруту на губах удава.

Свідків голоду 1920–1922 років на Україні вже дуже і дуже обмаль. Та й свідчення їхні хоч і не скупі, але й не завжди об'єктивні. Причина того – свідки тоді були ще малолітками і про витоки голоду знали здебільшого із пропагандистських засобів пізніших часів: громадянська війна, руїна, неврожай.

Звичайно, все це теж було вагомою причиною, але хто ж розпочав громадянську війну, хто поділив народ на класи і кинув їх у бійку між собою, хто

був ініціаторомцієї вселюдської колотнечі, яка зруйнувала економіку, яка забрала 15 мільйонів життів? Затаємничені від нас документи вказують, що ініціаторами тої руїни були В. Ульянов (Ленін) і Ешуа Соломон Мовшович (Я. Свердлов) та Лейба Бронштейн (Троцький) зі своїм виводками.

Програма цієї зграї щодо Росії була та ка:

> **"Ми повинні перетворити її (Росію – авт.) в пустелю, населену білими неграми, яким ми дамо таку тиранію, яка не снилась навіть найстрашнішим деспотам Сходу. Різниця лише у тім, що тиранія ця буде не справа, а зліва, і не біла, а червона. В буквальному розумінні цього слова – червона, бо ми проллємо такі потоки крові, перед якими здригнуться і поблідніють всі людські втрати капіталістичних війн. Найбільші заокеанські банкіри будуть працювати в найтіснішому контакті з нами. Якщо ми виграємо революцію, роздавимо Росію, то на рештках її гробовища воздвигнемо владу сіонізму, перед якою весь світ впаде на коліна... Шляхом терору, кривавих бань ми доведемо російську інтелігенцію до повного отупіння, до ідіотизму, до тваринного стану. А поки що наші юнаки в шкіряних куртках – сини "Часовых дел" майстрів з Одеси і Орші, Гомеля і Вінниці, – о як вони чудово, як захоплююче уміють вони ненавидіти все російське! З якою насолодою вони фізично знищують російську інтелігенцію – офіцерів, інженерів, учителів, священиків, генералів, агрономів, академіків, письменників!"**
>
> **(Лейба Бронштейн-Троцький).**

Першопричиною ж голоду в Україні був аграрний розбій властей на селі – продрозкладка. Мовою економікицей метод глузливо зветься "стимулювання до праці бідністю". Тобто примусове вилучення зерна та інших продуктів. А ще – знищення інтересу до праці, заміна його адміністративним примусом.

> **"В одном месте посадят в тюрму десяток богачей, дюжину жуликов, полдюжины рабочих, отлынивающих от работы (так же хулигански, как отлынивают от работы многие наборщики в Питере, особенно в партийных типографиях). В другом – поставят их чистить сортиры. В третьем, снабдят их, по отбытию карцера, желтыми билетами, чтобы весь народ, до их исправления, надзирал за ними, как за вредными людьми. В четвертом – расстреляют на месте одного из десяти, виновных в тунеядстве. В пятом – придумают комбинацию разных средств".**
>
> **(В. Ленін).**

Ще один теоретик і втілювач комуністичних ідей, базованих на продрозкладці щодо примусу, висловився ще чіткіше:

> **"С точки зрения большого по своей величине, исторического масштаба, пролетарское принуждение, во всех своих формах, начиная от расстрелов и кончая трудовой повинностью, является, как парадоксально это не звучит, методом выработки коммунистического человечества из человеческого материала капиталистической эпохи".**
>
> **(М. Бухарін).**

Зачувши таке визначення, Ленін аж вибухнув радістю:

> **"Очень хорошо! Своевременно! Зер гут!"**

Як бачимо, канчук і куля не такі вже й погані речі. Вони просто роблять з нас "коммунистического человека".

“Коммунистическогочеловека” робила із селянина і продрозкладка. Суть її полягала в тому, що селянину залишали тільки невелику часткузібраного ним урожаю, щоб він міг сяк-так прогодуватисім’ю, та ще мав насіння на весняний засів.

Продрозкладкоюліквідовувалосьтоварне виробництво, хлібороб не мав права продавати зерно на базарі. Отже, він був не зацікавлений в розширенні виробництва. Селяни стали скорочуватизасівні площі, господарюватина землі абияк. В результаті збір хліба на Україні зменшився з одного мільярда пудів до 276,6 мільйона пудів в 1921 році (дані ЦСУ України), що становили тільки 9,3 пуда на чоловіка при давно установленій нормі – 15 пудів. Були губернії, де на одного жителя припадало лише 4 пуди.

В 1922 році збір зерна ще знизився на 80 мільйонів пудів(дані взяті із доповіді Наркома земельних справ України Клименка на III Всеукраїнськомуз’їзді Рад в грудні 1927 року).

Та продрозкладка, попри всі її вади, була вигідна державному апарату. При ній можна булоне панькатись із селянином: хліб на воза – і з двору. Ах, селянинові ще на посів треба залишити? Як захоче – знайде. Ах, на прохарчуванняйому треба? А робітникам Пітера, що – не треба? А всесвітній революції не треба?

На цьому архівному фото є напис: “Группа советских работников. Справа Харитон Моисеевич Фролов. Снимок 1920 года”. Їхнею волею чинився визиск сіл Лебединщини.

Тожі не дивно, коли лютневий (1921 р.) Пленум ЦК КП(б)У обговорював питання про перехід до продподатку, то в його постанові стверджувалось, що продподаток – це крок назад. Це крок вимушений, а отже, і скороминучий. Цей захід недоцільний для Росії, а для України навіть шкідливий. Головувавна Пленумі В. Молотов, який очолював тоді ЦК КП(б)У.

Така Постанова Пленуму в майбутньому повністю розв’язувала руки продзаготівникам на Україні. А коли врахувати, що декретом Раднаркому

запровадження продподатку в голодуючих областях України відкладалося на невизначений час, а політика продрозкладки ще й підсилювалась, то не важко збагнути, до чого це мало привести.

Автор дотримується думки, що уряд Леніна хотів продрозкладкою винищити непокірне село на Україні. Але тут долучилося ще й ігнорування економічних законів, незнання життя селян, ігнорування самого селянина, віднесення його як особи до політично другорядного гатунку, ворожого класу. Ось складові тієї руїни.

А те, що за рахунок України уряд вирішив послабити голод в районах Росії, те, що на голод в Україні не звертали уваги, і навіть замовчували його, те, що Ленін відвів Україні роль інтенданта Москви, те, що хліб в українського селянина взяли через ріки крові кулеметами, що цими кулеметами посіяли багатомільйонну смерть і зробили із села руїну – це незаперечний факт. 8 травня 1921 року секретар ЦК РКП (б) В. Молотов телефонував голові українського уряду Х. Раковському та наркому продовольства республіки М. Владимирову:

> **"Зобов'язати український ЦК і Укрнаркомпрод під персональну відповідальність т.т. Раковськогой Владимирова відправити в розпорядження Наркомпроду РСФСР протягом травня не менше 40 маршрутів, переважно з хлібом".**

40 продовольчих ешелонів у місяць – грабіж серед білого дня. Навіть кайзерівці так не грабували Україну. І це в той час, коли голод уже спустошував південні райони республіки, як уже тисячами замордованих голодомлюдей обважніла українська земля.

Звичайно, в умовах великої руїни і голоду такі величезні хлібоздачі Україна виконати не могла. Та Москва все вимагала і вимагала хліба. Вона страхала, вона погрожувала. За зрив поставок продовольства в Росію Раковський одержав догану. Тиск Москви був настільки великим, а грабіж села досяг таких масштабів, що навіть партійні керівники були налякані тим розбоєм.

> **"Центр вимагає в червні від кожної губернії 1575 тис. пудів зерна. Відправлено 500 тис., можемо ще відправити максимум 250 тис. Особком пропонує виконати наряд повністю. Якщо виконаємо, то постачання губернії стає загрожуючим. Залишаються тоді без постачання дві дивізії і все населення губернії".**
>
> **(Телеграма від 22 червня 1921 року з Миколаєва).**

Бачучи, що партійні органи на місцях з початком голоду роботу по викачці хліба послабили, за справу взявся особисто Ленін. Він прямо вказав: хто хоче вижити – грабуйте Україну.

> **"Приостановили работу несколько больших заводов в Питере. Бросить этих рабочих поголовно на Украину. Бессмысленно голодать, если можна отвоевать хлеб".**
>
> **(В. Ульянов).**

Як той хліб відвойовувався? А так, як це чинив, скажімо, начальник спецвійськ на Україні – угорський жидок Беля Кун. В кремлівській розмові з французьким комуністом М. Ляпортом він вихвалявся:

“Я ніколи не переговорював з бунтівниками. Приїхавши до району, який – замість погодитись на реквізицію – брався до зброї, я наказував оточити села кулеметами. А потім ми запалювали хати і хто не хотів згоріти, той ставав мішенню для наших куль”.

Тухачевський той хліб на Україні і в Росії заготовляв більш вишуканим способом. Він видушував села газом – іпритом. Військові підрозділи привозили балони з отрутою і зловісна хмара умертвляла все живе на своєму шляху.

Одночасно посилився тиск на партійне керівництво України. Ленін заборонив Раковському створювати спецкомісії по голоду на зразок комісій в Росії, які б визначали економічну спроможність сіл стосовно хлібоздачі, допустиму межу при викачці хліба. За розпорядженням Леніна КП(б)У зобов’язував губкоми партії відправляти хліб на північ в таких кількостях: Чернігівська губернія – по три вагони, Запоріжжя і Одещина – по п’ять, Київщина і Полтавщина – по десять вагонів щоденно. Він доклав усіх сил, щоб якомога дужче виснажити Україну:

“Мы послали на Украину наши лучшие продовольственные силы. И уже в один голос получили такое извещение: “Запасы хлеба большущие, но все сразу вывезти нельзя, нет аппарата... Если будет оружие в руках и будет аппарат, на первое июня получите за это 50 миллионов пудов хлеба”.

(В. Ленін).

І вождь світового пролетаріату почав готувати для України “апарат”. 12 серпня 1921 року він підписав постанову Ради Праці та Оборони (РПО) про негайне вжиття найрішучіших заходів примусового характеру при викачці хліба. Цією постановою в села України за хлібом посилались війська.

“Поставить на Украину армию из голодающих губерний”.

(В. Ленін).

Постановою Раднаркому “Про поділ України на військові округи для боротьби з бандитизмом” Україна передавалась під контроль армії на чолі з М. Фрунзе. Ось саме тоді армія й прилучилась до вигрібання хліба з українських сіл. І дарма, що в той рік на півдні вигоріли зернові, Ленін навмисне заохочував Фрунзе до масової викачки хліба. Він писав йому:

“Урожай на юге прекрасный. Теперь главный вопрос всей Советской власти, вопрос жизни и смерти для нас – собрать с Украины 200–300 миллионов пудов”.

В діло пішли всі засоби: обман, погрози, репресії, розстріли. Влада діяла рішуче і за єдиним принципом: вимагай неможливого – одержиш максимум.

Для реалізації цієї сатанинської ідеї Рада Праці та Оборони 2 вересня 1921 року видала спеціальну постанову “Про набір добровольців для комплектування Української продміліції”. Згідно з нею влада приступила до комплектування 20 тисяч добровольців “з числа колишніх червоноармійців і молодих селян голодуючих губерній”.

Як рекомендувалось діяти тим добровольцям, видно із такої інструкції:

“Взять в каждой волости от 15 до 25 человек заложников с кулацкого и середняцкого населения. В случае, если какое-нибудь село откажется дать

расписку о круговой ответственности или же, дав подписку о выполнении продналога за 48 часов, не выполнит, такое село объявляется врагом советской власти. Половина заложников должна быть осуждена вплоть до применения высшей меры наказания – расстрела, после чего взято будет следующую группу. Все зерно, независимо от продразверстки, конфискуется...”

Читач може заперечити, мовляв, не Ленін же писав таку інструкцію. Звичайно, ні. Писали інші люди, але писали під дією ленінових настанов, розпоряджень, телеграм. Ось хоч би й такої:

“Выксунским рабочим, Выкса. Ведерникову. Я очень надеюсь, что выксунские товарищи рабочие свой превосходный план массового движения с пулеметами за хлебом осуществлят как истинные революционеры.

Ленин. 31 мая 1918 года”.

Ленінські “лучшие продовольственные силы” перед відправкою в село.

Не треба думати, що “истинные революционеры” з’явились на Україні із шефською допомогою, з концертами художньоїсамодіяльності. “Допомога” була одна – прискорити грабіж хліба. Керуючись настановою Л. Троцького про те, що “ситуація викликає серйозної уваги... Рекомендуємо застосовувати драстичні заходи”, – вони ішли на все, аби видерти з України хліб. Старанністю продзагонівців Ленін був задоволений:

“Советская республика прислала в село отряды вооруженных рабочих, в первую очередь наиболее передовых из столицы. Эти рабочие несут социализм в село”.

(В. Ленін).

“Гарний” соціалізм, якщо його треба нести кулеметами і “драстичними заходами”.

Виконуючи інструкцію Москви, Наркомпрод України і секретар ЦК КП(б)У Косіор видали наказ продзагонівцям складати списки "червоних" і "чорних" сіл. Чорним називалося село, яке не виконує хлібоздачу. Таке село оголошувалося ворожим і підлягало економічним і політичним репресіям. Одним розчерком пера все населення села в тисячу, в п'ять тисяч чоловік в один час ставало ворогом народу.

Чому саме війська (продміліція) для України формувались в Росії та ще й у Північній, здогадатись не важко. Щоб бути певним у своїх здогадках, послухаймо думку того, хто формував ці війська – начальника ВУЧК В. Манцева: продміліція формувалась "с красноармейцев родом с северных губерний, исходя из тех расчетов, что они не связаны с местными условиями, есть более стойким элементом".

Чорна лавина продміліції провела на Україні таку "роботу", що більшовицька "Правда" була в захопленні:

> **"В тяжелой, кровавой борьбе Красная Армия проложила путь к хлебу так, как она взяла Украину".**

Ось так: "взяла" – і не більш, і не менш. Окупувала, перемогла, взяла. Спасибі хоч за правду.

Допомагали "брати" Україну і свої, місцеві герої.

Твердження автора, що Ленін заборонив Раковському створювати на Україні комісії, стосується тільки тих із них, які б захищали селянство України. Насправді ж, в хлібних районах України діяли тисячі комісій. Всі вони займались або викачкою хліба, або врятуванням людей Поволжжя, яке уразила засуха, а отже, й голод. Комісії заготовляли хліб, готували місця для евакуйованих з Поволжжя, а їх було близько півмільйона.

> **"Правобережная Украина в этом году собрала прекрасный урожай. Рабочие и крестьяне голодающего Поволжья, которые переживают теперь беду, не много чем меньшую, нежели страшная беда 1891 г., ждут помощи от украинских хлеборобов. Помощь нужна скорая, помощь нужна большая".**
>
> **(Із листа В. Леніна).**

Заспокійливий тон цього листа щодо України звучить фарисейськи, коли прочитаєш крик селянської душі з низів:

> **"Позбавлені абсолютно будь-якої допомоги від органів радянської влади, ми наважилися з болючим питанням: "Що ж робити? Як врятувати здичавілий, вимираючий, спустошений голодом край?"**
>
> **(З листа голови виконкому Маріупольського повіту).**

> **"Голоду Донбасі набув жахливих обсягів. Голодує близько 500 тис. чоловік. Селяни з відчаю риють собі могили, не відчуваючи реальної допомоги. Досі з центру не одержано жодної зернини".**
>
> **(З листа Донецького губкому).**

Руйнівна сила голоду в Україні якомога применшувалась і не обнародувалась. А партійним керівникам України постійно ставилось на вид, що у них не голод, а

самий звичайнісінький саботаж хлібоздачі. Під тиском таких вказівок на місцях приймались відповідні рішення:

"Вказати губкомам, що під час проведення кампанії необхідно розрізняти заклик боротьби з голодом у Росії від боротьби з неврожаєм на Україні, де допомога місцям, що постраждали від неврожаю, може бути цілком надана своїми губернськими або повітовими засобами".

(Із резолюції Політбюро ЦК КП(б)У від 4 серпня 1921 року, підписаної Х. Раковським, В. Затонським, Ф. Коном та М. Фрунзе).

Отже, виходило так, що в Росії голод, а на Україні всього-навсього неврожай, та й то в окремих, незначних за розмірами, місцях. Тому не зволікайте, а вивозьте хліб у Росію.

Тільки за перше півріччя 1921 року з України було вивезено понад 60 мільйонів пудів зерна. Уряд Москви поклав на Україну обов'язок прогодувати Самарську, Саратовську, Царицинську та Уральську губернії і звільнив від цього обов'язку тільки 20 травня 1922 року.

Селяни здають продрозкладу.
В такий спосіб держава розпочинала розорення села.

Голод в Україні підсилювала і прокомуністична зневага до приватної власності. Вже в той час розпочиналось обмеження приватних господарств, яке пізніше, в часи Сталіна і Хрущова, набуло архіпотворних форм і, зрештою, звело до зубожіння всю державу.

"Никто из рабочих и служащих не имеет права заводить в хозяйствах собственных животных, птиц и огороды. А если снова заводить отдельные огороды, отдельных животных, птиц и т. д., то, пожалуй, все вернется к мелкому хозяйству, как было и до сих пор. В таком случае стоит ли город городить? Стоит ли устраивать советское хозяйство?"

(В. Ленін).

Точнісінько, як у приказці тих часів: хай і спина гола, й чуб обліз, аби кричав – комунізм. Коли ж зважити, то такі "мудрі" економічні постулати запроваджувалися в життя ще й багнетами та кулеметами, яка там уже надія на хліб?

Коли б ці слова сказав хтось інший, їх би можна було віднести до розряду геніальної дурості. А так... не дозволяє етика. Сказані вони були в 1919 році, і старанні виконавці відразу ж заходились втілювати їх в життя.

Голодний, виснажений і занехаяний людський організм не міг боротись ще з однією бідою – хворобами. В 1921 році було зареєстровано 278 тисяч хворих на поворотний тиф, 147 тисяч – на плямистий тиф, 114 тисяч – на черевний і 35 тисяч захворювань на холеру.

Москва ж продовжувала твердити своє: голод тільки в Поволжжі, Україна ж сита і при запасах.

У декретах ВУЦВКу "Про зняття податку з губерній, уражених неврожаєм" (21 липня 1921 року) та "Про додатковий список голодуючих губерній" (18 серпня 1921 р.) не була названа, як голодуюча, жодна з губерній України.

А коли так, то з України можна стягнути ще одну шкуру. 18 жовтня 1921 року декретом Раднаркому Волинська, Київська, Подільська, Чернігівська та Полтавська губернії до 1 березня 1922 року закривались для налагодження Наркомпродом виключно державного товарообміну на хліб і зернофураж. Це значило, що господарями і тієї крихти хліба, що була на Україні, ставали державні органи.

А в Україні, тим часом, все набирав і набирав сили голодний мор. Ось що просочувалось через заслін замовчування на сторінках газет. Газета "Продналог" Харківського губкому КП(б)У 22 січня 1922 року писала, що на Катеринославщині тільки в 7 волостях Верхньодніпровського повіту "повністю голодують 45107 чоловік: харчуються кураєм, березовою брунькою і просяною соломою". У Запорізькій губернії люди "від голоду дійшли до такого отупіння, що їдять землю, помиї і т. п. По містах і селах ходять мертві скелети... Жах Поволжжя – ніщо у порівнянні з тим, що відбувається у Запоріжжі".

Газета "Голос громадянина" від 1 січня 1922 року писала, що на Запоріжжі голодує один мільйон чоловік, а туди все везуть і везуть людей із Поволжжя.

Газета "Пролетарська правда" за 9 травня 1922 року повідомила, що в Бердянську у квітні було викопано кілька братських могил, в яких знайшли спочинок 4711 чоловік померлих з голоду.

За даними губернських комітетів допомоги голодуючим (станом на 1 травня 1922 року), на півдні України голодувало 4034732 чоловіки. В тому числі: в Запорізькій області – 1,1 мільйона (90 відсотків населення), Катеринославській – 730 тисяч, Миколаївській – 684732, Одеській – 520 тисяч, Донецькій – 990 тисяч.

У цих губерніях держава відібрала фактично весь хліб, залишилось лише по 0,12 пуда на їдця. Це менше, ніж по 2 кілограми на душу, але виконавцям потрібні були і ці грами. Вони дотримувались твердої настанови вождя:

> **"Политбюро ЦК РКП(б) указывает ЦК КП(б)У, что полный сбор продовольствия на Украине, то есть 100% имеет для РСФСР абсолютное значение. Также и доставка нам 57 миллионов пудов".**

Ось так: відібрати в Україні все, бо для РСФСР це має надзвичайне значення.

"Велику допомогу партії в колективізації села та знищенні ворожого класу куркульства надав ленінський комсомол".
(З радянських газет). Комсомольський актив Лебедина 20-х років.

"Рідній партії", її "Ленінському Центральному Комітету" було начхати на людське горе. Коли депутація голодуючихселян дорікнулаБронштейну-Троцькому за катівські визиски і голод, то він вибухнув гнівом: "Це ще не голод! Коли Тит (римський полководець– *авт.*) брав Єрусалим, єврейські матері їли своїх дітей. Ось коли я заставлю ваших матерів їсти дітей, тоді можете прийти і сказати: "Ми голодуємо".

І "рідна та ненаглядна" комуністичнапартія таки довела народ до людоїдства.

В літературінемає однозначноїдумки щодо кількостіжертв від тієї штучної трагедії. 21 липня 1921 рокупід тискомгромадськостібув утворений "Всероссийский Комитет помощи голодающим в целях борьбы с голодоми другими последствиями неурожая"–"Помгол". Так от за даними Допголу, з голодупомерло приблизно 300 тисяч чоловік. Ухилився від точної відповіді і заступник голови ЦК Допголу Боткіс. За ним, з вини партійних, радянських і професійних органів голод забрав "сотні тисяч".

Звичайно, вірити допголівцям(очолювавЦК Допголу Л. Каменєв-Розенфельд) не можна, бо одні з них булина боці державної політики замовчуванняголодуна Україні, а інші не могли знати правду про голод. Сама ж влада ставилась глузливо до існуванняцієї організаціїі називала її не Допгол, а "Кукиш" (Дуля) – від початкових літер прізвищ членів ЦК Допголу – Кускова і Кишкіна. А коли комітет став наполягати, щоб на Захід була послана делегація по збору грошей і хліба для голодуючих, то Ленін неабияк розлютився: це ж треба буде червоніти перед буржуямиза нездатність більшовизмув економіці. Володимир Ілліч написав гнівного листа на ім'я всіх членів Політбюро і розпустив Допгол. А багатьох його діячів (Прокоповича, Кускова, Кишкіна, Зайцева, Осоргіна та інших) булоарештовано. Зроблено це булов серпні 1921 рокуі частковопід виглядом, що голодуже закінчився, тож і Комітет не потрібен. Виникає питання: а до чого тут арешти?

Згідно з розрахункамидокторів В. Когана та Б. Фавна, число голодуючихв Україні досягло 7 мільйонів чоловік – третина сільськогонаселення. Фавн і Коган стверджують, що голод був такий великий, що смертність серед голодуючих в Україні"досягає фатальної цифри – половини голодуючих". Тому з цього випливає висновок – з голоду померло від 3,5 до 4,1 мільйона чоловік. За підрахунками

істориків, голод 1921-1922 років забрав на Україні близько 6 мільйонів життів. За іншими даними – 8 мільйонів 200 тисяч.

Автор книги не хотів би стверджувати достовірність будь-яких даних, але той факт, що сільське населення України за роки голодної розрухи зменшилось на 7 мільйонів чоловік, говорить сам за себе.

Голод викошував Україну, а Політбюро вимагало все додаткових і додаткових ешелонів хліба в Росію.

Нехай пробачить читач за невеличкий відступ від теми, але правда вимагає цього.

Довгі роки нам розповідали баєчки про те, як наші вожді падали в голодне запаморочення, як вони пили чай без цукру, бо, бачите, не могли собі дозволити жити краще, ніж жив народ. Народ голодував– голодувалий вожді.

І ми вірили цим баєчкам. Ні, ні, ми далекі від думки, що коли люди мруть од голоду, мають з голоду мерти і їхні вожді. Тож прикро за інше. За те, що нас мали за дурників і брехали, брехали, брехали...

Документи кремлівських їдалень за 1918–1922 роки розвінчують пропагандистську брехню. Гастрономічні традиції Кремля в усі часи були і постійно-стабільними, і постійно-вишуканими. А якщо й змінювались, так лише в бік розширення асортименту страв. Ось неповний перелік продуктів зі складів Кремля за вищезгадані роки: баранина, буряк, брюква, борошно картопляне, борошно пшеничне, борошно житнє, варення, вермішель, вобла, вода фруктова, горох, гірчиця, гарбузи, гриби, грудинка, груші сушені, дріжджі, ізюм, ікра кетова, ікра паюсна, квасоля, капуста, картопля, картопля сушена, квас, кріп, клюква, ковбаса, компот, кава, крупа гречана, крупа манна, крупа перлова, крупа ячмінна, кукурудза, масло російське, масло коров'яче, мед, монпансьє, морква, м'ясо, оселедці, овес, овочі сушені, олія конопляна, олія рослинна, олія соняшникова, олія бавовника, оцет, помідори, перець, петрушка, пшениця, пшоно, редька, ріпа, риба, сало, свинина, сода, солонина, сіль, сир, томати, турнепс, фрукти сушені, хліб, цукерки, цукор пісок, цукор рафінад, яблука, яйця та інші продукти. Всього 95 назв.

Харчування представників Комінтерну теж було добрячим.

За розпорядженням ВЦВК в листопаді 1920 року для гуртожитку делегатів Комуністичного Інтернаціоналу було видано чималенько харчів, у тому числі: паюсної ікри – 115 пудів, червоної риби – 75 пудів, м'яса – 300 пудів, цукерок та шоколаду– 115 пудів.

До солодощів у Кремлі були особливо прихильні. В одній із квитанцій (1918 р.) значиться, що керуючий справами РНК просив відпустити для апарату пуд кави, 5 пудів какао, 5 пудів карамелі, 2 пуди печива і 20 пудів шоколаду фірми Ейні (до революції ця фірма мала чи не найвищий статус).

Архівні документи засвідчують, що на поминки Ешуа Соломона Мовшовича (Свердлова), крім основного списку продуктів, ще було відпущено рахат-лукум, бісквіти, вишні, груші, ягоди, пряники та англійське печиво.

Зберігся рахунок, виданий В. Леніну на ящик груш, яблук, бочку винограду і десять коробок цукерок.

Про "голод" у Кремлі засвідчують документи на списання зіпсованих продуктів. У документі від 19 липня 1919 року значилось, що зіпсувалось багато

продуктів і їх вирішили викинути. У тому числі понад 25 пудів солонини та 317 коробок рибних консервів.

В той час, як Україна вимирала з голоду, 73 співробітники спецуправління займались постачанням Кремля доброякісними продуктами. По країні їздили десятки експедиторів з особливими повноваженнями – скуповували продукти для домочадців Кремля. Один із закупівельних кооперативів мав назву "Комуніст"…

До речі, в ті роки зарплата навіть найрядовішого партійного функціонера була в десятки разів вища, ніж у звичайного робітника.

У квітні 1922 року, в розпал голоду на Україні, секретарем ЦК ВКП(б) призначається Сталін. Він робить тисячі переміщень партійних керівників, зміцнює партапарат і кількісно, і фінансово. Тож жирувати на народному лихові було кому.

Лицемірство більшовицьких агітаторів, як бачимо, переступило всяку межу і не піддається осягненню здоровим глуздом. Не осягнути нам і ставлення властей до змученої голодом України. Так, рятувати Поволжжя було треба, але ж треба було рятувати й Україну. Влада ж рятувала рідніших за рахунок вимирання українського народу. Така політика Москви щодо України була політикою прихованого геноциду. Велику допомогу владі у викачці хліба надавав ленінський комсомол.

Скажіть, як оцінювати такий факт: коли Чернігівська губернія зібрала для голодуючих сусідніх областей України 200 тисяч пудів хліба, то за призначенням встигли відправити тільки два вагони. Решта, 17 вагонів, були переадресовані в Царицин.

Сигнали в Москву про голодна Україні до уваги не брались. Так, на доповідній О. Ейдука Леніну про голодомор в Запорізькій області Раднарком поставив помітку "в архів", і документ дійсно без вжиття, бодай для вигляду, якихось заходів був відправлений до архіву.

Політика прихованого геноциду виявилась і в ігноруванні допомоги голодуючим західними країнами. Газета "Помощь голодным" 14 квітня 1922 року писала, що "помощь голодным на Украине поразительно отстает от успехов России".

Якщо Росії і, зокрема, Петербургу (де голоду й не було) від Американської Адміністрації допомоги (АРА) продовольство почало надходити вже 20 серпня 1921 року, то голові українського уряду дозвіл на звернення про допомогу до міжнародних організацій було дано лише в січні 1922 року. Та й даний цей дозвіл був під наполяганням самого Заходу. Про це красномовно свідчить пояснення Раковського Леніну від 28 січня 1922 року:

> **"Україна не робила будь-якого звернення по допомогу до Росії або закордону, різні міжнародні комітети допомоги голодуючим допустили на Україну лише в січні, та й то після того, як вони самі полізли туди зі згоди РСФСР".**

Чуєте, – "допустили", "зі згоди РСФСР"... Отже, вже при Леніну, при тому Леніну, який так любив наголошувати на суверенності України, суверенністю й не пахло. Дозволить Москва – звертайтесь. А поки-що сидіть, здихайте й не рипайтесь.

Навпаки, на Пленумі ЦК РКП(б) 8 серпня 1921 року при обговоренні питання про заходи боротьби з голодом на пропозицію Леніна, Брюханова і Раковського було прийнято рішення:

“Оповестить крестьян голодающихгуберний о том, что часть обещанной за границей контреволюционными империалистами помощи связана с условиями закабаления русскогокрестьянства”.

Дивно, хіба можна булоще дужче закабалити селянина, ніж закабалив його більшовизм?

Ні, не за долю селянина боліла у вождів голова, а за владу над селянином, за самозбереження, за скіпетр у своїй руці. У Криму лютує голод, безробіття, число жертв перевалило за 150 тисяч, а збори активу Московськоїорганізації РКП (б) стурбованізовсім іншим: що в Криму ще багато заможних – майже кожен другий.

“Когда после трех лет войны мы не можем изловить шпиков, тогда надо сказать, что таким людям нечего браться руководить государством. Мы решаем задачи неизмеримо более тяжелые. Например, сейчас в Крыму 300000 буржуазии. Это источник будущей спекуляции, шпионства, всякой помощи капиталистам”.

(В. Ленін. Із виступу на активі).

Тисячами трупів щоденно платив Крим за московськуопіку. А Москва, замість того, щоб допомогти, булаcтурбованатим, що в Криму дуже мало розповсюджено передвиборних агітаційних брошур. Турботабуланебезпідставною. Брошур справді було видано тільки 120 тисяч – на 30 тисяч менше, ніж померло людей з голоду.

Відступ автора

Сьогодні народ звинувачуєКПРС у злочинах. Один із них – фінансування деструктивних сил в інших державах для експорту більшовизму в ті держави. А фінансуванняте розпочалося ще при Леніну. Саме в час, коли Україна вимирала з голоду, Наркомфінза вказівкоюочолюваного Леніним уряду виділив один мільйон карбованців золотом “для нужд мировой революции”. А ось і особисте розпорядженняЛеніна:

“Тов. Карахан! По-моему, надо дать 500000 р. тов. Роту. Заделать архитщательно, переговорите заранее со Свердловым”.

В червні 1920 року фінським комуністамбуловідпущено дорогоцінностей на 10 мільйонів фінських марок.

Для такогопідгодовуванняІнтернаціоналупотрібні булинові побори. І їх тягли звідусіль, а найбільше – з України. І нікомуне боліло, що вже вимирають цілі села. Нікому не боліло, що рахунок жертв перевалив за мільйони, вожді були зайняті головнішим – експортомреволюції:

Ми назло всем буржуям
Мировой пожар раздуем.
Мировой пожар в крови,
Господи, благослови!

Кого не переконують слова поета-ленінця, той нехай розкриє 40-й том творів свого вождя і на сторінці 169 знайде істинну причину великої руїни:

> **“Наша революція - тільки початок, вона приведе до переможного кінця лише тоді, коли ми весь світ запалимо таким же вогнем революції”.**

Після чергового підгодовування Комінтерну Ленін писав (липень 1920 р.) Сталіну:

> **“Положение в Коминтерне превосходное. Зиновьев, Бухарин, а также и я думаем, что следовало бы поощрить революцию тотчас в Италии. Мое личное мнение, что для этого надо советизировать Венгрию, а может также Чехию и Румынию...”**

До речі, серед більшовицьких способів “поощрения” були й такі, які Ленін рекомендував заступнику Голови Реввійськради Шклянському в своїй записці в серпні 1920 року:

> **“...под видом “зеленых” (мы потом на них и свалим), пройдем на 10–20 верст и перевешаем кулаков, попов, помещиков. Премия: 100000 р. за повешенного”.**

Вдумайтесь: всього на 10–20 верст зайти на територію іншої держави, накоїти там лиха, а тоді свій злочин на народ тої держави й звалити.

Де тут брати час, щоб подумати, як зарадити голоду? Навпаки, – з голодуючих треба було цупити й цупити, щоб було чим платити стотисячні винагороди за повішених.

“Газети повні звісток про смерть Леніна... Нема в мене доброго почуття, яким міг би згадати Леніна. “Вчитель підлоти” – так його називали. Брутальність, лицемірство, єзуєтизм, нечесність із собою – покриває ті якості розуму й волі, якими він, безперечно, володів”.

(В. Вінніченко).

ПЕТЛЯ ВІД ЛУКАВОГО

"Народам Росії наче на роду написано бути піддослідними, щоб результати тих дослідів були використані всім світом, як не треба господарювати".
(Із щоденника Чаадаєва).
"У світі немає країни, де б більшовики, бувши при владі, не здійснили б геноцид проти народу. За Леніним це зветься – "русский размах").
(Із сучасних газет).

Чи можливим би був такий грабіж у суверенній державі? Звичайно, ні. Отже, однією з перших причин грабежу України, що породив голод, була та, що більшовицька влада, як і царат, вважала Україну тільки сировинним придатком Москви. А народ український – другосортним, реакційним, ще й з сепаратистським душком.

Другою, і не менш важливою, причиною голоду був сам більшовизм, сама сутність марксистсько-ленінської ідеології, яка руйнувала народний побут, сім'ю, релігію, національні святині, права й свободи, підвалини приватної власності.

В цьому легко переконатись, коли вдуматись, що могли дати постулати того вчення:

класова боротьба,
світова революція,
знищення приватної власності,
диктатура пролетаріату,
перманентність (безперервність) революції,
відносність моралі...

Багато партій хотіли змін у державі. Але жодна, крім більшовиків, не прагнула збройного перевороту, кривавої революції.

Більшовиків не зупиняла кров.

"Революция есть акт, в котором часть населения навязывает свою волю другой части посредством ружей, штыков и пушек, то есть средств, чрезвычайно авторитарных. И если победившая партия не хочет потерять плоды своих усилий, она должна удерживать свое господство посредством того страха, который внушает реакционерам оружие".

(Карл Маркс і Фрідріх Енгельс).

А розвинув “удержаниегосподства” в бік кривавості В. Ленін:

“Удастся решительная победа революции, тогда мы расправимся с царизмом по-якобински, если хотите, по-плебейски”.

Недаремно мудрілюди, які пізнали Леніна не з шкільних програм, говорили: „Комуністомсправжнім є той, хто прочитав всього Леніна, а антикомуністом– той, хто прочитав всього Леніна і зрозумівйого”.

Де революція – там кров, там грабунок, там зло, там бідність. Пожежа, тим більше, якщо вона “мировая”, ніколи не булатворчою, а тільки нищила створені цінності. Пророчими виявились слова, сказані 28 жовтня 1917 року Плехановим, Засулич і Дейч в їхньому “Відкритому листі петроградським робітникам” про Жовтневий переворот у столиці:

“...переворот – величайшее историческое бедствие, он вызовет гражданскую войну, которая в конце концов заставит отступить от завоеваний февраля 1917 года”.

Ще виразніше про післяреволюційне майбутнє, за умови, якщо більшовики втримають владу, сказав Бакунін:

“Это будет общество ленивых, тупых, голодных и злых”.

Чи правий був Бакунін, чи помилився, можна судити із нашої дійсності... Поставивши собі за мету ідею побудовикомунізмуна земній кулі через світову революцію, більшовизм найменше думав про методи її здійснення.

“Для меня, как революционера, пригодно всякое средство, ведущее к цели, как самое насильственное, так и то, которое кажется самим мирным”.
(Ф. Енгельс).

Те, що ідеявсесвітньої революції заллє землю кров’ю, не заперечувалині творці марксистськоїтеорії, ні втілювачіїв життя, їх не цікавила кількість крові, їх цікавило інше – як швидше досягти влади. І ніхто з них не задумувався над філософсько-мудримпоглядомДостоєвського, що “жодна ідея не варта краплини людськоїкрові”.

А втім – може, ми й помиляємось. Може, саме тому, що задумувались, Ленін і назвав Достоєвського“архискверным”.

Це мовиться для того, щоб усвідомити: основна причина голоду була закладена в аморальності більшовизму, в нехтуваннізаконів моралі та гуманності, у ворожості до прекрасного, як буржуйськоївитівки.

Ой, ми й забулися, що наші вожді дуженполюбляли прекрасне, скажімо, музику, зокрема “Апасіонату” Бетховена... Може... може... Чи ж не про цю любов каже нам вождь особисто:

“Но часто слушать музыку не могу, действует на нервы, хочется, милые, глупости говорить и думать, и гладить по головкам людей, которые, живя в грязном аду, могут создавать такую красоту. А сегодня гладить по головкам никого нельзя – руку откусят, и надобно бить по головкам, бить безжалостно”.
(В. Ленін).

Це про тих, хто “создавал такую красоту”.

Так що ж тоді насправді полюбляли вожді? На це питання знаходимо відповідь у них самих:

“т. Крестинскому.
Тайно подготовить террор... необходимо и срочно. А во вторник решим: через СНК, оформлять или иначе”.

(В. Ленін).

“Надо поощрять энергию и массовидность террора”.

(В. Ленін).

“Провести беспощадный массовый террор”.

(В. Ленін).

“Террор – это способ переубеждения”.

(В. Ленін).

“Принципиально мы никогда не отказывались и не отказываемся от террора”.

(В. Ленін).

“Воля сотен тысяч должна подчиняться воле одного”.

(В. Ленін).

Перші виконавці червоного терору.

Тоже пізніше, ліплячи з Леніна ангела добра, партія вдасться до чудернацької вигадки: буцімтов Леніна стріляла єврейка Фані Каплан. І Ленін її помилував, щоб вона на власні очі переконалася, як ідеї Леніна ощасливлюють народ. Насправді ж

ця напівсліпа жіночка була зовсім непричетна до замаху. За завданням Дзержинського (Руфіна) та Свердлова (Шварцбаума) стріляли матрос Протопопов і чекістка-мокрушниця Лідія Конопльова. Їх схопили, судили і відпустили як „ідейно заблудлих". Вони й далі працювали в ЧК. А Фані Каплан розстріляли біля кремлівських гаражів, труп вкинули в бочку, залили бензином і запалили. Учасником цієї акції був і „пролетарський поет" Дем'ян Бєдний (він же Фіма Придворнов).

А нам розказували баєчку про всепрощенство Леніна. А тепер подумаймо: чи не тягнеться її коріння аж до „Невської битви"?

А ось ще одне демократичне „одкровення" Леніна:

> **"Більшовики тільки застосували і розвинули той режим, котрий створили царі, той режим, який єдино відповідає російському народові. Неможливо управляти стома мільйонами бидлюків без кия, шпигунів, тайної поліції, терору, шибениць, воєнних трибуналів, тюрем і тортур. Ми попросту замінили тільки клас, який був правителем тієї системи. Тоді він складався з 60000 дворян і, мабуть, 40000 бюрократів – разом сто тисяч осіб. Нині він складається приблизно з двох мільйонів пролетарів і комуністів. А це вже є успіх – великий успіх".**
>
> **(Із інтерв'ю Леніна італійському письменнику Джованні Папіні і поданого останнім у книзі "Гог" (1931 р.).**

Ось така демократія від вождя.

Дві довідки

За замах на Урицького було розстріляно 500 чоловік. За замах на Леніна – розстріляли 600 випадкових, схоплених на вулиці людей.

Перший концтабір на території Росії від початку її історії був заснований в 1918 році за особистим наказом Леніна. До 1923 року концтабори на Соловках уже були забиті людом.

За свідченням газети "Красная звезда" від 13 листопада 1991 року, нараховується 3724 затаємничених документи, що вийшли з-під пера Леніна. По-суті, це "невідомий Ленін" і дуже далекий від того образу, яким його малювали нам слуги системи. Більшість із них рясніють наказами "самого человечного человека" – "знищити", "придушити", "розстріляти", "посадити в клоповник".

Здається, зрозуміловсім: не можна добитись від усіх матерів, щоб вони, згідно з вченням Маркса-Енгельса, народивши дітей, перестали турбуватись про них і здали в опіку комуністичним інтернатам.

Не можна досягти такого, щоб люди менше думали про себе і своїх ближніх, ніж про дальніх, бо потяг людини до приватної власності – потяг природний. Бути проти приватної власності – означає бути проти природи. А за марксистами – навпаки:

> **"Приватна власність в своєму економічному поступі сама штовхає себе на самознищення".**
>
> **(К. Маркс).**

Відступ автора

Може, Маркс справді вірив у це. Але всі його сучасні послідовники, хоч і клянуться у вірності марксизму, чомусь гребуть тільки до себе і під себе.

І не треба якихось особливих переконань, щоб збагнути: всі наші біди від зашореності колективізмом. Він привів до апатії, безвідповідальності, безініціативності, споживацтва, до бідності.

Та цієї шкоди не хотіли бачити ідейні, вони ж і економічнівожді. Саме ці ідейні наполеони і наполеончики благословили і послали голодних і отруєних злобою учнів своїх нищити приватну власність на селі, змінивши слово "нищити" на "розкуркулювати". Це булаще одна причина голоду.

Тільки ж знову неспокійна думка ятрить душу: постулати більшовизму застосовувалисьскрізь, де булаїхня влада, а великий голодний мор спопелив лиш Україну? Чому? Та тому, що ніхто і ніколи з нами не рахувався, ми булизавойовані, а Москва булазавойовником. Ми булирабами, а земля наша колонією. Завойовник виживав нашою працею, нашим потомі, зрештою, нашою смертю. І якщо хтось із завойовників, лукаво посміхаючись у вуса, і говорив, що він за рівність народів, за державність народів – не вірмо йому. Бо тільки в своїй хаті – своя правда і сила, і воля. Все інше – петля від лукавого.

Постулати більшовизму стали особливо нищівними для України, коли вони повінчались з російським великодержавним шовінізмом. На нашу біду цей "шлюб потвор" виявився і тривалим у часі, і зовсім не обмеженим у своїй катівській винахідливості. Що, що, а винахідливості неошовінізму було не позичати: тут і виселення – депортації цілих народів, і розбавлення підкорених націй вихідцями з Росії, і духовне покалічення завойованих, і методичне винищення їхнього інтелектуальногопотенціалу. Українапізнала на собі все. А ще пізнала і найбільшу Голгофу– масове винищення голодом.

На думкустратегів із Москви, голодповинен був "переінакшити етнографічний матеріал" на Україні. Цебто на місце винищених українців будутьпереселені інші народи. І чим більше будевинищено одних і переселено інших, тим успішнішою можна вважати операцію по асиміляції українців.

На жаль, свій задум партія здійснила сповна. Корінь українськогонароду був підрубаний. Радянський письменник Андрєєв, побачивши всі жахи, що натворив голодомор, сказав: "Спустошення починається за Курськом.. Українськийселянин ніколи більше не повернеться до землі".

Свій шовіністичний оскал більшовизм проявив уже в перші роки, як став при владі. Але проявляв з певною оглядкою, час від часу приклеюючи на той оскал демократичну машкару. Згодом машкару було скинуто. Відлік часу обільшовиченого великомосковськогошовінізму слід починати з дня, коли Сталін кинув виклик усім тим, хто ще сподівався справедливого вирішення національних питань: "Поигрались в демократию и хватит. Пора кончать".

Після жовтневого переворотусплив перший десяток літ. Влада партії зміцніла:

не стільки економічно, як жандармсько-політично. Розгромлені всі інші партії, вживилась система батога і вівсяного пряника для бездумно слухняних. Ради перестали бути Радами, а перетворились на виконавчі комітети райкомів та обкомів, виборча система була сконструйована так, що небажана партії людина ніколи не могла потрапити в керівництво. Спочатку через утворення товариств та комун, а пізніше – артілей, созів, тсозів та колгоспів у селянина була відібрана воля і економічна потуга.

А найголовніше – створений потужний репресивний апарат. Цей апарат забезпечував партії можливість робити будь-які експерименти над власним народом. Він швидко і слухняно реагував на прояви інакомислення, на прояви незгоди. Більше того, він готовий був забігати аж наперед і робити пасинкування в народі, знищуючи одних і залякуючи інших. Отже, партія вже накопичила таку силу, що сміливо відкинула по-фарисейськи запозичений в есерів лозунг "Земля – селянам", що увійшов у "перший" декрет радвлади і, не боячись великого опору, приступила до відбирання землі в селян, до знищення приватної власності.

До речі, слово "перший" взято в лапки не випадково. То нам так про нього говорили. Насправді ж, першим декретом радвлади був декрет про заборону опозиційних газет. Підписав його В. Ленін. Другим – декрет про заборону інших партій, зокрема кадетів (конституційних демократів), яких оголосили "ворогами народу".

Що ж до декрету "Про землю", який поклав початок НЕПу, то він був справді тимчасово позичений в есерів. Чому тимчасово? Та для того, щоб одурити народ. НЕП для Леніна був не стільки новою економічною політикою, як "двома кроками" назад. За висловом вождя, він був "загнузданим капіталізмом", який можна буде будь-коли "прихлопнуть".

"Прихлопувати" спершу почали найщиріший до праці прошарок селянства, оголосивши його "ворожо-куркульським". Якщо в середньому по Україні в 1925 році з кожної десятини в бідняцькому господарстві бралося по 80 коп. податку, то в заможних господарів – аж по 7 крб.

Москва кинула заклики про боротьбу з „опортунізмом". Це означало початок війни з тими, хто заперечував сатанинські методи індустріалізації країни, хто був проти визиску селянина і робітника, хто був проти чергового пограбування людей державою. Газета „Комуніст" 10 жовтня 1928 року писала: „Труднощі, що зустрічаються на шляху нашого соціалістичного будівництва, впливають на окремі найменш витримані групи пролетаріату і навіть на окремі нестійкі елементи у лавах нашої партії, викликаючи в них вагання, опортуністичні настрої і схильність до поступок нашим класовим ворогам. Вони малюють собі перспективу поступу насамперед без загострення класової боротьби, без того напруження, в якому відбувається і не може відбуватися будівництво першої в світі соціалістичної республіки Рад. Ці опортуністичні настрої виявляються в ставленні до питання про поміркованіший темп індустріалізації, про зменшення капіталовкладень". Думка газети була співзвучна словам Сталіна у його виступі на XVI з'їзді ВКП (б): „Люди,

які базікають про необхідність зниження темпу розвитку нашої промисловості, є ворогами соціалізму, агентами наших класових ворогів".

Величезні темпи індустріалізації країни вимагали і величезних коштів та величезного ресурсу робочої сили. Москва вирішила все це взяти із села. Реквізований у селян хліб мав дати небувалі валютні надходження, а репресовані хлібороби мали стати невільницькою трудармією на будовах п'ятирічки. Отож головним завданням для Москви тепер стало побільше наробити „ворогів народу". Досвіду в цій каїновій справі у неї вистачало.

Метод втілення своїх ідей у партії був завжди один і той же – розбій і червоний терор. Власне, терор в країні і не припинявся від самого 1917 року, а лише то пригасав, то підсилювався, і в кожному випадку ховався під різною машкарою, проходив через багато стадій у своєму вишколі: через "випалювання розпеченим залізом троцькізму", "боротьбу з правими ухилами", "правоопортуністичною практикою", "примеренством у ставленні до правого ухилу", "правоопортуністичними виступами", "перекрученнями класової лінії на селі", "зрощенням партійних та радянських кадрів з куркульськими елементами". Пройшов через "боротьбу з куркулем" і досяг свого епогею в голодоморі України – терорі голодом.

"Величайшая ошибка думать, что НЭП положил конец террору. Мы еще вернемся к террору и к террору экономическому".

(В. Ленін).

І, справді, повернулись.

Враховуючи сталінську українофобію, як і слід було чекати, найстрашніше його полум'я розгорілось знов на Україні. Вина України перед Москвою була та, що вона так і не призвичаїлася носити московські кайдани, а український народ ніколи не лінувався коло своєї землі і завжди мав вдосталь хліба.

В березні-квітні 1930 року в Харкові йшов судовий пронес над так званою Спілкою Визволення України. Близько 5 тисяч кращих синів і дочок українського народу були арештовані і засуджені 45 чоловік видатних діячів України судили в театрі Харківської опери. Гіркий народний гумор охрестив це судилище як "опера СВУ – постановка ГПУ".

14 червня 1930 року до Конотопського окружного відділу ДПУ УСРР надійшла шифрограма аж з Новосибірська. В ній повідомлялось, що на Конотопщині діє "повстанська організація", а керує нею місцевий куркуль, який планує підняти повстання в найближчі дні. "Змова" хутенько була сфабрикована і "викрита". Із листування Конотопського окрвідділу ДПУ і Секретного відділу ДПУ УСРР дізнаємось, що до повстанців входять майже всі куркулі сіл Головеньки і Ядути Борзнянського району та прилеглих до них хуторів Галайбин і Чечель. Розпочались арешти. Була заведена агентурна справа під кодовою назвою "Весна". Із архівних документів Сум і Чернігова дізнаємось, що територіально організація охоплювала 17 округів України та міста Київ, Харків, Одесу. Керував організацією начебто "Штаб повстанських військ визволення України", що знаходився в Борзні і об'єднував 102

загони. Було арештовано 3400 осіб. Переважну більшість арештованих розстріляли. Очевидно, "силові методи впливу" на арештованих призвели до того, що вони стали робити наклепи один на одного. Чорну справу зробили і бреходоносиодносельців.

Нам довелося знайомитись зі справою репресованого по агентурній справі "Весна" Індика Никифора Євменовича, який родом із с. В. Загорівка. І його, і тих, хто зробив на нього наклеп, за рішенням "трійки" булорозстріляно, а в 1989 році усі вони булиреабілітовані.

1 червня 1930 року Надзвичайною Сесією Верховного Суду УСРР засуджено 29 чоловік як "контрреволюційну шкідницьку організацію в Наркомземі" на чолі з кандидатому члени ЦК партії, директоромінститутуземлеробства М. Рєзніковим.

На початку 1931 року – нові арешти інтелігенції. Чекісти вигадали ще одну справу – "Український національний центр", начебто очолюваний М. Грушевським.

Далі пішли дрібніші, зате рясніші процеси: вишукування ворогів серед учительства, музейних працівників, художників, письменників, духовенства.. Було репресовано понад 600 українських письменників, живими повернулись із заслання – одиниці. Тодіж була повністю розгромлена українська церква, а її духовенство спроваджено в концтабори, в тому числі і 30 єпископів на чолі з митрополитом Липківським. Розгромлено понад 7 тисяч українських парафій.

В життя втілювалася сувора настанова Леніна: „На каждого интеллигента должно быть дело".

Ну , а коли заведено „дело", то, мабуть, були й наслідки. Для України – це тисячі і тисячі жертв.

Побувавши на прийомі в Леніна, Дзержинський уточнив настанову вождя, розвинув її, деталізуваі доручив виконання своєму заступнику Уншліхту.

„Необходимо выработать план, постоянно коррегируя его и дополняя. Надо всю интеллигенцию разбить по группам.

Примерно:

1) Баллетристы,

2) Публицисты и политики,

3) Экономисты (здесь необходимы подгруппы):

- а) финансисты;

- б) топливники;

- в) транспортники;

- г) торговля;

- д) кооперация и т.д.

4) Техники (здесь тоже подгруппы):

- а) инженеры;

- б) агрономы;

- в) врачи;

- г) генштабисты и т.д.

Сведения должны собираться всеми нашими отделами и стекаться в отдел по интеллигенции. На каждого интеллигента должно быть дело: каждая группа и подгруппа должна быть освещаема всесторонне компетентными товарищами, между которыми эти группы должны распределяться нашим

отделом. Сведения должны проверяться с разных сторон, так, чтобы наше заключение было безошибочно, чего до сих пор не было из-за спешности и односторонности освещения. Надо в плане далее написать очередность заданий и освещения групп. Надо помнить, что задачей нашего отдела должна быть не тольковысылка, а содействие выправлению линии по отношению к спецам, т.е. внесение в их ряды разложения и выдвигание тех, кто готов без оговорок поддержать Советскую власть".

Москва навстіж розчинила двері для розгулу на Україні великоросійського шовінізму. За межами республіки були закриті всі українські школи, йшло інтенсивне переселення на Україну росіян з центральних районів Росії. Під виглядом "зручностей для старшого брата" для переселенців відкривались російські школи, українська книга витіснялась із бібліотекі замінялась російською. Взагалі, створювався престиж всього російського. А коли врахувати, що понад 7 тисяч українських технічних та господарських працівників були замінені на росіян, то цілком стане зрозумілимявище національного переродження краю. Все це у поєднанні із заходами, що підсікали розвиток української культури, породжувало "русскоязычие", яке й дало підставу політичним авантюристам українські землі називати "исконно русскими", а українців "русскоязычнымнаселением". За даними "Довідника Сумської округи", в 1928 році на Лебединщині проживало лише 0,74 відсотка росіян. Тепер їх більше 10 процентів. Українців вже зменшилося з 99,04 відсотка в 1928 році до 90 відсотків тепер.

Більшовицький голодомор був найбільшим трампліном для стрибка російського великодержавного шовінізму. Після обезсилення і обездолення України процес русифікації став незворотнім для нашого народу, а для українців Кубані – смертельним. Аналізуючи мотиви і майбутні наслідки голоду на Україні, багато хто ще на початку 1933 року спрогнозував невтішне майбутнє для нашого народу.

"Наслідком теперішнього лиха в Україні буде російська колонізація цієї країни, яка призведе до зміни її ентографічного характеру. В майбутньому, і, либонь дуже близькому майбутньому, ніхто більше не говоритеме про Україну чи про український народ, а то ж і про українську проблему, бо Україна стане де факто територією з переважно російським населенням".

(Із повідомлення італійського консула в Харкові Серджо Граденіго в італійське посольство в Москві).

На щастя, незважаючи на мільйонні жертви, наш народ ще зберіг у собі потенційні сили до відродження, зберіг у собі живу іскру до волі, яку і проніс через таку велетенську і оскаженілу руїну. Початок руїни українського села слід брати від "історичних рішень" листопадових (1928 р.) Пленумів ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У, які взяли курс на ліквідацію приватної власності, ліквідацію "куркуляяк кляси" і створення колгоспів.

Проте вказівка Сталіна про нищення багатших верств населення була дана ще 14 січня 1928 року. Від'їжджаючи в райони Сибіру, він розпорядився розіслати

на місця директиву про арешти торговців, куркулів та інших "дезорганізаторів ринку".

Сталін вів подвійну гру. На місця розсилались директиви про знищення куркуля та колективізацію, а для заспокоєння села надсилалась зовсім інші запевнення.

В циркулярі від 13 лютого 1928 року, розісланого на низи, Сталін стверджував:

> **„Розмови про те, що ми нібито скасовуємо НЕП, запроваджуємо продрозкладку, розкуркулювання і т.д. є контрреволюційним базіканням".**

Документом же, так би мовити, для практичного користування в наступі на селянство України стала Постанова ВУЦВК і Раднаркому УСРР від 3 липня 1929 року "Про поширення прав місцевих Рад щодо сприяння виконанню загальнодержавних завдань і планів", підписана Г. Петровським і М. Василенком. Ось вона:

> **"Щоб приборкати куркульсько-спекулянтські елементи, що зривають постанову загальних зборів громадян щодо виконання планових завдань держави, Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет і Рада Народних Комісарів УСРР постановили:**
>
> **1. Дозволити сільським Радам за тих випадків, коли загальні збори громадян ухвалять постанову про виконання порядком самозобов'язання всім селом хлібозаготівельного плану і в зв'язку з цим буде розверстано завдання між окремими господарствами, накладати на окремих господарів, що не виконуватимуть таких постанов і ухилятимуться здавати хліб, штрафи адміністративним порядком у межах до п'ятикратного розміру вартості хліба, що його повинно здати, продаючи в разі потреби, майно відповідних господарств з торгів.**
>
> **2. Коли хліб здавати відмовлятимуться, попереду змовившись, групи господарств, та коли хто ставитиме опір проведенню хлібозаготівельного плану, то проти таких осіб повинно порушувати кримінальні справи за арт. 57 Кримінального Кодексу УСРР. Якщо окремі господарства злісно ухилятимуться здавати хліб і після вжиття цих заходів адміністративного впливу за арт. 1 цієї постанови, то проти таких осіб повинно порушувати кримінальні справи за арт. 58 Кримінального кодексу УСРР.**
>
> **3. Із штрафних грошей, що їх стягують за цією постановою, та з грошей уторгованих за продане з торгів майно, обов'язково повинно відчислятись 25 відсотків, повертаючи їх до відповідних фондів кооперування й колективізації сільської бідноти даної місцевості..."**

Цією постановою на Ради покладалась відповідальність за виконання хлібоздачі, надавались права вільного розподілу плану між господарями. Вона надавала Радам правову базу для розкуркулення будь-кого із селян. Для цього досить було нав'язати селянину непомірний план хлібоздачі. А тоді за невиконання цього

плану на господаря накласти штраф “у межах до п’ятикратного розміру вартості хліба”.

Звісно, селянинові платити буденічим. Ось тоді, в погашення боргу, можна будеспродати все його майно. Якщо ж майна не вистачить чи господар заходиться доводити свою правоту і необґрунтованість такого з ним поводження, до таких застосовувати Кримінальний Кодекс, зокрема артикул (статтю) 57 чи 58.

Виступаючи на науковій конференції аграрників-марксистів 27 грудня 1929 року, Сталін деталізував суть липневої постанови і оголосив про перехід до ліквідації куркуль ставяк класу.

30 січня 1930 року ЦК ВКП (б) ухвалив Постанову «Про заходи у справі ліквідації куркульських господарств у районах суцільної колективізації». “Мудрі” думки вождя відразу ж підхопила більшовицька “Правда”. Її номер за 11 січня 1930 року вийшов з передовою статтею: “Ліквідація куркуляяк класу стає на порядок дня”. Що грім серед ясного неба, прозвучали слова передовиці:

> **“Оголосити війну не на життя, а на смерть куркулю і врешті-решт знести його з лиця землі”.**

Партійна організація України взяла “під козирьок”. Єсть! Мобілізаційний клич до комуністів кинув секретар її Центрального Комітету С. Косіор:

> **“В зв’язку з загостренням класової боротьби на селі, несамовитим опором куркульства ми не тільки не повинні стримувати широкий масовий рух бідноти, середняків та батраків, особливо в районах суцільної колективізації, за розкуркулення, але й самі повинні організовувати цей рух, допомогти йому завдати дійового знищувального удару впливу, а головне – економічним можливостям куркульського прошарку села”.**

На звороті цього архівного фото є напис: “Коммунары нового приема слева направо:
1. Новиков М. Н. - 43 года, столяр.
2. Нечутро М.С. - 40 лет, с/х рабочий.
3. Тиняев И.П. - 49 лет, партизан”.

Рішення Центрального Комітету "низи" кинулися виконувати з такою спритністю, що вже на 1 червня 1930 року в Україні було розкуркулено 90 тисяч господарств.

Розпочалися чорні дні так званої "декулакізації". З усіх трибун, з усіх партнарад і партзборів чулось одне завчене: "Плекаймо більшовицьку лють на куркулів". "Куркуль – не людина. Знищ його". "Куркуль – це воша на тілі радянської людини". "Куркулі– це прокляте плем'я нелюдів. Їм одна дорога – в могилу".

Чітко сповідуючи принцип демократичного централізму, місцева преса стала підспівувати центральній, малювати куркулів як духовних і фізичних виродків суспільства. В газетах тих часів біля слова "куркуль" завжди ставився епітет: кривоногий, товстопузий, сопливий, зажерливий, скажений.

У них все було погане: очі обов'язково страшні, чорні і заздрісні, руки – загребущі, собаки – скажені, дочки – губаті та цибаті. Навіть свині вередливі і крикливі. А сам він не менш, як павук, як кабан, як кочерга, як гарба. Від нього смердить гноєм, від його дітей – квашеною куркульськоюкапустою і т. ін.

Наслідуючи пресу, душі "куркульських" дітей розпочала труїти школа. "Ідейно свідомі вчителі" нацьковували учнів на "куркульських" дітей. Доходило до бійок. Винуватцями завжди залишались "классово чуждые дети". Їх виганяли із школи, дражнили, примушували доносити на батьків.

На всю ж широчінь клітка з партійними хортами відчинилася лише 4 лютого 1930 року, коли декретом була узаконена резолюція Політбюро від 30 січня 1930 року "Про заходи по викорінюванню куркульських господарств у районах суцільної колективізації".

І знову перший і найсильніший удар був спрямований на український народ – Україну і Кубань.

> **"Вопрос сейчас стоит так: будет у нас хлеб – будет советская власть, не будет – советская власть погибнет. У кого сейчас хлеб? У реакционного украинского мужичка и реакционного кубанского казачка. Они не дадут нам хлеб добровольно. Его нужно взять".**

Так коротко охарактеризував В. Молотов українців і поставив завдання – не церемонитись, а "взять".

Удар був спрямований на корінь нації – селянство. Цим Сталін убивав двох зайців: саме селянин мав хлібець, отож грабунок буде відчутним. По-друге, розоренням села найдужче підсікалась сила нації, бо за Сталіним – "крестьянский вопрос есть основанием, квинтэссенцией национального вопроса... Без крестьянства не может быть сильного национального движения. По сути, национальный вопрос есть крестьянским вопросом".

Ні-ні... Ми далекі від думки, щоб всі біди села списувати на особу Сталіна. Сталін виступив лише натхненником ідей, які були націлені на згубу народу нашого і особливо селянства. Ті ідеї наскрізь пронизують всю ідеологію більшовизму. Найвиразніше їх видно із висловлювання Леніна-Бланка, які зафіксував італійський

письменник Джованні Папіні при зустрічі з вождем російського більшовизму в 1923 році:

> **“Я ненавиджу селян. Я ненавиджу мужика, якого ідеалізував той розляпаний западник Тургенєв... Селяни уособлюють все те, що я ненавиджу – традицію, віру, єресь, релігійний ентузіазм, ручну роботу. Я толерую їх, я навіть підлещуюся їм, але я їх ненавиджу. Я бажаю, щоби вони всі згинули, всі до одного”.**
>
> **“Але ви з того не повинні заключати, що я жорстокий. Усі ті розстріли, усі ті вішання, які виконуються на мій наказ, нудять мене. Я ненавиджу ті жертви вже з тієї причини, бо вони змушують мене мордувати їх, але і не маю іншого виходу, ніякої іншої альтернативи. Моєю мрією є стати генеральним губернатором модельної (взорової) тюрми і спокійної, і добре адміністрованої карної колонії”.**
>
> **“Моєю амбіцією є перетворити Росію у величезну тюрму, але не уявляйте собі, що в тім кермують мною егоїстичні мотиви, позаяк у такій системі справжніми рабами і тими, котрі потерпають, є головні тюремники та в’язнична сторожа”.**

Ідеологічні наставники тут же розшифрували “світлі” думки вождя. В газеті “Правда” за 22 січня 1930 року вони написали:

> **“Специальная задача коллективизации на Украине состоит в том, чтобы уничтожить социальную базу украинского национализма – индивидуальное крестьянское хозяйство”.**

Колективізація селянських господарств була і першопричиною руїни та голоду. Чинилась вона по-бандитськи, віроломно і нахабно. Землю забирали, не чекаючи згоди селянина, а худобу часто-густо забирали навіть на пасовищі. Пожене дітвора корівок пасти, а додому повертається лише з батіжком – «буксирники» своєю владою усуспільнили всю череду.

Із протоколу засідання бюро Миропільського райкому КП (б)У Харківської області від 1 квітня 1932 року:

> **“...Слухали: § 7. Інформацію т. Іванченка про стан в с. Криничному.**
> **Ухвалили: 1. Константувати, що дійсно усуспільнення корів у Криничанському колгоспі проходило без будь-якої попередньої масової роботи. Керівництво в особі секретаря партосередку тов. Лишенка, він же і голова колгоспу допустили в роботі усуспільнення адміністрування та “лівих закрутів”. Корів приводили силоміць, забирали прямо з вулиці чи водопою і т. ін...”**

“Найчастіше заганяли в колгосп залякуваннями. Скажімо, в с. Чернеча Слобода (Буринщина) всіх селян змусили розписатись: вони “за” чи “проти” радянської влади плюс електрифікації. Звичайно, “проти” не знайшлось нікого. Спочатку так вчинили з активом села, а вже потім цей метод активісти застосували і до інших селян”.

(Із спогадів Луки Гусака).

Руйнуючи село, Сталін цим не тільки приборкував вільнолюбиву Україну, а й

руйнував узвичаєні відносини. Бо селянство, за Сталіним, “є клас, господарство якого базується на приватній власності і дрібному товарному виробництві... Тому доки воно залишається селянством, що веде дрібне товарне виробництво, воно виділяє, і не може не виділяти, з-поміж себе капіталістів постійно і безперервно”.

Село наче аж принишкло перед великою руїною.

“Якщо наші московські соціалісти колись візьмуть до своїх рук державну владу, то вони своїм катівством перевершать царську охранку”.

(О.Герцен).

ОДНОГОЛОСНО І ПІД ДРУЖНІ ОПЛЕСКИ

"Я покажу такії речі
В однокласовій ворожнечі.
Я покажу всю фальш, всю цвіль
Партійно-борчих породіль..."
(П. Тичина).

"Жодне питання класової боротьби не вирішувалося в історії інакше, як насильством. Насильство, коли воно відбувається з боку трудящих, експлуатованих проти експлуататорів, так ми за таке насильство".
(В.Ленін).

Руїну села партія планувала завчасно і до неї старанно готувалася. По-перше, циркуляромОДПУ від 29 жовтня 1929 року в областях і краях булиутворені "трійки", а 8 квітня 1931 року такі "трійки" були утворені і в центральному апараті. Вони мали готувати певні слідчі матеріали для подачі на розгляд колегії ОДПУ або Особливої наради при ОДПУ.

Розширювався апарат судів, будувалисьнові концтабори. Таборам доводився план робіт і "трудовийліміт" – кількість в'язнів. Такий "ліміт" мав поповнюватись з урахуваннямрозширення мережі новобудовта із зростанням репресивних заходів держави, і, особливо, з урахуваннямвійни партії з хліборобським селом, наступом на так зване "куркульство".

Про жорстокістьтієї війни свідчить наказ об'єднаного державного політичного управління №42/21 від 2 лютого 1930 року:

> **"В целях наиболее организованного проведения ликвидации кулачества как класса и решительного подавления всяких попыток противодействия со стороны кулаков мероприятиям советской власти по социалистической реконструкции сельского хозяйства – в первую очередь в районах сплошной коллективизации – в самое ближайшее время кулаку, особенно его богатой и активной контрреволюционной части, должен быть нанесен сокрушительный удар. Сопротивление кулака должно быть и будет решительно сломлено".**

На виконання цього "сокрушительного удара" в плани ОДПУ входило:

“1. Немедленная ликвидация контрреволюционного кулацкого актива, особенно кадров действующих контрреволюционных и повстанческих организаций и наиболее злостных, махровых одиночек. (Первая категория).

2. Массовое выселение (в первую очередь из районов сплошной коллективизации и погранполосы) наиболее богатых кулаков (бывшие белые офицеры, репатрианты, бывшие активные каратели и др.), проявляющие сейчас контрреволюционную активность, особенно организованного порядка.

3. Кулаки – активные члены церковных советов, всякого рода религиозных, сектантских общин и групп, активно проявляющих себя.

4. Кулаки – наиболее богатые, ростовщики, спекулянты, разрушающих свои хозяйства, бывшие помещики и крупные земельные собственники.

Семьи арестованных, заключаемых в концлагеря или приговоренных к ВМН, должны быть выселены в северные районы Союза, наряду с выселяемыми при массовой компании кулаками и их семьями, с учетом наличия в семье трудоспособных и степени опасности этих семейств.

Имущество таких семей конфискуется в том же порядке, как и у выселяемых семейств кулаков.

Кампании по выселению кулаков и их семейств проводятся в первую очередь в следующих районах СССР:

УССР – выселяются семейств 30000 – 35 000...

... Места поселения для выселяемых кулаков и их семейств, изъятого кулацко-белогвардейского контрреволюционного актива ориентировочно таковы:

...из УССР 50000 в Северный край...”

З метою найповнішого охоплення села чи містечка в плані розкуркулення, населений пункт розбивався на дільниці, які, в свою чергу, розбивались на сотні і десятихатки. В кожній дільниці був свій штаб, до якого з сільради чи міськради доводився план розкуркулення на поточний тиждень чи два. Старші сотень та десятихаток призначалися примусово. В їх обов’язки входило розносити податкові листки, викликати до сільради, сповіщати свою десятихатку про рішення виконкомів тощо. Один із сотенних штабів Лебедина був у приміщенні теперішньої міської бібліотеки (на Кобижчі). Сотенний Олексій Зелений засвідчував, що ця примусова неоплачувана посада тримала його весь час біля телефону, а ще “по кілька разів на день ганяла в город до міськради”. До нього приходили старші десятихаток, і він їм передавав розпорядження секретаря чи голови міськради: такому-то з’явитись за податковими документами, такому-то повістка в суд, іншому – в міськраду. Штаб цей був і пристанищем “розкулачників”. Тут збирались “буксирні бригади”, тут “грілись” після “роботи”. Тут прикидались плани на вечір чи на завтрашній день.

Із постанови президії Роменського райвиконкому від 28 грудня 1932 р.:

“... Постановили. Відмічаючи, що ганебний стан з виконанням господарчо-політичних кампаній, особливо в хлібозаготівлі, є прямий наслідок шкідливого впливу куркульського елемента, що своїм ставленням до виконання хлібозаготівліта агітацією зривають виконання планів і ставлять під загрозу повного зриву таких, постанову Пустовійтівської сільради про виселення за межі України Стриколя Якова Єлисейовича та Чернобука Івана Михайловича затвердить та порушить клопотання перед облоргкомітетом про висилку зазначених осіб з їх родинами за межу УРСР.

Голова РВК Білий

В.о. секретаря Скляренко”.

Із протоколу засідання бюро Липоводолинського райкому КП(б)У від 6 січня 1933 р.:

“3. Дозволити повністю розпродати найбільш злісних нездатчиків контрактації: с. Панасівка – 3 господарства, с. Русанівка – 3 господарства, с. Синівка – 2 господарства, с. Липова Долина – 2 господарства, с. Саї – 1 господарство, с. Капустинці – 1 господарство.

4. Зобов’язати нар. суд протягом 3-х днів провести показові процеси в таких с.с.: Беєве, Бірки, Галаєвець, Яганівка, Сватки, Поділки та Яснопільщина, після чого нар. суддям: т. Гарбарчуку обслуговувати до закінчення плану хлібозаготівлі такі с.с.: Панасівка, Берестівка, Саї, Капустинці, Семенівка, а т. Нечипуренку – с. с. Синівка, Липова Долина, Русанівка, Погарщина...

Секретар РК КП(б)У Миронець”.

Збори гнаних і заляканих голодом та руїною селян.

Та найчастіше плани на розкуркуленняприсилали з району. А район одержував завдання з центру. Усе це оформлялося відповідним документом.

Виселення селян із хати робилося по-різному. Найчастіше – спочатку арештовували хазяїна, спроваджували його до “бупру”, а вже потім приступали до сім’ї. Як правило, викидали людей із хати грубою силою. Про це розповідали нам десятки свідків того лиха. Початок цього дикого нелюдського годійства, за спогадами Миколи Пуда, був такий: „У хату виміченої жертви завалювалися бригади собашників, безцеремонно всаджувалися за столом, старший витягував засмальцьованого зошита, слинив огризок хімічного олівця і оголошував: так; мовляв, і так, рішенням сільпрезидії твоє, Прісько, хазяйство продається з торгів за вороже ставлення до хлібозаготовок. Ціна дворища – 10 карбованців. Хто більше? Тут же хтось із заздалегідь домовлених членів комісії погоджувався дати на 5 карбованців більше. Старший зачитував знову: хто ще більше? Бажаючих немає. Все, Прісько, твоя хата продана, забирай своїх куркуленят і поганяй із села, щоб і очі тебе не бачили”.

Після цього творився грабіж і розбій. Скажімо, жінка саме пекла хліб. Тоді тісто викидалось на долівку, топталося ногами, піч гасилась цеберкою води, а дітвору викочували із хати носаками уповноважені.

Знищення села оформлювалось у правову личину. Боже борони, щоб хтось

запідозрив, що це вказівка згори. Ні, і ще раз ні. Це “воля мас”, це “побажання трудящих”.

Спочатку злочин оформлювався рішенням сходки села або президії сільвиконкому І не біда, що тоді сходки не було, а як і була, то силою зігнана. Дарма, що та президія всього-навсього із двох-трьох місцевих деришкур та двох-трьох “чорношкірих” з району чи округи в пристяжку. Головне – щоб був документ, щоб документ той був привезений “чорношкірими” до райвиконкому. А вже тоді засідання президії райвиконкому запише в порядок дня слідуюче: “Розгляд та затвердження матеріалів сільрад на виселення та розкуркулення куркульських господарств”. І, ретельно переписавши прізвища жертв із привезених списків, посортують їх на три категорії і присудять кожному міру покарання. За віщо? Як за віщо? За набиті селянські мозолі, за випнуті грижі, за труд від зорі й до зорі. Посортують і визначать, кого вислати в концтабір по першій групі-категорії, кого – в концтабір другої категорії, кого просто розкуркулити, а кого й “зняти зі списку”, цебто – помилувати. Таких було дуже й дуже мало – один-два із тисячі. Захід “помилування” для властей був архіпотрібним, бо він справляв враження справедливості. Насправді ж, сьогодні помилувані через тиждень-другий арештовувались і відправлялись у ті ж концтабори. А “милувались” уже інші. І так до безкінечності.

Навпроти прізвища, яке знімалось зі списку, президія робила невеличку стандартну приписку: “...але це не значить, що сільська громада не може знов ставити питання про його виселення”. Таку приписку ми надибали і проти прізвища Лихини Івана Михайловича із Буро-Рубанівської сільради. Розправа відклалась всього на 2–3 тижні.

Всі потерпілі, з ким довелось нам говорити, стверджують одне: категорії концтаборів значились тільки на папері. Фактично поділу не існувало. І ще стверджують, що радянські, засновані ще Леніним, концтабори різнилися від майбутніх німецько-фашистських тільки примітивнішою, але жорстокішою технікою вбивства людей.

ПРОТОКОЛ
загальних зборів усіх громадян Чернелівської сільради,
600 чоловік присутніх, від 9 лютого 1930 року.

Президія: Кульомза, Кірпікін, Зубко В. Н., Нагорна М. П., Лубянський (очевидно – Лубенський – *авт.*)

СЛУХАЛИ: Колективізація та знищення кулачества як кляси.

УХВАЛИЛИ: Намічені президією сільради куркульські господарства на виселення та розкуркулення цілком підтвердить, а саме:

Гордієнко Олексій Федорович
Машин Михайло Якович
Гордієнко Степан Петрович
Гордієнко Петро Григорович
Котляренко Василь Іванович
Клюс Сергій Кузьмович
Журавка Федір Димидович
Клюс Явтух Кузьмович
Ященко Микола Васильович
Черниш Іван Мусійович
Масько Борис Павлович
Дубина Федір Калістратович
Рева Харитон Петрович
Гордієнко Назар Данилович

Клюс Юхим Омелянович
Пилипенко Олексій Радивонович
Пилипенко Наум Радивонович
Люлін Іван Петрович
ГордієнкоПавло Якович
Дмитрієв Іван Олександрович
ГордіновІван Кіндратович
Черниш Максим Якович

За твердженням селян Михайлівки, особливо старанними виконавцями політики геноциду до односельчан були: голова сільради Заєць, секретар Сивоконь та «гроза села» – Тернюк. Процедура усталена: рішення президії сільради, загальні збори і т. д.

Актив михайлівського колгоспу "Пролетар".
В центрі – голова колгоспу Микола Меша.

ВИТЯГ З ПРОТОКОЛУ
загальних зборів громадян с. Михайлівки від 9 лютого 1930 року.

Головазборів Заєць, секретар – Дубовик.

СЛУХАЛИ: Доповідь про висилку куркульськихгосподарств.

УХВАЛИЛИ: ...прохати райвиконком про затвердження постанови про висилку за межі округи таких осіб:

СильченкоФедір Андрійович
Карпенко Максим Петрович
ГніденкоСемен Данилович
Бабич Трохим Іванович
Кривенко Ілля Прохорович
Харченко Кость Михайлович
Карпенко Іван Максимович
Цимбал Степан Семенович
Харченко Лазар Михайлович
ТоковийОлексій Мусійович
Андрієнко Іван Власович
СильченкоГригорій Андрійович
ГончаренкоКіндрат Семенович
Меша Андрій Костевич
Карпенко Євдоким Петрович
ГолубОлександр Семенович
Бовтенко Іван Олексійович
Харченко Сава Андрійович

Клюшниченко Степан Федорович
Скляр Іван Сакович
Зеленський Леонтій Якович

хутір Андрієвський:
Харченко Андрій Корнійович
Голуб Андрій Павлович
Голуб Грицько Павлович

Голова КНС Дубовик
Голова сільради Заєць
Секретар (нерозбірливо)

З протоколу загальних зборів жінок колгоспу «Червоний жовтень» Чернацької сільради Середино-Будського району від 25 грудня 1932 р.:

> **"Ухвалили: ...по с. Чернацьке план хлібозаготів., внаслідок контрреволюційної роботи куркулів та їхньої агентури зірваний. На 25.XII виконані 45%. Одночасно одобрюють рішучі заходи партії і Радянської влади стосовно засудження в показовому порядку куркулів і підкуркульників, вважають вірним і своєчасним вживання партланкою і сільрадою стосовно викриття у деяких колгоспників прихованого куркульського хліба, вимагають від правління сільради і партійної ланки вилучення і передачі до суду примазавших куркулів, що шкідницьки приховують, знищують, закопуючи в землю хліб...**
> **Голова Підлозний**
> **Секретар Цілуйко".**

Але протоколи – це ще півсправи. Потрібні ще були письмові характеристики на односельчан, і "вірні ленінці" (в основному – це голови сільрад) не шкодували дьогтю – чорноти на своїх односельців. Проте, з погляду здорової глузд людини, чорнота ота – не чорнота, а визнання праці селянина і його злиднів.

Голова Рябушківської сільради Новіков власноруч понаписував селянам характеристики, в яких причину розкуркулення одному записав: "має гарні будівлі та реманент", другому – "вживав найману працю", третьому – "завжди був проти міроприємств партії та радвлади". Четвертому...п'ятому... і десятому – "веде агітацію проти всіх міроприємств, проводжених Радвладою", "в сучасний момент являється ворогом та агітатором проти...", "гарно забезпечений тягловою та рогатою худобою", "проводить шалену агітацію проти посівної і колективізації". І по цих словах власноручно дописував оргвисновок: "Необхідно розкуркулити".

До речі, за найману працю можна було й не згадувати, бо закон про дозвіл оренди і найманої праці діяв і за радянського часу. Його скасували постановою ЦВК і Раднаркому СРСР тільки 1 лютого 1930 року. І ось тепер те, що дозволялось законом, ставилось селянину в провину.

Голова Червленівської сільради Кірпікін і секретар Лубянський (Лубенський) список селян із 22 сімей 19 лютого 1930 року спорядили такими характеристиками: "злісний нездатчик хліба державі і займався орендою", "в сучасний мент являється злісним кулаком", "як куркуль має хату, комору, два хліви, клуню і коняку", "має тісний зв'язок з контрреволюційними елементами села"...

Якщо в голови сільради не вистачало грамоти стулити докупи літери, тоді за нього писав характеристики-вироки сам уповноважений із району. Саме так булов с. Гарбузівка. 17 лютого 1930 року уповноважений райвиконкому двадцяти трьом селянам сам понаписував характеристики і власноруч вказав міру покарання: кого –

“до висилки”, кого– “до концлагеря”, а кого– просто “до розкуркулення”. Всього в спискові 30 сімей. Проти кожного прізвища зафіксовані слова, сказані селянином у вічі своїм катам:

Ярошенко Михайло Пилипович про розкуркуленняясказав: “беріть – це не надовго”.

Дмитро Федорович Чегринець, стосовно колгоспів: “пожили з часу Олександра II, а тепер знову у ярмо ліземо”.

Ягор Іванович Туча, в бік ораторазрайону: “царствуйте, повернеться й наше право”.

Панченко Федот Якович: “вертається панщина”.

Стеблянка Ялисея Олексійовича уповноважений розкуркуливза те, що той “в останній час організовуєжінок, підбурюючичерез біднотуна зборах до того, що одна біднячка схватила ззаді комсомольцяРоманова і цим зірвала збори”.

Протокол зборів підписали голова сільради Стеблянко Ананій і секретар Глущенко.

“Список кулачества по Бишкинскому сельскому совету, которое является антисоветским и которых необходимо раскулачить” написаний незграбною, неграмотною рукою, великими кострубатимилітерами і мотивація розкуркуленняв ньому прямо відповідає кількості кебети під шапкою в автора списку.

Білодід Гнат Ялисейович – “ожидает перемены власти”.

Івашина Гнат Климович – “заявляет: я знаю, раньше была власть, а теперь нищие” і “агитирует за открытие церкви”. А тому “необходимораскулачить”.

Івашина Пармен Федотович – “заявляет, погибнет тот, кто пойдет в созы, активный член церковной общины, формирует новую церковную пятидесятку, классово чуждый, с созов и членов созов смеется, говорит, ледари только идут в соз”.

Токарь Василь Маркович. Його вина в тому, що “имеет большой авторитет”. А тому “необходиморазкулачить”.

Блоха Петро Климович – “говорит, если кто его послушает и не пойдет в созы, то будеттаким же богатым, как и он”.

Коробов Дмитро Данилович. Весь злочин його в тому, що “работает в Донбассе для того, чтобы учить сыновей, а дома живет одна мать, котораянанимает дом в аренду, хозяйство крепкое, кулацкое, совершенно чуждый элемент”.

Гурін Іван Якович – “хозяйство кулацкое, котороенанимает, а сам работает в Харькове в 6-м районе милиции, классово чуждый элемент”.

Литвиненко Михайло Миколайович. Винний в тому, що “врач, выходец из богатой семьи, работает в Лебединской больнице”.

Ткаченко Олексій Лазарович. Цього “необходимо раскулачить”, оскільки “имеет авторитет”.

Улько Іван Прокопович – “лишен права голосу, вместе с сыном активно проповедуют Евангелие о скором конце жизни на земле и пугают вечными муками тех, кто пойдет в созы”.

Корж Іван Іванович. Цей взагалі нахаба, бо “заявлял, мы и без вас умеем хозяйствовать”.

Безглуздіших звинувачень навряд чи можна вигадати. А в кінці кожного звинувачення – вирок: "необходимо раскулачить". Як бачимо, будь-яке слово, сказане всупереч більшовицькій політиці розорення села, каралось жорстоко. Звідки ж витоки тої жорстокості, де її коріння, хто започаткував таку людиноненависницьку війну з інакомислячими? Відповідь на це питання стане відомою, коли ми ознайомимось із листом Леніна до Наркомюста Д. І. Курського. Ось хоч би й з такою його настановою:

> **"Пропаганда или агитация или участие в организации и содействие организациям, действующие (пропаганда и агитация) в направлении помощи той части международной буржуазии, которая не признает равноправия приходящей на смену капитализма коммунистической системы... карается высшей мерой наказания, с заменой, в случаях смягчающих вину обстоятельств, лишением свободы или высылкой за границу".**

Саме звідси взяла свій початок майбутня 58-ма стаття майбутнього Кримінального Кодексу. Саме звідси беруть свій початок репресії, саме звідси бере початок "высылка за пределы Украины".

Яка доля чекала на тих, хто не рвався нищити односельців, видно із повідомлення РАТАУ від 27 жовтня 1930 року:

> **"У Тростянецькому районі приховують куркулів. Так голова Микитівської сільради, кандидат партії Хованський заявив: "У нас куркулів нема, натискувати на верхівку села не можу, духу не вистачає... та й на якій підставі ображати людей – описувати майно".**
>
> **Голова Смородинського СОЗу, член партії Попов голосує, що план нереальний, і виконати його не можна. У секретаря партосередку цього ж СОЗу Лантуха також не вистачає духу, щоб "натиснути" на куркулів. Побачивши куркуля, він ховається в сільраді.**
>
> **РПК ухвалив всіх "бездухих" з роботи зняти та справу на них передати до райКК".**

Зустрічаючись із розкуркулювачами, ми чули в оправдання дивний аргумент: "Кулачили потому, що вони б вредили колгоспам". Тож, переглядаючи архівні документи, ми прагнули знайти підтвердження цій аргументації. Отже, чи було шкідництво в колгоспах з боку селян? Звісно, було. Примусова колективізація, розбій "буксирних бригад", дармодень, становище раба, голод – все це озлоблялоселянина. Але шкідництво було не в тих розмірах, як його трактували нам платні ідеологи. Скажімо, за зиму в колгоспі пропало 200 коней – рівно половина усуспільнених. Звинуватили конюхів – вони, мовляв, приховані шкідники, бо годували худобу неякісною соломою. А коли розібрались, то виявилося, що кормів для коней на зиму булазаготовленалише двотижнева норма. От конюхи й заходились годувати худобусоломою з розкритих клунь та хат.

В архівах ми знайшли лише кілька документів про явне шкідництво в лебединських колгоспах.

" Коваленко, візши горілку з Сум, проткнув коня ножем за те, що він не йшов під гору. В Кам'яному підкуркульник Гляненко пропив колгоспного коня і за це з нього управа вирахувала лише 40 крб. В Михайлівці куркулі підложили під солому, що була постелена коням, борону вверх зубками".

Ми вважаємо, що віковічна хліборобська мораль не дозволяла селянину збиткуватись над худобою. Саме тому шкідництва в тваринництві майже не було. Та й ліквідували основну масу "куркулів" ще в доколгоспний час або в час становлення колгоспів. Шкідництво пізніших часів – то вже від скривджених колгоспників-бідаків.

Привезені в Лебедин протоколи засідань президій сільвиконкомів розглядала вже президія райвиконкому. Восени 1930 року до її складу входили: Вейсбейн, Бобров, Харченко, Карпуша, Рожківський, Манченкова, Ольховик, Козаченко, Маркін та Сердюк. Це члени. Кандидатами в члени були: Демінтьов, Федоренко (інспектор прибутків), Гайдабрус (інспектор бюджету), Кухаренко (інспектор соцвиху), Коваль (інспектор політогу), Дашковський (інспектор охорони здоров'я), Потебня (інспектор торгівлі), Сизов (районний зоотехнік), Фесенко (землевпорядник), Левицький (референт райпланбюро), Демченко (раймеліоратор) та Камчатний (інспектор держстраху).

Можливо, це ще й не всі члени та кандидати в члени президії райвиконкому. В документах пізнішого часу зустрічаються й інші прізвища.

Каїнової роботи в президії вистачало. Засідання тривало по кілька днів підряд. Так, розпочавши роботу 17 лютого 1930 року, президія закінчила своє засідання аж 21-го числа. На п'ятий день був прийнятий ось який документ:

ПРОТОКОЛ
засідання президії Лебединського районного
Виконавчого комітету від 17-18-19-20 та 21/11 1930 року

Мали присутність члени президії ОВКу Славченко, Бобров, Шовкопляс, Павленко, Никоненко, Ходов, крім того представники ДПУ Гордіновта Пелещук, зав. райадмінвідділом Бабін

Головує Славченко

Секретар Бобров

Слухали: Розгляд та затвердження матеріалів сільрад про виселення та розкуркулення куркульських господарств.

Ухвалили: Вислати вкупі з сім'єю в концлагерь, цебто по першій групі такі господарства:

Рябущанська сільрада:
Семененко Андрій Антонович
Трескін Олексій Васильович
Підвезько Пилип Леонтійович
Червленівська сільрада:
Клюс Явтух Кузьмович
Боровеньська сільрада:
Щитина Омельян Федорович
Харченко Григорій Іванович
Шияновський Василь Григорович

Пристайлівська сільрада:
Плішивий Гаврило Федорович
Плішивий Олексій Юхимович
Вялков Гаврило Іванович
Вялков Петро Миколайович
Щербинкін Карпо Павлович
Вялков Дмитро Мусійович
Вялков Андрій Семенович
Будильська сільрада:
Стрільченко Явдоким Андрійович

Гудимівська сільрада:
Пищола Василь Сергійович
Калюжна Пріська Наумівна
Марченко Григорій Миколайович
Пищола Мартин Іванович
Зубко Іван Іванович
Веприцький Іван Сидорович
Влізьківська сільрада:
Влізько Василь Давидович
Козіка Іван Єрестович
Лебединська сільрада:
Тимченко Микола Іванович
Коростильових Семена
та Якова Макаровичів

Бишкінська сільрада:
Глобина Дмитра Івановича
Гарбузівська сільрада:
Чегринець Дмитро Федорович
Стеблянка Ялисея Олексійовича
Ярошенко Терентія Семеновича
Ярошенка Василя Митрофановича
Бобрівська сільрада:
Ходоров Степан Якимович
Михайлівська сільрада:
Карпенко Максим Петрович
Кам'янська сільрада:
Лапоног Іван Іванович

Вислати до концтабору вкупі з сім'єю по II-й категорії по Лебединському району:

Рябущанська сільрада:
Стеблянко Мотря Антонівна
Падалка Іван Наумович
Корчан Сергій Іванович
Ємець Федір Степанович
Шульга Лука Остапович
Козловський Пилип Оксентійович
(за виключенням старого діда
82 років та баби 75 років)
Курилівська сільрада:
Василенко Михайло Остапович
Василенко Терешко Михайлович
Червленівська сільрада:
Клюс Сергій Кузьмович
Черниш Максим Якович
Журавка Федір Димидович
Клюс Юхим Іванович
Будильська сільрада:
Лисовицький Спиридон Якович
Лебединська сільрада:
Чередніченко Прокіп Протасович
Гайдученко Іван Матвійович
Кривошей Мусій Іванович
Кривошей Павло Іванович
Хоруженко Антон Омельянович
Гайдученко Федір Матвійович
Олександрівська сільрада:
Жолдак Павло Панасович
Сильченко Леонід Михайлович

Боровеньська сільрада:
Васильченко Лазар Григорович
Лихина Микола Максимович
Кущов Порфирій Васильович
Кравченко Єгор Максимович
Іванов Василь Петрович
Ткачов Олексій Михайлович
Пономарьов Василь Прокопович
Проценко Степан Васильович
Пономарьов Кость Прокопович
Марченко Михайло Прохорович
Мащенко Трохим Федорович
Лихина Іван Федорович
Лихина Василь Федорович
Лихина Петро Федорович
Лихина Катерина Миколаївна
Науменко Охтись Тимофійович
Васильченко Пилип Григорович
Пристайлівська сільрада:
Вялков Петро Олексійович
Вялков Іван Степанович
Вялкова Марія Мусійовна
Вялков Андрій Мусійович
Юхта Олександр Микитович
Курганська сільрада:
Олійник Сергій Миколайович
Дук Олексій Миколайович
Касьянов Яків Федорович
Коваленко Андрій Павлович

Гарбузівська сільрада:
Фурдило Іван Іванович
Туча Онисько Федорович
Туча Яким Матвійович
Ярошенко Михайло Пилипович
Дема Семен Павлович
Фурдило Петро Костянтинович
Голуб Михайло Іванович
Пушкар Самійло Васильович
Панченко Федот Якимович
Щитина Олексій Хомич
Горошко Федір Якович
Панченко Павло Матвійович
Панченко Трохим Семенович
Фурдило Петро Іванович
Бобрівська сільрада:
Бриль Федір Євграфович
Бриль Грицько Євграфович
Михайлівська сільрада:
Харченко Кость Михайлович
Харченко Павло Омелянович
Кам'янська сільрада:
Лапоног Хома Іванович
Лапоног Андрій Ялисейович
Лапоног Трохим Іванович
Лапоног Сергій Іванович
Лапоног Іларіон Іванович
Лапоног Філарет Миронович
Лапоног Трохим Антонович
Лапоног Панько Лукич
Хрін Василь Петрович
Бобрицька сільрада:
Лапоног Неофіт Петрович
Єфросинін Сергій Іванович
Єфросинін Василь Григорович
Скалозуб Іван Семенович
Піщанський Володимир Лукич
Рудкін Іван Йосипович
Перевязкін Тимофій Павлович
Бишкінська сільрада:
Токар Василь Якович

Розкуркулити по III-й категорії

Рябущанська сільрада:
Слинько Єгор Григорович
Стеблянко Панас Платонович
Балака Дем'ян Матвійович
Радченко Андрій Петрович
Шаповал Василь Маркович
Бондаренко Олександр Аркадійович
Башівникова Кулина Якимівна
Гетьман Андрій Платонович
Боровенська сільрада:
Маляревський Федір Михайлович
Шило Іван Петрович
Шило Іван Прокопович
Зубкова Наталка Артемівна
Лихина Петро Євменович
Петренко Мифодій Федорович
Чхайло Степан Максимович
Іванова Ганна Іванівна
Влізьківська сільрада:
Рогоза Юхим Іванович
Данько Радіон Петрович
Влізьків Макар Денисович
Червленівська сільрада:
Горянінов Андрій Кіндратович
Дмитрієв Іван Олександрович
Гордієнко Назар Данилович
Рева Харитон Петрович
Дубина Федір Калістратович
Масько Борис Павлович
Черниш Іван Мусійович
Ященко Микола Васильович
Гордієнко Олексій Федорович
Гордієнко Павло Якович
Люлін Іван Петрович
Пилипенко Іван Радіонович
Пилипенко Олексій Радіонович
Котляренко Василь Іванович
Гордієнко Петро Григорович
Гордієнко Степан Петрович
Машин Михайло Якович
Курилівська сільрада:
Залізний Антон Іванович
Гудимівська сільрада:
Марченкова Уляна Іванівна

Пристайлівська сільрада:
Вялков Іван Овсійович
Гадюкін Пилип Антонович
Будильська сільрада:
Скороходова Софія Петрівна
Клочко Марко Архипович
Гутник Петро Пимонович
Лісовицький Макар Якович
Рудь Демид Матвійович
Капуста Прокіп Іванович
Кучер Сава Степанович
Гребець Яків Іванович
Гудимівська сільрада:
Бандур Василь Максимович
Коваленко Василь Іванович
Веприцька Ганна Павлівна
Коваленко Яків Іванович
Білик Федір Микитович
Топчій Василь Семенович
Блідуха Пилип Панасович
Топчій Петро Микитович
Топчій Марія Андріївна
Топчій Мар'я Оксентіївна
Співак Грицько Олександрович
Топчій Павло Микитович
Бандур Андрій Іванович
Веприцький Ілько Сидорович
Пушкар Юхим Трохимович
Пищола Єфрем Григорович
Курганська сільрада:
Діденко Омелько Микитович
Спесивий Кузьма Васильович
Гресь Василь Миколайович
Пиза Трохим Миколайович
Коваленко Кіндрат Павлович
Олександрівська сільрада:
Корчменко Никанор Степанович
Шевченко Йосип Захарович

Бишкінська сільрада:
Вільховик Іван Тимофійович
Мельник Федір Іванович
Батютенко Платон Захарович
Корж Федір Володимирович
Корж Іван Іванович
Іващенко Іван Гуринович
Мельник Михайло Григорович
Коробов Дмитро Данилович
Коваленко Іван Данилович
Токар Василь Маркович
Жук Андрій Іванович
Ворожко Іван Никифорович
Корж Ілько Гнатович
Гарбузівська сільрада:
Панченко Петро Савич
Залізний Олексій Савич
Синиця Грицько Степанович
Голуб Михайло Никандрович
Мамай Іван Григорович
Дема Іван Мусійович
Туча Єгор Іванович
Бобрівська сільрада:
Цикало Тимофій Андрійович
Цикало Андрій Гаврилович
Михайлівська сільрада:
Цимбал Степан Семенович
Гніденко Семен Данилович
Лебединська сільрада:
Коростіль Андрій Семенович
Андрієвська Олена Яківна
Гурнак Оксеня Олексіївна
Чередніченко Андріян Протасович
Гусак Павло Михайлович
Пустогвар Павло Остапович
Кривошей Прокіп Федотович

Протоколи.. протоколи.. протоколи.. Десятки... сотні... тисячі... Мало-Висторопська сільрада... Павленківська сільрада... Василівська сільрада... Списки... списки. І присуд: "Вислати до концлагеря по першій категорії", "вислати до концлагеря по другій категорії"... Сотні імен, сотні розтерзаних доль. Цими долями-трупами вистилалась дорога до "світлої мети", "до щасливого колгоспного життя".

Документи з місць та району надсилались в Суми. Там їх похапцем розглядала

вже окружна президія. Переглядаю протоколи №№ 34, 35, 38, 52, 53, 55, 56... Це робота комісії тільки за кілька місяців 1930 року.

Оголошенню не підлягає.

ПРОТОКОЛ № 34

Засідання Президії Сумського окружного виконавчого комітету з 22 по 24 лютого 1930 року.

ПРИСУТНІ з правом ухвального голосу:

члени Президії ОВК т. т. Дирьов, Струсінський, Масафеєв, Обозная.

з правом дорадчого голосу:

представники окрустанов т.т. Рейнштейн (нач. ОДПУ), Шрифтов (пом. окрпрокурора), Мащенко (голова окр. КНС), Рудов (завадмінвідділом), Нікулін (т. в. о. секретаря ОВКу).

ГоловуєДирьов, секретар Нікулін

С Л УХАЛИ: Постанови загальних зборів земгромад, членів КНС, сільрад та Постанови Президії Лебединського РВК з 17–21 лютого 1930 року про розкуркулення куркульських господарств по сільрадах Лебединського р-ну. Доповідач– Нікулін.

УХВАЛИЛИ: Розглянувши Постанови загальних зборів земгромад та Постанови сільрад і Постанови Лебединського РВК з 17–21 лютого 1930 року у справі розкуркуленнята виселення куркульськихгосподарств по сільрадах Лебединського району Президія ОВК у підтвердження та зміну Постанов ОВК ухвалює:

Розкуркулитита виселити за межі округи такі господарства:

По Рябущанськійсільраді...

По Чернелівській сільраді...

По Боровенській сільраді...

І так по всіх сільрадах району: Курилівській, Пристайлівській, Будильській, Гудимівській, Курганській, Влізьківській, Лебединській, Олександрівській, Мало-Висторопській, Гарбузівській, Бобрівській, Михайлівській, Кам'янській... Сотні і сотні розтоптаних життів.

Такий же протоколвід 8 березня 1930 року.

В членах Президії – Маслов, Обозна, Новікова, Тарабаненкота кандидати в члени Президії Сідоренко (ОКНС), Шрифтов (прокуратура), Фісун (Голова ХотинськогоРВК) та Нікулін(т. в. о. секретаря Президії ОВКу).

Головує– Маслов, секретарює Нікулін.

Тутсписки висланих в концтабори по Сіробабинській, Груньській, Марківській, Радянській, Печищанській, Валіївській, Гринцевській, Голубівській, Луциківській, Дмитрівській, Василівській, Ворожбянській, Велико-Висторопській та Зелено-Рощанській сільрадах.

І знову сотні... сотні... сотні розтерзаних доль.

Із архівних документів:

"Тільки в другій половині 1932 року ДПУ УРСР арештовано понад 23 тисячі "саботажників хлібозаготівель" та "куркульсько-петлюровських елементів".

З протоколу засідання президії Штепівського РВК №30 від 22.02.1930 р. дізнаємося прізвища вершителів долі селян Штепівськогорайону: Куц, Тимченко, Вакула, Дідевич, Торяник, Братушка, Петрухно, Окунь, голова куща Муха, представник кредитсоюзу Донченко, народний суддя Пелішенко, голова Штепівського садово-городнього товариства Улановський, райконтролер Сипанченко, член правління бурякосоюзу Гончаренко, завідувач Штепівської семирічки Красногородський, представник райорглікнепу Сердюк, представник райзерносоюзу Мусін, технік Крамаредідусьов, лікар Дунаєвський, голова Штепівського СОЗу Улановський, агроном Пігуль, референт РВК Донець.

Ось у такому складі розширена президія РВК 22 лютого 1930 року ухвалила вислати в концтабори і розкуркулити:

по Штепівській сільраді – 14 сімей,
по Гринцевській – 6,
по Голубівській– 11,
по Марківській – 8,
по Валіївській – 11,
по Верхньо- Сульській– 10,
по Луциківській– 9,
по Павленківській – 7.

Ні-ні, цей протоколнепоодинокий. Десятки і десятки прізвищ: Семен Павленко, Клим Дігтяр, Йосип Кищик, Максим Горбун, Грицько Югівник, Степан Сіробаба, Сергій Шумило, Прокіп Лисянський, Михайло Клісенко, Мусій Підопригора, Дмитро Павленко, Павло Сіробаба, Платон Грищенко, Никон Галушка...

А ще Михайлівська сільрада – 3 чол.,
Василівська сільрада – 7 чол.,
Сіробабинська сільрада – 4 чол.,
Радянська сільрада – 1 чол.,
Курсівськасільрада – 10 чол.,
Печищанська сільрада – 14 чол.,
Груньська сільрада – 4 чол.

На кожного президія РВК давала відповідну характеристику. Ось хоч би й таку, як на Костянтина Харитоновича Лебедя: “Має 81 рік, їдців 6 чол., до революції мав землі власної 10 десятин, орендував 80 дес., експлуатувавбідноту, в сучасний мент має землі 5,4 дес., податок плате 66-99 коп. в експортномупорядкові, з майна має хату на 4 кімнати, коняку, останнє майно описане за невиконання хлібозаготівлі, в час перебування білих відступав син з денікінцями”.

На Никона Савича Галушку булонаписано таку характеристику: “Має 61 рік, їдців 6 чол. До революції мав 5,2 дес. землі. Орендував 32 дес., мав куркульське господарство, використовувавнайману працю, в сучасний мент має 5,5 дес. землі, податок 129 крб. Має хату, комору, сараїв два, клуня, саж, коней – одно, півсівалки, жниварку, позбавлений виборчих прав за вживання найманої праці. Син його служив в Червоній Армії в 1922 році. В сучасний мент живе в Ростові, порвав зв’язки з сільським господарством”.

Голова Штепівського РВК Куц повідомляє в округ, що надіслані списки по сільрадах на 19 аркушах не охоплюють усіх призначених до висилки та розкуркулення. Будуть ще додаткові списки. Уже готові документи на 26 сімей, виявлення куркулів триває. В списки заносяться: з Майдаківської сільради – Никанор Маркович Лоза та Лаврін Матвійович Лоза; з Радянської сільради – Никанор Маркіянович Манько, Олександр Васильович Сема та Савка Олексійович Покутній.

Лоза Никанор Маркович "має 37 років, їдців 4 чоловіки, землі до революції мав 7 дес., крім того, орендував до 4-5 дес., мав куркульське господарство. В сучасний мент податок плате в експортному порядкові 164 крб. 25 коп. Майно все продано за невиконання хлібозаготівель, під час революції служив добровільно в рядах Білої армії командиром, веде повсякчас агітацію проти всіх міроприємств радвлади".

Лоза Лаврін Матвійович: "має 46 років, їдців 6 чоловік, до революції мав куркульське господарство, землі мав власної 4,56 дес., крім того, орендував 12 дес. В сучасний мент плате с. податок в експортному порядку 167,45 крб., землі має 6,4 дес. та орендує 17 дес., має хату, сараїв – 2, клуня, коней – одно; корова, півмолотарки кінної, сівалку, віялку, під час хлібозаготівлі уперто стояв за нездачу державі хлібних лишків, під судом не був, виборчим правом користується, в Червоній Армії нібито не служив..."

І так на десятки і десятки родин.

Це списки за лютий 1930 року. А ще папуші списків рокуркуленихі висланих родин 1928, 1929, 1931, 1932, 1933 років... А ще були розкуркулені, але не вислані із села. Таким президії райвиконкомів встановили обмеження земельних наділів – 4 сотки на їдця, але не більше 18 соток на двір.

Протокол № 45 – списки розкуркуленихіз Зелено-Рощинської, Межиріцької та Велико-Висторопської сільрад.

Протокол № 48 – Вільшанська, Пушкарська, Велико-Висторопська та Мало-Висторопська сільради.

В протоколі № 56 від 12 березня 1930 року перераховується близько двох десятків сільрад. Тож членам та кандидатам було не до персонального заслуховування. Тому й голосували не за кожного зокрема, а за список.

Ми згадали лише кілька документів 1930 року. Фактично ж депортація селян ішла безперервно з 1929 по 1934 рік включно, і хоч в таємному (травень 1933 р.) листі Сталіна-Молотова, адресованому в партійні організації, суди, прокуратури та органи ДПУ, і висловлювалась тривога за "вакханалію" в арештах, та булавона не чим іншим, як фарисейством. Великі вожді просто вкотре напустили туману в людські очі:

"У ЦК і Раднарком надійшли сигнали про те, що безладні масові арешти в селі все ще тривають. Такі арешти провадяться головами колгоспів, головами сільрад і секретарями партосередків, районними і крайовими працівниками; арештовує кожен, кому заманеться, і хто, суворо кажучи, не має права арештовувати. Не дивно, що в цій вакханалії арештів органи, справді наділені правами арештовувати, в тому числі органи ОДПУ і особливо міліція, втрачають всяке чуття поміркованості і часто здійснюють необгрунтовані арешти, діючи за правилом: "Спочатку арештуй, а потім веди розслідування".

Затія з туманом вдався, але репресії не припинялися, а, навіть, ще більше заохочувалися І тільки в травневому декреті, підписаному Сталіним та Молотовим, оголошувалось про зменшення плану розкуркулення і виселення в концтабори – до 12 тисяч сімей на рік. Річний же план на 1933 рік становив 100 000 сімей.

Це по Союзу. План із вуст вождя. А скільки було насправді? В 1933 році Сталін назвав цифру – 15 мільйонів куркульських господарств, які "одійшли в минуле". Скільки з цих мільйонів становили селяни України – сказати важко. Знаємо тільки одне – плани ми уміємо перевиконувати. Із розповідей репресованих дізнаємось, що на Уралі, на архангельських лісоповалах, на шахтах Кузбасу у руднях Сибіру "був переважно наш брат".

“І Запорожжя, і село – то все пішло царям на грище”.

(Т. Г. Шевченко).

РУЇНА

“Чому ж нам випав на долю не тільки
“старший брат”, а ще й Ленін, і Сталін, і Маркс,
і вся гидота, відкинута людством?”
(В. Іванисенко).

“Якщо ви хочете побудувати соціалізм,
то виберіть країну, яку вам не шкода”.
(Отто фон Бісмарк).

Офіційно куркульськимигосподарствами визнавались ті, які мали десятки десятин землі і застосовувалинайману працю.

Куркульство в будь-якій трактовці означало заможність, а вже потім експлуатацію людини людиною. Якщо вірити постулатам марксизму, то, хто не експлуатуєчужоїпраці, той не може бути віднесений до класу експлуататорів Тож, якщо заможник не використовував найманої праці, то в чому тоді його звинувачувати? В його старанності? А якщо й використовував, то що з того? Адже наймана праця в 20-ті роки не тільки дозволялась, а й заохочуваласьдержавою.

Чи булитакі господарства на селі? Майже ні. Основну масу в селі становили середняки. Число середняцьких господарств особливо збільшилося в кінці 20-х років, в період мирного і швидкого розвитку села. За даними комісії, очолюваної головою РаднаркомуРиковим, на кінець 1927 року серед селянських господарств булотільки 22,1% бідняцьких і 11,3% – пролетарських; понад 62 відсотки становили середняки. Куркульськихгосподарств було3,9 відсотка.

Дані комісіїРикова збігаються із даними ЦСУ Україниза 1927 рік. Статистика стверджувала, що в Україні дуже заможних господарств булоне більше чотирьох процентів.

Читачі можуть самі проаналізуватизаможність селян Лебединськогорайону за даними статистичного “Довідника Сумськоїокруги” за 1928 рік:

Число селянських господарств в районі – 12679.
Число господарств з двома головами робочоїхудоби – 1276.
Число господарств з трьома головами робочоїхудоби – 94.
Число господарств з чотирма головами робочоїхудоби – 73.
Число господарств з двома коровами – 204.
Число господарств з трьома коровами – немає.
Число господарств з дволемішними плугами – 32.

Число господарств, що мають рядкові сівалки – 205.
Число господарств, що мають жатки та косарки – 26.
Число господарств, що мають кінні молотарки – 46.
Число господарств, що мають рокових або строкових робітників – 160.

На нашу думку, дві корови в господарстві, та ще й двоє коней – це не стільки багатство, як каторжний труд.

Та, навіть, якщо ці господарства віднести до числа куркульських, то матимемо всього сотню-півтори заможників. Розкуркуленож булона Лебединщині – тисячі.

Що ж до кількостіземлі, то ні в розповідях потерпілих, ні в архівних документах автор не зустрічав більшої ділянки землі в "куркуля", як 7–9 десятин. Та й ті десятини були свого часу надані йому в користуваннявладою як наділи. Тожу статистичних переписах господарств в графу "господарство куркульське" записувались всі ті, хто хоч на вершок виділявся від маси своїм достатком. До речі, слово "достаток" слід розуміти не в сучасному, а в тодішньому розумінні. Це – наявність складових господарства: хата, сарай, комора, кінь, корова, реманент тощо.

Соціальна політика більшовизму в кінці 20-х років різко змінилась і стала настільки руйнівною, а процес збіднення села став настільки швидким, що вже в 1929 році заможних господарств на Українілишилося тільки 1,4 відсотка.

Чому влада зробила такий різкий поворот? На думкубагатьох дослідників, вона злякалася відродженняприватника на селі. Злякалась тому, що сама командно-адміністративна структурастала б непотрібною.

У визначенні "куркуля" влада керувалась двома чинниками: багатоземелля і наймана праця. І хоч на 1930 рік куркулівуже, як бачимо, фактично не було, все одно теза багатоземелля і теза найманої праці продовжувалифігурувати. Занесена вона булаі в "Обіжник" – інструкціюпро ознаки куркульствавід 15 січня 1930 року та в Постанову Ради Народних Комісаріввід 13 серпня 1929 року.

Згідно з цією постановою, до куркульських господарств відносились ті селянські двори, які мали хоч би одну із нижчевказаних ознак:

1. "Якщо в господарстві систематично використовується наймана праця для сільськогосподарських робіт..."

2. "Якщо в господарстві є млин, олійниця, круподерня, просорушка, вовногуральня, шаповальня, сушарня, шкіряний завод, цегельня або інше промислове підприємство живої тяглової сили та механічних двигунів, а так само, якщо в господарстві є вітряк або водяний млин з двома або більше поставами."

3. "Коли господарство систематично здає в найм сільськогосподарські машини з механічними двигунами".

4. "Коли господарство здає в найм постійно, або на сезон окремі устатковані помешкання під житло або підприємство".

5. "Коли члени господарства займаються торгівлею, лихварством, комерційним посередництвом або мають інші нетрудові прибутки (в тому числі служники релігійних культів), а також, коли будь-хто з членів господарства вибирає реєстраційне посвідчення на ведення промислового підприємства".

Клуня - теж ознака "заможності", отже й куркульства.

Звернімо увагу на дату виходу постанови – серпень 1929 року. Як можна було звинувачувати людей за найм робочої сили, коли ця норма була дозволена законом і скасувала її держава аж у лютому 1930 року іншою постановою ЦВК та РНК СРСР? Цебто людей почали репресовувати за те, що вони діяли в межах закону.

Чи справді при розкуркуленні дотримувались таких інструкцій? Майже, ні. Система сповідувала головнішу інструкцію більшовизму: класову боротьбу, тобто поділ суспільства на винних та обвинувачів, яких обов'язково треба було звести лобами. Найчистіше цю формулу більшовизму, формулу самознищення нації висловлював Ешуа Соломон Мовшович (Я. Свердлов):

> **"Если в городах нам удалось практически убить нашу крупную буржуазию, то этого пока еще не можем сказать о деревне... Только в том случае, если мы сможем расколоть деревню на два непримиримых враждебных лагеря, если мы сможем разжечь там ту же гражданскую войну, которая не так давно шла в городах, если нам удастся восстановить деревенскую бедноту против деревенской буржуазии, только в том случае мы сможем сказать, что мы и по отношению к деревне сделаем то, что смогли сделать для городов".**

І зробили. Винищили село.

В радянській публіцистиці пізнішого часу чимало місця було відведено темі захисту так званих "неперспективних сіл". І журналісти, і "очунявші владоможці" почали розвінчувати політику держави часів Хрущова, яка понищила тисячі і тисячі сіл та хуторів. Але з поля зору тодішніх газет випало те, що це явище було притаманне не тільки хрущовщині, а було продовженням політики більшовизму у знищенні селянина, як носія духовності. А юридичне підгрунтя ця політика одержала ще в 30-х роках.

В доказ нашої думки наводимо документ тих часів – "Обіжник" Наркомзему УСРР від 5 березня 1930 року:

“На додаток та розвиток “Обіжника” НКЗС з 21.XII. 29 р. №75/3 – 0/655 НКЗС в справі ліквідації хутірського землекористування, пропонує керуватися такими вказівками:

1. Оскільки за планом НКЗС передбачається ще протягом 1930 р. усуспільнити всі господарства по всій Україні, ліквідацію хутірських господарств треба ув’язати та цілком підпорядкувати планам колективізації сільського господарства, запроектувавши при землевпорядкуванні зселення бідняцько-середняцьких хуторів у великі колективні населені центри.

2. Ліквідацію куркульських хуторських господарств в районах суцільної колективізації треба провадити згідно з директивними розпорядженнями Наркомземсправ про ліквідацію куркулів як класу...

4. Ніяких коштів на індивідуальне переселення будинків асигнуватися не буде.

5. Всі сади, ліси, а також цінні насадження хутірських господарств з організацією колгоспу зараховувати без жодної компенсації окремих господарств до складу землекористування колгоспу.

Наркомземсправ Качинський”.

Була ще одна вагома причина розкуркулення: система вимагала багато, дуже багато дармової робочої сили і взяти її вирішила в селянства. І як можна швидше. А коли так, то навіщо зволікати. Вже в перший “переломний” 1929 рік – рік перелому селянського хребта, на Україні було розкуркулено 70 тисяч селянських родин. Майже всі вони були пізніше відправлені на лісоповали Півночі, шахти Сибіру та каменоломні Уралу. Голови ж сімей здебільшого були просто розстріляні.

Так звана підкомісія Баумана поділяла куркулів на три категорії. До першої вона віднесла 63 тисячі глав сімей, яких пропонувалось розстріляти. Так було і вчинено. До того ж план розстрілу був перевиконаний аж на 40 тисяч чоловік.

Друга категорія охоплювала 150 тисяч господарств та плюс сім’ї куркулів з першої категорії. “Другокатегорійці” підлягали висилці в Середню Азію, на Урал, Північ та в Сибір. Більшість опитуваних лебединців в роки репресій обживали недоступні райони тайги за Архангельськом, Вологдою і Котласом.

За архівними даними вже на початок 1930 року на Північ було вислано близько півмільйона “куркулів”. Подальші роки число виселенців довели до двох мільйонів. Половину з них становили діти.

Промисловість Північного Уралу: каменоломні, ліспромгоспи, уральські заводи важкого машинобудування розбудовували наші земляки – в’язні спецтаборів.

А ще були Печора, Норильськ, Медвеже, Нарим... Документи стверджують, що в Нарим, який на той час мав лише 119 тисяч жителів, було привезено 47 тисяч “куркульських сімей”. Це приблизно 235 тисяч виселенців.

Третя група мала бути розкуркулена і розселена в тому ж таки районі, тільки подалі від свого села.

Цей поділ селян – поділ офіційний. Він зовсім обминув четверту і найчисельнішу групу знищеного селянства. Це господарства рядового достатку і бідноти. Ті, пісними нажитками яких вирішили поживитись місцеві дерешкури. Свідки того лиха називали нам десятки і десятки імен бідаків, яких сільрадівці повиганяли з хат нізащо і тим самим поморили голодом. Так була розтерзана і сім’я батрачки Федори Кротевич. В чому була її провина? А ні в чому. Просто її син Миколка за своє цілолітнє пастухування держав у людей плату – кілька лантухів збіжжя. Це

впало в око сільрадівцям. Ото й приїхали возом, забрали не тільки зароблене, а й те, що вродило на городі. Оцих розтерзаних бідняків першими й викосив голодомор.

Свідки стверджують, що таких зруйнованих родин в селах булодо половини.

Точну цифру висланих чи розкуркулених назвати важко, бо облік влада навмисне заплутувала. Та й плани партії в розкуркуленнібулинестабільними. Вони все мінялись і мінялись в бік збільшення. Так, вже на грудневому(1929 р.) засіданні Політбюро мова йшла про розкуркулення5–6 мільйонів чоловік. Знаючи це, нам треба будь-яку звітність того часу обов'язково ставити під сумнів, особливо, якщо вона подана з вуст самих творців того чорного розбою.

Тожзробимо посилання на виступ Постишева на XII з'їзді КП(б)У (січень 1934 р.) і назвемо число розкуркуленихгосподарств за весь період колективізації на Україні– 200 тисяч.

Цифра ця явно неправдива, бо в іншому джерелі значиться, що тільки з 1928 по 1931 рік на Україні зникло 352 тисячі селянських господарств. Ще в іншому джерелі називається загальна цифра виселенців для всього періодуколективізації на Україні– 750 тисяч родин. І подається невеличкий коментар до цієї цифри: "Это все были петлюровцы".

Одноосібник (отже, "куркуль") за роботою на своїй ниві.

Виникає питання: як бути? До цієї цифри додавати ще "куркулів", "підкуркульників", "злісних неплатників податку", "ворогів радвлади на селі" і прочая, і прочая...? Чи не слід? Якщо й не слід, то 750 тисяч родин – це близько 4-х мільйонів чоловік. Але це тільки перший хрест на ГолгофіУкраїни.

Арешти на селі розпочалися в кінці 1929 року і проводились силами ДПУ. Майже всі арештованібуливіднесені до першої групи. Другий тур арештів і висилки (початок 1930 року) був настільки масштабний, що сил ДПУ виявилось явно недостатньо. Томудовелось залучати партійні органи, актив міста і села. До цієї

хвилі арештів партія і уряд підготувалисякраще: булазаготовлена велика кількість тюремних та висильних бланків, особових карток, заздалегідь були заготовлені списки жертв, розроблені маршрути перевезення. Преса підготувалагрунт для цькування "куркулів", щоб їх арешти були зустрінуті не менш, як "всенародним схваленням".

Тяжкі, нелюдські умови праці виселенців швидко перемелювали життя нещасних, і система вимагала поповнення рабів. Їх постачанням на будовип'ятирічки займалась спеціальна комісія, очолювана головою Раднаркому Союзу А. Андреєвим. Утворена вона була 11 березня 1930 року. Це був свого роду держпостач живої сили – рабів комунізму Комісіязасідала досить часто і робота її здебільшогозводилась до доведення планів органам ДПУ на "поставку куркульських сімей". Ось уривок із протоколузасідання комісіївід 30 липня 1931 року:

> **"СЛУШАЛИ: вопрос о дополнительных заявках на спецпереселенцев и распределении их.**
>
> **ПОСТАНОВИЛИ: ...обязать ВСНХ в 3-х дневный срок предоставить в ОГПУ свои окончательные заявки на спецпереселенцев;**
>
> **удовлетворитьзаявку Востокстали на 14 тысяч кулацких семей, обязав в 2-х дневный срок заключить с ОГПУ соотвествующие договора;**
>
> **Заявки Цветметзолота – на 4600 кулацких семей и Автостроя ВАТО– на 5 тысяч семей – удовлетворить;**
>
> **По углю удовлетворить заявки на спецпереселенцев: Востокугля – на 7 тысяч кулацких семей, по Кизиловскому и Челябинскому углю – на 2 тысячи кулацких семей, заявку по подмосковскому углю на 4500 кулацких семей принять условно;**
>
> **По торфу принять условно заявку на 31 тысячу кулацких семей.**
>
> **...В соответствии с этими заявками предложить ОГПУ произвести необходимоеперераспределение по районам и выселение кулаков..."**

Розбій серед білого дня: прохачіробочоїсили укладають договори з органами ОДПУ, а ті вже знайдуть, де ту робочу силу взяти – Україна велика.

Щоб якнайповніше задовольнити зростаючі заявки відомств, комісіявимагала від "низів" посилити пролетарську пильність та рішучість в боротьбі з куркульством "Відповідальні товариші" в республіці "розбивали" плани по областях. Області доводили плани до округ, а далі – до районів і сільрад. І на дідька тут кому був потрібен "Обіжник", яким визначалося: куркульське в тебе господарство чи бідняцьке. Кількість куркуліву селі визначав доведений районом план.

План, як відомо, – закон. Виконати його – обов'язок. А перевиконати – честь. Ось заради того обов'язку та честі з районів і йшли рапорти в "центр", наче з поля битви: браві, величні, горді і з більшовицьким пафосом:

> **"Подготовкак выселению 600 семей кулаков начата. По состоянию на 11 июля изъято 5292 трудоспособных мужчин-кулаков из 4572 кулацких хозяйств, подлежащих выселению. Изъятие трудоспособных мужчин – глав кулацких хозяйств продолжается. Начато стягивание кулацких семей на сборные пункты. Изъятие кулаков проходит без эксцессов".**

Про подальшу долю виселенців ми дізнаємося із документа, опублікованого в журналі "Новый мир", № 6, 1988 р.:

“31 января 1930 года бюро Северного крайкома РКП (б) на внеочередном закрытом заседании приняло план расселения семей с Украины в Северном крае.

Планом предусмотрено общее количество 70 000 семей с 350 000 душ расселить по округам:

Архангельский – 30 000 семей
Вологодский – 10 000 семей
Северодвинский – 9 500 семей
Няндомский – 8 500 семей
Коми-область – 12 000 семей.

Трудоспособныхмужчин партиями в 500–1000 душ направить в районы постоянного поселения для использования на лесозаготовках.. Всех нетрудоспособныхчленов семей разместить в специально приспособленных помещениях: церкви, монастыри, бараки”.

Як бачимо, класова теорія більшовизму була такою зажерливою, що одним більш-менш заможним селянством її апетити не задовольниш. Тодів розряд куркулів зараховувалиі дрібних крамарів, і ремісників – всіх тих, хто жив власним трудомі не надіявся на манну небесну від зрівнялівки.

Дрібні крамарі, в нашому розумінні, – це не власники великих магазинів чи дрібних крамничок. Це, як правило, ті, хто хоч чимось на віку торгував. Скажімо, житель Лебедина Бурлюк Андріян Данилович (вул. Довгалівка, 11) майстрував дерев’яні коробки, сита, підрешітки, ковганки, сільнички, жлукта і торгував цим нехитрим крамом на базарі. Дарма, що з того виторгу ледве животіла сім’я, дарма, що того виторгу ждало троє голодних ротів, дарма, що в того ремісника земельки і до революції, і після – як кіт наплакав (півтори десятини з копійкоюдісталось від батька і дві десятини наділу від влади), та висновок був однозначний – куркуляка

– Та ви ж самі наділили мені наділ, – виправдовувався Андріян.

– Ми далі, ми і заберьом! – відповідали йому.

– Так три десятини і 65 сотих – це ж мізерія, – не здавався Андріян.

А йому:

– Це аж на 15 соток більше, ніж в середнього лебединця. А середній – це середняк. А ти, значиться, куркуль

В розряд куркулівпотрапляли навіть малоземельні вдови. В архіві зберігається заява гвардійця шостого полку ДПУ м. Харків, яка досить яскраво проливає світло на підтвердження наших слів:

“Нач. связи 6-го особ. полка ОГПУ город Харьков Зайцевская № 3 от Калиниченко Ивана Михайловича.

Прошу разъяснить мне вопрос по отношению определения социального положения моей матери Калиниченко Наталии Захаровны, проживающей в г. Лебедине по Покровской улице дом 99, которая числится у вас по имущественному положению середнячка. Считаю такое определение будет неверным лишь потому, что со времени 29 года имущественное положение состояло из двора со старыми постройками, а именно: хата под соломой, сараев 2-х, одной клуни, одной коровы и пахотной земли – 3 десятины. Землю мать не в состоянии обрабатывать, отдала в 29 году в аренду, рабочего скота не было, трудоспособныхнет, мать имеет 55 лет, находится на моем иждивении... 29.VIII.1931 г”.

Останнім часом більшовицька ідеологія знищення куркульства пояснювала "класовим підходом" до цієї справи. Мовляв, клас куркулів– це клас багатіїв. Вони пригноблюють пролетаря-бідняка. Куркуль всіляко протидіє новому життю, бо не хоче втратити владу над бідняком. Ось тому в інтересах справедливості його треба знищити.

Наші ж дослідження свідчать про інше. Розкуркулювали не тільки і не стільки заможніших господарів, а всіх підряд, в тому числі і бідняків, якщо вони не хотіли йти в колгосп, виявляли в чомусь непослух начальству, висловлювали зневіру в райське життя при колгоспах, були активістами церковного приходу чи дуже віруючими або лідерами на своєму кутку в селі. Тож слова одного із документів тих часів, що під куркулем треба розуміти "носія певних політичних тенденцій, які дуже часто простежуються також у підкуркульників, чи то будежінка, чи чоловік", більш повніше і точніше відображають мірило, з яким більшовизм приступив до каїнової роботи на селі.

На нашу думку, істина відчувалась в словах тодішніх гострословів:

Партійна гидь селом ганя,
Вишукує куркуля
Броде п'яна братія,
Щоб зробить із'ятія.
Не несеш заяву в соз –
Знач на виселку пойдьош.
Хоч на хаті й один куль–
Все одно будеш куркуль.

Зрештою "куркулили" всіх підряд, на кого поклав око голова сільради, уповноважений району чи котрийсь із "собашників". Бригада "буксирників" заходила в селянський двір і, не панькаючись, забирала те, що задумала, або й усе те, що попадало на очі.

Із скарги селянина с. Нижня Сироватка Клима Рибалки до ВУЦВКУ від 1 квітня 1932 р.:

> **"1. Щодо кожного бідняка Нижньосироватська сільрада забрала корови без усяких повідомлень.**
> **2. Єслі той бідняк або середняк з'являється за яким-либо совєтом, то прєждє, чім пояснити толково, то стараються залякать і той же бідняк ходе із дверей у двері і ніде не находе бідняцьких та середняцьких прав.**
> **3. Скрізь бідняки та середняки, яким не було доведено твердого завдання по м'ясозаготівлі, ходатайствують о повертанні їх коров, які були невірно забрані. Ніде – ні сільрада, ні райвиконком не отвічає на той стук. Наприклад, я гр. села Нижньої Сироватки Краснопільського району Клим Мусійович Рибалка, будучи одноосібник, родина моя складається із п'яти душ, а саме: мені 38 років, дружині – 37 р., сину – 11 р., отцу – 70 р. і матері 68 років. Соціальний стан – бідняк. Майно маю таке: одна селянська хата, один хлів, худоби– одна коняка, землі – 2,50 га. Причому Нижньосироватська сільрада забрала у мене корову без всяких повідомлень, і заборгованості за мною немає... То прохаю голову Всеукраїнського центрального виконавчого комітету розглянути мою заяву і повернути корову."**

Із листа жителя с. Капустинці (Липоводолинщина) В. Безкровного до газети "Радянське село" від 12 липня 1932 року:

“Я походженнямбідняк, дякуючи радянській владі, зробився середняком. Маю 4,5 га землі, коня, корову та дрібний с/г реманент, податку платив у 1930-1931 рр. 26 крб. 95 коп. У 1931 р. головасільради через особисті рахунки довів план хлібозаготівлі в 260 пудів до двору і наказав виконати його за 1 добу. Це тоді, коли хліб у мене ще був немолочений. На другий день (бо я не міг нічого зробити за добу) забрали весь немолочений хліб і все майно, в тому числі й будівлі, “за невиконання плану”.

“Собашники” куркулили навіть робітників та службовців. І дарма, що та людина жила не в селі, а, скажімо, в Донбасі, а в селі було лише її дворище. Так розкуркулилив с. Бишкінь Дмитра Коробовата Івана Гуріна, так розкуркулилиі лікаря-епідеміолога Василя Березова із с. Лукищине (Полтавщина), який тоді працював у “Донбасводтресті” і проживав у селищі Красний Луч Антрацитівського району. У своїй скарзі до Г.Петровського Василь Федорович писав:

“В самое тяжелое время, когда решался вопрос быть или не быть соввласти в течение 5 лет с 1917 по 1922 г., я был в рядах Красной Армии. Переносил всякие лишения и невзгоды (два тифа), был ранен. После демобилизации в 1923 году приехал отдохнуть к себе домой в с. Лукищину Головачской сельрады. Здесь я жил еще за долгие часы до революции, построил усадьбу на свои трудовые деньги, заработанные небезопасным трудом(врачом по эпидемиям)...

Так как в Лукищине я не мог зарабатывать на прокормлениесвоей семьи, состоящей из жены и двух малых детей, то я уехалсначала в Донбасс, взявши с собой самые необходимыевещи, а все остальное – мебель, одежду, домашний инвентарь оставил в Лукищине и там же при вещах осталась моя родственница М.А.Машай. И вот, в то время, когда я работал в Донбассе на ударном государственном предприятии Донбассводтрест, отдавая все свои силы на общее строительство сов. республики – в это время местная власть с. Лукищина под маркой раскулачивания в полночь с 3 на 4 апреля с.г. явилась к моей родственнице Машай, перепугала старуху, отбила замки возле сундуков и забрала всю мебель, одежду, домашнюю утварь, буквально все, остались толькоголые стены. Медицинские и другие книги разорвали и превратили в кучу мусора. Это был полный кошмар!

Чем объяснить это кошмарное явление? Ненавистью селян, но ведь я никому не сделал никакого вреда, даже наоборот, приносил пользу и притом совершенно бескорыстно, оказывая медпомощь и делая другие услуги тем, кто потом отблагодарилмне черной неблагодарностью. Это явление можно объяснить только крайней некультурностью той кучки селян, у которых животная жажда поживиться за счет другого так велика, что подавила все человеческие чувства...”

Проти невгодних людей вишукувалась будь-яка зачіпка, і тоді вони потрапляли в розряд гонимих, тобто ставали першими жертвами голоду. Скажімо, передовика виробництва Ларіона Нейкаша буловигнано з артілі ім. Чубаря за те, що в його хаті “буксирна” бригада виявила 28 фунтів пшениці-арнаутки та 7 фунтів ячменю. І дарма, що така пшениця ніколи не сіялася в артілі, все одно Ларіона виключили з артілі та звинуватили в злодійстві. А сформулювали це так: “Исключить как вредителя, растратчика колхозногозерна, имеющего связь с воровскими шайками”.

Найтяжче ж булохворим та немічним колгоспникам, які не могли виробити встановленого мінімумутрудоднів Згідно постанови Наркомзему УСРР від 13 квітня 1933 року № 275 та Харківськогооблвиконкомувід 25 квітня (для Харківщини) в таких колгоспників повністю відбиралась присадибна ділянка.

Аналізуючи матеріали архівів, приходиш до висновку: значний відсоток

“куркулів” становили вчорашні бідняки-безземельники, ті, хто ще вчора брав Перекоп і Крим, хто зовсім не знався в політиці, але знався у землі. Одержавши від влади земельні наділи, вони стали дбайливими господарями, раціонально повели господарство, розстарались на коровуі коня, а відтак – на соху, воза і повітку. Ось тобі і готовий куркуль.

Ще інший селянин просто зумів вигідно продати вирощену картоплю чи хліб і на виручені гроші придбав щось для господарства: воза, плуга, коня, чи збудував хату, хлів, погріб. Цей теж ставав “куркулем”.

Ми навели приклад зростання числа “куркулів”. Зворотний же процес більшовизм не допускав. Якщо ти, в свій час, був заможним, а на період “ліквідації куркуляяк кляси” став мало не жебраком– все одно ти куркуль. Ти вже не маєш власної хати, ти живеш на квартирі, в тебе немає ні землі, ні коня – одні лиш діти, твоя платня в десяток разів менша, ніж у тих, хто прийшов розкуркулювать– все одно ярлик куркулятобі не зірвати.

Та найбільший відсоток в числі розкуркулених, як не дивно, становили найбідніші люди. Ті, хто навіть не міг спромогтися сплатити податок. У них, в рахунок податку, забиралось все рухоме і нерухоме майно. Як правило, того майна на погашення податку не вистачало, і тоді господарю присуджувалище певний строк, щоб десь на лісоповалі одробив недостачу. Скажімо, житель Лебедина (вул. Безимівка, 8) Ткаченко Давид Савич заборгував державі 235 крб. 42 копійки основного податкуі 5 крб. 85 копійок гужповини, всього 241 карбованець 27 копійок. Міліціонер Рибальченко потіг Давида до буцигарні і справу передали до суду. Додому з’явились виконавці, оглянули господарство і чомусь “не помітили”, що в бідняка семеро дітей, а гарненько описали майно і під розписку тимчасово передали його на зберігання хазяйці – Ткаченко Уляні Павлівні. Про що неграмотна жінка поставила в написаній їй виконавцями розписці дивну карлючку, зхрещену з двох кривуляк: “У” і “Т”. На випадок пропажі чогось із майна жінці загрожував великий штраф.

Судили Давида Савича суддя Пелішенко, засідателі Лозицька та Яшкіна, секретарював Подолько.

Оцінили судді Давидову хату (9 на 19 аршинів) у 160 карбованців, сарай під соломою– в 95 карбованців, клуню під соломою(15 на 14 аршинів) – 55 карбованців. Так оцінили, а продали дешевше. До погашення боргу не вистачало 6 карбованців 85 копійок. Оцінили ще ворота, хвірткуй тин – 15 карбованців. Продали за безцінь. Знов не вистачає. Ну, коли так – треба ще й засудити куркуляку– щоб “понімав власть”.

Згадаймо вищенаведену нами Постанову ВУЦВК і Раднаркому УСРР від 3 липня 1929 року і все стане зрозумілим – стаття в Кримінальному Кодексі для таких “розумників” була передбачена – 58-ма.

Ось так і здійснювалась ленінська програмна формула “протащить коммунизм в повседневную жизнь”.

Із листа голови Лебединського райвиконкому Гужвія та завідуючого райфінвідділом Федоренка до всіх сільрад району від 29 березня 1932 р.:

> **“1. З одержанням цього чітко виявити недоплатників по всіх податках, після чого зараз же приступити до примусового стягнення недоплат.**
>
> **Злісних неплатників з куркульсько-заможних елементів, що приховують майно від продажу або уперто ухиляються від виплати недоплат, притягти до суду.**

Для чого на таких осіб в 48 годин з моменту одержання цього винесіть постанову сільради про притягнення до суду, передавши справу для дізнання міліції. Виявити тих неплатників, що виїхали із села на заробітки і передати матеріали тим РВС, на території котрих розташовано підприємство, що на ньому має заробіток неплатник, для стягнення недоплат з зарплатні...”

Несплата натурального податку каралась не гірш, як і за несплату грошового. Про це переконливо свідчать сотні судових справ обласного архіву. Стаття Кримінального Кодексу – 119-та. В реєстрі судових справ тільки по Лебединському району в тодішніх його межах (цебто без Ворожбянської Штепівської зон) і тільки за місяці колективізації за статтями 58 і 119 було засуджено понад 500 чоловік. Це тільки засуджено, а скільки вигнано з хат, у скількох без судуй слідства було забрано майно. Каралися звичайнісінькі бідняки, так звані твердоздатчики, ті, ком держава доводила “твердий план” здачі продукції сільського господарства.

“Я, інспектор 1-го поділу КС міліції Лебединського району Коцар, цього числа розглянув матеріал дізнання по обвинуваченню громадянина м. Лебедина Шкурки Сидора Макаровича за арт. 119 КК УСРР.

ЗНАЙШОВ:

За державним планом хлібозаготівлі цього року громадянину м. Лебедина Шкурці Сидору Макаровичу по контрактаційному зобов’язанню з маючоїся в його користуванні засівної площі землі 3 га належало здати державі всих культур 9 цнт 08 кіл, але звинувачуваний, не дивлячись на те, що термін виконання контрактаційних зобов’язань скінчився, виконав лише перед державою 1 цнт 68 кіл, а решту не виконує, хоча про виконання його неодноразово було попереджено... На підставі чого Шкурка Сидір Макарович, 37 років, одружений, письменний, позапартійний, не судимий, селянин, хлібороб, середняк, одноосібник, обвинувачується в невиконанні контрактаційного зобов’язання, в чому винним себе не визнав, а тому, керуючись арт. 102 ч. 2 КК...”

І вирок:

“Обвинуваченого Шкурку Сидора Макаровича підвернути мірі соцзахисту за арт. 119 КК до позбавлення волі терміном на 2 роки та конфіскацією майна на 150 крб. в прибуток держави...”

Одбував Сидір Макарович покарання в місцевій колонії (с. Горки – колишнє Аненберг) Пристайлівської сільради. Такі колонії-концтабори нашвидкоруч влаштовувались на базі панських економій, хуторів заможних селян тощо.

В цьому плані Сидору Макаровичу дещо повезло. Хоч у таких колоніях медом і не пахло, та все ж ближче до домівки.

Для Андрія Козія “протаскивание социализма в повседневную жизнь” закінчилося трагічно. “Твердоздатчик” Козій Андрій Григорович з вулиці Кобижчі № 212 відбував покарання в Аденських каменоломнях Донбасу.

Із документів архіву:

“25/X–32 г. в хозяйстве Козий членами Лебединского горсовета изъято пятнадцать пудов (чотири мішки – *авт.*) свеклы, что послужило поводом для обвинения Козий А. Г. в уклонении от выполнения установленного плана сдачи сах. свеклы. Козий виновным себя не признал, сказал, что он сдал все около 20 цнт с 0,40 га. План 52 цнт не выполнил из-за плохой урожайности, а в яме и в погребе буряки с собственного урожая с участка его земли...”

Як бачимо, за те, що орендував у держави сорок соток землі, виростив на ній 20 центнерів буряків, одвіз ті буряки власним тяглом на бурякопункт– маєш 4 роки Аденських каменоломень. Гарна плата: рівно по одному уроку за знайдений мішок буряків у погребі орендатора. І даремно, що ті чотири мішки були з власного городу, дарма, що то були буряки столові та кормові, а не цукрові, як на орендній ділянці – все дарма: 4 роки і квит. І, зрештою, смерть у тяжких муках.

Гортаючи теки судових справ, дивуєшся архівеличезним обертам маховика репресивної машини і ретельності влади до свого каїнового заняття. Ні, ні, тебе так просто не засудять, бо радянська влада і "найсправедливіша", і "найгуманніша" в світі. Тож на кожного приреченого заводилось "дело". Швиденько наповнювалось воно солідними і менш солідними паперами і папірцями. Писані вони і чорнилом, і олівцем, а, можливо, і сльозами приречених. Першим папірцем в судову справу лягла "економічна довідка району". Запитати б кого: навіщо вона там, коли потрібна? "Так положено", – скажуть. Ось вона:

"СПРАВКА
об экономических показаниях Лебединского р-на
быв. Сумского округа Украины

Район сельскохозяйственный, в основном относится к числу середняцко-бедняцких. Средняя землеобеспеченность на хозяйство (за исключением кулацких) до революции была на хозяйство 3,2 дес., на едока – 0,54 десятины и после революции на хозяйство 3,4 десятины, на едока 0,69 дес. ральной земли. Преобладающее значение кулацких хозяйств как до революции, так и после революции имело место в таких селах: Ворожба, Вел. Исторо п, Зеленая Роща, Червленое, Пристайлово, Рябушки, Гарбузовка, Гудымовка, Михайловка, Влизьки и Московский Бобрик.

В районе до революции средняя землеобеспеченость на каждое кулацкое хозяйство равнялась 15 десятин, после революции и обрезки кулаков землей по 29 год на эти же кулацкие хозяйства средняя землеобеспеченность равнялась 7 десятин. Раскулачивание по земле в районе проводилось в 1919–21 годах, дополнительно в 1924 году и при проведении землеустройства в 1927 году. До последнего времени, т. е. до землеустройства, кулаки почти поголовно пользовались большими участками земли. В 1930 году проведено массовое раскулачивание на базе сплошной коллективизации.

Наличие ветряных мельниц, просорушек, крупорушек, механических двигателей, сложного сельскохозяйственного инвентаря в условиях Лебединского района характерно только для кулацких хозяйств.

Налоговые показатели в районе для кулацкого хозяйства в среднем равнялись: в 1927–28 году – 76 рублей, в 1928–29 году – 160 рублей, в 29–30 году – 187 рублей.

Секретарь РПК Рожковский
Председатель РИКа Гужвий".

Далі йшов опис майна, інколи він доходив до абсурду: "діжка стара, трухла з одним новим обручем", "дві ступи: ножна та ручна і жорна в кадібку", "соха дерев'яна несправна".

Описувала майно комісія міськради. Як правило, очолював її завідувач сільгоспсекції або його заступник.

"А К Т
31 года 8 дня г. Лебедин, ул. Береговая

Мы, комиссия в составе заместителя сельхозсекции Лебединского горсовета Жук П. В., представителя комнезама т. Дружинина Б. С, члена городского РКИ Литвиненко по поручению городского совета составили настоящий акт на

имущество гражд. Лебедина Горошко Михаила Яковича, какого дома не оказалось. При составлении акта присутствовала его жена Мария Васильевна Горошкова Дом деревянный с галереей, крытый железом, исправный. Комора деревянная, рубленная, крытая железом, исправная, навес шалевочный, деревянный под железом, исправный, омшанник кирпичный, крытый соломой для пчел, исправный, сарай деревянный крытый соломой требует ремонта. Кирпичный походной погреб исправный. Пчел рамочных 25 колодок, дуплянок 5 колодок. Из них, по заявлению хозяйки, 5 колодок чужих. Лошадь темно-серая – 8 лет, кобыла. Дроги на железном ходу, требуют ремонта. Сичкоризка ручная, исправная. Сошка железная, исправная. Борона деревянная, неисправная, корова с теленком, темно-гнедая, 12 лет. Комод с пятью выдвижными ящиками, коричневый. Гардеробс двумя выдвижными ящиками, коричневый.

Больше никакого имущества не оказалось".

І підписи комісії. На звороті акта такий запис:

"Підписка 1931 года 8 дня Июля. Я, нижеподписавшаяся гражданка ГорошковаМарья Васильевна, даю сию расписку Лебединскомугорсовету в том, что мною принято на сохранение имущество, указанное в этом акте. В чем и расписываюсь".

Розкуркуленим, але не виселеним із своїх хат селянам, згідно „Плану практичних заходів по розкуркуленню" сільська влада мала залишити: „... стіл – 1; табуретка – 2; дерев'яні ложки – 1-2; кухонний посуд – по кількості родини, найгірший; старіша постіль; верхній одяг – лише старий... Сало, масло, смалець – конфіскуються, гроші та інші цінності належать повній конфіскації..."

Насправді було по-різному: з-під сплячих дітей витягали рядна, забирали дошки з полика, трощили весь посуд, розпорювали подушки – чинився дикий розбій.

Інколи розкуркулення робили в кілька етапів. Мова йде не про розкуркулювальні кампанії, зазначені в "економічній довідці", а про останню кампанію в період колективізації. Ось що записав уповноважений ДПУ по Лебединському району Струк в протоколі допиту Івана Зайця з села Олександрівка:

"В 29 году мне было доведено повестку о выполнении 210 пуд. хлеба твердых культур, не довыполнил задание, за что судим в 1929 году к лишению свободы сроком на 1 год, а имущество часть было продано: комору два сажа, дерево, лошадь, 2 свиней, овец. В 1930 году я снова был обложен по хлебозаготовке, забрано хлеб пудов 90, после снова требовали хлеб. 8 пудов пшеницы не выполнил и остальное имущество было продано, в том числе и корову. Избирательных прав я не помню, чтобы лишался".

Тожколи, вже вкотре, прийшла до Зайця "буксирна бригада", то довелось їй написати ось такий акт:

"31 року, червня 8 дня. Ми, що нижче підписалися, комісія Олександрівської с. р. в складі члена Президії Бендюга Юх. Ів., голова КНС Зайця Д. Фед. та члена колгоспу Ровенського М. І., склали цього акта в тім, що сього числа булообстежено г-на с. Олександрівка Зайця Івана Мих., який зараз заарештований. Внаслідок обстеження виявилось, що він не має ніякого майна, господарство його розпродано цілком, живе на квартирі..."

Акт писаний хімічним олівцем на листочку в лінійку, підпис Бендюга зроблений грамотною рукою, решта два – каракулі.

Третім документомбув протоколдопиту. Далі йшли різні довідки про сплату грошового та натурального податків, про сплату гужповини, підписки про невиїзд, доповідні виконавців, постанова про віддання до суду, протоколисудовихзасідань, протоколидопитів свідків, повістки-виклики до суду, квитанції про сплатуштрафів свідками, якщо ті не з'явились на виклик, опис майна, вирок, оголошення в газетах про продаж майна з торгів, оскарження в вищі інстанції, якщо таке було..

І вирок тут звучить не як покарання, а як величезне добро для підсудного Бо концтабір – не кара, а "міра соцзахисту". Чуєте, люди! Висилають в Сибір, ще й кажуть – це ми вас захищаємо "от искушения богатством".

Більшість документів у теках писані од руки на випадкових клаптиках паперу. Зустрічались записи на листках із церковних книг, на шматках газет і навіть на паперах із попередніх судових справ. Витяг з протоколу загальних зборів Олександрівськоїземгромади підписаний секретарем РВК Мойсеєнком про висилку Івана Михайловича Зайця, надрукований на касовому ордері (1911 р.) з контори Кононенковогомлина в Лебедині.

В одній із справ перший аркуш "Опись документов, находящихся в деле" написаний на копії "Заключения" про звільнення із висилки Тетяни Іванівни Ломаки.

Цей документ, очевидно, вивільнився після повного знищення сім'ї, тож не процитувати хоч невелику частину його будепросто злочином:

"Глава семьи – Ломака Лука Павлович 1903 г. – арестован в 1937 г.
Жена – Ломака Татьяна Ивановна, 1904 г. – находится в спецпоселении.
Сын – Ломака Виктор Лукич 1925 г. – освобожден по Пост. СНК.
Дочь – Ломака Галина Лукинична 1929 г. – умерла в 1932 году.
Отец – Ломака Павел Васильев. 1870 г. – умер в 1932 году.
Мать – Ломака Ульяна Ивановна 1871 г. – умерла в 1932 году.
Сестра – Ломака Ульяна Павловна 1915 г. – умерла в 1933 году".

Ось так: в перші два роки неволі із семи чоловік сім'ї вмерло чотири. 1937 рік навіки ковтнув п'ятого.

Все акуратно підшите, пронумероване. До тої роботи булазалучена ціла армія чиновників: міліції, судовиконавців, десятників, адміністраторів, писарчуків, які або ж свято вірили в правоту своїх діянь, або не вірили ні в що, а просто отиралися біля того пожарища і гріли на ньому свої нечисті руки і ще бруднішудушу. Гортаючи документи Сумськогоокрвиконкому, дивуєшся не тільки величезному маховику репресивної машини, а й цинізму апарату механіків. Регулярно через кожні три-п'ять днів чиновники виконкомувимальовували-викреслювали "Зведені відомості" по розкуркуленню. В тих відомостях бачимо і доведений план по винищенню селян, і процент виконання того плану. План, як і годиться, деталізований, розбитий по категоріях репресій. Тут і реєстр розглянутих справ, і які окрвиконкомприйняв рішення, і скільки справ повернуто в райони на перегляд, і який це становить відсоток. Скажімо, за квартальним планом на 26 березня 1930 року Лебединщина мала розкуркулити319 сімей, а фактично розкуркулилатільки 161. Окружний виконком б'є на сполох. Це ж явний саботаж державного замовлення по "ліквідації куркуля як кляси". Державі потрібна дармова робоча сила: на шахтах, лісоповалах, в каменоломнях, в рудниках, а саботажники не виконують доведений партією і урядом план.

Звичайно, зачинщики цього саботажу були швидко виявлені і покарані. Їх самих відправили на лісоповал, щоб не були такі м'якосерді і шанували партійну дисципліну.

Та найстрашніша графа у зведенні – "По яких сільрадах не подані відомості". Ось тоді, село, – начувайся.

– У вас, що, немає куркулівта їх посібників?

– Немає.

– Хто сказав?

– Я сказав.

– Ось ти і є перший посібник куркульні, бо ллєш воду на млин врагов. І защищаєш класового глитая.

Цей гачок швидко зрозуміли на місцях і вже в наступних зведеннях ця графа пустувала. Так, на Лебединщині активно розкуркулювали всі 17 сільрад, в окрузі – всі 205 по всіх 17 районах округи.

Лебединські власті були чи не найретельнішими виконавцями планів по висилці в табори, убезпечували себе. От візьме котрийсь із приречених на сибірські лісоповали та й накладе на себе руки – що тоді? Те, що на одного "клясового ворога" поменшає під пролетарським сонцем, це ще й краще. Але ж тоді буде не довиконаний державний план по відправці. А наша соціалістична система – система планова. Вона не терпить збоїв. І взагалі... можуть невірно зрозуміти. Тож, щоб не бути звинуваченою у саботажі чи покровительстві куркулям, президія Лебединського РВК заздалегідь визначала "запасних кандидатів на випадок заміни".

Виписка із протоколу № 4 засідання Президії Лебединського РВК від 2 вересня 1930 р.:

> **"Голова Славченко. Секретар Бобров.**
> **СЛУХАЛИ: виділення куркульських господарств по деяких сільрадах на випадок відсутності, або по другим яким причинам, тих господарств, які намічені ОВК до виселення, аби такими замінити останніх. (Славченко).**
> **УХВАЛИЛИ: прохати ОВКа затвердити нижче назначені куркульські господарства, як кандидатами на випадок заміни виселяємих, коли таких не можна буде виселити по будь-яких причинах.**
> **А саме: Рябушки – Шульга Лука Остапович**
> **Червлене – Клюс Явтух Кузьмович**
> **Боровенька – Лихина Омелько Федорович**
> **Пристайлове – Вялков Андрій Семенович**
> **Гудимівка – Марченко Ларіон Миколайович**
> **Курган – Дук Олексій Миколайович**
> **Влізьки – Козіка Іван Ярестович**
> **Бобрик – Піщанський Володимир Лукич**
> **Михайлівка – Харченко Кость Михайлович**
> **Кам'яне – Лапоног Іван Іванович,**
> **Лапоног Трохим Іванович**
> **Гарбузівка – Стеблянко Ялисей Олексійович,**
> **Чигринець Дмитро Федорович,**
> **Ярошенко Василь Митрофанович**
> **Лебединська сільрада – Тімченко Микола Іванович**
> **Примітка: на всіх вищезазначених матеріали знаходяться в ОВК, як-то: Протоколи засідання Президії РВКу від 17-го – 21/ 02, характеристики на витяги з протоколів земгромад..."**

На 26 березня 1930 року із квартального плану по окрузі 3492 сім'ї було розкуркулено 2254 – 65% доведеного завдання.

Авторові вдалося проштудіювати "Зведені відомості" за 3, 4, 5, 7, 9 березня і 17 травня 1930 року. І з усіх документів постає страшна чорна картина запланованого і ретельно виконуваного винищення українського села.

Голові сільради Абрамову (с. Кам'яне) сподобалась хата селянина Усатенка От і вигнав чоловіка з хати і поселився в ній сам. Ще й майно „усуспільнив" - "буксирники" розтягли і те, що в хаті, і те, що в коморі, і те, що у хліві та повітці. Пустили людей з торбою по світу. Онук розкуркуленого селянина Петро Миколайович Усатенко розповідав нам:

„Абрамов жив у нашій хаті аж до війни. А у війну збіг, боявся, щоб люди на нього пальцем не показали. Німці таким враз гілляку знайдуть. Ото селянин позбирав діток докупи та й пішов жити в свою хату. А як уже німців вигнали, як уже війна одгриміла, і Абрамов тут як тут. Приїхав у Лебедин уже не як сільське, а як районне цабе, - не то прокурором став, не то близько того. От і заходився вдруге вигонить батьків з хати. „Моя це хата, – кричить. – Мені її совєцька власть вручила". Тут і новоприставлений голова сільради Басов забігався. Папірцем в пику тиче: ось і бомажка гласить: хата і прочая, і прочая належать товаришу Абрамову.. Та мати моя стала, як окунь проти води: не піду із своєї хати й квит. Тут мої і мозолі, тут мої й сльози. Хіба вперід ногами винесете.

Воно як по правді, та сільська хата Абрамову була давно не потрібна. Йому держава дала таку квартиру в Лебедині, що й ну! А от же вперся і аж слиною бризка: в тюрмі погною за „расхіщеніє собственності честних граждан". Та й оголосив тоді нашу хату в продаж. Що нам робить? От і довелось свою хату викупати в Абрамова. Спродала мати все: і порося, і корову і швацьку машинку, і рядна, і рушники, і кролів, і подушки, і городину, ще й у позички до людей залізла, та й сплатили Абрамову 25 тисяч карбованців. Залишились ми зимувати на кормових буряках та жолудях. А тут ще й голодовка 47-го року на весь люд визвірилась. Ото й розлізлись ми по патронатах та по інтернатах. Воістину, мов мишенята. Чим вижили? А тим. що їли все, що зуби брали... А тепер пішов оце до районного президентика: так, мовляв, і так: радянська влада понищила мій рід, заставила викупати у себе самого свою хату, через ту владу ріс у злиднях... Якщо є справедливість, то компенсуйте мені збитки: корову, порося і, як казав проклятущий голова, і прочая, і прочая, і прочая. А якщо ви вважаєте себе порядним президентиком, то й за моральну травму мого роду щось накинете. Так де там: мало в плечі з кабінету не випхав. Ідіть у сільраду, вона вам дасть двісті гривень з копійкою і буде по закону. По чиєму закону, питаю, по людському чи по вашому, бандитському?"

Із спогадів Лідії Василівни МІРОШНИЧЕНКО

...Доля роду Антона Стадниченка теж трагічна. Хутір Ямщина стояв у горбах на підліссі між Малим Висторопом і Переліском. Всього 9 хат було.. Все б нічого: земля хоч і пісна, але при хаті, дров-сушняку – аби не лінився, ярок загатив – от і в'юни є на юшку. А ще корова, кролі. Жінка, Мотя, з дітьми – на городі, а сам то з косою, то з сокирою. Ото тільки що питну воду треба булоносити аж із підлужжя. А це цілий кілометр, а то й два.

Як прийшла колективізація, ось тут до Антона й причепилися: іди та йди в колгосп, будеморазом „пролетарською жистю жить". А Антон: "Я піввіку без вашої комуніїпрожив і ще якось проживу". – „Е ні, Антоне, не проживеш".

І як в око вліпили. Принесли один податок, другий, третій. Потім забрали кролів, корову, кожуха, чоботи, а далі й хату. Пустила влада всіх Стадниченків на

чотири вітри. Діти по Харковах розлізлися, по Лебединах, по Донбасах. І Антон з ними. У єнакіївській шахті і йому, і синові Павлові потрощило кості. А як в окупацію голод та холод почав видушувати містечко, Антон склав пожитки на саночки, зверху посадив онуків та й поїхав на Лебединщину у свою хату. Казав: „Вдома і солома їдома. Брехня: шо-шо, а картопля будесвоя".

По глибоких снігах притягли сани до хати-руїни. Упав перед порогом та й заридав гіркими: „Пороженьку, мій пороженьку, прийми ти нас, оцих страдників".

Якось дозимували, якось перелітували. А там і визволення од окупантів прийшло. Ось тоді й нагадали Антонові ще раз про його куркульство. А тоді ще й звинуватили в „посягательстве на соцсобственность", бо самочинно із дружиною, дочкою, сином, невісткою і трьома онуками вселився в свою хату. А щоб „власть понімав" та „для сурйозності моменту" і „острастки на будуще", сина Павла розстріляли.

Забрав Антон в оберемок троє Павлових сиріт та й знов поїхав на Донбас. Шахтарював, а подумки все одно вертався в свою Ямщину. Казав дружині: „Помирати, Мотю, таки додому поїдемо".

Не судилося... В шахті ще раз потрощило кості. А тоді... Жив Антон Васильович у самостуленій хібарці, вугілля державі вагонами нарубував, а собі на протоп під териконами збирав. Щоб зекономити тепло, рано прикрив каглу... Ото й лягли Антон Васильович та Меланія Антонівна в камінюччя єнакіївського кладовища. А так хотілося, щоб вічний спочинок був серед рясту й верб, серед днів молодих, серед мрій золотих, за якими тужила обтяжена бідами їхня душа.

Антон Васильович Стадниченко (Гайко) з дружиною Мотроною Василівною.

Як на засіданнях президії райвиконкому, так і на засіданнях президії окрвиконкому старанно робився вигляд непогрішності, уважного розбирання справ. З кожного засідання кілька справ повертались на перегляд в нижчі інстанції – в райвиконкоми чи сільвиконкоми. Так, станом на 26 березня 1930 року, з Сумського окрвиконкому в Лебединський райвиконком із розглянутих 165 справ було повернуто 4 справи. Це створювало ілюзію справедливості у вищих інстанціях, і люди звертались туди за правдою. Вони писали заяви, скарги, "щирі прохання", "прошенія". Чи не найбільше звертались до Голови ВУЦВК у Г. І. Петровського.

З високих кабінетів ті скарги повертались в райвиконкоми та сільради, до тих керівних осіб, які й були творцями злочину і обид. Подаємо для прикладу дві заяви наших земляків. Обидві вони адресовані Г. Петровському:

> **"До голови Всеукраїнського Центрального виконавчого Комітету тов. Петровського Г. І. від гр. с М.Бобрик Лебединського району Харківської області Єфросиніна Якима Івановича**
>
> **ЗАЯВА**
>
> **В листопаді 1931 р. мене виключили з колгоспу "За заповітами Леніна" через те, що буцім я належу до класово-ворожого куркульського елементу. В грудні в мене забрали хліб, що я одержав за роботу в колгоспі, і також забрали одяг і хатнє майно: скриню, сорочки, рядна, подушки та інше. В березні місяці сільрада продала хату, сарай, саж та хлів. І я залишився зовсім без притулку.**
>
> **До революції в мене було всієї землі 7 десятин 38 соток. Ніяких промислових підприємств, як-от: млини, олійниці тощо в мене не було. Також не було ні сівалки, ні косарки, ні інших сільськогосподарських машин та реманенту. Була артільна 8-кінна молотарка на 8 господарств, то 1/8 належала й мені.**
>
> **Після землевпорядкування 1927 року мені на 8 душ нарізали 4 дес. пахоті та 0,5 дес. луків і залишилося 0,5 дес. садиби. Навесні 1929 р. в нашому селі організувалось з 22 чоловік товариство по спільній обробці землі, а з весни 1930 р. була організована артіль сільськогосподарська "За заповітами Леніна", куди весь ТСОЗ влився з усім майном і реманентом. Перебуваючи і в ТСОЗі, і в артілі, я сумлінно виконував свої обов'язки як член ТСОЗу та артілі і, виконуючи обов'язки конюха більше року, я навіть одержав премію за гарний догляд за кіньми. Також, не дивлячись на мій вік та вік моєї жінки (55 років), ми сім'єю із 5 душ виробили більше 700 трудоднів, хоч вповні працездатних тільки двоє (син та невістка), а дочка – ще підліток і ходить до школи у п'яту групу. Найманою працею я майже не користувався, бо було тільки в сезонний час на буряках одна-дві дівчини, коли я з сім'єю не міг сам справитися з роботою по проривці та полінню і т. ін.**
>
> **Всі подані відомості можна ствердити документами, що в мене маються (окладні листи тощо). А тому прошу розглянути мою справу і зробити висновок, зробити свої зауваження в цьому питанні нашій місцевій владі – сільраді і райвиконкому".**

Я. І. Єфросинін двічі звертався до ВУЦВК у (перший раз – 18 лютого 1932 р., наведена нами заява – від 10 березня 1932 р.), був на особистому прийомі у Г. Петровського і справедливості не добився. Лебединський райвиконком на запит ВУЦВК у відповів, що Єфросинін до революції "мав в своєму користуванні в селі М. Бобрик власної землі 8 га, крім того, лісової та лукової – 2 га і орендової церковної – 8 га, а разом – 18 га, користувався постійно і сезонно найманою працею, мав 6–8 голів великої рогатої худоби, частину кінної молотарки. Ознаки куркульсько-заможного господарства скаржника є ще й через те, що в період 1914–1915 рр. мав

Активісти с. Московський Бобрик - організатори колгоспу "За заповітами Леніна" А. Таран, Г. Сосюрченко, А. Коротич, П. Буйнов та О. Камчатний.

змогу навчати своїх дітей у вищих навчальних закладах. А під час проведення землевпорядкування по М.Бобрицькій сільраді Єфросинін під впливом свого сина-агронома був організатором куркульсько-заможної верхівки проти проведення землевпорядження, виступаючи активно на зборах села і проводячи з іншими куркулями оранку своєї землі в той час, коли було проведено землевпорядження, по ініціативі якого виникали судові процеси. Крім того, скаржник був проти виконання на селі різних кампаній. Ознаки куркульства скаржника підтверджуються ще і тим, що врешті син останнього та невістка в січні місяці ц. р. послали в районну газету "За колективізацію" об'яву в тім, що вони зрікаються від свого батька Єфросиніна як куркуля. А тому розкуркулення останнього проведено було вірно. Голова РВК Гужвій. Секретар (підпис)".

На відповіді Гужвія працівник приймальні ВУЦВК упоставив резолюцію: "Погодитись. 25.VI. Лукаренко". І Яким Єфросинін був "зліквідований".

А ось звернення до голови УРСР Петровського мешканки с. Сміле Недригайлівського району Сумської округи Маври Антонівни Вихторової:

"ЩИРЕ ПРОХАННЯ

На підставах незаконних дій Смілянської сільради, яка приєднала наше господарство до твердого завдання, я примушена звернутися до Вас як до рідного батька, вищого властителя нашої матері-України.

1. На те, що господарство не підлягало твердому завданню свідчить (те), що до революції малось 7 га землі, і не малось в господарстві прибутків (від) посторонніх галузей; 2) Після революції в мене залишилось 4 га. На цю землю лічилось 7 душ їдців. Користуючись цією землею, мали собі від неї життя, не маючи інших прибутків від других галузей і всі покладені податки та другі обов'язки Радвлади виконуючи своєчасно.

Коли ж у 1931 р. сільрада приєднала господарство до твердого завдання і на ці 4 га землі нарахувала сільгосподатку 62 крб., ми його виконали і всі (інші), які були наложені, теж виконали. Як співчуваючі до Радянської республіки, ми взяли на 120 крб. облігацій. Хліба сільрада на 4 га землі, за винятком на 7 душ їдців, нарахувала 241 пуд, наділ землі за 8 верств, (яка) непригодна до врожайності, врожай получився кепський. Але ж ми не

ставимось вороже до радвлади і вивезли який був хліб – 115 пудів, більше хліба для свого користування не залишилося. Картоплі нараховано 120 пудів, з цієї кількості вивезено половину, а більше нема і для свого користування.

За невиконання непосильно нарахованих на моє господарство податків Смілянська сільрада забрала у нас майно і ледь не в одних сорочках вигнала із хати. Навіть 80 років старика, нашого батька хворого, зтягли з печі й викинули на двір напівголого, хворого, який через тиждень помер в чужій хаті, який був землекопом на чужих роботах, та чоловік мій до революції був батраком, і сільрада (про це) знає. Таке ставлення до громадян Української Радянської Соціалістичної Республіки я вважаю невірним й незгодна (з цим).

А тому щиро, зі сльозами на очах, прохаю вас, батьку нашої України, захистити нас, нещастям і горем убитих, зняти наше господарство з твердого завдання і повернути нам хоч хату, щоб ми не спотикались по вулицях голодні й обездолені як діти, (так) і я. 4 душі дівчат та я, а з мужчин тільки мій чоловік, котрий працює на будівництві, а я бідна з дітьми не маю де голови приклонити. Де останешся хоч погріться – і звідти бригада виганяє на вулицю.

Прошу вас, не откажіть на моє щире до вас прохання, що я вас прошу дайте отвіт, щоб я, нещасна, заспокоїлась...”

Як і слід було сподіватися, приймальня Петровського переправила листа Вихторової на розгляд голові Смілянської сільради, тобто тому, на кого й була подана скарга. Голова, звісно, “розібрався” і дав відповідь в столицю: “...Як господарство куркульське, яке підлягає ліквідації, та за невиконання плану хлібозаготівлі таке дійсно ліквідоване, а тому ця скарга не підлягає ніякому задоволенню”.

Були випадки, коли приймальня ВУЦВК усправді допомагала. Охоронний лист від Петровського одержав і Панас Дятленко з Кулички. Тільки, доки селянин добився тої охоронної грамоти – вже нічого було охоронять: “щось комунари розтягли, щось “буксири” пропили, а щось само зогнило”.

Антон Андрійович Шеколаіз Зеленківки (30 років, малописьменний, не судимий, позапартійний, одружений, хлібороб...) за те, що замість 100 пудів хліба у триденний строк спромігся здати лише 29 пудів, був оштрафований на 825 крб. Після того, як Сумський окружний суд зменшив штраф до 500 крб, Шекола звернувся до Президії ВУЦВК у В результаті розгляду скарги старший помічник сумського оокрпрокурора Шрифтов переглянув справу, штраф був ще раз зменшений – до 250 крб.

Наш земляк Андрій Несторович Демченко в голодовку працював на Київщині і по допомогу звернувся до рідного брата Миколи Демченка – секретаря Київського обкому партії.

Із спогадів Михайла (Тихона) Андрійовича ДЕМЧЕНКА (м. Лебедин)

...В 1933 році ми жили в селі Саливонки на Білоцерківщині. Батько працював бригадиром рибалок на ставках тамтешньої цукроварні.

Голод спочатку косе здорових людей. Отож і вимирають спершу чоловіки. Як почали рідіти наші Саливонки, як почали люди кидати хати і розбігатися з села од голодної смерті, пішов мій батько в Київ до свого рідного брата, секретаря обкому партії Миколи Несторовича. Не знаю їхньої розмови, знаю тільки її повід: “Що ж це воно робиться, Миколо, га? Як же так, брате? Ми йдемо (в газетах) он якими

кроками вперед, а наяву – здихаємо голодною смертю! Хто нами керує: партія чи якась сатана? Якщо сатана, так прикінчіть її, розіпніть, доки є ще живі людські тіні. Бо доживемось, що й розіпнуть її буденікому. А якщо партія... Тогоне може бути... Он і газети пишуть..."

Так ми помочіод дядька й не діждались. Повернувся батькододомув маренні і ні з чим: розколювалась голова, підкошувалисьноги. Другогодня із лікарні передали його одяг. Більше батька ми не бачили.

Слідом за батьком померла мати. Гріх так казать, та своєю смертю вони врятували мене від голоду. Як сирота, я попав у дитячий будинок. От і вижив. А Саливонки вимерли майже всі.

Найчисельнішу групу розкуркуленихстановили ті, хто не йшов до колгоспу або, повіривши у щирість сталінської статті "Запаморочення від успіхів", вийшов з нього. Навіть, якщо селянин був бідняк-злидар – закон був чіткий: коли ти одноосібник – ти ворог радянської влади.

А виходило селян із колгоспу багато. Скажімо в с. Чернеча Слобода (Буринщина) дійшло до того, що в колгоспі залишилося душ 25 людей – решта забрали своє усуспільнене майно і стали господарювати по-старому. Правління колгосп розпустило. Та партосередок ухвалилив замість колгоспуутворити артіль під назвою „Радянське життя". Знову стали викликати селян до сільради і заставляти їх розписуватись чи вони „За" чи „Проти" радянської влади плюс електрифікації. Влада вбачала ворожість не стільки в заможності селянина, як в його самостійності.

В щирість слів Сталіна на Лебединщині повірило багато, в тому числі і згадуваний нами Давид Савич Ткаченко. Повірив, вийшов з колгоспуі... лишився без хати, з малими дітьми злидарював по чужих краях.

І розкуркуленням, і страхом перед розкуркуленням, і непомірними податками влада заганяла селян у колгоспи. Скажімо, в Липцях робилось це так: на зборах партосередку, сільради, комсомольців.. зачитували директиву райпарткому.. й ухвалювали: колективізуватисяв найкоротший строк. А на другий день бригади заходили до кожного дядька й говорили: "Коли не будешв колективі, загонимо на Соловки або трошки далі". Дядько, звісно, на Соловки не хотів. Отож хоч і нехотя, а усуспільнювався. Тоді особливо старанні ревнителі виконання завдань партії викинули гасло: "Дайош проценти!" (Із спогадів М. Побігайла).

Селянам прямо у вічі говорили, що непомірні податки їм накладають для того, щоб зігнати в колгосп. В одному з архівних документів подані слова уповноваженогорайвиконкому, сказані на зборах селян у селі Лубенець: "Хоч вам і не слідувалоб казати про цей секрет, але я скажу його – хіба для вас незрозуміло, що додатковазаготівля пшениці накладена на одноосібників, щоб скоріше пішли в колгосп. Не поможе пшениця – дамо овечої вовни, не поможе вовна – дамо ще столових буряків, яких у Лубенцях нема".

Тільки ж загнати – це ще пів діла, їх треба булоще примусити й працювати добре. Звісно: гуртове-чортове. Отож і робота – як мокре горить. Ось тут влада і вдалась ще до одного етапу репресій. І знов через розкуркулення. Тепер уже –

“саботажників”. Та потрапляди під цю категорію здебільшого ті, хто чимось не догодив начальству, щось наперекір сказав, косо глянув. Таким шукали серйозну зачіпку, виключали з колгоспу і грабували. Доля Якима Івановича Єфросиніна є тому яскравим прикладом. Його “вина”, як стверджують односельці, була в одному: він підтримав рільника Камчатного, який осмілився заявити начальству, що “справжній хазяїн коней дровами не годує”.

Ми аналізували, який зиск мала економіка колгоспів та людська мораль від поголовного розкуркулення села. І прийшли до висновку: ніякого, лиш зазнали шкоди. І найперша шкода – в людській зневірі. Невіра в артільну роботу, невіра до влади, невіра в колектив. Ну яке це господарювання, якщо в першу ж зиму в селах від голоду та недоглядузагинуло 90% усуспільнених коней? Яке це господарювання, коли, відібравши в заможного селянина будівлі, опалювати ними сільраду? Василь Артемович Романенко з Бурині розповідав, що коло його міста був хутірець Михайла Голодного. Селянин мав і коней, і корову, і садок, і свиней, і пасіку. Все це нажите було власними руками, всією сім’єю: ним, жінкою Палажкою та дітьми: Петром, Ганною та Оленою. Звичайно, жила ця сім’я заможно, але ж і в трудах величезних. І ось розкуркулили Михайла, вислали „до ведмедів”. Худобу забрали, і вона благополучно видихала; хату, хліви – розібрали. Щось розтягли, щось потопили. Одним словом, управились. А раніше ж хутір усе вирощене в Буринь на базар спроваджував. Тодібазарні столи прямо вгиналися від селянської продукції. Ото з розкуркуленнямі базари застарцювали.

Така ж доля спіткала й Гераськів Хутір, і Першу, й Другу Дроздівщину, і Ямщину, і Відвід, і сотні-сотні інших хліборобських поселень. Розділяючи село за класовим принципом, влада мала на меті звести ті класи лобами, і в цій колотнечі робити світову комуну. До цієї акції в першу чергу пристав деградований елемент та політично зашорені більшовицькою ідеєю вчорашні фронтовики. Село справді розкололося. З одного боку була, підтримувана і заохочувана владою, меншість. З другого – гнана владою хліборобська більшість. Між ними держава штучно розпалювала ворожнечу. Не тільки між дорослими, а навіть і між дітьми. Одні одних взивали негарними словами: глитаї, чортова куркульня, ледацюги, голодранці тощо.

Зазначимо, що ота „чортова куркульня” попереджала необачних селян про велику біду, яку принесе колективізація. І тільки після небувалого визиску села останні побачили, що справді потрапили в пастку небаченого рабства. „Ну що, скуштували комуни? Так вам, придуркам, і треба!”– дорікали їм ті, що уникнули колективізації.

Тож репресії – розкуркулення 1932–1933 років – це вже, в значній мірі, репресії проти колгоспників.

Така руїна села могла мати тільки один результат – голод.

“Хіба шлях до соціалізму – це шлях до гнойні і згуби? Кому, к чорту, потрібен соціалізм, збудований на кістках знищених голодом людей?”

(Із висловлювань селян, зафіксованих агентами ДПУ).

ПАМ'ЯТЬ НАРОДУ НЕУБІЄННА

Із спогадів Софії Василівни ЗАБУГИ
(м. Лебедин, вул. Перемоги, 8)

...Мій батько, Забуга Василь, увесь вік робив, як віл, жив у Забугах, а жінка його при родах померла, то він із малою дитиною ходив по людях, щоб хто із жінок його сина погодував груддю. І до овець приставляв, щоб посмоктало. Отари пана Красовського були в степу під Забугами, ото туди й носив... Як тільки він із ним натерпівся – божечко! А жило маленьке в рукаві кожуха. Як уже далі нікуди, то батько його в другий рукав пересадить, а той виверне та й сушить. Так і жили. А тоді батько пристав у прийми в Лебедині до Костючки Орини. Робили по-чорному, ні доспали, ні з'їли. Нажили ще четверо дітей. А восени 1932 року їх вигнали з хати, а засіяний житом город оддали сусідам. Сказали, що хату забрали за те, що не сплатив податок. А воно було як: батько податок таки сплатив, а вони тоді виписали другий – 800 рублів, а квитанцію йому не принесли, мовби забулися. Уповноважений Костюк мав принести і не приніс, а вже потім звинявся. Каже: "Їй-Богу – забувся." А тоді було строго: як три дні пройшло і не сплатив – геть з хати. І вигнали. Забрали все: подушки, рядна, одежу. При батькові жило дві невістки і в кожної діти. Я тільки й узяла з собою кошолку і в неї встигла поставить горщик з борщем. Ото й усе.

Хочби Костюк і приніс ту квитанцію, все одно б ми не сплатили, бо де таких грошей візьмеш, як кінь тоді коштував 40 рублів, а корова – 30.

А виганяли з хати, подушки тягли – хто? Та свої ж: Грицько Острог, по-вуличному Острог Горбатий. А ще Тимошка Петрун, Василець – по-вуличному Бакис Мікохря. Той, що тепер на Кобижчів півчій співає. А тоді ще Капріян з Кобижчі, Вірівський Андріян із Шкарупівки. Він на пожежні все робив. Кримця з хати вигнав та й жив у його хаті по вулиці Шкарупівці. Тепер вона Ватутіна називається. А тоді ще Микола Безкоровайний. Такий скажений був, що Боже. Мати моя бачила, як він людей мордує, то коли десь стрінеться з ним – хреститься й молитву шепче. А він

у хату зайде, як хазяїн, і горілки вимагає. А тоді яєшню їсть і каже: "І яєшню поїм, і тебе, Оришко, з'їм". Не меншими дурисвітами були Алексенко та Кость Кошелько (він же Калініченко).

Я спочатку пішла до батька жить, так Бакис Мікохря батька виматюкав і сказав, що й його з хати вижене, і хату усуспільнить. Пішла я тоді з дітьми по чужих людях. А тут голод такий почався, що світ іще не бачив. Люди всі поголовно пухлі, та мруть, мруть... От мене й надоумило: тікать звідси треба. Чоловік пухлий, діти пухлі, я ледве ноги переставляю. От ми й виїхали в Олевськ, там казарми прикордонникам будували А в Білокоровичах – залізничний міст. Везуть нас прикордонники дрімучим лісом, а ми пухлі, їсти хочеться, аж шкура болить. Грибів кругом як насіяно, а од воза ні на крок – кордон. В бік ступнеш, то ще й встрелять.

А там ми враз одтухли. Харчі добрі. Одтухли ще й грошей заробили. А рідня в Лебедині вся з голоду вимерла. Брат мій Тихін так розпух, що ледь ноги пересував. Пішов він вночі на свій бувший город настригти колосків жита – уже наливалося. Він його і сіяв, і волочив з осені, а тоді ж город оддали нетруженим. Так його там у житі новий хозяїн Петрун Тимоха і вбив кілком. І йому за це нічого, бо вбив врага народу. А брат Іван вижив того, що через газету одказався од батька-матері, бо не давали роботи. Батько й каже: "Одказуйся, Ванько, а то й ми здохнемо і ти згинеш". Як одказався – відразу дали й роботу, й пайок.

Знущалися з людей і судуна них не булоніякого. І тоді вони робить не хотіли, і пізніше роботи сторонилися. Майже всі пожежниками повлаштовувалися. День на казенному топчані сплять, а три дні дома вилежуються. Здоров'я зберегли, а тепер у церкві псалми виспівують, гріхи замолюють.

У мене семеро дітей, я малограмотна, тепер дітям кажу: аж ось коли правда прийшла. Тільки ж пізно дуже.

Із спогадів Василя Корнійовича ШУШУРИ
(с. Грунь, Лебединщина)

...І Олексіївське, і Грунь, і Катеринівка, і Корінне – це все степовики: розкіш, воля. Може, в чомусь і незручно та щодо хліба, щодо паші – ого-го! Гусей за сотню в кожному дворі, качок, курей! На вигоні свині пасли, в кожному дворі корова, город при хаті – як лан. При такому ділі аби не лінився, голоду не буде. А в нас півсела вимерло. А діти, так мало не всі.

Чого так сталося? То того, що власті такого наробили. Поруйнували село, вигребли весь хліб: і з колгоспу, і з дядькової хати. Руїну з України зробили. А робили той голод спеціально, щоб приборкати селянина, щоб показать йому: ти тут ніхто і роби те, що тобі власть скаже.

Скаже: йди в колгосп і роби задарма – іди й роби. Скаже: кричи "да здрастуєть" – кричи. А будеш кострічиться – ворогом зроблять і з села вишлють. Хто мовчки підігнув плечі і скорився та ще комунарівському сільрадівському та колгоспному начальству гранчака наливав, та ще коли "да здрастуєть" кричав і допомагав сусідів грабувати – от тому нічого й не було.

А руїну справді велику зробили. Ось тільки своїх сусідів назву: Бороденко Кость Данилович, Білик Йосип, Білик Іван, ще один Білик – забувсь як звать, Рудик Іван, Куценко Яків, Глушко Василь, Плювака Яків, Левченко Устим, Лопа Йван... Де вони всі? Де їхні сім'ї? Соловецьких собак своїми кістками пішли годувать. Я колись підраховував: 28 хазяїнів з нашого кутка в Сибір спровадили і ті не вернулися. А скільки хозяйств без висилки поруйновано?! Скільки по бур'янах людей померло!

Приїхали Кальченко, Соломка, брати Загребельні (голова й парторг груньського колгоспу), а з ними ще якась дрипка в шкіряному галіфе з району – пістоль під ніс і етапом в Улянівку. Більше їх і не бачили.

Та хіба тільки мужиків. Он вдову Локотькову Варку зашилили. За що? А Бог його знає. Може, на Кальченків морг плюнула. Все могло буть. Хто це робив? Та ті, що груньчани вже називали. А ще Балабан Санько з жінкою Варкою, Іван Сідаш. А найбільше – це брати Загребельні і Кальченко. Без них ні хрестилося, ні родилося. Скільки вони люду поїли!

Нас теж розкуркулили, хоч в батька нічого такого й не було: кінь та корова, а все одно – вороги нового життя. А ще в нас був примітивний вітрячок. Ось тут на горбку за хатою стояв... Батько вечорами сам змайстрував. Зладнав дві дерев'яні шестерні, приторочив вісь до каменя, з таких-сяких обаполків начепив крильчата, от і драв зерно на обмішку. Мати пересіє: мукичка – собі, а висівки – в цеберку худобі. Воно й не що, а вже руками не дерти – якась та полегкість.

Комунари забрали все: і коня, і корову, і подушки, навіть дошки з полика поцупили. Хату пусткою зробили. Вітрячка тут же на воза склали і одвезли на бригаду комунарам обід варить. А камінь побили. Тоді з млинами строго було. Як узнають, що ти якусь терницю змайстрував – біда. Значить, у тебе десь хліб є, і значить, ти рішення партії про хлібоздачу саботуєш. Тоді люди боялися і в печі топити. Начальство дим з димаря як побачить – вже кінь у дворі стугонить: що вариш? що печеш? де взяла? де приховала? "почему партію і правительство обдурюєш"? Дикість!

Хотілий нас із хати вигнать. Кажуть: "В патронат заберемо, а тебе, мірошник-самоучка (це на батька), в Сибір виселимо". А батько сміється: "Навіщо забирать? Їх у мене одинадцятеро, то добавте ще троє-п'ятеро – от і готовий патронат. Призначайте мамку – щоб їсти варила, виховательку – щоб комунарських пісень учила:

Багачу-дураку із казной не спиться.
Бідняк гол, как сокол, – пойот, веселиться...

А тоді ще призначайте сторожа, виділяйте водовоза, завгоспа, бухгалтера, завідувачку.."

А нас справді – як сарани. Найстаршому, Іванові, – 12 літ, Насті – 10, Петькові – 9, Гриші, Василькові, Олексію, Наталці, Каті, Марійці, Митькові – все менше і менше. Сашко – той хоч і в пелюшках ще, і року йому не було, а вже доросленький, мати його

вже до “кукли” з висівок привчала. В ганчірочкувисівок набере, в буряковусолодушку вмочить і дає хлопчикові смоктать. Воно смокче-смокче, старається-старається, а оченята на матір так дивляться, так дивляться... Мати вже плаче над ним, плаче.

“Якщо є в мене багатство, – каже батько, – так це ось оці одинадцятеро кашоїдів. До сьогодні ми з жінкою їх якось годували, а ви всією комуною навряд чи зумієте. Як прогодуєте – забирайте.”

Одним словом, залишили нам хату. І розлізлись ми по бур’янах, як придорожні миші: що де знайшов, те й у рот. Їй-право. Якби не бур’яни – не вижив би.

Тепер оце агроном посилає на дорогах бур’яни косить. А мені їх шкода. А що як знову якийсь дурисвіт заходиться селянина грабувать, а бур’яни покошені – що тоді?

А дурисвітів ще ой скільки! То, було, перелякалися, принишкли, а це знову вуха попіднімали, зуби показують. Страшно стає. Ото тільки на бур’яни вся й надія.

Із спогадів Сергія Лукича АВРАМЕНКА (с. Грунь)

Ото мій батько Лука Андрійович Авраменко й каже своїй жінці, а моїй матері: “Знаєш шо, Марфо Самсонівно, мабуть, ми ні в який соз не підемо. Як захочуть, так і в созі з’їдять”. І не пішов до колгоспу. А чорношкірі вже й тутечки. Найперше, забрали зерно – десь пудів 25–30. Колгоспникам хліба не дали, а в самостійників на прокорм хлібець був.

Забрали корову, дві лави,

...Отих “буксирників”, було, не второпаєш: і хозяїнів-самостійників розкуркулюють, і колгоспників розтягують. Ніякої тобі точності.

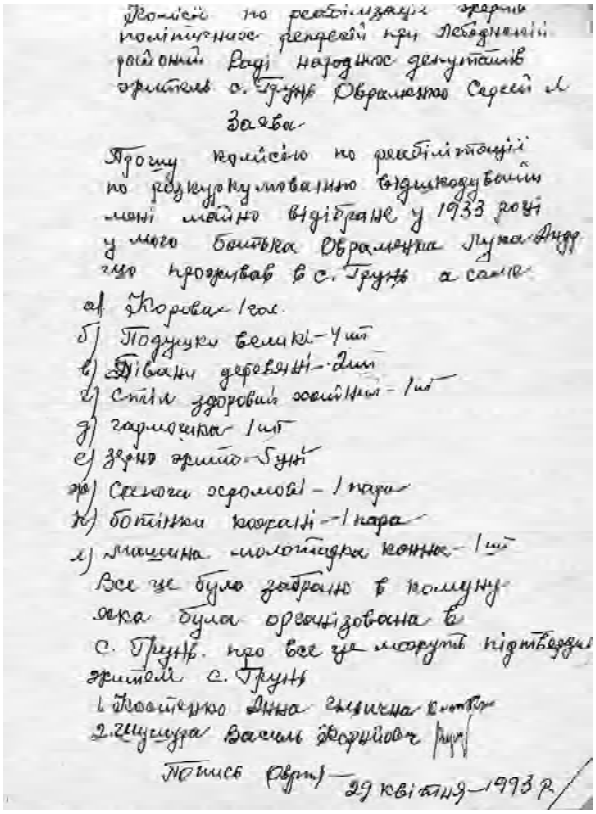

Комісії по реабілітації
політичних репресій при Лебединській
районній Раді народних депутатів
жителя с. Грунь Авраменка Сергія Л.

Заява

Прошу комісію по реабілітації
по розкуркулюванню відшкодувати
мені майно відібране у 1933 році
у мого батька Авраменка Луки Андр.
що проживав в с. Грунь а саме:
а) Корова 1 гол.
б) Поросята великі – 4 шт
в) Лавки деревяні – 2 шт
г) Стіл здоровий хозяйний – 1 шт
д) гарнецяка 1 шт
е) зерно жито – 5 пуд
ж) Сеялка ручна – 1 пара
к) ботінки кожані – 1 пара
л) машина молотилка конна – 1 шт
Все це було забрано в комуну
яка була організована в
с. Грунь. Про все це можуть підтвердити
жителі с. Грунь
1. Тростерню Анна Гнатівна
2. Гнусова Василь Андрійович
Підпис (Авр.) 29 квітня 1993 р.

Заява С.Л. Авраменка про повернення забраного “буксирниками”.

дві пари чобіт і гармошку. Ось тепер і думаю: гармошка що – теж на потреби індустріалізаціїпішла? Ні, комунар Андрій Сідаш на ній грав, а друга комунарка Васька Капустянша під гармошку витанцьовувала. Патли на дриветні одрубала при самому тпруті і гацадра по вигону. До роботи комунарибули не дуже того... А от до гуляння – тут їм не дорікнеш. Як заведуть гульки, бува, що й ночі мало – дивлячись, яку хату розкуркулять. А тоді день сплять.

Розтягувалидворище комунари, а керувавними голова сільради Загребельний Данило. Все наганом страхав. Батько і каже: не журіться, дітки, булоб здоров'я, а те все наживемо. Тож плюнули батьки на колгосп і пішли на роботу в Байрак. Там радгосп був і пайки давали – 700 грамів хліба. Ото вони одну пайку собі, а другу – нам, дітям: Лізі, Миколі, Іванові, Григорію, Катерині і мені. І знаєте: нас шестеро дітей, і всі вижили. Пухлі були, гнила водяна бурда з нас текла, а не вмер ніхто. Так уже Бог дав. А люди мерли дуже. Наш кутокзовсім вимер. Спочаткувимерли діти. Дрібненькі – щонайперш, а тоді вже й підлітки. Моїм сусідам – Ванькові Шолохута його сестричці Олі булопо 12 літ – обоє померли, хоч і молодогозілля діждалися.

Тодітак було, що людей не вправлялись хоронить, то вони тижнями попід тином лежали. Коло баби Лизьки в кропиві дитина більше місяця лежала, так її собаки й розтягли...

Із спогадів Марії Дмитрівни ВОСКОБОЙНИК
(с. Рябушки)

...Я сиротою рано зосталась. Це ще до колгоспівбуло. І не я одна, а нас п'ятеро було. Батьки рано померли, от і лишились ми сиротами: Харитина, Наталка, Дуся, я і братик Федя. Усібулималі, а купи трималися – воно й нічого. І теличка була, і коровка, город свій порали... В хаті всім місця вистачало: ми на полику, корівка коло полика...

Ото колись старші сестри пішли до церкви, а нам з Федьком наказали хату стерегти: щоб нікуди з хати не виходили, в хатунікогоне пускали, бо "буксири", кажуть, вас покрадуть і в сільраду поздають.

Сидимо ми в хаті, страшно, а виглянуть на вулицю так хочеться. Ото ми тільки гульк за ворота, а тут саме "буксири" йдуть і нас угледіли. Ми, як горобці в хмиз, стриб у хату і двері на засувку: ховаймося, Федю, бо похватають нас, як шулікикурчат. Забились під рядно в самому кутку печі. Чуємо: бригада вже коло самої хвіртки топчеться. Я глядь у вікно і знов на піч. І на моє лихо, "буксирники" знов побачили, що в хаті хтось одних переховується. Вони, може, й не думали, що там діти. Та як заходились у двері гріти, як заходились у шибки гримотіти. Ми перелякалися з Федьком, кричимо. Федько в нас і раніше був переляканий. А тут так уже налякався, що

Божечко... Із ним уже бозна-що діється. А "буксирники" ще дужче заходилися.

Серед двору ступа ножна стояла, так вони дишель з товкачем зняли, і, як тараном-колодою, у двері – гуп, гуп, гуп. Ікони із стін падають, брязкотять, ми вже такі перелякані, що й одне одного боїмося. Кричимо, як хтось нас ріже.

Вибили вони-таки двері. Завалилися всім виводком в хату. Бачуть – не в ті взулися. Лиш двійко діток на печі кричать, аж на стіну лізуть. Заматюкнулись та й пішли з хати. Коли це й сестри з церкви прибігли. Люди їм переказали: біжіть додому, у вас там таке робиться... А знаєте, хто в двері ступою гатив? Кезка Митро. Це по-вулишному його так. А по-справжньому Бурлюк Дмитро Іванович – вчитель з нашої школи. Ще й тепер в активістах ходить.

Це в 1932 році було. А як прийшов 33-й – не знаю, як і вижила. Що ми, діти, у зиму припасли – все "буксирники" у "фонд" вигребли. Не знаю, на чому моя душа й держалася... А Феді й Наталочці не судилося. Опухли, пополотніли та й померли. Бо ні рісочки та ні крихітки в хаті не було. Ото вилізем у бур'яни, реп'яхів наскубем та й жуєм ту кострицю... Ложки в нас були дерев'яні. Черпачки їхні у стравах проварені, пахучі. Так ми їх і поїли. Самі держаки лишилися.

Я оце й вік звікувала, а так і не врозуміла. Ну розкуркулили чоловіка, ну забрали все, тільки ж чого "куркулили" сто разів? Хлів – порожній, хата – пустка, уже й сім'я з голоду вимерла, лиш двійко діток на полику немічні скиглять, а "буксири" знову й знову грюк та грюк на поріг.

Або ще. Ось отут, через дорогу, чоботар жив. Він теж голодував, бо "буксирники" забрали все. А перебивався тим, що хтось щось за роботу принесе. Тому чоботи осоюзить, тому підметку приб'є чи там латку якусь – от людина й несе сяку-таку плату у вузлику. Так комизамівці й за цим слідкували. Тільки вузлик у хату – уже й вони у дворі: "Сокриваєтє хлєб. Дєлаєм обиск." От і забрали вузлика. Страшне врем'я було. І що дивно: усі про цю пошесть знають і всі мовчать. А знаєте чого? Та того, що ті "собашники" і тепер при власті. От! Тільки заїкнись про ту страшну правду – враз за барки схоплять – не викрутишся.

Із спогадів Фросини Дмитрівни РИНЖАРЕНКО – дівоче прізвище Мірошніченко (Єпіфанів пров., м. Лебедин)

...Я дівчиною жила в Ситниках. Це Гарбузівської сільради. І оте куркулення все на моїх очах було. І "куркулів" я отих всіх знаю. Якщо чогось і багато в них було, так це вошей і корости. Про таких в людях казали: "Пани наші дрібнесенькі, а воші як біб". Вони, нещасні, з тої нечисті і не вилазили, бо за роботою ніколи було за собою глядіти. Розкажу про найбагатшого з них – Горошка Федора Яковича. Це був самий звичайнісінький селянин, тільки до роботи такий упертий, що й ну! Оцей бугряка, що посеред Ситників, пустищем був, смітником: десь кущ гльоду стримів, десь пеньок, десь яма – глину довбли, хтось сміття висипав, хтось дохлятину викинув... А він узяв та й розрівняв, причепурив вигін і посадив садок. А в тому садку зробив ще й розсадник – саджанці почав

вирощувати: пепенку, антонівку, семиренку, полосатку, заячу мордочку. А ще груші, сливи, черешні, і на кожному деревці картонна бирочка висить.

Як розкорчовуваввигін – мужики йому до лоба крутили. "Ото дурко– знайшов забавку. Хто ж на піщузі та на белебні садок садить? І знову ж таки: чи й не наїдок – слива. Якби хліб – ото діло".

А Горошкопід бугромвикопав дві землянки і поставив у них здорові печі та й став сушити там садовину. Внизу ж розробив лужокі почав садити цибулю. Сільські баби аж за животи беруться – там же капустянка виїсть! А Горошки і вночі тих капустяноквиловлювали. Вийдуть усі діти із сапачками: Горпина, Галька, Сонька, Олька, Полька і хлопець Митро. За ніч по дві цеберки наловлювали. Зате й цибуля родила – по півтора фунта штука витягувала. Баби тоді й роти наопашку: ти диви, а в нас не родить.

Землі ж у Горошка майже не було– щось менше трьох десятин – ото і вся. Жив із садовини-сушениці та каліровок. До нього здалеку приїжджали за деревцями. Оце де зараз Крамарі живуть, що коло магазину, ото аж звідти і до самого двору вервечка підвід стояла – продайте, Яковичу, хороших яблуньок.

За каліровки він і грамофона купив. А раз в хаті грамофон – ото ти вже й куркуль. А ще в садок людей наймав. Це правда. Ішли до нього з охотою – що робота в саду легка, а що платив добре.

Вислали його десь далеко. Казали – аж на Соловки. А він і там почав каліровки розводить. Хату збудувавта й доживав свого віку при хлібі.

Тепер там, де його цибульнігрядки були, рогіз та кропива росте. А де садок був – знову вигін. Сміття зсипають, хтось козу припинає, будякидо неба, із ферми дохлятину викинули.

За голодскажу мало. Знаю, що й пухли, і мерли, як мухи. Сусіднаш Прутак Грицьковмер. Ще нежонатим був. Вийшов у садок, грібся в торішньомулисті, щоб хоч якусь гниличку знайти, обезсилів та й умер. На Клюшниковому подвір'ї вся сім'я вимерла. І сусіди їхні теж. А тоді ще одні сусіди– всі до ноги вилягли. А ми вижили, бо мама в колгоспікуховарила, в Горошковихсушарнях хліб пекла. Дали їй пуд проса, щоб вона його стовкла і куліш полільникам та сіячам варила. Ото ми гуртом стовчемо та й собі щось украдемо – того й вижили.

Та ще в нас ліси: то гриби, то гнізда драли, то малина пішла, то зілля різне. А степові села – ті прямо вилягли з голоду.

А ще пам'ятається, як у Стеблянках коло церкви забране в "куркулів" майно продавали. Спочатку активістам у премію роздали, а тоді вже з торгів. От Секлеті й дали за безцінок ситцеву хустку. А за той безцінок обов'язково треба було благодарить владі, що "снізошла". От надоумили ту Секлету, як треба казати: "Спасибі совєтській владі, що снізошла" і так далі.., а тепер, бабо, лізь на трибуну і благодари.

А воно як: той, хто часто виступає, той не заїкається. А баба, звісно – баба. Вона ні по яких східцях не ходила. Ото хіба в погріб чи на горище по щаблях на четвереньках лазила. От і тут на трибуну на четвереньках полізла. Люди регочуться... Вилізла гарненько, звелась на ноги, випросталася та як глянулавниз, так і обмерла вся. А тоді бух на четвереньки і задки з трибуни. Люди аж животи рвуть, а вона ногами приступки ловить, хреститься і на кожній приступці, як молитву, читає: "Спасибі совєті..." "Спасибі совєті". Так вона Спасибісовєтихою й до смерті дожила. Може в сільраді й знали, що вона Стеблянчиха, а селяни – ні, забулися: Спасибісовєті й квит.

Із спогадів Марії Михайлівни ЮНАШ – дівоче прізвище Лісовицька (с. Боброве)

...Я сама не тутешня, а з Будилки. Рід великий був, рясний. Та життя так його по світах розвіяло, так розпорошило... А розпочалося все з колгоспів.

Дідова хата в Будилці була на виїзній вулиці – як на Лебедин вирулювать, де оце соша тепер помощена. Халупка наша ще й тепер жива: хата, хатина та сінці як п'ятачок завбільшки. Господарствояке? Кінь, корова, порося. Ще гуси та кури були. Коней було двоє, а як батько оділився, то дідусь і подарувавйому одного.

Ні багатством, ні достатком ми не відрізнялись. Якщо в нас і було щось не таке, як в усіх, так це прикорість до труда, до порядку і до церкви. Дідусь мій Свирид Якович Лісовицький був людиною набожною, читав святе письмо і дітей своїх до справедливості нахиляв. А ще до труда. Казав: хазяїн той, хто сонце будить, а не навпаки. А ще казав, що з того, хто хоче, а не вміє – пуття буде. Біда ото, як не хоче.

Здавалось би, що серед селян ледачих і не повинно б бути. Е ні, були. Різні були. І такі, що батьками нажите пропивали, і такі, що літо збайдикують, а зиму просплять. Останніх завжди на чужі паляниці завидки брали. Ото вони й довели до голоду. Добре, що в Будилці спиртзавод був, то люди сяк-так і рятувалися брагою. Сюди навіть з довколишніх сіл за порятунком сходилися. Заходить колись у двір жінка з хлопчиком. "Чого тобі?" – питаємо. "Та я тільки через двір перейду," – каже. А в самої очі вже побіліли – не бачить нічого. Пішла вона через город – ми й байдуже. А вранці побачили її мертву в кулях конопель. Дитина ж, мабуть, десь далі помандрувала.

А всю ту голгофу зробила влада: од самого Кремля аж до сільради включно. Приходять раз до дідуся: "Так і так, Свириде Яковичу. Ти бачиш, як живе он хоч би й той Рудь Демид, чи Капуста Прокіп? Корова по цеберці молока дає, кабана он якого вигодував, гуси – прямо торбини жиру волочать... А в нас що? Нічого. Ми – пролетарі, якщо хочеш точніше – "гигимон". За нами будуще, а оті всі Демиди-Прокопи – то класовий ворог уже, пережиток. Беремо тебе в актив і підемо "ліквідіруватьвсєх ворогів соввласті".

Дід їх вислухав гарненько та й каже: "Людське старання – то від Бога, від труда. А завидки – від лукавого та від лінощів. Не будубрати гріха на душу. Не по дорозі нам". "А-а-а! Так тобі совєцька дорога не така? Значить, з тебе й почнемо". А там, як по правді, то й починати булоні з чого. Не встигли й гоп сказати – уже все й на возі. Діда з бабцьою в потилицю – от і справились. Ще й приказали: хто в хату пустить – й того розкуркулимо.

А тоді ще й по всьому роду пішли толочити: Микиту Мордовця, Андрія Мордовця, Василя Мордовця, Микиту Лісовицького, Якова Лісовицького, Кирила Лісовицького, Андрія Лісовицького... Усіх за вітром пустили.

Микита – так той майже зовсім безземельним був. Так його просто за компанію розкуркулили. Його не земля, а руки годували. І жінку, і діток. Шестеро їх у нього було: Андрій, Сашко, Семен, Мотря, Орина, Марія. Ото "активісти" і вигребли в діток усе.

Так Микита плюнув тоді на село, забрав двох діток та й майнув у Харків. А жінка тут з чотирма меншенькими перебивалася. Якби не чоловіковапоміч з Харкова – вимерли б, звичайно. А так – вижили.

"Куркуль" Микита Мордовець із с. Куличка. "І в армії був рядовим, і в селі рядовим. В солдатських чоботях і сіяв, і косив, і Богу молився. А бач - "куркуль", бо не пішов у соз".

Миколуі Лукуне тільки розкуркулили, а, як і нас, і з хати вигнали.

Вірте-не вірте – справжнісінький розбій був. Ото в школі про царських опричників учать, а це були опричники більшовицькі. Ось хоч би й Демид Лукерович. Прізвище не пам'ятаю, а матір Лукеркою звали, от у селі його й звали Лукерович. Завгоспом був. А ще Шупик Лазар. Теж чимось завідував. Цей і нас з хати вигонив, а хату голові колгоспу оддав – Яковенкові. А тоді в ній другий голова, Семенченко, жив. Нас же спочаткуприютив Никоненко, а тоді далі по людях пішли.

Прислали в Будилкувчителя Сергія Кир'яковича. Кривий, непоказний, а заядлий – не дай Боже. Так поперед себе наган і носив. Убили його будилчани. Хто – невідомо. Він столувався в Євгенії Коваленко. А тоді і день, і другий не з'являється до столу. Пішли, а він уже аж здувся. І наган забраний.

Постало питання: на кого списувать? Звісно, на кого – на класових ворогів Лісовицьких. Це вони, мабуть, з помсти. Хто там іще з них живий? Ага, Григорій! Арештувать Григорія, і арештували. І в Сибір спровадили. Тільки чудоврятувало його від смерті в сталінських таборах.

Згодом арештували й дідуся Свирида Яковича. Донос на нього написав сам голова сільськоїради Павло Лісовицький (по-вуличному – Гуска). Знайшлись і свідки його "злочинів". Сержант ДПУ Бондар, який вів слідство, кожномуіз свідків ставив одне питання: "Що вам відомо про антирадянську діяльність куркуля Лісовицького?". Таким чином, давав зрозуміти, які патріотичні відповіді повинні бути. І він їх одержав. Федір Радченко засвідчив, що Свирид ще кілька років тому вкрав у колгоспіклунок картоплі. Карпов – той начебто чув, що Свирид комуськазав, що "одноосібникам до колективізації жилося краще, ніж зараз у колгоспах".

Розстріляний у сумській тюрмі селянин с. Будилка Свирид Якович Лісовицький. Фото перед розстрілом. І його син - "куркуль" Михайло Свиридович Лісовицький.

Кирило Кучерзасвідчив, що Свирид у 1918 році при гетьманщині бив селян. А кого саме, не сказав...

Як у Сумах допитували Свирида Яковича, тепер уже не дізнаємось. Спасибі, хоч правду сказали – розстріляний ваш дідусь. І фотографію передрозстрільну прислали – вимучений такий, худющий, неголений, сорочка на ньому домашнього полотна (бабуся ткала), прикрила рани на його грудях.. Він колись пильщикував та й упав із стелюги на пилу. Вона його мало навпіл не перерубала. Зранився увесь. А погляд хоч і сумний, але спокійний. Я ж точно знаю: він не боявся смерті. Не раз казав: це ми в гостях на землі ходимо, а домівка наша тамечки.... От і пішов дідусь додому.

Сина його, а мого батька Михайла Свиридовича, теж зашилили.

Час спливає швидко. Уже змирилися, призабулося. Тільки ж все одно обидно. Ледарі та п'яниці трудящих людей винищили, а своїх діток в партшколах повивчали. І знов вони селянином крутять, як хотять. Як бачите, вже до безхліб'я докрутили. Може, уже досить?

Від автора

Хутір Костівщина (Костеве) уже вистарів. Хат ще чималенько, а на роботу ходити вже нікому. Одні діди та баби стежки протоптують. Ні, є ще й ферма, і тракторна бригада – там ще живі душі вештаються. Тільки обрідно дуже, ой, як обрідно людей стало. Тож не життя, а сам тобі смуток селом бродить. А до того смутку оце ще й тривога посваталась – прийшов на хутір із тюрми волоцюга та ще й понаводив з міста таких, як і сам, волоцюг... Жінок. "Дами серця", – каже. Ходять по селу цілим виводком з двора в двір. У хвіртки грюкають, у вікна заглядають, у двері ломляться: давай їм горілки, давай їсти. Бабусі курочок замикають, дідусі віконниці зачиняють! – розбійники селом бродять і зупинити їх нікому. "Отакі волоцюги і в тридцять другому по хатах ходили, як у колгоспи зганяли, – сказала нам бабуся коло крамниці, – Господи, як тільки вони тоді Костівщину зруйнували, який тільки голодомор посіяли, яку тільки печаль на землі розлили! Я тоді ще дівчам була, то може й наплутаю, як розказуватиму Так ви краще он до старших підіть, до Омеляна Фалька, той вам усю правду, як на рушнику, розстелить..."

Із спогадів Омеляна Дмитровича ФАЛЬКА

...Я з 1907 року. В тридцятому мені вже 23 роки було– не дитина, все, як було, перед очима. Як почали до колгоспу зганяти, я побачив, що смаленим тягне: власть настала не з тих, що панькаються, а наганом по столу – бах, мать-перемать – і в список. Тож як мене записували, я не дуже й огинався. Івана Парфентійовича Невальонного головою настановили, мене комірником оприділили. А хто до колгоспу не пішов, того, вважай, по вітрах розвіяли.

Базікають – куркулі, куркулі.. Я вік прожив, а що таке куркуль, і не втямкував. На мій розсуд – це багачі якісь товстопузі. Так у нас не булотаких. Були звичайнісінькі селяни: з кривавими мозолями, з покрученими ревматизмом руками, із запаленими від недосипання очима, з перекошеними радикулітомспинами, але з вірою в те, що тільки через мозоляччя пахнутиме борщем у хаті. А властям той селянський борщ капіталізмомсмердів. От і пішли горшки бити.

Хто бив? Семен Руденкоз Лебедина приїздив (його пізніше в Гудимівціголовою колгоспунастановили), Тимофій Давиденко (по-вуличномуВалєра), ГрицькоСулига, два Ткаченки – Митро та Іван. А ще з собою виводки молодих та дурноголових приводили, ті по горищах лазили, по сідалах курей ловили...

Ото, кажуть, збори земгромад скликали, сільські сходи і там вимічали, кого "куркулити"... Пусті то балачки. Ніхто нікого не скликав. Люди були застрахані, аж голови в плечі повтягували, а все визначав актив у сільраді. На кого пальцем ткнули – того й з'їли. А вершив бомажки всі Василь Калюжний. Він секретарював тоді в сільраді. Дзвонить колись до нього рахівник з нашої "Перемоги" Шевченко Ілля: так, мовляв, і так, прийшов до мене Пилип Савченко з розкуркулених, просить справку на виїзд, щоб десь на роботу взяли. А я ж Пилипа знаю – бідняк бідняком, аж світиться. Якщо й булов нього щось, так це голодні діти. Так той Калюжний як підняв: він і експлуататор, і елемент, і продався міжнародному імперіалізмові, у нього, мабуть, десь і молотаркає, і паровик. Одним словом, спровадили того Пилипа геть. Пішов він із своїми дітками попід тинами та й пропав з голоду.

Ось за моєю хатою пустище. Там дід Фалько жив. Кращого пошивайла і в світі не знайти. Як намоче парок, як нав'яже трійчат, як виплете косу та як припасує ті парки до лат, як обрубає стріху, та бовдура косою як обплете – стоїть хата, як лялечка. По 50 літ ним укриті хати стояли. Вдови, було, аж кланяються йому: прийдіть, Юхиме Трифоновичу, ушийте наріжники, бо розскубутьгоробці хату. І дід Юхим іде, ще й бабу свою Палажку з собою тягне. Баба парки намочує, журавлем їх на хату подає. З того заробітку вони й жили. А почали в колгосп зганяти, то й до Юхима черга дійшла. А він каже: "Записуватися мені старістю в комуну вже не пристало, а покличуть щось там для колгоспу перекрити – перекрию".

Так ні, властям треба стопроцентну колективізацію. Ото й заходились діда й бабу "куркулить". І зараз перед очима той розбій. Баба Палажка з хати ікони виносить та просить "буксирів": хоч доки ікони винесу, хату не валяйте. А тим не терпиться. Заарканили лісяного бовдурата як поцуплять. Затріщав той димар та й торохнув на землю, тільки куряву вітер на ліс поніс. А старший розкуркульник Ткаченко Іван на ту хмару куряви пальцем тиче і регочеться: ге-ге-ге, то куркулі на ліс полетіли!

Що з розкуркуленимисталося? Дід Юхим десь через тиждень-другий помер, бо всі харчі "буксирники" забрали. А баба ще довго на хатищі ночувала та на вигоні в бур'янах паслася. Та не визимувала. І їй голодзаступив стежку.

Єгора Слинька (по-вуличномуЄгорчик) теж зациндрили. Цього вночі. Приїхало ГПУ – тільки хап та в писану торбу. І немає Єгора.

Ось тут до поля вдова Санька жила. Діток щось до десятка мала. То в неї "буксирники" коровузалигали та й тягнуть з двору. А вона вчепилася за хвіст – не пускає та голосить: "Чим же я діток годувати буду?" А Семен – трах її по руках зобом-штричкою, а тоді ще й у гнояку пірхнув. "Отими кізяками бери та й годуй. А не хочеш, то менших ріж, та й обжирайтесь, прокляті індуси."

Не визимувала ні Сонька, ні її діти. Старші ті десь поділись, а менші – всі, як одне, вилягли.

Отак приблизно всіх і "куркулили". Спочатку "червона валка" все з комори та погреба вигребе, а тоді й хату розвалять. Ото й голод від того. Оце смежно зі мною ще одне пустище – Наум Фалько жив. Він в 33-му вмер, і син його, і двійко діток синових... Коло комір впала жінка, із-за яру прийшла, із Слиньків (це куток такий в Костівщині). Очі побіліли, щось сказати силкується, а сили немає. Дали їй в руки хлібця, а вона вже й не бачить нічого. Одтягли в глинище – та й по тому. Тоді в глинище пів-хутораодправили, не дуже й пригортали.

Одного дня на бригаду прийшов дід і шепнув на вухо, що на його кутку, на Бондарях, Овраменкова дівка зарубала брата, зварила та й їсть. Пішов я туди з бригадиром, мовби як комісіяод колгоспу. А воно як: сім'я булавелика, дітей купа, дванадцятеро чи що, всі повмирали: і батьки, і діти. Осталось двійко. Ото старша й зварила братика. Питаємо: Наталко, а де хлопець? Помер, каже. А закопала де? Он тамечки в заваленому погребі, що "буксирнабригада" завалила, як усе вигребла. І регочеться... Таке мовби вона на головупопоночіла.

Я оце вже не раз думав: яка вовчиця таких виродків породила? Нехай ті з города приїздили – хоч трішки та чужіші. А то ж свої, доморослі, а що витворяли. Ні-ні, я не про дівку, а про тих "буксирників", що такий розор зробили.

Об'їждчик Сікун у нас був. Йон Фотович. Він, мабуть, і родився з перекошеним ротом і нагайкою в руці. Воно ж на хуторі як: украдеш соломи – напариш якоїсь юшки. Не вкрадеш – замерзай і голодуй. Так він налетить конем на жінок та тиць сірника у в'язку. Прямо на плечах палив, барбосяка. У Рябушках такий же скажений Григор Сулига був.

Або той же розкуркулювальникІван Ткаченко... Настановили його завгоспом в нашому колгоспі. Тодіце булавеличина! Заходились будуватьсвинарник. Саме в голодовкуділо було. Керувавтим будівництвомзавгосп – комуж іще. Ото Йван і встановив: хто ямку під стовпа викопає, тому є черпак вирішальника – баланди, (назва від третього вирішального року п'ятирічки – авт.). Один дідусь копав-копав ту яму та й упав над нею. А як до обіду дійшло, на ліктях поповз до котла, сили не було підвестися. Так Іван його за барки та кулачищем в груди, а тоді носаками його, носаками: "Я тебе нагодую, ледащо. Вас, таких ледацюг, будебагато – колгосп об'їдать".

І на роботу так само людей гонив. Відро води в піч шубовсть та "мать-перемать" по молодиці, і вимітайся з хати, коли не зуміла до зорі юшки наварити.

Це в нас, у Костівщині, таке було. В інших – ще гірше. Села цілими кутками вимирали.

Із спогадів Івана Парфиловича ВІЛЬБОЯ
(вул. Куйбишева, м. Лебедин)

Іван Парфилович Вільбой (праворуч) з ріднею.

Я більше за Кам'яне розказуватиму – я ж кам'янський, з Пушкарні. Нас у батька Парфила Кириловича всіх одинадцятеро було. Я вже на доброго пастуха витягував, найменшенький Петько ще в колисці на вервечках гойдався – йому й року не було, а ті всі десь посередині.

Якось приходить батько ввечері додому та й питає дітей: "Ну що, діти, підем в колгосп чи ні?" Ми всі хором: "Ні, не хочемо". "Так нас же з хати виженуть", – батько знову. Тоді вже й мати встряла в суперечку: "Що ти городиш? Хіба ми в когось щось украли, чи як? Землі й трьох десятин немає... Ну сарай є, ну клуня, ну корівка – так і в людей такечки. Ото всього й багатства, що кобила племінна. Ти в заводі робиш – робітник, а на мені діти, город, хата... Які ж ми куркулі?"

На тому й рукою махнули. В заводі хоч щось та платять, а в колгоспі – ще вилами по воді. Навіщо міняти шило на мило? Одним словом, одказався батько. З того часу й почалося. Спочатку забрали кобилу. Вона найдужче активістів мучила. Так батько поїхав у район до прокурора і той звелів повернути конячину хазяїну. За цей місяць, що вона побула в колгоспі, з неї таку драбиняку зробили! Тож ми її швиденько одгодувалита й продали в Гадячі.

Активісти ще дужче озлобилися і обклали нас натурподатком Батько щось там здав, а решту... Викопали в сараї яму, обставили дошками та й засипали туди центнерів три зерна. Це посеред сараю. Як закопували хліб – саме сусідка нагодилася. Не хочу гріх на душу брать, але як прийшла "буксирна бригада", зразу шомполом посеред сараю штрик – ось він, хлібець, тутечки – як знали, де штрикати.

Наше щастя, що одну діжечку жита закопали ми прямо на одвірку, як у сарай заходити. Оце жито пізніше й порятувало нас.

Одного дня серед зими, як батька не було вдома (він тільки на вихідний з'являвся), хвіртку розчинив Сашко Ховрат. Мати так і пополотніла – о, Божечко, "собашники" йдуть! Ховрат цей – таке дрібненьке, матюкливе, а люте – як зінське щеня. За ним зайшов голова сільської ради Підопригора, а тоді ще Некипілий (по-вуличному Горбатий), сотенний (прізвище забувся) і комсомольці в десяток...

Ну, й почали куркулити. Повиносили з хати все: горшки, рогачі, лаву, скриню – ну, чистісінько все. Тільки мати посеред хати на собі волосся рве та над колискою причитає. Ми вчепилися в матір і собі кричимо. А мати: "Пручайтеся, дітки, не йдіть з хати, бо вимерзнемо, пропадемо".

Як вони матір не тягли – вперлася в одвірки і не руш. То один із активістів схопив ножа, полоснув ним по вервечках та й поніс колиску з Петьком з хати. Виніс її аж на город та й поставив у сніг. Мати вибігла на вулицю, схопила Петька, і ми всі за нею вибігли. От і очистилась хата від куркуленят.

Пригадується грудень 1932 року. Село вже голодувало. Уже пухлі були. Уже мор починався.

В нашій хаті поселили якогось чиновника на прізвище Басов. А ми оселились під коморою із сонячного боку. Нанесли соняшничиння, сякого-такого ломаччя та й жили. Вночі одгребемо гній, наберемо кишені жита, знов замаскуємо схованку та й жуємо цілий день. Навідається за коморуБасов, навідається Ховрат чи Підопригора: "Не здохли ще? І що їх на світі тримає?" – дивуються.

А бувало, що й чіплялись:

– Ви почому до цих пір не здохли?

– Ви почому до цих пір совєцький строй не очистили?

А тоді між собою:

– Знач, у них десь щось спрятане є.

І знов коршунами на нас:

– Признавайтесь, де хованка ваша, бо хуже буде.

А мати їм сміливо:

– А хіба хуже буває, як оце є?

Правду кажучи, нас сусіди вже й на квартиру пускали, та ми од комори не йшли, бо діжечка з житом тримала.

Ото на ній дотяглидо весни. А далі вже пішли "пастись". Виручали черепашки із Псла, вигрібали-визбірували вже посіяний горох, перекопувалигрядки, шукаючи мерзлої картоплі.. І вижили... Не всі, правда. Діток поріділо дуже. Лишились тільки я, Маруся, Галина (вона в Розколупанев найми пішла), Оксюта та ще Надя. Голод здорово повоював. Ви не повірите: села зовсім опустіли. У Семенівці тільки кілька дворів вціліло. Хліба стояли, як море, а косить нікому. Батько налагодив косу з грабками і каже: "Нехай мати тут із дітьми, а ми, Йване, ходім на заробітки в Коновалик – там їсти дають. І самі прохарчуємося та й малечі щось принесемо".

Тільки піднялись в Семенівці на гору, аж тут тамошній голова – рябий Іван з наганом: "Стой, хто йдьоть! Повертайте, хлопці, на соб і ставайте в ряд з моїми косарями".

Втелющилися. Батько цілий день пшеницю косив, я снопи зносив, а на ніч заперли нас у комору, щоб не повтікали. Їсти ж ні-ні. Ото, що в жмені намнеш – те й твоє. Тодітаке багато хто з голів практикував. Оце наловлять людей і ті роблять без харчів, доки й не подохнуть. Тотільки кажуть, що люди для держави найдорожче. Може, десь таке й є, тільки не в нас.

На другий день, як засіріло, поодбирали в нас піджаки та одіяло, викишкали з комори і знов на косовицю. Жниваємо – де ж ми дінемось. А тоді батько влучив такий момент, що начальство одвернулося, та до мене: "Тікаймо, Йване". Так ми пригнулися і хода. Цур вам пек з вашою пшеницею, як їсти не даєте. Нехай і піджаки вам і одіяло. Одбігли, а тоді в пшеницю – шусь, та рачки, рачки... Якимись ярками петляли. А як на гору піднялися – ось уже й Оленине та Коновалик. Серед поля – табір. Батька там знали. Дали нам по мисці борщу з молоденькоїгичі та бурячків. Дали лемішки і по шматку хліба. Живемо! Та й стали ми з батьком прокошувати прокоси для снопов'язалки.

Далі ми вже обходилися самим борщем, а хліб економили для домашніх. "Іди, Йване, в Кам'яне, понеси їм їсти та забирай сюди всіх, якщо вони там ще живі", – каже батько.

Пробирався я в село потемки, щоб мене ще десь в комору не заперли. Розділила мати з дітками хліб та й стала збиратися в дорогу. А Маруся вже на божій дорозі була, в коморі лежала. Тож попрощалися ми з нею та й залишили помирати. А самі пішли до батька.

Боже, яка то важка дорога була. Це ж кілометрів 30 іти треба, а дівчатка вихудлі, безсилі. Слава Богу, хоч такими до жнив дотягли. А люди он і в своїх хатах оставалися, а вже давно на тім світі.

Сусід бачить, що ми ще движимі, так прямо на ліктях до нас приліз і просить: "Порятуйте мене. Хату заберіть, все заберіть, тільки порятуйте, бо помираю вже". Ми йому насипаємо варених черепах, а він одвертається, не може їсти. Як же ти його порятуєш? Так він і вмер. І вся сім'я його вимерла.

Ох, і поріділо тоді Кам'яне! На Логу половина людей тоді одійшла. Лойченко Ганна Серафимівна, дядько Іван, на материному подвір'ї теж всі вимерли: брати, сестри і діти їхні. Нікому булохоронить людей. Нікому ямку викопать. То покійників стягували в Козацьке до яру і там коло свинарні прикидали гноєм. Отак булолюдям, а ми ще, слава Богу, до батька дибуляємо. Я мну дівчаткам зерно, підгодовую і строжу, під гузно шльопаю: ідіть, ідіть, там у батька борщ дають.

Як тільки наїлись борщу і зекономили трохи лемішки, послав мене батько вдруге в Кам'яне: як хоч, а без Марусі, якщо вона жива, не приходь. На нашу радість, Маруся трішки "одійшла" і навіть своїм ходом прийшла до Коновалика. Знайшлися добрі люди в Кам'яному – молочкомдитину підтримали.

Жили ми в полі під кущем, робили всяку роботу: і косили, і молотили, і буряки копали. Спасибі, що хоч за вкраденим бурякомне ганялись – напечеш і їж вволю. А ще варили вику. Як розвариться, як набубнявіє– наїсишся і тривно.

І так аж до снігу. А тоді батькові дали одсипне, грошей, виділили коника і повіз він сім'ю в Лебедин. На Будильській вулиці зняли квартиру та й стали городськими. Я відразу пішов на каменщика вчитись. Будуваву Харкові гофманську піч, доменну піч на металургійному заводі в Сталіно, житлові будинки в Лебединському авіамістечку, воював на фінській війні (з нашої роти тільки сім чоловік лишилося)... А тоді ще одна війна... В Криму мене разом з 149 тисячами солдат здали в полон, три роки в фашистських таборах пробув... А тоді ще один, уже післявоєнний голод... Повірте: якби оце все собаці – вона б уже тричі здохла. А я, бачите, ще топчуся.

Із спогадів Михайла Макаровича ГОНЧАРЕНКА (с.Пристайлове)

Що ви мені не кажіть, а той голод був задуманий. І не стільки, щоб у колгосп загнать, бо колгоспи тоді вже були. А просто так: комусь задумалось видушить Україну і все.

Ми в 33-му жили без матері – батько і нас, дітвори, при ньому троє. А матір засудили– клунок картоплі вкрала. Заблудилася в полі та й попала в Бобровому на сторожовий пост. От і повезли матір тайгу рубать. Це глибокоїосені 32-го було. Ужеголод

був, уже пухли, уже люди мерли. Так ми з сестрою почали черепашки із Псла носить та батька годувать. Зимою важка та ловля, а як потепліло – аби не лінився граблями дно скородить. Укинеш в окріп, налущиш, а вони, як галушки.

А розкуркулювалине куркулів, а селян. У нас куркуліввзагалі в селі не було. У батька булодвоє коней і плуг, от і зробили з нього "антисозівця". Одібрали все. Так батько як розгнівався: пішов на бригаду, скинув плуга на плечі – і додому. Здоровий був! Активісти – за ним, схопили за поли – ціла бійка була. Батькові й ногу поламали, а плуга все одно не віддав. Зубами вчепився і не випустив. Рачки додомуліз і плуга за собою волочив.

Активісти казали: здурів чоловік. А тоді таки й плуга забрали, і до плуга. І з погреба. Спасибі, хоч душу оставили та за черепахи не ганяли. А то б видохли, їй-право, видохли б!

Із спогадів Галини Іллівни КОСТЕНКО
(с. Грунь, Лебединщина)

...Коли розпочиналась колективізація, мій батько Халепа Ілля Дмитрович вступив у машинне товариство. У нього була кінна молотарка, то він її туди й забрав. Товариство швидко розпалося, а що в ньому було– перейшло в соз. Батько теж пішов туди. Соз переріс у колгосп і в ньому ми пробули до 1933 року. Головоюартілі був Авраменко Федот (він і созом керував), а тоді вже не пригадую хто, бо вони часто мінялися, і я не запам'ятала всіх голів.

Приблизно в 30-му році почали діяти комуни: у Жовтневомуі в нас, у Груні. ГоловоюГруньськоїкомуни бувМикита Антонович Халепа. А за ним став Кальченко (звать забулася) – 25-тисячник, машиніст паровоза з білопільськоїВорожби. Ох, і проклятущий був!

А в Жовтневій комуніспочаткуголовувавСубот Іван. Його незабаром забрали в Михайлівку, тоді, здається, в Бишкінь. А настановили комунарамголовою Соломку.

Ото Соломка напровесні батькові й каже, щоб виходив з колгоспуі йшов до них в комуну. А батько йому на те: "Комуна– воно таке, як недоношене. Розпадеться і не буде. А колгосп– надійніше". Та Соломка наполягав на своєму: вступай і квит, бо в комуні пасіки немає, а людям меду хочеться.

Забуласясказать: в батька булоаж 60 вуликів. Це не абищо. Вступи в комуну – значить оддай туди й пасіку. А в колгоспі пасіки не усуспільнювались.

Тільки не на того Соломка напав. Батько став, як окунь проти води: "Чи я зовсім здурів, щоб свою хату напризволяще кидать і йти в вашу богодільню. Пасіка мене на світі содержить, навіщо ж її комусь оддавать?"

Соломкааж скипів: "Ну, ми тобі встроємо!" Тодіголова сільради Загребельний Дмитро Павлович і секретар парторганізації колгоспу Дмитро Михайлович Загребельний довели батькові завдання здати щось багацько зерна. І тут же попередили: не здаси в 24 години – зліквідуємо.

Батько каже: “Хліба в мене немає, бо на трудодні не дали нічого, а щодо ліквідації – на те воля ваша, бо ви власть”. Воно ж тоді як було: робить – роби, а плати не питай. У нашому колгоспі роботу за 1932 рік не оплатили зовсім. Спочатку обіцяли хліба, уже, було, й нарахували, а тоді надійшла команда: хліб колгоспникам не видавать, а в самостійників – забрать. Отож і голод од того був. Вперше в колгоспі дали хліб аж на початку 34-го року за 1933 рік – по два кілограми пророслого ячменю на трудодень.

Батько думав, що пострахають та й минеться, а в комуну таки не піде. Чи й не велика причина: ледарям меду захотілося!

На другий день з двох комун приїхало 18 підвід і за один день забрали все. Я вже не кажу про те, що в хаті було: рядна, рушники, подушки, вдягачка там якась. Для цього й однієї б підводи вистачило. Навіть тин розібрали, повітку, сарай, саж, курячу загорожу, хвіртку й ворота зняли. Хату почали розбирать, а тоді облишили, бо Васько виплакав. Впав на коліна, чоботи їм виціловував, кінський послід їв – просив, щоб його, каліку, без крову не лишили.

Я відразу забулася сказать – у нас братик Вася був. Ми його все циганкою лякали: не пустуй, Васю, а то циганка в торбу забере. Тільки отак колись сказали, а циганка рип у двері. Так він як злякався! Став зовсім не свій, заїкається і мовби аж навійний. Ото жовтнянський голова матюкнувся і звелів припинити хату розтягувать. Божечко, знов забулася. Як у сільраді складали списки, кого “куркулити”, то я й підслухала.

Ми тоді, дітвора, під сільрадівськими шибками до півночі сиділи. Спершу батьки посилали, а далі й самі звикли.

Отож, як почула, що сільрада зараз же рушає нашу хату розкривать, то й бігом додому. Та плачу-плачу. Горем батькам хвалюся, а слова за сльозами не вискажу. Опівночі вже прийшов материн брат утретє – Юхим Кондратенко. Прийшов і порадив, щоб на нас понавдягали якомога більше одежі, бо, каже, зостануться, в чому застануть.

Ми так і зробили. Понатягували на нас мати все, що мали з вдягачки. Так де там – комунари роздягли нас до далі нікуди. А тоді все те манаття в рядно і на воза.

Це було в березні місяці. Залишились ми в голій пустці з голоду та холоду скавучати: батько, мати, я, Васько, Олексій – йому до 15 літ було, Павлусь – цьому дев’ятий минав. А ще найменшенька сестричка Дуся.

Тогоголодуніколи не забуду.. Які тільки муки терпіли! На бур’янах, на лободі, на свиріпі, на лепесі животіли. А людей скільки вимерло! Он у Ягора Мухи: батько Трохим, жінка Катя, син Петро – 5 років, дочка Варочка – 3 роки, син Іван з двома дітками. Охрім Назаренко з Марусею без дітей жили, обох голод покосив. У Тернюка (по-вуличному Чалко) Якова Петровича дівчинка Настя вмерла. Їй і семи літ не було. У Тернівської Орини парубок Олексій умер. А тоді ще Муха Микита... Лопа... Білики…

Та тут півсела вимерло. Біда, що пам’ять усіх не держить. А ще багато

людей померло, як комуну "чистили". Воно ж як було: спершу ідіть в комуну – нове життя починається! Багато хто повірив, пішов. Здав у комунухату, худобуподушки... А тоді, як комуна проїла все – давай одне одного їсти, давай один до одного придивляться, чи не проліз у комунукласовий ворог. І справді, "ворожі аліменти" знайшлись. Один колись наймав хрещеника коня попасти, другий для церкви проскурупік, чи для церкви віск продавав. Ото таких за шиворіт і за ворота. Микиту Муху (Калуга по-вуличному) вигнали за те, що його баба ще колись там на храму коло церкви пряники продавала. Подумаєш: вигнали – та й ладно. Але ж вигнали без хати, без корови, без хліба – все в комуні зосталося. Як стояв, так і вигнали. Кудийти? Де притулиться, коли голодкругомлюдей валом валить? Помер Калуга. З голодупомер. У нас одну ніч переночував, а тоді нас сусіди пожаліли, бо вказівка така була: хто його ночувать пустить, то й тих з хати виганяти. Ото, щоб у нас хоч пустку не забрали, Калуга й пішов од нас. Пішов до сусідів. А тоді спух увесь та й помер.

Тих, кого виганяли з хат і не спроваджували на Соловки, тим одвели місце жити на Камінній. Рийте там собі, мовляв, землянки чи нори, напинайте курені та й живіть на виселку. А ще краще – здихайте. А в село їм заходить – Боже борони. Ні заходить, ні балакать із селянами – все заприщалося. Розрішалося тіко здихать. Ото хто з тої Камінної встиг кудись втекти, той, може, й вижив, а решту – всіх голодвидушив.

Десь під Великодні свята мати мені й каже: давай, Ганно, заріжемо Васька, та ото й розговіємось. А в самої очі страшні якісь, великі і мов би аж зверху. Я злякалася: та що ви, мамо, краще вже помремо, а цього не буде. А мати і плаче, і сміється, і щось з нею таке робиться, що мені аж страшно стало.

На Йвана Купала умер Вася. А через п'ять днів помер з голодуй батько.

Ще до цього, як помер батько, а ми лежали пухлі, кудись вночі зійшла мати. Днями й ночами голосила, а тоді десь поділася. Тому Васю й батька ховали ми самі – діти. Як ховали? Викопали невеличку ямку, поклали в неї батька разом з його племінником. Тільки закидали трохи, коли люди привезли ще двох підлітків: Сашка з Камінної, а другого не знаю. "Пустіть, дітки, і цих горювальників на кватирю". "Кладіть, доки не засипали". Поклали хлопців, накрили куфайкоюта й закидали.

Камінна – це ото он урочище за селом на ярках.

Розкуркуленихтудивиселяли. Ще казали: "виселяли до пакола". Чого "до пакола?" А того, що заб'ють у якомусь урвищі кілок і кажуть: "Оце буде центр вашого куркульськогоселка. А в село – ні ногою." Ото люди нарили коло того пакола якихось нір-землянок, пожили в них день-два та й розлізлися по світах. Хто з Камінної встиг кудись втекти, той, може, і вижив, а решту – всіх голодвикосив.

По розкуркуленню я все одно ходила в колгосп на роботу, але мені, як куркульці, нічого не записували, і не платили. За весь 33-й рік дали 15 кіл зерна. Ми його, мабуть, не жувавши, ковтнули.

А ходила на дармову роботу тому, що не піди – на Соловки зашлють. Із

страху ходила. Моє щастя – в подруги корівка вціліла, то вона ні-ні та й поділиться молочком. Оберемок свиріпи нашморгаєш, насічеш, запечеш та молочка туди капнеш – ото на тому зіллі й літували. А як буряки стали підростати – перейшли на гичку.

Хто розкуркулював? Хіба нікому? Хіба виродків мало? Данило Хомишенко і Данило Ланенко старалися. Федір Сідаш (Харабра по-вуличному) і Андрій Сідаш людей мордували. Жінки теж були в "собашниках". Єлеська Ващенко (по-вуличному Гусаччина) та Васька Капустянша. Голова сільради Данило Загребельний та голова комуни Кальченко. Од них весь люд по бур'янах ховався.

На нашому куткутри брати жило – Артеменки (по-вуличному Клими): Левко, Марко і Семен. Їх теж куркулили. Все розібрали, все розтягли. Тільки ще хата Левкова стоїть та ворітні стовпи, бо не подужають їх комунари витягти – в землю повмерзали... Уже й верх на хаті розібрали, уже й стелю знімають, а на печі столітня баба сліпа і недвижима лежить. Вона ще дівчаткомод віспи осліпла та так калікою весь вік і жила. Скидають барбоси стелю, а на бабу шпаруни летять. Чуємо – вона в Бога смерті просить: "Господи, прибери мене од цих антихристів, забери мене з цього чорного світу, напоумцю придуркуватувладу, дуркуватих можновладців, бо самі не відають, що творять". То один із розкуркулювачів – Хомишенко Данило влетів в рештки хати, стіг бабу з печі та й виволік на вулицю. А тоді поставив її до ворітного стовпа, як пакілок: "Мерзни, куркулько, тут, а то як приб'є пластиною, так мене через тебе з передовиків викреслять. Стій і дивись, як ми нову жизнь строїмо", – регочеться. "Щоб ти, внучку, так білий світ бачив, як я оце щастя од вашої нової жизні, коли ти на мою старість, на моє каліцтво не зважаєш", – прокляла його баба.

І що ви думаєте? Осліп Данило. Осліп. Ще не дуже й старим був, а осліп. Сидить під тином і каже: це мене, розтаку її нехай, Климиха прокляла.

Ось тепер кажуть: то хліб держава забирала, щоб промисловість відбудувати Може й так. Тільки, скажіть, а навіщо "собашник" Митро Загребельний поцупив з-під припічка вузлики з насінням бурячків та й висипав їх у сніг? Пригорща сушеної бузини для киселю в рукаві старої сорочки була зав'язана, то він і ту по вигону у сніг розвіяв. Невже і це заради відбудови промисловості? Плачу, прошу його: "Не висипай – оце все, що на прокорм та на грядки лишається!" Гнилі зуби наперед, регочеться і розсіває, а тоді й торбу-рукав геть на бузиновий кущ закинув. "Щоб і ти, людоїде, як оцей рукав, на гілляці почепився", – кляну його в вічі.

І мій прокльон дійшов до Бога. Уже в війну отут, у старих клунях, він спочатку свою жінку Килину почепив, а тоді й сам почепився на ощепині.

Із рясного роду лишилася я тільки одна. Жила й по чужих людях – всяк бувало. А хату батьківську колгосп таки забрав, зробив з неї плотню, а тоді не знаю, де вона й ділася... І людей, і добро "собашники" за вітром пустили.

Ви, як будете писувать наше горе, так ще людей розпитайте. Вони вам ще назвуть людоловів. Я назвала тільки покійних, а тут, у Груні, ще й живі водяться. Їх ще й тепер усе село боїться. А якже – власть!

Відступ автора

Сім'я, виселена "до пакола" на невгіддя.

"Виселки" у ярках – це не вигадка якогось одного сільського активіста-ленінця. Вони робились на виконання урядових постанов з метою розміщення вигнаних із села хазяїнів.

В роз'ясненні Наркомзему УСРР вказувалось, що виселки влаштовуютьсяв областях суцільної колективізації Їхній розмірблизько 10-20 сімей і обов'язково "на менш придатних та незручних для с/г використання землях, ізольованих від ринків збуту, великих річок, лісів, сел та залізниць, урахувавши.., що виселки не будуть перешкоджати інтересам землевпорядкування МТС, радгоспів та колгоспів".

Виселки на Лебединщині були поблизу хутора Забуги, біля села Грунь та в урочищі Розколупане.

Із спогадів Уляни Данилівни ПОТАПЕНКО
(вул. Ново-Панасівська, м Лебедин)

...Мій дід Корній жив в кінці вулиці Ламахівки, тепер вона Червоноармійською зветься. Шив чинарки, світянки, кобеняки і різний дріб'язок. Од того його й звали по-вуличному– Кравець. Дітей було і рясно, і густо, і ще як хочете. Дід казав: вигін великий – хай пасуться.

Коли в Лебедин з'їжджалися пани на картярські іграща, діти бігали на Михайлівську дорогу зустрічати панів, ті їх цукерками-пряниками балували. Ото в одну із таких "зустрічей" у Корнія й пропав хлопчик Данило. Виявилось, що його підібрав хтось із панів: не то Шеліховський, не то Капніст. І повернувся Данило в Лебедин уже дорослим, уже як пани повтікали.

А тут саме за декретом земельні наділи нарізали. Корній зрадів: а якже: і земля є, і робітник на ту землю явився. Тільки-но Данило женився, аж тут усуспільнення почалося. Данило вперся: мені землю сам Ленін дав – хто посміє відбирати?! А буть в одній шлейці з лінтяями і за них воза перти – не буду! Сказав так та й пішов у пастухи – людські вівці пасти. По Бережківській вулиці, по Ново-Петрівській, по Петухівці, по Кочержівці отару займав. Та не довго походив Данило в пастухах. Одного дня хвіртку розчинила бригада "буксирників". Привів її Гаврило Ярошенко (Яріш) із вулиці Шкарупівки. Ото той Гаврило прямо з воріт: "Сарай будемій, цур перший сказав".

А воно було як: приносять оце хазяїну податок – сплатив. А завтра знову приносять. Не сплатиш – розпродають.

Мати як побачила “собашників”, упала серед двору і кров горлом пішла. На крик збіглись люди. Скинулись грошима в складчину і заплатили “буксирам” недоїмку. Ті розсовали гроші по кишенях і пішли з двору.

Слава Богу, обійшлося. А інших і розкуркулили, і розпродали. Батько казав: зруйнували, падлюки, Кобижчу, як самі захотіли – Яріш, Мажара, Безкоровайний, Хоменко, Вірівський та ще Кохан. За такого розору як же не буть голоду? І голод був. Великий, небачений. І зробила той голод влада, розпочинаючи од Сталіна і кінчаючи міськрадівськими виконавцями.

Рядом з нами жив Звіздун. Так він клунок жита замазав у лежанку, у бичок. Так і бичок розвалили, і клунок забрали. А Звіздуни з голоду вимерли.

Люди їли лободу, лепеху, шпориш. Третяки (це теж з нашої вулиці) наїлися блекоти. Як же вони мучилися, сердешні!

Влада довела лебединців до людоїдства. Оксеня Забужиха поїла своїх нерідних дітей. Клаву і Олексія. А тоді петлею задушила племінника, сина Забуги Шури. Він на Циганській жив, тепер це вулиця Ломоносова. Тримала його на прокорм в мішку в погребі. А тоді й на мене оком накинула. Її рідна дочка Марія закликала мене до себе. Я прийшла, а Забужиха й каже: наноси мені води, бо в мене сили немає, а м’ясо намочить треба. Наносила я води, а вона до мене тоді з петлею – хап за руку. А тут саме батько нагодився: “Де ти завіялась? – гукає. – Дома діла стільки...”

Я вже пізніше додумалась: тож я воду для себе носила. В тій воді мала я порубана мокнути. Та й Марія згодом призналася, що мати заставляла її дітей закликати. Казала, клич, бо тебе заріжу. Призналася Марія тоді, як уже в Забужихи Васька Лойкового знайшли. Оце як зараз бачу: простелили на доріжці Василькову сорочечку закривавлену і поклали на неї голівку і пальчики…

Я оце розповідаю вам – мов би й не боюсь, а знаєте – нервую. Ось уже скільки ночей не сплю. Я ж учителька, весь вік учила: любіть партію, любіть Леніна-Сталіна. А тепер прямо голова розколюється: чому я вчила? Я ж брехала, брехала, брехала. Одне втішає, що сама вірила – то злочин лиш певних людей. А воно ні, то більшовизм такий, то бандитизм, возведений в ідеологію. Страшно стає. Мабуть, не пишіть цього. Боюся.

Із спогадів Павла Панасовича ГРЕБЦЯ (хутір Гребці)

...Кращого і чепурнішого місця, як наші Гребці, мабуть, і на всьому світі немає: діброва, ставки, байраки, поля чорноземлі і поруч шлях на Харків. А бджіл, а птаства... Липа як зацвіте – не те, що бджола, а й худоба од тих медових пахощів п’яніє.

26 дворів було в хуторі. Всі заможні, всі на дітвору рясні. І в кожного господаря повен садок бджоляних колод. Ні-ні, не десятки – сотні. У мого діда 370 колод було. Хутір прямо потопав у медах.

На оті 26 дворів два вітряки стояло. Хліб молотили, просо товкли, гречку драли... Рай та й годі.

А в тому раю ще й люди дебелі. І на зріст, і на здоров'я. Та чом і не буть здоровими, як робили на себе і харчами свої животи не обіжали. То тепер кажуть: день проробив, а на обід не заробив. Тоді такого не було. Який же з тебе робітник, як у животі цуценята скавучать? Дядько мій Лаврентій, капітан другого рангу, як піде, було, танцювать, так аж під самою стелею літає. Пропав. Як забрали в сумську тюрму – тільки його й бачили. "Враг народа", – сказали.

Я в школу в Софіївку ходив. Там дітям затірку варили. Оце залишать клас після уроків, по мисці в руки – і хльобають. Давали цей харч тільки дітям колгоспників, а "індусів" ставили в кутоки і примушували дивитись на "щасливих колгоспників". Ті, звичайно, дратували "несознательних індусів" – ох і добра затірка, а ви, дурні, в колгосп не хочете.

Розвоювали наш хутір, розгребли, голодомвидушили. Сім'я Аврама Гребця вимерла, сім'я Сидора Гребця, Бориса Гребця, Кіндрата Гребця, Семена Гребця, Петра Гребця, Грицька Гребця, Нестора Гребця... От і залишилось в хуторі сьогодні тільки чотири сім'ї пенсіонерів.

У нашій сім'ї два хлопчики вмерло, мої брати: Іванові було 7 років, Левкові – три. А решта тільки пухлі були дуже. Виручила нас брага з Будильського спиртзаводу. Біла така, як змилки – завод на крупчатці робив. Ох, життя наше покалічене...

Я ніколи труда не сахався. На милицях повзав, а на тракторі робив. Хлопці допоможуть в "натіка" залізти, трактора заправлять – і поганяй, Павле. Тепер прошу сільраду, щоб мені куфайку і керзові чоботи продали. Немає, кажуть. А 50 кілограмів вівса, спасибі, виписали. За десять тисяч купонів.

Нестор Гребець з понищеними голодом братами Петром і Грицьком.

Що то з Україною роблять? Мабуть, доки станемо самостійними, не один пуд сліз виллємо. На нашій самостійності багато блощиць розвелося. І пасуться вони на її благенькім тілі, як і всі віки паслися.

Із спогадів жительки села Олександрівка
Онисі Єгорівни КОТЛЯР
(запис учениці Курганської школи Меншикової Яни)

...У нашій сім'ї булочетверо дітей. Жили як усі люди. Ні-ні, не жирували, та й голодними не були. А тоді влада заходилась посилати батька оббирати людей. Батько відмовився. Так вона з нього й почала. Забрали все: корову, зерно, ботинки з колошами. Пустка в погребі, пустка в сараї і в хаті пустка. А в колгосп на роботу таки йди. І роби од зорі до зорі. Плати ніякої. Ото що вкрадеш, те й твоє. А що вкрадеш? Везуть буряки кіньми: дядю, киньте, бурячок. Дядько оглянеться чи немає стороннього ока, та й кине.

Ото такі крадіжки. А з поля – Боже, борони. Тюрма. Хто робив на польових роботах, тому давали по ложці патоки.

Жили на вербових бруньках, конюшині, із жовтила пекли млинці, копали коріння. Батьки пили підсолену воду. Чи помагала вона проти опухання, чи ні, а пили.

Нам пощастило. Найменшеньку нашу сестричку Пашу батьки якось втовпили в дитячий будинок От і порятували. Їй тоді три роки було. А то б не вижила. Мати вже немічна була, тільки лежала та плакала. Батько днями на роботі. Ми, дітвора, самі то бур'яну напхнемося, а Паші що дамо? В дитбудинкубулокраще.

Із спогадів Уляни Степанівни КОРЧМЕНКО з с. Олександрівка
(запис учениці Курганскої школи Меншикової Яни)

...Голод був дуже великий. Чого голод? Бо активісти забрали все. І з хати повиносили, і з погреба, і хлів спорожнили. Як сарай куркулили– одна курка на хатнє горище втекла. Ото тільки вона й лишилася. З нами в хаті жила, по яєчку несла. Начальство вреднюще було. Людей поїдоміло. Як тільки що, ужей сунебригада в хату трус робить. Що знайдуть, те й заберуть.

Що їли? Сміття їли: гич, лопуцьки, бур'яни, ходили буряки красти. В колгоспі день роби, а їсти не питай. Ні їжі, ні плати. З поля йдеш – тебе начальство перевірить, перемацає, чи нічого не вкрали. Не дай Бог ні так жить, ні таке згадувать.

Із спогадів Кузьми Мусійовича ТОПЧІЯ
з с. Курган (запис учениці Курганської школи Ганни Дігтяр)

Лихо тоді було. Боже, сохрани, яке лихо! Із колгоспу із домівок все влада вигребла, все забрала – от тобі й голод. В їжу йшло все, що очі бачили: будь-які „мерзлячки" з поля, будь-що живе, що в Пслі водилося, кора, різні бур'яни, гречана лузга. Їли здохлятину, котів, собак. Людей померло – сила! Спочатку ховали на кладовищі, тоді в гуртових ямах, як собак у яму викидали. А далі – ото у виямку кілком щось там копнуть та й заривають. А було, що в ряднину загорнуть та кидь у бур'ян – ото й похоронили. Бур'янів таких розвелося! Ними й харчувались люди. Тільки страшно було в ті зарості заходить, щоб на мерця не наступити.

Із спогадів Марії Іларіонівни СЕРПОКРИЛ
з с. Курган (запис учениці Курганської школи Ганни Борисової)

...Таке не забудеш ніколи. Голод був повсюди: і в нашому селі, і в Червленому, і в Михайлівці – скрізь. Я жила на Поляні, а там городи були дуже погані - сама піщуга. Тож припасів у погребі було мало. Та в кого булой більше – все одно поодбирали. Ото з того й голод. Їли все вряд, аби живіт повен: черепах, кінський щавель, липову кору, листя. Ми, діти, думали лиш про свій голод, а мама думали за нас усіх. Тому від харчів відмовлялась, а лише пила присолену воду.

Моя старша сестра була бідовенька. Ото, дивись, то там щось розживеться, то там. Або кухлик висівок, або стакан борошенця. В гарячій воді розколотимо та й хльобаємо ту бовтанку. Люди обезсиліли, пухлі, хворіють. То малярія причепиться, то рахіт. Животи дуже боліли. Голодний – болить. Напхнешся лузою – болить ще дужче. Помочі ніякої і нізвідки. В колгоспі за роботу не платили і їсти не давали. А от косарям у жнива та в'язальницям конопель – тим варили. Норма – дві галушки, а було, що й по одній. І зима була голодною, і весна. А влітку голоді зовсім розперезався. Помер дідусь Андрій, помер і мій братик Ілля. Йому тоді лиш 15 літ виповнилось.

Було не тільки голодно, а й холодно. Піч он рядом, а туди не ступи: ні дров назбирати, ні колючок нагребти. Тож топили кізяком, городніми згребками... В сім'ї шестеро дітей. Як їх нагріти, чим нагодувати? Батьки прямо з ніг падали, а голод ще довго і довго не могли вигнати з хати, тоді в селі казали:

Сало, м'ясо і пшеницю відправляють за границю,
А Радянському Союзу присилають кукурудзу
Кукурудзи не хватає
Народ з голоду вмирає.

Із спогадів Анастасії Федорівни ПЕТРЕНКО
з с. Курган (запис учениці Курганської школи Ганни Борисової)

...Жилось дуже важко. В селах творилося тоді щось страшне. Їсти не було чого зовсім. Ото і ловили у Пслі черепах. Їли сирими і вареними. Літо було дощове, холодне. Доки наловиш тих черепах, то руки й ноги позводить. Проворніші десь роздобували в Лебедині просяну лузгу. Товкли і варили. А яка з неї користь? Тільки живіт болить та поперек ломить. Влітку їли цвіт, коріння, кору, трави різні. Люди мерли, як мухи. А ще їли здохлятину, гризунів, збирали „гнилички" – це торішня мерзла картопля та бурячки. В господарстві ніякої худоби не було, бо в колгосп позабирали. А тоді ще чим її годувати, коли й самому їсти нічого. Важко, дуже важко було. Скрізь ходила видима смерть. Мерли цілими сім'ями, мерли старі й малі. Скільки ж тоді сиріт було, Божечко!

Із записів художника Олександра Полікарповича ДУБРОВСЬКОГО
(с. Бобрик, Гадяцький район)

Художник Олександр Дубровський з письменником-кобзарем Миколою Литвином та сином Олесем.

...На схилі років повертаюсь знов у рідні місця, купую стареньку хатку на краю с. Бобрик. З подвір'я видно і Плішивецьку церкву Покрови Божої Матері. За моєю хатою колись був хутір Геївка. Всі люди там вимерли від голоду в 33-му році. Залишився цвинтар, оточений лісом, з багатьма могилками без хрестів. Біля цвинтаря – шлях. Йдемо з місцевим учителем і письменником Яковом Стрільцем. Він показує, де стояли колись хати. Тепер поріс тут ліс. Пройшли з кілометр і побачили несподівано хату під соломою, а біля неї й господаря. Це був Іван Андрійович Коваленко, вже літня людина з доброю усмішкою в посивілій бороді.

- То ви тут останній з могікан, живете, як у минулому столітті? Електрики немає, зате довкіл – казкова природа.

Іван Андрійович розповідає, що до війни у Геївці було 100 дворів, та голод 33-го винищив людей. Ось тут, на високому пагорбі, був колись монастир, каплицю діди пам'ятають, але зруйнували і ту безбожники. Іван Андрійович показує свої знахідки на місці монастиря. Це майоліка, керамічні хрестики, мідні часточки церковного начиння.

„А вже тепер, – каже, – сільське начальство з Бобрика робить ще один злочин: дозволило гадячанам брати пісок на будівництво з монастирської гори. Спадають униз склепи з похованнями, можна бачити людські кістки, шматки дерева з гробів і каміння".

„Пам'ятаю, – продовжує Іван Андрійович, – ще малим хлоп'ям лежу на печі, а у віконце видно, як ранішнє сонечко виграє на банях Плішивецької церкви. А прийшли безбожники, поскидали бані з хрестами, знищили чудовий іконостас. На кладовищі екскаватор вигрібає людські кістки та рештки гробів, а я визбирую. Викопаю в лісі ямку, прочитаю „Отче наш" та й перепоховаю ті кісточки. Пішов колись до колгоспногоправління – пощади покійникам вимолював. Що ви робите? То ж ваші діди поховані, козаки там покояться. Регочуть з мене, як з дурника. Мов і люди, як люди, а як подумаєш, то мовби й не зовсім. Ото такі невіри і голод зробили, ото й село вони вигубили, і хутір наший за вітром пустили. Уявіть рясну яблуньку, а на ній червонобокі яблука аж пучками гілля обліпили. Отак булоі людей в нашому хуторі. Що не сім'я, то й десяток-півтора люду. А дітей! А співів! А сміху! Геть аж через Псьол до Плішивця було чути наші пісні. А тоді враз, за рік, за два і не стало хутора. Зовсім обезлюднів, пустка зробилася. Налетіла партійна буря, обтіпала яблука, понівечила яблуньку... Жодного яблучка не лишилося. Ні-ні, не так щоб жодного, бо, як гарненько придивишся, то й побачиш захований у листі якийсь подзьобаний бурею недомірок. Отак булой з людьми. Мовби всі-всі вимерли голодною смертю, а виходить, що й не всі – як бачите, я ще й зараз живий.

Іван Андрійович помовчав, а тоді:

...Співало, співало село, та й одспівалося. Вірніше: його одспівали. Хто одспівав? Власть босяцька. Хуторяни– вони ж хто? Хлібороби, землею жили. У них кожна латочка, навіть пустища, до діла призведена була. Тепер на тих полях сосна росте. Як її садили, то начальство казало: на цих полях нічого не родить, може хоч сосна вчепиться. А я собі й думаю: кажіть-кажіть, як булаця земля мужицькою, так ще й як родила. Бо у дядька і корівчина, і коник, і теличка, і овечки. Ото він на свою нивку ні-ні та й підкине гнойку – воно й родило. А як відібрала колективізаціяземлю, – вона враз і запісніла, і старчихою зробилася. Посіяв колгосп раз – не вродило. Посіяв вдруге – й того менше. От і кинув землю на поїд пиріям та блекоті. А людей... Людей справді колективізаціявигубила. Вигубила податками, висилками, голодом. Спочатку заходилась силою в колгосп заганять. Хто пручався – того записали у „враги" і з хати вигнали. А тоді вже й за колгоспників узялися. Приїхали з Гадяча штук три виводки, підняли на ноги живого й мертвого: почому зриваєте хлібозаготовки? Почому лльотє воду на мельницю врагов соввласті? Хочете, щоб ми вам рогозяного прапора привезли? І привеземо! І вручимо. А самих на „чорну дошку" почепимо.

Я тоді ще малим був, у тих рогозяниках не розбирався. То вже пізніше люди розказали, що воно й до чого. І за прапор, і за „чорну дошку". Як на „дошку", то, вважай, село прирікалося на повну погибель. Заберуть все до нитки: не тільки харчі, а й дрова, солому, вдягачку. Як не вивезуть, то на місці спалять. З голоду люди божеволіли і їли одне одного, мерців з канав тягли і їли. А селом ідуть й ідуть виводки: оддай хліб, оддай картоплю, оддай м'ясо! Яке м'ясо, як уже півсела на канавах гниє. А як уже про голод розрішили балакать, то коло Плішивецької церкви

жінки й розгомонілись. Одна молодиця й каже: у її селі жінка в м'ясоздачусина однесла. Гупнулаклунок в кооперації вагарю в ноги: ось вам податок – виписуй квитанцію. Комірникрозв'язує: "Що це?" А жінка: „Хіба не бачиш, мій Васько". Комірникглядь, а в мішку справді півхлопчика. Баче чоловік, що з жінкою щось неладне та й питає: „А чого не ввесь?" А та: „На другий збір половину лишила, бо в мене на заріз вже нікогонемає".

Нас теж розкуркулили Тільки ж це неправильно. Які ми куркулі? Які ми багачі? Ну хата, ну сарай, ну кінь, ну корова. Всього по одному. А от діток, то вже й не порахую. Де вони? Всі у землі. Голодвикосив і дітей, і батьків, і родичів, і сусідів, і весь хутір. З усього роду тільки я й вижив.

Голос у Івана Андрійовича затремтів, очі засльозилися... А тоді: „Мабуть, своє горе я нехай іншим разом докажу, не можу зараз".

СПОГАДИ ЛЕБЕДИНЦІВ
(записані учнями Лебединської школи №3)

Вчителька Лебединської школи Галина Євстафіївна Логвиненко разом з колегами була ініціатором збирання спогадів свідків голодомору Ось її слово, сказане при відкритті урокупам'яті убієнних голодом:

"На землю опускаютьсясутінки. Стукає у вікно осінній дощ. Вітер обриває останні листочки, по-людськи плаче. Смуток і тривога в серці зливаються з погодою за вікном.

За плечима – 40 років педагогічноїпраці, 40 років я їла гіркий, безсонням і турботамизамішаний хліб, але його було вдосталь. Завтра – урокпам'яті убієнних голодом. Хвилююся, як вперше. Як донести до кожногосердечка те, чого не можна ніколи забути? Не знатимеш минулого – не житимеш у майбутньому. А їм, моїм вихованцям, жити у завтрашньому дні багатостраждальної, безталанної України. Господи, зглянься над моїм народом. Немає на Землі таких трудолюбивих людей, родючих земель, співучих птахів, багатогорізнотрав'я. Це моя Україна! Чому, чому так народ страждає? Може, недолуге керівництво маємо? Не хочу чути: "Історія і час розсудить". Скільки можна "судити", а нам терпіти? Як можна не захоплюватися народом, який стільки віків виборював незалежність і таки виборов її ?!

А завтра я з дітьми перегорну страшну сторінкуісторіїмого народу. Найперше – розповім їм про чорну ходу голодоморув своєму місті, в довколишніх селах. Як доказ злодійської розправи більшовицької партії над нашим народом подам їм спогади своєї мами Мотрони Степанівни Мелаш.

Після уроку пам'яті діти підуть вулицями міста з двору в двір і запишуть розповіді свідків голоду, безсердечного знущання влади над народом. Ні, не з книжок, не з газет, а безпосередньо од своїх сусідів, від земляків, знайомих, близьких дізнаються про те, що то буложорстокосплановане винищення нації, народу.

На парті – маленький шматочок хліба, кетяг калини, запалена свічечка. Тихенькозвучить мелодія Бетховена, діти читають Молитвуза жертовно убієнних українців. Це їхні душі учні запрошують у класну кімнату, щоб якось зігріти,

пригостити хлібом, попросити вибачення за тих нелюдів, які в такий спосіб хотіли зітерти з карти світу Україну. Та ні! Наше коріння сильне і розлоге! З часів Київської Русі ми для багатьох були ласим шматком. А зараз ми не хочемо бути ні старшим, ні молодшим братом чи сестрою. Ми – нація! Ми – український народ!

І весь клас хором повторив слова: "Ми – нація! Ми – український народ!"

Із спогадів Ганни Мусіївни ШОВКУН
(м. Лебедин, вул. Безимівка, 32)

...Голод почався ще у 1932 році. Мені було 18 років. Врожай був не поганий, але увесь хліб намолочений влада забирала під мітлу... В поле нікому було виходити, люди мерли як мухи ... За день вмирало багато людей. Не було кому й ховати. Батьки мої виїхали за Москву і покинули мене саму. Потім я почала думати, що робити далі. Ночувати до мене приходила подруга, тому що самій було боязко. Але ж якось треба жити далі. Я написала батькам листа, в якому говорила їм : " Якщо хочете побачити мене живою – приїжджайте..." Через кілька днів мені приснився сон: якийсь літак упав на мій будинок, і я прокинулась. Минуло кілька хвилин і моя мама зайшла до кімнати. Вона сказала , що забере мене. І ми виїхали до Росії.

Мама ніколи не сиділа на місці. Вона постійно обмінювала речі на хліб та їжу. В той час я влаштувалась на роботу. Всі рідні виїхали в різні краї. Незабаром ми повернулися в своє рідне село – Межиріч. Я пішла працювати в колгосп. Коли мій батько відійшов від колгоспу, у нас забрали все: і худобу і їжу. Було дуже боязко і жахливо. Діти не кричали, не вередували, а лише просили їсти і помирали.

Навіть важко уявити, що тоді коїлось. Всі хотіли вижити, але мало кому це вдалося. То є довічний Сталінів гріх, злочин, якому не буде виправдання.

Із спогадів Фросини Степанівни КОСТЕНКО
(м. Лебедин, вул. Кірова, 4)

...Народилася я в селі Ляшки. Згодом переїхала в Лебедин, бо життя в селі , то справжня каторга. Згадую, як ходила на роботу в колгосп, бо в полі на обід давали сякої-такої затірки.

Сім'я була в нас велика. Я в ній – шоста дитина. Тож голод з нас посміявся, як сам захотів. Меншого братика батьки підкинули в лікарню, інакше б помер, бо що ми тоді їли? – корудерев, тирсу, полову, реп'яхи… Першим голод забрав батька, за ним – братик Василько відійшов. Йому лиш чотири рочки було.

Голодували не тільки ми, а й сусіди, все село. Поруч з нами жила сім'я Приходьків. Як тільки почала сходити трава, ми повилазили на сонечко і заходились пастися. Приходьки теж з нами: Галя і Петрик. А тоді щось не вийшли діти на пашу. До них – а вони вже померли. Галю поховали на городі за хатою, а Петрика – в садочку.

Сяк так дотягли до жнив. Пішла я збирати колоски. За цією крадіжкою застав мене наглядач. Перелякалася, думала, що тут моє й життя скінчиться. Та об'їздчик виявився доброю людиною і колоски не відібрав. Я й сьогодні молюся за його доброту Богові.

Із спогадів Анастасії Іванівни ПІСТРИК
(м. Лебедин, вул. Кірова, 2)

...І в найстрашнішому сні не приснилося б те, що нам довелося пережити. Запопадливі "активісти" намагалися проводити колективізацію, забираючи не тільки зерно в селян, а й годувальниць-корівок, свиней, курей, останнє збіжжя, навіть пряжу і полотно. При цьому чимало привласнювали. Батька мого геть розорили, ще й на 20 діб посадили за те, що не подав заяви про вступ до колгоспу. В колгоспі дохла худоба, багато хліба гнило на полі, чимало картоплі пропадало в кагатах. Почався голод. Щоб прогодувати сім'ю, люди ходили в поле підбирати колоски. Мене з сестрою батько не пускав. Боявся, що його дітей покарають. Та якось, коли його не було вдома, ми з мамою подалися в поле, щоб назбирати хоч трохи на перепічку. Аж раптом під'їхав об'їждчик. Він витрусив з торбин наші колоски, дістав із кишені сірника і підпалив. Взимку з голоду почали помирати діти і старі. Не витримавши безпросвітніх злиднів, помирає тато, а за ним згорьована мама. Помирає худесенький, як воскова свічка, братик Василько, а за ним опухла і сестричка Галя. Почалися сирітські поневіряння.

Я не знаю, чом я вижила. Мабуть, просто Бог уберіг. Худенька, маленька, немічна. А в школу таки йшла, училася добре. Отож мені, як відмінниці, влада виявила високу честь – стояти рядом з нею під час Жовтневих свят на трибуні. Стою я: боса, худа, голодна й холодна, ногу об ногу грію. А мені нашіптують: "Скажи про наше щасливе дитинство, про колгоспний лад, який приніс щастя всім людям". І я казала, казала, казала! Тоді не задумувалась. А тепер і соромно, і прикро, і боляче.

Із спогадів Галини Олександрівни ЗЕЛЕНОЇ
(м. Лебедин, вул. Пролетарська, 14)

...Тяжкі то були часи. Я з братиком та сестричкою сиділа на печі і бачила, як мама затовкує гнилу варену картоплю з тирсою. З нетерпінням чекали, коли покличе до столу – дуже хотілося їсти. Так було кожного дня. Хотілося вийти на вулицю, та матуся не дозволяла. Пізніше ми зрозуміли чому.

Поряд, в сусідньому дворі, жила жінка. Самотня була. Чоловік помер від голоду. Так і жила одна з маленькою донькою Катрусею. Останнім часом ніхто не бачив жінку, казали, глузд втратила. Тільки Катеринка за двором сиділа і гралася з хлопчиком Тарасом з вулиці Новопетрівської. Завжди разом у перехожих їсти просили. А тут раптом пропав Тарасик. Батьки прийшли шукати – знали до кого він ходив. Вийшла жінка, сказала, що не бачила і доньку до них не випустила.

Викликали міліцію. Зайшли до хати. В сінях долівка під ногами провалювалася: щойно глиною була засипана. Коли розкопали, знайшли залишки хлопчика. Жінка зізналася, що зарізала його, а м'ясо зварила...

Катрусю забрала до себе тітка. Пізніше ми дізналися, що ця дівчинка померла з голоду.

Із спогадів Галини Олексіївни БУРИК
(м. Лебедин, вул. Мисливська, 32)

...Я спочатку проживала в селі Межиріч, а в 1938 році переїхала в місто Лебедин.Ми вижили завдяки річці, яка протікає в селі. На початку голодомору ловили рибу, а коли вже риби у Пслі не стало, то почали їсти ракушки. Ловили їх та вкидали у гарячу воду, коли розлущувалися, то виймали їх середину і варили або робили з неї пиріжки чи котлети. В час голоду це був для селян делікатес.

Одна жінка викрадала маленьких дітей і готувала з них страви, їла сама та ще й сім'ю свою годувала. Це вона робила так непомітно, що її навіть ніхто і не підозрював. Але коли в селі пропало 15 дітей, селяни стривожились і таки вистежили людоїдку. Це була жінка середнього віку. Її під вигравання голосистого баяна провели по всьому селу, а потім вбили: і її, і всю її сім'ю. Коли оглянули хату людоїдки, то під стріхою було знайдено багато дитячого одягу. Цей одяг витягли, покликали батьків, у яких пропали діти, і ті знаходили одяг своїх дітей.

На моїх очах мало не померло дві сім'ї. Одного ранку йшла я до своєї подруги і побачила двох жінок і двох чоловіків, опухлих від голоду. Ці люди вже не могли йти і попадали прямо на дорозі. Я швиденько побігла додому (ми тоді не голодували, бо була корова), набрала в каструлю картоплі, нарізала сала, в глечик налила молока і понесла тим людям. Вони з радістю взяли обід, поїли самі і дітей вдома нагодували. Через кілька днів ці дві жінки побачили мене на вулиці і дуже дякували за принесений обід. На серці було приємно, а якже – врятувала людям життя.

А голод був зроблений навмисно. Сталін весь урожай пшениці, буряку, кукурудзи продав за кордон, а решту потопив у морі. Голодомор– штучний, це точно.

Із спогадів Віри Федорівни ЮДКЕВИЧ
(м. Лебедин, вул.Боженка, 5)

...Минають роки і спогади залишаються в далекому минулому. Та про ті страшні роки не можна забувати.

В нашій родині не часто згадували про 1932-1933 роки, наче боялись, що повернуться знову. Але інколи я сідала коло батька і просила розповісти про ті часи. Він охоче розповідав мені...

Того року зібрали непоганий урожай, але їсти його не довелося. Кожного дня ходили по дворах люди і забирали все до останньої крихти. Батьки намагалися сховати що-небудь, та "коначі" знаходили. Люди пухли від голоду, лежали мертві по вулицях, під тинами.

Неподалік жила родина: жінка та двоє діток. Вона ледве ходила, бо була дуже пухла. Коли бригада зайшла до хати, то виявила – в чавунці варилось м'ясо – то була найменша донька.

Не обійшло лихо й нашу сім'ю. З осені викопали картоплю й засипали в яму на городі. Навесні сніг розтав, земля провалилася. Прийшла бригада, помітили це, і стали викопувати. Брати підбігали до ями, хапали по картоплині, та вона випадала з рук й котилася по землі. Надію на порятунок було втрачено.

Старші сестри поїхали на Донбас, брати - в Ростов у пошуках кращої долі. Батько помер. Залишилась я з мамою, яка вже була пухла від голоду. Мені довелось

іти працювати на торфорозробище. Тяжко було виконувати норму , але старалася, бо за норму давали жменьку пшона. Приходила додому, варила те пшоно і рятувала матусю. Так потрохуі врятувались від голодної смерті".

Із свідчень Ксенії Федорівни РОМАНЕНКО
(м. Лебедин, вул. Абаканська, 90)

...Голодомор 33-го року – це було страшне випробування для українського народу. Влада забирала в людей все зерно, продукти і навіть худобу. Та мамі вдалося приховати трішки крупи. Мені на той час було лише два роки. Я не дуже пам'ятаю, що тоді відбувалося, але з розповідей матері знала, що у нас була корова і нам жилось не так тяжко, як іншим людям, які пухли і вмирали від голоду. Інколи вдавалося обміняти склянку молока на жменю борошна чи зерна. Але найчастіше ми їли жаб та пекли коржі із бузини. Траплялися в нашому селі і випадки людоїдства. Ходили чутки, що одна жінка з'їла свою доньку, інша – вбила новонароджену дитину, щоб прогодувати старших дітей. Їздила по селу і підвода, яка збирала померлих і ще живих людей. Кожна людина, яка пережила ці страшні часи і залишилася жива, нехай розповідає своїм дітям та онукам про голодомор. Тим ми збережемо пам'ять пр о закатованих людей наших.

Із свідчень Тетяни Петрівни ЗЕЛЕНОЇ
(м. Лебедин, вул. Кобижча, 215)

...Коли настав голодомор 1933 р., мені було 11 років. Але я пам'ятаю, що це був тяжкий час. Люди вимирали кожен день. У моїй сім'ї померли мама й тато, я залишилась з братами й сестрами. Нам жилося не легко. Зерна у господарстві не було, його вимітали для держави. Навіть, коли люди залишали пучку квасолі чи гороху в торбочці – усе забирали. Хліба не було, то ми пекли млинці з лободи і листя дерев. Також збирали гнилу картоплю на полях, вибирали із землі зерно. Збирали жабенят на ставах, доїдали дохлу худобу. Вмирали з голоду цілі сім'ї, по вулицях їздили їздові, які підбирали померлих на віз, серед них іноді траплялися й живі люди. Але гробарі все одно везли їх на кладовище, щоб не повертатися вдруге. Я думаю, що голод 1933р. був навмисне спланований, не дай Бог пережити таке ще раз.

Із спогадів Ірини Андріївни БЕНДЮГ
(м. Лебедин, вул. Новопанасівська, 60)

...Народилася я 26 грудня 1926 року в селі Червлене. Батьки були колгоспниками. Батько працював у конторі – був шанованою людиною, бо закінчив 4-класну школу, що на той час було дуже престижно. Мама працювала у полі. Я разом зі старшим на 2,5 роки братом та молодшою на 2,5 роки сестрою ходила до ясел. Жили та і все. Не дуже голодували, бо моя мама була з Лихвиного, і перед тим як віддати дочку заміж, дідусь дав їй теличку і лоша на розплід. Так і жили за рахунок худоби, адже випити склянку молока – велике діло. Згодом здали корову і коня у колгосп.

Дуже боляче згадувати мені ті жахливі події. Але все-таки я пам'ятаю епізоди, які залишилися в моїй пам'яті назавжди.

Наша хата була під бугром. І от одного разу, прийшовши з ясел, ми побачили дівча років 5-ти, що сиділо під горою і плакало. Нам, малим, голод не допікав, і ми почали дратувати його. Коли бачимо – їде підвода, а за нею через силу тупцяє дядько і нелюдським голосом кричить: "Заберіть мене". Під'їхавши до нас, підвода зупинилася. Чоловіки, що їхали у ній, відповіли, що краще візьмуть дівчинку. Ото забрали її на віз та й поїхали. А дядько впав під горою та й помер до ранку.

Поставила одного разу мама молоко у піч та й пішла на роботу. Ввечері повернулася і побачила, що вікно відчинене і немає молока – вкрали. А біля нас жила сім'я – дядько і троє хлопців, які й забрали наше молоко та шматочок хліба. Але користі ця їжа їм не принесла. Як потім зізнались хлопці, батько, випивши молоко і з'ївши хліб – помер.

У 1932 році по нашій вулиці кіньми возили буряки. І ми разом із сусідськими дітьми просили: "Дядю, дайте бурячка". А він подивиться навкруги, побачить, що нікого немає і кине нам, бувало, декілька. Одного разу назбирали ми отак бурячків і віднесли до сусідів, щоб їхня мама спекла в печі. Приходимо до них наступного дня і бачимо, що двоє дітей померли від тих бурячків – з'їли забагато.

Навесні, коли орали городи, можна було назбирати виораної мерзлої картоплі і напекти оладків. Одного ранку чуємо, як наша сусідка тітка Лисавета кричить. Ми думали, що хтось з її родини помер. Заходимо в двір, а вона розпатлана і біля неї чоловік з нагайкою, який кричить: "Іди на роботу!". А вона йому у відповідь: "Зараз допечуться оладки та й піду". Так він схопив відро з водою, що стояло на лаві, та й вилив у піч. От і попливли оладки разом з попелом під ноги.

В яслах нас годували річковими черепашками. Ото ми назбираємо їх грабельками, а няні піджарять нам – ще й смачно було.

У 1933 році хлібозаготівельні бригади вимітали все. У нас останню торбинку проса забрали. У кого знаходили закопану картоплю, зерно чи ще щось – того віддавали під суд. Люди ходили як тіні.

Навіть колоски збирати було заборонено. Колись назбирали ми з братом трішечки у торбочку та й ідемо додому, коли їде підвода. Зупинилася, і якийсь чоловік підійшов та й забрав ту торбу, невідомо куди він її дів, але бити нас – не бив.

Голодомор – це страшно, а ще страшніше те, що він людей поробив недолюдками.

Із спогадів Олександра Андрійовича ПРОКОПЕНКА

...Мені у перший рік голодомору виповнилося лише п'ять літ. Але той страшний час врізався в дитячу пам'ять жорстоко і боляче. В сім'ї – дванадцятеро дітей. В такому гурті і в заможні часи були хлібу раді. А в голодовку, та ще й штучну, спеціально націлену на видушення села – люди і каторгу мали б за щастя. "Буксирники" очистили погріб, комору, хлів, а тоді і все в хаті. Ану уявімо становище батьків, у яких дванадцятеро голодних дітей, плачучи, щодня просять хлібця. Ото батько й приловчився ловити горобців. Працював конюхом, а ота пташина дрібнота прямо штурмувала вікна конюшні. Принесе батько горобців у мішку, а мати наварить їх вперемішку з половою, та ще й жменьку квасолі туди вкине. Вона – молодчина. Зуміла таки торбочку приховати од "буксирників". Ото тим і харчувалися.

За прогнозами місцевої влади ми – Прокопенки на безхліб'ї мали б уже давно виздихати. А ми живі та й живі. Значить, щось тут не так. Значить, щось є приховане. Ото як споночіло, в хату ввалився рейд комуністіві комсомольців Батька за петлі, і до стінки, а наган до потилиці: признавайся, контра, що їв, скільки з'їв, і де ще хліб захований.

Од тих наїздів хата зовсім на харчі спорожніла. От і вимерла. Спочатку одійшли братики Паша і Коля. Потім сестрички – Маруся, Віра і Галочка. Батьки були вже зовсім пухлі і безсилі, не підводились. Ховали діток чужі люди. Тожніхто не знає, де їхні й кісточки упокоїлись. Невдовзі померли батько і мати. Тільки аж тоді нашу пустку не стали турбувати "буксирники", тільки аж тоді перестали страхати наганом.

Як я вижив? Люди добрі зглянулись. Хтось картопельку дасть, хтось лип'яника-ляпанця, хтось і борщику у горнятко капне. А більше дітвора у полі паслася.

Весь вік нас учили, аж за вуха тягли-нахиляли: "любіть свою владу, любіть свою рідну комуністичнупартію". А я весь вік її проклинав. Проклинав і ненавидів убивцю моєї сім'ї. І своїм дітям-внукам заповідаю проклинати і ненавидіти.

Із спогадів Анастасії Панасівни ДІГТЯР
(м. Лебедин, вул. Фурдилівська, 2)

...Колгоспні роки всі були важкими. Робота важка, плати ніякої. То жуків збирать, то рядки полоть, а плати не питай. А ті роки були особливо тяжкими: все їстівне влада у фонд забрала, вдягачки нема, взувачки ще менше. Більше все босим та босим, голодним та холодним. Скажіть, ну яка тривність од товчених реп'яхів або од липової кори? Животи болять, голови болять, ноги не підтягнеш, світ обертом котиться. Дорослі, ті ще сяк-так муки терпіли, а дітки... Дітки що? – скиглили та вимирали. Важко булодивитись на таке, важко і тепер згадувать. Цур йому – нехай не вертається.

Із спогадів Ганни Самойлівни ШКАРУПИ
(м. Лебедин, вул. Ковпака, 7)

...Я сама з Рябушок, то про Рябушки й кажу. В голодовкуя булаще дитиною – 6 літ минуло. Біда прийшла з колективізацією. До того жили при хлібі. Забрали в нас двоє коней, корову, хлібне зерно, а тоді і всі інші харчі: пшоно, квасолю, очистили погріб. Це щоб добровільно записалися в колгосп. Хата в нас була нікудишня, на підпірках. То отой голод нас і виручив. Гріх так казать, та коли воно правда, то правда. Тоді півсела вимерло. Пустих хат - через одну, а то й рясніше стояли. Вибрали ми собі дебелу пустку на краю села та й перебралися в неї. Але дозволу в колгоспногоначальства питали. Без дозволу – Боже борони. Голодувалидуже. А мерців! А жахіття! Я й тепер дивуюсь: як люди могли вижити на отих облущених і потовчених кукурудзяних качанах, на придорожніх бур'янах, на сльозах і прокльонах? Нам було легше, бо батько робив поштарем. Тому лист у хату, тому – посилка, а люди ні-ні, та й віддячать якоюсь картоплиною. Того гостинця батько приносив нам. Та й у чергу до лошака батько не запізнювався. Чи пропав кінь, чи дорізали, а люди вже як тут і були. І батько серед них. Так і вижили.

Із спогадів Федора Йосиповича СЛАБКА
(м. Лебедин, вул. Польова, 3)

...В голодовку мені виповнилося всього шість рочків. Моє діло тоді було просити їсти, чи є воно там, чи немає – давай.

А сімейка ж – чимала: нас шестеро, ну й, звісно, батько, мати, дідусь і бабуся.

З настанням колективізації– оддай все в колгосп: і землю, і худобу і реманент. І віддай усе так, задарма. А тоді дійшло, що й хліб оддай. Ото й забрали коня, кабана, збрую, воза, всі припаси. А коровузалишили. Зжалілися: як не як, а шестеро дітей.

Батько плюнув на той колгосп та й подався на заробітки: Харків... Донбас... Там прожить можна булотрохи легше, видавали пайок. А в селі не давали нічого, тільки відбирали. Це вже аж влітку 33-го почали в полі сяку-таку затірку парити. Нас порятувало те, що колгоспне правління настановило матір кухаркою. Тоді полільницям мати варила пшоняний суп.

Тільки це я так кажу – пшоняний. Суп той був з полови, висівок, ну й трохи пшона. Тим полов'яником вона потайки підгодовувала і свою сім'ю. Дідусь припасував до череп'яного глечика мотузочок. Ото я і був за супоноса. Та головне – до того варива давали, як два пальці завбільшки, якогось гливтяка. Називали його хлібом. А що воно булонасправді, не знаю. Тодіказали: „Суп – справжнісінька похльобка, а хліб чорний, як земля". Викроє мати мені черпак тих помий і я радий, і дідусь радий, і всі на сьомомунебі.

А моровиця буланебачена. Люди валялись купами. Закопувалиїх на городах, в садках, у гуртових ямах. Це як було кому ховать. А як ні, то гнили там, де їх смерть догнала.

Чим живились? Корою, бур'янами, листям. Хто зумів приховати зерна, той робив ступи та жорна і потайки зернечко товк чи драв. Чого потайки? Та того, що прийдуть, зерно заберуть, дерницю поб'ють, а хазяїна ще й засудять. А ще здохлятину їли. Коней усуспільнили сотні, а годувать нічим. Ото як уже коням і стріхи позгодовували, стала худобадохнути. На такого коня кидалися всім кутком і розтягували вмить.

Голоднасмерть таки не поминулаанашу хату. Померла мама, тож доглядала малечу бабуся.

Важкі були часи. Попустило трохи вже аж перед самою війною.

А хліба наїлися тільки як Сталін помер.

Із розповіді Федора Андрійовича ТАРАНУШЕНКА
(м. Лебедин)

...Я не стану розказувать, яка то булавелика біда – голодомор. Лебединці й без мене її знають. Я не буду розказувать, яким примусом робилася колективізація. Промовчуі про той розор, що принесла в Українутак звана декулакізація, – тобто знищення роботящоголюду на селі – про це кожен селянин знає.

Я хотів би застерегти декого від спрощеності у висвітленні причин отієївсієї руїни. От дехтокаже: прийшла бригада із штричками-щупами, все перерила, що виявила

– забрала, от і почався голод. Е, ні. Не так наші снопа в'яжуть. Тодіскажіть, чому отакі бригади не обібрали Курщину, Білгородщину і всю решту Росії?

Чому саме на нашій землі мор зробили? Хіба що, на Московщині та Архангельщині хліб краще родить і томутам голодуне було? Отож-то.

Значить, комусь дуже хотілося видушити голодом не Московщину, а саме Україну. Просто влада виконувала генеральну лінію партії – видушити Україну голодом. Це раз. А тепер ще одне питання: а навіщо було видушувать Україну? Сам і відповім: за непослух. За отувійну, що вели наші батьки, незалежність України виборюючи, за отой спротив продзагонівцям, чонівцям та продарміям, за те, що ти, народ, якщо й не кращий московського, то аж ніскілечки не гірший. А у вільному трудінеперевершений.

Я теж одбував"десятирічку" в "Сиблазі". Людей різних набачився. Одному "повний бант" дали, знаєте за що? За те, що він народився в "Українській державі", тобто в 1918 році в часи гетьманату.

Так і в біографії написав. От і причепились: не булотакої держави і квит. А той: ніт була, її й Москва визнала...

От і довизнавався, що аж за Байкалом опинився.

А щодо неперевершеності, то я теж переконався. Навезли нашого брата на поселення в заплави Амура. Викинули в чагарях – живіть. Так наші люди як узялися, як узялися...

Хати поробили, повітки, худобурозвели. Із заплави мул річковий на плечах носили – от городина й уродила! Забачили червонопогонники таку диковину та й переселили українців у другу місцину, а їхні грядки забрали собі. І що ж? Заросли ті грядки чортополохом, заросли різною нетребою.

А тепер і прикиньте: кого владі вигідніше заарканить і потягти на шахти Воркути, лісоповали Архангельська, заводи Уралута прокладати нові залізниці в Сибіру? Це тільки одна правда щодо національного чинника. А друга...

Самі прикиньте: мафія якоїнації захопила владу в Росії? Тієї, яку, за її визиски, гнали з України і Богдан Хмельницький, і Максим Залізняк та й старокиївські князі їй спуску не давали. А тепер і запитайте себе: будеота мафія дбати про добробут підкореногонею народу? Ніколи!

Був ще один, так би мовити, – промисловий чинник . Держава освоювала і Північ, і Сибір, розбудовувалаанові промислові райони на Уралі, в Казахстані, в Заполяр'ї. Треба буломасу робочих рук, які працювали б у важких кліматичних умовах. До того ж, рук старанних, рук безплатних, рук, які обходилисьби сякимтаким голодним пайком, які не потребувалиб комфортув проживанні. І в той же час, щоб та маса рук працювала б з повною віддачею сил, а то й життя. Так могли працювати лише невільники. От і гребли люд з України.

В радянських циркулярах для одуруписали, що влада ізолює експлуататорів, а насправді гребла всіх підряд: за відмову вступати до колгоспу, за необережно висказану думку, за віру в Бога, за соціальне походження.

Я колись порівнював кількість каторжан в Союзі на фоні зростання планів п'ятирічок. І переконався: чим більші плани намічала держава, тим більший хапун хапав селян у неволю.

Відступ автора

Слова Федора Андрійовича нас заінтригували і ми звернулись до статистики. І ось що знайшли:

Число в'язнів у 1927 році – 200 тисяч,
у 1930 році – 250 тисяч,
у 1933 році – 4,5 мільйона чоловік.
Це тільки в'язнів. А ще ж були й виселки на Північ, на Урал, в Казахстан і Сибір.

Хапав хапун не тільки селян.

Хапав і науковців, і вчителів, і простих робочих. Хапав потайки, ночами. Ото як почуєш в якійсь хаті жіноче голосіння, так і знай: хапун уже вкинув хазяїна в будку „чорного ворона".

Цими арештами влада ще й тримала народ в постійному страсі.

Сусід боявся сусіда. Чи не почув той бува чогось, чи не донесе?

Тисячі і тисячі сімей тоді розтерзали. Наш рід теж не минуло лихо. Те, що я сидів, то пусте – я простий смертний . А он брат мій – Стефан, - величина, професор.

Він у тодішній столиці – в Харкові, всю музейну справу зорганізував, в експедиціях півсвіту об'їздив. А стільки книжок понаписував. Та яких книжок! А його за комір хап! Кирку в руки і йди будуватив забайкальських сопках бамівську залізницю.

Ото в Урульгинських таборах одбамкав він свій строк, а тоді йому ще й в Україну дорогу закрили.

Тільки ж знайте: влада, яка на терорі, на крові, на смертях збудована, не може бути вічною.

Як би вона у своїй кровожерностіне старалася, все одно рано чи пізно полетить у прірву. Я то людина вже підтоптана – не доживу, а ви молодші – доживете обов'язково. Мусите дожити.

Відступ автора

Федір Андрійович Таранушенко мав на увазі українців не ув'язнених у концтабори, а вивезених на поселення.

Про таке ж господарювання наших людей в умовах тайги розповідав і колишній заступник Черкаського облвиконкому Петро Двірняк . Він колись особисто відправив цілий ешелон "куркулів" на виселку в найглухіш у глухоманьсибірської тайги на виздихання.

А в роки війни Двірняк був інтендантом, заготовляв продовольство для армії по всьому Союзу, занесла його доля і в сибірські краї. От і вирішив хоч одним оком поглянути на ту місцевість, де колись вивантажив свій ешелон. І здивувався. Він побачив серед тайги квітуче українськесело, добротні хати. На місці розкорчованої тайги – доглянуті городи. У дворах безліч різної худобиі птиці.

Коли люди дізнались, чого він приїхав, зібрали сходку і виділили стільки продуктів, що й самому було дивно з людської щедрості. Розповідав: "Спочатку боявся, щоб не вбили за мої давнішні гріхи перед ними, а потім заспокоївся. Стрівся із своїм сусідою. Були й дорікання, правда, не злостиві: ти, Петре, хотів, щоб я пропав, а Бог, бач, не допустив. От скажи, який я ворог своїй державі? В чому вона ворожість узріла? В тому, що я трудився денно і нощно?

Так хіба це гріх? Я днював і ночував на току з ціпом. Передрімаю на кулях та й знову гупаю... А ти мене до Сибіру, на погибель...А ми й тут обжилися, бо не звикли боки облежувати. Наші достатки – із мозолів".

“Партія - не пансіон благородних дівиць. Інший мерзотник тому й цінний, що він мерзотник”.

(В. Ленін).

ЗОБІСТИ, ВИМІТАЙЛИ, "СОБАШНИКИ", РУДІ МОТРІ ТА ІНШІ ВІРНІ ЛЕНІНЦІ

"Ох, якби те сталось, щоб ви не вертались,
Щоб там і здихали, де ви поросли!.."
(Т. Г. ШЕВЧЕНКО).

"Де зараз ви, кати мого народу?
Де ваша сила, велич ваша де?
На тихі води і на ясні зорі
Вже ваша чорна злоба не впаде".
(В. СИМОНЕНКО).

Ваше завдання дістати збіжжя всіма способами. Видушіть його з них, де вони б його не сховали – із печей, з-під постелі, з льохів чи із задвірків. Ви, партійні бригади, мусите навчити села, що означає більшовицька рішучість. Збіжжя мусите знайти, - і ви його знайдете!.. Не бійтесь вживати крайніх методів. За вами стіною стоятиме Партія. Цього жде від вас товариш Сталін..."
(Із напучувань секретаря ЦК КП(б)У, секретаря Дніпропетровського обкому партії Менделя Хатаєвича уповноваженим по руїні села).

Хто чинив звірства над людьми? На це питання люди відповідають майже однаково: "Як хто? – власті. З Лебедина приїжджали уповноважені. А з ними свої собаки... з виводками". "Свої собаки" – це, як правило, були голови сільрад та колгоспів, комуністи-активісти, комбідівці, актив комун, вчителі. Їм на підмогу були мобілізовані міліцейські частини, партійні та комсомольські організації, ленінська піонерія... Жорстокість "буксирних бригад" схвалювалась вищими партійними та урядовими органами.

На початку березня 1933 року комбіди були розпущені, але активісти з їх числа ще ходили в "буксирах". Часто-густо в "буксирних бригадах" був і зледащілий,

пропитий і мерзотний сільський елемент, якому було все одно, з кого пити кров. Головне – аби свіжу і почастіше.

"Буксирну бригаду", як правило, очолював комуніст. Її склад визначався на партійних зборах або на президії сільради.

З протоколу закритих партійних
зборів Волокитинського осередку
КП(б)У Глухівського району
від 1 грудня 1932 р.

Слухали: Інформаційну доповідь голови сільради т. Січкаря про стан недовиконання плану хлібозаготівлі.

…Ухвалили: Для завершення плану хлібозаготівель, м'ясозаготівель, картоплезаготівель та стягнення грошових внесків об'явити штурмову 5-ти [денку]. Зробити розстановку сил так:

І участок: Мірошниченко – голова [колгоспу]
Невалящий – комсомол
Петруня М. – [член сільради]
ІІ участок: Крикуненко Сем. – к[андидат] п[артії]
Петруня Миколай – [член ЛКСМУ]
Журавський Ігн[ат] – [член сільради]
ІІІ участок: Смик – секретар комітету комсомолу
IV участок: Чорток Ів[ан] Макс[имович] – [кандидат партії]
Борбат Панас – теж
Архінос Ів[ан] Мик[олайович] – [член сільради]
с. Дорошівка – Шпак – заступник голови сільради
Журавель Єгор Гавр[илович]
Приходько – член сільради
с. Щербанівка: Козинець М. М. – [член партії]
Козинець Дм[итро] Павл[ович] – [член сільради]
Архінос Ів[ан] Тим[офійович] – [член сільради]
Голова зборів Січкар
Секретар Горбач

Право на розбій надавали сільрадам райкоми партії та райвиконкоми. В тих дозволах читаємо:

"В зв'язку з тим, що план заготівлі хліба виконується слабо, судова репресія не дає належного факту... райвиконком та нарсуд пропонує головам сільрад та уповноваженим РВК під особисту відповідальність проробити слідуюче:

По вироках, в яких зазначено конфіскацію всього майна та штрафи на користь держави, майно негайно описати та передати на охорону відповідним установам та організаціям села. Куркулів висилати з господарств і майно передати на схорон відповідальним особам..."

В архівних документах читаємо, що в селі Колчанівка на Дніпропетровщині

„... буксирная бригада совместно с сельсоветом вызвала ночью середняков и бедняков, заставила председателя колхоза задать 10 подвод на дежурство, на которых... колхозников вывезли по морозу на поле, раздели их и голыми оставили в степи. А через время эти самые подводы привозили их обратно и мучили их вновь. Душили их за горло, побили им морды, таскали женщин, посадили их в холодное помещение..."

В колгоспі ім. Чубаря (Павлоградський р-н, Вінничина) голова колгоспу Денисенко, уповноважений карного розшуку Чухнівський та місцевий партієць Батуринець у колгоспній конторі вбили селянина Цирика, а ще раніше побили колгоспника Вакулу Парщука.

В селі Ратуш на Вінниччині „особи, в яких вилучалися посівний матеріал та борошно, вперто не видавали його та вчинили опір, який супроводжувався „гвалтом (з боку осіб, у яких вилучався хліб) та брудною лайкою і побоями з боку представників бригади. Зокрема, булопобито гр. Пилявську, Блоху Афію, які чинили впертий опір бригаді. Гр. Боднаря Тараса (син якого з'являється [є] червоним командиром), темного на очі, члени бригади Мацарук та Слободян кілька разів штурляли так, що він падав на землю".

Як саме здійснювалось викачування хліба? В дуже простий спосіб. На подвір'я селянина завалювалась "буксирна бригада", очолювана кимось із властей, і запитувала, скільки господар може оддати хліба у фонд. Чи мало давав господар, чи багато – все одно буломало, і тодівесь гурт за допомогоюлома та щупа ("зоба") розпочинав пошуки "прихованого" хліба. Розколупувалилежанки та запіччя, нишпорили по горищах, пронизувалищупомдолівкув хлівах і клунях, прощупувалиподвір'я, переривали город.

Щуп ("зоб") – це довгий металевий стержень товщиною 10-12 міліметрів, загострений і з ручкою. В селі Рябушки виконавця, що ходив із щупом, дражнили Зобом. Ми запитували, чому саме так, і нам пояснили: та того, що він дзьобав тим щупом землю. Іде отак та все дзьоб, дзьоб...

Очолені присильними "агентами з викачки хліба" бригади "собашників" не дуже розділяли у визиску заможних селян і бідняків. Архіви переповнені скаргами бідноти, про розбій на селі свідчать і документирепресивних органів. Із інформаційного листа сумськогоміськогопрокурораВоробйова до харківськогообласногопрокурора від 5 квітня 1932 р. дізнались, що "нездатчики хліба та котрактанти, як і твердовики підпали арештам, побоям та іншим видам знущання. Чіткогодиференційного підходу до нездатчиків хліба в залежності від соцстану не було, бо одним і тим заходам репресії з боку бригади підпали і куркульсько-заможницька частина села, і середняки, і родини червоноармійців, і колгоспники. Причому, по кількості пошкоджених від чинностей цієї бригади куркульсько-заможницька частина займає менше місце..."

Далі прокурорназиває кількість "пошкоджених від чинностей бригади" в хуторі Лікарському Головашівської сільради – 20 чоловік, з них куркулів – 2. В с. Головашівка пошкоджених "9 чоловік, з них куркулів – 3".

З листа прокурора ми узнали й прізвища катів: Д.В. Станкевич, В.Е. Коробченко, С.А. Денисенко, В.В. Луговий, І.М. Філіпов, І.К. Мільченко – всього 45 осіб.

Які чинили катування?

> **"...побої, утримання в льохові, коморі з забороною приносити їсти, примушування стояти протягом довгого часу, тримати в руках різні речі, тримати довгий час, не даючи заснути, тримання по декілька годин на морозі, сидіння на снігу та інші заходи..."**

Ось ще один документ – протоколдопиту селянина Назара Івановича Коваля з хутора Ковалівщина Кашпурівської сільради роменським міліціонером Шульцом:

> **"...7 березня 1932 р. мене за невиконання агромінімуму, недоставку насіння було затримано уповноваженим РВК Юрченком і посаджено в холодне помешкання, де я пробув одні сутки, потім знов 19 березня мене знов затримав той же Юрченко і я просидів у холодному помешканні троє суток, і третій раз число 26. III. – 32 р. мене затримав уповноважений РВК Сотніков і продержав мене 5 суток, а потім мене оштрафували в 100 крб., але я штрафу не платив. Зі мною ще сиділи Коваль Микита і Карнаух Грицько".**

Із звіту Середино-Будськогорайкому КП(б)У (орієнтовно – січень 1934 р.) дізнаємося про злочини тамошніх "буксирних бригад":

"1. Отсутствие учета и неоприходование отобранного имущества за штрафы (с.с. Пигаревка, Жихово).

2. Незаконные изъятия у граждан скота (за 10-14 кг не сданного мяса снимались коровы (с. [Великая] Березка - Полуянский, с. Гаврилова Слобода - Брилев, с. Белоусовка - Дьяченко). Также незаконные изъятия тягловой силы и инвентаря у середняков-единоличников (с. Старая Гута - Ковалев, с.Чернацкое - Фомский).

3. Незаконные изъятия разных домашних вещей при обходе бригад по хлебозаготовкам(осень 1932 г.), когда дело в отдельных случаях доходило до изъятия и присвоения серебряных ложек (с. Новая Гута), яиц, орехови проч. вещей (с. Голубовка- Кужелева и др.).

4. Случаи издевательського отношения к гражданам, невыполнившим хлебозаготовки и засыпки семенных фондов. В с. Порохоньпри непосредственном участии членов партии Тимошенко, Ремзюна выводились несдатчики хлеба при заготовкехлеба в 1932 г. в сад и вынуждались рыть яму.

В с. Новая Гута весной 1933 г. за незасыпку семенных фондов под видом как-будтоза кражу сельские активисты принуждали женщин закладывать в двери пальцы, потомотдавливали при открытии дверей".

Як проходило розкуркулення і запис в колгосп у селі Вільшана (Недригайлівщина), засвідчив Микола Демидович Фененко (нотатки Л. Коваленко):

"До нас у хату заганяли селян і примушували записуватись до колгоспу. Під образами стояв широкий і довгий стіл, не покритий скатертиною. Її викинули геть. На столі лежав наган без кобури. За столом сиділо чоловік 5-6 представників. Ми, малеча, – на печі. От приводять нещасного селянина і вимагають писати заяву. Коли хтось огинався, йому показували нагана. Коли й це не допомагало, у нього забирали з двору й хати все, а самого садовили в холодну. Холодна була при сільраді – це вже на іншому хуторі – Пушкарщині. Вели заарештованого під вартою. В руки давали помело, замість прапора, а на кожусі на спині писали крейдою, коли кожух був чорний, а коли білий, – вуглиною: "Злосный несдатчик хлеба государству". У холодній його тримали – аж доки нещасний не напише заяви. Родина ж залишалась на вірну смерть, бо забирали буквально все: хліб, якщо він ще десь затримався, картоплю, буряки, кукурудзу навіть одвійки, насіння соняшникове, гарбузи, квасолю. Були випадки, що реквізували останній печений хліб, виносили учинену діжу..."

Уляна Василівна Патютько із с. Мала Рибиця „розкуркульний день" запам'ятала таким:

„Ми сиділи в хаті і збирались вечеряти. Сім'я вже сиділа за столом. Хтось постукав у двері. Ми відчинили, і без жодного слова до хати зайшли люди. Вони швиденько позабирали все із закутків, з горища, погреба, хліва і винесли на вулицю, де стояли підводи. Забрали все що могли, а що не влізло (горшки, ложки, ікони…) кинули на землю в калюжу і потоптали.

Той борщ, що стояв на столі, один вигрібайло скоштував, похвалив смак і кинув горщик на долівку. А хліб забрав у торбину, потім вигріб вузлики з борошном, сіллю, крупою і теж забрав... Самі уявіть, як половина дворів вимерла, а решта на половину поріділа. Я вижила лише тому, що живуча була. На одних бур'янах вижила. Ну ще ходила міняти щось із барихла в Росію, звідти було принесеш пшеницю, проса, а то й хлібину. У війну мене німці загнали в концтабір. І що ви думаєте? Він мені здався раєм у порівнянні з 1933 роком".

Лично т. Сталину
от рабочего гор. Одессы, ул. Торговая, № 3, кв. 13
Бартко Корнея Архиповича
Жалоба

Прошу рассмотреть и принять во внимание. Мой отец… Бартко Архип Л. До революции был бедняк. В настоящее время – колхозник и инвалид. Получил от колхоза врожая всего 35 пуд. всех культур. Из них было отдано государству22 пуда и на семена 9 пуд., из них осталось кушать 4 пуда. Семья из четырех человек – отец 60 лет, мать 58 лет, сестра 18 лет, брат 9 лет. Несмотря на это, местная власть вторично облагает отца 28 пуд., зная о том, что хлеба нет, и пришли, последних 3 пуда зерна забрали. И осталось 20 фунт. гороха, хотели забрать, но отец не хотел дать, так они его назвали злейшим неплательщикоми арестовали, посадили на 4 дня и написали бумажкутакую: "Я, злісний котрактант Бартко Архип, сховав свій хліб у ямі і не хочу його здати раддержаві…" Эту бумажку прицепили до головы отца и водили по селу, грубообращались и называли разными бранными словами…

Мое социальное положение: в настоящие время рабочий, бывший комсостав, демобилизован 1929 г."

За урядовими інструкціями, частина майна, забраного в розкуркуленого селянства, повинна була йти в розпорядження держави, частина – у створювані колгоспи, а частина – в розпорядження тих, хто безпосередньо розкуркулював. Згідно з таємною аналітичною довідкоюінформгрупиНКЗС УСРР "Про попередні економічнінаслідки від розкуркулення при суцільній колективізації" від 21 травня 1930 року, в "куркулів" було вилучено майна на 56233 тис. карбованців (понад 100 тисяч на район). З них орієнтовно 59% становили будівлі, 16% – худоба, 7,5%– складні машини, 3,9% – дрібний реманент. Фураж, насіння та дрібні підприємства не набрали й 4 відсотків.

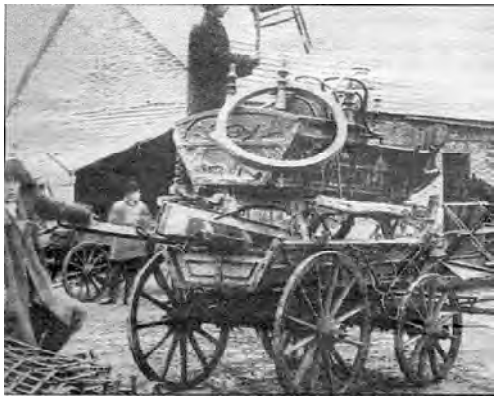

На колгоспний двір привезли награбоване в селян майно.

Державі здебільшого йшло вилучене зерно та виручка від зданого в крамниці майна. В колгоспи вилучалися сільськогосподарськийреманент, худоба, хати, хліви, комори, клуні. Все інше розтягувалось ґвалтівниками.

Іван Федорович Божко із Рябушокзгадував таку розповідь сусіда. На президії сільради хтось бовкнув, що у вдови Сахнихи з'явилось борошно, бо той "хтось" своїми очима бачив, як вдова ходила до млина. Отож і вирішили: вдову розкуркулити, і до того ж негайно, "доки не поїла всю муку". "Мені, – казав оповідач,– звеліли запрягать сани, "щоб куркульськийхліб одвезти в сільраду". Пішли активісти в хату, а у вдовиці й вода в хаті замерзла. Борошна не булоніякого, в печі знайшли ляпанці з полови та тертих груш. А до млина вона ходила, щоб випросить хоч обмітиці. Як по-людськи, так повертайте, хлопці, голоблі і чимчикуйте назад. Ет, ні... Найперше, кинулись до жердки та скрині. Хто чином постарший, той покійного хазяїна вже кожухприміряє, хто чином непоказний, той шмат полотна за пазухусуне, а комсомолята-дріб'язок – ті, що під рукупідвернеться: один – сокиру, інші – діжку, треті – лаву з хати тягнуть. Із "державного майна" винесли мені на сани бодню з салом. Там того сала – кіт наплакав – п'ять кусків. Полномочений наказав везти "куркульскуюснадобь" в

сільраду, “в госфонд”. Везу я і думаю: ну, оддам я оці шматки, а партійні братчики вечером зійдуться та й пожерутьйого, самогон закусюючи. Знаю я їхній “госфонд”. Подумав я отак, подумав, а тоді рукув бодню, та й заховав два шматки під солому в санях. Заходжу в сільраду, а голова відразу: “Що привіз?” “Сало”, – кажу. “Скільки?” “Три шматки”. “Не густо, – бурмоче. – Ну, так: один візьми собі, а ті два – сюди принеси. Та ще той... бодню отам за сараєм щоб порубав. Та гарненько, гарненько порубай, щоб і духутут куркульськогоне було”.

Клавдія Зорич із Кобижчі розповідала: “Оце вдень грабують, а ночами – п’ють. Сядуть у Мажари і ревуть, як бугаї. Проп’ють – знову йдуть грабувати. А то ще квитанції виписувать заходилися. На податок. Приносять того папірця гуртом: це тобі, мать-перемать, таке “депе”, дополнительний податок цебто. Негайно сплатить, а то “подлягаєте під розкуркулювальнустаттю”. А люди ж залякані, платять. Ото вони такого мита назбирають, та й далі п’ють. Зола б їх з усіма виводками спила”.

Уляна Данилівна Потапенко (Кравець) з вулиці Новопанасівської згадувала: “Нас куркулив Гаврило Яріш. Тільки хвірткурозчинив, відразу: сарай будемій, цур, перший сказав. І справді, розібрали його дружки сарай і Гаврилові в двір перевезли”.

Ганна Сергіївна Шабля з Червленого повідала, що все їхнє хатнє майно: подушки, рядна, скриню, чавуни, не кажучи вже про щось їстівне, забрали активісти, бо “напали, як собаки”. І забрали все собі, а скриню здали в крамницю. Виручка од неї пішла державі.

Ліда Луківна Васильченко з вулиці Чапаєва (Лебедин) стверджує, що в селі Рябушки “червоні мітли” мели добре і для держави, мели добре й для себе. Багато хто йшов куркулитине з обов’язку, а з цікавості. А ще – “мо’, шо вкраду”.

Петро Гетьман стверджує, що ті дві торби квасолі та соняшникового насіння, що забрали активісти в його батька, – все було однесене “на бригаду” і там “полущене та попльоване”.

Ми далекі від думки, що всі члени “буксирних бригад” по викачці хліба та розкуркуленнювід того нажилися. Здебільшого, це булиневеличкі пожитки: кожух, шмат полотна, кишеня жита, курка чи окраєць паляниці. З цього щось приносилось додому, щось пропивалось. Проте більшість виконавців старшого рангу заволоділа хатами своїх жертв, іншими будівлями. Так, Федір Мажара одібрав у своєї жертви хату по вулиці Кобижча, згадуваний Яріш – відібрав сарай. Юхно забрав хату “для держави”, а поселився в ній сам.

В кожній “буксирнійбригаді”, як правило, булиодин-два справжні катюги, яких не діймали ні людські сльози, ні кров, ні дитячий переляк. Таких охочебрала на службу компартія, а пізніш і фашисти. І немає в тому нічого дивного: у собаки прогнали одного господаря, і вона за маслака почала слугуватиіншому. Таких служак більшовизм цінив:

> **“Партия – не пансион благородныхдевиц. Иной мерзавец потомуи ценен, что он мерзавец”.**
>
> **(В. Ленін).**

Ще про одного з когорти „ленінських мерзотників” розповів нам житель Михайлівки Петро Федорович Мірошниченко:

> **„У нашому селі придуркуватих ленінців було обрідно. Зате за шкалою отруєння мозку вони перевершували дурість усіх партійних собак, разом**

узятих. І в Межирічі, й у Василівці, і в Кургані - скрізь ходили виводки розкуркулювачів Ходили вранці, ввечері, вдень. А от наші рідні харцизяки уподобали чомусь ніч. З'являться до дядька в хату, повикидають дітвору на сніг, а все, що можна поцупити, поцуплять, ще хазяїну й потилицю наб'ють. А в 1932 році заманулось їм затіять розкуркулюванняу новорічну ніч. Істинно що тобі гоголівські чорти. Це ж треба стільки накопичити в собі ідеологічної жовчі, щоб отак нею сикати у селянські душі. Ну нехай би там мужики. Ті очі заллють, і яка тоді в них совість? А то жінка, Василенчиха (Вачулиха по-вуличному). Вона, мабуть, і родилася із штричкою. Уже собашники все з хати-комори повитягують, уже з двору рушають, а вона все, знай, штрикає і в стрісі, і на грядках, і в клуні.

Їй до пари був і Йван Скорик. Цей - спеціаліст по дядьківських горищах: і комин розбере, і бичок, і за латами все перегребе, і за кроквами. Як нас розкуркулював, то батько взяв та й пірхнув його з горища. Полетів стовбула, аж квакнув. Схопили тоді розкуркулювачі батька за барки: „Под суд пойдьош!", „по першій категорії пустимо!" А батько став, як окунь проти води: то він сам оступився. Отак і вибрехався.

Ще не так давно лебединських піонерів водили покладати квіти на могилу „ответственного комісара" (це він сам себе так називав) Олексія... Це теж наш душогуб, михайлівський. Спочатку він займав якийсь там стіл в упродкомі, продрозверстку стягував, а пізніше „будував світле колгоспне щастя". Чим будував? Нагайкою! Вуздечкою! Матюком! Обухом! Пістолем! Коли як. Оце заборгував селянин якийсь там податок, чи, мо', не хоче до колгоспу записуватись - такого вірні ленінці обіллють дьогтем, обсиплять пір'ям, начіпляють на нього різних брязкалець та й водять селом на налигачі. Смійтеся, люди. Дивіться на дурня - не розуміє, що радянська влада колгоспом ощасливити його хоче.

Податки тоді будичималими. Тождарма, що в селі голод, дарма, що жіночки своїх діток на річкових черепашках содержуть, а на базар якусь картоплину чи морквину все-таки несуть. Бо не хочуть, щоб їх за несплату податків до підкуркульників причислили та в Сибіряку спровадили. А з Михайлівки дорога на Лебедин одна - через міст. Ото Олексій і виставить було на мосту комсомольців, щоб базарників із села не випустити. Жіночки знайшли іншу дорогу через Псьол. Праворуч од мосту був брідок. Задеруть жіночки спідниці і пішли водою. Про „злочин" селянок довідався „ответственний комісар". Ото разом ще з одним дурисвітом - Іваном Скориком і засів у кущах верболозу з вуздечкою. Ще жінки й спідниць не опустили, а він по них матюком! Матюком! Та вуздечкою по спинах, по жижках, та й погнав до сільради. Біжать жінки, а він їх полоще, а він їх полоще. Почула той гам Олена Гніденко (по-вуличному баба Клюваччиха) і чи щось всупереч сказала, чи тільки докірливим оком глянула, то Олексій і на неї кинувся з вуздечкою. Клюваччиха зачинилася в хаті, „пробі" кричить, в дурисвіта милості просить. Так де там! Іван Скорик вирвав вікно, заліз у хату, розчинив двері, виволік бабу з хати на вулицю - ох і посвистіла тоді Олексієва вуздечка по бабиній спині!..

Отут, де в нашій Михайлівці тепер будинок побуту, в старій хатинці бабця жила. А її сини в армії повислужувались і були „золотопогонниками". Ніякого багатства в неї не було, та якусь копійчину про смерть держала. Ото Олексій і присікався до неї: оддай, бабо, гроші, бо гірше буде. А та озьми та й заховай їх аж у самісінькі репетузи. Все перерив Олексій, долівку прошомполив, стріху розрив, піч розвалив, запічок, а тоді й за бабу взявся. І таки вицупив бабин скарб. Сам хвалився: я в неї з шерстю видрав, щоб вона, таку мать, совєцьку власть уважала".

На Пушкарні в нас жили Марченки. Ну й щось там вони не виконали перед сільрадою: чи грошового податку, чи, мо', натурального - не знаю. То Олексій викликав "недоїмника" у сільраду, прив'язав до груші, а тоді скинув з Марченка штани та й залишив так стояти до вечора. У селі тоді саме школа згоріла, діти вчилися по хатах, що довкола сільради. Регочуться з безштанька на все село. Плюються. На ніч Олексій замкнув Марченка у комору, а на світанні знайшли нещасного отам, де вода з гори хлюпотить, на брідку, з розрубаною головою. Пригнав душогуб кількох селян з лопатами - Дмитра Дубовика, його брата Петра, ще там когось, викопали вони коло брідка яму та й закидали чоловіка.

Вбити людину для нього було за іграшку. Прийшов колись додому до Дмитра Литвиненка і питає його жінку: де Митро? А та озьми та й скажи: ондечки в коморі. Коли це через якусь хвилину чує: гуп Митро додолу. Виявляється, що комісар схопив сокиру і бубухнув нею Митрові в груди. За що? За віщо? Чи той щось упоперек сказав, чи ще щось?.. Почах Дмитро днів кілька, похаркав кров'ю та й одійшов у спокійніші світи. А пожаліться кудись - не смій. Цабе! Комісар! Та ще й неабиякий, а „ответственний"!

Він якийсь навіжений був. Ні з сього ні з того його мов грець кине. Прийшов був до мого батька: дай мені свого хлопця, мене цебто, я піду в млин муки візьму. Іди ж сам і бери. Ні, дай йому ще й муконоса. Набрав мірошник йому борошна, скинув мені клунок на плечі – неси. Тільки виніс я осюди на гору, де тепер емтеесівські майстерні, а він як угріє мене чоботищем під гузицю - я аж сторчака полетів. За що? За віщо? Мо', за те, що запирхався, на гору йдучи? Чи, мо', за те, що поволі ніс? Не знаю. Підвівся я та тікать. А комісар: „Стій, стрілять буду! Вертайся й далі неси". Стою оддалік, сіпаюся ввесь. Страшно. На моє щастя, побачив це директор радгоспу, ото й визволив від того дурисвіта. Завів мене директор у комору і наказав комірникові насипати мені в пазуху дерті і макухи. „Іди, хлопче, додому, ніде не спиняйся і дивись, щоб тебе знов комісар не заарканив".

Прийшов я додому, мати поставила мене на рядно, гарненько витрусила та й наварила затірки. Ото вже порозкошували!

Колись комісар ішов біля сільради І зачепився картузом за гіллячку - молоденька грушка за тином росла. Як розматюкався, як розкричався, слиною бризкає. Схопив сокиру і зрубав грушку.

А то колись кинувся із сокирою на хату. Що йому в голові булькнуло- не знаю. Може, на ярмарку лишню чарку соізволили випить, може, ще щось. Але було це в ярмарковий день. Отут, де в нас колись була книгарня, то поряд з нею стояла ще дебеленька хата. Хазяїнів влада розкуркулила і спровадила на Соловки, а хата стояла. То комісар і накинуся на неї. Рубає сокирою двері, рубає вікна, гамселить по лутках, колупає глину. Кричить: "Я куркуляче гніздовиння знищтожаю!" А самого прямо як чорти носять, трясеться весь та все сокирою гамселить.

Аж тут нагодився Моренець (забувся, як звати). Він сам олександрійський. Як і Олексій, теж фроловець, у загоні Харитона Фролова служив. Іде, шкандиляє на нозі-дерев'янці. А зачувши битву ..ответственного комісара" з ..куркулячим гніздовинням", завернув на той лемент. „Лексію, що ти робиш! Ану вгомонись!" Так де там: наставив свою стрілячку на гостя, і не підступись. А Моренець той не з лякливих був. Дир сорочкуна пазусі, виставив груди і до нього: "На, стріляй, придурок".

Коли б це був хтось із селян, то комісар пальнув би не задумуючись, а в партизана-фроловця - побоявся. Одібрав Моренець у нього зброю та й хотів до сільради спровадить бешкетника. Так той як гайнув у бур'яни...

А другогодня сільрада зігнала майстрових, відремонтували в хаті двері, поробили нові вікна, пічники полагодили грубу, та й оддала влада ту хату комісарові. На, создатель пролетарськогогосударства, живи в щасті та радості. Це тобі подарунок за вірну службу на фронті розкріпачення села.

Ото й став він жить та поживать. Це в центрі села - на ярмарковому вигоні. Поле патріотичної діяльності "ответственного комісара", вважай, під самісінький його двір підступило. Їдуть межиріцькі гончарі з хурами горшків на ярмарок, а комісар ворота розчинить, наган поперед себе виставить і командує: "Заїжджай, мать-перемать, у двір. Підвертай коней!" А тоді плече під воза - гоп, і перекинув горшки на смітник. Мало того, ще й чоботищами потовче, ще й по зашийку гончареві дасть.

Так само завертав і селянські вози з вишнями. Раніше наші хутори аж потопали у вишняках. Селяни возили ягоди на ярмарок у діжках. Люди брали ягоди на наливку. Це тепер у селі самогон порядкує, а раніше – ні. По чарочці, по дві наливочки викуштує, і все, навіщо до свинячого хрюкання напиватись. Комісар і цих селян перестрівав. Переверне воза в пісок, ще й підгузника ярмарковому дасть, щоб своєю буржуазною торгівлею совєцьку монопольку не підривав.

Не комісар, а гроза була, їде селом - жінки врозтіч. Як накинув на яку,

оком – все, не одчепиться. А спробуй не вгодить - враз у підкуркульники причислить. От і пасся він у селі, як сам захотів. Та прийшла й на вовка черга. Як там воно було, точно не знаю, а в селі казали, що мужики за ці витівки дали йому добрячої боби. Якась молодиця похвалилася чоловікові, що комісар прямо проходуне дає. Ото чоловік і порадив їй заманити джиґуна у клуню. Чарку там налити, закускупоставить, а тоді вже в клуню повести. А сам у клуні із сусідами засідку влаштував. Взяли мужики того комісара під білії ручки та й гепнули кілька разів гузицею об колоду. Поодбивали, так би мовити, йому печінки. Кілька днів поюшив він кров'ю в штани та й чорту душу віддав. Приїхав у село сам Фролов. Забрав небіжчика до Лебедина, та й поховали катюгу під гарячі промови партійних ораторів у Троїцькомусквері. З того часу й почали до його могили піонерів водити - нехай дітки шанують пам'ять великого будівника країни Рад. Нехай з нього приклад беруть. А мені од того аж моторошностає. А що, як справді ті дітки комісарський досвід запозичать? Чи витримає людська шкура ще й їхнє здичавіння?"

Погрози "собашників" розкуркулититих, хто пустить ночувати вигнаних з хати, булине на вітер. Люди боялися поділити долю нещасних, а хто ризикував – булипокарані. Випадків таких безліч. Так, Дмитро Криштоп не послухався такого залякування сільради і впустив серед зими до хати свою розкуркулену рідню. Другогодня і його викинули з хати. А все майно забрали й „усуспільнили" – тобто розтягли.

Зазначимо, що до розтерзання українськогосела чимало старань доклав і комсомол У краєзнавчій літературі читаємо: „КомсомольціЛебедина допомогли колгоспамрайону завоювати в 1932 році одне з перших місць на Україніпо виконанню хлібозаготівель". Залишається додати: цим вони забезпечили Лебединщині і одне з перших місць в загальноукраїнськомуголодоморі1933 року.

Надія Степанівна Курило (с. Підставки) згадує і своїх "собашників" – райуповноваженогоГаєбова та головусільради Залуковського. Перший на зборах заявив: "Если кто будетвыступать против встречного плана, тому глоткуперегрызу, а хлеб соберу".

Залуковський теж був неабияким катюгою і кричав на людей: "Работать не хотите, лодыри! Это еще не голод, когдасобаки и коты бегают по улице, а лягушки плавают в пруду".

В с. Хоружівка (Недригайлівщина) "собашники" зруйнували сім'ю і господарство трудящогоселянина Івана Гавриловича Ворони. Селянин цей знався на агрономії, писав науковістатті у журналах, першим у селі почав вирощувати помідори. Як згадувала Варвара Тимофіївна Ющенко, "Івана Гавриловича оголосили куркулем, ворогом радянської влади... забрали все майно, а самого вкинули в колодязь".

Жителька с. Мартинівка (Тростянеччина) згадувала „исполнителя" Жовтоножку який, забачивши в чужій хаті шапку і свитку аж вигукнув: „Шапка будемая, а свиточка – Прокопова". Прокопова, тобто його брата.

На Гадяччині лютувала активістка Терегерка. Михайло Семенович Дуліч (с. Тепле) казав: „Вона булалютішою, ніж розводяща відьма. Суща тобі нишпорка. У будь-яку щілину носа суне та все винюхує та вищупує здобич... Навіть людські смітники перегрібала: чи не приховуваватам хто якогось вузлика.

От за розбій Бог і покарав відьму. Вік доживала старчихою. Ходила по гадяцьких звалищах і вишукувала щось їстівне: то лушпинину яку, то головку з

оселедця, то консервну банку вилизує. Якою міркою вона людей міряла, такою міркою й їй Бог відміряв".

Для заганяння селян у колгоспи, для стягування плану хлібозаготівлівлада застосовувалаі злочинні методи. Партія нагально рекомендувала„вживати жорстких репресій". Райкоми і сільради ті розпорядження виконували і перевиконували. Тож „иные мерзавцы" булив пошані. Та про людське око партія вдавала з себе і моральну, і справедливу, і тому „некоторые нарушения революционной законности" фіксувались. Про них доповідалось у ЦК КП(б)У. В лютневому (1933 р.) звіті ДПУ зазначалось, що в грудні-січні в 183 селах зареєстровано: знущань – 51, побиттів – 34, поголовних обшуків – 12, незаконних виселень – 9, вимагань – 9, незаконних вилучень хліба – 53 і незаконних штрафів – 3.

Доводиться лиш гірко посміхатись цій статистиці. Вона була б більш правдивою, якби стосувалась не всієї України, а якогось одного села.

Павло Іванович Середа із с. Комиші, що на Охтирщині, про звірства "конателів" розповідав таке:

> **"За хатою на городі похована вся моя сім'я: батько, мати, сестра і шість братів. Усіх викосив голод та партєйні мучителі. У нашій хаті конателі зробили штаб. Сюди викликали або приводили селян. Тут їх били, мучили. Розпочали свою каїнову роботу з батька та матері. За 20 хвилин їхнього старання батько й мати були вже мертві. А сестричку Федосю партійці замучили в соломі. Знайшов її я аж увечері, вся в крові і мертва. Розбій такий у селі вчинили, що цілі кутки пустками стали. Розтягли, розметали, пропили, от і голод прийшов. Він всю мою вулицю викосив. Лиш могилки-бугорки од людей на городах лишилися".**

Уповноважений по розкуркулюванню Маркіян Дем'янович Шевченко (Лебедин) стверджував, що активісти одержували пайки: борошно, крупу, жири, консерви. Вірніше, все це одержували за посаду, а вже пайок зобов'язував ставать "собашником". В багатьох випадках саме ці пайки примушували і вчителів "ходити буксиром" по селу.

Вищі чини одержували "мікоянівськіпайки" – набагато щедріші, ніж звичайні. Для них існували спецмагазини "розпреду".

Вірні помічники більшовицької партії в колективізації села і хлібозаготівлях, члени бюро комсомольської організації слободи Кобижча (Лебедин).

Неабияким злом "буксирних бригад" булой те, що в свою чорну справу вони залучали учнів шкіл, як правило, старшокласників. Іноді вчитель приводив на розкуркуленняселянина цілий клас: для масовості, для більшого розголосу, для показовості. Дітей посилали ревізувати горища, виловлювати курей, розкривати покрівлю хат, клунь та хлівів. Офіційно ж завдання

комсомоліїполягало в тому, щоб "виявляти і розпізнавати ворога", а потім "допомогти знищити" його.

Можна тільки уявити, яка мораль прищеплювалась дітям, як калічились їхні душі.

Не менше каліцтва дитячій душі завдавало і сторожування урожаю на "хвигурах". В залежності від того, хто вартував на них, сторожовівишки звались: "комсомольськими", "піонерськими", "молодіжними". На охоронуполя виступав цілий загін дітлашні: з барабанним боєм, піснями. Газета "Правда" в листопаді 1933 року подала взірець маршової пісні юних вартових:

"Вора в тюрьму сажая,
Врагам на страх,
Охрану урожая
Несли в полях.
Мы лодыря заставим
В поля идти.
Мы будем по заставам
Дозор нести".

Документиархівів засвідчують, що „буксирнібригади "часто-густо забирали не описані речі, а що вподобають очі. До того ж забирали не у фонд держави чи колгоспу, а для себе особисто. Частими були випадки, коли бригада грабувала й перехожих. Комусь з "буксирників" на перехожомусподобався кожух, а комусь чоботи. Ото гуртечкомі роздягли та роззули чоловіка".

В листі голови РоменськогоРВК Білого до Великобудківськоїсільради від 20 січня 1932 р. читаємо:

„По деяким сільрадам бригади, голови сільрад і, навіть, уповноважені РВК під час вилучення тайно частину вилученого майна привласнюють для своїх потреб", „... вилучають майно, сами ж роблять надзвичайно низьку ціну, передають майно до споживчої кооперації й там же його сами купують..." "...В багатьох сільрадах зовсім безпідставно вилучається майно, або ж, зустрічаючи на вулиці куркульську особу, знімають чоботи й одяг, не перевіривши, чи за цією особою лічиться борг..."

Деградований та ще й партійний елемент чинив справжнісінький розбій. Голова Сватківськоїсільради ухвалив річний план м'ясоздачі виконати за 24 години. Для цього всіх коней здали для потреб міліції, де вони невдовзі пропали з голоду. Конфісковане"собашниками" майно здебільшого ними й привласнювалось. В селі Бірки бригада Сліпченка забрала в селянина Мельника 3 мішки

Колектив співробітників Лебединської райзаготконтори Укрсількоопцентру. Вони були основними постачальниками кадрів у "буксирні бригади".

борошна і невідомо де діла. В тому ж селі хліб "знято" у червоноармійця Петра Будника, і теж невідомо, де він подівся. В с. Капустинці комсомолець Бугай викрав 12 пудів "знятого" хліба. А тоді очолив грабіжницьку групу з комсомольців, убив жінку-селянку.

В с. Поділки кандидат партії Клименко самочинно штрафував людей, а гроші пропивав. В с. Липова Долина бригада "собашників" викручувала руки селянці Сенковій. Секретар комсомольського осередку в с. Русанівка Палажченко украв "зняті" 3 пуди кукурудзи, витяжки і кусок сала.

Спогади свідчать про нелюдське ставлення "буксирів" до односельців, про моральну розбещеність і моральну деградацію багатьох активістів. Кишеня жита чи вкрадений окраєць хліба зі стола "куркуля" для голодного активіста інколи було вище його людської гідності.

В деяких випадках їх можна булой зрозуміти. Когось на такий шлях штовхав голод. Але ж основна маса "буксирних бригад" не голодувала.

Мусій Оксентійович Сідий з Червленого згадував: "Прийшов гурт активістів до Цебра. Все вверх дном перевернули. Забрали з погреба останні буряки, а з горища вигребли скількись там ячменю, відро квасолі та клунок сушених груш. Весь город щупом подовбали, весь садок виштрикали – нічого не знайшли. Хазяїн стоїть, як з хреста знятий, одною злістю цигарку смокче. Жінка й собі руки ломить, голосить: чим же я діток годуватиму? А їх аж дев'ятеро на полику в кутку збилося – скиглять, перелякані. Серед "буксирників" був і кум "куркуля". Ото як "буксир" пішов уже з двора, кум і каже господарю: "Дурний ти, кумцю, дурний. Ну, навіщо ти своє добро на горище та в погріб сховав, та ти його прямо на очі цим циганам витріщив. Ні-ні, ти не гнівайся на мене, що і я оце з ними. Служба, брат, така. Врем'я придуркувате. А тобі по-братськи кажу: бовдур ти. Я он хоч і в "буксирі", а цих гостей і до себе з дня на день жду. Прийде комусь в голову, вкаже на тебе пальцем і прощайся тоді з хлібцем. Так я ж не такий прицюцькуватий, як ти. Я взяв і закопав три мішечка жита. І не на своєму городі закопав, а ген під горою. В іншому місці – ще дві діжечки хліба. А ти, звиняй, чим думав, що ото під витрішки все поклав? Чим тепер свою сарану годуватимеш? Гріх і перед дітьми, і перед Богом за дітей, що ти батько такий нетямущий". І "куркуль" повірив у щирість кумових слів. "Та й я, – каже, – кумцю, трохи приховав. І теж не вдома. Аж на обчеську леваду до бузняку одпер. Так мало ж. Що тих десять коробок жита на 12 ротів – до Різдва не вистачить".

Член михайлівської "трійки" – організатор колгоспів комнезамівець Манило (Емануїл) Дмитрович Тернюк.

Зачувши таке одкровення, кум свиснув до "буксирників": "Реб'ята, ану назад. Давай ще леваду прошомполимо... Отам, коло бузу".

"Куркуль" був шокований почутим. Тільки й мовив: "Хреста на тобі, куме, немає". А той у відповідь: "І на тобі не буде. На глинище, в общеську яму всіх вас одвезуть, щоб не гноїли хліб, який для всемірного пролітаріата призначається".

Повернулась бригада і хутенькознайшла яму з припасом: два мішки жита і два мішки буряків. Сім'я ж "куркуля" вся вимерла одразу після першого снігу.

Ні, не з голодунавів селянин "буксирників" на кумовіприпаси. Не голодпогнав його виживати зі світу сусіда. Погнав більшовизм у душі, погнала зашореність братовбивчоюдогмою.

І навряд чи хтось здивується цьому негідному вчинку селянина. Спираючись на ленінську мораль, він вчинив благородно і патріотично, як і вимагалося від більшовика.

І знову ж таки: чи не дивина – кумдоніс на кума. Дрібниця. Он Павлик Морозов доніс на батька – ото геройський вчинок. І нас виховували патріотизму на таких мерзотних прикладах, вчили доносити.

> **"Ленин нас когда-то учил, что каждый член партии должен быть агентом ЧК, то есть смотреть и доносить... Если мы от чего-то страдаем, так это не от доносительства, а от недоносительства... Можно быть прекрасными друзьями, но когда мы начинаем разграничиваться в политике, мы вынуждены не только разрывать нашу дружбу но итти дальше, итти на доносительство"...**
> **(Із виступу члена ЦКК Я. Драбкіна на XIV з'їзді партії).**

Та повернімося до слів шокованогокумовимисловами селянина: "Хреста на тобі, куме, немає". Гай-гай, на якого хреста, на яку мораль, на яку совість можна булосподіватися від бездумноговиконавця волі партії. Ленінська мораль булазовсім іншою, ніж у звичайної трудовоїлюдини.

> **"В каком смысле отрицаем мы мораль, отрицаем нравственность? В том смысле, в каком проповедовала ее буржуазия, которая выводила эту нравственность из велений бога. Мы на этот счет, конечно, говорим, что в бога не верим, и очень хорошознаем, что от имени бога говорилодуховенство, говорили помещики, говорила буржуазия, чтобы проводить свои эксплуататорские интересы... Мы говорим, что наша нравственность подчинена вполне интересам классовой борьбы пролетариата. Наша нравственность выводится из интересов классовой борьбы пролетариата... Мы говорим: мораль – это то, что служит разрушению старого эксплуататорского общества и объединению всех трудящихся вокруг пролетариата, который строит новое общество коммунистов. Коммунистическая мораль это та, которая, служит этой борьбе, которая объединяет трудящихся против всякой эксплуатации, против всякой мелкой собственности... Если нам говорят о моральности, мы говорим: для коммуниста моральность вся в этой сплоченной солидарной дисциплине и сознательной массовой борьбепротив эксплуататоров. Мы у вечную моральность не верим и обман всяких басен о моральности выкрываем".**
> **(В. Ленін).**

Автор далекий від думки, що всі селяни були віруючими. Але й серед невіруючих в Бога основна маса дотримувала селянського доброчестя, порядності, добротворення, людяності, добросусідства. Більшовизм все це перекреслював і висував лиш одну тезу – бездумне служіння пролетаріату, а точніше – служіння диктатуріпартійного керівництва.

Іван Парфилович Вільбой з Кам'яного називає головного душителя в селі – Олександра Ховрата. Ганна Панченко з Горокназиває Рябушка(Лебедин) та Федора Безкровного.

Найбільше проклять шлють лебединці на адресу Мажари, Васильця-Бакиса,

Яроша, Гурина (Горбатий, Острог), Тимошки Петруна, Олексенка, Кошелька-Каленіченка, Андрія Вірівського, Миколи Безкоровайного, Цигана-Кондрашка, Хоменка..

Софія Василівна Забуга та Уляна Данилівна Потапенко (Кравець), наче змовившись, в один голос заявили: "Це вони зруйнували Кобижчу".

Дмитро Іванович Бурлюк з Рябушок теж називає місцевих погромників – голову сільради Колісниченка, який нагайкою ганяв людей на роботу, та А. Домашенка – цей очолював "буксирну бригаду". "Лиха то була людина, – розповідає Дмитро Іванович, – заходимо колись до одної бабусі. Завтра Різдво. Бабуся прибрала, примазала в хаті все. Домашенко бере в руки сокиру і розбиває цегляне підпіччя. Звичайно, ніякого зерна в підпіччі не було. І про це Домашенко добре знав. Та то був період беззаконня, сваволі, і такі типи, як Домашенко та їм подібні, почувалися, як риба у воді".

Рябущани в числі "собашників" називають і самого Дмитра Борлюка.

Селяни Великого Висторопа плюються, як згадують "рябу Мотрю" (вона ж і "конопата Мотря"). Кажуть: "Не баба, а відьма з кобилячою мордою".

Колгоспний актив с. Межиріч.

Павло Іванович Середа з с. Комиші (Охтирщина) згадував своїх "рідних собашників": Власенко, Шабат, Тищенко, Чернявський. Це з їхньої вини в селі вимерла вся його вулиця. По п'ять-шість чоловік вмирало в кожній хаті.

Розбій над селянством точився по всій Україні. Про це свідчать не тільки спогади свідків того розбою, а й сотні архівних документів.

Із листа колгоспників Уданської сільради (Харківщина) від 2 січня 1932 року:

> **"...Неужели советская власть и партия издают такие законы, что последний пуд, даже 20 фунт хлеба, что дало управление за трудодни, и тот отбирают. Что сделали над членами артели, над беднотой, оставили на произвол судьбы голодных женщин и детей, ломают двери, бьют сундуки, наставляют наганы и говорят: "Мы, партейцы, мы есть власть, хотим и постреляем как паразитов, мы вам покажем волю, а хлеб отдай, сам хоть сдыхай, хоть сегодня, хоть завтра, нам дела нет". Поэтому мы – бедняки, члены артели и решили послать письмо Вам, чтобы хотя бы Вы обратили внимание и спасли нас от такой муки и голода.."**

Із листа селянина х. Лідине Тучненської сільради Сумської округи Кузьми Кореневого до ВУЦВК від 14 січня 1932 року.:

> **"...Уполномоченный хут. Лидино Третьяков Емельян Григорьевич, наверное, разрешил комсомольской молодежи, чтобы она нам разбивала лицо. Одного вывели из собрания и бьют (12. I. 1932 г.) (Вот) события на общем собрании хут. Лидино (в) 6 часов вечера, когда было собрание по вопросу о**

хлебо(заготовках) общества. Много присутствовало граждан на собрании, потом покончили некоторые вопросы, меня, Кореневого Кузьму С. вывели с собрания за руки комсомольцы и начали бить, разбили лицо и много раз били по спине. Я не знаю – почему? Я такой (же) гражданин как и все и имею право голоса. Второго гражданина тоже побили голову лицо и разбили зубы. А это (еще) : гражданина стрели на полпути от хутора Лидино до Тучненского сельсовета – 7 верст. А вот между хуторами в трех верстах, чтобы не слышно криков, там начали бить гр-на Крамара Гавриила Савича сего 12.I.32 г., как побили первого в хуторе на собрании, а потом на выезде с хутора, и второго стрели в поле. Наподобие как бандиты нападают по шляхам, так и комсомольцыв поле.

Гр-н Петровский Г.И.! Прошу сообщить или дайте какое распоряжение, потому что когда начали комсомольцыбить Кореневого Кузьму Семеновича, то народ стал разбегаться с собрания, а молодые комсомольцыкричат: "Стой, а то будем стрелять..."

Сам голова хут. Лидино Третьяков Емельян Григорьевич несколько раз бил конюха нашего. Он, как великий пьяница, зашел в конюшню и начал бить по голове Опанасенко Михаила Федоровича и разбил голову Сапеге Илье Яковлевичу тоже разбил голову здорово... Это чистая банда, это жить невозможно..."

Із матеріалів гайсинського прокурора Горного, надісланих до ВУЦВКу 22 січня 1932 р.:

"... бригади по хлібозаготівлі під керівництвом уповноваженого РПК тов. Олексюка, він же голова райколгоспспілки, допустили цілу низку грубого ламання директив уряду і партії під час проведення цієї важливої політгосподарчої кампанії, які полягають в тому, що бригада складалася з майже 400 осіб, яку тов. Олексюк назвав "Загін – летюча ескадрилья"...

За показаннями секретаря партосередку Федоренка Юхима та голови сільради Судака Кіндрата, "село було переведено на військовий стан, члени бригади по 2 чоловіка були розташовані по селянах – утримувати та кормити цих членів бригади до того часу, поки не виконають хлібозаготівлю". В селі проводилися поголовні обшуки у всіх без винятку колгоспників, бідняків та середняків. Харчування "буксирних бригад" покладено було на селян.

Продовольчий комісар Боровеньської сільради, житель села Московський Бобрик Павло Кирилович Труфан.

"Забирали у селян без всякого обліку овець, курей, мед та інші продукти. За не досить повними даними, бригадою забрано та зарізано 34 барани, привласнено 8 пудів меду, курей ловили у селян та забирали без всякого обліку.. За невиконання того чи іншого розпорядження начальників штабу колгоспників штрафували на 50, а то і 100% трудоднів Селян, незалежно від їх соціального походження, викликали до штабів, з ними брутально поводились, наносили різні образи та фізичні знущання. Наприклад, гр.

Красноперий Гилько, 67 років, середняк, пояснює, що його "викликали в штаб і коли він явився, над ним почали знущатися, дьоргали його за бороду. Коло штабу було багато людей, а штаб був охороняємий виконавцями, які нікого не пускали в хату, а також з хати на двір".

Гр. Гуталь Олександра, біднячка, свідчить: "...не дивлячись на те, що вона виконала все, що від неї належало по хлібозаготівлі, до неї з'явилася бригада, в особах Верхомилера і ТкачукаКирила, й забрала в неї весь хліб. А коли вона стала домагатися, аби їй повернули, її почали ругати матом, угрожали розборкою хати, крім того, над нею знущались, піднімали на ній плаття при тут же сидівших її дітях. А одного разу визвали її в штаб і там погрожували облити керосином, запалити та вивезти за село. Крім того, що вона вагітна, її штовхали в груди..."

Одним словом, серед розкуркулювачів було багато таких, хто мав розбійницьку вдачу. Невже влада не бачила того розбою, невже не могла зупинити його? Бачила, знала, але зупиняти не хотіла. Навпаки, навіть заохочувалатой розбій.

> **"В связи с обострением классовой борьбы на селе, неистовым сопротивлением кулачества мы не тольконе должны придерживать широкие массовые движения бедноты, середняков и батраков, особенно в районах сплошной коллективизации, но и сами должны организовывать это движение, помочь ему нанести действенный уничтожающий удар влиянию, а главное – экономическим возможностям кулацкой прослойке села".**
>
> **(С. Косіор).**

І заохочувала, бо це слугувалодиктатуріпартії, а значить, булой морально. Мораль же людяну, братолюбиву, смиренну й добродійну було викинуто на задвірки історії, проклято й визнано ворожою, "куркульсько-попівською". Одвічні моральні засади: душевність, доброта, милосердя, гідність, добропорядність, працьовитість, любов до ближнього свого, повага до батьків були замінені на "классовую бдительность", "беспощадность к инакомыслящим", "верность делу партии Ленина – Сталина". А першу заповідь "Не убий" заступила інша – "Весь хлеб – в закрома родины".

Під хрест ГолгофиУкраїнастала уже морально розіп'ятою, із спаплюженими святинями, із вигарцьованою копитами більшовизму душею. Релігійні громади були звинувачені в створенні антиурядових змов, у насильництві над атеїстами. У 1929 році на місця пішов циркуляр, підписаний Кагановичем: "О мерах об усилении антирелигиозной работы". Він став векселем на суцільне нищення Церкви. В Лебедині булизакриті Миколаївська, Трьохсвятська, Покрівська, Воскресенська, Георгієвська, Троєцькатa Мироносицька церкви. На подвір'ї закритого Успенського собору в центрі міста палали вогнища – в котлах з іконного левкасу виварювали позолоту. Топили під котлами іконами. Микола Таранченко пригадує випадок, коли хтось із літніх лебединців прикрив ікону полою, хотів винести її з подвір'я, не дати виварювати. Він тут же був схоплений охоронцямиі побитий. "Я бачив, як він лежав під огорожею, марив і харкав кров'ю", – розповідав Таранченко.

Нехай ще раз легенько гикнеться московському"Госхрану". На тих золотих злитках, якими вихваляється він, я бачу не тільки жовтавий полиск багатства, а й кров лебединців.

Були закриті, пограбовані, а потім і поруйновані стровинні дерев'яні храми в Межирічі, Груні, Стеблянках, Будилці, Павленках...

Вибух вщент розніс дзвіницю і бабинець найстарішого на Лебединщині кам'яного храму Успенського собору в Межирічі. Не стало дивного витвору кам'яної монументальної архітектури, автором якого був засновник "Попівської академії" Паліцин – церкви в Штепівці. По хатах пішли "атеїстичні буксири" – розбивали ікони, зносили на майдан і палили. Журнал "Безбожник" подав фото центрального майдану села Михайлівка. На фоні розхристаної церкви атеїсти палять ікони. Під вікнами йшли комсомольці з піснями:

Долой, долой монахов, раввинов и попов,
На небо мы залезем, разгоним всех богов.

Простолюд був заляканий, морально розбитий, розгромлений. Говорили про кінець світу, про прихід Антихриста в особі більшовиків. Прихід виконавців влади, "буксирних бригад" сприймався, як прихід воїнів Антихриста. Люди були в очікуванні страшного суду.

"Буксирників" називали по-різному: "коначі", бо вони конали (виконували) план, "стрибки" – від російського ястреб, "зобісти" – од дзьобати штричкою землю, "червоні мітли", "чорношкірі" – од кольорукомісарських шкірянок, "розкулачники", "упирі", "червоні свати". А найчастіше – "собашники".

Здебільшого, це був збіднілий не стільки матеріально, як духовно радянський пролетаріат з природним рефлексом до помсти і наживи. Прикрившись більшовицьким вченням про відносність моралі, він кинувся творити не матеріальні цінності, а шибениці для сусідів.

А при битій, при дорозі
Із "буксиру" люди.
Багатенько привчилося
До такого "труду".
Як наган узяв у руки,
Тодівін багатий,
Чоловіка оголив
Та й пішов проклятий.
(Із "Думи про голод" Є. Х. Мовчана).

В народі казали: "До влади дорвалося бидло." І це справді так.

В одному з архівних документів читаємо:

"...голова колхоза Денисенко в присутствии уполномоченного уголовного розыска Чухнивского, местного партийца Батуринца начинает производить допрос. Допрос сопровождался избиванием допрашиваемого. В избиении приняли участие Чухнивский и Батуринец. Ввиду пожилого возраста и слабого состояния здоровья Цирик не вынес побоев и под тяжелыми кулаками Батуринца скончался. Далее следует неудачная попытка убийцами инсценировать самоубийство Цирика".

Такого бидла вистачало і на Харківщині, і на Київщині, і на Полтавщині, і по всій Україні.

Скажімо, голова сільради села Карнилівка (Пирятинщина) Лимаренко, узнавши, що в село із заслання повернулись раніше репресовані селяни, вирішив ще раз показати їм свою владу. Прихопивши своїх дружків– Полонського, Слинька та Савенка, ця "бригада" пішла до прибулого із заслання раніше розкуркуленого селянина Хліпенка, арештувала його, а ведучи в сільраду, вбила.

Архівні документи називають прізвища „партійних розбійників": Полтавщини, Київщини, Вінниччини. Так, у селі Ратуш Ямпільського району на Вінниччині із селян знущалися голова сільради Грабовський, голова колгоспу Боднар, члени правління Безпалько, Гуменний, Слободян, Олійник та уповноважений РВК Кауль. Вони привласнювали реквізоване в селян майно, били колгоспників, гвалтували, пиячили, торгували награбованим.

Широко увійшов у практику так званий метод „разового розкуркулення", коли в один момент у селі оббиралися всі господарства. Скажімо, в с. Мартинівка (на Одещині) голова райколгоспспілки наказав усуспільнити всіх корів. Голова Бабійченко взяв під козирьок і забрав на пастівнику всю людську череду – 96 корів.

Подібним чином усуспільнювали худобу і на Роменщині, і на Лебединщині, і по всій Україні.

А бувало й так, як у селянина Третяка. (В минулому бідняк, ударник, мав понад 400 трудоднів, премійований за кращу роботу, харчові культури, що одержав на трудодні, добровільно здав у хлібозаготівлю...). Бригада вимітайлів знайшла на горищі 2 ц посліду, забрала цей послід, а тоді забрала ще й курей, заарештувала городину на присадибній ділянці, а самого Третяка причислила до крадіїв, бо, здавши все в колгосп, він чомусь не вмирає з голоду– значить – краде.

Влас Чубар у листі до В. Молотова та Й. Сталіна про силове вигнання селян із землі і примусовий запис їх у колгосп писав таке:

> **„Урожай единоличников собрали и обмолотили на так называемых красных токах, с которых все намолоченное зерно сдали в заготовки, а потом еще доводили твердое задание "до двора" и, так как это задание не выполнялось, продавали все имущество, включая постройки, домашний скарб, обувь, одежду и т.п. В некоторых селах продают 20% и больше хозяйств".**

Саме про такий розбій писав у газету „Радянське село" селянин з с. Капустинці (Липоводолинщина) В. Ю. Безкровний. „У 1931р. голова сільради через особисті рахунки довів план хлібозаготівлів 260 пуд до двору і наказав виконати його за 1 добу. Це тоді, коли хліб у мене ще був немолочений, на другий день (бо я нічого не міг зробити за добу) забрали весь немолочений хліб і все майно, в тому числі будівлі, "за невиконання плану".

Із листа В. Затонського до ЦК КП(б)У від 22 січня 1933 р. довідуємося ще про один виводок катюг з Одещини:

> **„...кандидат партії Харитонов, будучи бригадиром по індивідуалам, собрал группу мужиков в штабе, закрыл дверь, облил керосином кота, поджег его и бросил обезумевшее животное (через форточку что ли) в переполненную людьми комнату. После этого, собравши отдельно баб-индивидуалок, втроем с другими беспартийными бригадирами начали их поочередно насиловать „в порядке натурштрафа".**

Потім подібні нодолюдки, як і більшовики, прислужували фашистам. І це не вигадка автора. Ганна Панченко з Горок стверджує, що Рябушко, який "запроторював людей по Сибірах", при німцях став бургомістром Ліда Луківна Васильченковказує на Ємця з Рябушок. Цей став поліцаєм і, як у колективізацію ламав селянські хребти, так і під час окупації ламав селянські долі.

В поліцію пішли і комишівські активісти, уже згадувані нами Шабат, Чернявський, Тищенко і Власенко. Тільки вже з гвинтівкою в руках і пов'язкою на рукаві.

В бесідах з селянами, що пережили те страхіття, я помітив цікаву деталь: більшість із душителів померла "не своєю" смертю. Одного вбили селяни, другий почепився сам, третього Бог покарав сліпотою, четвертий сказився, п'ятий вдавився, шостого одцуралися діти, у сьомого відібрало руки-ноги і після багаторічної хвороби він помер у муках.

В Рябушках на яблуні почепився Древаль (Монах) – "той, що Біднівку катував", у Грунів бригадній клуні повис Митро Загребельний. Спочатку жінку почепив, а тоді й сам у петлю поліз. А Данило Хомищенко осліп, бо на нього людське прокляття впало.

Дехто з активістів-душителів дожив і до наших днів. Цікаво знати, як оцінюють вони свої вчинки? Може, засуджують, може, ще й тепер пишаються своєю роботою? Чи оправдовуються: так, мовляв, і так – партія направляла, а ми сліпо вірили, – каюсь. Як не прикро, а каяття не чули ні від кого. Ті, хто писав пояснення у комісію по реабілітації жертв більшовизму, був скупим на слова і ще скупішим на правду. "Гроза Кобижчі" з приводу пограбування свого сусіда написав, що ніхто нічого не грабував – усе було законно реквізовано гуманною радянською владою у "класового ворога-глитая і оддано в колгосп". А те, що через ті реквізиції люди померли з голоду, так то вони самі й винні: "Ішли б усі в "буксири", то й їм би дещо перепало. От би й не подохли. А в колгоспі – хорошо. У колгоспі хоч часто й не сходяться кінці з кінцями, так зате всі хазяїнують, всі рівні і немає багатих. Хай тільки не ліняться, годують і країну, і нас, заслужених пенсіонерів".

Мабуть, не варто було "грозі" нагадувати слова відомого економіста Кондратьєва про те, що тільки заможний селянин може бути творчою фігурою. А той, хто не зводить кінці з кінцями, той годиться хіба лиш для боротьби на барикадах, а не для того, щоб годувати країну.

На людське щастя, при владі були й не зачумлені люди. Ще й тепер пристайлівці добрим словом згадують своїх керівників, які приховали частину колгоспного хліба і підгодовували иним голодуючих, попереджали селян про прихід розкуркулювачів У "інформаційному листі" комуніста Бабіна Охтирського райкому від 25 січня 1933 року згадується ім'я секретаря Бакирівської сільради Гладкого. Він попереджав односельців про розкуркулення. Керівник однієї з бригад по викачці хліба комуніст Макаренко теж як міг захищав бідноту. Він говорив: "В ці обідрані хати йти за хлібом не треба".

Тепло згадують селяни і директора Будильського спиртового заводу Непомнящого. Він хоч небагато, та виписував селянам просо, ячмінь і кукурудзу на яких тоді працював завод.

Селян Бистрика врятував від голоду колгоспний голова Тимофій Тихонович Назаренко. Разом з Петром Йовченком та Гаврилом Морозом вони за одну ніч

сховали в надійне місце понад чотири тонни зерна. І на цьому хлібі й визимували селяни.

Багато добра зробив селянам і референт комітетузаготовок Лебедина Павло Євменович Боровський. Та пильне око катів перекреслило його життя. Сценарій відомий: донос "народного патріота", допити, судовий фарс і далекі табори. "Арештовувавсам начальник лебединськоїміліції – значить, мають за неабиякого ворога", – подумав тоді Павло Євменович.

Спочатку сумська тюрма, далі тюрма НКВС у Харкові. Три місяці допитів-знущань. Звинувачення – найрізноманітніші, аж до безглуздих. Зрештою, зупинились на тому, що Павло не повідомив органам про підготовлюваний кимось замах на Сталіна. Відповідно до статті 58, артикул 12, одержав він чотири роки посиленого режиму в таборах "Севвостоклага" на Колимі. Одбув десять. І все ж доля вберегла Павла Семеновича. Після багатьох літ поневірянь він таки повернувся на Лебединщину і дожив віку в селі Будилка.

Де завіяли сніги життя директора спиртзаводу Непомнящого – невідомо. Останній раз його бачили будильчанив кінці робочої зміни. Вночі до квартири підкотив "чорний ворон".

Головуподільківськогоколгоспуім. Петровського Павла Демидовича Сапету виїзна президія ЛиповодолинськоїКонтрольної КомісіїКП(б)У 14 листопада 1932 року викреслила зі списку сільських активістів і затаврувала як "ворога соціалістичного будівництва", "злісного розтринькувача", "організатора куркульськогосаботажу хлібозаготівель" та „куркульськогоагента" і віддала до суду „Провин" у Сапети булодві: перша – план хлібозаготівлівиконав лиш на 48%. А друга та, що, рятуючи селян од голодної смерті, видав їм третину заробленого ними на трудодніхліба.

Головувавна засіданні виїзної президії Троцюк, а секретарював Голощапов.

Організатори колгоспів на Лебединщині. Зліва направо: Кохан Петро Гнатович, Тернюк Манило Дмитрович, Ясінський Володимир Костевич, Степанова Васса Володимирівна, Коротун Михайло Федорович, Петров Петро Петрович.

В щирість лебединських розкуркулювачів можна було і повірити, коли б мова йшла тільки про борону чи корову. Все це справді забирали до колгоспу. Зрештою, не придамо значення і тому, що "буксирники" в когось поцупили з жердки сорочку чи спідницю, або ж вишнівку, що саме булькала на вікні. Перші могли згодитись на подарунок головисі, щоб шанувала голову, відтак останній краще працюватиме на ниві розбудови квітучого колгоспного життя.

І вишнівка в колгоспі – річ потрібна, щоб у членів правління рожевіли носи од хороших показників у соціалістичному змаганні.

А от для чого активісти поцупили у Давида Вовка клізмову банку, що висіла в коморі на гвіздку, цього ніяк не збагну. Ну, навіщо вона в колгоспі, коли для колгоспного правління її функції непогано виконувало бюро райкому партії?

А ще ніяк не можу зрозуміти, навіщо "районний уполномочений" забрав у селянина села Байрак дерев'яну соху, зроблену з акацієвого сучка. Вона висіла в дядька під стріхою, мабуть, ще із середини XVIII століття. Невже для колгоспу? Навряд, бо вже й дядьки такою не орали.

Запитайте у великовисторопчан, навіщо "Ряба Мотря" заходилась шматувати дитячі іграшки-ляльки. Заходить у хату, видирає в дитини саморобну іграшку і шматує її в клоччя: що, не тільки в запічках шукала хліб, а і в дитячих іграшках?

Скажіть, навіщо в Стефана Козюри з Синівки місцевий активіст при підтримці виводка нерозумної комсомолії побив жорна саморобної дерниці? Людина з пісковику їх викувала, сяк-так в старий цебрик прилаштувала і драла якусь жменю-другу млива на затірку. "Хліб нужон рабочим, – аргументував свій вчинок розкуркулювальник – а ти будеш молоть і обжираться. Не буть тому!"

Ось так: не буть і квит. Узяв та й потрощив два благенькі кружальця.

А втім, розгадка тут проста. Повізши молоти зерно до вітряка, селяни виявляли себе, що в них є якась дещиця хліба. Таких "буксирники" ловили ще по дорозі од млина, борошно одбирали, а вдома робили "трус". Ото селяни й взялися робити дерниці кожен собі.

Переробку зерна вдома забороняла постанова Політбюро ЦК ВКП(б) від 23 грудня 1932 року. В ній читаємо:

> **„Особенно партийные организации должны развернуть решительную борьбу с тайным помолом, имея ввиду, что тайный помол – одна из форм контрреволюционной борьбы против государственного плана хлебозаготовок Областные и республиканские организации обязаны утвердить твердую сеть мельниц, работающих на крестьянский помол, не допуская самовольного открытия новых мельниц, сверх списка, утвержденного областными организациями".**

За помол на офіційно дозволених млинах власник млива платив одсипне – мірчук (гарнець). З мірчука-гарнця йшло постачання місцевого робітництва. Сільрадам, та й кожному млину, доводився план здачі мірчука. Влада суворо контролювала його накопичення, оприбуткування і витрачання. Без довідки сільради із зазначенням власника млива, дати помолу, кількості зерна і кількості мірчука мірошник не мав права молоти зерно.

Згодом цей „гарнцевий податок" ввійшов у централізовану заготівлю. Збір

„мірчука” був одним із приводів до розкуркулення. Пояснення булотаке: селянин змолов вдома якийсь клунок жита. Отже, не сплатив „мірчука”, значить – „укрывает хлеб от государства”, а ще “портит хлеб на примитивных жерновах”. Розкуркулити! Арештувати за „псування хліба”. Вислати як „хлебосаботажника”.

Із постанови Політбюро ЦК РКП(б) від 23 квітня 1932 року:

> **а) Имея ввиду, что затруднения в хлебоснабжении на Украине в основном являются результатом крайне слабого поступления гарнцевого сбора, который должен был дать по плану в апреле месяце 100 тыс. тон, обязать ЦК КП(б)У принять все меры к максимальному усилению гарнцевого сбора с немедленным выводом его на пристанционные пункты...”**

Цю постанову негайно продублював Харків. Із постанови Політбюро ЦК КП(б)У від 23 квітня 1932 року:

> **“1. Категорично заборонити областям і районам, під страхом найсуворішої відповідальності, використовування для будь-яких місцевих потреб мірчука, що є зараз єдине джерело для централізованого постачання.**
>
> **Доручити т.т. Реденсу і Полякову дати директиву з цього приводу лінією ДПУ та прокуратури..”**

Зачіпок для депортації українських селян у влади булобагато.

На виконання циркулярів з центру, зокрема розпорядження уповноваженого комітету заготівель при Раді Праці й Оборони при Харківській області від 3.VIII-32 р. за №001/363 райвиконкомий собі ухвалювали заходи, які б обмежували нелегальний помол зерна. В „обов’язковій” постанові Буринськогорайвиконкому від 7 серпня 1932 р. читаємо:

> **“1. Помол зерна проводити виключно за довідками (дозволами) від сільських рад в кожному окремому випадкові.**
>
> **2. Заборонити власникам та орендарям млинів приймати на помол зерно без дозволу сільради в кожному окремому випадкові.**
>
> **3. Сільради видають довідки (дозвіл) безкоштовно лише колгоспникам не більше 20 кг продкультур(пшениця і жито) та одноосібникам, що акуратно виконують свої зобов’язання по хлібозаготівлі в розмірі не більш 16 кг продкультурна їдця в місяць...**
>
> **Голова РВК Неїзжалий**
> **Секретар Рябенко”.**

Ближче до зими норми помолу зменшувалися. Так, голова Великобубнівського райвиконкому Компанієць 17 вересня 1932 р. підписав постанову, за якою норми помолу для одноосібників мають бути не більше 8 кг щомісяця на їдця, а олійних культурне більше 2,5 кг на місяць.

24 грудня 1932 року голова Лебединського РВК Гужвій надіслав в усі сільради листа, в якому вказувалось, що дозвіл на помол видається лише селянам, які виконали хлібозаготівлю. А „норма видачі дозволу на помол пшениці” – 10 фунтів в місяць на їдця.

Цим же листом Гужвій заборонив роботу вітряків. Це, очевидно, для ретельнішого контролю за помолом.

Варто описати три найбільш поширені в ті чорні роки види дерниць.

Найдосконалішим вважався млин "столярної роботи". Жорна в ньому – це два плоскі зрізи колоди. Нижня плашка буланерухома, а верхня за допомогоюручки оберталась на залізній осі і ковзала по нерухомій. Через видовбану у верхняку лійку між плахи надходило зерно і розтиралось ними. Для кращого розтирання робочі поверхні плах густо "кувались" скалками битого "чугуну" (на скалки використовувалинегожі чавунці). Крупизна помолу регулювалась натисканням верхняка на нижняк. Це здійснювалось підтягуваннямгайки на залізній осі. Недоліком цього млина булоте, що він швидко "з'їдав поковку", і тирса із скалок ішла в борошно. Тодітреба булоїї в борошні відловлювати магнітом. Менш продуктивним і більш примітивним був млин "кузнечноїроботи". Він складався з двох частин: дошки із закріпленим на ній восьмигранним конусним штирем і трубки, обтягнутоїпо її осі товстою дротиною, що робило трубкубагатогранною всередині. Трубканадівалась на конусний штир, у неї засипалась жменя чи дві зерна і тодіїї обертали за поводок. Грані трубки ламали зерно об грані штиря. Цих двох видів млинів булонегусто в селі, бо не кожний їх міг виготовити. Та й зберігати їх булонаглядно, а томуй більш небезпечно.

Третій різновид – два плоскі камені, видовбані із бруківки. У верхньому камені в центрі великий отвір, куди засипалось зерно, а в невеличкий отвір на краю вставлялась якась цурка – за неї крутили верхняк. Щоб нижній камінь не совався, коли мелють, і щоб не розсипалося борошно, камені поміщали в дерев'яний посуд: обрізок діжки чи цебра.

Власті швидко розкусили, чому біля вітряків стало безлюдно. Ось тоді й повели наступ на дядьківські "млини". Дерев'яні кололись на дрова, кам'яні трощились на друзки, а металеві відбиралися. Розповідають, що велетенські ватаги комсомольціввлаштовувалиспеціальні рейди по знищенню дядьківських терниць.

Із багатьох відповідей на питання, навіщо це все робилось, назву дві. Одну висловив лебединський активіст: "Щоб власть понімали, бо це був наш терор класового врага во ім'я диктатури пролетаріата, і дєйствували ми, як істинні ленінці".

Відвертостіактивіста можна позаздрити: воістину діяв по-ленінськи, бо:

"Диктатура пролетариата есть власть, не основанная ни на какой власти".

(В. Ленін).

Друга відповідь булатакою: "Ми поступали чесно, потомуяк строїли соціалізм для всемірного пролетаріата. А соціалізм ето совецькая власть". Цими словами він просто перефразував ще одну мудрість вождя:

"Все, что делается в интересах пролетариата, – честно".

(В. Ленін).

А коли це все робилося не просто для пролетаріату, а пролетаріату "всемірного", то ні про якісь там сумніви щодо чесності дій не могло бути й мови. Через сльози, голод, кров, смерть мільйонів – все одно чесно, бо в ім'я пролетаря. Навіть через смерть дітей пролетаря, навіть через смерть самого пролетаря – все одно чесно.

Сумнівна така чесність.

Є невеличкий сумнів і щодо визначення “социализм – это советская власть”. Якщо соціалізм є справді влада Рад, тоді чому Ради весь час підкорялися парткомам, а не навпаки? Чому тоді весь час більшовики так старанно або нищили Ради, або обільшовичували їх, приручали?

І як тоді вірити такому визначенню соціалізму Леніним, коли він говорив:

“Социализм – это учет”,

“Социализм – это почта и телеграф”,

“Социализм – это хлебная монополия”,

“Социализм – это всеобщая трудовая повинность”...

“Это средство контроля и принуждения к труду посильнее законов Конвента и гильйотины”,

“Социализм – это контроль за распределением продуктов”,

“Социализм – это диктатура пролетариата”.

Господи, скільки їх, отих соціалізмів?

Очевидно, вождь хотів сказати, що соціалізм – це все оте, ним перераховане. Але як вдумаєшся... Та ще коли згадаєш про “хлебную монополию”, “трудовую повинность”, “принуждение к труду”, і “гильйотину” – погане думається про соціалізм. Ще гірше про його будівничих в час колективізації.

“Як же ми можемо будувати соціалістичне народне господарство, коли приречені на голодну смерть? Питаємо: за що ми билися на фронтах? За те, щоб сидіти голодними і дивитись як умирають діти в корчах голоду?”

(Із листа колгоспників села Горби Кременчуцького району до Сталіна).

ПАМ'ЯТЬ НАРОДУ НЕУБІЄННА

"Кати знущаються над нами, А правда наша п'яна спить".
(Т. Г. ШЕВЧЕНКО).

Із спогадів Маркіяна Дем'яновича ШЕВЧЕНКА
(з вулиці Любарської в Лебедині)

У мене вже пам'ять слабне. Так усе пам'ятаю, а от прізвища – вибачайте.

У 30-х роках був я секретарем комунальної секції міськради. А оскільки тоді загсу не було, то вів і ці справи: шлюби, похорони, будівельні договори, різні там довідки – начальник, номенклатура! А раз номенклатура, то посилали й розкуркулювати Професіоналом в цьому ділі не став, а вряди-годи їздив: у Михайлівку, у Байрак. Не сам, звичайно. З Михайлівки якийсь Меша був, з Рябушок – не то вчитель, не то директор школи. Стегній його, здається, звали. Нам нагани видали, бо як же "представітелю-уполномоченому совв власти до народа без нагана йти, не харашо все ето, не авторитетно". Керував директор. Запам'яталося розкуркулення в Байраці. Забрали ми в дядька пудів 300 хліба, навантажили на вози. А мене зацікавила сошка, в сінях на стіні висіла. Уся-уся дерев'яна і шашлем побита. А в нас інструкція – весь реманент забирати в колгосп. Я до сошки ще й не доторкнувся, а перепрілі мотузки тільки лусь – вона й упала на долівку. Несу її на воза, а хозяїн з докором: "Бери, бери, синку, це ще мій прадід з неї починав, може, й ти хазяїном станеш. Глянь на чепіги – бач, як вилискують. То прадідівські мозолі їх так витрудили".

Так це ж сошка, реманент. Її й по інструкції положено забрать. А були й такі, що в бідного мужика все-все позабирають: і кожухи, і рядна, а самого на Соловки спровадять. "Нехорошо все это", – каже Маркіян Дем'янович. Ще й дощечку тому мужикові на шию почеплять і напишуть: "Злісний нездатчик хліба". А тоді й водять того дядька по селу на налигачі, як ото цигани ведмедя водили. Або на спині, на кожухові напишуть. Водять і гукають: "Люди, улыбайтесь на такого-то врага". Це так в Барабашівці було. "Тяжело все это". Як я натерпівся од такої несправедливості – од того й здоров'я немає.

Ви оце кажете: хліб, хліб, хліб. Хліб – це ще півбіди. Хто не глупий, то міг би десь приховать. Набагато більша біда була – м'ясопоставка. Ні корови, ні вівці, ні

курки в ямі не сховаєш. Зайшла бригада в хлів, а вони осьдечки. А м'ясоплани не здаси – все заберуть. Тим планом село дужче розвалили, ніж хлібозаготовачем

А тодіще: давай гроші на "самообложеніє", на культуру.. казали – "культурний податок".

А де селянин копійкувізьме, як у колгоспіне платять, а на базарі торгуватьі нічим, і не дають. Ото за несплату податку половину селян з торбами пустили. "Нехарашо всьо ето".

Я гуляв з дівчиною. Валя, з Юнаківки була. Мороз. Сидимо з нею коло сусіда на лавочці, балакаємо. Аж тут наряд міліції підходить. Пізнали мене, кажуть: "Постукай в цю хату, тебе ж знають – впустять. От і ми зайдемо". Я дівчину одпустив, а сам стук-стук у двері. "Хто там?" "Це я, ваш сусід, Дем'янів хлопець, Маркіян". Зайшли в хату. Дід і баба самі живуть. "У вас золото є? Бо робитимемо обшук". "Робіть". От один з міліціонерів поліз під ліжко. А там дідова та бабина параша стояла. То він і вбрався в неї руками, перекинув, оббрьохався. Тут смішно, а сміяться ніззя, бо при ісполненії. І мені треба булоце все пережить, перенести.

Арештували діда й повели в міліцію. А там, знаєте, як визолять... І на брехню скажеш правда. Мій дядько Степан Васильович – сапожник, а жив у нас, то розказував: підлога цементна, їсти-спать не дають і щоночі – в зуби: де золото, сука?

Яке в нього золото? Одні лиш вуса, та й ті обрізані по-чоботарськи, щоб гвіздки в губах зручніше тримать.

Іван Михайлович Ігнатенко, кожевник, теж сидів і багато чого розказував. Харч, каже, самі покидьки, та і тих пучка...

А голод... Голод великий був. Пекли ляпанці із сушеної і товченої браги. "Сталінцями" називалися.

Я на роботу в міськраду або через Перекоп ходив, або Труфанкою. Дивлюся: там один лежить, там другий. А найбільше мерло під "Торгсіном" та на базарі.

Ми колись зібрались випить: я, Півоваров Петро, Горошко Василь з Пилипенської, Рудецький, Жук з пожкоманди, начсоюздрукуХовратенко, голова міськради. Так нам з підсобного господарства всього-навсього тільки одне відро картоплі й дали. І огірків тільки відро. Хліба булозовсім трохи. Ото й уся закуска. Так що голодно буловсім.

Мені теж тугуватоприходилось. Я хоч і вхожий був у райком, а пайка спочатку не було. Бо в мене "положеніє неважне – служащий". А от якби партработнік, або там ще якийсь придурок – "другое дело". А райком пайки получав. Ще й які пайки. Знаєте, приказка була: "Піду в райком за пайком". А тоді мені начальник союздруку й каже: переходьдо мене, то й ти матимеш хлібні карточки. Я й пішов. А з хлібом – уже й ми герої.

Так шо голодбуввеликий. А балакать про нього булоне смій, не дозволялося. Нащот цього булострого. Був я раз на бюро райкому, а завгосп із лікарні, Терентій Карпенко, на те бюро запізнився і почав оправдовуватьсяперед секретарем. Каже: "Іду, а на Замковій греблі лежить мертвий – ото я й вернувся сказать конюхові, щоб його забрали. Дійшов до нарсуду– ще двоє лежать. Знов вернувся. Доходжу до аптеки – вже троє лежать... Ви ж самі приказали, щоб "мертвеци не валялись мертвимі". От я й вернувся сказать, щоб померлих з голодуприбрали". Божечки,

секретар аж підстрибнув на місці: "Какіє ето голодающіє? Ето лодарі. У нас нет нікакогоголода! Єсть кулацкій саботаж, і ми іскоренімего".

Я тоді у справах в Харкові бував. Там є район такий – Шатиловка. Де зарої великі. Ото тудий звозили всіх мертвих з довколишніх вулиць. Харченко Йван поїхав у столицю по комерческий хліб та й упав мертвим. Його й одправили в ті зарої. А він узяв та й проснувся, та рачки, рачки і виліз з того кладовища. Ще й хліба купив і вижив. А його товариш не вистояв хліба, погиб.

Харченко розказував: хто на танковому заводі робив, тому нічого. Там одне пирожне 25 копійок коштувало. І бери скільки хоч. Ото як буханкукомерческого хліба розстараєшся та за рогом вулиціпродаси, так на двадцять пирожних і вторгуєш. Багато так робило.

А ще я сотенним був – зганяв людей з підводами на різні роботи: скажімо, буряки возити з Гудимівки, чи там дорогу висипать. Моя сотня – Тросвящина і вулиці Пилипинська та Гудимівська. А жив я в Капрановому провулку. Зі мною рахувались, по батюшці величали, сам Біланов, начальник ДПУ, під козирьок брав. Принесу я йому зведення, скільки сьогодні померло, а він мене вітчиною пригостить, коньячком, ікрою чорною. Покуримо. Анікдотами розміняємось. А мерло в Лебедині, по моїх зведеннях, не дуже багато: так десь десятків чотири-п'ять щодня. По селах мерли дужче.

А то раз викликає – я ж і сідаю за його стіл по-понібратськи. А він як скипить: "Встать! Смірно!" І показує мені якусь довідку: дана гражданіну такому-то... А тоді як було: в довідках указували, чи "лішон права голосу", із "какого сословія проісхожденія", "какое отношеніє к соввласті" – все писали. Мене бухгалтер навчив і я за "отношеніє" завжди писав – "лояльное".

А трапилось те, що "лішонному права голосу" написав "нет, не лишався". А написав це із справки, виданої депутатом Харченком. Так я мерщій в міськраду, знайшов ту справку, приніс. Він прочитав і каже: "Ти не віновен, а с тем ми разберьомся". І дав мені закурить ще й коньячку капнув.

Хороший був чоловік. Строгий, а не жадний.

Відступ автора

Зауваження Маркіяна Дем'яновича щодо м'ясопоставок справді слушне. Цей різновид визиску нерідко був болючіший від розбою хлібного. Це стверджують і архівні документи, і самі селяни. Людей прямо розпинали м'ясоподатками, молокоподатками, культзборами, грошовими зборами: на Осовіахім, на позику, на допомогу бастуючиму капіталістичних країнах, на пресу, на агітмасові заходи тощо. Був навіть податок – "гноємінімум" – кожен селянський двір мав одвезти у поле певну кількість гною. Невиконання завдання могло бути погашено грішми (штраф). Уявімостановище: голодуюча, вмираюча сім'я мала щодня здати державі 5 літрів молока, по 30 яєць від кожної курки в рік. А ще 50-60 кілограмів м'яса. Так званий "культурний збір" був для селян і великим у грошовому вигляді, і болючим у моральному плані, бо стягувався він на утвердження більшовицької ідеології. Іван Федорович Божко (с. Рябушки) казав так:

"Уявіть собі моральне становище селянки, коли до неї в хату ввалюється бригада "собашників" і заявляє: "Ми, Харитино, ходимо-беспокоїмосьщоб усі селяни

і ти тоже, жили харашо й культурно, а значить щоб платили "культурнийподаток". А ти на культуру не дала ні першого, ні другого зноса. А тому робимо тобі, молодице, опись: хату, сарай, ось оці-о рушники, курей… Що в тебе ще є путнє? Ага, ось оці-о чобітки… Роззувайся…"

Із листа колгоспника О. Тургенка (с. Войнівка на Харківщині) до газети "Колгоспне село" 13 квітня 1933 р.:

> **"Я колгоспник. Дякуючи постанові РНК і ЦК ВКП (б) про те, що кожен колгоспник має право розводити й тримати в своєму господарстві рогату худобу я тримаю в себе корову. За цю корову я повинен носити до сепаратпункту молоко. Але в мене корова ще не отелилась і зараз не доїться. Сільрада вимагає з мене, щоб я носив молоко. Звичайно, що молока не маю і тому не ношу. За це сільрада оштрафувала мене в 100 крб. А коли я не заплачу штрафу, бо нема за що вторгувати, то сільрада продає моє майно... я міг би здати тоді, коли отелиться корова, бо від молокозаготівлія не відмовляюсь і по отеленні корови виконаю належний план".**

Відповідь Тростянецької районної КК РСІ редакції газети "Радянське село" 18 вересня 1933 р.:

> **"На Ваше запитання про незаконне вилучення корови у громадянки с. Боромлі Василенкової Мотрі Михайлівни райбюро скарг Тростянецької КК РСІ повідомляє, що перевіркою факту нештатним інспектором райКК-РСІ та Боромлянською секцією РСІ виявлено, що до громадянки Василенкової М.М. м'ясоподаток було доведено згідно з законом. Повідомлення вручено своєчасно, але, не дивлячись на це, громадянка Василенкова план м'ясоподатку не виконала в строк, через що сільрадою був наданий штраф і за невиконання штрафу сільрадою було вилучено корову.**
>
> **Зав. бюро скарг при Тростянецькій райКК-РСІ – Євтушенко".**

Із спогадів Панаса Михайловича СЕМЕНЕНКА (з вулиці Спартака в Лебедині)

...Мати моя ворожбянська. Батька не знав, бо нагуляний я. По тодішніх звичаях записали мене на хрещеного батька. Тожбув я Михайлов Панас Іванович. А вже як пішов у школу, то мене й переписали на вітчима. І став я Семененко Панас Михайлович. Так і пишусь.

Світа бачив багато, голодунабачився ще більше, а хлібокачкукомсомольцемі сам робив. Вам про який голод розказувать – про сталінський чи про ленінський? У ленінський я ще хлоп'ям був, але "сознательним", бо вже ходив із старшими "панів бить".

Залітаємо в гімназію і ну дрючками по портретах Суворова, Кутузова, Толстого.. Пани ж! То ж розкажу те, що довкола бачив.

Отут, де тепер пологовий будинокстоїть, ремесляне училище було, а початкова школа була у теперішньому будинкутубдиспансера. А там, де колись "ухогорлоніс"

був, там городський карцер містився. Між ними – мертвецька. Оце сюди, на цей п'ятачок, з усього міста звозили, а то й цугом стягували покійників. Під кущами, під стінами будинків купки людей лежать, на сонці печуться – розбухають. Наче ти на поле недавньої битви ступаєш. Звозили до мертвецької, а ладу давати – не вправлялись. Я за свій вік всього набачився, війну пройшов, а такої кількості трупів, як на тому п'ятачку, не бачив ніде.

На Троєцькому кладовищі, саме отут, де Кладбищенська вулиця в нього впирається, де Жижчина і Римарчина хати до кладбища підступають, карцерники для покійників величезні ями копали.

На вулиці Гоголя, коло Силки і Калашника, жив дід Довбиш. У нього був віз. На тому возі стояв здоровий, довгий ящик. Ото він у той ящик навантажить 4-5 покійників і поганяє до ями. Ні-ні, це не сам од себе. Це од лікарні. І кінь од лікарні був. Довбишеві за це платилося, здається, камсою і хлібом.

Власть людям пояснювала, що це морить тиф. Був і тиф – не перечу, але в основному косив голод. Тоді цілими ротами ходили по селах червоноармійці і забирали для держави все: зерно, худобу птицю. Казали – це продрозверстка.

Звідки це я знаю? Бо ріс безпритульним, шпаною. Ночував і на вокзалах між дверима, і в склепах на сумському кладовищі. (В одному склепі на ланцюгах цинковий гроб висів – ми на ньому гойдалися). Ще до школи життя мене тільки так вимняло!

А сталінський голод на всю пам'ять розсівся. У 24-му році мене відловила міліція і віддала вітчимові з умовою, що той оддасть мене в перший клас. Чудасія: півпарубка, а в перваках. То я за рік кінчив чотири класи. Це в тій школі, що на її місці пологовий будинок тепер стоїть. А тоді пішов у першу школу. Директорував там Василь Іванович Волинський.

Після семи класів поступив у комуну "Комсомолець України". Вона була на місці теперішньої автостанції, а головував у ній Дачко Нестор Іванович. Став комунаром, комсомольцем, а тоді став ще й робклубівцем, цабе – не переплюнеш! А як поступив учитись на бухгалтера, став я зовсім на розхват. Ходив і продподаток стягувать, і хліб забирать, і розкуркулювати, і золото "трусить". А ще м'ясозаготівля була. Зараз про це чомусь не згадують, тільки про хліб говорять. Забулося, мабуть, як ходили з двора в двір: хоч лусни, а оддай 70 кіл м'яса. А де колгоспник візьме стільки? Це ж ціле порося. А як немає його? Тоді тягнуть з двора корову. А в дядька семеро чи одинадцятеро дітей – як йому бути без корови? То була справжня війна з селом – не згірш хлібної. В Червнелому селянин сокирою корову боронив од фінагентів. А тоді бачить, що тюрмою пахне, та рукудо порога і гах! по ній сокирою. Так долоня й одлетіла. Ще й ногою її копирснув: ось вам моє м'ясо! Подавіться!

Справді, "м'ясна війна" держави із селянством була не менш лютою, ніж хлібна. Уявіть собі: сім'я спухає од голоду, вся надія лиш на корівчину, що ось-ось розтелиться і порадує діток молочком. Аж тут ввалюються в двір "червоні свати"- вимітайли і вимагають в хазяїна терміново здати 4 чи 5 пудів м'яса. Де він їх візьме? Ось тоді люди й хапалися за сокири, за коси. Таких судили "за покушение на совєтскую власть".

Пам'ятаю, як у курганської вдови тягли корову в м'ясопоставку. Жінка і голосить, і кляне, і "пробі" кричить... Діти й собі аж розриваються. Пірхнули ту

жінку – аж ноги задрала. А щоб більше не чіплялася, схопили за патли та в кізяки її, в кізяки. "Оце твоє м'ясо. Оце твоє..."

А біднота така в хаті, що аж наскрізь світиться. Таку сім'ю годилось би зовсім од податків звільнити. А хто посміє? Ніхто. Бо тим і сам себе у "враги соввласті" запише. Тоді "м'ясні" постанови були суворі.

Хоч вірте мені, хоч ні, а я на тодішній комсомольський розум вірив, що так і треба робить, що революція "продолжається". Але заядливим служакаю, нелюдом не став. Це – божуся! Тодіж як було? Багатші хлібець одвозили до бідніших родичів. Я це бачив, знав, але нікого не продав, хоч це й не по-комсомольськи було. Я більше дотримувався не комсомольських, а неписаних моральних законів шпани. Вони встократ людяніші від комсомольсько-більшовицьких.

Кого ходив трусить? Скажу. Тимофія Леонтійовича Ївка – його заперли, і він признався, що є кілька золотих монет під яблунею. А ще Мінька та Лазуренка трусили. Лазуренко був кожевник, його чинбарні під лісом стояли. Той сказав: "Я золота дома не держу, а здав у банк". Перевірили: точно, здав.

Хто зі мною куркулити ходив? Хоменко Андрій ходив. Хоменко Іван – він секретарем комсомольської організації на Кобіжчі був. Олексій Федорович Соломка – цей був членом бюро тої ж організації. А ще Петро Півоваров. Цей шомполом-штричкою зерно шукав. А тоді – Павло Рядовий. У цього нюх теж добрий був.

Як це робилося? А дуже просто. Заходить бригада в двір. Казали "здрасті", а більше відразу: "Ви хліб здали"? "Та в мене нічого здавать". "А це ми зараз перевіримо". От і починався обшук.

А главенствував над нами Петро Кохан. Якось воно не з руки говорити, бо одну ж кашу варили, та нехай пробачать мені два останні – ох, і звірюки були! В нещасного дядька все вверх дном переривали, до нитки вигрібали і з хати виганяли. Такими людьми, як Кохан, керувало самолюбство, жорстокість, улесливість, чиношанування начальників, готовність виконати будь-яку їхню прихіть, аби тільки догодити, щось шепнути на вушко, щоб вислужитись. Для них головне – щоб ходить "при нагані". Є наган – значить ти "з почтенієм". Власного розуму в них булообмаль, грамоти – ще менше. Вони, вже й на пенсії будучи, ходили в "повзунковугрупу". Так в системі політосвіти називали групу початківців. Кохан теж до самої смерті не виліз "із повзунків".

Тоді на розкуркулення план доводили. Кохан завжди своєю бригадою той план перевиконував. Мені начальник міліції Сусідко розказував: "Викликали в Суми на нараду і кажуть: в районах розвелись вороги народу. Називають: в Охтирському – 5 ворогів, у Лебединському, скажімо, – 6, в Недригайлівському... І так по всіх районах. Їх треба виловити і знищити. Усі переглянулися: це ж рознарядка на відстріл. От один із залу й осмілився: у нашому районі ворогів немає. А доповідач: "Ні, є, ви їх просто прикриваєте, бо й сам з ними у змові".

Арештували того сміливця, та тільки його й бачили... Правда, це було трохи пізніше, але такий метод рознарядок був і на початку 30-х років. А Кохан умів виконувати будь-які рознарядки. З його розповідей – "врага" клали на стулку воріт і прив'язували. Вцуровували так, щоб він не міг і поворухнутись. Якщо це зимою, то поливали ще й водою і накривали другою стулкою. Так тримали, доки не зізнається, доки не підпише протокол допиту. Щоб допитуваний зовсім не замерз,

його на певний час вносили в хату, відігрівали, а тоді знов клали на мороз. Кохан казав, що це "легенький" спосіб. Були способи й важчі.

Це був чоловік, якому безмежно довіряла влада, і він виправдовував її довіру. Розбив шворнем голову своєму сусідові, щоб уникнути відповідальності, пішов у загін Фролова. Він часто вихвалявся своїм бойовим досвідом. Але досвід той зводився до тортур над селянином при викачці хліба.

Відступ автора

В доказ правдивості свідчень Панаса Михайловича Семененка подаємо ще один документ розбою влади – так звану "м'ясну" постанову. І просимо читачів звернути увагу на час виходу цього документа – в час скаженого зростання числа голодних смертей.

Постанова ВУЦВК і РНК УСРР від 10 лютого 1933 року.:

"Щоб забезпечити повне виконання обов'язків селянських господарств щодо здавання державі м'яса та запобігти незаконних вчинків сільських органів влади в справі м'ясозаготівель, Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет і Рада Народних Комісарів УСРР постановляють:

1. За незаконні звільнення одноосібних селянських господарств і колгоспних дворів від здавання м'яса – голів сільських рад притягти до кримінальної відповідальності та застосувати до них:

а) за незаконне звільнення від здавання м'яса – позбавлення волі на реченець не менший, як рік, а в найбільш злісних випадках (незаконне звільнення куркульських та заможних елементів з особистих або корисних міркувань і т. ін.) застосовується довготермінове позбавлення волі (арт. 97 К.К.);

б) за невручення або невчасне вручення зобов'язань щодо здавання м'яса – позбавлення волі до 3 років або примусову роботу на реченець до одного року (арт. 99 Крим. Код. УСРР);

в) за тії самі вчинки, коли вони спричинили недовиконання плану м'ясозаготівель, – позбавлення волі на реченець до десятьох років, але не менше, як два роки (част. І, арт. 100 Крим. Код. УСРР).

2. Запропонувати Народному комісаріату юстиції УСРР забезпечити найскоріший розгляд цих справ, встановивши безпосередній контроль за проходженням цих справ та облік їх.

Голова Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету Г. Петровський

ГоловаРади Народних Комісарів УСРР В. Чубар

Секретар Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету Ю. Войцехівський".

Незважаючи на голодне вимирання України, партія застосовувала всі репресивні заходи, щоб якповніше стягнути із селянина грошові і натуральні податки. Неабияким тягарем для людей була так звана "молоздача" - молочний податок з двору.

Із телеграми ЦК ВКП(б) та РНК СРСР до ЦК КП(б)У від 9 жовтня 1932 р., підписаної Сталіним і Молотовим:

"ЦК и Совнаркомсчитают ходмаслозаготовоквашей республикикрайне неудовлетворительным. ЦК и Совнарком указывают на особо важное значение плана маслозаготовок для обеспечения экспорта и рабочего снабжения, и обязывают… добиться немедленного решительного перелома в ходе заготовок и обеспечить безусловноевыполнение плана…"

Із спогадів Василя Митрофановича СТЕБЛЯНКА
(с. Будилка)

...Я сам із Захарок, це Гудимівської сільради. Хутір– степовий, заможній. Він хоч і невеличкий сам по собі – 16 дворів, але люду мав густо: по 10–15 душ було в хаті. А худоби скільки! Хутір старовинний, родоводуглибокого. Що не двір, то й справжнє господарство. Мені й не пам'ятається, щоб у кого не було паровиці коней. В кожного комора (а то й дві) для хліба, клуня з снопами, стайня, саж. Дубові ліси до хутора підступали, і в кожного була своя латка лісу – десятини 3-4: дуб, ясен, липа. Гарне дерево. Тожі хати були в хуторі рублені, добротні. Самі хуторяни майже всі між собою були родичі. Жили дружно: як храмувать, було, так храмувать, а вже як і робить, так звиняйте, й ночі мало. Який був труд – такий був і достаток.

Тільки ж посміялася власть із труда нашого, розтринькала достаток, розвіяла. І людей трудящих понищила. Підхопила їх, як буря онучу, і занесла на погибель в чужі світи. Усім селам України, усім містечкам, усьому людові нашому зсукала Москва зашморга. Захаркам тут обійшлося дещо легше. В нашому хуторі довгенько Харитон Фролов жив. Ото він наш хутір і оберігав – земляки ж як не як. Уже й великим начальником став, а ми все мовби під його крилом ховалися. Других розкуркулять, розпродають, подушки попорять, пір'я по вигону розвіють, а самих усіх жужмом – на висилку, у тайгу. А нас довгенько і зовсім не чіпали, а тоді хоч і куркулили, так "з поблажкою". Цебто, хоч і заберуть все, хоч і дворище розгребуть, і хазяїна засудять, а виселок був не далі того ярка, що під хутором. Воно, правда, й меду од того оберегу, як кіт наплакав: що в сибірах, що в ярках – все одно з голоду видохли. Але що було, те було. А з іншого боку – воно може ще й гірше. Колись Фролов оточив своїм загоном загін Кучера в Радчуках (це ще в 20-х роках було), та душ 15 і вистріляв. З тих пір радчуківці і озлобилися на наш хутір. Стали німці людей в Германію забирать, так радчуківські прихвосні всіх дівчат з нашого хутора і видали на каторгу.

Розпочалось те нищення якось враз. Ще сьогодні ти засипав у коморухліб і радів із свого достатку. Завтра ти вже був жебрак. А післязавтра тебе вже скосила голодна моровиця і сусіди потягли тебе до глинища.

Коло нас Захарки жили: Остап, Савелій, Гаврило. Три рідні брати. Івановичі. Та й сліду по них не лишилося. Як приїхала "буксирна бригада" – тільки пір'я полетіло. Остапа забрали і засудили. 10 років дали за те, що хазяїнував з душею. А сім'я: хто по світах розбрівся, кого голод видушив. Жінку його, Федосину, під ярком у глинищі пригребли, бо й до кладовища дотягти гаразд нікому було. Вигнали її на мороз із хати в чому стояла і зимуй, молодице, як знаєш. От і задавив голод та холод. Із її дітей тільки Галя й вижила.

У Захарка Гаврила було три сини і дві дочки: Павло, Яків, Мусій, Паша і

Марфуша. Всіх голод витоптав, всіх виморив. Та й як йому не витоптать було, як розпродали їх "буксири", розтягли все. З хати, з погреба повигрібали, лиш одну хату-пустку для дітвори залишили. От голод і прийшов з косою. Спочатку вмерла жінка (Пашою звали), а тоді й сам Гаврило. Дітки ще мучились тижнів два, а то й три. А тоді й посіялись: Павлуша, Паша, Марфуша, Мусій. Мусій той старший був, ужежонатий. Помер і він, і його жінка, і двоє дітокїхніх. Вижив тільки Яків. Ще й на фронт пішов. Там і головусклав.

Середульший, Савелій, найзаможніший серед них був. На трьох дівчаток розстарався. Як маківки: Галя, Настуся і Ліза. А тоді овдовів. Вмерла його Федосина. То він і взяв собі другу жінку, з Калюжнів. Прижив ще трійко діток: Пашу, Марійку і Полю.

У цього забрали все. Не тільки рядна та рогачі, а й хатурозібрали і перевезли в Забуги. Сім'ю ж викинули в ярок. "Ярок" – це за селом у яру сільрада одвела латку урвища для виселенців. Мовляв, довбіть нори-землянки і живіть у них доки не виздихаєте. А в хутір чи село – ні ногою, бо ви – чужий елемент. Як тільки побивалися за добром дітки! Такого голосіння Захарки, мабуть, одвіку не чули. Особливо Галю булошкода. Вона найстаршенька, на одданні була. Знаєте: полотна наткала, рушників навишивала, чоботи-сап'янці, намисто, простиня з вишиваним підзором, подушки – усе, як у людей... Забрали, похапали, подрали... Що пропили, що з торгів продали. З чим тепер дівці заміж іти?

Де діти поділись? Старшенькі розбрелися по родичах. Ліза – до тітки в Куличку а тоді в Харків виїхала. А Галя... В Калюжнях у Калюжного Андрія жінка вмерла, то вона й пішла за вдівця. Найменшенька Поля – ще янголятко було. Куди йому в ярку жити? Ця померла відразу. А мати з двома дітками ще довго тинялась по хуторах. Опухла вся. І дітки, Паша та Марійка, опухли. Ото вона їх і покинула на шляху: мо', хто підбере та вигодує. Попали вони в рябущанський патронат.

Сам Савелій довго бродив світами в пошуках роботи, та без довідки сільради комути потрібен? А тоді якось зачепився в Чупахівці. Руки в нього золоті були. Що не візьметься, те, було, й робить. Доручили йому хліб пекти для заводчан, то кращого майстра й шукати не треба.

Дівчата, ті що в патронаті були, згадали, що їхня найстарша сестричка в Калюжнях у заміжжі. Розпитались, де це воно та й почали в гості ходити. Слово по слову – об'явився батько. Похвалилися радістю в патронаті, так їх і вигнали звідтіля: при живому батькові не положено державний хліб їсти. Спровадили дівчат у Чупахівку. А тоді думали-гадали та й надумали, що хату в Савелія забрали "неправильно". Чавуни, горшки, подушки, корову – все правильно, а хатунеправильно. Забирай, Савелію, свою хату назад. І Савелій найняв заводчан, розібрали вони в Забугах хату і перевезли її знову у Захарки. Став Савелій жить з дітьми на своєму подвір'ї.

Така вже доля людська... Прийшли німці і поліцаї, посадили Савелія в холодну, бо переховуєдочку од отправки в Германію. І таки вислідили дівчину, забрали. Три роки вона пробулана німецькій каторзі. А тоді прийшли наші – і знов чоловікові непереливки: ах ти ж куркуль недобитий! Одібрали хату і ще раз перевезли її в Забуги. Так вона там і по сьогодні стоїть пусткою. А Савелій таки не втік од голоду. Помер у післявоєнну голодовку в 47-му.

У мого батька Митрофана Артемовича і матері Явдохи Іванівни спочатку булоаж одинадцять десятин землі. А ще латка лісу і три десятини ярка-сінокосу. Все це їм дала влада в наділ. Батько був чоловік видний, тямущий, з германської прийшов з хрестом і медаллю, двічі поранений... З Фроловым приятелював.

В 28-му році землі в нього трохи надібрали. Таке, мовби, як переділ був. В 31-му році забрали двох коней, коровуі кабана. А розкуркулиливже повністю восени 32-го. Спочатку батька викликали в сільраду. Мабуть, разів три викликали. Бить не били, а стрілять націлялися – страхали. Вимога одна – оддай хліб. Чудніякісь: три дні тому як забрали все до зернини, а тоді – отдай ще. Де ж його взять? Кажу почесному: прихованого не булоні кілограма. Ото батька за несплату натурального податкуі засудилипо 58 статті. Судбуву Гудимівці, судивчомусь міліціонерСусідко, а з обвинуваченнямвиступали голова Гудимівської сільради Павло Пономаренко(повуличномуМашкун) та будильчанинФедір Радченко. Я був на судіі все чув: "враг народа", "злосний нездатчик", "ігноріруєтьсоввласть і міропріятія" і таке інше.

А з хати виганяли вже пізньої осені. Уже в нас не булонічого: ні курки, ні дровець, ні хліба, ні картоплини. Сидимо ми втрьох на полику: я (мені тоді 9 років було), сестра Катя – семилітка і Марусю няньчимо – вона тільки навчилася сидіть. Батько – в тюрмі, мати – в лікарні. В неї антонів вогонь ноги палив – гангрена. Сидимо, защіпнулися та од холоду-голодутремтимо. Коли це за вікном підводи торохтять– "буксирники" приїхали. В двері грюкають, у вікна торохтять. Страшно. Заховались ми під кожуха, і не дишемо. Так вони вибили віконнірами, влізли в хату, розчинили навстіж двері і давай все з хати виносить та на підводи вантажить. А нас, дітей, як є, на сніг виставили. СпочаткуМарусю винесли і посадили на городі на якусь ганчірку, а тодій нас викишкали.

Що їх найдужче манило, так це – кожухи. Батько наш був неабияким кожушником Сам і шкури чинив, сам і шив. Та які кожухи! На три, на п'ять, на сім вусів. А чинарки які! Тепер таких і в кіно не показують: довгі, в талію, на вусах, з опушкою, а по боках опушки вишивка широка. Отут двома смугами на грудях. І поли розшиті – вигаптувані. Опудалов дягни – і красенем буде. В таких чинарках булоприйнято тільки на Йордань ходить, або ще на якесь велике свято.

Оте батькове вміння кожушникуватьі в тюрмі його врятувало. Казав: з ним душ 15 земляків сиділо і всі вигибіли. А він вижив. Пошив начальниковітюрми таку чинарку, "якої ще й світ не бачив". А тоді ще й його жінці – вона землячка була, з-під Харкова. Потім ще комусьшив. От вони його й порятували, а тодій випустили достроково, та ще й з правом повернутися на Україну.

Ото як вигрібали все з хати, голова сільради Пономаренкоі взяв собі чотири кожухи. Радченкові Федору дістався тільки один. Дзеркало тут же продали Захарові Харченку. Решту склали на підводу та й повезли. А хату замкнули. Ми довгенько мерзли на вигоні, а тоді Уляна Забуга взяла Марусю та й перенесла її до Уляни Дмитрівни Пустогвар. І нас тудиж повела. Пустогваркуне розкуркулювали, то до неї й збилось аж чотири сім'ї. А її сім'я п'ята.

Якби світ не без добрих людей, пропали б ми всі. Це точно. Уже опухли, як колоди, уже світ туманився. Однесла мати і хрест батьків у "Торгсін", і медаль в обмін на муку та пшоно – ніщо не рятувало. А тоді якось удалось через людей здать Марусю у дитбудинок для немовлят. А Катю – в дитбудинок на Зарудку

Мені теж пощастило. Колись батько пошив кожуха міліціонерові Артему Герасименку І щось там чи за копійчануціну, чи так догодив, що той міліціонер, як побачив мене пухлого, узяв за руку та й повів у "реформатор". Лебединці його звали – "тюрма Макаренка". Він на Сумській вулиці, в колишній тюрмі був. Туди дітей приймали не менш як п'ятнадцятиліток. А він і мене тудиякимись неправдами влаштував.

Ось так ми й розлізлися між людьми. І всі троє вижили. Хто робив оцей увесь гармидер? Знаю всіх, бо всі вони тутешні. І їх, і їхніх батьків, і дітей знаю. Нас викидали з хати уженазвані мною Пономаренкоі Радченко. А тоді ще Розпутьки з Радчуків: Микола, Пилип, Василь, Степан (Степан – це бандюга з дитинства був). З ними Моренець Пилип, Бурлюк Андрій, Калюжний Митро і Воскобойник Семен. Десятеро їх підводами приїхало. Всі з берданками, наганами. Вони ж і інших розоряли. Це – гудимівський актив. Ходила з ними ще й Пріська Ворожчиха. Комсомолка Заядла дівка була. Та як нас з хати виганяли, її не бачив. Пізніше вона в Лебедин виїхала. Там і заміж пішла. Непран її прізвище по чоловіковістало.

Що я вам за всіх скажу? Більшість з них сільськими дурисвітами росли. То поб'ють когось, то обікрадуть, то нап'ються – і такого гармидеру накоять! А десь у 28 році такі враз свідомі поробилися! Так посвідомішали! В партію заяви понаписували. Та бандит і в партії – бандит. Тільки прав більше.

Ось вам і доказ. В Радчуках це було. Коло пожежного гаража саме. Там тітка Марина жила. Ляшко її прізвище. Зварила тітка якоїсь затірки та й поставила остудитина порозі. А Василя Бутка хлопчик, Ваньком звали (таке голоднета пухле блукало, що й дивитись жалко, йому на одинадцятий повернуло), побачив те горнятко, та тут же при тітці схопив і випив його. Де не взявся активіст Пилип Моренець. Як схопить того Ванька, як почав гамселити. І вбив. А тоді витягнув із стіжка клюшку, що смичуть сіно, зачепив нею дитину за щелепу, та й одтіг на ярок. Доки тіг, дитина й очуняла. Так він як скочив їй на груди чоботищами, як почав гамселити та тупцювати і роздавив дитину, потрощив усього. Ще й наказав: хай хто візьметься прикопать, то й тому те буде.

Ні-ні, це не вигадка. Я саме на ярку "пасся" і сам те бачив. Злякався дуже. Думалось: зараз і мені те буде.

А допомагав Пилипові вбивати дитину вчитель (чуєте: вчитель!) Олексій Федорович Калюжний.

Лежав той Ванько на яру щось до двох років. Одні потрощені кісточки з нього на сонці пеклися. Зараз, може, й дико це здається, а тоді активістові вбити людину було– що раз плюнути. Зайшла до нашого села одна жінка з Олешні (Олешня майже вся вимерла з голоду). Пухла, в лахмітті, милостині просить; подайте Христа ради. Так Микола Розпутькой подав: "Ходять тут різні, мать-перемать, тільки заразу розносять". І вбив жінку. І ніхто й слова проти вбивці не сказав. Боялися. Власть! Партія!

А як уже люди трохи осміліли, то менший братик Ванька Гриша разом з учителькою Андрієвською написали про це звірство комуністів Молотову Так і написали: "Потрощені Ванькові кісточки і досі на ярку лежать". А ще написали, що був убитий ще один хлопчик Ілько Ворожка. А ким убитий, хто його зна. І його кісточки у проваллі валяються.

Це зимою було. Приїхав чи то з Харкова, чи то з Москви чоловік. Розпитував дітвору про все, по цукерці нам дав, з учителькою говорив. А як сніг зійшов, приїхало аж троє. Кореспондентами назвалися. Ото вони ті кісточки в газету загорнули та й пішли до провалля по Ільків череп. Туди, а його вже вкрадено. Ще вранці лежав, а в обідню пору вже немає. Хто вкрав? Та ті, хто був причетний до вбивства. Почули, що смаленим тягне, от і вкрали. Од ярка кореспонденти пішли на бригаду, щоб коня взять. І ми, діти, з ними. Так Моренець і накинувся в конюшні ззаді на главного гостя. Тільки замахнувся дугою, а другий гість як вихопить пістоль та як бахне Пилипові коло вуха. Арештували Моренця і поїхали до школи. Коли це їм назустріч ще один убивця йде – вчитель Калюжний. Побачив він, що дружка вже зашилили, та обріз з-за поли хвать – і націлив у кореспондентів. Та гості були теж не промах. З першого пострілу поранили Калюжного в голову, а тоді звалили, подерли на ньому сорочку, звязали тим дрантям руки та й повезли в Лебедин. Там їх і судили. Калюжний так і не повернувся в село. А Моренець щось недовго й сидів. А прийшовши додому, став злодієм. Його ще раз судили. Повернувся вдруге вже при німцях і став старостою. Був такий лютий та придурастий, що й світ таких не бачив. Як повернулись наші, судили його ще раз.

Ось на таких "вірних ленінців" і спиралась партія в колективізацію. Тільки нащо ото ви вірних ленінців у лапки берете? Без лапок пишіть. Бо саме Ленін казав, що іной мерзавець для партії тому й цінний, що він мерзавець. Навіщо ж тут лапки? Оце колись поїхав на батьківський хутір. Не інакше як старість підступає, дитинство діда поманило. Немає вже Захарок. Стоїть одна лиш пошарпана хатина. Захарко Ганна віку доживає. Бідність. Холоднеча. Гаразд нічим ні в печі протопити, ні на стіл що поставити. Та й свіжий хліб у хаті гість не частий. Тиша і смуток.

От тепер вас і запитую: землі ні добавилось, ні убавилось, а де ж достаток подівся? З правлінцями говорив. Кажуть: тільки й того, що зводять кінці з кінцями. Чому воно так? Та тому, що ми вистріляли, винищили тих людей, які землю любили. А хто й лишився в живих, тому по руках добряче шльопнули: голодом, арештами, тюрмами, дармоднями, упослідженістю, одуром – не лізь, воно не твоє, воно державне, колгоспне. Ти на цій землі ніхто: поденщик, найманець, чужак.

А як не хочеться на своїй землі чужакомбути.

Із спогадів Олександри Панасівни ГРЕБЕЦЬ
(х. Гребці Будильської сільради)

...Це я по чоловіковіГребець. А дівоче прізвище в мене Дятленко. Жили ми у той страшний час в Куличці по Середній вулиці біля магазину: батько, мати і нас четверо. Фросина – 10 років, за нею йшла я – 8 років, тоді Люба – 4 роки і найменшенька – Марійка – уже вчилася ходить, батько тільки-но "путо" перерізав.

Так ото саме в осінню пору 32-го нас і записали в куркулі Записали та й вигнали з хати під тин. А в нас, по-правді, ні землі лишньої не було, ні худоби. Просто жили сім'єю в мирі та злагоді і не лінилися – от і не голодували.

Старшенька – уже полільниця, я по господарствупоралася. Любі хоч і чотири роки, а вже гусопас. А всі разом найменшеньку няньчили – Марійку.

Так ото ж я й кажу. Наїхали "буксири", витягли все з хати, а нас – під тин. Здихайте там, бо вже й хата не ваша. Хто виганяв? Я вже достеменно всіх не назву, а знаю тільки, що їх булаціла тічка: Дятленко Лука (по-вуличномуМаксимей), Дятленко Трохим (на прізвисько Горбатий). А ще Сахно, звать не пам'ятаю. А тоді ще Дятленкова Уляна. Ця комунаркоюбула, горласта така. А з ними ще три сестри Боженчихи з Кругу: Оксеня, Шура та Явдошка. З Будилки приїздили два Попови: Петро та Савка. Ці комсомольців водили. В ту осінь вони стільки гнізд порозвойовували.. Он тільки на нашому кутку– Дятленків, Стрільченків, Борецьких...

Жили ми по сусідах, по кумах, по клунях. Мати та ми – малеча. А батько плюнув на все та й поїхав у Харків до Петровського скаржитися: мовляв, з якого це дива бідняка з хати вигнали. Поїхав та там у Харкові й отаборився на п'ятій взуттєвій фабриці кочегаром. А бумагу в Петровського таки взяв. Григорій Іванович в ній писав: оддайте Панасу Дятленку все, що забрали. Довго ту бомагу я берегла, і тільки оце десь вона поділась.

Як приїхав батько з Харкова, то вже нічого булой забирать: щось комунари розтягли, щось "буксири" пропили, а щось і саме погнило. Товін повмивав нас та й повіз до Харкова. І повернулись ми в Куличкувже після голодовки. Одібрали хату в комунарів та й стали жить. Батько написав заяву в колгосп. Так куди там: не прийняли – опасний елемент. Ото він і пішов на спиртзавод кочегаром.

Дивина: уже після війни написав він знову заяву в колгосп. І знов не прийняли. Сказали: спеціально лізе, щоб вредить колгоспові з середини, бо в Харкові вредних прийомів нахватався.

А того страшного голоду в Куличці не було. Ні, голод таки був. Тільки не такий, як у Лебедині, чи в сусідніх селах. Люди теж і пухли, і мерли, та не так, як скрізь, а набагато менше.

І людоїдство було, тільки не так, як у Рябушках, або в Олешні. Іду я з Кулички в поле "пастися", а на греблі жінка сидить, щось гризе і на мене лютими очима зиркає. Це вона, мать, щоб я в неї і собі щось погризти не просила, думаю. Підійшла ближче. Глядь, а вона дитячу ручку гризе. Так я назад та ходу. Ні-ні, таке, як не наша, не куличанськавона. Мабуть, зайшла.

Прибігла я додому, матері розказую, а вона: "Не ходи, дитино, далеко од двору, бо й тебе з'їдять. Он у Рябушках таке робиться, таке робиться. І живих ловлять та їдять, і мертвих одривають..."

Чого в нас голод був менший?

А все через те, що наш спиртзавод у Будилці на просі, на крупчатці та на ячмені робив. З них брага, знаєте, як кваша. Хоч і ганяли людей за ту брагу, хоч і хапали, а таки брага село врятувала. А ще – директор заводу, на прізвище Непомнящий. Земля йому пухом. Рятував людей, як умів. Голодуючимі пшона, і борошна виписував. І затіркуробочим варили. От і порятувавсело.

А сам пропав. "Чорний ворон" його поніс. За "розбазарювання браги серед враждебного населенія" – казали люди.

А от хутір Гребці – так той голод, як косою викосив. Тут люди заможніше жили, от влада й розправилася з ними по-більшовицькому. Погляньте ось на цю

карточку На ній жінка “куркуля” Нестора Гребця. Подивіться на її руки – одне вузлеччя. Погляньте на одіж– за роботоюій, бідній, і розчесатись булоніколи. Поруч неї – моя дядина рідна із сином Денисом на руках. З війни не вернувся. А тепер і скажіть: кого влада грабувала та голодовками видушувала? – трудящогов полі та оборонителя держави своєї. От!

А які люди були! Які люди!

Ось гляньте, які на цьому фото козаки браві. Оцей вищий – це моєї свекрухи брат – Григорій Ілліч Кравченко. Він сам із Лікарців – це колись он таменько хутіртакий був. Де тепер той хутір? За вітром пустили. Тоді як людей пропало... Так, Божечко!

Ось так з нами обійшлися. А тепер двері не зачиняються: може б ви, бабо, хоч півланки взяли, може б на тік вийшли? Треба, кажу, було раніш шанувать, як здоров’я було. А тепер нехай усе хоч і прахом піде, немає духу– кажу.

* * *

Лебединський священик отець Іоанн (Іван Дмитрович Приходько), провідавши своє село Битицю, привіз звідти розповідь земляка Юрія Макаровича Лисенка. В 1933 році йому булолише 7 літ, він не був навіть школярем, а вже заробляв шматочок насущного роботою на колгоспномуполі.

Отець Іоанн подав списані дрібними літерами аркушики і в скорботімовив: “Читав оце я про своє село. Читав і плакав. Це люди мені переписали. Тут про дівчаткобитицьке написано, на полі вмерло. Пом’янув я його молитвою щирою, пом’яни і ти доброю згадкою”.

…Вдома хліба нема ні крихти й заробити його можна лише тут, у полі. І примиряюся я з травою, сонцем, жагою; переступаю навпочіпки й скубудо нестями бур’ян. Добре й те, що мені дозволили заробити той хліб, бо він – тільки для школярів. А я й ще не учень, як і мій брат. Мама вчителька, тому нам обом дозволено вийти на прополку. І от я з учнями першого класу, яких поставили на ручну прополку, найменший серед усіх. Спочатку я старався не відставати від інших, і булодуже прикро, коли побачив, що мене випередили майже всі. Одже, хліб я одержуватиму останнім і його мені може й не вистачити. І я ще старанніше воюю з цупкою травою, рву з усієї сили, разом з нею часом і просо. Тодіперед моїм обличчам зупиняються величезні черевики, і голос кари небесної гримить з гори:

– Ти що, не бачиш, де пирій, а де просо? Осліп, чи що?Хліб їсти вмієш, а полоти не вмієш? Не навчили?

Я стараюсь. Я вже не переступаю навпочіпки, а переповзаю на колінах. Болять не тільки пальці, а й ноги, спина, шия. А рядки зникають далеко за горбом. Я боюся залишитися без хліба з цукром і терплю свої муки.

Час від часу грубезні черевики зупиняються перед моїм носом, і тоді їхній дьогтьовий запах хапає мене за горло і душить разом із спекою. Я сам собі здаюся дрібненьким, як ті кузьки та комахи, що снують поміж бур'яну.

Позад мене лише двоє – дівчинка і хлопчик. Дівчинка ледве пересувається, підібгавши ноги під темну спідничку, поволеньки скубе траву, мов би замріяна. Хлопчик з опухлим лицем повзе, як і я, на колінах, що вилазять з дірок, – чорні, як і земля. Біля мене зупиняються знайомі розтоптані капці з дірками, в які виглядають пальці, і я чую лагідний та сумовитий голос мами:

– Ну як ти тут, синочку? Втомився? Вже небагато залишилось.

Вона присідає поряд, гладить мене по голові, а потім швиденько рве бур'ян, допомагаючи мені.

– Потерпи ще трошки. А потім тобі дадуть хлібця з цукром, і ти поїси. Ти ж молодець у мене. Он, дивись, Вітя попереду, наздоганяй його. Старайся. Тільки будьуважний, не рви просо.

Допомігши мені трохи просунутись вперед, мама йде від мене. У неї, як і в іншої вчительки, не два рядки, а більше; вони вже повернули назад і зрівнялися зі мною. Обернувшись, я бачу, що мама пішла не до своїх рядків, а до дівчинки, що відстала. Мені здавалося, ніби дівчинка задрімала на сонці, поклавши головуна гострі коліна. Мама гладить її по голові, щось говорить ласкаво, зігнувшись низько і заглядаючи в лице. Дівчина мовчки хитається, здається, вона от-от впаде і засне. Мама випростовується і йде до того страшного дядька в черевиках, щось говорить йому, показуючи на дівчинку. Від одвертається, але мама заступає йому дорогу, вимахує рукою. Потім бере за руку одну дівчинку і веде її до тієї, що відстала. Поставивши її поряд, погладила і пішла до своєї сапки. Тепер дівчаткаудвохполотимуть два рядки. Мені стає кривдно на матір за те, що дала їм по рядку, а мені залишилось два. Я ображаюся на неї і неохочесмикаю траву. Проте пальці мої болять нестерпно; я полишаю роботуі відпочиваю, колупаючисьу носі і витягуючи звідти землю. Мені стають байдужі і хліб, і сонце, і навіть я сам собі. Аж бачу: дівчинка, яка повзла за мною, тепер лежить на землі, а друга торсає її за плече. Я спостерігаю за ними, даючи собі спочинок. Дівчинка, мабуть, заснула– і її не добудитися. Мені теж хочеться лягти і заснути. Бачу, до дівчинки поспішає мама і її подруга. Теж вчителька. Підійшов і дехто з учнів, то я теж подався туди, радий нагоді перепочити. Дівчинка не спала. Очі її булирозплющені й дивилися в спекотне бліде небо, в чорних пальцях затиснутий пучечок пирію. Мати спробувалавийняти той пирій у неї з рук, але не змогла, дівчинка цупко тримала його. Так з пучечкомтим взяла її на руки і понесла до дороги, поклала під вербою на зеленій траві. Я вже зрозумів, що вона вмерла і її ховатимутьна цвинтарі, як ховали людей і вчора, і позавчора, щодня...

Я вже звик до цього. Кортіло лише знати, поховають її з тим пучечком чи все ж вирвуть з рук. Згадавши про хліб з цукром, я повертаюсь до своїх рядків. Я не хочу бути останнім, хоч я і найменший. Я вже переконався: на тих, хто відстає, чекає смерть. А я хотів жити…"

Читаю принесені о. Іоанном записи і невільно стискає груди біль. Іван Дмитрович теж просльозився

– Я те все бачав, бачив. Я скільки горя надивився, що й серце окам'яніло. А за оцим дівчаткомі зараз сумую. Тоді, як цвіту нашого витоптано! Тоді, як люду нашого потрачено! А сліз, а крові, що й лічить…

Ось хоч би й мій рід...

Селище Велика Писарівка – ближче до Росії. Отож і голод там мав би бути меншим, адже в людей більше можливостей пробратись до Бєлгородщини, де голоду не було. Виявляється, що пробратися неможливо, тож голодна коса і в Великій Писарівці, і довкруг неї косила людей з неабиякою люттю.

Шоферуючи, автор цих рядків підібрав у Писарівці посажира, що добирався до Грайворона. Слово по слову – зав'язалася розмова. Схилив я її поступово до голодоморного33-го року. Кажу: ви живете під Бєлгородщиною, краї у вас красиві, землі родючі – мов у медах викупані. Та й Росія – поруч. Як-не-як – брати. І голоду у них не було. Отож і вас з біди виручала.

Пасажир поглянув у мій бік не то з докором, не то з недовірою.: "Не в медах, а в горі та бідах викупана. Я сам із Рябини родом. Це я в Грайворон на поминки свата їду. Тодіголодкосив і викупану і невикупану землю. Скоріше: та земля, мабуть, проклятою була. І в моїй Рябині, і в Пологах, і в Добрянському, і в Ямному, і в Кириківці, і в Бакирівці – народ як бурею винищила. В тій чорній пошесті всі були рівні. Чули: од Києва до Кракова – скрізь біда однакова. Отак і в нас. Що на Полтавщині, що на нашій Харківщині – суцільні покоси невинно замордованих.

А щодо Росії, сусідньоїБєлгородщини – це так, голодутам не було. Тільки ж спробуй добратись до того Бєлгорода. Ходили й наші люди, та їх "заградзагонівці" ще під Грайворономцап-царап та в писану торбу. Офіційно завдання загону гуманне: щоб інфекція з Україниі не розносилась. Питають наші: "коли знімете цю огорожу?" А їм у відповідь: "Когда все вшивые хохлы не выдохнут".

Отож і нас косила голодна коса, не перебираючи, всім дісталося.

Та й розповів чоловік про ту біду, як сам бачив:

"Поряд з нами жила сім'я Паламарчуків. Дітей – як маку. Але всі трудящі, дбайливі, не ледацюги. Тожі жили, хоч і не заможно, але при хлібі. А як навалились на село "буксирники", як повимітали засіки та закутки, стала наша Рябина вимирать. Ото хто дебеліший і сміливіший, ішов у Росію міняти одіж на хліб. Тільки не всім вдалося пройти кордон, "заградзагони" відловлювали і , в кращому випадку, повертали назад. А в гіршому– замикали в якійсь комірчині і в холоді та голоді тримали кілька днів.

Ото й Паламарчуки кудись ходили, та порожнякомповернулись. А навесні померли. Їх і не ховали. Голоднідіти заходились їсти батьків. Відрізають шматки тіла і їдять. Личко в дітвори закривавлені, очі здичавілі. Тільця – одні реберця стирчать. Дивитись страшно. Приїхали якісь комісари, розпочали допит, а дітей од "обіду" одірвати не можуть. Припали до трупів і смокчуть сукровицю, смокчуть. Комісари кричать: "Вы не люди, вы звери! Вас стрелять надо!". А воно й стрілять не довелося. Хто їв померлих чи здохлятину, той отруївся і в корчах та муках помер. Ті муки не булик короткими. Було, що й по 2-3 дні нещасного ламають болючікорчі, викручує руки, спотворює личко. Зате як упокоїться– лежить собі тихо й сумирно. А Паламарчуки… Когось закопали в обчеській ямі, хто – один Бог знає, де подівся. Тоділюди звірами робилися. Через наше село прямо гуртами йшли за порятунком у Росію. Булой страхання, булий крадіжки, був розбій. У того, дивись, те вкрали, в іншого інше. Кожний господар захищав своє майно, як умів. Сусід мій забачив у молоденькійцибулізайшлого хлопчика, що хотів зірвати кілька пір'їн. Підкрався до нього, та бух кілкомпо голові, так і вбив дитину. Там же на городі і прикопав. Чого дитина не втекла? А як вона втече, як у неї ноги опухли, як колодки, у неї вже шкіра

юшила сукровицею, бо тіло набрякло і потріскалося. Голодсправді робив із людей звірів. Бачучи муки своїх дітей, матері сходили з розуму, батьки шукали петлю і душили дітей, а тоді вішались самі...”

Кажу пасажирові: а в нас на Лебединщині батьковкинув сина в колодязь. Коли його схопили сільрадівці, свій вчинок пояснив просто: “Це не я вкинув, це ви його вкинули. Ви в нього забрали хліб, ви голодомвбили його матір. Тови вбили, а не я”.

Сільрадівці на мить оторопіли, випустили селянина з рук. А він підійшов до колодязя, перехрестився, і зі словами “Прийми мене до себе, синку” пірнув на дно.

Пасажир вислухав та й каже: “У нас теж таке було. Сергія Дудку схопило ГеПеУ. Чи там сказав щось впоперек влади, чи мо’, на когось косо поглянув, чи ще щось. А жінка сама з двома дітками лишилася. В людях кажуть: одна біда йде і другу веде. Прийшли до Насті в хату вимітайли та й забрали не тільки увесь харч, а й одіж. Навіть лежанку розвалили. Не хата стала, а руйновище, повне дитячих плачів: “Мамо, їстоньки. Мамо, їстоньки дай. Мамо, хоч рисочку хлібця. Мамо, сходи хоч у зайчика випроси”.

Не знесло материнське серце того горя. Повдягала діточоку святошне та й повела “в гості до зайчика”. А привівши до Ворскли, вкинула дівчинку Пашу у водяну вирву.

Синок Ванько впав на колінця і давай проситись: “Мамочко, не топи мене, я більше не будуїстоньки просити”. Настя воістину розумз голодупощербила. Вила, стогнала, корчіїї викручували. А тодій зовсім здичавіла: засмажила сина Ванюшу в печі. Булотодідитині 8 літ. А як розумпрояснився: бігала вулицеюголосячи, рвала на собі волосся, кликала діточок, проклинала себе і сільрадівських вимітайлів, просила прощення у Бога й людей. А тодікинулась у глибокий колодязь. Там її й могила”.

За розмовою не помітили, як доїхали до Грайворона. На узбіччі дороги побачили стелу з написом, а над нею вималювані в польоті чорні круки – символ міста. Щось йокнуло в грудях: чи не з тої це зграї, що колись випивала очі закатованим голодомземлякам моїм на викупаній у медах землі нашій.

Із записів Анатолія Васильовича УДОДА
(м. Лебедин)

... В 1989 році письменник Борис Ткаченко, при сприянні заступникаредактораРаїси Панасівни Кужель, почав друкуватив районній газеті зібрані ним свідчення про голодоморв Україні в тридцяті роки. Це булисторінки із написаної ним книги “Під чорним тавром”. Свідчення надавались із коментарями автора і булинастільки щокуючими для лебединців, що в декоговикликали серцевий біль, нестерпний гнів, а в декогоі зубовний скрегіт. Останнє стосуєтьсявладних представників тодіще живої більшовицької партії. Письменника заходились “тягати” по високих кабінетах лебединського“білого дому” і вимагати пояснення – навіщо він зводить наклепи на непорочність нашої

“рідної і ненаглядної” компартії, яку так гаряче підтримує все трудовеселянство, робітничий клас, ім’я якомугегемон, і все прогресивне людство.

Та публікаціїпісьменника вже зробили свою справу. Люди пробудилисьдо правди, бо правда та булаосьдечки, поряд, адже свідчення про голодомордавали прості люди. Це тепер їхні ряди порідшали, а в часи збирання свідчень письменником свідків того лиха булоще рясно.

Правда про винищення України голодомдля мене теж булашокуючою. А ще більше шокувала сміливість Ткаченка, бо в той час навіть згадувати про голодомор ще остерігалися. Не меншу сміливість взяла на себе і заступник редактора газети Раїса Панасівна Кужель. Ото вони обоє запалили сміливістю і мене – тодішнього вчителя Рябушківськоїшколи. Я обійшов кілька кутків свого села і записав імена закатованих голодом, яких ще зберігала людська пам’ять. Записав я тоді 193 прізвища. Вважаю, що це лише шоста частина жертв, бо, за свідченням старожилів, тоді вмерло “півсела”. Це підтверджується простими розрахунками. Скажімо, на кутку Падалчин Яр у 52 дворах вмерло 66 душ. На Дзюбівці, де дворів було не більше 40, померло 55 селян. І це лише та кількість жертв, яку люди згадали. Цебто на кожнідесять наявних дворів припадало по 13-14 смертей. На той час у Рябушківськійсільраді було1163 двори із 5747 жителями. Отож приблизний розрахунок вказує на 1660-1700 жертв.

Тодія записав і страшні свідчення про людоїдство в селі, і страшну наругу властей над селянством. Убієнним голодом присвятив і свій вірш. Частина того списку подана у спогадах Степана Яковича Падалки. Решту подаю нижче:

РябушкоВасиль
РябушкоМикола
РябушкоЛіда
КундірМокрина
КундірМикола
Древаль Семен
Древаль Олександра
Гмиря Іван
Панченко Василь Гнатович
Панченко Ганна Тимофіївна
Панченко Паша Василівна
Панченко Надія Василівна
Панченко Люба Василівна
Панченко Андрій Васильович
ВасильченкоМаксим
ВасильченкоМаруся Максимівна
ВасильченкоІван Максимович
ВасильченкоМихайло
ВасильченкоВасилько
Васильченко
Васильченко
Васильченко
ВасильченкоМарія Динисівна
ВасильченкоІван Данилович
ВасильченкоГаля Данилівна
ВасильченкоМихайло Данилович
Ятленко Іван
Семеро дітей у Чегринця Миколи Семеновича
Жорник Катя
Жорник Яким
ГлущенкоПавло Сидорович
ГлущенкоНадія Сидорівна
АртеменкоІван Степанович
МусієнкоІван Степанович
Воскобойник Лазар Іванович
Воскобойник Надія
МиколенкоМихайло
Чегринець Параскева
Чегринець ГригорійМиколайович
Чегринець Олександр Миколайович
Чегринець Микола Миколайович
Чегринець Тетяна Миколаївна
Чегринець Євдокія Миколаївна

Замана Петро Сидорович
Замана Семен Петрович
Замана Іван Петрович
Замана Мотя Петрівна
Лозицька Даша Андріївна
Лозицький Гриша
Лозицький Федя
КоваленкоМихайло
КоваленкоХима
КоваленкоМитя Михайлович
КоваленкоМарія Михайлівна
КоваленкоІван Михайлович
КоваленкоМиша Михайлович
Древаль Мар'яна
ШкуркоСтефан
ШкуркоСтефанида
ШкуркоСемен Стефанович
ШкуркоНадія Стефанівна
Гурин Григорій
Гурин Кость Григорович
Пеньковська Надія
Пеньковський Іван
Пеньковська Надія
Пеньковський Семен
ГоліусПетро Прохорович
ЗолотушенкоСамійло
ЗолотушенкоМарія
ЗолотушенкоОксана
ЗолотушенкоВолодимир
Олійник Іван Никифорович
Олійник Ганна Іванівна
Олійник УляноІванівна
Олійник Митро Іванович
Олійник Наталка Іванівна
Олійник Микола Іванович
КальченкоЯким
КальченкоЛіза
Мокляк Килина
ВасильченкоДанило
Чегринець Дмитро Кирилович
Чегринець Уляна
Чегринець Пріся
Чегринець Никифор Дмитрович
Дід із сім'ї Чегринців
Сахно Йосип Федорович
Сахно Тетяна
Перша дитина Йосипа Федоровича
Друга дитина Йосипа Федоровича
Мамон Павло
Мамон Савка
Мамон Прокіп Павлович
Мамон Катерина Павлівна
ЗагоруляМикита
Олексенко Василь Іванович
Олексенко Явдоха
Олексенко Шура Василівна
Олексенко Тетяна Василівна
Олексенко Іван Васильвич
ВоскобойникСергій
ВоскобойникОдарка
Перша дитина ВоскобойникаСергія
Друга дитина ВоскобойникаСергія
Войленко Іван Антонович
Баштовий Андрій Митрофанович
МакаренкоДавид
МакаренкоВекла
МакаренкоПалажка
НадолькоМусій Іванович
ДружинаМусія Івановича
Сестра дружини Мусія Івановича
Перша дитина Мусія Івановича
Друга дитина Мусія Івановича
НадолькоПанас Іванович
НадолькоІван Іванович
ГлущенкоПилип Петрович
Чекало Борис Єрофійович
Дружина Бориса Єрофійовича

До отих 1600-1700 жертв, що забрав у Рябушкахбільшовицький геноцид, слід додати ще й тих, кого вхопило ГеПеУ, хто пішов із села в пошуках хліба і поклав свої кісточки десь у ямах-звалищах залізничних роздоріжжів чи загинув у пристанційних казематах "заградзагонів". Слід добавити і погноєних у тюрмах та висилках. От і вийде –півсела –дві з половиною тисячі чоловік.

Щоб повніше осягнути злочин комуністичноївлади, зазначимо, що із названого села за чотири роки війни з фашизмом загинуло 483 воїни. Цебто в п'ять разів менше, ніж ковтнуводносельців тільки один тридцять третій рік.

Із спогадів Уляни Павлівни ТКАЧЕНКО
(м. Лебедин)

...Ми з хазяїном – люди віруючі. Ото і вставали, і лягали завжди з молитвою. За стіл сідали теж з хвалою Господу за хліб насущний. Та й будь-яку роботу розпочинали, попросивши благословення у Всевишнього: "Господи, благослови в час добрий!.."

Ото Господь і порятував нас у ту моровицю. А було всього. Неподалік од нас Кирилко жив. Його теж голод поминув. Очерет смикав, лепеху, пуголовки підрешітком ловив і їв. Пуголовки – це молоді жабенята. Плаває у воді пузце-бульбашка з хвостиком, а на бульбашці оченята. Ото і є пуголовок. З його ні м'яса, ні наїдку, а як юшку звариш, так тривно. Ото й вижив чоловік. А хто гнушався жабенятами – той приставився. От я тільки недопойму:чому голод лише в наш край вчепився. Осьдечки рядом, за Сумами – Московщина, так там голоду не було. Туди наші люди мінджувать ходили. Щось там з одягу чи взувачки носили і в Курщині міняли на хліб. Лебідь Лука уже булой жінку поховав, і батька. Шестеро дітей голодних лишилося і він з ними. "Тату, їсти. Тату, хлібця".

– Підождіть, дітки, не вмирайте, – батько каже, – ось піду в Московщину і там виміняю хліба.

Пішов, кожухна мінячку взяв. Повернувся через тиждень із одною паляницею за пазухою. Ледве всунувся в хату. Переступив поріг, перехрестився:

– Ось вам, дітки, хліб, а я …слава Богу, що хоч в своїй хаті приставлюся. Впав на коліна до полика і заплакав. А як підвівся, поманив свою старшеньку пальцем. Її Пашею звали.

– Буди, Паша, сестричок. Поділіть цей хлібець порівну. А мені не треба…

– Вони вже не будяться, тату, вони ще вчора померли.

Ви чули, як голосить жінка за жалким покійником? Ви чули, які плачіта жалі виливає? Отак і Лука голосив. Пів-Лебедина його чуло. Голосиві проклинав усе на світі. І "жидовську власть" і "партійну банду", яка очистила в нього погріб та запіччя. Проклинав і Бога і Сатану, що наслали на нашу землю "собашників" із червоними мітлами та штричками. Колиб хто раніше почув такі прокльони, то забіг би за тридесять обніжків од проклинателя, щоб і собі не попасти під гарячу руку роздроченого ГПУ. А то всі, як омертвіли. Нікому ні до кого немає діла. Побивається в горі чоловік, ну що з того? Тепер у кожній хаті горе. Тодіказали: серп і молот – смерть і голод. А серед ночі до Луки прикотило ГеПеУ, щоб, значить, його врагом соввласті записать. До хати – замкнута. На рундуці товчуться, в двері гатять – не піддаються. Так те ГеПеУ через вікно влізло. Кинулись до Луки, а Лука на горищі на бантині повісився. Не стерпіла людина ні голоду, ні горя, ні наруги.

Плюнули ті гепеушні ярижники та й потягли хвоста з хати.

А Паша вижила. Дівча мале, а розумненьке було. Оту поляницю вона на цілий тиждень розтягнула.

Хвалилася мені: "Я, тітко Уляно, її не з'їла, а ізсмоктала. По крихітці, по рисочці ізсмоктала".

А тут теплий вітерець повіяв, з бугрів сніг зійшов, то люди на різні корінці накинулись, на вербові бруньки, на "котики", березові "сережки" сушили і товкли, з них сталінці-лепеники пекли. Липову коруїли. Паша приловчилася горобчиків драть та ловить. На дощечку половки насипе, а зверху решітко палочкою підіпре. Горобчик-скік до полови, а Паша – смик за мотузочку Паличка падає і решітко за нею. От і спіймалася пташка. Навчилася з кінської волосіні сільця робить. Вороння на гноянці довбеться, довбеться та й всуне лапку у сільце. От уже й є м'ясце. А добра ворона – що тобі курка завбільшки. Отак і вижило дівча. А тоді з торбою пішло. "Подайте, людоньки, сирітці Христа ради". Навчилась співать. Голосок жалісливий-жалісливий.

Устаньте, братіє наша, та послухайте
Писанія християнського Бога нашого
Що нам велено та повелено
Самим Христом Спасителем
У году дванадцять п'ятниць спостувать.
Що першая п'ятниця, яко ізбранная
Після сирної неділеньки у посту великому..

Отак по людях, по людях – та й вижила. А в степових селах – там прямо біда. Ні очеретини, ні жабенятки немає – от і вимерли люди. Ото що в Лебедині по вулицях мертвих підбирали, то майже всі прийшлі, сільські. Тутешні по домівках мерли.

Колись пішла з жінками по щавель, зустріли там молодицю, вона по Широкій на Кобижчі живе. Теж щавель скубла. Розгомонілись, про Луку Лебедя згадали, своє горе виплакуємо. А та й каже: "То ви, жінки, не все лихо бачили. Мій Естахій пильщикував та плотникував по селах. Отам ото: Помірки, Саї, Потопиха. В 33-му, як потепліло, перекинув сокиру через плече, взяв пилу й чамарку та й пішов з мужиками на заробітки. "Підемо, каже, мо' , де в колгоспі якусь колодуна шалівку розпустимо, то хоч висівок заробимо". А через 3-4 дні вертається і каже: "Ні, в село тепер ходить не тільки нічого, а й страшно. В Помірках зайшли в одну хату – шестеро на полику, уже й черва поточила. Зайшли в другу – восьмеро. Так ми ноги на плечі і хода. На краю села за ярком хата якогось заможника стояла. Свіжою соломою ушита, вікна чималі. Давай, думаю, ще й сюди заглянемо. Підійшли, а там ні тину, ні воріт. Коло погрібника два мерці бур'яном обросли, а в хаті на печі троє діток – черви доїдають.

Кинули ми ті Помірки і пішли аж на Саї. Прийшли, а в Саях таке ж самісіньке лихо. Так ми сокири на плечі і додому".

Питаєте, чого голод був. Як чого? Так власті було угодно. Заповзялась видушить нас усіх: і в селі, і в городі, – от і зробили голод. Кажуть неврожай. Вродило – як і раніш. Та одібрали в людей усе. У Писанії як сказано: неврожай – от Бога, а голод – від лихих людей. От тепер і думай: хто лихий чоловік: фашист чи комуніст. Фашисти два роки Лебедин держали. Війна, руїна, самі баби та діти вдома, а голоду не було. А ці барбосяки виморили так людей, як самі захотіли.

Для чого видушували? А про це у власті й питайте. Ондечки Федір Мажара живе – він тоді був уся власть. Ондечки Кошелько, ондечки Петруни, оно Іван Яріш – отоїх і питайте. А вже вони нехай скажуть, хто їх посилав людей грабувати.

Не признаються, то я скажу: Юся Тільман посилав, він тоді в районі всіма партійцями завідував. Гужвій – теж районним начальником був. А ще Кохан, Ріпка, якась Гензель – "собашників" вистачало.

Коли я став записувати прізвища, Уляна Павлівна аж за руку мене схопила… "Не пиши, не пиши, онучку. Бо й тебе, й мене посадять. Запроторять до холодних окіянів і не бачить уже нам ні сонечка ясного, ні краю рідного. То ти, дурненький, і не знаєш істинного нутра тих зарізяк партєйних. Христом-Богом прошу: не пиши і не кажи про це нікому".

Тож нехай пробачить мене бабуся за мій непослух.

Із спогадів Дмитра Івановича БУРЛЮКА
(с. Рябушки)

Від автора

В час збирання свідчень про руїну села в тридцятих роках в числі активістів-"собашників", рябущани називали і прізвище тодішнього комсомольця Дмитра Бурлюка. У 80-х роках він ще був активним дописувачем до районної газети, депутатствував у сільраді. В комсомольські літа він неабияк літав по горищах сільських хат, вимітаючи звідти селянські припаси, спритно ловив "куркульских" курей, у одній із бригад "собашників", як казали селяни, був "за нишпірку".

"Ану мотнись, Митько, на горище – ти ж молодший".

"Ось тобі мішок, і піди гарненько облапош курник" (зі слів Л.Васильченко).

Казав: "Ми, комсомольці, знаходимось у більшовицькому авангарді, от і допомагаємо рідній партії будувати нове життя".

Поважні літа осудили молоде безпуття, і осудтой прийшов, очевидь, тоді, як уже побачив вимирання села.

"То був суцільний жах, півсела вимерло. Вимерлі кутки до цього часу не заселилися. Так і стоять пустищами. Раніше на вулицях двір у двір стояли, а тепер – то там, то там кущик хат. Ідемо вулицею, а попід тинами мерці лежать. Уже розкладаються, черва та мухва на них пасеться. А найболючіше вразило мене, коли побачив на лавці під одним із дворів дівчину – красуню літ сімнадцяти. Сиділа і марила, очі її блукали мовби самі по собі, а з ніг текла сукровиця.

Сусіди мої, Підвезьки, теж геть усі вимерли. І Григорій Леонтійович, і Марія Михайлівна, і діти їхні – Колькоі Маша.

А син Махайлик вижив. Чому вижив? Бо з дому зійшов. Жив десь по Харковах та по Донбасах: що випросе, а що вкраде… От і вижив.

Кажуть, що з теплом голод відійшов. Неправда це. Він став ще лютішим. Хіба людина виживе на самій лободі та на корінцях? Тож коли почалась посівна – робить у полі було нікому: багато вимерло, решта знесилились. На опухлих ногах важко булой крок ступити, а не те, що якусь роботу робить. Ото тоді й заходились у полі галушки чи затіркуварить. "Черпак юшки і дві галушки" – казали. А галушки ті, як квасолина завбільшки. Харч хоч і нікудишній, а й він виманював людей у поле. А як ні, то голова колгоспу Колісніченкой лозиною заганяв. Сонце вже за обрій сіло, жінки з сапами до домівок повернули, а він з нагаєм на коні вилітає та хвиць по жінках, хвиць по спинах: "Ану вертайтесь, лярви, і політь доки не споночіє". У тому гурті була й мати моя. Розказувала і плакала.

Чи рятували людей ота юшка-затірка? Трохи рятувала. Особливо тих, хто дома мав ще якусь піддержку. А інших – ні. Каламутна бовтанка та й годі. Тодіне одна жінка на полі приставилася. Сестра моя, Галина, теж в полільницях була. Приходе з поля і каже: "Вчора дві молодиці на руках померло, а сьогодні – Бог помилував, всі живі. От тільки в Насті Клюшнички ноги одказали. Не втягне тих колодок і квит. Просила переказати її Павлові, щоб приїхав по неї підводою. Та їхать уже не було кому. Павло сам був на Божій дорозі. Прийшли полільниці другого дня на поле, а Настя вже й захолола.

Коли ходив я в "буксирах", тоді хоч і було голодно, але до такого жаху не доходило.

Та й за свою роботу "буксирники", так би мовити, самоотоварювалися. Що-що, а кишеню зерна чи шмат сала все одно вкрадеш. А згодом – хоч "пробі" кричи. Із харчів лише полова, деревна кора, тирса, горобці у стрісі. Селяни крізь зуби сичали: "От вам і "Нове життя". Так наш колгосп звався. А злоязичні в отвіт: "А як же – нове". Цебто не таке, як раніше було.

А яке було раніше, я вам скажу, не криючись. Було не легке, але радісне. Кожен робив на себе, і його достаток залежив од величини власних мозолів. Пам'ятаю: людей в селі було, як бджіл у вулику. У поле йшли з піснями. Із поля вертались з піснями. У селі зробили "кредитку". Цебто – кредитне товариство. Там можна було взяти грошову позичку, позичити плуга, сівалку чи молотарку. "Бурякосоюз" контрактував майбутній урожай і частину грошей виплачував наперед. Магазини були повні всяких товарів. Хати-читальні теж не гуляли. Люди вчилися грамоти, в селі діяв гурток "Просвіти".

Селяни повірили в щирість влади стосовно долі села. Тож коли сільрада заходилась створювати перший ТСОЗ – люди пішли до нього добровільно. Купили гуртового трактора. Тобуласправжня диковина. На вигоні вирішили прокласти першу (агітаційну) борозну. Півсела збіглося подивитись на диво. Мужики аж головами крутили: "А захват аж он який". "Глибина – те, що треба". "І скибу ложе, як грається".

А в зиму 29-30 років районна влада мов сказилася. Як наїхало в село "полномочених"! З портфелями! З наганами! І ніяких тобі ТСОЗів, "робіть колгоспи і вступайте в них гамузом, бо требується стопроцентна колективізація". От і почалося. Хто не хотів вступать – податками придушили, а далі й голодом виморили. Тільки ж морили вже всіх в ряд. Колгоспникам дісталося найдужче. У "індусинів" хоч в когось корівка лишилась, а в колгоспників – усе усуспільнили.

В селі справді були багаті люди. А багатство їхнє – не од експлуатації чужої сили, а од експлуатації своїх мазолів. Раніше було їх називали "культурними

господарями" – вони і землю доглядали краще, і насінництвом займались, з агрономією дружили. Звичайно, з ледарями та п'яницями в одній упряжці їм працювать не хотілося. До того ж спершу у колгоспах розподіл врожаю робився не за виконану роботу, а на їдока. Трудящий косу клепає, а ледар – дітей. Тоді в нього їх, як маку, а годувать саранчу випадало трудомкосаря.

Саме тому порядні господарі й не хотіли йти до колгоспу. А їх за те й покуркулили, й поламали, і по сибірах погноїли, і постріляли.

Що з такого господарювання вийшло – всі знають: руїна й голод. Прийшов він і в нашу сім'ю. Попухли ноги в батька. Йому ще й півсотні літ не було, як оставив нас.

Я тоді вже на півпарубка витягував. От в сім'ї і порішили: щоб не було зайвого рота в хаті – їдь, Митре, до дядька в Донбас. Може, він десь тебе до роботи притулить, а там, дивись, може, й пайок дадуть. Поїхав я. В дорозі ще більшого лиха набачився , ніж в своєму селі. Бачив гори трупів на залізничних станціях, бачив, як в Харкові стягували трупи баграми на вантажні машини, бачив тисячні юрбища голодного люду біля магазинів "комерцхлібу". У тих чергах щодня помирали десятки голодних селян.

Я запевняю, що в Рябушках вимерло півсела. А це до двох з половиною тисяч жителів. Найбільше мерли діти. Пізніше вцілілих сиріт сільрада зібрала в патронат. Було їх за п'ятдесят.

Чого в нашому селі такий розор стався? Та тому, що дурням печатки та нагани повидавали. Це я так про своє начальство кажу, про Антона Домашенка. Я, тодішній комсомолець-патріот у його буксирній бригаді состояв. Таке люте створіння було, таке люте! Оце тільки в хату ступив, одразу ломом чи сокирою по печі – бух! Валяє піч, троще лежанку. Я, каже, "хлеб спрятаний шукаю". Заведе наш виводок у хату, все потрощить, а тоді "пайшлі риб'ята далі". Знає ж, барбос, що в тій хаті вже й діти з голоду померли, а він своє: "Куркульнядолжна видохнуть, мать її…" Пам'ятаю, завалились ми в хату одинокої бабусі. Саме на Святвечір було, перед Різдвом. В хаті чистенько, долівка примазана, жовтим пісочком притрушена, стіни червоною глинкою підведені, припічок чистеньким рушничком завішаний – як-не-як свято ж завтра. А Домашенко зразу сокиру хап і пішов трощити запіччя. Бабуся в сльози. А Домашенко розвалив піч, а тоді: "Айда, хлопці, з хати. Щоб знала, сучка, як опіум празнувать".

Дурне, дурне, ще й навіжене. А як поставили його бригадиром – з наганом і не розлучався. Перехожих людей, ні, не наших, не рябущан, а чужих – арештовував і заставляв на току молотити. А щоб не втекли – штани відбере от і молотять в підштаниках, а то й так.

Сумно мені про це тепер згадувать. Бо до тих смертей і моя дурість трохи причетна. Правда, катом я не був. Посилає мене Домашенко перевірити горище, а я хоч і побачу трохи зерна, все одно кричу, що немає. Одні спасибі за таке казали, інші за моє "буксирування" чортом дивилися. Хіба я знав, що воно у такий людомор обернеться?

Єдине щастя, що я дожив до того часу, коли про те людське горе можна сміливо людям розказати і тим очистити свою душу".

“Пролилися по Вкраїні
Великії сльози,
Як великий голова
Гнав людей у СОЗи”.

(із “Думи про голод”
Є.Х. Мовчана).

ПІД ЧОРНИМ ТАВРОМ

"Демографічна катастрофа 1932–1933 років буде з українським народом, може, навіть століття. Знищено біологічний потенціал народу".

Роман Шпорлюк,
професор
Гарвардського університету.

"Сучасне становище в Україні: голод, руїна і смертна тиша. Цілі села вимирають. В одному селі, що колись мало 800 мешканців, 150 осіб померло від весни. Голод в Україні був створений Москвою штучно з політичних причин. Для цілковитого знищення всіх аспірацій для досягнення незалежності, радянський уряд організував штучний голод з метою знищення народу, єдиним гріхом якого є бажання свободи..."

Сюзанна Бартіон, журналіст,
із французького щоденника "Ла Мартен".

Сплив перший десяток літ радянської влади. Вже був "прихлопнутий" НЕП, масово запроваджувались "соціалістичні перетворення". Масштаби тих перетворень закладались в перший п'ятирічний план: виробництво промислової продукції мало зрости в 2,5 раза, а продукції важкої промисловості – в 3,3 раза. Збільшення продукції сільського господарства очікувалось у півтора раза. Матеріальною базою такого зростання мала стати колективізація сільського господарства.

Добровільної колективізації селянських господарств партія не очікувала, бо за період "добровільності" (це майже всі двадцяті роки) до колгоспів і радгоспів вступило тільки три відсотки селян. Ідея колективізму (особливо на Україні) була малоприйнятною. Це добре розуміли партійні вожді. Тому вони, взявши на озброєння улюблений вислів Сталіна "не розбивши яєць – яєшні не зробиш", були готові до війни з селом. Першими помічниками вони собі вибрали розколсела і привозні кадри.

Тільки в кінці 1929 і в січні 1930 років у села було направлено 62 тисячі "бійців партії". Крім того, з пролетарських центрів для керівництва майбутніми колгоспами було направлено ще 25 тисяч відданих соціалістичній ідеї робітників.

Доброї пам'яті по собі двадцятип'ятитисячники лишили мало.

Більшість селян, з ким нам доводилось говорити про двадцятип'ятитисячників, відгукувались за них погано.

– То – наброди. Їх спеціально прислали, щоб Україну голодом видушить.

– Отож ті тисяцькі і водили селами "буксирні бригади". Ото вони й були нашими душителями.

– Чужі вони люди. Життя селянського не знали. Виконували лиш те, що район скаже, а чи на користь воно для колгоспу, чи на згубу – багато з них і самі не знали.

Михайло Іванович Сема розповідав, що в їхнє село прислали головувати чоловіка аж з Івановської області. Ото як нап'ється той присильний, так і б'є себе в груди: "Текстильщик я! Текстильщик!" А селяни: "Нехай і чистильщик. Тільки не буяньте, Ніл Нілович, ляжте та поспіть трішки".

Цьому двадцятип'ятитисячнику щоранку запрягали бричку, і він їхав у район. Туди 25 кілометрів, назад 25, – от і немає дня.

– А чого вам треба в район? – питають селяни.

– Да поєду. Мо чо скажут...

Хто з них і хотів зробити для колгоспу щось путнє, він просто не зміг здійснити своїх намірів. Жорстокість і розбій властей на селі зводили нанівець гарні наміри окремих людей. Багато шкоди селу завдала некомпетентність присланих керівників. Павленківці розповідали про одного з них.

У колгоспі у суспільні ли птицю. Щоб виконати план м'ясоздачі, треба було одвезти заготівельникам у Ромни гусей. Везти нічим. У старовину з таким ділом справлялися простіше – гусей гнали гоном. А щоб птиця витримала далеку дорогу і не "підсікала" ноги, їй робили "смоляну взувачку". Ставили лапки в тепленьку смолу, потім у пісок, знову у смолу, ще раз у пісок – і взувачка готова. "Ковані" гуси за день могли пройти 50 і більше кілометрів.

Ото колгоспники і запропонували голові: навіщо шукати коней, вози, ящики-гусятники, коли можна гусей "покувати" і ділу край.

Голова прямо вибухнув гнівом: "Вы что – издеваетесь надо мной? Думаете, если я питерец, так не знаю, что куют только коров и меринов?"

Дядьки до нього ладком, ладком і розтлумачили, що й до чого. Погодився. Коли ж дійшла черга везти в Ромни кролів, і дядьки задумались, де брать стільки підвід, двадцятип'ятитисячник знов розгнівався: "Никаких повозок. Подкуем и погоним. Гусь пошел и кроль пойдет".

Ще більшої шкоди селу завдали привладні дурисвіти. Набачившись їхніх діянь, не один мудрий чоловік зробив вірний висновок: "До влади дорвалось бидло". Оте бидло й знущалося із села. Скажімо, владоможці с. Липці на сільських зборах заявили, що "у кого знайдемо хоч триденне незаконтрактоване порося, того оштрафуємо на 300 карбованців та посадимо до БУПРу на три місяці".

От селяни й почали вирізати всю живність. Різали потайки в хаті, смалили на припічку, чи в погребі. А для більшого затаємничення щетину не смалили, а скубли.

І прикладів такої некомпетентності і дурості керівних кадрів безліч. Все це аж ніяк не прибільшувало симпатій до колективного господарювання. Коли ж до

цього додати, що держава забирала в колгоспів хліб по ціні, яка у 5–6 разів була нижче базарної, коли додати безправність селянина в штучному колективі, то небажання його до усуспільнення цілком виправдане.

Сталін бачив економічну катастрофу країни і поспішив відмежуватись від неї. 3 березня 1930 року в центральних газетах було опубліковано його статтю "Запаморочення від успіхів". Розор села, занепад економіки, вирізання худоби успіхами не назвеш. А от запаморочення в питаннях нехтування економічними законами у вождів вочевидь було. Стаття звалювала вину за розбій у селі на місцеву владу, на перекручення політики партії: "Нельзя насаждать колхозы силой. Это было бы безумно и реакционно".

Багато хто повірив у щирість слів Сталіна і вийшов з колгоспу. Тільки за три місяці після опублікування статті колгоспи покинуло більше третини селян. Обман вождя вони пізнали відразу: їм не повертали усуспільнену худобу не віддавали зовсім, або віддавали гіршу в незручних місцях землю. А тоді пришпилили ярлик "підкуркульника" та й "розпродали". Голодзаписав їхні імена у свої перші списки.

За перші 20 днів червня 1932 року на вихід з колгоспу було подано 6 126 заяв, а за 10 останніх днів червня – 7019. На 22 вересня на Київщині було подано 6 874 заяви, на Вінниччині – 10 300, а на Харківщині – 9 973.

Мотивація виходу (в заявах):

> **„Бо я не бажаю бути в колгоспі, старий, непрацездатний, незадоволений".**
> **„Бо колгоспи себе не виправдали, а індивідуальне господарство може краще господарювати".**
> **„Моє серце не терпить колгоспних бур'янів. У мене врожай буде не 30 пуд., а 130 пуд".**

Вихід з колгоспу був і з причини моральної деградації сільського керівництва. Глухівчани в заявах писали, що в колгоспі „Серп і молот" правлінці пиячать, безпричинно штрафують, колінкують перед МТС тощо. Подавши заяви, сміливіші селяни вдалися „к разделу колхозного посева на корню и уборке его в индивидуальном порядке". Забирання свого майна під час виходу з колгоспу каралось судом. Скажімо, 58-річну селянку, за те, що вона забрала з колгоспу свого коня, Лохвицький районний народний суд засудив на 5 років ув'язнення.

В листі до голови ВУЦВК селяни Вінниччини писали:

> **„Вступаючи до колгоспу, ми усуспільнили землю, живий та мертвий реманент, дали насіння озимини, працювали в колгоспі як належить, а за це ми маємо злидні та голод. Коли нас умовляли вступити до колгоспу, обіцяли дати на їдця 15-16 пудів хліба на рік, дали по одному чи по два, а під час хлібозаготівель і той забрали, завдяки чому ми пропадаємо з голоду".**

До куркулів, підкуркульниківі взагалі „ворогів народу були причислені і ті, хто, повіривши у щирість слів Сталіна про добровільність колективного господарювання, вийшов з колгоспу. А таких, як бачимо, було багато. Із протоколу позачергового засідання бюро Буринського райкому КП(б)У від 13 червня 1932 року дізнаємося, що в Чернечій Слободі було подано 30 заяв, в с. Буринь (колгосп „Пар. Комуна") подано 25 заяв, в с. Успенка – 12 заяв, в с. Олександрівка (колгосп „Червоний Жовтень") – 20 заяв, в с. Михайлівка – 18 заяв, у Полковничій Слободі (колгоспи ім. 1-го Травня та „Українець") – 30 заяв."

„Вихідці” з колгоспу в першу чергу забирали своїх корів. Таких спочатку всовіщали, а потім судили. В доповідній записці помічника прокурора по сільськогосподарськомусектору Казбана до сумськогоміського прокурора від 8 липня 1932 р. повідомлялось, що в с. Степанівка селяни забрали 9 корів. Серед „вихідців” є і член міськради Іван Афанасенко, є і сім’ї червоноармійців– Петро Шевченко та Євген Євтушенко.

Прокурор повідомляє, що у випадку неповернення корів у колгосп селяни будутьпокарані.

Слід зазначити, що думки, висловлені селянами на зборах чи деінде, фіксувалисьсексотами і доносились в ДПУ. А вже там вживались відповідні заходи. Найчастішим видом покарань булорозкуркуленняабо „Нічний хапун”.

Начальник Конотопськоговідділення ДПУ Труфанов під грифом „цілком таємно ” 10 серпня 1932 року про настрої селян повідомляв секретаря парткому, головуРВК та головуРКК РСІ. В тому повідомленні читаємо:

„...Колгоспник Величко Василь Антонович в розмові з колгоспникомКузько Тимофієм Івановичем висловився: „Наше правління нас довело до того, що ми зійшлись і тепер сидимо, голодні і будемосидіть, доки не заберуть весь хліб, і все це з вини голови артілі, якого треба булоубить його ж наганом...”

„...Синьокоп Іван Прокопович, сім’я якого числиться в колгоспі в с. Шаповалівка, в розмові з колгоспникомВеличком Михайлом Сергійовичем і Книшем Григорієм Петровичем каже: „Бачите, до чого ми дожилися, що і хліба не наїдаємось, раніше служили в панів, і хліба буловдосталь, а тепер сидимо голодні..”

„...Шпилька Митрофан в дебатах висказався: „прийняття плану веде до „гробівщини...”

„...голова сільради хут. Бондарі т. Чмир на засіданні бюро партгрупи заявив, що план нереальний і виконуватьйого він відмовляється. Аналогічну заяву зробив також секретар партгрупи названого хутора Свердлов на партзборах...”

“...Учителька Курган Наталія виступила проти і категорично пропонувала план не приймать, а клопотати перед РВК про його зменшення...”

Хоружівська сільрада. Недригайлівський район.

„Голова правління комуни „Спартак” Чуженко сказав: „Дураки ми, що виконали свій план хлібозаготівель. Хто менше виконав, тому більше скидки дали, і навпаки, хто більше виконав, скидки дали менше”.

с. Безуглівка. Ніжинський район.

„Уповноважений заготзерно Колбасов замість роз’яснювальної роботи селянам казав: „В поточномуроці хлібозаготівельніхто не хоче виконувать. План напружений. До слідуючоївесни треба ждати голоду”.

с. Веприк. Фастівський район.

„Службовець лісництва Сосновський серед односельців казав: „В РСФСР зовсім інша республіка, селяни мають хліб та інше, так само, як ми раніше мали, а Українутак оголили, що прямо хоч забігай”.

с. Ваньківці. Затонський район (Вінниччина).

„Член партії Жеваховський на закритих партзборах кинув на стіл партбілет і заявив; „Бути в партії більше не хочу, тому, що одне пишуть, а роблять інше. Хочуть країну довести до голодуі злиднів”.

с. Коптієве. Олишевський район (Чернігівщина).

„Член партії Постнов у розмові говорив: „Не можу навіть собі уявити, що робиться в нашому Радянському Союзі. Мені здається, що біля влади засіла контрреволюція і знущається над народом. Я добре знаю, що у селян хліба немає. Уже тепер вони харчуються сурогатами. Всього сказать не можна, бо пришиють опортунізмі виключать із партії, бо говорить правду не можна".

с. Малківка. Прилуцький район (Чернігівщина).

„Голова споживкооперації Голосний, член партії, висказався: „План великий, як хочете, а виконувать його не будемо. Ми вже в минулому році виконали план і після його всю зиму голодували".

Парторг села Кривуші Кременчуцького району Косвінов казав: „План зовсім нереальний. Ми не можемо заставити колгоспників голодувать. Ніяк не пойму політики партії. Пишуть одне, а виходить інше".

Голова Буланівської сільради Полтавського району Мороз казав: „Не знаю, що робить. Поневолі станеш опортуністом, якщо дають нереальні плани. Якщо їх виконаємо – зовсім розвалимо, колгоспники залишаться голодними".

Уповноважений РПК в селі Іванівка голова Рай КНС Низькоусов (Полтавський район) казав: „Це є справжній грабунок з боку радвлади. В районному і вищому керівництві сидять не правителі, а олухи. Сталін, Косіор та інші не можуть правити країною. Нехай приїжджають і самі виконують хлібозаготівлю, а я кину роботу і поїду, не хочу грабувати селян".

Бригадир колгоспу. Тростянець Тростянецького району Андрейченко казав: „Якщо виконаємо хлібозаготівлю повністю, знову будемо голодувать. Хіба це життя? Так жити далі не можна".

У доносі уповноваженого с. Нова Олександрівка М. Олійника від 31 липня 1932 р. читаємо:

„... жоден з комуністів і комсомольців та членів сільради, і членів правління не виступив за здійснення плану – обмежилися мовчанкою... Малися виступи і куркульського змісту з боку члена правління Пурдаса Петра (машиніста коло молотарки), що викрикував за нереальність плану й, виступаючи 3 рази, наводив на те, що „треба колоски збирати, а не робить і то будевірно..." „Хай уряд не смотре на нас, як на врагів, ми віддали весною останні 100 пудів овса, а тепер коні дохнуть і пристають – коні негодні, чим годувати? Нас чека голод: хай РВК негайно клопоче перед урядом про зниження плану на 50%..."

„... виступали жінки-колгоспниці з криком: „Дайте вперідь на год хліба нам, а потім беріть... не допустимо себе голодати – годі вам вірить".

В іншому донесенні читаємо, що колгоспники артілі „Червона Армія" (с. Гарбарі, Лебединщина) на зборах заявили і навіть записали до протоколу справжнісінька антирадянщину: „...план хлібозаготівлів кількості 680 ц рахувати непосильним.., а тому прохати Лебединський РВК про перегляд та зменшення наданого плану..."

Посилання декого на неврожай 1932 року як причину голоду – безпідставні, бо був той урожай хоч і не високим, та все ж вищим, ніж у 1928 році. Голодуж у 1928 році не було. Згідно тодішніх норм споживання хліба, врожаю 1932 року Україні вистачило б на два роки.

“Неврожайна” версія голодузаперечена навіть його творцем – Сталіним:

> **“Никто не может возражать тому, что общий урожай зерна в 1932 году превышал 1931 год”.**

В 1931 році голодутеж не було.

Друга версія – погані кліматичні умови погноїли врожай. Ця думка була запозичена приховувачамиголодуіз постанови Раднаркомуі ЦК ВКП(б) від 25 лютого 1933 року, підписаної Сталіним і Молотовим. В ній читаємо, що “неблагоприятные климатические условия лета 1932 года в ряде районов Украины и Северного Кавказа привели к потерям части урожая”. І що саме тому українські і кубанськіселяни “не смогли обеспечить себя полностью семенами для весеннего сева”.

Насправді ж безхліб’я на Україні сталося в результаті викачки зерна і небажання селянина працювати в колгоспі. А ще – в результаті запланованої більшовизмомраніше, а розпочатоївладою на початку30-х років війни проти селян. Переконуютьнас у цьому незаперечні факти.

У найбільш урожайний (1926) рік Українапоставила в держфонд 3,3 мільйона тонн зерна, що становило п’яту частину зібраного врожаю. Такий розмір поставок бувїй під силу.

В 1930 році з України забрали вже 7,7 мільйона тонн, тобто третину того, що вродило. Це майже в 2,6 раза більше проти 1926 року.

В 1931 році Москва забажала од України 42% планового врожаю. Таким же лишився план і на 1932 рік. Правда, на Третій Всеукраїнськійконференції ЦК КПУ він був трохи зменшений. Але і зменшений план з причин розору села був непосильним і смертельним тягарем для України. Забезпечуючи 27% врожаю зернових по країні, з України вимагалось аж 38% загальносоюзного плану хлібозаготовок. До того ж закупівельні ціни на український хліб були вдвічі нижчі, ніж у Росії.

План хлібоздачінав’язувався колгоспам силою, всупереч рішенням загальних зборів колгоспників. Так, збори в гарбарівськомуколгоспі „Червона Україна” збирали кілька разів і таки “протягли” потрібну ухвалу. На перших зборах рішення селян булотаке: „План по колгоспурахуватияк перебільшений, а тому і нереальний, якого прийняти нема змоги, а тому прохаємо райвиконкомпереглянути та зменшити”. Через два дні, 3 серпня, селяни знов булизігнані на збори. І знов вони відзначили: „Урожайхліба плохий, плана прийнять цілком не можна, як план прийнять.., тоді народ зостанеться голодний, за що прийдеться відповідать перед масою...” Та із сільради прийшов грізний окрик: „... через ваш кулацький саботаж нашу сільраду занесено на чорну дошку”. І уповноважений домігся прийняття потрібної резолюції: “План... в кількості 680 ц визнати за реальний і ствердить...”

Тільки ж розбійницькі апетити Москви у хлібозаготівлі– лиш один бік справи. Неабиякою причиною голодубулатак уподобанасистемою практика хлібозаготівель – продрозкладка. Застосована зненацька, вона спочатку збільшила експорт (1930 р. – 298 млн. пудів, 1931 р. – 2316 млн. пудів). Далі пішов крутий спад (1932 р. – 107,9 млн. пудів, 1933 р. – 105,3 млн. пудів).

Спад експорту треба було надолужуватирозбоєм. Місце розбою уже було вибране – Українаі Кубань. Цей розбій і започаткувавголод. Розпочався він ранньою

весною 1932 року з найбільш хлібних, а, отже, і найбільш поруйнованих районів України. У довідці інформаційного сектора оргінстру ЦК КП(б)У від 2 травня 1932 року читаємо:

> **"Знову збільшилися захворювання від голоду, збільшилась смертність. В селі Фурманка лише з 1-го по 5 травня вмерло від голоду 24 чоловіки. Є села: Дмитрушки, Фурманка, Ладиженка, Реготуха, де смертність має масовий характер. В Дмитрушках нема такого дня, коли б не вмерло 5–6 чоловік від голодної смерті. Недоїданням охоплені всі села району, за винятком села Яроватка, де стан більш-менш задовільний. В решті сіл району голодування та смертність набрали масового характеру. За відсутністю продуктів їдять дохлих коней, забитих собак, викопують торішню гнилу картоплю, буряк, інші корінняки, домішують бур'яну, що появляється, і таким чином годуються. По полях ходять цілі групи людей, що збирають падаль, корінняки й вживають їх для їжі. Харчування дохлятиною, різними покидьками, гниллю носить масовий характер… В селі Степнівка виявлено факт людоїдства…"**

Зверніть увагу на зазначену нами дату. Це травень не 33-го, а 32-го року.

Ось ще один документ того часу.

Із листа студента комсомольських педкурсів при Конотопському педтехнікумі Антона Петровича Бурдюка в Центральний Комітет РСІ від 9 червня 1932 року:

> **"... Я повідомляю ЦК РСІ про те, що в сучасний мент, як от по Бахмацькому та Коростенському району, ходять сотні голодних людей, а саме – жінок, дітей і чоловіків. Питається, що це за люди. Я неодноразово перевіряв документи їх і виявив, що багато з них колгоспники з 1931 р., мають по 200 трудоднів, найбільшість їх з Київщини, як-от Шевченківський район. З цього факт, що цей голод свідчиться тим, що в колгоспах викачали хлібозаготівлю з перебільшеною реальністю, через те в цих районах в сучасний мент є дуже багато незасіяної землі, а також сотні людей розлізлися по районах з-за голоду.. вони розказують, що як вони зиму харчувались половою – ніби не люди, а худоба..**
>
> **... подивіться на той голодний люд, що сотнями лежить на станціях, а також як-от на базарах – жінки з немовлятками-дітьми, плачуть, прохають милостині..."**

"Зиму харчувались половою" – це зиму 1931-1932 року. Ці зимові місяці і слід вважати початком великого голодомору в Україні.

Із листа секретаря Київського обкому партії М. Демченка до секретаря ЦК КП(б)У С. Косіора від 6 квітня 1932 р.:

> **„В Жашкове, где я нахожусь, очень напряженное положение.. На станции все время бродят и теперь группы людей, главным образом женщин, оживленно что-то обсуждающих. Когда я круто повернул к одной группке, она рассыпалась. С оставшейся женщиной я начал разговор, она сейчас же начала плакать, что двое детей умерло с голода, а теперь и им умирать с двумя детьми. Из СОЗа, говорит, получила всего 6 пудов. Работы нет. Тут же на станции группа женщин и детей человек 30 из грязи вылавливает зерна кукурузы, дети сильно изможденьі, некоторые с явно обрюзгшим лицом, очевидно, припухлость. Одна женщина, заявившая, что семья имеет 740 трудодней, ведет самую отчаянную агитацию. Когда я заговорил с одним мальчиком, другая женщина говорит мне: „Не чіпайте його, він чотири місяці не бачив хліба".**
>
> **„Колхозников-мужчин почти нет. Говорят, уехали за продовольствием – маршрут Белоруссия, Ленинградская область. После открытия собрания и небольшой вступительной речи пред. колхоза вместо речей и вопросов –**

сплошной гул и реплики, продолжавшиеся не меньше часа: „Мы голодны, будет хлеб, будем работать, как и работали, мы все равно свалимся в поле, на этих конях все равно не посеешь". Собрание, длившееся четыре часа, все вертелось вокруг хлеба... Сегодня опять в бригаде в Жашкове после сообщения бригадира и нескольких реплик ему женщины плачут, мужчины потупились и некоторые тоже плачут: "Дадут хлеб – будем работать, дети умирают с голоду, опухли".

"... я видел голодающую семью... Семеро малых детей, восковые лица, выпяченные животы, ручонки плетьми, немигающие глаза, типичный вид голодающих детей. Что за семья? 12 душ – 4 трудоспособных, 880 трудодней, вступил в колхоз в прошлом году, обобществил пару лошадей, 7 десятин земли, середняк, имел две коровы..."

Із спецдонесення Вінницького обласного відділу ДПУ від 8 травня 1932 р.:

„По с. Тростянчик голодує 40 сімей, всі колгоспники, в основному бідняки, серед них 15 дітей лежать опухлі.

По с. Паланка голодом охоплено 52 господарства, сім'ї колгоспників в кількості 301 чоловік, із них 108 чоловік зовсім опухли."

В документі зафіксовано 19 смертей від голоду

Із листа уповноваженого ЦК КП(б)У А. Річецького до С. Косіора від 20 травня 1932 р.:

„В м. Умань щодня підбирають 6-8 трупів. Охоплено голодуванням в більшій чи меншій мірі весь район...

1. с. Кузькина Гребля – смертних випадків 45, щодня вмирає 4-5; опухлих до 25% села, цебто до 100 чоловік... їдять жом, бур'ян, собак. На дитмайдані більше 200 дітей. Серед них нема ніякого руху: одні сидять, інші лежать, бліді, змучені, частина опухлих.

2. с. Рижівка – смертних випадків до 80, опухлих родин – 86, переважно колгоспники, але є й одноосібники

3. с. Черповоди – смертних випадків 85, опухлих до 250, з них 150 уже не встають. На дитмайдані 50% хворих дітей...

4. с. Городниця – вмерло 100, щоденна смертність 8-12 чоловік, опухлих до 100 дворів – 600 [душ]... На все село є 10 свиней. На 200 одноосібних господарств всього 2 корови. На 450 дворів колгоспників 18 корів...

5. с. Фурманка – смертних випадків – 112 (всього в селі 438 двор.) Деякі двори вимерли зовсім...

6. с. Реготуха – на 500 дворів села 100 смертних випадків.

7. с. Максимівка – смертних випадків – 30. Охоплено опуханням 70 колгоспних дворів і 35 одноосібних. Опухлих людей – до 25%.

В с. Степнівка був факт людожерства. Колгоспник убив і з'їв свою дитину. Сам він, узятий до лікарні, вмер. Його родина чинила йому деякий опір і в людожерстві участі не брала. Це разючий факт, з приводу якого був запит з ЦК, але я вважаю за разючий факт, коли на селі деякі двори вимерли зовсім. Сам я бачив одну родину, засуджену на повне вимирання. Одна дитина вже не ворушиться, друга опухла, але ще ходить. Мати опухла і вже говорить тільки пошепки... Батько вмер раніш. Лікар зробив висновок про безнадійність усіх".

Із доповідної записки секретаря Янушпільського горайкому КП(б)У Вінницької області від 20 травня 1932 року:

"...с. Бурковцы. В Бурковецком колхозе на месте, где была закагатирована картошка, каковая сгнила, и земля засеяна ячменем и овсом, 150 человек разорили землю, собирая остатки гнилой картошки;

с. Троща. В с. Троща 18 мая на место, где находилась картошка, каковая

засеяна ячменем, женщины в количестве до 60 человек с. Бурковцы и ближайших сел с ведрами разорили участок земли в количестве 0,25 десятин, собирая маленькие кусочки гнилой картошки..."

Із листа членів бригади Київського обласного бюро від 1 червня 1932 р.:

"По проверенным данным, в с. Медвине в колхозном секторе находится в опухшем состоянии на почве голода 160 семейств. Единоличный сектор, составляющий 40% села, имеет 238 опухших семейств. С 19 по 30 мая в селе умерло от голода 30 человек. По заявлению председателя сельсовета, ежедневно умирает от голода 3-4 человека, из них часть детей в возрасте 9-14 лет..."

Із листа Г. Петровського до В. Молотова та Й. Сталіна від 10 червня 1932 р.:

"Употребляют такие суррогаты, что дальше некуда, да и суррогатов этих подчас нет. На больших собраниях по селам меня, конечно, ругают почем зря, бабы плачут, а бывает, и мужики. Иногда критика создавшегося положения заходит очень глубоко и широко: зачем создали искусственный голод, ведь у нас был урожай...

Из-за общего голода, как Вам известно, на станцию Дно, ЦЧО, в Белоруссию и Северный Кавказ стихийно двинулось село. Иногда две трети мужиков покидают село и едут за хлебом, ибо на ст. Дно хлеб 30-40 руб. пуд, а тут 100-140 руб. пуд. Конечно, на станциях, на транспорте творится ералаш... Не дают билетов крестьянам или дают в очень ограниченном количестве...".

Із листа В. Чубаря до В. Молотова та Й. Сталіна від 10 червня 1932 р.:

"С марта-апреля недоедающих, голодающих, опухших и умирающих с голода в каждом селе набиралось уже десятки и сотни; появились брошенные родителями дети и сироты..."

Із листа студента Київського рибоводного технікуму, комсомольця Григорія Ткаченка до секретаря ЦК КП(б)У С. Косіора від 18 червня 1932 р.:

„Ви уявляєте, що зараз діється на Білоцерківщині, Уманщині, Київщині і т. ін. Великі площі незасіяної землі, а врожайність посіяного не більше 25-30% відносно тієї, що була в 1925-1928рр. В колгоспах, в яких було коней 100-150, зараз тільки 40-50, та й ті такі, що падають. Людство страшенно голодає. Я просто не розумію, і коли б мені хто авторитетний доводив хоч як десь в 1927-1928 рр. про те, що при радянській владі можуть помирати на роботі з голоду, я не повірив би і висміяв би або й зовсім нагнав би його, вважаючи ідіотом, контрреволюціонером і як завгодно.

Ну, а що ж ми маємо зараз? Десятки й сотні випадків, коли колгоспники виходять в поле і зникають, а через декілька днів знаходять його аж провонявшим й так його без жалю, на че це цілком природно, заривають в яму й квит, а на другий день цього ж, що заривав попереднього, находять труп – мруть з голоду".

Із доповідної записки Харківського обкому партії в ЦК КП(б)У (червень 1932р.):

„3. Чутовский район: в с. Дубровая лежат опухших от голода 36 семейств, за последнее время было 2 смертных случая...

4. Глобинский район... В с. Федоровка с начала посевной кампании умерло до 80 человек. Большинство семей этого села лежит опухшими. В с. Горбы

умерло 11 человек от голодовки, в с. Глобино – 2 человека и в с. Бориси опухших от недоедания – 91 человек (все бедняки)...

5. Нехворощанский район: ...В с. Нехвороща 15 семейств колхозников лежат опухшими от голода. В с. Шаднево лежит больных от недоедания 25 человек, из них у колхозника Шпака – вся семья из 6 человек. Такое же положение и в с. Михайловка, Шевченко и др...”

Крім цих районів серед уражених голодом, доповідна називає ще й такі райони: В. Багачанський, Краснокутський, Золочівський, Дергачівський, Куп'янський, Оболоньський, Карлівський, Краснопільський, Н. Санжарський, Печеніжський, Ст. Салтовський, Лубенський, Миропільський, Старобільський, Георгієвський, Сумський, Чернухинський, Лохвицький, Близнюківський, Пирятинський, Чугуївський, Решетилівський, Гадяцький, Недригайлівський, Балаклійський, Троїцький, Петровський, Зіньківський, Білолуцький, Липоводолинський, та Роменський.

Із доповідної записки Вінницького обкому партії до ЦК КП(б)У від 15 жовтня 1932 р.:

“За последнее время из 40 сел Погребищенского района не зарегистрировано случаев опухания от голода лишь в 3 селах...”

Далі документ подає таке число голодних смертей:

в с. Підвисоцькому – 20 смертей, в с. Левківці – 12, в с. Косенківка – 9, в с. Кам'янече – 37.

В Тростянецькому районі в селі Паланка голодує 301 людина. Теж саме в Ільницькому, Христинівському, Немирівському, Томашпільському та інших районах.

В селі Христинівка гурт у кілька десятків жінок вночі напав на табун колгоспних коней. Трьох коней зарубали і розібрали собі на прокорм. В Тульчинському районі гурти жінок нападали на буряковікагати та на валки, що перевозили кукурудзу

В с. Шурівці голодна жінка заявила місцевій владі: „Ми здихаємо з голоду!” А тоді привела в сільраду 4-х дітей і сказала: „Їсти нічого, я здихаю з голоду дітей годуйте самі”.

„Ми здихаємо з голоду” – це так тоді казали владі. Та влада робила своє: вигрібала по хатах хліб і торгувала ним по всіх заокеанських світах.

Із постанови Політбюро ЦК ВКП(б) від 9 липня 1932 р.:

“а) Установить экспорт хлеба в III квартале в размере 31.5 млн. пуд. (включая и бобовые), 20 млн. пуд. варранта и 10 млн. пуд, переходящих остатков, всего 61,5 млн. пуд...

б) Обязать Заготзерно сдавать Экспортхлебу для экспорта пшеницу исключительно первых двух классов”.

Із протоколу засідання РНК СРСР від 3 серпня 1932 р.:

“Принять к сведению сообщение т. Куйбышева, что в августе месяце для винокуренной промышленности Комитетом по заготовкам при СТО будет отпущено 9 млн пудов зерна равными частями подекадно”.

Із директиви В. Куйбишева до РНК і ЦК КП(б)У від 1 жовтня 1932 р.:

“...Обязую обеспечить отгрузку [на] экспорт [в] установленных количествах, [а] также сроки. Весь наличный ячмень экспортных кондиций немедленно направить [в] порты. [О] принятии мерах телеграфьте”.

Штучний голодомор в Україні, створений діями Кремля і “рідної” комуністичної партії, викликав гнів та обурення і в наших сусідів-білорусів. Вони писали листи-протести в Москву, зверталися до ЦК КП(б)У: що ж це воно, мовляв, діється, кудидивиться уряд, яка нечиста сила перетворила країну-годувальницю у вимираючу пустелю. Один із таких листів, написаний 15 липня 1932 року до ЦК КП(б)У простими робітниками Білорусії Петровим, Савіновим та Кудуком, ми подаємо в розділ “Документи звинувачують”.

Визиск селян був настільки великим, а репресії такими оскаженілими, що голодному люду для харчування залишалися самі бур’яни. Голод уразив людську психіку, голод затуманив свідомість. На смерть люди дивились уже як на буденність. Щоб позбутися голодних мук, батьки відводили дітей з дому і підкидали їх до владних установ чи в поїзди. А батьки з більш ураженою голодомпсихікою умертвляли дітей, а з ними й себе. Тож факт, коли мати в с. Яблунівка вигнала чотирьох дітей за ворота і сказала: „Нехай ідуть куди хочуть, бо не можу на них дивиться”, був зовсім не разючим і сприймався людьми без емоцій. Інша справа – трупоїдство. Спочатку поїдали дохлих коней, собак. Перелиті керосином і пересипані вапном трупи тварин люди відкопували на скотомогильниках і харчувалися ними. А далі розпочалось людоїдство і самоїдство. Голодні братики вирішили одрізати одним одному вуха і з’їсти, інші згризли труп померлої сестрички, ще інші одрубали пальчики, щоб пити з них кров. Селами пішли чутки про людоїдство. І воно було, було. Хтось звинувачував у цьому злочині самих людоїдів, хтось лише жахався такого здичавіння, але більшість проклинала партію, проклинала владу, називала її сатанинською, жидівською, кровожерною, хамуністичною, окупаційною. Ось кілька документів 1932 року.

Із повідомлення Вінницького обласного прокурора до прокуратури УСРР (не раніше 17 липня 1932р.):

„...в с. Нове Місто Монастирищенського району гр. Гаврилюк, 36 років, зі своєю дружиною, по майновому стану маломіцні середняки, порізали та з’їли своїх дітей – хлопця – 9 років і хлопця 2 роки.

Сам Гаврилюк знайдений на печі вмерлий, якого труп розклався, бо нікому не було відомо.

Дружина його зараз непритомна, і не можна з нею говорити. Від зарізаних дітей знайдена одна голова, відрубана по шию та закопана в землю, також знайдені кістки ребер...”

Із спеціального повідомлення Вінницького обласного відділу ДПУ обкому КП(б)У від 2 червня 1932 р.:

“В селе Лука Вороновицкого района 31.V. в погребе гр-на Голоднюка Семена обнаружены остатки трупа ребенка. Первичными данными следствия установлено, что ребенок был зарезан его двумя братьями десяти и восьми лет – детьми бедняка Яковенко Ивана. Мясо ребенка мать употребляла в пищу...”

Із листа Звенигородського дільничного прокурора до Київського обласного прокурора (не раніше 11 липня 1932 р.):

“В льоху Хаткового було знайдено декілька людських черепів, які розкладаються, з них один з довгою косою, та рештки кісток. В коморі знайдено петлю, скривавлену сокиру, різний одяг та ночви (коритце) з густим слідом крові...”

“Скрипник Федір Ярмолів, 29 років... та Давиденко Михайло Тимофійович, 29 років, під загрозою забити Хаткового примусили його дати згоду забити його сестру Олену. На другий день Давиденко та Скрипник прийшли до хати Хаткового, схопили сонну Олену (сестру) і затягли її в комору при хаті, де і зарізали ножем, зняли кожу, мозок та печінку зварили там же в глечику, поїли наварене, давали їсти Хатковому, але він їсти з сестри відмовився, кожу, кишки та череп викинули в погріб...”

“... коли одного вечора дівчина Любка зайшла в хату Хаткового, то гр. Скрипник та Давиденко затягли Любку до комори та зарізали по приміру Олени. З Люби гр. Хатковий – коштував печінку, одержав шматок ноги”.

“... коли хлопчик Іван зайшов в хату Хаткового, то на хлопчика накинули петлю і затягли в комору, де й зарізали. Але за браком солі м’ясо пролежало в хаті гр. Хаткового 1 добу й стало розкладатися, тому м’ясо до вжитку стало непридатне, та Скрипник і Давиденко взяли це тіло та загребли його в погребі...”

Із доповідної записки Вінницького обкому партії до ЦК КП(б)У від 15 жовтня 1932 р.:

“В Уманском районе в части сел недоеданием и голодовкой охвачено от 35 до 50% населения. В селе Фурманка за 10 дней апреля от недоедания умерло 27 душ, а с 1.V по 5.V еще 24 человека... Бедняк колхозник Мороз П. И., 35-40 лет на почве недоедания долгое время питался дохлой кониной, в ночь на 28.IV убил своего 2-летнего ребенка и 2 дня вместе с женой питались им. Спустя несколько дней Мороз пытался убить второго 4-летнего ребенка, но жена противодействовала...

В марте месяце 1932 года по городу Умани – 145 смертных случаев против 60 в марте 1931г. В апреле этого года подобрано по г. Умань на улицах 48 мертвецов, причина – недоедание. Подобранные мертвецы – селяне...”

Дослідникам голодомору відомий і такий факт.

Сорокарічна селянка Параска Андріївна Якименко (Вінниччина) „з корисливою метою (так написано в судових документах) зарізала свого трирічного сина” на прокорм сім’ї. Слідство виявило, що це вона вчинила, начебто, за порадою місцевого попа, який на її клопіт про голодування дітей, буцімто сказав: „Заріж одного і годуй решту”. Тому суд вирішив селянку виправдати, а судити попа Заболотного.

Як влада боролась із голодом? Аніяк. Вона все вимагала і вимагала нових поставок хліба на експорт.

Телеграма заступника голови Комітету заготівель при РПО СРСР М. Чернова від 16 жовтня 1932р.

“Уборочная. Харьков. Уползаг СТО
Степанскому Заготзерно, Розенбергу,
Копия: Экспортхлебу
Установленный Вам правительством план отгрузок бобовых октябре 23 000 тонн выполнен только 2765 тонн. Примите меры, учтите, недогруз влечет валютные потери. Телеграфируйте.”

Телеграма заступника голови Комітету заготівель при РПО СРСР О. Зикова та голови Всесоюзного об’єднання Союзборошно І. Лобачова від 17 жовтня 1932 р.:

“Уборочная. Харьков.
Комзаг СТО Степанскому
Союзмука.
Копия: Экспортхлебу
Отмечаю недопустимый ход отгрузки отрубей экспорт счет плана август – сентябрь – октябрь [: из] 18000 тонн отгружено по 12.X. – 2900 тонн. Имеется [в] наличии 15000 целиком обеспечивающие план. [Под] Вашу ответственность [в] порядке боевого задания обязываю закончить отгрузку отрубей 25/X. [О] ходе отгрузки телеграфьте.
Комзаг СТО Зыков
Союзмука Лобачев”

Телеграма заступника голови Комітету заготівель при РПО М. Чернова від 25 жовтня 1932 р.:

“Уборочная. Харьков. Уполкомзаг СТО
Степанскому
Копия: ЦК КП(б)У Косиору
СНК Чубарю
Директива правительства [об] отгрузках фондов пшеницы [в] порты выполняется [на] Украине неудовлетворительно. На 22.X отгружено только 40000 тонн – сорок процентов задания, также особо неудовлетворительно выполняется план отгрузки ячменя – 20 процентов плана, кукурузы – 20, вика – 30, просо – 9, горох – 30, чечевица – 20 процентов плана. Обязываю принять исключительные меры [по] отгрузке [в] течение двух дней остатка разбронированного фонда, также отгрузить весь наличный ячмень [с] пристанционных глубинок [в] порты. Развернуть [на] полную техническую мощность работу зерносушилок бобовых станций. Учтите [,] Украина срывает октябрьский валютный план. Мобилизуйте аппарат работать боевыми темпами. Обеспечьте выполнение октябрьского плана отгрузок [в] порты [при] любых условиях [к] пятому ноября. [О] принятых мерах телеграфьте.
Чернов”.

Голодще тільки збирався набирати силу. Вона зростала пропорційно визиску українського села.

Про непосильність хлібозаготівельного плану для України до В. Молотова та Й. Сталіна листовно звертались (10 червня 1932 р.) Г. Петровський і В. Чубар. Перший писав, що “взявшись выполнить 510 млн. пудов хлебозаготовки по Украине ЦК КП(б)У виноват в том, что он без возражения это сделал…” А тому “нельзя ли оказать помощь украинской деревне в размере двух или, в крайнем случае, полутора миллионов пудов хлеба”. Другий повідомляв про чисельні “издевательства над единоличниками”, писав про загибель коней, про те, що без харчування людей в полі полоти посіви буденикому.

Свою думку про написане очільниками України Сталін виклав у листі до Л. Кагановича: “Письма Чубаря и Петровского не понравились. Первый разводит “самокритику”, чтобы получить из Москвы новые миллионы пудов хлеба, второй играет святошу, отдавшего себя в жертву “директиве ЦК РКП” – чтобы добиться сокращения плана хлебозаготовок. Ни то, ни другое не приемлемо”.

А в наступних листах до Кагановича Сталін подав вказівки на ще жорстокіше тримання України в московських лещатах.

Із листа Й. Сталіна до Л. Кагановича та В. Молотова від 18 червня 1932 р.:

“2) Раскритиковать на совещании ошибки нашей хлебозаготовительной практики в истекшем году и наметить пути организации хлебозаготовокс доведением плана до районов и колхозови учетом положения каждогорайона, каждого колхоза.

3) Ответственность за состояние сельского хозяйства (края, области, республики) и за успехи и недочеты хлебозаготовок этого года возложить лично на первых секретарей Сев. Кавказа, Украины…”

Із листа Й. Сталіна до Л. Кагановича та В. Молотовавід 2 липня 1932 р.:

“1)Обратите серьезнейшее внимание на Украину. Чубарь своей разложенностью и оппортунистическим нутром и Косиор своей гнилой дипломатией (в отношении ЦК ВКП) и преступно-легкомысленным отношением к делу – загубят вконец Украину. Руководить нынешней Украиной не по плечу этим товарищам. Если поедете на Украинскую конференцию (я на этом настаиваю) – примите там все меры к тому, чтобы переломить настроение работников, изолировать плаксивых и гнилых дипломатов (не взирая на лица) и обеспечить подлинно большевистские решения конференции…”

Із листа Й. Сталіна до Л. Кагановича від 11 серпня 1932 р.:

“...3) Самое главное сейчас – Украина. Дела на Украине из рук вон плохи. Плохо по партийной линии. Говорят, что в двух областях Украины (кажется, в Киевской и Днепропетровской) около50 районов высказались против плана хлебозаготовок, признав его нереальным. В других райкомах обстоитдело…не лучше. На что это похоже? Это не партия, а парламент, карикатура на парламент… Так дальше продолжаться не может. Нужно:

а) Взять из Украины Косиора и заменить его Вами с оставлением Вас секретарем ЦК ВКП(б);

б) Вслед за этим перевести на Украину Балицкого на пост преда украинского ГПУ…”

На цей лист Каганович відповів: “...видимо, подуматьпридется еще о других работниках, о свежей крови (хоть немного) для Украины…”

В липні 1932 року Українібув доведений новий хлібний план – 6,6 мільйона тонн. І тут же розпочалось втілення рішень партії в життя. Втілення рішуче і нещадне. Сам Молотов(Скрябін), доводячи цей план Україні, заявив, що “у питанні виконання завдання, поставленого партією і Радянським урядом, не буденіяких поступок чи вагань”.

І справді, вагань партія не допустила. 8 серпня 1932 року булаопублікована Постанова Центрального ВиконавчогоКомітетуі Ради Народних КомісарівСоюзу РСР, яка мала більш-менш скромну назву: “Про охорону майна державних підприємств, колгоспівта кооперації і зміцнення суспільноїдержавної соціалістичної власності”, зате мала тяжкі для українськогонароду наслідки.

Наведемо кілька абзаців цієї постанови щодо досліджуваногонами питання:

“…общественная собственность (государственная, колхозная кооперативная) являются основой советского строя, она священна и неприкосновенна. И люди, покушающиеся на общественную собственность, должны быть рассматриваемы, как враги народа...”

“Приравнять по своему значению имущество колхозов и кооперативов (урожай на полях, общественные запасы, скот, кооперативные склады и

магазины и тому подобное) к имуществу государственному и всемерно усилить охрану этого имущества от расхищения.

Применять в качестве меры судебной репрессии за хищение (воровство) колхозного и кооперативного имущества высшую меру социальной защиты – расстрел с конфискацией всего имущества и заменой при смягчающих обстоятельствах лишением свободы на срок не менее 10 лет с конфискацией всего имущества.

Не применять амнистии к преступникам, осужденным по делам о хищении колхозного и кооперативного имущества".

"Повести решительную борьбу с теми противообщественными кулацко-капиталистическими элементами, которые применяют насилие и угрозы или проповедуют применение насилия и угрозы к колхозникам с целью заставить последних выйти из колхоза с целью насильственного разрушения колхоза.

Приравнять эти преступления к государственным преступлениям.

Применять в качестве меры судебной репрессии по делам об охране колхозов и колхозников от насилия и угроз со стороны кулацких и других противообщественных элементов лишение свободы от 5 до 10 лет с заключением в концентрационный лагерь.

Не применять амнистии к преступникам осужденным по этим делам".

Підписали постанову Голова ЦВК Союзу Калінін, Голова РНК Молотов (Скрябін), та Секретар ЦВК Союзу А. Єнукідзе.

Автором-ініціатором цього людоїдського закону був особисто Генеральний секретар ленінського ЦК ВКП(б) Й. Сталін. Ось його розробки, висловлені в листі до В. Молотова та Л. Кагановича від 20 липня 1932 р.:

"Предлагаю издать закон (в изъятие или отмену существующих законов), который бы:

а) приравнивал по своему значению железнодорожные грузы, колхозное имущество и кооперативное имущество - к имуществу государственному;

б) карал за расхищение (воровство) имущества указанных категорий минимум десятью годами заключения, а как правило – смертной казнью;

в) отменил применение амнистии к преступникам таких "профессий"…

І далі: всіх незадоволених ідеєю колективізації "изымать и направлять в концлагерь", торговців хлібом – "изымать, конфисковать и направлять в концлагерь".

Навздогін постанови ішли інструкції, в них роз'яснювалось, з якою жорстокістю ту постанову треба виконувати. В одній із них читаємо:

"Судебно-следственные органы обязаны заканчивать дела и выносить по ним приговоры не дольше, чем в пятнадцатидневный срок с момента раскрытия преступления и возникновения дела".

В іншій пишеться:

"…5. В отношении кулаков, как проникших в колхоз, так и находящихся вне колхоза, организующих или принимающих участие в хищениях колхозного имущества и хлеба, применяется высшая мера наказания без послабления.

6. В отношении трудящихся единоличников и колхозников, изобличенных в хищении колхозного имущества и хлеба, должно применяться десятилетнее лишение свободы.

При отягчающих вину обстоятельствах… и в отношении колхозников и трудящихся единоличников должна применяться высшая мера наказания.

7. В отношении председателей колхозов и членов правлений, участвующих

в хищениях государственного и общественного имущества, необходимо применять высшую меру наказания и лишь при смягчающих вину обстоятельствах – десятилетнее лишение свободы".

Цю постанову-закон Й. Сталін назвав "основою революційної законності", простий люд охрестив її "законом про три колоски". Він приніс Україні не менше лиха, як і сам план викачки хліба. Дорогами і селами, замерзлими полями бродили голодні скелети в пошуках мерзлої картоплини, а їх звинувачували в розкраданні колгоспного майна. І судили, судили, судили. Хтось послав прокляття в бік грабіжників-виконавців і його звинувачували в "угрозах к колхозникам" – і теж судили.

9 серпня 1932 року Політбюро ЦК КП(б)У, виконуючи вимогу Москви, "порадувало" селян і своєю постановою, яка категорично забороняла будь-яку торгівлю хлібом. У ній читаємо:

"Решением партии и правительства колхозная торговля хлебом разрешена только после 15 января 1933 г., после полного выполнения хлебозаготовок по Союзу. До этого срока продажа хлеба на базарах воспрещена. Это мероприятие должно облегчить борьбу с разбазариванием колхозного хлеба... способствовать успешному выполнению плана хлебозаготовок и сохранению максимальных натуральных фондов, подлежащих распределению среди колхозников".

А 15 серпня 1932 року рішення Політбюро підтвердив своєю постановою і Наркоматюстиції.

От і виходить: і на трудодень хліба не дали, і на базарі не купиш.

Стріляли людей на картопляних полях в с. Боровенька, стріляли біля кагатів прілої кукурудзи в Лебедині, стріляли на станції Грузьке, що під Конотопом.

Дмитро Петрович Мартиненко (родом із села В'язове на Конотопщині) про бачене й пережите згадував таке:

"Голод тридцять третього забрав батьків. От і довелось трьом сиротам виживати самотужки. Старша сестра зійшла з дому першою. А він з чотирирічною Лідою пішли "по миру" з торбою. Забрели і в село Грузьке. Там на станції лежали кагати зерна, тож думка була розжитись хоч жменьку. Кагати охоронялидва охоронці з гвинтівками. З кущів на ті кагати, як на своє єдине спасіння, дивились десятки голодних очей. Один чоловік впав на живіт і поповз до кагата. Вартовий закричав: "Стій! Назад!" Та голод гнав і гнав чоловіка по рятівну жменьку. Ось він уже доповз, ось уже руку простягнув... І тут – постріл. Довго звивався чоловік на землі, довго прощався зі світом, а тоді й упокоївся.

Платні ідеологи Кремля аж до останніх днів плескали і язиками, і в долоні, вихваляючи своєчасність та мудрість сталінського закону. В десятитомній історії України вони запевняли нас, що саме завдяки цьому закону "органи Радянської влади виступили як активна сила у зміцненні нового суспільного ладу на селі".

Як діяла та "активна сила" і які були наслідки її діянь, видно із спогадів селян. У зв'язку з тим, що закон від 7 серпня 1932 р. писався особисто Сталіним, багато хто із отієї "активної сили", як запахло смаленим, захотів і вину за голодомор 1932 – 1933 років перенести на Сталіна. А що? Так легше. Винен покійний, і що тепер з нього візьмеш?

Цим самим лукаві ідеологи відводять нашу увагу вбік і знімають вину із себе.

Сталін був очільником більшовицької партії. Тієї партії, яка в основі своєї програми тримала курс на світову комуністичну республіку, на продовольчу монополію і примусову працю. Ця партія мала величезний репресивний апарат примусу, який і втілював у життя вищеназвані постулати. Партійна керівна вертикаль від самісінького Кремля через республіканські, обласні, крайові та районні парторганізації – вся була задіяна на знищення власного народу. Саме ця вертикаль формувала загони опричників із деградованого населення на місцях. Саме ця вертикаль створила сотні і сотні концтаборів, організувала систему органів лжеюстиції. Саме ця вертикаль втовкмачувала в людські голови ідеологічну грамоту в образі перманентної революції і зростання класової боротьби. Тож злочин Сталіна слід розглядати сумісно із злочином всієї вертикалі, тобто сумісно із злочином більшовицької партії.

Голодштовхав людей на будь-який вчинок, аби роздобути харч для дитини, для матері, для себе, і їх стріляли на місці.

Гортаю судові справи в архівах – холоне душа. Скільки ж то розтерзаних доль забрала земля за катівським законом. Тільки за неповні 5 місяців за законом "про три колоски" було засуджено 54645 чоловік. З них 2110 – розстріляно.

Мати попалася коло колгоспної картоплі: одну картоплину доїдала, а три-чотири були в пазусі. Дали п'ять літ. "Згледілись на п'ять малоліток-сиріт", – розповідав Михайло Макарович Гончаренко з Пристайлового. Змилостивилась влада і над Палажкою Захарівною Циган з Червленого: дала тільки три роки за дев'ять житніх колосків, підібраних на стерні. Об'їздчик з Рябушок за вкрадену морквину на колгоспному полі на смерть затоптав хлопчика конем. "На болото замісив", – казали рябущани.

А творець цього злочину – зовсім не автор драконівського закону, а сам більшовизм, той більшовизм, який і через стогін нищеного ним люду хвалькувато прорікав:

> **"Мы, коммунисты – люди особого склада. Мы скроены из особого материала. Не всякому дано быть членом такой партии..."**
>
> **(Й. Сталін)**

На колгоспних полях будувались "сторожові вишки" – на трьох-чотирьох стовпах настил з дашком. Там сторожував вартовий із дробовиком і міліцейським сюрчком. На його посвист мчали роз'їзні кінні об'їздчики теж з дробовиками та канчуками.

Дія закону "про три колоски" особливо посилилась, коли Харківський обком розіслав по районах грізні і таємні циркуляри про обов'язковість виконання хлібних поставок. Обком попереджав, що коли поставки хліба не збільшаться, то всі відповідальні за це будуть давати звіти за свою бездіяльність "безпосередньо в районний відділ ОДПУ". Незабаром після цього циркуляра розпочались арешти нездатчиків хліба – голів колгоспів, уповноважених, голів сільрад.

Телеграмою Голови РНК СРСР В.Молотова і Секретаря ЦК ВКП(б) Й. Сталіна від 23 вересня 1932 року низове партійне, радянське і господарське керівництво було попереджено, що:

“Ввиду того, что урожай настоящего года является удовлетворительным, правительством оставлен для колхозов уменьшенный план государственных хлебозаготовок, который должен быть выполнен полностью, СНК и ЦК постановляют: первое – отклонить все предложения о выдаче семенной ссуды. Второе – предупредить, что в текущем году ни совхозам, ни колхозам семссуда не будет выдаваться ни для озимого, ни для ярового сева…”

Темпи викачки хліба з України явно не задовольняли Москву, тому столиця вимагала все нових і нових поставок:

“28/8 24ч ров 478/г КС Сухотское
682 ударн. Москва 7063 79 сл 261846
Уборочная Харьков 5 адресов.
уполномзагостоСтепанскому, заготзерно Меламедову, копия ЦК КП(б)У, копия экспортхлеб, копия дирекции южных ТЛК ЦК КП(б)У. Вместо установленного вам правительственного плана отгрузок в августе порты 190000 тонн вами отгружено только 20000. ТЧК Таковое положение приводит к большим валютным потерям связанным невыполнением контрактов простоем тоннажа также подрыву авторитета рынках ТЧК Предлагаю немедленно усилить первую очередь отправку порты отгрузить до конца в тоннах пшеницы 30000, ячменя 20000, ржи 10000 не считая уже отгруженного ТЧК Примите как боевое задание ежедневных отгрузках телеграфируйте комзагсто– Куйбышев 95-625”.

Для втілення в життя своєї “генеральної лінії” партія послала на Україну двох надійних інквізиторів: заступника начальника ОДПУ І. Акулова та партпрацівника з Поволжжя М. Хатаєвича (жовтень 1932 р.). Хатаєвич добре знав, чого від нього хоче Політбюро: зламати хребет селянської непокори, зробити із селянина слухняного раба. Знав і запропоновані партією методи для цього – давити кістлявою рукою голоду, геноцидом. Нашу думку стверджує сам Хатаєвич, слова якого вже згадувались у дослідницькій літературі:

“Між нашим режимом і селянством точиться нещадна війна. Це боротьба не на життя, а на смерть. Цей рік був випробуванням нашої сили і їхньої витривалості. Довелося вдатись до голоду, щоб показати їм, хто тут господар. Це обійшлося в мільйони життів, але система колгоспів вистояла. Ми виграли війну”.

30 жовтня 1932 року постановою Політбюро ЦК КП(б)У на викачку хліба із села були відряджені:

в Одеську область – Косіор,
у Дніпропетровську область – Чубар і Скрипник,
у Київську область – Затонський і Саркіс,
у Вінницьку область – Любченко і Сухомлин,
у Чернігівську область – Петровський, Михайлик і Дудник.

Крім цих керівних “товарищей”, Політбюро мало послати в райони сотні визискувачів меншого рангу:

із Харкова – 140 чоловік;
з Донбасу – 200;
з Дніпропетровська – 130;
з Одеси – 70;
з Києва – 60…

Ці люди бригадами в 3-4 чоловіки мали бути послані в села, "где кулацкий саботаж и неорганизованность партийной работы приняли наиболее острый характер".

Тогож дня Молотов попросив у Сталіна кадрової підмоги і з Москви:

> **"Считаю необходимым посылку из Москвы 50-70 товарищей с партийным опытом, вроде секретарей губкомов, окружкомов, на месяц для работы по хлебозаготовкам. Нужно как можно скорее сломить имеющиеся демобилизационные настроения, прикрываемые зачастую беспринципной оппортунистической аллилуйщиной в парторганизациях, перед которыми в ноябре стоит большая задача по хлебозаготовкам".**

Мобілізоване мали права покидати село без дозволу РПК, обкому чи ЦК КП(б)У. Насправді уповноважених у селах були цілі "виводки". В щоденнику Л.Кагановича згадується занесене на "чорну дошку" село Піски Баштанського району. Туди набилося аж 30 уповноважених по хлібозаготівлі. Та були села, де розбій чинили і 60-70 уповноважених, а "буксирні бригади" разом з уповноваженими перевищували 300-400 чоловік. Вони гуртами, із запаленими факелами, оточували хати селян і вимагали хліб.

Кадрове підкріплення дало певні результати і в викачці хліба, а особливо, в збільшенні репресій. А значить, і в посиленні голоду.

Із директиви ЦК КП(б)У до обкомів, міськвиконкоміві райкомів партії від 23 жовтня 1932 р.:

> **"1. Дать решительный отпор кулацкому сопротивлению хлебозаготовкам, покончить со спокойным отношением партийных, советских органов к растущему напору мелкобуржуазной стихии на селе, проявляющейся в виде саботажа всех заготовок, отказа от выполнения государственных обязательств. Примите особо настойчивые меры к решительному усилению поступления хлеба от единоличников, применяя к ним бесспорные взыскания, все иные меры, вытекающие из договоров по контрактации…**
>
> **3. Организовать повсеместно массовые сплошные красные хлебные обозы имени пятнадцатой годовщины Октябрьской революции…"**

Поштовх до репресій зробив особисто Сталін.

На листопадовому (1932 р.) спільному засіданні Політбюро та ВУЦВК у вінчітко вказав, хто є ворог радянської влади – це антирадянські елементи, які проникли в колгоспи та радгоспи і організовують там саботаж і зриви. Тобто, не тільки "індусики" (так презирливо партія називала індивідуальних господарів), а й колгоспники.

Ще 11 серпня в листі до Кагановича він писав:

> **"Если не возьмемся теперь же за выправление положения на Украине, Украину можем потерять… Имейте также в виду, что в Украинской компартии (500 тысяч членов, хе-хе) обретается немало (да, немало!) гнилых элементов, сознательных и бессознательных петлюровцев, наконец – прямых агентов Пилсудского. Как только дела станут хуже, эти элементы не замедлят открыть фронт внутри (и вне) партии, против партии.**
>
> **Самое плохое то, что украинская верхушка не видит этих опасностей. Так дальше продолжаться не может".**

І Каганович діє по-більшовицьки:

“Применить распродажу всего имущества, а также лишить усадебной земли и построек наиболее злостно саботирующих хлебосдачу единоличников по Харьковской области – 1000 хозяйств, по Днепропетровской – 500 хозяйств. Выслать из Днепропетровской области 700 семей”.

Його підтримує В. Балицький. 24 грудня 1932 року в телеграмі до Г.Ягоди (Ієгуди) він пропонує ще збільшити ліміт на розбій по Одещині:

“Для удара по кулацким петлюровским элементам, срывающим хлебозаготовки, Каганович и я считаем необходимым выселить пятьсот семей, повторяю, пятьсот семей. Просим согласовать инстанции, решение телеграфьте мне [в] Одессу”.

Косіор же запропонував вислати 300 сімей із Чернігівщини, і Політбюро ЦК ВКП(б) його пропозицію схвалило.

“Геніальну” думку Сталіна розвинув далі на січневому Пленумі Всесоюзного Центрального комітету і ВУЦВК у Каганович. Виявляється, село прямо кишить ворогами: білогвардійці, петлюрівці, козаки, соціал-революційна інтелігенція та куркулі, яких не депортували, заможні селяни, що тяжіють до куркульства, і куркулі, що уникли заслання, сховані родичами... й “м’якосердними членами партії, які на ділі виявилися зрадниками інтересів трудящих”.

Одним словом, ворог визначений – за роботу, товариші!

І “товарищи” засукали рукава. Про великий їхній ентузіазм у винищенні українського села читаємо у доповідній записці голови ДПУ УСРР Станіслава Реденса секретарю ЦК КП(б)У Косіору від 22 листопада 1932 року:

“В соответствии с директивой Политбюро ЦК КП(б)У органы ГПУ Украины намечают проведение массовой операции оперативного удара по классовому врагу.

Основная цель операции – выявление контрреволюционных центров организующих саботаж и срыв хлебозаготовок и других хозяйственно-политических мероприятий.

На проведение указанной операции мобилизованы все средства нашего чекистского аппарата…

…Операция должна охватить 243 района Украины…

22 ноября 1932 года

№ 169281

г. Харьков.

Председатель ГПУ УССР

С.Реденс”.

Як далі побачимо, чекісти слів на вітер не кидали. У “Сведениях о заведенных делах и арестованных ГПУ УССР в связи с оперативным нажимом за время с начала операции 10.XII.32 г.” значиться:

Заведено справ по Україні – 11851,
в т.ч. по Харківській області – 2773;
По них арештовано – 16122,
в т.ч. по Харківській області – 3474;
Заведено групових справ – 1213,
в т.ч. по Харківській області – 279.

14 грудня 1932 року ЦК ВКП(б) та Раднарком СРСР видали таємну катівську постанову. Нею були віддані на розтерзання голодом Україна і Кубань.

У постанові читаємо:

"1.Зобов'язати ЦК КП(б)У і Раднарком УСРР, під персональну відповідальність тт. Косіора та Чубаря, повністю завершити план заготівлі зернових і соняшника до кінця січня 1933 року.

2. Зобов'язати Північно-Кавказький крайком і крайвиконком, під персональну відповідальність тт. Шеболдаєва і Ларіна, повністю завершити план заготівлі зернових до 10-15 січня 1933 р., а соняшника – до кінця січня…

4. З огляду на те, що в результаті виключно слабої роботи і відсутності революційної пильності ряду місцевих парторганізацій України і Північного Кавказу, в значній частині їхніх районів контрреволюційні елементи – куркулі, бувші офіцери, петлюрівці, прибічники Кубанської Ради та ін. зуміли проникнути в колгоспи в якості голів та впливових членів правління, рахівників, комірників, бригадирів біля молотарок і т. д., зуміли проникнути в сільради, земоргани, кооперацію і прагнуть спрямувати роботу цих організацій проти інтересів пролетарської держави і політики партії, прагнуть організувати контрреволюційний рух, саботаж хлібозаготівель, саботаж посіву, – ЦК ВКП(б) і РНК СРСР зобов'язують ЦК КП(б)У, Північкавкрайком, РНК України і крайвиконком Північкавкрайкому рішуче викоренити ці контрреволюційні елементи шляхом арештів, заточення в концтабір на чималий строк, не зупиняючись перед застосуванням вищої міри покарання до найбільш злостивих з них.

5. ЦК і РНК указують партійним і радянським організаціям Радянського Союзу, що злющими ворогами партії, робітничого класу і колгоспного селянства являються саботажники хлібозаготівель з партквитком у кишені, які організовують обман держави, організовують дворушництво і провал завдань партії та уряду на догоду куркулям та іншим антирадянським елементам.

Стосовно до цих переродженців і ворогів радянської влади та колгоспів, що все ще мають партквиток в кишені, ЦК і РНК зобов'язують застосовувати суворі репресії, засудження на 5-10 років заточення в концтабір, а при відомих умовах – розстріл…

З метою розгрому спротиву хлібозаготівель куркульських елементів і їхніх партійних та безпартійних прислужників, ЦК і РНК Радянського Союзу постановляють:

а) Виселити в найкоротший строк в північні області СРСР із станиці Полтавської (Північний Кавказ), як найбільш контрреволюційної, всіх жителів, за виключенням дійсно відданих радянській владі і не замішаних в саботажах хлібозаготівель колгоспників та одноосібників, і заселити цю станицю добросовісними колгоспниками-червоноармійцями, що працюють в умовах малоземелля і по невгіддях в інших краях, передавши їм всі землі і озимі посіви, будівлі, реманент і худобу виселених.

Відповідальність за проведення цього рішення (пункт "а") покласти на тт. Ягоду, Гамарника (із заміною т. Буліним), Шеболдаєва і Євдокімова.

б) Арештованих зрадників партії на Україні, як організаторів саботажу хлібозаготівель бувших секретарів районів, голвиконкомів, зав. райзу, голрайколгоспсоюзів, а саме: Оріхівський район – тт. Головіна, Пригоду, Паламарчука, Ордельяна, Луценка, Балаклейський район – тт. Хорешко, Ус, Фішмана, Носівський район – т. Яременко, Кобеляксьский район – т. Ляшенко, Велико-Токмакський район – тт. Ленського, Косеченко, Дворника, Зика, Долгова – віддати під суд, давши їм від 5 до 10 років заточення в концентраційних таборах.

в) Всіх виключених за саботаж хлібозаготівель і посіву "комуністів" виселяти в північні області нарівні з куркулями…

Голова РНК Союзу РСР – В.Молотов (Скрябін)

Секретар ЦК ВКП(б) Й.Сталін".

В жовтні 1932 року на Україну прибула хлібозаготівельна комісія, очолювана В. Молотовим. В її завдання входило за будь-яку ціну взяти з України 131 мільйон пудів хліба. Роботу комісія розпочала з інвентаризації засівних площ. Кожний район подавав у Харків відповідний документ (на сучасній мові – зерновий баланс), в якому зазначалися площі засіву, урожайність, валовий збір зерна.

Аби у документ не потрапили фальшиві (зменшені) дані, комісія розпорядилася, щоб "баланс" підписувало кілька осіб. А саме: секретар райпарткому, голова райвиконкому, голова районної контрольної комісії, начальник райземвідділу та начальник райвідділу ДПУ.

В усі регіони летіли грізні накази комісії про те, що найпершим обов'язком всіх парторганізацій є "неухильне піднесення хлібозаготівель, п'ятиденка в п'ятиденку аж доти, поки виконання встановленого річного плану не буде цілком забезпечене".

Найперше було припинено видачу хліба на трудодні. В колгоспи полетіли термінові розпорядження. Ось такі, як на Лебединщині.

> **"Вдруге, дуже терміново. Під особисту відповідальність голів колгоспів. Пропонуємо не переводити остаточного розподілу зерно-хлібофуражу до повного виконання планів здачі державі (хлібозаготовки) по культурах. Після виконання плану здачі по культурах негайно переведіть розподіл по трудодняхта фондах і надішліть до РКС на затвердження. Без затвердження розподілу наслідків господарювання РКС остаточну видачу забороняємо".**
>
> **(Із листа голови правління Лебединської райколгоспспілки Кравченка в колгоспи району від 4 січня 1932 року).**

Комісія Молотова не видавала власних постанов. Вона діяла на основі постанов існуючих, але діяла жорстоко. Вплив її на зміст цих постанов теж був неабиякий. Взагалі дії комісії Молотова, а згодом до неї долученого і Кагановича, породили найчорніші сторінки в історії України.

5 листопада 1932 року Молотов і секретар ЦК КП(б)У Мендель Хатаєвич надіслали в обкоми партії вимогу рішучих і конкретних дій у виконанні плану хлібозаготівель "з обов'язковим і швидким проведенням репресій і нещадної розправи із злочинними елементами у правліннях колгоспів на основі відомого декрету про охорону суспільної власності". Вимога була підкріплена наказом наркома юстиції і генерального прокурора УСРР. В ньому наголошувалось, що єдиним потужним важелем у хлібозаготівлі є репресії. Негайно було розширено застосовану ще Реденсом "масову операцію щодо нанесення оперативного удару по класовому ворогу". Для цієї акції було залучено ДПУ. Перед ним було поставлено завдання:

> **"Нагальний прорив, викриття та розгром контрреволюційного повстанського підпілля, та завдання рішучого удару по всіх контрреволюційних куркульсько-петлюрівських елементах, які активно протидіють і зривають основні заходи радянської влади та партії на селі".**

І робота закипіла. За два останні місяці 1932 року ДПУ УСРР "виявило і ліквідувало" аж 1208 "контрреволюційних" груп у колгоспах. Хто ж в очах ДПУ був "контрою"? – конюхи, бухгалтери, комірники та "заявители о непомерности хлебозаготовок".

Чекістам Балицького і партапівцям Молотоватакий улов "ворогів" видався мізерним і вже 13 лютого 1933 року з'явився указ Балицького № 2 "Про чергові завдання агентурно-оперативної роботи органів ДПУ УСРР". В ньому наголошувалось, що виявити поодиноких ворогів – це половина справи. Головне– виявити всю націоналістичну організацію в Україні. З центром у Києві.

А що така організація існує – тому, мовляв, є доказ, бо "аналіз ліквідованих справ говорить за те, що у даному випадку ми зустрілися з єдиним, ретельно розробленим планом організації збройного повстання на Україні до весни 1933 року з метою повалення радянської влади та встановлення капіталістичної держави, так званої "Української незалежної республіки".

Вишукування ворогів чекісти розпочали з ревізії горищ, погребів та скринь. Знайшли прихований хліб – ужей ворог хлібозаготівель. Таких "ворогів" об'єднували в групи-організації. Тортурами одержували потрібні свідчення і чистили, чистили, чистили. В 1933 році з 24191 колгоспу було "вичищено" близько 200 тисяч осіб.

На комісії Кагановича-Молотова лежить ще одна чорна пляма.

14 грудня 1932 р. Молотов і Сталін підписали постанову ЦК ВКП(б) і Раднаркому, в якій вимагали "правильного проведення українізації" та боротьби з петлюрівськими й іншими "контрреволюційними" елементами.

Постанова поклала кінець українському національному відродженню, кінець українізації в Україні, стала зворотним пунктом у розвої національної культури і мови.

Лінія партії в національному питанні докорінно мінялася. Поряд з фізичним винищенням українців розпочалося винищення і духовне. Вочевидь, що драконівські постанови ЦК КП(б)У від 18 листопада та Ради Народних Комісарів УСРР від 20 листопада писались теж молотовською юп'ятою. Ці постанови забороняли видавати зерно на трудоднітим господарствам, які не виконали державного плану хлібоздачі. А так як таких колгоспів була більшість, то неважко уявити, якого лиха завдали постанови селу.

Згідно з даними тодішньої статистики, 48 % колгоспів ще й у березні 1933 року не видали селянам заробленого на трудодні. Цебто, зароблений хліб не одержало 9 мільйонів селян.

А ще постановами наказувалось, що в тих артілях, в яких під час жнив допустили авансування колгоспників хлібом понад 15% фактичного обмолоту, селяни повинні були повернути "лишній" хліб. Цими постановами вводилась практика штрафів натурою: м'ясом, зерном, картоплею тощо. А райвиконкоми зобов'язувались перерахувати в хлібозаготівлю всі натуральні фонди: страховий, фуражний, продовольчий, а при наявності санкції облвиконкому– і насіннєвий.

Із постанови Політбюро ЦК КП(б)У від 18 листопада 1932 року, підписаної Головою РНК УСРР В.Чубарем:

> **"Цілком таємно.**
>
> **... Негайно заборонити будь-яке витрачання натуральних фондів... Повністю припинити з одержанням цієї директиви видачу будь-яких натуравансів. В колгоспах, що незадовільно виконують план заготівель і що роздали хліб зверх встановлених натуравансів, при громадському харчуванні та при додатковій видачі різних послідів, озадків, відвійків і т. п. – негайно організувати повернення незаконно розданого хліба і повернути його на**

виконання плану хлібозаготівель… стосовно колгоспників, що мають посіви зерна на присадибних землях, повністю зарахувати все одержане ними з присадибних земель зерно в рахунок натуральної видачі по трудоднях, з вилученням лишнєвиданого хліба на виконання плану хлібозаготівель.

В колгоспах, які допустили розкрадання хліба… застосовувати натуральні штрафи у вигляді… додаткового завдання з м'ясозаготівель в розмірі 15-місячної норми здачі для даного колгоспум'яса… у виключних випадках штраф може бути подвоєно…

…Негайно провести чистку ряду сільських парторганізацій… вичищених вислать як особливо небезпечних…"

Цією постановою вводилась практика створення трійок при МТС, сільрадах та райвиконкомах, вводилось призначення спеціальних контролерів на токах біля молотарок, рекомендувалось пильніше придивлятись до обліковців, комірників та рахівників колгоспів, бо, мовляв, серед них є багато ворожих елементів.

Постанова зобов'язувала господарства заново обмолотити солому та перевіяти полову, зобов'язувала райкоми створити на Україні ще не менше 1100 "буксирних бригад".

Другою постановою того ж числа Політбюро визначило і план "изъятия наиболее злостных счетоводов и бухгалтеров" – 300 осіб. "Изъятие" треба було зробити "в ближайшие дни".

Штрафи накладалися на плечі не колгоспу, а колгоспників.

У постанові президії Роменського райвиконкому від 5 лютого 1933 р. читамо:

"…За організований саботаж та злісний зрив хлібозаготівель колгоспом "Вільний шлях" Біловодської сільради, постанову президії сільради від 31.01.33 р. про застосування репресій до колгоспу "Вільний шлях" затвердить, застосувавши до останнього натурштраф в розмірі 15-ти місячної норми здачі м'яса – 74 ц, стягнувши такий, в першу чергу, з членів управи та окремих колгоспників, ледарів, симулянтів, марнотратів колгоспного майна…

Голова РВК Каневський.
Секретар Манюта".

Постановою того ж райвиконкому від 29 січня 1933 р. був оштрафований колгосп "Комінтерн". І знов "за саботаж і зрив хлібозаготівель". Розмір штрафу – 20 тонн картоплі. Штраф рекомендувалось стягти "з окремих колгоспників, в першу чергу, з рвачів, ледарів, марнотратів колгоспного майна і куркулів".

Із постанови засідання президії Роменського райвиконкому від 4 грудня 1932 р.:

"…Постановили: зважаючи на те, що Герасимівський колгосп "Комінтерн" та Попівоярський ім. Петровського засмічені класово-чуждим елементом, та керівництво колгоспів веде куркульську політику, зриваючи план хлібозаготівлі… та в додаток до цього ці колгоспи розбазарили хліб, видавши аванси колгоспникам на трудодні понад встановленої норми 15% фактичного умолоту… – застосувати до колгоспів постанову РНК УСРР з 11.XI та оштрафувати колгоспи… за злісне невиконання плану хлібозаготівлі м'ясом в розмірі наданого 15-ти місячного завдання на 1932-1933 рр. кожному колгоспу…

4. Обговорили: Протокол президії Лозівської сільради про накладання штрафів на гром. с. Лозової за невиконання плану хлібозаготівлі від твердоздавців Голіка В. – 500 крб.; Зінченко Оришку в 400 крб; Самченко

Степана в 500 крб.

Постановили: Протокол президії Лозівської сільради з 03.XII.32 р. затвердити з такими змінами: на гр. Голіка К.П. накласти штраф в сумі 650 крб; на гр. Зінченко Оришку – 400 крб., на гр. Самченко Степана – 750 крб.

Запропонувати Лозівській сільраді протягом 24-х годин стягти цей штраф.

Голова РВК Білий

секретар Манюта".

В Україні розпочалась справжня війна з "авансами", тобто з самочинною видачею зерна на трудодні. В сільради, колгоспи летіли грізні листи: припинити, повернути видане, ініціаторів видачі – під суд. В селі Миколаївка (Буринщина) на загальних зборах колгоспників колгоспу "Червоний партизан" було вирішено видати на трудодень по 2 кг зерна. Відразу ж у районі зчинився рейвах, і від імені секретаря Буринського горайкому КП(б)У в низові партійні структури полетіли погрози: "На цих зборах були присутні і голови сільрад, і інші уповноважені, які навіть не вказали на незаконні ухвали і дії і не повідомили РПК. Таким чином, і представники влади, і уповноважені своєю присутністю на зборах преступно санкціонують проведення цієї кулацько-їхижацької практики, що класовий ворог направив на розвал колгоспу, на зрив хлібозаготівель. РПК вимагає негайно виправити перекручення і цей злочин у практиці авансування, і надалі під саму сувору відповідальність цей злочин припинить і винних притягать до карної відповідальності".

А тепер, читачу, давайте поміркуємо: якщо селянин усе перше півріччя, всі робочі дні був на роботі і виробляв по трудоднюв день, то він мав би одержати 300 кг зерна. Хіба це заробіток? Це мізер. Але й те йому не видали, навіть сам намір видати віднесли до тяжкого злочину. Влада змусила колгоспників заново молотити солому, перевівати збоїни, полову. На вимогу райкому відповідні ухвали приймали партійні організації та правління колгоспів.

На виконання постанови Політбюро ЦК КП(б)У місцеві партійні органи ухвалювали свої "постанови".

Із протоколу позачергового листопадового засідання бюро Середино-Будського горайкому КП(б)У:

"Цілком таємно

Ухвалили:

1. Оголосити районну парторганізацію змобілізованою, перекинувши на села увесь районний партактив, заборонивши виїзд із села без дозволу РПК до повного виконання плану хлібозаготівель, попередивши, що виїзд без дозволу з села розглядатиметься, як дезертирство з фронту хлібозаготівель та несумісним з перебуванням у лавах партії…

4. За явний саботаж у виконанні плану на 11 % с. Чернацьке занести на чорну дошку, запропонувавши правлінню РСС вивезти весь крам з с. Чернацького.

5. По селам Чернацьке, Пигарівка, Порохонь, Зноб-Трубчевське, Ромашкове перевести загальні збори… домагаючись рішень… про обов'язкове виконання планів хлібозаготівель та притягнення до суворої кари куркулів та окремих підкуркульників, що зривають плани хлібозаготівлі.

6. Надалі продовжувати роботу судебної бригади, направляючи до сел, що більше відстають в справі виконання хлібозаготівлі.

7. В останній раз попередити всіх секретарів партосередків, уповноважених РПК та голів сільрад, що будь-які розмови про нереальність плану будуть

розглядатись, як вилазка класового ворога…

11. Всю роботу по переведенню хлібозаготівель щільно пов'язати зі всіма госп-політ. кампаніями, особливо з картоплезаготівлею, моб[ілізацією] коштів, зокрема по добровільним платежам…"

Одним словом: оддай, селянине, і хліб, і м'ясо, і картоплю, і молоко, і грошовий податок, і "культзбір", і за добровільно-примусово вручені облігації…

Цей протоколдля нас цікавий ще й тим, що в першій його частині йдеться про визиск селянина, а в другій – про поліпшення продовольчогопостачання районної партійної номенклатури – партапівців:

"Ухвалили:
Виділити трійку в складі:
голови РВК – т. Массарош, зав. орг. відділу РПК,
голови РСС, якій доручити вирішити це питання до 30 листопада 1932 року".

Отже, партапівці і їхні сім'ї голодуне відчували.

Старанні виконавці пішли ще одним коломпо селянських дворах. Якщо раніше хліб забирали в "індусиків", то тепер пішли по запічках колгоспників: віддай усе до кілограма, що одержав у колгоспі. Комісія Молотова-Кагановича за листопад і грудень видерла з українськогосела 90 млн. пудів зерна і тим посіяла мільйони голодних смертей. Віра людей у справедливість радянськоївлади впала остаточно. Селяни проклинали і колгоспи, і більшовиків. А втім, давайте прочитаємо лист патріота колгоспноголаду з Лебединщини до голови ВУЦВКуГ. І. Петровського, датований 8 серпня 1932 року:

"Григорій Іванович.

Считаю своїм боргом повідомити Вас про життя села, життя колгоспів. Колгоспи в сучасний момент доживають останні дні, життям їхнім ніхто не цікавиться. Люди центра міркують, що село ще багате, колгоспи міцніють, але це неправда. Цього листа пише вірний син, колгоспник, агітатор і організатор перших днів 1929 року, котрий головує чесно уже від 1929 р., із Лебединщини. Пише цього листа Всеукраїнському старості, котрий боровся за покращення життя, за соціалізм, пише цього листа не одна особа, а декілька, та тільки не всі осмілюються написати правду, сказати, а собі журяться, що таке становище в колгоспахпродовжуватисяне може. Потрібні негайні заходи, откинути ту думку, що на селі все благополучно, немає голоду не пухнуть люди. Справа в тому, що в колгоспілюди працювати не бажають, люд, діти, старики голодні, худоба гине, люди стали злі. Радянську владу заклинають, ніхто їй нічого не віре. Земля очутилась в бур'янах, цукровий буряк неполений. Хлібні аванси видають по 400 гр. на день, здебільшого фуражних культур, надії немає на доодержання, тому що плани в цьому році дані більші або менші дуже незначно, а врожай через загибель озимини далеко менший. І чи нормально, що плани більші, ніж валовий врожай?

Треба вивчити стан, Григорій Іванович. Інакше наша справа з колгоспами проіграна. Візьміть убедіться, проїдьте самі, або пошліть серйозну особу в такі села на Лебединщинуй Ви повірите, що пише не опортуніст, не куркуль, а вірний колгоспник, которому не буде життя, коли колгоспи розпадуться. Ви вивчіть на Лебединщині такі села, як Бішкінь, Михайлівка, Ворожба, В.-Висторопі, Межріччя, В.-Сироватка – тут життя вмирає на селі. Крім комуніста, а тепер і комуністи кажуть, що десь є шкідництво, ви не знайдете людину, котра б підтримувала Радвладу, всі заклинають, люди готовляться до голодної смерті. У В.-Висторопі, у Ворожбі загроза з посівом озимини. Головам колгоспів далі працювати не можна.

Григорій Іванович, приїдьте на Лебединщину, скличте нараду голів, вивчіть стан і ви убідитесь, що плани нереальні, що колгоспи розпадуться при такому стані, може Вас обманюють райони. Цього листа написано як вихід, щоб опісля не сказали, що ви не знали та райони винуваті. Спасайте колгоспи, спасайте людей од голодної смерті, нам іначе позор перед міжнародним пролетаріатом. Не слухайте тих людей, що кажуть: плани реальні, влийтесь у колгоспну масу району й Ви повірите, що ми пишемо правду.

Думка активу, думка вірних синів, але прізвища сказати не можемо, поки не приїдете, а то скажете "опортуніст".

Подібних листів на адресу ВУЦВКутисячі. Люди інформували, попереджали, просили, молили, заклинали. Важко назвати район в Україні, звідки б не писали селяни скарги на розбій влади і штучно створений нею голод. Писали в Центральний Комітет, писали в Раднарком, писали особисто Сталіну.

"Шановний т. Сталін, чи є закон Радянської влади, щоб селянство сиділо голодне, так як ми, колгоспники?.."

(Лист з Полтавщини).

"Наши рабочие колхозники не имеют ни куска хлеба, и даже есть такие, что, не имея ничего, с голода пухнут… Спрашивается, почему в Воронеже, Анновке, Москве, Кубани, Тифлисе, Крыму – есть хлеб дешевый, сколько угодно и какой угодно, а на Украине – нет".

(Лист з Київщини).

"Я бачив, що в Росії пуд хліба – 10 крб., а на Україні – 80 крб. – і немає. І всі ідуть в Росію".

(Лист з Київщини).

"…ми вже не в силах терпіти і просимо – зверніть увагу: у нас уже опухлі від голодудіти. Нас 284 чоловіки, щоб поодиночки нас не брали в ГПУ, ми не підписуємо…"

"Я был в ОПШ – 2-й степени изучал марксизм-ленинизм и нигде не встречал в их учении, чтобы детей морить голодом…"

(Лист із Харківщини).

"Все крестьянство движется и удирает из сел, дабы спастись от голода. В селах в день умирает от голода 10-20 семей…"

(Лист із Вінниці).

"Дайте вивід, що в сучасний момент робити, коли в комуні немає на сьогодні що їсти і вже цілий місяць тому назад, як був малай".

(Лист із м. Балти).

"Т. Сталин… Советую Вам: выедьте сами в село и посмотрите на село не в России, а вот здесь, на Украине, хотя бы в Киевской области… через каждые 2-3 сажня на дороге лежат дохлые лошади, и их крестьяне режут по куску и едят. Больно смотреть на тех несчастных детей и женщин, пропадающих с голоду, ожидающих, что с Москвы отец привезет одну-две буханки хлеба, ибо все едут в Москву, Ленинград, Минск за хлебом…"

"Коли прочитали в газетах постанову Центрального Комітету ВКП(б) від 26 березня 1932 р., що корови і всяка дрібна худоба не усуспільнюється, а тільки добровільно, то пішли забирати всяк свою корову. Правління колгоспу забрали дрючки і не дають корів, почали бити бабів.., арештовувати і відправляти в район, в міліцію… Хто взяв корову, то уповноважений РВК

приходить з бригадою і розбивають замки, вікна, двері і забирають корову і що мається в хаті – різне майно, і навіть останній буханець хліба 5-6 фунтів, сало, що людина держала на посівну компанію, щоб вийти у поле на роботу то бригада забрала і поїла, а людина зостається голодною і не виходить на роботу а після ходять бригадири, штрафують і говорять, що ви зриваєте посівну кампанію…"

(Лист із Тетіївщини).

В колгоспі ім. Чубаря Павлоградського району на Дніпропетровщині сімох жінок за те, що прийшли до правління колгоспу узнати, чи будуть повертати їм незаконно забраних корів, арештували, виключили з колгоспу, а два середняцькі господарства були обкладені, як одноосібники, податком "самообкладенням", одноразовим збором і спродані як "куркульськігосподарства".

У скарзі-заяві до ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У від 13 травня 1932 р. написаній

"От имени пятитысячной массы не скота, а еще наполживых людей, рвущих себя из крепких когтей искусственного голода, скитающихся по станциям и полустанкам ЕЗЖД, обивающих пороги домов населяющих там жителей, какие на сегодня имеют у себя достаточный кусок хлеба и картошку"

читаємо:

"…мы, полуголодные, валяемся на станциях, как никому не нужный хлам, при посадке в вагоны нам безнаказанно проводники вагонов разбивают руками носы и дверями вагонов пересекают пальцы на перегоне Ромны-Бахмач.

Оборванные от недоедания, высохшие и почерневшие от ветров и солнца люди с котомками подходят к вагонам, предъявляют билеты, а молодой проводник-девушка со значком КИМ'а кричит: "Куда прешь, иди дальше". Идут в задние вагоны, там спешит посадится фельдсвязист ГПУ, как сговорившись, повторяет фразу проводника, только изменив тон: "Куда прешься – поедешь сборным..."

А маховик руїни України набирав все більших і більших обертів. Постанова Раднаркому України і ЦК КП(б)У від 6 грудня 1932 року "Про занесення на чорну дошку сіл, які злісно саботують хлібозаготівлі", підписана В. Чубарем і С. Косіором, вжахнула село ще більшою жорстокістю:

"РНК і ЦК ставлять перед облвиконкомами і обкомами, райвиконкомами і райпарткомами завдання зламати саботаж хлібозаготівель, що його організували куркульські і контрреволюційні елементи, знищити опір частини сільських комуністів, які стали фактичними провідниками саботажу".

Із листа голови ЦК КП(б)У Косіора в райони області, які не виконали плани хлібозаготівель (Лист обговорювався на засіданні бюро Дніпропетровського обкому КП(б)У 20 січня 1933 р.):

"1. Рішуче довести до кінця стосовно найбільш злісних колгоспів занесення на чорну дошку… Після встановленого терміну з погашення боргів і м'ясних зобов'язань повинно бути проведено у кожного колгоспника вилучення худоби, домашньої птиці і таке інше. Цим вилученням слід добитися розшарування колгоспників, виявлення і здачі розкраденого хліба у розмірах, які забезпечують виконання плану.

2. У колгоспах, занесених на чорну дошку, провести вилучення всього хліба, виданого колгоспникам, за винятком тих, хто чесно і добровільно виявляє злодіїв і сприяє поверненню розкраденого хліба".

Постановою шість сіл Дніпропетровщини, Одещини і Харківщини буливизнані саботажниками в здачі хліба. Вочевидь, цей декрет мав основне завдання – настрахати селян, роздавити морально. Саме тому і були взяті села із самих хлібних областей. Занесені цим декретом на "чорну дошку" села повністю блокувалися у торгівлі, кредитах, постачанні. Та найстрашніші пункти декрету інші:

"Перевірити і вичистити всі іноземні і ворожі елементи з апарату кооперативів і державних підприємств, що повинні здійснити органи робітничо-селянської інспекції.

Перевірити і провести чистку в названих вище селах контрреволюційних елементів…"

Серед численних заходів посилення викачки хліба із села булой припинення завозу товарів не тільки в конкретне село, а і в район. Скажімо, постановою бюро Харківського обкому КП(б)У від 14 листопада 1932 р. була повністю припинена відправка товарів у села таких районів: Старо-Салтівський, Нехворощанський, Ново-Санжарський, Петровський, Ново-Водоложський, Кременчуцький, Балаклійський, Ізюмський, Кишеньківський, Онуфрієвський, Печеніжський та Ново-Георгієвський.

Бюро Харківського обкому попередило, що така ж доля чекає ще Глобинський, Диканьський, Барвенківський, Лебединський, Пирятинський, Миргородський, Білопільський, Зміївський, Зіньківський, Ульянівський, Липово-Долинський, Велико-Багачанський, Карлівський, Полтавський, Близнюківський, Липецький, Золочівський, Чугуївський, Чутівський, Лубенський, Олексіївський, Вовчанський, Градижський, Двурічанський, Миропільський, Красноградський, Оболонський, Опішнянський, Краснопільський, Краснокутський, Богодухівський, Чорнухинський, Сахнівщанський, Тростянецький, Лохвицький, Валківський, Гадяцький, Бригадирівський, Кобеляцький та Велико-Писарівський райони.

І пішло гуляти селами ще лютіше більшовицьке свавілля. Тисячам селян були приклеєні ярлики "контрреволюціонерів", "іноземних наймитів". Запитайте в селян Лютеньки (село за Московським Бобриком, що тоді теж входило до Харківської області), що їм дала та Косіорівсько-Чубарівська "чорна дошка" – половина людей вимерла з голоду. В селі закрили магазин, школи, млин, заарештували правління колгоспу. Наїхало повно чужих людей: з району, Полтави, Харкова, Києва, Дніпропетровська... Примусили колгоспників негайно повернути нібито незаконно одержаний ними хліб (200 грамів на трудодень), кожен двір обклали високим податкомі встановили строк. По дворах розбрелися бригади "буксирів": вигрібали з горищ, з погребів, перетрушували скрині, забирали хліб, городину, садовину. Млинки, жорна, ступи розбивались.

Чотирьох членів правління засудили до розстрілу, правда, по касації розстріл замінили десятьма роками таборів. Селян вигнали в поле перемолочувати скирти соломи. Дарма, що за день молотарка намолочувала 25–30 кілограмів мишачого посліду, солому всю перемолотили.

Міцні сім'ї із села вивезли ще в 30-му році. Кого ж тепер вивозити? Знайшли 30 сімей "підкуркульників" і вночі вивезли начебто аж у Кзил-Ординську область.

В “іноземні наймити” та “ворожі елементи” записали і колишніх наймитів, і безземельних, навіть церковного дзвонаря.

Як після цього не вимерти селу?

На Чернігівщині активісти-комуністи не ждали доки і села їхньої області занесуть на “чорну дошку”. Вони вигадали так званий “бойкот”, що своїм розором та репресіями був рівнозначний “чорним дошкам”. У “бойкотний” список старанні чернігівці занесли на розтерзання 67 сіл та 20 колгоспів.

На Дніпропетровщині райкоми партії ввели в практику грошові штрафи великих розмірів – у тисячу і більше карбованців. Це в той час, як розкуркульні комісії селянське господарство оцінювали в 100-200 карбованців.

Вінницькі “вірні ленінці” розпочали заносити на “чорну дошку” не окремі господарства, а цілі райони. І на 28 листопада 1932 року включили на розтерзання аж 8 районів.

На Донеччині (с. Городище) заходились звільняти із заводів і шахт тих робітників, рідня яких не виконала план хлібоздачі.

Та владі і цього злочину виявилось замало. 15 грудня 1932 року в чорний список булозанесено ще 88 сіл хлібних областей, у тому числі і нашої – Харківської. Станом на 2 грудня 1932 р., на “чорну дошку” на Вінниччині булозанесено всі села та колгоспи Брацлавського, Липовецького, Любарського, Немирівського, Станіславчинського, Хмельницького та Тульчинського районів. Крім цього, було занесено ще 44 колгоспи та всі одноосібники 42 сіл інших районів.

По Чернігівщині “на дошці” опинилося 13 колгоспів, 38 сіл та 1646 одноосібників.

У Дніпропетровській області – 228 колгоспів по 44 районах.

По Київській області – 51 колгосп в 48 селах.

Найменше “відзначились” Одещина (12 колгоспів) та Донеччина – 12 колгоспів, 6 сіл, 2 сільради та 25 одноосібників.

З дня на день список розтерзаних сіл збільшувався і на теперішній Сумщині. На “чорну дошку” були занесені артіль “12-річчя Жовтня” Дептівської сільради, артіль “8 березня” Червонослобідської сільради на Буринщині та село Герасимівка на Роменщині. Така ж доля спіткала і села Чуйківка, Прокопівка та с. Івот Шосткинського району. Рішенням РПК в цих селах були зроблені “чистки уповноважених” та чистка “радянського кооперативного апарату”. Весь товар із крамниць був вивезений, будь-яка торгівля заборонена, млини були зупинені, в села направлені виїзні сесії нарсудів, селян змусили перемолочуватисолому, розпочалися пошуки і арешти “ворогів”.

На “чорну дошку” були занесені села Бочечки, Козацьке, Малий Самбір та Хижки на Конотопщині. А Великий Самбір, Соснівка, Сім’янівка, Юрівка та Шевченкове були попереджені про можливе і їх занесення до цього чорного списку.

В областях та районах були утворені і свої місцеві “чорні дошки”. 24 серпня 1933 року голова Гарбарської артілі (Лебединщина) Труфаненко одержав гнівного листа: “Вами на зловмисно зірвано виконання хлібного податку по нашій сільраді лише благодаря тому, що ви не боретесь по-більшовицькому за дострокове виконання хлібного налогу. Через вас утворений кулацький саботаж, нашу сільраду райкомісією занесено на “чорну дошку”. В більшості цей опортуністичний настрій проявили такі керівники колгоспів: с. Куданівка, с. Токарі-Бережки та с. Шульгівка…”

Із наказу № 172 керівника Тростянецької філії держбанку П.І. Сліпухи від 22 грудня 1932 р.:

> **"§1. В зв'язку з оголошенням с. Боромлі на чорну дошку за невиконання зобов'язань перед державою наказую особисті рахунки виробіток всім колгоспам, що розташовані на терені Боромлянської сільради, закрить…**
>
> **…з артілів, що розташовані та терені Боромлянської сільради, а саме: ім. Сталіна, "Паризька комуна", "Шлях до комунізму", "13-річчя Червоної Армії" та "Перемога незаможника" приступить до стягнення позики, строкової та довгострокової – для чого одержать судові накази…"**

Постановою бюро Тростянецького району КП(б)У від 25 листопада 1932 р. були віддані під суд голова Бранцівської артілі ім. Шевченка – Тараненко, голова Боромлянської артілі – Трунов, голова Скрягівської артілі – Донець та голова Тростянецької сільради Гончаренко. Мотивація – "за саботаж виконання плану хлібозаготівлі, як злигавшихся з куркулями та розклавшихся".

Тією ж постановою за виїзд із села без відома райкому був виключений з партії уповноважений по с. Тучне Яценко. Бюро примусило перемолочувати солому, перевівати полову, а також робити "очистку всіх послідів і озадків". Навіяне зерно повинно було негайно вивезене на зсипний пункт. Розпочалось відбирання зерна вже виданого колгоспникам на трудодні. Один із пунктів постанови був особливо розбійницьким: "На протязі трьох днів виявити і зарахувати в натурздачу весь збор хліба з городніх посівів у колгоспників, причому все, що з'являється зверх належного йому по кількості трудоднів, повинно бути здано в хлібозаготівлю в рахунок колгоспу". Бригади саботажників почали відбирати і те, що виросло в селянина на присадибній ділянці.

До суду були віддані голова Герасимівської сільради Турчин, голова колгоспу Власенко та все правління колгоспу. Мотивація – "повна безгосподарність, засміченість ворожим елементом колгоспу, розкрадання хліба" та "злісний саботаж хлібозаготівель".

Постановою об'єднаного засідання Улянівської районної комісії та робітничо-селянської інспекції "за небажання боротися за хліб, не переведення боротьби зі втратами та крадіжками і розбазарювання хліба" було віддано до суду все правління дмитрівської артілі "Нова громада" на чолі з головою Іваном Єлисейовичем Фесенком.

Чистки в райвиконкомах, сільрадах, правліннях колгоспів стали звичайним явищем. На лісоповали Півночі гнали все нові і нові тисячі нещасного люду, а решту віддавали в пазурі голодної смерті.

Багато хто із комуністів-уповноважених на той час уже розпізнав антинародну суть сталінського свавілля і або ухилявся від його втілення, як міг, пом'якшував його, або сам втікав із села. Таких активістів, комуністів партія штемпелювала тавром "переродившийся в угоду кулакам, петлюровцам и иным контрреволюционным элементам, засоряющих советский и колхозный аппарат".

Із лютневого (1933 р.) звіту ДПУ УСРР дізнаємося, що тільки за грудень-січень із сіл втекло 980 чоловік радянського і колгоспного активу. Перед вели Дніпропетровська, Донецька і Київська області, де збігло відповідно 527, 180, 161 чоловік. До того ж, у Дніпропетровській області 161 активіст утік разом із сім'єю.

Більшість збіглих були комуністами і втікали із села в день їхнього виключення

з партії. Дехто з них залишав передвтечну записку. Скажімо, голова колгоспу Школа (Долинський район) написав: "Не обижайте мою семью, тикаю я из села".

Із села Підвисоке втік секретар партійної організації Страхота. Поруч із запискою він поклав і свій партквиток.

Із Ново-Водолазького району збігли завідуючий оргвідділом райкому партії Драбинський і голова райпрофради Смолкін. Своїм співробітникам вони заявили: "Нехай тут інші мучаться… Поїдемо на виробництво, де немає хлібозаготівель та інших сільгоспкампаній".

Сильніші духом, а може, ті, що їх мучила причетність до створеного голоду– стрілялися.

Згадана нами довідка ДПУ називає 10 випадків самогубства. Серед них уповноважений облвиконкому уповноважений райкому партії, голови колгоспів та сільрад, секретарі парторганізацій.

А партія все продовжувала боротьбу з комуністами-уповноваженими. Вони були звинувачені в "цілковитій бездіяльності і покриванні районних організацій, які не вжили заходів…"

Цей новий етап репресій був визначений постановою ЦК КП(б)У від 21 грудня 1932 року.

Розпочалися судові процеси над головами колгоспів, які виділили зерно на "гуртову затірку", над членами райкомів, які "доводили занижені плани хлібо- і м'ясоздачі", над "м'якосердними і безпринципними" уповноваженими.

Із постанови Політбюро ЦК і Президії ЦКК КП(б)У від 25 травня 1932 р.:

> **"1. Подтвердить решение Киевского облбюро КП(б)У от 13.IV.с. г. по докладу комиссии ЦК о роспуске Драбовского бюро РПК, президиумов райКК и РИКа.**
>
> **2. Подтвердить произведенный по заключению комиссии ЦК арест бывших руководящих работников района – пред. РИКа Широкого, пред. райКК Шопенко, уполномоченного по селу Бирловка, пред. райпрофсовета Невважая с привлечением их к судебной ответственности.**
>
> **Бывшего секретаря РИК Бодака из партии исключить и дело о нем передать в суд.**
>
> **Виновных по Драбовскому делу судить в районе выездной сессией Верхсуда…"**

За невиконання хлібоздачі Харківський обласний суд 25-23 грудня засудив усе керівництво Кобеляцького району:

- секретаря райпарткому, колишнього червоного партизана Кирила Ляшенка,
- голову райвиконкому, уродженця с. Сватки Липоводолинського району, колишнього червоного партизана Федора Бему,
- директора МТС, колишнього червоного партизана Івана Обидала,
- голову райколгоспспілки, колишнього червоного партизана Йосипа Винокурова,
- зав відділом постачання Василя Павлова,
- голову райспоживспілки Сергія Лук'янова,
- члена президії РВК – Андрія Гарагулю,
- зав. районним земельним відділом РВК Лебеденко.

В судовому звинуваченні читаємо, що вищеназвані керівники стали "на впертий шлях зриву хлібозаготівель", давали поради, "писати в район скарги… на труднощі й важкий план". А ще "на підставі… брехливих відомостей… склали відверто куркульський баланс", проявили "потакання місцевим антирадянським

рвацьким тенденціям" і т. п. Найсуворіше покарання випало на долю головного охоронця селян від голодомору– Кирила Ляшенка – "десять років позбавлення волі – у виправно-трудових таборах у далеких місцевостях Союзу". Меншим за рангом – менші строки.

Після арешту і засудження "дворушників" хліб з Кобеляцького району заходились викачувати "влившиеся молодые силы". В результатіцього район був занесений до списку районів, "где заболевания и смертность на почве истощения начали принимать угрожающие размеры". У листі начальника Харківського обласного відділу ДПУ до голови ДПУ УСРР від 5 червня 1933 р. за Кобеляцький район читаємо, що там уже їдять собак та котів і:

> **"Наряду с этим также прогрессирует людоедство и трупоедство. Нередки и случаи, когда оставшиеся в живых родители употребляют в пищу трупы умерших от истощения детей. Также имеется ряд фактов, когда на почве недоедания члены семьи убивают менее слабых, главным образом детей, употребляя мясо их в пищу".**

Першого січня 1933 року Партколегія ЦКК КП(б)У зробила "тепле новорічне привітання" десятьом уповноваженим по хлібозаготівлях: А.Нагорному, Я.Касяну, В.Шкляру, Безродному, П.Духну, О.Лаврецькому, Ф. Возному, І. Попову, М. Зельдіну та П.Бурлакову Всіх їх за "полнейшую бездеятельность и покровительство районных организаций, не принявших мер к тому, чтобы сломить кулацкий саботаж хлебозаготовок" було покарано. А Нагорного віддано під суд.

Для посилення репресій українського села В.Каганович, В.Чубар, В.Строганцов та М.Колманович телеграмою домагаються для спецкомісії при ЦК КП(б)У права на період хлібозаготівлі вирішувати питання про вироки щодо вищої міри покарання. (В спецкомісію ввійшли Косіор, Реденс, Кисельов із ЦКК). Політбюро ЦК ВКП(б) вже другого дня 22 листопада 1932 р. такий дозвіл дало.

Крім того, постановою ЦК КП(б)У від 5 грудня "для коренного улучшения руководства применением судебных репрессий" в областях були створені комісії в складі: секретаря обкому, обл. КК, начальника обласного відділу ДПУ та облпрокурора.

Різновидом репресій щодо селян були і штучні розпуски колгоспів. За невиконання плану хлібоздачі господарство звинувачувалось в куркульсько-споживацьких настроях, засміченості класово-ворожими елементами, розбазарюванні хліба, дворушництві тощо і колгосп, як господарську одиницю, розпускали. При цьому всім колгоспникам протягом доби, як одноосібникам, нараховувались сільгоспподаток, страховку, самообкладання з урахуванням їхньої заможності перед вступом у колгосп. У суспільне неколгоспне майно та всі колгоспні фонди передавались райколгоспсоюзу, решта колгоспного майна описувалась за борги. Посівний фонд вивозився в хлібозаготівлю. А виконання хлібопоставки покладалось на самих селян. Озимі посіви конфісковувались. Селяни тимчасово одержували невеликі земельні наділи, які повинні були ними обов'язково засіяні. Потім ці наділи знову у суспільнювали вже в заново створений колгосп.

Одночасно з чисткою уповноважених розпочалась і чистка партійних організацій.

“Некоторые товарищи поняли тезис об уничтожении классов, создания бесклассового общества и отмирания государства как оправдание лени и благодушия, оправдания контрреволюционной теории угасания классовой борьбы и ослабления государственной власти. Нечего и говорить, что такие люди не могут иметь ничего общего с нашей партией. Это – перерожденцы или дворушники, которых надо прочь гнать с партии”.

(Й. Сталін).

І гнали. А тоді ще й судили.

Бюро Улянівського райкому КП(б)У 26 січня 1933 р. “за проявлену бездіяльність в боротьбі за хліб, за відмовлення виконати вказівки уповноваженого облпарткому т. Жеребного” секретарю Голубівського партосередку оголосили суворудогану. А секретаря Груньського партосередку Сідаша за те, що “маскуючись алілуйськими обіцянками, фактично зривав виконання хлібоплану, забороняючи голові комунит. Соломці відвантажувати хліб в рахунок виконання плану”, вигнали з партії і віддали під суд “як ворога народу”. “За слабу організацію роботи” з партії вигнали уповноваженого райкому по селу Тучне (Тростянеччина) – Яценка.

“За бездіяльність та опортуністичне ставлення до хлібозаготівель” з лав партії був виключений секретар партосередку в с. Осоївка (Миропільщина) – Герасименко. Станом на 20 грудня 1932 р. за зрив хлібозаготівлі було арештовано 862 комуністи і кандидати партії.

Сотні і сотні порядних людей, які бачили розор села та його моровицю і не хотіли служити в лавах розбійників, були затавровані, а то й понищені.

Керівництво чисткою партії у всесоюзному масштабі доручалося Центральній комісії по чистці в складі Рудзутака (голова), Кагановича, Кірова, Ярославського, Шкірятова, Єжова, Стасової та П’ятницького. На Україні комісію очолив секретар ЦК і ЦКК республіки.

Результати роботи комісій були плідними. Про це красномовно свідчить документ, опублікований в журналі “За темпы, качество, проверку”, №№ 7–8 за 1933 рік. Документ розповідає про результати роботи комісії тільки в одному районі України. Таких районів у республіці було близько п’ятисот.

“...Удалось выявить пролезших в партию махновцев, григорьевцев и даже одного участника кронштадтского мятежа 1921 г. Чистка была проведена по 153 ячейкам. Прошло чистку 2 552 члена и кандидата партии. Из них исключено 598 человек или 23,4%; партвзыскания получили 377, или 15%; 20,6% (123) исключенных – чуждый элемент (кулаки, петлюровцы, бывшие бандиты и прочие контрреволюционные элементы); за саботаж хлебозаготовок исключено 20%, за разлагательскую работу в колхозе, участие в краже зерна, срыв трудовой дисциплины – 18,4%; за примиренчество к классовому врагу, отсутствие борьбы за хлеб – 20%; как неустойчивый елемент и балласт – 15%; за дезертирство из села – 5%. Эти изменники партии, как правило, выступали застрельщиками кулацкого саботажа, возглавляли его. Например, Кривда – кандидат партии с 1931 г., колхозник-бедняк, предколхоза им. Петровского – разбазаривал хлеб, отказался явиться на чистку, саботировал выполнение плана хлебозаготовок Кривда незаконно роздал в счет натуравансов 23% хлеба, связан с кулаками. Во время принятия плана хлебозаготовок Кривда подговорил свою жену, сестру и мать сорвать собрание, что они и делали дважды, поднимая крик...”

Прикриваючись боротьбою з “незаконною” торгівлею хлібом на ринку, комісія Молотова вчинила фактично повну блокаду України. І тільки 15 грудня від неї зійшла

милість, і великий посланець Москви дозволив продавати для селян гас, сірники та деякі інші промтовари. Все ж найбільших хлібних боржників – 88 сіл – він так і не помилував.

У кінці грудня з особливими повноваженнями до Харкова прибув Лазар Каганович. Його присутність на засіданнях Політбюро плодила жорстокість, драконівські документи.

> **"Протокол № 96**
> **заседание Политбюро ЦК КП(б)У с участием Кагановича Л. М.**
> **29 декабря 1932 года.**
> **ПРИСУТСТВУЮТ: члены ЦК тт. Балицкий, Косиор, Терехов, Хатаевич, кандидаты в чл. ПБ ЦК т. Шлихтер, т. Чернов.**
> **О распространении на Днепропетровскую область мер, принятых по отношению к Одесской области:**
> **1. Выслать 700 семей с 20-25 сел основных отстающих районов.**
> **2. тт. Карлсон и Реденсу организовать выселку на север злостных элементов кулаков (без семей) в количестве 700 человек.**
> **3. Составить список исключенных в количестве до 50 из партии для немедленной выселки в концлагерь. Просить ЦК ВКП(б) утвердить это решение.**
> **Об усилении репрессий к злостным нездатчикам хлеба, единоличникам.**
> **Предложить Днепропетровскому и Харьковскому обкомам в отношении злостных единоличников применить на основании постановления СНК от 11 ноября 1932 года..." (далі документ обривається).**

Звернімо увагу: "выслать 700 семей с 20 – 25 сел" – це ж рознарядка, партійне завдання. Є в тих селах куркулічи немає – не хочемо й знати, а щоб 700 чоловік було. І оте "20–25 сел" теж каже про це ж саме. А головне – постанова цілком у більшовицькому дусі. Згадаймо уже цитовані нами слова Леніна:

> **"...поставить позади них пулеметы, расстрелять сотню-другую и тем самым мобилизовать войска на победу".**

Каганович заявив, що постанова ЦК КП(б)У від 18 листопада 1932 року про невивіз в держпоставку насіннєвих фондів є опортуністичною, вона "послаблює наші позиції в боротьбі за хліб". Тому ЦК ВКП (б) її скасовує.

Українському ЦК нічого не залишалось, як відкликати свою постанову, а разом з нею і всі інструктивні документи на її роз'яснення. Натомість у райони пішов грізний циркуляр:

> **"...РПК, Председателю РВК, уполномоченным обкома. В связи с отменой постановления ЦК КП(б)У от 18/XI с.г. о колхозных фондах предлагаю:**
> **1. Во всех колхозах, невыполнивших план хлебозаготовок в пятидневный срок, вывезти все без исключения наличные колхозные фонды, в т.ч. и семенной в счет плана хлебозаготовок**
> **2. Предупредить всех председателей колхозов, что в случае, ежели по истечении указанного срока будут обнаружены какие либо невывезенные или скрытые фонды, амбары и тому подобное, председатели, а также другие виновные в этом должностные лица будут привлекаться к судебной ответственности и сурово покараны.**
> **3. Обязать секретарей РИК, пред. РИКА и уполномоченных обкома в 24 часа вручить настоящее постановление председателям колхозов под расписку.**
> **24. 12. 32 года. Косиор, Строганов, Алексеев".**

Ті, хто не підкорився вищезгаданому циркуляру, були розстріляні чи ув'язнені. Першими були покарані колгоспники Оріхівського району на Дніпропетровщині. Як

твердила газета “Правда” за 16 вересня 1988 року, особисто Сталін розпорядився зухвальців “немедленно арестовать и наградить их по заслугам, то-есть дать им от 5 до 10 лет тюремного заключения”.

Розпорядження Сталіна було перевиконане. Старшого агронома райземуправління булорозстріляно, п’ять чоловікодержали по 10 років концтаборів, п’ятеро – по 8 років і тільки два чоловіка– по 5 років.

І спеціалістів, і господарників, які відмовились одвезти в поставку насіннєвий фонд, легко зрозуміти. Зрештою, прийде весна і тоді запитають, чого не засіваються поля. На державну допомогу в насінні розраховуватитеж не доводилось, адже ще 13 вересня 1932 року РНК СРСР своєю постановою заявила:

> **“1. Відхилити всі пропозиції про видачу насіннєвої позички.**
> **2. Попередити, що в поточному році ні колгоспам, ні радгоспам насінпозичка не буде видаватися ні для озимого, ні для ярового посіву”.**

На об’єднаному Пленумі ЦК і ЦКК ВКП(б) Сталін виступив з промовою “Про роботу на селі”. В ній він зорієнтував людоловів на нові пошуки ворогів. Класовим ворогом відтепер міг бути і рядовий колгоспник, і керівник. Ворогів “не надо искать далеко от колхозов, они сидят в самом колхозе”, – заявив вождь. Хто вони? Це комірники, рахівники, бригадири та інші підкуркульники Це вони

> **“пускают в ход демагогию и требуют, чтобы колхоз создал резерв для животноводства в три раза больший в размерах, нежели это надобно для дела, чтобы колхоз создал страховой фонд в три раза больший за размерами, нежели это надобно для дела, чтобы колхоз выдавал на общественное питание от 6 до 12 фунтов хлеба в день на работника. Понятно, что после таких “фондов” и раздач на общественное питание, после такой жульнической демагогии хозяйственная мощь колхоза должна быть подорвана и для хлебозаготовок не останется места”.**

Насправді ж демагогія лилась з вуст самого Сталіна. Як стверджують свідки, на трудодень видавалась суща мізерія – 150–200 грамів пророслого ячменю чи вики. Страхові і фуражні фонди планувалось закласти теж мінімальні, але й такі закладені не були– вивезли в поставку. Зрештою, вивезли і посівне зерно.

Незважаючи на це, хлібопоставка Україною на кінець року була виконана тільки на 71,8 відсотка. З колгоспів булоовивезено 4,7 мільйона тонн хліба.

І партійне керівництво уже в котре розпочало нове колорепресій українського села.

Січневий пленум ЦК ВКП(б) прийняв спеціальну резолюцію, в якій звинуватив КП(б)У в провалі хлібозаготівлі. Особливий докір булозакинуто Дніпропетровській і нашій – Харківській областям, у партійного керівництва яких пленум виявив тенденції співчуття селянам та “брак класової пильності”.

> **“Наші сільські комуністи, принаймні більшість із них, стали боятись того, що селяни не догадаються придержати хліб для вивозу його потім на ринок по лінії колгоспної торгівлі і, чого доброго, візьмуть та й здадуть увесь свій хліб на елеватори”.**
>
> **(Й. Сталін).**

Покращувати пильність більшовиків пленум розпочав з кадрового питання: Хатаєвича було призначено першим секретарем у Дніпропетровськ, Вегера –

першим секретарем у Одесу, а Терехова було звільнено від партійних посад на Україні і на його місце Сталін призначив Павла Постишева.

З собою Постишев привіз на Україну 112 тисяч інквізиторів з Росії. Це був другий полковник Муравйов. Тільки той забирав хліб з України, покоряючи її кулеметом, а цей косив голодом. А ще косив український народ і духовно, нищачи пам'ятки культурита мистецтва, коріння українськогонароду.

В пристяжці з Постишевим нищив наших селян і другий кат України Балицький, який Постановою Політбюро ЦК ВКП(б) від 24 листопада 1932 року був присланий Москвою на Україну в якості особливого уповноваженого ОГПУ, з огляду на "наличие у Балицкого большого опыта украинской работы".

В кожний район приїхали десятки уповноважених з Москви. Вони зверхньо дивились на місцеве начальство, і те вертілось перед ними, виконуючи найдивовижніші їхні забаганки.

Письменник Маняк стверджує, що перед посилкою Постишева на Україну Сталін викликав до себе ще Косіората Балицького і в присутності Молотова, Калініна, Ягоди та Кагановича подав кілька "цінних порад", як треба брати хліб на Україні. А на прощання поплескав Павла Постишева по плечу і сказав: "Ти, Паша, назначен нами туда в роли ГЛАВГОЛА (главнокомандуючогоголодом) и этим оружием сделаешь больше, чем Семен (мова про Будьонного) несколькими конными армиями. Стасик (йдеться про Косіора) немного растерялся, а у тебя рука железная, на тех слизняков (це про Чубаря і Петровського) не обращайте внимания".

І "залізна рука" Постишева, спираючись на "холоднуголову" В. Балицького, почала діяти. Вже в перші місяці роботи вони змінили 486 секретарів райкомів та голів райвиконкомів, три тисячі голів колгоспів. Понад 50 тисяч комуністівбуло послано в село "для зміцнення партійних організацій". Половина з них – у політвідділи колгоспівта радгоспів. Майже всі призначені – це буликадри, направлені на Україну Москвою. Усунутіз посад, здебільшого, зазнали репресій.

Невже хтось насправді вважає, що присланий з Іваново-Вознесенська начальник цеху фарбування ситцю був більшим спеціалістомз вирощування хліба, ніж український хлібороб? Ні, не для хазяйськоговедення господарства посилалась та рать, а для грабунку села. Інструктуючи цих посланців, секретар Дніпропетровськогообкомупартії Мендель Хатаєвич напучував:

> **"Місцева сільська влада потребує ін'єкції більшовицькогозаліза. То ми посилаємо вас… Викиньте свій буржуазний гуманізм через вікно і дійте, як більшовики… Ваше завдання… здобути зерно за будь-яку ціну…".**

> **"Нужно посадить мужика на картошечку а хлеб сдать государствувплоть до семян!", –**

кинув клич Постишев.

І "червоні мітли" закрутили ще більшу віхолу на селі. "Буксирні бригади" заходились вимітати не тільки хліб, а все, що булов господарствіїстівне: картоплю, буряк, капусту, навіть торбочки з насінням городини.

Люди придумувалидля хліба різні схованки: замуровувалив запіччя, розтикали торби у стрісі, топили клунки у річках та колодязях, закопувалив лісі подалі од хат,

закопували у могилах на кладовищах, топили клунки у нужниках, дехто умудрявся заховати на подвір'ї якогось активіста чи в гноянці на колгоспній фермі, підвішували торби у лісяних димарях, ховали у прихатній призьбі чи в хатніх підкопах, засипали у дупла дерев, робили нори у скиртах соломи на полі і переховували вузлики у тих норах. І все це для того, щоб не знайшли сховок "буксири". Григорій Федорович Сім'я із с. Локня (Роменщина) розповідав, як його мати наполягала розкопати могилу покійного чоловіка і корито із зерном поставити на гроб.

"Порятуй, Федоре, дітей своїх і прости мені, що я тебе і в могилі тривожу," – звернулась вона до покійного чоловіка. Та розкопувати могилу відмовився копач.

У більшовицькій ідеологічній літературі в розповідях про куркулів ми часто чули про "навмисне гноїння хліба в землі", про величезну кількість "хлібних ям" та "чорних комір". Ці ями, справді, були не для зберігання зерна, а для його переховування. А щоб "буксирна бригада" при виявленні схованки не змогла забрати весь хлібний скарб сім'ї, селяни стали ховати його буквально по вузлику. В щоденнику Л. Кагановича є такий запис: "Хлеб в мелких ямах – раскопали 700 ям , но нашли в них всего около 27 центнеров".

Цебто в середньому 4 кг зерна в одному сховку.

В. Затонський радить очільникам ДПУ дати комусь із довірених селян скільки-небудь зерна, щоб він його закопав, а потім прилюдно визнав свій гріх і віддав хліб державі. Це, мовляв, створить "в укрывателях хлеба неуверенность в своей безопасности, боязнь, что выдадут… одновременно можно "польготить" дядьку в смысле "обеспечения наличия хлеба".

Саме ті селяни, в кого влада не знайшла сховок, ті й вижили. Виявлений же хліб забирався до зернини, а його власника судили за "приховування і псування" зерна.

Навіть опустошивши колгоспні коморита дядьківські схови від хліба, навіть забравши посівне зерно – державі й цього злочину видалось замало. Була спущена директива перевіяти наново полову і ще раз перемолотити солому. Ось тоді серед зими коло ожередів соломи застугоніли молотарки.

Із ухвали засідання правління Лозівської артілі ім. Шевченка від 9 грудня 1932 року: „...в негайному часі перемолотити всю солому, а також перевіяти полову по колгоспу.."

Вигрібання харчів ішло поряд з репресіями. Постишев з Балицьким виявилися неабиякими вигадниками в цій справі. Пригадаймо уже згадувану нами генеральну вказівку Сталіна, розшифровану Кагановичем: хто з ворогів ще залишився на Україні: куркулі, петлюрівці, білогвардійці, козаки, інтелігенція і ті, хто їх переховував. Під цю категорію можна було поставити будь-кого. І Постишев не ловив гав:

...Кампанія судів над ветеринарами, бо вони допустили падіж худоби.

...Кампанія судів над музейними працівниками, бо вони ікони називають творами мистецтва.

...Кампанія судів над метеорологами, бо вони фальсифікують прогноз погоди, чим завдають шкоди врожаю.

...Кампанія судів над співробітниками наркомів землеробства та радгоспів, бо вони потурають бур'янам...

Та найбільше дісталося простому селянинові. В особі Постишева народ не скоро розгледів вовка. Носив він українську вишиванку, завжди усміхнений,

елегантний, з легеньким привітним помахомруки з трибуни – отожі підкуплявсвоєю показною простотою. Насправді ж це був вовк в овечій шкурі, йому підвивали і доморослівовки:

> **“Коли приїздиш в район говорити про поставки зерна, то партпрацівники показують тобі статистику і таблицю низького врожаю, які скрізь складаються ворожими елементами... Наші товариші, включаючи різних уповноважених, не розуміючи, що цифри ці брехливі, довіряють їм і часто стають захисниками куркулів і тих, хто стоїть за цими цифрами... Але ця статистика не враховує зерно... що було вкрадене і сховане...**
> **(С. Косіор. З промови на Лютневому пленумі)”.**

Найбільш старанні вимітайли поспішали якнайшвидше виконати “поставленные партией задачи” і першими рапортувати“о выполнении исторических решений партии”. Та роздрочені і настрахані Москвою “украинские товарищи” вимагали ще більшого. Вимагали неможливого, щоб одержати максимум. Ось розпорядження Косіора, переповненого гнівом:

> **“О рапорте об окончании плана хлебозаготовок, опубликованном в “Коммунисте” 29 декабря. Послать Винницкому обкому и облисполкому следующую телеграмму: “Ваш рапорт считаем неправильным и преждевременным, а помещение его в “Коммунисте” без ведома ЦК – ошибочным, за что редакции поставлено на вид. Рапортовать будете иметь право после выполнения плана в семссуде по культурам, а также совхозам”.**

Для чого був так потрібний державі хліб України, видно із телеграми В. Куйбишевадо РНК УСРР і ЦК КП(б)У від 3 грудня 1932 року.:

> **“Обязали вас [по] заданию Совнаркома, начиная [с] 20.XI. [в] течение 15 дней отгрузить [на] экспорт пшеницы 25 000 тонн. [На] первое включительно отгружено только 13 000 тонн. Обязываю [при] ваших условиях выполнить полностью задание [по] пшенице, ячменю, кукурузе [к] 12 декабря”.**

9 грудня В. Чубар уже повідомляв В.Куйбишевапро виконання завдання:

> **“На вашу № 10812 сообщаю, [что по] данным Заготзерно, Экспортхлеба [на] 7 декабря задание выполнено [на] 110 процентов.**
> **По культурам: пшеница - 23 758 тонн (95 процентов), ячмень – 38 819 тонн (111 процентов) , кукуруза – 36 920 (121 процент). Сделано категорическое распоряжение [о] выполнении полностью задания [по] пшенице”.**

Оте постишевське “вплоть до семян” зовсім зруйнувало село. Смертність досягла 25 тисяч чоловік за день. Попереду ж булоще півроку набагато лютішого голоду. На Україні вже не рили могил, вивозили трупи людей у глинища, у ярки, у бур’яни. Пізніше з трибуни XVII з’їзду ЦК(б)У і Косіор, і Постишев назвуть результати голодоморногороку успішними. І “успіх” той, мовляв, був досягнутий тому, що вони “як слід взялися за роботу на селі”.

Справді, посіпаки за українське село взялися добряче.

> **“Что дала пятилетка в четыре года беднякам и низшим слоям середняков? Она подорвала и разбила кулачество как класс, освободив бедняков и добрую половину середняков от кулацкой кабалы. Она вовлекла их в колхозы и создала для них прочное положение.. уничтожила нищету в деревне. Она**

подняла бедноту в колхозах на положение людей обеспеченных, уничтожив тем самым процесс разорения и обнищания крестьянства".
(Й. Сталін. Із доповіді "Итоги первой пятилетки" 7 січня 1933 р.).

Виявляється, що від більш ніж піврічного голодування України, від тих мільйонів смертей, від тої руїни, що чорною віхолою саме викошувала село, сільська біднота піднялась до рівня людей забезпечених. Чи могло бути більшим фарисейство? Мабуть, ні.

Лицемірячи і вихваляючись своїми семимильними кроками, більшовизм інколи і сам викривав себе.

"Партия добилась того, что колхозы объединяют теперь свыше 60% крестьянских хозяйств с охватом 70% всех крестьянских площадей, что означает перевыполнение пятилетки в четыре раза".
(Й. Сталін. Із доповіді "Итоги первой пятилетки").

А в скільки разів зросло людське горе? В скільки разів здичавіла людська душа? В скільки разів поміліло людське море на Україні?

Це був січень 1933 року. Голодще й не помишляв про відступ. Навпаки, його вишкір ставав все лютішим і лютішим. Голодний люд обшморгував придорожні бур'яни і варив з того сміття "кашу". Обламували березові та липові бруньки, зав'язь соснових лопуцьків, промивали кінський гній у пошуках зернини. Припсьольські села виручала ріка, багата на "черепашки" (молюски). Їх витягували граблями з-під криги, варили і їли. Саме "черепашки" зменшили смертність у Ворожбі, Бишкіні, Михайлівці, Токарях, Кургані, Червленому, Пристайлові, Бобровому та Кам'яному. На підводний лов ходили й з далеких сіл та Лебедина.

Житель Пристайлового по своїй простоті казав так: "Хто до їжі був розманіжений, той зразу одійшов. У них од тих черепашок і блювота, і голова вертиться. А мені нічого. Так я, щитай, і не голодував. Березових сережок насушу, натовчу, а тоді з черепашками напариш – от тобі й м'ясо з хлібом – тривно. Тільки ж оп'ять – мало хто призвичаївся до такого харчу. Навіть юшку з черепашок не міг пити – ото тих голодний мор і викосив. А я, бач, дотіг до лободи, а там уже легше".

Лебединщину пронизують чимало річок, майже в кожному селі річечка: Псьол, Вільшанка, Грунь, Ревка, Йовга, Будилка, Боровенька, Бобрик, Лозова, Труфанка, Висторопка... А ставків скільки! Копанок! Послабити голод могло б рибальство, та, бач, ні... річка – це державна власність і риба в ній теж державна. За розкрадання державної власності – розстріл або ж десять років таборів. Ставки – колгоспна власність, і вона прирівняна до державної...

Степові хутори та села: Василівка, Степне, Плетнів, Олександрівка, Гостробури, Лихинівка, Бурівка, Олешня, Березів Яр– ті на ховрашків перейшли. Білували і варили їх з лободою. "Хоч і нудотно, а жити хочеться", – казали жителі Олешні.

А ще люди перекопували грядки і збирали мерзлу картоплю. В Будилці був спиртовий завод, і люди там розживалися на брагу. Смердюча їжа – та смерть страшніша. У Лифиному теж був спиртзавод, давно недіючий, правда. Хтось пригадав, що колись підтруєну брагу, непридатну для худоби, зливали в ярок і її там замулило. Одрили і ділили той харч між селянами навильниками.

Хто ближче до болота жив, того болото харчувало. Лебединцям дещо повезло – довкола міста аж три болотисті озера – Семиверстне, Горбате і частково Лебединське. Ото й харчувалися шпичаками рогозу та молодого очерету.

Навколишні ліси і кладовища були багаті на птаство. Дітвора видирала гнізда і випивала пташині яйця. А там підспіла акація, соснова кашка та лопуцьки.

Вживання в їжу сурогатів несло отруєння і смерть. Панас Шостак (м. Лебедин) згадував двох сусідських дівчаток, які "в бур'янах знайшли якусь мертвечину, наїлися і в муках померли".

Селяни Штепівки згадували, що багато людей померли від того, що "їли витягнуту на ярок сапну конину".

В інформаційному листі сексота, зашифрованого під кличкою "Козача", до Охтирського райкому КП(б)У від 17 лютого 1933 р. читаємо:

"Характерні моменти: Повідомлено з с. Литовка що 16.II. померло 10 громадян по прийомі споживання ними хліба з гнилої шелухи…"

– А ми більше з падалиці жили, – каже Ганна Антипівна Шкурка із села Осоївка. – Падалиця – це те, що із землі видовбеш – коріння всяке. Ну й бур'яни різні, листя. Ото й ліпили "щавленики" із кінського щавлю, та "лип'яники" із листя та кори липи. Насушиш, натовчеш – ото тим і давишся. Подохли б, звичайно, та виручила брага. Її у Наумівці крали. Процідиш, – то юшку замість чаю п'єш, а зерничко посушиш, на жорнах змелеш – от уже й є якісь ляпанці-сталінці. А тоді ще й мірошник виручав. Меле колгосп якесь зерно, а ми й висипемо до його помелу і свій клунок із сушеної браги, а взамін мірошник дасть справжнього борошна. Додаси його до щавлю чи липи, от уже й на живіт тривніше, і "щавленики" купи держаться. Спирт почали з кукурудзи робить, то ми зерно красти ходили. Приберуть кагат, вигребуть, виметуть, а в землі все одно то там, то там зернина жовтіє. Одвернеться охорона– от і назбирали жменю. А це ж не липова кора. Це ж зерно, хліб.

А тоді знайшли стежку в Угроїдський завод до патоки. Було так, що й по відру приносила. Тут вже раєм запахло. Вмочаєш "лип'яники" в патоку. І солодко, і пливуть легше. А мінять одяг на харчі ходила в Росію – в Реп'яхівку, у Красне. Було й таке, що ніхто на наш товар і оком не веде. То, щоб не здохнути, ходила селами, просила милостиню. Давали в Росії не щедро, але там голоду не було. Сама не пойму: і чого оце отут у нас голод, а через яр перейшов, – Росія, і там голоду нема. І люди ж однакові, і земля. А чомусь у них "собачі мітли" не ходили, хліба не забирали, а в нас – як найнялися.

Жорстокість влади до голодуючих полягала не тільки в тому, що вона вибрала в селянина всі припаси, а й у тому, що не подала ніякої допомоги. Уляна Павлівна Ткаченко (Зелена) згадувала: "Ще я дівчам була. Тоді в якусь зиму село теж голодувало. Ні-ні, не так, як у 33-му, а якесь там безхліб'я було. Так тоді власті і гімназистів зорганізовували, і вчительок, і всіх-всіх, щоб збирали харчі голодуючим. Коло церкви щодня обіди варили, паничі й собі гроші давали, хліб, вдягачку– хто що міг. Тоді радіва не було, так зате в газетах писали: "В помощь голодающим", "Християнин допоможи християнину". І що ви думаєте – подужали голод. Гуртом подужали. А в 33-му... Боже, рота розкрить не можна було, так за барки й зловлять, як хто про голод ляпне. Мовби й не було ніякого голоду".

Відібраний у людей хліб був звалений у кагати на залізницях, на Заготзерні, у церквах. Він затікав, злежувався, прів, горів. Ті кагати пильно охороняла міліція. Лебединці згадують про численні жертви: голод гнав нещасних до тих кагатів на видиму смерть. Та смерть від кулі, вочевидь, їм була за щастя в порівнянні зі смертю від голоду.

А влада все слала і слала в села уповноважених "викачувати" хліб, м'ясо, молоко, стягувати податки та штрафи. Хто з уповноважених був сміливий душею і чистий серцем, той ставав на бік людей і відмовлявся грабувати село. Скажімо, "генерал ГПУ" Броцький (так його назвав італійський консул Граденіго), повернувшись із хлібозаготівельного відрядження, 18 травня 1933 року в суперечці з Балицьким заявив, що більше нікуди "наводити радянські порядки" не поїде, що держава будує не комунізм, а якесь людоїдське жахіття. Викричавши всю правду начальству, він витіг пістоль і застрелився.

Порятунок від голодомору люди шукали в містах, на залізницях, у чужих землях – здебільшого в Росії, бо там голоду не було.

Про свій похід у Росію за хлібом розповідав Микола Фененко (запис Л. Коваленко):

"Весною 1933 року сусідський хлопець, старший за мене, поїхав на торфорозробку десь біля станції Тьоткіно. Звідти прислав листа, в якому кликав молодшого свого брата приїхати туди, бо там давали за роботу колотуху. Це вода, в якій розколочено трохи борошна. Ми й вирушили туди удвох. Пішли на Деркачівку, Терни, Черепівку. До вечора дійшли до станції Буринь. Вечоріло. Ночувати збирались на станції. Та ось іде обірваний, пухлий з голоду чоловік років 50-55. Він з трудом рухався. Підійшов до нас: "... Бідні дітки, де ж вам ночувать? Ходімте я вас пущу". Ми погодились. Ішли, може, півкілометра. Там, у бур'яні, стояла пустка. Зайшли разом із старим. Він з трудом переставляв опухлі ноги. Полягали просто на підлозі. Через якийсь час, коли ми вже дрімали, а наш добродій думав, що ми поснули, він накинувся на нас і ну душити. На наше щастя, сил у нього майже не було. Ми вирвались і втекли. Прийшли знову на вокзал... На ранок ми пішли на Путивль. Ночували у якихось людей. Господарі були добрі люди: постелили нам на підлозі, дали вечеряти. У них був такий голод, як і всюди. На вечерю – борщ із лободи, як у нас вдома. Та ще й без солі... На ранок ми човном перепливли Сейм і рушили на Тьоткіно. Дорогою знов заночували. Люди, що пустили нас, були заможніші, ніж ми. На вечерю дали молока і хліба. Другого дня, коли ми збирались в дорогу, мені було запропоновано залишитись у них за пастуха. А мій товариш пішов шукати свого брата..."

Із листа Кантемирівського райкому партії до Центрально-Чорноземного обкому ВКП(б) від 1 квітня 1932 р.

> **"Начиная с февраля месяца с. г., с рядом лежащих районов Украины начался приток граждан за покупкой, меной и выпрашиванием хлеба; в последние дни мешочники формальным образом наводнили район. Станция битком набита людьми, во всех селах ходят толпами люди, причем целыми семьями с маленькими детьми и дряхлыми стариками – положение с каждым днем становится еще более угрожающим... В селе Кантемировка только за последние дни похоронено 12 человек, пришедших за хлебом с украинских соседних районов".**

Важкі дороги в Московщину за хлібом.

Свідок тих подій Василь Артемович Романенко(м. Буринь) розповідав, що хліба тоді люди зовсім не бачили, а їли гречану та просяну полову, крадений сухий жом, котів та собак, їли жаб та різних жучків і ракушок із ставків, їли потовчені сухі бур'яни, старі і навіть вичинені шкури. А по теплу їли будь-яку лугову чи лісову зелень: цвіт, лопуцьки, кору, бруньки, перекопували грядки в пошуках торішньої городини.

Батько мій розказував, що в центрі Лебедина під дахом торгових рядів і "під трубами Нардому" лежали обезсилені селяни. (Нардом, тобто колишній Народний будинок, тепер Будинок вчителя. Він колись по периметру на висоті близько метра і на півметровій відстані від стіни був оперезаний дводюймовою трубою). Ото під тим будинком, під трубами і доходили селяни, які пішли в місто за порятунком. Вони замерзали, їх не гріла холодна кров. Вони сповзались до купи, аби зігрітись. А міліція розтягувала їх, розсмикувала: "Більше трьох не збиратись, запрещено!" – вигукували міліціонери.

"То була страшна весна, – казав батько. – Оцей 47-й, коли й ти добряче хльобнув, так це іграшка, дрібничка в порівнянні з 33-м. Ну, пухли, ну, мерли з голоду, але ж не такою суцільною моровицею, як тоді. Ідеш Шевською, а коло електростанції двійко готових лежать, коло мосту – ще двоє, на Шевській греблі ще двоє корчаться, коло каплички на вигонку теж хтось стогне. І так по всіх вулицях. Найбільше вмираючих булов центрі міста. Сюди манив базар, "Торгсін" – мо', хтось та кине якусь шкуриночку, мо', пощастить щось на базарі вкрасти.

Оце іде чолов'яга, а жінка щось їстівне продає – молокотам, чи просто якусь юшку напарила, а він хап того горщика і пє, п'є... Баби його б'ють, а він на те все ніякої уваги – ковтає, ковтає. Людина тоді все людське в собі втратила".

Найтяжчий хрест всеукраїнської Голгофи несли діти. "На виду вони булимов би й не діти вже, а остаркуваті привиди якісь. І ніжки, і ручки тонкі-тонкі, і шкіра на них мовби з благенької світлої павутинки натягнута. Під тою павутинкою всі жилочки видно, всі кісточки як з'єднуються. Найболючіше було дивитись на дитячі личка, на голівки їхні – це синюватий череп, обтягнутий такою ж павутинкою. Очі великі і запалі. Глибоко-глибоко. Тільки не дитячі це очі, не такі, як завжди бачимо: чисті, ясні, із іскорками допитливості. Це – вицвіла каламуть, безучасна до всього. Безучасна і жалісна. Ротики великі, задишка, як у виробленого немічного дідуся, загострений і мовби аж загнутий носик. Перед смертю дитятко ламають корчі, а тоді воно затихає. Отак тихенько може і 2, і 3 дні лежати. То вже його душечка в янголка переходить. Болісно було дивитись на таких дітей", – так розповідали мені Наталка Васись та її сусідка Настя Корнієнко.

А ось як описує голодних дітей "активістка хлібозаготівель", яку в українське село прислано з Москви:

“Розстав сніг – і стали люди пухнути, обличчя почорніли, ноги, як подушки, в животі вода. А селянські діти!.. Всі однакові: голови, як тяжкі ядра, шиї тоненькі, як у лелек, на руках і ногах видно, як кожна кісточка під шкірою ходить, увесь кістяк шкірою, мов жовтою марлею, обтягнутий. А личка в дітей старенькі, випучені, мовби діти по сімдесят років на світі прожили. А очі, Господи!...

… Пішла по селу суцільна хвиля вмирання. Спершу діти, старі, потім середній вік. Спочатку закопували, а потім уже й закопувати перестали. Так мертві й валялися на вулицях, у дворах, а останні в хатах лишилися лежати. Тихо стало. Померло все село. Хто останній умирав, я не знаю. Нас, тих, що в управлінні працювали, до міста забрали”.

Шкіра у виголоднілої людини робилась якась тьм’яна, бралася збрижами і мовби аж покривалась лускою чи грибковим нальотом. Тіло спухає, репається і з тріщин тече гнила смердюча вода. Людину нападає понос, чиряки, загниваються тріщини. Нерухомими, але ще живими, люди лежали попід тином по кілька днів, часто в корчах, стогнали, скавулили. І так, доки не зупиниться серце.

“Бачила жінку, яка ще була жива, їй у руку хтось поклав шматочок хліба, але донести його до рота їй було вже несила. Очі розкриті, зіниці великі, щось квилить, і, мабуть, нічого не бачить”, – згадувала Настя Панасівна Шостак.

Пухла, налита водою людина, вже не мала сили рухатись, не мала сили підвестися. Із такого передсмертного стану її могло порятувати лише диво. Про такий диво-випадок згадував хлопчик-пастух Микола Пуд. Пасучи корівок, він виливав водою ховрашків, мишей, спустошував пташині гнізда, споживав конюшину та інше зілля. Із цього всього варив немудре вариво і тим жив. Ховрашок – звірок дрібненький, але коли їх 6-8 – уже наїдок. Одного дня вполював два їжачки. Колючки обсмалив, а самих звірків засмажив у казанці. Набігла з них пляшечка жиру, яку хлопець й приніс додому. Мати з дітьми вже розпухли і нагадували скляні прозорі міхи налиті водою.

Хлопець налив у скляночку жиру і дав матері випити. Вона вийшла і лягла вмирати на голу лаву.

А коли Микола прокинувся до свого пастухування, то побачив диво: коло лави у величезній калюжі стояв кістяк мерця, обвішаний провислими складками шкіри. Він з острахом оглядав себе і топтався в розкислій долівці. То була мати. З неї за ніч зійшла вся пухлинна вода. Коли мати довідалася, що синок дав їй випити, вона тут же кинулась до дітей і випоїла їм решту жиру. Тогодня Микола вполював ще 8 ховрашків і 4 їжачки.

А ввечері, пригнавши череду, Микола побачив ще одне диво: в хаті під поликом була ще одна калюжа. То “скинули” воду два братики й сестричка. Глиняна долівка не могла ввібрати такого “озера” навіть за весь день.

Діти підвелися і знов сіли до “ховрашиної вечері” і до їжакового жиру. Сім’я ожила і вижила. Дивом вижила. Це була сім’я не куркулів, не багачів, а наймитки-поденщиці Федори, у якої активісти забрали все в хаті, в хліві і в погребі. Вижила, щоб розказати правду про знущання влади над нашим людом.

Лікарі стверджують, що патологія від голоду може бути різною. Хто голодував, але крім хліба нічого не їв, тим більше не їв зілля та всяких сурогатів – той поступово худнув і життя його скінчувалося паралічем серця. Хто прагнув вижити на зіллі – в тих спочатку розпухали суглоби, кінцівки, а тоді й лице. Смерть наставала теж від паралічу серця.

Із “Короткогокурсу ВКП(б)”:

> **“На основі рішень січневого (1933 рік) Пленуму партія розгорнула величезну роботу на селі... Центральний Комітет спеціально створив сільгоспвідділ, який побудував свою діяльність на новому виробничому принципі, охопивши всі питання розвитку радянського села – виробництво, кадри, партійну і державну роботу, культуру тощо. На чолі відділу Центральний Комітет поставив т. Кагановича – найближчого соратника тов. Сталіна”.**

І робота закипіла ще з скаженішою силою. Та й кипіть було чому – сільськогосподарськийвідділ нараховувавні багато ні мало – 18 тисяч співробітників. Найбільше від того кипіння знов-таки страждали діти. Голодскалічив їх мільйони, ціле покоління: померлі з голоду, осиротілі, розбиті хворобами, з підірваною психікою, скалічені фізично.

Ганна Сабля із Горок згадує “сиріт колективізації” – які тільки знущання терпіли вони від влади. Батько заарештований, матір посадили “за колоски”, а табунець діток залишився в селі непотребом, обузою. Люди боялися впустити дитину в хату обігріться, бо то дитина розкуркуленого, пустять, то і їм таке буде.

Ведуть матір із суду, а дітки вибігли до неї, впали в пелену, вчепилися в спідницю, плачуть. А міліціонер відриває діток і жбурляє на сошу.

Од голодуваннябожеволілиматері, божеволілидіти. Яке психічне напруження прошпигувало дитячі груди, коли збожеволіла мати каже їм, що будерізати їм на прокорм їхнього братика Василя? (с. Грунь). Які моральні збитки лягли в душу тих одинадцяти діток, які тулили найменшеньку дівчинку-немовля, щоб ссала охололі груди померлої матері? (розповідь М. Вернидуба).

Як калічились дитячі душі, коли одуріліз голодуматері вкидали дітей, вірніш їх скелетики, в розчинені вікна вагонів і крізь тужіння та сльози причитали: “Візьміть людоньки, візьміть і врятуйте, а в мене ще семеро є, і всі вмирають” (розповідь М. Вернидуба).

Лебединці згадують, як матері виносили дітей на перехрестя доріг і кидали їх там у надії, що хтось зжаліється і всиновить, або ж здасть у приют (від матерів у приют не брали). Одним із таких дитячих “базарів” були кинуті кузні, які стояли на узліссі на розі вулиць Михайлівської і Червленівської (на місці теперішнього меморіалу в Лебедині). І перехрестя доріг, і лікарня близько, і приют, та й кузня – хоч якийсь прихисток. Кинуті діти в тих кузнях скімлили днями. Немовля, покладене в сповитку біля ковальськогогорна, розгорнулося і геть все зранилося, повзаючи голеньке на спечених головешках (спогад Наталки Васись).

Там же, на узліссі, в канавах, “доходили” обезсилілі діти. Ніхто їх не шукав, і вони вже нікого не шукали. Просто скімлили і вмирали, як викинуті цуценята.

Тим, кому пощастило і їх прийняли в приют, жилося теж не солодко. І в які розміри в тих діток розросталася рана в душі, коли вони усвідомлювали: тебе здали, тебе відцурались, ти покидьок, непотріб? (спогад І. Майського).

Хвороба показухи – стара хвороба. Особливо вона поширилася в більшовицькі часи. Найбільше її зло окошилося теж на дітях. Роберт Конквест цитує оповідача про дитбудинок в Улянівці. Після оглядин показового будинку сиріт і після гарного обіду до нього підійшов співробітник табору і тихо запропонував подивитись інший притулок за кілька сот метрів від цього села. Там стояла кам’яна комора, де на

піщаній долівці, в напівтемряві розмістилося близько 200 дітей від двох до дванадцяти років, які мали вигляд скелетів і були одягнені лише в брудні сорочки. Всі вони плакали і просили хліба. Коли представник комісаріату освіти запитав, хто турбується про цих дітей, то одержав саркастичну відповідь: "Партія і уряд". Турбота зводилась до вивезення трупів щоранку.

Свідчення очевидців підтверджуються документами.

Із доповідної записки завідувачки дитбудинкум. Пирятин Н.Чернової від 6 березня 1932 р.:

> **"...Дети от плохого питания истощены донельзя. Некоторые дошкольники лежат от слабости в постели... У всех без исключения острое малокровие, золотушное, гнойное воспаление ушей..."**

З доповідної записки Харківського міськвідділу охорони здоров'я від 14 травня 1933 р.:

> **"Сеть детских домов в г. Харькове, утвержденная по местному бюджету, состояла из трех домов на 540 детей. В апреле 1933 г. были развернуты дополнительно два детских дома (по Тарасовской ул. 6, в Сердюковском пер., 5) на 160 детей. Волна подкидывания заставила Харьковский здравотдел, начиная с апреля месяца, организовать ряд детских домов еще дополнительно на 555 коек. Кроме того, в Цитовских бараках было развернуто 500 коек для детей до 4 лет, поступающих с вокзалов и доставляемых милицией. В Салтовских бараках – 450 коек... За время с 28 апреля по 10 мая эвакуированы в детдома области – 1205 детей...**
>
> **20 мая всего должно быть эвакуировано 1455 детей. В детдомах Харькова остаются дети до одного года и старше года больные, истощенные, ослабленные...**
>
> **Дети, находящиеся в детдомах и бараках, находятся в состоянии крайнего истощения, большинство из них болеет желудочно-кишечными заболеваниями на почве ослабленного питания, много случаев заболевания корью. Если к этому прибавить, что значительная часть детей поступает в возрасте до 1 месяца, становится понятным та высокая детская смертность (до 30%), какую наблюдаем в мае месяце...**
>
> **Зав. здравотделом Воробьевский, инспектор охматдета Р. Ходовой".**

На 13 травня 1933 року в дитбудинках Харкова було 24475 дітей. Крім того, станом на 28 травня було ще підібрано і розміщено 9420 дітей. Лише за один день на Харківському вузлі підібрали 2000 дітей, а за одну ніч з 27 на 28 травня – 700 дітей. Значна їх частина була у надзвичайно тяжкому стані.

На 30 травня 1933 року в Харкові було підібрано 27754 хлопчики і дівчинки.

Ось як описав голодну безпритульну дитячу стихію і долю зайшлого в Харків селянства італійський консул Серджо Граденіго в своїх донесеннях від 31 травня та 22 червня 1933 року:

> **"Товариш Френкель, член колегії ГПУ, звірився одному нашому знайомому, що в Харкові на дорогах щоночі збирають близько 250 трупів померлих від голоду. Зі свого боку можу посвідчити, що я бачив, як опівночі перед консульством проїздили вантажівки, які везли 10-15 трупів. Оскільки поруч з К. Консульством будуються три великі квартали, вантажівка зупинилася перед парканом, двоє співробітників, озброєних вилами увійшли, шукаючи там трупи. Я бачив, як цими вилами було підібрано з землі 7 осіб, тобто двох чоловіків, одну жінку і четверо дітей. Інші люди прокинулися і**

зникли, мов тіні. Один з двох співробітників, які робили цю роботу сказав мені: "У вас такого нема, правда?"

"Вранці, 21 числа, на базарі мертві лежали звалені, мов купи ганчір'я, у багні та людських екскрементах, уздовж частоколу, який відгороджує торжище з одного боку річки. Їх було десь з тридцять. Вранці, 23 числа, я нарахував їх 51. Дитина смоктала молоко з груді мертвої матері, обличчя її було сірого кольору. Люди казали: це пуп'янки соціалістичної весни.

Одного пополудня я ішов Пушкінською вниз до центру. Падав дощ. Переді мною пройшло троє безпритульних, які вдавали що чубляться. Один із них дістав штурхана і налетів на жінку, яка несла зв'язаний в хустинку горщик борщу. Горщик упав на землю і розбився. Винний утік, а інших двоє руками зібрали суп з-посеред багна і проковтнули його. Дещицю вони сховали у шапку для свого товариша.

На тій самій Пушкінській, за кількадесят метрів від Консульства, цілий день сиділа якась селянка з двома дітьми скулившись у кутку хідника, як багато десятків інших матерів трохи нижче вулицею. Вона тримала звичну стару бляшанку з-під консервів без накривки, у яку іноді хтось кидав копійку. Увечері вона відсторонила обох дітей, підвелася і кинулася під трамвай, який їхав униз на повній швидкості. Через півгодини я побачив, як двірник вимітає геть нутрощі нещасної. Двоє дітей там стояли і дивилися.

Лише тиждень тому було організовано службу збору покинутих дітей. Адже крім селян, які сунуть у міста, більше не маючи на селі жодної надії вижити, є також діти, яких батьки приводять сюди і кидають, а самі повертаються у своє село, щоб там померти. Вони сподіваються, що в місті про їхніх дітей хтось подбає. Але ще тиждень тому вони лежали, плачучи, на кожному розі, на хідниках, повсюди. Можна було побачити десятирічних дівчаток, які няньчили дівчаток 4 або 3 років. Коли наставала ніч, вони накривали їх своєю шаллю чи пальтом або ж влягалися спати на землю, поставивши поруч бляшанку для милостині.

Тиждень тому були мобілізовані двірники, які у білих фартухах ходять містом, збирають дітей і приводять їх до найближчого відділка міліції, що часто-густо супроводжується розпачливими сценами, криками і плачем. Перед консульством є один такий відділок міліції. Щохвилини чутно розпачливі крики: "Не хочу у бараки смерті, залиште мене спокійно вмерти".

Десь близько півночі їх починають вантажівками перевозити на товарну станцію Сєвєродонецька. Туди звозять також дітей, підібраних у селах, знайдених у поїздах; селянські родини, самотніх старих людей, знайдених під час облав у місті. Там є санітари, (вони герої дня, сказав мені один лікар, серед них досі було 40 відсотків смертей від тифу, яким вони заразилися під час цієї роботи), які роблять "відбір". Тих, кого ще не роздуло від голоду, і залишається якась надія на те, що вони прийдуть до норми, відвозять у бараки на Холодній Горі, де на соломі під навісами агонізує 8000 душ, значна частина яких – діти.

Один лікар, який там працює, розповів мені, що вони отримують молоко і суп, але звісна річ, дуже мало і нерегулярно, а "коли є змога". Там буває від 80 до 100 померлих за день. "Російському лікареві більше не можна мати вразливого серця, - сказав він, – та все ж я раз у раз вибухаю риданнями".

Розпухлих везуть товарним поїздом за місто і залишають за 50-60 км від міста, щоб вони там померли не на очах у всіх. В міру того, як вагони наповнюються, їх закривають на засув. Часто трапляється, що поїзд готовий вирушати лише через кілька днів після того, як вагони закрили. Кілька днів тому один залізничник, проходячи повз один із таких вагонів, почув крики; він підійшов і почув як якийсь нещасний зсередини просить звільнити його, бо трупний сморід став нестерпним. Коли вагон відкрили, виявилося, що він там єдиний живий; тоді його звідти забрали і помістили вмирати в інший вагон, де були ще живі люди.

По прибутті на місце їх висаджують, викопують великі ями і виносять з вагонів усіх мертвих. Мене запевняють що до трупів не дуже придивляються. І часто буває, що той, кого кинули в яму приходить до тями і в останньому сплеску життєвих сил починає ворушитися. Але це не перериває праці гробарів,

і розвантаження триває. Ці подробиці я почув від санітарів і можу гарантувати їх автентичність. У в'язниці на Холодній Горі буває в середньому 30 померлих за день"...

"...Схоже, що цей "вилов" теж має затверджений щоденний "план". Справді, одна родина університетських викладачів розповіла мені таку історію. Одна дівчинка, яку мати послала стояти в черзі за хлібом, сіла собі на вуличному хіднику, читаючи книжку і чекаючи своєї черги або початку роздачі. Під'їхала "вантажівка смерті" і забрала її. Даремно вона репетувала і кричала, що мешкає тут поблизу немов "монатті" Мандзоні, вони кидають у кузов усіх не розбираючи. Це побачила сусідка і побігла сповістити матір. Мати поспішила до найближчого міліційного відділка. Але все даремно, її прогнали. Вона побігла до свого знайомого, який працював у ГПУ, але малої у міліційному розподільнику вже не було, її відвезли на Холодну Гору. Мати домагалася дозволу увійти в бараки (вона розповідала про те, що живі там були впереміш з мертвими, про трупний сморід і мерців без щік – справа щурів уночі чи голодних удень?, де і знайшла свою доньку. Високий посадовець ГПУ звелів допитати цих "монатті", чому вони забрали добре одягнену і вочевидь не безпритульну дівчинку. Вони відповіли: "звідки нам знати, кого брати, а кого залишати, ми знаємо тільки, що мусимо виконати щоденний план, інакше матимемо неприємності".

Чимало достовірних джерел підтверджують, що на цвинтарях і в ярах за містом разом з мертвими кидають вмираючих, яких залишають гинути від виснаження, а то й навіть ховають живцем…

Харків'яни називали кілька місць, кудививозили помирати відловлених селян. Все це яруги довкола міста. Серед них і урочище біля ставків Рай-Оленівки.

Все оце "піклування" більшовизму пізніше буде поціноване найвищою оцінкою: "Це одне з найкращих свідчень того, що лише соціалістична система може врятувати підростаюче покоління від голоду, злиднів і бідності – неминучих супутників буржуазного суспільства" (із радянських гасел).

Іноземні консульства повідомляли свої уряди, що радянська влада "розвантажувала" Харків од безпритульних начебто і в такий дикунський спосіб: дітей відловлювали спеціальні бригади, на лівій руці кожній дитині ставилось незмивне клеймо, а тоді чималими партіями одправляли їх на острови Каспійського моря.

Так, дитяча доля в ті часи була далеко трагічнішою, ніж у їхніх батьків. По-перше, голод викосив їх ширшим покосом. Та й подальша сирітська доля була не набагато добрішою від долі в 1933 році. Мільйони дітвори жили в підворітнях, на пустищах, у вимерлих хуторах чи в забутих цехах заводів, добували собі харч хто як зуміє: роботою, жебрацтвом, крадіжкою. На залізницях, у поїздах, на базарах, побіля магазинів вирувала дитяча стихія. Мета в неї була одна – прохарчуватися і зігрітись. Доведені до стану здичавіння, окремі гурти дітвори ставали агресивними. Вони буквально штурмували вагони потягів з метою грабунку. Штурмували харчевні, базари. Держава не могла приборкати ту стихію, дати їй житло, нагодувати. Ось тоді і з'явились декрети про відстріл дітей. Уже в 1932 році був спущений таємний циркуляр, який дозволяв розстрілювати дітей-злодюжок, виявлених на залізниці. Відомо, що в Лебединському дитячому центрі було розстріляно згідно зі звітом 76 дітей, які заразилися сапом від м'яса дохлих коней. Декрет, що легалізував розстріл дітей від 12 років і старше, набрав чинності 7 квітня 1935 року. До цього органи міліції діяли "тихою сапою", керуючись указами по своїй лінії.

Історики стверджують, що вже в середині 1932 року три мільйони селян України кинули домівки і пішли в світи. Безпритульних дітей, які втратили батьків,

чи просто бродили по світу в пошуках хліба, вочевидь, було не менше. Отже, одстрілювати було кого.

Документи державних архівів скупіна свідчення з безпритульності. Вони більш щедріші на розкриття заходів держави в боротьбі з нею. Скажімо, у "Висновках" Наркомосу УСРР від 1 грудня 1932 року вказується, що на це число було підібрано безпритульних дітей у Харківській області – 1693 чоловік, Донецькій – 798, Київській – 2860, в Молдавській АСРСР – 980, разом – 6334 чоловіки. Проте це число підібраних, а не безпритульних. До того ж, воно стосується лише частини України.

Та й грудень 1932 р. не був епогеєм безпритульності, він прийшов у травні-липні 1933 року.

Скажімо, в місті Охтирка тільки з 21 квітня і тільки по 19 серпня було підібрано 3197 чоловік, третина з них були пухлими.

Якщо вважати, що охтирчани підібрали всіх кинутих діток, і така кількість безпритульних була притаманна всім районам, то, помноживши "охтирське число" на кількість районів, ми уже матимемо півтора мільйонну біду.

Автор має небагато документальних підтверджень про те, що уряд Союзу забороняв пересування голодуючих. Однак відомо, що начальники залізниць на основі розпоряджень вищих інстанцій видавали накази-інструкції залізничникам не продавати селянам квитків, не перевозити селян, які не мають спеціального посвідчення на переїзд від "свого" голови колгоспу. В цей час була запроваджена паспортизація громадян. Селянин же залишався безпаспортним. Він скрізь був чужим. Введення паспортів набагато полегшувало властям боротьбу із селянством.

На кордонах Росії, в містечках, на залізницях – скрізь пантрували застави ОДПУ, які не давали людям "вилазити з України", повертали їх назад. Тих, кому вдалося проникнути далі, не випускали з вокзалів, мотивуючи тим, щоб не розносили по місту бруду і хвороб.

Свідки тих подій стверджують, що залізничні станції бачили чи не найбільше людських страждань. Тут скупчувався бродячий голодний люд. Тут лютували "заградзагони", тут перехрещувалися потоки біженців. Скажімо, на станції Ворожба (Білопільщина) весь привокзальний сквер був прямо запруджений помираючими. Робітники станції складали покійників у кинутому пристанційному будинку а тоді щодоби вантажили їх на платформу і вивозили до Климівського кладовища. Там було вирито дві величезні ями-рови, ось туди й скидали привезених. А живих, але зовсім немічних, підбирали і поміщали у вагон-товарняк, який стояв у тупику. Завантажений вагон замикався. А через днів 5-6, як уже у вагоні не було чути стогону помираючих, його відкривали і підганяли машини для вивезення трупів.

Таке саме чинилось на залізничних станціях у Харкові і Дніпропетровську. (Спогад Миколи Вернидуба).

Із записів канадського експерта Е.Керне, який від Британської імперської біржі влітку 1932 року приїхав закупати зерно до Києва:

> **"16 червня прибув з Москви до Києва. На кожній станції натовп від десятків до декількох сотень, залежно від величини міста. Обірвані, голодні селяни, які жебрачать хліб, багато з них чекають, переважно даремно, квитків, вилазять на приступи вагонів, або приєднуються до тих, що сидять на даху, – всі брудні, нещасні, без сліду посмішки".**

Багатшою на хліб чомусь виявилась Північ Росії. Саме звідти проривались одинаки, які везли клунок чи кошик зерна голоднійсім'ї на Україні. Таких застави ОДПУ відловлювали, хліб одбирали, а самих "злочинців", як спекулянтів хлібом, садовили за колючий дріт. Це стверджують і сумчани, і лебединці. Такі дії ОДПУ були узаконені владою. ЦК Російськоїкомпартії видав декрет, за яким залізничні квитки мали продаватись тільки з письмового дозволу властей. Пасажири, які не мали такого дозволу, арештовувались, знімались з потяга і відправлялись в загорожі-резервації, а їхній вантаж конфісковувався

Із скарги колгоспника Павла Барибіна з артілі ім. Леніна (Харківщина) на ім'я Голови ВУЦВКуПетровського Григорія Івановича від 12 квітня 1932 р.:

> **"6 апреля 1932 г. я вместе с односельчанином, тоже бедняком Вороновым Парфеном Васильевичем, у которого4 души семьи, приехали на ст. Ржавая в Марьевской сельсовет Обоянского района бывшей Курской губернии в с. Перестовая, котороележит в 10 верстах от ст. Ржавой. Я с товарищем свою и женину одежду и платки променял на озимый хлеб – рожь и выменял 3 пуда зерна – жита, товарищ тоже наменял 3 пуда.**
>
> **6 апреля, когда мы уже ехали обратно домой на Украину, у нас при посадке на ст. Ржавой в поезде этот хлеб отобрал инспектор 11-го участка Обоянского района Бондарев..."**

Кудитільки не ходили голодуючіселяни Барибін і Воронов, щоб повернути відібране у них жито. І в Мар'ївську сільраду, і в парткомст. Ржавая, і в Обоянський райвиконком, зрештою одержали категоричну відповідь: "Хлеба вы не получите!"

Так і повернулись два селянина додому ні з чим. Повернулись уже в роззявлену пащеку голоду.

Втікаючи від голоду, селяни, звісно, лишали несплаченими податки. Ось тоді влада вдалася до неабиякої акції – розшукувтікачівіз тим, щоб податки стягнули з них підприємства чи господарства, де приютився на роботах збіглий люд. 29 березня 1933 року Лебединський райвиконком з цього приводу розіслав грізний циркуляр усім сільрадам. В ньому читаємо: „... виявити всіх неплатників, що виїхали з села на заробітки, і передати матеріали тим РВК, на території котрих розташовані підприємства, що на ньому має заробітокнеплатник для стягнення недоплат з зарплати".

Із директивного листа секретаря ЦК КП(б)У Хатаєвича та голови РаднаркомуЧубаря:

> **"ЦК КП(б)У та РНК пропонують:**
>
> **1. Негайно вжити в кожному районі рішучих заходів щодо недопущення масового виїзду одноосібників і колгоспників, виходячи з розісланої по лінії ДПУ директиви Балицького.**
>
> **2. Перевірити роботурізного роду вербувальників робочої сили на виїзд за межі України, взяти її під суворий контроль з усуненням від цієї роботи й вилученням всіх підозрілих контрреволюційних елементів.**
>
> **3. Розгорнути широку роз'яснювальну роботу серед колгоспників і одноосібників проти самовільних виїздів з киданням господарства і застерігати їх, що у випадку виїзду до інших районів їх заарештовуватимуть.**
>
> **4. Вжити заходів для припинення продажу квитків для виїзду за межі України селянам, які не мають посвідчення РВК про право виїзду, або промислових і будівельних організацій про те, що їх завербовано на ті чи інші роботи за межі України.**
>
> **5. Відповідні вказівки дані по лінії уповноваженогоНКВС і транспортного ДПУ.**

6. Повідомте не пізніше 6-ї години вечора 24 січня коротко фактичний стан з масовим виїздом селян по вашій області…"

Із спецдонесення В.Балицького в ОДПУ від 22 січня 1933 року про виїзд селян за хлібом з України:

"Харківська область. Всього виїхало 20129 чоловік, із них колгоспників–7423.
Одеська область. Всього виїхало 3447 одинаків та 2642 сім'ї.
Київська область. Всього виїхало 6576 чоловік, з них колгоспників– 1287.
Дніпропетровська область – 15210 чоловік.
Чернігівська область. Всього виїхало одинаків 1541, а сімей – 146".

Ці дані охоплюють період з кінця грудня 1932 року по середину січня 1933 року.

З 23 січня загороджувальнізагони та бригади відловувтікачіввід голодуна вимогу партії та уряду запрацювали на всю потужність і вже через тиждень (2 лютого) прозвітувалитакими "досягненнями": "затримано і профільтровано" втікачів з України 16733 чоловіки, в тому числі 7106 колгоспників. Повернуто вмирати з голодувдома– 15109 чоловік. Крім того, зловлено в центральній Чорноземній області і повернуто в Україну 8257 чоловік. Крім цих затриманих на 2 лютого 1933 року Українупокинулоще 94433 чоловіки, в тому числі і 44454 одноосібники.

Довідка засвідчує, що із загального числа тих, хто виїхав за харчами в Росію, 75908 чоловік були з бідноти – колгоспники та одноосібники. 8039 чоловік – твердоздатчики і 1017 чоловік– із колгоспногоактиву. Така градація, на нашу думку, не вірна. Коли вже пішов з дому в пошуках хліба – значить уже бідняк.

Як видно із довідки, в Україніна той час уже були"окремі села, із яких втекли всі дорослі і працездатні чоловіки".

В п'яти селах Сахновщинськогорайону "виїхало до 100 глав сімей", а в п'яти селах Градижськогорайону "виїхали майже всі голови родин".

В селі Ільченкове (Валківський район) із 82 одноосібних господарств збереглось лише 5, решта кинула село.

Ще голодбув тільки в Україні, стверджують багато селян. Нам доводилось говорити із тими, хто ходив у Росію міняти селянський одяг, чи ще щось, на харчі.

Ходили в Курщину, Білгородщину, Брянщину, забиралися і далі – в Московську і Вологодськута Ленінградську області. Всі стверджують – там голоду не було. Селяни села Осоївка (Краснопільщина) казали таке:

"Де ми тій власті дорогу перейшли, що вона отак на нас вишкірилась? Якихось 20 верст од Краснопілля ступив – Росія, і вже немає голоду. Люди, що в нас, що там, однакові, земля однакова, та не однаковоМосква на людей дивилася. На них ні, а на нас косякомстовбурчилась. Ото й душила голодом.

Люди тамошні тоді були не дуже гостинні. Воно й зрозуміло– боялись, щоб наші напівмерці якоїсь зарази в хату не занесли. Тожу хати не пускали, а харчами, хоч і скупо, проте ділились".

На наше запитання – чого скупо? – відповідь булаоднакова: "А де того хліба вони візьмуть, як нас жебраків з України булобільше, ніж тамошніх селян. Один гурт старців ще з двора не вийшов, а другий уже біля воріт: "Подайте, тіточко, Христа ради" – просить. Так само і міняйлів було".

Виїхати селянину з України можна булотільки в концтабір. Та люди знаходили можливості і втікали.

Масову втечу селянства України в інші (не голодуючі) кутки імперії ЦК КП(б)У і Раднарнарком УСРР пояснював досить дивно: у їхньому листі обкомам і облвиконкомамвід 23 січня 1933 року читаємо:

> **"Із деяких районів України почалися, за прикладом минулогороку, масові виїзди селян до Московської, західних областей, ЦЧО, Білорусії за хлібом. Мають місце випадки, коли села залишають майже всі одноосібникиі частина колгоспників. Немає жодного сумніву, що подібні масові виїзди організовуються ворогами радянської влади, есерами і агентами Польщі з метою агітації "через селян" у північних районах СРСР проти колгоспів, проти радянської влади. Минулого року партійні, радянські, чекістські органи України проґавили цей контрреволюційний задум ворогів радянської влади. Цього року повторення цієї помилки потрібно не допустити".**

Стефан Андрійович Таранушенкозгадував, що в Харковідосить часторобились каральні операції міліції та комуністів-активістів проти селян. Їх зганяли в гурти, садовили у вагони і одвозили в якусь степову глухомань. Про такі "лови" згадують і лебединці Микола Вернидуб та Іван Вільбой. Те ж саме автор чув і від батька.

Про це засвідчив і І.М. Коротецький(с.Грунь): "Мені довелось спостерігати такий епізод: в м. Харків вівся продаж через магазин печеного хліба, були великі черги, в основному черги весь час поповнювались робочими. В ці черги ставали і люди із сіл, та міліціясільських людей витягала, застосовуючигумовіпалиці для побиття. Їх садовили в машину і відвозили на край міста, в район 183 заводу, і кидали в загорожі. Цих людей використовувалидля вивезення трупів у кар'єр, що був неподалік".

...У Харкові святкуютьПершотравень. Вигуки "ура", "хвала рідномубатькові Сталіну", а вокзал запруджений трупами, людолови цуплять у машини зайшлих селян, щоб спекатися їх з міста, бо ті псують обличчя радянської столиці. Найсильніший ударвластей був націлений у найбагатші райони України– там більша здобич, там беззахисніші селяни.

Те ж саме діялось у Києві. Якщо робітничий люд старої столиці дещо постачався і тому ще міг якось проіснувати, то до цього заможнішого куточка України юрбами ринули голодуючіселяни. Голодний, виснажений, опухлий люд скупчувався на Подолі, по вулицях Нижній і Верхній вал. Ним були забиті всі лави і сквери в центрі міста. Мета одна: розжитись на щось з їжі. Та розжитись було майже неможливо. От ті сквери та лави і стали для них останньою домівкою.

Із спогадів лікарки Інни Кульської дізнаємось, що найбільше мерців у зимовому Києві можна було бачити вдосвіта, коли ще їх не прибрали... "Вони сидять або лежать просто на тротуарі, частіше побіля урн. На Сінному – притулившись до базарних лотків. Може, ще живі, може, ужей ні... УпродовжПідвальної лише троє. А на Сінному ще семеро. Найбільше на Лук'янівськомубазарі – і то я ж проходжу краєм базара, з того боку, де трамвайна колія. А скільки їх там, коло рундуків і поміжними? Одного разу налічила на цій моїй трасі 36...

...Якось наша група потрапила на територію Жовтневої лікарні у цементовий підвал. Йшли кудись коридором, аж на путі широко відчинені двері у велику білу кімнату без вікон. З-над дверей яскраво било туди світло багатосвічної лампи. При тому вході ми наче спіткнулися: і жах, і несила ступити далі...

Кімната булаповна трупів. Їх, або частину їх, мабуть, щойно сюди повкидали. Під дальньою стіною їх булонагромадженов кілька шарів, аж чи не до стелі, правда, не дуже високої. А коло наших ніг, зовсім поруч, стирчали жовто-зелені, зовсім сухі (кістки, обтягнутішкірою) – ноги, ноги, ноги... Були й набряклі, але менше. На кожній правій нозі, на ікрі, булонаписано хімічним олівцем"Дистроф" – дистрофія, звичайний тоді діагноз. Трупи були голі. Праворуч, десь на відстані метрів двох від дверей, зверху на інших трупах, я розгледіла широко розкинуті жіночі ноги і розверстане материнськелоно. Напівнародженадитина буламертва, як і мати. Просто у породіллі не вистачило сили... Це булострашніше від розтинів у резекторській..."

Померлих підбирали кінні платформи. У спогадах Софії Парфанович читаємо:

"Я бачила одну платформу– дітки на ній складені... тоненькі, довгенькіличка, як у мертвих пташенят. Долетіли ці пташенята до Києва, а що з того?"

Ще один свідок голодоморувказує на великий контраст між вгодованою публікоюкиївськогочиновництва і прибулимиголодними селянами:

"Ударяла в очі публіка легендарна, сита й вдоволена, впоміж з обдертими нуждарями, пожовклими, з запаленими лицями, великими, блискучимиочима. Деякі з них сиділи на краю тротуарівнапівголі, простягаючи кістяки почорнілих рук, або не рухаючись зовсім, дивилися мовчки на прохожих скляними очима. Це були ті, що приходили до Києва із сіл, гнані голодом, в надії знайти тут рятунок. Прохожідивились на них байдуже, або не дивилися зовсім. Біля крамниць стояли черги з картками на хліб та олію, біля міськоготеатру такожтовпилася юрба по квитки на оперу. Картавим низьким голосомгорланилорадіо про розвал гнилого заходу, розтрощеногомогутнім пролетаріатомРосії та її геніальним вождем, сонцем людства– Сталіним."

Яке булохарчове постачання робітників Києва, видно із листа Київського обласного відділуДПУ ГоловіДПУ УСРР (березень 1933 року):

> **"Постачання, особливо неорганізованого населення і робочих 2-ї групи підприємств знаходиться в жахливому стані. Приводжу факти. Шкірзавод №6: Майбурда, б/п, Кулик, б/п, Чудновський, член КП(б)У виносять із заводу голівки із шкур, мездру і смажать для їди.**
>
> **В місті щодня підбирають десятки трупів, а також десятки виснажених, частина з яких у лікарнях помирає.**
>
> **В січні підібрано 400 трупів,**
> **в лютому – 518,**
> **за 8 днів березня – 248".**

Ці дані явно занижені. За іншими джерелами, в таких містах, як Київ, Харків щодня підбирали по 200 трупів.

Київські платформи звозили померлих у рови біля церкви на Хоревій вулиці, біля Лук'янівського кладовища, в Бабиному яру. Тіла штабелювали біля корпусів "Октябрьської" лікарні, а потім відвозили в ями на Байкове кладовище і пересипали хлоркою.

За підрахункамиісториків, на вулицях Києва від голодупомерло близько 1 мільйона селян.

Із приватного листа:

> **"Дорогой Всеволод Аполлонович!**
>
> **Продовольственные затруднения в Киевской области с каждым днем обостряются. Уже поражены 28 районов области, в основном районы**

бурякосеяния. Аналогичное положение с продовольственными затруднениями в иных городах: Киеве, Житомире, Бел. Церкви, Умани, Радомышле и других. Большинство фактов голодающих, опухших, больных на почве недоедания, случаи людоедства и трупоедства попадают на районы, ранее входящие в состав Уманского и Бело-Церковского округов..".

Проте і в найбільш уражених голодомрайонах голодувалине всі. Вся міська, партійна, комсомольська, профспілкова і радянська номенклатура мала закриті розподільники, і голод їй зовсім не шкодив. Маркіян Дем'янович Шевченко з Лебедина стверджує, що пайок ДПУ "був шикарний: давали м'ясо, хліб, тушонку, борошно, крупи, балували коньячком. Начальник ДПУ був строгий, але не жадний. У столі в нього завжди був коньяк, він причащав ним своїх".

Турбуючись, щоб разом з українським народом не виздихав і репресивний апарат, 2 листопада 1932 року РНК УСРР прийняла закриту постанову "Про поліпшення матеріально-побутових умов керівних районних робітників". Згідно з цією постановою, районна і обласна номенклатура переводилась на державне забезпечення продуктами харчування. Норми пайка були майже однакові для всіх областей: хліба – 800 гр., круп – 2 кг, макаронів – 1 кг, риби – 2 кг, цукру – 1 кг, консервів – 1 банка, олії – 0,5 літра, сиру – 1 кг, кондитерських виробів – 1 кг, мила – три куски. Члени сімей номенклатурників теж одержували пайок, але дещо менший.

Із постанови Політбюро ЦК КП(б)У від 1 листопада 1932 р.:

"1. Определить общий контингент руководящих районных работников состоящих на специальном централизованном снабжении, – в 23900 человек (10400 основных и 13500 иждивенцев). Устранить различие в контингентах между районами второй и третьей категории, установив для районов 1-й категории контингенты в 32 основных и 43 иждивенцев, для всех остальных районов – 27 основных и 37 иждивенцев…

4. Предложить Уполкомтовфондов выделить на IV квартал не менее чем на 700 000 руб. дефицитных промтоваров улучшенного ассортимента для продажи райактиву… Прикрепить к закрытым распредам областных центров группу руководящих районных работников в составе: секретарей РПК, пред. РИК'а, пред. КК и пред. профсовета для снабжения промтоварами на равных началах с ответственными работниками области".

"Руководящим работникам" була підвищена зарплата та покращені житлові умови.

Серед рядового складу міліціонерів, які брали участь у хлібозаготівельних репресіях, чимало були отаких, які на цю каїновуслужбу пішли тільки заради хоч скупих пайків казенного хліба. Скажімо, конотопська міліція одержувала по 300 грам хліба на співробітника і по 100 грам на утриманця. В багатьох міліціонерів дітьи старцювали на базарах, або випрошували милостиню у людей, що принесли передачі арештованим. Дехто з міліціонерів робив послуги арештованим за шматок хліба.

Крім того, у згадуваних нами розподільниках ціни на товари були занижені до рівня абсурду. Це робилося для того, щоб при створеному фоні приблизної рівності в зарплатах робітника, службовця і номенклатурника останній мав покупну спроможність у 15–20 разів вищу від інших. Вища партійна еліта одержувала пайки зовсім іншого гатунку. Для них існували закриті магазини, закриті їдальні. В них одержували і продукти, і промислові товари через так звані "талони розпреду".

Їдальні для партійної номенклатури, як правило, знаходились поблизу райкомів або в самих будинках райкомів. Пахощі з їдалень заманювали сотні голодуючих, особливо дітей. Охороняли райкоми і райкомівські їдальні військові ДПУ. Вони були черстві до плачів дітвори, до материнських сліз. Бо вони були справжніми чекістами-ленінцями, які чітко виконували інструкцію, спущену аж до самісіньких верхів районного партійного керівництва: „Найстрашніше, якщо ви раптом відчуєте жалість і втратите твердість. Ви повинні навчитись їсти, навіть коли навкруги вас усі помиратимуть з голоду і накше нікому буде повернути врожай державі. Не піддавайтесь почуттям і думайте тільки про себе".

Олександр Іванович Козинець згадував про роботу батька на свинарні, що була на околиці Харкова – Журавлівці. Там він відбував "куркульську принуду" в 1932 – 1933 роках.

"Коли настала весна 1933 року, батько надіслав листа до матері, щоб взяла вона з собою мого брата та шлюбну обручку і приїхала до Харкова. Прибули. Мати виміняла в торгсині борошна на обручку, відбула до села (та мука врятувала її і двох маленьких сестер від голодної смерті), брат залишився при батькові на свинарнику. Ферма охоронялася міліцією, щоб голодні люди, яких безліч вешталося довкіл, не зазіхнули на свинячий корм. Привозили його підводами в бочках з їдальні співробітників органів енкавеес під охороною міліціонерів. Бочки вивантажували і закривали в свинарнику на замки. Пильнувати було що: в помиї зливали борщ, скидали кашу, шматки м'яса, багато хліба, траплялись навіть цілі буханки. Мій брат з іншими хлопчаками пролазили в дірку, куди викидали гній, добирались до бочок, самі наїдалися, а тоді вибирали з помиїв розкислий хліб, виносили за територію свинарника. Батько потайки сушив із цього хліба сухарі, мати приїздила і забирала в село. Свині для їдальні співробітників репресивних органів годувалися добряче..."

Зарплата робітників у той час становила 100-150 карбованців, жилося їм дуже тяжко. Цієї платні інколи не вистачало на 2–3 хлібини. Найменш оплачуваними були чорнороби. Їхній заробіток становив 40-60 рублів на місяць. Столяр одержував 90-120 рублів, а муляр – до 200 рублів. Платня учня на виробництві коливалась у межах 45-50 рублів.

Багато це чи мало, читачі можуть вирішити самі, а ми лиш назвемо тодішні ціни на харківському базарі:

> **"Курка – 30-40 рублів.**
> **Пуд несіяного борошна – 200-300 рублів,**
> **один кілограм картоплі – 3 рублі;**
> **одна головка капусти – 12 рублів;**
> **один кілограм брудного цукру-пудри – 10-12 рублів.**
> **Раніше в Харківських крамницях продавали хлібні недоїдки з приватних їдалень по 15-50 копійок за шматок. Тепер той "золотий час" минув. Свідки стверджували, що в буфеті Полтавського вокзалу 250-грамовий шматок кукурудзяного хліба коштував 12 рублів".**

Робітників Донбасу (Артемівськ, Часовий Яр) дещо виручали заводські їдальні. Одержати харчові талони булозаповітною мрією збіглого селянина. Робітник вищої категорії одержував тоді по 800 г хліба на день. З них – 400 г "на руки", а 400 г споживав у їдальні. А харчували там так:

вранці (о 10-11 год.) тарілка "пустого супу з картоплі, капусти чи вівса, шматок

оселедця та 200 г згадуваного хліба. В обідню пору (о 16-17 год.) тарілка такого ж супу та 200 г хліба.

Ввечері – склянка чаю. Денне харчування разом з хлібом коштувало півтора рублі. Жили робітники в бараках, на нарах. Постелі ніякої, лиш вкривачка. Спали в одязі. Звичайно, був бруд, антисанітарія. Проте й такі умови були "раєм" проти суцільного голоду в селі. Багато хто зі свого заробітку , із отих 400 г хліба, що видавали "на руки", складав посилочку для сім'ї в село. Тожне дивно, що й серед "опайкованого" робітництва були голодні жертви. Скажімо, в м. Бердичеві на взуттєвій і швейній фабриці було по 40 душ опухлих. Частими були "голодные помрачения". Те ж саме було в Умані, Сумах, Полтаві, Кременчуці. В Умані збунтувались 300 колишніх партизан, бо їм на сім'ю виділялось лише 300 грам хліба. В м. Зінов'євськ на заводі "Красная звезда" на 9 лютого 1933 року опухло 237 робочих. Робітники заводу обурювались: "Знущаються над нами... "

Виконуй програму біля верстата з одним кип'ячем... Вдома дивляться звіром один на одного..."

Деяке постачання, якщо його можна так назвати, було для працівників залізниці. В спецдонесенні відділення шляхового транспортного відділу об'єднаного державного політичного управління ст. Конотоп від 5 лютого 1932 р. під грифом "Совершенно секретно" читаємо: "… норми по окремих видах продуктівна I квартал в порівнянні з IV знижені. Так, наприклад, робочим і їх утриманцям, що постачались за списком № 1, на I квартал встановлені норми: самим робочим – риби 1400 г замість 2000, масло тваринне зовсім відмінено, тоді як в четвертому кварталі існувала норма 200 г на робочого. Їх утриманцям: м'ясо – замість 1000 г – 400, риби замість 1000 – зовсім відмінено, олія рослинна також зовсім відмінена, в IV видавалась по нормі 200 г.

По списку № 2 робочим: м'яса замість 1000 г – 400, крупи замість 1500 – 1000, а утриманцям замість 850 г – 500 г крупи, риба ж відмінена зовсім, як робочим, так і утриманцям.

По списку ж № 3 і без того крім муки і крупи нічого не видавалось, а тепер і крупи норма знижена в два рази (замість 1000 г до 500).

Утриманці осіб, що працюють на транспорті, але пов'язані із селом, зовсім зняті із постачання сільгосппродуктами.."

Зверніть увагу: це норма не на місяць і не на тиждень, а на квартал. І ще. Це норма на I квартал 1932 р., тобто, коли голод тільки розпочинав свою чорну ходу.

Не даремно серед залізничників ст. Конотоп були неабиякі ремствування:

"Мабуть, перед погибеллю сім'ям робочих припиняють видавати пайок. І в колгоспі робили, робили, а плата за всю роботу – підносять повістку на вивозку хліба ще з кожного двору по 14 пудів. Через колгоспи, комуни, кооперації є шлях до "могили", тобто до соціалізму" (машиніст депо Сергій Ворона).

"Робочі Москви не знають ні колгоспів, ні радгоспів, а заробляють великі гроші і живуть краще нашого. Над нами ж вони підсміюються і при зустрічах іронічно запитують: "Ну як справи, колективізатори?"

З протоколу засідання бюро Тростянецького райкому КП(б)У від 20 квітня 1932 р.:

> **"… Бюро пропонує:**
> **а) зняти з постачання хлібом всі їдальні в районі,**

б) зняти з постачання хлібом родини всіх робітників і службовців, що мають сільське господарство та зв'язані з ним.

в) зняти з постачання на підприємствах і радгоспах осіб, що не зв'язані з виробництвом, крім сімей червоноармійців, вчителів…"

Бідно годували й студентів: миска "пустої" юшки, замість хліба – кружальце соргової каші, іноді 100 грамів хліба не то з полови, не то з костриці.

Скажімо, в 1932 р. студенти Чернігівського медичного технікуму одержували на день 75 грамів кукурудзяного хліба. А студенти Ніжинських учительських курсів по 100 грамів хліба, кухольок ропу та варену несолену гичку.

За свідченням Любові Чернякової студенти Глухівського педінституту харчувалися сяким-таким соєвим супом у їдальні. А денну пайку хліба (200 г) одержували по картках у спеціальній крамниці. Для цього треба було вистояти в черзі весь день.

"Біля їдалень, біля хлібних магазинів просто на землі сиділи і лежали опухлі від голоду люди, простягали руки за допомогою… Найжахливіше відчуття – неможливість їм допомогти, порятувати… Можна було бачити, що руки, до яких ще кілька годин тому хтось вклав миску з недоїденим супом, чи шматочком хліба вже заклякли…"

Селянин же був позбавлений і цього. Скажімо, вартість одного трудодня в кращому господарстві Недригайлівщини – сільгоспартілі "Перемога" (с. Вільшана) в 1931 році становила 35,2 копійки.

В листі до В.Молотова та Й. Сталіна від 10 червня 1932 р. В. Чубар писав, що "стоимость трудодня в колхозах за 1931 год колеблется от 25 до 65 копеек, причем даже по этим нормам расчеты полностью с колхозниками еще не проведены".

Із скарги селянина Микити Павлуя із с. Крехаїв (Остерщина) до Г.І. Петровського.

"... Ми читаємо наших земляків письма із-за границі, котрі пишуть, що вони живуть і все в них дешево. І от хотіли удрать з Крехаєва Кот Дмитро і з Євминки один, котрих піймали і отправили на Соловки. Но в нас от я не рад жизні, і зараз жінка противна, а діти страшні вороги, бо коли я сиджу, день не ївши, і в'яжу сітку, а тільки покурю і зап'ю водою, а тут вештаються діти й плачуть, кажуть: пойди, де-небудь купиш хліба або картошки – і все це – як ножом в серце. Нащо я вас на світ пустив, думаю, і становиться жалко. Одношу сітку на склад і йду до базару в Остер (20 км), куплю мішок картоплі і тут – міліція забрала. Отут, як кажуть, вогню – щоб було жарче. І тепер один в одного крадемо корови, кури, телята і все. Поріжемо і поїмо, а тоді разом здихать. Іначе жизні нема..."

Коли ж до сказаного додати ще й згадувані нами кордони на дорогах, які не дозволяли селянинові навіть жебракувати, то приходиш до крамольного висновку: вся ця моровиця була спрямована не просто в Україну, а в українське село – в корінь української нації.

Звичайно, всі ці перетинки на селянських дорогах видавались, як турбота партії та уряду про робітника, і робилися вони, мовляв, лише виключно з великої любові до гегемона, охороняли його від споживацтва куркуля. За даними сучасних істориків згідно з декретом від 22 січня 1933 року про створення "заградзагонів"

“ДПУ тільки в перший місяць їхньої “діяльності” було арештовано 220 тисяч голодних селян, які втікали з вимираючих сіл України. 190 тисяч з них були депортовані помирати в рідному селі. І таємний декрет про заборону переїзду селян на промислові підприємства, і введення паспортної системи пояснювались народу, як заходи, спрямовані на очистку міст від злочинців і куркулів, які “саморозкуркулились”, тобто “втекли із села і хочуть всістися на шию робітника”.

За введення паспортів влада взялася в розпал голоду. 27 грудня 1932 року була ухвалена спільна постанова ЦВК та Раднаркому СРСР “Про встановлення єдиної паспортної системи по Союзу РСР та обов’язкової прописки паспортів”. А вже через три дні ВУЦВК та Раднарком УСРР прийняли ухвалу про запровадження паспортної системи в Україні з обов’язковою пропискою громадян. В квітні 1933 року в пресі з’явилась постанова РНК СРСР про видачу паспортів. В ній чітко визначено, хто має право на одержання паспорта, а хто ні. В одному з пунктів цього документа читаємо: “громадяни, які постійно мешкають у сільських місцевостях, паспортів не одержують”.

В містах розпочався відлов безпаспортних селян. Архівні документи дають приблизне число таких громадян. Скажімо, в Харкові їх було близько 250 тисяч.

В’язниці повнилися селянським людом. Як стверджують свідки, біля Харківської в’язниці на Холодній Горі було ціле людське стовпотворіння.

В часі збіглося чимало репресивних заходів: звільнення з роботи так званих “колишніх”, чистка в партії, вимираюче з голоду село, арешти безпаспортних, нестихаюче “розкуркулення”, мільйони безпритульних, нечуваний досі бандитизм і, зрештою, самогубство партійних діячів України та дружини Сталіна. І все це при всезростаючій люті вождя. У вищих колах управлінців держави стали казати, що “фанатик здурів”. Це мало під собою грунт. У Сталіна справді тоді загострилася хвороба психіки.

Боротьба прибулих у столицю селян за виживання і боротьба міліції із селянами набирала явно дикунських форм. Скажімо, в Харкові, в одному з передмість, міліцейські загони були потіснені натовпом у три з половиною тисячі чоловік. Люди розграбували пекарню і склади при ній. Тоді міліція вдалася до так званих “профілактичних відловів”. Певні багатолюдні квартали міста оточувались щільним кільцем міліції. Звужуючи кільце, міліція зганяла людей у якесь дворище, а вже звідти їх одвозили або в тюрму, або подалі за місто. Ні-ні, це не десятки чоловік, це сотні і сотні. Скажімо, біля центральної пекарні в лютому 1933 року в такий спосіб було арештовано до півтори тисячі люду. Чималий улов зробила міліція і 25 жовтня 1932 року в центрі Харкова.

Як стверджують свідки, кордонами перекривались не тільки залізниці, а й піші дороги, що вели в місто. В Харків можна було протиснутись хіба що манівцями через болота й ліси.

Та навіть тих селян, які змогли продертися крізь міліцейські застави, місто зустрічало ворожнечею. Існував наказ лікарям, який забороняв надавати медичну допомогу селянам, що без дозволу голови колгоспу чи сільради опинилися в місті. Бо селяни ті “є куркулі, ледарі, не хочуть робити в полі, і є паразитами на шиї радянської влади”. І, взагалі, нехай ідуть додому.

В квітні місяці були відмінені хлібні картки. В містах вряди-годи стали продавати так званий “комерційний хліб” – по кілограму на покупця. Неймовірна

дорожнеча, багатотисячні черги. Призначався цей хліб тільки для городян. Селянин же ще довго залишався поза законом.

Думка, що голод спустошив крамниці в містах, буде не зовсім вірною. В центрі Лебедина, навпроти соборувлада відкрила магазин "Торгсин" (в розшифровці – торговля с иностранцами) (а в народі: "Товарищи, Опомнитесь. Россия Гибнет. Сталин Истребляет Народ"). В цьому магазині буловсе, крім пташиного молока: борошно, крупи, консерви, дорогі види копченоїриби, ковбаси, хліб... І все це тільки за золото, за дорогоцінності.

Багатші люди дещо з золота мали: царської чеканки п'ятірки й десятки, а також обручки, дукачітощо. Ось це і відстрочило деяким людям голоднурозправу. А бідніші... Біднішим нести булонічого. Григорій Фрол згадував розповідь Кудихиз Кобижчі:

"Нас, мабуть, сам Бог сохранив. А булоось що. Насипала мати обідати – на гурт череп'яна миска затірки: "Виїдайте діти останнє, та й будутьзаговини – сьогодні оце останню обмітицю доварила. Нема в нас тепер нічого: ні хліба, ні грошей, ні картоплі. Берегла своє намисто до твого, дочко, весілля, та, мабуть, вибачай – однесу в "Торгсін". Мо', хоч щось дадуть, мо', ще якийсь тиждень протягнемо".

Я й кажу матері: "Дайте я хоч покрасуюся в намисті – тоді вже й несіть". Ото я й сіла за миску, як молода: сорочка на мені вишита, а на грудях намисто з дукачами. Посередині, під самою шиєю, найбільший дукач – з бантом.

Обідній стіл у нас під самісіньким вікном стояв. Я глядь у вікно, а в ньому Мажара – мовби аж прилип до шибки, і очі наші отак – сторч в сторч дивляться. А ще на грудивирячився. Я аж скрикнула: ой, лишенько ж нам чорти Мажару несуть. Мати теж пополотніла: ховай, дочко, намисто, каже, бо тільки й бачили. Так я дукачі з себе та бовть їх у миску із затіркою.

Тільки вкинула – уже й Мажара у дверях: де, зараза, дукачіподіла?

– Та шо ви, Хведоре батьковичу? Які дукачі? Ніяких дукачіву нас немає.

– Як немає? Мені що, повилазило? Он на твоїй дівці теліпалися.

– Та то вам здалося, їй-право, здалося, – сокорілими коло нього.

Все в хаті вверх дном поставив. Господи, як він тільки старався: і в грубу лазив, і в ікони, і в шпаруни, і подушки перещупав. До самого вечора душувимотував. А тоді плюнув та й пішов. Цілий пудмуки дали нам за ті дукачів "Торгсіні". А ще банку чи дві консервів. Якби не той пуд, та не та засмачка – не дотягли б ми до лопуцьків, виздихали б, як і півхуторавиздихало".

Часто-густо "торгсіни" булимісцем державного розбою, де "прийомщики" відкрито грабувализдавачів цінностей. Григорій Федорович Сім'я із села Локня Роменськогорайону згадував свій похід з вітчимом в м. Ромни:

"Зайшли. Вітчим вийняв з кишені свою військову нагороду – срібний георгіївський хрест і подав продавцеві.

– Хочу, щоб мені дали за нього муки.

Той повертів у руках і сказав:

– А, то ти царський прислужник! Добре воював за царя-батюшку, що "Георгія" заробив.

– Я не воював. Я закінчив школу ротних фельдшерів і на фронті був фельдшером. Лікував поранених, виносив з поля бою.

– І офіцерів?

– Траплялось. Поранених ми всіх рятували.

– Отже, лікував офіцерів! Панів! Ворогів революції! Так? Ану геть звідси, поки я міліцію не покликав.

Вітчим, ні слова не мовивши, вийшов з магазину. Без муки і без хреста. Я вийшов за ним...”

Вдумайтесь у назву магазину... Кого влада в Лебедині мала за “іностранців” – кобизьку бабусю чи дьогтьовара з Репівки? Ні, це просто шляхом голоду держава витягувала золото з України. Тож нехай ще раз легенько гикнеться московському “Госхрану”. Це не тільки тим золотом вихваляється він, що намили йому за всі роки каторжники, а й тим, яке видерла Москва у вимираючої України.

А втім, багато із награбованих цінностей під час голодоморувлада хутенько збулаза кордон. Відома постанова Політбюро ЦК ВКП(б) від 7 грудня 1932 року, в якій наголошується:

> **“1. Утвердить выдачу антикварных ценностей на сумму 2 804 533 рубля.**
> **2. Учитывая, что выделенные реализационные фонды антикварных предметов не обеспечивают полностью плана на конец 1932 года и на 1933 год, предложить Антиквариату немедленно приступить к переговорам о продаже уникальных предметов, не вошедших в списки, с окончательным решением вопроса в каждом отдельном случае в комиссии по внешнеторговым вопросам.**
> **3. Разрешить Антиквариату производить реализацию антикварных ценностей в кредит под гарантию Первоклассных банков сроком не более одного года при условии получения наличными 20-30% ...”**

З Москви все надходили і надходили нові вказівки по докорінному розоренню села: вишукуйте ворогів, відбирайте в них хліб. Ворогів ще багато. Вони просто причаїлися і тому потрібна пильність.

“Сьогодні антирадянські елементи люди “тихі”, “добрі”, майже “святі”, – так роз’яснював суть справ на селі Сталін і тут же попереджав, що хоч “партия добилась того, что кулачество, как класс, разгромлено, хотя и не добито еще”, але воно все ще добряче заважає соціалістичному будівництву Тож його потрібно викрити і добити. Саме така бойня уже принесла і ще принесе щастя Україні. “Щастя” те полягало в тому, що

> **“...трудовое крестьянство освобождено от кулацкой кабалы и эксплуатации, и под советскую власть подведена прочная экономическая база в деревне, база коллективного хозяйства”.**
>
> **(Й. Сталін. Із доповіді “Итоги первой пятилетки”).**

Яка та “прочная база”, можна судити із таких даних: за період колективізації (1929-1933 рр.) поголів’я коней в країні зменшилося з 34 до 17 мільйонів, великої рогатої худоби – з 68 до 38 мільйонів, овець і кіз – з 147 до 50 мільйонів. В 1928 році країна одержала м’яса 5,8 млн. тонн, а в 1932 році в 12 разів менше – 458 тисяч тонн.

Із грудневого зведення наркоматуюстиції УСРР дізнаюсь, що за серпень-листопад 1932 року тільки за крадіжки, розбазарювання та приховування хліба було засуджено 16 419 осіб.

Скорочувалосявиробництво, зубожілоі вимирало село, та для більшовизму головнішим булопильніше придивлятись до кожного селянина і придивлятись через викачку хліба. В цю каїнову справу проти українського народу партія залучила і

правосуддя. Воно й не дивно: суди вже давно стали виконавчими органами партії, виконавцями і узаконювачами червоного терору. В цьому питанні вони чітко виконували заповіт вождя:

> **"Суд должен не устранить террор – обещать это было бы самообманом, а обосновать его принципиально, ясно, без фальши и прекрас. Формировать его надо как можно шире".**
>
> **(В. Ленін).**

Власне, формування терору і не припинялось, в тому числі і органами правосуддя. І все ж їм нагадали, що ці органи не повинні забувати ще один заповіт вождя пролетаріату:

> **"Нужен ряд образцовых процессов с применением жесточайших кар. НКюст, кажись, не понимает, что новая экономическая политика требует новых способов новой жестокости кар".**
>
> **(В. Ленін).**

На розвиток ленінської політики терору проти власного народу Політбюро ЦК КП(б)У 5 листопада 1932 року видало свою постанову. В ній читаємо:

> **"1. Обязать судебные органы вне очереди рассматривать дела по хлебозаготовкам, как правило, выездными сессиями на месте с применением суровых репрессий...**
>
> **9. Организовать в каждой области не менее 5-10 добавочных разъездных судебных сессий нарсуда для разъездов по районам. Судебный разбор дел и применение строжайших репрессий должны сопровождаться широким развертыванием массовой работы по мобилизации общественности... на усиление борьбы за хлеб".**

І Наркомюст взяв під козирьок. Єсть! Буде виконано! До головних визискувачів села (секретаря ЦК КП(б)У Косіора та секретаря ЦК КП(б)У й Харківського обкому Постишева) долучився ще один – прокурор республіки В. Порайко.

9 листопада 1932 року Наркомюст розіслав на місця таємний циркуляр "Про активізацію роботи органів юстиції в боротьбі за хліб". В ньому пропонувалось придивитись до керівників господарств, бо багато правлінців колгоспу "є куркульськоюагентурою", вони "виявляють гнилий лібералізм". Прокуратурам пропонувалось розглядати справу не довше, як у триденний строк, а судам – у п'ятиденний. До працівників правосуддя "за найменшу тяганину в цих справах" рекомендувалось "вживати репресивних заходів". Ця інструкція була, по суті, прямим продовженням пам'ятної вказівки Леніна:

> **"Кроме того, на суды... ложится другая, еще более важная задача. Это – задача обеспечить строжайшее проведение дисциплины и самодисциплины трудящихся..**
>
> **Без принуждения такая задача совершенно не выполнимая... Органом пролетарского государства, осуществляющего такое принуждение, должны стать суды".**

Сталін розвинув думку Леніна і довів її "до геніальності". Він дає вказівку, щоб репресивні структури були безжальними і не допускали визнання своїх помилок, бо "більшовики не помиляються" ніколи: "Чи не думають пани обвинувачі визнати

свої ПОМИЛКИ і добряче обплювати себе політично, визнавши одночасно міцність Радвлади і правильність методів колективізації?"

В інструкції-обіжнику Наркомюсту УСРР читаємо:

> **"1. Прокурорам встановити спеціальний нагляд за роботою адміноргана щодо вживання адмін. стягнень (штрафів) до нездавців хліба...**
> **3. Прокуратурам встановити спеціальний нагляд за роботою органів розслідування, забезпечивши розслід. хлібозаготівельних справ найбільш за 3 дні. За додержанням цих реченців несуть відповідальність, крім слідчих, прокурори дільниць.**
> **4. Судові органи повинні розв'язувати такі справи найбільш за 5 днів...**
> **8. Судові органи повинні вживати суворо та реальну репресію до тих, що злісно ухиляються виконувати зобов'язання з хліба, в першу чергу до твердоздатчиків..."**

В Наркомюсті УСРР, а також при прокуратурах нижчих рівнів були створені спеціальні хлібозаготівельні групи. Вони мали повідомляти про випадки "бюрократизму, тяганини і гнилого лібералізму у справі хлібозаготівель з боку окремих робітників юстиції". Таким чином і над органами правосуддя встановлювався таємний контроль.

Їхнє послаблення репресій тут же розвінчувалось і каралось. Про надмірну тяганину в органах міліції Сумщини на сполох вдарила газета "Колгоспне село" (25 вересня 1932 р.):

> **"Бистрицька сільрада ще 7 серпня надіслала в міліцію п'ять актів на твердовиків для накладання штрафу за невиконання різних завдань вивозки лісоматеріалів тощо. Всі ці 5 господарств є заможні, мають тверде завдання – це Слюсар Онуфрій, Гришко Омелько і інші, про що сільрада приклала до кожного акту довідку та особисто дано характеристики цих 2 – начальнику міліції тов. Депутату.**
> **Тов. Депутат пообіцяв ці акти негайно розглянути, а потім положив і забувся. Акти пролежали в міліції з 7 серпня по 16 вересня без усякого руху і врешті Депутат пригадав, 16 вересня кладе резолюції: "надіслати до президії сільради для оштрафування на місці" це в той час, коли РВК затвердив на їх опис для продажу, а сільрада все чекає цих актів".**

Наводимо другу справу:

> **"Куркуль Козь Іван розбазарив свій хліб, не здав хліба жодного кг. Сільрада ще 19.VIII передала на цього куркуля справу міліції для притягнення до суду, але досі ні слуху, ні духу. Цей куркуль був затесався у Кролевці на роботу в "Загот-м'ясо" а потім кудись зник…**
> **… Всі ці факти кажуть про те, що в міліції не гаразд. Такі важливі кампанійські справи затягуються. Міліція роботи своєї, як слід, не перебудувала.**
> **Відповідні органи мусять звернути особливу увагу на цю волокиту, що процвітає в міліції, та вжити відповідних заходів".**

І заходи вживалися. І в першу чергу до обезхлібнених селян.

До розправи над селянами були залучені органи Державного Політичного Управління (ДПУ). Місцеві партійні організації вказували, кого з селян хапати як ворогів народу, і ті хапали.

Із протоколу закритого засідання бюро Липоводолинського райкому КП(б)У від 17 січня 1933 р.

> **"Брали участь члени бюро РПК: тт. Миронець, Рябошапка, Слабко.**
> **Голова РКК КП(б)У – т. Троцюк.**

Уповноважений обкому КП(б)У т. Носалевський.
Уповноважений ГПУ – т. Ломака
1. Про виконання плану хлібозаготівлі по с. Липова Долина
Бюро РПК відзначає, що по Липовій Долині наявно відчувається опір виконанню плану хлібозаготівлі різних контрреволюційних елементів і що на кутках "нелегально" відбуваються різні збори, спрямовані на зрив плану хлібозаготівель по с. Липова Долина.
Бюро РПК ухвалює:
Доручить начальнику ДПУ т. Ломаці перевірити своєю лінією ініціаторів контрреволюційних змов, спрямованих на зрив хлібозаготівель і негайно їх зняти".

В народі кажуть: вовк бере, та прийде час візьмуть і вовка. Лише за 20 перших днів грудня 1932 року за зрив виконання плану хлібозаготівель булорепресовано 862 члени та кандидати в члени партії.

Постанова Політбюро ЦК ВКП(б) від 4 січня 1933 р.:

"Принять следующее предложение ЦК КП(б)У:
Утвердить высылку на север из Харьковской области четыреста семейств злостных элементов и кулаков, а также высылку на север 40 исключенных из партии куммунистов".

11 листопада 1932 року за підписом заступника Голови РНК УСРР О. Сербиченка і тимчасово виконуючогообов'язки керуючогосправами РНК УСРР А. Блеєра вийшла Постанова РаднаркомуУСРР "Про організацію хлібозаготівель в одноосібному секторі". Цією постановою затверджувалась інструкція про хлібозаготівлю в одноосібників, райвиконкомам доручалось негайне втілення інструкції в практику, а Наркомюступропонувалось в одноденний строк видати і розіслати по своїй лінії на місця роз'яснення щодо її введення.

Наркомюст виконав і перевиконав завдання. Виконав, бо справді вклався в одноденний строк. А перевиконав тому, що коли в інструкції говорилось лише про "куркулів", то обіжник (роз'яснення) Наркомюстуужерекомендуваврозкуркулення "застосовувати.. до середняків, а надто бідняків". Правда, з однією умовою – "лише у виключних випадках після ґрунтовної перевірки обставин справи".

Читач, вочевидь, знає про широчінь нашої душі: був би тільки натяк, а ми вже самі подбаємо, щоб "виключних випадків" булопобільше.

Ось уривки з тієї інструкції:

"...2. До одноосібників, які мають виконати даний їм план, але злісно ухиляються від виконання планів хлібоздавання та саботують хлібозаготівлі, треба негайно застосувати репресії, насамперед, безспірне стягнення хліба, відповідно до договору контрактації з одночасним притяганням за потрібних випадків до судової відповідальності...
4. Щодо тих одноосібників, про яких доведено, що вони не тільки злісно ухиляються від виконання планів хлібозаготівель але й проводять пряму роботупроти хлібозаготівель, – припускати позбавлення їх земельних наділів, в тім числі і садибної землі, з виселенням цих господарств поза межі району, а найактивніших, що найбільше шкодять хлібозаготівлям, – поза межі області...
6. Органи судута прокуратури повинні розглядати позачерговосудовісправи з хлібозаготівель і закінчувати судовий розгляд протягом 5–8 днів з моменту порушення справи у виїзних сесіях нарсудів на місці, безпосередньо в селі....
11. Щоб рішуче подолати опір куркульських господарств хлібозаготівлям, в усіх випадках невиконання ними твердогозавдання хлібоздачітреба негайно застосувати найжорстокіші та найсуворіші з перелічених тут заходів, в тому числі продаж усього майна, арешт і виселення за межі області..."

Із столиці в області, з областей в райони, із районів у села їхали численні бригади визискувачів із єдиним завданням – виявити і забрати в селянина хліб. Секретар ЦК КП(б)У (він же і секретар Дніпропетровського обкому партії) Мендель Хатаєвич уповноважених напоумлювавна прямий розбій: "Ваше завдання дістати збіжжя всіма способами. Видушіть його з них, де вони його б не заховали – із печей, з-під постелі, з льохів чи із задвірків. Ви, партійні бригади, мусите навчити село, що означає більшовицька рішучість. Збіжжя мусите знайти, - і ви його знайдете!... Не бійтеся вживати крайніх методів. За вами стіною стоятиме партія. Цього жде від Вас товариш Сталін. Це боротьба на життя чи смерть. Краще зробити забагато, як замало".

Табори повнились не тільки простими селянами, а й в'язнями з колгоспних правлінців та сільрадівців. У листі до Сталіна (8 грудня 1932 року) Косіор писав:

> **"Репресії" до колгоспів, які не виконують плану хлібозаготівель, особливо ж до голів, членів правлінь цих колгоспів і до рахівників, застосовано у великій кількості – за листопад і 5 днів грудня арештовано по лінії ДПУ 1230 чоловік – голів, членів правлінь, рахівників (голів – 340, членів правлінь – 750, рахівників – 140). Крім того, арештовано бригадирів – 140, завгоспів-вагарів – 165; інших працівників колгоспів – 195…**
>
> **…останнім часом виявлено багато серйозних фактів розкладу і зрадництва комуністів, особливо з числа тих, хто безпосередньо працює на селі в колгоспах. Нині притягнуто до суду 327 чоловік комуністів. За розглянутими в жовтні-листопаді справами, засуджено 9 чоловік до вищої міри…"**

Селян арештовували і судили за відмову виконувати план хлібозаготівель, але пригадували їм і раніші "гріхи": участь у церковному правлінні, службу в часи гетьманщини чи УНР, належність до заможнішої верстви селян, вагання при вступі в колгосп тощо. Тільки за один тиждень по виході постанови було арештовано 1843 людини. З них за зрив хлібозаготівлі – 487, за крадіжку хліба – 346 і за агітацію проти хлібоздачі – 530 чоловік.

Судили селян "Тройки" та "Особые совещания", судили суди Наркомюсту. За серпень-листопад перші засудили 1108 селян, а другі – 16781. Крім того, було засуджено 21197 чоловік по справах, заведених облвідділами ДПУ, в тому числі по Харківщині – 4873. Майже всіх їх судили за крадіжку і "розбазарювання" хліба. Голодгнав людей у поле до буртів з бурякамита картоплею, гнав на токи, до комір. А їх судили, судили, судили.

Отож, нацьковуючи суди на селянина, партія чинила і по-ленінськи, і по-більшовицьки. Надихали судиі прокуратуруна сатанинські вчинки рішення партійних органів.

Із протоколу закритого засідання бюро Липоводолинського райкому КП(б)У від 18 грудня 1932 р.:

> **"1. Зобов'язати райнарсуд через судові репресії ще більше натиснути на куркуля, остаточно зломити куркульський саботаж та опір куркульства у справах хлібозаготівлі.**
>
> **2. Доручити нарсуду до носіїв куркульського саботажу за опір у виконанні планів хлібозаготівель більше застосовувати в судових репресіях виселення за межі області після відбування терміну позбавлення волі…**
>
> **4. Доручити нарсудді т. Нечипуренку негайно надіслати дві судові бригади в відстаючі села по хлібозаготівлі для прискорення розгляду справ над злісними нездатчиками хліба.**
>
> **5. Просити обком притягти до відповідальності Недригайлівську прокуратуру яка зібрала 40 справ про крадіжку громадської власності і тримала їх до 3-х місяців".**

Вищезгадана інструкція зробила великий "внесок" у поповнення Гулагу в'язнями. Газета "Правда України" стверджувала, що в 1933–1935 роках у таборах знаходилось 3,5 мільйона селян. Більш як дві третини з них були з України.

"Вороги" народу.

Через два дні після виходу цієї постанови Раднарком УСРР "порадував" селян ще однією постановою – "Про заходи до посилення хлібозаготівель". Вона визначила кінцеву дату хлібозаготівель по Україні – 1 січня 1933 року, а утворення насіннєвих фондів – до 15 січня 1933 року. Постанова надавала право райвиконкомам переводити у заготівельний фонд усі раніше утворені натуральні фонди. Видача колгоспникам авансів припинялася. Навпаки – з них почали вимагати повернення уже виданого на трудодні. В тому числі й того, що колгосп витратив на харчування в полі.

По домівках селян пішли нові валки вимітайлів із глузливим гаслом із відомої жартівливої пісні:

Віддай мені все, що з'їла,
Віддай мені усе ціле.

Тепер у колгоспників забиралось уже все, що виросло на власних городах: хліб, картопля, буряки, гарбузи, витягувалась з погреба квашенина, а з горища – сушениця. Скажімо, як у колгоспника Третяка із с. Августинівка: "Цей колгоспник – у минулому бідняк, ударник, мав понад 400 трудоднів, премійований за кращу роботу; харчові культури, що одержані на трудодні, добровільно здав у хлібозаготівлю... було знайдено на горищі 2 ц посліду... Бригада, що обшукувала, забрала цей послід, і до того, в якості "репресії", забрала курей, а також наклала арешт на всю городину, що заготовлена гр. Третяком на зиму з власного городу... (картопля, капуста, огірки, баклажани, буряки, тощо)..."

В Бурині проживав безногий чоботар Прокіп Жигалов з дружиною. Було в них дев'ятеро дітей-дріб'язку. Ми не станемо говорити про якусь велику заможність селянина, але ж діти були і доглянуті, і нагодовані, і в теплій хаті. Це було до колективізації. А як стала влада робити селян "заможними" й записала Жигалових у колгосп "2-га більшовицька червона весна", помер голодною смертю і Прокіп, і його жінка Мотя, і семеро дітей одне за одним померли. Уже й двоє найстарших – Тиміш і Маша, на Божій дорозі були, та якимось чудом вижили.

Ні-ні, Прокіп не був куркулем чи ідейним ворогом радянської влади. Навпаки. В його хаті щовечора районні уповноважені збирали селян та агітували за "нове життя". Не раз булой Прокіп обзивався: "Що ви, мужики, сумніваєтесь. Вона що, хіба нам хуже хоче? Записуйтесь". От і дозаписувались.

Такий же безногий інвалід – Федір Чегринець, жив і в Рябушках. Жилося сутужно, важко, та голоднимне був. А як усуспільнили – от і немає чоловіка. Теж голод викосив.

У Захарка Гаврила (х. Захарки) було п'ятеро малечі. Жили з домашнього городута нивки, корівка була. А як загнали людину в колгосп, як забрали все – то й викосила смерть сім'ю. Загребли на ярку і його, і жінку Пашу, і всіх діток.

Оце так партія робила селян заможними.

Це були останні дні грудня 1932 року. Голодуже викошував село. А щоб його покіс був відчутнішим, влада доручила контролювати виконання постанови прокуратурі

Не забулася вона і про індивідуальних господарів. 21 листопада Раднарком УСРР ухвалив постанову "Про одноразовий податок на одноосібні господарства". В пункті 2 цієї постанови читаємо:

> **"Доручити РНК АМ СРР та облвиконкомам особливу увагу звернути на виконання арт. 5-ої і 6-ої постанови ЦВК і РНК СРСР про підвищення податку аж до подвоєння одноосібним господарствам, що злісно не виконують державних заготівель..."**

Але "рідна" влада довела районам такі обсяги податків, що при розбивці по платниках їх довелося підвищувати не вдвічі, а в 5-10 разів. Ото в погашення податків у людей забирали і хати, і те, що в хаті.

В перших числах грудня Україну приголомшила ще одна "радість" – Постанова Ради народних комісарів України від 1 грудня 1932 року. Вона, здавалось, стверджувала, що голоду краї – явище невідворотне, що про долю українців, якщо влада й думає, так тільки в плані їх швидшого винищення. Раднарком ухвалив:

> **"1. Скоротити в грудні місяці витрачання пшениці та жита лінією централізованого постачання на 19100 т (1165000 пуд.) у спосіб:**
> **а) зменшення плану хлібопостачання міського й сільського населення за списками 2 і 3 – на 4300 т;**
> **б) зняти з постачання кустарів – 300 т;**
> **в) зменшення фонду громадського харчування на 15% – 1300 т..."**

А ще збільшувався стандарт виходу борошна до 85% та розмір мірчука на 5%. До хліба вводилась 13-15-процентна добавка ячменю та кукурудзи

Усе це діялось одночасно з розкуркуленням, арештами, мордобоями, насильством, розстрілами.

Україна вже перетворилась в суцільну домовину, голод широким покосом ішов од села до села, селяни втрачали розум від безвиході, а їх ще пропонувалось розпродувати, арештовувати і висилати за межі області. Ох, як це гуманно. О, як це по-ленінськи!

> **"Провести беспощадный массовый террор".**
>
> **(В. Ленін).**

> **"Нужно отбросить всякие разговоры и миндальничанье и действовать энергично, исключительно оружием..."**
>
> **(В. Ленін).**

Бувши вірним ленінцем, а ще вірнішим послідовником, Сталін теж діяв по-ленінськи: "обов'язково розстріляти десятка два-три шкідників", "пару-другу мерзотників треба обов'язково розстріляти".

Комсомол, комнезам, сільський актив, міліція, суди, партійці – усі вони були кинуті на викачку хліба. До цього розбою було долучено і ДПУ. 11 грудня 1932 року „зам. пред. ДПУ УСРР Карсон підписав наказ, за яким належало 50 % оперативного складу облуправлінь міліції Одещини, Харківщини та Дніпропетровщини направити „для непосредственной помощи районным аппаратам милиции в отстающие по хлебозаготовкам районы".

Київщина, Вінниччина, Чернігівщина та Донеччина мали відрядити 30 % всього оперативного складу.

Наказ зобов'язував "провести необходимую довербовку осведомителей" та працювати погоджено з місцевими органами ДПУ.

Завдання цим „місцевим органам" визначив особисто Балицький:

„Мобілізація всієї агентури та інформаторів на виявлення прихованого, затаєного хліба в ямах, чорних коморах, відходах та інших тайниках".

І сексоти запрацювали у звичному для покидьків режимі:

„Доношу, что в нашем колхозе им. Молотова работает в кузнице Чебан Антон Якимович, который раскулачен в 1930 году и сидел в ДОПРе за агитацию. По выходе из ДОПРа пролез каким-то образом в колхоз и занимается агитацией против коллектива, а также всегда подбуривает колхозников, чтоб они не выходили на работу, пока не дадут кушать. Теперь, когда началась хлебозаготовка, то он также начал агитировать, что власть заберет хлеб в этом году и обратно будут голодать, как в прошлом году.

Шампун" (кличка сексота – *авт.*).

Особисто Л.Кагановича слід вважати винахідником істинно більшовицького, ленінського методу викачки хліба із села. 20 грудня 1932 року він у своєму щоденнику записав: „Последние 2-3 дня на Харьковщине мы применили новую форму воздействия. Приходит в колхоз сотрудник ОГПУ в форме и ведет беседу с председателем, членами правления о сдаче хлеба. Разговор настойчивый. В результате колхоз „Червоний господар" за два дня повысил хлебосдачу с 58 % плана до 96 %, „Нов(е) Життя" – с 54 % плана до 80 % и т.п. Думаем это распространить и на другие области".

Новий поштовх до терору селян судами зробив Й. Сталін на об'єднаному Пленумі ЦК і ЦКК РКП (б) в січні 1933 року:

> **"Борьба всеми мерами и всеми способами, наданными в наше распоряжение законами Советской власти, – есть одной с основных задач партии. Сильная и мощная диктатура – вот что нам надобно теперь для того, чтобы развеять в прах последние остатки умирающих классов и разбить их злодейские махинации".**

І послужливі судислухняно кинулись виконувати волю вождя. Переможцями у соціалістичному змаганні ставали ті суди, які більше розтерзали селянських доль і які не знижували темпів того терзання. В партійні органи регулярно по п'ятиденках подавались зведення за пророблену роботу. Ось одне з них:

“Генеральному секретарю тов. Косіору
Спецзведення № 48
29 січня 1933 року
Боротьба органів юстиції за хліб.
Судова репресія по УСРР за 4-ту п’ятиденку січня 1933 року.
Нездача хліба:

А. Кількість репресій по 182 районах УСРР, не наведено даних по Вінницькій області, засуджено за нездачу хліба за четверту п’ятиденку січня 1308 осіб, що складає пересічно на район понад 7 засуджених. Динаміка судової репресії за окремі п’ятиденки січня місяця встановлюється із таких даних:

Перша п’ятиденка – 6 на район,
Друга п’ятиденка – 8 на район,
Третя п’ятиденка – 6 на район,
Четверта п’ятиденка – 7 на район.

Отже, за січень місяць репресії щодо кількості були досить значними та майже стабільними за окремі п’ятиденки. Незначні коливання в кількості репресій за різні п’ятиденки цілком природні. Найбільше, до кількості репресій було застосовано по Чернігівській обл. (п’ятнадцять на район), найменшу – в (нерозбірливо) обл. (дві на район).

Кількість репресій по вирішальних щодо хліба областях встановлюється із таких даних:

Дніпропетровська область – 11 на район,
Харківська область – 8 на район,
Одеська область – 6 на район...”
(Далі документ переривається).

Вершителі селянських доль. Колектив співробітників юстиції Лебединського району. “Народу шлях показують суди”.

Розправа з народом набрала таких масштабів, що судові виконавці не вправлялись з роботою. Ось тоді влада їхні обов’язки переклала на плечі сільрад. Скажімо, Великобубнівський райвиконком 21 лютого 1932 року розіслав головам сільрад таке розпорядження: “...судовий виконавець не в змозі привести до виконання вироків нарсуду, через те райвиконком та нарсуд пропонує головам сільрад та уповноваженим РВК під особисту відповідальність проробити слідуюче: по вироках, в яких зазначено конфіскацію всього майна та штрафи на користь держави, майно передати на охорону відповідальним установам та організаціям села. Куркулів виселити з господарств і майно передати на охорону відповідальним особам, які б забезпечили конфіскацію та справлення штрафів на користь державі...”

Як бачимо, наша Харківська область була “вирішальною щодо хліба” і задніх не пасла.

Тільки за першу декаду січня 1933 року було арештовано 7126 чоловік, а знаходилось під слідством 18454 селянина.

Лебединці розповідали як виїзні сесії судів „прямо гасали” по селах. За один день робили по 5-7 судових засідань. Судили селян здебільшого за нездачу хліба чи за дрібні крадіжки в полі. Микола Вернидуб, розказуючи, чортихався:

„ Людина вже пухла вся. З рук та ніг вонючка тече, людина, вважай, заживо

догниває, а його судять за нездачу хліба. „Встать, суд іде!” А людину ноги не держуть, падає. Охоронець хоче допомогти підсудному встати: „Судуважать надо. Как-никак – суд-то народный”. За несплату натурального податку присудили тому чоловіковіскількись там принуди і щоб одробив він ту принудуна цегельні на своїх харчах.

Мовчки вислухав вирок, мовчки поплентався з приміщення суду. А тоді сів коло Вільшанки та й захолов”.

Без сумніву, був правий поет Микола Холодний, коли про наші суди писав:

Народу шлях показують суди...
Недаром звуться ті суди народні.
І садить він на півночі сади,
І добуваметали благородні.

Останнє попередження нездатчикам хліба було пов’язане з вимогою партії „виконати хлібозаготовкуна добровільних началах” до 10 січня 1933 року.

Було рекомендованопровести в колгоспах загальні збори і на них зачитати попередження офіційно. Скажімо, в артілі ім. Лисянського (с. Межиріч) такі збори відбулися4 січня. У протоколітих зборів читаємо, що „в разі нездачі комісіязнайде захований хліб, то цей хліб зняти, а того громадянина, як ворога радянськоївлади, віддати до суду”.

Ось так: сім’я вимирає з голоду, а в неї відривають останню рятівну крихту, ще й судять.

І судили, судили, судили...

Найчастіше селян до судувіддавали самі керівники сільрад.

Із протоколузасідання Засульськоїсільради Роменськогорайону від 10 лютого 1932 року:

“... Ухвалили: За злісне невиконання завдань по хлібозаготівлі віддати до судугосподарства такі:

1. Сапсай Свирид Наумович
2. Самійлик Савка Михайлович
3. Купиця Андрій Семенович
4. Рибалка Андрій Миколайович
5. Саган Прохор Данилович
6. Строкань Петро Миколайович
7. Строкань Федір Трохимович
8. Филоненко
9. Хоменко Іван Савич
10. Цуп Трохим
11. Щербак Лука
12. Лічко Федір Харитонович
13. Васюта Захарко Дмитрович
14. Галенко Павло Петрович
15. Герасько Антон Васильович
16. Губенко Одарка Михайлівна
17. Дворніченко Каленик Олексійович
18. Джезкуля Іван Дмитрович
19. Дзюба Сергій Лукич
20. Зозуля Трохим Кирилович
21. Книш Іван Сидорович
22. Книш Прохор Панасович
23. Колісник Трохим Гнатович
24. Литвяк Митрофан Михайлович
25. Потапенко Степан Іванович
26. Урда Кирило
27. Маслій Пилип Кирилович

В тверді завдання ввести:

1. Вівденко Василь
2. Литвяк Панас
3. Литвяк Хресант
4. Матвєєв Віктор Іванович
5. Корж Онисько
6. Дзюба Яків Панасович
7. Голенко Павло Вакулович
8. Дворніченко Трохим
9. Замура Митрофан Васильович
10. Куниця Іван Семенович
11. Галенко Семен Вакулович
12. Карась Тимофій Максимович
13. Корж Дементій Іванович
14. Бондаренко Андрій Йосипович
15. Цуп Андрій Федорович
16. Чалою
17. Корж Іван Микитович

Карася Івана Микитовича за злісне невиконання завдань по хлібозаготівлі підняти клопотання перед пленумом сільради о відводу останнього із складу членів сільради.

Голова сільради Пипа
Секретар Цись".

А статистика голодувсе ще продовжувалакорчити з себе цнотливуі невинну. Голод уже викошував цілі села, а вона все ще говорила про "временные продзатруднения", які "порой имеют место". І брехала, брехала, брехала. За лютий-березень 1933 року тільки на Лебединщині вимерли тисячі людей, а таких районів на Харківщині були десятки. У зведеннях же по цій області за ці два місяці значиться лише 37 смертей.

Та пробачимо властям цю брехню і зачитаємо сам документ:

"По данным, поступившим в феврале-марте, продзатруднения зафиксированы в 738 населенных пунктах от 39 районов, где голодает 11067 семей. В число голодающих острым заболеванием на почве недоедания подтверждено 17308 человек. За этот период умерло от голода 2487 человек. Наибольшее количество фактов голода зарегистрировано в конце февраля и начале марта. В отдельных местах это явление приняло массовый характер. По отдельным областям Украины приведенные цифры разбиваются:

Область	Количество районов	В них поражено населенных пунктов	Количество голодных семей	В том числе больных душ	Умерло
Днепропетровская	35	336	6436	16211	1700
Киевская	27	75	1363	253	417
Винницкая	20	82	625	201	59
Донецкая	29	83	573	409	263
Одесская	14	32	131	83	11
Харьковская	5	20	116	151	37
АМ СРСР	9	110	1823	-	-
ИТОГО	139	738	11067	17308	2487

Погляньмо ще раз на дату цього документа – йдеться про лютий місяць 1933 року. Саме в лютому на Першому Всесоюзному з'їзді колгоспників-ударників геноцид на Україні Сталін назвав "достижением" і закликав зробити в цьому напрямку "второй шаг":

"Нет, товарищи, мы не хотели остановиться на этом достижении... Мы должны сделать второй шаг... Он состоит в том, чтобы сделать всех колхозников зажиточными".

Як тодішня система робила з колгоспників заможних господарів красномовно засвідчують самі селяни.

Із спогадів Степана Яковича ПАДАЛКИ (с. Рябушки), записаних його внуком Ігорем Падалкою

Село Рябушки старовинне і багате. І на хліб багате, і на пісню, і на людей. А дітвори скільки! Ну, прямо як мілька у Вільшанці. Весело. Гамірно. А в той рік виголоднілосело, заніміло все, а тоді й вимерло.

Чого стався голод? Та того, що червоні свати повигрібали все: і з хат, і з погребів, і з душі повитягували. Що там казати: власті як захотілитак і розорили село, ще й людей видушили. Не будевладі за цей гріх прощення. Ось томугрішниця й околубла так швидко. Як тільки правда в люди пробилася, так і кишнули її з порога, ще й богів її повикидали. То людські прокльони її прибили, то людські сльози втопили. І нехай як вона не чіпляється за своє животіння, закатовані голодомором не знімуть своєї руки з її брехливого горла.

А закатованих булобільш як півсела. Назву тільки своїх сусідів, яких забрав 1933 рік. Всі вони жили довкола мене на цьому кутку Рябушок– він Падальчин Яр зветься. П'ятдесят два двори на ту пору було. Їхніми тілами влада угноїла землю.

Падалка Віра – 50 років

Падалка Саша Панасович, син Падалки Віри – 7 років

Падалка Степан Іванович – 30 років

Падалка Іван Тарасович – 50 років

Падалка Ганна Іллінічна – до 70 років

Падалка Наталка Федосіївна – 35 років

Падалка Гриша Єрмолайович, син Наталки Федосіївни – 10 років

У Падалки Луки Кириловича померла мати і четверо дітей. Старшому 10 літ.

У Падалки Кіндрата Охрімовича померла жінка і двоє дітей. Старшій дівчинці – 15 літ.

Падалка Микола Петрович – 8 років

Падалка Петро Михайлович, батько Миколи – 50 років

Падалка Химка Іванівна і її троє дітей.

Падалка Остап Омелянович – 50 років

Падалка Степанида Степанівна – 50 років

Падалка Федір Микитович – 60 років

Падалка Настя Іванівна – 60 років

Мироненко Іван Данилович– 15 років

Падалка Єфрем Федорович – батько

Падалка Пантелеймон Єфремович – син,15 років
Падалка Іван Єфремович – син, 10 років
Падалка Варвара Савелійовна – 40 років
Падалка Петро Іванович – 50 років, батько
Падалка Петро Петрович – син, 20 років
Падалка Федот Якович і жінка Федора Яківна та їх двоє дітей
Падалка Володимир Микитович – 40 років
Падалка Оксеня Петрівна і її двоє дітей
Падалка Андрій Іванович – 30 років та його дружина
Падалка Галина і її мати
Падалка Наталка Федорівна
Падалка Григорій Харитонович – 60 років
Падалка Марія Іванівна – 60 років
Падалка Митрофан Харитонович – 62 роки
Падалка Єлизавета Гаврилівна – 61 рік
Падалка Гаврило Петрович – 60 років
Падалка Стеха Савеліївна – 56 років
Бондаренко Оришка Сергіївна – 40 років
Бондаренко Яків Петрович – 11 років
Падалка Трохим Данилович – 40 років
Падалка Уляна Трохимівна– 12 років, дочка Трохима Даниловича
Падалка Фросина Данилівна – 50 років
Падалка Андрій Лукич – 60 років
Падалка Палажка Наумівна– 57 років
Падалка Яків Корнійович–57 років
Сім'я Падалки Омеляна Степановича: Сам хазяїн – 50 років
Падалка Варвара Степанівна –його жінка
Падалка Галина Омелянівна – дочка, 12 років
Падалка Василь Омелянович – син, 8 років
Падалка Іван Омелянович – син, 6 років

Багатьох пропустив, особливо діток. Хай не гніваються на мене за це покійні – підводить пам'ять. Та й чи думалось, що доживу до того часу, коли про те страхіття можна буде, не оглядаючись, згадувати.

Ось така була "заможність" українських селян. А навіщо ця нісенітниця говорилась, здогадатись неважко.

В часи голодного вимирання села неабияким дикунством виглядала акція влади з питання „ідейного зростання колгоспників". В села направлялись агітбригади, які „вагомим політичним словом" розвінчували „ворожі вилазки куркулів" та „утверджували світло нового колективного життя". Бригади підсилювались митцями: співаки, гумористи, кобзарі. Про одну з таких ідеологічних поїздок розповідав полтавський кобзар Йосип Панасенко: "В 1932 році я виступав у капелі бандуристів і розпорядженням Полтавської Політосвіти перебував у місті Ромни „для культурного обслуговування селян", які вимирали з голоду. Я був очевидцем страхіть голоду. На дорозі до міста всюди валялись трупи померлих дітей, жінок і чоловіків

та безліч таких, що конали в страшних муках. Коли я ввійшов до села Недригайлове, я був переляканий. Я зайшов до першої хати, навколо якої бур'ян виріс аж під стріху. Двері були відчинені, зсередини йшов сморід. На ліжку лежало в лахміттях двоє мертвих дівчаток, з печі звисали ноги померлого діда, а за хатою сиділа божевільна жінка і, сміючись, перебирала грудочки землі. Сморід від померлих розходився по цілому селі, видно всюди лежали трупи і розкладалися, бо не було кому їх ховати..."

Паралельно з репресіями, пов'язаними з хлібозаготівлями, влада розпочала широку кампанію з політичних репресій.

Поштовх до них дала постанова ЦК КП(б)У "Про ліквідацію контрреволюційних гнізд та розгром куркульських груп". За виконання цієї постанови ДПУ взялося негайно і старанно.

В доповідній записці голови ДПУ УСРР С.Реденса від 22 листопада 1932 року на ім'я секретаря ЦК КП(б)У С. Косіора читаємо:

"В соответствии с директивой Политбюро ЦК КП(б)У, органы ГПУ Украины намечают проведение массовой операции по нанесению оперативного удара по классовому врагу. Основная цель операции – выявление контрреволюционных центров, организующих саботаж и срыв хлебопоставок и других хозяйственно-политических мероприятий.

На проведение указанной операции мобилизованы все средства нашего чекистского аппарата, с целью вскрытия организующего к-р руководства и кулацко-петлюровского повстанческого подполья...

... В результате подготовительных мероприятий, намечено к ликвидации по Украине 436 групповых агентурных разработок с 2117 чел. фигурантов. Кроме того, в операцию включаются 1308 человек к-р одиночек.

Операция должна охватить 243 района Украины.

По отдельным группам в числе намеченных к ликвидации:

По линии особого отдела – 1701 чел...

По линии секретно-политического отдела – 1589 чел...

По линии экономуправления– 135 чел...

Итого по всем видам работы – 3425 чел.

... Считаю нужным оговорить, что здесь перечисляются лишь типовые разработки, главным образом, по линии украинской и сельской контрреволюции..."

Звернімо увагу. Це – не число репресованих. Це, так би мовити, соціалістичні зобов'язання – скільки репресувати вигаданих ДПУ "контрреволюционных центров, организующих саботаж и срыв хлебопоставок и других хозяйственно-политических мероприятий".

Фактичний же покіс людських жертв був набагато більшим од тих зобов'язань. Згідно з довідкою ДПУ УСРР від 8 грудня 1932 року, підписаною заступником голови ДПУ УСРР Леонюком, лише за серпень-листопад 1932 року було засуджено 21197 чоловік. Динаміка зростання судових репресій вражаюча. Якщо в серпні було засуджено 1941 особу, то у вересні вже 2526, а в листопаді – 14230 осіб. Основні звинувачення – крадіжка, розбазарювання, приховування хліба та агітація проти хлібозаготівель. Лише по одній Харківщині засудили 4873 чоловік. Серед засуджених бачимо 339 голів колгоспів, 749 членів правлінь, 142 бригадири,

141 рахівник, 265 завгоспів та вагарів, 35 голів сільрад, 14 парторгів та уповноважених райпарткомів.

Із загального числа засуджених 31 особа була розстріляна.

Справами на хліборобів були переповнені і суди Народного Комісаріату юстиції. Відомо, що з серпня по грудень 1932 року вони засудили 4857 осіб. 585 з них становили голови колгоспних правлінь, бухгалтери та рахівники. Не пасла задніх і міліція. За цей же період вона покарала 12896 хліборобів. В тому числі за крадіжки, розбазарювання та приховування хліба було засуджено 10863 чоловік.

Станом на 25 січня 1933 року (від листопада 1932 р.) було арештовано 37797 селян, в т.ч. 1471 голову колгоспу і 1436 бухгалтерів та рахівників. Серед арештованих – 1251 член та кандидат партії. Найбільше було арештованих за розбазарювання і крадіжку хліба (10288) та за антирадянську агітацію – (10269). Понад 8 тисяч арештованих були ув'язнені в концтабори, а 719 розстріляно.

Наголосимо: це "здобуток" влади лише за грудень 1932 року і січень 1933 року. Роботи собі репресивні органи навигадували і запланували багато: „закончить и оформить дела низовой повстанческой периферии". Серед таких значаться: „Пришельцы", „Сокмовисты", „Вызволенцы", „Неугомонные", „Киевляне", „Казаки", „Шакалы", „Связисты", „Интеллигенты", „Взрыв", „Батько", „Остатки" – СОК", „Стрельцы", „Клич", „Пришелец", „УВО"...

Із телеграми Л.Кагановича до Сталіна від 22 грудня 1932 року:

„Вечером 20 и утром 21 декабря на заседании Политбюро ЦК КП(б)У наметили ряд практических мер по усилению хлебозаготовок. Ввиду того, что на Украине значительная часть уполномоченных отсиживается, покрывает бездеятельность районных работников … 10 наихудших сняли с работы и дело об их пребывании в партии передали ЦКК. Из десяти снятых 7 были посланы ЦК КП(б)У и 3 обкомами".

Такі дії репресивних органів цілком відповідали генеральній лінії партії, викладеної в доповіді Й. Сталіна на об'єднаному пленумі ЦК і ЦК ВКП (б) – "Про підсумки п'ятирічки за чотири роки в галузі боротьби з рештками ворожих класів" (7 січня 1933 р.):

"...В результаті здійснення п'ятирічки ми добилися того, що вибили до кінця останні рештки ворожих класів з їх виробничих позицій, розгромили куркульство і підготували грунт для його знищення. Такий є підсумок п'ятирічки в галузі боротьби з останніми загонами буржуазії. Але цього мало. Завдання полягає в тому, щоб викинути цих колишніх людей з наших же власних підприємств та установ і остаточно їх знешкодити... Треба мати на увазі, що зростання могутності Радянської держави буде посилювати опір останніх решток умираючих класів. Саме тому, що вони вмирають і доживають останні дні, вони будуть переходити від одних форм наскоків до інших, різкіших форм наскоків, апелюючи до відсталих верств населення, мобілізуючи їх проти Радянської влади. Немає такої пакості і наклепу, яких ці колишні люди не звели б на Радянську владу і навколо яких спробували б мобілізувати відсталі елементи... Ось чому революційна пильність є тією самою якістю, яка особливо необхідна тепер більшовикам".

Звернімо увагу на те, як керівник більшовицької партії називає трудове селянство – "колишнілюди".Це пряма вказівка до їх повного знищення. Те нищення голодомта депортаціями, висилками та тюрмами, знущаннями та розстрілами йшло вже не один рік, але найбільшої сили набрало навесні 33-го.

В харч ішло все, що могла придумати голодна душа – шкіра чобіт, шкіряні пояси, шкіряна збруя, конопляні віжки, клей, миші, собаки, коти і всяка рослинність: шпориш, рогіз, лепеха, пшінка (лютик), "мудики", калачики, брунькита листя, кульбаба, лопухи, соснові лопуцьки, не кажучи вже про кропиву, лободута кінський щавель.

"В тридцять третьому году
їли люди лободу,
Пухли люди із голоду
Помирали на ходу.
Отощали усі люди,
Падали, як мухи,
Кропивою-лободою
не наповниш брюха".

(Із "Думи про голод" Є.Х. Мовчана).

Згадує житель Вільшани (Недригайлівщина) Микола Роженко (запис Л.Коваленко):

"Коли зазеленіло, чухрали листя з липи, рвали лободу в лісі – пшінку, пізніше – яглицю... Із зелені, нарваної в лісі, варили борщ. Часом мати насипала такого борщу й посилала мене до сусідів. Давала ще й часнику та цибулі. Я приносив їм цю їжу, і вони жадібно накидались на неї. Пригадую дружину розкуркуленогодіда Івана Пилипенка та його доньку. Сиділи вони на полу, а перед ними стояла сковорода із сухою гречаною половою... Вони вже були опухлі й немічні. Син Кирило пішов у радгосп "Овече" з надією за роботуодержати колотуху та дорогою помер. Не було вже сили йти. Якось дід Іван зайшов до нас весь опухлий. Мати дала йому варений буряк, якого він жадібно проковтнув. Потім пішов до інших сусідів. Там, у повітці, побачив на яйцях квочку, відірвав їй голову з'їв сирою з пір'ям, повипивав яйця і помер. Померли невдовзі його дочка і дружина.

Мати посилала мене із тим борщем і до дальших сусідів. Старші в сім'ї померли з голоду. Залишились тільки два сини: один старший за мене, другий – менший. Коли я прийшов, старший, Олексій, товк у ступі пусті торішні качани кукурудзи в надії мати з того хоч якусь поживу. Менший, Мишко, лежав уже без пам'яті, непритомний. Сльози текли з його очей, з рота бігла слина. Їсти він уже нічого не міг. Тогодня й помер".

Італійський консулв Харкові своєму уряду писав:

"Я вже казав, що офіційно голодунема, а тому юрби жінок, дітей, чоловіків, які роззираються за якоюсь поживою, змушені шукати серед найогидніших покидьків те, що нагадує їм їжу. Годиться солома, кора дерев, листя, навіть екскременти, і ніхто не може сподіватися на допомогучи хоча б співчуття від своїх ближніх та держави. Адже голодних не вважають жертвами трагедії, а жертвами своєї власної провини, оскільки вони – вороги нового соціалістичного будівництва".

Зовсім інше говорив найщиріший і найбільший комуністСоюзу – Й. Сталін:

“Говорят, что путь колхозов есть правильный путь, но тяжелый. Это верно только отчасти. Конечно, трудности на этом пути есть. Хорошая жизнь даром не дается. Но дело в том, что главные трудности уже пройдены, а те трудности, что стоят перед вами, не стоют даже того, чтобы серьезно о них говорить”.

Це було сказано вождем 19 лютого 1933 року. Під майбутніми труднощами Сталін вочевидь розумів весняний наступ голодомору коли його коса косила по 17 чоловік щохвилини, по 1000 чоловік щогодини. Саме ці труднощі, за Сталіним, і не варті були того, щоб про них говорити. Подумаєш: всього-навсього 25000 смертей щодня – дрібничка.

Відступ автора

В кінці 80-х років минулого століття од землетрусу в Спітаку (Вірменія) загинуло близько 25 тисяч осіб . Величина біди вжахнула ввесь світ. На Україні така кількість людей гинула від голоду щодень протягом 10 місяців.

Голод викошує село. А люди ще думають, що центральна влада не знає про те лихо. І в листах просять її “приструнити місцевих деришкур”, “розібратися” і дати вказівку не знущатися із селян. А разом з тим описують і свої біди.

“Добрий день, шановний секретар ВКП(б) товаришу Сталін...

... Зараз “буксир” над “буксиром” бригада з 86 осіб ходить три місяці, нічого не роблять, день у день ходять під кожну хату. Від початку кампанії уже перенишпорили разів 60 кожну хату. Забрали до фунта всю городину в колгоспі, у колгоспників на душу два пуди картоплі, а всю до фунта – в заготівлю.

Ніякого передбачення на весняний посів насіння. Ні фунта ніякої культури, ні картоплі, ні квасолі, ні вики, ні сочевиці, ні гороху, ні гречки, ні проса, ні ячменю, ні вівса, ні сої. Все до фунта – і буряки, і капусту квашену – забирають, і курей. І здають селяни, бо нічим годувати, йде забій кролів. Оце таке товаришу Сталін! Трудодень обійшовся 37 копійок, пара чобіт – 36 карбованців, пара черевиків – 26-22, костюм – 80 карбованців, який був 25.

Розумієте, тов. Сталін, сто днів на одну пару чобіт. Зрівняйлівка. Фунта соломи не дають, у хатах холод, розкуркулюють бідняків, колгоспників викидають із колгоспу за те, що хліба не здають. Затим, не дають селянинові балакати на зборах, садять...”

(З листа до Сталіна колгоспника Пастушенка із села Полонистого).

За щастя люди мали роздобутина скотомогильник ушмат м’яса із задавленого сапом чи сибіркою колгоспного коня. В Олешні і Лихвиному були випадки, коли на харч обрізали тіло померлих. В районі почастішало викрадання на харч дітей. Лебединці називають прізвища людоїдів. Серед них Оксана Забуга з вулиці Ламахівки, яка поїла своїх дітей, а тоді перейшла й на людських. Людоїдство булов Рябушках, Олешні, майже в кожному селі.

Свідок тих подій Микола Вернидуб розповідав, що гуртові ями копались або на кладовищі або близько нього, а бувало що і десь “на кутку”. Казав: “Ні-ні, ями невеликі, десь два на чотири метри, може, на п’ять. А накидали трупів вщерть, а то й з горою. Коло тих ям щоночі крадії вешталися. Заглянув колись у яму, а там і груди в жінок пообрізувані, і стегна… – тоді на харч усе йшло”.

Про людське здичавіння нам говорили селяни майже в кожному селі. То неймовірне виснаження руйнувало людську психіку, сіяло безпам'ятство і неконтрольованість дій.

А теперішнє здичавіння нащадків творців того голодомору робиться не інакше як від ожиріння зледащілого від неробства мозку. Кажемо так, бо сьогоднішні керманичі не те що прочитати книжку про злочин своїх учителів ліняться, а навіть ліняться послухати свідоцтва очевидців того лиха. А тому на всіх перехрестях кричать: "Ніякого голоду не було. То все наклеп на нашу прекрасну радянську дійсність".

Із спогадів Миколи Денисовича ДЕМЧЕНКА,
колишнього заступника головного прокурора Сумської області,
старшого радника юстиції, уродженця м. Лебедин

В 1933 році наша сім'я жила в Річках (Білопільщина). Батько працював у "бурякосіві". Голод був страшний. Вимерло півсела, як не більше. На людей і глянуть було боязко: очі якісь скляні, пусті, тіла обважнілі, водою налилися. Село теж – сама пустка. Все в бур'янах. А з того бур'яну людський стогін та гарчання здичавілих собак, що за людські маслаки гризуться. Дійшло до людоїдства. Колгоспник Супрун порізав двох меншеньких дітей і годував ними старших.

* * *

Людоїдство тоді стало частим явищем. Голод позбавляв людей розуму і вони самі не відали що чинили. Пам'ятаєте в поета:

"Загупало в двері прикладом.
Заграло у шибку;
– Ану одчини, молодице,
Чого ти там криєшся в хаті?
Застукало в серце, різнуло:
"Ой горе, це ж гості до мене.
Та чим же я будувітати –
Іще ж мій синок не вварився..."

"Є глухі, снігом занесені, відгороджені від світу села, де немає навіть сурогатів з рослин і решток. Де з'їдені солом'яні дахи, з'їдені всі собаки, коти, де немає вже й коней і здохлятини (в Білоцерківській волості Гуляйпільського повіту Запорізької губернії 152 сім'ї їдять здохлятину, 34 – холодці зі шкур), де з'їдені шкури, хомути, чоботи, навіть їдять столи. І не дивно, що в цих місцях зафіксовані й дедалі частішають випадки некро- і антропофагії (людоїдство і поїдання мерців – *авт.*)".

(Із доповіді учених-медиків Б.Фабрата і В.Кочана, виголошеної на Всеукраїнському з'їзді епідеміологів та бактеріологів. 1933 р.).

З інформації секретаря Улянівського райкому КП(б)У від 8 червня 1933 р.: „Кроме участившихся случаев смерти от недоедания, которые доходят до 10-15 человек на день, в некоторых селах, есть случаи людоедства (в с. Маковка)".

Голодний люд крався в поле до своїх усуспільнених нив. Обрізав там колосся посіяної власноручо зимини , а його відловлювали, розцінювали його дії як прояв класової ворожнечі глитаїв-крадіїв до радянської влади і судили.

Із постанови бюро Середино-Будського райкому КП(б)У від 24 липня 1933 р.:

"1. Считая, что дело охраны урожая, несмотря на ряд указаний бюро РПК, поставлено совершенно неудовлетворительно, о чем свидетельствует увеличение количества случав срезания колосков на колхозных полях по ряду сел Каменка, Пигаревка, Чернацкое, Порохонь, Рожковичи, Старая Гута, Новая Гута и др...

5. Для усиления дела охраны социалистической собственности и очищения района от уголовного бродяжнического элемента в соответствии указаний облоргбюро КП(б)У организовать районную оперативную тройку в составе: райуполномоченного ГПУ т. Королева (председатель), т. Проценко (пом. прокурора), т. Скржевского (нач. раймилиции)...

8. Обратить внимание секретарей партячеек и парторганизаторов колхозов, что кража колхозного урожая, организация кражи у колхозников есть одна из форм классовой борьбы, с помощью которой классовые враги, кулаки и подкулачники стремятся затянуть и сорвать проведение уборочной кампании и выполнение хлебосдачи…"

Як ретельно ми не переглядали в архівах справи засуджених за 1932–1933 роки, та прізвищ людоїдів так і не знайшли, хоч свідки стверджують, що майже всіх їх забрав "чорний ворон".

Виявляється, людоїдів не судили – в держави не було такі випадки закону. Тож влада користувалась таємною інструкцією ДПУ України, підписаною заступником Балицького К.Карлсоном. В ній прямо говорилось, що "всі звинувачені в цьому повинні бути негайно доставлені в місцеві відділення ДПУ". Подальша їхня доля невідома.

Але з цього питання є й розбіжності. Італійський консул Граденіго доносив у Рим (22 червня 1933 р.), що „в Харківському суді слухається близько трьохсот судових справ над канібалами". В російській літературі ми зустрічали твердження, що частина людоїдів була піддослідними в таємних лабораторіях ОГПУ.

Лікарі стверджують, що при довготриваломукрайньому виснаженні в людини розпочинаються галюцинації, втрата розуму. Така людина може в своєму сусідові чи члені сім'ї бачити звіра чи якусь домашню худобу. Тоді, бажаючи прохарчувати і себе, і сім'ю, вона кидається на ту худобу з ножем. В результаті жертвою стає ближній. Тож гріх „домашнього розбою" не завжди можна покладати на до нього причетних. Ми б цей гріх сповна поклали на бандитську владу і її партію.

Була й інша вказівка: людоїдів рекомендувалось одстрілювати. Років із сім тому житель вулиці Кірова в Лебедині (нова вулиця в городах Ламахівки) копав траншею під підмурок кухні і наштовхнувся на перетлілу селянську скриньку. В ній було десь до півтора десятка дитячих черепів. Може, це й Забужихи робота, бо місце це було саме проти її дворища. А може, й іншого людоїда.

Факти людоїдства затаємничувалися владою не гірш, ніж сам голод. Скажімо, всі райони Харківщини, в тому числі і Лебедин, звітували перед столицею про голод в досить замаскований і єзуїтсько-оригінальний спосіб:

"За..... пятидневку..... м-ца по..... р-ну было заготовлено(закуплено)..... голов разного скота
Болеет по р-ну ящуром..... голов".

Під цифрою "заготовлено скота" значились померлі з голоду, кількість захворювань на ящур означала кількість випадків людоїдства.

Як стверджує дослідник голодоморув Україні В. Маняк, з Харкова зведені відомості надсилались до Москви Голові ОДПУ СРСР Ягоді. В уряді України та ЦК КП(б)У про цю статистику знали лише С. Косіор, П. Постишев, М. Хатаєвич та голова ДПУ В. Балицький. Всім іншим така статистика не довірялась.

Партійне керівництво і ДПУ України (ну, звичайно, й Москва) особливо не довіряли М.Скрипнику. Недарма ж він і був вбитий (не застрелився, ні) посильним від "лицарів – захисників революції".

Про голодну моровицю, хоч і під грифом „цілком таємно", але вже інколи почали писати в партійних документах.

Із постанови бюро Недригайлівського райкому КП(б)У від 25 березня 1933 р.:

> **„Цілком таємно**
> **Додаток до прот.,**
> **окр. папка № 27/67**
>
> **1. Констатувати, що протягом останнього місяця в с. Рубанка зареєстровано факти смерті від голоду 3-х дітей, батьки яких закопали в погрібі, протягом же лютого місяця в цьому ж селі вмерло 20 чол. з різних хвороб і частина з них від недоїдання. Зараз як по с. Рубанка, так і по інших сільрадах є випадки смерті, як колгоспників, так і одноосібників від недоїдання: с. Недригайлів – 1 чол., с. Курмани – 2, Зеленківка й ін.**
> **2. Є випадки, як серед колгоспників, так і одноосібників, що зараз опухли від недоїдання: сс. Сакуниха, Вільшана й ін.**
> **3. В с. Рубанка окремі колгоспники й одноосібники ведуть розмову про те, що слід хліба взяти з колгоспних комор, де схороняється посівматеріал, незалежно яким шляхом. Ця загроза є і в інших селах району.**
> **4. Виходячи з цього, бюро РПК ухвалює:**
> **... Доручити нач. міліції т. Дуднику та т. Глобі під їх особисту відповідальність укріпити охорону посівматеріалу в колгоспах району"**
> **(Глоба – заворг Недригайлівського райкому – *авт.*)**

Ні-ні, це не єдиний пункт у заходах бюро РКП по боротьбі з голодом. Була ще утворена авторитетна комісія з виявлення голодуючих, комісія розподілу допомоги голодуючим, заплановано створити такі ж комісії по селах. (Тільки чомусь вони мали бути „нелегальними комісіями"). Але не було що розподіляти, не було чим зарадити біді, бо весь хлібець район здав у план. А згодом, на вимогу влади, здасть і посівне зерно.

Голоднакоса смерті займе такий покіс, що створені комісії не вправлятимуться реєструвати померлих, зрештою, за командою „згори" кинуть цю роботу і віддадуть голодний люд у пазурі видимої смерті, уже не затруднюючи себе статистикою.

Політсектор МТС Київщини 14 червня 1933 року повідомляв:

> **"– в селі Розуміївка за травень місяць померло 37 чоловік, в с. Осота – 120. А всього в зоні діяльності МТС ім. Петровського Кам'янського району 3336 чоловік. В с. Томашівка із 78 господарств одноосібників повністю вимерло 41.**
> **В с. Вотемаки Лисянського району на території колгоспу "Новий побут" тільки в травні померло 139 чоловік, з них 126 колгоспників. А в с. Босівка – 126.**

За час весняної посівної по Лисянській сільраді померло 179 чол. по Верещагінській – 150, по Ємільчинській – 110, а в Петровій Гуті – 75. В Писарівській сільраді щодня помирає 10-15 чоловік.

В селі Ненадиха Тетіївського району за 20 днів травня померло 113 чоловік.

В районі 70-80% дітей схудлих або опухлих. За останні десять днів червня в районі вимерло до двох тисяч людей. А в селі Слобода за 10 днів померло 120 чоловік.

В селі Майданівка з голоду померло в березні – 19 чоловік, в квітні – 28, а в травні – 61".

Люди вмирали сім'ями, за свої муки кляли партію, уряд, колгоспи. А сільрадівські чиновники реєстрували той гнів і доповідали в район.

В х. Селище Кишеньківського району (Харківщина) в селянина М. Сердюка померло 5 дітей. Не маючи сили копати їм могилу, батько поклав їх у погребі. Сусіди почали зносити до погреба і своїх покійників. Набралось 17 трупів. Прокльони хуторян стали відомі аж у столиці. В ЦК КП (б) У пухлих від голоду, ледь живих селян було причислено до п'яниць і спекулянтів, цебто звинувачено в причетності до отих 17 смертей. А їхні прокльони та розмова зафіксовані в партійному документі так:

"Сердюк вместе с группой спекулянтов-единоличников проводят пьянки, где говорят: "Мруть люди с голода, сбывается то, что написано в Евангелии. Там говорится, что люди будут умирать, а хоронить их будет некому, так пусть уже лежат, большесоберем, а потом всех разом похороним, все равно и нам туда дорога".

Наведена нами кількість пухлих людей і кількість смертей, за визнаннями самих чекістів, далеко не повна, бо сюди увійшли тільки ті померлі, чия смерть засвідчена сільрадівськими документами.

У листі Київського обласного ДПУ до голови ДПУ УСРР від 12 березня читаємо:

"Приведенные цифры значительно приуменьшены, так как райаппараты ГПУ учета количества и опухших не ведут, а о действительном количестве умерших от голода подчас неизвестно и сельсовету".

Ці слова чекістів підтверджуються документом з Прилуцького райкому, в якому сказано, що при вибірковому обстеженні стану колгоспників в с. Яблунівка було не 27 пухлих з голоду, як райком звітував раніше, а 111 сімей (487 чоловік).

В листі Харківського облвиконкому від 30 травня 1933 року повідомлялось, що "По данным районов (не полным в связи с тем, что в большинстве случаев смерть совершенно не регистрируется в органах ЗАГСа), есть села, в которых за последние 3 месяца умерло по 450-600 человек, во многих селах выделены специальные подводы, которые разъезжают по дворам, подбирают трупы".

В документах Київського обкому партії наводиться число голодуючих на 3 червня 1933 року – 493 644, в т.ч. дітей – 262 109. З них – пухлих – 97 715. Число померлих з голоду документ подає 27 809. І тут же робить припис: "следует считать значительно преуменшенными цифры умерших, так как проведена проверка, свидетельствует о значительно больших цифрах..." Скажімо, Володарський район відзвітував за 742 смерті, а фактично їх було більше трьох тисяч.

На 14 березня 1933 року в Білоцерківському районі, за партійною статистикою, пухлих було 9603 чоловік, з них уже лежачі – 1525. В Букському районі пухлих було 3878, в т.ч. лежачих – 3736 чоловік, за останні півтора місяця від голоду померло – 742.

В Переяславськомурайоні пухлих було1113, а вмерло з голоду238 чоловік.

Вінницький обкомпартії 16 квітня 1933 р. повідомляв Косіора, що "в некоторых наиболее пораженных селах ежедневно происходит до 10 случаев смертей. В этих селах большое количество хат заколочено, а в большинстве хат крестьяне лежат пластом и ни к какомутрудупо своему физическому состоянию неспоспобны." А в Калинівськомубурякорадгоспіза один день померло 12 селян.

Із документів Вінницького обкомудізнаємось, що в "с. Баланівка в січні від голодупомерло 17 душ, а в квітні – 7, в с. Романівка в січні – 1, а в квітні – 2 душ.

В с. Сумівка в січні голодзабрав 4 чоловіки, а в квітні – 18..."

"Едят ракушки из пруда, ... дохлятину, трупы лошадей (даже облитые керосином), у гуральни – сотни народа едящего брагу. Есть случаи людоедства."

На Донеччині в зоні діяльності БілокуракінськоїМТС за два місяці 1933 року від голодувмерло 578 чоловік, з них – 218 дітей.

В зоні діяльності СтаробільськоїМТС в с. Плещане від голодупомерло 54 чоловіки, в с. Шульгине – 96.

В зоні ОсиновськоїМТС в с. Писарівка – 18 чоловік, а в с. Булашівка – 30 чоловік.

На Дніпропетровщині віхола голодубулане меншою:

> **" В с. Девнянское за декабрь – январь умерло 112 чел., за этот же срок в Георгиевке – 90 чел., Гирсовке – 70 чел., Шамовке – 45 чел." "В Девнінському вже перестали хоронити померлих і 26 трупів лежали непохованими понад 10 днів. Люди розбігаються із села. За друге півріччя село покинуло 130 дворів. А в с. Георгіївка збігла половина сімей".**

Із довідки ДПУ УСРР від 12 березня 1933 року:

> **"с. Шапарське. Серед голодуючих570 людей пухлих. Померло від голоду 74, в тому числі 38 дітей.**
>
> **В Краснооктябрьській і Б.-Чернігівській сільрадах голодує 1335 душ. Більшість із них пухлі і непрацездатні.**
>
> **Акимівський район. Опухших з голоду2408 душ, померло од виснаження 220 чол. Павлоградський район. Опухло з голоду 2139 чоловік. В колгоспі ім. Комінтерна Лихівського району комуніст-бригадир Кісточка та з ним ще два колгоспники в час сівби наїлись труєного зерна і Кісточка помер".**

Із доповідної записки Павлоградського райкомупартії від 30 квітня 1933 року (Дніпропетровщина):

> **"Толькопо официальным данным райинспектуры НХУ и записям ЗАГСа за последние 3 месяца 1933 года умерло 2353 человека (эти сведения приуменьшены минимум на 40-50%, так как за последнее время выявлено много случаев непогребенных трупов).**
>
> **В сравнении с 1932 годом смертность увеличилась в 7 раз... По далеко не полным сведениям, за половину февраля и марта месяцев сего года умерло детей до 10-летнего возраста – 452 человека".**

Із документів Київських архівів за лютий 1933 року дізнаємось:

> **с. Піщане – пухлих 639 селян,**
>
> **с. Розсошки – пухлих 120 чоловік. За кілька днів березня вмерло 13 душ.**
>
> **с. Севастьянівка – пухлих – 259.**
>
> **с. Кожинці – пухлих – 286. В лютому місяці померло 32 чоловік. Померлих викидають у погреби. За 2 дні з погребів витягли 16 трупів.**

с. Маньківка. Пухлих 400. За два місяці померло 30 чоловік.
с. Помойки. Пухлих 147 чоловік.
с. Берянка. Пухлих 47 сімей.
В Умані за лютий померло 230 чоловік. Крім цих, ще померло 103 чоловіки в лікарні із числа підібраних на вулицях міста.
На Білоцерківщині в лютому 1933 року голод косив людей теж на повну потужність:
с. Мала Вільшанка. Пухлих – 55. За два місяці померло від голоду 24 чоловіки.
с. Пилипчі. Голодує 139 сімей. Пухлих 132 чоловіки Померло з голоду 37 душ.

Документи з Донеччини засвідчили, що в с. Лозине з 22 лютого по 10 березня 1933 року вмерло 63 чоловіки.

Оргінстр ЦК КП(б)У 1 квітня повідомляв, що в Бердянську "на почве голода распространилось попрошайничество, а также участились уголовные преступления, участились случаи ограбления с убийством, виновные быстро находятся и, как правило, оказывается, что эти люди опухшие от голода. Был такой случай: за ограбление преступника доставили в милицию, через полчаса он умер. В кармане пиджака найдена голова кошки (обсмаленная). В желудке обнаружено мясо и кости съеденной кошки".

В Апостольському районі частина голодуючих колгоспників об'єдналась у бригади і під виглядом збору посівматеріалу пішла в двори ще живих одноосібників, вимагала харчів, нахабно сідала за столи і вимагала обіду, забирала все їстівне.

ДПУ УСРР теж повідомляло ЦК КП(б) У про вимирання України. 16 лютого про Вінниччину воно писало:

"В с. Петрашевка за последние дни декабря и января от истощения умерло до 35 человек. На 4 февраля в селе насчитывается больных на почве недоедания от 30 до 40 человек.
В с. Рудое единоличница Яремчук бросила детей и выехала из села. 9-летний ее мальчик вместе со старшей сестрой камнем убили младшую 3-летнюю сестру, после чего отрезали голову и употребляли в пищу в сыром виде мясо трупа.
В с. Лобачево на кладбище в снегу обнаружены трупы 3 детей.
В селах Петрашевка и Пархомовка умершие по 4-5 дней оставались в хатах непохороненными..."

В іншому документі читаємо:

"В Литинском районе единоличник-переселенец пытался убить себя и двух детей, натопивши печку и закрывши вьюшку, когда дети начали кричать – задушил их и заявил об убийстве в сельсовет.
В Липовецком районе единоличник пытался задушить мальчика соседа 10 лет (попытка людоедства). В том же районе единоличник, проследивший за тем, что соседка принесла домой миску муки, улучил момент, когда соседка вышла, пришел к ней в хату и потребовал от детей ключи от сундука, куда мука была спрятана. Дети отказались указать, где ключи, тогда этот единоличник зарубил топором этих детей (двух) и забрал миску с мукой".

Звернімо увагу: наведені нами факти стосуються січня-лютого 1933-го року – скажена лють голоду була ще попереду.

З настанням весни становище селян ще погіршилося. Влада заходилась вимагати від них зерно для засіву колгоспного поля.

Добре пам'ятаючи категоричність уже згадуваної нами постанови РНК СРСР і ЦК ВКП(б) від 23 вересня 1932 року про відмову держави від насіннєвої допомоги колгоспам, Постишев ще 4 лютого на партактиві Харківщини заявив, що посівне зерно для колгоспів треба будебрати в селян методом хлібозаготівлі. Партійні організації областей заходились вирішувати це питання в істинно більшовицький спосіб – винагородами за донос. Донощику який вказував, де сусід ховає зерно, колгосп видавав премію–15% виявленого хліба. Спеціальною урядовою постановою від 17 лютого "передовий досвід" заготівлі посівного зерна був поширений на всю Україну.

В нього входили і так звані „гарантовані" зобов'язання. Господар викликався в сільраду і там під примусом зобов'язувався, що він навесні власноруч, своїм насінням засіє скількись там поля. Тоді це насіння бралося на облік, як посівний фонд колгоспу на весну 1933 року. Нам відомо кілька таких зобов'язань.

> **„Зобов'язання № 45**
> **Я, гр. с. Михайлівки Заєць Андрій Олекс., даю це зобов'язання Михайлівській сільраді в тому, що доведений план до мого двору зобов'язуюсь повністю засіяти по культурах та засипати посівматеріал в терміни, мені повідомлені. За невиконання даного мені зобов'язання підлягаю судовій відповідальності. Як за зрив посівкампанії, в чому і розписуюсь.**
> **3.III.33 р. Гр. Заєць".**

Наївні люди писали листи Сталіну, писали Калініну, Петровському, Косіору, Постишеву, Чубарю. Тими листами інформували їх про вимирання України, про муки вмираючих від голоду дітей. Думали, що влада не знає і не відає, яким страшним покосом котить голод їхньою землею. А влада все знала, все бачила і мовчала, бо сама й запланувала те винищення. А щоб їй люди менше досаждали своїми розпачливими листами, щоб очистити основні міста України від ознак великого голоду 6 травня 1933 року ЦК КП(б)У видав таку постанову:

> **„1. Обязать комиссию в ближайшие 10 дней принять решительные меры по очистке городов Харькова, Киева, Одессы, Днепропетровска и других от бродяжнических элементов, создав из них трудовые отряды с обязательным направлением на работы в дорожные строительства, камнеломни, совхозы.**
> **Обязать хозяйственные организации выделять для этих групп проверенных комендантов из числа коммунистов, комсомольцев и ударников, поставив во главу угла внедрение суровой трудовой дисциплины, контроля над работой и создание обстановки, которая гарантировала бы от вредительских действий со стороны этих элементов…**
> **3. Установить повышенную заработную плату комендантам за счет пониженной зарплаты лиц, входящих в отряды, а также обеспечить продовольственное снабжение самих комендантов и семейств. Предусмотреть премирование комендантов за перевыполнение руководимым им трудовым отрядом заданий…"**

І жодного слова в документі про самих трудзагонівців. Так, влада знала про голод все, бо саме до неї надходили страшні статистичні звіти. Офіційні мужі подавали в них і кількість голодних смертей, і кількість пухлих знесилених людей, і кількість випадків людоїдства. Дарма, що в тих звітах числа були применшені жахами й самих статистів. Та навіть применшені вони жахають і нас з вами.

Із листа начальника Харківського обласного відділу ДПУ Кацнельсона голові ДПУ УСРР Балицькому від 5 червня 1933 року:

"Личное письмо

Продовольственное положение по районам Харьковской области, и до того довольно тяжелое, за последнее время резко ухудшилось.

В результате этого мы имеем значительное усиление наплыва в город Харьков бездомного, безпризорного и нищенствующего элемента.

Если за январь и февраль месяцы было подобрано в городе:
взрослых бездомных – 257 чел.
больных и инвалидов – 15 чел.
детей и подростков – 373 чел.
Итого – 645 чел.,
а за март-апрель, соответственно:
взрослых бездомных – 2560
больных и инвалидов – 113
детей и подростков – 1806
Итого – 4476,
то в мае месяце уже подобрано:
взрослых бездомных – 4439
больных и инвалидов – 585
детей и подростков – 6378
Итого – 11402 чел.
и за 3 дня июня:
взрослых бездомных – 313
больных и инвалидов – 157
детей и подростков – 606
Итого – 1.077 чел.

Все это только по городу, без учета вокзалов, откуда дети изымаются комиссией тов. Броневого, минуя милицию, и общее количество изъятых определяется в 10000 человек.

Наряду с этим резко увеличилось количество обнаруживаемых и подбираемых на улицах г. Харьков трупов, умерших на почве голода, селян. Если за февраль было подобрано таких трупов – 431, за март – 689, за апрель – 477, то май дает:
за первую декаду – 182 трупа,
за вторую – 300,
за третью – 510
Итого – 992 трупа
и первые 3 дня июня дали 196 трупов.

Не лучшее положение наблюдается на селе: рост продзатруднений увеличивается с каждым днем, охватывая новые населенные пункты. Это видно из следующих данных:
на 1-е марта из 64 районов области было охвачено продзатруднениями – 21, населенных пунктов – 82.
На 1-е апреля – районов 35, населенных пунктов – 225,
На 1-е мая – районов 42, населенных пунктов – 532,
На 1-е июня – районов 59, населенных пунктов – 585.

Степень пораженности районов продзатруднениями характеризуется такими данными:
Особо пораженных районов – 23, в них насел(енных) пунктов – 296;
Менее пораженных – районов – 17, населенных пунктов – 178,
Слабо пораженных – районов – 18, населенных пунктов – 107.

Особо поражены продзатруднениями Хорольский, Чутовский, Ново-Георгиевский, Полтавский, Кременчугский, Решетиловский, Красноградский, Кобелякский, Глобинский, Миропольский, Чугуевский и Ново-Санжарский районы, где заболевания и смертность на почве истощения начали принимать угрожающие размеры. Имеются села, где значительная часть взрослого населения разъехалась по различным городам в поисках заработка и хлеба, оставив детей на произвол судьбы.

В ряде сел указанных районов в подавляющем большинстве голодают

колхозники и их семьи, среди них имеется много больных и опухших на почве недоедания, помощь коим в ряде случаев не оказывается из-за отсутствия каких бы то ни было продовольственных ресурсов. В связи с этим ежедневно умирает несколько человек. Основными продуктами питания в пораженных продзатруднениями районах являются: собираемый на полях картофель, различные отбросы, шелуха, семена сорных растений и проч.

В некоторых же районах продуктом питания также служит мясо павших животных (свиней и лошадей), а в Н(ово)-Санжарском, Кобелякском, Красноградском районах и ряде других зафиксированы случаи употребления в пищу мяса собак и кошек.

Наряду с этим также прогрессирует людоедство и трупоедство. Нередки случаи, когда оставшиеся в живых родители употребляют в пищу трупы умерших от истощения детей. Также имеется ряд фактов, когда на почве недоедания члены семьи убивают менее слабых, главным образом детей, употребляя мясо в пищу. Для иллюстрации роста людоедства и трупоедства по районам области характерны такие данные:

на 1-е марта – 9 случаев;
на 1-е апреля – 58,
на 1-е мая – 132,
на 1-е июня – 221.

Полученные мною личные письма от руководителей наших райаппаратов, в подавляющем большинстве рисуют крайне тяжелое положение районов. Считаю нужным привести здесь выдержки некоторых из них:

В Балаклеевском районе из 48-ми сельсоветов наиболее поражены продзатруднениями 26 сельсоветов с 39 колхозами.

Лишь 15 сел с 24 колхозами находятся в сравнительно удовлетворительном продположении.

Так, с. Чепышки, состоящее из 500 дворов, превратилось в пустырь. Жилую хату можно найти через 3-4 усадьбы. Как днем, так и вечером никакого шума не слышно; по утрам дыма из труб не видно.

За время с марта м(еся)ца по 30-е мая по селу умерло свыше 300 чел., из коих 95% колхозников.

В селе Лиман почти 1/4 населения выбыла за пределы района в поисках хлеба, дети оставлены на произвол судьбы. В селе съедены все кошки и собаки.

Трупы павших животных, как правило, хотя и зарывают в землю, но сразу же, как отойдет представитель сельсовета, извлекаются из земли и уносятся для питания. Опухших и слабых в селе до 100 чел.

В с. Волчий Яр, где насчитывается 800 дворов, ежедневно умирает 8-12 колхозников. За последние полтора месяца умерло свыше 2500 чел.

По селу выявлено 2 случая людоедства.

В Ново-Санжарском районе из 25-ти сельсоветов поражены продзатруднениями – 18. В большинстве этих сел до 45% колхозников и единоличников совершенно не имеют никаких продуктов питания. В каждом из этих сел насчитывается до 60 опухших семей, имеющих не менее 200 чел.

За последние 3 месяца зарегистрировано до 3000 смертных случаев на почве истощения. Смертность с каждым днем растет. В отдельных селах умирает в день по несколько человек.

В районе насчитывается более 2000 хоз[яйств], абсолютно не принимающих участие в работах по севу по причинам недоедания и истощения на этой почве. В ряде сел часть родителей оставила детей на произвол судьбы, последние валяются в грязи, под заборами.

По району выявлено 7 случаев людоедства и трупоедства.

В Красноградском районе из 49 сельсоветов особо поражены продзатруднениями – 14 и менее поражены – 18.

Острая продовольственная нужда, недоедание и истощение на этой почве отмечаются по 103 колхозам района. За апрель и май м(еся)цы выявлено 14 случаев людоедства.

Положение в отдельных селах рисуется так:

с. Петровка. В колхозе "Серп и Молот" умерло за последние 2 м(еся)ца более 600 чел. Из 295 трудоспособных на работу выходит только 35 чел. Значительная часть остальных истощена – больны(е) и опухшие. Некоторые колхозники совершенно выехали из села в поисках хлеба.

С. Берестовенька. Смертность увеличивается с каждым днем. Только по одному Кириколокскому участку умерло более 100 чел. В колхозе им. Ворошилова ежедневно умирает 2-3 чел. Такое же положение и по остальным колхозам.

Многие родители выбрасывают детей на улицу или отвозят на ближайшие ж.д. станции.

С. Ульяновка. В колхозе им. Котовского умерло 20 чел. и в колхозе "Шлях Леніна" – 50. 50% колхозников лежат опухшие. В указанных селах, а равно и других, особо пораженных продзатруднениями, употребляется в пищу мясо пропавших лошадей, а также собак и кошек.

В Н(ово)-Водолажском районе особо пораженных продзатруднениями сельсоветов 5. По этим селам за последние 2 месяца умерло около 800 чел. Много колхозников и единоличников истощены – лежат больные и опухшие.

Наряду с этим, из сел Знаменка, Мануйлово, Трояное, Федоровка и др. за последнее время выбыло за пределы района в поисках хлеба более 700 чел. трудоспособных.

В связи с этим значительно возросла детская беспризорность. Большое количество детей оставлены родителями на произвол судьбы, которые бродят по селам, занимаясь попрошайничеством. Некоторые колхозники и единоличники, не имея средств к существованию, также бродят по селам, ведя паразитический образ жизни.

За последнее время очень развились кражи по селам. Колхозники крадут друг у друга коров, лошадей, а также различные продукты питания. Краденные коровы и лошади режутся на мясо.

В Гадячском районе особо поражены продзатруднениями 10 сельсоветов, в коих за последние месяцы зарегистрировано свыше 2000 смертных случаев на почве истощения.

Необходимо отметить, что смертность настолько приняла широкие размеры, что ряд сельсоветов прекратил регистрировать умерших.

Детская беспризорность растет с каждым днем. Дети бродят по селам и занимаются попрошайничеством. Ясли набиты до отказа, продовольствием не обеспечены, в ряде случаев дети голодают, употребляя в пищу всякие суррогаты. На этой почве отмечается большая заболеваемость детей и смертность.

По ряду сельсоветов целые семьи оставили села, выехали вблизь расположенные города, где часть из них устроилась на работу, а некоторые занимаются попрошайничеством.

На почве продзатруднений в районе участились случаи краж, принимающие угрожающие размеры.

За период март-май м(еся)цы по району зарегистрировано 228 краж и вооруженных ограблений.

В Краснознаменном, Харьковецком и др. сельсоветах выявлены случаи самоубийства на почве чрезмерного истощения.

Отдельные колхозники питаются мясом павших лошадей и других животных.

В Изюмском районе продзатруднениями охвачено 14 сельсоветов, где в общей сложности голодает 15000 чел., больше всего колхозников. На почве чрезмерной истощенности по указанным селам за последние 5 месяцев зарегистрировано 2502 смертных случая.

В ряде колхозов правления выдают в пищу колхозникам мясо павших лошадей (колхозы Нескоредьковского, Бригадировского, Гороховатского, М(ало)-Камышевахского и ряда других).

Вместе с тем участились случаи подбрасывания родителями своих детей возле учреждений в райцентре или прямо на улице. За последний месяц было подобрано и направлено в детские дома 657 беспризорных детей.

Такое же примерно положение и по другим районам области, особо пораженных продзатруднениями.

Безусловно, что как районами, так и областными организациями, была проведена значительная работа по изысканию продовольственных ресурсов и оказанию продовольственной помощи особо нуждающимся колхозникам и единоличникам, однако, ввиду незначительности ее и прогрессирующего роста продзатруднений – реального улучшения положения не достигнуто. Дальнейший рост продзатруднений является прямой угрозой успешному выполнению очередных хозяйственно-политических кампаний на селе – уборочной и прополочной. Поэтому необходимо принять срочные меры к усилению продпомощи нуждающимся районам в целях ослабления испытываемых ими продзатруднений".

Орина Терентіївна Коломієць з Королівщини розповідала: „У брагу додавали потерте бурякове насіння (замість борошна) й на сковороді, змазаній свічкою, випікали маторженики. Ходили на поля збирати картоплю, яка лишилась з минулого року, з неї варили кисіль. Врожай був хороший, але хліба не давали. На базарі продавали „холодець" з мертвих людей, різали дітей. Біля кожноїлавки стояли юрби голодних, пухлих людей, які висмикували з рук куплений „холодець". Ночами приїздили солдати і забирали людей, не говорячи куди. В селі Линтварівці чоловік пішов у Курськ обмінювати речі на харчі (там голоду не було), а жінка порізала дітей і посолила в діжці. Чоловік прийшов з Курська, дізнався, що жінка посолила дітей, зарізав її і сам повісився".

Оксана Іванівна Журило з Миколаївки згадувала: „У нас була велика сім'я – десять дітей. Батька забрали за несплату податків. Головою був Божко, секретар Гончаренко. Я була сама старша. Ходила в поле по кукурудзу де мене дуже побили. Як кого вловлять з кукурудзою, то вбивали батогами... менший брат опух і помер. Мати теж. Залишилися самі. А нам довели податок на зерно, яйця й м'ясо. А де те зерно? Голова та секретар за нездачу забрали з хати кроваті та подушки, ще й штраф виписали. Спродали що булоі лишились голі".

Дмитро Леонтійович Бабич із Сум на своєму віку пережив три голодомори: 1921 -1923, 1932 - 1933 і 1947 років. Перший забрав у нього матір і численну рідню. А другий – майже доконав увесь його рід. „Мачуха моя, з двома маленькими своїми дітьми, кинула нас, бо нічим було годувати ще й нас, чужих восьмеро. А через місяць поїла своїх діточок. Коли ж сусіди повідомили про це владу, то її арештували і повели до суду. Та вона була така немічна, що в дорозі померла".

Дмитро Леонтійович на той час уже працював шофером – возив директора заводу ім. Петровського в Дніпропетровську – Павла Івановича Коробова. Ось один випадок з його шоферування: „На вантажній машині-полуторці одвозив постіль та харчі для двох директорових дочок, які відпочивали в Бердянську. Павло Іванович відпочивав разом з ними. Тільки-но розвантажили машину, аж тут директора викликають у Москву. Вирішили їхати до Дніпропетровська машиною, а вже далі - літаком. Проїжджаємо Мелітополь і раптом– злива. В той час асфальтована дорога була з Дніпропетровська тільки до Запоріжжя, а далі, так звана „профіліровка".

За Мелітополем є велике село, якщо не підводить пам'ять – Федорівка. Якось добрались до нього. З трудом виїхали на заросле метровими бур'янами узбіччя.

Щоб не забуксувати, їду максимально швидко, і враз машина потрапляє в яму. А з тої ями вилітає вороння і ще не зотліла людська голова. Від удару Павла Івановича кинуло вперед, і він головою перебив дерев'яну планку кабіни. Верхній патрубок системи охолодження роз'єднався, і вода полилась на вихлопну трубу. З-під машини ударив стовп пари.

На наше щастя, машина проскочила яму не тільки передніми, а й задніми колесами. Сяк-так полагодив патрубок, а по воду пішли в село. Нам відкрилась жахлива картина: всі двори заросли високими, в ріст людини, бур'янами. Заглядаємо в хати, шукаємо живу душу, щоб випросити посуд для води. Зайшли у відкриті навстіж двері – коло грубки лежить висохла людська мумія. Поряд з хатою – погріб. Заглянули туди, а там лежать два напівприкидані землею трупи.

Знайшли якусь переточену іржею банку, набрали з калюж води, залили в машину і поїхали вже обережно, щоб не потрапити у ще один могильник.

Павло Іванович довго мовчав. Уже й на суху дорогу виїхали, а він усе зажурений. І раптом охопив голову руками і заридав ридма. Я зупинив машину, злякався, подумав, що це від того, що він добряче вдарився головою. Ні, каже, це від побаченого''.

Нагадаємо читачам, що ця подія була вже влітку 1934 року. Жахіття 1932 - 1933 років ще й тоді не покинуло Україну.

Олена Павлюченко про розбій влади розповідала таке: „Починаючи з серпня 1932 року, до нашої оселі приходили якісь люди, відбирали збіжжя, картоплю, цибулю і кудись вивозили. Казали, що на Харків. Сім'я наша складалася з шістьох осіб: ми з сестрою, брат, мама і дідусь із бабусею. Батька у нас не було. Тяжко поранений у громадянську війну, він помер від ран, коли мені ще й року не було.

Голод почався вже з осені 1932 р. Їсти було нічого, перебивались, як могли. Якось брат крадькома приніс з поля лушпиння проса. Ми з сестрою рвали в городі лободу, а мама її різала і, змішуючи з тим лушпинням, пекла такі собі коржі. Від тої „їжі" усі ми хворіли, а я ледь не вмерла...

У бабусі було заховано кілька золотих червінців. Хтось їй підказав, що на те золото можна у чекістів виміняти борошна. Які ж ми були раді, коли бабуся принесла додому чималий лантух з борошном! Але вночі вдерлися усе ті ж чекісти і... забрали борошно. Прихопили ще й одяг діда. А коли дідусь почав чинити опір, один із непроханих гостей вихопив пістолета і застрелив його".

Олексій Іванович Дубовик із села Михайлівка записав спогади односельців про той страшний рік. Ось частинка із тих записів: „24 листопада Україна вшановувала пам'ять жертв голодоморів та політичних репресій. У Києві до підніжжя Пам'ятного знака високі посадовці поклали квіти. Серед них і один з найбагатших – колишній перший заступник голови Верховної Ради України, голова СДПУ(о) Віктор Медведчук.

Природно виникає запитання: скільки треба вкрасти суспільної праці, щоб накопичити мільйони гривень, а 80% громадян залишити жебраками? Така вона, мораль з подвійним дном.

Така ж мораль панувала і в оті страшні голодоморні тридцяті роки: верхівка жиріла і накопичувала багатства в іноземних банках, а простий народ вмирав з

голоду. Галину Василенко із села Михайлівка тоді минула смерть, але у пам'яті залишила пекучий щем. Ось що вона розповіла мені крізь старечі сльози: „У нас на вулиці Якубиній померли Заєць Прокіп Іванович, 45 років, його дружина і дві доньки; Заплюйсвічка Петро, 35 років, померли дружина й два сини; Литвиненко (прізвисько – Грицюня) – померла й дружина; Рудик Гаврило (батько Катерини Дебелої); Рудик Петро, 19 років; Заєць Андрій, 1909 року народження, та його дві доньки; Заєць Уляна, 1925 року народження; Хоменко Федір...

Вулиця Пушкарівка: Розпутня Оришка – 30 років, померли її батько і двоє дітей; Зеленський Павло, 60 років; Рудик Сидір Федорович, 35 років, померли і його діти Павло і Поліна віком 9-10 років, поховані у Петруні на городі; Бут Павло, 70 років; Заєць Лука та його діти, поховані на території садиби; Зеленська Векла, 35 років; Зеленський Данило, 35 років; Карпенко (прізвисько Коркішко) 20 років, померли дружина, діти; Івченки – батько і мати; Мудрий (прізвисько) – 50 років; Панченко, його батько і мати, вік невідомий.

Вулиця Московська: Заєць Захар Григорович, 60 років; Плювако Тит (діти залишились живими).

Вулиця Комишанка: Василенко Федір; Ведмідь Андрій, 1919-1920 року народження; Кравченко (Кичик) Іван, 50 років; Олженко (прізвисько) та його мати і батько, віком близько 40 років.

Вулиця Конопляник: Городничий (прізвисько), чоловік і дружина. А Оксенька Курничка і Микола Гуза та інші ходили зі списками по господарствах у пошуках збіжжя".

Іван Якович Устян мені розповідав: „Жили ми в невеличкому селі Михайлівської сільради – Кринички. На території села був колгосп з однією бригадою і великий вітряк. До вітряка люди з навколишніх сіл привозили молоти, хоч і не часто це траплялося. А все ж до спустілої колгоспної комори надходила якась частка борошна (плата за помол). Це борошно розподілялось між членами колгоспу.. Була в Криничках сім'я Василенків: чотири сини, батько і мати, років по сорок. Старші три сини поїхали на шахти, батько був дуже слабий, майже не підводився. Найменший син почав пухнути. На ногах трималася лише мати. Вона вбила свого чоловіка й сина, закопала їх у сараї. Ніхто в селі про це не знав. А вона одержувала борошно на трьох чоловік. Невдовзі люди дізналися про цю страшну подію і примусили Уляну Василенко у всьому зізнатися. А потім учинили над жінкою самосуд.. У селі спіймали двох хлопців, які залізли в хату Василя Підмазки і шукали там їжу. Хлопців витягнули з хати Сапко і Мукомел. Вони забили хлопців до смерті (другий утік, його спіймали, закопали ще живого в кінці городу). Я пройшов війну, прожив життя, а того голодного помираючого погляду хлоп'яти з ями забути не можу".

* * *

Голодне людське здичавіння сягнуло небувалих меж. Аж не віриться, що в доведених до відчаю людей прокидались звірині інстинкти. Але ж було, було.. Хтось із читачів, може, засумнівається в щирості оповідачів і не повірить в те здичавіння. Тоді давайте звернемося до архівних документів.

Із вироку виїзної сесії судового засідання народного суду Талалаївського району від 19 червня 1933р., с. Ярошівка:

“ГоловуючийЦигура
Секретар Чмихун
...Із пояснень свідків показузвинув. та матеріалів, що є при справі, судовим слідством встановлено, що у с. Ярошівці мешкала сім’я сиріт померлого Черненко Антона в кількості 8 їдців, та в час організації колгоспів їх було залучено до колгоспу, та старша сестра забитої Марусі – Катерина вийшла заміж та поселилась на загальному дворі, де міститься худоба, до якої сестри пішла забита зараз Маруся 5 червня. 5 червня проти 6 Маруся залізла до погріба гр. Міщенко, де взяла картоплі у кармани та у пазуху, де Міщенко її впіймала та почала кричати. На крик прибігла челядь, хлопці та дівчата, а поряд цього прибігли звинув., які довідавшись, що Черненкова булау погребі та взяла картоплі, то прибули туди, стали наносити побої, допитуючись, із ким вона крала картоплю. І коли та не признавалась, то її повели до сестри Катерини з метою спіймати на гарячому сліді Катерину. Але, зайшовши в хату, знайшли Катерину сплячою з дітьми. Коли зайшли в хату, то звинув. Діденко заставляв Катерину, щоб теж признавалась, а потім примушували Марусю, щоб теж сказала, де вона поділа картоплю, погрожуючи останній, що, коли вона не признається, то її повісять. І стали шукати вірьовку, то Маруся була примушена тікати під піч, на вимогу присутніх Діденка Юрка, Горбаня Миколи та Міщенка Федора, щоб вилазила, боялась і не вилазила. Тоді примусили Черепуху звити вірьовку, щоб витягти із-під печі, який найшов вірьовку. Тоді звинув. примусили сестру Марусі Катерину полізти під піч та зачепити Марусю і витягти, що та зробила, полізла і зав’язала за ногу. Після чого звинув. взяли за кінець та витягли із-під печі, та потім Діденко Юрко, як він признався, закинув вірьовку на шию і її потягли із хати. Коли витягли із хати, то почали знущатись, били таку, оскільки свідки чули плач, стогнання і ойкання. Та сам звинув. Діденко Юрко признався, що декілька разів товкнув, від чого вона падала у холодну грязь. Звинув. Міщенко запропонував зв’язати руки назад та пустить, але коли зв’язали руки назад, то помертвіла, не моглаіти. Тодізвинув. Горбаньпредложив руки розв’язати, що й зробили, після чого, як стверджують звинув. Горбань і Міщенко пішли додому, а Діденко Юрко повів далі, де остаточноу балці з неї знущався та мордував, залишивши таку на яру, де вона долежала до ранку, а потім померла, що видно із акта лікпома...”

Як ховали покійників? Спочатку ховали на кладовищі, а взимку 1933 року, коли мор набрав неабиякого розмаху, а люд обезсилів – надіялися на „санітара”, який багром стягував трупи на сани чи воза і відвозив до гуртової ями. В кого ще жевріли сили і міг викопати ямку, щоб поховати когось із сім’ї – ховали за хатою в садочку чи в кінці городу. Часто-густо клали по кілька душ в одну ямку. Були випадки, що трупи просто викидались у зарості бур’яну. Для багатьох могилами стали прихатні погреби. Про поховання своїх близьких розповідали нам і Ліда Васильченко, і Ганна Костенко, і Михайло Любивий і багато-багато інших свідків того лиха.

Василь Артемович Романенко розповідав що в м. Бурині і в довколишніх селах люди мерли, як мухи.

Тодів Бурині створили аж сім колгоспів: ім. Постишева, ім. Паризької комуни, ім. Молотова, ім. Шевченка „2-га більшовицька червона весна”, „Більшовик” та „Червоний прапор”. І в перший колгоспний рік, і в другий весь хліб був вивезений “у фонд”. А тоді ще був забраний і по хатах селян. До того ж, забирався не один раз. Бувало, що в одній хаті комісія робила обшук по десять і більше разів. Ото й розпочався голод. Особливо він лютував навесні та на початку літа 1933 року.

Попросив його товариш Роман Жихалов викопати ямку на його сусідку–

бабусю Гуриненкову Чого попросив? Та тому, що сім'я Гуриненків вся вимерла, а ті, що ще животіли (дідусь із дочкою Вірою) вже не в силі були підвестися, лежали пухлі, тільки й того, що живі. Отож хлопці й викопали в Гуриненковомусадочку ямку трохи глибше метра, підкопали під боки дві печерки, щоб поховати всі трьох. Прив'язали жінку однією мотузкоюза ноги, а другою – під руки за спину, поклали її в печерку і прикрили соломою. Другогодня померла Віра. Ото вона і зайняла другу печерку. А через день помер і господар двору дід Гуриненко.

Ось так два хлопчика Роман Жихалов та Василько Романенкобули і за носіїв, і за грабарів, і за плакальниць. Ні сусідів, ні когось от влади хлопці так і не бачили. А тоді забили хатні двері навхрест обаполками: нехай старці не заходять, тут милостини немає.

З ПРОТОКОЛУ ЗАСІДАННЯ БЮРО ТРОСТЯНЕЦЬКОГО РАЙКОМУ КП(б)У ВІД 12 БЕРЕЗНЯ 1933 РОКУ:

...“8. Отмечается недопустимое явление, когда в с. Жигайловка на кладбище скопилось около 16 гробов незакопанных, причем со стороны сельсовета и партячейки никаких мер принято не было…”

Зломлений, знесилений, видушений голодом український народ уже переступив межу повного вимирання. А головний скіпетродержець мало не плескав у долоні:

“19–20% крестьянства признало, а большинство крестьян с большой радостью принимает тот факт, что коллективизация сельского хозяйства стала фактом, от которогонет возврата назад, так что это уже завоевано”.

(Й. Сталін. 13 травня 1933 р.)

Ось для якого “завоювання” затівався голодомор.

Квітень-травень – місяці найбільшої люті голоду. У листі голови Харківського ДПУ Кацнельсона бачимо, що кількість випадків людоїдства в травні в порівнянні з квітнем зросла в 2,5 раза, а в червні, в порівнянні з травнем, майже вдвічі (221 випадок).

Здавалось би, держава мала бити на сполох. Та де там, навпаки, вона націлювала репресивний апарат на новий виток винищення України. ЦК ВКП(б) і Рада Народних Комісарівроззіслали на “низи” відповідний циркуляр, на основі якого у ДПУ народився такий жорстокий документ:

“Сов. секретно
Приказ
ГосударственногоПолитического Управления УССР
№ 230
23 мая 1933 г., г.Харьков

ЦК ВКП(б) и СНК разослали инструкцию всем партийно-советским работникам и всем органам ОГПУ, Суда и Прокуратуры о перестройке работы применительно к новой обстановке на селе. ЦК ВКП(б) и СНК подчеркивают:

„Было бы неправильно думать, что наличие новой обстановки и необходимостьпереходак новым методам работы означаютликвидацию или хотя бы ослабление классовой борьбы в деревне. Наоборот, классовая борьба в деревне будет неизбежно обостряться. Она будет обостряться, так как классовый враг видит, что колхозы победили, он видит, что наступили

последние дни его существования, - он не может не хвататься с отчаянием за самые острые формы борьбы с Советской властью. Потому не может быть и речи об ослаблении нашей борьбы с классовым врагом. Но дело в том, что усилить борьбу с классовым врагом и ликвидировать его при помощи старых методов работы невозможно в нынешней новой обстановке, ибо они, эти методы, изжили себя. Речь идет, стало быть, о том, чтобы улучшить старые способы борьбы, рационализировать их и сделать наши удары более меткими и организованными. Речь идет, наконец, о том, чтобы каждый наш удар был заранее подготовлен политически, чтобы каждый наш удар подкреплялся действиями широких масс крестьянства. Ибо только при подобных способах улучшения методов нашей работы можем добиться того, чтобы окончательно ликвидировать классового врага в державе...”

Згідно з цим наказом начальники відділів центрального апарату та обласних відділів ДПУ повинні були вже до 1 червня провести оперативні наради і подати голові ДПУ УСРР В. Балицькому календарні плани щодо виконання вимог наказу. Одним словом, був взятий курс на планово-кількісне виявлення ворогів. Колишній начальник лебединської міліції Іван Васильович Борисенко згадував, що на одній з нарад Балицький особисто доводив районним службам, до якого числа і скільки треба було виявити ворогів. Один із присутніх став стверджувати, що в його районі ворогів уже немає, всі виявлені і засуджені Балицький скипів: „Так кажеш, немає? А ти? Ти найперший ворог. Арештуйте його!”

Чоловіка арештували і повели. Більше питань до Балицького не було.

Лебединці стверджують, що навесні 1933 року в місті були випадки торгівлі людським м’ясом. Варвара Пантелеймонівна Грушка розповідала, як люди били на базарі горшки з холодцем торговців, в яких хтось виявив розварені дитячі пальчики.

Людоїдство було і в селі Токарі (Сумський район), і в самих Сумах. Тут, по вул. Псільській, діяв навіть невеликий м’ясокомбінат Сюди заманювали приїжджих селян, забивали, а м’ясо йшло на продаж. Сумчани згадували, що тоді базаром часто возили якогось злочинця з написом на грудях і спині „продавець людського м’яса”. Житель с.М.Ворожба (Лебединщина) Михайло Коваленко розповідав, як він з батьком мало не були зарізані на тому м’ясокомбінаті, коли повезли туди продані дрова.

Ще один людоїдський комбінат в Сумах був на вул. Енгельса. Його виявили уже в наші дні. Згадуваний нами Михайло Коваленко при спорудженні будинку викопав кладовище людських кісток і черепів. Все це було перемішку, більшості складових кісток людського кістяка не вистачало. Це й дало підставу експертам стверджувати, що саме тут чинився забій людей.

Листування на цю тему, як і статистика, суворо затаємничувалось, інформація подавалась під грифом “совершенно секретно”. Ось фрагмент одного інформативного документа:

“Совершенно секретно.
ЦК КП(б)У, тов. Косиору, тов. Постышеву, тов. Чубарю.
Специальное сообщение
О торговле человеческим мясом в Любарском районе Винницкой области.
В с. Печановка Любарского района выявлена группа из 4-х человек, которые убивали людей и из мяса убитых и конины приготовляли колбасные изделия, которыми торговали на ст. ст. Козатин, Романово и Печановка.
В группу входили следующие лица...”

Про торгівлю людським м'ясом в Лебедині розповідав і Сидір Шкурка, і Микола Вернидуб, і Наталка Васись, і багато інших свідків голодомору Вони ж стверджують, що в цей саме час в центрі міста на пожежній каланчі висів портрет вождя з піднятою рукою-дороговказомі написом: "Жить стало лучше, жить стало веселей!"

Ось частина із тих більшовицьких „веселощів". Київщина:

В с. Болтник Кам'янського району була зарізана і з'їдена 11-літня дівчинка-сирота.

В с. Олександрівка виявлена організація людорізів.

В с. Галинове два брати одрізали один одному вуха і з'їли, а через два дні померли.

В с. Верхівка Лисянського району мати з дочкою убила свого 13-літнього сина, а тоді ще й сусідського хлопчика.

В с. Чорнорудка Ружинського району згідно записів сільради померло 165 чоловік, а за свідченням хурмана-гробокопа він тільки в травні одвіз до ями 120 трупів.

В цьому селі дві сестри-малолітки і сусідка з'їли двох своїх померлих братів. На печі знайдено недоїдений труп.

Донеччина:

В зоні обслуговування Білокуракінської МТС колгоспник Бабенко Лука зарізав і з'їв брата.

Орина Хрипунова задушила 9-річну онуку і її трупом харчувалася.

Антон Хрипунов харчувався нутрощами померлої сестри.

Із доповідної записки Дніпропетровського обласного ДПУ голові ДПУ УСРР від 5 березня 1933 року:

> **"В артели "Труди Воля" Большетокмакского сельсовета 16 февраля с.г. пали две лошади, которые в течение 5 минут были разрублены и растащены колхозниками по кускам. Попытка воспрепятствовавать этому не удалась…**
>
> **…Высокопольский район. 16 февраля с.г. в с.Заградовка в семье единоличника Федощенко умер сын 12 лет на почве истощения от голода. Мать умершего совместно со своей соседкой Сапиго Анной (колхозницей-беднячкой) разрубили труп сына и употребили в пищу. Почти весь труп съеден.Остались только голова, ступни ног, часть плечей и предплечья, кисть одной руки, позвоночник и половина грудной клетки… Кроме этого сына она имеет 3 опухших детей…**
>
> **Мелитопольский район. 3 марта с.г. в с. Константиновка житель этого села Т.А. , занимавшийся сапожремеслом, был обнаружену себя дома мертвым. Как установлено медосвидетельствованием, смерть наступила в результате отравления трупным мясом при употреблении Авраменко в пищу трупа своего умершего от голода брата. Кроме трупа брата … Авраменко за несколько недель до брата съел труп своей матери…**
>
> **Можевский район. Наш оперативный работник, явившись для осмотра семьи к колхознице Мелашкун А.В. в с. Хорошее, застал в хате детей, у которых лицо и руки были измазаны кровью. На вопрос, откудакровь, ребенок 7 лет ответил: "Жарили кобылку" и показал кусок протухшегомяса павшей лошади. Лошадь эта, по словам членов семьи, вырыта ими на скотомогильнике…"**

З іншого документа дізнаємось, що біднячка із села Межиріч Ольга Кудрицька ще в січні 1933 року з'їла труп померлого свого восьмирічного сина, потім – брата Платона. В кінці лютого Ольга Кудрицька разом із зовицею Феодосією Кудрицькою

задушили 4-річну сиріткуі з'їли. А в кінці березня "была заманута под видом продажи керосина гр-ка с. Маврино Пшеничная Степанида, 35-летняя колхозница-середнячка, которуюзатем Кудрицкиеверевкой задушили, порезали мясо и, сложив в бочку, засолили".

Із листа Київського обласного відділу ДПУ до голови ДПУ УСРР від 12 березня 1933 року:

> **"В с. Рудое, оставив дома 3 малолетних детей, из села выехала единоличница Яремчук Анна. Не имея совершенно продуктов питания, по уговорусо старшей сестрой 9-летний мальчик убил 3-летнюю девочку (сестру), после чего отрезали у нее головуи в сыром виде ели мясо трупа…**
>
> **В с. Андрееве умер на почве недоедания бедняк Желун. Труп находился в комнате в течение суток. Оставшиеся 2 детей – 8 и 11 лет – совершенно не имели продуктов питания. 11-летний мальчик ножом вскрыл живот умершего отца, вынул внутренности и приготовил их, чтобы сварить. Об этом узнали соседи и своевременно труп был забран…**
>
> **В с.Гудзовка с целью получить мясо для питания единоличник Баробей зарезал своего брата Андрея 14 лет. До этого Баробей вместе с убитым Андреем зарезали меньшего брата Ивана 12 лет. В процессе следствия было установлено, что убитые Иван и Андрей весной 1932 г. убили свою меньшую сестру 4-х лет…**
>
> **В с. Воробьевка колхозница Хроник Варя, оставив дома 4 детей, ушла искать пищу для них. В это время 4-месячный ребенок умер, и оставшиеся дети начали грызть в сыром виде труп умершего ребенка. Когда мать вернулась, она разрубила на части труп умершего ребенка, сварила суп и накормила детей. Через 3 дня умер второй ребенок Хроников, 3 лет. Мясо трупа также употреблялось в пищу.**
>
> **На второй день в этом же селе единоличница Ошевская разрубила на части труп умершего 9-летнего ребенка, мозги изжарила и ими кормила остальных детей. Мясо трупа она посолила и сложила в бочку…"**

Вінниччина:

В с. Соболівка Теплицькогорайону батько-колгоспник на очах 12-річного сина забив 9-річну дочку і частину встиг з'їсти.

В с. Пчелиная мати зарізала дочку і частину з'їла. При обшуку і затриманні мати померла.

В с. Петрашівка колгоспник убив жінку, трьох дітей, запалив хату і сам повісився.

В с. Аннівка Акимівськогор-ну біднячка Кочетовазарубала 5-річного сина, щоб прогодуватирешту – 3-х дітей.

В с. Приютівка Олександрівськогорайону жінка „розкуркуленогокуркуля" старшою 9-річною дочкоюгодувала менших дітей.

В с. Петрохопри мати убила 10-річну дочку і засмажила.

Із доповідної записки Київського облвиконкомуРНК УСРР (не пізніше 15 лютого 1933 року).

Людоїдство була:

> **„В Білоцерківському районі у с. Вільшана, в Богуславському районі в с. Мисайлівка громадянка Авраменко, 48 років, одноосібниця, середнячка, зарізала та з'їла свою 8-річну дочку. В Тетіївському районі в с. Черепин одноосібниця громадянка Березнюк зарізала і з'їла дочку 10 років. Тепер**

Березнюк та друга її дитина при смерті. У с. Скибинці того ж району родина колгоспника, що складається з трьох дітей, з яких найстарший має 15 років, забила та з'їла чужогохлопчика, а також з'їла частину трупа померлої матері.

В Уманському районі в с. Кочержинці громадянка Осипенко, 47 років, забила та з'їла свою дочку 7 років. В тому ж селі колгоспник Олійник, 50 років, харчувався м'ясом своєї жінки, що померла від голоду. Двоє дітей Олійника теж померли від голоду.

В Білоцерківському районі в с. Трушки два брати Богомази задушили 3-річного сина колгоспника Федіна, який зайшов до них, і з'їли його. В с. Греблі того ж району в колгоспниці Проценко, 35 років, померла 3-річна дочка. Труп дочки вона зварила і з'їла.

У Смілянському районі у с.Носачово в помешканні члена колгоспу громадянина Сови було забито Уху Фросю, що завітала туди. Труп її було порубанона дрібні шматки та засолено. Цим трупом харчувалися два тижні".

Із документівДПУ:

„В с. Кочубеевка 15/I с.г. колхозник-бедняк Алексеенко, 24-х лет, создав версию о смерти своей жены, убил ее и в течение 2-х дней питался мясом убитой… вынес труп в сарай, чтобы его заморозить, брал части тела и ими в течение 2-х дней питался".

"2/I в с. Антоново единоличница-беднячка, вдова Черная, убила ножом своего 5-летнего ребенка, после чего покушалась на убийство другогоребенка, но своего намерения не выполнила, так как ей помешали прибежавшие на крик соседи".

Із спогадів А.Г.Косарева, с. Великий Бобрик, Краснопільщина:

„...в с. Гребениківкамати мертвих дітей порубала, варила, їла. Таке людоїдство булоі в с. Олександрівка (тепер Лісне), коли громадянка Онисимова рубала мертві тіла дітей і їла".

Із спогадів жителя смт Краснопілля Д.П.Шепотька:

„Знаю, як жителька Краснопілля рубала своє мертве дитя і їла".

Про порятунок вимираючої України до світової громадськості звертаються відомі українські політики в еміграції, звертається єпископ греко-католицькоїцеркви. В його зверненні від 24 липня 1933 року читаємо:

„Україна в передсмертних корчах. Населення вимирає голодною смертю. Побудована на несправедливості, обмані, безбожництві, ...людоїдна система державного капіталізмудовела багатий недавно край до повної руїни...

Безсильні подати яку-небудь матеріальну допомогу конаючим братам, взиваємо наших вірних, щоби молитвами, постами, всенародною жалобою і всіма можливими добрими ділами християнського життя випрошували з неба помочі, коли на землі нема ніякої надії на людську поміч.

А перед цілим світомзнову протестуємопроти переслідування малих, убогих, слабих і невинних, а гнобителів обвинувачуємоперед Судом Всевишнього...

Усіххристиян цілого світу, усіх віруючих у Бога, а особливо всіх робітників, селян, передовсім усіх наших земляків, просимо прилучитися до цього голосу протесту та болю і розповсюдити його в якнайдальші країни світу.

Усірадіостанції просимо рознести наш голос цілому світової, може, дійде він і до убогих хатин, конаючих із голодуселян.

Нехай перед страшною смертю серед лютих страждань голоду буде для них хоч малою потіхоюгадка, що їх братії знали про їх страшну долю, над ними

боліли, терпіли та за них молилися. А Ви, страждаючі, голодуючі і конаючі браття, призивайте Милостивого Бога і Спаса нашого Ісуса Христа; люті терпіте муки – приймаєте їх за гріхи свої, за гріхи цілого народу, – і кажіть з Ісусом Христом: „Нехай буде воля Твоя, Отче Небесний!" Прийнята для Божої волі смерть – це свята жертва, що з жертвою Ісуса Христа злучена, принесе Вам Небесне Царство, а цілому народові – спасення..."

Відступ автора

"... А цілому народові – спасення". Вдумаємось у глибину цих слів. У їхнє пророцтво. Справді, викрита патріотами України правда про винищення нашого народу посіпаками, отруєними більшовицьким сказом, розбудила Україну, розбудила в людей гайдамацький дух, і вони сказали: „Досить! Рабувати на нашу вбивцю - Москву більше не будемо! Тільки в своїй хаті своя й правда, і сила, і воля!"

А 1 грудня 1991 року свою волю скріпили ще й на Всеукраїнському референдумі. Сповнилось пророцтво єпископа Галичини: а цілому народові – спасення. То душі закатованих штучним більшовицьким голодом вимолили Боже заступництво для нищеної України.

Відлов людей на заріз переплітався з вуличним бандитизмом. Різновидом того бандитизму був розбій з метою помсти власть імущим за вчинений ними голодомор. В малолюдні вулиці було страшно заходити. Щоночі коїлись убивства та пограбування. Радянські газети або замовчували ці факти, або ж злочини списували на куркулів

Щоранку на вулицях Харкова виявляли десятки забитих і пограбованих. Голі тіла нещасних лежали по закутках базару, в підворітнях, на кризі річки Харків у центрі міста.

Жахливих розмірів набрала крадіжка дітей. Скажімо, за грудень 1932 року в Харкові було викрадено їх близько 300 осіб. Ні-ні, це не безпритульних, – цим ніякого обліку не було. Це діти із харківських родин.

У донесенні консульства Королівства Італії в Харкові від 6 січня 1933 року читаємо:

> **„... на вулиці Пушкінській та Лібкнехтській мертвими було знайдено сімох хлопчиків і дівчаток... Два тижні тому у дворі поруч з консульством було знайдено голою і задушеною дівчинку з родини, яка мешкає поблизу. У Вінниці викрали сина у високого партійного достойника (на дітей функціонерів партії та ГПУ полюють особливо, бо вони краще одягнені). Потім якось уранці його знайшли перед будинком; він був мертвий, очі його були виколоті, а на грудях він мав картку з написом: „Це взамін за ті страждання, яких ви нам завдаєте". Подібної долі зазнала ще одна дівчинка, при якій знайдено подібну картку, з тою лише різницею, що її було знайдено живою, але без очей. Одначе на загал схоже, що ці злочини не пов'язані з політичною помстою. Майже завжди йдеться про крадіжки, до яких, подейкують, треба додати також дедалі жвавішу торгівлю людським м'ясом. З дітей роблять м'ясо, яким начиняють ковбаси, а дорослі стають худобою на забій… Тут, у Харкові, був арештований кухар на фабриці електричних апаратів, коли було виявлено і підтверджено, що він продавав людське м'ясо…"**

Про людоїдство в голодних селах розповідав і Іван Степанович Змисля, і Марія Петрівна Мойсейкіна, і Григорій Васильович Погрібний, і Ганна Омелянівна

Гузь і Григорій Ілліч Козир. Це все селяни із села Осоївка, що на Краснопільщині. Ось їхні слова:

„Мій майже сусід Кузьма Бойко зарізав свого сина Юхима. Коли власть про це дізналася і прийшла з комісією, то половина Юхима вже була розкладена по горщиках. Кузьму забрала міліція. А де діла – Бог зна. Більше його люди не бачили!"

„Мамина подруга була доброю і трудящою людиною. А голод таке з людиною зробив, що вона зарізала свого сина і з'їла. А люди прямо божеволіли від голоду".

„Тоді голодні і озвірілі люди крали і дітей, і немічних перехожих. Ото як довго не видно когось на вулиці, значить або помер, або помирає, або його вкрали. У сусідки тітки Тетяни пропав хлопчик. Де йому подітись – значить людоїди вкрали. Побідкалась-побідкалась, поплакала-поплакала та й потому. Через дорогу жив дід Григорій. Що вже трудящий був, що вже людяний. Та щось і його не видно. Пішла Тетяна до діда наглянути, може, нехай сільрадівці приїжджають та до ями діда одвезуть.

Прийшла, а хата навстіж, діда не видно. Глядь, а під ліжком кілька дитячих голівок видніється. Туди, а там і її синочка голівка окривавлена. Осторонь тазок з намоченим м'ясом.

Затьмарився світ Тетяні, повалилася на долівку. Не вийшла – виповзла з хати. А виповзши, людям розказала. Через якийсь день-два знайшли діда Григорія повішеним. Чи то сам у петлю поліз, чи, мо', селяни помогли – Бог його знає".

Прочитай, читачу, нижче поданий документ і твоє серце вжахнеться з болю і ненависті. Мати п'яти пухлих дітей подибулялав поле збирати торішні перемерзлі буряки, а її звинувачують, що "вона не ходе на роботу". Вишукування торішньої мерзлої падалиці в полі булопоставлено у звинувачення: "занималась уборкойбуряков для довольствия".

"Собашники" уже забрали весь хліб, знайшли навіть 6 пудів (два мішки) прихованого. У хаті вже немає ні крихти харчу, уже стікають сукровицею пухлі ноги і в неї, і в дітей, а її гонять у поле обкопувати ловчою канавою плантацію буряків. Жінка відкопала померлу з голоду дочку, щоб нею годувати пухлих дітей, а в неї одбирають цей харч і саму одправляють у концтабір, попередньо записавши, що вона середнячка, цебто підкуркульник

"Обвинительное заключение по следственному делу Ж-210 по обвинению гр-ки Агуреевой Федоры Петровны в преступлении, предусмотренномст. УК УССР:

В Велико-Бурлукский райаппарат ГПУ поступили сведения, что г-ка села Ольховатки Агуреева Федора Петровна зарезала ребенка и мясо употребила в пищу, на основании чего заведено следдело и путем следствия было установлено:

Гражданка Агуреева имела семью 5 душ детей возрастом от 6-ти до 24 лет...

В 1932 году Агуреева злостно не выполняла контрактации хлеба и весь свой излишек хлеба хранила в яме, которого впоследствии бригадой было изъято 6 пудов. Она же со своим семейством на работе нигде не участвовала, а жила дома. Агуреева, чувствуя продовольственное затруднение в марте месяце сего года вступила в члены колхоза, но на работу никто из членов семьи и сама не пошли, а занимались уборкой буряков в поле для довольствия – имея уже у себя некоторых детей опухшими.

15.V. сельисполнители села Ольховатки Катасонов и Сбитнев, оповещая единоличниковидти окапывать площадь сахсвеклы, зашли в дом Агуреевой,

услышали запах жареного мяса, произвели обыск и обнаружили человеческое мясо, которое сейчас же изъяли , других же продуктов у Агуреевой не обнаружено.

Обвиняемая Агуреева в своем показании говорит, что у ней 12.V. 33 года умерла девочка 10 лет, которую похоронили в себя на огороде, но на второй день вечером труп вынула с ямы, мясо пережарила и употребляла с детьми в пищу.

Постановил:

Возбудить ходайство перед судтройкой при коллегии ГПУ УССР о применении к обвиняемой Агуреевой Федоре Петровне, 45 лет, неграмотной, по соцположению середняк, колхозница, русская, гражданство УССР, не судимой

Заключение в концлагерь на 5 лет.

Уполномоченный ГПУ Попов

Утверждаю:

Райуполномоченный ГПУ Чалый".

Про що писали тодішні газети? Про все, тільки не про голод. Про те, яке це велике благо, що створюються політвідділи при МТС, якими семимильними кроками ми підемо до соціалізму, бо на заклик Постишева "Місто – на допомогу селу" відгукнулись тисячі комуністів. Писали про те, що уже утворений спеціальний партійно-урядовий комітет по сівбі під головуванням "головного" хлібороба України С. Косіора, що в село вже відправлено понад 300 тисяч трудящих, з них 15 тисяч комуністів. А з тих 15 тисяч аж 2,5 тисячі – на постійну роботу.

І ні пари з вуст, яким чином оті "300 тисяч трудящих" опинилися на полях. Ні, ні, були й робочі з виробництв, але ж більшість становили невільники. Як стверджують свідки, загони міліції з усібіч оточували, скажімо, харківський базар, стискували кільце оточення, хапали людей в машини і везли їх працювати в колгосп. Інколи захоплювали "в полон" всю чергу біля хлібних магазинів. Працювали такі люди під наглядом конвоїрів з ДПУ, і працювали за черпак сякої-такої бурди.

І зовсім не писали, що ті робітники з міст поселялися у вимерлих селянських хатах; не писали, що пухлі з голоду колгоспниці мерли в полі, так і не діждавшись черпака "вирішальника"; не писали, що в більшості колгоспів не було з чого зварити навіть затірку, і вони просили владу порятувати селян бодай половою.

Головними і неабиякими вимітайлами, скажімо, на Балаклейщині, були: голова райвиконкому Урусов та секретар РПК Мірошніченко. Догождаючи Постишеву та Косіору, вони оголили підлеглі села повністю. Саме тому, до них, як головних опустошителів селян і звертались голови колгоспів по допомогу.

Із заяви правління колгоспу "За заповітами Леніна" Залиманської сільради від 24 травня 1933 р.:

"Цим прохаємо Вас відпустити просяної шелухи для харчування колгоспникам в час прополочної кампанії центнерів 20, так як ми маємо велику нужду в харчуванні. Прохаємо не відмовити".

Із звернення колгоспників села Олександрівка Перша, травень 1933 р.:

"Вследствие острой нужды в продуктах питания, отсутствие которых отражается на нашем колхозе (выходит из строя каждый день 8-10 колхозников, в числе которых есть и хорошие колхозники). Поэтому убедительно просим вас, не найдете ли вы возможности оказать нам какую-нибудь помощь в продуктах...Поганое состояние с детями, бросают детей..."

26 травня 1933 р. звертається до УрусоваВовчеярська сільрада:

> **“...стаціонари пухлих по нашій сільраді назавтра розпускаються – 180 душ, ввиду того, що немає харчування, а тому Вовчеярська сільрада прохає харчування представити. Мруть по 12 душ у день”. –**

6 червня 1933 р. до Урусоваі Мірошніченка звернулися голова Бригадирівської сільради Воропай і секретар Кучеренко:

> **“... сільрада сповіщає, що стан з харчуванням в колгоспах під загрозою, особливо в комуні “Червоний фронтовик”. На 5 червня захворіло від недоїдання до 40 душ та слабих до 100 душ, які не можуть працювати. Маються випадки смертей ударників, кращих комунарів. Прохаємо терміново дати допомогу в харчуванні, тому, що вся робота в комуні приостановилася...”**

Натомість газети писали, що комуністи Чернігівщини підтримали заклик свого секретаря обкому Павла Маркитана і понад дві тисячі їх прямо ринулись “будувати нове село”, “втілювати в життя рішення рідної комуністичної партії”. Цебто – розкуркулювати і викачувати хліб. І будівництво ними нового села виявилося успішним. В селах Чернігівщини третина, а то й половина населення вимерла голодною смертю.

Дипломовані доктори історії згодом запишуть, що отой “патріотичний порив” комуністів був великою заслугою секретаря обкому Маркитана, а голод спишуть на “временные хлебные затруднения”, які сталися через ворожі дії куркулів та підкуркульників.

Будуть і такі, що не списуватимуть ні на кого. Наче той голод сам по собі взяв та й прийшов. І напишуть таке лише після того, як уже буде нікуди подітись від гніву збуреного злочинною партією народу. Скажімо, в газеті “Сільські вісті” за 9 вересня 1988 року читаємо: “Голод, який спустошив десятки сіл, забрав тисячі, десятки тисяч життів. Особливо тяжко постраждали південні райони області – Прилуцький, Варвинський, Срібнянський, Лосинівський, Роменський”.

Ось так: голод сам узяв і “спустошив”. В час голоду газети писали, як комсомольці піонери під керівництвом комуністів пильно стережуть урожай від “недобитих куркулів” – не дають їм красти колосся, не дають визбирувати зерно-падалицю у стерні. Газета “Комсомолець України” започаткувала рубрику “Вихідний день”. Скажімо, написала, як проводить вихідний день Михайло Помагайбо – кращий секретар комсомольського осередку ХТЗ (Харків). І це все у знімках, у цифрах, з фанфарним озвученням, на всю полосу. Ось секретар осередку потягується в постелі, ось снідає, катається на ковзанах, дивиться оперу, готується до комсомольської бесіди...

У вихвалянні мудрої політики партії лебединська районна газета “За колективізацію” теж не пасла задніх. Вона, як і годиться, теж мобілізовувала трудящих (хто ще тягав ноги) на виконання і перевиконання історичних рішень, націлювала героїв колгоспних ланів на величні звершення, вона... А втім, про зміст газети красномовно свідчать заголовки друкованих матеріалів. Більшість з них були такими або їм подібними:

> **“Ділом відповімо тов. Постишеву, круто піднесемо темпи сівби”.**
> **“Борімося за виконання вказівки тов. Петровського”.**

“Дні релігійних свят попівсько-куркульської пасхи перетворимо на дні ударної праці”.

“Піонери, у відповідь тов. Постишеву розгорнемо соцзмагання, щоб не дати жодного буряка з’їсти шкідникам”.

“Парувальна кампанія по району проходить ганебно. Припинити хижацьке ставлення до жеребців і маток”.

“Боротьба за усунення хиб, які вказав т. Мікоян”.

“До злісних нездавців м’ясоподатку застосувати репресивні заходи”.

“Чистку парторганізації району зустрінемо перемогами на фронті сівби, обробітку буряку і у виконанні інших завдань”.

“І далі по-більшовицькому битися за здійснення рішень XVII партз’їзду, за настанови вождя партії тов. Сталіна – зробити колгоспи більшовицькими, а колгоспників заможними”.

“Озброїтись рішеннями Пленуму ЦК ВКП(б) – битись за нові більшовицькі перемоги”...

І під кожним заголовком пустопорожня балаканина, подібна до оцих трьох пунктів із резолюції райпартзборів (газета № 74 (510) від 15 липня 1934 року):

“20. Райпартзбори закликають партійні, комсомольські, професійні організації робітників і колгоспників Лебединщини ще більш посилити класову пильність, дати найнищивнішу відсіч розкрадачам соціалістичної громадської власності, присікати в корні найменші прояви антидержавних тенденцій і разом зі всією партійною організацією Харківської області на чолі з тов. Демченком, виконуючи директиви XVII партз’їзду, здійснити бойову програму пленумів ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У.

21. Райпартзбори закликають всіх комуністів, комсомольців працівників радгоспів, колгоспів і трудових одноосібників, засукавши рукава, за діло, за піднесення і розвиток соціалістичного тваринництва, неустанно працюючи над зміцненням кожного колгоспу, радгоспу, сільради, вивести їх в лави передових, щоб у Лебединському районі не було жодного відсталого колгоспу, радгоспу і сільради, ні один колгосп в нашому районі не повинен більше відставати.

23. Партзбори заявляють, що під керівництвом нашого РПК і обласного партійного комітету на чолі з тов. Демченком будемо твердою і непорушною опорою нашого Ленінського ЦК ВКП(б) на чолі з улюбленим вождем т. Сталіним і ЦК КП(б)У на чолі з т.т. Косіором і Постишевим, і певні, що з честю доб’ємось дальшого розквіту соціалістичного землеробства, вирішення тваринницької проблеми і заможності всіх колгоспів і колгоспників.

Хай живе ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У!

Хай живе наш великий мудрий вождь т. Сталін!”

І жодного слова про обезлюднілесело, жодного слова про страшну сталінську моровицю на Україні, жодного слова про запустілі школи.

Про винищення школярів голодом дізнаємось з побіжних документів. Та й трактувались ці документи як доказ великої і всебічної турботи партії про щасливе і радісне дитинство.

Із протоколу засідання бюро Липоводолинського райкому КП(б)У від 19 квітня 1933 р.:

1. Бюро РКП відзначає, що в сс. Поділки, Синівка, Підставки, Байрак та інших процент відвідування учнів школи під кінець 3-го семестра навчального кварталу значно знизився, а саме:

В першому семестрі було відвідування пересічно по району 90-95 %, в другому 89-92 %, та під кінець 3-го семестру та на початку 4-го відвідування становить 66,1 %.

2. Бюро РПК визнає, що це сталося внаслідок зменшення уваги до школи від фракції РВК і РСС та нерозуміння постанови ЦК ВКП(б) про школу..”

Мовляв, партія турбується про діток, а безсовісні фракції РВК та РСС не прислухаються до тої турботи, а то й нехтують нею.

А справжньою причиною обезлюднення шкіл був голодомор, який багатьох знищив, а багатьох погнав у приюти та в дитбудинки.

Це підтверджує документ, теж датований квітнем 1933 року.

Із доповідної записки завідуючого Роменським дитячим будинком до Роменськогорайонного відділу наросвіти:

> **„1. За планом облнаросвіти протягом 8 місяців дітей повинно бути в будинку66, протягом останніх 4 місяців – зріс до 120 осіб...**
> **2. Приміщення будинкупрораховано на 50-55 осіб...**
> **3. Забезпечений будинокодежею теплою лише на 50 %, ... взуттям на 50 % (переважно ботинками)... Ковдрзовсім немає, вкриваються діти селянськими ряднами. Ліжок є лише 55...”**

Партійні документитих часів про штучний голодоморякщо й писали, то писали скромненько. Із протоколузасідання бюро ТростянецькогорайкомуКП(б)У від 12 березня 1933 р.:

> **„... в ряде сел, как Боромля, Жигайловка, Бранцовка, Белка имеется значительное количество хозяйств (100-150), а по другим 15-20, которые находятся в тяжелом продовольственномположении и голодают. Одновременно с этим увеличилась смертность, особенно старых возрастов и детей”.**

Звернімо увагу на дату документа – середина березня. Яким же тоді покосом пройдеться голодпо селах України в квітні, травні, червні та липні? Воістину 1933 рік селяни назвали „мученицькою Голгофою”, або ж „чорним роком”. А партія назвала його „проривним у комунізм”. Чорна віхола голодних смертей з більшовицькоюзавзятістю косила село.

Жодногослова про причини, які примусили владу направити в українськесело аж 300 000 привозного населення. А причина булаодна – сплановане і старанно виконане партією знищення українськогоселянства шляхом голодомору Земля залишилася без старанних робочих рук. А це моглозалишити державузовсім без хліба. Саме тому Москва і спохватилася в своїх злочинних діях. Інструкція ЦК ВКП (б) і РНК СРСР № П – 6028 від 8 травня 1933 року, адресована всім радянським і партійним органам, та органам ОДПУ та Прокуратуринаказувала:

> **“Немедленно прекратить всякие массовые выселения крестьян. Выселения допускать только в индивидуальном и частном порядке и в отношении толькотех хозяйств, главы которыхведут активную борьбупротив колхозови организуютотказ от сева и заготовок..**
> **6. Кулаки, осужденные на срок от 3 до 5 лет, подлежат направлению в трудовые поселки вместе с находящимися на их иждивении лицами”.**

Замість гіркої правди з номера в номер газети виливали сталінську брехню, виголошенуним на з’їзді колгоспників-ударниківу лютому 1933 року:

> **“Розгорнувши колгоспне будівництво, ми добились того що… масу бідняків залучили до колгоспів, дали їм там забезпечене існування і підняли їх до рівня середняків…**
> **Це значить, що не менше 20 мільйонів селянського населення, не менше 20 мільйонів бідняків – врятували від злиднів і розорення, врятували від куркульськоїкабали і перетворили завдяки колгоспам на забезпечених людей…”**

Тема зубожіння і обезлюднення села була небезпечною і тому незгадуваною. Газети розливали єлей рідній партії, і ще ріднішому її керівництву. Скажімо, замість правди зі шпальт "районки" (редактор А. Прокопович) лився обман і фарисейство, вихваляння місцевого і вищого партійного керівництва. Тільки-но очолив партійну організацію району Овсій Григорович Тільман, а райвиконком – Трохим Петрович Торяник, як газета тут же послужливо заплазувала перед ними величезним заголовком на першій сторінці: "Ми любимо Євсея Григоровича і Трохима Петровича!" А поруч ще один: "Кращі більшовики, керівники району тт. Тільман і Торянікна чистці партії". Тут же подані їх партійні заслуги і портрет Тільмана: ворошиловські вуса, клинцювата під вождя борідка, а біля рота, по-сталінськи, люлька в руці – як на показ! Кудивже бути кращим більшовиком, коли всіх трьох вождів відразу сповідує! Чим "вищою" була преса, тим більшим булов ній захльобування в похвальних одах системі і партії.

> **В умовах величезної перемоги соціалізму, яка змінила і економічну, і культурно-політичну географію одної шостої частини земної кулі, в умовах велетенського піднесення ентузіазму, пафосу, який забезпечує здійснення наших планів, в умовах величезного зростання свідомості й розуміння кожним робітником, кожним колгоспником, кожним радянським інтелігентом значення слів т. Сталіна, що "реальність наших планів – це ми з вами"... І т.д і т.д. ("За Марксо-Ленінську критику". № 9, 1933 р.)**

Доки люди вичитували оцю партійно-мудро-заковиристу абракодабру Москва готувалаповий хлібний зашморг для України.

Уже у вересні Сталін подав Л.Кагановичу в Україну категоричну настанову: "Нажим по хлебозаготовкам надо начать теперь же. Потом будет поздно". Тодіж РНК ухвалила одну з перших хлібоекспортних постанов на урожай 1933 року:

> **"СНК СССР постановляет:**
> **1. Обязать Экспортхлеб (т.Белоковского) обеспечить приемку у портах экспортного зерна до 25 сентября в размере 65 млн. пуд. хлеба.**
> **2. Обязать Заготзерно (т.Клейнера) указанное колличество зернопродуктов отгружать в порты равномерными партиями".**

В державі запанували брехня і суєслівство. Суєслівство і брехня. П'ятирічний план виконали за чотири роки і три місяці. Ура! Гай-гай, звідки булознати простому смертному, що газети були лише підбрехувачами на службі у великого брехуна. Та що тодішні смертні... Ще й їх дітям, їх внукам торочитимуть про ті чотири роки і три місяці. Саме такий строк назвав Сталін з трибуни січневого (1933 р) Пленуму ЦК ВКП(б). А насправді більшість галузей промисловості п'ятирічного плану не виконали, загальний обсяг сільськогосподарської продукції в кінці п'ятирічки був нижчим, ніж на її початку. Щоб правда не вилізла із сталінського мішка, у відповідні органи була спущена таємна телеграма:

> **"Заборонити усім відомствам, республікам і областям до опублікування офіційного видання Держплану СРСР про підсумки виконання першої п'ятирічки видання будь-яких інших підсумкових робіт як зведених, так і галузевих, в тому числі районних. Після офіційного видання підсумків п'ятирічки всі роботи по підсумках можуть видаватися лише з дозволу Держплану. Зобов'язати всі відомства представити в Держплан СРСР всі, які маються в них, матеріали і роботи по підсумках виконання першої п'ятирічки..."**

Вперше владний обух впав на голову статистів 16 грудня 1932 року. Тоді вийшла постанова Політбюро ЦК ВКП(б), в якій зазначалось, що Центральне Управління народногосподарського обліку „представило направильное тенденциозно-преуменьшенные цифры о рабочем питании" та „преуменьшенные данные об урожайности 1932 г., оказав тем самым помощь кулацко-антисоветским элементам в их борьбе против выполнения плана хлебозаготовок..." Керівникам апарату статистики були оголошені суворі догани, а сам апарат підлягав „вичищенню" слугами Єжова.

Та що п'ятирічка? Навіть обсяги хлібозаготівель були затаємничені. В листі секретаря ЦК КП(б)У С.Косіора (червень 1933 р.) прямо вказувалось:

> **„ЦК повідомляє до неухильного керівництва, що як всеукраїнські, обласні, так і районні цифри хлібозаготовок – як самі плани, так і їх виконання – є цілком таємними і їх публікація в газетах чи брошурах категорично забороняється..."**

Не дай Боже, щоб десь проглянулась правда про економічний занепад, принесений розором села і голодом. Не дай Боже, світ дізнається правду. То ж побільше брехні, побільше єлею партії і жодного слова про голод. В жодній газеті жодного слова. А він навесні 1933 року, як уже згадувалось, косив по Україні по 17 чоловік щохвилини, 1000 чоловік щогодини. Голодною смертю вмирали щодня 25000 чоловік.

Це підрахунки патріарха української православної церкви Мстислава. Детальні розрахунки числа жертв більшовицького голодомору зробив політв'язень Пантелеймон Василевський, який статистику розрахунку запозичив від співкамерника в таборах Інти колишнього керуючого справами РНК України Олексія Михайловича Кисельова. Останньому ж, при зустрічі на Печорській переправі, цю статистику назвав каторжанин В. Балицький (колишній спочатку Голова ДПУ України, а потім Нарком внутрішніх справ республіки).

За обліком ДПУ, з 1 грудня 1932 року по 15 квітня 1933 року (далі облік був припинений за вказівкою П. Постишева) від голоду померло 2 420 100 чоловік, тобто помирало 533 тисячі щомісячно.

За цей же період зареєстровано понад 2000 випадків людоїдства.

Коли ж врахувати, що з настанням тепла смертність зросла удвічі-утричі, то за наступні до жнив місяці число жертв мало ще зрости на 4,5–5 мільйонів. У загальному підсумку це перевищить 6 мільйонів чоловік.

Щоб сповна уявити жахливість цієї цифри, слід нагадати, що голодомор був лише в межах тодішньої Радянської України. Тобто без Закарпаття, Криму, Північної Буковини, Південної Бесарабії і західних областей.

Та й вищенаведену кількість жертв є всі підстави вважати неповною, бо облік жертв голоду вівся органами ДПУ тільки за місцем проживання. Тобто він не враховував жертви "в дорозі", тих, хто кидав село і мандрував у пошуках хліба по світах, когось смерть наздогнала на залізниці, когось – в Курщині чи в Білгородщині. Когось – за колючим дротом, куди його загнали "заградотряди", що стояли довкола міст. Облік поминув і тих, хто навмисне чинив якийсь дрібний злочин, аби порятуватися тюремною баландою, а та баланда не могла воскресити його виснажене тіло.

А голодкосив Українуще й у 1934 році. Сила його трохи стишилася, але ще забирала і забирала невинні душі. Це підтверджує і „Довідка ДПУ про негативні настрої селян України за листами, що йшли із села в Червону Армію з 1-го травня по 15 травня 1934 року". В одномуз листів батьки солдата-лебединця писали синові:

> **„... На сегодняшний день в нашем колхозе вся работа стоит, потому что народ голодный и опухший и умирает. Многие побросали хаты и уехали. Мать больна, приезжай, иначе ты ее не увидишь. Если бы было что кушать, то может еще пожила бы..."**

(Відповіді з армії ми подаємо в розділі „Документи звинувачують" –*авт*.).

А газети аж захлинались у вихвалянні успіхів.

Незважаючи на заборону вказувати в документах про смерть і її причину, деякі архіви зберегли це жахіття. Читаєш – і холоне душа:

> **"Причина смерті:**
> **– Кравець Петро Васильович – 10 років – від голоду,**
> **– Захаревич Григорій Тимкович – 7 років – зарізано людоїдом;**
> **– Пукас Марко Захарович – 44 роки – від опуху,**
> **– Р.Ганна – 3 роки – зарізав батько для їжі,**
> **– Романенко Іван Семенович – 48 років – від опуху, на дорозі,**
> **– Кухар Іван Никифорович – 5 років – від наглої смерті,**
> **– Сташко Василь Дмитрович – 5 років – від голоду**
> **– Р. Тодоска, 6 років – встановлено сільрадою і міліцією, що батько зарізав і з'їв,**
> **– Копитко Мартоха – 48 років – від голоду.."**

Сотні і сотні прізвищ. Дата смерті – в основному березень-липень 1933 року.

Ті, хто не витримував мук голодучи мук голодних своїх дітей, шукали вихід у смерті: вішались, топились, кидались в колодязь, душились пічним чадом тощо. Селяни із с. Олинівка розповідали, що в їхньомуселі люди „знайшли" інший спосіб швидше вмерти. Виснажений голодом організм не витримував раптового навантаження шлунку – людина помирала в муках. Щоб тих мук не чути, дехто умудрявсяроздобутив крамниці пляшку горілки, випити, впасти безтямно п'яним і більше не бачити цього жорстокогоі злого світу. Пляшка горілки тоді коштувала6 карбованців і 5 копійок. Це з нагрузкою. В додачувидавали портрет Блюхера. "Ото люди вже знали: пішов мужик з портретом – вважай його покійником. Вип'є нещасний той трунок навхилки, вляжеться десь зручніше під тином, накриється „блюхером" – от і здрастуй сира земля".

Возій трупів здалека бачив: лежить "блюхер" у бур'яні – значить під ним і покійник свіженький. Лаштуй багор і тягни на воза. Пізніше той возій хвалився: повне горище тих портретів назбиралось, ось уже півзими ними грубурозпалює.

Микола Анатолійович Шевченко із Сум згадував:

"Всі поїзди – і товарні, і пасажирські – були забиті сірою голодною масою. Почувши в дорозі, що на станції Булацелівка є радгоспи, люди нескінченним ланцюгом щодня тяглися сюди, але там вони нікомуне булипотрібні. Змушені були вертати назад, щоб хоч переночувати в приміщенні вокзалу. Вошей на людях було

стільки, що вони, мов тирса, вкривали підлогу. По шляху від станції до радгоспу сотні голодних людей присідали спочити під насип залізниці та так і зоставались: хто вмирав, а хто ще лежав без руху. Директор радгоспу Моренець Яким щоденно виділяв двокінну гарбу з двома чоловіками, що збирали як мертвих, так і живих, які втратили свідомість. І везли на околицю села. Друга бригада копала тут досить глибокі й великі ями, куди скидали нещасних. Ніхто не цікавився, скільки людей поховано і хто вони. Із грудня 1932-го до травня 1933 року у братських могилах, за моїми підрахунками, було поховано від шести до десяти тисяч душ. А самі могили не збереглися, бо весною ці місця було розорано і засіяно...”

***

В облік ДПУ не потрапили й ті, хто помер з голоду до першого грудня 1932 року, адже голодоморрозпочався ще навесні 1932 року.

Історики застосовували різні методи обчислення кількості жертв більшовицького голодомору але мали приблизно однакову цифру смертей. М. Соловей, взявши в основу дані статистично-економічної книги сільського господарства, виданої до війни в Харкові, довів підрахунки до 7,5 мільйона чоловік. А з українцями Кубані– до 8-9 мільйонів. Його розрахунки повністю збігаються з розрахунками колишнього німецького аташе в Москві Отто Міллера.

Інший український вчений Дмитро Соловей зупинився на цифрі 6,5 мільйона.

За офіційними радянськими документами, між двома переписами (1926 і 1939 рр.) українське населення зменшилось на 10%. Сталін у розмові з Черчілем в Ялті зізнався, що колективізація йому обійшлася в 10 мільйонів життів.

Достовірну ж цифру жертв голодуна Україні може назвати тільки вселюдська Книга Пам’яті. Думається, що цифра в ній буде більшою за 13 мільйонів. Саме цю цифру називають деякі дослідники, включаючи в неї жертви колективізації, голоду, першого етапу репресій та причин, похідних від них.

Щоб сповна уявити злочин більшовизму на Україні, назвемо ще одну цифру: 1,5 мільйона жертв. Саме стільки полягло за 5 літ на фронтах першої світової війни з боку царської Росії. Більшовицький геноцид тільки за один рік, і тільки на Україні, викосив у 8 разів більше. Плазуючи перед Москвою і наслідуючи вождя, такий розор України Станіслав Косіор назве “успіхом” в соціалістичному будівництві:

> **“Те, що ми розгромили націоналізм, що, як слід, взялися за роботу на селі, і вирішило успіхи 1933 року”.**

Невідомо тільки, яку цифру мав на увазі секретар ЦК КП(б)У, як говорив про успіхи: чи два мільйони, чи сім, чи ще більшу.

У донесенні італійського консула Серджо Граденіго за 22 червня 1933 року про кількість жертв в Україні читаємо:

> **„В університетському середовищі (Харків – *авт.*) говорять про 40-50 відсотків від усього населення України, і я вважаю цю цифру (15-16 мільйонів) точнішою”.**

Зазначимо, що цю думку автор занотував 22 червня 1933 року, цебто тоді, коли голод ще косив і косив людей. Попереду були ще кілька голодоморних місяців

– липень, серпень, вересень..., які ще неабияк поповнили чорний список жертв. 1-го жовтня Серджо назвав число голодних смертей в Україні– 18 мільйонів.

Щоб переконатись в слушності сказаного, нехай читач перегляне список померлих лебединців у ці місяці і тоді сповна осягне жахіття ще небаченого світом геноциду. (Див. дотаток).

Наші дослідження стосуються більше Сумщини, яка в ті часи входила до складу Харківської області. Але читач має знати, що голод косив всю Україну. Його лють була прямо пропорційною люті визискувачів. Хоч південні райони республіки були багатші на хліб, але й там обкоми та райкоми проявили таку старанність і "політичну свідомість", що виморили добру половину тамтешнього люду. До того ж голод там оскаженів набагато раніше, ніж у північних районах. Ось деякі дані з офіційних звітів медичних установ Зінов'євського району від 22 травня 1933 року.

Село Високі Байраки. У 1931 році населення села становило 3768 чоловік, на звітну дату залишилося 1771. Обліку смертей немає. Всі люди пухлі. Їдять качани кукурудзи з сумішіз травою.

Село Сосівка. Жителів було 2272, залишилось 1243.

Село Тарасівка. Житлових дворів було 490, залишилось 26. За 20 останніх днів померло 15 чоловік. Облік смертей не ведеться.

Село Козирівка. Дворів було 460. Залишилось 180. Школярів було 213, залишилось 110.

Ще раз зазначимо: це травень 1933 року. Суцільна моровиця була ще попереду.

Селище "47 колгосп" (під Харковом) вимерло все, крім кількох десятків співробітників сільрад та правлінців.

Село Тростянка (під Харковом) вимерло все до єдиної душі.

Село Мохначі (під Чугуєвом) до голоду мало понад тисячу жителів. На середину червня 1933 року залишилось 12 чоловіків та кілька жінок і дітей.

Село Лютове (під Харковом). До голоду в селі проживало 1500 душ. Після голоду залишилось 90…

У північних областях голод теж був не меншим. Опитані старожили Михайлівки (Лебединщина) назвали понад 600 чоловік померлих з голоду. В селі Рябушки померло близько 2,5 тисячі. Села Лифине та Олешня вимерли майже повністю. Бурівка, Семенівка, Курилівка, Вільшана, Артемо-Растівка, Грузьке– поріділи наполовину. Селяни із с. Забуги згадували: доки вітер віяв з Лебедина – дихать булоще можна, а як повертався з Олешні – не продихнеш. Трупний сморід забивав дихання.

Доводиться лише дивуватись живучості нашого селянина: як він міг воскреснути після такої смертельної рани? А чи воскрес? Погляньмо на Бишкінь, на Ворожбу, на Рябушки та на будь-яке село, киньте оком – воно не відродилося до цього часу. Латки пустищ посеред села – то наслідки тієї моровиці.

А скільки сіл та хуторів вимерли – розтерзались зовсім: Світайлівка, Олійники, Іванівка, Пищоли, Вечірки, Парфили, Шумили, Семиротівка, Клюси, Лозова, Руське, Хорол, Корінне, Грунька, Мирне, Тирло, Тимофіївка.. сотні назв! Де вони? Вимерли, або ж їх потім доконала визискна колгоспна система. Люд почав розбігатись од землі в рік тієї чорної моровиці і втікає ще й понині. Доживають коло землі старі та немічні. Зараз вони становлять 80-90% людності села.

Булоб невірно думати, що ленінсько-сталінська інквізиція на селі одержувала тільки одноголоснесхвалення і гучні оплески. Зовсім ні. Булувсього: і сліз, і бунтів, і повстань. Особливо рясними булиВони в перший голодомор. Лише за три місяці 1919 року на Українівибухнуло328 повстань. Найбільший спротив ленінському вигрібанню хліба був у першій половині червня, в переджнив'я – 207 повстань. В загонах повстанців налічувалося майже 40 тисяч селян.

У 1921 році повстанський рух посилився ще більше. Історики стверджують, що в цей рік булорозгромлено600 селянських партизанських формувань. Розправу над ними чинила армія Фрунзе.

Як чинила? По-різному. А більше так, як і радив Ленін:

> **"Товарищи! Восстание пяти волостей кулачья должно повести к беспощадному подавлению. Этого требуют интересы всей революции, ибо теперь везде "последний решительный бой" с кулачьем. Образец надо дать.**
> **1. Повесить (неприменно повесить, дабы народ видел) не меньше 100 заведомых кулаков, богатеев, кровопийц.**
> **2. Опубликовать их имена.**
> **3. Отнять у них весь хлеб.**
> **4. Назначить заложников – согласно вчерашней телеграммы. Сделать так, чтобы на сотни верст кругом народ видел, трепетал, знал, кричал...**
> **Телеграфируйте получение и исполнение. Ваш Ленин.**
> **Найдите людей потверже".**

Тих, хто на Українічинив опір загарбникам Москви, ми називали бандитами. Так нас навчили. Нам запихали у свідомість, що "хто не з нами – той проти нас" (Ленін). Отже, то й ворог. А якщо він ще й протестує проти кабали – лютий ворог.

> **"Мы же говорим: нужна твердая власть, нужно насилие и принуждение... С нашей стороны всегда последуют меры принуждения в ответ на попытки безумные, безнадежные попытки – сопротивляться Советской власти. И во всех этих случаях ответственность за это падает на сопротивляющихся".**
> **(В. Ленін)**

Виходить: грабують – мовчи, бо ще й винуватим тебе зроблять. І робили.

А народ справді не хотів більшовицького ярма: з його зрівнялівкою, з його галасливістю до лозунгів і ледарством у праці. З його знищенням приватної власності, з його обезземеленням – бо все це суперечить природі здорового глузду.

Хто ж керувався совістю і був неледачий духом, той відстоював справедливість збройно. Він був знищений і проклятий владою, був потоплений у калюжах власної крові. Вся ж вина, вся кров, увесь розор краю, згідно з ленінськими настановами, влада поклала на душі "сопротивляющихся".

Із щоденника студента літературного факультету Харківського інституту професійної освіти Олексія Яковича Наливайка, жителя села Омельник Кременчуцькогорайону:

> **"28 квітня 1933 р.**
> **Внаслідок революційних заходів більшовизмуселянство, як основна маса української людності, зовсім зубожіло. Вірніш, воно повністю зруйноване. Воно не має жодної можливості заявити про свої вимоги. Як кажуть, мовчи та дихай… Люд стогне і мовчить. А хто не мовчить, того б'ють і плакати не дають. Знищують, як клас…**

10 липня 1933 р.:

Прочитав газету "Правда"… Їй би личила назва не "Правда", а "Брехня".

В № 185/5711 від 7 липня ц.р. вміщено таку статтю: "Голод и нищета в фашистской Германии". Мовляв, там голод, робітники бідують… Яка нечесність, яка брехня!..

Масове вимирання з голоду цілих сімей, руйнація господарства. Скрізь панує більшовицька реакція. Всякий, хто десь словом обмовиться, тяжко карається: конфіскація майна, тюрма, заслання…

Я глибоко переконаний, що більшовизм буде знищено…"

Відступ автора

В 1934 році Олексій Наливайко був арештований, звинувачений у поширенні ідей націоналізму, наклепах (щоденник) на світле радянське життя і засуджений на 10 років таборів.

Сучасні притінювачі злочинів партії "не бачать" грабіжницьких дій тодішніх комуністів, не хочуть бачити і архівних документів про спланований розор села і України, про планову організацію голодомору партією. Заперечуючи більшовицький розбій, вони виставляють захисні документи, документи про дії влади на зменшення голоду.

Таких документів в архівах справді багато. Але їхнє значення зводиться до нуля тим, що всі вони є причетними до того періоду, коли коса голодомору вже гуляла на повну потужність. А заходи, вживані владою для послаблення голоду, стосувалися лише певних осіб чи невеликих груп. Та й порятунок голодуючих цими заходами партія покладала на самих голодуючих. Скажімо, лебединська влада рятувала від голоду вимираючих селян ось таким листом, направленим в усі села району:

"В окремих колгоспах є окремі двори, що голодують, а Ви не вживаєте будь-яких заходів, нібито це Вас не стосується. Колгоспи повинні негайно запобігти цих явищ і бути занадто чутливими, особливо до бригадирів, колгоспників з великою кількістю трудоднів, родин червоноармійців як колгоспників, так і одноосібників, червоних партизан, до дітей, в кого б вони не були, за стан яких Ви несете відповідальність.

Ця допомога повинна бути організована через взаємодопомогу колгоспників. Зберіть гроші, купіть овочі, корову на м'ясо, хліба у колгоспників та видайте грошей і натурфонд з колгоспу (з листа т. Постишева).

Значна кількість хліба є закопана, захована в землю, розвиньте ініціативу його виявлення засобом натур[альної] нагороди хлібом виявивших [...] осіб і повернення частини цього хліба на цю допомогу.

Окремі випадки голодухи повинні бути зліквідовані на містах негайно, але є декілька колгоспів у районі, де потрібна загальна допомога, на яку потрібно мобілізувати значні кошти, а тому за ухвалою райтрійки Ви повинні виділити і переказати на рахунок райспоживспілки в Лебединській філії Держбанку 300 крб., зписавши на витрати за рахунок адміністративно-управлінських витрат...

Не пізніше 26.11-33 р. надішліть до РВК список всіх виявлених, що знаходяться в тяжкому продовольчому стані з визначенням складу сім'ї, характеристики про кількість працездатних, кількість вироблених трудоднів і причини такого тяжкого стану, коли і яка надана Вами допомога.

Головарайтрійки — голова РВК Гужвій

Райпостач Ріпка".

В другий голодомор селяни більше вдавались до пасивних методів боротьби: написання скарг, прохань, організації до опору жіноцтва. Жіноцтво с. Крячківка (Пирятинський район) двічі зірвало відправку "червоної валки" з хлібом. Коли в підводи стали вантажити хліб, жінки прогнали їздових, вдарили в церковний дзвін. Він зібрав до 200 селянок-біднячок. Очолила їх "в этот момент колхозница-беднячка Нечипоренко". Так вчинили жінки і вдруге. А тоді приїхали представники ДПУ і засудили не жінок, а …куркулів:

Ігнатуху Дениса – до розстрілу.
Ігнатуху Євтихію – на десять років.
Ігнатуху Феногену – на десять років.
Кучерину Антона – на п'ять років.
Кучерину Степана – на десять років.
Лисака Мойсея – на п'ять років.

Засуджені були негайно вивезені з України, бо з 24 листопада 1932 року в дію ввійшла постанова Політбюро ЦК ВКП(б), згідно з якою всі засуджені в справі хлібозаготівель більш як на три роки повинні відбувати покарання поза межами України.

В с. Панчево на Одещині озброєні селяни напали на колгоспні комори із зерном і пограбували. В Октябрьському районі група селян напала на вантажівку із хлібом і теж пограбувала. Два озброєні напади на колгоспні комори були і в Любашівському районі. Як повідомляв секретар Одеського обкому партії Майоров, серед нападників були комсомольці.

Згідно з інформацією секретно-політичного відділу ОДПУ, в Україні в листопаді 1931 р. було 12 масових виступів і "волинок", в яких взяли участь 1770 чоловік, в тому числі 280 колгоспників. З нарощуванням репресій зростало і число виступів:

В січні 1932 р. –34, учасників 2087, із них 1127 колгоспників.

В березні 1932 р. – 180, учасників 16602, із них колгоспників– 10090.

З жовтня 1931 р. по березень 1932 р. органами ДПУ було викрито 80 "куркульських антирадянських" угруповань, 22 контрреволюційні організації, арештовано 836 чоловік.

Відступ автора

Цю інформацію можна брати під сумнів з тої причини, що автору відомо з архівних документів– число "волинок" тільки на Сумщині було більш ніж указано в довідці, та й учасників в кожній з них було по кілька сот. Скажімо, в с. Битиця у "волинці" брало участь до 300 чоловік, у колгоспі ім. Чубаря (Дніпропетровщина) – до 600 чоловік. В той же час відомо, що ДПУ штучно вигадувало справи, висувало фальшиві звинувачення і шляхом побоїв заставляло арештованих визнавати приписані ним злочини.

Інколи "волинки" виникали з причин відсутності харчування в полі. Так було в с. Ксендзівка на Уманщині. У довідці оргінстру ЦК КП(б)У від 16 травня 1932 р. читаємо:

“В с. Ксендзівка один день не дали їсти колгоспникам, а в цей час приїхала до села культестафета, поставила радіоприймача, приступила до організації культвечора, але колгоспники, не задоволені тим, що не дали їсти, почали лаяти Радянську владу, керівників, зокрема т. Сталіна, що його портрет висів на площадці культестафети. Культвечірзірвали… Є частина, що зовсім вороже ставиться до посівкампанії… В с. Рижавка окремі одноосібники заявляють: “Не йдіть до мене, не зачіпайте мене, дайте мені спокійно вмерти”. “Радвлада і комуністи не дають розвиватися селянському господарству, накладають непосильні податки, закривають млини… Нехай зараз почнеться війна, ніхто з нас не піде захищати Радянську владу”, – так заявив селянин Василь Мізерний із с. Хотминівка Глухівського округу.

Репресивні органи пильно стежили за настроями селян. Через систему сексотів кожне слово невдоволення владою реєструвалось і доносилось в ДПУ та органи партії.

“Радянська влада – це не що інше, як окупанти на Україні. Вся політика Радвлади є продовженням великоросійської царської політики. Україна зараз грає роль колонії, що забезпечує з надлишком всім необхідним Москву, а сама змушена вести жалюгідне, напівголодне існування”,– так заявив вчитель із с. Спиченьці Бердичівського округу.

“Як іти в колгосп, то краще зразу в могилу. Все одно там з голоду подохнемо”, – заявив селянин Кирик-Баряшко з Лебедина.

“Не сьогодні, так завтра будуть вивішені чорні прапори на голодівлю, скоро настане такий час, коли не ви нас, а ми вас (на адресу представників влади) будем мучить”.

“Не йдіть у колгосп, там з голоду подохнете, робить будете всю жизнь на лодирів і дармоїдів” (селянин Савостян Лобода із с. Андріївка на Жашківщині).

“Треба взяти дрючки та вила і піти розбивать колгоспи, оцих активістів, які знімали дзвони, зганяли нас в колгоспи, повбивати на місці”, – викричав свою правду селянин Тимофій Пікал з Одещини.

Як повідомляла газета “За більшовицькі темпи”, в Білопільській міськраді і Ворожбянській сільраді, де сільські організації не врахували шкідницької ролі куркульства, деяка частина селянства, загітована куркулем, вимагала повернути обміняні при землевпорядкуванні їх полоси й відмовилась сіяти озимину...

На селянських зборах, на позапартійних конференціях люди таврували і колгоспи, і соціалізм, а представників влади закидали запитаннями та пропозиціями: “Киньте нас агітувать, цим не візьмете, давайте говорить про мануфактуру”;

“Бросайте привітання і розговори про соціалізм, давайте поговоримо, як би повернути засланих”;

“Нам колективізація, соціалізм не нужні, бо все це довело нас, що ми голі, босі і годуємо вошi”;

“Колгоспи – це не воля селян, а нове ярмо, давайте обговоримо, як його позбутися”...

Друга половина 1933 року характерна лише послабленням голоду, а не його припиненням. Голодлютував і в 1934 році. Про це свідчать листи селян до своїх синів у Червону Армію. В архівах СБУ їх десятки. І в кожному– розпач і зневіра. Ось деякі слова з тих листів (травень та грудень 1934 р.):

"Хліба колгосп не дає; хліб віддали державі, а самі голодні й босі. У нас тут страшний голод, багато народу задушилось від голоду. У нас одна жінка задушила своїх 4-х дітей і сама два тижні жила голодна".

"Дорогий сину. Доведеться всім нам помирати з голоду, бо в нашому хуторі дуже багато голодуючих. Уже поїли всю полову, так що кругом помираємо всі".

Та й початком голодуслід вважати не 1932-й, а 1931 рік. В 1931 році з голоду померло 150 тисяч людей. Саме 1931 рік був початком судового терору проти керівників колгоспів.

На перше січня 1932 року у 146 районах УСРР (всього в Україні було 484 райони – *авт.*) за погані темпи хлібозаготівлі було розпущено 250 і віддано до суду 345 колгоспних правлінь.

Селян, яких поминув голод, вже з літа 1933 р. чекало нове випробування. Директивним розпорядженням центру на виконання постанови НКЗС УСРР від 13 квітня 1933 р. та Харківського облвиконкому від 25 квітня того ж року "Про присадибні землі колгоспників" пропонувалось:

тих колгоспників, які "в інтересах свого присадибного господарства саботують роботу на колгоспних ланах", позбавляти земельних ділянок зовсім. Враховуючи безпаспортність селянина, тепер він ставав повним рабом колгоспної системи.

Комуністив оцінці сталінської політики на селі в 1930–1933 роках розкололись. Майже вся партійна верхівка однозначно підтримувала сталінський план колективізації і, якщо й була в чомусь не згодна, так тільки в розмірах поставок з України.

На Третій Всеукраїнській конференції КП(б)У (6–9 липня 1932 р.) розпочалась ціла баталія між представниками Москви (Каганович, Молотов) і України. Найпряміше свою думку щодо політики Москви висловив М. Скрипник словами одного селянина: "У нас забрали все". Секретар ЦК КП(б)У та Голова уряду В. Чубар висловлювали таку ж думку, але в далеком'якшій формі. Мовляв, виконання великого плану реквізиції може зірватись, а це не зробить авторитету партії і революційній законності, непосильний тягар може зруйнувати економіку колгоспів тощо.

Значна маса "низів" у згладженій формі висловлювала свій сумнів у доцільності сталінських методів. Той сумнів інколи проривався із засідань правлінь, із трибун нарад і навіть зі сторінок сміливіших газет: чим будемо сіять, як здамо все посівне зерно, як перезимуємо без хліба, ще й таке – "в нас немає куркулів, у нас лише селяни". Навіть "Вісті ВУЦВКу" в січневих номерах спробували боронити справедливість: "У нас немає чим робітників годувати, а примушують весь хліб вивезти. Більше немає можливостей для вивершення плану".

З посиленням репресій голоси супротиву притихли. Зате центральна московська преса, зокрема газета "Правда", не збавляла свого галасу: майже в кожному номері вона таврувала і таврувала Україну та її керівництво за "капітулянство" і "захист куркуля".

Враховуючи, що платня партійців була в десяток разів вищою від простого робітника, а довкруж лютував голод – треба було мати неабияку сміливість, щоб ризикувати своїм становищем. Тож ризикуючих було обмаль.

Натомість опір низів був чималий і набрав він особливих розмірів, коли ввійшов у дію закон "про три колоски", коли розпочався голодний мор. Деякі з голів колгоспів віддавали людям на прохарчування посівне зерно, інші – варили "гуртову" затірку. Ще інші – шукали додаткового харчу в урядових інстанціях через знайомих. Так,

колгоспники колгоспу ім. Леніна (Лебедин) зуміли роздобути в Харкові 12 ящиків пряників, які начебто зіпсувалися і були направлені столицею на колгоспну свинарню.

В селі Михайлівка голова колгоспу Чуєнко сказав колгоспникам, що він не оддасть державі зерно без згоди селян. А щоб не брати на себе гріха, зійшов із села. Після його арешту органами ДПУ михайлівчани підняли бунт. Наперід виступило жіноцтво. Воно вимагало знищення податків, оплати неоплачених трудоднів, зменшення плану здачі хліба і звільнення з-під арешту голови колгоспу та голови сільради. "Колгоспи придумані для того, щоб забрати із села хліб", – вигукували жінки.

Розправа не забарилася. Було засуджено 60 чоловік. Голову колгоспу розстріляно.

В Ново-Московському колгоспі Середино-Будського району члени правління роздали на харчування селянам 700 пудів жита. За цей "злочин" справи на Гончаренка, Ковтуна, Крежого, Ярушева П. та Ярушева Б. були передані судовій трійці. Керівники колгоспу "Зірка" (с. Городище Березнянського району) на годівлю людей у полі витратили якусь дещицю посівного зерна. Члени правління Сушко, Волрах, Мергуненко та голова правління Баран були віддані до суду.

Крім розкуркулення, селами бродила ще одна біда – примусова відправка молоді на шахти. Молодь переховувалась в ожередах соломи, в лісах, у знайомих по дальніх хуторах, виїжджала із села світ за очі. Місцева газета повідомляла, що село Рябушки мало відправити за рознарядкою в копальні 6 юнаків, але всі вони втекли. Один із них, Михайло Підвезько, замість того, шоб "виконати план труднабору", втік і вступив до Харківського ФЗУ. Бюро комсомолу розшукало Підвезька і порушило клопотання про виключення його з училища.

При таких методах колективізації селяни „дружно проявили свідомість", і вже на весну 1931 року 71% господарств „добровільно записалися в колгоспи". „Добровільно" записалися до колгоспу і селяни Собичева та Вільшан.

У селі Собичеве Шосткинського району районні активісти вирішили розкуркулити і відправити у висилку родину Кривоносів. Та рідня приречених перестріла кривдників у лісі, відібрала в'язнів, а районних активістів привезла назад у село. Було скликано сільський сход, на якому селяни наказали сільським керівникам створювати колгоспи тільки добровільно, ніяких насильств не чинити.

Другу експедицію у село Кривоноси роззброїли, а двох міліціонерів, які схопились за зброю, буловбито.

Так і жило село без деришкурів у мирі та злагоді. Хто хотів – ішов до колгоспу, хто не хотів – господарював сам. Та ось весною 1932 року в село прийшли війська: владі була потрібна стовідсоткова колективізація. Кривоноси вирішили дати бій і тримали оборону на узліссі цілих два дні, аж доки більшовики не прикотили із Шостки гармати. Кривоносів булорозгромлено, оборонців побили, а поранених пристрелили. А потім карателі пройшлися селом і вистріляли всіх, хто мав прізвище Кривоніс.

Селян с. Вільшана хоч і зігнали силою до колгоспу, але вони відмовилися визнати головою привезеного з північних країв більшовика Павла Дєєва. Влада мстилася вільшанцям, чинила в селі розбій. За непослух повиганяли з хат чимало родин. Наказ був такий: хто впустить вигнану сім'ю до себе ночувати, в того відберуть хату. Саме за цей „гріх" влада відібрала хату в бідняка Дмитра Криштопа.

Та селяни вперто воювали за „свого” голову. І влада зробила єзуїтський маневр. Дозволила настановити головою одного із “своїх”. А через кілька тижнів – його арештували начебто за „саботаж”. Селяни вибрали на голову іншого односельця. Та влада заарештувала і його. І таки настановила керувати селом більшовика, який був звіром до колгоспників, зате слухняним виконавцем наказів районного керівництва.

Комуністка із Синівки Н. П. Ткаченко про повстання селян у Влізьках розповідала таке: „Як працівник РСІ (робітничо-селянської інспекції – *авт.)* я була відряджена в те село із спецзавданням. Одурманені куркульнеюселяни розбивали комори і розбирали державний хліб. Я хутко повідомила про це в Лебедин. Заколот булоліквідовано”.

Селяни Будилки теж підняли повстання. Як згадує Панас Карпович Добронос з вулиці Фрунзе в Лебедині, першими не витерпіли знущань влади жінки. Вони з іконами, хрестами і рогачами хмарою посунули до сільради і на колгоспну бригаду. Попереду повстанців ішов Василь Наталчин (по-вуличному – Рудий). На плечах у нього була велетенська довбня. На колгоспній бригаді повстанці повиводили силоміць усуспільнених коней, потрощили годівниці-ясла, поламали двері. Найзавзятіше орудував довбнею Василь Наталчин.

Втихомирювач селян Будилки – командир батальйону Соом.

Про повстання селян в Олександрівці розповідав житель Лебедина Василь Гаврилович Олещенко. Тут теж найсміливішими виявилися жінки. Жіноцтво оточило сільраду, в якій засідало “домашнє начальство та уповноважені з району”, і заходилось вимагати повернення усуспільненого майна. “Перелякані комісари” викликали з Лебедина кінну міліцію. Розправа над олександрівськими жінками, як і над будильчанами, не забарилася.

Учасник колективізації на Лебединщині – учитель Василь Гаврилович Олещенко.

У Вертіївці та Дрімайлівці селяни створили бойові дружини, які не допускали грабіжників у села. Влада послала проти них регулярні військові частини.

В с. Низи навесні 1930 року проти звірства влади повстали мало не всі селяни. В офіційному документі, скріпленому підписами начальника Краснопільського гор/в ДПУ Самофалова та уповноваженого Санишникова, читаємо: “... в колхозе имела место вооруженная волынка, в которой принимало участие до 1000 чел., во время которой было разобрано колхозное имущество, разгромлен Низовской сельсовет, избита группа активистов и зверски убит председатель сельКНС Т. Саенко. Волынка была ликвидирована с применением вооруженной силы. Вторая волынка была весной 1932 г. на почве неправильного обобществования коров. В том же 1932 г. в конце посевной кампании была тенденция массового выхода из колхоза, одновременно подали заявленье о выходе 40 хозяйств...”

Відступ автора

В с. Низи іменем забитого голови КНС Саєнка був названий колгосп.

Менші чи більші виступи селян булимайже в кожномуселі. А з тими виступами влада боролась силами місцевої міліції. А от проти селян Чернігівщини їй довелося посилати навіть спеціальні війська "Пролетарськоїмосковськоїдивізії". Цю правду платні ідеологи старанно обминали і в "Історії всесоюзної комуністичноїпартії (більшовиків)" осмілились написати лише таке:

> **"Внаслідок помилок, зроблених партійними організаціями, та прямих провокаційних дій класового ворога, в другій половині лютого 1930 року на тлі загальних безсумнівних успіхів колективізації, в цілому ряді районів появилися небезпечні прояви незадоволення селянства. Подекуди кулакам і їх агентам вдалося навіть підбурити селян на прямі протирадянські виступи".**

ГоловаДПУ УСРР Балицький своє начальство інформував:

> **"Вчора приїхав до Тульчинської округи. Вся округа охоплена хвилюванням і повстаннями. З 17 районів округи вражені 15 районів. На сьогоднішній день хвилювання відбуваються у 153 селах. Цілком вигнано радянську владу з 50 сіл… У деяких селах збройні виступи. Викопані окопи навколо сіл, що зайняті озброєними, що не пускають в село. В окремих селах співають "Ще не вмерла Україна" й викидаються гасла "Геть радянську владу! Хай живе Самостійна Україна!.."**

15 березня 1930 р. Балицький звітувавз Вінниччини:

> **"Всю округу розбито на оперативні ділянки; кожному оперативному сектору придано збройні загони комуністів і військові кінні групи ДПУ. Відданий наказ про рішуче придушення виступів. Я також залишаюсь для оперативного керівництва".**

Ми гортали в архівах десятки і десятки кримінальних справ, в яких селяни краю звинувачувались у підготовці повстань, у замахах на існуючу владу, в діях, спрямованих на розвал колгоспів, в підбурюванніселян до так званих "волинок" тощо.

Але ми свідомо не подаємо усіх цих фактів читачам, бо в нас часто-густо закрадався сумнів: а чи не вигадка це слідчих ОДПУ? Бо палачі з того ордена потрібні їм свідчення могли вибити навіть з ворітного стовпа. Отож вони самі й вигадували існуваннянеіснуючих повстанських організацій.

Селянські повстання дещо стримували розбій влади, стримували лише ходу, стримували розбій у часі, але в кінцевомурезультатівлада досягала свого. Досягала ще жорстокішимирепресіями. Так булоі в Низах. Повстання придушили, чимало селян булоув'язнено, а результат? Про результатми дізнаємось, коли прочитаємо довідку від 27 січня 1933 року вже згадуваного нами уповноваженого Краснопільськогор/в ДПУ Смишнікова:

> **"Справка.**
> **План хлебозаготовокс/х артелью им. "Саенко" Низовскогосельсовета по состоянию на 15/1 – 33 г. выполнен на 103%..."**

Як бачимо, якихось особливих вимог селяни не висували. Їхнє прохання в основному зводилось до одного: "оддайте наше зароблене і не деріть з нас сім шкур". Та влада в кожному випадку навіть найменший протест пов'язувала з "ворожою вилазкою", з "проявами протистояння товаришу Сталіну".

20 лютого 1933 року керівництво ХЕМЗу (Харківського електромеханічного заводу) послало свого активіста в підшефний колгосп реквізувати певну кількість продовольства для заводчан.

Селяни замордували і вбили активіста.

В Сержаку селяни вкрали сина голови парткому, розірвали його на шмаття і кинули під двері батькового дому. Тодіж було облито бензином будинок іншого партійного чиновника і запалено.

На вулиці міста двома пострілами поранено прокурора. Нападником був комуніст, якого партія послала в село на хлібозаготівлю. Набачившись тамошніх бід, він став на бік селян, от і вирішив помститися за виморене голодом село. Нападника розстріляли.

Відомі повстання на Кубані. Скажімо, в Єйську на приборкання селян кинули 26-й Ленінградський піхотний полк. Населення зірвало відправку до Сибіру ешелону з репресованими селянами.

З повідомлення посла Королівства Італії в СРСР Вітторіо Чаротті дізнаємось, що серйозні заворушення сталися у березні 1930 року в селах біля Миколаєва (с. Баштанка) та Одеси (с. Дальник). В селах Татарка, Гниляковета Біляївка побиті уповноважені парткомів.

У Дальнику був убитий представник ДПУ, а його тіло понівечено.

Голодні селяни прямо звірми кидались на уповноважених райкомів, боронили своє життя. І їх можна зрозуміть. Їхніх дітей або вже викосила голодна смерть, або вони ще лежали пухлі від голоду, а тут з'явилася якась бригада торбохватівна чолі з районним чиновником і, погрожуючи наганом, забирає останню жменю полови чи висівок. От і кидались боронити свою сім'ю від розбою. Так булоі в селі Перша Старовірка. Як повідомила газета "Харківський пролетарій" за 18 лютого 1933 року, тамошні селяни вмить розтерзали секретаря КПУ.

В Харкові спостерігалось дике явище дитячої помсти за свою безпритульність. Діти загортали пучку вошей в папірця і непомітно висипали їх на когось із чиновників чи міліціонера. Інколи для цього застосовували паперові літачки, яких кидали у кватирки вікон державних установ чи залишали в якомусь відділку міліції.

В ті часи високопосадовці ще частенько навідувались в робітничі колективи, виступали на мітингах у цехах, на їхній мові це означало "зміцнення довіри мас у соціалізм".

В зв'язку з поганим постачанням продуктів харчування серед робітників розпочалось хвилювання, ремствування. На пригашення такої "волинки" на один із заводів Харкова прибув сам Г.І. Петровський. Та запал агітатора робітники пригасили швидко. Один із них випалив Петровському прямо у вічі: "Ти краще помовч. Хто тобі повірить? Зрештою, ти попівський син, і так само, як піп, хочеш обдурити народ".

На нашу думку, стримуючим фактором до всезагальної колотнечі було штучне роз'єднання суспільства. Селянин нацьковувався на селянина. Бідність робітника пояснювалася селянським непослухом владі. А злочинність у містах відверто списувалось на прибуле селянство. Тож місто теж ставало ворожим селу,

дивилось на нього з недовірою. При відловах безпритульних людей жителі міста часто-густо навіть допомагали "санітарним дружинникам". Не відкидаємо ми і дієвості агітаційного фактора, завдяки якому свідомість багатьох була викривлена, задурманена.

Це підтверджують архівні документи. Відомо, що в 1932-1933 роках німецькою фірмою д. Карла Отто з Есена в Часовому Яру (Донеччина) будувався завод вогнетривких матеріалів для доменних печей.

Робітництво Часового Яру було в жахливих умовах: харчовий раціон за калорійністю знижений втричі, побутових умов ніяких.

Але тамошні робітники були певні, що в житті їм добре повезло, бо вони є представниками робітничого класу Радянського Союзу, в якому рівень життя найвищий у світі.

А он їхні брати по класу в капіталістичних країнах, особливо в Німеччині, безробітні, животіють тільки з милостині, жебракують, через убозтво ходять голими і вмирають з голоду.

Найдружніше проти більшовицького рабства виступили українці Кубані. Станиця Полтавська була їхнім найпотужнішим духовним форпостом, за що й поплатилася найбільше. А з нею була розтоптана і вся українська Кубань.

Із постанови ЦК ВКП(б) та РНК СРСР від 14 грудня 1932 р., підписаної Сталіним і Молотовим:

> **"1. Выселить в кратчайший срок в северные области СССР из станицы Полтавской (Северный Кавказ) как наиболее контрреволюционной всех жителей, за исключением действительно преданных соввласти и не замешанных в саботаже хлебозаготовок колхозников и единоличников и заселить эту станицу добросовестными колхозниками-красноармейцами, работающими в условиях малоземелья и на неудобных землях в других краях, передав им все земли и озимые посевы, строения, инвентарь и скот выселенных.**
>
> **4. Предложить ЦК КП(б)У и СНК Украины обратить серьезное внимание на правильное проведение украинизации, устранить механическое проведение ее, изгнать петлюровские и другие буржуазно-националистические элементы из партийных и советских организаций, тщательно подбирать и воспитывать украинские большевистские кадры, обеспечить систематическое партийное руководство и контроль за проведением украинизации.**
>
> **5. Немедленно перевести на Северном Кавказе делопроизводство советских и кооперативных органов "украинизированных" районов, а также все издающие газеты и журналы с украинского языка на русский язык, как более понятный для кубанцев, а также подготовить и к осени перевести преподавание в школах на русский язык. ЦК и СНК обязывают крайком и крайисполком срочно проверить и улучшить состав работников школ в "украинизированных" районах…"**

Із постанови ЦК ВКП(б) і РНК СРСР від 15 грудня 1932 р., підписаної Сталіним і Молотовим:

> **"ЦК ВКП(б) и СНК Союза ССР решительно осуждают выступления и предложения, исходящие от отдельных украинских товарищей, об**

обязательной украинизации целого ряда районов СССР (например, в ДВК, Казахстане, Средней Азии, ЦЧО и т. д.). Подобные выступления могут только играть на руку тем буржуазно-националистическим элементам, которые, будучи изгнаны из Украины как вредные элементы, проникают во вновь украинизированные районы и ведут там разлагающую работу.

Поручить крайкому и крайисполкому ДВК, обкому и облисполкому ЦЧО, Казахскому крайкому и Совнаркому немедленно приостановить дальнейшую украинизацию в районах, перевести все украинские газеты, печать и издания на русский язык и к осени 1933 года подготовить переход школ к преподаванию на русском языке".

Доповідна записка Г. Ягоди (Ієгуда) Й. Сталіну від 29 грудня 1932 р:

"Операция по выселению из станицы Полтавской Северо-Кавказкого края закончена 27 декабря.

Выселенные в количестве 2158 семей (9187 чел) в составе 5 эшелонов следуют на Урал, где проведена необходимая подготовка к их принятию, размещению и трудовому использованию.

Одновременно сообщаю, что ранее производившееся выселение из 13 районов Кубани было закончено 19 декабря.

В настоящее время все выселенные с Кубани в количестве 1992 сем. (9442 чел.) размещены и устроены в Северном Казахстане и в спецпоселках Северного края. Переброска этих контингентов прошла без всяких эксцессов".

У ті страшні роки в райони булоспущено розпорядження: всіх кобзарів, лірників та "бродячих песенников" доставити в Харків на "съезд народных певцов". Багатьох доставили. Багато хто прийшов сам. Ось там їх посадили у вагони, вивезли з Харкова до якогось провалля та й постріляли. В тому урвищі й закінчили свій страдницький шлях наші гомери.

Гоніння на кобзарів за радянської влади не припинялося ніколи. Щоб позбутися тієї напасті, треба було складати пісні на замовлення начальства. І складали, бо комуохотагнити по Сибірах. Написав таку пісню-думу і кобзар Єгор Хомич Мовчан. Автор цих рядків зустрічався з бандуристом. І той розповів про свої поневіряння. У війну штатний донощик доніс на Мовчана, що це той кобзар, який написав "Думу про Леніна". І фашисти посадили сліпого в "холодну". Втікав із неї кобзар глибокої морозної і сніжної ночі. Сам наосліп пішов у світ: від села до села, від хати до хати. У простолюду знайшов і тепло, і хліб, і миску затірки.

По війні той же юда доніс владі: так, мовляв, і так, до Великої Писарівки повернувся кобзар Мовчан, який в окупацію грав німцям. "А воно як: збирається молодь у клубі, запросять і мене пограти, а хіба я бачу, хто мене слухає, до клубу, може, хтось і з німців заходив, хіба я знаю, – казав кобзар авторуцих рядків. – Ось тоді й розпочалось нове цькування. Ледве одбрикався. А тоді знову причепилися: он ти церковні псалми співаєш, релігійним опіумомрадянський народ труїш. Співаю, кажу, і співатиму, бо їсти треба. Ви он у семінаріях на попів вчите і нічого, а я, подумаєш, якісь там псалми..." Переслідування Мовчана закінчилося лише після того, як за нього заступився сам Максим Тадейович Рильський.

В одну з наших зустрічей Єгор Хомич під тужну мелодію приструнків, наче

між іншим, промовив, що харківський "з'їзд кобзарів" закінчився в "харківській ямі". Так йому хвалилися люди. Казав: "Слава Богу, що врятував мене від тої страшної смерті".

Дослідникам кобзарства Є. Х. Мовчан, згадуючи свою "Думу про голод", розповідав таке: "Біда мені була з цією думою в Харкові на базарі. Як заграв її, то мене якийсь агент ухопив за руку і почав тягти у міліцію. Спасибі, люди відбили – вони засперечалися з агентом, а хтось видер мене з його рук і швидко потяг з базару у город. Потім співав по селах у хатах, там свої, не видадуть. Плакали жінки, слухаючи думу, бо в ній була свята правда".

Як стверджують факти, кобзарі та лірники були неабиякими бунтарями проти більшовицької влади. Вони ходили від села до села і в своїх піснях "в петлюровском духе" будили народ до волі, висміювали комісарів, викривали їхнє грабіжництво.

Ой, люди, недарма весь народ сумує,
А великий голова ні чорта не чує.

Згідно з потаємними донесеннями міліції, в 1926 році такі кобзарі та лірники були в Нижній Сироватці, Ворожбі, Межирічі та Лебедині.

На виконання постанов центру сумський відділ ДПУ розіслав у районні відділи розпорядження про арешти незрячих кобзарів. У наказі №68763 від 23 липня 1926 року читаємо: "СумокротделГПУ ставит Вас в известность, что в ряде районов округа в последнее время участились случаи бродяжничества разных лиц, под аккомпанементскрипки и других инструментовраспевающих контрреволюционные песни. Начальникамирайонных милиций по отношению к указаннымлицам никаких мер не принимается, и, как это было в селах Н. Сыроватка 30.05. и в селе Межирич 4.06, некоторыеиз них были задержаны, но вскоре же без всяких допросов они были освобождены. Для предупреждения указанных выше ненормальностей СумокротделГПУ просит сделать по районам соответствующееаспоряжение о немедленном задержании бродяг, нищих, производства на месте дознанческих действий с обязательным воспроизведением распеваемых контрреволюционных песен и препровождением задержанных к нам".

У Ворожбі на вимогу голови райвиконкому Шумила був затриманий "глухой и слепой" кобзар Лященко. Він грав на базарі. Люди просили його грати та співати ще й ще. Навіть міліціонер-наглядач ("райнадзиратель") Ворожбянського району Козел просив його співати пісні про продподаток.

Справа про арешт Лященка, можливо, і не дійшла б до наших днів, якби не стався казус. Голова Ворожбянського райвиконкому послав арештувати кобзаря саме "райнадзирателя" Козла (в інших документах – Козлов). Той виконав розпорядження, привів кобзаря і його поводиря – хлопчика 12 літ у канцелярію міліції, допитав і відпустив. Ворожбяни кобзаря сховали. Це розлютило голову райвиконкому. Виникло листування між окружним відділом ДПУ (Суми) Ворожбянським райвиконкомом та райвідділом міліції. З листів голови РВК до начальника ворожбянської міліції Смаги та в Сумське ДПУ ми й довідались, яку саме пісню співав кобзар Лященко. Подаємо її, як записав міліціонер Козел, а своїм підписом і печаткою ствердив голова Ворожбянського РВК:

Ой, люди, не дарма весь народ сумує,
А великий голова ні чорта не чує.

Приспів:
Наші красні комісари, що ж ви наробили –
Із нас кожі поздирали, собі галіфе зробили.
Він наказу оддає: "Продналог знімайте,
Беріть де хочете, хоч з-під нігть колупайте".

А з чого ж ми почерпнем на ті продналоги?
Хіба підем грабувати край битой дороги.

Приспів.
На дорозі вже хватає сердитого люду,
Привучилися вони до такого труду.

Приспів.
Як гвинтівку начепив, оце я й багатий,
Чоловіка оголив і пішов, проклятий.

Приспів.
Суда він не боїться, бо він право має.
Хоч якого комісара грішми засипає.

Приспів.
Розумійте, мужики, своєї потері –
Ноччю банда, красні днем, відчиняйте двері.

Приспів.
Барахло, худобутягнуть, скрині розбивають.
А не вимовчиш, що скажеш, зуби вибивають.

Приспів.
Розумійте, мужики, в своєму куточку,
Доки будуть грабувать послідню сорочку.

Приспів.
Розумійте, мужики, на що це похоже,
Ой, хто ж прийде – то його зничтожте.

Словами кобзаря вірно.

(Печатка)
Голова ВорожбянськогоРВК (підпис)".

На виконання циркуляра адмінвідділу НКВС №604 від 24.01.1925 року "О проведении учета нищенствующих" та додатків до нього №2346 та №1794 було розроблено заходи "по пресечению профессионального нищенства" й створено "центральную комиссию по борьбе с нищенством". Ні-ні, не подумайте, що ця комісія давала притулок всім страдникам та знедоленим. Навпаки, вона ще дужче доламувала їх. Ось два свідчення. Перше – того, кого доламували – кобзаря Парфиненка, і друге – того, хто доламував – міліціонера Битюніна.

Парфиненко: "Багато кобзарів пропало. Кого ловили на базарі, кого по місцю проживання... Скрізь, де б вони не були, їх забирали... Одного разу трапилась така пригода і зі мною... Я тільки-но придбав собі бандуруна базарі у Полтаві, як підходить до мене знайомий і каже: "Тікай звідсіля, бо будеоблава, будутьзабирати". Я почав

булотікати, але побіг не в той бік, який треба, а так, що потрапив на ту машину, що брали... Мене схопили, продержали 8 діб у КПЗ, писали протоколи, печатали руки, але хоч як мене не били, як не знущалися, я ніяких протоколівне підписував, бо тоді б мене відправили би в Сибір або в "штаб Духоніна" (тобто вбили – *авт*.).

Битюнін: "Таких жебраків, що грали на лірах, бандурах, гармошках, ми в той час брали "пачками" і направляли в "спецраспределітелі". Що з ними там робили – до кінця не знаю... моя ж робота була проста – що скажуть, то й виконував. Хоча, чесно кажучи, мені трохи шкода булосліпих калік... А що мені булоробити,зеленому, що в голодний час хотів їсти, хотів вижити. Бо підеш з органів – помреш з голодуз "вовчим білетом" або й свої "шльопнуть".

За свідченням композитора Дмитра Шостаковича, зібраних на всесоюзну "конференцію" із усієї України кобзарів булозаарештовано і розстріляно без судуі слідства. Розстріл цей відбувся в якомусь урвищі чи глинищі поблизу Харкова. І розстріляно там булопонад 200 чоловік.

Багатолітній політв'язень В.Рафальський згадує: "...1956 року довелось протягом двох тижнів перебувати у пересильній в'язниці у Москві. Велика камера. В'язнів (політичних) близько сотні. Тут доля звела з колишнім працівником НКВС, на той час репресованим. Зайшла розмова про події 1932-1933 років на Україні. Згадали кобзарів. І тут співрозмовник просто ошелешив мене: виявляється, він мав повну інформаціюпро знищення більш як двохсотукраїнських кобзарів, котрих булоскликано під приводом якоїсь наради до Харкова 1932 року за розпорядженням згори. Говорив він скупо– можливо, сам був причетний до цієї справи. Безперечно одне: казав правду".

У провину кобзарям була поставлена й "Дума про голод". Своїм близьким знайомим Єгор Хомич Мовчан про неї говорив: "Не можуії співати. Не час. У 1935 році через неї булознищено в Харкові 225 кобзарів і лірників. Зразу ж після голоду вони ходили по селах і співали цю думу. Тодівлада зібрала їх з усіх кінців України у Харків ніби на "сльот народних певцов" і за містом усіх розстріляла. Мені вдалось не поїхати. Мій поводир на той час десь запропастився. Я пішов його шукати, і ловці мене не знайшли".

За даними дослідників кобзарства, ще понад двісті кобзарів та лірників були вивезені до Сибіру. Харківський кобзар А.Парфиненко розповідав: "Коли у Харкові булооголошено про кобзарський з'їзд, по сталінськомунаказу забирали всіх... Були облави на базарах. Забирали багато інвалідів, були й кобзарі там. Була одна сім'я: Прокіп Маловічко, жінка Мотря і троє дітей – всі вони дуже добре співали. Жили вони в пос. Амур під Дніпропетровськом. Вночі їх забрали, навіть не сказали, що їм брати – чи харчі, чи якийсь одяг, повезли і погрузили в ешелон за таким маршрутом– від самої Шепетівки, через Житомир і Бердичів – до самого Києва, від Києва він ішов до Дніпропетровська. А від Дніпропетровська – через Полтавщину – до Харкова. Такий маршрут не був випадковим, адже поїзд їхав по тих районах, де було найбільше кобзарів. До прибуття ешелону на кожнустанцію міліція попередньо підвозила кобзарів та лірників з місцевої округи. Так от, доїхали Маловічки до Харкова, там приєднали до них ще дуже багато кобзарів. По деяких підрахунках, булоїх триста тридцять сім. Доїхали кобзарій усі ті, котрих забрали в Дніпропетровську, до Москви, а з Москви їх направили в Сибір. Довезли їх до якогось невідомогомісця, де зовсім не булоніякого житла. 150 кілометрів, як я потім узнав, булодо найближчого житла. Безумовно, там уже булахурделиця, морози були...Всі люди роздягнуті, без одягу, без нічого... Міліція

скинула їх із составу на поле. З одного боку стали провідники, а з іншого – міліція, і так ніхто з них не зміг потрапити назад у потяг. Зосталися і майже всі загинули...”

Агітація проти більшовицького засилля на селі мала різні форми. Начальник політвідділу Засульської МТС Єлегін по інстанції повідомляв, що в його зоні діяльності ось уже рік ходить сліпий бродячий гармоніст, який збирає слухачів, і крім пісень, займається ще гаданням та розповідає антирадянські анекдоти “на самые злободневные темы жизни страны и политики партии”. І наводиться приклад із гадання гармоніста:

> **“Во время хлебосдачи он говорил: “Задумали сховать часть своего состояния, ховайте, в этом будет удача”.**
>
> **Колхозникам говорил: “Заработал мало хлеба, но не беспокойся, остается теперь недолго, ваше хозяйство должно стать одноособным”.**
>
> **Во время весеннего сева говорил: “Берегите силы, не сейте, они вам будут нужны для кращей жизни”.**
>
> **В отношении того, что в прошлую весну от голода умерло много людей, говорил: “Прошлую весну вы имели гробы близких родственников, сю весну такой же опасности не миновать”.**
>
> **По вопросу займа говорил: “Получите бумаги нехорошие, по ним будете беспокоиться, не соглашайтесь”. Так же говорил по мясозаготовке.**
>
> **По коллективизации говорил: “Надо избавить все, коня, корову и т.д. , а потом, если уже ничего не останется, идти в колхоз”, а некоторым говорил: “Лучше пропасть с голоду, а греха на душу не принимать и в колхозне идти”.**

Подібні форми добування шматка хліба, а заодно й агітації розцінювались владою як чорна контрреволюція і суворо карались.

Про трагічні 30-ті роки співав у народі і роменський кобзар Євген Адамцевич:

Чом на серці у мене журба?
В центрі міста велика тюрма,
А в тюрмі тій сидить “сіль Землі”,
Ті, що зараз їх звуть “Куркулі”.

Роменський краєзнавець Данило Кулиняк згадував: “Колись за цю пісню начальник Роменського НКВС бив кобзаря, грюкав наганом по столу й репетував – “Я из тебя, слепого черта, зрячого сделаю!”

Гарна була пісня, я її не раз слухав – сумна й сувора. І били Євгена Адамцевича, і за місто вивозили, й там його, незрячого, в яру взимку кидали, а бандуру трощили”. Кобзар був хоч і незрячий очима, та зрячий душею. Тож бачив, хто знущається над людьми, грабує селянина, хто видушує Україну голодом. Слова його пісні були правдивими і убивчими:

Гоп, мої гречаники,
Усіжиди – начальники.
Тож жидівська наша власть
Ніде промаху не дасть!

Червоний терор розлився по Україні суцільним потоком і тепер чинив розправу

не тільки над тими, хто робив спротив чи приховував дещицю хліба для прокорму селян у полі, а нищив і явно невинних людей – так би мовити – для профілактики. Скажімо, голову колгоспу "Переможець" (с. Червлене) Григорія Степановича Колісника було засуджено до розстрілу. За віщо? А ні за віщо.

Григорій Степанович походив з бідноти. До революції був зовсім безземельним, радянську владу сприйняв радо, став активістом, головою кредитного товариства. Весною 1933 року влада захотіла визначити величину майбутнього врожаю. Була створена спеціальна комісія. В неї ввійшли представники колгоспу, сільради та політвідділу МТС. "Види на урожай" були невтішними: зернові культури, мовляв, дадуть лише десять центнерів з гектара. Тобто хліба буде зібрано 75 тис. пудів. Після усіх видів хлібоздачі і засипки насіннєвих фондів колгоспникам мало припасти по чотири кілограми на трудодень.

"Розрахунки" були затверджені на правлінні колгоспу, а потім і на загальних зборах – аж тоді відіслані в Лебедин. Районному керівництву здалося, що голова свідомо занизив урожай, а отже і оплату. А вчинив це з метою очорнити радянську владу в очах селян.

В колгосп прибула комісія політвідділу і, навіть не запросивши до участі колгоспників чи сільрадців, визнала, що колгосп збере аж 105 тисяч пудів хліба, тож і на трудодень видасть по 8 кілограмів.

За спробу очорнити радянську владу виїзна комісія Харківського обласного суду "злочин" Колісника віднесла до 54 статті Кримінального кодексу УСРР і присудила міру покарання – розстріл. Щоб "ворогу народу" не здалося мало, сільські активісти разом з радянськими уповноваженими сім'ю Колісника викинули з хати, а хату "усуспільнили". Сталося це 28 грудня 1933 року. На снігу опинилися 85-річна мати, дружина і троє дітей. Найстаршому було лише 7 літ.

Прийшли жнива. Обмолотилися. І намолотив колгосп лише 50 тисяч пудів. На трудодень було видано зерна лише по 300 грам. На щастя, Григорій Степанович своєчасно подав скаргу і розстріл був замінений 10 роками таборів.

Одбувши "десятирічку", Колісник оселився в с. Ісакли Куйбишевської області. Останні відомості, які ми маємо про нього, стосуються 1957 року. Саме тоді він написав листа Голові Президії Верховної Ради Союзу К. Ворошилову, в якому просив дозволу повернутися в рідне село, додому.

Не дозволили.

Плануючи голодомор, більшовицька верхівка передбачала і можливий активний спротив села. Томуще заздалегідь розпочала "пасинкування" українського національного цвіту. Пасинкувала всіма наявними в неї засобами, в тому числі і розкриттям справжніх, а частіше нею вигаданих повстанських центрів, ізоляцією потенційних українських політичних, освітніх та мистецьких сил.

До відомих діячів культури, до громадських діячів були приставлені таємні агенти, які інформували ДПУ про всі дії своїх підопічних.

У робочому зведенні №23 Київського облвідділу ДПУ УСРР від 20 травня 1932 року читаємо крамольні висловлювання О. Довженка, зафіксовані сексотом Холмським:

> **"Село гине. Вимирає. Голодують Нічого їсти, під Києвом в одному із сіл – повстання. В Узбекистані справжня війна. Піднялися узбеки, озброєні через Афганістан англійською зброєю".**

“Комісари в Москві жирують... Пир во время чуми. Рудзутак мав під Москвою цілий палац із 35 кімнат. Навіть ні один президент буржуазної Республіки не дозволить собі цього”.

Не встиг один із науковців доїхати в Москву до М. Грушевського, як уже на стіл начальника таємно-політичного відділу ОДПУ Молчанова ліг донос сексота. У ньому йшлося про те, що науковці ВУАН повідомляли Михайла Сергійовича, що “На Украине царит настоящий голод, вымирают целые села и уезды, особенно необходимо подчеркнуть ужасающую смертность среди детей. Пояснить это следует как политику, направленную на то, чтобы окончательно сломить украинскую нацию, как единственную национальную силу, способную на серьёзное сопротивление. Одни вымрут, другие рассеются по бесконечным пространствам России”.

Небувалоїсили кривавий терор, помножений на оскаженілий голод, паралізував українське село, не дав йому організуватись проти осатанілої влади більшовизму.

Проте заклики до всезагального пробудження України були. Відомо про листівки із закликами до повстання і в Сумах, і в с. Битиця, і в Боромлі.

Одна із таких листівок зберігається в архівах СБУ:

“Прочитавши, не скури, а підкинь сусіду!
До Українських Селян.
Селяне-хлібороби!

Чи розкусили ви нарешті свого найлютішого ворога – червону московську владу? Чи зрозуміли ви, який хижий та хитрий звір в овечій шкурі забрався до нас на Україну? Чи бачите вже ви, що большевики прямують до того, щоб відібрати від вас не тільки ту казьонну та поміщицьку землю, що її вам наділила 1917 року наша законна влада – Уряд Української Народної Республіки, – а й зазіхають на ту землю, що була вашою з діда-прадіда? Чи не ясно ще вам, що Москва червона хоче повернути всіх селян наших на крепаків і згноїти їх на панщині по совітських економіях?

Колхози – то тільки тимчасові комуністичні штучки, бо бояться вони одразу заводити скрізь совхози і думають собі, що дядько наш не второпає зразу, куди вони прямують і попадеться на них, як та рибка на гачок.

Аж вийшло, що наш дядько не ликом шитий! Побачив, що не господарь вже він на своїй землі і покинув орати та сіяти, не то, що колхозну землю, а й ту, що ще в нього її большевики не видерли. Та й кому, справді, охота сіяти, коли не для себе він буде те, що вродить, косити та молотити.

Селяне-хлібороби! Не надійтесь, що ви москаля червоного обдурите! Не думайте й того, що от ви свого ворога тепер подолали. Ворог ваш лютий і хитрий... Оті всі накази теперішнього совітського царя Сталіна про те, щоб припинити насильне запровадження колхозів, про повернення соціялізованої худоби та нарешті дозвіл продавати на вільному ринкові збіжжа та худобу – то тільки хитрощі. Побачили комуністи, що дядько не сіє та й попустили; нехай, мовляв, обсіється, а там далі видно буде, кому хліб достанеться. Як не посіє дядько, то нічого буде совітській власті за границю на продаж вивозити, ні за віщо буде золота за границею доставати та нічого буде по загранишних банках про чорний день складати. Все-ж бо золото, це царське та з церков та монастирів пограбоване, все вже вони за кордоном попристроювали.

От чому вони попустили! А що народ буде мерти як мухи, то їм то не первина. 1921-го року на одній Україні п’ять мільйонів народу вимерло, а як цього року і вдвоє більше вимре, москалям від того не плакати! Люде вимруть, а земля ніде не дінеться і лекше буде совхози заводити чи, як вони кажуть,

“зернові фабрики”. Народ зголоду плохший стає, слухняніший, як та сіра скотина. А їм тільки того й треба, бо-ж хоч-би й всі хахли вимерли, так в Москві ребят много і коло трактора кожен Ванюха раду собі дасть. А поки всі хахли не вимерли, комуністи щовесни в оранку та у сівбу їм і попускають, а з жнив і починають підкручувати.

Зараз вони причаїлися і наче попускають ще й тому, що бояться війни з Японією. А щоб не боятися сусіда, то треба замиритися з своїми домашніми,щоб бува з заду не вдарили. Бояться вони, щоб не прийшлося, як за турецької війни цареві Олександрові II, кріпаків з неволі панської випустити або як Миколі II за японської війни сякі-такі полехкостідля своїх підданих зробити. А ще бува скине їх народ так, як скинув Миколу за останньої війни з німцями та австріяками.

А як небезпека війни мине, як хліб уродить, то вони тоді не такої заспівають.

Брати селяне! Хлібороби!

Не давайте хліба совецькій владі!

Шкодьте червоним москалям як тільки і де тільки можете!

Руйнуйте телеграф, телефон і залізницю, щоб не могли вони з України наше добро вивозити.

Час вже нарешті з сірої скотини, що слухняно наставляє шию в московські ярма, чи то царські, чи то совітські, стати вільними громадянами своєї вільної країни, ні від кого незалежної Української Народньої Республіки! Скидайте московське червоне ярмо!

“Вставайте, кайдани порвіте і вражою, злою кров’ю волю окропіте!” – такий заповіт дав нам наш Великий Пророк ТАРАСШЕВЧЕНКО.

І ми його мусимо виконати!

Український Революційний Комітет.
1932 рік”.

Листівки Українського Революційного Комітету часто закінчувалися словами:

“Селяни і робітники України!

Не давайте московській комуні хліба, не платіть податків і не купуйте облігацій! Геть комісарів московських!

Геть московську неволю!

Нехай живе самостійна Україна!

Нехай живе Українська Народна Республіка!

Вся влада українському народові.

Тільки ні від кого незалежна самостійна Україна забезпечить Ваші права і інтерес!!!”

В Сумському обласному архіві ми зустрічали кілька таких прокламацій. Писані вони українською та російською мовами, суржиком. Тільки деякі мають антижидівське спрямування. Але всі – антибільшовицькі. Наводимо одну з них:

“Шановні товариші й громадяни України!

Закликаю вас всіх взяти участь в здобуткукращої долі українського народу, не чекаючи того момента, що хтось визволить нашу Україну з під гніту ворожих для нас чужаків, з’єднавшись і полюбивши друг друга, а також і свою любиму неньку Україну і її проднадвишню славу, хто бажає позбутися вічного рабства, яке панує над нами, не щадя своїм життям, яке в’яне, як трава підкошена на сонці, не щадя своїм злиденним майном, яке в дійсності не наше й переконавшись у тому, що ми дійсно добулисамостійність України

і в цьому кращої долі своїм дітям. Єдиним фронтом міцними своїми, бувше уславленими козацькими силами, виступим проти ворожих до нас гнобителів, проти тих гнобителів, які поїдають увесь труд хлібороба, залишив йому одне повітря, якого взять не можна.

Ще раз звертаюсь до Вас, любі брати й сестри з великою просьбою й закликаю усіх стать в ряди до визволення України.

Шановні товариші, деякі громадяни подумають, що тоді будемщеніє кляси на клясу, не вірте цьому… нехай між українським народом буде любов і братство, як казав Т.Г.Шевченко, нехай ще раз усміхнеться заплакана мати.

Тепер побажаю я всьому українському народу добуть собі вільну українську хату, у якій весь нарід нашої України був вільний і керував би всіма багатствами свойого рідного краю.

Усіх свідомих синів України закликаю працювати за відродження України, в жодний момент будь готов зі зброєю...”

З посиленням репресій селянський протест ставав все пасивнішим: псування власного інвентаря, підпали власних хат, вирізання худоби(розповідь Григорія Фрола з Межиріча), подача скарг та поширення листівок.

Відомо, що лише з 1-го січня по 25 серпня 1932 року, і тільки з Лебединщини, до ВУЦВКунадійшло 62 скарги. В них нарікання і на “неправильне” розкуркулення, і на реквізицію майна, і на непомірні плани хлібозаготівель. В них і про лютування голоду.

Із листа-скарги селянина Василя Григоровича Китченка (х. Китченківка, Харківщина) до голови ВЦУВК Г. Петровського 13 серпня 1929 р.:

“Вироком народного суду... я приречений до штрафу в сумі 455 крб. Указаний вирок я вважаю невірним із слідуючих причин. Я не здав накладених на мене по хлібозаготівлі 100 пуд не тому, що я не хотів, а тому, що у мене їх не було... Хліба я не ховав, він був виявлений комісією в належному для зберігання місці. Комісія виявила 9 пудів, які залишені для потреб сім’ї. Всі податки я завжди сплачував акуратно і зауважень ніколи не мав. Я великосімейний, маю 9 душ сім’ї, з яких 6 чоловік малоліток, старшому з яких 12 літ. Я весь вік трудився і ніколи злодієм не був. Штраф в сумі 455 крб. для мене непосильний... прошу вас тов. Петровський, зробіть вказівку про зняття з мене цього непосильного штрафу”.

А ось лист жителя села Хільківка Покрово-Багачанського району (Полтавщина) Миколи Антоновича Реви до Й.В.Сталіна. Чистий у своїх помислах селянин, приїхавши із заробітків з Далекого Сходудодомуі побачивши немислимі злидні села, вирішив просвітити “батька всіх народів” і просити в нього захисту. Лист написаний 1-го Травня 1940 року, але в ньому відображені події і 1932-1933 років. Просвітництво обійшлося Миколі Антоновичу в 6 років таборів.

“Москва, Кремль, И.Сталину.
от гр. Рева Николая Ант(оновича),
Полтавская область, П(окрово)-Багачанскогор(айо)на,
с. Хильковка.
Дорогой Иосиф Виссарионович!

Вы как являетесь нашим другом, учителем и отцом, то у меня явилась смелая мысль написать вам всю правду, не ту правду, которуюпишут в газетах

и которой вы пользуетесь, хотя она и есть, ну это исключительная редкость в таком океане народа и за эту правду писаки осаждают газеты, а про нас никто нигде не станет в защиту, потому что вы от нас далеко и про наше горе и страдание не знаете. Мы, колхозники своей области и района не живем, а существуем, и существуем только для работы для государства, ну только не для себя, наше положение из года в год делается все хуже и хуже, такой тяжелой жизни Украина не знала в истории своей жизни, наш колхозный народ, босый и еще хуже всего, это наш народ голоден и до каких пор это будет, вы, даже правители не говорите правду и как-то получается наоборот с поразительной точностью предсказывают старухи, выжившие из ума, и у них получается точнее, чем у вас. Черная реакция 1933 голодного года, когда люди ели кору из дерева, траву и даже своих детей, сотни тысяч людей умерло из голода и все это на глазах коммунистов, которые ездили в машинах через наши трупы и нагло хваля жизнь. Сами, конечно, были хорошей упитанности, как не стыдно было в наисвободнейшей в мире стране и такое творилось, народ умирает из голоду не потому, что неурожай, а потому, что у него хлеб был забран государством, и этот хлеб лежал на складах "Заготзерно" элеваторах перегонялся на дурман-спирт, а люди умирали из голода в то время, когда вы, Иосиф Виссарионович и сами говорите, что человек – это есть самый ценный капитал и этот капитал из года в год превращается в навоз потому, что в 1933 году, когда народ голодный собирал зерна кукурузы возле склада "Заготзерно" на ст. Хорол, то его стреляли как собак, вызывали из города Хорол эскадрон конной милиции, которая как львы с обнаженными шашками гнали нас голодных, а хлеб в складах был, было зерно, была мука, а люди умирали из голода, значит это было сделано все от государства умышленно и государство об этом знало потому, что и в Москве немало наших земляков померло пухлых от голода и всех больших городах в результате осталось много пустых сел и хуторов. Для оставшихся в живых детей создались приюты, на 1941 год вот в нашей деревне пойдет в школу в первый класс только 3 души детей, вот что наделало в 1933 г., за смертность в 1933 г. сельсовет справки не дает потому, что смертность за тот год составила столько, что за 50 лет не умерло столько людей, сколько в том году, кто остался в живых, перенеся такие трудности, то уже этот человек порченый потому, что я знаю сам по себе и все мы колхозники были пухлые, мы упали на ноги, пропала умственная способность, потеряли зрение на несколько %, нет здоровья, нет сил, общая слабость организма, появилось большое количество посещаемости больницы и много больных в тех местах, где дали почувствовать 1933 год. Все это делалось на глазах коммунистов, как им не жалко и не стыдно, что они не могли осаждать верховные власти и трубить о таком горе, чтобы этого не было. Даже за границей, как сообщалось в "Известии", знали об этом, значит врагами народа все делалось без помехи, Вас, Иосиф Виссарионович, наверное никто не сообщал, а коммунисты болели больше всего за свою шкуру, потому что если станет кто оступаться за народ хоть словом, то его судьба решилась вместе с нами б. Вот как нас ценят, Иосиф Виссарионович, теперь получилось тоже самое, колхозы получили от 140 грамм на трудодень до 900 грамм и государство закрыло продажу муки и хлеба, железная дорога не дает билетов, чтобы поехать куда-либо купить, в Москву не пускают, в Киев, в Харьков тоже, в самом деле нехорошо пустить в такие красивые города с мешками иссушенных оборванных людей, а там увидит верховная власть и иностранцы, а народ, как видно, надо выдушить. Полные станции забиты этими мощами, народ осаждает вагоны и вокзалы, их штрафуют самым бессовестным образом, народ бросает свои хаты, колхозы и едет искать счастья и все это через хлеб. Работаем мы здорово, не убранного не оставляем ничего, все работы поделаны, а хлеба

нет и денег нет, да еще спасибо за налоги прямо невыносимые и еще приспособлены так, что равняется тому, что налог уплатить, что купить себе свободу потому, что не уплатишь – лишают свободы и продают твои злыдни и это я видел, как судили одного, который не уплатил налог и который уж не похож и на человека, а какие-то мощи в лохмотье. Ну нет пощады никому, на что уже мясопоставка государствуи сам живешь и не съешь мяса в год и грамма, а в государство отдай так само и денежные налоги, которых нет наверно ни в одной стране мира такого издевательства из народа, даже хотя б только из народа, а то и из скотины (которую) заставляют разводить в непомерных количествах. Скотина голодает, дохнет из голоду, нормы выработки не выполняем, большинство работ выполняют трактора, лошадей мы развели очень много, ну было бы их половина и чтобы они ели хороший корм, мы бы ими обработали все работы, а то скотина страдает и мы, люди, страдаем ни за что, и народ вспоминает о помещиках хорошим словом, как там кормили, хлеба было у волю, приварок у волю, голодные не были никогда, сами эти слова говорят за теперешнюю жизнь, а мы и наши дети из года в год переживаем и голод и холод потому, что лет 5 тому наше село утопало в садах, а теперь вырублены на топливо и село стоит голым, ободранным. Каких-либо праздников или дня отдыха мы в колхозах не знаем, живем, как раб, только для работы и для того, чтобы голодовать из года в год и переносить тягости, нужды. Иной год хорошо уродит хлеб, что на трудодень приходится 2 кг и больше, то нашим властям районным кажется это много и силою заставляют этот хлеб продать в государствои народ держат на собрании по 3 суток, приостановив всю работу, пока всякими махинациями и запугиванием не добьются продажи, а колхозник работает и остается при своих интересах. И вот колхозники очень обижены таким отношением со стороны власти, что все отдаем для государства, а сами остаемся голодны и холодны, всеми забытые даже в такой богатой стране на хлеб и нет хлеба, это тогда специальный мор для людей.

Написана здесь, Иосиф Виссарионович, правда, ну только не все охвачено потому, что всего описать нельзя, это можно только рассказать и если нашим властям говорить, то это значит подвергнуть себя большой опасности. Я вот пишу Вам это письмо, правда коротенькое потому, что на это нужна целый том книги, и я думаю, что это письмо к Вам не допустят, а меня за такую "контрреволюцию" загонят к белым медведям, как какого бандита.

Ну прошу Вас, Иосиф Виссарионович, дать нам жизнь и самое основное – это хлеб потому, что нам обидно, что сами работаем хлеб, а хлеба не едим или установить какой-нибудь минимум на трудодень хлеба потому, что в нашем колхозе "Ленинский шлях" получили по 900 грамм за трудодень, а над этим хлебом далеко не заедешь, Вы же и сами сказали на II съезде колхозников, что и 8 кг мало на трудодень.

В чем прошу вас, если не верите, что я написал, пришлите ко мне вашего доверенного человека или у с/с (в сельсовете) пусть проверит, все описано, правда.

И прошу Вас, Иосиф Виссарионович, дайте мне ответ на мое письмо и прочитайте его сами и помогите нашему горю, чтобы мы узнали, поможет ли нам правительство и партия или нет, а об этом письме я многим колхозникам рассказал и если Вы и Ваш отец переживали такие трудности, то поверите и нам.

Подпис(ываюсь) собственноручно Рева Н."

Скарги селян інколи розглядались, але захисту люди, як правило, не знаходили. Скажімо, одноосібники с. Рожок на свою владу скаржилися двічі. Після цього

репресій до них ще побільшало. Довелося їм скаржитись до ВУЦВКувтретє:

"... А ще стали примінять більші міри. Іменно стали забирать кури, гуси, качки, овечки, одежу у хатах. Комини валять, жить не дають і хліба, на которому ми працювали ще в 1931 р., не дали й одного снопа. І не дають. Ми самі орали, і сіяли, і збирали, заплатили продналог, і самообло, і страховку. Ми уже голодуємо7 місяців і уже поїли усю картоплю..."

Неодноразово жалівся до ВУЦВКуі вчитель із с. Мачухи (Полтавщина) Іван Казимірович Лукашевич. І теж допомоги не одержав.

> **" Ах! Страшно, страшно на пытке умирать! Пытка – это есть страшный голод, сделанный искусственно отбиранием хлеба...**
>
> **Дорогой, золотой, милый Григорий Иванович! Не допустите умереть мученически, поспешите, дайте хлеба и пр. Если нельзя казенного, дайте своего, дайте, где хотите возьмите, будьтемилостивы, поспешите, пришлите, укажите и Вы будетенаграждены от Бога и людей здоровьем, счастьем, славой и проч., а я вечно буду благодарить Вас и молиться за вас. Многие лета соввласти и Вам, Григорий Иванович! Прошу, умоляю слезно дать скоро и милостиво уведомить...!!"**

Селянські скарги на розбій влади та голод для розгляду повертались до місцевої влади. А та вже інформувала владу вищу, як правило, завченою фразою: "Факти, зазначені в заяві, не відповідають дійсності". Саме таку відписку зробив і дільничний прокурор(Чернігівщина) Прібилов до ВУЦВКуна скаргу селян про голод в селах Остерського району: "Голодовкияк в колгоспах, так і по селу немає, але ж недостаток в хлібі безумовно мається..."

Навесні 1933 року руїна села стала такою великою, що опір селян, можна вважати, був повністю зломлений.

Більшовизм торжествуваврчорну перемогу.

“Ми, селяни, люди не ліниві, у нас був і хліб, і до хліба. А голодомор нас викосив тільки тому, що ми були підвалиною нації, що ми були основною силою національного духу, тому, що ми були завойовані Москвою. От вона й заходилась нищити завойованих голодом”.

(Із селянських розповідей).

ПАМ'ЯТЬ НАРОДУ НЕУБІЄННА

"Україна гине. Українці вмирають з голоду. Це є велике нещастя не тільки для України й українців, але й для культури Росії, Європи і навіть цілого світу, бо ця країна була колись з найбільших продуцентів сільськогосподарських виробів. Тут, де сьогодні люди вмирають, виснажені голодом, колись були багаті врожаї, які виживлювали не тільки народ України, але також мешканців Центральної Європи. Земля не змінилася, але люди змінилися. І тут саме ми мусимо шукати (що є) причиною цієї величезної драми, в якій ціла нація є відпущення козлом..."

("Бельгійський щоденник",
2 вересня 1933 р.)

Із спогадів Павла Терентійовича АНДРУЩЕНКА
(с. Бурівка, Лебединщина)

...Голодстався того, що ні в 1931-му, ні в 1932-му році на трудодні нічого не дали. Зовсім нічого, ні зернини. Спочатку пообіцяли було, а тоді – дудки. Прийшла з району вказівка: якщо хто й видав щось, забрать назад.

У нас колгосп "Пролетар" звався, головував Кульомза Павло Григорович. Гарний був чоловік. То він і дав комірникові Покотилу Трохиму Дмитровичу списки колгоспниківі шепнув, щоб той потайки видав людям по скількись там ячменю. І що ж? Як понаїжджали з Охтирки, із Сум, із Харкова, село вверх дном перевернули. Арештували і комірника, і голову колгоспу. Дали обом строк і одправили в Охтирську колонію – одроблять свій "гріх".

Та це ще не біда. Нам увесь вік в колгоспі або зовсім нічого не платили, або майже нічого. Голодстався тому, що в людей поодбирали й те, що на домашньому

городі вродило. Тягли все вряд, що кому на око втрапило. У нас забрали дошки і ворота, а тоді ще й саж розібрали і повезли. Влада булаРозбійницька – от що я вам скажу. В самісінькомуїї нутрі, в самісінькій крові той розбій був закладений. Сидимо, обідаємо, коли це щось на хаті стугонить. Туди, а там Василь Остапенко лазить. "Чого ти тут, Василю?" "Сала шукаю".

Бачите як – людині сала захотілося, от і поліз по людських коморах та горищах. А проти сказать не смій, бо то власть. Хіба можна було при такому розбої вижити? От і вимерла Бурівка. Цілими сім'ями вимерла: Остапенки, Кабацькі, Діденки, Кульомзи, Покотили, Бондаренки... Я колись сів вечером та й згадав, кого з сусідів та моровиця викосила – більше сотні люду набралося. Так це ж тільки дорослі. Дітей, знаєте, я гаразд і не знав, скільки в кого було. І вік покійних понаписував приблизно. Ні-ні, це покійні не з усього села. Це лише мої сусіди. Ось цей список:

Остапенко Дмитро Павлович – 27 років
Остапенко Марфа Дмитрівна – 32 роки
Остапенко Макар Павлович – 24 роки
Остапенко Григорій Павлович – 19 років
Кабацький Степан Сергійович – 55 років
Кабацький Міхій Степанович – 24 роки
Кульомза Тетяна Петрівна – 24 роки
Кульомза Панас Іванович – 40 років
Кульомза Васька Павлівна – 36 років
Кульомза Микола Панасович – 10 років
Діденко Михайло Федорович – 30 років
Діденко Федір Гаврилович – 7 років
Діденко Йосип Орестович – 50 років
Діденко Химка Тихонівна – 25 років
Малиш Йосип Григорович – 33 роки
Малиш Лисавета Йосипівна – 12 років
Малиш Іван Йосипович – 10 років
Малиш Григорій Йосипович – 6 років
Малютин Єгор Авпійович – 46 років
Кравцов Михайло Панасович – 70 років
Кравцова Степанида Василівна – 69 років
Кравцов Омелько Михайлович – 46 років
Кравцова Настя Михайлівна – 46 років
Двоє дітей Кравцових років по 6–8
Два хлопці Діденка Івана Гавриловича років 6–7
Остапенко Лавро Никифорович – 50 років
Остапенко Марія – 70 років
Остапенко Оришка Лаврівна – 30 років
Оришчин хлопчик років 5
Гляненко Аврам – 37 років
Андрущенко Павло Іванович – 52 роки
Андрущенко Палажка – 51 рік
Кульомза Демид Данилович – 47 років
Кульомза Ілько Демидович – 17 років
Остапенко Лукерка
Остапенко Варка Іванівна – 43 роки
Остапенко Марко Михайлович – 19 років
Остапенко Настя Михайлівна – 15 років
Остапенко Микола Михайлович – 7 років
Остапенко Ганна — 32 роки
Остапенко Кузьма Тимофійович – 11 років
Остапенко Мусій Васильович – 9 років
Остапенко Федір Гордійович – 12 років
Кульомза Харитон Омелянович – 50 років
Покотило Стефан – 46 років
Покотило Катря – 41 рік
Голованенко Іван Савелійович – 52 роки
Голованенко Пріська Павлівна – 52 роки
Андрущенко Свирид Іванович – 49 років
Хоменко Оліян Панасович – 68 років
Хоменко Пилип Оліянович – 43 роки
Хоменко Марія Федорівна – 43 роки
Хоменко Маруся Оліянівна – 41 рік
Хоменко Варка Пилипівна – 21 рік
Покотило Дмитро Якимович – 73 роки
Покотило Степанида – 73 роки
Покотило Уляна Трохимівна – 14 років
Хоменко Йосип Федорович – 46 років
Хоменко Іван Йосипович – 19 років
Бондаренко Ганна Семенівна – 29 років
Бондаренко Євдокія Семенівна – 18 років

ГляненкоУляна Корніївна – 34 роки
Діденко Степан – 43 роки
Діденко Настя – 43 роки
Діденко Яшко Степанович – 18 років
Діденко Микола Степанович – 16 років
Діденко Іван Степанович – 13 років
Горовий Левко – 27 років
Мілітас Ганна Тимофіївна – 18 років
Мілітас Левко – 23 роки
Двоє Левкових діток
Полив'яна Пріська Тимофіївна – 13 років
Полив'яна Марія – 35 років
Полив'яна Векла Тимофіївна – 16 років
Блинник Пилип Сергійович – 24 роки
Блинник Іван Сергійович – 11 років
КульомзаПараска
КульомзаАндрій Омелянович – 48 років
КульомзаВарка – 48 років
ХоменкоПавло Григорович – 3 роки
КульомзаПанас Омелянович – 51 рік
КульомзаВасиль Ілліч – 14 років
Бондаренко Лукерія – 50 років
У Бондаренків дівчинка років 5
КульомзаЯвдоким Данилович – 46 років
КульомзаЗоя – 46 років
КульомзаГригорій Євдокимович – 12 років
У Кульомзиодна дитинка років 8
Остапенко Параска Андріївна – 41 рік
Остапенко Химка – 65 років
Батютенко Палажка – 33 роки
Кравцова Наталка – 31 рік
ГолубМарія Якимівна – 68 років
ГолубЛисавета Іванівна – 34 роки
Батютенко Роман – 10 років
Захаров Дмитро Єгорович – 30 років
У Захарова двоє діток років 5–7
Остапенко Тихін Михайлович – 71 рік
Остапенко Марфа – 70 років
Остапенко Василь Тихонович – 17 років
Панченко Лукерка Андріївна – 30 років
КульомзаФедір Іванович – 52 роки
Остапенко Павло Тихонович – 19 років

Павлові Остапенку військкомат повістку приніс: так, мовляв, і так: ви призиваєтесь служить в Рабоче-Крестьянской Армії, охранять рубежі... А солдат уже тиждень під повіткою лежить – закопать нікому. "Одслужив" своє.

Земля їм пухом, моїм сусідам. І нехай вибачають, що забувся декого по-батькові, скільки декомуз них років, а ще комусьодбавив чи набавив якийсь годочок гіркогоселянськогожиття. Той, хто читатиме оцей мій поминальник, нехай знає: це тільки мої сусіди. Це убієнні голодомселяни тільки на моєму кутку. Інші сільські кутки булипонищені не менше.

Із спогадів Пилипа Андрійовича ФІЛОНЕНКА
(с. Боровенька)

...У 1928 році приїхали до нас в село з Лебедина оратори: Рєпка і Рябоконь. Рєпка цей був чи то суддя, чи щось біля того, а Рябоконьне знаю ким числився. Отам на вигоні за магазином булацерква, її на той час розвоювали вже, а дзвони ще були. Ото як ударять "по тричі" в дзвін, то значить марш на сходку. На сходцівозвістили: так, мовляв і так – будесоз. У созі будутьмашини, буделегше жить. Одним словом, записуйтеся. Ледащо – те зразузаписалося. А що їм тірять? Ні коня, ні вола, ні плуга, і самого до роботи не нахилиш. Так, так – ледащо. Як давали земельні наділи, так усім порівну – 3-4 десятини на живу душу. Хто до землі

не ледачий, так і ночував на полі. Аякже: годувальниця. А ледарі – ті свої наділи оддали з половини в оренду родичам, сусідам, будь-кому. От і вийшло, що одні за роботою й світа білого не бачать – це вороги соввласті. Інші – у Псьол ноги позвішують і дрімають з вудками, аж доки перші половину урожаю з їх поля в двір привезуть.

І серед тих, і серед других були провидці. Казали: землю нам дають не надовго. Через років три-чотири її заберуть, бо у властей у програмах записано, щоб у людей не булоніякої тобі власності.

На сходках оратори казали: "Вам доведено план добровільного вступу в колгосп до весни, а тоді виніть самих себе. Побачите, що буде".

Мене школа призначила писарчуком. Я ходив по дворах з комісієюі записував, у кого що є з тягла та реманенту. А тоді селяни в призначений день мали все це привезти до колгоспної контори (її зробили в хаті Маляревського). А ще мали прихопити із собою по два мішки посівного зерна і теж здать в колгосп. Пам'ятаю, повернувся батько додому з одним батіжком. Упав на коліна серед хати перед іконами та плакав уже, плакав... А тоді заліз на піч та цілу добу стогнав.

Щоб усі бачили, як це "гірше буде", заходились власті розкуркулюватьтих, у кого хата під залізом, у кого комора на одчепі чи цегляний підмурок під хатній зруб підкинутий. В перші ж дні розкуркулилиі вигнали з хат:

Зубка Миколу Олександровича
Кравченка Єгора Мусійовича
Ткачова Олексія Михайловича
Черепанова Петра Петровича
Маляревського Федора Михайловича
Шияновського Василя Григоровича
Кущова Парфила Артемовича
Іванова Василя Васильовича
Шила Івана Петровича.

Це були більш-менш заможні хазяїни. А тоді прийшла черга і до тих, хто не захотів до колгоспу йти. Відразу на них хлібопоставку таку наклали, що й висіяне здай – все одно не виконаєш. За невиконання поставки поодбирали хати, а тоді й із світу зжили. Пам'ять зберегла імена нещасних. Ось вони:

Кравченко Павло Миколайович
Шило Іван Архипович
Нарожній Григорій Андрійович
Каплін Кузьма Єгорович
Шило Семен Прокопович
Ліплявенко Трохим Павлович
Ткачов Олександр Олександрович
Нарожня Секлета Данилівна
Нарожній Ілля Семенович
Шило Гнат Архипович
Чередніченко Олексій

Та хіба всіх згадаєш?

Постанови на розкуркуленнявиносив комітет незаможних селян (КНС) та сільрада. КомітетомкерувавПридатченко Ілля Антонович. Таке невеличке булоі гугняве. Землю свою здав з половини, а сам найнявся до Шила Петра пастухувать Ото й запас колись волів. Тут в поле їхать, а волів немає. Побігли Шилові хлопці на пасовище, а там пастух хропе і сонний не второпає, що од нього хочуть. Звісно, хазяїн вичортував Іллю. А як став Ілько головою комнезаму, то й пригадав оте чортування. Вигнав Шила з хати і сліду по чоловіковіне лишилося.

Хто ще виганяв людей з хат? Ге, на злодійськеремесло в кожномуселі якийсь телепень знайдеться. Булатака комісія: Карпов Іван, уже згадуваний Придатченко Ілля, ВінніченкоПетро Савич, ВасильченкоЛукаСавич, ФілоненкоПанас Тихонович, Безпрозваний Федір Явтухович, ВінніченкоЄгор Павлович і дві баби – СорокаМавра Фоківна та Капліна Явдоха Юхимівна.

Заходять у двір і кажуть: "Комітет незаможників постановив вигнать вас із хати". Ось тодій починалась "свайба". Тільки якби отак трохи "посвайбилось" та й стало, було б півбіди. А то як розпочалось у 29-му році – та й до кінця 34-го. Зігнали людей у колгосп, вивезли з колгоспу весь хліб. А тоді ще й по хатах колгоспників пішли із штричками. Наш голова Макаренко дав трохи хліба на трудодні. Батько з матір'ю за весь 1932 рік заробили аж два мішки жита. Так за це і головуколгоспуарештували, і комірника. А роздане заходились одбирать. Батько ці два мішки заховав у хліві. Так вони як пішли штричками орудувать– знайшли і забрали. А ще забрали соснові дошки, полозки на сани, залізну грубку-"буржуйку", гарбу сіна. Полова на хаті була– теж забрали. Тіпані коноплі поцупили. А за мотузку, що на ній мати прання сушила, ціла бійка була. Один "собашник" тягне, мати не оддає, другий "собашник" на матір сперся верхом, звалив і тусує. На крик вилетів батько з хати і вчепився в коміртусача. Що тут зчинилося! Контра! Руку на власть підняв! Арештували батька, скрутили, до голови сільради повели. І не минути б йому розправи, та знайшлися люди з партійного активу, оборонили.

І отакий розбій майже в кожномудворі вчинили. Як тут не голодувать? Проте в нас мало людей з голодувимерло. Душ 200, не більш. Сім'ї Ністрата Пузаньова, Івана Вінниченка, Пилипа Филоненка, Дениса Филоненка, Євмена Охріменка... Дорослі, діти – всі вимерли. А ще Маруся Дяченко, Мусій Каплін, Тихін Чередніченко, Євмен Фролов, Лука Дейкун, Яків Влізько, Іван Каплін, Гнат Шило, КулинаВлізько, батюшка Бойко з матушкою. Батюшка по людях милостиню просив, та так по дорозі під лісом на ходу й помер. Комсомольцінад ним атеїзм вчинили – обсмалили всього.

Нас порятувала колгоспна картопля. Її насадили гектарів 300, а зібрать не зібрали, замерзла, її для будильськогоспиртзаводу сіяли. Ото люди й кинулись на засніжене поле. Як те вороння. Активісти, було, по десять-двадцять коней сідлають, щоб те "вороння" розганять. От і дорозганялися, що Бурівка, Семенівка і Московський Бобрик прямо трупом вилягли.

Я вам по секрету скажу: ото з наших колгоспів і діла тому немає, що вони на сльозах та на людській крові замішані.

Із спогадів сторожа міського цвинтаря міста Красноград (Харківщина). Запис 1968 року.

...Ми 33-й з дідом викріпили – повезло. Нам санітарна служба встановила пайок – півхлібини і оселедець на день. За те ми повинні були щодня викопать на цвинтарі яму душ на 20-30 накидом. Оце нам таке жалування та ще Степану Чумаку (той, що мертвих до ям звозив). У нас тоді таке творилося! Половина людей вимерла! А в отих селах, що за Берестовою, – чи хоч одна жива душечка в них осталася. Ось ви питаєте за художника Порфирія Мартиновича – його теж той страшний рік ковтнув. Чумак звозить не вправлявся, а ми – ями копать. І як людям не мерти, як наїхало: в шкірянках, ремінням навхрест оперезані, з наганами, з комор тягнуть, з горища змітають, з погреба цуплять: картопелька, бурячок, квасоля, грушки сушені – все під мітлу вимели. Про хліб я уже й не балакаю. Ще сніг не впав, а люди вже пухнуть. Скільки тих жебраків тоді було! Іде батько і п'ятеро комашні за ним – всі вихудлі-вихудлі, аж кісточки світяться: "Дайте Христа ради. Порятуйте, тіточко, помираємо вже. Хоч крихітку хлібця, хоч лушпаєчку маленьку".

Зимою ями не викопаєш, то Чумак до Берестової на урвище звозив. Це тих, що серед вулиці, на виду впали. А скільки тих, що по узбіччю, по бур'янах! Як земля розпарилась – продихнути нічим було.

Закидаємо ми одну яму, а Чумак знову везе. Давай ми другу копать, а закидать уже й мочі немає. Кажу дідові: "Не можу я більше, нехай завтра вже". А він матюкається: "Хіба завтра роботи менше? Тодій цю закидать, і знову копать". Та я на своєму затялася: кинула лопату – не можу й квит.

Переділили ми іржавого оселедця, запили водою та й полягали спати. А раненько – до ями з лопатами. Глядь – чоловік сидить і ноги в яму звісив. "Чого ти тут?" – питаємо. А він: "З ями оце виліз". "Божечко, та ми ж тебе вчора чуть не закидали". "Та я й чув, як ви лаялись, тільки сили не булоозватись", – каже. А тоді: "Ну, чим я бога прогнівив, що він мені смерті не дає? Може б, воно й краще було, якби закидали – всім би мукам моїм кінець. Восьмірко синочків на городі поховав, вісім разочків над ними сам помирав, а, бач, і на цей раз костомаха відступилася. Жінка ще за першим, за найменшеньким, збожеволіла. Ночви одрила (я його не в гробику, а в ночвах поховав), притулила до пазухи і бігцем по селу. Кудизбігла й сам не знаю". Допомогли ми йому підвестися – їстоньки просить. Кажемо: "Іди, чоловіче, в бік Харкова, бо на цей бік всі села вже вимерли. В Пісківку йди – там ще живі є". А він: "Нема й там уже людей, я ж сам пісківський – вимерло село".

Із спогадів завідуючої готелем міста Красноград (Харківщина). Запис 1968 року.

...Знала того Чумака і я. Ідемо колись із матір'ю мимо цвинтаря, а він матюччя пре і якогось діда за ноги до ями тягне. Дід за спиці гарби вчепився, проситься: що ж ти мене, виродку, живим закопуєш? Плаче. Тут і мати вступилася:

– Хреста на тобі, Степане, немає. Зовсім уже звірюкою зробився. Бога побійся, як людських прокльонів не боїшся.

А Степан:

– А ти помовч. Тобі легко язиком плескать. Я його вже третій раз на гарбу і з гарби стягую. А він дорогою розтрясеться та й оживе. Так що ти мені прикажеш? Четвертий раз його на гарбу перти? Ні, того не буде.

А тоді до діда:

– Ладно вже, йди. Та тільки знай: четвертий раз уже не воскреснеш – я тебе оцим багром доб'ю.

...Весною почали городян на роботу в колгоспи гнати, бо там робить було нікому– всі села вимерли. Я попала в Пісківку. Питаємо: а де жить будемо? Воно, як по правді, то та Пісківка од Красноградa – тричі палкою кинуть. Можна булоб і додому на ніч придибуляти. Це як тепер. А тоді дійти булоне під силу. На пухлих ногах ледь туди добралися. Запитали уповноваженого, а він: за цим ділом не стане – розбивайтесь на гурти і займайте хати. Ось і оця вулиця пуста, і оця, і ота.

Зайшли в одну хату, а посеред хати на долівці жінка з дитиною коло грудей. Мертві. Мабуть, ще з осені лежать. Ще й не скелети, та вже й не люди. Так ми – хода!

Зайшли в другу: лежанка, полик з дошкою-приголовачем, стареньке ряденце, ікони в кутку, перед піччю на стіні портрет Сталіна – на трибуні стоїть, усміхнений такий, рукою привітно киває, очі прижмурені і мовби в піч заглядають: мовляв, погляньте, погляньте за заслінку – бачите, які пишні короваї тепер піч випікає. То все моя за вас турбота. Назбирали ми сухогобур'яну, щоб ту хату натопити, одтулили заслінку печі, а там... трійко діток. Мертві, звичайно. Грілися голодні, та так у печі й померли. Ой, як страшно зробилося. Я тільки круть од печі, а на мене чорні очі так і вп'ялися із стіни: "Ну, як мій коровай, до смаку буде?" Я вже й зовсім злякалася. Хочу з хати вибігти, а ноги не несуть, подерев'яніли ноги.

А тепер я оце вас запитаю: за віщо, ну за віщо так з людей познущалися, за віщо діточок із світу зжили – вони ж іще янголятка?

Із спогадів Наталки Яківни ВАСИСЬ
(х. Губчин у Лебедині)

...На хутір Губчиня пішла з Лебедина. Батько не був ледачим, то жили в достатку. Веде мене мій Федір до своєї хати, а я тільки каблучками вицокую. Туфлі модні, каблучки високі – іду, як співаю. З крайніх хат Лебедина вже піщуга почалася. Потонулимої каблучки – немає ходу. Бачу, зажурився Федір, думає: взяв за жінку модницю – що буде робить з нею на хуторі? А я туфлі з себе, та за пазуху і босоніж по піску гарячому. А як додому прийшла – туфліна дриветню та сокирою по каблучках – цюк! От і стала моя взувачка вже буденною, от і не провалюється в піщузі, от тобі і вся модниця. Мовляв, не журись, чоловіче: ми люди од землі, не горді. Ото й жили ми з Федором, не маніжачись. Є хліб,

картопля – і слава Богу. А щоб той хліб водився, робили по-чорному.

– За неповні десять літ прижили ми з Федором трійко діток, – розказує Наталка Яківна і схлипує, – ото всі вони за хатою в садочку – он який рядочок горбочків-могилок. І свекрушина там, і чоловікова.. Вірі тоді годочків шість було. Лєні – чотири. А найменшенькому ангелочку – тільки на другий повернуло...

Розпухли уже. Оченята – мов осокою прорізані. Кажуть: нарвіть, мамо, травички-шпоришу, бо нам уже не видно... То я рву шпориш, кладу їм у ротика та плачу, плачу... Яка із жінок дебеліша була, та на Псьол по черепахи ходила. Ходила й я. А як заслабла – перейшла на ополоники-жабенята. Озеречко через дорогу – от і давай тим жити.

Хрущів їли.

А ще равликів збирали. Вони у садку під торішнім листям водилися. Піднімеш якусь гілочку, а він на ній знизу приклеївся. Чи під сміттячком якимсь, чи під корою. Збираю і плачу. А плачучи, згадую своє малолітство. Платтячко на мені голубеньке, черевички біленькі і бант на голові, як корона. Знайшла в садочку равлика, посадила на руку та:

Равлику-журавлику,
Вистав ріжки на острішки,
Візьми хатонку на спину –
Ходи гулять на рівнину.

І равлик виставляє свої ріжки, напіввилазить із "хатки" і повзе по долоні. Лоскотно так, цікаво і радісно. І хто б тоді міг подумати, що колись доведеться такими равликами своїх діток годувать. Наплачешся, було, наплачешся...

А тоді й ділиш тих равликів дітям, як якісь дорогущі конфети.

Голодчого? Як чого? Іскуственний. Полномоченівсе позабирали – от і голод. У нас яма буряків була, мішків три-чотири – поцупили. Грушок сушених на горищі з півмішка було – потягли.

Це восени. А як тільки сніг ліг – нова кампанія: знов давай хліб. Люди вже пухлі, а вони прямо з рота витягують. Нема хліба, нема нічого їстівного – все одно до воза впорожню не підуть. Цуплять подушки, рядна, діжку, відро чи коромисло. Все згодиться: або проп'ють, або собі додому заберуть. Федір каже їм: "Ну, нехай уже груші, а нащо сокиру цупите?" "Мовчи, саботажнику, – сичать, – а то й з хати виженем". Та матюком його, матюком.

Чоловік аж почорнів з горя. Все, каже, Наталко, видохнемо, як мухи. Так і сталося. Пішов Федір на ріллю мерзлу картоплю збирать, а об'їждчик з якимсь полномоченим його й спіймали. Припнули до сідла, як теля на налигачі, та й погнали до контори. Куди пухлому чоловікові на ногах втриматись. На мерзлих шипаках оставив Федір душу та ще кривавий слід по всьому полю.

Другою померла свекруха, а тоді й ангелятка мої. Личка дуже-дуже спухли, мовби їх рої ос покусали. Уже й ложечки до ротика не піднесуть. Я їх через дудочку кульбабки лободяним супиком годувала. Наберу в рота, а тоді розведу їм губенята та й видуваю ту зелену бурду по граминочці. Залишила я їх утрьох на шпориші пастись, а сама – в город: мо, виміняю щось. Іду мимо кинутих кузень (вони отут на вході в лісопарк були, де оце меморіал збудували). А в кузнях дітки плачуть – розриваються. Зайшла я, а там двійко під горном повзають, а одне, ще немовлятко, прямо на горні, на жужелиці. Розгорнулося, жужелиця в спинку в'їлася, аж

захлинається бідне. Кинуті діти. Скільки я тоді переносила їх до лікарні. А там ще й не беруть. Кажуть: це твої, не підкинуті. Бери й годуй. Насилу здала.

Виміняла я грудочку конопляної макухи, принесла своїм дітям, а давать уже нікому– уже й захололи перед порогом. Одна Віра ще ротиком зіпала...Лєна зубки зціпила – травичку закусила. Так з травичкою в ротику й закопала своє янголятко.

Із спогадів Ольги Іванівни Кобецької (с. Осоївка)

"Не власть, а бандити. Не партійці, а якісь азіяти прокажені. Знущалися із селянина, як самі хотіли. Оце накладуть податок, виплатимо, а вони ще несуть. Стягнемось на нього, а вони – третього звольте виплачувать. А де в селянина гроші? Ото за несплату і забрали все з хати. Тепер кажуть – меблі. А тоді казали – стіл, лава скриня та піл. Ото все забрали – уже й пуста хата. Навіть жердку з вузликами городнього насіння забрали. За погріб і говорить нічого – аж підмели: ні капустини, ні картоплини. От і почався голод. Коготак не розтягли, той ще тримався. Як булисили, то в Росію сходить, ще там чогось розживеться. А в нас же й пилинки з харчів не залишилось. Опухли всі, водою налилися. Першими померли мої братик і сестричка. А тоді й мама каже: "Піду я вже, покійні дітки кличуть. Сон снився. Кажуть: ідіть, мамо, до нас, тут краще, тільки без вас сумно". От і пішла. Ямку копали гуртом. А он сусідка на свою матір могилку копала удвох із сестрою. Куток вимер, а хто вцілів – немічні, лежать колодками по хатах.

Залишилась я удвох з батьком. Навесні каже мені: "Нам, дочко, аби до молодого жита досягти, а тоді ми пани". А воно що: батько восени посіяв на городі латку озимини. Ото й надіявсь на неї. Тільки вона заколосилась, тільки цвіт викинула, як прийшла "чорна смерть" і витоптала все жито: "здихайте, чортові саботажники податків". Дощик пройшов – житечко й піднялось. Так бригада "собашників" витоптала його вдруге. Та все-таки де-не-де воно острівцями лишилося. Ото наріже батько колосків, намне, та й жуємо. Краще жувать вперемішку з липовим листям. По-перше – не так гірко, а по-друге, думаєш, що жуєш таки хліб. Піду в ліс по липу. Солов'ї співом заливаються, а я плачу, а я плачу…"

(Із записів Наталії Кобецької).

Із спогадів агронома
Миколи Петровича ЛАЗАРЕНКА
(с. Малий Висторoп)

...Сидимо ми на порозі контори з бригадирами, наряд складаємо. А воно то там не клеїться, то там рветься. Я й кажу: "Ну, які ж ми незугари: тільки півтори тисячі гектарів землі, а ладу не дамо. А що якби більше? А що якби ціла країна? Он як у Йосипа Віссаріоновича: де той Сахалін, а де Прибалтика! Ото голова". А конторський сторож дід Кузьма сидить поряд, ноги простіг, ковінькою засохлі кізяки із чобіт оббиває і сміється: "Що там керувать? Подумаєш, Сахалін, Прибалтика... Мене б допустили і я б керував не згірш Йоськи".

Ми аж отетеріли всі: “Як би ж ви, діду, керували?” “А так, – каже, – половину б голодом, як він у ЗЗ-му, видушив, а другу б постріляв та на Соловки спровадив, як він перед війною”.

Ми перезирнулись та й мовчимо: що із старого візьмеш? У старого, як і в малого. У одного ще й не зав’язалось, в другого вже висохло. А тепер оце й думаю: ой, вірно дід Кузьма говорив – що тільки робилося в тому ЗЗ-му! Голова колгоспу – ніщо, вчитель – ніщо, піп – ніщо. А хурман, який звозив мерців на глинище, був як Бог. Йому кланялись ще ходячі, тремтіли перед ним заслаблі: ще б пак – розгнівається, то й живцем на звалище одвезе. Об’їжджає село і примічає: по оцього треба завтра заїхать, оцей ще днів два протягне, а оцей ще тиждень. Ото заїхав раз до мого сусіда, а той ще живий. Ну, думає, заїду завтра. А той знову ще живий. Заїхав ще через день. А той все ще дише. І така хурмана злість узяла: схопив за ноги чоловіка, тягне до воза. Той проситься: я ж іще живий. Сусіди обзиваються: “Бога побійся – хто ж живого закопує?” А хурман: “Мовчіть, рудувашу мать, бо й вас поодвожу. Я по нього уже четвертий раз завертаю, а він, гад, живий та й живий. Коня тільки задарма ганяю. Мені ж скотину жалко”.

Кажуть: неврожай, недорід. У голові недорід. Прилітає в колгосп чиновник з району: кучер при ньому, кінь у яблуках. Сам у білому картузі, у білих штанях і піджак білий. “Я – агроном!– кричить. – Я – Карпуша! Нащо землю під пар вилучили? Пари – пережиток капіталізму і Левка Троцького. У кого будуть пари, той запеклий троцькіст і контра! Негайно сійте ячмінь!”

А куди його сіять, як на вулиці давно зелену неділю відгуляли? Всі знають: сніг із землі – ячмінь у землю. Ячмінь каже: сій мене в грязь – будуяк князь, сій мене в болото – буду як золото.

Звісно, контрою бути нікому не хотілося. Посіяли. Те зерно, що думали видать людям на прокорм, на трудодні, вважай, геть викинули. Воно й зійшло, й зазеленіло, й поп’ялося, а тоді враз пожовкло, пожухло й колосочка не бачили.

Хіба при такому хазяїнуванні будеш ситий? Ще й тепер у селі як щось по дурному робиться, так і кажуть: це тобі другий Карпушин ячмінь.

Той же Карпуша та ще з ним якийсь чин, як приїхали навесні людей (хто живим після зими лишився) у поле на роботу виганяти, так горлав:

– Сволота! Неблагодарні свині! Держава і правительство майже цілий рік на свій кошт для вашого ж добра коня і хурмана содержали. Так би мовити, гуманність, батьківське піклування проявляли. І за вас, і за всю санітарію вообще. А ви оце так її благодарите? Ану, марш мені зараз же на роботу!

Яка причина голоду, питаєте? Тоді ви мені скажіть: чого на Україні голод був, а, скажімо, в Росії не було? Невже володимиро-суздальські підзолисті суглинки кращі пшениці родять, ніж українські чорноземи? Та те болотиння нашим землям і в підметки не годиться!

Тоді, може, наш селянин колоземлі не вмів хазяїнувати? Знов не те, бо Україна в раніші часи півсвіту хлібом годувала. Залишається одне: голод зробили штучно і лише для України. Москва помстилася нам за характер норовистий, вирішила до кінця стриножить людей наших. Розстрілять націю воно, знаєте, наглядно дуже. А голодом видушить – і галасу менше, і безпечніше. Звертай на неврожай, а там видно буде.

Це одна причина, основна... А друга – Москві треба було море дармової робочої сили. В старі часи по 50-100-200 тисяч козаків з України зганяли на лісоповали Півночі, на риття петербурзьких каналів, на будівництво другої столиці. Одні видохнуть – других женуть. От наша система й запозичила досвід у царів-розпинателів. А ще Москві треба було створити таку ситуацію, щоб люди не сахалися колгоспу, а просилися до нього. Чим колгосп був вигідний для держави? Та тим, що в колгоспі хліб можна було забрати швидко і до зернини. В колгоспі людина ніщо, бидло безправне, голота. Голотою ж правувать – як за іграшку. З якого боку показав сухаря, туди й бігтимуть. Оце й усі причини. А вигрібання погребів, суди, закон "про три колоски", розкуркулення, то вже методи досягнення розбою. І треба віддати належне тодішній владі – розбійники з них вийшли високої проби.

Із спогадів Луки Левковича ГУСАКА
(с. Чернеча Слобода, що на Буринщині)

...В селі панує бандитизм, жити неспокійно, щодня чуєш про грабунки і вбивства, не тільки вночі, а й удень. Кидати двір без нагляду ніяк не можна. Люди голодні ідуть прохати, а де можна, крадуть, а коли в хаті малеча, то беруть очевидьки. Малих дітей страшно кидать: трапляється, що при пограбуваннях і вбивають. Люди мруть щодня по 10-20 душ на ходу, гірше за всяку епідемію, як одноосібники, так і артільці. Дійшло навіть до людоїдства.

На ділянці Притиківка два брати зайшли до сусідки-вдови, вона була на полі, а вдома сама дівчинка 12 років. Забрали все, що було їм потрібно, а коли дівчина вскочила з криком до хати, убили дівчину і втекли…

На кутку Заярівка в одній сім'ї вмерла дитина – з'їла мати, другу дитину знайшли мертву в хаті, в скрині, сховану на м'ясо.

На Новоселиці один чоловік, з'ївши померлу дитину, пішов до сусідки, в якої позавчора вмер чоловік з голоду. Та сказала, що її чоловік помер не дуже худий. Порадившись, пішли й відрили на м'ясо. При обшуку знайшли голову та обрізані кості.

Мертвих людей ніхто не йде хоронить, лежать по 3-4 дні, закопують їх без усякого обряду і здебільшого без ніякого гробу – як звичайну тварюку.

Померли з голоду сусіди: Барабаш Іван і Макаренко Тихон. Померли Вихтарова Тетяна й Макаренко Яхрем. У Луки Вихтаровського з дев'яти душ лишилося двоє.

Мертвих хоронити ніхто охотно не йде, похоронних процесій ніяких, більшість заривають без будь-яких надгробків. За смертями Вихтарівка пасе задніх, на інших кутках умирає по дев'ять душ за день і по дві в дворі. Люди, які ще ходять, в більшості схожі на живі мощі.

Із спогадів фундатора колгоспу імені Леніна
Миколи Миколайовича ЧИРВИ
(м. Лебедин)

...Мені колгоспники кажуть: "Це ти для того нас у цю кошару зігнав, щоб легше було голодомвидушить? Хліб, худобу картоплю, буряк – все до нитки забрали, навіть посівне зерно вимели. Дивись: уже всі вулиці порожні. Ким же ти, антихристе,

свій план робитимеш, як ми всі видохнемо? Їдь куди хоч, а добувай хліба". А воно й правда: то там, то там під тином у конвульсіях стогне чоловік. Тільки з нашого кутка мерців щодня набиралося гарб дві-три. Спочатку гадав їхать у Київ до Демченка, та мені підказали – там голод ще більший. То й поїхав я до родака в Харківський обкомпартії. Там мене стріли по-людськи, хоч і не ситно, та нагодували, а ввечері в театр повели. Вертаємось з театру вночі, а Харковом гарби їдуть із людськими трупами. То тут, то там крізь щаблі нога чи рука стирчить. "Так і у вас таке, як і в нас?" – питаю. "Мовчи, – родак каже. – Про це й говорить не можна. Прикидайся, що нічого не бачиш."

То родак мені дорогою пошепки і понарозказував: "Ти, каже, Миколо, ще не все бачиш. Ти на базар сходи, подивися. Там попід огорожею гори трупів наштабельовані, а водії одмовляються на Салтовку одвозить. Кажуть – давні, з них уже тече, не підступишся. Свіжіших – тих одвозять, а задавнені гніють, і гній у річку стікає.

Це в нас у центрі міста більш-менш санітарію підтримують: підозрілих арештовують, старців та дітей відловлюють і в залізничне "депо" відправляють. "У яке депо?" – перепитую. "На залізничних тупиках поставили вагони. Ото в ті вагони і звозять з усього Харкова всякий бродячий елемент: старців, безпритульних, хворих, помираючих. Щоб вигляд радянської столиці не псували. Звозять-зганяють у телятники, мовби для відправки в Росію, де голоду немає. Наб'ють людьми один вагон – приступають до другого, третього, десятого. А днів через чотири-п'ять – одкривають перший, а він уже видох. Тоді підганяють гарби, полуторки, безтарки і везуть трупи в Салтовське провалля. Якщо за ці дні у вагоні ще хтось не здох, того перетягнуть у слідуючий, ще живий вагон. А в цей замикають свіжий підвоз.

Наш обком планував трохи інакше: одвезти вимерлі вагони десь за Харків верств за 50-60 і там розвантажувати в заздалегідь викопані ями. Спершу так і робили. Та хіба ти на таку силу ям накопаєш? Та й грабарі знахабніли – за свою роботу вимагають плату хлібом. Дехто, може, і погодився б на таку пропозицію, так страшно – звинуватять, що хліб індустріалізації обком куркульсько-петлюрівському елементу розбазарює.

Тільки це я тобі так сказав "сходи і подивись". І не ходи, і не показуйся, бо збожеволієш. З нашими уже таке було. Крик, стогін, плачі і трупний сморід.

Доки вагон "не погасне", ніхто до нього й не підійде – нерви здають. А як уже затихне, тоді вила в руки і за роботу. Добре, що більшість заселенців "депо" – діти. Їх легше і завантажувать, і розвантажувать. А як наб'ють вагон одним лиш дорослим людом, тоді біда. Грабарі огинаються, бригада на бригаду спирає, чия черга "важкий" вагон спорожняти.

Як бачиш, нелегка наша робота в обкомі. Відповідальна, вимагає виносливості, нервів і сознанія. Через те нам і дають мікоянівський пайок".

Яким уже побитом, не знаю, а прислав той родак на колгосп 12 ящиків пряників. На свинарню. Ну, мовби порчені. От ми: вийшов на роботу – на пряника. Одробив день – одержуй другого. А два пряники в день – це вам що, шуточки? На тих ящиках і вижили. В других, було, весь колгосп, до єдиного двора, вимер, а в нас тільки наполовину.

Із спогадів Кулини Гаврилівни ЛОБОДИ, дівоче прізвище – Цикало (с. Пристайлове)

...У мого діда Цикала Степана Васильовича булоп'ятеро синів: Гаврило, Павло, Петро, Максим і Яків. Знаєте, що можна було п'ятьма парами рук переробить, як ті руки не ледачі? – Гори перевернути. Та ще дід з бабою помічники. Це ж ми тільки так кажемо – дід. А тому дідові, скажімо, ще й 50 не було. Це ж не просто робітник, а віл-волом, як не сильніший. І всі ті руки, всі мозолі їхні пішли прахом. Діда витягли, як злодія, з хати і одправили валяти ліс десь за Архангельськом. А дітей його дорослих, уже жонатих, теж за вітром пустили.

Гаврило, цебто батько мій, прийшов з громадянської поранений у груди. Йому б хоч якусь поміч од властей годилось би дати... Та замість помочі – ярлик: підкуркульник Бо при непі в твого батька господарство опорно-показовим було. Виходить, що батько твій не просто куркуляка, а опорно-показовий куркулига. А ти – син його, одної закваски. От і не стало Гаврила.

Із батькових братів одному тільки Павлові й поталанило – вмер сердешний. Хоч і не своєю смертю, так зате мало мучився. Він добрий механік був, то його в колгоспі й настановили молотаркою правувать. А один чоловік, наш-таки, чернелівський, Холодняк, в обід зняв з молотарки ремінь та й заховав у солому. Хотів, щоб довше спочили люди, – казав пізніше. А тут, як на гріх, велике начальство приїхало: хто зриває "ход заготовки хлеба в народные закрома?!" Холодняк перелякався і ні пари з вуст. Ще б не злякатись: за таке могли б і на місці застрелить. І ніхто не знав, що то жарт Холодняка.

Ото Павла, як "куркульскоеотродье", яке "способное на все", і потягли до сільради. Як там з ним "говорили", не знаю, та прийшов він звідти пізно, все стогнав, охав та за груди тримався. "То не ремінь, то смерть моя", – казав. А тоді попросив, щоб жінка літепла нагріла, вмився і ліг в постіль. А серед ночі й з білим світом розпрощався. Може, це й на краще, що вмер – хату в нас не відібрали. Бо уполномоченийрайонщик категоричносказав: хатутвою продамо, а ремінь купимо.

Холодняк же не паскудою виявився. Чи ж думав жартівник, чим усе те скінчиться? Як уже дядько Павло на столі лежав, Холодняку покійного пробачення просив: то моя, Павле, робота. Хотів, щоб хоч на хвилиночку більше дали спочити. Ти ж сам бачив: люди вихудліта виголоднілі – прямо од вітру валяться...

Дядько Петро – той робив у колгоспі дуже. Як прискали буряки – отруївся, посинів, а надвечір і помер.

Дядько Максим у роду за всіх до землі прикорий був. А як подивився, що в селі робиться... Плюнув та й поїхав у Харків приймакувать. Казав: до влади такі вчепилися, що й нас голодомвидушать, і самі до кінця днів голодуватимуть. Ці все примусом та примусом. Все обманом та наганом. Не знають, прицюцькуваті, що ні од примусу, ні од нагана земля ще ніколи не родила.

І як у воду дивився. Вже восени 1932 року в селі почався голод. Все і вродило рясно, всього й було доволі: і на городах, і в полі, і в садках. Так вимели ж усе, барбосяки, витягли. Оце й сьогодні йдуть, і завтра йдуть. Нишпорять, тягнуть: "давай, куркульскаятвоя мать, хлеб рабочим заводов и фабрик". Пам'ятаю, згребли ми останнє з печі жито – мішок, а виводок активістів уже на порозі. Мати найменшеньку, Парасю, на руки хап, та й сіла на той мішок у кутку. То вони всю хату перелопатили, навіть за ікони заглядали, пучечки калини на тих іконах були і ті забрали. А мішок не запримітили. Ось на тому житі й почали ми зимувати.

Першою вмерла мама. Запишіть, як її звали: Мотрона Іванівна. Нехай це будеяк пам'ять за убієнну голодомрабу божу Мотрону. Тільки ж, мабуть, не так я висказалася. Правильніше – убієннукомуністичноювластю, бо голодтой – штучний, його власть зробила, щоб вигубити село, щоб вигубити дух хазяйський з людей наших.

Тодіям на покійників булоне нариєшся, бо щодня по кілька десятків на гробки одвозили. Моя мама вмерла на початку голоду. Тогодня на нашому кутку вмерло тільки три чоловіки. Ото й лежать вони всі разом в одній ямці: церковний староста, моя мама і ще одна жінка. А далі таке піднялося, що вже й на цвинтар не возили, шукали десь на городі чи на вигоні ямку.

За мамою пішла найменшенька – Парася. Воно ще й говорити до пуття не вміло, усе просить: "Куля, дай копки". Цебто, Кулино, дай картоплі. А де тої "копки" взять, як ми уже другий місяць придорожній бур'ян у ступі товчемо і тою січкою давимось.

Далі упокоїласьМарійка. За тиждень-два – Настя. Під весну звалився Василь. Мучився дуже. Ломило та крутило його всього. Бодай би тих, хто хліб у нас позабирав, хто той голод у наші села приніс, бодай отого б так крутило та викручувало.

Залишилася я сама в пустій, холодній і голодній хаті. Скільки мені днів лишилось до смерті – не знаю, та порятував мене дядько Яків. Хоч і його сім'я голодувала дуже, все ж і мене приютив. Аж тут і до дядька "буксирна" черга дійшла. Прийшли комсомольціі його куркулити. Хліба в нього вже не було, його раніш забрали. А тепер – що в око впаде: рядна, подушки, сокиру поцупили, одяг з жердки потягли. Мій кожушок на одвірку висів і той забрали. Баба Цикалка ще жива була– побігла в сільраду: оддайте, вилупки на голову недоношені, дітську кожушанку. Як вам не гріх – уже й з сиріт шкуру тягнете! Оддали.

Сяк-так дотягли ми до тепла. А тоді оддали мене в патронат. Тут же, таки, в Чернелому. Спочатку він був у хаті Спаська, а тоді в хаті Назарівських на Москівщині. Людей по сибірах порозсилали, хати в них поодбірали і в тих хатах патронат зробили. Завідувала патронатом Ліза Андріївна. Така гарна жіночка. Вона нам як мати була. З патронату в школу ходили, на роботу. Нас там душ 15 чи 20 було.

Я оце вже й вік звікувала, а так ту власть і не допойняла: це ж треба буть такою придуркуватою, щоб дорослих по тюрмах погноїть, а самій взятись їхніх дітей годувать. Їй-богу, треба бути несповна розуму. Так тільки малолітки нерозумні роблять: пташине гніздо зруйнує, пташенят-дрібнотугеть викине, а одного собі для потіхи залишить і вигодовує, бавиться ним. Отак і ми, як ті пташенята, в тому

патронаті були. Братів, сестричок, батьків власть убила, а мене взялась вигодувати, щоб потім увесь вік дорікати: "тебя советская власть воспитывала, а ты, неблагодарная, ее хулишь". Та тут не хулити треба, а чорними прокльонами проклинати. І тих, хто її видумав, заразу таку, і тих, хто голод творив, і тих, хто її відродить хоче.

Найбільше мерців булонавесні. Як уже почав пробиватися щавель, всі, хто ще міг пересуватись, вилізли на луг за Псьол. Отак день повзає по мокречі – вищіпує червоненькі шильця щавлю, а встати несила. Як на ніч зостався в лузі – так і захолов. Як глянеш, було, з гори: скільки тих покійників на лузі лежить! Той калачиком зігнувся, той сидячи захолов, а той чорним хрестом на зеленому полі розкинувся.

Як згадаю – і самій не віриться, що таке було. А воно ж було, було! Чуєте, люди, було! І творили той голодне тільки приїжджі, а й свої людомори-партійці та їх прихвосні: ГолованенкоЯким (Вовк по-вуличному), Цебро Грицько (Громець), Яценко Кузьма... Пріська Батрачка вже опухла від голоду, а Вовк її шилом штрикав, щоб хліб здавала державі. Той Вовк і партійцям служив, і німцям служив не згірш ранішого. Поліцаєм був. То німці, як довідались, як він з людей знущається, то й розстріляли собаку. А що собака, то справді собака був. Грабував селян як сам знав: давай сало, давай самогон, давай вдягачку. Колять кабана, а він уже над душею: давай плічко "на участок", поліцаям закусь потрібна.

Чого я в ту чорну зиму вижила? Мабуть, того, що була вже більшенькою і пішла по хуторах: дещо виміняю, дещо випрошу. Якби сільрадівці не повернули кожушанки – пропала б. Пам'ятаю, йду полем на Чижеве. Це вже жита красувалися. А ходить було страшно, бо людоїдство тоді повелося. Іду, ледве ноги волочу, а із жита висувається на мене чоловік: страшний, розпухлий – дай, дівчино, хлібця. Немає в мене, кажу, та хода од нього. А він тоді за мною. Я бігцем, а сили бігти немає. Мов і біжу, а воно тільки дибцяю. Оглянулася, а чоловік той ще й за мене слабкіший.

Повертаючись назад, те місце житом обходила. Аж тут перед очима знов той чоловік: розпластався в житі, мертвий лежить. І недожований колосок у губах.

Тільки із жита вийшла, аж тут конвой колоністівна роботу гонить. Божечко – дивитись страшно. Не люди – привиди, а вони ж повинні ще денну норму на косовиці дати, щоб миску побювтюхи заробити.

Хто такі колоністи, питаєте? Це за Горками колись панська економія була. Ото там власті й зробили тюрму, а по-нашому – допру. Тих, хто в колгосп не хотів, хто податок не сплатив, і садовили туди. На рік, на два, на три. А називали ту допру чогось колонією. Годуваликолоністівгірш не можна, а робили вони під батогами до упаду. Господи, скільки там лягло нещасних, їх у обчеські ями звозили. Заїдьте на кладовище, погляньте, які ті могили довжелезні. Там, мабуть, по сотні нещасних в одній ямі зарито. "Дорогою смерті" назвали люди ярок од колоніїдо допрівського поля, що за Шевченковим. Ним гнали каторжан на роботу. Це кілометрів 7 буде. Ідуть люди – чорні, виснажені, вихудлі, – падають. А коли впав, значить, уже саботажник. Із саботажниками розмова була короткою.

Так ото я тільки з жита вийшла, а їх гонять. Присіла я, хусткуна очі натягла, лице рученятами затулила...

Чи не найбільший хрест проніс дядько Яків. Тільки він багато вам не розкаже.

Тільки оце до слова дійде і ридма ридає. Ну, зовсім, як мала дитина плаче. Стільки обід в чоловіка на серці, стільки болю накопичилося, що прямо топиться в тому горі. Ви сходіть до нього, він у Чернелому живе.

Із спогадів Михайла Миколайовича КОТЕНКА,
1911 року народження
(Дзюбівка, куток у Рябушках)

Михайло Миколайович кремезний, красивий дідуган. На свої 82 роки досить міцний і ще міцнішої пам'яті. Комісіюрайради зустрів біля двору і здивувався:

–Розпитуєте, хто з голоду помер? Тю на вас! Ви краще запитайте, хто живим лишився, менше писанини буде. Ось смежно зі мною двоє хатищ – вимерли. І по цю руку п'ять хатищ – теж вимерли. А в отому дворі один хлопчик лишився. Далі знов три двори спорожніло. Ось дворище Чегринця, Семеновичем величали. Сім душ в 33-му одійшло. Він з жінкою Параскою і хлопці: Грицько – уже парубок був років за 20, Сашко – років 10, а Миколка мав уже в школу, в першу групу йти, років на 8 витягував. А ще Тетянка була, 5 років. Маленьке, чепурненьке, очі сині-сині, як янголятко. А Дуся – та вже на одданні, дівка. Всі в одну зиму одійшли.

Рядом з ним ще один Чегринець жив. Митро Кирилович. Цей, як гробак у землі рився. Ще темно, а він уже грюк та грюк, уже темно, а він все стук та стук. Жінка в нього Уляна, з Куданівки була. Ці вже навесні перед Богом представилися. Всі четверо: і батько, і мати, і діти – Никанор та Пріся.

І в Йосипа Сахна всі вимерли. І він, і жінка Тетяна, і дітки.

І в Павла Мамона всі. Спочатку Павло з жінкою, Санею звали, а тоді й дріб'язок їхній – Прокіп та Катя.

Сім'я Загорультеж уся вимерла.

В Олексенка Йвана померло троє дітей: Шура на одданні була, Іванові одинадцятий ішов, а Тетянці чи булосім, чи й ні. Батьки теж померли: Іван та Явдошка.

Воскобійник Сергій – той якось вижив. А жінка його Одарка з двома дітками одійшла.

Ще вимерли Макаренки: Давид та Палажка з зовицею. Ось тут на вигоні приймакував Надолько Мусій Іванович. Всі вимерли: і батьки, і діти. Звать як дітей, не пам'ятаю. Знаю тільки, що всі роботящі були. Для роботи їм і дня, й ночі буломало.

І Надольки Панас та Йван померли – рідні брати. Їм років по 20–22 було. Ну, нехай там сім'я велика, прогодувать важко. А то ж два мужики. Там м'язи, як снопи вцуровані. Вони за десятьох роботу перероблять. Та "буксири" їх так почистили, що куди там перезимувать.

У 26 літ помер і Пилип Глущенко. Теж нежонатим був. Більш як 70 дворів на нашій Дзюбівці за вітром пустили. Ви подивіться на село: воно якесь не ціле, а клаптиками попід лісом принишкло. А раніш вулиці булисуцільні. Ота порожнина між клаптиками – і є рани голодноїморовиці. Ще й тепер, як бачите, не зажили.

Який голод, питаєте, був? А який, як півсела видушив? Такий, що ні словами

сказать, ні пером написать. Те, що собак та котів виїли – те дрібниця. Те, що дохлятину із скотомогильника, щоб власті не бачили, тягали – теж ніщо. Серед зими почали мертвяків одривать і їсти, а тоді й за живих взялися. Чегринець, той викрав у Сахнихи хлопця. Зарізав та й з'їв. Гарне таке хлоп'ятко було, Панасиком звали. Тільки рученята мати в зарізяки отняла, під порогом лежали. Та цим не врятувався убивця, все одно помер з голоду. Мені теж холодець ужеснився. Мищенко Платон і Надолько Матвій зачопили мені рота і – в бузок. Та, спасибі, люди побачили і отняли. І ці не вижили. Обоє з голоду померли.

Кого в Дзюбівці розкуркулювали? Як кого? Та оцих же, що ми називали, що голодною смертю померли. Ось вам Чекало Борис Арефійович. Мав хату, сарай, погріб, саж, комору, клуню, сошку, борону, коня, корову. От вам і куркуль. Наклали на нього податок куркульський– сплатив. Наклали ще. І вдруге сплатив. Наклали втретє. Чоловік спродався і ще раз сплатив. Вчетверте спродувать уже булонічого. Ото за несплату податку... Приїхала бригада душ двадцять: хазяїна в шию, жінку з порога пірхнули – давай грабувати. От і вимерла сім'я з голоду.

Так само вчинили і з Василем Олексенком, і з Сергієм Воскобійником, і з Чегринцем Микитою, і з МиколаєнкомМихайлом... Усівимерли, з жінками, з дітками – хоч би хто із сімей лишився. Воскобійник Лазар Іванович з жінкою Надеждою жив зі мною смежно. У них забрали дощаний диван, шафу, сундукі все-все їстівне. І ці вимерли. Хата пусткою зосталася. Тільки й память чоловікові, що його комора ще й тепер на бригаді стоїть. Його, а ще Михайла Миколаєнка. Дві лишилося, а булоколись 13 чи 14 комір на бригаді.

Багато людей вимерло уже по теплу, уже жито наливалося. Той колосків наївся, той торішньої дохлятини. А Іван Антонович Войленко та Андрій Митрофанович Баштовий – ці на бурякахпомерли. Обкопували поле канавками проти довгоносика і знесиліли. А які ж дебелі хлопці були! Років по 20–23, плечисті, красиві, груди, як міхи. Ще нежонатими були. А голод, наче нарочито, викошував де мужніших.

Це все мої сусіди із Дзюбівки.

Багато людей прямо в житі померло. Колосків нахапаються, наковтаються – от їх і покорчило. Хапали чого? Та того, щоб мерщій з'їсти, доки об'їжчик не прискочив.

А об'їждчики були люті – не призведи Господи. Особливо Грицько Древаль і Антон Домашенко (Товкусьпо-вуличному). Ох, і лихі були люди, не одну смерть у муках посіяли.

Хто "буксири" водив? Хо-хо-хо – в кожномуселі були свої катюги. А в нашому, мабуть, найбільше: Дремлюга Сергій, Петро Ткаченко(до завферми вислужився), Грицько Сулига (пізніш головою в Костівщині настановили), Іван Кульомза(після війни директором МТС зробився), Тимофій Давидченко, Тетяна Лугова, Грицько Древаль, Палажка Сахно з Біднівки, Андрій Глущенко (комсомольців водив), Параска Івченко (спеціаліст по горшках). А ще Стегній. Миколою Андрійовичем величали. Вчитель! О! Цей так давав, що й без тютюну люлька диміла.

"Робота" "буксирників" оплачувалась. Крім тих шабашок, що при розкуркуленнівони вкрадуть, власті їм ще й платили натурою: комупідошви для чобіт, комунові підметки, а комуй переди чи халяви. Мало не забувся за Ткаченка Івана Семеновича. Цього й виродком назвать – так будемало. Така була в'їдлива гнида, така в'їдлива. Його теща вдруге вийшла заміж за Івана Дзюбу. А той Дзюба та інколи й поклопочеться серед сусідів: ой, що ж воно буде, що буде? То зятьок і

каже: “Я ось йому покажу, що буде”. І показав. Спочатку задавив податками, далі вигріб усе з погреба, з комори, а тоді й усю сім’ю Дзюбину вигнав з хати. Так вони й вимерли з голоду всі – шість душ на глинище одвезли.

З города приїздили Семен Руденко (головою в Калюжнях зробився, героєм став) та Сашко Мажара.

Семен... Так цей спочатку якимсь начальником у райапараті отирався. Ото його й посилали “на прорив”. Їв усіх поїдом і своїх, і чужих. Он на Йонівці жив один путній чоловік. Хоч і партєйний, а все одно людяний. Так Семен до нього як причепився, чого той “класовую вражду игнорируєть” – і з’їв чоловіка. При обшуку знайшов заховану контрреволюцію. На стіні у рамках фотокарточки висіли, а щоб од скла не одпадали, дядько їх картонкою притиснув. Та от біда – на тій картонці портрет царя оказався. Так хазяїну таку статтю пришили – от і нема чоловіка. Той Руденко всю Йонівку розорив. Тому і вимерла вона вся. Та хіба тільки Йонівка? А Морози, а Гетьмани? А Падалчин Яр? А Вільшанка? А Новоселівка?.. Звели із світу наше село. Звели, як самі захотіли.

Мажара – так цей і мене оштрафував. Заставив сусідських курей для “буксирників” ловить. А я не ловив, а порозганяв. Так він зібрав якесь там засідання в сільраді та й прилатав мені штраф – 50 рублів. О, падлюка.

Уповноважених з города наші селяни прозивали “вахтьорами”. Приїхали в село на скількись там днів, мов на вахту заступили. Путні вони люди були чи нелюди – казать не буду Бо казать про покійників погано – не гоже, а гарного – не пам’ятаю. Нехай краще померлі з голоду скажуть. А їх десятки сотень в нашому селі. Нехай вимерлі дітки скажуть, які то були дяді. А я помовчу...

Розповів отак Михайло Миколайович, а тоді ще й приказав: пишіть усе, як є. Не викидайте ні того, що було, ні тих, хто творив. Це не покійникам треба, а живим. Для науки, для повчання. Щоб знали: пам’ять людська – вона вічна, вона знайде і прокляне своїх душителів. А заодно і новоспечених приструнить.

Виступ колишнього секретаря президії Лебединського райвиконкому С. РУДЕНКА в лебединській районній газеті “Будівник комунізму” від 18 липня 1963 року

“1927–1928 роки були важкими для нашої країни. Державі потрібен був хліб, але куркулі не продавали його, спалювали або закопували в землю. Так, куркуль хутора Пищоли Гудимівської сільради Піщола В. С., який мав 40 десятин землі, 9 гектарів лісу, вітряк, два будинки, 7 коней, 3 корови, 40 овець та багато іншого майна, “продав” державі через кооперацію 15 пудів зіпсованого проса.

Разом з членами тодішньої комуни “Комсомолець України” і активом села Гудимівка – Яковом Герасименком, Карпом Абрамовим та іншими перевірили господарство Пищоли і знайшли 1300 пудів хліба, в тому числі 600 пудів 4-річної давності, 300 пудів

зараженої жуком муки. Мобілізували 40 підвід і забрали хліб для держави. В результатіуспішноїроботи хлібозаготовчихкомісійтравневий план – 12 тисяч пудів – по Гудимівській сільраді був виконаний за кілька днів. Крім існуючого тоді прогресивного податку, через загальні збори населення проводилося самооподаткування, залежно від доходності господарства. Бідняки від нього звільнялися, середняки платили незначну суму, а повна сума його перекладалася на куркулів Так, один місцевий піп, Єнацький Андрій Іванович, мав, крім доходівод церкви, 20 гектарів орної землі, 2 корови, 3 свині і багато різної птиці, будинокна 9 кімнат, віденські меблі, коври. Йому було нараховано самооподаткуванняв сумі 1170 пайових одиниць, що становило близько половини самооподаткуванняпо сільраді. Сплатити доведену суму піп відмовився. Згідно з законом його майно було продано з торгів і на виручені гроші в с. Гудимівкабулавідкрита лікарська дільниця.

Разом з першими комунарами– Дачком, Рудецьким, Волошиним та іншими ведемо боротьбуз куркулями, проводимо серед бідняків і середняків агітаційну роботу про користь колективізації. 19 сімей розкуркулюємопо першій категорії, до двох десятків сімей – по другій. В грудні 1929 року провели по хуторах збори, обрали уповноважених на першу сільськогосподарськуконференцію Гудимівської сільради. Ця конференціяпродовжуваласьмайже дві доби на 2-му поверсі Гудимівськоїшколи. В результатів товариство по спільному обробіткуземлі поступило 250 господарств. Вони організовувались в 7 кооперативів. Це булакрупна перемога сільських комуністів Секретарем партійної ячейки комунитоді був т. Дачко.

Восени 1930 року партія послала мене на роботу в Рябушківськусільраду. На той час тут було 15 процентів кооперованих господарств. У вересні партійна ячейка очолила боротьбуза суцільну колективізацію і ліквідацію куркульстваяк класу. Комуніститт. Падалко, Гладкий, Голіус, ГордієнкоГ. М. доклали багатозусиль, щоб зламати опір куркулів За один день 15 найбільш запеклих куркулівза рішенням бідняцько-середняцької маси були розкуркулені, в тому числі 4 брати Підвезьки. Процент колективізаціїз 15 збільшився до 60.

В той час використовувалась і така форма залучення селян в колгоспи, як “червоні свати”. Це 3 – 5 чоловік активу ходили по хатах і агітували господарів вступити в колгосп. Я проводив агітаційну роботупо вулиці Йонівка.

Крім куркулів, які шкодили справі соціалізму, до них примкнула деяка частина селян, були з ними заодно й деякі комуністи, які злякались широкого розмаху колективізацій. Члени партії Васильченко, Я. Захарченкота інші говорили про “мирне вростання” куркуляв соціалізм. Вони будивиключені з партії. Саме на вулиці Йонівка, де жив Васильченко, справа колективізаціїгальмувалась. На цю вулицю дивились всі Рябушки, особливо середняки, а Йонівка дивилась на Васильченка. Треба було викрити куркулівта їх підголосків. Цьому допомігтакий випадок. Я, нині покійний К. Г. Гладкий та ще кілька активістів провели в будинку Васильченка збори десятихатки. Вони ніяких наслідків не дали. Після зборів випадково я почав розглядати фотографії, що були на стінах хати Васильченка. Під однією з рамок побачив портрет царя-кровопивці Миколи II. Тогож дня скликали в селі Рябушках збори, викрили Васильченка. Протягомсеми днів процент колективізаціїзріс до 90, план хлібоздачіпо Рябушківськійсільраді був виконаний.

В 1931–1932 роках Липово-Долинський район відставав з виконанням плану продажу хліба державі. ЦК КП України організує так звані “буксирні бригади” з числа активу. Райком партії керівником такої бригади, що складалася з 25 чоловік, затвердив мене. Вона була послана в Липово-Долинський район для подання допомоги в заготівлі хліба. В селах Беєве, Бірки, Синівка та інших на керівні пости пробралися куркулі, місцева біднота була зажата. В результі роботи, проведеної нашою бригадою, куркулів буловикрито, усунутовід керівної роботи, хліб одержано. За втрату пильності на загальних зборах комуністів Липово-Долинського району бюро партійного комітету і президія райвиконкому були розпущені, обрано нове керівництво райкому і райвиконкому

В травні 1932 року райком партії командирував мене в с. В. Висторопна посаду голови сільради (до цього я працював секретарем президії райвиконкому). Це село відставало по колективізації, саботувався план продажу хліба державі. Куркулі В. Висторопа і рештки банд залякали населення. Куркулі молотили хліб вночі, закопували зерно в лісах і ін., а то й прямо палили в копах. Парторганізація мобілізувала бідноту, зламала опір куркулів. Було знайдено і відкопано хліб в 900 ямах. Колективізація у В. Висторопі за один рік збільшилась з 18 до 92 процентів.

Колгоспний лад тепер процвітає по всьому Радянському Союзу. Партія устами В. І. Леніна вказала селянам правильний шлях до заможного і щасливого життя. Радісно відчувати, що в цьому є і моя частка праці, праці моїх товаришів, які жили і боролися за комуністичне перетворення села.

С. Руденко,

Герой Соціалістичної Праці, голова колгоспу ім. Мічуріна, с. Гудимівка”.

/З архіву В.М.Лисянського/.

Відступ автора

Нагадаємо, що з причини такої колективізації в селі Гудимівка та прилеглих хуторах голод викосив до 1000 чоловік, в с. Рябушки – до 2500 чоловік, а згадувана вулиця (куток села) Йонівка вимерла майже вся.

Село – пустеля. Будь-яка оселя –
То домовина. Розум – на дибки.
Згасає день. Червоно марить стеля,
Вдивляється в засліплені шибки
Розбита церква.
Там, біля амвона, –
Розтоптане зображення Христа ...
Немов чума, страшна мітла червона
Мете селом.
А зболені уста
Щось шепчуть біля мертвої дитини,
Силкується правиця підвестись,
Аби закрити оченята сину,
Якого звала первістком колись.

– Оце останній... Менших у садочку,
Отамечко, де вибрались сливки,
Побіля тину, в самому куточку,
Поклала у міленькі могилки...
А вже на тебе сил не стане, синку.
Хіба що попрохать про це у них?..
Так не видать червоної косинки,
Не чуть рипіння кожанокстрашних.
Убивці, де ви? Чуєте, іуди?!
Сховайте сина, доки я засну.
Вас прокляли усі нещасні люди,
Тепер і я вас, нелюдів, кляну.
Облиште у сільраді могоричить,
Погляньте лиш: найстаршенький помер!
Навідайтесь. Ви ж тут бували тричі,
Чому ж бо не заходите тепер!
Нема що взять} Авжеж, уже немає,
Хіба що смерть чигає з закутків.
Нехай Господь прокляття не знімає
Із ваших душ вовіки всіх віків!..
...Немов вогонь, оті слова пророчі
В собі спалили залишки життя.
... Червоний день упав на груди ночі,
Шукаючи в обіймах забуття.

Анатолій Удод.

М'ясоздача

Для тих, хто не знає: у роки голодомору селянам доводився план здачі м 'яса державі. Про страшний випадок такої м 'ясоздачі, що стався в одному з сіл, розповіли мені лебединці.

Моя бабуся, царство їй небесне,
Розказувала пошепки мені
Про дикий голод... Слово її чесне,
Але чомусь не вірилось мені...

... Я ріс та й ріс.Сади навкруг буяли,
Достиглий колос землю цілував,
А ті слова у пам'яті не в'яли,
Як трунок п'ють – я правду пізнавав.

Страшна картина склалася докупи
Зі слів бабусь і згорблених дідів:
Я бачив, як везуть до ями трупи,
Освячені зневагою вождів,

Які "перебивалися" пайками,
Погоничі до щастя гнаних мас,
І не вередували коньяками,
Хіба що лиш при вигляді ковбас

Масні очиська зблискували ласо ...
... А повз мерцями кинуті хати,
Безумна мати йшла здавати м'ясо
За нормою, що довели кати.

Їй вибілилась кожна волосина,
Розпався і обвис коси обруч...
Безумна мати йшла здавати сина,
Забитого для цього власноруч.

Вона давно живилась лиш водою,
Бо активісти вигребли і дерть,
Вона була ще зовсім молодою,
А виглядала, як ходяча смерть...

... Несла, аби не вдатись до обману:
Це ж рідна влада – не колишній пан,
Усе що маєм – робиться по плану,
Поки жива – виконуй, тітко, план!

... Прийомщик звиклий був уже до всього,
Бо працював отут він, а не десь,
Він бачив, що не в розумі небога
І тільки запитав: чому не ввесь?

Чому від сина тільки половина?
Для себе зберегла чи для дітей?
Ховати м'ясо – то тяжка провина,
Побійсь, якщо не Бога – то людей!

Вона відповіла йому не зразу –
Слова у горлі стали застрявать:
Приберегла... для іншого... для разу,
Бо більше ж буде нічого здавать...

Коли побачу я нардепість ситу,
Що “зрадників-бандерівців” кляне
За викритії факти геноциду,
Мене цікавить тільки-но одне:

Чи є для неї хоч одна місцина
Свята на нашій страдницькій землі?
І чи болить їм наша Україна,
Розіпнута на Сталінськім хресті?

Чи хоч коли нардепське серце плаче?
Чи біль народу відчува свого?
І що б вона несла у м’ясоздачу,
Бо гріх питать – КОГО?

Анатолій Удод.
Квітень - червень 2008.

Із спогадів Ліди Луківни ВАСИЛЬЧЕНКО
(м. Лебедин)

Як уже мовилось, тему голоду 33-го року автор започаткував публікаціями “Під чорним тавром” у районній газеті ще 1989 року. В редакцію надійшли відгуки і багато з них були типу: заборонити! Це “наклеп” на партію, на соціалістичний лад. Відгуки друкувалагазета, в тому числі і ті, які були на захист автора. В лави оборонців стала і Ліда Луківна Васильченко.

...Хвіртку прочинила смаглява жінка:

– Це ви Ткаченко? Ви про оте чорне тавро, що ним нас сталінщина поклеймила, писали? Спасибі вам за правду.

Так я познайомився з Лідою Луківною Васильченко з вулиці ім. Чапаева в Лебедині, з людиною, на долю якої випала не тільки сталінська, а ще й гітлерівська Голгофа.

– Так оце за святу правду сталінські посіпаки радять вам просити в них пробачення? Ні, нехай кати просять пробачення в свого народу.

Зайшли до хати. Ліда Луківна поклала на стіл руки і так, як на сповіді, мовила:

– Пишіть, пишіть усе. Мене ота порада в газеті, щоб ви просили пробачення – в самісіньке серце, в самісіньку ДУШУ копирснула.

– А ви не боїтесь казати правду? – запитую. – Багато таких сміливців мене

перестрівали, а як ставити підпис під сказаним, так і назад наші. Були й такі, що навіть письмово від своїх слів відмовлялись...

– Ні-ні, я од правди не отступлю, бо повірила в неї. Повірила, що не буде сталінського вороття.

Та й полилася тихенька сповідь за свою і людську Голгофу

– Нас у матері було п'ятеро. Жили на Біднівці в Рябушках. Без діла ніхто не сидів. Той коло худоби, той коло землі, а найменшенький горобців ганяє – всі хліб добували в потові. Батько столяр хороший був. Як зараз пам'ятаю осінь 32-го. Іде в улочку комісія вимітайлів. А батько: "О, Божечко", – та хлібину із столу хап у пазуху і – в лепеху до копанки. Сховався там і сидить. А "червона мітла" все догори дном в хаті поставила – нічого взять. Воно й справді нічого, бо ці вигрібайли вже не вперше в хаті. За головних у цій мітлі були Варка Сахниха, Митро Гурин (по-вуличному – Зоб. Він із штрикачкою ходив і нею все отак: зоб, зоб, зоб), Петро Радчук, Древаль Григорій, Сулига Грицько, Дремлюга (по вуличному – Окатий. Здоровий і страшний такий), а ще Ткаченко Іван (Марфун).

Ото Варка й побачила на столі хлібні крихти і до комісії: "Вони хліб їли. Шукайте".

От Зоб Митро і пішов хазяїнувати шомполом-штричкою по хаті та задвірках. Батько каже: "Та ви ж за ті рази все повимітали. Зробились ми голі, як турецькі святі. Що вам ще треба?"

А Ткаченко Іван:

– Що треба, що треба... Щоб ти до колгоспу йшов і всьо. Бо не тільки горище заметемо, а й тебе самого. Хай ти й не куркуль, а все одно несознательний елемент, бо не понімаєш, шо в колгоспі будежить харошо. Вдома ніхто нічого не держатиме, ніякого тобі ні хазяйства, ні свині, ні городу, бо всього буде по оце поки. По селу буде ходити жарений бугай, а в ньому стримітиме ніж і виделка. Одпапахуй собі, скільки тобі треба, наштрикуй і розкошуй на всю губу.

Батько дивується: чи з глуздуз'їхав чоловік, чи зроду дурний.

А тут і Зоб Митро як ножем у серце: знайшов мішок жита. Ми той мішок за лежанкою замазали. Та він і лежанку розвалив, і жито вигріб.

Ось тут і почалося. Забрали все і з двора, і з хати. Мати плаче: хоч корівку залиште, як не як – дітей п'ятеро. Так де там. Вигнали коровуз хліва, а налигать нічим. Так Петро Радчук здер із стіни рушник (мама вишивала гарно) і на рушникові витяг корівкуз подвір'я.

От і залишились ми без нічого. Як у тодішній пісні:

Ні корови, ні свині.

Тільки Сталін на стіні.

Першим з голоду помер Костик. Йому п'ять років було. Його ми ще спромоглися віднести на кладовище. Другою померла Тоня. Їй було три рочки. Поховали в садку під яблунькою. За нею пішла бабуся – теж поклали в садочку. Це вже під весну. От мати й каже батькові:

– Ти, Лука, як знай, а я піду в Чернецьке полільницею. І дітей туди заберу – і Сашка, і Ліду, і Христофора. Бо вигибіємо вдома. Їй-право, вигибіємо, вже ж півсела людей немає.

З тим і розпрощалися з хатою. Може б, і батько з нами пішов, так куди йому. Як обчистила "червона мітла" хату і їсти стало нічого, зарізали ми коня. Два дні їли конину. Батько розміряв так, щоб протягти на ній аж до весни. А на третій день – як сніг на голову: стук-грюк – "червона мітла" знов у хату. За головного в ній Древаль – катюга. Ага, так ви конину смакуєте? Та батька за барки, та руки назад і разом з кониною на Лебедин відправили. М'ясо здали в крамницю колотеперішньої міліції, а батька запроторили в буцигарню. Та таких йому бебехів навішали, що батько ледве додому доліз. Після такої роз'яснювальної роботи про переваги колгоспного життя батько вже ніякому життю був не радий. Тільки й мовив: ех, дітки, дітки, гіркі наші заробітки. Та будемо й за таке дякувать Богу, бо людям буває ще й гірше.

А гірше й справді було. Той же Древаль влетів колись із таким же, як і сам, до Яремки. Той жив далі за нами, на березі, коло провалля. Влетів, аж бачить – коня немає. Сюди-туди: одна голова та ноги лишились, та й ті вже Яремчині діти доїдають. Ото Древаль ті залишки згріб та на воза. Яремчиха в сльози: остав, проклятущий, нам ці кісточки, бо більш нічого вже не маємо.

А той лютий, як звір, аж піною бризкає:

– Видихай, куркульня і тому подобний несознательний елемент, да здрасті міровой колхознийпролітаріят.

Яремка впав на коліна, обхопив в оберемок катові чоботи, обціловує їх та просить:

– Голубчикудорогенький, рідним братиком тебе називатиму, не мори моїх діток голодом. Чуєш? Богом тебе заклинаю.

А тут, як на горе, на лавці сокира лежала. Мабуть, нею саме Яремка кінські маслаки рубав. Схопив її Древаль обіруч та й угнав нещасному несознательному елементові в потилицю скаженою силою.

– Ось вам, куркульськівилупки, м'ясо! Їжте!

Ранньої весни ми були вже в Чернецькому. Спали усі заробітчани в казармах на соломі покотом. А вошей! А бліх! За роботу давали отакунький шматок висівчаного хлібця і хвостик оселедця. А ще баланду. І навряд чи на тому можна булоб вижити, якби не приловчились красти на конюшні брагу. На Будилкувалками возили хліб, там з нього виробляли спирт, а брагу оддавали коням. Ото хто відром, хто котелкомзачерпне тої браги і навтьоки од охоронця, бо так канчуками спише – до смерті заб'є. А в мене, на горе, не булоні відра, ні котелка, а був чавунчик. Ото й бігаю з ним. Що вкраду, те й розхлюпаю. Незручно. От мама й кажуть: "На тобі оцей шматочокхлібця та оцей хвостик і однеси батькові, і попроси його, щоб тобі котелокзмайстрував".

Прийшла я додомуна Біднівку, а батько лежить в хаті на столярномуверстаті. Даю йому передачу і за котелоккажу, а він: "Поклади той харч на вікні та лягай спи, а завтра будевидно".

Вранці тусую його, щоб котелокхутчій зробив, бо пропаду без нього, а він не встає. Мені й невтямки, що батька вже немає. Побігла до дядька – сусіда. Подивився той і каже: "Він давно вже захолов".

Що тоді я найперше подумала? Я зраділа, що батько вмер. Аякже, отой шматочок, що на вікні, тепер уже буде мій. Я тут же його з'їла, одним подихом проковтнулаі хвостик оселедця.

Покликала з поля матір. Дядько Юхим викопав за хатою ямку, загорнули батька в напільне рядно, поклали в ямку, а загортать уже й сил не було.

Не знаю, скільки днів по тому пройшло, аж тут ще одна біда. Отут, за крайніми хатами Біднівки, колгосп посіяв жито. Охороняв його об'їждчик Григорій Древаль (Монах – по-вуличному). Такий лютий був, що Боже! Канчук у нього – восьмерик, аж розрубувавлюдське тіло. Цей Монах спіймав колись у кормовій моркві Колю Коваленка. Йому тільки трохи більше десяти років було. Спіймав та так нагайкою посік, що геть зовсім дитятко понівечив. А тоді серед моркви на смерть затоптав – одне місиво од дитини залишилося.

Полягали ми спать. А Сашко, братик мій, йому тоді тринадцятий пішов, встав потайки, узяв ножиці і торбуз вишиваного рукавасорочки і подався настригти колосків жита на куліш. Вночі почули за вікном стогін. Мати лап – Сашка немає. На вулицю – він коло призьби стогне і тільки ніжками совае, піднятися силкується. Ледве знайшли коня, довезли в Лебедин, а там зробили операцію. Вісімнадцять дробин йому Монах влупив. Хоч і гріх казать, а це і братика, і нас врятувало. По-перше, в лікарні хоч погано, та годували – от він і видужав. А в нашій хаті на один рот поменшало – значить і нам поміч.

Подумайте, як буложить вдовиці та ще й з трьома дітьми. Сапу поклепать – налий гранчак, в бригадира коня випросить – став літру, виклянчить соломи, щоб як-небудьв хаті мороз поганять – витріщай сулію. От і вигнала мати самогону. Як сьогодні пам'ятаю: саме на Спаса впав перший мороз. Ото вдосвіта й погнали нашу матір босою по інею в Лебедин, в буцигарню. Дивіться, люди, злодійкуведуть! Самогон жене! Наше квітуче життя отруює! Державні фінанси підриває!

От тепер і думаю: за що ми такий хрест несли? За що з нас глумилися різні Древалі, Зоби, Кагановичі та Кохани? А тепер вони ще нас надоумлюють просити в них пробачення. Який тільки глум! Яка тільки політична й моральна розбещеність!

Матір засудили. Погнали в Харків копати котлованипід фундамент цехів якоїсь здоровенної ТЕЦ при "ХЕМЕЗІ". Мама хвалилася: так тяжко було, так тяжко. Достеменно б загинула та врятувала її пісня. Мама співала гарно. Ото її за скажений труд і за милу пісню каторжани й підгодовували.

А ми, троє малоліток, жили самі. Влітку – на калачиках, на гльодові, на щавлі, на акації, на соснових лопуцьках. Взимку – на сушених буряках, на солодушці.

Христофор підріс і в шістнадцять років пішов на фронт. Останнього листа прислав з Латвії. Писав: "Мамо, вчора я вперше в житті наївся.." Ось так: вперше в житті... А далі атака – і нема Христофора.

Вдова-"куркулька" Ганна Іванівна Маліч з синами Христофором та Сашком.

Сашко поліг під Вітебськом. Мене погнали в Германію. Вочевидь, моїй долі було замало каторги сталінської – на тобі ще й фашистської.

Поїзд свистить, матері голосять, плач такий, що аж сумно. А ще пісня серце витягує:

Ти машина, ти желєзна,
Кудидонечку завезла?
Гей, гей, уха-ха-ха,
Кудидонечку завезла?
Ти машина, ти свисточок,
Подай, доню, голосочок.
Гей, гей, уха-ха-ха,
Подай, доню, голосочок.
Завезли мене в чужину,
у глибоку домовину.
Гей, гей, гей, уха-ха-ха,
у глибоку домовину.

Христофор (зліва) загинув у Латвії...

Поліцаї заходились дівчат на самогон мінять. А їм що? Сьогодні випустять, вип'ють, а завтра знов заметуть. Мама до вагона руками тягнеться, щоб хоч доторкнутись мене, а поліцай Володька Ємець прикладом її в плечі, в плечі:

– Ти, лярва, викупу не приносила – куди прешся!

Німець стоїть, нічого не мовить, а свої недолюдки розпинаються, а якже – активісти нової влади. І до війни в активістах ходив, і при німцях. А тепер десь в Середній Азії теж неабияке цабе.

Боже, Боже, який тільки світ чорний та гіркий! Бачила табори і в Мюнхені, і в Бад-Тольці. Не поминула табір смерті Дахау. Намучилась, набачилась, натерпілась. Були й такі часи, що шукала душевного порятунку в зашморзі... Всього було.

Була і в бауера. Його син – якесь офіцерське цабе. Ото й привіз він з фронту на втіху якусь шльондру. На вид чепурне-чепурне та гарне, а в душі – підле, гидке, що й тріскою взяти бридко. Він заставляв мене тій німкені в ліжко кофію подавати. Так я оце подаю і таким приємним голосочком:

– Біте, фрау, бодай би ти тією кофією захлибнулася, лярво!

А воно мені:

– Данке шон, фрау Лідьйо.

Так довгенько було. Я їй ото болячок у душу та в печінки понасилаю, а вона мене все данкеншонами годує.

А тоді колись мені прямо в вічі, по-нашому:

– Знаєш що, Лідко, може б, досить мене клясти, а то ще й справді якусь хворобу накаркаєш.

Божечки! Я з переляку так на зад і сіла. А вона:

– Отакої ловись! Чого тебе правцем поставило? Давай краще домовимось: ти мене не видавай, а я тебе. Тільки не кляни більше.

Вона, мабуть, спеціально з тим німцем у Німеччину приїхала. Може, по завданню

чиємусь. А чому дивуватись? Там як нашого люду було! І остарбайтери, і полонені. Були й такі, що до останнього патрона воювали, а були, що й не дуже... Один з тих, що "не дуже", Коля з Полтавщини, той з приповідкою:

В тридцять третьому
Пухли з голоду,
Так за що ж тоді
Класти голову?

Оце як подумаю тепер, мов, і правильно сказав, мов, і не дуже. А взагалі-то обідно робиться. Ну за віщо з нас влада так посміялася? Тепер ось читаю в газеті Ваші статті "Під чорним тавром" та відгуки тих, хто те тавро ліпив на душі наші і думаю: які ж вони тільки живучі, кати народу нашого, які ж вони тільки нахабні! Значить, ще почувають в собі силу, ще надіються воскреснути, надіються ще раз занести над нашими спинами сталінську нагайку.

Тільки нехай знають: в людях тепер воскресла сміливість, ганьбити себе народ не дозволить. Як би вони не били себе в груди, як би не величали себе ленінцями – ніхтоїм уже не повірить. Вони поплічники Беріїв та Кагановичів, Єжових та Ягод. Їхня правда списана на наших спинах, а ще розкидана рясними могилами по садочках та вигонах, а ще більше – по глинищах та ярках насипом. Порада їм одна – просити прощення в свого народу. Хоч би й так, як це зробила Варка Сахниха – денно і нощно била поклони в церкві за свої гріхи тяжкі. А Древаль (Монах), може, з совісті, а може, з дурної люті почепився в садку на яблуні. Ще раз до тих палачів, які пнуться в святці, звертаюся. Знайте: під вашим чорним тавром наш народ уже ніколи не буде.

Із спогадів Олександри Яківни КАЛІНІЧЕНКО
(с. Курилівка)

...Власті пояснювали голод недородом. Затуманювали очі. Їли таке, що й не придумаєш: черезсідельники, гужі та халяви варили, крали збрую із сириці, варили і їли. А ще кору, бруньки, дохлятину... Все їли. Умирали дуже. Зайдеш в хату – всі покотом. На віз – і одвезли. Цілі сім'ї вимирали. Хоронили – хто як міг. Жінка вмерла, то чоловік віконниці зняв, ямку ними вимостив, так без гроба й поховав. У сусіда Пилипа жінка вмерла. Така красуня була. А ставна! А висока! Поклали на віз – голова теліпається. А за нею вся сім'я вимерла.

Це попервах так було, що одвозили і ями копали. А як пішов уже великий мор, то й ховать булонікому. Я за сусідів скажу. У Залізного Івана вся сім'я вимерла: він, Фанасій – брат, Марія і Уляна. У другого Залізного, теж Івана, вмерли: він, Оксеня – його мати, дочка Наталка і син Петро. У Палажки Багмет умерло двоє дітей: Ванько і Парася.

У Панченка Василя Гнатовича вмерло четверо дітей: Паша, Надя, Люба та Андрійко.

На Балабівці з голоду померли Рябушко Василь, Рябушко Микола, Рябушко

Ліза, Кунтирь Мокрина, Кунтирь Микола, Семен Древаль, його жінка – Шура, Іван Гмиря – увесь куток вимер.

То був страшний рік. Голодували, бо власті під зиму позабирали в людей усе. От і дійшло до людоїдства. У нас, в Курилівці, мачуха нерідну дочку зарізала. Дівчина просилася: "Не ріжте мене, я не буду їсти просити". На другому кутку ще одна мати з'їла дочку.

Прийшли до Ляшкової Моті, і так культурно "Здрасть, куркулько Як куркулям поживається? Яка, Мотько, у твоїй хаті обстановка?"

Жінка проста, неграмотна, ото й каже: "А яка? Причілок кукурудзинням обставила, а спереді – сніпками картоплиння. Зимою ця обстановка щось та гріє, а на розталі в грубі попалимо".

"Собашники" регочуть з жінки. А тоді корову – на налигач, картоплю, гарбузи – на воза, а саму – в плечі. Та й вигнали разом з дітьми з хати.

У Ляшко Мотрі власті забрали корову, картоплю, а її з дітьми теж пустили попідтинню. От сім'я й вимерла. А Мотря стала як не сповна розуму. Заманила двох дівчаток, а тоді побила їх і поїла.

Голодтакий великий був, що люди аж божеволіли. Ото й їли одне одного. А ще під кригу кидались, у петлю лізли. Не могли терпіти тих мук, на які їх власті прирекли.

На ярок померлих звозили. Їх там стільки було! Спочатку землею присипали, а тоді тільки соломою притрусять і все. Коли це чую: щось смаженим пахне. А то люди соломку позгрібали та й смажать нею мерця нещасного. Покоптять-покоптять та й гризуть. До того ярка і комісія приходила, страшила людоїдів, ганяла. А вони мов і не чують. Так наш один сільрадівець (не будуназивати, щоб діти не ображалися) як узяв одного гризуна за петлі, як зацідив у зуби...Той упав на підсмажений труп і ще скаженіше почав гризти.

А нам: то недорід. Хто не знає, може, й повірить. А ми, старші, самі бачили, яку моровицю партійні робили, та ще активісти, сільрадівці. Поодбирали все, а нам туману в очі: недорід!

* * *

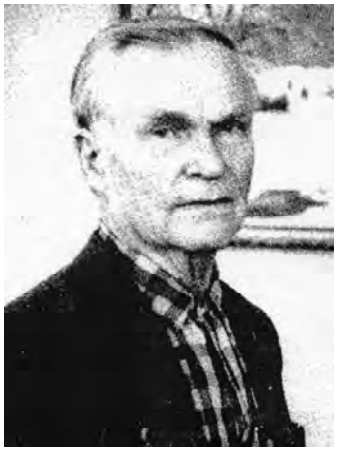

Ім'я заслуженого художника України **Андрія Микитовича Мордовця (1918-2006 рр.)** відоме далеко за межами нашої держави. А для Лебединщини це ім'я особливо рідне. Народився він неподалік Лебедина – в с. Куличка Там же закінчив 3-класну школу, а в с. Будилка – семирічку. Далі шляхи Андрія Микитовича пролягли через Харків, де він навчався в художньому училищі. Ленінград…Потім були фронти Фінської та Вітчизняної війн. Зрештою, домівкою став Чернігів.

Та з рідними краями Андрій Микитович зв'язків не покидав. Щоліта відвідував Лебедин і рідне село Куличка А в дарунок землякам завжди привозив свої картини. Тільки Лебединському художньому музеєві він подарував понад 100 полотен.

В цій книзі ми подаємо спогади художника про своє село.

“Місце, де я народився, досі бентежить мою душу. Це село Куличка Там минули мої дитячі роки, там я почав пізнавати світ. Село не булоглухим і забитим. Тодітам булатрирічна школа, сільбуд“Просвіти”, де селяни збирались і ставили вистави з української класики. В селі читались лекції, влаштовувались вечори запитань і відповідей, привозили артистів, співаків, кобзарів, циркачів, пізніше з’явилося кіно. Була гарна бібліотека, що залишилась від поміщика Красовського. Пам’ятаю деякі книжки та журнали з тої бібліотеки. Особливо цікавими для дітвори булижурнали “Всемирная иллюстрация” за 1880-1881 роки.

Селяни тоді жили і працювали в індивідуальних господарствах. Взимку невідкладної роботи не було, вечорами гуляли, збиралися сусіди у сусідів. На тих сходинкахлюди часто по-доброму згадували молодогопана Олексія Красовського. Він був неабиякою людиною. По-перше, не цурався простих людей, ходив у селянськомуодязі, цінував народне мистецтво, бо у себе зібрав сотні і сотні зразків диво-килимів, рушників, ткання, різьби, іконопису А ще був неабияким художником, тож полишив у селі чимало картин, на яких змалював місцеві краєвиди, селян за роботою, молодь на гуляннях.

А в 1917 році дехто із збаламучених селян пішов-таки у панський дім за поживою. Хазяїни, як на диво, не дуже й суперечили таким грабіжникам. Несе жіночка стос мисок у фартусі, а поверх них ще й кухлик розмальований стоїть. То старий пан: “Та ти б, молодице, кухлика не брала. Мені мама подарувалайого на день народження ще як я був дитиною”.

Одним словом, пішло панське добро за вітром. Колишні майстерні, гуральня, цегельня, токи, корівники, воловні – все понищилось. Ні-ні, щось в комунітаки прижилося. А тоді й комуназледащіла, зголоднілаі упокоїлась.

А люди…люди жили більш-менш заможно. Це я про роботящий люд кажу. А що земля в нас – пошукай кращої, ліси – золоті, ставки – як море. Ще й дорогу на Лебедин пан вимостив.

А як почалась колективізація– стали наших селян “у комунію” силою заганять. Батько-мати – на роздоріжжі, отож і питають мене:

“Ти, Андрію, грамотніший, лозунги там різні малюєш – порадь, що робити! Іти в соз, чи плюнуть?”

А я справді на лозунгах уже знався – навчався в Будильськомуремісничому училищі і там мій художній“геній” був помічений начальством. Тодівоно й довірило мені малювати різні там заклики, діаграми досягнень і навіть плакати, на яких зображені і ферми, і корови, і, навіть, люди. Малювати вождів у мене дозволу не було. Лозунги булирізні:

“Уничтожимкулацкуюгидру контрреволюции!”

“Поп и бог – за порог!”

“Плекаймо класову лють!”

“Знищимо індусяче господарювання, як гальмо світової комуни!”

Отож на запитання батька відповів словами щойно написаного лозунга:

“Мужик, не будь трусом – не будь індусом!”

От і стали батьки колгоспниками. Ото з того дня й почалося безхліб’я. Я кажу не тільки про нашу сім’ю, а взагалі про села. Повернуласьпанщина. Тільки лютіша, скаженіша і жорстокіша. Коли з пана пан – воно ще якось терпиміше. А коли з хама пан… А тут як

хамів наїхало! З двора в двір ідуть валками. Забирають, вигрібають, тягнуть.

"Пролетариату нужен хлеб" – кажуть. Все вірно. Я теж такий лозунг писав. Тільки ж хлібець і селянським діткам потрібен.

Хто "буксирні бригади" водив? А хто… головний командир Харитон Фролов, Федір Радченко з Будилки, голова сільради Пономаренко, Степан Розпутько, Пилип Моренець, Семен Воскобойник. А ще "заядла Пріська". Це так селяни комсомолку-активістку Пріську Ворожчих увеличали.

Куличці од них менше дісталося, а цим хуторам: Забуги, Тригуби, Ляшки, Корчани, Топчії, Захарки, Гребці, Пищоли – прямо біда – зовсім понищили. А тоді ще й арешти, висилки, п'яний розгул… Довжик та Олешня – які села, а й ті майже повністю вилягли.

От дурновладдя яке: хіба ж руїна до чогось путнього приведе. От і привела до лиха – голод такий розпочався!.. Отам за селом заводські бражні ями були, так до них голодний люд з усієї округи злазився. Куличка наче рятівною мекою зробилася. Дійшло до того, що хтось там тільки прикопав покійника, аж дивись уже одрили і на шматки розтягли.

Люди з голоду вимирають, а "буксирники" з хати в хату, з хати в хату – віддай хліб, віддай картоплю, віддай кожух, рядно, онучі… Здичавіння якесь!

Батько каже: "Бачиш, Андрію, які твої лозунги. Давай, мабуть, тікать із села, доки ще ноги носять".

Ото й потіг батько із сестрами на Харків, брати – в Донбас. А через якийсь час батько й мене забрав до себе. Влаштувався я на будівництві теслярем 3-го розряду. Хоч і жалюгідну, а таки мав платню і сякий-такий пайок. От і вижили. А села… Та ви самі погляньте на Куличку– немає села. Що колективізація та комуна понищили, що голод розігнав, а тоді ще трудодень-дармодень долучився. Вже й дивитись боляче: кілька ще животіє хатокі майже жодної молодої душі. Де поділася пісня, де подівся гомін, немає ні клубу, ні школи, ні бібліотеки, вищим критерієм щастя став не чесний труд, а чарка. Устав би та й подивився на Куличку пан Красовський. Подивився б, для кого він бібліотеку зробив, завод, музей, для кого він в революціонерах-демократах ходив, через кого його царська охранка ганяла. Подумаю отак і сумно стає од тої руїни".

Із записів Михайлівського голови
Віктора Миколайовича ЛИСЯНСЬКОГО

Близько 600 жителів Михайлівської сільської ради теж у списку страдників. Вони чесно трудилися на землі, але з вини тогочасних державних керманичів змушені були від голоду лягати мертвими у рідну землю-годувальницю.

Вимирали тоді, в 1932-33-му роках, цілі сім'ї: чоловіки і жінки – похилого віку й у розквіті літ та здоров'я, юнаки і дівчата, немовлята.

У мальовничому куточку Михайлівки – Пушкарівці – проживала роботяща сім'я Василя

Федоровича Розпутнього. До літа 1933 року усі члени великої родини вимерли: у квітні однорічна дівчинка Паша, 19 червня – 9-річна Марійка, 4 липня – братики Іванко (3 роки), Михайлик (7 років), через 3 дні – сестра Наталочка та батько Василь Федорович.

Така ж доля спіткала і родину 66-річного Леонтія Тимофійовича Розпутнього. За спогадами 89-річного (на жаль, нині покійного) Григорія Леонтійовича Розпутнього, його батько намагався всіма силами врятувати дітей від голодної смерті. На горищі хати він змів залишки зерна і повіз молоти його на борошно у вітряк х. Парфили. Вночі злодії пробралися у вітряк і викрали зерно. Сім'я залишилася без хліба. Померли спочатку батько Леонтій Тимофійович і мати Єфросинія Тимофіївна, а потім сини Іван, Олександр і Андрій. Григорій випадково залишився живим, адже виконав передсмертне прохання матері: "Іди, синку, з дому, де-небудь знайдеш роботу, за яку даватимуть їжу".

Тільки протягом листопада 1932 р. на вул. Загалівка померли з голоду Павло Ілліч Ровенський і його діти: Семен, Григорій, Марія і Микола. Цей перелік можна продовжувати. Згадує 86-річна Ганна Никанорівна Підмазка: "Роки голодомору нині навіть важко згадувати. Які страждання довелося пережити людям! Їли все підряд: черепашки, горобців, листя дерев, траву, мерзлу картоплю, буряки. Від недоїдання люди пухли. Наша мама, щоб врятувати сім'ю від смерті, змушена булана хуторах обмінювати залишки полотняного одягу, весільні рушники на склянку пшона, картоплю чи буряки. Довелося продати сімейну реліквію – гарно оздоблену скриню. Але батька, Никанора Олександровича, врятувати від голодної смерті не вдалося. Знайшов свій останній притулок наш батько біля своєї хати, адже навіть поховати на кладовищі булонікому".

У 1933 році Галині Іванівні Василенко було 10 років. Дитяча пам'ять зафіксувала трагічні події голодомору. вул. Якубина – Прокіп Іванович Заєць, 45 років – померли дружина і дві доньки; Петро Заплюйсвічка, 35 років – померла дружина і два сини; Литвиненко – (прізвисько Грицюня) – померла дружина; Гаврило Рудик, Петро Рудик, 19 років; Андрій Заєць, 1909 р.н. – померли дві доньки; Уляна Заєць, 1925 р.н., Федір Хоменко, 1909-1910 р.н.

82-річний житель Байрака, інвалід І групи Великої Вітчизняної війни Іван Михайлович Медвідь з болем згадує роки голодомору За короткий час померли з голоду батько Михайло Оврамович, братики – Петя (2 роки) і Василь (5 років).

Мати вже втрачала останні сили, не могла піднятися, тому наказала 13-річному Іванові йти з дому і рятуватися від смерті. Пішов пухлий з голодусин у світ білий, жебракував, на роботу спочатку не приймали, бо Іван був неповнолітнім. Додав собі 2 роки і з допомогою Дмитра Павловича Стожка влаштувався на роботу у бригаду "Польове" місцевогорадгоспу, де давали хліб і суп. Не доїдаючи, Іван потрохузбирав хліб і відносив його у Михайлівку уже майже безнадійній мамі. Поступово сили поверталися до неньки. Так син врятував свою матір від голодної смерті.

Житель Михайлівки, інвалід ІІ групи Вітчизняної війни Михайло Григорович Рудик зі сльозами на очах згадує, як по вул. Московській дорослі чоловіки піймали хлопчика Івана Зайця, який у пошуках їжі заліз у чужий город, викопали яму і стоячи живим закопали Іванка в ній, а іншого хлопчика з Боганівки – Пилипа піймали на грядках: забили до смерті.

На Загалівці проживала бідна одинока жінка Марія (прізвисько Кислячка). Сусід Григорій Григорович Левченко, звинувативши її у крадіжці курей, обвішав Марію пір'ям і водив по селу.

Але прикладів людяності і самопожертви було набагато більше. Люди ділилися з голодуючими останнім, намагалися врятувати від голодної смерті сусідів, дітей.

У с. Шумили був колгосп "Нове життя". Все вирощене колгоспниками згідно партійних директив здавалося державі. Люди за свою тяжку працю майже нічого не одержували, у 1932-1933 роках невеличке село охопив голод.

Щоб якось полегшити становище односельчан, голова колгоспу Кузьма Петрович Колот, бухгалтер Іван Якович Шумило, завгосп Василь Іванович Шумило вирішили допомогти колгоспникам. Усі комори, вітряки, де зберігали зерно, були закриті і запломбовані, адже все збіжжя підлягало здачі державі.

Керівництво колгоспу наказало мірошнику Василю Заплюйсвічці вночі змолоти зерно, а вже вранці комірник Микола Юхимович Парфило видав по 1 кг борошна на кожного члена сім'ї.

Згадані вище мужні люди прекрасно розуміли, що їх дії безкарно для них не пройдуть. І справді, десь о 8-ій годині у Михайлівську сільраду з Шумилів надійшла звістка про "самодурство" голови колгоспу і його однодумців. Працівники НКВС через кілька годин заарештували всіх причетних до видачі хліба. Без суду і слідства їх відправили в концентраційні табори Мурманську і Сахаліну, звідки вже не судилося повернутися живими на рідну Україну Івану Яковичу Шумилу, Василю Івановичу Шумилу, Василю Миколайовичу Заплюйсвічці.

Під час роботи з архівними документами кинувся в очі факт: найбільше наших земляків вимерло від голоду протягом зими-літа 1933 року: у березні –17 чол., квітні – 39 чол., травні – 55 чол.

Літнє сонечко у червні-серпні 33-го року не допомогло вже виснаженим людям вижити, і їхній організм не витримав випробування протягом двох років. У червні відійшли у вічність 142 чол. Так, 4 червня 33-го померли Уляна Олексіївна Шабля (70 р.), Трохим Лукич Шабля (70 р.), Ганна Іванівна Котляр (4 р.), 5 червня – Панас Наумович Підопригора (27 р.) з Шумилів, Степан Григорович Заєць (55 р.) з Михайлівки і багато інших. Липень 1933 р. зафіксував 102 голодні смерті, серпень – 36 смертей. З особливою люттю чорна коса смерті пройшла по х. Андріївський (нині с. Байрак). Згідно з архівними даними, тільки 30 червня 1933 р. у ньому померло 48 чол., серед них: Юхим Тихонович Діденко (58 р.), Яків Ілліч Голуб (33 р.), Григорій Данилович Харченко (22 р.), Варвара Мамонівна Бігун (4 р.), Олександр Мамонович Бігун (4р.), Захар Павлович Харченко (50 р.), Ганна Павлівна Харченко (4 р.), Ївга Дмитрівна Харченко (37 р.), Іван Іванович Харченко (6 р.) і багато інших.

Таємне розпорядження тодішніх більшовицьких можновладців забороняло працівникам сільських рад у книгах реєстрації актів про смерть вказувати справжні причини смерті громадян. Ось чому найчастіше в них фігурують: "старческе виснаження", "міокардит", хоча, як свідчать ті, хто пережив голодомор, причиною смерті був голод.

Тільки зрідка взимку, частіше весною-влітку 1933 р., мабуть, з певних причин (можливо, з жалю) в записах з'являється "помер від недоїдання та упадку сил".

Але найбільше “не повезло” в цьому плані померлим жителям хуторів – Андріївського, Шумилів, Парфилів, Криничок, Степного, яким взагалі не вказували причин смерті, просто робили запис “помер вдома”.

Але правду про жахливі роки голодоморуне вб’єш, не заховаєш. Наш святий обов’язок – встановити імена мучеників, увіковічитиїх у пам’яті нащадків. Протягом травня-липня 2008 року на територіїс. Михайлівка плануємо встановити меморіальну стелу, де на мармурових плитах будуть навічно викарбувані прізвища жителів Михайлівськоїсільськоїради, яких скосила смерть Голодомору1932-1933 років.

* * *

Кандидат економічних наук **Михайло Сидорович Шкурка** – корінний лебединець. Тут жили його і батьки, і діди, і прадіди. Тутвін закінчив школу і сільськогосподарськийтехнікум. Довгий час працював у Міністерстві сільського господарства. Зараз –пенсіонер. Проживає в Києві. До нашої книги він долучив і свої роздуми:

“Класики дискредитованого історією суспільного ладу, існування якого силою насаджувалося більшовиками-ленінцями, стверджували,що історія людства – це історія війн. Такий навмисно спотворений погляд на історіюмав на меті під личиною науковостівідкрити широку дорогу для громадянських війн у всьому світі, загарбання чужих територій, експортуреволюцій в інші країни тощо.

Щодо України, то теоретики марксизму-ленінізмунавмисно “забули” вказати на такий різновид винайдених ними воєнних дій проти власного народу як голодомори, депортації, розстріли. При цьому не гримлять гармати, не ляскотять гусеницями панцерники, не гудуть в повітрі бойові літаки. Зовні все діється шито-крито. Непосильні плани хлібозаготівель, примусове вилучення у людей продуктів харчування, причому, не тільки зерна, а й картоплі, буряків, моркви, навіть того, що вариться в горнятку на момент приходу на подвір’я “буксирів”, і вони отримали очікуваний результат– масове вимирання людей, в першу чергу селян.

Виникає запитання, а заради чого це робилося?Відповідь доволі проста. Справа в тому, що більшовицька влада із історії знала, що Україну населяє волелюбний народ, який століттямивиборював свою незалежність.Від коготільки не доводилося нам оборонятись, відстоюючи своє незаперечне право на волю, – і від поляків, і від турецько-татарських орд, та найбільше – від російськогоцаризму.

Після військовогопереворотув Петрограді в 1917 році більшовики всі сили кинули на збереження територіальної цілісності колишньої імперії, але тепер уже під вивіскою “радянської”. “Шматок” був надзвичайно великим, щоб його можна

було проковтнути, і тому у "самостійне плавання" більшовики "добровільно" вимушені були відпустити Фінляндію і Польщу.

Що ж до України, то тут нова влада готова була стояти, як-то кажуть, на смерть. Підтвердженням цього є розстріл загону київських студентів під Крутами на Чернігівщині, а також інспіроване більшовиками криваве повстання робітників на заводі "Арсенал", штурм московськими військами під командуванням полковника Муравйова Києва та багато інших воєнних провокацій проти України.

Після завершення громадянської війни і практично до середини п'ятидесятих років минулого століття з метою остаточного приборкання України, радянська влада організувала три штучних голодомори на нашій землі, які забрали на той світ більше людських життів, ніж втратила наша країна за війни, які будь-коли точилися на її території. Не говорячи вже про втрати потенційно ненароджених дітей, про катастрофічне порушення демографічної рівноваги серед населення, що дається взнаки не тільки сьогодні, а й прогнозується вченими ще й на більш віддалену перспективу.

Комуністи і дотепер заперечують штучні голодомори, напевне відчуваючи, що рано чи пізно за геноцид українського народу їм прийдеться відповідати. Впродовж майже семидесяти років вони примушували медиків спотворювати діагнози причин смертності голодуючих в той час людей, нищили архіви, залякували живих тільки за одну їх згадку про голод. Та одне їм було непідвладне – це знищення живої пам'яті народу. В сім'ях, озираючись, щоб ніхто не почув із сторонніх (бо сексотство було масово розповсюджене в Радянському Союзі), батьки передавали своїм дітям гірку правду про пережите. Отож про все почуте від своїх батьків, старших братів і сестер і самим пережите я мушу розповісти в цій короткій сповіді. Я не випадково сказав "мушу розповісти". Справа в тому, що покоління, які пережили довоєнні голодомори, практично вже відійшли у потойбічний світ, а з ними і "канули в Лету" свідчення про все ними пережите. Залишилися ми – "діти війни". Ми є свідками голоду на Україні в 1946-1947 роках і добре пам'ятаємо все те, про що нам розповідали наші рідні і близькі. Але нам також вже за сімдесят. Отож треба поспішати.

В фундаментальних виданнях та засобах масової інформації здебільшого наголошується на трагедії голоду в 1932-1933 роках. Так, це справедливо, адже це був не просто голод, а в повному розумінні цього слова, це був геноцид, сплановане винищення українського народу. Та на Україні, крім голоду тридцятих років, як відомо, були ще дві голодовки, хай менші за своїми наслідками, та все ж мільйони наших співгромадян неприродним шляхом пішли з життя. Коли ж розглянути послідовно всі трагічні події серед цивільного населення в їх взаємозв'язку, в контексті внутрішньої і зовнішньої політики тодішнього уряду, то перед нашими очима відкриється істинна сутність радянської системи, існування якої було немислиме без застосування сили – репресій, голодоморів, депортацій тощо.

Я зупинюся лише фрагментарно на подіях того часу, які пережила наша сім'я в двадцятих-тридцятих роках минулого століття (зі слів мого батька Сидора Макаровича) та в післявоєнний період, які я добре пам'ятаю особисто.

1921-1922 рр.

Нещасливим видалося для нашої сім'ї двадцяте століття. Першим в російсько-японській війні загинув старший брат мого батька – дядько Яків. За яких обставин і де могила рядового солдата Шкурки Якова Макаровича ніхто не знає. Десь там на Далекому Сході знайшов свій вічний спочинок цей бранець російського царизму.

В 1914 році розпочалася перша світова війна. Якраз в цей рік мого батька Сидора Макаровича було призвано до лав російської армії. Завдяки неординарній статурі і хорошому стану здоров'я військовуслужбу він проходив в С.Петербурзі в елітних частинах лейб-гвардії. Коли ж на фронті становище російської армії ускладнилося, цар вимушений був і елітні підрозділи столиці відправити на Західну дільницю фронту. Так батько опинився в самому пеклі бойових дій неподалік від міста Ковель.

Там було звичайнісіньке пекло. Тривалий час бойові дії носили позиційний характер. Мокрі окопи (а солдати не могли навіть випростатись, бо ледь підвівся, як у тебе влучить куля німецького снайпера), постійні артилерійські канонади, з повітря ж час від часу дошкуляла авіація. Серед солдат почалися хвороби. Так тривало не один місяць, аж доки одного ранку наші солдати не помітили в протилежних німецьких окопах якесь підозріле пожвавлення. На бруствери окопів ними виставлялись патефони, лунала музика. В перервах німці кричали: "Рус, сдавайся, вашего царя больше нет". Так виснажені і хворі наші солдати зустріли жовтневий переворот у Петрограді.

Через тяжку хворобу – радикуліт батько ледь-ледь міг пересуватися, тож якби не земляк з Межиріча (пам'ятаю з розповідей батька, його прізвище було Магаляс), він так і залишився б у тих болотах.З горем пополам вони добралися до Лебедина. А далі майже два роки тривало лікування.

Політична обстановка в Україні вкрай загострювалася. Після невдалих визвольних змагань розпочалася громадянська війна. Яких тільки малих і великих військових і бандитських формувань не перебуло на Лебединщині. В цей час у подружжя Сидора Макаровича і Меланії Миколаївни народився первісток – Іван.

Через рік, коли громадянська війна вщухла, Україну спіткала нова біда – голод. Він продовжувався два роки – 1921-1922 рр. Рятуючи сім'ю від голодної смерті, батько їздив у Харків, щоб добути там хоч якісь продукти. То були небезпечні подорожі. Вагони були биткомнабиті голодними людьми. Комуне пощастило попасти всередину, чіплялись на підніжки або їхали зверху на вагонах. Люди були знесилені, і хто не втримався або заснув на ходу поїзда, попадав прямо під колеса. Держава практично не допомагала голодним, зате, реквізуючи церковні дорогоцінності, блюзнірськи заявляла, що робить це начебто "в помощь голодающим Поволжья". В дійсності ж, в основному все йшло на потреби партійної номенклатури.

Смертність була масовою. Наша сім'я також понесла втрати – помер первісток моїх батьків – мій дворічний брат Іван.

Партійні бонзи усвідомлювали наближення катастрофи не тільки в суспільстві, але й для них самих. Тому "головний архітектор" жовтневого перевороту у

Петрограді в 1917 році запропонував негайне проведення в країні нової економічної політики (НЕПу). Це оживило життя в країні, налагоджувався малий бізнес, з'явився хліб і до хліба. Наївний український селянин думав, що оголошення НЕПу відкриє свободу працювати на землі, причому навічно. Партія ж, одержавши перепочинок від невдоволення селян, вела гарячкові пошуки можливостей усуспільнення землі і засобів виробництва на селі. В сільській місцевості на базі економій поміщицьких господарств створювалися комуни, які з часом себе дискредитували. Була також спроба організації різного роду товариств та гуртків по спільному обробітку землі, але й це не дало позитивних результатів.

Мій батько Шкурка Сидір Макарович – рядовий третьої роти лейб-гвардії гренадерського полку.

Пригадується розповідь мого батька, як був створений такий гурток у Лебедині по вулиці Ламахівці (тепер Червоноармійська). Цей гурток об'єднував приблизно п'ять-шість дрібних господарств. У кожного був свій кінь, віз, засоби для роботи на землі – соха, борона, коси тощо. Земля ж була усуспільнена. Всі члени гуртка були сусідами, добре один одного знали, працювали на спільний результат– урожай. Та не всі були щирими до роботи. Як було при такому господарюванні, згадував мій батько: "Поїдемо було оорати усуспільненуниву. Почнемо роботу. Я, наприклад, орю на повну глибину – 20-25 см, а член гуртка Каленіченко (по вуличному Звиздун) оре міленько, тільки, як кажуть, дряпає землю. Кінчили роботу – наші коні в милі повертаються з поля, аж ноги заплітаються, а Звиздун запріг свого коника, батожкомстьобнув – та й поїхав підтюпцем додому. Приходить пора косовиці. Знову в одних від роботи сорочка на спині не висихає, а інші захвачують ручку вузеньку і косять неначе граються. І так в усьому. Зате ж коли приходить час ділити урожай, так ледарі тут як тут: першими стають з мішками. Недаремно на Українів ті роки побутувало прислів'я: "Гуртове – то чортове". Попрацював мій батько в тому гуртку років зо два та й сказав тим ледацюгам на прощання: "Хай вам лиха година".

...Наближалися трагічні за своїми наслідками тридцяті роки. Потерпівши фіаско з комунами, різного роду гуртками на селі, більшовики вирішили остаточно скинути маску і приступити до силових методів побудови "світлого майбутнього". В 1927 році зібрався XV з'їзд ВКП(б), на якому була проголошена програма переходу від одноосібного до колективного господарювання на землі – до колгоспів. Це був пролог великої трагедії українського народу, а точніше геноциду цілої нації.

1932-1933рр.

Після названого з'їзду почалося розорювання меж сільських земельних наділів, конфіскація та усуспільнення господарських будівель, продуктивної та

робочої худоби, реманенту. Насильницькі дії колективізації не були сприйняті більшістю сільськогонаселення. На місцях розпочався спротив. Непокірним уряд навісив ярлик "куркулів" і висилав їх на Соловки, в райони Крайньої Півночі та Далекого Сходу. Але і це не допомогло.

І тоді уряд припустився до давно розробленого таємного плану розправи з українським селянством шляхом найбільш жорстокого методу – штучного голодомору Для досягнення своєї мети уряд блокував Україну, забороняючи виїзд людей в інші республіки. У великі міста – промислові центри – заборонявся в'їзд селянам, сільська місцевість була суцільною безпаспортною зоною, на селян накладали непосильні податки. Все це робилося для того, щоб якомогабільше людей вимерло.

За непокірність селян відправляли не тільки в концентраційні табори на північ Росії, а й у створені місцеві, так звані, виправні колонії. По жорстокостіповодження з засудженимивони не поступалися соловецьким таборам. В Лебединськомурайоні таку колонію місцева влада влаштувала в садибі колишньої поміщицькоїекономії "Анінберг" в селі Горки Пристайлівської сільради, в якій "побував" мій батько.

Якось в середині літа після косовиці принесли нам повістку на здачу зерна з урожаю 1932 року в рахунок продналогу. Мій батько був законослухняний і здав необхідну кількість жита. Через тиждень-півтора у дворі з'явився той же фінінспектор і вручив батькові "бумагу" на додатковий податок. Як не відмовлявся батько, та вимушений був здати останні припаси. Через деякий час фінінспектор– знову в нашому дворі і вимагає здати державі все до зернини. Але здавати було нічого. На другий день до нас прийшла вже міліція, зробили обшук, нічого не знайшли, а батькові присудили півроку тюрми, як злісному неплатнику податку. Вдома залишилася мати і п'ятеро малолітніх дітей, а батька відправили ні за що у виправну колонію в село Горки.

Новоприбулихселян розміщувалив камерах разом з бандитами, яких тюремне начальство навмисно підгодовувало та роботою не обтяжувало. В їх завдання входило негласно чинити всілякі знущання над прибулими селянами. Фірменним методом бандитів була "ступа",– коли вони розміщувалися на підлозі колом, а в центрі садовили селянина. Далі по черзі штовхали селянина ногами і так – доки він не втрачав свідомість. На ніч його місце обов'язково було біля "параші".

Влітку засудженівиконували непосильні польові роботи, а взимку возили сіно на залізничну станцію "Лебединська" для відправки його на потреби Червоної Армії. Одного разу, коли вони везли сіно у Лебедин, їм назустріч, спотикаючись, ішов в колонію молодий хлопець. Він самовільно ходив у Лебедин в надії щось знайти поїсти, а там дві його рідні тітки і самі вмерли від голоду. Тожвирішив повернутися знову в колонію,– там хоч якусь баланду та дають. Повертаючись з Лебедина, вони побачили його,знесиленого, під скиртою. Поклали бідака на сани та й привезли у колонію. Далі сталося найстрашніше. Прибувши в Горки, доповіли начальнику колонії (Кушпель було його прізвище) і попросили, аби той розпорядився дати виснаженому трохи молока (керівництво колоніїтримало для потреб начальства корів). "Какое ему еще молоко– он был в самовольной отлучке".

Покликав тих, хто був неподалік, з лопатами та й наказав викопати яму й поховати нещасного. Коли ж, підіславши в могилі соломи, стали засипати її землею, хлопець ще хапав відкритим ротом свіже повітря.

Ось так здійснювалося перевиховання "куркулів" по-більшовицьки. В той час, як одні в задушливих бараках стомлені роботою і виснажені голодом відбували, не відомо за що, покарання, інші ж – наглядачі колонії – жирували. В панському будинку до півночі світилися вікна, чути булогру на гармошці, пісні захмелілих, жіночий сміх. Вони веселилися на горі своїх ближніх.

В наші дні на місці колишньої економії "Анінберг", де була в 1932-1933 роках загальнорайонна виправна колонія, залишилося лише декілька осокорів, все знищене – сліди своїх злодіянь замели комуністи. Та залишилися люди, які ще пам'ятають, що тут діялося на цьому Богом проклятому місці. І було б символічним у селі Горка насипати величний Курган Скорботи в пам'ять мучеників голодомору на Лебединщині в 1932-1933 рр. та встановити на кладовищі засланців і місці, де була колонія, відповідні пам'ятні знаки.

...Шість місяців заслання у виправній колонії здалися для батька вічністю. Нарешті все це скінчилося. Знесилений від роботи, недоїдання і фізичних знущань батько з трудом добився додому, а там – п'ятеро пухлих дітей і дружина, яка збилася з ніг у пошуках для них хоч якихось харчів. Почали разом рятувати сім'ю. В хід ішло все – і листя кульбаби, і цвіт акації, і лобода, та найбільшими ласощами були молюски, яких час від часу вдавалося виловити у Пслі. Діждалися кінця літа 1933 року, з'явилася своя картопля – вже стало трохи легше.

В 1934-1936 роках влада вже не вдавалася до відвертого штучного голодомору, "кремлівські бухгалтери", напевне, підрахували, що семи-десяти мільйонів відправлених на той світ булодостатньо, щоб остаточно зламати хребет українськогоселянства. На цей раз вони не помилились.

Та в 1937 році розпочалася нова хвиля репресій, тепер уже проти української інтелігенції. Мої батьки були неосвічені; батько до революції навчався у школі всього лише, як він казав, півтори зими. Мама взагалі не знала, що таке школа. Тож їх ніяк не можна було віднести до інтелігенції. Батькові так відбили в колонії охоту до землі, що він влаштувався на роботу в конторузі збору утильсировини. Таких людей тоді називали "ганчірниками". І їх не чіпали. Але як пояснити те, що мого рідного дядька Степана Макаровича забрала міліція вночі тридцять сьомого року. І доля його невідома й сьогодні. А що в його домі залишилося п'ятеро малолітніх сиріт (дружина Степана померла ще під час голодовки), владу це зовсім не цікавило.

На початку сорокових років у повітрі запахло війною. Трагедія сталася 22 червня 1941 року, а вже вранці цього дня великі міста України, включаючи й Київ, були піддані масовому бомбардуванню німецькою авіацією. Наша сім'я залишалася на окупованій німцями території. Та коли в серпні 1943 року Червона Армія звільнила Лебедин, всі четверо з нашої сім'ї – сестра Таня, два брати – Микола й Іван та батько були мобілізовані до армії. Микола був старшим із братів, тому його зразу ж, без елементарної бойової підготовки, навіть в цивільній одежі, послали в бій.

Тоді практикувалася так звана "розвідка боєм". За чотири-п'ять годин до наступу військового підрозділу в якому служив мій брат, чоловік п'ятнадцять солдат-новобранців доставили машиною на передову біля села Капустинці Липово-Долинського району і послали в атаку. Що могли вдіяти ці необстріляні діти? В тій безглуздій операції загинув і мій брат Микола.

Військові командири не завжди переймалися правдивою статистикою чисельності загиблих у бою. Тому нам прийшло стандартне "Извещение" – "пропал безвести". А там думайте, як хочете. Чи він здався в полон, чи щось інше... І тільки після війни уцілілі однополчани підтвердили, що брат загинув у тій безглуздій "розвідці боєм", це сталося 9 вересня 1943 року.

Я не буду описувати, як нам жилося під час війни. То була тяжке випробування для всього українського народу. І холод, і голод, і воші…, і безкінечні похоронки, і голосіння жінок, коли вони отримували такі трагічні вісті з фронту. З тих днів минуло більше шестидесяти років, а мені ще й досі у ві снах приходять страхіття тієї війни.

Знесиленою і обезкровленою вийшла Україна з Другої світової війни. Влада, здавалося б, повинна була всі сили кинути на заліковування нагоря народного. Так ні, потрібно було всі ресурси спрямувати на виготовлення атомної зброї, утримання в руках східно-європейських країн "народної демократії" і , в пощерб своєму народу, виділяти для них значні обсяги продовольчих ресурсів. А де все це взяти, коли тільки-но закінчилася війна? І знову весь тягар комуністи переклали на плечі свого власного народу. Розпочалася в Україні третя за роки радянської влади голодовка.

1946-1947рр.

Все розпочалося із запровадження продовольчих карток. 200-250 грамів хліба на день – такий раціон визначила влада. Та й то, щоб отримати цей хліб, треба було займати чергу в магазин десь в чотири години ночі. А перед відкриттям магазину підійдуть дорослі й відтіснять дітвору в кінець черги. Так і приходиш, було, додому без хліба. Вхід у магазин був буквально обліплений жебраками, всі просили: "дайте добавку". В хід ішло все – і лобода, і калачики, і, навіть, відловлені горобці. Люди від недоїдання були вкрай виснажені. Пам'ятаю, як деякі мої однокласники ходили в школу пухлими. Тих, хто збирав колоски в полі після жнив або з настанням холодів мерзлу картоплю чи буряки – судили.

Країні дошкуляло жорстке оподаткування. За кожне плодове дерево на присадибній ділянці потрібно було платити податок грішми. За живність податок сплачували натурою. Хто мав корову, повинен був здати за символічну копійчану плату 340 літрів молока в рік, за кожну вівцю – 1,5 кілограма вовни, за козу, сміх сказати, – 150 грамів козячої шерсті. Смалити свиней не дозволялося: хто утримував порося, мав здати в кінці року свинячу шкуру. Дотримання цих правил пильно контролювалося місцевою владою. Податки були і на людей, зокрема податок "за бездітність". А де було взяти ту дитину, плакали жінки, коли чоловік загинув на фронті? Та влада не приймала це до уваги.

В ті роки багато людей померло від голоду. Та жертви були б ще більш чисельнішими, якби зі Східної України люди не їздили в Західну Україну, адже там

з продовольством було не так сутужно. Їздили до Львова і моя хрещена – тітка Надія, і її чоловік Прокіп. Це й порятувало їх від голодної смерті.

Діяльність тогочасної влади тепер нам важко збагнути. Наприклад, чому сьне надавалось людям палива для опалення житла чи приготування їжі. Лебедин майже з усіх боків оточений сосновим лісом. Та щоб нагребти в лісі колючок чи взяти якусь сухугілочку – заборонялося. А як застане лісник кого в лісі з візком, то і граблі поб'є, і візок понівечить. Особливо тяжко було з паливом у селах, де не було лісу. Там люди топили засушеними коров'ячими кізяками, бур'яном, сухими стеблами соняшника, кукурудзи, бадиллям картоплі тощо. В полі стояли скирти соломи, та хай гниє, але "не тронь". Якось зимовим вечором учень нашого класу, який жив у приміському селі Куданівка (пам'ятаю, його прізвище було Гиленко Борис), пішов у поле по солому. Невдовзі розігралась заметіль, хлопець збився з дороги. І знайшли його в полі, з обмороженими на руках і ногах пальцями, аж через дві доби.

Я розповідаю про це все не для того, щоб зводити з кимось рахунки за наше минуле. Адже в ньому, поряд з безрадісними, були і деякі світлі сторінки. Ми повинні знати свою історію, незалежно від кольору фарб, якими вона була написана. Знати задля того, щоб, будуючи нову незалежну Україну, назавжди уникнути в майбутньому повторення трагічних сторінок нашого минулого.

Із спогадів Панаса Михайловича СЕМЕНЕНКА
(м. Лебедин)

...У 32–33 роках я вже працював бухгалтером при їдальнях у Донбасі. Сам не голодував, але те страхіття бачив. Шахтарський пайок манив голодних з усієї України. Людей прибувала несмітна сила. А робітників Донбас потребував немало. На кожному перехресті: "Вас ожидает шахта № 34", "У нас самые лучшие пласты – идите к нам"... Ви не уявляєте, скільки людей їхало в Донбас, щоб порятуватись підземним пайком. Од приїжджих прямо проходу не було, всі готові під землю лізти – щоб тільки не голодною смертю вмерти. Не могли зупинити ні перетинки в дорозі, ні заградзагони, ні робітнича інспекція, ні парторги. Це була суцільна людська лавина-навала, що сунула з голодного українського села.

Та була вказівка брати на роботу тільки тих, кого відпустила сільрада і засвідчила це документами. Таких були одиниці. Решта – "куркульський, ворожий елемент, який навмисне кинув село, щоб задавити голодомрадянську владу. Отже: арештовувати і відправляти назад".

Людям повертатись було нікуди, вони в надії чекали на будь-яку роботу, аби прохарчуватись, аби не вмерти з голоду. І гинули... гинули... гинули... Їх далеко й не відвозили. Клали попід териконами і пригортали породою. Пів-України ковтнули оті терикони.

Виживали тільки одиниці. Я не можу уявити, яка їх сила тримала на ногах. Не можу уявити, яка сила в них сперечалася з морозами, але ж виживали! Виживали!

Коло шахтної їдальні із тарної планки був збитий хлівець для ящиків. Напіврозкритий, напіврозхристаний, всі вітри в ньому гуляли. І ось на благеньких сволочках того хлівця хтось наклав паліччя, бур'яну, а на нього стіг картонний

ящик і поселився в цьому ящику. Я, як перший раз побачив того мешканця, обімлів. Тож не людина: скелет у два метри заввишки і ледве пересувається. Боже, як він згинається у тому ящику: учетверо? ушестеро? А чоловік цей придибуляв із вимерлого, здається, полтавського села, його, як "бездовідкового", не взяли на роботу. Тож попереду була видима смерть. Та він чіплявся за життя. Вдень ховався од інспекторів міліції в тому ящику, а вночі вилазив зі схову перехилявся над помийною ямою і консервною баночкою, прибитою до дрючка, виловлював "гущу". І так цілу зиму. Вдень – у схованці, вночі – біля помийниці. І вижив! Вижив! Ні хвороби його не взяли, ні голод, ні морози. А як потепліло, як уже трохи одступив голод, як уже кухарки не так стали боятись інспекторів і почали підгодовувати "сусіда", ви б бачили, який це був богатир! Груди – що тобі діжка. Плечі – як крила розведені. Та красень який! Красень!

Господи! Яких тільки людей більшовизм винищив!

Як довідались вдома, що їхній Панасик "при хлібі" – кинули Лебедин і приїхали до мене в Донбас. Поселились вони в гуртожитку нелегально. Вдень на моїй койці сплять, а на ніч я їх у ленінській кімнаті замикаю. Десь ходить, блукать – Боже борони. Вони ж без документів – враз арештують. Од свого начальства теж приховував: довідається парторг чи контролер, тоді начувайся. Харчувалися вони в їдальні за моїм талоном. Порцію ділили на двох. А я – вже як прийдеться. Завідальнею неграмотний був, буфетчиця – навіть читати до пуття не вміла, ото я за них і складав звіти, а вони мені за це – черпак супу у миску.

Панас Михайлович Семененко (праворуч) з батьками. ...А ми в голод втекли до сина у Донбас. Він при столових бухгалтером працював. Ото синок нас спершу одгодував, а тоді ще й сфотографував.

Отак і підгодовувались батько та сестра в мене місяців зо два. І як уже стали на людей схожі, пішли ми та й сфотографувались. То були худющі – аж світяться, очі запалі, руки аж у рукавах торохтять. А це, погляньте, які богатирі стоять. О!

Аж тепер признаюся: зробив я розтрату на 900 карбованців, то у дорогу їм дещо спорядив.

Тільки вони додому поїхали, а тут і мене в армію забирають. Поїхав я в Лебедин з ріднею попрощаться. Господи! Та це той же 22-й рік – тільки ще лютіший. Питаю: "Мамо, що ж це воно робиться?" А вона: "Це ще й не все, ти піди глянь, що діється коло дитбудинку". Я послухався та й пішов. Націлився в Чернеле сходить, з дядьком попрощатися і заодно для батьків відро картоплі випросить. От і завернув на Другу Зарудку до дитбудинку. А там, вірите, десятків три-чотири сповитих дітей під тином

лежать. Одні плачуть, інші тільки кубляться. А більше – вже померло. Це стільки за ніч підкинуто. Їх матері вночі підкидали – мо', держава підбере та вигодує. І підбирали. Тільки не завжди. Хтось там настрожить, от і не підбирають. А тоді знов беруть.

А в дядька я так і не побував. Уже й у Чернеле прийшов, а тоді й повернув назад, страшно стало. Село все заросло бур'яном, ні стежки, ні дороги, ні живої душі. А з бур'янів сморід трупний несе. Прийшов додому та й хвалюся за те здичавіння. А мати й каже: "Не тільки земля, а й люди здичавіли, сину, людоїдами стали".

А й справді здичавіли. Ось сусідка наша Скляренчиха Кулина – з'їла свого хлопчика. Таке повненьке хлоп'ятко було. А виварені кісточки зав'язала у вузлик та й понесла на кладовище. Ямку вигребла, склала їх туди, як зуміла, і горбик насипала. Оплакала потайки та й додому побрела.

Вона складає кісточки в ямку, а її вже голодні очі пасуть-думають, мо', з вузликом поминать когось прийшла. Вона од горбика, а голодні – до горбика. От і виявилась правда.

А тепер і думаю. Навіть од голоду здичавівша людина вимолювала в неба прощення за свої злочини і насипала над кісточками горбик – хай невинна душечка покоїться. На скільки ж здичавіли ми, коли не хочемо ні спом'янути, ні насипати на мільйони душ хоч одну могилу. Мати просила прощення в свого дитяти, партія ж прощення не просить. Вона горда із свого злочину. Вона навіть ображається, коли заходить про це мова. Жорстока і гонориста убивця... Та й ми добренькі. Вона нас убивала, вона нам брехала, аж кривава піна з тою брехнею летіла, а ми ще й тепер її слухаємо. Ото дурні, а ще й биті, казав наш Шевченко. Їй-богу, то він про нас казав.

Із спогадів Фросини Григорівни ЗУБКО
(с. Костів)

...Я вижила тому, що хоч і дівчам була, а патронатом завідувала. Патронат у Пушкаревій хаті був, у Олексія Пилиповича. Його з сімейством з хати вигнали, а патронат зробили. Дак я в той патронат харчі одержувала аж у Лебедині, в лікарні. Ото коло дітей, хай мене Бог простить, і сама вижила. А так би ще дівчиною закінчились би мої муки. Як і сестрички, і тата, і мами. Галя – та першою вмерла, а тоді вже мама. У піввосьмої ранку... А тато – вже як сонце заходило. Уже літом, уже колоски крали та мняли, уже мовби й вижити треба було... А вони конину одкопували і їли... А вона порчена, давно закопана, ще з осені. Ото їдять і тут же викидають із себе. А голод знов до того смороду гонить. Знов їдять. От і померли.

А що вже люди гарні були. І до людей прихильні, і до роботи ладні. Тато, як умирали, то попросив, щоб коло нього поклали косу й ціп. Каже: на цьому світі не дали барбоси похазяїнувать, то я, може, хоч там надолужу.

Тодіой як багато людей повмирало. Що та конина – он мертвяків одкопували і їли. А Трохим із Слиньок двох своїх дітей порубав і поїв. Усясім'я його вимерла,

тільки він з дітками остався. А тоді з голодуна голову помішався і поїв хлопчиків.

Здичавіли люди. Зовсім здичавіли. Подумать тільки: батько кидається на сина з ножем, відрізає в нього шмат литки і їсть, їсть, їсть. Дитина кричить не своїм голосом, а йому байдуже: у нього саме харч з'явився.

Матір вкинули в яму разом із ще живим немовлятком. Воно два дні по трупах лазило. Ні, не плакало, сили не було, а лиш пищало, як конаюче пташеня. Пищало, доки не "зжалівся" гробівщик – узяв та й прикидав його свіжопривезеними тілами.

Ох, нехай їм усім земля пухом буде: і тим, що в глинищі, і тим, що поїжені, і тим, що їли. Аби тільки тих не прийняла, що людей до такого лиха подоводили.

Із спогадів Анастасії Михайлівни КОРНІЄНКО
(х. Губчин у Лебедині)

...Нас у батька буловосьмеро. Вижили тільки я та Мишко. Найлютіший голод був навесні 1933-го. Та багато хто й до Нового року не дотіг – дивлячись кого як обібрали. Батькова хата – он вона, в березках, за могилою братською. На горищі купами зсипали: трохи жита, трохи проса, трохи ячменю. Ще кукурудза, соняшник, квасоля – все, що на городі вродило. У нас ні своєї землі не було, ні якихось достатків. Батько по заробітках у Лебедині ходив. Мати на городі з дітками кублилася. А всі гуртом колючки гребли, щоб зимою в печі натопити.

Коли це як наїхало начальства в галіфе. "Давай хліб і тута всьо, – кричать. – Страні хліб треба! Для індустріалізації! Для мєждународного пролетаріата! Для всемірной революції! Ви тут житом обжираєтесь, а через вас, ненажерливих, заводи простоюють, робітничий клас безробітним зробився. Он хоч би й у Будилці – уже ні з чого спирт видєлувать!" "Та який там хліб, – огинається батько. – Як заберете оті два мішки жита, то забирайте й оцю комашню!" Дітей цебто.

Хліб забрали. І горище замели. А ми лишилися. Божечко, як тільки мама тужили. Облипнемо ми її всі восьмеро: і скиглимо, і хлипаємо – їстоньки ж хочеться. А вона обніме нас, схилить голову до наших голівок і плаче вже, плаче. Прямо поливає нас сльозами.

Тато не плакали зовсім. Тільки гнівались дуже. "Це, дітки, якась зараза так дуже хоче, щоб ми всі виздихали. Воно й не дивно: голодним людом правувать набагато легше, ніж ситим. Ото наші партійні правителі й гасонули по погребах та горищах. Одним словом, партія покладає на нас почесний обов'язок – здохнути! Виконати завдання партії – обов'язок. Перевиконати – честь. Тож здохнемо, дітки, з честю, дишло б тій партії в самісіньку заплішку, та ще й сучкувате".

Першим виконав завдання партії батько. Ще на початку осінніх холодів помер. Перед смертю сказав нам: "Помру, і слава Богу – на один рот у хаті поменшає. Може, своєю смертю когось із діток порятую".

За батьком пішов Микола, тоді Паша, тоді Оля... А Мишко вижив, ми його в приют здали. Я дотягла до розталі. А тоді з бабою Лексахою пішла в Чернецьке на ріллю мерзлу картоплю збирать. Назбираєм того жаботиння, а додому ще й не принесеш – об'їждчик на коні догонить, нагайкою сперіщить – не смій, куркуляка, розкрадать державне добро. Одбере ту картопельку, висипе в болотину, а тоді ще – й конем її потопче. Ото тільки й нашого було, що знайдеш та зразу й з'їси.

Із спогадів Надії Федосіївни ТОКАРЄВОЇ,
колишньої робітниці швейної фабрики в Лебедині

...Я сама чупахівська. І колективізацію, і голод пам'ятаю добре. Ще б таку біду та не пам'ятати!

У соз ішли, звичайно, не всі добровільно. Просто одні менше огиналися, другі – дужче, а треті й під нагаєм не хотіли. Добровільно йшов тільки той, хто сліпо вірив агітаторам (таких було мало), або той, хто сам до роботи не дуже, а більше герой за чужою спиною. Такі прямо вибриком бігли.

Батько мій розжився, було, на цеглу – груби збирався переробляти. А як нас усуспільнили – оддав у соз і цеглу, і коня. Коник сліпий був. Мати його обнімає та плаче-плаче: "Я ж тебе, нещасний хазяїн наш, і жаліла, і хлібцем тебе балувала, а там тебе і скалічать, і знівечать, а тоді ще й свиням згодують". Так воно й сталося. Мати, як у воду дивилася.

Так от: батько мій і цеглу до колгоспу оддав, і коня. По-чесному. Та й інші – самі без молочка дітей залишили, а корівок-таки в колгосп подвели. А голова артілі прийшов на ферму, у найкращу корову пальцем ткнув: "Оцю рябуху за собою прикріпляю. Все молоко від неї: ранкове, обіднє, вечірнє – до мене, до голови, додому. І більш нікому брать од неї не розрішаю".

А як розпочався 33-й! Господи! Як би діточкам молочко знадобилося, як би воно виручило їх. Ан ні – колгоспне, все на здачу. А голод же який, голод який був! Сім'ї повимирали, то в селі й зробили щось на зразок сирітської хати. Дітки пухлі, у виразках, у коржах струпів. Тільце водою налилося, лопається, вода і сукровиця із нього юшить. Повиносили ми їх на сонечко, на ряднах посадовили – скиглять. Одвернулись трохи, а тоді – що ж це вони принишкли? До них – а вони найменшенького Петька їдять. Струпи на ньому обдирають і їдять. І Петько теж саме робить: обдирає і їсть, аж – запихається. А ті вже до рани губенятами припали та смокчуть сукровицю, смокчуть. Одняли ми дитину од голодних ротів та плачемо-плачемо. А Оксаночка, красунечка наша, таке малесеньке, а кіски мало не до шпоришу дістають, просе мене:

– Тьотю, одріжте мені пальчика. Я його з'їм. А в мене кусючих зубчиків нема, от і не перекусується.

Будь проклятий той, хто з наших людей так насміявся!

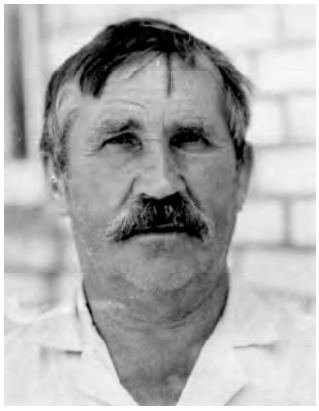

Із спогадів Івана Федоровича БОЖКА
(с. Рябушки)

...Наше село ділиться на кутки: Біднівка, Новоселівка, Дзюбівка, Йонівка, Гетьмани, Падальчин Яр... Щось до двох десятків тих кутків. Я жив на Йонівці, і що тоді робилося, пам'ятаю добре. Ото пустка на горбку стоїть – то Максима Васильченка хата. Місце хороше: і на сухенькому і лужок перед двором, і ліс в городі. Заступник голови колгоспу вирішив на тому місці собі хазяйство збудувать. А рябущани й підказали людині: не роби того – гріх буде.

У Максима було семеро дітей. Сама старша – Маруся. В 33-му їй 11 років було. Після неї Іван – 9 років, а тоді дрібніші, дрібніші і дрібніші. Найменшенькому, Мишкові, тільки за півроку перевалило. З господарства в Максима майже нічого такого... Ну, там, порося, корівка, картопля-бурячок, діжка огірків... Прийшли, забрали все, розхристали двір, як самі того захотіли. Ще й зима не вляглася, а Максим уже спух, обважнів та й помер. Жінка його, Мотя, бігала в Чернецьке на заробітки. Це за 20 кілометрів, як полем навпростець. 40 кілометрів щодня – це й здоровому чоловікові важко, а то виголоднілому.. От і впала десь у дорозі. А семеро діток лишились вимирати, матір виглядаючи. Отак один за одним і вимерли всі. Витягнуть дітки братика з хати, покладуть під призьбою, обвалять на нього глину (в призьбі вона не мерзлою була) – ото й поховали. Всю хату отак облупили, всю призьбу розвоювали. Останньою померла найстаршенька Маруся і найменшенький Мишко. Присіла Маруся в куточку на печі, взяла собі під сорочку братика та так і захололи вдвох в обнімку.

Хата в с. Рябушки, під призьбою якої покояться убієнні голодом дітки.

Тоді люди були раді будь-якій їжі. Йшли на все, щоб вижити. Отам, на виїзді з Біднівки, брати Яремки жили. Вони в колгосп не пішли, то ж актив тільки й ждав команди, щоб розправитись з ними. Ото вони й зарізали на гурт коня. Чи свого, чи краденого – те вже не докажу. Зарізали, а хтось доніс. А актив ужей тут. Одного Яремку відразу вбили, а тоді й жінку його. А одна жінка побита поповзла на Дзюбівку. Та не судилося врятуватись. Отам на лужку й захолола.

Двох братів Яремок прив'язали до голобель і ганяли селом. На возі лежали барки – хто хотів, мав право бити. Я саме був коло кузні і бачив, як коваль Андрій Яковлев підійшов до воза, поплював у долоні і двічі вдарив нещасних по плечах. Вони тільки стогнали. А тоді їх погнали до сільради, і там активісти тими ж барками їх і забили. Розправлялись з нещасними Монах Грицько та Домашенко Антон.

Та що конина – людей їли. І на Біднівці було, і на Дзюбівці, і в Гетьманах... Он на горбку хатище. Не будуназивати прізвища – сусіди ж як не як. Питаю: "Дядьку, а чого ваш Ванько не виходить гулять?" "Е, пішов на хутір наш Ванько, – каже. – Пішов і не вертає". А тоді вже пізніше взнали, де той Ванько подівся. Як уже й дядько й тітка померли, ми в них все манаття перерили в пошуках чогось їстівного. Ото під припічком у рушничку й знайшли... Загорнуті були і череп, і кісточки.

Я не знаю, де в тих активістів лють бралася: та ні душі в них, ні жалю. Руденко Семен у колективізаціютут у нас за старшого правив. А його дядько Певнєв Григорій жив на нашому кутку. Здоровий такий, у портах грузчикомбув, казав: по 18 пудів підіймав. То Семен і наполягає: "Дядьку, записуйтеся в колгосп, бо погано буде". А

той: “Як 99 душ запишеться – сотим піду”. А в Григорія та корівка з телятком була. От він теля й зарізав. Стало відомо про те в сільраді. А тоді різать – Боже, борони! Треба було або в колгосп здавати, або державі. От племінник і прийшов з активом. Все забрали та ще й з хати дядька вигнали.

Отут, на Дзюбівці, жив Федір Чегринець. Такий кривий, що й ходити не міг. В старовину пан подарував йому конячину. Федорові це – як знахідка: перехилився на воза і поїхав. А “собашник” Валерка Давидченко і вчепився в Федора: здай коня і йди в колгосп. А він сміється: “Так я ж майже безногий, не дійду”. “Тобі, Федоре, шо – совєцька власть не наравиця? Ти думаєш, що вона тебе одуре? Та ніколи!” – це знов Давидченко так. А тоді зібрав той Валерка душ двадцять активу, зайшли до Чегринця, запрягли його коника, підкотили до порога – куркульте, хлопці. Та от біда – на воза брати нічого. Аж бачить: перед порогом грядка кукурудзи красується, саме качанчики в’яжуться. “Заходьте, хлопці, давайте йому, чортовому індусику, хоч кукурудзу витолочемо”, – скомандував Давидченко. І що ж? Зайшли й витоптали.

Оце вже й вік прожив і обдумував усе пережите, а багато чого не допойму: звідки ота злоба в людей бралася? Злоба на сусіда, на земляка, на брата. Звідки? Ото що Котенков мав розповідав за з’їденого хлопчика, так його меншенький братик Митько заліз до нас у хату – голод дитину загнав щось їстівного шукати. А мати моя та й поскаржилась його матері, щоб та дитину в послуху тримала. А розмова саме на хвіртці була. Як на лихо чорти Древаля-Монаха принесли. Почув, про що йдеться, та як схопить того Митька за ноги і почав ним матір бити. Як цуркою якоюсь, як обаполком. “Наплодила, сучка, розбійників!”, – кричить. Ледве вгомонили його обоє. Наплакались жінки із життя такого скаженого та й розійшлися. А Митька – таки виходили, вижив.

Другий дурисвіт – Домашенко. Що він в розкуркуленні робив! Як він людей нівечив! У колгосп його бригадиром настановили. В 33-му людей мало вижило, в полі робить нікому. То він стане з активом на шляху і ловить перехожих. Наган упре в спину і гонить чужого чоловіка до молотарки. Одбере в нього всі пожитки, роздягне, все лахміття в ящик замкне і молоти тоді цілий день. Їсти ж не питай. Моли Бога, щоб хоч, як стемніє, одпустили.

А своїх як у поле вигонив! Ще сонце оком не кліпнуло, а він уже ганяє конем попід вікнами. Залітає в хату, цеберку води – бух у піч і “вимітайся, лярва, на буряки, бо конем потопчу”.

А жінку Баштового Василя до голоблі прив’язав і галопом гнав на буряки. Раз по коняці батурою, а двічі по молодиці. За це жінки колись спіймали його і хотіли сапами вбить, та тюрми побоялися. Так йому вже в районі підказали: зійди з села, бо ми тебе не встережемо.

Послухався. Спочатку в Лебедині огинався, потів в Тростянці на залізниці. Затесався там у банду, грабував вагони – дали йому 10 літ тюрми. Він і на війні не був. А тоді ще встряв у якусь халепу. Так влада й приперла: щоб у 24 години вибрався з того містечка. Написав у Рябушки до жінки: так, мовляв, і так, прийміть. А жінка йому: “Нас покинув, людей їв – хай тепер тебе совість їсть. Непотрібний ти тут”. Так він десь у Сибірі й повісився...

Село Рябушкина “собашників” було багате. І лютували вони в нас скаженіше,

ніж десь. От і виморили село. Спочаткукуркуливлюдей присильний Семен Руденко, тоді Андрій Романенко. Повиганяли людей з хат, а самі повселялися в ті хати. Тимофій Давидченко, по-вуличномуВалерка, захопив хатуГрицькаПапуші. Грицько Древаль, по-вуличномуМонах, одняв собі хату в Карабана. Карабанів же вигнав під тин, і вони померли з голоду. Сергій Дремлюга, по-вуличномуАрава, захопив хатуПилипа Лозицького. Лозицьких теж розпродали за несплату податків, і вони пропали, Грицько Сулига вигнав з хати Оксентія Древаля і теж оселився в його хаті. Теж саме вчинив Ткаченко, по-вуличномуМарфун. Одібрав хату в Андрія Сахна, а самого Андрія зжив з білого світу.

Із названих "собашників" мало хто вмер своєю смертю. Як уже мовилось, Домашенко повісився. Древаль-Монах теж почепився, Ткаченка Петра, по-вуличномуКозел, зарізав поїзд. Давидченко Валерка теж був почепився, та люди зняли. Цей був особливо клятющий. Оце хтось не хоче давати заяву в колгосп, то Валерка зразу: "Чого ми з ним нюнькаємось? З молотка його!" І немає чоловіка. З'їли.

А ще їли людей Платон Міщенко і Семен Калюжний. Платон так лютував, що й убивав людей. Убив навіть свою племінницю Міщенко Катю. А Семен Калюжний із дружками колись запер у коморубатюшку Никифора Полянського і ну його димом давить. Пір'я з батюшчиних подушок нанесли, запалили, і на засув чоловіка. Той уже задихається, а вони регочуть.

Розказую про злочин влади школярам – не вірять. Кажуть: це ж садизм. Та тодішня влада вся була більшовицьким садизмом. Мені вчитель наш Анатолій Васильович Удод вірша свого подарував. Про голод, про вимітайлів у рипучих шкірянках. Надрукуйте його, обов'язково надрукуйте. Чоловік все село про ті чорні часи опитав, сотні імен убитих голодом записав і у вірші висказав більшовицьким садистам своє гнівне слово.

Із спогадів Петра Євгеновича БОРИСЕНКА
(с. Кам'яне, Лебединщина)

...Весною 33-го року я був в Охтирському полку. Полк вийшов у табір. Рота зв'язківців була крайньою від Ворскли. До нас доносились цюкання сокир і гупання пневматичного молота, що забивав палі на Ворсклі. Торепресовані будували дерев'яний міст. Літо видалося холодним, дощовим. Жили репресовані в землянках, їм і обсушитися ніде було. Все робили вручну. Цеберками насипали каламашки і по вузькоколійці возили до мосту. Так вручну облаштовували насип.

Нас у полку годували, наче кабанів на сало. Борщ із рибою. Капнеш на стіл – захолоне. Риба севрюга, білуга. Завозили її в бочках. Гречана каша

з м'ясом, давали пюре з хорошими оселедцями, відварені макарони з маслом. Навіть пекли пиріжки до чаю.

Чутки про голод просочувались у полк. Першими їх приносили зв'язківці. По селах мруть люди. У Довжику залишився в живих лише той, хто ще здоровішим виїхав із села. На полі, на дорогах валялись трупи. Ніхто їх не підбирав.

Я був командиром відділення, мав дванадцять бійців. Перед нами було поставлене завдання удосконалити передачі і розшифровку кодових телефонограм. Ми з амуніцією вийшли в ліс. Я дав вказівку навести лінії і поставити кінцеві станції: одну під грушею, другу – під дубком, третю – на окраїні лісу. Сидимо, чекаємо в телефоні зумера та докладу, що лінія наведена. Та раптом у телефонній трубці голос: "Товаришу командир! Під грушею станцію поставити не можна". "Чому?" "Тут дівчина!" "Яка дівчина?" "Мертва". Я побіг туди. Під грушею напівзігнута лежала дівчина років дванадцяти. Забруднене червоне платтячко оголило обтягнуті шкірою коліна. На голові дві кіски. Одна рука під щокою, а друга близько рота тримала надгризену моркву. Трупний запах забивав нам дух.

Зупинку перевели в інше місце. Почалася передача телефонограм. У сібули якісь пригнічені. Мені теж стало не по собі. Якась неприємна нудота здавлювала груди. Залишивши заступника, я поспішив до Ворскли напитися води і вмити обличчя. Коли прийшов до річки, глянув і завмер: на березі лежав якийсь лисий дідок. Розчепіреними пальцями обох рук упирався в мокрий пісок. Обличчя було занурене у воду. Очевидно, хотів напитися, та сили покинули його. Я вжахнувся і побіг до бійців. На їхні питання нічого не відповів. Розмови про голод суворо карались.

Із спогадів Олексія Івановича ЯРОШЕНКА
(вул. Охтирська (Леніна), м. Лебедин)

...Вночі забрали батька. Хто забирав? Петро Кохана ще з ним "стрибків" душ п'ятеро. "Стрибки" – це булатака добровільна поміч міліції. Вони й самі булиголодні, то, арештовуючи когось чи виганяючи з хати, щось украдуть чи одберуть – тим і живились. Щоб їх сира земля переїла, і кісточки їхні, і пам'ять про них... Кохан цей було: "Я – фроловець! Я – партизан!" Може, й партизан, та тільки навіщо запіччя перекопувать, навіщо дітей під наган ставить? Люди з голоду пухнуть, а в нього шия, як у бицюри, ніс червоний, ще й горілкою від нього за три версти несе.

"Збирайся і без ніяких запитань! – скомандували. – Там усе взнаєш!" З тих пір батька ми не бачили. Казали такі ж, як і він, нещасні, що бачили його виснаженого і хворого в болотах Біломорканалу.

Другого дня Петро Кохан вигнав нас із хати. Сказав: "Раз хліба не здали – здасте хату". От і опинилась мати з трьома дітьми під тином. Та ми вижили, змилостивився дядько, який своїх дітей не мав. Ото він і підгодував нас трохи. Мати робила за Замковим мостом у дитбудинку на пилорамі. Платня хоч якась та була. На неї й старались купить хліба. Хлібний магазин був у теперішньому кафе,

що навпроти магазину “Меблі”. А чергу займали за два дні наперід. Довжина черги – аж до Миколаївськоїцеркви. Хліба привозили одну кінну будку Ото міліція та “стрибки” як налетять, мовби порядок навести, самі й хліб розберуть. Будка невеличка, а міліції та “стрибків”, як вороння. Ото вони хліб розхватають, а ви – дохніть.

Вранці, було, вийдеш на вулицю (ми в Першому Парфиловому провулкутоді жили), а під тином лежить чоловік п’ять або шість уже захололих. Це все люди зайшлі. Та ще по хатах стільки ж – уже, так би мовити, своїх.

Добре хазяїнували...

Може, думаєте, нічим булолюдям допомогти? Якби ж так!

Там, де тепер залізничні коліїпаливного складу та Будильськогоспиртзаводу, по обидва боки насипу такі кагати кукурудзилежали – цілі гори. Її ще з осені там навергали і до самого літа підводами возили в Будилку перероблять на спирт. Навпроти тих, почорнілих за зиму кагатів, через дорогу – високий паркан, а під ним – сотні нещасних вмирали з голоду. Ждуть: може, в когось впаде з воза качан – ото вже й чубляться за нього. Охороняли кукурудзузаводські сторожі та наряд кінної міліції. Вистоював там днями і я, вижидаючи слушноїхвилини, щоб вкрасти качана. Були й такі, що вже не боялися нічого. Вони напружували останні сили, щоб переставити спухлі ноги-колодки, і йшли прямо до кагатів, хапали ту чорну гіркоту і жадібно їли. Таких враз оточувалакінна міліція і засікала канчуками часто до смерті. Я тих нелюдів-катів добре знав по Лебедину. Ось ще недавно помер один із тих бузувірів – Ткаченко, що пересікав нагайкою людям спухле від голоду тіло. Звірі, гірше звірів!

Як почалась посівна, то оцей куток Лебедина подався в Чернецьке на роботу. Там за вихододень з нормою давали миску висівчаної затірки. Що там тільки творилося! Я кілька разів туди ходив та на колінах просив начальство, щоб вписало в якусь бригаду, щоб і собі дотягтись до миски – не пощастило. Заслаблих не брали. А булий такі, що туди прилізе, а далі сил не стало – лежить під конторою. То управляючий кричить: “Ану геть, куркульськілежебоки. Лежням затірки не буде!”

Із спогадів Варвари Пантеліївни
ГРУШКИ
(вул. Деревенька, м. Лебедин)

...У нас на оцій окраїні Лебедина булокілька колгоспів: імені Леніна, імені Сталіна, імені Шевченка... Всі роки їх обдирали, як липку, а того року – й подумать страшно. Хліб звозили в тоді уже розгромлену Вознесенську церкву. Під самі зводи насипали, по дощатих трапах люди ходили. А зерно ні гаразд одвіяне, ні гаразд висушене. Давай – щоб скоріше з першою заповіддю впоратись. А як все одвезли – за посівне взялися.

Трудодень і до того як здохляка був, а тепер і зовсім ніщо. Та й оте "ніщо" за облігації вирахували, а кому й устигли щось дать, через тиждень-два одібрали. А одбираючи, поцупили не тільки на трудодень дане, а й дядькові домашні припаси: з горища, з погреба, з ями, з комори, із запічка. Ще сніг не ліг, а люди вже пухнуть. Були мудріші – протоптали стежку до церкви: вороння вікна повибивало і за лапками чи крильцями щось витягне. А люди на тих крихтах пасуться. Узнала про те влада: заборонить розбазарювання! Кинулись до хліба, а він уже й згорів, і поцвів... Послали людей з лопатами: перекидайте, сушіть. Насмішка та й годі. Хіба лопатами висушиш, як товщина того кімляка метрів із п'ять. Сморід – аж груди спиняються. Все одно тих, кого послали граблювати хліб, вважали щасливчиками: як не як – наїдяться. Правда, жувати ту гіркоту треба було теж потайки, щоб наглядач не побачив. А під кінець зміни ще й остюки із зубів повиколупувати. Наглядач з міліціонерому рот заглядали. Узрять остюк, – добре, як тільки зуби виб'ють, а то ще й судитимуть, як хлібну контру. Правду кажучи, ні суди, ні зуботичини людей не страхали. Потайки аж запихалися цвілим зерном. А тоді розпирало їм животи, корчились у муках, тут же, під церквою, і вмирали. Таких відвозити на звалище не поспішали. Нехай лежать тут, для острашки: нехай менше жруть народного добра, а більше проявляють трудового ентузіазму з грабарками. А завідував тим зерном Савка Сліпець з Будильської

Із спогадів Уляни Митрофанівни ВІЛЬБОЙ
з вулиці Куйбишева, м. Лебедин

...Мама моя михайлівська. В її батька, а мого дідуся Пилипа Кіндратовича Пукала було 4 десятини землі. Багато це по тодішнім міркам чи мало, я не розумію. Знаю тільки, що жили, як і всі михайлівчани: не голодували, бо не лінилися. Дідусь в колгосп записався, та влада все одно причепилася. Ні, те, що хліб весь до бубки забрали, те вже ладно – у всіх забирали. А то викликали його синів Степана та Йвана до сільради і так категорично: "Підете з активом розкуркулюватиглитаїв".

Хлопці, звісно, заартачились. Кажуть: "Хіба ми злодії, щоб чужим живитися? Ми на себе й самі заробимо".

Обідилось тоді начальство, кріпко обідилось. От і пустило за вітром весь рід. Оставили дідові собаку та кота. Померли михайлівчани з голоду. Бабусю гаразд і до глинища не дотягли. На півдорозі зарили. А старший син Степан вижив. Він у Донбас поїхав, от на пайку й вижив.

Я з сестрою Пашею жила в Лебедині на Зарудці. Голодного горя теж набачились чимало, але не померли. Мама в "Заготскоті" робила. А там свиней хлібом годували. Ну, не зовсім, щоб свіжим хлібом, а сухарями. Їх звідкілясь у

мішках привозили. Мама намочувала свиням корита сухарів, ото з тих корит і нам діставалося. Вкрасти сухаря – Боже борони! Засудять. І все ж крали. Свині коло корита не миряться, а мама їх мовби розмиряє та й хапне жменю. Що в рот, а що й у пазуху.

Мені оце й досі в голові не вкладається: нехай ці свині й племінні, нехай і для Грузії призначалися, але скажіть: навіщо їх годувати сухарями в той час, як люди з голоду вимирають?

А ще мама робила поденно по людях: харчі хазяйські і три карбованці плати на місяць.

Трохи виручив "Торгсін". В нас ікона в срібній ризі була. Мама колись прислужувала в Щитинихи – хазяйка й подарувала. Так ми ризу зняли та й однесли в "Торгсін". Дали нам борошна, ще там чогось, так до тепла й дотягли.

Пам'ятаю, як фінагент нас за несплату податків розпинав. Не будуназивати його прізвища, бо загинув він од німців. Стоїть мама перед фінагентом пухла вже, за одвірок руками тримається, а він: "Я тобі покажу, як паразитувати на шиї держави!".

Наш куток Лебедина, мабуть, найдужче вимер. По сусідству Наталка й Федот Древалі жили. Спочатку помер її брат. Федот вирив для нього на городі ямку. Далі вмер і сам Федот. А тоді упокоїлась і Наталка. Мама її коло містка на Зарудці зарила. А вимерли всім сімейством Колісники, Куткові..

Як косили сіно під Чернелим для "Заготскоту", то я там копиці зносила. Іду раненько на луг чернелівською дорогою і страшно стає: по узбіччю то тут, то там лежать люди. Більшість уже мертві, а є такі, що ще щось белькочуть, корчі їх ламають, комашня догризає. Отаке було. Сказать кому – не повірить.

Із спогадів Ганни Сергіївни САБЛІ
із с. Горки (дівоче прізвище – Циган. Жила в Червленому)

...Кажуть, хто пішов у колгосп, того не розкуркулювали. От і неправда. Куркулили, та ще й як. Сільактив у чимось не вгодив – уже й ворог трудовоїкляси, як тоді казали. Отак і батько мій Циган Сергій Іванович пішов у колгосп, як-то кажуть, не огинаючись. Казав: "Як не брешуть, як по-чесному, то й у колгоспіне пропадемо". Так хіба там можна по-чесному? Працював комірником, а начальство до комори, як мухи до меду. Так батько й сказав їм щось впоперек. А коли так – ти вже й куркуль. Дарма, що тої землі, що коло призьби, дарма, що тебе діти обсіли, як реп'яхи кожушанку – куркуль і все.

Ото в березні 1932 року батька спочатку

викликали в сільраду, далі описали майно, а тоді й самого потягли на Лебедин, в буцигарню.

Жили ми тоді в Червленому. Наїхало на розкуркуленнясільське начальство, уповноваженіз району, сільські комсомольці, як собашня, напали. Тутже розібрали і кудисьвивезли саж, сарай і комору, потягли з двору корову, двох підсвинків, курей і все хатнє: подушки, рядна, скриню, чавуни, горшки, рогачі, не кажу вже про щось їстівне.

Залишились у хаті тільки три дошки на полику, а на них троє дітей: я, Ванько та Катеринка. Найстарший Федір той уже на шахті в Донбасі робив. Там його й привалило. Збились ми в купкуна тих дошках: перелякані, плачемо, а головасільради ще й регочеться: по одній дошці на куркуленя– га-га-га-га.

Плачемо: що робити будемо? А мати: не гнівіть Бога. В людей он і хатища поперекопували, а в нас хоч криша є – не пропадемо.

І справді, тітка з Барабашівки три мішки картоплі дала. Хмизу, щоб у хаті протопити, ми й з лісупринесемо. Обмотаємо ноги ганчір'ям, по три картоплини в кишеню – і в ліс.

Майно наше розпродали в магазині з торгів. Наші чавуни та сусідчинїподушки разом продавали. Оддавали за безцінь – воно ж куркульське Нашу скриню купила молодиця із сусіднього кутка. Мати відразу ж до неї: голубонько, я тобі вдвічі переплачу, продай її мені. А та її в шию та за поріг. Мати в сльози: бійся Бога, то ж моє придане... "Колись булотвоє, а тепер моїм дочкам буде", – одрубаламолодиця. Так мати її й прокляла: "Щоб ти, совєцька ахтивістка, у ту скриню своїх дітей ще до видання поклала".

І що ви думаєте? Перевівся її рід, зовсім перевівся. Одна дочка повісилась, друга десь поділась.

А в жнива до нас нове лихо в хату вбралося. Пішла мати з сусідками до "Переможця" по колоски... В Червленому тоді булодва колгоспи: "Переможець" та імені Чапаєва. Ми жили в "Переможці" під горою. Ага, так ото пішли по колоски, а об'їждчик Яким Голованенкоматір і спіймав. Ті двоє втекли, а мати думає: "Ну що тут у мене якийсь десяток колосків– не будутікати".

А закон тоді був ой який строгий: як колосок, так і рік. Ото тобі, бабо, за жменю й витягне на десятирічку. Молить Бога, змилостивились – дали тільки три.

На судходили ми всі втрьох. Найменшеньку, Катеринку (їй чотири роки було), на руках несли. Вона й хворенькою була, і слабенька та ще й на безхліб'ї – ну, зовсім, як билинка скошена.

Ведуть матір із судув буцигарню... Ми вибігли та й попадали їй у пелену. Плачемо, за спідничину чіпляємось. А міліціонер, такий вгодований, вирячкуватий, як схопить лапищами то одну, то другу з нас та як жбурне на сошу. А ми своєї: рачкуємодо матері та за ніженьки хапаємо.

Повертались в Червлене вночі. Сіли серед лісу, плачемо, Бога просимо: хоч би нас, кажемо, тут вовки поїли, щоб отих голодних мук не бачити, отакоїнаруги не терпіти. Катя тоді зовсім заслабла. Ужей не плаче, а тільки хлипає так, що слова не мовить.

На світанку вийшли з лісуна підлужжя і Катеринкувинесли непритомну–

голод з неї, бідненької, всю силоньку вицідив. Через кілька там днів матері призначили етап на Суми. Ми – в Лебедин. Провели матір, скільки могли, і знову – плачучи, додому.

Важкі ті роки були і для неї, і для нас. Вона опинилась десь за Іваново-Вознесенськом у Димитровських концтаборах, а ми – сиротами у голодному і холодномуселі.

Прожили ми без матері три роки. Чого не вимерли з голоду? Мабуть, не судилося, Бог не допустив. Червленівці в ті голодні роки, як мухи, падали, а ми вижили. Той бурячок, той картопельку, а той – хмизу в'язочку – отак і вижили. А ще тому, що до нас більше "буксири" не приходили. Людей грабували, а нас більше ні. Ходили на Псьол за черепашками, в ковбані за пуголовками, їли все, що зуби брали... Сусідка дасть варену картоплинку, я її пожую-пожую, і ту пожувачку меньшеньким даю. "Не ковтайте відразу, приказую, а розсмоктуйте. Так тривніше". Мати повернулася влітку 1935 року, і в перший же день погнав її бригадир на роботу просо полоть. Вона проситься: немічна я, хвора. А той у вічі: мать-перемать, куркульськеплем'я, чу-чу на просо.

Придибуляла мати з того полоття пізнього вечора. За голову тримається, оченята жмурить: ой, головонько, моя бідная, ой болить же як, ой розколюється... Обсіли ми матусю та плачемо-плачемо. Мамочко, ти ж не помреш, не помреш? – допитуємось. А їй уже й слово мовити несила. Тільки головою ворухнула – ні, не вмру. А під ранок уже й руки склала. Немає нашої матінки. Ми на неї і не надивилися, ми нею й не наголубились.

Тільки поховали матір, а тут і найменшенька наша, Катеринка, захворіла. Воно ж, знаєте, недоглянуте... Ловило черепашки на лузі, перемерзло, от тобі й запалилися груди. Поховали ми сестричку коло матінки – нехай хоч на тому світі не розлучаються.

В 1936 році повернувся із заслання батько. Оженився вдруге. Та миру в хаті було обмаль. Аж тут ще один арешт. За що? А ні за що. Він дав синові Іванові троячку на щось там у школу, а в того гроші вкрадено. Він дав ще одну. Ото мачуха й насипалась на нього. У сварці батько начебто сказав: булаб кращою власть – не скублись би ми за оці нещасні копійки.

Як там воно було – не знаю, та хтось доніс, ото батька й забрали. Мене з Іваном ганяли в Суми на очну ставку з ним: чи чули ми такі слова од нього. Ми сказали, що не чули, бо ми й справді не чули. Все одно дали батькові десять літ і поправили аж до Амуру на канальні роботи.

Першого листа од нього одержали аж в 1947 році. А незабаром повернувся й сам. Яких тільки бід він там натерпівся! Оце як почне розказувать, то ми вже плачемо-плачемо. А тоді й думаємо: ні, то не помилки наших верховних партійних правителів були, то був добре продуманий план по знищенню люду нашого. Там же амурські канали ковтнули Цебра Павла, Петра Волинського, Павла Машина, Грицька В'ялкова, Мисника (забула як звать)... І це все з нашого села, з Червленого. З односельців батько вижив тільки один.

За які тільки гріхи прийняло наше село отакі муки?

Із роздумів Героя Соціалістичної Праці, голови колгоспу імені Шевченка Івана Максимовича ОСТАПЕНКА (с. Голубівка)

...Я весь свій вік коло землі ходжу. Живу нею, радію її радощами, сумую її печалями. А печалей тих, печалей... І найбільша з них та, що земля без господаря. Ні-ні, не кажіть мені про колгосп, не кажіть про оренду. І про сучасного фермера не кажіть. Немає там щирого труда. Сьогодні земля – сирота. Вона живе без ласки. Вона як безцінь, як другорядність, як обуза. І доказ цьому – наше безхліб'я.

Скажіть, у якій країні більше чорноземів на душу населення, як не у нашій? Та немає такої країни. Ми найбагатіші на землю і найбідніші на хліб. А все тому, що селянин не хазяїн на землі, а поденник. І колгоспник, і орендар, і сучасний фермер – всі поденники.

Уже чую докір: голова колгоспу, а колгоспи гудить. Тоді нехай пояснить мені опонент, чому ми скуповуємо хліб по всіх світах? Якщо колгоспне виробництво найдосконаліше, то чому ми не завалимо хлібом Європу, як завалювали в дореволюційні часи.

Але і в моїх опонентів доля правди є. Колгоспна система справді хороша, але тільки для визискної держави. Захотіла держава – забрала увесь хліб, змилостивилась – грам по 200–300 дасть і колгоспнику.

Хіба нам нічого не говорить той факт, що фашисти ні на йоту не порушили колгоспів? Все змінювали чи трощили, а колгоспи залишили недоторканими. Кажуть, що Гітлер був у захопленні від нової сталінської "породи" селян: ні їсти, ні заробітку не просять, а працюють справно. Колгоспна система навіть ідеальніша від рабства. Рабів ще годувати треба, а сталінських селян тільки поганяти і все.

Підганяйлами були і штучний голод, і обрізання при призьбі городів, і штрафи. І чого тільки не було на селянські спини.

Та ми знаємо, що снага до праці, коли вона для себе, на своїй латці землі, завжди є вищою. Погляньте на город будь-якої селянки: тут тобі і картопелька, і бурячок, і садовина, і чого там тільки немає. І все доглянуте, все підпушене, жоден клаптик землі не пустує. Встала ранесенько – уже й гребеться на грядці. На обід прибігла – і вже з сапою. Ввечері до самого смерку там же гребеться. А от на колгоспному полі ті ж самі селяни працюють уже з прохолодою: хіба воно моє, воно ж колгоспне!

Вдома погано квочка курчат висиділа, двоє чи троє яєць на бовтки звелося – уже ціла трагедія, уже жіночка бідкається: такий збиток, такий збиток. А в колгоспі нехай хоч і вся ферма видохне – нікому не болить. То ж не моє, то ж колгоспне.

Держава давала колгоспам дотації, списувала борги, а безхліб'я так і не відступало. Бо земля родила так, як на ній працювали. Працювали, звісно, так, як платили. А платили самі знаєте як: паличка. А на ту паличку 80 грамів ячменю чи вики та дві копійки грошима. А як хто огірки виписував чи коня на базар брав, то ще й боржником перед колгоспом буде.

І сьогодні в колгоспника немає щирості до колгоспу. Що ж до орендаря чи фермера... Може, десь у когось і є щира праця, але поки що бачимо самі збитки. Узяв чоловік землю, а оре її колгоспний тракторист за чарку, сіє той же колгоспник за пляшку, молотить наш же таки комбайнер за могорич. А фермерові лиш прибуток від проданого зерна. Навіщо таке фермерство?

Розумію, форми власності мають бути рівноправними. Хочеш буть приватником – будь. Ми ще й допоможемо. Скажімо, дамо позичку років на 40–50, побудуємо тобі фермерське подвір'я за ту позичку, техніку дамо, а ти щороку повинен державі продати скількись там хліба, м'яса, молока чи ще якоїсь продукції, заплатити податок за користування землею, не допустити спаду родючості поля. Одним словом, такі ж самі обов'язки, як і для колгоспу. А в кінці договору між фермером і державою слід чітко зазначити, що у випадку порушення якогось пункту фермерувати йому зась, нехай коло землі ходить хтось інший.

А в нас як: землю оддали, а врожаю не питай. Та й оддали землю здебільшого не хліборобам, а рвачам. Він з тої землі всі соки вичавить, наживеться, а тоді й кине. Я запитував агрономів сільгоспхімії, скільки фермери у них добрив закупили. Виявляється, за всю історію фермерування – жодного кілограма.

Ні, дехто з них добрива вносить. Але ж ті добрива вкрадені в колгоспі. Кому від цього полегшало – колгоспові? Ні. Йому одні збитки. Державі? Теж ні. А фермерство ж було задумане, щоб допомогти державі нагодувати країну.

Кинулись у поле їхати – половина борін розкрадена, комбайни розкомплектовані. Хіба на такій основі буде жити фермерство? Ні! Кажу про це представникові Президента, а він: "Це ще й нічого, он на Харківщині один "фермер" узяв землі аж у восьми районах. Люди йому обробили земельку колгоспними тракторами, а він тільки могоричі розвіз та мільйони в кишені поклав".

Або наша районна сесія... Претенденту у фермери уже 60 років, а йому дають 50 гектарів ріллі. Сільрада була проти, село було проти, а райрада дала. І ніхто не запитав, хто ж ту землю оброблятиме, що на тій землі ростиме. Ні, я знаю, виділена земля не прогуляє, але ж не буде він фермером. Він здасть її в оренду тому ж колгоспові, в якого її забрали, або ще комусь. І з того матиме "навар". Нечесно це. Хіба це фермерство?

Знову ж таки. Гектарів 200–300 землі для фермерів у колгоспі забрали, а план виробництва зерна, молока та м'яса залишили для колгоспу той, що й був раніше. Ні, берете землю – зменшуйте й план і перекладайте його на фермера. Ось тоді й буде рівноправність всіх форм власності.

Тож поки що в нас не фермерство, а чехарда. І отак в усіх ланках соціалістичного будівництва було. Хіба воно моє? Воно ж наше. А коли наше, значить нічиє. Саме через це параграфний соціалізм і приречений тупцювати на місці. Немає в нього дальшого поступу, бо в його основі відсутній природний, чуєте, природний потяг до власності. Ось тому й кланяємось п'яній приблуді в ноги. Вийди, будь ласка, Федю, на роботу. А Федя: "Не могу! Через потому, що я вже пляшку вкрутив, а в мене права тракториста одні, а не десять". Ми знову: "Та вийди, бо телята не годовані, ми вже одвернемось, не будемо помічати, що ти п'яний".

Ні-ні, я не перебільшую. Запитайте в рябущанського голови колгоспу Валентини Григорівни Ятленко. Вона вам і не таке розкаже.

Прилітає до тракториста додому. “Ванічка, голубчику ну вийди вже на роботу, ячмінь уже сіємо”. А Ванічка: “Чого це ви до мене приперлися? Ви ж знаєте, що я саме в запої. Значить, вийду тижнів через два-три”. “Так посівна ж, голубчику Весняний день рік годує...” “Ге, го-ду-є! Якби поїв – діло третє!” “Голубчику, соколику Христом-Богом молю...” “Закрийте хвіртку. Будете докучать – повішуся, а ви отвічать будете”.

Оце вам і соціалістична свідомість. Треба, щоб свідомість не лозунг визначав, а інтерес. Соціалізм нам закрутив голови: семигодинний робочий день, безплатне навчання, безплатне лікування, право на оте, право на друге. От ми за нього всі й вчепилися. А про другий бік медалі забули: щоб оте все було– робить треба. Ми й знать не хочемо ніяких обов’язків. Ми добре затямили тільки “дай”, а казати “на” у нас язик не повертається. В тих людей, де ці два терміни рівнозначні, там ставлення до праці не таке, як у нас. Там не ледацюють.

Повірте мені на слово. Я багато прожив і ще більше бачив. Бував у різних світах. В Америці член уряду нам свої руки показував– у мозолях, порепані. Людина державою керує, а водночас і фермерствує, на тракторі денно і нощно гуркоче. Йому що – казенного хліба не вистачає, що він ще кілька сот гектарів кукурудзи вирощує? Вистачає... Але людиною керує інтерес.

А нам показати руки булосоромно. Пухленькі, біленькі, розманіжені.

Інший випадок. Питаємо фермера, як він проводить вільний час, а він каже: “Сплю”. Не до гульок йому, не до витребеньок, коли хліб сиплеться. Збирається він їхати в Союз, а господарство залишає на двох синів. Питаємо хлопців, чи відпускають батька, а вони: “Нехай їде, ми хоч виспимось”.

Ото таке фермерство. Коло землі робить треба так, щоб аж копитами гріб, а ми: “За конституцією сім годин, а більше примушувать не маєте права”. “Так хліб же осипається”. “Ну й нехай ваш хліб осипається, а конституціїя не порушу.” А треба, щоб не хтось примушував, а життя заставляло, щоб хлібець був не “ваш”, а “мій”. Ось такий-то вийшов параграфний соціалізм. Його різновидів ой як багато. Параграфний соціалізм – це й те, що по телебаченню показували. Бачили, як на московському майдані та під донецькою обласною Радою жіночки в кастрюлі ложками торохтіли? Каструлю на голову, і торохтить – давай їсти. Отак у нас і свині на фермі – спробуй на півгодини запізнитись з обідом – ферма од вереску завалиться.

А чи не помітили ви часом, який комір на пальті московської дамочки, що найдужче в каструлю виторохкувала? О! Песцевий. Як колись у цариці. Виходить, на коміру дамочки коштів вистачило, а на відро картоплі – ні. До речі, підмосковні райони роздавали москвичам картоплю даром. Некопану, правда. Бери копай і вези. Ні, їм на поверх подай, та якби ще й варену, щоб манікюр не псувався.

І в Донецьку я добре дамочок запримітив. Курткина них імпортні, на спідницях залізні ярлики наклепані. І очі розмальовані а-ля модерн. Так на італійсько-французькі “мальовидла” гроші знайшлися, а на картоплю немає. До того ж платня тамошня од нашого колгоспника в стонадцять разів більша. Торохтить дамочка по голові-каструлі ложкою, золоті каблучки на пальцях перед камерою тільки блись, блись.

А як же тоді нашій колгоспниці? Вона ж до куфайки песцевого коміра доточувать не буде. Та й сама куфайка коштує дві місячні зарплати вкупі. Куди вже говорити про золото на руках полільниці!

А запитати б ту дамочку, звідки вона або її батьки родом? Забожуся: або з Капустинець, або з Луциківки. Із села, одним словом. А погляньте на наші села: на Олександрівку, на Костіве, на Межиріч, на Лифине, на десятки сіл погляньте – пустища. Пусті вулиці, повалялись хати, городи заросли чортополохом І ні одна дамочка не заявила: "Я вирощу собі картоплю на дідівсько-батьківськомугороді сама". Ось тоді й була б повна каструля. Ні, не хочеться, манікюр не дозволяє. І оце параграфний соціалізм. Од нього добра не жди. Капіталізмомнас теж добряче налякали. Та там і справді є чого боятись. То ж давайте не кидатись то на один полюс, то на другий. Нам потрібен такий лад, де б людина горіла в роботі. І горіла б не під батогом. Щоб у кожного в душі була своя "конституція", яка б весь час нашіптувала: "Це ж посівна. Це ж жнива. Це ж святий хлібець, його робить треба". Коли наробили злочинних помилок? Тоді, коли в 20-х роках перекреслили добровільно створені сільськогосподарськітовариства. Тодіоб'єднували землю і свої зусилля родичі, сусіди, хуторяни. В ті товариства не брали ледацюг, там був кожний на оці, об'єднуючоюсилою булищирість до праці й інтерес. Ми розвалили все це і створили колгоспи. Другий злочин – укрупнення колгоспів. Коли кожен кутоксела мав своє колективне господарство, булоще півбіди. Бідність селянська тоді творилась не лінощами, а здирством влади. А як поробили колгоспи-гіганти, земля стала для селян враз чужою. Звідси й робота, як мокре горить. На мою думку, наше спасіння в роздрібненні виробничих ланок, в їхній самостійності. І в той же час в їх об'єднанні в якусь асоціацію. Цього вимагає вирішення спільних завдань: благоустрійсела, будівництводоріг, виконання сезонних трудомісткихробіт... Сюди б входили і дрібні власники, і фермери, і невеличкі колгоспи. Але як самостійні одиниці: і фінансово, і адміністративно. А найголовніше – щоб наші державні мужі усвідомили, що все починається од землі. У ній наш і достаток, і наше здоров'я, і могутність держави. Щоб це усвідомили і ті, хто думає тільки про себе. Не можна вимагати собі добробуту тільки за рахунокселянина. М'яко кажучи, це нечесно. Чи стали ми на шлях творення отих персональних душевних "конституцій"? Ой, ні. Скорішнавпаки. Ми дуженаївні. Думали: ось як ми проголосимо свою державність, всі враз сповняться великим духомвідродження нації і кинуться творити Україну. Виявилось інше. Кинулись розгрібати Україну. До того ж гребе кожен по своїх можливостях. Чим вища посада, тим загребущішіруки. Гребутьвагонами, ешелонами. Нам нічим буряки викопати, а хтось не складе ціни на пальне і кричить, що він це робить із загальнодержавних інтересів.

І так звані народні депутати тієї ж співають. Їм теж своя сорочка ближче до тіла, ніж держава Україна. Ось того я й кажу "так звані народні". Не болять їм болі народні, не печуть їм наші рани. Так уже в нашій історії випадає, що державу зобов'язують будуватитих, хто тієї держави не хоче. От вони й будують, як той безбожник, якого під примусом у церкву на моління водили. Каже: "Гаразд, хай буде по-вашому, я в церкву піду. Ну, я вам там і намолюсь. Усі святі вуха позатикають". От дехто і сьогодні так молиться. Ще й приказує: "Ви ж хотіли вільної України. Ви ж хотіли демократії. Ось вона вам, їжте". Люди добрі, не демократія тут винна. Демократія – річ свята. Демократія – це суворе дотримання законів. Іншими словами – це перепона беззаконню. І зовсім не вина демократії, що так звані народні депутати прийняли такі закони, за якими злодій уже не злодій, за

якими щира до роботи людина стає старцем і, вибачте на слові, дурнем.

Ось хоч би й малі підприємства... Жив собі на світі якийсь завод чи там фабрика. Виробляв той завод, скажімо, цвяхи чи ручні пили-ножівки. Виробив скількись там штук, здав по певній ціні в торгівлю. Торгівля зробила невеличку націнку за продаж – і купуйте, дядьки.

Тепер же все інакше. При заводі зробили мале підприємство, директором якого призначили жінку директора заводу, бухгалтером – жінку головбуха і так далі. Вони й на роботу не ходять, вони й приміщення чи робочого столу не мають, їх , фактично, немає. Але юридично є. Тепер завод продає пили вже не в торгівлю, а оцьому малому підприємству. Це мале підприємство робить певну націнку і продає пили ще якомусь малому підприємству. А оте мале робить ще одну націнку і продає ще одному підприємству. А оте... І так хоч і до десятка разів. Як в отій скоромовці: "Ти, малий, скажи малому, хай малий малому скаже, хай малий теля прив'яже". Доки пила дійде до покупця, її ціна вже будевища, ніж на пилораму.

Питається: хто від цього виграв? Тільки оті тіньові директори. А програв дядько, цебто ми з вами, програла й держава, бо обібраний тіньовиками дядько дивиться на неї уже сторчаком.

На мою думку: хоче хтось заснувати своє підприємство, нехай подає заяву в райраду, райрада нехай виділяє йому за гріш клапоть неродючої землі. Будуйна тій землі цехи, виробляй продукцію і продавай її хоч і втридорога. Ти її зробив, ти її власник – твоя й ціна.

А то на державному підприємстві робиться, державна енергія витрачається, державні, цебто наші, верстати торохтять, а гроші-прибуток забрав тіньовик. І забрав у нас з вами. Це ж розбій.

Інші розумники ще краще придумали. У Василівку на маслозавод поїхали. "Колхіду" масла по державній ціні закупили, а в Донбасі по спекулятивній вирішили продать. Навар – мільйони. І все законно, і винуватих немає. Питається: для кого такі закони прийняли так звані народні депутати? Для народу, чи для мафії? Ось так і розвалюють державу, а винуватцем підсовують нам Президента. Та не Президент же приймав такі закони, а Верховна Рада. І призначте ви хоч по три Президенти од кожної області, все одно нічого не зміниться, якщо не поміняти закони. Президент може щось робить і не так, як нам того хочеться, але так чинити його зобов'язує закон. Дотримання поганого закону – все одно менший гріх, ніж саме беззаконня.

Чого-чого, а беззаконня у нас вистачало. Ми й землю занехаяли од беззаконня. Ми й людей на землі вигубили од беззаконня. Ми й п'яничкам тепер кланяємось од беззаконня. Розпочалось воно в 1917 році і тягнеться по сьогодні. Та найбільший злочин ми вчинили, коли "куркулили" селян. Кого розвалювали, кого видушували? Найпрацьовитіших, найщиріших до землі. Що з того вийшло? Голод. Великий голод. Тим беззаконням влада зігнала людей із землі. Хто ж не розгадав намір влади і не пішов із села, того видушили голодною смертю. А тепер хочемо, щоб отак скалічене село нагодувало державу. Та перед ним треба шапку скинути, що воно хоч так, як є, годує.

Поїдьте по наших селах, по хуторах поїдьте – їх колись десятки були, тепер одиниці. Запитайте старих людей, чого запустіли села, чого вони обезлюдніли, коли селяни втратили віру в свій труд? У Грамине ідіть, у Павлівку, у Сіробабине. І вони

вам скажуть: вигубила село радянська влада на чолі з її творцями. Це ж треба: розвалити таку могутню державу, поділити народ на класи і звести їх у бійці лобами. А ми це називали великим вченням, геніальним дороговказом. Скалічити землю, засіяти її мільйонами трупів, спустошити людські душі, з багатого хлібного раю зробити голодну пустелю... Справді, дурень такого зробити б не міг. Тут потрібен великий геній. Чорний геній. Не дивуйтесь моїм крутим словам. Прості колгоспники вам ще й не так скажуть. Послухайте їх, запишіть їх спогади до книги. Нехай селянські болі нам в наукубудуть

* * *

Микола Костянтинович Вернидуб був не рядовий лебединець, а знаний на все місто. Вічна пам'ять добрій людині – одійшов уже в інші світи. Казав: "Жити, звичайно, хочеться, та на тому світі краще – там хоч оцих людоїдських пик не бачитиму".

Хто то такі, я довідався пізніше, коли уже роззнайомився з Миколою Костянтиновичем поближче. А розпочалось все на пасіці. Такого бджоляра, як дядько Микола, пошукать та пошукать. "Бджілка, вона, хлопче, створіння Боже: і праведне, і трудяще, і безобідне, і ласкаве", – казав. "Ну, щодо ласки, то ви, дядьку, мабуть, трішки того..." – заперечив, було, я.

"Зовсім не того, – заходь на пасіку сміло, мої бджоли хороших людей не кусають". Це було, так би мовити, стандартне дядькове запрошення.

А коли якомусь гостеві бджола поставить під оком небажаний карб, дядько лиш посміхався з лукавинкою і розводив руками: "Вибачай, чоловіче добрий, я ж про хороших людей казав... Отож звиняйте..."

Так само сказав і мені. А тоді поклав руку на плече і вже серйозно: "Не гнівайся, хлопче, за такі шуточки, по-другому не вміємо".

Тоголіта пасіка Миколи Вернидуба стояла під дубиною в Другому Переліску. Застав я його в гарячій суперечці з "польмінзагом". "Польмінзаг" – це дядьків вислів. А насправді – уповноважений Міністерства заготівель. Прийшов цей агент описувати дядькову пасіку. Виявляється, замість дозволених владою 10 вуликів бджіл Микола Костянтинович розвів аж... чотири десятки. А це вже злочин. Нажива. Глитай. Експлуататор. Незаконно обжирається медом. Запахло "конфіскацією" пасіки і великим штрафом.

Та пасічник уже бував і не в таких бувальцях, тож фінагенту рубав сміливо:

"Моїх тут тіко сім колод. А ото п'ятеро – то зятеві, оті четверо – Толькові-синові, ото – директора Низівського заводу. А ото, ото і ото – заступника сумського прокурора та заступника начальника сумської міліції.

Як уже фінагент пішов, кажу йому: "Перевірить – біда буде. Бджоли ж то усі ваші".

Дядько засміявся самими очима. "Не перевірить. Побоїться. До того ж у

тих обласних начальників – заступників – хоч греблю гати. Як усіх перевірять – життя не вистачить.

Дядько Микола виніс із хати глечик березового квасу, з "українського" вулика дістав пляшку буряківки, зачоплену кукурудзянимкачаном, і, ставлячи її на стіл, відрекомендував: "Знайомтесь: Марія Демченко заткнута Марком Озерним". (Були колись в нашій Україніуславлені буряководі кукурудзоводи).

Показуючина дядьків вулик-сховок, кажу: "Дивно якось: горілка – і у вулику. Бджоли ж оковитоїне люблять".

А Микола Костянтинович на те: "Не клопочися, ми їм і не наливатимемо".

Дивлячись, як я манірно ціджу чарку, дядько Микола штовхнув мене коліном і аж розгнівано: "Шо ти смокчеш? Шо ти смокчеш? Це ж горілка. Її ось так треба пити".

Одним перекидом осушивши гранчака, дядько нюхнув рукав, крякнув і прорік: "Отак треба!"

А потім глянув у бік шляху, кудиподався "польмінзага" і кивком голови звернув туди мою увагу, та й не сказав, а прорік з притиском: "А о-так не тре-ба!"

Дядько враз посерйознішав, задумався, аж нахмарився. Острішки його брів стали колючими, а очі – з іскринками гніву: "А все-таки придураста випала нам, на наше безголов'я, влада. Я ж не краду в колгоспі, я ж не краду в заводі. Я тружусь разом із бджілками. А мене – по руках: трах, бах, стьоб, хвиць! Не роби! Не трудись! Краще лежебокоюживи! Не експлуатуй! Кого? – Бджілок! От прицюцькуваті. Уже можна б тим властям і порозумнішать. Невже біда тридцять третього їм очі так і не розкрила?"

Слово за словом, та й розповів Микола Костянтинович за ті часи, як сам їх бачив. А перед оповідкоюопередив: "Розписки про нерозголошенняпочутого брати не буду, а застерегти – застережу. Ляпнеш десь, почують, – загримиш туди, де й Макар телят не пас. Я колись у заводі отак з вагарем розговорився. А той озьми та десь і бовкнув. Так мене браві хлопці – чирк під білі ручки і поволокли в машину. "Ану розкажіть, гражданин Вернидуб, і нам про голодовкув тридцять третьому..."

Е, козаки, думаю. Не на того ви напали. Я дядько тертий, мене макухоюне проведеш. Тожі кажу:

– Який голод? Де? Коли?

А вони: "Як коли? В тридцять третьому, в наших селах. Ви ж отам і отам про ці брехні людям розповідали?"

"Та що ви, люди добрі?" Той голодбуву Німеччині, а в нас – ні. Хіба допустила б рідна комуністичнапартія таке звірство? Та зроду-віку ні. Я тодів "трубострої" робив – щодня пайок одержував: хліба впоїд, консерви, крупи, жири, апельсинами балували. Що ви, товариші, який голод? А фашисти ... О, то – гади, ті своїх людей мучили, ох і мучили барбосяки! Мені тих голодних німчиків і досі жалько. Бо то трудящий і дружній нам народ. А фашисти. Воно, звісно, фашисти. От і знущалися з трудящого і дружнього нам народу – будь вони прокляті, оті фашиські гебельсинята".

Ледве одбрикався. Тожти мені гляди – не ляпни. Вдругемені вже не повірять.

А правда, хлопче, ось вона яка: у Харкові на курсах я навчився висотні труби

робить, доменні печі лагодить, “шамотку” класти. В Низах на заводі я й тепер оце печі самотужки ремонтую.

Робота серйозна. Це якщо за день поклав 20 цеглин, то й добре. Зате припасовка – лезо ножа не пройде. Набарахлиш – розсиплеться твоя піч під першим же вогнем. А в 32-му та 33-му я з бригадою по всьому Донбасу їздив: і в Бахмуті трубостроївцям роботи вистачало, і в Криндачівці, і в Юзівці. Тепер ті міста по-іншому звуться: Донецьк, Красний Луч, Артемівськ. А тоді люди їх ще по-старому величали.

А ще Єнакієве, Горлівка, Харцизьк, Краматорськ... І що я скажу? То – не простий голод був, то був суцільний мор. Мор штучний, властями організований. Ні-ні, нам, трубостроївцям, видавали талони в їдальню. В мисці – сяка-така їжа, зате з хлібом – по 400 грам на “трубача”. Голодувалиаж до скавуління, та серед нашого брата пухлих не було. А простий люд... Простий вилягав прямо покосами. В Харкові трупи прибиралися і штабелювалися в різних місцях. Найбільше їх було біля базару. А тоді їх вантажили у вагони і кудисьправили. Людей зайшлих, пухлих і немічних теж вантажили у вагони, казали: “Для відправки у хлібні краї”. Напхають вагон людом, закриють, а відправлять аж через тиждень-два, як уже з вагона ні писку, ні стогону.

А на вокзалах що творилося! Перони забиті старцями, опухлими та мертвими. Плачі, стогін, прокльони, голосіння. Забачили жіночки, що ми не скарьоженіголодною пухлиною, то руки тягнуть – “Подайте хлібця, соколики. Бога ради, порятуйте наших діток”.

А тоді заходилися дітей у вагони, у вікна сунути. “Озьміть, людоньки, озьміть і порятуйте. У мене семеро їх вдома, і всі вмирають”.

У вагонах – яблукуніде впасти, на кришах – теж біженці– од голодувтікають. Господи, кудити від нього втечеш, як він на всеньку Українувизвірився?!

Приїхали в Дебальцево. Ідемо пероном, бачу: з вагонів трупи виносять. Божечко, не один-два, а десятки. Це ті, що за порятункому Донбас їхали. Зирк, а на дереві два вішальники вітер гойдає. Люди товпляться, а міліція розганяє: “Разойдись! Тоженашли зрелище!” Питаємо, хто це і за що їх повісили, а страж порядку: “Кто-кто! Сами! Мы их домой в села отправляли, а они, придурастые, вроде бы в знак протеста...”

Аж раптом постріл і глухий звук падаючого тіла. Міліціонер ховає пістоль в кобуруі сичить: “Вишь, какая сука, огурец с прилавка стащил”.

В Єнакієве добиралися пішки. Влада, наче навмисне, організувала нам таку пішу екскурсію. По всій дорозі сновигали ходячікістяки. Обвішані торбами, мішками, лахміттям. На узбіччях сидять вже немічні, пухлі, босі. “Подайте, ради Христа-Спасителя”. Були й мертві. То ноги виглядають з бур’яну, то дітки сидять коло покійної матері.

Поселили нас у якихось бараках. Сиро, темно і задуха мертвецька. Коли очі звиклися, глядь , – а на нарах п’ять тілець в ганчір’ї. Стали виносить, а вони й розпалися, зогнили вже. Запам’яталася дівчинка років восьми. Сорочечка на ній вишита, кіски русяві, а оченят вже немає. Начальство нас попередило, щоб містом самотою не ходили, бо містечкоце, мовляв, бандитське, пограбують.

Вже пізніше узнали: то не прості грабіжники були, а людолови та людоїди.

Прораб з нами з Харкова приїхав і дружину із собою привіз. Чепурненька та пухкенька, табельщицею була. Ото її людолови хутенькой заграбастали на заріз. Тільки голову в сараї знайшли.

Трестівський партієць – як ідеологічний опікун – до нас навідувався. Блощицею його звали. Сердився дуже: "Не блощиця я, не блощиця, а Блайхшіца". Ото дурний. Чи не однаково: і так гнида, і так недогнидок.

Чоботи на рипах, піджачок короткий, а галстук – довгий-довгий. Він його під штанний пасок заправляв. Тодітой галстук закривав і ніколи не застібану парторгову матню.

Ми йому голодом прямо в очі тикали, а він – "Это результат происков наших врагов, происки кулачья! Они мешают нам новую счастливую жизнь строить. Партия и правительство проявляют к нам отеческое беспокойство, а кулаки – враги соввласти – палки в колеса суют".

Гомонять хлопці на перекурі про те, про се, ну й, звісно, про голодні будні. Один і каже: я учора страшну картину бачив: під тином жінка мертва лежить, а по ній дитинка повзає та мертві груди материні смокче. Так я оце й думаю: може, і оте немовлятко – враг соввласті?

Ні-ні, – були й грабіжники. Ті більше ночами шахтарські та колгоспні городи пустошили. Хоч і охоронялась та городина збройно, та й нападники ішли не голіруч. Було по-всякому: то сторожів переб'ють, то засідка нападників зловить. Зловить, а тоді й кається. Бо нападники не хтось там, а свої люди, відомі робочі, ітеерівці, комуністи. Голодне тітка, він і не на такий розбій погонить.

Блощиця скипів: "Ти хочешь, чтобы за враждебные разговоры тебя в штрафники перевели, чтобы пайка лишили?"

Оповідач сполошився. "Ні, ні, я хочу тільки підтвердити ваші мудрі слова: партія щодо нас справді проявляє "отеческие беспокойства". Дивлюсь: під'їхала машина-труповозка. Грабарі стягли на машину жінку, а наверх скинули й дитинча. У нашому селі померлих до ям звозять худоребрим коником, а тут машиною, механізацією. Звісно, в цьому – немала заслуга рідної партії.

Старші в бригаді стали казать: "Не зв'язуйся, мовчи, роби вигляд, що нічого не діється і ти нічого не бачиш. Бо й тебе трупарня забере".

І що ви думаєте? – забрала. Вийшли на зміну, а того смільчака немає. Питаємо в Блощиці, де подівся хлопець, а він: "Где, где! В транде! Допрыгался. Вот где!"

Донбас тоді був і рятівником, і пеклом. Справді, хто прилаштувався на заводі чи в шахті, де була пайкова система, хоч і голодував, але ще животів. Та де ти на всіх голодних підприємств настачиш? Шахти, заводи прямо штурмували ватаги селян. Отут я вперше побачив, яка то велика сила єднання. Воно як: все начальство – росіяни, штурмуючі – селяни з голодуючих сіл України. От і почалося: "Вы, хохлы, работать хлеб не пожелали, на государственные пайки позарились! Мы здеся для вас всех полтавских галушек варить не собираемся".

Голоднітеж за словом в штани не лізли:

"А ти, кацапська мордяка, нащо в мене землю і хлібець забрав? Чого ти мене, полтавця, галушками дорікаєш? – ось на ці, на тутешні села, подивись – до ноги ж вимирають".

От уже й пішли на кулачну гармонію вигравать.

Кадрові робочі – ті на боці начальства. Ітеерівці також з ними. А вся сірома ж наша, селянська: з Чернігівщини, з Полтавщини, Київщини. Наших межирічан, багато було, бишкінців – теж. От і пішла стіна на стіну. Тільки й чуєш: там прирізали, там зарізали.

Начальство сікається: "Переходите, хохли, на русскую речь – вот и не будет вражды".

А наші:

"Чого нам переходити? Ми на своїй землі, на Україні. А ви – зайди, наброди. От ви й переходьте".

Перевели нас в Красний Луч. А там саме українство гору взяло. Хто з нашого брата й був байдужим до мови, то і той ожив, звеселів, наче вихристився. У місті навіть вивіски стали нашою мовою писать: "Шахтарська їдальня", "Клюб спілчанської молоді".

А тоді нашу владу – як хтось швайкою під ріпицю копирснув: українські школи позакривали, вивіски познімали, вчительок арештували. Сказали, що українізація для України – штуковина вредна і її затіяли буржуазні "враги соввласті".

Блощиця аж руки потирав:

"Ну што, драные хохлы, доигрались со своей хохляндией! Погодите, еще не так почистим!"

Москва задумала почистити не тільки Україну, а й партію. Збирають збори і на них обговорюють всі діла "партєйного комуніста": де проживав, що поробляв, чи не має знайомих у гемонських країнах, як свідомо зростав по партійному ученію, як веде боротьбу із наклепами куркулівна нашу розпрекрасну радянську дійсність. І ви знаєте що? – вичистили нашого бригадира. Приписали йому "политическое недомыслие на почве излишнего увлечения ложным наущрением под названием – украинизация". А як простіше, то прикривав у своїй бригаді явного ворога радянської влади в особі одного із верхолазів-трубачів.

Вигнали з партії, вигнали з роботи, а настановили бригадиром Блощицю. Він, кажуть нам, – ідейно витриманий, політично загартований, відважно сміливий, морально стійкий!

А про те, що він ще й придурасто макоцвітний – ми й самі знали. По тому бригада розпалась. Хтось кудись перевівся, хтось інше місце знайшов, а я оформив відпусткуі повіз у Лебедин припасених харчів: трохи крупи, олії, сухарів. Товариш мій, наш-таки – бишкіньський, надоумив мене їхати через Росію. Каже: "Там голоду немає. Харчі дешеві, скупимось та й привеземо додому не оці крихти, а справжнього гостинця".

Так і зробили. Чкурнули аж в самісіньку Москву. І справді, хліб там майже без черги і разів у десять дешевший нашого. Тільки одна біда: нам ледве вдалося вилізти з вокзалу: з Москви – будьласка. Аж напхом у вагони пакують, аби скоріше спекатись від таких торбешників, як оце ми з України. Міліція зразу – хап нас за барки: кто, куда, откуда, зачем? Виручив паспорт.

Одним словом, скупились ми під саму зав'язку. Найбільше перлової крупи набрали, а якже – чистий хліб.

Як сідали у вагон – мало без торбинок не лишилися. Міліція причепилася: "Свыше нормы перевозка запрещена".

Товариш прямо ридма розплакався:

"Та що ви, товариші, міліція! Та ми ж усі слов'яни! Та ви ж наш старший брат. А ваш же менший братик з голоду вмирає. А Ленін же казав: треба ділитись. Ми ж не крали, ми такі ж робочі..."

Одним словом, відпустила нас міліція на всі чотири вітри.

Проклинав я тоді ту Москву на чім світ стоїть. Те, що в поїзді люду голодного – море, те само собою. Те, що ми по жменьці роздали торбу крупи просящим, і те ладно. А от як під'їхали до України – ось тут Москва і показала свої зуби. По вагону шепіт пішов: "Ой, Божечко, заградітелі".

Люди хапають свої клунки, садовлять на них дітей, пхнуть під лави, завішують платками…

Зачувся дитячий плач, затужили жінки. А поверх того содому владні окрики: "Не положено! Не разрешено! Украина не выполнила своих хлебозаготовок".

Ота бригада червонопогонників забрала у нас не тільки московський харч, а й донбасівський. Бишкінець, от призабув, як його прізвище: чи Токовий, чи Токар, так той аж за петлі вхопив міліціонера. От і дохапався. Втекли ми з участка і без торб, і без грошей, і без документів.

Куди втікають? Звичайно, в ліс. На третій день наших блукань надибали розкуркуленийхутір. Ні хати, ні сараїв – тільки лісяна повітка, а в ній трохи соломи прілої. Лягли відпочить. А їсти, аж скавучить, хочеться. Лежимо в безпеці, бур'яни та буркун нас, як стіною оточили. На буркуні бджілки пасуться, дзижчать, аж виспівують. Кажу напарникові: "Щаслива комашка: захотіла їсти – сяде на квітку та й п'є солодок".

А товариш знаюче: "Тут щось не те, тут десь пасіка стоїть – я по гулучую". Придивились, а з кропиви дуплянка перехняблена стирчить. Видать, розкуркулювачі пасіку забрали, а трухляччя кинули. От рій і влетів. Товариш зрадів: "Слава Богу, тепер і ми з голоду не пропадемо". Знайшов на хатищі шматок обруча, одкрив у дуплянці лядку та й дістав стільника. Запили водою – от і підкріпились. Напарник старший за мене, молодшого повчає: "Бджілка, вона комашка Божа. Хто її шанує, той під Божою опікою ходить".

Вранці, як уже сонечко підбилось, нарізали ми ще стільників, загорнули їх у лопуховелистя – і в дорогу. Добирались до Лебедина все піхтурою та піхтурою. А як надивились! А як набачились! Села спорожнілі, хати – порозвалювані, кругом – бур'янища. В Лебедин прийшли – і тут те ж саме. Сусіди вимерли, рідня – хто виїхав, а хто упокоївся, а хто й у петлю з голоду поліз. Мати моя, Одарка, каже: "Мабуть, немає над нами заступництва Божого".

Ось тоді я й пригадав товаришеву наукута й кажу: "Буде, мамо. Обов'язково буде". І заходився стягувать з горища дошки та робити вулики. А тепер оце й мудрую коло бджілок. Робота роботою, а пасіка – вона й од роботи більша годувальниця.

Глянувши на шлях, дядько Микола в здивуванні підняв брови: "О, знову чорти польмінзага несуть".

"Марія Демченко" хутенько полетіла в бур'яни, рукавом був очищений стіл від крихот.

"Польмінзага" підійшов до нас якось несміло, мовби аж крадучись. І прямо од хвіртки:

“Миколо Костевичу, а чи не змогли б ви доглянути і моїх два вулики? Знаєте… я не те, щоб для наживи, а так… просто. Та й жінка наполягає”.

Дядько Микола аж зрадів:

“А чом би й ні? Звичайно, можна. Для хороших людей… Та й бджілка… комашка Божа…”

А як уже фінагент повернув на шлях, Микола підморгнув мені бадьоро і втішено:

“Казав один мудрий чоловік, що і в пеклі треба приятеля мати. А втім: яке там пекло? Людина на роботі, з нього требують, а він з нас требує”.

З пасіки я повертався вже по полудні. Дядько Микола проводжав мене до шляху і був чимось явно заклопотаний. Дорогою запитав: “Ти мені чесно скажи: застереження моє часом не забув? Ні, кажеш? Отож, дивись, не ляпни ніде”.

А тоді враз пожвавішав, а зупинившись, аж у долоні сплеснув:

“Знайшов! Знайшов собі затулу!

І до мене:

“А то я не про себе розказував, то мені один мужик у вагоні такого наплів. А я йому, барбосяці, на його брехні так по-нашому, по-совєцькі, по-партійному як одрубав: “Не наговорюй, кажу, на нашу замечательную совєтскую власть непристойних разговоров. Наша родная коммунистическая большевицька партія така, що тіко за народ і переживаєть, бо вона і трудящієся народа єдіни і не розігрішимі”.

Отож, як десь і ляпнеш, я так і одбріхуватьсябуду: то не я, то – неізвєстний пасажир, а я його приструнив, і вообще голодовки не було.

Із спогадів Андрія Федосійовича АБАРОВСЬКОГО, записаних його внуком Іваном Кириловичем Абаровським (с. Вільшана, Недригайлівщина)

...Я вже старий, щоб щось там перебріхувать та перекручувать. Томукажу правду, як на сповіді: придуркуватішоївласті, кровожернішоївласті, ніж оця більшовицька, селянин і во віки віків не бачив. Я пережив кучувійн: і царську, і оці совєцькі, трохи знаю, які то були війни по заграницях… Та ніде не було війни властей зі своїм народом. Наші большевики були першими в цьому дикунстві і, мать, послідніми у такій сатанинській злості. Вони як почали із свого першого дня кричати “Да здрасті червоний терор”, так і кричали, доки не похрипли. Голосїхній трохи підупав уже аж після смерті отого конопатогодурисвіта, та злостиві діяння ще й зараз скубутьселянина.

Служив я і при царю-батюшці. Життя й тоді булоне медом мазане, та був я при хлібі, і булойого вдосталь. Бачив і махновську "Марусю". І що? – теж порядні люди. Бо самі селяни і селян не обіжали. Жив я і при фашистах, та й тоді не голодували..

Призвали мене воювать за царя-батюшку в 14-му році, а навесні шістнадцятогопрошила мої грудикайзерівськакуля. 10 місяців лікувавсяв Тифлісі, а в січні сімнадцятого мене комісували– ліва рука була безпомічна й висіла на підв'язці. Вдома мені булираді – слава Богу, хоч живим вернувся, а господарство, мовляв, ми й без тебе попораємо. На той час у нас було7 десятин землі, дві корови, свині, вівці, птиця. Через кілька днів я поїхав в "уезд", там мене оглянув лікар і сказав, щоб я щомісячнопріїжджав у Лебедин і отримував пенсію за інвалідність (7 карбованців).

На перших порах по революції особливих змін не відчувалось. Тільки знецінились гроші і відмовили в пенсії, бо воював я не за "пролетарскоеотечество", а за царя-батюшку. Ні до яких партій я не належав. Ніхтомене не чіпав: ні німці, ні петлюрівці. А потім село захопили красні. А після того вже й ладу не дам: булий денікінці, знову красні, знову білогвардійці, знову красні. Булай "Маруся" (це так про військо Махна – *авт.*) – в нашій хаті ночувала. На той час у нас було двоє коней. Кобила мала ось-ось розродитись, то ми обходилисьодним конем. Кінь був плохенький, малосилий. Так от, при відступі"Маруся" конязабрала, а взамін лишила "бережу" кобилу (жеребну – *авт.*) Хороша кобила була. Жеребчика від неї вигодували. Кінь на всю округубув. Забрали його в мене у колективізацію. Ото він і пропав з голодув колгоспі.

Бачите, усі булидеришкурами, а "Маруся" по-людськи обійшлася.

У 1920 році совєтська власть стала вкоренятись. Отоді й почався масовий грабунок, приниження та прискіпування. Всі більшовики, пам'ятаю, булив кожанках, у кого чорна, у кого – червона. От мені хотілося такої. Невдовзі вони й до мене прийшли і запросили йти служити до них у міліцію. Я погодився. Дали й мені кожанку, дали наган. Тоді влада саме розгорнула боротьбу із самогоноварінням. Ото й нишпорили ми по хатах, "витрушували" самогон і звозили його у волость, у ревком. А потім цілу ніч пиячили та дебоширили.

Прослужив я там рівно тиждень, а тоді кинув ту Каїновуроботуі попросив "рощот". Таж де там – не відпускають. "Не можу, - кажу, - я інвалід". Насилу одчепився. Кожанку, звісно, забрали. П'яні розгули і сваволя представників нової влади посилювалися, люди ремствували, обурювались. Пам'ятаю: це було в ярмарковий день. Зібралися мужики на торзі й заходилися своє невдоволення виказувать. Аж тут де не візьмись – більшовик на коні: при шаблі і з наганом. "Ах ви ж такі-розтакі вашу в покришку... так вам совєцька власть не така!" Та матюком по них, матюком! А тоді ще й конем на людей посунув, ще й нагайкою заходився дядьків полосувать. Серед тих мужиків був і дід з Вехівки, стояв з мазницею – дьогтю прийшов на торзі купить. Тоотой дід озьми та й замахнись на того придурка в кожанці своєю мазницею. Більшовик і вистрелив у діда з нагана.

Люди збунтувались, стягли ту партійну кожанкуз коня, відлупили добряче, а діда до лікарні відправили.

На виручку до одлупцьованого “партработніка” прилетіли ще шість ревкомівців. Погрожують, матюкаються. Та й вони накивали п’ятами від селянського гніву.

Ярмарок перетворився у демонстрацію, одні поривалися йти за правдою до виконкому інші – до повіту, а треті радили взагалі розправитися з “комісарами” так, як вони розправляються із селянами. Та під вечір все затихло і люди розійшлись по домівках.

Вночі ми проснулися від пострілів. Стріляли в сосонках – це десь із півкілометра од нашої хати. З братом Матвієм вибіг на подвір’я, чуємо – і в сусіда Чухрая двері рипнули. Хвилин через десять побачили: дорогою повз нашу хату повели душ десять мужиків. Вели кінні. Кого вели, ми не пізнали. А одного впізнали по голосу– Варивон Гученко. Він гнав матюччя і в партію, і у владу, і в більшовиків. Усіх повели до річки. Через деякий час ми почули з-за ліска постріли.

А другого дня вже дізналися, що вночі на допомогу Вільшанському ревкому з Лебедина прибув загін чонівців на чолі з комісаром Струною. Вночі вони вдерлися до лікарні, забрали пораненого діда з Вехівки і ще двох потерпілих. Вивели їх у ліс і постріляли. Інша група чонівців пішла по хатах і забрала тих, хто був більш активний на денному мітингу. Біля річки тоді розстріляли 8 чоловік: Омелька Козачка, Никифора Дороша, Саливона Кобзаря, Варивона Гученка... Кого ще – підзабулося.

У Варивонової жінки залишилося троє дітей. Її невдовзі скосив тиф, а дітей розібрали тітки. Найменшенькому Миколці тоді й двох років не було.

Того ж дня більшовики безневинно порубали шаблями в Могарівському проваллі Савку Андрієнка (його будинокі зараз стоїть, в ньому тепер аптека). А з ним іще кількох чоловік із заможніших селян. Казали – для профілактики. Тодіж із церкви викинули труну із забальзамованою покійною поміщицею Шатовою.

Ото така влада прийшла, на сатані верхи прилетіла.

В колективізаціюнас усіх до колгоспу силоміць зігнали. Головуз-за Москви привезли: нате вам кота в мішку. Любіте і жалуйте – комуніст Дєєв. Та селяни вперто воювали за свого голову колгоспу, “привезеного кота” ніяк не хотіли. От і почалося: хтось щось проти дєєвщини сказав – з хати виганяють, майно забирають, хазяїна на Соловки тягнуть.

Та селяни стояли на своєму. Тоді влада й зробила єзуїтський маневр. Дозволила людям вибрати на голову односельця. А через кілька тижнів його арештувала, начебто “за саботаж”. Селяни вибрали іншого. Та влада арештувала і його. Більше селяни своїх на поталу не виставляли. От і настановила влада свого, привозного партєйця. Ох тож і звірюка був до колгоспників. Ох і звірюка!

Зате був слухняним виконавцем наказів районного керівництва. Оцей “привозний кіт” в пристяжці з “буксирними бригадами” і розорили село – розорили і роздягли. Як тут не бути голоду? Викосив він Вільшану, як сам захотів. Та хіба тільки Вільшану? А Засулля, а Козельне, а Коровинці, а Іваницю, а Курмани, а Рубанку, а Сакуниху?

Сім’ями вимирали люди. Цілими кутками вимирали села. Земля на пустище звелася.

Із спогадів Семена Парфиловича ДУЛІЧА
(с. Тепле, Гадяччина)

...Онуки просять: розкажи та й розкажи, діду, бувальщину. А що розказувать, як усі бувальщини з горя стулені. Я ж не якийсь підпанок городський, я всього-навсього селянин, та й то – бувший. Селянин – це коли ти і при землі, і при хлібі, і при своєму умі. Колись так і було. Казав те, що думав, а думав – як бачив. А тоді зробили з мене "колхозніка". Тут уже, брат, кажи так, як тобі накажуть, а думать взагалі не смій. За тебе вже все і продумано, і видумано. Дві дірки в носі є? Ото в них і сопи собі нишком і не мудрствуй. А почалось все відтоді, як ото селян усуспільнили.

Пам'ятаю, як того слова люди боялися. Ну там коня чи корову заберуть до колгоспу – це вроді пойнятно. А то ще й мужиків, ще й жінок з дітьми…

Мужики – ті тямковитіші. А жінкам доки розтовкмачили, що й до чого – всяке було.

"Не хочу усуспільнюватися, я тіко із своїм, скажімо, Семеном житиму!"

Те усуспільнення кому важче, а кому – легше обійшлося. А найлегше тому, хто в газетки заглядав, хто більшовицькі настанови розкумекав. Такі зразу шапку хап, полу одрізав та й хода з села – коня, корову, хату мигом продав, гроші – за пазуху і – в город.

У нас, у Теплому, розбитний мужик, на прізвище Пітель, жив. Людина порядна, не горда, подільчива і при умі. Цегельню збудував. Ото з неї й жив. А жив по-селянськи: хата, клуня для снопів, сарай для худоби, й земельки було наділів зо два. А як заартачились з колгоспами, він і каже мені: "Знаєш що, Семене, у тебе ж хати нема, то купи у мене, а я з теплом подамся десь далі від цих комнезамів. Колгосп – штука гарна – тільки якби не в нашому селі. А для таких, як я, вона й зовсім блювотна. Як не застрелять, так зашлють, що й сліду не залишиться".

"Та я й не проти, – кажу, – так у мене грошей, як на блосі шерсті". "То не біда, – радить Пітель, – їдь у Гадяч, продай коня, мені – гроші, тобі – хата. По-перше, дешево, вважай, хата за шапку груш дістанеться, а по-друге – коня в тебе все одно не сьогодні-завтра заберуть. Тож не роздумуй, а біжи базаруй і вези гроші".

Мов усе й мудро розказав чоловік, а, знаєте, якось страшнувато: чи не одуре мене ця камерка, думаю. Бо де б це бачено, що за худоребрушкапину та виміняти рублену дубову хату?

Ан, ні. Не одурив. Ото відтоді я вже навіки отаборився в хуторі. А родився у Веприку. Там і батьки жили, і діди, і прадіди. У батька Парфила було і хазяйство міцненьке, і рід рясненький. Мати, було, оце на пальцях лічить: Одарка, Савка, Галя, Семен…А тоді зіб'ється та й знов загинає пальці. Як мене батько одділяв, то дав клапоть поля та оту конячину, що я за неї хату виміняв. Перейшов я з Одаркою в Пітельову хату – красота! Вона долівку примазала, стіни побілила, ікони повішала, рушниками їх заквітчала. Не хата, а рай. Та ще й свій, свій, власний!

Не встигли ми тим раєм налюбуватись, як уже й "свати" в хату:

"Прийшли, Семене, тебе койшо спитать. Ти должен був у колгосп коня здать – де він? На базар спровадив чи як?"

Не по своїй волі, кажу, життя заставило, бо доки мені з дітьми по квартирах ходить?

"Ну от, за самоправство ми тебе й підвергнемо із'ятію".

І забрали в мене все не тільки з хліва, а й з хати. Хто забрав? А я знаю? Синьогаліфешник був один, сільрадівці наші, комсомоліїцілий виводок, а за отамана в них – баба навіжена – Терегерка. Там така люта, що й Божечко!

А днів через п'ять ця скаженина знов на поріг: "У тебе, Семене, проізведьом опись, бо ти не заплатив ні за культуру ні за самообложенієта й по м'ясові нуль".

Яке м'ясо, – суперечу, – ви ж усе з хліва витягли.

Жінка – в сльози, діти – в плач. Обнишпорила Терегерка з комсомолієювсі кутки та закутки, обштрикала штричкою все дворище – нічого взять. Так вона здерла з ікон рушники, підперезалась ними та й посунула з виводком інші двори толочить. А мене за несплату зашилили аж у сумську тюрму і продержали там чотири місяці. А тоді випустили. Чутки такі були, що випустили через "розгрузку". Всяке могло буть, бо тоді людей у ту кам'яну будкунапхали, як оселедців у бочку. Напхать напхали, а годувать– нічим. Ні-ні, якусь баланду в дучку давали, тільки ж скільки? От і почали люди в камері пухнуть та мерти. Як тут не розгрузиться?

Мене з тюрми прямо на руках винесли. Худющий-худющий. Шкіряна торба з кістками й квит. Взяли люди під руки та й виволокли аж на вулицю: іди, полтавський галушник, на свій хутір, там тебе, ударника, отечество на конюшні жде.

З пересидками та перележками виліз я за Суми, а тоді попаски, попаски та й поліз на Полтавщину. Більше не ходою, а на четвереньках. Трохи пролізеш – попасешся, а тоді ще й у чийсь город залізеш – то й там зубам роботу знайдеш. У двори заходив, милостину просив. Тільки що ти випросиш, як весь люд голодний. Старався так села пролізти, щоб хоч твої маслаки в чийсь холодець не попали. То був час страшний. У припсьольських лозах днів три лежав. Із дна черепашок дістанеш, камінцем розіб'єш та й смокчеш.

Як додому прийшов – радощів повен лантух. "Слава Богу", – жінка каже, – тепер хоч спати не так страшно буде".

А воно що? Сидить вона в хаті з малечею, а розбійники під вікном товчуться, шибку виймають. Так Одарка – хап сокиру та … "Лізьте, іроди, лізьте. Або ви мене порішите, або я котрогось зарубаю". Тут і діти лемент зняли… То злодії й осіклись.

Вранці вийшла з хати, глядь – немає грядки. Посадила відерце картопляного дріб'язку – все перерито і вибрано.

Так моя Одарка не дуже й жалкувала. Каже: "То не розбійники приходили, то нещасні люди. А розбійники – це ті, що людей до голодного здичавіння довели".

Хвалюся їй: я теж у чужих городах пасся, теж посаджену картопельку вигрібав і гриз.

Яку ще бувальщину внукам розказати – бозна? За яку не озьмись – всі вони з кострицею.

"А ви, діду, про війну розкажіть, у вас же геройських медалів багато" – підказують.

Який я там герой. Он брати мої: і Савка, і Андрій – ото герої. У 41-му, як забрали їх, так і досі воюють. Спочатку пісьма-косячки од них з хронту приходили,

командири писали, що воюють хлопці харашо. А тоді їх обох і побито.

Чудернацькі діла твої, Господи, як ти сам, Боже, бачиш. Сім'ї покуркулили, понищили, голодом подушили. А як німець на хвоста наступив, тоді до отих недодушених: "Людоньки, рятуйте отечество! Селяни, фашист хоче вашу землю загарбати". Та в нас її ще в тридцятих загарбали. І землю, і надію, і душу. І в сусідів моїх, і в братів, і в усіх хуторян наших.

То який же я герой, як брати вже в сирій земельці лежать, а я ще в колгоспі конюхую? А конюхувавя старательно. Бо й у газеті пропечатали: "Кращий конюх колгоспу Семен Парфилович Дуліч!" О!

Призвали мене на хронт вже тоді, як брали не тільки гожих, а й усяких, в тому числі й "врагов". Кажу так тому, бо хто побував у тюрмі чи в окупації під німцем – той уже ставав контрою і врагом народу. А коли так, то тебе, дурня, й не перевдягати, і не навчати можна, а з маршу посилали в таку колотнечу, що ти й світу не дужерадий. Моє пекло розпочалось на Дніпрі. З дрючків та хворосту зв'язали сякий-такий пліт, поставив на нього кулемет, ящики з патронами та гранатами, кілок, замість весла, в руки і "вперьод на врага". Праворуч глянеш – плотів на Дніпрі стільки, що й води не видно. Глянеш ліворуч – там ще більше. Тільки допливли до середини річки, так він як пульнув! Господи! Ви бачили, як у казані вода кипить – ото таким кипинем Дніпро узявся. Водяні стовпи мало не до неба летять. Тріски з плотів, солдатські голівоньки, руки-ноги – все летить. Хтось у воді бовтається, хтось колодуловить та кров'ю харкає. Крик, ревище, матюччя, а з нашого берега: "Суки, ни шагу назад!"

А куди ж тоді, як не назад. Вперед уже нікому і ні з ким. Лиш то там, то там одинокий плотик з хвилями борюкається.

Вернулись ми, а за годину знову: "На воду і вперьод на врага!"

Я до води, а вона червона. Суцільна кровавиця пливе, а не Дніпро.

Та аж за третім разом дістались ми правого берега, і то тільки через те, що під'їхали катюші і закидали той берег ракетами.

А під Бердичевом оточив нас німець та і виловив, як мишенят. Чого так вийшло? Та по глупоті нашій. Погнали німця булотак, що він аж у галоп перейшов. Ми ж раденькі – теж не відстаєм. А коли німець наїжачився, кинулись, а в нас ні тилу, ні підвозу. Ото й погнав нас німець у свій фатерлянд. Голі, голодні, не люди, а тіні. В одному сільці, це вже в Німеччині було, вишикували нашого брата в шеренгу і наказали вперед руки напоказ виставити. Ну, думаю, відрубуватьбудуть А воно – ні. То німці для своїх бауерів оглядини влаштували. Один із них як глянув на мої мозоляччя – аж головою похитав:

"Селянин?" – питає.

– Ні, – кажу, – колхознік.

От той Курті забрав мене в своє господарство за робітника. У флігелі кімнатку виділив, харчував добре. Робота, од колгоспної, в десять разів легша: двоє коней, дві корови, садок, город. Та й не сам же я, були ще люди. Я вставав, як і в колгоспі – ні світ, ні зоря.

Тому вправлявся з роботою залюбки, та й скільки там того діла. В колгоспі в мене булодо двох десятків коней та десяток волів. Напував їх із жолоба, а в жолоб треба булонатягати води журавлем. А ще ж почистить, збрую полатать, а тоді ще й вночі напасти.

А тут що? Кран одкрив – пий, хоч залийся. Тюк сіна розклав та й по тому. Ні-ні, я не гуляв, ніколи було. А все одно мордяку наїв.

Звільнили мене з того полону вже в 45-му. Звільнили і відразу ж за барки – хап! … "Ты почему, сука, в плен пошел?"

Та й дали мені за той "плен" три роки принуди – будувавцементний завод у Новоросійську. Тожприйшов з війни аж у 48-му.

Прийшов, а вдома другий 33-й лютує. В колгоспіроби, як проклятий, а заробітку – трудодень– паличка. А з тої палички – сміховидна якась пригорща вико-суржику на трудодень. Ото що в полі вкрадеш, те й твоє. Назбирав мій Мишко торбуколосків на стерні, розстелив по хаті, щоб сохли. Прийшов синьогаліфешник … та й зачинили жінку в допру.

Воно "собашників" у кожному селі вистачало, та в нас були особливо старательні… Хведосенко і Тимошенко. Обоє партійні і людоїдинеабиякі. Їх десятою дорогою селяни обходили. А тоді ще й Кукурницькийбув. Теж якесь партійне цабе. Та й тут же таки Терегерку ще чорти не вловили... Оце такі бувальщини внукам розказую. А щоб не так сумно було– напучую: живіть, дітки, по правді, по нашій селянській правді, вона найчесніша, бо мозолиста і трудова. Не зазіхайте на чуже та на дармове.

Із зазіхань, як не пихти – юшки не звариш. Воно ні щастя, ні достатку не дасть. А в доказ розказую їм ще одну бувальщину. Покликав я оце колись до себе сина Михайла та й кажу: звози мене, Мишко, у Гадяч, я свіженького попивця поп'ю. Поїхали. Випив я, вийшов з лавки, а син і каже:

"Слава Богу, батьку, що дожились ми до того, що оце власною машиною поїхали аж у район мед-вино пить. Багаті! А онде по смітнику ходе бомжиха і дрючкомвишукує собі, чим би поживитись".

Глянув я на ту скоцюрблену бабусенцію та й кажу: "То її Бог покарав, за те, що людей поїдом їла, за те, що останню крихту в голодних дітей відбирала. То неабияка бомжиха. То Терегерка. Та, що в твоєї матері рушники з ікон познімала".

Плюнув Мишко в її бік та й пішов до машини. І правильно зробив.

Із спогадів Анастасії Панасівни СТЕГНІЙ
(м. Лебедин, вул. Новопетрівська)

Свою розповідь про голод 1932-1933 років Анастасія Панасівна розпочала із застереження:

– Слухать – слухай, а от писать... Ну й що, що демократія? Ну й що, що гласність? Нам в усі часи казали, що наша країна найдемократичніша у світі, а наша правда – найщиріша. Та тільки я добре знаю ту щирість. За прикладом далеко й ходить не буду. Я колись навчалася в Лебединськомувчительськомуінституті. Гай-гай, коли це було! Тодівсі студентибулисвідками того лиха. А, отже, мовчали. І студенти, і вчителі. Мовчали не тільки на заняттях, а й удома. Людей так застрахали, що вони не те що говорити, а й слухати

розмов про голод боялися. Чому? Та тому, що тільки заікнись про ту моровицю – враз звинуватять за "наклеп на нашу славну героїчну радянську дійсність". По 5-10 літ таборів за такі розмови давали. От і оніміли люди. Один наш студент Гриша Бурик написав про 33-ій рік цілу поему. Щодо поезії, то в ній, казали, не дуже, а щодо правди – не відбереш. Правда чистісінька. А тепер запитайте, де той Гриша дівся? Ніхто не знає. "Чорний ворон" серед ночі вхопив та й кісточки позаносив. Отак і ти оце: вислухать – вислухай, а записувать – Боже борони.

Чому влада не давала говорити про голод? Та тому, що то було не просте голодування-недоїдання, а сплановане Москвою поголовне винищення людей. А струментом для цього винищення влада обрала не кулемет, а голодомор. До того ж ту моровицю влада вчинила тільки в Україні. Для цього оточила її спецвійськами, перекрила всі входи й виходи – щоб не розбіглися, щоб хліба не підвезли, щоб масово, купно за одну зиму виздихали. Ось давай прикинемо разом: у кожного селянина була садиба і не якась там, а до півгектара. Він з неї стільки збере городини, що на дві зими вистачить, ще й якусь живність вигодує. Питається: а чому ж тоді голодний мор пішов? Та тому, що той мор заздалегідь владою планувався. Спочатку хліб забрали із колгоспів, а потім і в дядька. Почистили і в хаті, і в хліві, і в погребі. Кожна латочка землі щупом прощупувалася, кожна шпаринка перевірялася. Сусідка наша, Ольховичка, розказувала. Між віконні рами на зиму люди по сухій цеглині ставили. Папером її обгорнуть, а поверх – дві скляночки із сіллю. От та сіль і та цеглина зайву вологу і забирають із міжвіконня. Так де там: вікна побили, сіль повитрушували, а цеглини розгорнули – думали, що в тих згортках хліб схований. Хто тому грабунку костричився – судили, а то й стріляли. Скільки тоді людей хапун видзьобав в Україні – один Бог знає. Я знаю людей з вулиці Довгалівки – Горошками їх прозивали – вислали їх усіх: і старих, і малих, і найменшеньких. Ото дітки ще в дорозі померли, а чоловіки й одну зиму не протягли – на лісоповалі вилягли. Із трьох сімей тільки одна молодиця вижила, а то всі в архангельських болотах лежать.

Не знаю вже, яким побитом, а лебединці знали про те знущання на лісоповалах, знали, що дітки не виживуть по тих Сибірах. Вони ще в дорозі відійдуть. Людей у телятник напхнуть – ні сісти, ні продихнути. Їжі – Бог дасть, а води одне відро на вагон на тиждень. Відсунуть двері десь на глухій станції: "Мертвые есть? Подавай сюда". Люди витягують мерців, а стражники чортихаються: "Нам старых не надо, везите на место, – детей подавай". Згодом люди дізналися: конвоїри мертвими дітьми своїх собак годували. Ото тоді матері заходилися померлих дітей через загратовані вікна просовувати і викидати з вагонів.

Про такі злодійства влади в Лебедині ходило багато чуток. Тож стали відмовлятися від дітей, нехай краще по патронатах бідують, ніж на чужині у снігах замерзати. Лебединці розказували за одну жінку із Золотарки. Сім'ю у сани пхнуть, щоб на відправку везти, а мати обох діток – кидь у сінник та: "Мене саму беріть, діти за батьків не винуваті". Розкуркулювачі аж піняться: "Что же ты за мать, што от собственных детей отказываешься? Не мать ты, а эгоистка кулацкая!"

А жінка на те:

" А тому цураюся, щоб ти, сита мордяка, моїми дітками своїх собак не годував. Краще я їх кину на Божу волю, а не на твою пропиту бандитську!"

– Охо-хо-хо-хо! – зітхає Анастасія Панасівна. Посміялись з людей, як самі захотіли. Поглумились-поглумились, а тоді ще й голодомвидушили.

Ми сім'єю вижили тільки тому, що були не селянами. Батько робив штукатуромв організації, братам вже булоза двадцять, і вони трудились в Харкові – якісь заводи будували А там хоч і сякий-такий, а все-таки харчпайок давали. А раз ми не селяни, то нас і не куркулили. Та й хата наша на куркульськуне тягла: без ніяких тобі фундаментів, при призьбі, крита соломою, на долівці. Корівка, правда, була, але теж незавидна. Якщо за щось і брали завидки – так це наш садок. Не садок, а розкіш. Тепер таких і по селах немає. Тож сушениці було півгорища, а узвару– хоч залийся. Ото варених груш натовчеш, а тудище борошенця із товченого картопляноголушпиння кинеш, на теплий припічок поставиш, то така кваша вибродe, що й ну. Тепер на таку їжу й дивитись було б бридко, а тоді це було в завидки. Казали: "Їм то шо? У них кваша є". Ото вона нас і порятувала од смерті.

А мор справді великий був. Ідеш вулицеюз острахом. То там, то отам лежить під тином людина. Все це були зайшлі люди. Лебединці ж мерли більше по домівках. Одне лежить тихцем, а інше в корчах та муках із білим світом прощається. Пішла я до Ольховикового колодязя, а коло нього жінка лежить, у небо дивиться. Очі якісь скляні та невидющі і запали глибоко-глибоко. Губами шевелить, а слів немає. Руки хрестом розкинула. Мене її долоня вразила. Натруджена, мозоляста, репанцями посічена і величиною, як грабарка. То якогось замученого раба долоня. На неї хтось і хлібця поклав. Та запізнився той хтось із подаянням. Жіночка була вже майже мертва тілом, а душечка ось-ось мала вилетіти в небо.

Тепер дітей страхають то циганкою, то міліцією, а тоді казали: "Не ходи, дитино, на вулицю, бо Капран ухопить". Капран тоді санітарював на цьому кутку– мертвих до ям звозив.

Де ями були? А в кінці кладовища. Тепер воно вже аж он кудизаселилося, а тоді булонаполовину меншим. З того боку, що до лісу, там величезний рів був, окіп. Казали, що то старовинна городська окопна межа була. Ото в ту канаву й звозили. В кого сили були, ті домашніх хоронили, як і раніше, тільки вже без "пережитків". У ряденце загорнули, на саночки поклали і – в дорогу. Сяку-таку ямку вирили – ото й по всьому. Багато лебединців хоронили своїх вдома: в садочку чи на городі. Гроби? Які там гроби? Спочатку робили, а тоді – з чого їх робить і хто робитиме?

За дітокдуже обідно. Їх тоді стільки із сіл найшло! Табунцями по місту ходять, ручки простягають: "Тьотю, подайте, Христа Ради".

А що ти даси?

Ні-ні, не всі вони вимерли. Частину приюти забрали, шустріші – ті десь щось вкраде, щось випросить, а щось і відніме. Ті виживали самі по собі. А, вважай, половину, голод таки викосив. Чому так кажу? Та тому, що приют був на нашому кутку, то Капран щодня свої вояжі з приюту розпочинав. Мабуть, і дня не було, щоб він звідти впорожні виїжджав.

Забачивши, що я щось записую, Анастасія Панасівна перейшла на шепіт і запитала:

– А ти таки щось ригуєш? От і глупий. Ти ж племінник мій. Хіба я тобі гірше хочу?!

Слово від воїна і хлібороба

З **Рубаном Іваном Івановичем** автор цих рядків знався близько 30 літ. Високий, мужній. Голос владний. Дії рішучі. Сказав – як одрубав. Хліборобське ремесло знав досконало. Запам'яталось, як він приймав мене на посаду агронома: "Ти, хлопче, не дрочись. Ну й що, що немає досвіду? Научишся. Ну й що, що молодий? Молодість– не ганж, а перевага. Прислухайся до старших, до вміліших і все буделадком".

Мене вражали його ерудиція, наполегливість в роботі, а найбільше підкупала його проста поведінка і колоритна мова.

"Сидю я оце на рундучку, а дощ – аж із калюж вистрибує".

"Рішення партії та уряду достеменно вказують, що як би нам не забивали баки різні порадники, очей у сірка ми позичати не будемо".

Він і в гніві не цурався образного слова. А в хвилини гарного настрою навіть до високорангових чиновників звертався по-простецькому: "Ну таке ти мені, Калістрате, тут накалістратив".

Кабінетних чинуш теж шпетив на свій лад: "Заїлися! Присмокталися курдюками до стільців – не одірвеш. У поле йдіть, до полільниць, погомоніть з ними. Хай і не поможете, то хоч побідкайтесь їхніми бідами і то жінкам полегшає".

60 літ він віддав полю, 60 літ дбав про хліб. І мало хто знав, що Іван Іванович був ще й гнаний владою, що був неабияким воїном. Нам розповідав:

"Ти не думай, що оце тільки в колгоспі каторга. До колективізації каторга була втричі тяжча. Тільки при тій каторзі ти робив на себе, на свій достаток, тому селянинові вона була звичайним трудом. Ось прикинь: у дядька є корова, телиця, теля, кінь, вівці, свині, ще щось, латка землі...

Будеш тоді вилежуватись до півдня, як оце маніжаться теперешні баришні? Оте все господарство – його ж доглянуть треба. І напоїть, і нагодувать.. і подоїть, і випровадити, і стріть. А щоб булочим годувать, треба сошкою свої наділи перевернуть, засіять, скосить, обмолотить. Тепер молоді грамотніші, от нехай і помізкують: скільки разів треба косою махнути, щоб гектарів 3-5 хліба звалити скільки разів сапою цяпнути, щоб добрячий лан городини виполоти, щоб лопатою-штричкою все те викопати. Од коси боки пухнуть, од ціпа плечі зводе, од лопати спина правцем. І все одно все це згладжувалося тим, що робиш на себе, на свій достаток, на своїх дітей-онуків. А в колгоспі.. Особливо в теперішньому.. І фізично легше, та й переживань немає (а воно хіба моє?). А от щодо заробітків, щодо морального боку, то тут прямо біда: хліб все одно заберуть, та ще й за безцінь. Плата за роботу– через два пальці третій. Отож і робота – як мокре горить. Звичайно, до дядьківського господарювання повертатись не годиться, але й по-теперішньому господарювати – дурість, та ще й велика. Такого господарювання ні земля, ні людська душа не сприймає. Ота відраза до колгоспів була посіяна ще в часи їхньої організації. Робились вони дрючком, наганом, матюком, голодом.

Ось хоч би й у моєму селі – Друге Жовтневе, що в Ольховатському районі. Я в той час навчався в Куп'янському агротехнікумі Приїжджаю додому за торбою, а класти в неї нічого. Прийшли інші торбешники і вимели з хати все, що було. Навіть дошки з полика забрали. І стіл, і скриню, і лаву. Коня, корову пару волів, десяток овець – все те ще раніше поцупили.

Свідоцтво

Пред'явник цього громадянин Рубан Іван Іванович, що народився 29/VI 1912 року скінчив 4-ий Червня 1931 року повний курс Куп'янського Технікуму Зернових Культур ім. п'ятиріччя Жовтневої Революції.

Громадянин Рубан Іван Іванович кваліфікується—АГРОТЕХНІК-ЗЕРНОВИК.

Це свідоцтво видав Куп'янський Технікум Зернових Культур за належним підписом та печаткою.

4 дня Червня 1931 р.

№ 86

Директор Технікуму (Ів. НАНЕНКО).

Зав. уч. частиною (П. ТКАЛЧ).

Приїхав. Батько з кутка в куток ходе, зубами скрегоче. Мати – в сльозах. Каже мені: "Може б ти, Ванько, нас якось оборонив, ти ж скоро будеш зовсім образованим".

А батько: "Не чіпляйся до хлопця, а то ще й його на Соловки конфіскують Моли Бога, що хоч при хаті осталися".

Та молитви не допомогли. Через тиждень-два знов налетіла "бригада собашників" та й виштовхали всю сім'ю з хати: "Вимітайтеся! Вже не ваша вона, а обчеська".

Опинились Рубани під тином. Та хіба тільки Рубани? І Лисенки, і Борщі, і Большаки... Хто вимер, а хто по світах розлізся.

Ото хто розлізся, тому й повезло. А хто в селі якийсь куток знайшов, того 33-й і викосив.

У нас кладовище на бугорку було. Тудимерців возами звозили, а закопувати, прикидати нікому було. То з тих трупних куч смердючка рівчаками пливла.

Мене смерть поминула, бо я вже із 31-го на свої агрономічні хліба пішов, батьків вряди-годи підтримував. А далі – фронти, фронти і знов поле і поле – аж до сьогоднішнього дня."

Із фронтових спогадів.

"В 1942 році у вересні місяці в лісі біля селища "Красное село", перед переправкою нас за Волгу в палаючий Сталінград, перед нами, новим поповненням, з напутнім словом і бойовим завданням виступив командир 13-ї гвардійської стрілецької дивізії. А 16 вересня 1942 року вночі ми переправились через Волгу. І в складі 42-го гвардійського стрілецького полку 3-го батальйону 8-ї роти я, кулеметник, зайняв оборону у дворі млина. Того млина, як я узнав оце нещодавно, залишено як пам'ятник героїчної оборони міста, а там зараз будується Панорама "Сталінградська битва". Головний наш девіз був: "Ні кроку назад!" Ворожим об'єктом у нашому секторі був будинок НКВД, в якому засіли німецькі завойовники і мали за мету скинути нас у Волгу.

Два тижні безперервного бою за млин були суцільним кошмаром. Уже німці зруйнували будівлю, уже нас накрила падаюча труба, та ми городили зі щебеню

загати і стримували фашистів вогнем та своєю кров'ю.

В кінці вересня наша рота зайняла будівлюбувшогобанку. Це на самісінькому передньомукраю оборони на майдані "Павших бойцов". Тепер уже млин знаходився у нас в тилу приблизно метрів за сто, і ми зіткнулися з ворогом віч-на віч, і майже впритул.

Встановивши в будівлібанку кулемети, ПТР, маючи великий запас гранат, ми перетворили її в неприступну фортецю. Жорстокібої тут точилися до 20 жовтня, і лише 21 жовтня за допомогою важкоїартилерії німці зруйнували нашу цитадель вщент. Із 43 бійців в живих лишилося тільки 5. Але захопити будівлюнімці так і не змогли. Ввечері прийшло підкріплення, руїнибанкузновубулиперетворені в потужний захисний рубіж. Наказ Батьківщини "Ні кроку назад!" був виконаний".

У записах Івана Івановича Рубана не згадується про поранення. Очевидно, із скромностісолдат пропустив ці "дрібниці". Але ж ми знаємо, що булиі поранення, і контузія, і евакогоспіталь №4258.

Згодом кулеметник Іван Рубан став командиромвідділення кіннотників, а потім номерним гармати 34-го артилерійськогополку.

Запитаймо у владолюбців: кого вони нищили так званим розкуркуленнямі голодом? Нищили хліборобів, нищили воїнів, нищили своїх годувальниківі захисників.

Ті захисники забезпечили їм високі чини і теплі кабінети, вони подали їм пухкі крісла і солідні "оклади". А самі пішли старцями-пенсіонерами у цей здичавілий від наруги світ.

І коли вже 81-річний, прикутий до ліжка, Іван Рубан поклопотався перед комісією з реабілітації жертв політичних репресій про повернення доброго хліборобського імені своєму батькові Івану Григоровичу і попросив виплатити компенсаціїза відібранерозкуркулювачамив нього майно, то наштовхнувся на таку протидію привладних чинуш, що, мабуть, і Сталінградські буднівидалися набагато легшими. Один чинуша відписав, що процес виклопотання компенсаціїбудедорожчим за саму компенсацію. Другий чинуша став, як окунь проти води: а ти, 81-річний діду, докажи, що твій батько справді помер і вже в село не вернеться. Третій взагалі відмахнувся: нехай цю справу розгляне Лебединський суд.

В судісказали, що коли сільрадівські документи у війну втрачені, то вези, діду, нам зі своєї Ольховатки душ п'ять свідків, які засвідчать, що твого батька в 1942 році бачили справді в гробу. А щоб остаточно переконатись, що в гробу він лежав справді мертвий, то надайте в судвідповідну довідку – висновок лікаря.

Поскільки журнал реєстрації подібних довідокразом з іншими сільрадівськими документами в часи війни був втрачений...

Одним словом, як у тій побрехеньці: "Як була в попа собака". Розповів нам Іван Іванович про свої походеньки за правдою, а тоді й каже: "Часто задумуюсь: ну де тут собака зарита: отакоголютого фашиста-чужинця подужали, а свого рідного пройдисвіта ніяк не осилимо. Чого ми такі?"

А й справді, чому?

Із спогадів Ганни Андріївни ВОЛОШКО
(с. Грамине)

...У нашому селі заможних булотільки дві сім'ї: Скворцови та Низові. У них гуртова кінна молотарка була і кінна сівалка. Вся решта – звичайнісінька сільська біднота. Розкуркулилиж комунари не менш як півсела.

Я заміж пішла з бідної сім'ї в заможну – за Гаврила Панасовича Скворцова. Робили вони, як проклятущі. Ось ви за фотографію чоловіка питаєте. Яка фотографія? Фотографуватисьбулоніколи.

Прожила я в заміжжі рік. Сім'я велика: свекор, свекруха, чотири сини з невістками та дітьми. У Бориса двійко діток, а в Сашка, Гаврила та Йвана по одному. А ще ж дівери Степан, Сашко та невістка Марійка. Не сім'я, а ярмарок.

Аж тут як наїхала комуна – вона в Голубівців маєтку пана Величка була. І, щонайперше, давай дітей хапать. Крику, голосіння, плачу! І Максим Лемішка, і Павло Ожема з ними. Це такі катюги були, що й ну. Тягнуть і мого первістка з люльки. Це куркуленя, кажуть, і воно подлежить унічтоженіюяк кляса.

Вчепилася я в колиску, собою затулилаДитину. Так де там, руки викручують, шию ламають. Та спасибі, родак Григорій Ромашка заступився. Він у сільраді якимось чиновникомробив. Каже: не чіпайте ні дитину, ні Гальку, вона з цим чортовимкуркулем не розписана. Отож, виходить, я і моя дитина – не справдішні куркулі. От мене з дитиною й облишили. А всю сім'ю погнали етапом на Штепівку, а звідти я вже й не знаю куди. Казали, десь за Прєдєли. А Прєдєли ті були десь аж коло Білого моря.

Чоловік мій якось зумів утекти з тих Прєдєлів і його спіймали вже в Москві. Одправили знов-таки ж туди за Прєдєли. Його там начальство за ту втечу побило дуже. Він і помер. І вся сім'я наша там вимерла.

Залишилася я вдовуватиз розбитим коритом. Отож, як не крути, а при владі таки розбійники були. Нищили село, як самі хотіли. Одних вислали і ті у виселках померли, інших тут голодомподушили. Майже усе Грамине вимерло. Лишилося людей, як ото грушок на обтіпаному дереві. Кажуть селяни, що 534 душечки з голодупомерло. Більше, мабуть. Я таку гору трупів бачила ще не прикопану, що чи й у сотню вбереш. Сім'ями вилягали. У Сороки десять душ померло, у Овдія всі вилягли, у Семи, у Низових, у Марченків, у Коркішок нікого не лишилося. Всі до ноги вилягли...

Нещасне наше життя було. І зараз нелегке. Та, слава Богу, хоч під ребра тебе не шуряють – куркуляка! А ввесь же вік шуряли.

Із спогадів Павла Івановича СПІВАКА
(с. Грамине)

...Чого голод був? Бо хліб повикачували. Хто повикачував? Комсомолита комнезами. Ряба Гапка ходила з штрикачкою, прізвище її Співак. А тоді ще Кривов'язий з нею. Це так його дражнили, а прізвище не пам'ятаю. Голову якось набік носив. А тоді ще Пилип Шрамко, Лемішка, Ярошенко. Ось товариша мого, Петра Низового, куркуливРуденко, ряба Гапка, Кривов'язий та ще півдесятка комунарівз Голубівки Комуноютоді керувавмарківський чоловік Жовба.

Тільки ж це я так кажу "куркулили", а насправді одбирали все. Торба сушених грушок була – і ту забрали. Коло припічка дерев'яна лопата стояла, щоб хліб у піч садити – поцупили. А як у людей уженічого булобрать, так оці ж таки названі мною "собашники" пішли на шлях грабувати. Їдуть межирицькі гончарі в Марківку на базар, а вони наган поперед себе: давай товар. Так їм колись ті гончарі як усипали лупки... Поодбивали всередині геть чисто все. Днів по три-чотири почахли та й подохли наші активісти. І Кривов'язий, і Лемішка, і Шрамко...

А голод у нас дуже великий був. Такий, що й не призведи Господи. Тоді поодиночних ям не копали, а все гуртові та гуртові. Великі. Цілий би куток села вмістився. Лободу Кіндрата вкинули в яму ще живим, щоб не мучився, казали. Дивиться, дихає, ворушиться, а проситись – уже не проситься. А що там з ним морочитися – все одно завтра вкидать. Подумаєш: днем раніше, днем пізніше. І вкинули.

Я не знаю, як вижив. А батьки померли. Батько Іван Тарасович і мати Орина Кузьмівна. Тодівимирали сім'ями: Степанчики вимерли, Дениси, Савенки...

У мене вже пам'ять послабла. Та й літ тих скільки пройшло. В селі вже й згадувати про біду гаразд нікому – вимерли. Лавушниця наша позаписувала 68 чоловік, які вмерли з голоду. А насправді їх померло сотень п'ять, а то й шість.

Із спогадів колгоспного бригадира
Володимира Матвійовича САВЕНКА
(с. Голубівка)

...Ви не в сільраду йдіть за правдою про 33-й. Там її знать не хочуть і, здається, бояться. Правда – в старих людей у пам'яті. До Григорія Лемішки йдіть, до Ганни Волошко, до Павла Співака. Вони багато чого розкажуть.

А правда ось яка. За зиму й весну 32-33 років тільки у Граминому від голоду померло не 68, а 534 чоловік. Ховали їх в гуртових ямах. Ями невеликі – душ на 15-20. Але були ями й на 35-40 чоловік. Одним словом, вимерло Грамине майже повністю.

Із шляху в село ведуть дві дороги, отож під селом на обох дорогах і були вивішені чорні прапори: в'їзд заборонений, чума, карантин. Яка то була чума, ми тепер знаємо – наша, рідненька, радянська, більшовицько-сталінська.

Документи про кількість померлих ще після війни зберігалися в сільраді. Як палили архів, то наш поштар Василь Григорович Шевченко саме черговим був. От він, перш ніж кидать щось в огонь, і перегляне. Саме тоді й надибав отой чорний траурний список – 534 чоловік. Папірець, звичайно, спалили, а цифру чоловік запам'ятав і людям похвалився.

А цифра 68 в сільраді буде фігурувати тому, що в применшенні злочину зацікавлені є. Та ви підіть на старе граминське кладовище і порахуйте оті запалі ями з людськими кістками. Старанно порахуйте оті, що по 30-40 чоловіків вкидали. До речі, в ті ями вкидали ще й живих. Навіщо ждать, доки чоловіка конвульсії дотіпають? Пригорнеться землею і всім мукам кінець.

Тепер у Граминому проживає 156 душ – в чотири рази менше, ніж вмерло з голоду в той чорний рік. Більшість селян – пенсіонери. Робочих рук, м'яко кажучи, обмаль. І де їм буть, як отаку розправу з народом вчинили.

Те, що тодішня наша влада була злодійська, уже й дурневі зрозуміло. Та дивує інше: чого ще багато хто викривати її злочини побоюється? Чи життям навчений? Чи ніяк зашпори од тої влади не одійдуть, чи, може, скучають-журяться за минулим своїм пануванням?

Із спогадів Олексія Івановича САВЕНКА
(с. Голубівка)

...Я сам вчитель, про той голод багато людей розпитував. Страшні то були розповіді. Люди дичавіли, розум губили од голодних мук. Ось недалеко од мене жив Трокаль Іван, Гарячкун по-вуличному. Як позабирали комунари все з погреба, як посунула вже голодна смерть у хату, він позбувся розуму й озвірів. Кричить на свою Кулину, щоб дітей не годувала, бо самим їсти нічого. А в неї їх п'ятеро було: Гриша, Галя, Володя, Льонько і Мишко.

Якось поклала Кулина в жар шість картоплин, стала витягати, а їх там тільки чотири лишилося. Так Іван як накинувся на жінку, як давай її бити-убивати... А приховав ті картоплини і пік на дротині в бовдурі під в'юшкою син Гриша. Тоді йому 6 років було. Убиває Гарячкун жінку, а Гриші стало жаль матір, то й признався, де ті дві картоплини сховав. Доки витягувала дитина наїдок з бовдура, мати встигла втекти з хати. Повернулась додому вже другого дня. Прочинила двері в хлів, а там півхлопчика лежить. Гарячкун уже встиг від'їсти в Гриші ноги.

Найменшеньку Галею звали, вона ще грудь смоктала. Нахилилась мати над колискою та й стала її годувати. Так Гарячкун колиску шкереберть перекинув і давай жінку вилами колоть – не годуй, воно все одно з голоду помре. Мати на долівці "пробі" кричить, а дитина підповзла до матері та й знов уп'ялася в груди. Так Гарячкун як схопив її за ноги, як брязнув нею об долівку, так з вушків кров і цвикнула.

Володя і Льонько теж недовго протягли. Опухли і померли. А вже як голод минув, уже як лихо стало призабуватись, Гарячкуна хвороба відпустила. Розстарався він знов на дітей і назвав їх іменами померлих. Першого – Гришею. Гарний хлопчик ріс. А тоді Антонів огонь почав йому ноги палити. І спалив. Одрізали йому ноженята в сумській лікарні. "Це ви мої ноги поїли. Це ви мене скалічили", – плакався він батькові.

Творці того голоду вже покійні. Та чорні їх діла добре запеклися в людських душах. Це були бандити з широкої дороги. Як прилетіли куркулити Луку Сему, то вбили і його, і його жінку Параску, і двійко їхніх діток: Дусі було півтора року, а Валькові два з половиною. Старшенька уже дівкою була. Комунарівець Терешко побачив на її руці каблучку і давай пальця одламувати. Ледве вирвалася. Втекла до дядька в Печище. А як через день додому крадькома прийшла, то вже всі були побиті і дворище пограбоване. Забігла вона з села аж у Донбас. А там, щоб на роботу влаштуватись, затребували довідку із сільради, що ти не куркулька, що проживаєш там-то й там-то, і що до радянської влади лояльна. Придибуляла дівка в Голубівку написав їй сільрадівський секретар потрібну довідку, пішла до голови сільради Івана Савенка за підписом і печаткою. Так той і довідку подер, і сорочку на ній розпанахав, і саму одлупцював. Страшні то були часи.

А ще я вам ось що скажу: не хоче наша влада правду за голод знати. Моя жінка в магазині торгує, то секретарша сільрадівська й гукає: "Дусю, у тебе зошит є? Там до тебе люди по хліб ходять, так ти питай їх, хто в 33-му з голоду помер, і пиши на список". От жінка й написала 68 чоловік. А померло не менше сотень п'ять-шість. Ось запитайте в бригадира нашого Володимира Матвійовича, він людей достеменно розпитував і найправдивіше розкаже. А сільрада... Знайшли куди звертатись. Вони ж спадкоємці отих сільрадівців, що той чорний голод робили. Он у господарському дворі в бур'яні років десять пам'ятник воїну-визволителю стоїть. Кажу

"Гарні дівчата в нашій Голубівці росли. Знищожили їх комунари, всіх знищожили. Як прилетіли куркулити Луку Сему, то вбили і його, і двійко їхніх діток, і його жінку Параску. Старшенька уже дівкою була. Комунарівець Терешко побачив на її руці каблучку і давай пальця одламувати. Ледве вирвалася. Так і звікувала із калішним пальцем. Ось на цьому фото вона ліворуч. А як її звали... от уже забувся".

голові сільради: “Людмило Панасівно, коли ж ми воїна-визволителя у сквері поставимо?” І вухомне пряде.

І жертвам голодомору теж пам’ятник треба. У мене й труби на хрест є, пожертвую. Так вона ще й сердиться. Дивіться, мовляв, щоб влада другого голодомору не зробила. Це про яку владу вона говорить? Чи не про ту, яку сама очолює?

А в старій Голубівці пам’ятник воїну – упав. Упав і розбився. Так ми з школярами ті друзки позбирали і урочисто похоронили, а з вцілілої частини зробили погруддя та й поставили на постамент. Так це ж діти. Які в них можливості? Звісно, не такі, як у місцевої влади.

Я думаю ось як: піти б самій голові сільради з двора в двір. Підключити б до цього діла школу, колгоспних бригадирів, старожилів, а тоді б написати імена жертв на камені та й покласти той камінь на символічній могилі під хрестом. Це не для померлих потрібно. Це для тих, хто на людей новим голодом замахується. Для просвітлення, для нагадування, що ніяких чорних справ втаїти нікому не вдасться.

Із спогадів Миколи Івановича ШЕПІЛЯ
(м. Лебедин)

...Як лютував голод, мені було вже вісім років. Отож все, що творилося в нашому селі Сіробабине, пам’ятаю добре. Та ще й мама Уляна Василівна розповідала багато чого. Каже була: “Сьогодні, дітки, на кутку помер з голоду отой, отой і отой. Та ще на другій бригаді семеро. От і буде на яму. Давайте молиться Богу, щоб нас смерть поминула”.

Багато тоді людей вилягло. Та й як не мерти, як влада все з людських погребів вибрала. А хліб кому й дала на трудодень, назад забрала.

Кого, було, загорнуть у рядно, а більше – так. Скинули на воза, скинули з воза, пригребли трохи, бо за годину-другу ще когось привезуть.

Трупи валялись попід тинами, на вигоні, біля комір, на шляху. І не поодинокі випадки, а багато трупів.

Люди харчувалися усім, що могли проковтнути: бруньки дерев, гілки садовини, полова, бур’яни. Неабияк виручав хатній мох. Хати, хліви та повітки були криті соломою, а по ній зеленими коржами розлягався мох. Ото тими коржами й харчувались люди. Навесні голодний люд перекочовувавна бурячища. Там вишукував перемерзлі буряковіхвости, з них варив солодяки. Тим і жили.

Голод гнав людей на злочини, на крадіжки. Багато хто топтав стежку в хлібні посіви. Зерна намне, тим і живиться. З цих людей виживали лише ті, хто не був дуже охлялим і притримувався міри. Хто багато з’їдав зерна, вмирав у тяжких муках – набубнявіле зерно розривало людині нутрощі. Багатьох крадіїв колосків тоді посудили за розкрадання соціалістичної власності. В село вони більше не повернулися.

Мало булотаких ночей, щоб хтось на куткуне кричав "рятуйте". На горище вилізе, стріхупродере і волає з усієїсили. У вікно кричати булонебезпечно. В нашого сусіда Івана Вікторовича Копиці булосемеро дітей. Як уже помер старшенький, Іван пішов по хуторахкрасти. Селяни його спіймали, вкинули в яму і заходились товкти його жердинами у тій ямі, як у ступі. На це звірство нагодився чоловік з нашого кутка Антон Павленко. Він впросив людей не вбивати чоловіка.

Івана Вакулуголодтеж погнав на крадіжку. Люди наділи йому на шию хомут, водили селом і били. Помер і цей бідолахаз голоду, і рідня його вимерла.

Селами блукализайшлі люди і ночами вибирали посаджену картоплю. Одного такого ми, дітвора, знайшли в сусідськійклуні. Опухлий, аж страшний, в руці торбу з картоплеюзатис. Присів, мабуть, спочити та й захолов.

В кого булаякась худоба, то її на ніч ховали в хату, на горище, в погріб.

Різні булимастаки. Пробереться в сарай та й виведе корову. А щоб одратиць слідів не було– взує коровуу валянки та й поведе. Ось тоді й шукай вітра в полі.

А то колись: злодії в сараї, а тут і хазяїн осьдечки. Убили. І його, і корову. М'ясо забрали, а хазяїна в коров'ячу шкуру загорнули. Страшні тоді часи були, дуже страшні.

Дехто з селян помандрував, було, на Курщинуміняти одежу на хліб. Хліба там було в достатку і голоду не було. Але принести продукти додому вдавалося небагатьом. На кордоніз Україноюпродуктивідбирали "заградотряди".

Знаючи, що хустки, світянки, запаски, рушники, чинарки можна в Росії обміняти на хліб, наші "собашники" заходилися такі речі у людей одбирать. Зайдуть у двір, все обнишпорять – немає хліба. Товони рушники із стін тягнуть, одежу із жердки цуплять – все одно порожняком з двора не підуть. А тоді розпродують та пропивають. Частину "накуркуленого" майна їм влада щось там віддавала – як плату за катівську роботу.

Відступив голодвід села аж у кінці жнив 1933 року. Голованашого колгоспу Халепа звелів варити в полі затірку з дертого ячменю. Хто виходив на роботу, одержував черпак тої синьої саламахи.

Скільки точно вимерло в Сіробабиномулюдей од голоду, сказати не можу. Але не менше двох-трьох сот. Вимерли сім'ї сусідів Шелеста, Левченка, Вакули, Розчупкіна, Дерев'янка... Десятки і десятки дворів. Дітей, в котрих вимерли батьки і старші братики й сестрички, підібрав сільський патронат. В ньому булодуш 40-50 малечі.

Нас від голодупорятувавбатьків пайок. Батько не бувколгоспником, а служив на пошті в Штепівці. От і одержувавскількись там борошна.

Тепер часто задумуюсь: чого той голодстався? Адже ні землі не зменшилось під засівом, ні врожай не підупав, і люди на полі булиті ж, що й раніше працювали. А як розтаємничились злочини КПРС, зрозумів: влада нарочитовидушувалаУкраїну. Тож, коли наш народ прозрів і проголосувавза державну незалежність, я від щастя був на сьомому небі. Бо тільки "в своїй хаті своя й правда, і сила, і воля". В своїй хаті голодможе статися тільки через власні лінощі. А ми, українці, люди трудящі. Тожподібного лиха, яким карала нас Москва, в нас довіку не буде. Не лінуймось тільки.

Із спогадів Михайла Григоровича ЛЮБИВОГО
(с. Штепівка)

...Ось отут, за трасою, було колись село Дроздівщина. Заснували його межирічани. В Межирічі була така тіснота! А земля аж за Гостробурами. Незручно. Доки до нивки доїхав, уже й додому упора. Ото влада і дала людям наділи. Переселяйтесь і живіть. Це в двадцять шостому році було. Мати казали: ми як на світ народились. Яр для випасу перед двором, сінокіс рядом, поле за хатою, земля гарна і ліс поруч. Аби не лінився. Ото межирічани й стали на двох ярках: Перша Дроздівщина і Друга Дроздівщина – по сорок дворів було. Свої кузні були, вітряки, гуртова молотарка. Жили дружно, як одна сім'я. І в труді не лінились, і посвяткувать знали, коли можна. Отож і жили всі в достатку.

А як почали робить колгоспи, одбирать учора дану землю, тягти з дворів корів, такий розор пішов... І не стало Дроздівщини. Ні Першої, ні Другої. Тільки бита цегла в ріллі нагадує, що тут було село, а ще в яру розірвана гребля ставка. Пустище. Викорчували хазяїнів, посиротили землю.

Батько мій, Григорій Степанович Любивий, мав 7 десятин землі і хліба сіяв багато. Коли молотарка молотила, то батькова черга була там десь аж під край. А тут саме така викачка хліба розпочалася, що хочі не молотив, а хліб здай. Так власті й черги нашої не стали ждать, знайшли десь казенну молотарку, нагнали комсомольцівта й обмолотили хліб без нас. Мати до уповноваженого(саме той на ресорні приїхав): "У мене ж одинадцять душ сім'ї, чим мені тепер дітей годувать?" А той: "А ви развє іщо жіть думаєте? Совєтская власть думаєт іначе. Кончилось ваше барство".

Придурки пришелепкуваті. Яке барство, як од зорі до зорі в гною та в землі порпаєшся?

Так мати найменьшенького свого, Петька, од грудей одірвала та тиць йому в шкірянку: "На, іроде, бери та й годуй. А щоб знав, яке наше барство, то на оці руки поглянь". Та й виставила йому долоні напоказ.

Кинув той дитину геть, аж кавкнуло бідне, та й погнав коня на Штепівку. А в братика щось усередині одбилося. Днів кілька ще пожила дитина та й одійшла.

Забрали молотники увесь хліб, а нам залишили саму полову. Батько каже: "Це тільки з хліба почалося, завтра по корову прийдуть". Так він її на налигач і на

торг. А кинуту комсомольцямиполову ми перевіяли і навіяли два мішки посліду. Один мішок батько замуруваву підпіччі, а другий закопали в хаті перед припічком. Мати як піч топила, так на тому мішку стояла.

Тільки із сховами управились, аж тут і "свати" в хату. "Полову перевіяли? Перевіяли. Давайте хліб". Розвалили лежанку, прошомполили долівку і вигребли всі наші і схови, і не схови. Ось тоді й почався для нас голод. Це зима була, з 30-го на 31-й рік. Видохли б ми як раз плюнуть, та хтось надибав під Лифиним бурти мерзлої картоплі. Ото селяни і внадились до тих кагатів. Варили, сушили, товкли з листям. А ще мати їздила на Курщину і міняла своє придане на харч.

Пам'ятаю, уже по весні, приїхали знов "буксири". То один із "собашників" (що йому заманулось?) завів коня аж у хату. А кінь і наваляв гору в сінях. Стали ми ту гору прибирать, а там ячмінь та овес, зернятка ще перетравитись не встигли. Попробували– смачне. Так ми як сіли колотого посліду! Розхватали, поїли і виносить нічого було.

Голодувалидуже, пухлі були, як колодки, але не вимерли. І в 33-му голод нас не подужав. Батько в Миколаївці одержав насіння буряків на посів. Тодібулострого: довели тобі план посіву цукрового буряку, записали, отож і сій. Посіяв батько, а вони вийшли не цукрові, а кормові. Схопили батька за барки: ах, ти ж куркуляка Ах ти ж саботажник! Це ти навмисне так зробив, щоб буряки на завод не здавать!

На наше щастя, не в одних нас така оказія трапилась – щось там комірник наплутав.

А буряк як уродив! Ну, прямо, що пеньки тобі на полі стоять. І в колгосп здавали, і людям роздавали, і собі повен погріб засипали. А хіба то голод, як буряк є? Ось цей випадок і порятував сім'ю. А ще те, що батько схитрував. Пішов колись він з матір'ю на поле (і мене взяли за сторожа) та потайки під лісом палкою й намолотив три клунки жита. Там же, в лісі, викопав ямку, вистелив дно та боки соломкоюі загорнув те житечко листям. Прийшли активісти хлібець вигрібать – все забрали, а припас у лісі вцілів. От і визимували.

А голод прямо викосив нашу Дроздівщину. І голод, і розор. Смолового Корнія вигнали власті з хати. Шість душ дітей у нього було. Хто з голоду помер, хто десь забрів. Оце вам перша пустка. Друга — Грицаєнкова. Як хазяїна арештували, то жінка з горя й збожеволіла. В погребі ні картоплинки, в хаті ні зернинки – все "буксирники" вимели. Всі трійко діток з голоду померли: Тетянка, Яків та Гриша. А тоді й Грицаєнчиха вмерла.

На Тетянку мій брат ямку на кладовищі копав. Прийшов туди, а на одній могилці верхом якийсь чоловік сидить, на хрест зіперся. "Це й ти комусь яму прийшов копать?", – брат питає. А той мовчить. До нього, а він уже й задубілий. Людина сама прийшла па кладовище помирати.

Тоді зайшлих людей багато було. Просить один із таких у матері: "Дайте, тітонько, хлібця Христа ради". Мати йому й насипала миску буряковоїюшки. Ще й на дорогу один буряк дала. А під вечір побачили ми того чоловіка уже мертвим. Сидів під клунею, зігнувся і буряк надкушений коло рота.

Сім'я Кондрашів (це їх так по-вуличному було) вимерла вся. А ще сім'я Горбуля батько і шестеро дітей. У Янковських умерло двоє дітей, а решта десь розбрелися.

Оксентія Дроб'язка розкуркулили, а дітей під тин викинули: Анюту, Петра, Василя, Андрія, Варочку, Івана, Михайла... Хто з голоду помер, хто з холоду..

У Василя Гринька двоє вмерло: сам хазяїн і його дочка Оленка.

Павло Хвіст із сином Тишком померли.

Сім'ї Якова Борисенка та Якима Безпалого влада теж розтерзала. Ото ж і цих 33-й ковтнув. А ще сім'ї Марковичів, Калеників... Трудягибули... Всіх земля прийняла.

А Мусієнка Дем'яна вхопило ГеПеУ. "Собашникам" впоперек слово сказав, от і став "врагом соввласті". Це в 1930 році було.

Залишилась Векла, жінка його, сама з чотирма дітьми горювати. Корівка була, кінь, землі трохи. А тоді приперли їй індивідуальний податок. Такий, що його й усім селом не сплатити. Ото за несплату податку і потягли з двору корову, пізніше й коня, а тоді оддай, молодице, й хату. Прийшов із Штепівки судовиконавець, чи як там його величать, узяв із собою понятим колгоспногобригадира Наума Покутнього та колгоспногобухгалтера Олексія Манжолу і поставив вимогу, щоб до ранку хата од куркуленятбула очищена. Мовляв, за тебе, Векло, податок заплатив колгосп і тим самим викупив хату для колгоспногобухгалтера Олексія Пилиповича Манжоли. Прошу любить і жалувать, ось він сам своєю персоною перед тобою в понятих стоїть.

"Піду я у ваш розпроклятющий колгосп, піду. Бодай би він вам луснув вподовж і впоперек. І до чорта в зуби піду, тільки дітей з хати не викидайте, іроди", – голосить Векла.

Та в артіль Веклу не прийняли. "Ти, – кажуть, – жінка ворога народу. Будеш розвалювати колгосп із середини".

А як уже не стало сліз, як уже омертвіла душа, молодиця сказала вимітайлам байдуже і примирливо: "Гаразд, хату на ранок я вам очищу".

Затопила грубу, нагріла літепла, викупала своїх діточок, в чистеньке перевдягла та й повкладала спати. А лягаючи коло них, прикрила в'юшку.

Вранці ми, дітвора, повилазили на вигін пастися, гуляємо. Коли це з поля вихор летить. І таким смерчем несеться, що зроду такого не бачив. Стовп пилюки до самісіньких хмар веретено гонить, груддя землі з поля зриває і в небо тягне.

Могила сім'ї Векли Мусієнко в Дроздівщині і напис на могилі...

Стугонить, свище і прямо на село суне. Ми полякалися. А вихор уже ось коло нас, а тоді – круть та в Мусієнків двір. Затріщав тин, затріщали ворота, а віконниці на хаті тільки – торох, аж шибки посипалися. Вилетіло скло, а з хати мовби аж дим пішов. Ми по домівках бігом: мамо, у тітки Векли хата горить! Збіглись люди. До хати – а сім'я вся покотомна полику. Мати і четверо дівчаток коло неї. Всі мертві, всі почаділи. Бачите як: отой вихор неспроста прилетів, то він по їхні душечки приходив та й на небо забрав. От і очистили дітки для колгоспного бухгалтера хату.

Викопали люди на кладовищі ямку та й поклали усіх п'ятеро в неї. А щоб могилка не загубилася, поховали мучеників головами на північ. Усі-усі покійнички схід сонця стрічають, а мученики – полудень. Люди кажуть: "Нехай дітки на сонечко дивляться, вони на ньому ні нагулялися, ні нарадувалися". Кажуть люди отак і проклинають тих, хто людей наших винищив, хто Україну зробив руїною. А на могильці Мусієнків, на хресті, добрі люди зробили напис: "Тут я із своїми чотирма дітками-янголятками заховалася од більшовицьких катів. Людоньки, не видавайте ворогам нашої схованки. Векла Мусієнко".

Поховали люди нещасних, а тоді хтось і каже: "Може, в них щось із харчу лишилося, давайте пом'янемо". Так де там! Не булоні рісочки. Ні картоплинки, ні бурячка, ні полови бодай око запорошити.

Оце такі "куркулі" були, оце такі "глитаї". Звичайні селяни, тільки до землі не байдужі.

От тепер і думайте, хто злочинець: селянин чи комуністична партія. Не дай Боже, те зло повернеться: осиротіє земля на трудящого і могилами, як лишаями покриється.

Із спогадів Насті Яківни СУБОТ
(с. Грунь, Лебединщина)

...Я неграмотна і не знаю, кого за розбій треба судить. А от що голод зробили колективізація, розкуркулення, "буксирні бригади" – це знаю.

Мій дід, Субот Никифор Павлович, жив у Малій Груні. Дітей – купа, а всі доглянуті, повмивані, обіпрані і не голодні. І батько, Яків Никифорович, так жив. Робили всі здорово: і старе, і мале. Зате й без хліба не сиділи. Була корова, був кінь. Але ж булой восьмеро дітей. Дайте тепер комувосьмеро кашоїдів – вуха пооб'їдають. І школа їх взуватиме, і профспілка одягатиме, і на обіди вчителі скидатимуться – і все одно сім'я старців водитиме. Так це ж тепер: коли і завоювали, і досягли, і... проциндрили.

Тоді з такою сараною теж меду мало було, та борщу було впоїд. Корівка кожного виручала. Ота корова (та й коник) голові сільради прямо жить не давали. Ідіть та й ідіть "індивідуалісти" в колгосп. А батько-мати все огинаються. Ідіть, бо за вітром пущу. І пустили...

Хату розібрали на дрова. Нас, дітвору, вкинули в гарбу і одвезли в Камінну.

Камінна — це здичавілий кутокза селом. Його столипінці заснували, а тоді їх звідти зігнали. Хутірздичавів, став пусткою: заріс бур'янами, вода яруги повимивала. Ото в оті яруги нас і вкинули: довбіть землянки і живіть. А батька погнали в Улянівкув тюрму. Що вже там йому робили – не знаю, та через два тижні батько в тюрмі й помер. А ми, мати Ганна Миколаївна і нас коло неї восьмеро, товкли в ступі будяки – і тим жили.

Першим помер Пилип, йому 15 літ було. ТодіНаталя – 8 років. ТодіЛена – 2 роки. ТодіАндрійко – йому 5 років мало бути. Михайлик помер останнім – влітку йому б три роки виповнилося.

А я, бачите, вижила. Нащо вижила? Мабуть, на всі оті муки, якими нас у колгоспімучили, на отувсю неправду, яка колгоспника за бидло мала. Та чи тільки колгоспника? Всі в тюрмі жили, а ще й примушували гордитись тою тюрмою. Всіх мали за худобуа втовкмачували: ви найщасливіші в світі. Дітськими тілами вигони вгноїли, а кричали-вихвалялися, яке сонячне дитинство на землі нашій. Ото й вижила, щоб оцю правду висказать. І ще сказать: "Не вірте убивцям дітей ваших".

Із спогадів Тамари Григорівни КРАВЕЦЬ
(с. Курган, Лебединщина)

...Неврожай – від Бога, а голод – від злих людей. Я голоду 1933-го не застала. А старші мене, ті і набачились, і натерпілись. Мама, було, розказують про те горе та плачуть-плачуть. А ми – діти, і собі з ними. Багатьом і тепер невтямки: ну як може статись голод на нашій багатющій землі та ще й в урожайний рік? Погляньте на наше село. З холодного боку його гори застують, а з теплого – річка Псьол опоясує. Луки он які! Городи майже всі – до берега. Садовини – море. На грядках – як на ярмарку. Худобіпастися розкіш. Аж бач: умудрилисяголодзробити. Штучнозробили. Щоб Українувидушити. Спочаткуколгоспнікомори вичистили. Потім забрали те, що на трудоденьдали. А тоді й те, що на городі виросло.

Ми вижили тим, що корівкуне усуспільнили. Як там уже мама схитрували, а корівкув артіль не одвели. Молочкане булолишнього, а все-таки харч неабиякий. А як горнятко продаси, то ще й шматочок макухи купиш. Бабуся моя, Христина Манченко, носили те горнятко в Лебедин, а там такого набачились! На базар увесь люд голодний стікався: мо', щось та випросиш, мо', щось вкрадеш чи підбереш. Ходить, було, страшно, бо скрізь людоловишастали. А йти доводилось кілометрів із сім, і все лісом. Лісу остерігалися, а в Лебедині мало не зарізали. Підійшла до неї якась жінка та й каже: "Молочкокупила б та перелити ні в що. Я живу осьдечки рядом – ходімо переллємо і я розплачуся". Завела її в хату, всадовила на лаву та й пішла з горнятком переливати. Коли щось у сусідній кімнаті як закричить. Бабуся – глип, а там жінку ріжуть. Тож мерщій з хати, а купувальниця – за нею навздогін. Схопила за голову, за платок і цупить назад у хату. Так бабуся за кінці платка – сіп,

платок і розв'язався. Вмить за хвіртку вискочила. І горнятка лишилася, і платка. Слава Богу, що хоч саму уберіг.

Людоїдство і в нашому селі було. По сусідству жінка Варка Радченко з двома дівчатками жила – Марійкою і Софійкою їх звали. І діти вже послабіли, і мати опухла. Очі якось здичавіли і мовби аж усередину заховалися. Ото вона й кинулася на дочку з ножем. Хотіла горло перерізать, а сили в руці не вистачило – тільки поранила дитину. Дочка втікать, а мати з ножем за нею. Та хіба ти на опухлих ногах вбіжиш? Втекла дівчинка. Втекла до хрещеної матері і вижила.

А ось тут, на Луці, голод весь куток виложив. Петренків хлопчик впіймав горобчика та й їсть. А дідусь схилився до нього і ледь не плаче: "Онучку, дай мені хоч лапку посмоктать". Отаке творилося. От і вимер куток.

До весни лиш одна душечка лишилася – дівчатко років десяти-дванадцяти. Дусею звали. Синьооке таке, славненьке.

Ужетепло було. Полільницям у полі сяку-таку бурду варили. Ото за той черпак побовтюхи люди і дибуляли в поле.

А в нас: он бачите, яка гора! Доки нею вилізеш у поле – уже й робить несила. Ідуть жінки, а Дуся проситься: "Людоньки, виведіть мене на гору. Ніжки не слухаються, важкі поробилися. А по рівному я вже якось сама дошкандибаю і норму виполю".

Зачерствіли тоді від голоду людські серця. Одсахнулися від дитини. "Виполе чи не виполе, а черпак з'їсть. А так нам більше буде". І не взяли дитини. А як поверталися додому – побачили: лежала Дуся обабіч узвозу, дивилася в небо розкритими очима. Бачуть, а в неї очі чорними зробилися. Глядь ближче, а то чорними пучками мурахи в оченята вп'ялися.

Скільки тоді влада діток посиротила – десятки! А ще більше – в сиру землю спровадила.

Відступ автора

Прочитаймо виписку із протоколу засідання президії Кургано-Озацької сільради від 13 вересня 1933 р.:

"Ухвалили:

… передати на патронування колгоспу "Червоний день" дітей-сиріт в кількості 44-х душ круглих сиріт та 4-х душ напівкруглих сиріт, разом 48 душ…"

Давайте, читачу, подумаємо. У тих сиріток були батько і мати. Тепер їх не стало. Це значить, що померло до сотні батьків. У тих сиріток були ще й дідусі та бабусі. Отже, ще померло до ста чоловік. У тих сиріток були ще братики й сестрички. І якщо їх було чотири-п'ять, то значить вмерло ще кілька сот дітей.

Крім того, не всі ж сім'ї вимирали повністю. Якщо вважати, що в таких сім'ях помер лише один-двоє чоловік, то смертність зросте ще на чотириста чоловік і сягне тисячі.

А тепер порівняйте: з фронтів Другої світової війни в село не повернулося 254 воїни – в чотири рази менше, ніж забрала селян моровиця 1933 року.

Із спогадів Олександри Іллівни КОВБУШКО
(с. Осоївка, Краснопільщина).
За записами Олени Горобій

"Батько мій помер у тридцятому, дідусь – у тридцять першому. Лишилась мати і нас, кашоїдів, при ній четверо.

Почалася зима, люта-прелюта, а "ударники" були ще лютішими. Ходять по хатах: давай хліб, давай план, вивозь ще, вивозь усе... Їде селом "червона валка" – підвід з десять. Попереду червоний прапор і написи: "Геть куркуля" і "Хліб – державі".

Позабирали все, повитрушували, позамітали. От і почався голодний мор. Особливо по весні. Пташки прилетіли: ластівки щебечуть, солов'ї витьохкують, а нас сльози душать. Ноги розпухли, під очима синці, а щоки – як капшуки стали. Мати зовсім заслабла, а тоді й злягла. Покликала нас, пригорнула, слізки котяться і каже: "Рятуйте самі себе. Я вже нічим не допоможу". Плачемо всі, ридма ревемо.

Їжа була – липове листя і шпориш. Коло хати вже липу об'їли, то я з лісу гіллячки носила. Принесла колись цілий оберемок. Тепер треба листя обірвати, грубу затопити та насушити. А тоді вже його натовкти і пекти з нього ляпанці. Сестричка коло листя заходилась, і я помагаю. Коли це заходить до хати брат і питає, хто це ляпанців наробив? Мати очима на мою сестричку показує. А він: "Ну, коли вона ліпила, то я й їсти не буду". Бозна чого він так сказав. А сестра сіла край столу, вигляд у неї потемнів-потемнів, очі – мов углиб пішли. Тільки й сказала: "Не будеш, то й не треба".

А тоді зітхнула і померла. От і зосталася я без сестрички.

Мати ледве підвелися, на палочку спираються і вже не плачуть, а тільки очима сумують. "Внеси, доню, сіряка," – кажуть. Я внесла, розстелила долі та й поклала на нього сестричку. Пішла я дядька, маминого брата, кликать. Дядько викопав ямку на городі. Мати послала мене в хату, щоб я винесла якусь сорочину. Дістала зі скрині вишиту сорочку, сестра сама її для свята вишивала, а, бач, на смерть прийшлося. Вдягли сестричку, хусточкоюзапнули. А як же нести? Труни ж немає. Поклали драбину, а на драбину дві дощечки, а на дощечки сестричку. Кому ж виносить? Сусідів не покличеш: ближчі вимерли, а дальші – самі смерті ждуть, уже й не підводяться. Заходились коло драбини мама з дядьком. Сяк-так донесли до ями. Стоять мама над ямкою, за палицю тримаються. Очі закрили, а сліз немає, лиш плечі в горі здригаються.

Дядько ступив у ямку, взяв на руки мою сестричку, положив її бочкомі накрив дошкою. А тоді загорнули ямку – от і поховали.

На другий день лежимо ми всі покотом. Не встаємо – сили немає. А менший братик таки підвівся, на двір вийшов, а тоді заліз на піч і каже мамі: "А тепер, мамо, будуя вмирати". Мама дуже-дуже його любили. Гладе голівкута: "То тобі, синочку, здається. Потерпи ще трішечки". А він знову: "Ні, таки будувмирати".

Ліг на подушку, захрипів, піна ротикомпішла. От і немає братика. Залишились ми втрьох. Уже літо на вулиці. А що літо, як їсти нічого?

Пішла селом милостиню просити. А хто дасть, як півсела вже голодвикосив. Повернула у вуличку, а посеред дороги жінка мертва лежить, а голодні дітки по ній лазять, пазухушукають.

Мати лежать в хаті на полику, вмирають, а я вийшла на сонечко погрітись. Сіла на призьбі і як глянула на свої ноги – колодки. Аж порепалися. Не ноги, а ступи. І нігті сині-сині. Подибулялав хату та до матері, як заплачу: "Мамо, і я буду вмирати – гляньте, які вже в мене нігті".

Мати теж заплакали: "О Господи, та хоч би цих діточок ти мені оставив".

Просить мати Господа і я разом з нею. І почув Бог наші сльози. А тут уже жито половіть почало, стали ми на колосках пастися. От і минуло лихо".

Із спогадів Ольги Василівни ПРОКОПЕНКО
(с. Осоївка, Краснопільщина).
За записами Олександра Наконечного

"Батьки мої були колгоспниками. Тато працював ковалем, а мама – на фермі. В них було п'ятеро дітей, я серед них найстарша.

Пам'ятаю, ввалилася до нас бригада "чорної смерті". Один був з району, а решта – осоївські, активісти сільради. Той, що з району, заходив сь батькові казати, що він там щось заборгував у сплаті податку: "Нам, громадянин, потрібно зерно, картопля, м'ясо і все-все, "в чом нуждається пролетаріат". А батько у відповідь: "Нічого лишнього у мене немає. Он п'ятеро дітей – їх же треба чимось годувати?" От і почалося. Повиносили все з хати, з горища – одіж, зерно, сушеницю. І накрив нас голод. Першою опухла мама, помучилась-помучилась та й померла. Батько кудись пішов: чи на заробітки, чи щось міняти. Довгенько не було, а коли повернувся, то приніс трохи висівок, кусок сала і відро картоплі. А що того відра картоплі на п'ятерьох дітей? Ото батько й пішов на промисли вдруге. Ждали ми його, ждали, та марно. Сусідка сказала, що підібрали його мертвого на вулиці та й одвезли в "обчеську" яму. Туди сільрадівські виконавці всіх мерців звозили. Щодня двори об'їжджають і звозять.

Потім помер мій братик, а за кілька днів і дві сестрички, а через три дні ще одна сестричка упокоїлась. Боже, як вони мучились. Я старшенька, їм – як за маму була. Уже не плачуть, а стогнуть: "Олю, дай їсти..." , "Олю, їсти хочу..." За ними пішла б і я, та, спасибі, сяким-таким харчем ділилась сусідка. Ото вона й порятувала мене".

Із спогадів Ліди Іванівни ЧЕМШИНОЇ
(с. Осоївка, Краснопільщина).
За записами Олександра Козира

"Я голод той запам'ятала добре. Тільки не тут, а в селі Малинівці – це під Харковом. Та воно, що в Малинівці, що в Осоївці – власть одна була, отож і голод однаковий.

Із сільрадівських активістів був створений загін – "Червона мітла" звався. Ото та мітла і вимітала все їстівне і неїстівне. Нашій хаті повезло: ні гарбузів, ні буряків мітла не вимела. А от у рідні забрала все. Вузлик квасолі був схований у дитячій колисочці– і той поцупили. Як тут не бути мору? От і мерли. Ось хоча б і у нашому роду... В бабусі була сестра Даша... Опухла та й злягла. За нею зліг і

чоловік. Обоє упокоїлись. А четверо діток залишились мучитись ще. Двох старшеньких – Борю і Віру бабуся здала в Харківський інтернат. А там, де слабшенькі та "чужі" (цебто сільські), повідбирали, повантажили в машину і повезли начебто в баню. Вивезли за місто та й викинули в глибокий яр. Та ярюга їм і могилою стала. А Віра і Боря таки видерлися з того провалля. Видерлися і додому прилізли, до гарбузів. Тільки короткежиття їм дісталося. Обох ковтнулавійна. Ліза теж десь пропала. Лиш найменшенька Надя дожила до старості. В 1933-му їй всього три роки було".

Із спогадів Кирила Степановича ЗАЇКИ
(с. Осоївка, Краснопільщина).
За записами Андрія Денисенка

"Я сам не осоївський, а з Тимофіївки. У 1933-му мені буловже 22 роки, тож пам'ятаю все добре, і всіх барбосів, що творили голод, теж знаю. Жила наша сім'я, як і всі: із землі та із труда. Було двоє коней, був плужок, ще сіпатра була. Прийшли колективізаторита забрали і це, і землю, і наші душі повивертали. Видохли б ми всі, як і півсела видохло, та порятував нас ячмінь. У лісі, під кущами глоду, брат висипав купу не то сміття, не то гною. А під нею сховав два мішки ячменю. Ото підемо вночі, візьмемо скількись там та й деремо на затірку. Тільки ж що ті два мішки? А в основному їли все, що брали зуби. Спочаткукотівта собак, а далі мишей, ховрахів... А ще лободу, реп'яхи, листя, лопуцьки, коріння кінськогощавлю, визбирували в полі гнилу картоплю. Ходили красти брагу. В кого було щось міняти, несли те все в Красну Яругу в Бєлгородщину. Міняли на будь-що їстівне. Дехто добирався і в сам Бєлгород. Бачите, як робили катюги: держава мовби одна – Союз, а голодомдавили тільки Україну. Міняти булотеж небезпечно, бо на прикордонні спеціальна міліція виловлювала зайшлих людей, запихала їх у спеціальні загорожі – хай там, мовляв, здихають, і не розносять заразу з України аж у Росію.

Бувало, пішов на Московщину і не вернувся. Люди були пухлі, слабі. Іде, а тоді впав – і готовий. Судомайого корчить. Та так під тином і захолоне.

Хто винен у цьому? А хто – власть!

Вона той мор спеціально для України влаштувала".

Із спогадів Марії Пилипівни БАШКИР
(с. Мала Рибиця, Краснопільщина).
За записами Олени Горобій

"Наша мама ходила за сім кілометрів полоти городину. За це їй давали фунт хліба. Виходило по скибці на нас малих, бо той кукурудзянийхліб важкий, наче в воду вмочений. Я була худенькавід народження, а братик Ваня повненький ріс і дужче за мене хотів їсточки. Як же він, було, просить: "Марійко, я їсти хочу". Я маленька, а він ще менший. Я його умовляю: "Пожди, ось мама прийде та й принесе нам хліба". От одного разу він просив їсти та й ліг уже назавжди. Чую як зараз, як-то душа дитини хотіла їсточки, як вона умерла з голоду. Їй два рочки всього було".

Із спогадів Наталки Панасівни АНДРІЄНКО
(с. Мала Рибиця, Краснопільщина).
За записами Олени Горобій

"Я – кругла сирота, а кругом – голод. П'ять чи шість років мені було – не знаю. Якась станція, повно голодного люду, хтось лежить просто на колії – мертвий. Пристала я до двох сліпих жінок, пішли ми гуртом по селах – хто що дасть. Я попереду, баби – за мною, тримаються за мотузку. Люди давали мало, то ми їли конюшину, липове листя. Кропиви не можна булознайти – люди все поїли. Було, як вечоріє, я сиджу на лавочці біля чийогось двору й плачу: "Ой, ніхто ж мене не пускає ночувати, а я ж їстоньки хочу, боюся…" То господарка не витерпить, вийде, забере мене, кине в хаті на долівку соломи, і я там ночую. Коли дадуть щось з'їсти, а коли – ні. А були й такі, що гнали мене з двору, як собаку шолудиву А тут зима. Мертві лежать по хатах задубілі, як дрова, їх не ховали, поки набереться багато.

Раз заходжу в хату, це вже в своєму селі, а в хаті сидять діти пухлі , аж блищать, не плачуть, а мати мертва лежить.

Була в селі стара баба, в неї дочка та онука. То ці двоє хоч ходять, щось роблять, хоч і голодні, а баба сліпа, сидить та все руку простягає – думає, що хтось їй щось дає. Я дам їй грудочку макухи, вона її смокче…"

Із спогадів Віри Олексіївни ШАПОВАЛОВОЇ
(с. Мала Рибиця, Краснопільщина).
За записами Олени Горбій

"Селом виводками ходили активісти партії. Їх називали "чорна смерть". Спочатку в нас забрали коня, потім корову, а на третій день прийшли із штричаками та лопатами і передовбали весь город. Один з них поліз на піч і з черіня картузом змів прихований там клунок зарновідходів. Батько заплакав: "Ну, дітки, тепер помирати будемо". Пізнього вечора батька забрали в "бузуру" – так тоді сільраду називали. Забрали і кудись вивезли, як ворога народу. А вранці прийшов посильний і каже мамі: "Вези своєму мужику сухарів". Які сухарі? Який хліб? Хата – пустка. Блюдечко квасолі лишилося. А нас п'ятеро: бабуся, мама і нас – дріб'язку – троє.

Пішла мама із такими ж жінками до тюрми. А там кажуть: немає таких, на Соловки погнали. Придибуляла мати додому, а хата вже "казьонна" – вікна, двері позабивані. Партійцями з "чорної смерті" хата відібрана. Давай мати дітей відшуковувати Знайшла нас у якійсь пустці. Вона й не зовсім пустка, бо люди в ній ще були, тільки мертві.

Плачемо та, плачучи, розказуємо мамі, що вдома діялось, доки вона татка розшукувала. В хату тоді вдерлася знову бригада "чорної смерті". Позривали ікони, покидали їх на землю, потоптали ногами. Побили горшки, порвали подушки, випустили пір'я, одібрали оте блюдечко квасолі, що нам мама на прокорм залишила. Ми забилися на полику під рядно, плачемо, трусимось, бабуся нас руками од тої

“чорної смерті” прикриває. Так де там! Зірвали рядно, поцупили і, мать-перемать, – вимітайся, бабо, зі своїми цуценятами із казьонної уже хати.

Зайшли тоді у чиюсь пустку, а там уся сім’я лежить мертва. Троє діток на печі, а мати на полику. В однієї дівчинки голівка звісилася з печі і ротик відкритий, і очки дивляться. Ті очі і зараз мою душу пропікають. Бабуся перехрестилася і завела нас у цю хату: будемо, дітки, жити тут, доки і нас Бог не забере.

А вранці приїхав віз і забрав померлих.

Оце в цій хаті мама і знайшла нас. Обнялися всі та плачемо-плачемо. “Дітки, мої дітки, немає вже вашого татка, погнала його “чорна смерть” далеко-далеко. Та й чи живий він – не знаю.” І ми плачемо, і бабуся плаче, а мама аж тужить: “Чим же я вас годуватиму, мої анголятка?”

Пішли по селу з простягнутою рукою: “Подайте, Христа ради. Подайте нужденному, подайте немощному, порятуйте од смертоньки…”

І просили, і молили, і до сирої землі поклони клали, і святим хрестом осіняли, та милостиню мало хто давав – все село було голодне.

Раз я забрела на кладовище, там ми сухий бур’ян на протоп у печі рвали. Бачу: над ямою, в яку звозили мертвих, стоїть високий, вихудлий дід. Він покликав мене і я, хоч і з острахом, але підійшла. Він і каже мені: “Дивись, дитино, як ці кати людей вигублюють, дивись, скільки тут наших селян замордовано. Я вже старий, до правди не доживу, а ти ще дитина, мусиш вижити. А як виживеш – розкажи усім, що ці катюги з людьми нашими зробили”.

Я його слів ніколи не забуду. Отож всім і розказую. Виморили, видушили село, погноїли людський цвіт. А скільки тоді діточок вимерло – вози трупами з горою накладали.

Пам’ятаю, обняла я маму і плачу: “Мамочко, ріднесенька, я їсти хочу”. Стала гризти сіль і запивати водою – ще дужче опухла.

Мама вже з хати не виходила, сиділа на печі, очі якісь каламутні – не її очі.

Якось мені каже: “Піди, доню, принеси мені водички з криниці, я хоч водичкою зі світом попрощаюся”. То мама вже смерть свою почула. Ой, як боляче мені про це згадувать.

Взула я великі драні чоботи і пішла до криниці. Мама напилася і каже: “А тепер, доню, давай прощатися, будупомирати”. Лягла вона на полику, а я полізла на піч. Мені чомусь булоні жалко, ні страшно, тільки дуже хотілося їсти.

Вранці мене підняв якийсь дядько: “Вставай, твоя мати помирає”. Я кинулась до мами, стала кричати: “Мамочко, не кидай мене! Мамочко, не оставляй мене!”

Я маму стривожила і вона відкрила очі, але сказати уже ні словечка не осилила. Мама довго вмирала. Божечки, як вона мучилась.

А тоді вже вкотре прикотив до хати віз і маму повезли у ту страшну яму. Залишилася я сама у тій холодній хаті-домовині.

Не знаю вже як, а спало мені на думку шукати брата Гришу. Він десь жив далеко, а де саме, я не знала. Опинилась на якійсь залізничній станції коло Запоріжжя. Там мене добрі люди підібрали та й здали у сиротинець. Господи, скільки там нещасних діток тулилося. Пам’ятаю: привезли двох дівчаток-близнят, років по

чотири-п'ять їм було. Такі виснажені, такі вихудлі– дивитись на них боязко.

За ніч криси пообгризали їм вушка, носики і очі виїли. Вранці прикотила бричка, повкидали їх на того воза й повезли до ями. Ще живі були, судомило їх: ручки смикаються, ротиками зіпають…"

Із спогадів Олександри Петрівни ЗМИСЛІ
(с. Осоївка, Краснопільщина).
За записами Дарії Змислі

"У нашій сім'ї було п'ятеро дітей – я та чотири брати: Іван, Олександр, Павло і Григорій. Коли померла мама, то мені було лиш 9 років, і я була найстаршою в сім'ї. Батько одружився вдруге. У цієї жінки теж були діти. Вона не любила нас. Як смерть забрала батька, мачуха покинула нас. Аж тут у голодовку Гришу забрали на якусь солдатську підготовку. Щоб якось прогодувати братиків, я брала різний одяг і ходила міняти його в Росію – там голоду не було. Подорож займала 4-5 днів. Коли я повернулася додому, то найменші брати Іван та Павло вже померли. Одному було 4 роки, а другому 5. Я викопала на городі ямку і поховала їх там. Через кілька днів приїхав Григорій. Через деякий час помер Олександр. Він працював у колгоспі, а хтось шепнув бригадирові, що Сашко краде зерно. Бригадир побив його. То братик полежав два дні та й помер.

Гриша бачить, що вимремо всі, ото й пішов у прийми до Галі. Їй було 20 років, а йому 14. В неї теж була велика сім'я – дев'ять душ, та вони не голодували, бо її батько був писарем у сільраді. Ото Гриша частенько і мені приносив щось поїсти…"

Із спогадів Тетяни Іванівни ЗМИСЛІ
(с. Осоївка, Краснопільщина).
За записами Романа Денисенка

"Кажуть, що голодом влада заганяла в колгосп. Це так, але ж мерли в основному колгоспники. На трудодень якщо десь і дали продукти, так згодом відібрали. А заодно й дядьківське забрали. І не тільки хліб, а й городину, і взуття, і одяг. У нас "чорна мітла" була і з чужих, і з своїх – вперемішку: Яків Бобир (по-вуличному– Ягорошка), його брат Павло, Марія Божкова– районщики були. Це вони й людей із села виселяли та арештовували: Левовичів, Григорія, Митрофана та Захара Буханів, старого Івана Боярка, багато-багато інших. А хати їхні або поваляли, або собі забрали.

Що їли? Усе, що зуби брали: кору, листя липи, акацію, конюшину, різну полову, ховрахів, жаб. Собак та котів виїли ще раніше. Мерли дуже. Оце шкандиляє, було, людина, а тоді – брик – і впала. Засовалась, засовалась та й упокоїлась. Отак на ходу умер син баби Мудриці Василь. Упала людина – і ладно. Лежить мертвий і нехай лежить. Нікому до нього діла немає. Бо тоді півсела вимерло. Смерть була тоді– ніщо. Покійник на дорозі – як оце тепер недопалок цигарки валяється.

Вижив той, хто десь щось приховав і потайки харчувався. Хто у Московщині чогось їстівного наміняв – там голоду не було. Ходили у Крупці, у Махово. Набере

людина торбу різного одягу, рушників, ще там чогось, а звідти й принесе якесь відерце картоплі – от і протягне сім'я якийсь тиждень. Такі походеньки були довжиною в тиждень, а то й у два. Не кожний повертався додому. Переказують сусіди: там твій лежить у канаві, уже й лисиці погризли. Ніхто й не ходив забирать, бо знали: як не лисиці – собаки труп з'їдять, або люди. Тоді не тільки мертв'яків їли, а й живих на прокорм різали. У Шликів батько з'їв дочку. Люди це узнали. І що ж. А ніщо. Їсть – то нехай їсть. Свою ж їсть. Тоді людоїдство булоне в диковинку.

Хто винен у цьому? А хто – влада. Не те, щоб рятувати людей, так вона й останнє з рота витягувала".

Із спогадів агронома з Московського Бобрика
Олексія Антоновича КАМЧАТНОГО

...От усі кажуть: голод, голод... А чого той голод стався, хто ту моровицю посіяв, чого вона саме на нашій землі всілася, не знають. Одні кажуть: раз голод, значить був недорід. Другі – проти: який недорід, то повимітали все. А я вам скажу по-другому: так, і повимітали, і повигрібали. Та тільки не було б того грабежу, якби влада у нас була не така розбійницька. Ото вся й причина. На людській крові і муках та влада виплодилася. На обмані, на насильстві, на сльозах людських. І жила тими злочинами, і жиріла з мук наших. Ви ж тільки прикиньте: хто до влади став? Ледацюги-горлопани. Та ще п'яниці. Навчився у комісарів про світову революцію лозунги ловко вигукувати, ото вже й спец з державного будівництва. А те, що розумом він – як із-за рогу мішком прибитий, те, що в нього під шапкою все розхлюпалось ще тоді, як його маленьким з печі впустили – те не біда. Головне, щоб горластий був, щоб люди боялися і власть понімали. Путній хазяїн йому б і квочку не довірив пасти, а не те, що цілим миром правувать. От і правували: наганом по столу вгріє, мать-перемать, та ще "дайош", бо постріляю. А що "дайош": хліб чи картоху? Кричить: все дайош, совєцьку власть дайош і міровуреволюцію дайош...

У нас в селі щоб таких справжніх куркулів, так і не було, а не менш як півсела по світу пустили. Спочатку розп'яли тих, хто в колгосп іти огинався, а далі – хто косо глянув "на мішком прибитого", чи правду йому в вічі сказав. А більше тих – хто чаркою не пригостив. Голова сільради в нас був Березка, та ще підгавкувачів круг нього чоловік сім, та уповноважені.. Ото вони й пропили село. Оце розтягнуть сьогодні одного-двох хазяїнів, а вечером сідають і дудлять. Не стане чого дудлити – пішли знову село толочити.

Хіба ж після такого нищення села в нас буде достаток? Та ніколи в світі. Ото я

вам казав за правду в вічі. Так ось вам доказ. В колгоспі почали дохнути коні. Од людей їх позводили, по дядьківських сараях поставили, конюхів попризначали і таблички вивісили. Мовляв, це кінь "Сивко", в минулому нещадно експлуатував всякуркулями та іншими ворожими елементами. А тепер того Сивка розкріпостила світова революція, і він став кооперативною власністю колгоспу "За заповітами Леніна". Він має соціалістичне зобов'язання перевезти скількись там сот тонн колгоспних вантажів, скількись там зорати колгоспного поля. Ще й прапорець коло коня причепили. А на входів конюшню – повний текст "Інтернаціоналу". Це, мабуть, щоб коні іржали: "Вставайте гнані і голодні"... А вони, ті коні, й справді – і гнані, й голодні...

Ото іржали вони, іржали та й почали з голоду дохнуть. Тут комісія за комісією бігає, вишукують того, хто диверсію проти радянської влади робить – без тягла колгосп захотів залишити. І щоб ви подумали? Знайшли! Конюхи виявились винуватими. В одну ніч заграбастали і Василя Лапонога, і Петра Згонника, і Данила Камчатного... Шестеро конюхів уповноважений на район погнав. А батько мій, Антон Онуфрійович Камчатний, і справедливий був, і грамотненький. Чотири класи закінчив, з першого дня в колгоспі полеводом робив. І полевод з нього неабиякий був, бо селяни до нього прислухалися. Ото батько тій комісії й каже: "Не конюхи винуваті. Ви на коней гляньте: моклоки, як спичаки стирчать, прямо через шкуру лізуть. Щоб кінь робив, треба, щоб хазяїн його сіном-вівсом годував, а в колгоспі – дровами, або ж соломою з розкритої дядьківської клуні. Розсохи, ощепину та стовпи уповноважені пропили, а до соломи черга не дійшла. Ото конюхи ту солому й забрали на конюшню – хоч якийсь та корм. А взівали б, то коні й такої соломи не бачили б".

Так начальство до батька як причепилося: ворогів колективного життя захищаєш? Та хап його за барки і слідом за конюхами на Лебедин. А щоб не був таким розумним, ще й хазяйство розкуркулили. За один вечір пропили все в нас забране, бо другого дня вже потяглися в другий куток села по чиюсь душу.

Це було восени 1932 року. Уже село пухло, вимирало. Спочатку ті, кого обібрали, а тоді й усі інші.

Нас булов матері четверо. Я з 1919-го, Соня – з 22-го року, Йосип – з 25-го, а Моті тільки п'ятий рік пішов. То ми всім шатром – в поле. Там вика немолочена під сніг пішла, там картопля мерзла. Сніг розгребемо, вики нашморгаємо і запихаємось. А завтра знову в поле. По весні порозлазились ми по світу, мов мишенята. Я пішов полільником у Чернецьке. Місяць полов буряки, кукурудзу, всяку городину за черпак затірки. Ні, брешу – там ще щось і платили. Тільки яка ж то плата, як півліта із сапою прогибів, а на заробіток купив лиш однісінького остюкуватого коржа. Не встиг у рота покласти, а його вже й немає.

А старші... Старші всі померли. Голодтоді нікого не милував. Передав батько вісточку з сумської тюрми. Так, мовляв, і так, Варю (матір мою Варварою Полікарпівною звали), скажи Олексієві, нехай ховрахів наловить, а ти навари та й передай якось мені, бо помираю з голоду. Наловив я ховрахів, наварила мати юшки та й понесла в Суми. Сто десять кілометрів того горщика несла. Ночувала по канавах у бур'яні, непритомніла... Та батька вже не застала. Не діждався він уже ховрашків, налився водою, обважнів і помер. Далі померла й мати. І не стало в нас нікого.

Тих дітей, що в патронат віддали, по світах розкидало. Остався я один в своєму селі із роду.

Ви як хочете думайте, а в мене свій розум: доки не будуть, хай і символічно, засудженітворці отоїморовиці, доти й не будев мене віри до нової влади. І хай не кажуть: то помилка, прорахунок... Яка помилка? Який прорахунок? Тобільшовицький розбій, то продуманезнищення України. Оце вам уся й правда. Тепер уже хай хоч і посадять за неї – нажився, навтішався. Будьвони прокляті!

“Ой, мамо, ой, мамо,
Болить голівонька –
Зсушила, зв’ялила
Чужа сторононька”.

(Із народної пісні).

“Нашая доленька в горі незміряна,
Нашая доленька слізьми засіяна…”

(Із усної творчості каторжан).

“Ніхто з них не був винний ні в чому, але вони належали до класу, який був винний в усьому”.

(І. Еренбург про куркулів).

НА ЧУЖИНІ

"Смерть переможених потрібна для спокою переможців"
(Слова Чингіз-хана, цитовані Сталіним. Газета "Правда" за 17.01. 1933 р.)

Яку ж терницю влаштувала влада заарештованим хліборобам після усіх документальних формальностей?

Були суди, була висилка, була тюрма, були розстріли – і все це знов обгороджувалося десятками папірців, які повинні були зробити видимість справедливості і законності. Та за тою паперовою затулою досить чітко проглядався скоєний владою злочин. Аналізуючи розповіді жертв репресій, доходиш висновку, що і тюремне ув'язнення, і висилка мало чим відрізнялись одне від одного. Інколи висилка була ще тяжчим покаранням, ніж тюрма. До того ж на висилці каралась вся сім'я, а не лише сам господар.

Умови, в яких утримувались "вороги народу", були нарочито спрямовані на моральне і фізичне знищення репресованих. Денний тюремний раціон не перевищував 100-150 грамів хліба-гливтяка та черпака брудної вонючої баланди. Плюс до цього антисанітарія, відсутність свіжої води, п'яти-восьмикратне перенаселення тюремних камер.

Це в кращому випадку. В гіршому – в'язнів не годували зовсім. Ось як описує Недригайлівську тюрму її в'язень Лука Гусак:

"Камера – це проста комора завбільшки 7х5 аршин з прорізаною і загратованою діркою замість вікна, страшенно забруднена гряззю та різними нечистотами. В куткустоїть параша, з якої йде по камері нестерпна вонь, по стінах вдень і вночі лазять різні паразити, світло напівтьмяне як удень, так і вночі... Харчування в'язням не дається владою ніякого – живуть передачами, щодня чекаючи, чи будуть.. Б'ють воші, бриються загостреним пером, кускомсклянки і жерстю... Коли я опинився в камері, булонас 36 чоловік, а на другий день почали швидко прибавлять – найбільше із злочином невиконання хлібозаготівлій агітації проти міроприємств радвлади... До 1 грудня камера булапереповнена – 85 чоловік. Я попав у другу камеру, підвал, ще гірший, ніж перша камера. Тут уже ніякого денного світла і людей у віконце не видно, крім ніг вартового, який день і ніч ходить біля вікон... З наближенням весни почав панувати по камерах тиф і голод, люди почали щодня мерти...

У березні повернувся етап із Ніжина. В камерах кромішний ад... В квітні в камері вже було 140 чоловік... Становище все жахливіше. З волі чуємо, що далі вже немає чого носити і передавать, не стає вже й полови. Голодних все більшає і умирають з голоду по 2-3 людини щодня... Де далі сили мої слабнуть, стає важко ходити і помічаються лінощі вийти і на оправлення. На волю вже надію втратив. Одне бажання, аби скоріше відправили куди-небудь, щоб хоч жінка звільнилася від ходіння до мене, бо загинуть і дома з голоду... Голодна смерть заглядає в камеру швидкими темпами, бо нові арештовані йдуть у камеру вже кандидатами на мерців. Ось сидить група, чоловік із шість, уже тиждень немає ніякої передачі, і не чекають. Їхній злочин такий: у колгоспників їсти дома немає чого, і в колгоспі – теж; пішли до радгоспу, там дають хліба з кукурудзяного борошна по шістсот грамів на добу. Робота була: садить бурякові висадки. То вони, ідучи додому, взяли в кармани хвостиків, що обрізали на буряках, і попали сюди. А один сидить уже другий тиждень за такий злочин: ішов додому з радгоспу – ходив шукать роботи і не найшов, – по дорозі натрапив на місце, де раніше лежали буряки, там залишилися дощем обмиті хвостики. Він брав ті бурякові хвостики і їв, бачучи польового сторожа і зовсім не думаючи про злочин... і тепер він сидить у підвалі, чекаючи голодної смерті".

Катівські методи колективізації, масове розкуркулення українського села були ретельно продуманою акцією московської влади на знищення національної свідомості українського народу. А відтак, і самого народу. Але знищення приховане, закамуфльоване у класову боротьбу на селі. Боротьба та мусить бути з максимальною вигодою для більшовицької імперії – жертви мають бути використані на освоєнні Півночі, Заполяр'я чи Сибіру.

В 1929 році Політбюро ЦК РКП(б) ухвалило постанову про створення Північного краю, який охоплював би Вологодщину, Архангельщину та автономну область Комі. А в січні 1930 року ЦК ухвалив ще один декрет: "Про темпи колективізації і заходи допомоги держави колгоспному будівництву".

Яка це була "допомога", ми бачили в попередніх розділах книги.

Вже через місяць після виходу цього декрету в Північний край потяглися ешелони з українськими бранцями. В лютому 1930 року щодень туди прибувало по 7 ешелонів з "куркулями". Це 5-7 тисяч чоловік. Дати лад такому стовпотворінню було не просто.

Залізниці, звідки відправляли "куркульські сім'ї" і куди їх привозили, справляли, м'яко кажучи, дуже сумне враження. Ні кінця, ні краю людському морю, людському горю, плачам і прокльонам. А на кінцевих станціях (на проміжних одкривання вагонів було рідкісним явищем) до стогону людського моря додавалось ще й тужіння за померлими. А помирало в дорозі 15-20 відсотків репресованих.

Як правило, вагон-телятник обладнувався двоповерховим настилом, посеред вагона ставилась параша. Нари-настили вщерть забивались людом та їхніми речами. Інколи речі завантажувалися в сусідній вагон. "Телятник" закривався і одкривався аж через кілька тижнів на кінечній станції.

Холоднеча, випари, протяги... Першими помирали діти.

Із повідомлення посла Королівства Італії в СРСР Вітторіо Чаротті: від 2 та 16 квітня 1930 року:

"… "Куркулів", виселених з їхніх земель… вантажать у вагони з написом "Добровольное выселение". Перед тим їх примушують підписати заяву, що внаслідок становища, яке склалося через недавні заходи з колективізації, вони підтверджують, що добровільно виїздять у Сибір. Тих, хто відмовляється підписати, залишають у в'язниці, аж поки ті не надумаються…

… З абсолютно певного джерела я дізнався, що через Самару проходив герметично закритий поїзд з депортованими селянами. Залізничники чули вигуки депортованих, які "заради Бога" просили води і хліба, бо не їли вже два дні. Залізничники попросили солдат-охоронців відкрити вагон, але ті відмовлялись, кажучи, що їх усього восьмеро, а поїзд складається з 18 вагонів з 50 депортованими в кожному вагоні, і вони певні, що, якщо відкрити вагони, озвірілі пасажири вб'ють їх. Тоді поїзд далі вирушив у свою сумну путь".

"У попередньому рапорті від 25 березня вказане К. Представництво повідомило мене, що лише за п'ятницю та суботу останніх тижнів того ж місяця з Харкова на проміжну станцію Архангельськ у вагонах для худоби було вивезено понад 5 тисяч осіб, серед яких майже всі селяни і чимало церковнослужителів. Депортовані походили поголовно з околиць Запоріжжя, Кривого Рогу, Маріуполя та Чернігова…"

Архіви зберегли розповідь свідка про депортацію віруючих "куркулів" із німецького села Люстдорфа, що неподалік Одеси.

"У 1930 році, до того часу, коли було видано наказ про примусову колективізацію та депортацію куркулів, Люстдорф мав 75 добре доглянутих будинків та 800 мешканців; майже всі вони були заможні, але багатих було дуже мало. Саме тоді з Одеси прибула одна з багатьох бригад активістів комуністичної партії, в яку входили одеські євреї та кілька росіян, і було створено "комітет незаможників".

Цей комітет наказав конфіскувати майно багатих селян, а зокрема тих, хто орендував землю і обробляв її з допомогою найманців. Відтак ці родини вивезли: чоловіки, жінки, діти, цілі сім'ї мусили виїхати на Північ… Їх вивозили возами за 40 верств на північ від Одеси і в чистому полі садовили в поїзд. Поки поїзд проїздив через українські станції, вони сиділи замкнені у вагонах, з наказом не співати ні релігійних гімнів, ні будь-яких інших пісень і жодним способом не давати про себе чути. Лише у відкритому полі поїзд двічі на день зупинявся, щоб провітрити вагони. Під час подорожі чимало людей померло, насамперед діти, а також відбулося кілька пологів. Через 8 днів вони прибули до Архангельська. Там уже було 85000 депортованих з різних районів СРСР, якими були переповнені монастирі, церкви, покинуті фабрики. Там були люди зі всіх соціальних прошарків – студенти, пастухи, напіврозбійники з Кавказу. В Архангельську їх посортували і частину вивезли в ліси праворуч і ліворуч від Двіни, а частину – у стародавній монастир на острові Соловки. В Архангельську мій інформатор місяць прожив у великому бараці, колишній меблевій фабриці, яку колись мали спалити, а потім трохи полатали, покривши дерев'яним дахом. Спочатку там було 4500 осіб, включно з дітьми, але відсутність опалення (при 40 градусах нижче нуля), брак повітря, жахлива їжа (водяниста юшка, яка "пахла" рибою) та заразні паразити спричинили дуже високу смертність від висипного і "голодного" тифу".

(З донесення виконуючого обов'язки Консула Королівства Італії в СРСР Серджо Граденіго від 6 грудня 1932 року)

Як бачимо, не набагато кращі умови ждали виселенців і в таборах. На перших порах для таборів пристосовували все, що можна було пристосувати: церкви, монастирі, конюшні. В них робилися кількаяруснінари – от і готове помешкання.

Харчування виселенців, як правило, не булоорганізоване, і нещасні жили "попаски" або "чим Бог послав".

Партійним комітетом Північного краю було доручено керувати Сергію Адамовичу Бергавінову. Ото він і звернувся в Москву про фінансову допомогу в будівництвіжитла для виселенців. Москва відгукнуласьрозпорядженням – терміново побудувати800 бараків місткістю на 5, 10 і навіть 15 тисяч чоловік. Безгрошів'я заставило будуватибараки "шалашного" типу. Тобто – без підлоги, без стелі, а інколи і без стін. Будівництво велося взимку, тож при опаленні бараків долівка розмерзалась і перетворювалась в болото.

Звичайно, керівництво краю одержувалопевні плани на заготівлюдеревини, будівництвомостів, доріг тощо. Для цього булипотрібні працездатні, а не виснажені люди. Ешелони ж привозили вже вимордуваних, знесилених і хворих каторжан. Архівні документи свідчать, що основну масу виселенців становили жінки, діти і старики. А серед них і інваліди війни, і колишні червоні партизани, і навіть вдови з п'ятьма малолітніми дітьми. В одному із лютневих (1930р.) ешелонів з 1942 прибулих працездатних булотільки 211 чоловік.

Згадуваний нами Бергавінов листовно звертався до Сталіна і Молотова: Біда! "Шалашні" бараки стали причиною масових хвороб. Працездатних людей мало. Плани під загрозою зриву: "С наступлением полной весны (вторая половина апреля, май) земля в бараках растает (многие стоят на болотистой почве), сверху потечет, и все население их слипнется в грязный заживо гниющий комок". "… На окраине Котласа есть селение Макариха. Там лагерь. В нем скопилось более десятка тысяч человек. За полтора месяца – 1600 трупов. Люди мрут, как мухи. Хоронят без гробов – нет досок, нет гвоздей".

Очевидці малюють страшні картини мук нещасних: завошивлені, опухлі, духовно і фізично зломлені, у виразках, у лахмітті, часто зовсім босоніж, вони страшними привидами блукали в снігах тайги в пошуках їстівного зілля. Комусь щастило дійти до якогось сільця і там розжитись на шматочок хліба. Місцеве населення в більшості співчутливоставилось до нещасних, але в хати пускалорідко – всіх не обігрієш, та й боялись зарази.

Непрацездатні члени сімей залишались на тимчасовомумісці, а всіх інших гнали в тайгу робити бараки: для себе, і для сімей. Серед тайги започатковувалось ціле селище (квадрат). Спочатку йому давали номерну назву, скажімо, квадрат № 447. Згодом той квадрат перейменовували на "Калінінку", "Сталінку" чи "Южный", а поки що 0,5 літра невідомогопоходженняюшки, 120-125 грамів так званого хліба і 12 –14 годин лісоповалу.

Були табори і з кращим харчуванням, де за виконану норму давали 600 грамів хліба, а штрафникам – 200.

В Ємецькомутаборі булизгруповані ті "куркулі", які не мали годувальників. Це в основному діти. Їхній раціон був такий: 430 грамів хліба, 110 грамів пшона та 110 грамів риби.

Велика смертність каторжан, потік скарг, розпачливі листи тамтешньої адміністрації в Москву спонукали Кремль послати в Північний край спеціальну комісіюна чолі з „наркомомвнутсправ " В. Толмачовим Комісія, звичайно, багато чого „не помітила". Але й те, що виявила, вражає своїм жахіттям.

„... В Северный край доставлено 45000 кулацких семей, т.е. около 158 тысяч человек. Из них трудоспособных36 тысяч... остальные, т.е 122 тысяч человек – женщины, дети и другие нетрудоспособные..”; „... среди выселенных насчитывается от 25 до 30% неправильно выселенных (середняки, бедняки и т.п.)”; „Самым коренным и острым является жилищный вопрос. Люди размещены в 750 бараках, наскоро состряпаных из жердей. Теснота невероятная – есть места, где на человека приходится 1/10 кв. метра при постройке нар в несколько этажей (кубатура меньше гробовой)”. „По Архангельску за март и 10 дней апреля из 8 тысяч детей заболело6007 (скарлатина, корь, грипп, воспаление легких, дифтерит), умерло – 587”.

Згодом умови життя виселенців покращилися. Відповідно до урядового декрету, в районах, де буломожливе землеробство, виселенці могли об'єднуватися в колгоспи і працювати на землі. І хоч керівниками тих “колгоспів” ставали працівники ОДПУ, все ж земля булакращою годувальницею, ніж тайга. “Куркулі” розчищали вирубки, розорювали землю і сіяли хліб. Партком Північного округувід 3 лютого 1932 року ухвалив перевести спецпереселенців на самозабезпечення “хлібом, фуражем і овочами”. Для цього “куркулям” треба було розкорчувати 90 000 га вирубок.

Перегорнемо сторінки бодай кількох судових справ наших земляків і торкнемося ближче тих страшних і чорних днів.

СПРАВАНА СІМ'Ю БУРЛЮКА А. Д.,

Це товстелезна папуша підшитих документів. На палітурці напис:

“Управление НКВД СССР по Свердловской области.
Отдел трудовых поселений
Личное дело № 1339
На трудпоселенца Бурлюк Андриан Данилович
Выслан из д. Лебедин Лебединского р-на УССР
Находится в ссылке 323 кв. Свердловского р-на, Калининка”

Розпочинається справа ось таким протоколом:

“ПРОТОКОЛ ДОПРОСА
31 года июня 30 дня
Помощник уполномоченного ГПУ Лебединского р-на Струк сего числа допросил нижеименованого, который показал:
Фамилия, имя, отчество – Бурлюк Андриан Данилович
Год рождения – 1889 год
Место рождения – Лебедин
Партийность – беспартийный
Национальность – украинец.
Происхождение и соцположение
Образование – малограмотный
Женат, хлебопашец, место жительства г. Лебедин, Довгалевка, 11
По существу дела показал: родился в городе Лебедине, в хозяйстве моего отца имелось земли 4 десятины. От отца имел земли 1,65 дес. пахоти и сеножати, торговали деревяной посудой, ситами, коробками. Имел коня, корову. После революции имел земли 3,65 десятины. Лошадь, корова, свинья. По 1927 год я занимался торговлей посудой. В 1927 году я торговал патокой. Батраков не имел. Лишен избирательных прав за торговлю. В 1927-28 году я не оплачивал налог вовсе. В 1928-29 год – 12 рублей. В 1929-30 годы – 106 рублей. 30-31 год – 135 рублей.
Имущество: раскулачиванию и продажи не подвергался. Не судился, в колхозе не состою, в полиции и белой армии не служил, родственников за

границей не имею, семья моя состоит: Жена Анна Антоновна Бурлюк, сын Иван Андрианович – 1 год, сын Сергей Андрианович – 9 год, сын Григорий Андрианович – 7 год. Добавить более ничего не могу. Зачитано, в чем и расписываюсь. Бурлюк. Уполн. ГПУ Струк".

Ось на основі цього протоколудопиту і булавирішена доля А. Бурлюка та його сім'ї. З протоколомдопиту ознайомилась "свята трійця": три хвилини – і присуд готовий.

"Выписка из протокола № 3
Заседания Районной политтройки по выселению кулачества по Лебединскомур-ну, быв. Сумскогоокр. от – 31 г.
Присутствовали:
Секретарь РПК Рожковский
Председатель РИКа Гужвий
Р. уполном. ГПУ Беланов"

(Це все друкованена машинці, а далі дописано хімічним олівцем – *авт.*):

"...на кулака Бурлюка Андриана Даниловича г. Лебедин. Считать в деле достаточно кулацких показаний как до революции, так и после – выслать его с семейством за пределы Украины. Верно Струк".

Роботи політтрійці булотак багато, що секретар, вочевидь, не встигав друкувати "виписки" на всіх "ворогів робітничоїкляси". Ось томупід копіркуробились заготовки "виписок", а вже потім вписувалось прізвище "ворога" і висновок. Інколи Струк друкував"висновок" на окремій смужці паперу і ту смужкувклеював у "виписку". Саме таке ми бачимо у справі Івана Михайловича Зайця з села Олександрівка. Ще рідше така "виписка" скріплювалася круглоюпечаткоюз написом: "Уполномоченный по Лебединскомур-ну ГосударственногоПолитического Управления".

Вражає одна дивна обставина: висновки політтрійки в усіх переглянутих нами справах буква в букву однаковісінькі: "считать в деле достаточно кулацких показаний..." і т.д. Що то справа булапоставлена на потік!

"ЗАКЛЮЧЕНИЕ
1931 года июля 2 дня
Я, начальник Лебединскогорайапарата Беланов, рассмотрев собранные материалы в отношении г-на с. Лебедин Лебединскогор-на Бурлюка Андрея Даниловича год рождения 1889, нашел что собранные материалы, свидетельские показания, справки сельсовета, справки налоговых данных, постановления колхозной массы и других организаций полностью подтверждают кулацкие показатели хозяйства гражданина Лебедина Бурлюка Андриана Даниловича. Личными показаниями также подтверждаются эти даные полностью, частично или отрицает. На основании вышеизложенного постановления райполитройки гр. Бурлюк Андриан Данилович 22.7.31 гг. с семьей соответствует II-й категории по группе – и по всем подходит для выселки за пределы Украины.
Начрайапарата ГПУ Беланов
Утверждаю:
Начметрайгруппы Сумоперсектора ГПУ (підпис)".

(Інколи Бєланова заміняв Струк – *авт.*)

Не будемовдаватись до глибокогоаналізу цього документа. Зауважимотільки,

що ніяких показань свідків, ніяких постанов "колхозноймассы и других организаций" не булозовсім. Був лише план: скільки треба булопоставити в концтабори сімей із району, бо був начальник ДПУ Бєланов, який сумлінно виконував вказівки згори, і буларайполіттрійка, в яку входив той же Бєланов, який, як бачимо, "нашел"!

Ось так: допити, "заключение" та ще протоколзасідання політтрійки – і ти вже ворог народу до кінця своїх днів.

Рішення політтрійки доводилось до сім'ї адресата і та давала "Підписку" про те, "что сего числа нам объявлено о выселении нас из села на основании постановления № _____ от ___г." І далі: "Настоящим обязываемся с сего числа никуда из села не отлучаться и беспрекословно подчиняться всем законным распоряжениям и требованиям власти".

Підписувались всі дорослі члени сім'ї, яка підлягала висилці. В Івана Михайловича Зайця з Олександрівки цей "папірець" підписали жінка Катерина 48 років та син Тимофій – 18 літ.

В багатьох справах стан здоров'я глави сім'ї підтверджується лаконічною довідкою "Лебединской Центральной Советской больницы", скріпленою печаткою з написом у центрі "Кабинет доктора Зильберника".

Здоров'я членів сім'ї до уваги не бралося, як і глав сімей, про що мова піде нижче.

Всі інші документи в справі – то вже документи поневірянь в концентраційних таборах.

Привертає увагу "Учетная карточка о выселении кулачества". Поліграфічний друк, високоякісний папір, десятки граф і підграф: "В распоряжение какого органа ГПУ выслан", "Сумской партийний сектор ГПУ УССР, Лебединський р-н, селение Лебедин". Далі прізвище, рік народження, місце проживання, склад сім'ї і характерний висновок: національність – українець. Здоров'я сім'ї – здоров. Принагідно зауважимо, що оте "здоров" явно фальшиве. У Бурлюка була скалічена нога, і він ходив з палицею та милицею. В "Учетной карточке" шістнадцятим пунктом записано "характер преступления – антисоветская агитация, проявление руководства кулачеством, агитация на производстве". І як висновок: "вся семья антисоциалистическая, занимается спекуляцией патокой и сельхозпродуктами".

Антирадянська агітація і прояви керівництва куркульством – це стандартний запис. І тільки інколи він мав незначні зміни, як ось в обліковій картці на Катерину Максимівну Заєць: "антисоветский элемент, открыто выступала на собраниях с агитацией против мероприятий соввласти".

Звернімо увагу на деякі, м'яко кажучи, неточності в Бурлюковій справі. По-перше, звинувачувальний запис за антирадянську агітацію нічим не підтверджений. По-друге, яка агітація на виробництві, коли Бурлюк постійно на виробництві не працював, а був коновозчиком Цебто – наймався підрядно на роботу із своїм конем до того, хто його попросить. Основний же заробіток Бурлюка був від ремісництва. Він виготовляв і збував на базарі в Лебедині дерев'яний посуд: діжки, коробки, цебрики, жлукта, бодні, корці, ковганки. А ще – мітли, граблі, дерев'яні лопати, топорища. Його голос чув увесь базар: "Комутопорища-а-а! Гарні топорищ-а-а! В кого руки нижче спини повростали – беріть топорища-а-а!"

По-третє, від куркульства він був геть віддаленою людиною, бо через малоземелля не був повним хліборобом. Та й та земля, що він мав, в основному була дана йому вже радянською владою.

По-четверте, невідомо, як розуміти "вся семья антисоциалистическая". Це що, і син Сергій, якому 9 літ, і син Григорій, якому 7 літ, і навіть син Іван, якому мав виповнитися рік, – "антисоціалісти"?

Та в документіє один і правдивий запис. Це – про національність – українець. А коли українець – то "здоров". Отже, висилки не минути.

В обліковій картці перераховувались поіменно всі члени сім'ї, їхній рік народження, дані про пересування кожного по таборах ("когда, кто и по чьему распоряжению был переброшен"). Із цих записів дізнаємось, що сім'я Бурлюка Андріяна Даниловича спочатку працювала в Усатськомукар'єрі, потім – на лісоповалі, далі – на заводі "УЗТМ" (Уральський завод важкого машинобудування), що сам господар помер невдовзі по висилці.

Тут же дані про всіх його родичів: хто вони, чи виселялись, чим "дихають" і їхні адреси.

В кінці облікової їкартки ставили підпис ті, хто мав причетність до передачі невільників у висилку: "Подпись лица, производившего выселение, Нач. Райапарата ГПУ, Нач. Межрайонной Опергруппы ГПУ, Комендант пункта погрузки". Два перші підписи поставили лебединські кати Бєланов і Струк. Прізвища двох інших встановити не вдалось.

Давайте звернемось до логіки і прикинемо, які думки роїлись у хворого чоловіка, якого з малими дітьми виганяють з хати і женуть на каторгу? Що він мав діяти, щоб уникнути такої розправи? Були випадки, що господар брав посторонку і шукав гілляку. Тодійого діти та жінка враз переставали бути сім'єю куркуляі вже висилці не підлягали.

Інший спосіб врятувати сім'ю був такий – збігти в білий світ і пропасти безвісти. А вже як "переказяться", тоді забрати до себе й сім'ю. Так зробив Давид Савич Ткаченкоз вулиціБезимівка. Так робили багато селян. Вони тікали в Ленінград, у тамошні безлюдні радгоспи, виконували найчорнішу і малооплачуванурoботу. Згадуваний уже нами Давид Ткаченкорозвантажував прибулі з Ленінграда баржі з фекаліями для радгоспу "Гигант", конюхував. Сім'я його, і діти теж, розвозили ті фекалії по полях, пололи брюкву, косарювали.

Та втекти було легше, ніж закріпитись на новому місці без паспорта. Особливо, як оте "нове місце" булопоблизу дому – на Україні. Андріяна Бурлюка разом з ще одним лебединцем – Санжеровським арештували в Харкові і етапом направили в Лебедин. У "Справі" № 221 Харківськоїпромколоніїта бупру(будинок попереднього ув'язнення) під грифом "секретно литер "А" читаємо:

> **"...следуют в ваше распоряжение и прибывшие с Харьковскогооперсектора ГПУ скрывающиеся кулаки Бурлюк Андриян Данилович и Санжеровский Андрей Петрович, каковые подлежат включению в списки выселяемых кулацких семей".**

Підписали цей документ "Начальник СумоперсектораГПУ УССР Левоцкий" та "УполномоченныйУСО Гишман".

Поряд підшито і "репресіонную" карточкухарківськогобупру, де зафіксовано прикмети Бурлюка: зріст – середній, волосся – темно-русе, очі – сірі, ніс "обыкновенный". До особливих прикмет занесено – "хрома на леву ногу". Тут же записано і склад родини: мати, брат Роман, сестра Марія, сини – Іван, Сергій, Григорій.

Щоб сповна уявити всі "насолоди" бупру, давайте прочитаємо бодай кілька

рядків документа: "...кількість заарештованих досягає 650 чоловік, замість норми, що вираховується на 230 чоловік. Навантаження деяких камер таке велике, що заарештовані сплять по черзі. Повітря в таких камерах настільки тяжке, що коли в камеру входить новий чоловік, моментально з ним робиться головокружіння, а з фірточок вікон тягне, як від печі... Брудта вошивість кругом, і боротьба з цим при таких умовах майже неможлива... На харчування в'язнів відпускалось по 13 коп. на чоловіка; якщо ж число тих, хто відбував покарання, перевищувало норму, на яку розрахована камера, вони знімались з продовольчогозабезпечення".

Як правило, бупри були переповнені в 3, 5, а то й у 10 разів. Тож більшість заарештованих помирали там голодноюсмертю, так і не діждавшись судовоговироку.

Слід зазначити, що першим виселенцям дещо "повезло". Їх прямо з домівок (якщо не розстріляли) відправили в розпорядження відомств, які подали заявки. Це, вочевидь, від певної невправки репресивних органів. Але скоро комісія А. Андреєва оговталась і скинула з себе господарські, адміністративні та організаційні клопоти про репресованих і передала їх органам ОДПУ. З моменту цієї передачі у "ворожої кляси" з'явилась надійна прописка – концтабір, або номерний виселок, що мало чим різнився від концтабору.

Репресовані, яким пощастило вижити, розповідають про неймовірно жахливі умови існування в тих таборах. За постачання продуктів харчування ми вже говорили. Воно булонижче будь-якогонайнижчого рівня. Медичного обслуговування – ніякого. Постійні обшуки, приниження, антисанітарія, каторжний труд. А вдобавок до цього всього – хмари комарів та гнусу. І ніякого захисту від цього лиха.

В одному з актів ОДПУ по Уралу говориться, що на висилці "семьи и трудоспособныеработники питались травой, для выпечки хлеба с мукойсмешивали траву, древесные опилки, гнилое дерево, мелкие щепки, мох".

Сили каторжан танули не по днях – по годинах. Із сотень переглянутих нами "куркульськихсправ" лише одиниці таких, де надибуємо, що "глава семейства" звільнений з висилки. В більшості випадків – помер у перший чи другий рік висилки. Поріділи ряди каторжан замінялись їхніми дітками.

Автор не хотів би, щоб йому вірили на слово і тому робить посилання на рапорт оперуповноваженногоОДПУ по Уралу Кірюхіна та начальника обласного комендантськоговідділу Баранова:

> **"За отсутствием надлежащего питания, медицинского контроля и обслуживания большая часть спецпереселенцев, потерявшая трудоспособность, не могла обеспечить выполнение плана лесозаготовок, вследствие чего леспромхоз дал распоряжение о привлечении всех без исключения спецпереселенцев, без различия пола и возраста, установив нормы выработки даже для детей 12-летнего возраста, и стариков – 2-2,5 кубометрав день, тогда как средняя норма выработки для взрослого рабочего устанавливалась 3 кубометра в день. По этой причине спецпереселенцы, чтоб выполнить норму выработки, оставались для работы в лесу целыми сутками, где зачастую замерзали, обмораживались, подвергались массовым заболеваниям. На складах в это время остались неизрасходованными в значительном количестве телогрейки, полушубки и т. д. Не получая медицинской помощи, надлежащего питания и нормальных жилищных условий, к концу лесозаготовокони окончательно стали нетрудоспособными и в большинстве своем инвалидами.**
>
> **В силу указанных выше причин выполнение спецпереселенцами норм выработки было, естественно, невозможным. Однако местные партийные и лесозаготовительныеорганизации стали на путь резких репрессий. Для этой**

цели зам. секретаря райкома партии Маслов предоставил карательные функции в отношении спецпереселенцев даже хозорганам (десятникам и куренным мастерам), как например, производство ими арестов, уменьшение продпайка и т. п. Все это сделало обстановку и условия произвола и издевательства над спецпереселенцами со стороны работников низового аппарата леспромхоза и командированных райкомом партии бригадиров, а также поселковых комендантов. Повсеместно в каждом спецпоселке были созданы арестантские помещения, куда беспричинно, а зачастую из личных корыстных побуждений заключались переселенцы всех возрастов, содержались там в неотопленных помещениях, раздетыми по несколько суток и без пищи, там же систематически избивались и подвергались всевозможным истязаниям, что приводило к полному упадку физической деятельности спецпереселенцев и смертным случаям...”

Концтабір швиденько виссав останні сили інваліда, і Андріян Данилович одійшов. Очевидно, за те, що “паршивый хохол” (так, здебільшого, називало табірне начальство наших людей) мало напиляв лісу для сталінської імперії, а значить і мало натерпівся, увесь його хрест довелося нести сім’ї – дружині і дітям.

Читаєш документи справи і розум не хоче сприймати реальностей того буття: невже так могли поводитись люди з людьми? Читаємо: “Бурлюк Анна Антоновна была в беге с 23-VII 1935 года по... мотивирует тем, что поехала... и заболела...” На цьому документі неграмотною, дрижачою рукою нашкрябані великі каракулі: “Больше бегать не буду”. І тут же “Постанова”, підписана райкомендантом і комендантом ДПУ. В “Постанові” – оштрафувати “ввиду того, что сидеть нельзя, больные ребята”. Очевидно, за відлучку з місця трудпоселення жінку мали б судити, та врятували хворі діти.

Втечі трудпоселенців тільки на перших порах були успішними. Так, із згадуваної нами сім’ї Позницьких з села Василівка із заслання втекли діти Галя та Іван. Дівчинці тоді було 16 років, а її братикові 14. В сім’ї Гончаренків із Ворожби вдалось втекти двом хлопцям: Іванові та десятирічному Сашкові.

Рудник Микола Миколайович із с. Семенівка (Липоводолинщина) розповідав, що його землячка Степанида Голодна, боячись, щоб її не схопила міліція на залізниці, вирішила добиратись із сибірської висилки пішки. Втеча з табору вдалася, а далі виручав молодий дух і поклик України. Йшла ціле літо. По перших морозах уже була в рідному селі.

Із висилки втік іще один семенівський селянин. Він прикинувся чи то навійним, чи то глухонімим, написав фарбою на спині фуфайки кінечний свій маршрут і пішов із Сибіру в бік західного сонця. Жив подаянням. – Кудимандруєш, божий чоловіче? – запитували стрічні. Тоді він повертався до них спиною і ті читали: „Україна, Семенівка”. – А, Україна! Тодітобі, чоловіче, іти в оцей бік.

Цей теж у дорозі протоптав усе літечко.

В багатьох справах проти прізвищ земляків надибуєш примітки: “находится в бегах”, “сбежал” і вказується дата втечі.

“Біженці” поверталися в своє село чи місто, знаходили куток у родичів. Та пильне око ДПУ вилучало їх і етапувало знов на місце висилки. У справу Бурлюка Андріяна Даниловича, очевидно випадково, потрапило кілька документів на його однофамільця Бурлюка Василя Семеновича.

“Коменданту НКВД 323 квартала от Бурлюка Василия Семеновича 323 квартал.

Заявление

Прошу вашего разрешения поехать мне во время отпуска (мой отпуск с 1/VII по 1/VIII – 1937 года) в Харьковскую область, в г. Лебедин, ул. Безимовка, дом 48, Иващенко Тихон Ильич, откуда я был выслан в 1931 году, за женой.

Даю обещание, что возвращусь обратно на 323 квартал в точно указанный вами срок.

В моей просьбе прошу не отказать, так как дальнейшая моя жизнь без жены невозможна.

К сему: Бурлюк Василь Семенович".

Як же зреагував комендант на цю заяву? А ось як. Навіщо тобі, чоловіче, провідувати жінку, як ми приженемо її сюди етапом.

"Постановление

1937 года октября 13 дня я, райкомендант Свердловской райкомендатуры ОТП МЗ УНКВД Жариков, рассмотрел материал на трудопоселенку Бурлюк Марию Осиповну, установил:

Трудпоселенка Бурлюк Мария Осиповна, рождения 1907 года, в 1931 г. вместе с семьей была выселена в Свердловскую обл. Свердловский р-н, поселок Исеть, откуда 3 октября 1931 г. сбежала и возвратилась к прежнему месту жительства. Проживает в г. Лебедин, ул. Безимовка, дом 48, Харьковской области.

Руководствуясь приказом Б/ОГПУ № 00315 от 1935 года постановил: трудпоселенку Бурлюк Марию Осиповну задержать и этапным порядком направить в распоряжение Свердловской райкомендатуры ОТП МГ УНКВД на соединение с семьей. Райкомендант Свердловской РК ОТП МЗ УНКВД – Жариков

Согласен: Начальник ОТП – Любимов

Задержание и этапирование Бурлюк санкционирую:

Пом. обл. прокурора Свердловской области – Мелехин".

Взагалі-то, навіть нетривала відлучка з житлового кварталу спецпоселення НКВС суворо каралась. Розпочиналась та кара з письмового пояснення: де був, чого туди ходив і т. п. Ось що читаємо в "Протоколі допиту" на Тимофія Зайця, складеного селищним комендантом "Исетьского карьера Востоксоюзстроя" Абросимовим:

"...16 мая у меня был выходной день. Я получил заработную плату 15 мая. Вечером у меня не хватило хлеба и не хватает обуви. Работаю я утром. Я поехал в город и купил хлеба 1 буханку и галоши. Я приходил за разрешением, но вас не было. 2 раза приходил и не застал. Вину свою признаю. Больше показать нечего..."

І відразу ж "Постанова", скріплена підписом того ж таки Абросимова та підписом райкоменданта, – покарати.

Навіть найкоротша в часі відлучка з трудпоселення мала бути лиш після письмової заяви до коменданта і після виданого ним пропуску.

"Прошу вашего разрешения отпустить меня к мужу свезти передачу",– написала на клаптику паперу Євдокія Заєць. Комендант наклав візу: "В/ Пропуск Ровдинський р-н".

І тут же підпис одержувача пропуску про те, що вона

"Пропуск № 557 от 5/VII – 42 г. т пос. Московский получила".

Абоще: “Прошу вас дать мне пропуск до станции Богданович купить для посадки картофеля”. Це вже прохання Марії Заєць, яку булорепресовано в неповних 7 літ.

Репресії дітей... Ця тема заслуговує на окремий розгляд. Та треба сказати хоч дещицю із дослідженого.

Репресували батьків, їм висували різноманітнівигадані звинувачення, їх судили. Але за віщо терпіли висилки діти? До того ж, коли взяти до уваги фарисейську заяву більшовиків, що “син за батька не відповідає”.

За віщо їм, малоліткам, а потім і їхнім дітям довелося нести на собі чорне тавро, поставлене більшовизмом?

Під час збирання матеріалів до цієї книги дехто з номенклатурних осіб прагнув заперечити: мовляв, висилали лише батьків, а діти просто були при батькові-матері. Тожрепресії дітей – це вигадка.

Нехай би й так. Та дозвольте запитати і від себе: а де ж би тоді діватися дітям? Втікати від батьків? І знову ж: яка це мати кине на розтягнутому“буксирною бригадою” дворищі дітей і поїде в чужі світи, не знаючи, чи й вернеться. Поставте, матері, себе на місце Ганни Бурлюк із Довгалівки. Невже б ви кинули під міськрадівський тин синочка, якому ось-ось виповниться рік і який уже лепече перше слівце “ма-ма”?

Не могла залишити шестирічну Марійку і Катерина Максимівна Заєць. Не залишила напризволяще і чотирирічну ФедорочкуНастя Федорівна Гончаренкоз Ворожби. Забрала з собою і... закопала її в болотній тайзі під ялиною. Запитайте владу – чим завинило перед нею те янголятко, що вони його тільцем угноїли архангельські нетрі?

Зверніться до будильчан(до Труфаненка-Стратоли, до Радченка Федора, до Крючка Данила, до Васюти і Польки Кір’яненків, до Шупика Лазаря), запитайте: за віщо вони вислали із ГлушівкиОмелька Радивоновича Холошенка, його старого батька і вагітну дружину Мокрину з однорічним немовлям на руках? Де вона мала подіти те немовля: залишити в штабі Комітетунезаможних селян чи однести в сільраду?

І чи думала про дітей влада, добре знаючи, що в сибірських таборах хіба через велике диво зможе вижити те немовля на світі? Тільки-но зупинились товарняки в тайзі, як розродилась Мокрина. Народився хлопчик. Назвали Андрійком. Табірніканцеляристи мерщій вписали його в “Обліковукартку”. Пишайсь, системо! За твоїми дротами ще одним трудпоселенцем стало більше! Та прожив Андрійковсього два роки. Слідом за ним помер і дідусь. Омеляна ж арештували, і його ковтнув1937 рік. А маленька Шура, на диво, вижила. Архівна справа № Р-121-86 із табору“Новострой” ще й досі бережемаленьке фотодівчинки із сумними очима, із вимученим личком, із затаєною тривогою в погляді.

Тільки ж нехай пояснить нам скептик: чому дівчинці, як та підросла, давали характеристикуне піонерська чи комсомольськаорганізації, не школа, а... комендант табору? Не її ж репресували, а її дідуся. Її ж немовлям одвезли на ту каторгу, а відпустили аж у 17 літ.

Хотівби запитати скептиків ще. Чому ж тодірепресованій шестирічній Марійці Заєць з Олександрівки навіть уже в 1943 році “поселковый комендант Московского труд/поселка Свердловской комендатурыОТП Захаров”, звільняючи її з висилки, “знайшов”, що їй забороняється проживати в режимних областях? В шість років з тебе зробили ворога власного народу, а в 17 літ це засвідчили ще й документом.

Запитайте скептиків: чим завинили діти, вивезені з України, що в школах

Північного краю їх позбавляли сніданків, талонів на одяг, а їхнім батькам відмовлялось в допомозі на дітей? І на кого списувати вину, що за три весняні місяці 1930 року в церквах Вологди (це були пересильні пункти) вмерло 25 тисяч дітей? На батьків? На самих дітей? Чи, може ж таки, на більшовизм?

Діти, яким вдалося втекти із заслання, відшукували родичів і, якщо це вдавалося, жили в тих сім'ях. Та булотак не завжди. Восьмирічна дівчинка (жінка просила себе не називати) добралась до дядини аж на південь України. Мати їй наказувала: їдь до тітки, там степ, там хлібам і краю не видно – не пропадеш. І адресу дала. Довго дитина добиралась, жебрачила по вагонах. Нарешті дісталась до тітчиного села. Вразило безладдя і тиша. Село було майже вимерле. Хтось вказав дівчинці на потрібний двір. Зайшла в хату – нікого. Тільки задуха якась нудотнав хаті. Посиділа. Відпочила. І почулаякесь тормошіння в комірчині. Вийшла на рундучок, прочинила двері і перелякалася: підвішена до сволочка висіла її тітка. Висіла вже, мабуть, давно, бо з комірчини несло трупним духом. Перед нею на колінах стояв дядько і, по-собачи гарчачи, гриз тітчину литку. Не пам'ятає, як вийшла з двору. Не пам'ятає, як вибрела із села. От тобі й хлібний край, подумала. Нема прощення більшовицькомусадизму. Та повернімося знов до сім'ї Бурлюків.

Збігали роки... Підростали сини. А з роками збігало й здоров'я. Старшенький уже солдат, середульший Сергій хоча ще й 14 не має, пішов на завод – уже полегкість. Ото біда, що найменшенький інвалідом росте. Клімат їсть його кісточки – туберкульоз. Та і в самої Північ все нутро виїла. А ще те, що син-робітник живе в бараці при заводі і його брат-інвалід при ньому, а мати трудспецпереселенка – в кварталі № 323. За квартал же не смій і ногою ступити.

І сини, і мати звертаються до селищного коменданта 323 кварталу, до самого Голови Верховної Ради Калініна: дозвольте нам хоч жити разом: як-не-як – мати й діти. Ось уривки із цих листів і відповідей на них. Пише хтось за Ганну Антонівну, а вона лиш нашкрябала внизу великими каракулями: "Бурлюкова".

"Родилась в 1896 году в г. Лебедин Сумской области. Детство свое провела до 17 лет в доме бедняка... Отец мой занимался сторожевой и вахтерной работой, земли в него ни клочка не было, а мать работала в наймах, т. е. в богатых людей тогдашнегосословия. В 14 лет я со старшей сестрой моей пошла работать на кирпичный завод. Работала в качестве чернорабочей. И продавала газированную воду. Заработки наши известны были: 4-5 рублей в месяц... Учиться отец меня не отпустил, так как не было за что. А поэтому образования не имею ни одного класса... В 17 лет меня отец и мать отдают насильно замуж за Бурлюка Андрея Даниловича... Но в 1931 году его вместе с нами и меня высылают в ссылку в Свердловскуюобласть... Он помер и оставил три сына, из которых одному 5, другому 7 и третьему 8 лет. В этот трудный момент мне пришлось еще трудней переживать – их нужно было чем кормить и одеть. Мне пришлось поступить работать на лесопилку на оклад 40 рублей. На этот оклад я не могла бы прожить одна, не в четырех. Поэтому мне пришлось подрабатывать сверхурочно и еще у меня выходило 150 рублей, а рабочих часов 10-12...

В 1937 г. я совсем вышла из строя и пришлось посылать старшего сына работать в 14 лет. Получал он в заводе учеником 150 рублей. Вот на этот оклад 4 человека и жило. А потом пошел младший работать... Я осталась беспризорна.

Михаил Иванович, прошу вышеизложенное разобрать и отпустить меня на иждевение к сыну, так как я осталась на сегоднешний день без здоровья в старости лет. Здоровье утеряно мной на трудпоселкеокончательно и притом есть у меня сын-инвалид, который находится у другого сына, за ним тоже нужен большой уход. Сидеть и ждать я не могу, так как я прокормить его не могу".

Уривки з листа сина Сергія до Голови Верховної Ради М. Калініна:

"...Мы загружались разными налогами, что платили последние копейки, боялись, чтобы не выгнали из дома... В 1929 году я поступил в начальную школу учиться, проучился 2 года на украинском языке. Родителей моих в 1931 году вывозят на ссылку в Свердловскую область в Усатский карьер. Но там мне пришлось не долго жить. Перебросили сразу почти на лесозаг, где в 1932 году отец умер от разрыва сердца. Оставшись одна, мать и притом больная, в лесу не могла работать, и нам еще хуже жить стало. Но благодаря тому, что были в лесу ягоды, мы ходили всей семьей собирать и в то время продавали, и только этим питались. Но вскоре в 1933 году заболела опять мать, воспаление легких и грипп, проболела 3 месяца, из которых 20 дней без сознания. В это время не было вообще у нас хлеба... Но благодаря тому, что была такая трава, которую можна кушать, мы ходили за 6 километров, и люди вываривали ее и кушали... Пришлось снимать с себя и братьев последние рубашки и брюки и продавать, чтобы можно было на что купить хлеба и картошки.

В 1937 году я заканчиваю 7 классов и поступил в том же году в Московский планово-экономический техникум... Оказалось, что меня не приняли по моей болезни, так как была уже туберкулезная нога и были раны, хотя они и сейчас открыты... Возвращаюсь обратно в Свердловск, поступаю на счетные курсы, оканчиваю в 1937 году.. Я вновь продолжаю учится в вечерних взрослых восьми классах.

Михаил Иванович! Может быть, я какие ошибки допустил на заявлении, так я очень перед Вами извиняюсь. Потому, что когда пишешь, так руки дрожат. Я совсем ослаб в последнее время, так как у меня открыты две раны в левой коленке, они меня почти совсем сушат..."

І сердечне прохання: дозвольте матері жити разом з дітьми.

Пише Калініну і син Іван. Ось останні слова із його листа:

"Михаил Иванович! Что я хочу?

1. Отдать мне мать на мое иждивение и снять с учета НКВД как трудпоселенку.

2. Дать возможность установленным законом получить советский паспорт.

Мой адрес; г. Свердловск, Пишменский р-н, деревня Пишма, ул. Сталина, 88. (підпис).

Брат у меня инвалид 2-й группы, за которым нужен большой уход".

А ось якої відповіді діждались Бурлюки:

"Возвращаем материалы с ходатайством о передаче на иждивение трудпоселенки Бурлюк Анны Антоновны. Ходатайство не может быть удовлетворено ввиду того, что ее сын является бывший переселенец. И он может проживать в том поселке вместе с матерью. О чем и следует объявить ему, и материалы приложить к делу".

На звороті документа чиєюсь рукою написано: "Заявление Бурлюковой А. А. зачитано об отказе мне на моё заявление, в чем и расписываюсь. 27.V.41." І підпис Ганни Антонівни великими кострубатими літерами: "Бурлюкова".

Пише син Сергій:

"Коменданту т/п-323 квартала тов. Хотиенко

Заявление

Прошу вашего ходатайства ввиду того, что моя мать находится в трудпоселке ЛВ 323 квартала одинокая, в престарелых годах и при том больная на основании заключения ВТЭК, проживает в одиночестве в вышеуказанном

адресе... а мы, т. е: три – брата, из которых один служит в РККА, второй работает в заводе УЗТМ, а я инвалид 2-й группы на основании заключения ВТЭК считаю себя одиноким в доме и нуждаюсь в постоянном уходе за мной в любой момент и поэтому прошу вашего ходатайства о снятии моей матери Бурлюк Анна Антоновна на наше иждивение, т. е. Бурлюка Сергея Андреевича и Бурлюка Григория Андреевича..."

Після такого нахабства синів В-Пишменське р/в НКВС надсилає коменданту 323 кварталу під грифом "таємно" гнівного листа.

"При этом возвращается заявление Бурлюк Сергея Андреевича и другие справки об освобождении из ссылки матери трудпоселенки Бурлюк Анны Антоновны для приобщения к личному делу т/п Бурлюк А. А.

Объявите т/пос. Бурлюк Анне Антоновне, что заявление ее сына Бурлюк С. А. рассмотрено и в удовлетворении ходатайства отказано, так как ее сыновья были в ссылке и освобождены. А освобожденным из ссылки на иждивение члены семьи не передаются, при том сама т. пос. Бурлюк А. А. материально обеспечена".

Пишуть двоє синів:

"Я, гражданин Бурлюк Сергей Андреевич, Бурлюк Григорий Андреевич. проживающие в Верх-Пышменском районе города Свердловска, село Пышма, ул. Сталина, 88, обязуемся; взять свою мать на свое иждивение ввиду престарелости и ее болезни на основании заключения ВТЕК, которая находится в настоящее время в трудпоселке 323 квартала, будем кормить и одевать ее пожизненно, т. е. содержать ее до конца жизни. В чем свидетельствует нашу подпись поселковый совет Верх-Пышменского р-на города Свердловска".

У відповідь – або ж мовчання, або ж роздратування. На зразок такого:

"Поселковому коменданту поселка, 323 квадрат. Поселок. Феланов. Объявите трудопоселенке Бурлюковой Анне Антоновне, что ее заявление о передаче на иждивение к освобожденному из ссылки сыну Бурлюкову Ивану Андреевичу рассмотрено и в удовлетворении ее ходатайствам отклонено. Результаты объявите под расписку и материал приложите к личному делу. Этот вопрос больше рассматриваться не будет. Освобожденный сын сам может находится при ней и оказывать ей помощь..."

Та сини наполегливо і безстрашно воюють за матір. І частково переможуть. Тільки будеце пізніш.

Скільки нам не довелось перегорнути "Справ" на спецпереселенців, у кожній сім'ї, котра виселялась з дітьми, цілі стоси подібних листів. Прохання одне й те ж: дозвольте матері жити з нами, ми її будемо і одягати, і годувати, і доглядати до кінця віку – тільки дозвольте. Відповідь – відмова. І жодного не надибали листа з проханням оддати батька. Це тому, що батьки використовувалисьна важких роботах і, як правило, вимирали вже в перші роки висилки.

Найбільше ми зустрічали в архівах прохань від пристарілих матерів. Чоботаря із села Василівка Устима Івановича Позницького вислали на північ в 1931 році. А з ним і його жінку Христину Іванівну, двох синів Федора та Йвана і дочку Ганну. В спецпоселенні Дігтярському Ровдинського району Свердловської області і була розтерзана вся сім'я. Главусімейства на висилці булоарештовано в 1938 році, 16-літня дочка і син Іван десь поділися і їх у справі записали як "сбежавших". Врятувався і дістався рідних місць лиш син Федір. В 1947 році 66-літня Христина

Іванівна молила коменданта дозволити їй жити разом з сином. Відповідь: “Отказать”.

“Справи” аж переповнені листами засланців у вищі органи влади та до державних діячів: Калініна, Молотова, Сталіна. Прохання в листах зводились до трьох різновидів: поновити в громадянських правах, дозволити жити разом всією сім’єю, відпустити на волю по відбутті строку висилки. Кількомалистами турбувавуряд і Тимофій Іванович Заєць з Олександрівки, який був висланий разом з батьками, одинадцятирічним братиком та п’ятирічною сестричкою:

СОСТАВЛЕНА 39332 Район ссылки

Учетная карточка № 1052 Лиц. Код

1. На сестру трудпоселенца (фамилия) Заяц
(имя и отчество) Тимофей Иванович
2. Направлена из
3. Выслана в 1941 году 4. Национальность
5. Состав семьи

Фамилия, имя и отчество членов семьи (начиная с главы семьи)	Год рождения	Родственное положение к главе семьи	Трудоспособность	Специальность или профессия	Отметка об отношении к составу семьи за время ссылки
1	2	3	4	5	6
Заяц Тимофей Иван	1927	сын	н/с	сапожник	Прибыл 1938
— — Заяц Екатерина Ив	1893	мать	—		
— — Заяц Федор Тимофеев	1909	сын	—		
— — Анна — —	1916	дочь	—		Об 27 XI-31
— — Иван — —	1917	сын	—		— —

Відповіді приходили суворі і наче аж з глузинкою. Мовляв, “заявителя” в громадянських правах ніхто не обмежує, бо виборними правами користуватись дозволяється. Він позбавляється тільки однієї дрібнички – права виїзду із трудпоселення.

Коменданту Дестарского спецпоселка
От спецпереселенки Заяц
Христины Ивановны, проживающей в Дестарском спецпоселке Ревдинского р-на Свердловской обл.

Заявление.

Прошу прописать меня на содержание к моему сыну Заяцкому Федору Тимофеевичу, работающему КОФ Уралмаш, Ф.З. лесопункт Деструбский с. совхоз х. грузки.

Я имею возраст 66 лет, дряхлая, страдаю болезнью и имею инвалидность второй группы. В месте проживания не имею никаких родных и средств к существованию, кроме пенсии. В настоящее время нуждаюсь в посторонней помощи.

Дуже наполегливим комендатура інколи підказувала, що їхні домагання декомупсують нерви і що ті нерви можуть колись не витримати. Тоді висилка може обернутись тюрмою. Та це нагадування багато хто ігнорував і за це поплатився навіть щербатою “волею” спецпереселенця. Каменелом заводу “УЗТМ” (Уральський завод важкогомашинобудування), колишній парубок з Олександрівки Тимофій Заєць за свою наполегливість був засуджений і 21 місяць просидів у тюрмі. Його батько Іван Михайлович був арештований у висилці і могила його невідома. Тимофійовій же силі духу можна позаздрити. Він пише листи прокурорам, Молотову Калініну і “вождю всех народов, отцу и другу трудящихсявсего мира”, шукає справедливості в найбільшогорозбійника – Сталіна.

“Главе правительства Союза Советских Социалистических республик Вячеславу Михайловичу Молотову от трудпоселенца Заяц Тимофея Ивановича, проживающего г. Свердловск, ул. Репина, дом 125, кв. 20,

Заявление

В настоящем прошу вас разобрать мое заявление и восстановить меня с моей семьей в правах гражданства, так как я считаю, что нисколько они не

подлежат даже высылке. Так как моя автобиография следующая. Дедушка у меня был вечный батрак, у наймах и вырос. Отец тоже работалу помещиков, земли имели до 1910 г. три десятины с половиной с усадьбой. А в 1912 г, купили через банк еще 4 десятины и стало всей 7 1/2 десятин и так было до 1930 г. Семьи было 6 человек. Лошадей было 2 штуки рабочих, коров было 2 и коза одна, овец было 3 штуки. Свиней 2 штуки и больше ничего. Машин не было никаких, окроме веялки. Пчеловодством не занимались, садоводством тоже самое, торговлей не занимались тоже самое, и никаким кустарным промыслом не занимались. Наемной силы не имели, сами занимались крестьянством. У белых никто не елужил. В банде тоже никто не был. Я сам как в настоящее время глава семьи. Рождения 1913 г. В ссылку попал в 1931 г. вместе с отцом, я еще в то время был несовершеннолетний. Прожил в ссылке с 1931 г. 15 июля и до сих пор, т. е. 9 лет и 9 месяцев. За весь период моего проживания в спецссылке производственную программу от 190% и до 340% выполнял, не имел никаких выговоров, не подвергался никаким штрафам. Не имел ни одного прогула, ни опозданий. В 1938 г. 4 января был арестован органами НКВД и просидел по ст. 58 УКА РСФСР до 28 сентября 1939 г., т. е. 21 месяц и Коллегией Свердловского облсуда был оправдан. И так... как я считаю со своей стороны, что я не подлежал и к спецссылке, а также за период прожития моего в ссылке ничего плохогоот меня не было ни сделано, ни сказано, то я прошу вас разобрать мое заявление и восстановить меня в правах гражданства... Семья моя состоит в настоящее время из пяти человек:

Заяц Тимофей Иванович с 1913 г.

Заяц Агафия Ивановна с 1915 г.

Заяц Александр Тимофеевич с 1940 г.

Мать Екатерина Максимовна с 1889 г.

Сестра Мария Ивановна с 1925 г.

УроженцыСумскойобласти, раньше Харьковской, Лебединскогорайона, Александровскогосельсовета той же деревни. 29/IV-1941г."

Лист до Сталіна:

"Письмо вождю народов отцу и другу трудящихся всего мира Иосифу Виссарионовичу Сталину от трудпоселенца Заяц Тимофея Ивановича, проживающего в Свердловской области городе Свердловске на северном поселке.

Настоящим письмом прошу Вас, дорогой наш вождь Иосиф Виссарионович, дать мне разъяснение по сути моего письма, так как я являюсь спецпереселенцем, но в выборах у местные советы, а также и у Верховный Совет участвую, как и все граждане Советского Союза и имею право выбирать и быть избранным., но почему же я не имею документов никаких, являюсь как спецпереселенец, что же я теперь из себя представляю: вольный, так не имею никаких документов для того, чтобы пойти в город, то надо идти до поселкового коменданта НКВД за пропуском, а без пропуска нельзя. Для того, чтобы поехать на другой поселок к родне, то тоже самое надо пропуск, а иначе нельзя. Значит я как был спецпереселенцем, так и остался. Как станешь спрашивать у коменданта, что конституция говорит, что сейчас классов нету никаких, окромя класс рабочих и класс крестьян, а больше нету, то он говорит, что конституция не для вас, то прошу объяснить, верно он говорит или это есть извращение закона. Я думаю, что это он говорит неверно, потому что ведь нас выселяли на пять лет, а уже прошло 8 лет с половиной, а никакого результата нету, постановление то было на пять лет. Это постановление от 3/VII – 31 года Центрального Исполнительного Комитета СССР. Но после этого больше никаких изменений, ни дополнений не было. То я прошу Вас, догорой наш отец и друг трудящихся всего мира Иосиф Виссарионович, дать разъяснение по поводу этого вопроса...

Когда нас привезли, то сразу вывесили везде по видным местам эти

постановления, что выселили на пять лет и с указанием, что якобы за поджоги, за бандитизм, за противоколхозные выступления. То по этому материалу наша семья не подлежала, потому что бандитизмом и поджогами, а также и антисоветской деятельностью никто никогда не занимался, это все ложь и клевета, а в особенности я, так как я был в это время еще не совершеннолетний и по приезду у ссылку я стал работать каменоломом и работал каменотесом... и мне обещали, что вот отработаешь 5 лет и будешь вольным гражданином, как и все граждане Советского Союза. Но я, когда прочитал Конституцию СССР, то понял, что сейчас я буду вольный человек, как все граждане Советского Союза и когда голосовали за кандидатов у Верховный Совет СССР, то и я голосовал, но документ дали мне только для получения бюлетня, а больше никаких документов не дают, говорят, что спецпереселенцам документов не дают и работой распоряжается комендантура. До какого времени мы будем спецпереселенцами или может навсегда так и останется это звание и это клеймо, то прошу прочитать это письмо и дать мне разъяснение по этому вопросу.

Мой адрес: город Свердловск, Северный поселок НКВД, барак № 12, кв. 10, Заяц Тимофей Иванович".

Відповідь по інстанції і під грифом "таємно":

"...Объявите заявителю под расписку, что жалоба его нами рассмотрена и в удовлетворении ходатайства – Отказано".

І підписи: начальник "10-го отд. ОИТК УНКВД по СО сержант г.б" Мінгалеєв та ст. інспектор 10-го відділення – Соколов.

...Скінчилась війна. Сибір і північна тайга поповнювались новими в'язнями: оборонцями волі України з УПА, поверненцями з полону, кримськими татарами й німцями. Нові бранці опинились в жахливих умовах, набагато гірших, ніж уже призвичаєні і хоч якось обжиті виселенці раніших часів. І ось тоді Ганна Антонівна Бурлюк вимолює коменданта, щоб дозволив поселитись в її кімнатці репресованій старенькій жінці, фактично рятує від загибелі скривджену душу, ділиться з нею останньою крихтою хліба:

"Настоящим прошу Вашего разрешения взять мне старуху Шейдман Наталию Яковлевну из вновь прибывших из Крыма ввиду ее одиночества и я Бурлюк А. А. хочу взять ее домохозяйкой и чтобы она переехала из 323 кв. на 403 кв. Прошу в моей просьбе не отказать".

На звороті заяви підписка-зобов'язання:

"Я, спецпереселенка, быв. кулачка Бурлюк А. А., обязуюсь взять на свое содержание и сохранность спецпереселенку из Крыма по национальности немку Шейдман Наталию 1882 года рождения и в случае каких либо нарушений обязуюсь нести уголовную ответственность согласно закона за спецпереселенку Шейдман".

І тими ж знайомими каракулями підпис – "Бурлюкова".

Сини вже пройшли фронти, синівські грудиж вже застелили ордени та медалі... Гвардії рядовий роти автоматників Першого Українського фронту Кузьма Заєць нагороджений медалями "За відвагу", "За бойові заслуги", "За перемогу над Німеччиною", "За взяття Берліна", "За звільнення Праги", а відповідь одна й та ж – "не положено".

Нарешті після чергового туру клопотань, після нагадувань, що солдат на фронті змив із себе неіснуюче тавро переселенця, після позитивної характеристики на матір-інвалідку, яка "нуждается в материальной поддержке", після чортової дюжини різних довідок з НКВС, після того, як неграмотну селянку з Олександрівки вихрестять з українки в "русскую" (ось де береться "русскоязычноенаселение"), аж тодіз'явиться перший проблиск волі. А разом з ним під двома печатями і п'ятьма підписами з'явиться "заключение", в якому старший уповноважений III відділу спецпоселень УМВС С/О лейтенант Петухов, начальник цього ж відділу лейтенант Поспєлов та ще один начальник капітан Пономарьов, обласний прокурор, радник юстиції II класу Яцковський та генерал-майор МВС Попков висловлять свою спільну думку: "Полагал бы спецпереселенцев бывш. кулаков.. Заяц Екатерину Максимовну 1889 года рождения из спецпоселения освободить без ограничений".

Те ж саме "полагал бы" ті ж самі особи напишуть і для Мокрини Федорівни Холошенкоіз с. Глушівка. Візьмуть до уваги, що жінка заробила урядову нагороду "За доблестный труд в Великой Отечественной войне. 1941–1945 годы". А ще врахують, що "за время пребывания в спецпоселении с.п. Холошенкоустановленный режим не нарушала", і дадуть жінці вексель на вихід з табірної клітки.

Воістину важкий шлях до волі.

В 1946 році розпочинається новий етап боротьби сім'ї Бурлюків – за повернення в Україну. Взялася рятувати Ганну Антонівну рідна сестра Палажка Логвиненко. У "Справі" читаємо її зобов'язання, завірене головою Лебединської міськради Поліщукомі секретарем Поповою:

> **"Я, громадянка Логвиненко Палагея Антоновна, проживающая г. Лебедин, ул. Сумская, пер. Пидварок, дом 36, обязуюсь взять на свое иждивение пожизненно свою сестру Бурлюк Анну Антоновну, проживающую в Свердловской области, Верх-Пышменского р-на, спецпоселок Нагорный 323 квартал ввиду ее преклонных лет и инвалидности. Жилплощадью обеспечена, так как я имею свой дом".**

Ганна Антонівна зі свого боку теж звертається до коменданта спецпоселення 323 квадрат:

> **"Прошу вас ходатайствовать перед вышестоящими органами МВД СССР о передаче меня на иждивение ввиду преклонного возраста и моей инвалидности, для чего и прилагаю документы для подтверждения моей действительности".**

Лебединська міськрада в В-Пишменський райвідділ МВС надіслала "візу" – дала згоду на повернення Ганни Антонівни:

> **"Лебединский горсовет не возражает против въезда в г. Лебедин Сумской области переулок Пидварок, 36 Бурлюковой Анны Антоновны 1890 года рождения, которая в настоящее время проживает по адресу Свердловская область, г. Свердловск, Пышменский р-н, с. Пышма, ул. Сталина 88.**
>
> **Квартирой в городе Лебедине будет обеспечена: улица Велика Сумская, Пидварок, 36.**
>
> **Председатель горсовета Полищук**
> **Секретарь Попова**
> **6.IV-46 г.".**

На основі зібраних документів комендант спецкомендатури Верхнє-Пишменського р/в МВС Хотенков підготував, а начальник того ж таки райвідділу МВС капітан Честних затвердив такий документ:

> **"...рассмотрев материал на спецпересыльную бывшую кулачку Бурлюк Анну Антоновну, 1890 года рождения, возбудившую ходатайство об освобождении ее из спецпоселения с передачей на иждивение ввиду инвалидности и преклонного возраста нашел:**
>
> **Сцецпереселенка, бывшая кулачка Бурлюк Анна Антоновна, 1890 года рождения, по национальности украинка, Украина, Харьковской области, г. Лебедин, как второй член семьи, была выслана в 1931 году из вышеуказанной местности в В-Пышменский район Свердловской области и находится в спецссылке нашего района в одинокости, в преклонных годах, инвалид III группы... Таким образом спецпереселенка Бурлюк Анна Антоновна в спецссылке осталась нетрудоспособная и не имея вторых членов семьи. За время пребывания в спецссылке нарушений установленного режима дня не имела, компрометирующими данными, доступными р. о. МВД на спецпереселенку Бурлюк Анну Антоновну не располагает. Исходя из вышеизложенного и руководствуясь циркуляром МВД СССР № 2721 1939 года полагал бы: спецпереселенку, бывшую кулачку Бурлюк Анну Антоновну 1890 года рождения, из спецпереселения освободить с передачей на иждивение сестре Логвиненко Палагее Антоновне, проживающей г. Лебедин, ул. Сумская, переулок Подварки, дом 36. Материал направить в отдел спецпоселений УМВД Свердловской области".**

...Сім'я повертається із висилки. 16 років виснажливої праці, принижень і поневірянь. У висилці поховала господаря, у висилці залишились здоров'я і молоді літа. Із висилки везла туберкульоз, інвалідність і печаль. Везла у рідний край, але в чужу хату. Сподівалась на справедливість, а зустріла невдоволення і косяки властей – чортова куркуляка, ворожий клас, недобиток капіталізму. І мало кому прийшло в голову: ні, це не просте повернення простої жінки. Це повернення матері. Це повернення людини на поклик рідної землі. Це Україна, розчавлена і осміяна Україна, своїми струмами передала земне тяжіння до серця своєї дочки, не відпускала того серця від себе всі оті страшні і дикі 16 літ.

Мати-Україна і мати-жінка. Щось сильне і магічне чується в цьому поєднанні. Обоє закатовані, обоє заґратовані, обоє затавровані чорним тавром більшовизму, обоє згорьовані, затоптані, але не знищені. Ви вийшли переможцями у тому двобої із сатанинською чумою геноциду. Ви зберегли в народі віру у воскресіння, ви зберегли святість душевну, гординю духу народного.

Скільки вас було, таких матерів? Сотні? Тисячі? Ні-ні, вас були сотні тисяч. Та нехай були б тільки одиниці, але і їхнє земне тяжіння в душі до рідного краю зберегло б народ, врятувало б Батьківщину. Ось так і Ви, Ганно Антонівно. Ви пішли від нас у інші світи, самі не знаючи того, який подвиг вчинили. Ви залишили цей світ, зовсім не відаючи і навіть не думаючи, що Голгофа ваша пробудиться у внуках погуком душі. Погуком за волю, за державність, за торжество правди народної.

Та відкиньмо пишноту слів і перегорнемо в пам'яті сторінки згорьованого життя жінки. В 14 літ – чорнороб на цегельні, в 17 – нелюбе заміжжя. Далі висилка в чужі незнані краї, чорнороб на лісоповалі тайги. У 31 рік – вдова із трьома дітьми на руках. На чужині, в холодному нашпигованому клопами і тарганами бараці. Тяжка

недуга, три тижні безпам'ятства, голод, інвалідність, постійні клопотання – хоч би дозволили жити вкупі з дітьми. І, нарешті, перемога. Під кінець 1946 року вже сльозами радості кропила рідну землю.

Запитую себе: чи варто було пережити всі ці біди і поневіряння, щоб приїхати до домівки під голодовку 1947 року і підставити своє серце під її безжальну косу? Земне тяжіння підказало тобі – варто! Той голод докосив твоє, мати, жито, дотіпав згорьовану таборами душу, випалив силоньку в тілі. І залишився по тобі лиш оцей спомин. Земля ж тобі пухом, багатостраждальна мати України.

"Справа" Горошка Михайла Яковича з вулиці Довгалівка мало чим різниться від попередніх "справ". Протоколи допиту, рішення політтрійки, обліковакартка з усіма даними про склад сім'ї, причина розкуркуленняі висилки, характеристика, всі засланські дороги з табора в табір, які довелось протоптати лебединському пасічнику і його хворій дружині з дітьми по північних болотах...

Ще під час слідства в Лебедині Михайло Якович наполягав перед своїми визискувачами: майте совість – дружина хвора. Карайте мене самого, навіщо цупите жінку з лікарні?

В теці збереглась записка, писана українською мовою рукою "куркуля" олівцем на шматочку папірця в лінійку:

> **"До Лебединського госполітуправління од Горошка Михайла. Прохаю дати документ, який свідчить, що моя дружина не працездатна і находиться на лікуванні в лікарні, а діти без догляду".**

Зазначимо: в Горошка було четверо дітей – два хлопці і дві дівчини. Найменшому – 6 літ.

Даремно турбувався батько – влада не залишила напризволяще ні хвору дружину, ні малих дітей – всіх відправила туди, де Макар телят не пас. І даремно Михайло Якович проклинав свою долю. За його "гріхи" заслання – то ще й невелика кара. А гріхи – ось вони: "в течение 12 лет был церковным старостой". Це вже антирадянщина. А тут ще й "при гетмане был активным членом союза хлеборобов-собственников". За таке вже давно треба було арештувати. Бо прихильник самостійності. До речі, саме так радив чинити із самостійниками і вождь світового пролетаріату: "якнайшвидше заарештовуватине тільки білогвардійців, а й радівців". (Із розпорядження Леніна до П'ятакова).

...Дружина Михайла Яковича Горошка – Марія Василівна – теж чимало сил затратила, добиваючись того, щоб жити в одному таборі з дочкою. У "Справі" цю тему висвітлюють багато документів, підписаних заступником начальника Сєровського НКВС молодшим лейтенантом Підшебякіним, райкомендантомвідділу спецпоселень НКВС Неволіним, райкомендантом м. Свердловська Бітюковим, сержантом держбезпеки Михальовим. І прочая, і прочая, і прочая... Клопоту жінці придало ще й те, що табірне начальство "нечаянно" ім'я дочки Олени перекрутило і записало її Ольгою. А відтак і завертілась метелиця такою сніговицею, що ні про яке "совместное жительство" сім'ї не могло бути й мови.

З табірних документів дещо дізнаємось і про побут "ворогів народу" на засланні, про їхню нужду і ставлення тамошнього начальства до них.

“Горошко Михаил Яковлевич, 37 лет, работает на складе РСА УЗТМ, зарабатывает 150 рублей в месяц. Имеет на своем иждивении четырех детей и жену... Получает 20 рублей пенсии по инвалидности... Профком УРСА... отказал оказать помощь, мотивируя, что Горошко..”

Одним словом, класовому ворогу допомагати не потрібно. Ще один документ. Його інакше як “вітанням з Новим роком” не назвеш.

“Постановление 1935 года 1 января.

Я, поселковый комендант НКВД УЗТМ Проскуров, рассмотрел материал акта сантройки... в бараке № 1, комната 22... Сантройка Калининского участка 1/1 1935 года проверяла санитарное состояние бараков и комнат, обнаружила: в углу за дверью ГорошкоМ. Я. в комнате грязно, духота и тому подобное... В комнате две курицы и каждый день заводит козу доить, чем и нарушает санитарное правило в бараке.

На основании вышеизложенного полагал бы трудпоселенца Горошко Михаила Яковлевича 32 лет, работает пчеловодом, оклад 50 рублей подвергнуть принудработам на 10 суток, т. е. с 20 XII по 30/XII...”

Мабуть, не з великого добра тримав наш земляк дві курки в кімнатці барака. Не з великих багатств годував козу і заводив її доїть у кімнатку.

Що таке “подвергнуть принудработам”? Це послати на скількись там днів на важку і зовсім неоплачувану роботу. В нашому випадку – просто не оплатити зазначені в постанові дні.

Мабуть, помилково, але в “Справу” Горошка потрапив і подібний акт сантрійки та постанова коменданта на нашого земляка Фалька Григорія Марковича, що проживав у бараці № 2, в десятій кімнатці. Його теж “привітали” штрафом.

Одним словом, з Новим роком, “вороги народу”.

Ввечері голову вчора одрізала
Галі… дитині моїй,
Вдосвіта, вранці сьогодні поснідала…
Що це я, що це я? Боженьку мій!
Так, я одрізала пилкою голову,
Думала: м'ясо я їм…
Думала м'ясо, а їла я коливо…
Коливо, коливо, бий мене грім!
Царство небесне їй. Ти не лишилася
В світі без мене сама,
Мати твоя не корилась, а билася,
Тільки… вже сили нема.
Людоньки!.. (що це я – сплю?) –
Вбила дитину свою!..
З холоду, з голоду я збожеволіла…
Людоньки!.. (що це я – сплю?)

О. Олесь.

"Я колишній партизан, бив буржуїв, а сьогодні згоден різати комуністів. Хіба я повинен здихати з голоду?"

(Із висловів селян, зафіксованих агентами ДПУ).

ПАМ'ЯТЬ НАРОДУ НЕУБІЄННА

"Кайданами міняються,
Правдою торгують.
І Господа зневажають —
Людей запрягають
В тяжкі ярма. Орють лихо,
Лихом засівають".
(Т. Г. Шевченко).

Із спогадів Михайла Дмитровича ВАСИЛЬЧЕНКА
(м. Лебедин)

Мабуть, почну розповідь з другого розкуркулення

Як ото видушили село голодом, як ото живі розлізлися хто куди, опинився я з жінкою в Лебедині. А хатку на Біднівці в Рябушках ми не занехаяли: город садили, могилки в садочку доглядали. Торік усіх покійних родичів, що померли з голоду в 33-му, ми заново поховали. Запросили батюшку з Лебедина, привезли півчу. Одслужили вони Божу службу, запечатали покійних та й пом'янули, як годиться.

Ми на батьківському подвір'ї все літо ночуємо. Там у нас і ліжко, і стіл, і все-все, як у кожній хаті. А це літо поїхали – в хаті все перебито-перекалічено. Ікони, ордени та медалі забрано, документи і фронтові листи пошматовані. Світло одрізали. Стовпи порубали. Кудими не ходили, кого не просили залишить світло – ні! Та аж Суми зжалілись і світло нам повернули.

Запитую сам себе: хто виховав таких варварів, хто Богом дану душу на звірину перетворив? Та ввесь же вік люди в доброчесті, довірі та любові жили. І ось тому приклад.

Наше поле верств за 15 від дому було – не близький світ. Якось повертались з житніми снопами додому. Сонце вже сіло. Дорога піщана, коні вже силою підупали, зупинилися. Тодівитіг батько з хури два житніх снопи і пішов у придорожні рокитки. Повернувся з двома вівсяними снопами. Поклав їх коням, вони поїли, відпочили, і

ми поїхали далі. По дорозі батько пояснив, що житньої соломи коні не їдять, а чуже брати – гріх. Ото він і обміняв свої снопи на сусідськівівсяні.

Ось як було. А тепер здичавіли люди. Кажу начальству: "Отам на меморіалі треба булонаписати Христофор Маліч, а написали "Хвостофор". "А не один хрін", – кажуть. Тільки вони не "хрін" сказали, а матюком. "Не один, – кажу. – Тонаписано для насмішки, а хлопець, між іншим, за вас у 18 літ головуна Білоруськомуфронті поклав". Сміються: "Щас і ми, батя, положим". Та й полягали під дубами спать.

А розпочалось те здичавіння з тих часів, коли на власну хату, на власну корівчинуселянинові сказали: це, дядьку, не твоє, це спільне, колгоспне. А тоді ще й по погребах та по горищах полізли.

Божечко, що натворили, іроди. Ось хоч би й з нашою сім'єю.

Жили ми, як і всі селяни живуть: спали покотомна полику. Під поликомжили вівці. Батько їх дуже любив, особливо ягняток, називав їх дітками.

У 30-х роках все, що булонажито в дворі, батько здав у колгосп: двоє коней, корову, три десятки овець і п'ять бджолосімей.

Я вже підріс і поїхав у Харків на тракторобуд, а звідти мене направили в школуприкордонників. Після закінчення школи я служив у Заполяр'ї на контрольно-пропускномупункті. Сюди й прийшов лист од матері, яка повідомила, що помер батько. Я доповів про це командиру і попросив дати відпустку. Він запитав, чим хворів батько, а потім гірко сказав: "Ми знаємо, що за хвороба на Україні". Приїжджаю в село і не пізнаю домівки: в хаті нічого немає: ні на стіні, ні на полику, ні на ліжкові. Сидить мати на ослоні в старій спідниці і плаче гірко: "Розкуркулили нас, сину. Все забрали до ниточки. Я просила, щоб хоч твій одяг залишили, щоб було в що вдягтись після армії, а вони ще й гримнули: "Він не голий приїде!" І пальтечкотвоє забрали, і кожушок.. І все батькове... І вісім сувоїв полотна". Полотна матері було жаль найдужче – скільки тих ночей вона висиділа за пряжею! Коли, було, не проснусь, а вона все мичку скубета веретено крутить.

"Куркуль" Дмитро Васильченко із с. Рябушки.

Ой, здичавіння, здичавіння... Довго нам ще од нього гикатиметься. Воно найтрудовитіших людей винищило, найтямущіших, до роботи найприкірливіших. Ось хоч би й мій батько. Він до політики зовсім був не причетний, його земля манила. Та з його старанням, з його завзяттям – в медах купатись. А, бач, скосив голод. Витягли його на рядні з хати, дотягли в садочок, а ями копати нікому. Попросили сусіда, а той і сам од вітру хилиться.

Два дні ту ямку сусід копав... Вкотили батька у сиру землю, накрили рядном... Коли це рябущанський людолов летить – Марфун. Це він усю Біднівку без хліба оставив і голодомвидушив.

На чужих сльозах жив, як пан. Не голодував. І скрині з крамом повні були, і бодні з салом, і хліба було вдосталь.

Саме в той час у нього мати вмерла. Ні-ні, не од голоду. Просто старенька була. От вона й одійшла. Так Марфун прилетів у наш садок і як громом загримів: "Приказую не закидать! Щас я матір привезу".

Приїхав возом, перекинув матір у яму: "Тепер закидайте", – буркнув. Та й поїхав собі геть.

Ось звідки те здичавіння починалося. Із Марфунів, із созів, із розкуркулення, із вчення більшовицького, що добрий господар – це ворог, а ледар-пролетар – це цар і Бог, це святе. От і досвятилися.

Із спогадів Івана Давидовича ТКАЧЕНКА
(м. Лебедин)

Хлопчаком років у п'ятнадцять я пішов у науку до майстра. На вулиці Кладбищенській "деревообделочныхдел мастер" жив. Заєць. Ото я до нього й пішов учитись столярувати. Наука була серйозна. Наносить води, нарізать корові січки, напарить, вичистить загороду, нарубать дров, одкидать сніг... А тоді вже можеш і до верстака підступать. Може, в котрогось майстра така наука й не пройшла б, а до Зайця не було одбою, бо вчив і як віконну раму зробити, і двері наплавні, і двері фільончаті, і сани, і дроги, і скриню, і діжку, і просорушку, і віялку, і фаетона. Спеціаліст золотий був. Ото я й почав в учителя все переймати. У 17 літ уже робив полудрабки такі, що хоч на виставку. Оце купиш на зріз у когось берестка на обіддя, берези на ціліски, верби на обшивку та й наробиш заготовок. А тоді тільки докупи стягуй. Три полудрабки зчепив і — на ярмарок. Здебільшого в Штепину Греблю ярмаркувать їздили. А ще у Василівку, Ромни, Козельне, Вільшану. Ото з тих полудрабків я справив собі тужуркуі чоботи.

А як прийшов у двір "буксир", як глянув, що у Йвана і на осі заготовки сохнуть, і обіддя нагнуте, і на спиці ясенка оберемків три наколено... А сам Іван у одвірках стоїть і ступку до воза точить. Глянув і враз визначив: "враг соввласті".

Це тепер на токарних станках усе роблять. А раніше ні, вручну. Вірніше, вножну. Посеред двору вкопували жердку, до її вершечка чіпляли вірьовку. Тією вірьовкою двічі обмотували заготовку, а на самісінькому кінці була петля. Ото ногу в ту петлю встромиш і дриґаєш. Потягнув униз – жердка нагнулася, вірьовка заготовку й крутнула. А ти в цей час різець підставляй. От воно й струже. Ногу одпустив – жердка й виправилась. Заготовку назад крутнуло.

Стою я ото так і ногою дриґаю. Гроші на вдягачку заробляю. Як не як, 22-й рік пішов – парубок. Аж тут "буксир" заходить. Одним словом, забрали всі мої заготовки, забрали й струмент, ще й самого в шию з двору вирядили, а хату з

торгів продали. Ото я й пішов по світах. Батько-мати з меншими дітьми лишились горювать, а я із старшими братами по світах розбрелися. І женився в тих світах, і діти по світах родилися. Самий старший – в Орієнбаумі, Ліда (маленькою померла) в Лузі під Ленінградом, середульший – на Масюковому хуторі під Гадячем, а Петро та Павло – ці вже в Лебедині.

Від голоду врятував Донбас. Я там при шахті столярував. Сяка-така, але їдальня була.

А лихо було справді велике. Харківщину та Полтавщину прямо викосило голодним мором. Я на власні очі те бачив. Під Харковом на зупинках матері у вікна вкидали діток у вагони. "Озьміть, люди добрі. Хто хоче – за сина, хто хоче – за дочку. Вони й слухняні, вони й здоровенькі. Одна біда – хлібець давно бачили. Все на бур'яні та на бур'яні. Озьміть, бо вдома все одно помруть з голоду. Як не хочете за синочка, то нехай хоч до Харкова доїдуть. Може, в столиці власті на них зглянуться..."

Нанесли жінки діток повен вагон. Одні ручки простягають, інші плачуть, а є такі, що вже й голосу немає – виплакали весь. А більшість у гуртечка щуляться. Доки до Харкова доїхали, уже й холодніє.

Тільки вагони зупинились, відразу сандружина: "Мертвые есть?" "Є". "Не сгружать, везите дальше, у нас некуда, все тупики забиты... транспорта не хватает".

А в Харкові... Біля вокзалу, біля ринку – трупи, трупи, трупи. А ще трупний сморід. Привезені в столицю і кинуті напризволяще діти жили цілими поселеннями. Дивишся: дівчаткороків семи-восьми зняло з себе благеньке пальтечко, простелило і поклало на ньому спати меншеньку сестричку. Ще одну крихітку заховало грітися під кохтину – тільки вихудлі, як палички, ніжки з-під кохтини стирчать.

"Де твоя мама, дитино?" – питаю. "Мама померла і її сміттєвозка забрала. Тепер сестричка уже мене мамою називає". І так у вічі заглянуло, так подивилося. Глибоко-глибоко. І попросило: "Дядечку, дайте хлібця. Хоч крихітку. Ось цьому, найменшенькому. Бо помре, а на мені гріх Божий буде".

Дав я дівчинці грудочку цукру, вона й посунула крихітці в ротик. А тоді на мене очі розгублені підвела і губенята тремтять: "Дядю, ой Божечко, а братик уже мертвий".

Я не знаю, як це все називається: розбоєм, бандитизмом чи дорогою в комунізм? Знаю тільки одне – ще не було в історії людства такої влади, яка б знищувала свій народ. Оця – перша. Бродили нашими землями і татаро-монголи, і турки. Сотні літ бродили. Багато лиха накоїли, а до такого злочину не додумались. Казав один лебединський чоловік, він у турецькому полоні колись був: "Турки – ракли. Полонених голодними держали. Якусь бовтанку-борщ варили, там м'яса було, як кіт наплакав. А хліба тільки по три фунти (один кілограм двісті грамів) на чоловіка у день давали".

Так це ж у полоні, у ворога. А тут свої... А видушили мільйони. Як їх тоді називать – раклами, професійними убивцями чи більшовиками-ленінцями?

Із звіту італійського консула Серджо Граденіго:

"Товариш Френзель, член колегії ГПУ, зізнався мені, що лише в Харкові збирають до 200 трупів померлих щоночі прямо на вулиці. Це – селяни, які приїхали до міста в пошуках кращої долі. Я особисто бачив, як померлих

скидають, як купу ганчір'я, у болото, в гній вздовж паркана, який відокремлює площу від ріки. Їх було близько 30. Одна дитина смоктала молоко з грудей мертвої матері. На Пушкінській площі за кілька метрів від консульства одна селянка була з двома дітьми. Весь день вона тримала звичайну коробку, в яку час від часу хтось кидав якусь копійку. Ввечері вона одним порухом руки відсунула від себе обох дітей, і, піднявшись, кинулась під трамвай, що мчав на повній швидкості.

Через півгодини я побачив, як двірник вимітає геть нутрощі нещасної. Двоє дітей далі там стояли і дивилися".

Із спогадів Василини Петрівни ЛИХИНИ (ЗАБУГИ) (с. Забуги)

Батько мій – Петро Федорович Лихина і мати – Уляна Сільверстівна жили на хуторі Лихини. Це шість кілометрів од Боровеньки і три – од Лихинівки (Семенівки). Мали вони шестеро дівчат: Горпина, Мар'я, я, Тетяна, Федора і Федоска. Щоб не загубився рід, батько взяв ще з дитбудинку за сина хлопчика – Гришу. Аякже, син росте. Дівчат в школу не оддавав. Казав: жінкам грамота ні до чого.

Всі хуторяни жили дружно, заможно. 13 дворів було в хуторі. З усіма покінчили Совєти. Всіх розтерзали. Кого на Соловки, кого в архангельські ліси, кого ще далі.

З чого все починалось? А як і скрізь. Харитон Фролов був за главаря. А з ним ще Голубець Антон із Семенівки, Федір Фролов – комунари. У маєтку пана Болдовського в полі економія була: будинок в два поверхи, комори, хліви, садок, ставок, погреби, худобудержав. Мав автомобіля. Ми, дітвора, бігали на шлях подивитись, які в тої машини ратиці. Ото в тій економії отаборились комунари. Власті комуну опікали та ще й неабияк. Їм і машини різні давали, і худобу племінну. Батько в комуну водив і корову парувать, і лошицю. А як уже і в нас племінне лошатко та бичечок підросли, Харитон Фролов і присікався: оддай їх у комуну взамін. Бичечка батько оддав, а стригунця – ні. Так Харитон як скипів: "Нічого, весною все оддаси".

Так і вийшло. На розталі поарештовували на хуторі всіх хазяїнів, а по їх домівках почали забирати худобу одіж, хліб. А тоді ще й з хат повиганяли. До нас у хату зігнали чотири сім'ї: Омеляна Лихини (він, жінка Христина, дочка Женя і син Іван), Миколи Лихини (він, жінка Федоска, дочка Дуся і син Тихін), Михайла Лихини (він, мати Галина Семенівна і сестра Настя). Сидіть, ждіть, як віл обуха, а буде одправка "за пределы", от і поїдете. 14 березня посадили нас на сани і одвезли на станцію Грушеве. Дозволили взяти із собою постіль та по мішку сухарів на сім'ю. Тудиж, на станцію, привезли і наших хазяїнів. Як їх доставили, ми вже в вагонах сиділи.

На станції прийомщик запитував здавачів, кого за що відправляють. Нас здавав Фролов. Так він сказав, що батька висилають за те, що він в один рік зарізав

і порося, і бичка. Це була брехня, бо зарізали тільки отого бичка, що Фролов привів в обмін на племінного.

У нашому вагоні-телятнику були люди із Сум, Тернів, Боровеньки, Семенівки. Із Черемухи (тепер Петровське) сім'я Галкіних була. Велика-превелика, мабуть, душ вісімнадцять. Лебединців теж звозили в Грушеве. Чого не одправляли з Лебедина? Та, мабуть, того, щоб не так наглядно було. Станція Грушеве в полі. Ні хат, ні людей – лише вітер свище. От і непримітно, без галасу.

Мерло людей дуже багато. Особливо старих і малих діток. Померлих одбирав конвой і кудись дівав. То люди покійників гаразд і не оддавали. А вже хоронили, як вивантажили за Вологдою.

Зігнали тамошніх мужичків із саньми і повезли увесь "ярмарок" у глибину тайги. Діти і немічні – на санях, всі інші – піхтурою. Така валка тягнеться, що й кінця їй немає.

Все наше життя було таке, як ото в книжках про фашистські табори написано. Тільки й різниці, що там були дорослі і діти окремо, а тут раз у два тижні батько навідувався з лісоповалу до сім'ї.

Було дуже важко. Мені ще сяк-так, я вже дівка, а сестрам всього по три-шість років – зовсім дріб'язок.

Змовившись із подругою Ольгою Васильченко з Семенівки, надумали ми втекти з тої каторги. Лісовою дорогою втікати не можна було– враз спіймають. То ми розпитали стежку у тамошніх лісорубів, і вони показали "тропінку" з насічками на ялинах. Діждавшись, коли комендант поїде в район, а це означало, що його не буде днів 5-6, ми й дали дьору. Спочатку вів нас провожатий. Кілометрів 20 вів. А далі по зарубках уже самі йшли. Одна стоїть коло одної ялини з позначкою, а друга через 20-30 метрів другу мічену ялину шукає.

120 кілометрів по дикій тайзі через непролазні болота продиралися. Станеш на купину, а вона на той світ топиться, потім знов виринає. Навчили нас лісоруби, як через болота переходить, як через річки перебиратися. Наказали, щоб ми на переходах сухих залишаєних дерев боялися – то пастка. Трухле дерево ламається на шмаття, і людина тоне. А ще наказували, щоб ми молодих людей боялися, бо то можуть бути комсомольці– вони біженців відловлюють. Їм за це платиться.

Скільки ми днів брели тайгою, не знаю, бо в ту пору там ночі не було. Ні сонця, ні ночі. Суцільна підсліпувата сіризна і тільки. Може, днів п'ять, може, більше. Звірів різних і набачилися, і начулися. А от страх чомусь не брав. Та як же ми перелякалися, як побачили в тайзі на стежці зустрічного чоловіка. Зарилися в моховиння, тремтимо обоє. А ще моторошно робиться, як сови кричать.

На якийсь там день вийшли ми на узлісся і побачили двох чоловіків на полі. Каміння збирають, боронують. Один старий, другий молодий. Молодий, мабуть, комсомолець– подумали. Діждалися, доки він поїде додому, тоді й пішли до старого. Дідусь похвалив нас за те, що молодому на очі не показалися, бо то й справді комсомолець, за пуд борошна спровадив би наші душі в ГПУ, як раз плюнути.

Наказав нам дідусь іти за ним назирцем і повернути ліворуч там, де він на стежці верчик сіна покладе.

Повечеряли ми в нього, відпочили і привів він нас на залізничну станцію Бирякова. Тільки у вокзальчик зайшли, а в нас сто пар очей так і вчепилися. Нас

же, українок, відразу видно. Що не кажіть, а там зовсім інша нація. Зіщулились ми обоє, аж маленькими поробилися. Коли тут комендант заходився документи перевірять...

Господи, яких тільки страхів ми натерпілися. Знов у тайгу втекли. Знов люди на ніч приютили. А тоді цілу ніч двері не зачинялися: сусідийшли "хохловсмотреть".

Ходили по селах, хліб жебрачили. Люди в тамошніх краях теж бідували добряче. Ночували колись в одній хаті: "Пустіть, бабусю, бо заколубнемона вулиці". А вона: "В мене в хаті теж не тепліше, а в печі втрьох не помістимось". І справді, кинула в піч оберемок соломи, як солома перегоріла, вигребла ганчіркою попіл та й полізла в піч спати.

Де тільки не носила нас лиха доля, а тоді зайшли на перон з іншого боку та шусь у ще пусті вагони. Залізли під лавки і ноги підкорчили. А розкорчили аж у Москві.

На наше щастя, трапилась одна начальницького покрою жіночка, яка за те, що ми посторожували її чемодани, взяла нам квитки. Через Курськ добрались до Сум, а тоді піхтурою на Лебедин. Вийшли – тільки сіріло, а прийшли – ще базар не розійшовсь. А в базарі сліпець на "чорну магію" ворожить. От і я стала в чергу погадать. І що ж він мені каже? "Твоє ім'я із чотирьох літер состоїть, і дорога в тебе важка-преважка, і з батьками ти більше не побачишся. А в майбутньомути получатимеш багацько-багацько грошей". І, знаєте, все вгадав. І за чотири літери (мене батько Васею звав), і за важку дорогу... А за гроші, я засумнівалася, було. Так він аж розгнівався: будешмать і квит. Я весь вік в колгоспі проробила, грошей і в очі не бачила, а тоді призначили мені 12 рублів пенсії. Хіба ж то гроші? Не сповнилося твоє гадання, чоловіче, думаю. Коли воно як почалося, як почалося: завірюха в політиці, завірюха в керівництві. І ось уже в 93-му році, в червні, приносять бабі аж чотири тисячі шістсот купонів пенсії. Господи, я зроду таких грошей в руках не держала, а тут нате, бабо, та розкошуйте! От вам і "чорна магія". Правду наворожив мені сліпець. Кинулась тратить, а їх і на паршиві сандалєти не вистачає. Хіба це не насмішка з людини?

Що було по втечі? Подруга вийшла заміж у Куличку.. Стала писатись по-чоловікові. От уже й не куркулька. А мене ніхто брать не хотів. Як узнає, що розкуркулена, так і назад. А тоді мій хрещений батько узяв у сільраді документи на свою дочку і оддав мені. І стала я Ольга Кравченко. Виїхала в Харків на цегельний завод. Та мене там впізнав один боровеньський чоловік, довелося знов тікать. Найнялася до євреїв наймичкою. Люди хороші, мене жаліли. Вони мені й паспорт дістали. А тоді мене обідив їхній синок, "чортовою холуйкою" обізвав. Мати його і стьобкала за це, і вуськала, а мені платні замість 15 карбованців сто запропонувала, та я пішла.

У 33-му приїхала у Забуги. А тут такий голод пішов, що й ну. Пішла в Чернецьке на роботу – вигнали, бо куркулька. Пішла в Чупахівку – теж вигнали. Пішла в Будильський радгосп дояркою – знов вигнали. Зібрали якісь збори і оголошують: "Розкуркулені, вийдіть із зали, а то на носаках винесемо". Вийшло нас душ 20. Пропала б я з голоду, та порятував мене завфермою, Андрій Андрійович звать, а прізвища не пам'ятаю – хлібні карточки видав.

А тоді я поїхала з Лебединщини світ за очі. Голод, холод, ще й торби мої у

вагоні покрадено. На станції Обвал зазиває чоловік бажаючих: хто хоче поїхать у Сальські степи доярками працювать? Ото я й погодилась.

У нас кажуть "ферма", а там – "зона". Ото я й робила у тій зоні, годувала корів соломою могару, а в соломі, звісно, й зерно траплялося. Ми молоката і відвійків крадемо та й варимо кашу.

На моє нещастя, й там трапився земляк. Упізнав мене і видав. Так мене й погнали етапом у Лебедин. А воно вже послабка пішла, і з колгоспу мене вже не вигнали. Тут я в колгоспі і персональну колгоспну пенсію заробила – 12 рублів. А тепер чотири тисячі шістсот купонів. Розкошуй, бабо, не хочу. Хай йому всьому грець.

Із спогадів Марії Денисівни НЕЗДІЙМИШАПКИ
(м. Лебедин)

Я сама родом із Шульгівки. Тепер ця вулиця Рибною зветься. Ото я ще дівкою ходила звідти на роботу в "Заготзерно". Підмітайлом була: перелопачувала, вигрібала, віяла. А на роботу ходила мимо тюрми, через Мироносицьке кладовище. Тоді ще Сумської вулиці, такої, як тепер, не було, а стежка була– натоптана полем.

У 29-му, 30-му роках та й пізніше, пам'ятаю, арештовували тих, хто не виконав план хлібоздачі. Арештовували і спроваджували в лебединську тюрму. Люди розказували, як їх там мучили... Та що люди – я сама бачила. Батько строжив: не ходи туди, не дивись, бо й тебе заберуть. А я іду колись мимо, а коло тюрми підводи з ящиками-гробами стоять, саме трупи завантажують. Я бочком-бочком та й пішла далі. Виявляється, у підвалі під тюрмою глуха кімната була, де розстрілювали арештантів. Оце наб'ють їх в один ряд та й присиплять піском. Тоді ще наб'ють. А як набили багато і кімната дуже "понижчала", вирішили вивезти трупи геть на кладовище. Ото я й натрапила на оте вивезення. Сама чула, як робочі казали: "Ходиш по тому піску, як по трясовині"...

Стріляли людей і часто, і багато. Візники з возами-ящиками весь час курсували між тюрмою і кладовищем. На кладовищі були викопано дві ями, як хата завбільшки. Ото тудий скидали закатованих. Ями були саме на початку отого зазубня кладовища, що за теперішньою бетонною стіною дорожньої дільниці розпочинається.

Раз іду я із зміни через кладовище, коли чую на канаві стогін: "Порятуйте мене. Порятуйте!" Я повернулась назад та й зайшла до сторожки. Тоді хата-сторожка стояла не тут, де тепер стоїть, а ближче до краю.

Бабуся-сторожиха й каже: "А що як узнають, знаєш, що буде? Та й що ми, жінки, з нещасним зробимо – ми ж не в силах".

Тодія пішла до сторожа заготзернівських комір. Вони тоді саме проти тюрми були. Дідусь-сторож був зовсім слабий та ще й на милицях. Але допомогти погодився. Погодилась і бабуся-сторожиха.

Пішли ми на канаву. Мороз аж тріщить. Місяць світить і прохідна тюрми осьдечки світиться – страшно. Бачимо, рука з-під землі стирчить, і вряди-годи пальці ворушаться. Давай ми брили землі з того нещасного скочувать. Одну, другу, третю... Доки визволили людину – він уже й зовсім захолов. Аякже, у самій білизні он скільки в мерзляччі пролежати!

Втягли ми його в хату, стягли на піч. Я з дому спідницю і кохту принесла – вдягачки ж ніякої. Тижнів зо два ми його оживляли. Ні-ні, він не розстріляний. Просто в тюрмі голодом виморили людину і одвезли на канаву мертвого. А він узяв та й ожив.

Розказав нам чоловік, хто він такий і звідки. Я й написала жінці листа в Межиріч. Тільки ж хіба про таке можна було писать? Не дай Бог узнали – буть би нам усім гуртом на канаві. Ото я й написала зовсім про інше. Так, мовляв, і так, громадянко: за вами числиться зерновий борг державі. Просимо з'явитись у "Заготзерно" і знайти там таку-то й таку для з'ясування вашої заборгованості.

Жінка прийшла. Якісь папірці мені показує. Я, каже, все поздавала. І всі основні, і "допольнітельні". А більше здавать нічого. Прошу вас, не обкладайте мене ще, у мене діток купа... Тоді я й питаю: "Де твій, молодице, чоловік?" Однікується, ухиляється... А тоді й призналася: "Та, забрали..." "Так оце, жінко, тебе й покликала, щоб ти побачилась із своїм хазяїном. Ходімо". До кладовища дійшли, а далі вона – ані руш. Ви, каже, хочете мене в тюрму здать. Воно ж тюрма рядом. Я й так коло неї, і так – ледве втягла в сторожку. А вона вся тремтить, слова не вискаже, у двері рветься. "Це ви мене у пастку завели", – каже. Коли це й чоловік з печі злазить. Щетиною зарослий, худий, у спідниці, у кохті. Вона й зовсім злякалася. "Це не мій чоловік, – каже. – Не мій, відпустіть мене". А чоловік розстібає кохту і показує шрам на грудях: "Тепер пізнаєш мене, Галю? Ну, розкажи, як ти там без мене, як дітки, як дочечка?"

Аж тоді жінка впізнала свого чоловіка. По голосу впізнала, вчепилась в нього, ридає. А невдовзі привезла чоловічу одежу та й забрала його. Ні-ні, не додому, а кудись до родичів.

Ось таку наругу над людьми власті чинили. Катували, як самі хотіли. І кого катували? Своїх же роботяг, селян.

У 43-му році, на Спаса, як вступили наші, вийшла я у двір, коли це хтось гукає з кукурудзи "Марусю! Марусю!" Підхожу ближче – коли це наші солдати, і серед них мій знайомий. Привіталися, пообіцяв зайти, як німця виб'ють. А поки що попросив подивитись, чи немає німців на вулиці. Кажу: "Як немає, коли тільки що мимо двора три офіцери пішли вулицею". Ото вони й пішли городами тим офіцерам навперейми.

Як там уже було далі, не знаю. Знаю тільки, що вбито мого знайомого. Отут на низу, коло банку вбито. Там його й поховали солдати, там і могилку насипали, дощечку написали. Сама бачила, сама читала. От і вдруге приїхала жінка з Межиріча по чоловіка.

Бач, як судилося людині – в Лебедині смерть знайти. Од першої порятували, так друга не обминула.

А тепер оце й думаю: кого влада знищувала: ворогів народу чи її захисників? Знаю точно: знищувала роботящих, щоб ледарям легше жилося, знищувала розумних, щоб дурнів менш помітно було.

Не дай Бог нікомутакої влади.

Розказала я оце все та й боюся: чи не забере мене за правду "чорний ворон", бо ж "врага народа" я з канави порятувала, проти властей пішла. Власті селянина – на смітник, а я – із смітника та до сім'ї, до поля, до роботи.

Із спогадів Олени Андріївни ЗОРИЧ
(м. Лебедин)

Ось кажуть: люди повинні знати правду, повернути репресованим їх чесні імена... До кого це звернення? Хто це має робити? Скажете, влада. А при владі хто? Діти отих, хто ці репресії робив, чи, мо', хтось інший? А закон про відшкодуваннязбитків репресованим хто приймав? Теж їхні діти. От і закони ті вийшли якісь недоношені. Якщо вас просто розкуркулили, може, щось і відшкодується. А якщо вас "розпродали" за несплату податку – звиняйте. Вас роздягли, роззули, у вас забрали хату, корову, а тоді ще й самих одправили туди, де Макар телят не пас, – і все законно. Мовляв, яка реабілітація, яке відшкодування, який розбій – господарство конфісковане за несплату податку і тільки. А засудилигосподаря не з якоїсь там злості на нього, а щоб десь на лісоповалі одробив недосплату. Бо проданого господарства на податок трішки не вистачило. От і ходять потерпілі по інстанціях в пошуках справедливості і не знаходять її. Десятки літ шукає правду і Андрій Козій з вулиці Кобижчі.

Його батько Григорій з бідняків. Сім'я багатодітна: сестра та ще чотири брати. А хата одна та й та на підпірках тримається. ТожГригорій і пішов до сусідської дівчини Шури Пантюшенко приймакувати. У неї теж хата лиш на два віконця до вулиці, та все ж свій куток. З часом хату добудували– стало просторіше. Нажили трьох діток. Наділ був невеличкий – лиш дві десятини, та добре виручав город: і чималенький, і до берега. Тожі картопелька, і цибулька, і вся городина булаcвоя. А в кінці городу ще й латка сінокосу. Ужей сіно своє. Так і жили...

Десь у кінці 20-х років із десяток дворів кобижчан добровільно об'єдналися в земельний гурток Петро Зелений, Дмитро Неділько, Микола Липовий, Іван Пантюшенко, Ілько Пантюшенко, Касьян, Борисенко, Пахалусь... В того сівалка є, в того плужок гарний. А в третього парокінка добра. От воно гуртомі ладніше. Григорія Андрійовича Козія настановили старшим. Десятником. Слухали його і поважали, бо і старанний, і тямкуватий був. Влітку дядьки на полі, а взимку в Харків на заробітки їздили, на тракторобуд І Григорій Козій з ними. А як діло на колгоспи повернуло, хлібороби й закомизились: нащо нам та артіль, як у нас своя є. Один одного знаємо, один одному довіряємо. І ледарів-обліковцівне треба, і без бригадирів-погоничів обійдемось... Ось тоді влада й пішла в наступ на таких. Обложили Козія податкомраз, удруге, а втретє аж на тисячу карбованців квитанцію принесли. Згодомще й за буряк вчепилися.

Григорійна 40 сотках сіяв цукрові буряки. От міськрада й довела йому план здачі – 52 центнери. План, звичайно, завищений, бо й земелька пісна та й літо для бурячкабуло не зовсім погоже. Одвіз Григорійна бурякопункт20 центнерів – ото і весь урожай.

Не може такого буть – стала на дибки міськрада. Негайно послати до Козія комісію! Комісія вишомполила все подвір'я, розкопала яму з картоплею, перерила весь погріб і знайшла в "недоздатчика" 15 пудів буряків – рівно 4 мішки. І дарма, що ті бурячки були з домашнього городу, дарма, що серед них жодного цукрового, а лише червоні та кормові. Все дарма. Головне – була б людина, а стаття знайдеться.

Судили Козія разом з іншими недоздатчиками Шкуркою та Пантюхом в сільбудіна Кобижчі. Вирок був суворим: "Присудити до позбавлення волі терміном на 4 роки (зарахувати попереднє утримання 9 діб) в далеких місцевостях, та штраф 300 карбованців в прибуток держави, обмежити в правах згідно статті 29 терміном на 4 роки. Всі судові витрати покласти на засудженого".

Рівний рахунок: по одному року за мішок власних бурячків.

Люди гаразд і не знали, за що судять Григорія. Думали, що за несплату отієї тисячі карбованців. Отож сусіди й побігли по десятидворках та гуртом і наскребли на оту прокляту квитанцію. Однесли гроші і оддали "мітлаям": Мажарі, Безкоровайному та Ревченку. Це в день суду було. Козій і не знав, що люди за нього податок сплатили.

"Мітлаї" гроші прикарманили, а "державного злочинця" вкинули за грати та й одвезли в Аденські каменоломні в Донбас. Гай-гай, скільки там уже було лебединців! Олексій Омелянович Бахмач, Григорій Петрович Зелений, Іван Васильович Пантюшенко – десятків до трьох прізвищ...

Та розправа над хліборобом ще не закінчилась. Через тиждень на вулицю Стаханівську (так тоді звалась Кобижча) прикотила "червона мітла": Федір Мажара (з Кобижчі), Микола Безкоровайний (з Безимівки), Пірковець (з Берегової), Фроська Савон (з Кобижчі) та Кость Калениченко... Тоді розпинайли так виводками й бродили. Багато їх було... Кость Костюк (Кошелько по-вуличному), Кіндрат Карпов (міськрадівець), Гаврило Ярошенко (по-вуличному Яріш), Андрій Хоменко (по-вуличному Невалько), Павло Тіщенко... Скільки вони кобижчан поїли! Ні-ні, не заможніх, а звичайних бідаків. Ось у вуличці Бур'янчиха Настя жила. Дівчиною на п'ятеро дітей за вдівця пішла. Лойко його прізвище. Ще своїх п'ятеро нажила. А запитайте, де її чоловік подівся? Та оці ж собашники й зашилили. За те, що десятидворка плану не виконала. Як забрали, та й до сьогодні немає людини. А десятеро сиріт залишилось на бур'янах пастись. Хто з голоду помер, хто по людях розлізся. Вигибіли майже всі, і хата пусткою стоїть. Кому за це спасибі? Активістам, "червоним мітлам". От кому!

Ось і в Козія заходилась та "мітла" майно описувати та на підводи вантажити. Розпочалась екзекуція погромом: викидались з хати і бились горшки, ламались рогачі. В печі саме був посаджений хліб – вкинули в помийницю. "Мітельники" паляниці в помийницю вкидають, а діти вихоплюють з помийниці та під поли ховають.

Забрали до десятка подушок, посуднушафу, чотири стільці, стіл, дерев'яну лаву, порося, 12 курей, одяг, три вози сіна, замели горище (там квасоля булаі сушені груші). Бочку огірків та бочку помідорів на воза виперли. Вигребли з погреба картоплю, моркву, капусту. Безкоровайний поцупив у пазуху пуховий платок, дитячі панчішки та кубовуспідницю, Мажара – сувій полотна. Савониха хатнє майно склала на окремого воза, зверху приторочила квіти-фікуси і зареготала на весь двір:

“Одкривайте ворота – їде молода з приданим”. Безкоровайний замкнув хату, ключ поклав до кишені, а сусідам наказав: “Хто оцих вилупків (на дітей) ночувати пустить, то й того покуркулимоі на Соловки спровадимо”. Вже й валка з двору рушила, а Кость Калениченко все ще вигарцьовує конем перед хазяйкою і, як сльота, в очі: оддай гроші, а то арештую. Оддай, таку твою мать, бо гірше буде. “Брешеш, іроде, гірше вже не буває”, – відрубала собашнику. Так він тоді хвицьнув нагайкою та й погнав її до сільбуду Та там і замкнув. Для профілактики, каже.

На корову Козії ще не спряглися. А коня власті ще раніше забрали. Хазяїн тракторний завод в Харкові будує, а власті вдома тим часом коня поцупили. Бандитизм і не менше. Вочевидь, ті гроші, що Козії відкладали на корівчину, і вимагав людомор.

Із незабраного “червоною мітлою” майна залишились на подвір’ї лише поламані рогачі та потовчені горшки – живіть, дітки, як знаєте. Тільки ж світ не без добрих людей. По сусідству жили двоє стареньких: дідусь Корній Іванович Жук і бабуся Ярина, вони були бездітні, ото й приютили діток коло себе.

Півроку од Григорія не булоніяких вісток, а тоді придибуляв сам. В кар’єрі каменем розтрощило йому ногу. Табірне начальство побачило, що цей дядько соціалізму на одній шостій частині планети вже не будуватиме, то навіщо його задарма лікувати, годувати та ще й охороняти. Іди, мабуть, чоловіче, за ворота, тут тюрма, а не лікарня.

Чи довго він добирався в Лебедин, чи ні, не знаємо, та коли доповз на Кобижчу до Жукової хати, уже горіла вогнем не тільки нога, а й усе тіло. Тільки одну ніч і переночував сердега. Спалив його Антонів вогонь – гангрена. Опівночі на милицях улізу двір, а в передобідню пору уже й душа з світом розпрощалася.

Ховали Григорія з сусідньої хати. А в його хаті міськрада поселила голову колгоспу Вербицького, а потім Подобного. Діти ж розбрелися по світах. Найбільше з тих світів дісталося синові. Од самого Сталінграда до самісінького Берліна пройшов гвардієць-мінометник славнозвісної “Катюші” Андрій Григорович Козій. Звільняв Київ, Житомир, Проскурів, Вінницю, Кам’янець-Подільський, Ковель, Тернопіль, Чернівці, Станіслав, Дрогобич, Рівне, Львів... Двічі поранений солдат форсував Дон, Дніпро, Віслу, Одер, Нейсе, Шпреє... На ордени та медалі грудей не вистачає. А подяк скільки! Від маршала Конєва, від маршала Жукова, 74 особистих подяки головкома.. (О, вибрик долі: убив батька, одібрав хату, а замість них вручив подяку за вірну службу). А коли прийшла перемога, Андрія Григоровича включили у зведений полк Першого українського фронту для участі в Параді Перемоги.

Про післявоєнні труднощі, мабуть, і нагадувати не варто. Ті роки були на них ой як врожайними. Та солдат видався стійким і в труді. 42 роки пропрацював фрезерувальник комна заводі поршневих кілець, 82 подяки заробив солдат. За його раціоналізаціями держава зекономила мільйони карбованців...

Як бачимо, переміг Андрій Григорович і післявоєнні труднощі, переміг і фашиста, а от нашого доморослого закам’яніло-більшовицького отупізму здолати не може.

Ще в 1942 році його мати вселилась у свою, колись відібрану собашниками, хату. Згодом міськрада витіснила її в найменшу кімнатку. У справу втрутився сам герой війни. З 1945 року і по сьогодні триває боротьба між справедливістю

зобиджених і черствістю властей. Спочатку відбрикувались казенно: куркуль– от і розкуркулили. За гвардійця заступилось високе командування Збройних Сил, робітники заводу, севастопольська секція Ради ветеранів війни, Президія Ради ветеранів 30-ї і 38-ї гвардійських мінометних бригад, особисто маршал Сазонтьєв, однополчани. У листі до лебединської влади вони написали: та дайте ж нарешті заслуженому чоловіку квартиру! Доки ж йому тіснитись на 15 квадратних метрах з матір'ю та сім'єю? Тим більше, це ж хата батьківська, і його, значить.

Лебединська влада на такі прохання або ж одмовчувалась, або ж одбрикувалась по-стандартному: куркуль! Але згодом влада не то порозумнішала, не то похитрішала, але її відповіді стали гожі хіба що для анекдота. Козій пише: поверніть мені батькову хату. А у відповідь чує: ви обираєтесь делегатом XIX Лебединської районної партійної конференції. Прохач знову про своє, а йому: надішліть свій портрет до краєзнавчого музею. Ми почепимо його на самому видному місці. Скривджена людина знов нагадує про батьківську стріху, а йому у відповідь: "Вітаємо! Ви занесені в книгу трудової слави обкому партії, поїдете делегатом на партійний з'їзд".

Людина вимагає повернути подвір'я, а йому, як дурникові, підсовують якусь розцяцьковану іграшку. У людини одібрали дах над головою, а взамін тичуть межиріцького глиняного свистунця.

Тоді Андрій Григорович зробив запити по архівах: куркуль чи не куркуль його батько і за віщо суд відібрав у нього хату? Адже 4 мішки буряків аж ніяк не рівнозначні в ціні із забраним подвір'ям.

Відповідь одержав суху і навіть роздратовану: судової справи на батька не знайдено, тому щось вирішити не можемо. Навіть у 1989 році так відповіли. Та ось повіяли демократичні вітри. Виявилося, що ту справу й шукати ніхто не шукав. Вона преспокійно лежить собі в Сумському архіві. І хату в Козія судне відбирав — то все злодійство самих лебединських вимітайлів: мажар, безкоровайних, савоних, пірковців, кошельків, карпових та інших собашників.

Та не поспішаймо звинувачувати владу в неоперативності. Де треба було замаскувати свій злочин, оперативності в неї не бракувало. Тільки-но Андрій Григорович звернувся з проханням про повернення батьківської хати, в міськраді аж за голову вхопились: що ж тут повертать – вона ж на покійному Козієві ще й тепер числиться. Сім'ю з хати вигнали, а на баланс хату не взяли – не було відповідного рішення суду. І ось замість того, щоб повернути хату законному спадкоємцю, власті швиденько оприбуткували її, занесли в шнурові книги, а прохачеві дали папірця-одкоша.

Одні нелюди вчинили розбій, другі цей розбій узаконили, треті не хочуть той розбій назвати розбоєм.

А поки що легендарний герой фронтів, заслужений наставник, раціоналізатор і ветеран, бувший член отієї партії, що понівечила долю його роду, на милицях виходить з убогої кімнати на батьківський (але ще чужий) поріг, гладить знесиленими руками латочку шпоришу, на якому ще колись вечеряли з батьком, і слідкує, чи не переступив милицею чужу межу на батьківському подвір'ї.

Безжальна і черства система!

Із спогадів Сидора Макаровича ШКУРКИ
з вулиці Ламахівка (Червоноармійська) в Лебедині.
(З доповненнями жителів Лебедина Анастасії Панасівни СТЕГНІЙ,
Надії Степанівни ФЕДОРЧЕНКО
та Олександра Дмитровича ВАСИЛЕНКА (ЛОЙКА)

За отой несплачений податок арештували мене і одправили в Колонію. На пристайлівській землі за Горками в яру була колись панська економія. Ото власті і пристосували її під концтабір. Роботи в концтаборі були здебільшого польові, а ще лісоповал, різали торф... Якби в нормальних умовах, то ще б миритись можна: косовиця, оранка, молотьба, гній возили, сіно, солому, дороги розчищали – звичайна сільська робота. Але нам, виснаженим, вона булане під силу. Спали в бараці, в холоді. Харчування майже ніякого. Мерли люди, як мухи восени. Загляньте на горянське кладовище, там ще й до цього часу помітні довжелезні могили. В них сотні і сотні закатованих селян. Замість дисципліни – якась дика муштра. З кийками, з канчуками. Особливо лютував начальник табору Кушпіль. При одному його імені тремтіли всі. Покарання – найжорстокіші. Втекти з цього пекла можливість була. Та кудити втечеш, як ноги не носять. Тут сили немає, щоб хоч на поле дійти, не те, щоб тікать. Кожний живий в'язень пухлий був. Один втікач добрів до Чернелівського підлужжя, а далі обезсилів і впав. Горяни везли возами сіно в поставку і побачили його. Підмостили сінця, щоб хоч в болотині не валявся, а він проситься: одвезіть мене назад в концтабір – там хоч якоїсь баланди дають, а в бігах точно здохну. То вони як повертались і підібрали його. Кара втікачеві була – не дай Боже нікому такої. Руки-ноги пов'язали та й закопали, як стовпа в землю. Одна лиш голова зверху. А тоді ще й череду телят через нього прогнали. Одне місиво з голови лишилося.

"Куркулька" Шкурка Меланія Миколаївна.

Чого я там вижив? Бо кріпкий був, жилавий, а тоді ще й молодість тримала.

Ні-ні, з дому передач ніяких. Що ти понесеш, як "буксирники" все повигрібали. Ото жінка моя, Маланка вдома з дітворою на безхліб'ї лишилася. Діти то на леваді на "калачиках" паслися, то кропиву їм варила, соснові лопуцьки гризли, кінський щавель, липову кору товкли, ховрашків ловили, мишей, собак, вороння, по

садках та левадах із гнізд пташенят тягали. Натерпілись і діти, і Маланка, не дай Боже, як. А найбільша мука – голодних дітей сльози бачити… Тоді така голодна моровиця селами пішла, що ні розказать, ні описать. Оці села, що кругом Лебедина, наполовину поріділи. А Олешня, Лихвине – чи хоч одна жива душечка лишилась? У Лебедині до людоїдства дійшло. Сусідка моя, Оксеня Забужиха, своїх, вірніш приймакових, двох діток поїла, а тоді й до сусідських черга дійшла. Заманила Лойкового Васька – і немає дитини. Лойки – це по-вуличному так, а насправді вони Василенки. "Ходи, Васю, я тобі патошника дам", – а тоді зарізала, та в піч. Старші Лойкові дітки бачили, що Васько за тіткою Оксенею пішов. Побігла мати до Забужихи: "Де мого найменшенького поділа? Он і Галя, і Мишко, і Льонько бачили, що в тебе він". "Не бачила й квит", – божиться Оксеня. Коли це заходить у хату Мишко: "Я вже знайшов, мамо, братика, ось він" – та й простягає матері братикову голівку. Під порогом була пригребена. Білі кучерики з-під землі виднілись. – Пробі, люди! Людоїдка дитиночку мою з'їла! Збіглись сусіди. А з хати на піввулиці смаженим несе.

– Що це ти в печі смажиш? – терзають Забужиху люди.

– Та це я свою собачку зарізала та й жарю.

– Брешеш, собак з усієї вулиці ще зимою люди виїли. Кинулись до заслінки, а там хлопчик порубаний і в чавуні до жару приставлений.

Ще й зараз лебединці згадують, як бігла Ліза Лойчиха вулицею з чавуном у руках, голосячи, як рвала на собі волосся, як вихвачувала з чавуна спечені синові ручки і, обціловуючи їх, обливала гарячими сльозами. Згадують, як убивав Дмитро Лойко кочергою здичавілу від голоду Забужиху, як носив він у долонях обмережану білими кучериками Васильков голівку, як запитували батьківські очі стрічного-поперічного лиш про одне: що ж це воно робиться, люди? Кому це янголятко світ заступило? Який людоїд нас на таку Голгофу привів? Яка сатана із людей звірів поробила? У якому кріслі вона сидить, доки вона нашу кров питиме?

Від автора

А сатана була в самій звичайній людській подобі і носила ім'я "найбільшого і наймудрішого вождя всіх часів і народів". Це як затрибунно. А як серед своїх, так тільки Кривавий Йоська.

А ще була та сатана в подобі "найближчого і найнадійнішого заступника Сталіна і вождя українського народу". Це теж як для трибуни. А як серед своїх – так Чорного Лазаря, або ж Горбоносого Ката (Кагановича). Крім цих катів були ще сотні і сотні. Всіх їх наплодив замішаний на крові і обмані більшовизм. Це вони сатрапівськими методами колективізації довели країну до економічного краху, вони обвішали її злиднями, а в людські душі вселили пустку і безнадію.

Ось цьому доказ.

За період колективізації (з 1929 по 1933 рік) поголів'я коней в країні зменшилося з 34 до 17 мільйонів, поголів'я великої рогатої худоби – з 68 до 38 мільйонів, овець і кіз – із 147 до 50 мільйонів. Все поголів'я худоби зменшилося більш як наполовину, а його продуктивність зменшилась у 12 разів. Якщо в 1929 році країна одержала майже 6 мільйонів тонн м'яса, то в 1932 році – тільки 458 тисяч тонн – сущу мізерію.

Із спогадів Якова Степановича ЦИКАЛА
(с. Червлене)

...Батько мій, Цикало Степан Васильович, був сільськогосподарськийпрактикант. Так тоді в районі називали селян, котрим власть доручала щось перевірять на практиці: ну, там сорт якийсь чи якусь машину. А так як батько до землі був "дурний", то в його господарстві організувалиопорно-показовий пункт.

Дід на своїй землі, на 6 десятинах, хазяїнував не так, як хтось, що землю пошкрябає, зерно вкине, на сонце перехреститься: роди, Боже, на роботящого, на просящого і на ледащого. А тоді на воза скік та й додому. Багато хто так хазяїнував. Воно так і родило. Дід же днював і ночував на полі. Той батька тому навчив. Пшениця по 200 пудів родила. Порівняйте: після війни за 100-пудовий урожай Героя соцпраці давали, а то – 200. Ото батько й получив за свої рекорди кулю в потилицю. А йшлося ось як.

Запало батькове хазяїнування в око районному агрономові, по його наполяганню районні власті й організували на батьковому подвір'ї прокатний пункт. Навезли всілякого реманенту з города, дядько повіток наробив, щоб той реманент дощі не мочили та сонце не спряжило. Ото селяни йдуть і позичають у держави чи кінну сівалку, чи плужка, а мо', кому трієра треба зерно почистити, кому кукурудзозбиралку.. Бугай був...

Як подумать, то добре було влаштовано. Селянам була вигода з того чимала. Аж тут владу як хто швайкою з-під низу копирснув – все не такички стало: долой часників, а дайош суцільну колективізацію. Правду кажучи, люди не дужей тямили, що воно таке – колгоспи. Батько мій – так той казав, що колгоспи – так це як і отой прокатний пункт – "вроді приробітку". Хазяїнуй, содержуй сім'ю, а хочеш ще приробить – іди в колгосп.

Аж тут як забігались, як забігались – який там приробіток. Іди в колгосп з усим: оддай і коня, і корову, і овечок, і землю, і сошку, і все-все. А те, що гуртом виростиш – оддай в Лебедин на зсипний пункт. Що ж крізь пальці протече – розділите на їдаків. Не на тих, хто в колгоспі робив, а на всіх селян порівну од малого до великого. Ото в селі й звелося: чого я будуЙванову саранчу годувать – він знай струже, а ти, Карпе, на них молоти. Ну, й таке інше... Одним словом, одвернулись од городських агітаторів, плюнули на їхні колгоспи та й хазяїнують люди собі, як і раніш хазяїнували. Ось тоді й пішли розправи: ага, так ти не хочеш в рідному селі в гурті робить – робитимеш в гурті, тільки в Сибіряці. Так і розігнали нашу сім'ю. Три роки рубав батько ліс десь під Архангельськом. А на четвертий... Бодай би й не булотого четвертого, може б і вижив на тих сибірах – він же міцний був, жилавий...

Нагодився мені один знайомий – Стеценко Максим Гнатович. Він робив спочатку прийомщиком зерна, а тоді політвідділ взяв його під крило і направив на

роботув міліцію. Ось той Максим і каже: напиши батькові– хай кидає там усе і їде додому, а ми по своїй лінії поклопочемось, щоб тамошні власті його відпустили.

Навесні, в розпал голоду, батько прийшов у Червлене додому. Зайшов у хату: високий, кремезний, бородатий, з торбами через плече, а посеред хати на рядні всі, хто визимував, – онуки. Кожному дав по шкориночці хліба "від зайця". А мати видрала неопірене журавленя (на хліві гніздо було) та й зварила батьковіюшки. На другий день батько пішов у колгосп на роботу: плотникував, вози лагодив разом з Дейнеками. А далі косарював, жнивував, як усі люди...

Не встигло село про голодзабутись, аж тут нову пошесть наслала власть на наші голови – стала темна карета людей хапать. Оце звечора все тихо, мирно, а на ранок на тобі: то на тому куткутужать, то на другомуголосять. Серед ночі наїхали, нахапали скільки їм там треба – і любіть совєцьку власть. Більше булотак: схопили, боки нам'яли та й спровадили. А булой з лицемірством: арешт, слідство, суд, вирок... А так як на поставки каторжан властями доводився план, і план неабиякий, то влада в списки записувала всіх, кого тільки хотіла.

У Мельника (голови колгоспунашого, його десь із-за Лебедина нам прислано) такий список-завдання достеменно був. Його люди в головиномустолі знайшли. Він був агентом ДПУ і в той список записував усіх більш-менш видних у селі людей та ще тих, хто чимось йому не догодив.

Ось така бувальщина була. У колгоспномудворі я лагодив снопов'язалку. Аж тут прийшла головиха Мельничка та й питає за чоловіка: ви, мовляв, Павла Йвановича не бачили? В цьому ж дворі булай колгоспна контора. Ото бухгалтер Павло Назарович Машин на її питання і кивнув на двері – он там твій чоловік. Жінка – в двері, а голова колгоспув обнімку із завфермою. На другого– хоч із села тікай, а Мельнику що? Вивідав, хто жінці стежку підказав, та й спровадив Машина на Соловки. Першим у списку значився.

З моїм батьком повівся теж по-злодійськи. У жнива на току зібрали збори колгоспників. Питання одне: перша заповідь – хліб державі. Ото під час зборів Мельник і каже Федькові– бригадирові: так, мовляв, і так, скажи Степанові, щоб пішов зараз же у восьме поле і там позакошувавугли. Тільки щоб пішов зараз же, як тільки ти йому скажеш. Доки збори кінчаться, щоб булозакошено. Бригадир так і сказав. А батько що? – косу на плечі і в поле. Як уже він одійшов аж ген-ген, – Мельник враз на все горло: "Цікало, ти чаво сриваєш політіческоємєроприятіє?". Ну, не барбос хіба отакий? Сам же послав. А воно тут петелька просто в'язалась: зробить такий вигляд, що чоловіксам кинув збори.

Батько ще й оглянувся на той крик та чи не второпав, чого від нього ще хочуть, чи подумав, що почулося– пішов косарювать. Ото його за "попытку срыва политмероприятия" і заарештували.

Таких "ворогів" назбиралося півсела. Тожодну половину по тюрмах згноїли, а другу– голодомпотолочили. Вимер наш двір, вимерли сусіди всі: у Сіденка вмерло два парубки. А ще Іван Петрович Копійка з жінкою Ориною померли. У Ковбаси вся сім'я вимерла. Велика була, а ні душі не лишилося. У Андріяна вмерло п'ятеро дітей і він з жінкою. Сім'я "святого Тимохи" теж вилягла. Ця вимерла – ще й зима не почалася. Якже не мерти, як комсомольськінишпірки одібрали в людей все: не тільки хліб, а й весь харч, який тільки можна назвати харчем. Хтось бузини на

кисіль торбу насушив – забрали. Рукав гльоду од простуди на жердці висів – поцупили. Пучечок калини за сволоком – “укрывает запасы продовольствия от трудящихся”. Оддай, куркуляко, державі. Навіть капустяні листки, що на горищі кожна хазяйка насушувала, щоб потім на них хліб пекти, – розкидались і затоптувались у калюжах. Уповноважені кричали: “Советские люди нуждаются в хлебе, а кулацкое отродье собирается пироги печь”.

А як знайдуть глечик квасолі чи торбу сушениці – цілий гвалт. Мало того, що заберуть, ще й тюрму пообіцяють: за “укрывательство хлебных припасов”.

Зруйнували село, а тепер бігають: продовольчу програму треба рішать, фермерів заводить, любов до рідної землі в рідного колгоспника виховувать. Брехуни... брехуни... І що дивно: знаходяться дурники – ще й вірять їм.

Що ж до батька – Степана Васильовича Цикала... Прийшли додому, зробили обшук. Поважні такі, строгі, в шкірянках чорних... Що вони шукали – не знаю. Якщо холодну зброю, так що в колгоспника можна булознайти? Косу, лопату, ціп? Якщо якісь прокламації – так в усіх тодішніх колгоспників вони були на спині позаписувані: поклеймили народ чорним тавром, як баранів в отарі, і гонять на заріз.

Десятки літ я добивався правди за батька. Уже мовби й культ Сталіна розкрили, і волюнтаризм Хрущова затаврували, а відповідь за батька як була брехлива, так і залишилася: “Цикало Степан Васильевич умер 5 марта 1942 г. Причина смерти – острая сосудистая недостаточность”.

Яка “недостаточность”? Що вони мені городять? У нас в роду до 100 літ жили і не знали, де те серце знаходиться. А воно як: майор Запорожченко з КДБ брехливу цидулку в Лебедин напише, а дівчата в ЗАГСі її гарненько перепишуть. Ото і вся відповідь – брехня печаткою скріплена. І тільки позаторік із Сумського управління КДБ чоловік на прізвище Борщ написав не якусь там формальну відписку, а справжнього теплого листа. Ще й передсмертні фотографії з батька прислав. Розстріляний батько. В Сумах. Похований на “центральном городском кладбище в его южном секторе со стороны ул. Кирова...” А ще той чоловік написав, що “более точных сведений о месте захоронения нет, т. к. погребение осужденных документально не фиксировалось”.

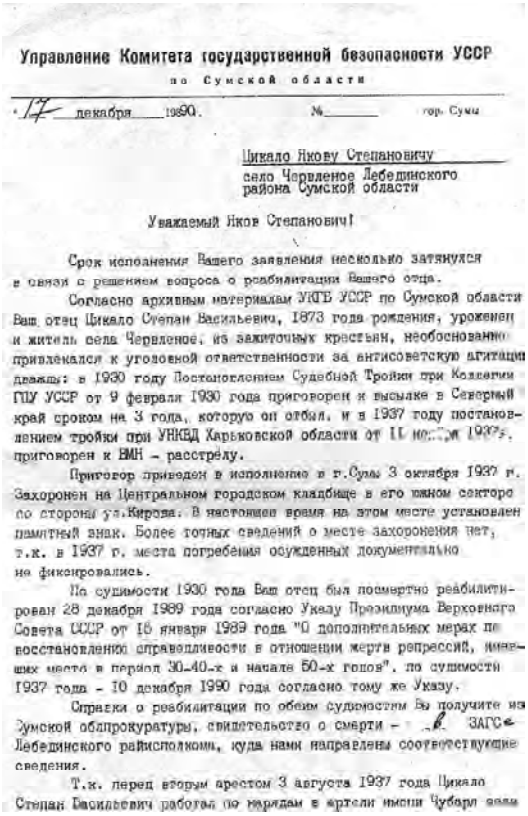

Управление Комитета государственной безопасности УССР
по Сумской области

17 декабря 1990. № _____ гор. Сумы

Цикало Якову Степановичу
село Червленое Лебединского
района Сумской области

Уважаемый Яков Степанович!

Срок исполнения Вашего заявления несколько затянулся в связи с решением вопроса о реабилитации Вашего отца.

Согласно архивным материалам УКГБ УССР по Сумской области Ваш отец Цикало Степан Васильевич, 1873 года рождения, уроженец и житель села Червленое, из зажиточных крестьян, необоснованно привлекался к уголовной ответственности за антисоветскую агитацию дважды: в 1930 году Постановлением Судебной Тройки при Коллегии ГПУ УССР от 9 февраля 1930 года приговорен к высылке в Северный край сроком на 3 года, которую он отбыл, и в 1937 году постановлением тройки при УНКВД Харьковской области от 11 [illegible] 1937 г. приговорен к ВМН – расстрелу.

Приговор приведен в исполнение в г.Сумы 3 октября 1937 г. Захоронен на Центральном городском кладбище в его южном секторе со стороны ул.Кирова. В настоящее время на этом месте установлен памятный знак. Более точных сведений о месте захоронения нет, т.к. в 1937 г. места погребения осужденных документально не фиксировались.

По сумме 1930 года Ваш отец был посмертно реабилитирован 28 декабря 1989 года согласно Указу Президиума Верховного Совета СССР от 16 января 1989 года "О дополнительных мерах по восстановлению справедливости в отношении жертв репрессий, имевших место в период 30-40-х и начале 50-х годов", по сумме 1937 года – 10 декабря 1990 года согласно тому же Указу.

Справки о реабилитации по обеим судимостям Вы получите из Сумской облпрокуратуры, свидетельство о смерти – в ЗАГСе Лебединского райисполкома, куда нами направлены соответствующие сведения.

Т.к. перед вторым арестом 3 августа 1937 года Цикало Степан Васильевич работал по нарядам в артели имени Чубаря [illegible]

Поплакав я, поплакав над цим листом. І батька жаль, і все наше село розстріляне жаль, і всю Україну знівечену жаль. А ще обида велика горло здавлює... Та ви краще почитайте самі: “...согласно Постановлению

Совета Министров СССР от 8 сентября 1955 года Вам должна быть выплачена его двухмесячная заработная плата в этой артели". А так як заробляв тоді колгоспник дулю з маком, то мені за батька причитається аж дві дулі. Спасибі вам, дорогі душителі, велике спасибі. Дай, Боже, вам болячку за таку милість.

Та не в компенсації справа, не в тих нещасних копійках діло. А в справедливості. Зробили ж у селі меморіал полеглим од фашистської чуми. А полеглим од комуністичної.. Навіть комісії не хочуть створити, щоб поіменно записати її жертви. Ото й обидно того. Ото й пече отутечки. Доки вони нас за дурників вважатимуть?

А ще за людей душу пече. Невже нас життя нічому не навчило, що ми й досі заглядаємо в рот розбійникам і все сподіваємось: а може, вони хоч на цей раз скажуть правду, не одурять? Боже-Боже, який ми тільки народ. Який довірливий, який терплячий, який безпам'ятний. Ось тому й давить обида груди сльозами.

Із спогадів Ганни Хомівни ХРІН (дівоче прізвище ЛАПОНОГ)
(с. Пристайлове)

...Ми, Лапоноги, кам'янські. Жили в центрі села на кутку, що Базаром зветься. Не лінились і жили заможно. Як на теперішню мірку, то, вважай, старці, а на тодішню – "при хлібі". Я кажу "при хлібі" – значить не голодні. А сам хліб все одно був під замком. "Щоб попусту не розтринькували", – казала мама. А розтринькувать булокому – в батька росло 8 синів і 4 дочки: Яків, Василь, Андрій, ще один Яків, Петро, Грицько, Іван, Олексій, Уляна, Домна, Устина і я – найменшенька, дванадцята.

Охо-хо-хо-хо! Був великий рід. А лишилась одна, як палець. Розвіяло життя братиків по всіх сибірах, як вітер полову, побило війною, витруїло голодом та морозами — і сліду не лишилося.

Дід мій, батьків батько, Лапоног Іван Іванович мав на Пслі млина і всіх чотирьох синів своїх наділив по каменю (жорна привіз аж із Орла). Обіруч, од села і од лугу, стояли гуртові (Ганна Хомівна каже – обчеські) млини, а наш – посеред ріки. Хто не приїде молоть, усі "нам аби на Хомин камінь". Що молов гарно, а що мірчук був божеський: хто що дасть. Чи борошна ківшик, чи кавуна, або грушок у полу. Полтавці з Будищ, було, по три дні в черзі стоять, аби на Хомин камінь дістатись. То мати мене й посилає: піди, Галю, понеси людям чи там затірки, чи галушок, бо вже який день на сухому пайку сидять. Я й понесу. То вони мене і грушами причастять, і яблучками.

Із тих мірчуків ми годували свиней. А землі своєї було мало – три десятини. Чим ще займались? Держали крамничку. Там був дьоготь, тараня, хомути – те, що потрібно селянину повсякдень. А ще – сушили різні трави на ліки. Вірніш, сушили якісь люди з Сум, а ми, дітвора, збирали зілля в мішки і на цьому мали заробіток більший, ніж од поля...

Якісь лебединські баришники гоном ганяли з Гадяча гусей на Лебедин, а в нас ночували з товаром і за це платили. Тожне дивуйтесь: роботи вистачало всім. Батько був дуже набожний. А хлопці – воно знаєте, хлопці. Жирують на печі, а тоді ще й пісняка задеруть. То батько до них з дубцем: ану, вмивайте носи та марш мені до церкви.

Одного недільного дня вся сім'я пішла до утрені, а мене залишили господарювати. Я хоч і мала тільки 13 літ, а вже поралась не згірш, як і мати: витопила піч, зварила обід, погодувала худобу а коли батьки прийшли з церкви, я їм замість обіду новину: приходив, тату, посильний і казав, щоб ви йшли в сільраду. Із сільради батько прийшов як хмара. А другогодня комісія описала все наше майно: подушки, сапи, вила, коня, скриню, соху, поросят і навіть дерев'яну лопату, що нею хліб у піч садили.

У четвер приїхав із Зеленого Гаю сестрин чоловік Кирик Григорович – він Домаху тільки-но посватав, і взяв мене до себе погостювать. А насправді – це мене батьки спровадили, щоб і мене, малу, не забрали на висилку. Ото Кирик, з доброї душі мені, дитині, про це й похвалився. Я – в сльози: як і помирать, так з батьками разом. Одвозить мене зять знову в Кам'яне, а вдома вже ціла свайба: ті курей тягнуть, ті квашену капусту вигрібають, ті за самовар б'ються.

Другого дня батька, матір, мене, Уляну і братів Грицька, Івана та Олексія посадили в сани і повезли на станцію Рябушкина отправку в концтабори. Багато тоді сімей з Кам'яного вирвали: Лихини Ананія, Лапонога Філарета, Лапонога Ларіона, Лапонога Сергія...

Лапоноги і Лихини – це корінні-корінні кам'янчани, їхні роди ще з козацьких часів тягнуться. Здорові люди були. Не просто здорові, а таки здорові. Всіх ковтнули архангельські сніги та болота. І їх, і дітей їхніх ковтнули. У Лапонога Сергія дочки Соня й Марійка померли в бараці від простуди. У Лихини Ананія дочка Ліза простудилася, та так заболіла в неї голова, що й розумомстерялася, а тоді й померла.

На станції Рябушкинас прийняли прийомщики. Ще й тепер пам'ятається їхнє здивування: за що висилать цих Лапоногів: землі, як кіт наплакав, батраків не було й немає, господарство тільки на 39 карбованців податку витягує...

Ото повкидали нас у товарняк, замкнули двері (тільки в два пальці прорішку для духу лишили) і вперше відкрили аж у Тулі. Так вийшло, що кам'янчани хоч і грабували нас, але і в дорогу не зобідили. Залишили нам і харчів, і одежі. А от їхало з нами молоде подружжя Мальованих із Штепівки, Гриша і Меланія, так вони – ну зовсім роздягнуті. Кажуть: прали білизну на ополонці, прийшли додомуобмерзлі і оббовтані, а хату вже кінчають розтягувать. Так і в висилку їх одправили в чому стояли. Пізніше я Мілю стрічала на звіроферміпід Вельськом, вона там лисятником працювала. А вся сім'я Мальованих у Штепівці налічувала 14 душ. І всіх власті спровадили на лісоповали.

З нами їхав ще Гришин брат – Ваня Мальований. Ні одружений, ні парубок: його сільрадівці забрали з-за весільного столу. Він так був уражений сваволею властей і беззаконням, що захворів прямо на наших очах – враз. Розболіласьголова, вчепилась гарячка... Мама його і вкутувала, і доглядала, і голубила, і плакала разом з ним. Все не одходив од дверного прорішка, все хапав і хапав гарячими грудьми морозний вітер. Казав: це я з Україною прощаюся. Везуть мене на скорусмерть. Недовгі муки випали на його долю. Не дождався Ваня й до тепла. Загребли його в архангельських снігах.

Розчинили в Тулідвері, дозволили винести померлих і парашу і дали якоїсь побовтюхи. Побовтюху брали, а мерців виносити відмовились. "Повеземо" на "місце" і поховаємо по-християнськи, як і заведено на Україні", – сказали.

Щось до місяця ми їхали під Архангельськ. Приїхали в Няндом. А там люду вже, як ярмарок. Тамошніх із саньми позганяли, щоб нас у тайгу правили. А вони на нас глядя дивуються: "Ти, смотрі, хохли, а совсєм, как люді. Нам говорілі, что с однім глазом. Глянєт і вміг ізувєчіт, а оні, смотріте, крестятца, как і ми".

Людей садовили в сани і везли в тайгу. Це живих. Мертвих велено було залишити на місці. Матері з нічого тулили якісь ящики, шукали якусь ряднину, забивали-замотували в них захололих в дорозі діток і хоронили їх під кучками гілля, чи моху. Не можна передати того пекла, що стояло по дорозі з Няндома на Мошу. Плачі, голосіння. Матері сходили з розуму.

Зупинились у якомусь сільці. Ночували в занехаяному купецькому домі. Господар торгував пушниною, потім кудись збіг, а в домі проживала його хвора донька. Село це було людською перевалкою. Через два тижні людей погнали в Осинники. Дарма, що на вулиці був уже квітень, тайга ще тримала глибокі сніги і люті морози.

Осинники – це ні хутір, ні село. Це просто кілька бараків, збудованих мисливцями-глибинниками серед тайги. Не будинок-барак, а довга загорожа із колод, триярусні нари, а в кутку – кам'яна піч без димаря. Топиться "по-чорному". Накидається повна піч дров, запалюється, розкриваються всі вікна-двері, всі виходять з барака на мороз і заходять в барак, як уже перегорить піч і вийде з приміщення весь дим. Ось тоді вже можна влягатися спати. Не спання, а мука. Та й ця мука була сущим раєм після етапу.

Працездатних відразу відділили і погнали десь на лісоповал, а нас, дітей та немічних, залишили тут на вимирання. Харчувалися корою, підлідною рибою, а влітку грибами, клюквою – хто чим міг, та ще тим, що привозили з лісоповалу брати, зекономивши від свого жалюгідного харчу.

Влітку приїхала з Архангельська комісія в 12 душ і здивувалася: як ви сюди попали? Ми як узнали, що тут живуть хохли, не повірили. Це ж зовсім непридатне місце – суцільні болота. Тепер до морозів вам звідси не вийти.

А воно, по правді, уже й виходить гаразд нікому було. Душ по 20-30 щодня мерло. За півліта бараки спорожніли так, що й вітер гуляв.

Батько мій заслаб відразу. А тоді ще й застудився. Карбун на ліктеві його мучив. Од тої простуди й помер. Вигребли ми сяку-таку ямку... Доки його класти, а вона вже повна води. Вичерпали трохи та й плюхнули його в болотину. Спи, рабе Божий, а правильніше – сталінський рабе, хай тобі чужа земля рідною стане.

Тільки ж не стане та земля рідною, плаче Ганна Хомівна. Ніколи не стане. То могила наша. Ні-ні, не тільки батька мого, не тільки кам'янчан. То могила всієї України нашої. Скільки вона людей наших переїла, скільки горя нагорювала, скільки сліз там наших пролито, що вона аж підтекла на тих сльозах, болотами розквасилась. Чужа то земля. І бути їй чужою до кінця віку нашого. Ось і тепер чую по радіо: нам нічого ділить, у нас все спільне, одна земля, одні задачі, як "русскому родные просторы Украины, так и украинцу родная мать – Сибирь". Чую це і кажу: цур вам

і пек з такою ріднею. Може, вам Україна й мила, бо нікого вона не зобижала і з шматком хліба ні від кого не ховалася. А ваше болотиння руїну з моєї хати зробило, з усієї України – руїну, а з мене – Нюрку. Кажу їм: Галя я, Галя. Чуєте? Галя Лапоног. А вони регочуть у вічі: "Значить, Нюрка по-нашому".

Тих, хто вижив, по мерзлоті перегнали в Іксу. Там сухіше. Поставили наші люди щось до двох десятків бараків, з розрахунку одна загорода на кілька поріділих сімей. Мені вже 16-й стукнув – доросла, на роботу погнали. На лісоповал. Пила-дворучка, снігу – з головою, пилять – при корені і дайош норму за пайок. Попала я в бригаду полтавця Шийки. Здоровий був мужицяра, степовик. Першу ялину звалили з ним без передиху – шість кубометрів вийшло.

Прорабом нашим був Петро Олександрович Соколов. Із тамошніх, із вільних, і жив він у "вольному посьолку" кілометрів за десять од тайгових бараків. Ото він мене і запримітив, що до роботи беручка, та колись додому й запросив. Він, було, лося встрелить, а я з його жінкою за ніч того лося і впораю. А ще їсти їм варила. Тамошні жінки до кухні кебети не мають. І є з чого, а такого накуйовдять, що й свині не їстимуть.

Ото вже нам стало легше. Я потрохів і в барак приносила. То й мама, і сусіди поласують. Лізу, було, снігом десять кілометрів... І страх тоді чомусь не брав, де та й сила бралася. А на ранок запрягаю двох коней – Орла та Урядника і з мужиками на лісоповал.

Чого вночі ходила до Соколових? А того, що строжив: "Ти, Нюро, нікому не говори, що в нас буваєш. Мене вже викликали за те, що з висланцями знаюся. Одбрикався. А коли б ні – погані б були справи".

В 17 літ пішла в перший клас. Як зараз пам'ятаю свою першу вчительку Зіну Дмитрівну, теж із висланих з України. Підійшла, привіталася: "Добрий день, діти". А тоді як заплаче: "Та які ж ви діти, вже давно дорослі..."

Тільки ж не думайте, що школа – ото і весь клопіт. Ні-ні, норму на лісоповалі дай. Школа – це поза нормою.

За півтора року дійшла до п'ятого класу. Хочеш більшої грамоти – треба їхать аж у Вологду. З тих, що на волі, були такі, що й їхали, а виселенцям – зась. Я ж заяву у шостий клас написала. Так моє прізвище комендант викреслив. Розгнівався дуже: ти що – хочеш учительшою стать?

В 41-му році братів забрали на війну. А ми з мамою повернулись на Вкраїну аж у 44-му – племінниця витребувала: мовляв, і доглядатиму, і зодягатиму, і годуватиму – тільки одпустіть. А якби не одпустили – пропала б. Убралась до мене якась хвороба, що ніхто їй ладу не може дать. Усю мене струпами обкидало. І лице, і груди, і все-все тіло, як один великий остюкуватий корж. Цілу зиму я в племінниці в Зеленому Гаю на печі парилась і таки одігнала од себе смерть. А коли той корж із мене зсунувся, то я навесні вже й на сонечко вилізла. Сижу на призьбі, од вітру хитаюся – ось тут мене колгоспне начальство й узріло: "Одправим тебе, Галько, в Германію скотину приганять". "Та кудиж мені, як переді мною весь світ ще обертом ходить", – одказуюсь. "Нічого-нічого, в тебе нутро куркульське, не здохнеш", – регочуть.

Не знаю, яке там у мене нутро, а ми, Лапоноги, і справді були жилаві. На лісоповалі усі по одному шпальнику тягають та й то крекчуть, а брати – по два. Я

Рештки рясного роду Лапоногів із с. Кам'яне: Галя, Валя, Олексій, Іван, Яків, Марія, Устина, Марія, Устина та Таня.

теж – не утлої кості. Колись звалила сухарину, одвезу, думаю, матері, нехай у бараці топить. А один дурисвіт і причепився – не смій! Я коміль на сани звалила та й іду, щоб на підсанки верхняка закинуть, а він аншпуг – під колоду і беркиць її із саней. То я як схопила його в жмені, підняла над собою та як пожбурила в Іксу, аж шапка попливла. Ну, думаю, судитимуть, запруть тебе, Галько, в ізолятор, то й до суда не дотягнеш – заколієш. Якби це зробив котрийсь із виселенців-чоловіків, таке б і було, могли б не те, що судити, а й розстріляти. Мені ж повезло, обійшлося, тільки реготали дуже, що 16-літка мужицяру в Іксі викупала.

Ото нас, Лапоногів, тільки здоров'я й порятувало. А так оце згадую-згадую, хто ще, крім нас, повернувся з тої каторги, і згадати не можу.

Те здоров'я і в Германії мене порятувало. Раз душа сибірські болячки пересилила, то германські були вже легшими. Цілих дві тисячі кілометрів піхтурою. Тудище сяк-так, де на своїх, де на підводі, а де й поїздом – три місяці добиралися. А назад – наче піввіку отару гнала. І не розгубить треба, і встерегти, і напоїть, і нагодувать, і окоти прийнять... І це все в дорозі, в холодині, в болотині, в стрілянині – всього було. Наші солдати казали: "Ти, Галино, героїня і не менш. Ось повернешся додому – орден тобі дадуть і будеш всіма шанованою людиною". Не вгадали солдати. Ніхто й спасибі не сказав. А булий такі, хто ще й душу шпичкою копирснув: куркуляччя – воно живуче!

Із спогадів Олени Давидівни ДЕМЧЕНКО
(вул. Довгалівка в Лебедині)

Жили ми в Лебедині по вулиці Безимівка. Землі було щось із півтори десятини: піщуга-піщугою, тепер її сосновим лісом засадили, молода Кобцева посадка на ній росте. На ті півтори десятини, крім батька-матері, ще й нас восьмеро ротів: Василь, Іван, Федір, Гриша, Коля, Наталя, Галя і я. Старші – ті вже парубки: один на столяра вчився, другий – на жерстяника, а ми – таке, дріб'язок. Мені тоді років десять було, а Галі на п'ятий повернуло.

Робили всі по-чорному. Батьки в полі, а вся домашня робота на дітях була. Тоді не сонце дітвору будило, а навпаки. Розбуркаємати нас, найменшеньких, ще тільки сіріє, і марш у поле горобців ганяти. Ідемо з Галею, а ноги не несуть – страшно. Учора сусідськідіти казали, що коло Кобцевої посадки вовка бачили. Галя каже: "Лє, а можна, як вовк нападе, я за тебе заховаюся?" Ото такі були ми куркулі. Якщо по-правді, так куркулямистали оце тепер: нігті такі, що й носа не висякає, розмальоване, розпещене, розцяцьковане, а в голові – що завгодно, тільки не робота.

У колгосп ми пішли, не огинаючись. Батько казав так: меду там не лишнього, та й на нашій піщузі його не буде. Проробили в колгоспірік чи, мо', й два, а платні, крім спасибі, ніякої. Пішов батько в правління та й каже – як я на своїй латці поратимусь, так хоч діти з голодуне подохнуть. Оддайте мою телицю, і нехай ваш колгосп вам і буде. Треба сказать, що батько не із затурканих був, а грамотненький. Шевченка читав. Григорія Сковороду… Він його Варсавою величав. В розмові булоні-ні, та й вкине мудре вичитане слово. От і в суперечці з правлінцями таке було. Вони йому:

– Ми хліборобів у творчий колектив об'єднуємо.

А він:

– А навіщо ви тоді їх, як овець, у комунівськукошару загнали?

– Вони там будутьусі рівні, ні панів не буде, ні злиднів.

А батько на те по-Варсавиному:

– Що найглупіше, так це рівна рівність, яку невігласи людству даремно прищепити намагаються.

Правлінці скипіли:

– Так ти, чортів підкуркульник, нас невігласами обзиваєш? У наші соціалістичні преобразування не віриш?

А батько:

– Чого ж, вірю. Преобразування будуть. Та тільки не на користь вони людині, а на її згубу. Хіба ж можуть бути однакові статки у ледаря і в трудящого? Не можуть, бо "за різними враженими схильностями і житейська дорога різна", – ще раз батько вкинув Варсавину мудрість.

Правлінці аж спантеличились:

– Чи ти, Давиде, дурних книжок начитався, чи з великого ума в контрики лізеш? Ти що, з владою рогачами хочеш помірятися? Ну що ж – міряйсь, міряйсь.

Тож дуже й не сперечалися, тільки насварилися кріпко: не більш, як через тиждень-два сам на колінцях до колгоспуприповзеш. А вже другогодня "індусячий" податок принесли: "індусами" називали тих, хто захотів працювати індивідуально, ото їх і податками якимись непомірними обкладали.

Закусив батько губу, що було – спродав. Сплатив. А днів через три – ще більший податок. Продав батько телицю, дві кози, де кращу одіж, три дубові діжки – і залишився сам із матір'ю та нас купка на полику. Все одно на весь податок грошей не хватило. Пройшов тиждень (такий був встановлений строк для сплати податку) – з'явились урядовці описувать "движиме і недвижиме". Це вже під осінь було, холодами повіяло. "Движимого" у нас уже не було, а "недвижиме" – стара хата, клуня та хлів. Оцінили їх, описали – все одно на податок не вистачає. То ж, щоб з державою поквитатись за решту податку, присудили батькові шість місяців принуди і одробить цей строк у колгоспі.

ОГОЛОШЕННЯ

На 11 жовтня 1932 року, о 3-й годині,

ПРИЗНАЧАЮ

ТОРГИ

На продаж майна гр-на м. Лебедина, що мешкає по вул. Базимівці № 8. **Ткаченка Давида Савича**

ПРОДАЄТЬСЯ:

1. Будинок під залізом 19х9 оцінка 160 крб.
2. Сарай п'д соломою 16х6 » 95 »
3. Клуня » » 15х14 » 55 »
4. Ворота та тин » 15 »

Майно продається на задоволення вимог держави (не сплати різних податків).

Майно можна купити, як на місці, так і на знос.

Хто бажає купити, може подати заяву до камери судового виконавця про бажання.

Судовиконавець **Нікітін.**

Оголошення про розпродаж майна неплатника податку Ткаченка Давида Савича в газеті "За колективізацію".

Уповноважений регоче: "А що я тобі, Давиде, казав? Повзи тепер на колінцях до колгоспу. А не то – передумаю і замість шести місяців шість років втелющу".

Доки з тим уповноваженим лаялися, аж гульк – жевжики уже й хату розтягують: лати тріщать, лутки виважують... А керувавтими жевжиками Костенко Пантелій з Довгалівки. Цапом його дражнили. Голос у нього такий козинячий: "Ме-е-не не прошибе-бе-бете-е-е!" По сусідствуз ним у людей був цап, так не розбереш: чи то цап мекече, чи Пантелій балакає.

Помагачем у нього був ще один дурисвіт – Бакис з Безимівки. Все про світовуреволюцію кричав. Це по-вуличномуйого так, а прізвище зовсім інакше. Не будуназивати, а то як прочитає про свої чорні діла, то од переживання зовсім пропаде в чоловікаголос. Хто ж тоді будебаса тягнуть в церковномухорі на Кобижчі. Цікаво, чи й тепер у церковномухорі він знічев'я, як тоді, вигукує про світовуреволюцію?

Як почали нас розтягать, то я, хоч і мала, а найдужче "пробі" кричала. Так мене Бакис і вирішив заперти в сараї, шворнем хотів прогонич зачопити. А я той шворінь вирвала з його рук та як трахну його по правиці – він аж заскавучав, осоружний.

Оте "не прошибе-бе-бе-те-е-е" ще й зараз у вухах. Не Пантелій, а нелюд якийсь. Тещу свою за те, що в колгосп не пішла, викинув з хати, а хату в колгосп здав. І людей настрахав: хто пустить її ночувать, то й того розкуркулить.

Химка Пантюшка ногами не ходила. Спухла вся, на полику лежала. Так він її за коси з хати виволік і на дорозі кинув. Скільки тоді людських гнізд поруйнували! І головне – мовчи і не писни, бо ще гірше буде. Ні похвалитись нікому, ні поскаржитись. І залякані люди мовчали. Вмирали, а все одно мовчали. Батьків товариш – так той повкладав діток спати (у нього їх восьмеро чи дев'ятеро було), а тоді прикрив в'юшку і сам із жінкою коло них приліг. Прийшли "буксири" хату розкидать, а в хаті ціле кладовище.

Не став батько на коліна перед дурисвітами. Плюнув їм та й поїхав у Ленінград. Потайки, звичайно. А властям що? Немає хазяїна – заперли матір у буцигарню. Оце на Кобижчі, де тепер бібліотека, там і запирали. Та мати втекла. Переховувалась на Будильській у свого брата Семена. В копиці соломи ночувала. І старшу сестру мою, Наталю, в погребі коло церкви три доби держали: признавайся, куркульський вилупок, де батько.

А тут уже й голод почався. Зима ще й не всілася до пуття, а люди вже пухнуть, а люди вже мруть. Коли це од батька вісточка прийшла: тікайте всі сюди, тут хліба невпоїд, цілі гори.

Нездійми шапка Кирило із Шульгівки дав нам піввідра квашеної капусти на дорогу, а вночі і на залізницю вивів: хай вам Бог помагає.

Скільки того горя в дорозі надивилися! Хоч би й у Москві на вокзалі – прямо забито пухлими людьми. Гуртами по куточах скиглять, руки простягають – подайте, Христа ради! Люди в місто, поближче до хліба виповзти просяться. Тоді ні Москва, ні інші міста коло неї не голодували. Цього тернового вінка тільки Україна вдостоїлася. Та з вокзалу нікуди не можна: щоб зарази по місту не розносили, щоб вигляду столиці не псували. Та й роботи менше. В гурті подохли, гуртом повантажили, гуртом у Харківський чи Київський поїзд повкидали – їдьте звідки приїхали. А то розповзуться по всій Москві – тоді їх визбируй. Питає, було, тих нещасних мати: "Звідкіля ви, люди?" А вони: "З Київщини, з Білоцерківщини, з Катеринославщини, з Херсонщини". Та всі рослі, великі, не проти тамошніх. "Так у вас же там хліба, як море", – знову мати. А вони: "Було море, та більшовики вигребли все до зернини".

Ми й по Лебедину знали, як вигрібають. У кого вигребли, ті в першу чергу й померли. А найперше – діти. Вони тоді не в радість були, а на горе. Бондарка Тетяна своїх у Харків одвезла. На базар. Постійте, дітки, тут, а я піду хлібця вам куплю. Ото й по сьогодні вони того хлібця ждуть. Пізніш на собі волосся рвала – це ж я своїх діток зрадила.

Приїхали в Ленінград, а в батька й справді хліба гори: з їдальні недоїдки звозили на конюшню, то він де більших шматків наодкидає – вже ціла гора окрайців у кутку.

Як сіли ми коло тієї гори, як взялися за неї. Уже нас і пороздувало, уже й порозпирало, а ми ніяк не одірвемось...

А тоді Галя на запалення легенів захворіла. Тижнями згорала. А в лікарню – ні. "Я коло вас, мамо, хочу вмерти", – каже. А тоді ж як було? Дитину в лікарню, а самі хода. Кидали дітей.

Наталя – та пішла в найми. Такі, казала, гарні люди були – Марія та Василь Іванович. Вона їм і попере все, і їсти наготовить, і поприбирає, і на базар сходить. Вони прямо не натішаться нею. "Як ти, Наталіє, все встигаєш?" – питають. Наталя їм і дівчинку Ріту нянчила. Тепер вона лікарка – Маргарита Василівна!

А жили Іванови в достатку. Привезуть, було, їм ящиків п'ять-шість апельсинів – пий чай, хоч залийся. А тоді в Наталі руки на примусі обгоріли. Так вони по-людськи обійшлися: не вигнали, не виштовхали, а лікували.

В Ленінград тоді багато з України нашилося. І лебединців багато було. З Довгалівки Кирилко з жінкою Одаркою теж у Ленінград од голодуть втекли. Їду колись із ними в трамваї, а нас і машини, і мотоцикли обганяють. Я до того гамору вже звикла, а тітка Одарка вперше мотоцикла побачила. Як схопить чоловіка за руку та як підскоче: "Кирюша, Кирюша! Диви-диви, яке маленьке побігло!"

Тоді наших земляків за три версти буловидно. По-перше, всі вони рослі, крупні. А по-друге, до темпів міста не призвичаєні, мову тамошню не дуже розуміли. Гукають мамі матроси з машини: "Хазяюшка, держи подол – хлеба бросим!" А вона, бідна, не знає, що таке "подол". Насилу розтлумачили їй, що воно таке, регочуться. А вона з них: "Господи, які нетямущі. Це ж пелена!".

Нищені голодом і розкуркулювачами Олена Давидівна Демченко (Ткаченко) та Наталія Давидівна Фрол (Ткаченко) з чоловіками.

Ми з мамою і Галею подалися на роботу в радгосп "Гигант". Пололи брюкву, капусту, обгортали картоплю. Жили в казармі на другому поверсі. Чотири сім'ї втікачів з України – в одній кімнаті. Харчувалися, чим прийдеться. Найтривніш — це в батька на конюшні. А ще на вигоні паслися. Там асенізатори з бочок виливали, так на тих коржах-виливках щавель лопушистий ріс. Ото ми жмутами, жмутами та в рот. Люди, було: "Детки, не ешьте, там же нечистоты". А інші: "Дак это же хохлы. Сами не захотели свой хлеб растить. Приехали, лодыри, на наше иждивение, наш уже печеный кушать!"

А тоді я узнала дорогу до лікарні. Там недоїдки хліба викидались уже не "прості", а з маслом, з варенням. Не життя пішло, а розкіш. Мабуть, так і залишились би в тих краях, та от біда: ночами почали облави робить і безпаспортних відловлювать. Залітають серед ночі в казарму: "Ни с места, проверка паспортов!" Так ми з мамою вистрибнули колись у вікно з другого поверху, повикручували ноги, ледве доповзли в поле. Два тижні жили в скирті. Вночі виповзеш на щавель, напасешся та й знов у скирту. Мама ГПУ боялася, а я вовка. Ледь щось шелесне, так на мені все й холоне. А тоді мама зовсім невдало стрибнула і поламала ногу зовсім. От і стала скирта домівкою аж до снігів великих.

Господи, де тільки ми не жили, де тільки нас не носило. І в городі Луга жили, і в Великих Вікнах, і в Петергофі. Тільки не по самих містах, а по радгоспах, по польових бригадах. Радгосп "Гигант", "Крылья Советов", ще якийсь там... Всюди нас хватало. А тоді як зачастили: і цю ніч облава, і на другу ніч облава, і на третю... Порадились батько-мати та й давай додому збиратись. "Ну що, поїдемо, дітки?" – питають. – "Поїдемо, тату".

Увечері помолилась я Богу: "Святий Самсон, хай присниться мені сон: як найду знайду, тоді тут буду, не знайду нічого – додому дорога". І приснилося. Щось під мостом у болоті загубила. Шукала-шукала, та так і не знайшла. Прокинулась, а батько й мати уже вузлики в дорогу пов'язали. Вибрались на вокзал, поїзда ждемо. Коли це розголос пішов: Кірова вбито, Кірова вбито! Ми полякалися. Мама каже: "Давайте, дітки, бігом додому в Лебедин, а то ще на нас подумають, ми ж без паспортів".

Ото заморочені та застрахані були: як це з вокзалу та на Лебедин бігом?

Приїхали в Лебедин: ні кола, ні двора, ні картоплинки. Отаборились у хаті напіввимерлої рідні. Пішла мама у город та й стріла там Лізу Коржиху (дочка її Марія Іванівна у суді працює). Ото Ліза й дала їй капустину та кілька картоплин. А тоді позичили лопату, настругали нею на Вільшанці очеретуту й зварили борщ. Так і вижили.

Із спогадів Давида Савича ТКАЧЕНКА
(м. Лебедин)

Розказала Лєна оце так, як єсть. А про доколгоспну колотнечу забулася. Ні, я не про своє домашнє господарювання кажу, а про обчеське. Сам що: он твоя нивка, он конячина, чепіги в руки – й ори. Раніше вставатимеш, дужче потітимеш – і достаток більший буде. Тільки ж меду й тоді булоне лишнього. По-перше, землі, як кіт наплакав, а по-друге, не земля, а суцільна піщуга. Недарма її власті сосною засадили.

Була ще одна біда. Ну, от я посію півдесятини буряка. А де мені сівалку на це діло взять? Позичить – не підходить, бо в ту пору вона всім потрібна. Треба іміть свою. А на греця вона мені здалася, як у мене ниви тільки півдесятини? От і риють баби сапами доріжки, та й сіють вручну.

Багато так наробиш? Отож, як забалакали за тсози – я відразу погодився. І я, і Ведмідь, і Однороженко, і Романенко. Всі мої сусіди погодились. Ото й зробили десь дворів на 15 кооператив. А що? Разом оремо, разом сіємо. Уже й бурячище наше побільшало до 30 десятин. Тепер уже й сівалка стала при ділі, і мотига. Разом на залізницю буряк возили. Самі собі і возії, і орачі, і копачі, і бухгалтери. Патоку получали, цукру мішками... От і ожили трохи.

Коли тут як забігались власті: товариства – це не правильно, це губительно. Давайте колгоспи!

У товаристві ти не усуспільнював ні землі, ні коня, ні реманенту, ні самого себе. А в колгоспі – оддай все, а там будевидно. Поскрипіли – порипіли мужики, а як дужче придавили – довелось записатись. А коли так, то й поусуспільнювались А тоді як пішло, як поїхало...

Замість хазяїна став я бидлом. Тут Уляна колючок нагребла, щоб юшки напарить – іди до бригадира з пляшкою і поклоном, щоб коня дав.

По-перше, це не по моєму нутру. Хто він такий, щоб я перед ним шапкував? Ну й що, що партєйний? Так зате покидьок з покидька: гнидкою дражнили: недоросле, шепеляве, шолудиве, із самісіньких матюків стулене. Чи гоже мені, набожній людині, оте страмоття слухать? А тут ще й Уляна пішла на Білодідів луг по щавель і побачила свою уже усуспільненутелицю. Телиця теж хазяйку впізнала, заревла. Уляна й собі розплакалася. Ціле ревище вдвох учинили. Молодиця телицю обнімає, телиця молодицю вилизує і обоє плачуть, от і наполягла: кинь, Давиде, оте каїнове зілля, то хоч голодні не будемо. Ну й той... і кинув.

А далі Лєна все розказала. Чого вижив? Сила Божа порятувала. Ну й свого здоров'ячка було – не позичати, я думав, що мені й зносу не буде.

Як брали на дійсвітельну, так усіофіцерий лікарімене тільки по плечах поляпували: "Ай да крепиш, ай да крепиш". Я, як з германськоїприйшов, – ще козарлюгоюбув. Це вже тепер з'їздився. До чого дожився – коровою в ярмі правую, тьху: "Лишки, Мазуха, лишки". Та коли б мені хто в молодості сказав, що я буду коровою в ярмі колючки возить, я б йому, ярижникові, очі б заплював. Аж бач – довелося.

Збори товариства спільного обробітку землі з вулиці Кобижча в Лебедині.

Ото як приїхав я з Ленінграда, мене власті відразу – хап за загривок і в колгосп – одбувай там шість місяців принуди. Оті шість місяців здались мені за шість літ. Що робив? Спочатку поставили худобупасти. Воно б і нічого, так пасти ж заставили, по-перше, задарма, а по-друге – попід людськими городами. Ото я погнався за телям, що в шкодупішло, та й спіткнувся на купині. Упав на шпичак із зрубаної лозини. Так мені той шпичак вгородився в долоню і виліз отутечки – чуть тільки не під рукавом. Руку розперло, викручує, а бригадир: "Кінчилось твоє пастухування, бери косу". Коли б це ліву зранив – ще б не так, а то й кісся в руці не втримаю. А брать треба. Так я пристроїв кісся до правого ліктя, припетлював його і пішов у росу. Чим харчувалися тоді? На сінокосі смикали лепеху і біленькі стебельця смоктали – вони солодкі. А ще Лєна моркви приносила. А як косили жито, то тут цілий день рот не закривався – колосся жував. Хлопцям простіше: намнуть зерна повні кишені і смакують. А я одною рукою що намну?

Жили де? Приїхали з Ленінграда, а тут половина Лебедина вимерла. То ми й пішли до Йвана Демченка, племінника мого. Батьки його і всі-всі в хаті вимерли, а лишилося тільки два брати: Іван та Сашко. Ото ми в племінників поки що й отаборилися. А тоді Іван закомизився: як оддасте за мене Лєнку – живіть. Як тесть і теща. А як ні, то звиняйте. Боже, а Лєнці ще й чотирнадцяти немає. Іди, кажемо, Лєно, за свого брата, то й ми будемо якось коло тебе.

Одбувя оті шість місяців принуди в колгоспіта й пішов по організаціях шукати роботи. На куркуляку звичайно, начальство дивилося чортом, та роботу все-таки дали. І не де-небудь, а при самісінькій міськраді. І непогану – асенізатора. А що? Мені ця робота – краще не треба. Я до неї ще в ленінградах приловчився. Припруть отакенну-о баржу з фекаліями, а ми, "гімновози", маємо її за ніч у поле вивезти . От і в Лебедині: вночі туалети чистиш та бочкою за місто вивозиш. Три бочки наллєш, на вигін одвезеш – ужей світає. Коня – в конюшню, а в самого день, як год, попереду – що хоч переробиш.

Поробивсь я так трохи, оговтався, осмілів, а тоді й кажу начальству: хату ви в мене неправильно забрали, не куркулья, не куркуль. Ви мене податками спеціально в колгосп заганяли... А тепер ось будуватись думаю – мо', чим би допомогли? Сини вже підросли, сокиру в руках уже вміють тримати. То як, га? А мені самі реготні в очі: "Решеніє властей правомочно і нікакіх возраженій, а помочь лучшему "гавновозу" – поможем".

І справді, змилостивились – і таки помогли: продали мені рештки сторожки, що на Чупровій дачі стояла. З неї там сам зруб і лишився та й той розтягнутий.

Оцінили ту сторожкудорогувато. Тодіяк було: як для червоноармійця гражданської, чи там більшовика, чи, може, активіста – тоді дешевше. А як для бувшогокуркуля, так під саму зав'язку.

Поставив я своїм компаньйонам по роботі могорич, поїхали в ліс, розібрали той зруб та й привезли в Лебедин. Місце гарне для садиби мені виділили: на бугорку на Шкарупівці – вулиці. Тільки ж я тоді ох і надурив наші власті, ох і надув їм Катрю: заплатив за сам зруб, а привіз... Там за хатою в кропиві погріб був завалений. Я глядь, а в ньому отакенні чотири дубові стовпи – стояни привалені. Низ, правда, згнив, а верх свіжий-свіжісінький. Так я той погріб розкопав і витіг стовпи з ями. Два дні землю піряв. Ціле провалля вибатував. Поперек на тому проваллі уклав. Ледве випер ті стовпи з ями, аж оця-о грижа виліза. Подавіться, кажу властям подумки, моєю хатою, зате я в вас чотири стовпи вкрав: дубові, товсті, зубами не вгризеш. Та з них такі одвірки будуть, що ви од заздрості луснете. Сини дорікають. А я кажу: грижа тільки одна, а стовпів аж чотири.

Та тільки не повезло мені з тою хатою. Виставили ми стояни, зруб зрубали, ощепини кинули, діло до стропил-бантин дійшло. Яму вже викопали, щоб глину діставати на мазання. Коли це, ні сіло ні впало, виконавець з портфелем-халявою під рукою: "Уступітемєсто застройкі большевіку с 20-го года". "Та ми ж не самі це місце під забудовубрали, – кажемо. – Міськрада рішення написала, райвиконком затвердив. Ось і план є, і все-все". "Все ето так, но уступіте, ето заслужений человєк, учаснік гражданской войни, а ви кулаки". "Та в нас он уже й хата зведена. Валяти тепер, чи як?" "Зачем валять? Разберіте і перенесіте на следующуюусадьбу". "Нікуди я не піду, бо це законне моє місце", – одрубав я тій халяві. Так де там, як присне: "Твоє мєсто в Сібірі!" Та матюком мене, матюком. Бог з тобою, думаю. Власть єсть власть. Придуркуватавона, чи справедлива – все одно від Бога. Так і в писанії сказано. Так я ото розібрав той зруб та й почав наново будуватись. Ужене на бугорку а в долині. От тепер і мучуся: щовесни вода хату заливає. Сирість, стіни гниють...

Із спогадів Миколи Васильовича ПИЩОЛИ
(вул. Садова в Лебедині)

Як ітимете яром з теперішніх Топчіїв на Радчуки, то побачите залишки ставу. Ото над тим ставом і був колись хутір Пищоли. Розкішний ставок, а ще п'ять копанок у вербах та вільхах віяли ласкою і прохолодою. А в тій прохолодіна зеленому килимі білим разочком намиста розсипались хатки. Наче білі гуси ішли-дибцяли од ставу, а тодій присіли спочити над степовою дорогою. Вкублилися в зелене руно деревію та материнки, прикрилися вишневими холодкамита й задрімали...

Так розпочав свій спогад Микола Васильович Пищола.

Чим ще запам'ятався мені хутір? А чим? Буйними хлібами, силою-силенною птаства на ставку,

овечим гармидером і повними гарбами всякого добра, яке хуторяни везли на продаж і в Лебедин, і в Гадяч, і в Охтирку, і в Суми. Тоді країна ще не брала зобов'язання нагодувати народ до завершального року якоїсь там п'ятирічки, а народ, маючи землю, годував себе сам. Не по графіку, не по лімітах, не по калоріях, а через вільний труд. Людина змалку нахилялася до землі і черпала з неї свій достаток.

Мати моя пішла заміж на хутір з Лебедина з Панченкової вулиці (тепер Спортивна). По теперішніх мірках – річ небувала. Це ж не з хутора в місто, а навпаки. За мірками ж того часу – річ звичайна, бо і в містечку, і в хуторі годувальницею була та ж сама земля. І труд.

А трудитись в хуторі вміли. Сім'я обробляла свою нивку, пасла худобу птицю, ростила сад. А ще боронила своє добро від всіляких бандюг. Часи були тривожні. Ночами шастали втікачі з фронту – дезертири, з тюрем вивільнилося багато злодійкуватого елементу, який тільки й жив грабежем та розбоєм. Ото на ніч хуторяний замикали своїх корівок та коней в залізні пута.

Одної ночі хутір розбудив собачий лемент, іржання коней та голосіння жінок – налетіла банда зарізяк-грабіжників. Тоді я вже був підтоптаним гусопасом, тож події в хуторі запам'ятались добре. Злодії розчинили стайню, гребуть овес, в'ючать сіно, гонять з кошари овець, перепилюють терпугами пута... Керував розбійниками дебелий молодик, хвацько вигарцьовуючи на коні. В ньому і впізнав мій дід дезертира із сусіднього села Лихинівки Харитона Фролова. Впізнав і аж крикнув з подиву: "Харитоне, так це й ти тутечки?!"

Бандит не чекав такого і рвучко опустив на діда шаблюку. Старий тільки й встиг прикритись рукою. І враз обрубок правиці глухо впав на поріг.

Відступ автора

В одному з номерів повітової газети "Лебединские известия" за 1918 рік читаємо: "...В воскресение в с. Влизьки Боровенской волости во двор Д. С. Влезькова явилось шесть вооруженных бандитов с целью обыска оружия. Не найдя ничего, бандиты ушли, предупредив хозяина не говорить об этом никому. Между бандитами опознаны участники в убийстве Нагорного и в разбойных нападениях на Чупаховский завод – военнопленный австриец Гнурян и Хар. Фролов".

Чи не та ж сама банда напала і на хутір Пищоли?

Пізніше Фролов воював і за радянську владу, і проти радянської влади, буянив, арештовувався. Зрештою, влада знищила його й могилу. Та, оговтавшись, поставила йому пам'ятник.

– Отак і став мій дідусь безруким, – продовжує розповідь Микола Васильович. – На отой обрубок-культю пошила йому бабуся такий собі капшук, і в мій обов'язок входило прив'язувати той капшук до дідового плеча. "Ану, закапшуч мене, внучку," – просить, було, дід. І я закапшучую.

З руками людина чи безрука, та як до землі прикора – без роботи не сидітиме. Отак і дід Сергій Прокопович Пищола. І за сохою ходив, і худобу порав, а примостивши до обрубка-культі шмат гужа, вправляв у нього кісся і займав ручку разом з усіма. Такими прикорими до роботи і синів виховав, і внуків. На чужий трудне зазіхали, але й свій цінували. Саме тому й не сиділи без хліба. Але ж і світу білого за роботою не бачили. Троє коней, дві корови, п'ятнадцятеро овець, три свиноматки, гуси, кури, качки,

на ниві хліб сіяли, буряки, картоплю – його ж усе порати треба. А ще коноплі тіпать, прясти, ткать. Тут не дня – ночі мало. "Це тепер жінки зманіжилися, – каже оповідач. – Посідають кололавки і ждуть, доки їм молока привезуть пляшкового. Хоч і півдня сидітимуть та все "бу-бу-бу" – владу гудять: "тяжола жисть", "незащіщона старость"... А раніше про це не говорили, не бідкалися, а робили. Як ото стільки часу під магазином сидіти, краще б козу попасли, то без пляшкового б обійшлися. Ні, кажуть, ми – городські, молоко нехай село доє".

Як почали в Гудимівці заганять у сози, батько відразу сказав: "Гуртове – чортове. Соз не для нас. Тудитаких лебців нашиється, що не обробиш. Краще вже на себе самі ярмуватимемось".

– Так що, Василю, не підеш у соз? – питають його в сільраді.

– А що я там забувся. І син мій, Іван, не піде. Ми вже якось самі собі раду дамо.

А другогодня знов виклик у сільраду. Та додомувже не одпустили, погнали в Лебедин, у тюрму. І батька, і його сина, а мого дядька Івана. Він уже був і жонатий і одділився: своя хата, комора, коровуйому дали, коня, порося і п'ятеро овець. Ото обох і зацибрили. Мовляв, своїм непослухом "неправільно действуют на окружающих". Мати – до сільради: "За що ви їх?" "А щоб совєцького фасаду на деревні не портілі, стопроцентної колективізації, а ще потому, що класовий ворог", – сказали. За батькомзабрали і коней, і корову, і плуг, і дроги, і борону. А птицю не всю вибрали – на ставку була. Та пізніш виявилось – вони навмисне так зробили, бо захотілося їм, бач, в розстрочку забрать. Оце як вечір, так і їдуть, нашими ж кіньми. Хто їде? А хто: Руденко Семен, Башівник, Безуглий – це сільрадівські активісти. А командувавними той же таки Фролов. Начальство його легендарним командиромназивало, а прості люди – легендарним розбійником.

Приїдуть, наріжуть гусей, мати їм понасмажує, горілки наставить. Нап'ються, наїдяться, а тоді ще по гусаку під полу – і поїхали. Завтра знову: "Став, Катре, самогон, розкуркулення продолжається". Бувало, що й коня десь кинуть, то він додому й прибіжить. Тодізавтра чужим приїдуть і нашого заберуть. Отак кілька разів налітали розкуркулювать, аж доки і скриню опустошили, і погріб. Щоб не померли з голоду, мати оддала дочку на прокорм до свого батька в Лебедин, до Сергія Йосиповича Панченка. Там вона й зимувала.

А в березні місяці серед ночі сани підрулили до самого порога, активісти гупнули в двері чоботищами: "Собирайтесь! На висилку! Дайом два часа!"

Тоїж ночі саньми і повезли бабусю Катрю, маму і мене малого на станцію Грушеве (Рябушки). А поїздом з Лебедина на ту ж таки станцію і батька з Іваном привезли. Всі майже босі, голі. Як вигнали з хати, так і повезли.

Приймав людей од лебединських "заготовачів" прийомщик з Архангельська: "Почему раздеты, почему босые? Вы едете туда, где морозы под пятьдесят, а снега двухметровые. Где ваши знаменитые хохлацкие кожухи?". "Як де, – каже мати, – Фролов із своїми виводками забрав: і кожухи, і валянки, і все-все".

А Фролов сам тут-осьдечки. Він своєю персоною здавав хуторян прийомщику. Так той прийомщик як напосів на нашого "героя": "Даю чотири години, і щоб кожухи були тут". І диво дивне: як той Фролов зміг встигнути, а кожухи– таки привіз. І не чиїсь там, а й батьків, і Йванів, і мій, і материну кожушанку

Бачить мати, що прийомщик не з виродків попався і вперлася: нікудине поїду, під колеса ляжу, а не поїду, доки дочку не привезете – хто вам дозволив сім'ю розлучати? "Дочка в бігах, – докладають здатчики, – її розискують. І як знайдуть – Сибір не мине". "Не в бігах, не в бігах, а в свого дідуся на прокормів Лебедині, в Панченковомупровулку в Сергія Йосиповича Панченка", – наполягає мати.

Хтось із фроловців знов повіявся в Лебедин і таки привіз добряче перелякану сестричку. А Фролов до лоба крутить: ото дурна баба – сама дочку на висилку, на явну погибіль потягла. "Нехай і дурна, – мати на те, – нехай і вигібіємо, так зате сім'єю вкупі, а не вроздріб".

Отак і покотилисьми на північ. Вагони – товарняки, в них двохяруснінари. Ні опалення, ні води. Десь через тиждень-другий брязне замок, заскрегоче засув, одсунеться стулкадверей, тоді конвойні дозволять винести парашу, води набрати, якщо вона поблизу трапиться. І знову – засув і замок. Їсти ж – не питай.

У вагоні відправлялося по 20 сімей. Великі чи малі сім'ї – не мало значення: 20 сімей і квит. Та тоді малих сімей і не було. У нас та в сусіда нашого Пищоли Мартина Івановича найменші. У нас — шість чоловік, у нього п'ятеро: він, жінка Секлета, два сини – Семен та Грицько і дочка Валя. А були сім'ї і по 10 і по 12 чоловік: наб'ють людей, як тютюну в люльку. Холод, сморід, стогін хворих і голосіння над покійниками. І все це майже в темноті: єдине віконечковгорі і те заґратоване. Не од солодкогомеду склали виселенці сумну пісню:

У 30-му году, було діло у марту,
Було діло уночі – нас забрали палачі.
У вагони посаджали, їсти-пити не давали,
І на сєвєр проводжали.
А на сєвєр привезли – тут і діло нам дали...

Де-де, а в тайзі діла вистачало. Через кілька тижнів серед морозної ночі потяг з бранцями зупинився серед архангельських лісів на станції Няндом. Тут нас уже ждало десь за півтисячі саней – зігнали архангельських мужиків перевезти живий товар в глибину тайги на різні ділянки лісорозробок. Односельці прагнули триматись купи. "Правте нас хоч і в пекло, тільки не розлучайте", – казали. Тамошні прийомщики не дуже й перечили. І все ж біда: на якусь ділянку циркуляромзаписано, скажімо, 200 чоловік, а односельців набагато більше. Ото й ділять, ото й смичуть людину з гурту, як те бидло: луч, луч, луч! Плачі, голосіння. Прощавай, братику! Прощавайте, сваточку! Не гнівайтеся, куме, простіть, як, мо', щось завинив перед вами! Хто зостанеться живим, поклоніться селу нашому, і нивці нашій, і лісочку веселому, і ставочку тихенькому! Прощавайте, рідні!

Сльози... сльози... сльози... Я вже не кажу, як виносили з вагонів покійників, як їх ховали в снігах, як надривались в плачах над покійними матерями діти, як тужили матері над народженими в дорозі і замерзлими синочками і донечками – своїми янголятками... Тогоне можна передати.

Лісовою дорогою з Няндома санна валка потяглась в бік сільця Міхрені. Це за 60 кілометрів од першого перевалочного пункту. На санях сякі-такі пожитки. Гурти людей – піхтурою. Десь на половині шляху на лісовомуроздоріжжі, і знов серед ночі (вочевидь, так робилось навмисне), розпочався новий поділ людей.

Виявляється, що на лісорозробки в Міхренськомуквадраті потрібно менше людей, ніж гнали. Томуполовину одділили на Лімський квадрат. Це десь за 15-20 кілометрів вбік. Знову прощання, знову голосіння, знову плачі.

На третю ніч придибуляли на "місце". Власне, слово "місце" – поняття відносне, бо постійного місця у виселенця нема. Де тільки не рубали ліс, якими тільки ріками не сплавляли своє горе: ріка Войзеро, річка Міхреньга, річка Калаксел, річка Ікса, річка Орьма, річка Шалакуша, озеро Моша – все тайга, тайга, тайга.

Запитую Миколу Васильовича: "Це далеко од Вельська?" "Ні, – каже, – це рядом, якихось 200 кілометрів. Я у Вельськ по шматки ходив, щоб з голоду не здохнути".

А булотак, – продовжувавоповідач, – спочаткурозмістили всіх по бараках сім'ями. Барак як барак, двохярусні нари, стіни – ялинові колоди, дах – ялинова кора, людей – як оселедців у бочці. Посеред бараку бочка-піч. Хтось із старих-немічних підкидає в неї дрова цілу ніч. Коло груби тепло, а далі – мороз по шкурі шкребе. На нарах вільного місця й не питай. Якщо вночі хтось по нужді встав – лягти вже ніде. Ото відрахуєщ, яким по рахункулежав, і лягаєш поверх якось там, сплячі розсунуться, то й ти добудешночі. Годівля– 200 грамів хліба глевкогота баланда з брюкви, а норму дай. Не даси – хліба не дадуть, баланди обріжуть. Отакий харч. Тохто міг, той і пішов по селах жебракувать. Спочаткудітвора, потім старші, а як почали з голодупухнуть – всяк простягував руку. Села там обрідні, за 20 – 30 кілометрів одне від одного. Та й на люд вони не густі. А каторжан нагнали видимо-невидимо. Ото селяни спочаткуділились шматком, а далі бачать, що скоро й самі жебраками стануть – запротестували, почали скаржитись своєму начальству: "Уж дюже много хохлов бродіт". Ось тоді висилка і стала суцільним пеклом. Усіх виселених розділили на дві групи. Працездатних одправили подалі в тайгу.

Там вони були безвихідно. Дітей і немічних відправили подалі від села і од працюючих батьків у покинуті бараки, де вже вирубка скінчилася. Тожбачились діти з батьками десь раз в місяць, а то й менше. Тут теж був пайок: 20 грамів крупи і 200 грамів хліба на чоловіка. Якимось чином бабусям вдавалось розжитись трішки борошенця, і тоді вони добавляли його в тирсу з гнилої берези та махру з товченого сіна і пекли так звані "сталінські ляпанці-давучки".

Я жив з бабусею і мамою в бараці, а батько, брат і сестра, як працездатні, пиляли ліс за 30 кілометрів од нас. Сирість, мошкара, виснажлива норма і проклятий сталінський раціон косили людей не згірш чуми. Заготовляли простий шпальник – це майже триметрові колоди, шпальник двойний – це колоди по п'ять з половиною метрів. А ще – переводний брус, пиловочник, телеграфні стовпи, мостостроєвський ліс, рудстойку.. Яка норма? Здоровому чоловіковівиконати можна. Тоспочаткуй виконували. А доходязій півнорми не під силу. Нема норми – немає й пайка. Ото й іди під мох в болото. Косила костомахаголови українські густими покосами. Оце староста бараку іде у виселок доповідати комендантові: так, мовляв, і так – за ніч вмерло в бараці троє там, чи четверо та ще п'ятеро доходять. Начальство запише прізвища померлих і накаже копати яму.

Копання в тамошніх краях гірке: мокреча, коріння, мошкара. Тожвиходило копать душ 15–20. Вийдуть копачі, розгребуть хмиз на галявині, доки ямку видовбуть,

дивись, ще чиясь душа в рай полетіла. Як не з тих, що на нарах в передсмерті корчилися, так хтось із копачів з білим світом розпрощався. Було й таке: пішло копати яму на померлого семеро чоловіків, а повернулись тільки двоє. Беріть, люди, лопати та йдіть на підмогу – померли наші копачі.

"Рік перелому" – не зовсім вірно. "Роки перелому" – вірніше. А ще вірніше – роки перелому селянського хребта. Скільки на тих болотах люду нашого вилягло. Воістино кістками ті болота вигачені. А розпочалось те вигачування ще в ті часи, коли Україна втратила свою державність. Уже цар Петро-Розпинатель тисячними валками погнав козаків з України рити ладозькі канали, рубати тайгу, на болоті будувати свою нову столицю. В сімнадцятім році змінилась влада: царя булоназвано сатрапом, його державу – тюрмою народів, та не змінилась політика визиску і знищення народів. З Україною, та чи тільки з нею, й надалі поводились, як із завойованою колонією, а з її народом, з нами цебто, як з рабами...

– Я не знаю, скільки виселенців загинуло в перший рік, та впевнений, що більше двох третин, – каже Микола Васильович.

В першу зиму у двох сільрадах разом (Лімській та Міхренській) виселенців стало менше, ніж спочатку булов одній. І це ще були сільради більш благополучні. Північніше доходило майже до повного винищення людей.

Вимерлі лісорозробки тут же поповнювались новими партіями каторжан з України. Хто загинув, питаєте? Боже, чи тоді думалось, що оце прийдеться записувати. Їх – тисячі. А з близьких – Малюта Йона Федорович із жінкою. Це межирічани. Зарили в болоті. Крамар Михайло Лаврович – земляк наш. Теж під мохом лежить. І жінка його там же. А ще Пащенко Григорій з жінкою. Сини десь по тайзі розбрелися, а вони під ведмежою стежкою спочивають. Зубко Іван – з Рябушок висланий. На річці Іксі ліс сплавляв. Там його мошкара і з'їла. Сім'я Веприцьких з хутора Веприцького: двоє стариків – років по 80, двоє молодших – років по 50 – вимерли в тайзі. А діти Микола, Іван, Олексій і двоє дівчат пішли в тайгу пастися, і десь їх болота ковтнули. Ось тепер і запитайте партійних дурисвітів: сім'я – вісім чоловік і жодного працездатного – навіщо їх виселяти було? Для роботи? Чи для того, щоб виконати план по куркульському поголів'ю?

Чотири сім'ї з Лихинівки (тепер Семенівка): Лихина Михайло з сім'єю, Лихина Настя з сім'єю, Лихина Микола з жінкою і трьома дітками – син Йона і дочки Дуся та Марійка. А четверта сім'я... забувся, як прізвище.

– Устелили землю трупом козацькії діти, – зітхає Микола Васильович. І веде розповідь далі. – З Павленок були: Павленко Семен з жінкою Марією та дітками і Павленко Ілля – теж з жінкою та дітками. З хутора Бузовика, що під Довжиком, були Галкіни (дід та бабця). Завгородні та Кузьменки з-під Сум. А ще Ніценки... Давиденки... Лапоноги були. Всі вимерли. Одна дівчинка лишилася – Ганнуся. Ще жива. Десь в Пристайловому живе.

Виживали там тільки дуже і дуже міцні молодим здоров'ям. Всіх інших перетрощив млин смерті. Були й такі, кому вдалось втекти. Тільки ж таке щастя траплялось не кожному. Частіше – доженуть, зловлять, приведуть на місце і закатують. Було й інше. Пам'ятаю випадок – збігло четверо наших земляків з Міхренського виселку. Дорога була не з легких – 60 кілометрів тайгою аж до

Няндома. А там уже залізниця. Ото комендант і догнав їх. Так вони тому коменданту такої боби дали, що ов-ва, а самі втекли-таки додому.

Наша сім'я од смерті рятувалась найдовше. І це завдяки тим шматкам, що я носив. Як-не-як, мені тоді вже стукнуло15 літ. По роках ще дитина, а по житейській терниці – дорослий. Ото я й вивчив дороги закутка Архангельщини і особливо довкола озера Моша. На його берегах було понад 60 сіл, бо вода в тих краях і годувальниця, і дорога. Ото й пішов од села до села: подайте, Христа ради. Де прогонять, де собакою нацькують, а де й нагодують.

На один обходтратив тижнів два або три. Ночував, де прийдеться: під кущем, в копиці сіна, в когось під тином. Зате і сам прохарчуюсь та ще щось і в барак принесу. З того пожитку носив і батькові, братові та сестрі на лісоповал дещицю. Коли б не те жебракування, пропали б ми ще в першу зиму.

Тільки ж піти по шматки – це ще півділа. Треба, щоб про ту відлучкуне знали ні комендант, ні староста бараку. Інакше біда. Я пішов з торбиною, а матір за те – в холоднубаню. Баня – це пустий, голий зруб, клітка з колод. Ото замкнуть її там на всю відлучкуі нехай конає. Три дні син у відлучці – нехай три дні й мати мерзне, як раніш не задубіє. Тиждень – то й тиждень. А повернешся – ще й тебе посадять.

Друга біда – жебраків відловлювали спеціальні команди. Там одного, там другого, десь третього – і садовили в клітки. Отак протримають у клітці чи якомусь льоху, доки партія душ в 20-30 не набереться, а тоді гонять етапом до виселки. Не дай Бог, було жебракові попастись – мало хто цілим з того етапу повертався. А тоді ще й "вдома" начувайся.

Та голод – це ще не вся біда. Страшніше – допити. Ледве повлазять лісоруби в барак, тільки попадають на нари, тільки очі склеплять, аж тут команда: "мать-перемать", такий-то й такий-то — на вихід, комендантвикликає. Ми, дітвора, бігали до комендатури на ті екзекуції дивиться. Засядемо в кропиві під вікном і прислухаємось. У вікні чорний силует коменданта: признавайся, "мать-перемать", хоход, где золотішкоспрятал. Стогін, крики. Як батька катували, я під вікном сидів. Божечко, як тільки його мордували. І плакав, і кричав, і просився... А я вже наревівся... Отак і Павленка Іллю (з Павленок) комендантзашилив. Здоровий такий чоловік був, рука, як граблище. Та вузлувата- вузлувата. Долоня – суцільне одне мозолище, аж порепана. А на лісоповалі зсохся весь, одна тінь од нього ходила. Кілька ночей мордував комендант дядька Іллю. А тоді втелющив йому 10 років і погнав на Соловки.

Їх тоді тисячами хапали. Прямо на лісоповалі: під конвой і до коменданта. Із тих тисяч, із тих, кого я знаю, тільки один дядько Ілля й повернувся, – каже Микола Васильович. – Та жити вже не жив. Похаркав трохи кров'ю та й помер. Діти його – Володька, Олексій і дочка (забувся, як звати) розлізлись по бараках і слід їхній пропав.

Батька мого комендант теж щоночі допитував: оддай, сука, золото. А батько: "Яке в старця золото..." Наганом бив дуже, заюшив всього. А тоді — в етап і на Соловки. Та в дорозі в батька попухли ноги, а щоб з ним не панькатись, його просто викинули з тайзі. Приліз батько в барак – тільки й того, що живий. Весну сорок

другого ще протіг, а в червні й помер. За ним і мати пішла. Тільки на два тижні пережила хазяїна.

Чорною згадкою, як занози, засіли в душі прізвища комендантів: Каштанов, Григорьєв, Заборський. Особливо лютим був Боригін. Здоровий такий. Тут у Лебедині немає такого й чоловіка, щоб порівнять. Здоровий, придуркуватий і лютий. Це в Міхреньзі він комендантився. Це він батька збивав. А як інших нівечив: канчуком, наганом, що під руку попадеться. У мене стріляв. Я човном під очеретом плив, а він з берега матюччя пре. Чого – не знаю. Здогадався уже пізніше: мабуть, що не пішов з усіма ліс гасить. Я од тих матюків хлюп-хлюп – та в очерет. Так він по мені цілу обойму випустив.

Це, так би мовити, з пана пан. А були й з хама пани. От хоч би й Дудка. Піде дитина по шматки, а він мерщій до коменданта та шіп-шіп тому на вухо: такий-то й такий-то в бігах. Ото й мучать тоді батька-матір. А то й увесь барак переведуть на чорний режим. Тоді держись. Так люди йому шворку на шию та й ублаготворили. І могилки не насипали.

Важка то каторга – лісоповал. Щастя в одному, що там болота: рубали ліс тільки взимку, а влітку гнали на роботу в колгосп. Недалеко від Няндома було трудпоселення Ікса. Там створили колгосп. Ото нас і перегнали туди. А так як бараки ще до нашого приходу були забиті людом, то нас поселили на горищі бараку. Кімнату дали вже пізніше, як барак вимер. Розмір кімнатки – три на три метри і жило в ній: нас шестеро, сім'ї межирічан Йони Федоровича Малюти (дружину звали Іванівна, а сина Олексієм) та ще Михайла Лаврентійовича Крамаря (жінку звали Федорівна).

Всього одинадцять чоловік, і це на дев'яти квадратних метрах. Ще пізніше нас поселили в селі Збоєвському на горищі хазяйської хати Грибанова Василя Антиповича. Теж глузування: ну нащо ми тому Грибанову потрібні над головою? Та слово коменданта – закон. Зігнали на горище в одну кімнату п'ять сімей, 24 чоловіки. Нас шестеро, Веприцьких восьмеро, Подоляків двоє, дві сім'ї Павленків... Про які ліжка питаєте? Покотом, ще й не вміщалися. Про які санітарні умови кажете? Тут якби швидше надихать, щоб зігрітись, щоб од холоду не околубнути. Голод, холоді хвороби прямо викошували людей. Особливо жаль малих діток. Скільки їх там вигибіло! І не стільки від голоду, як від холоду в першу зиму. Мені то що? Я вже дорослий – 15 літ. А малий дріб'язок увесь виліг.

Мені теж смерть в потилицю дихала. Двосторонній мокрий плеврит в тих умовах – це не жарти. А врятував мене від смерті...комсомол. Тут груди кольками розпирає, гарячка спалює, світ не розвидняється, а на лісоповал іди, норму дай. Так я й написав заяву в комсомол. Це в 1938 році було. В той час, та ще там, та ще з виселенців – це такий патріотизм, що ну. Ото й зняли мене з лісоруба, дали долікуватись і настановили десятником. А тоді зразу – майстром. А ще згодом — уповноваженим міністерства заготівель, інспектором "Маслопрому". Таких, як я, на Україні звали "польмінзага". "Ховайтесь, кури, польмінзага йде".

Ходив я по сільських хатах (по тих, що й шматки вимолював) і нагадував, що двір уже прострочив здачу молока, шерсті чи там яєць. А народ там відчайдушний. Особливо як в крамниці горілка є. Тоді дивись: у двір заходь, а хвіртку не поспішай зачиняти, бо прийдеться через тин стрибати... Вилетить така собі "Альонушка"

“А мене від голоду порятував комсомольський квиток. Як став комсомольцем - уже, значить, свій. Уже тобі й должность уповноваженого міністерства заготівель - польмінзаг. (“Ховайтесь, кури, польмінзага йде”). На знімку: ліворуч Іван Васильович Пищола.

на поріг і відразу очі сторч: “Чево пришел, паршивец казенный?” “За вами, хозяюшка, должок: 32 кілограми м’яса, 6 кілограмів масла. Та ще торішнього стільки ж... А тоді ще яйця, шерсть, молоко...”

Тоді “Альонушка” на грудях сорочку – рип, вихудлими торбинками теліп – ось тобі, паршивець, моє молоко. Сарафан вгору – ось тобі моя шерсть, а тоді повернеться – ось тобі моє м’ясо!

Микола Васильович витягує з шухляди комсомольський квиток. “Це мій рятівник, – каже. – Номер 7958318. Воно хоч і не зручно, що на цю картонку розмінявся. Та що поробиш – жить хотілося. А не проявив би я “патріотизм”, давно б мої кістки лишайники їли”.

“А в партію, – питаю, – не думали поступать?” “Ні, не думав, – відповідає: – По-перше, більш життя не допікало. А головне – порозумнішав. Людські злидні мене просвітили та оті жінки, що в сказаний спосіб натурподатоксплачували”.

Розповів Микола Васильович про своє життя-буття, а тоді й каже:

– Я оце подумки як пройдуся по всіх кайданних етапах наших, як обдумаю кожну дрібничку історії, повірте – все розумію: і чого грабували нас, і чого убивали нас, і чого вимордовувала Москва душі наші. А одного не розумію: ну, чого ми такий рабський народ? Нас стріляють, давлять, вирубують, видушують, а багато хто знов своєї: без Москви пропадемо. Та ніхто ще од труда для себе не пропадав. І ми не пропадемо. Навпаки: воскреснемо. І не рабами, не холуями, а людьми станемо. Чуєте? Людьми!

Спогади Уляни Сергіївни ГОНЧАРЕНКО (с. Ворожба)

Ми на Ботвинівці жили. Це той куток, що коло теперішнього колгоспного току. У батька Сергія Павловича Гончаренка і матері Насті Федорівни було десятеро дітей. П’ятеро вже дорослі, а решта – дріб’язок. З господарства – двоє свиней, двоє коней, дві корови, десяток-півтора овець. На таку сім’ю дві корови – не так уже й багато. Та власті причепили ярлика – куркулі. Може, по-їхньому ми й куркулі були, а як згадаю, скільки коло землі та коло худобитруда було, так не куркуліми, а справжнісінькі раби. Як по-чесному, так куркуліми зараз: у чоловіка пенсія, у мене пенсія, квартира державна, натоплено, вода підведена, без хліба не сидимо. Увесь клопіт – щоб якась пилинка на меблях не причепилася. А тоді... Батько-мати в полі порають, старшенький корів пасе, коней треба вночі напасти, за вівцями

тільки й дивись – такі дурні, так в шкодуй пруться. Найменшенькі гусей доглядають. А ще ж городина, садовина, по двору робота. У хлопців ціле літо коса в руках, у дівчат – сапи. То тільки з боку завидно, а так пристав котрогось до того хазяйства – "пробі" кричатиме. Ти й не роби, а тільки щодня встань до зорі та ляж опівночі і то вже страшно. А ще ж треба і прясти, і просо товкти, і січку парить, і шить, і варить, і ткать...

Як прийшли з хати вигонить, мені тоді 11 років було, Сашкові – 10, Фросі – 8, а найменшій Федорочці – четвертий пішов. Спочатку забрали батька, а тоді й брата Івана. Заперли їх у казьонному погребі. Це зимою діло було. А тоді забрали в нас усе-усе: і худобу і курей, і подушки, і що в погребі було, і що в коморі. Навіть те, що в печі варилося. В хаті лемент, крик. Ми голосимо, мати "пробі" кричить, собашників проклинає: "Трясця вашому батькові – хорошої власті на вас немає!" Коли це двері – рип і заходе в хату міліціонер. Ремінями переснований, при кашкеті, високий такий. Я зраділа. Аякже, прийшов той, що захищає усіх од вуркаганів і злодіїв. Вчепилась йому за ногу: "Дядечку міліціонер, – кричу, – проженіть оцих хуліганів, бо вони маму обіжають". Та кричу! Та плачу! А він на матір: "Убери этого щенка, а то я тебя, суку, уберу". Ото з тих пір я й не вірю ніякій міліції. Так ми з матір'ю нічого й не викричали. Забрала бригада все наше майно, а самим наказали збиратися на висилку. Старші мої брати та сестри, які жили вже своїми сім'ями, позбігалися рятувати: Оксана, Марія, Андрій, Федір. Так де там – одігнали. Боже, скільки того голосіння було, скільки сліз, горе яке глибоке. Та хіба отак нас самих? Півсела... Мабуть, за всі віки Ворожба такого розору не знала.

Вкинули матір у сани і нас п'ятеро та й повезли на залізницю. Куди – не знаю, бо малою була. Знаю тільки, що вагон-телятник увесь нарами був заставлений, а людей на нарах, як оселедців у бочці. Посередині грубка-буржуйка і параша. Перед самою відправкою привезли батька і брата Івана. А ще брата Андрія з сімейством, тоді чомусь од одправки його звільнили.

Тих мук не передати. Харчі, самі знаєте які: хто що встиг з дому прихопити. Води – Бог дасть. Протяги, холоднеча, хворих піввагона. Запам'ятався один парубок, з животом мучився. Його прямо силою на парашу садовлять, а він соромиться та аж стогне з болю. Так і помер, бідний, в муках.

У Няндомі, це біля Архангельська, нас ждали уже з саньми. Похоронили люди померлих та й потупцювали в тайгу. Матір з дітьми погнали в один бік, а батька з Іваном – у другий. І так усіх. Плачу, голосіння – аж тайга чорніє. Пізніш сім'ї, правда, з'єднали. Тільки як з'єднали? Вважалось, що чоловіки живуть тут, з нами, а насправді тільки бачились.

Жили в бараках: ні їжі, ні води. Кругом болота, а напитись води немає. Болоттям та гниллю несе, таким задухом давить, що аж нудно стає. Не пам'ятаю того дня, щоб в бараці не було покійника. Спочатку нас, дітвору, строжили – не галасуйте, покійник у хаті. А далі уже так узвичаїлося... Дорослі над покійником тужать, а ми в хрещика круг них скачемо.

Першою померла найменшенька – Федорочка. Тільки-но її поховали, як захворіла мама. Її одправили в інфекційний барак. Переказали батькові на лісоповал,

що діти лишились безпризорні. Та він на прощання з жінкою вже не прийшов, а вважай, приліз – виснажений, знесилений, хворий. Та живою матір уже не застав.

Мене з сестричкою теж підкосив тиф. Але знайшлись добрі люди – одвезли нас в Няндом в лікарню. Як видужали і повернулись у барак, так батька вже не було– помер. Пам'ятаю, ми ходили з Фросею між горбиками в тайзі і шукали його могилку. Ревемо і шукаємо...

Ото так. Жили люди, коло землі трудилися, ночей не досипали, в труді аж з ніг падали, діток в послуху ростили... А тоді їх за те – в тайгу, в могилу – здихайте. Де хлопці поділися? Іван та Сашко –молодці. Порадились з батьком-матір'ю і в перше ж літо дали дьору на Україну. Мати каже: тікайте, дітки, то, мо', хоч ви виживете. І справді вижили. Меду, правда, не бачили, та хоч живі лишилися.

А ми з Фросею попали в дитячий будинок в місті Плесецьк. Далі життя, як і в усіх казенних дітей. Не хочу його ні хвалить, ні гудить. Скажу тільки, що не дай Бог його нікому.

Від автора

У Сумському обласному архіві вдалось знайти два листи Анастасії Федорівни Гончаренко з проханням зглянутись на малолітніх дітей і не висилати їх. Листи писані чужою рукою, а Настя Федорівна тільки сяк-так нашкрябала своє прізвище. Ось вони:

"Начальнику міліції Ворожбянського району
Граж. слоб. Ворожбы
Настасії Федоровни Гончаренко
ЗАЯВА

У меня семейство состоит из пяти душ: одна девочка 3 года, другому мальчику 9 год, третья девочка 8 год, четвертому 12 год, пятому 16 год, а потом и я совершенно больная.

Прошу Вас, що я не могу никуда выезжать к выселке.

Настя Гончаренко.

До голови Ворожбянського Р.В.К.
від гр. сл. Ворожби
Гончаренкової Насті Федоровни
ЗАЯВА

Мій чоловік Гончаренко Сергій і син Іван арестовані по постанові Президії Р. В. К. будуть вислані за межі України. В зв'язку з тим, що я сама хвора і маю малолітніх дітей, а саме: дочка – 13, син – 9, дочка – 8, дочка – 4, прохаю Ворожбинський Райвиконком мене не висилать, а залишить в моєму селі.

До цього прикладаю звірку лікаря від 12.III.30 р. № 192

12.III.30р. До цього Гончаренкова, а за неписьменну
підпис".

До листа додана згадувана довідка Ворожбянської районної лікарні двадцятої меддільниці, в якій зазначено, що Анастасія Гончаренко справді має тяжку жіночу хворобу. Як бачимо, не зглянулись, вислали. Угноїли людьми архангельську тайгу, посиротили дітей.

Із спогадів Івана Васильовича МАЙСЬКОГО
(вул. Фролова № 63 в Лебедині)

Я будуказати не тільки за 33-й рік. Життя мені таке випало, що довгі роки був голодним, з чотирьох літ той голод в мене вчепився, калікою зробив, життя понівечив. А розпочалося все з того ж таки чорного тридцять третього.

Мені тоді було 4 роки, або десь біля цього. Вдягачка – одна сорочина. Сидиш, кублишся, в калачиках пасешся. Зимою – та ж сорочина, а сидиш на підвіконні і ждеш матір – може, щось принесе.

Матір свою я бачив мало. Цілими днями вона була в побігеньках – все вишукувала їжу. Інколи приносила мені в черепочку патоки, інколи ляпанців з гнилої картоплі. Жуєш, а їжа та все нутро вивертає. Мати і плаче, і лається, і просить: їж, дитино, бо помреш.

Я заслаб, був уже далі нікуди, то мати винесла мене в садок, нарвала якогось бур'яну – тиче в рот: їж. А я плачу, відвертаюся. Кинула мати той жмут, сіла та й плаче: чим я тебе, моє горе, годувати буду?

А ще, пам'ятаю, зварила мати суп із жолудів: чорний такий, гіркий. А серед жолудів плавали біленькі крихітки із випрошених у когось матір'ю і потовчених кількох квасолин. Я ті крихітки виловлюю, а мати нервує, лається: їж все вряд, бо пропадеш, дитино.

А одного разу принесла м'яса вонючого... А тоді не стала нічого приносити. Поставить пустий кошик серед хати, сяде на лаві і тужить. А я голову – в кошика і нюхаю, нюхаю, нюхаю. Він мені і картоплею, і патокою, і грушками пахне.

Тільки це вже пізніш. А найдавніший спогад – це як увалили в хату якісь люди і полізли до скрині. Мати кидалась на них, кусала їх за плечі, вони викручували мамі руки і таки забрали із скрині полотно і кожушанку

Десь уже по теплу мати заходилась шити мені із старого сіряка пальтечко і черевички. Як зараз пам'ятаю: ранок сонячний, мати мені черевички приміряє, аж тут далеко щось як загуде. Питаю матір: "Що то таке гуде, мамо?" А вона: "Ось дошию і підемо з тобою подивимось", – каже.

Взула вона мені черевички, взяла за руку, і ми пішли. Довго йшли, у мене боліли ноги, не булосили, кілька разів сідав відпочивати. Мати злилася, тягла мене за руку: йди вже ти, горе моє.

Не знаю вже чому, а ще як виходив з дому, в мене було відчуття, що мати хоче зовсім мене світ за очі завести. А вдома була дорога для мене річ – блискуча коробочка з-під вазеліну. Я нею бавився. Ото я і взяв її з собою в пазуху на спомин про домівку. Звідки таке відчуття – не знаю. Може, мати хвалилась кому про свій задум, може, їй хтось радив, а я чув – не знаю. Але відчуття було.

Ось так ми прийшли на залізничну станцію, завела мене мати у вагон і каже: ти, Ваню, посидь, а я піду хліба куплю. Ото як пішла... та й по сьогодні. Кондукторша як узнала в жінок, що мене "одна женщина оставила" – винесла з вагона і обережно поставила на бруківку. Поїзд чмихнув і замиготів вагонами. В мене аж голова завертілася.

Довго я тинявся по станції, а тоді залізничник однісмене в дошкільний дитячий будинок. Це в Богодуховівбуло. Переспав я в ізоляторі, а другогодня вихователька й запитує: “Як тебе, хлопчику, звати?” “Ваня”, – кажу. “А прізвище?”. Мовчу, бо не знаю. “Ну, що ж, Ваню, тоді буде твоє прізвище Майський. Ваня Майський – запам’ятав?”

Харчі в дитбудинкубулинікудишні, діти такі голоднібули, що аж скавучать хотілося. Та все ж з голодуне мерли. Паслися на молочаї, на лопуцьках, калачиках, шпориші. А ще – листя вишні. Його так не вжуєш, а як трубочкою згорнути – піддається. Тільки ж і гірке, і терпке, і нудотне дуже. Не діти були– скелети. Аж кісточкамиторохтіли. Таких дражнили: “Скєлєт – 40 лєт, голова на палочці, пузо на скакалочці...” Вчили нас там піонерських пісень. Уже не пам’ятаю, в якому дитбудинкуяку вчили. А слова й тепер знаю:

З піснею про Сталіна починаєм день –
Кращих ми не знаємо на землі пісень...

А тоді ще:

Сталин – наша слава боевая, Сталин – нашей юности полет.
С песнями борясь и побеждая, наш народ за Сталиным идет.

А через кількамісяців у дитбудинокпочали приходити матері. Діти їх пізнають, плачуть. Жінки – до начальства, в ноги: оддайте діточок, спасибі, що прохарчували, спасибі, що не вигибіли. Тотих дітей і одпустили по домівках.

Якби ви знали, як я ждав свою матір! Ні, не прийшла...

Спливав час. Ото й погнала мене лиха доля спочатку в Кириківку, далі – в Охтирку. В Охтирці табір був у монастирі. А як розпочалась війна, повезли нас в Середню Азію: Кермене... Кінемех... Абкент...

Їжа – одна чорна затірка. А робота важка – бавовну збирали. Щоб якось не подохнути, діти ловили їжаків і пекли їх в огні. Хто їв – ще тримався на ногах. Я ж їсти не міг. От і заслаб – далі нікуди. То мене, як заслаблого, отправили з поля в табір на поправку. Вийшло ж зовсім навпаки.

В спеку в горах танули сніги, і ріка почала виходити з берегів, затоплювати городи. Ото начальство табору й послало нас споруджуватиземляний вал, щоб не впустити на городи навісну воду.

Гатки робили в самий дикунський спосіб. Узбек заступом одкопував кілограмів на 10-12 гливтяк землі і лопатою гехкав його на наші плечі. Ми ж біжком перли ту грудомахудо берега і накладали вал.

Не знаю вже, скільки одпер я тих ковалків, та тільки одного разу, як бухнувся мені на плечі важелезний гливтяк, в мене щось болячелуснулов спині. Далі розболілось в боку. Плакався я вихователям, плакався лікарям – відповідь булаоднакова: “сачок”, “страна истекает кровью в войне, а он симулировать вздумал”. Ярлик симулянта з мене зняли вже тоді, як на спині почав рости горб. Мені його і ламали, і зживляли, знов ламали – чотири роки пролежав горілиць у гіпсові, ще чотири роки фізичних і моральних тортур. А тут уже почали привозити поранених у війні, і лікарню треба було звільняти од таких як я – безперспективних. То прикутих до ліжка калік і заходились розпихати в кишлаки. А щоб ми не ремствували, казали: “Веземо вас до професора”. Отож вкинули мене на носилки, далі на кибитку – і в кишлак.

Здоров’я моє настільки було слабке, що я кілька разів помирав. А одного разу лікарі навіть підтвердили смерть і мене одправили в холодильникмертвецької.

Хтось із тих, хто мав мене розтинати, засумнівався: він, мабуть, ще живий... Які тільки муки – болі були після того холодильника. А тоді почав я сліпнути...

Тяжких мук в кишлаку і згадувать не хочеться. Проте, може, саме їм наперекір я підвівся з ліжка. Трапилась мені хороша людина з репресованих: медсестра і вчителька Белла Олександрівна Рогозіна. Харків'янка, землячка. Ото вона мене і підгодовувала потайки.

Іван Васильович Майський зі своєю рятівницею Беллою Олександрівною Рогозіною.

Ходити вчився півроку. А ще вчився малювати. Самотужки. Малював стінгазету, писав лозунги: "Спасибо партии родной, спасибо нашему отцу, дорогому Иосифу Виссарионовичу за счастливое детство", "Под знаменем Ленина, под руководством Сталина – вперед, к победе коммунизма". За плакати мені платили. Копійки, звичайно, але платили. Почав я ті копійки збирати про чорний день, хоч у мене тоді всі дні були чорними.

Виписали мене із лікарні немічного, вихудлого, на милицях, і весь тулубу гіпсові. А виписуючи, видали і вдягачку, ту, в якій мене дитиною поклали в лікарню: пальтечко, черевички, штанці. Потім зжалілись і замість тих речей дозволили виписатись в полосатій лікарняній одежі і видали на дорогу два кілограми сухарів. Зібраних грошей вистачило на квиток до Харкова та на парусинові туфлі. Ото на тих сухарях я й приїхав на Україну. Ой, ні – збрехав: у Пензі якась жіночка, бачучи, що я ледве животію, одрізала мені шматочок хліба і помастила його маслом. Як я тільки плакав над тим шматочком, прямо облив його слізьми. А в Харкові впав на землю і виціловував вужеї, виціловував. Чуєте, люди, я на рідній землі, я вдома, я на Україні!

Вицілував свою землю, напригортався до неї та й пішов на базар продавати туфлі, бо голод— не тітка. Роззувся і став у ряд. А в очах вогники стрибають, ось-ось упаду з голоду. Я й просив за них сущі копійки, а одна тіточка як наполяглася: оддай за половину прошеного і квит. Та вступилася інша: ти що, не бачиш, що він сам босий стоїть, і продає їх того, що од безхліб'я вітром валиться.

Та на базарі я не впав. Продав туфлі, купив хліба, під'їв і приліг у скверику на лавці. Розбудив мене міліціонер: "Ваши документы!". Показав я йому довідку – виписку з лікарні, то його мов хто на копил нап'яв: "Убирайтесь сейчас же из Харькова. Чтоб за 24 часа твоего здесь и духа не было!"

Ото я й пішов у село Хорошеве під Харковом у будинок інвалідів. Це вже холоди були, приморозки. Там мене прийняли, але взувачку дали аж ген-ген, як випали великі сніги. А спочатку так і ходив босоніж: по інею, по мерзляках. Ноги, як буряки, червоні, набубнявіють, дерев'яні робляться. А що робить? Треба дибулять, пастися, бо їсти хочеться. У тому Хорошеві з мене ворога радвлади зробили. Нас водили в будку обладнану під лазню: холодно, протяги, а на стелі в долоню завтовшки іней улігся. То я взяв та й написав на тому іней: "Хто хоче смерті, той знайде її тут". Хтось доніс. Попотягали тоді...

Зрештою, перевели з того концтабору в Лебединський будинокінвалідів. З нього вибрався тільки в 1958 році. От і порахуйте: 25 літ тяжких мук та поневірянь. А за віщо? За що? Кому я завинив? Сталіну? Косіору? Постишеву? Більшовицькій партії?

Від автора

Роками Іван Васильович Майський розшукувавсвою рідню. Поза Лебедином, поза Люботином, поза Богодуховим.. Видрукуваву газеті прохання – допоможіть знайти батьківськесело. І люди відгукнулисьна спільне горе. З усієї Україниполетіли листи і в кожному: ти наш, Ваню. Ти наш братик. Усесходиться. І хата над ставом була, і сливняк за хатою, і дорога, і ліс, і залізниця, і звали братика Ванею – він десь дівся в ЗЗ-му. Приїжджай, рідний братику, ждемо.

Після 17 років лежання в гіпсі, після всіх потрясінь Іван Васильович Майський знайшов свою рідню.

Й Іван Васильович їде. Ходить вулицямисела, щось зринає в пам'яті, щось не сходиться. У кожній поїздці наплачеться та й повертає в Лебедин. Десятки листів. Десятки сіл. Яке то лихо прокотилосянашою Україною, коли так рясно страшних збігів? Скільки матерів на Україні вчинили так, як і його мати. І яким лютим повинно бути горе, щоб штовхнути їх на такий вчинок. Скільки дитячих доль розвіяв по світах той чорний рік. Скільки діток осиротіло, скільки сердець зранило. Тожнемає творцям того злочину прощення. Немає і не будево віки віків.

Із спогадів Марини Федорівни ДУБИНИ (с. Горки)

Спасибі товаришу Сталіну за те, що він нас розкуркулив. Хай йому і земля пухом буде, і людські прокльони за похвалуздадуться.

Ні, справді. Ми, як жили ще із землі, то таким потом земельку поливали, такими трудами хліб діставався, що бодай і не вертається. А як розкуркулили – як на світ народилися. В Москву, в Ленінград весь рід виїхав – не життя, а розкіш. Ви думаєте, чого москвичі-ленінградці не рвуться в колгоспники? Бо село – це тюрма, пекло, а столичне життя – це рай... Сама його скуштувала, того так і кажу.

А розпочалось розкуркулення з того, що батька мого Дубину Федора Калістратовича, як заможного, в колгоспне прийняли. До того ж він в 1916 році три місяці був волосним старшиною. Це як по-теперішньому, так голова сільради. От і постановили його розкуркулити.

Тодіяк було? Будь ти хоч і безграмотним, і ледачим, хоч і бовдуромбудь, а в начальстві ходитимеш, аби лише про світовуреволюцію на зборах горлопанив. А якщо хочеш ще й у партію вступить, то на ділі докажи свою відданість – з'їж когось із селян. І чим більше ти сусідів з'їси, тим у тебе більша пролетарська свідомість. Ото голова Червленівського комнезаму Михайло Кірпікін і старався перед владою. Замолоду був ворюга з ворюг, по тюрмах сидів. А тоді став як знахідка для радянської влади – ось вам, люди, поводир! Що там казать: банда булане гірш, ніж тепер буває.

Так от одна з полільниць і сказала уполномоченомуз району, що Кірпікін нічний злодій, він з її чоловікомсидів у тюрмі за крадіжки. Так його до партії й не прийняли. Даром, виходить, старався чоловік. Не став справдішнім начальником, начебто, як і справдішній бандит, але без диплома.

Розкуркулювалинас Степан Курась, Петро Дубина... Багато тоді дармоїдів було, не будузгадувать, щоб на старість ворогів не нажити.

А які ми багачі? Булаcвоя сівалка, ручна віялка та кінь. Батько був релігійний і казав, що всі оті віялки-сіялки, то прах. Найбільше багатство – хороші діти. А булоїх у нього десятеро: Явдоха, Варка, Ганна, Марія, Марина, Параска, Наталка, Павло, Іван та Яків. Ото ми всі після розкуркуленняй розлізлися, кудиочі бачили. Хто в Крим, хто в Москву, хто в Ленінград. А батько в селі залишився, на квартирі жив. В Криму теж робота в полі. Селянська, важка, виснажлива. А в Москві... Справжнісінький рай. Прокидаються, як уже сонце засліпить. На роботуйдуть, як уже сонце в потилицю пече. А зарплата... в селі такої зроду не булоі не буденіколи. В магазинах – чого тільки твоя душа забажає.

Батьковіж у селі жилось – не дай Бог нікому. Знайшлись три виродки, написали на батька таємний донос, що він начебто ворог трудового народу. Іде батько з поля, колгоспну картоплю цілий день копав, іде, ноги волоче, а назустріч йому начальство:

"Ти арестован".

Вісімнадцять місяців тримали батька в Харкові на ХолоднійГорі. А визволив його звідти Калінін. Я ж у ту пору вже москвичкою зробилася (паспорт я собі за хабара дістала). Пішла до Калініна, розказала все, розплакалася. Каже: "Говори толькоправду, девица, мы все равно проверим".

І перевірили. Виявилось, то оббрехали батька. Єдина правда в доносі, – що батько до церкви ходить. А тоді викликали тих оббріхувачіву Харків, поставили перед батькомта й кажуть, щоб подавав на них у суд. А батько: "Хай їм Бог буде суддею".

Чого московський рай покинула? Приїхала в село родичів провідати, а тут війна розпочалася. От і знов я стала селянкою.

Ще ось що скажу. Нас теперішнє начальство голодом лякає. Бреше. Ох і бреше. Ніякогоголодуне буде. Пенсію дають, аж шість тисяч приносять. Картопля в погребі є. Аби тільки не вернулись до влади ті, що по погребах лазять, що запіччя розколупують. Як не вернуться, то виживем. Всією Україноювиживем.

Із спогадів Григорія Юхимовича ФРОЛА
(м. Лебедин)

Це я по нещастю в Лебедині опинився. Сам же я межиріцький. Село наше козацьке, ще й понині там зберігся козацький поділ на сотні. Рід наш і давній, і видний. Прадід мій був козаком. На той час земельні наділи в козаківстановили 25 десятин. Дід Сергій більше думав про чарку, ніж про господарство. Тож коли батькові довелось хазяїнувать, то мав він в трьох руках по три четверті десятини. Свого хліба інколи тільки до Різдва й вистачало. А, бач, все одно пустили під один ранжир – куркуль. Оддайте, кажу, хоч оті законні сім тисяч за те, що худобузабрали, і хату, й те, що в хаті. Тепер за ті сім тисяч хіба що одні підштаники купиш, та для мене і то гроші. Не положено, кажуть. То куркулям гроші сплачують, а у вас хату забрали за несплату податків. Ось як! А хіба його можна сплатить, як той податок втричі більший, ніж усе господарство коштує.

А причепилися до батька через церкву. Батько прислужував у Преображенській церкві, а тоді таких власті дуже ненавиділи. На батька казали – опіум. Батько їм на те: "Я за діток своїх молюсь, за їхнє здоров'я Бога прохаю. П'ятеро їх у мене: Іван, Федір, Гриша, Михайло та Настя. І всі слабенькими дуже вродилися".

Скільки тоді людей із світу зігнали! Я теж до того лиха причетний. Влада мене сотенним настановила. Це тільки звучить мовби геройськи – сотенний! А насправді це розсильний од сільради по своїй сотні: повістки розносити, в сільраду когось там викликати... А чергувать в сільраді треба булобезвилазно. Сільрадівці цілу ніч п'ють та голосують, кого і коли розкуркулювати, а ти сиди і жди остаточного рішення. Прийду додомута вже наплачуся-наплачуся. Ну, звідки така біда на наші голови?

Єдине в нас багатство в дворі було – це кінний однолемішний плужок "саковський". Не ореш, а граєшся. Кинеш чепігу, то він і сам оре. Ото як уже побачили, що й нас із світу зживуть, батько й каже: "Бери, Гришо, на воза плужокта два мішки збіжжя – мовби в поле сіять їдеш. Мішок проса завезеш сватам у Падалки, нехай про чорний день приховають. А другий мішок із конопляним сім'ям – у Михайлівку. В одному місці два мішки ненадійно ховать. Знайдуть і обидва заберуть".

Зробив я так, як батько велів, а плужка у ярок укинув. Бери його прах – все одно одберуть.

Повертаюся додому, а мене люди перестрівають: "Не їдь, хлопче, додому. Вас саме собашники розтягують, то заодно й коня заберуть, і воза. Ти краще в Лебедин їдь та продай там хоч і за безцінок – якусь копійкута матимеш. А так – пропаде".

Не послухав я мудрих людей. Навпаки, галопом погнав коня додому. Аякже, дома горе, а я десь вештаюся. Тільки-но під'їхав, а собашники уже й вчепилися за уздечку. от добре, що ти приїхав. До батька аж сичать насмішками: "Ну, що, захистив

тебе твій Бог од пролетарського возмездя?" Це так і Сорока, і Шумило, і Хомич з вісімнадцятоїсотні сичали. А всього розкуркулювачів душ 10 було. Крім тих мішків, що по людях я одвіз, батько ще мішок у клуні під кулями заховав. Каже: "Хай мене Бог простить: не собі ховав, а діткам. По десять кіл на душу. Може ж визимують?" Так де там! Сорока швидко знайшов батькові схови.

З того часу й почалися для нас муки. Хто раніше пішов із світу, раніше й розпрощався з ними, а за мою душу вчепилися надовго. Ходили по квартирах в Межирічі, в Киселівці, потім в Лебедин перебралися на Новопетрівську вулицю. Та Сорока і тут нас винюхав. Прийшов з активісткою Шкарупихою (вона по вулиці Карабанівка жила) і ще раз пограбував. Я в той час за Штепівкою наймитував, заробив мішок горох і справив костюм. От Сорока з Шкарупихою усе й забрали. Так ми тоді всі й покотили в Харків на заводи. Там і вижили. А батько лишився в Лебедині. В Чернецькому робив у полі. На разовій казенній баланді й ноги витіг. Не знаємо, де його й кісточки тліють. То я вже пізніш насипав могилку поряд з материною та й провідую її в поминальні дні. Десь у бур'янах помер і брат Іван.

Мати за свій вік більше 20 квартир поміняла. Пенсії рівно десятка, а квартира коштувала 25. Як хочеш, так і живи. Михайла на війні вбито. Може б, за сина більше платили, так військкомат вперся: "Нет у нас Фрола Михайла. Нет и не было. Есть Михаил Фролов". А хіба мати винна в тому, що військові писарчуки писали українські прізвища на свій копил?

Тільки ми з Довгалівки перейшли на квартиру в Ламахівку, аж тут війна. На другий день я вже на одправці був. Бач як. І куркуляка, і "злосний елемент", і "неплательщик налогів", а як смаленим запахло, в перший же день зашилили.

Дали пляшку "горючки", гвинтівку, 20 патронів і вперед, Грицьку, в лоб на танки.

Почеп, Сураж, Брянськ. Кров, лайка, зойки, стогін, "мать-перемать"... А закінчилось все це після трьох місяців війни тим, що сидимо у якійсь вирві закривавлені, а зверху команда: "Русь, вилазь".

Далі концтабір, голод, холод, знущання. Ноги опухли майже так, як і в 33-му. Опинився аж у Франції. Копав протитанкові рови понад Ла-Маншем. Потім союзницький десант, ще один полон, уже американський, і роботи в хазяїнів коло Ліверпуля. Хліб тракторною молотаркою молотили, худобу порали. Якщо хтось мріяв про комунізм, в розумінні земного царства, так я його отам бачив і пожив у ньому. Робили по своїх силах, годували через кожні дві години. І не аби чим, а людською хорошою їжею. Як дві години минуло, так господар і несе корзинку бутербродів. Вдягли нас пристойно, ще й заробітну плату платили. Обіди варили самі. З свининою. Навіть англійці ходили нашого борщу їсти. Хліба вволю. Дивина: я в себе вдома, в Союзі, в хлібній країні хліба не наїдався, а в Англії їж – не хочу.

А тоді приїхали в табір радянські агітатори. Батюшок привезли, молитовнички нам роздали. "Моліться, кажуть, руські рицарі, Богу за те, що він од смерті вас порятував, і просіть, щоб допоміг благополучно додому, до своїх діточок повернутись. Батьківщина-мати жде своїх героїв".

Думаю: бубоніть, бубоніть. Я радянського раю вже отак нанюхався, та все одно чужого не хочу. Хай буде, як буде, а моя стежка тільки додому, на Україну.

Та не так сталося, як гадалося. Тих, хто погодився повернутись додому, повантажили на корабель і – на Мурманськ. Тільки одчалили од берега, відразу

повідбирали в нас молитовники і почалися допити: яка частина, як потрапив у полон, чого не застрелився, а здався фашистам. То я по своїй простоті візьми і ляпни: "Хіба я вже зовсім дурний, щоб стрілятись?" А вони: "Так, по-твоєму, Йосип Вісаріонович наказ писав тільки для дурнів?" Та за барки мене, за шиворот. От і довелось відбутище шість років висилки в Карелії: і на лісоповалі був, і пічникував. Повернувся в Лебедин уже в п'ятдесяті роки. Ходив по заробітках, по колгоспах. Пильщикував. Стелюги, поздовжня пила, гамарка і терпуг – ото і весь мій немудрий інструмент. Три копійки за один сантиметр. Гарбузівка, Ярощі, Бакути, Зелена Роща, Вільшана – пів-області з пилою обходив.

Як стали учасникам війни хорошу пенсію давать, пішов і я у військкомат. А мені: "У вас, діду, немає посвідчення учасника війни". "Так видайте", – кажу. "Не числитесь ви в списках, що воювали. Багато Фролових є, а от Фрола немає". Тож ідіть, діду, з Богом".

Я й пішов. Тільки ж знов колотить голову думка: один і не нюхав пороху, а йому: звольте, батюшка, це вам тисячі на хлібець. А тут і окопи в болотах під Москвою довбав, і концтабори здоров'я з'їли, і висилки за той придуркуватий наказ спробував – і не учасник. Мабуть, знов якийсь писарчук моє прізвище переплутав. Тільки ж не Фролов я, не Фролов. Я Григорій Фрол. Чуєте, Фрол. З межиріцької козацької сотні. І дід мій, і прадід були Фроли.

Так і не витребував я собі кращої пенсії. Одержую, що крізь три стулені державні пальці протече.

А ще весь вік принижень, насмішок, презирств – куркуль. І наче не бачать, що той "куркуль" тільки на кінець віку на власну халупу зіп'явся. Розмір: шість на чотири, із призьбою разом. Як викинути піч та сінці, то лишиться тільки дванадцять квадратних метрів. А на тих метрах: я з жоною, четверо дітей, паралізована мати, немічна теща і двійко козенят коло полика.

Мені вже сира земля сниться. Небагато вже осталось козакувать. А доживаю віку з єдиною думкою: чи скоро звільниться Україна від своїх гнобителів? Вірю: скоро. Хоч, правду кажучи, мені од тих гнобителів навіть слова покаяння не треба. Мені оце якби кізка швидше окотилася, щоб молочко діждати. З молочком воно, знаєте, веселіше.

Із спогадів Марії Парфилівни КУЩОВОЇ (с. Боровенька)

Щоб не сказали, що брешу, дивіться самі. Оце із цієї хати нас вигнали в 30-му році. Куркулі, сказали. Чого куркулі? Того, що хата під залізом і погріб похідний. А тепер погляньте, яка була хата в куркуля. Дві кімнати та сіни. Пройдіться по селу, чи знайдете в когось таку? Ні. Навіть в самого найбіднішого селянина хата краща.

Вигнали з хати батька, матір, бабусю Горпину і троє дітей: мене, Шуру та братика Сергійка. Жили по людях, по квартирах. Батько працював на торфорозробці в Боровеньці. А тоді його "чорний

ворон" забрав. Більше батька ми не бачили. Не так давно дали мені документ, що ніякий він не ворог, а звичайнісінький селянин. А розстріляли його просто так. Такий був час, сказали.

Написала я заяву, щоб повернули пограбоване більшовиками майно, а мені й кажуть: вам причитається за батька двомісячний його оклад в тій організації, де він працював. "Е, кажу, немає вже торфорозробки". "А торф куди возили?" — питають. "У Будилку в спиртозавод "кукушка" возила". "От нехай вам завод і сплачує".

Не пішла я до того заводу. Тогоне пішла, щоб мені там до лоба пальцем не покрутили. Хіба мало організацій, куди з Боровеньки торф возили? Може, вони мені порадили б ще до паровоза — "кукушки" звернутись: чи не заплатить? Так я плюнула на всі походеньки та впала правлінню колгоспу в ноги і кажу: виселяйте своїх курей з батькової хати та будуя в ній жити. Ось так і живу.

"Куркульці" Марії Кущовій повернули хату і вона заходилась її ремонтувати.

Від автора

Жахливіших умов, в яких живе "куркулька" Марія Кущова, годі придумати. Ні стільця, ні стола, ні підлоги і стеля на підпірках. З усього умеблювання – вбитий в долівку кілок і три дошки, на ньому – полик. Спасибі, каже Марія Парфилівна колгоспові, що хоч тамбурець дощатий зробив – тепер не весь сніг у хату летить. І поверх заліза хату толлю прикрив. Тепер хоч і тече зі стелі, так не такими річками, як до цього текло. А ще колгосп сотку землі під картоплю дав і півсотки на гарбузи. Як мороз не поморозить, і гарбузи вродять, якусь ще зиму перезимую. Мені б оце аби тільки рученьки погоїлися, бо кляте вапно так пальці поїло, що ось уже з ними півроку ношуся.

Із спогадів Антоніни Андріївни ГОЛОДНОЇ
(Гераськів хутір, Липоводолинський район)

Не знаю як, а на наших хуторах бідноти не було. У кожного земля, коні, корови, комори. Тільки ж достаток той не дармовий був. Як мій батько Андрій Федорович Голодний одділився од свого батька, то йому дістались корова, кобила і латка землі. З того він і почав хазяїнувати. На той час він уже мав п'ятеро дітей. Я – найстарша, а піді мною були Поліна, Надя, Андрій і Васько. Як ділились, то добро кидали на жеребки. Пам'ятаю, кобилу витягла я, з шапки.

Тільки-но одділились, як батьки щось затурбувались: "Щось, дітки, наша корівка плаче". Ми

її і гладимо, і голубимо, і хлібцем балуємо, а в неї сльози прямо як горох котяться. "Мабуть, вона якусь біду чує",– засумував батько. Коли воно так і є. Прийшли у двір сільрадівці, залигали нашу годувальницю та й потягли з двору. За нею вивели кобилу. Загнуздали, заарканили – впирається. Боже, як вони її мордували, рот розірвали. Батько аж ридма плакав. Повели на бригаду. А нас вигнали у село Веселе та й поселили у хижку тітки Фербелки. А саму Фербелку – у нашу хату.

Родина "куркулів" Голодних з Гераськового хутора. На передньому плані – стоїть на колінах дівчатко, то – авторка цієї розповіді.

Потім нас вигнали й звідтіля. Під тин. Підібрав нас материн батько Михайло Аполонович Бойко, та й приютились ми в селі Кімличка. Виганяйлів я гаразд не знаю: якийсь Мартин, із Семенівки був, Сліпка, ще якісь люди були, я їх зовсім не знаю.

А тоді зібрали всіх нас жужмом, запроторили в товарняк і одвезли в уральську тайгу. Десь біля містечка Сосьва Надеждинського району викинули. Батько казав матері: "Марусю, ти з бідної сім'ї, візьми зі мною розвод, то й сама порятуєшся від каторги, й діток порятуєш". Так мати тільки розплакалась. "Нас, каже, сам Бог соєдинив, він нас нехай і розлучить".

Пам'ятаю той товарняк, як довгу-предовгу ніч. Темнота, темнота і темнота. Тільки десь у щілині пробивається божий світ. Людей, як оселедців у бочці. Вкладали спати тільки дітей, дорослі спали стоячи – отака тіснява. Викинули серед тайги. Батько з дядьком Грицьком зробили курінь із ялинового гілля та й повпихали нас, дрібноту, туди – там тепліше. Пообнімалися ми в тому барлозі та й скімлимо із голоду та холоду. Мені тоді ще й десяти не було, Наді – 6, а Андрійку та Васькові – одному чотири, а другому два роки.

А як уже стало можна з лісоповалу вісточку подать, то батьки й змовились: приїхав до нас з Беєвого батьків побратим Харитон Чухліб та й викрав з каторги мого братика Андрійка. А потім до нас приїхала тітка Марфа Михайлівна Бовкун. Вона тепер в Лебедині живе по Береговій вулиці. Ото вона викрала нас усіх: матір і нас троє. Це під зиму 1933 року було.

Добралися ми в Кімличку, а тут такий голод людей косить, що й словами не описати. Дідусь наш ще восени помер. Цілий день тягав плуга, то грижі й вилізли. В страшних муках пішов із світу чоловік. Ото в ту зиму і пішли ми по наймах та по дитбудинках. А мене підібрав один чоловік і завіз в Сухумі, там, каже, голодуне має. Дівчат з дитбудинку повиганяли. Узнали, що мати жива. Тоїх і розібрали годувати бездітні люди. А хлопців десь розвезли по казенних домах.

Стрілись ми, хоч і не всі, вже дорослими після війни. Я писала листи знайомим, а Надя повернулась з германської каторги та й узнала мою адресу. Вона зовсім

неграмотна, то за неї хтось написав листа: “Дорога Тонечка. Це пише твоя сестричка Надя...” Мабуть, сам Бог послав, щоб ми до купи зійшлися. Ні-ні, це справді Божий промисел. Ось послухайте: Повернулась Надя з німецької каторги, а влада тут такі роги їй наставила, що й ну. Аякже, куркулька– це раз. А друге – за бугром у германських капіталістів побувала. Можливо, її фашисти шпигувати завербували. Скажімо, щоб про здобутки колгоспної свинарні за кордон передавати. Або про кількість людинострижок у якійсь перукарні. Одним словом, путящої роботи такій підозрілій особі влада не давала і Надія влаштувалася в бригаду вантажників чавунного лиття. А чоловік мій, Микола, в Сухумі машиністом поїзда був. Поїхав за тим литвом у Харків. А коли вантажники сіли перепочити, хтось із них назвав Надю по прізвищу – Голодна. От Микола й поцікавився: хто це має таке прізвище як і в його дружини, цебто в мене. Слово по слову, от і сталося чудо– Надя знайшлася. Так хіба це не з Божої милості? В Сухумі із Сибіру перевели дитячий будинок Ото мама колись приходить додому і плаче: “Я сьогодні таке як Васька бачила, братика твого”. Закликали ми того хлопчика до себе, давай розпитувать, хто він і звідки. А що він розкаже, як йому й чотирьох років не було, як в дитбудинок здали. Каже, що їх в дитбудинок здали чотирьох: дві сестрички і братик Андрійко. Виховательки казали, що братик помер, а сестрички знайшли маму. Розповідає отак, аж тут мама на Васильковій шийці родиму пляму побачила. “Тоню, Тоню, це наш Василько”. Та й впала на долівку: ледве одвалали сердешну. А Васько обняв мене та плаче, аж захлинається: “Не одсилайте мене назад в дитбудинок, порятуйте мене, я хоч один день у вас поживу”.

Ось так і повернувся він додому. З ним залишився ще один хлопчик — Мишко Бєліков. Він нам померлого Андрійка замінив. Тепер оце до мене в гості їздить його син Сергій Михайлович Бєліков.

Ще як їхали ми в Сухумі, до нас прибилася дівчинка з Полтавщини. Пашою звали. Мама казала: це вона нам Полю замінить. Жила вона з нами і до війни, і після. А тоді її паралізувало. Ми її й похоронили.

Поля знайшлася вже по війні. Вона на фронті була. Чоловік – офіцер.

А тепер оце й думаю: за віщо народу нашому таке розтерзання придумано? За віщо його од землі одірвано? За віщо мій батько Андрій Федорович Голодний і мій дядько Григорій Федорович Голодний, хлібороби української землі, лягли голодною смертю на лісоповалах Уралу? Ховала їх самітня і виснажена лісоповалами, голодом і холодом Григорієва жінка Евдокія Голодна. Батько помер першого січня 1933 року, а дядько Григорій – другого. Виконав на один нормодень більше більшовицької каторги, ніж батько.

Марія Михайлівна Голодна (Бойко) із вцілілими дітьми: Поліною, Антоніною і Надією та онуками.

Викопала Євдокія за бараками поселення "Кордон" невеличку яму, поклала в неї двох братів – гречкосіїв, а собі залишила саму печаль і довічну обіду.

Марфа Михайлівна Бовкун (в центрі). Це вона не побоялась режиму і вирвала із заслання трьох дітей Андрія Голодного. Ліворуч від неї викрадені Василь і Тоня.

Посадив мене оце мій Микола в кузов трактора "Шасі" та й повіз у Гераськів хутір, у Семенівський колгосп, щоб мені сім тисяч сплатили за хату, за комору, за коня, за корову.. Думаю: получу ті сім тисяч та трохи добавлю і куплю Миколі штани, бо воно, знаєте, вже 70 літ, а він щодня на роботі тим трактором пирх та пирх. Ящики там різні перевозить, бочки. Зрання й допізна працює.

Приїхала на батьківщину і розревлася. Жодної тобі хатки, жодної душі живої. Розкорчовано, розорано, свиріпою поросло. Один ярок, де ми дітьми гусей пасли, яким був, таким і залишився. Наплакалася я коло того байраку, наревлася...

Припирхотіли ми до правління, а там: драсті, чого ви приперлися, як у нашій касі вітер свище? Ви ж знаєте, що в колгоспах зараз боргів більше, ніж у "зачучвереної сучки" бліх. Торохтіть, бабо, у своєму візку назад у Лебедин. Залізла я знов у оте корито, і попирхотів мій Микола в зворотну путь. Цілих 60 чи 70 кілометрів буде.

Насилу ми причукикали додому. Витіг мене чоловік перед ворітьми із тої залізної бодні, а я й ногами не поступлю. Розсупонилась, глянула й перелякалась – вся, як є, в синяках. Оце тобі, бабо, вся й плата, подумалось.

Відступ автора

Хутірна система господарювання – це не що інше, як система фермерська. Живе на хуторі кілька сімей. Усі вони родичі. Поруч – їхня земля. Вдома під повіткою реманент, в стайні – коні. В сараї – корова, інша худоба У когось в чомусь нехватка – виручить родич-сусід. Жили дружно, трудились старанно. Саме це і не влаштовувало владу. Селянин при хлібі – незалежний селянин, а за ленінським більшовизмом селянин мав жити лише в умовах хлібної монополії держави. Цебто, щоб до роботи його манила пайка хліба із рук партійного барбоса. Наглядний приклад цьому був – черпак затірки полільницям на колгоспному полі.

Ось тому на хутори і впав найважчий каральний меч партії. Він вирубав не тільки Гераськів хутір, а й сотні, сотні інших хуторів.

Про знищення хутора Балясного (Роменщина) розповідала Шура Корнієнко. В ньому проживало кілька сімей: Корнієнка Степана (батько оповідачки) , її дядьків Сергія та Якова. Поруч були хати братів Кулика Демида, Кулика Семена та Кулика Петра. Трохи далі – подвір'я Полуянів та Векленків. Ото і весь хутір. Якщо взяти, що в усіх сім'ях було по 12 гектарів землі (як у Степана Корнієнка), то вийде, що хутір у 8 дворів обробляв до 100 гектарів поля. За сучасними мірками – от вам і фермерське господарство.

Що держава зробила з хуторянами? Спочатку людей обклала великими податками. Раз, удруге, втретє. А тоді забрала худобу реманент, вигнала людей із хат, а хати розібрала на дрова. От і немає хутора. Хтось подався на Донбас, багатьох одправили на висилку на Урал у Свердловську область аж за станцію Новая Ляля, багатьох голод забрав, а Сергія Корнієнка з жінкою вхопило ГПУ та й слід по них загубився. Управились.

Це типова доля всіх хуторів, яку "подарувала" їм радянська влада.

Із спогадів Кулини Іванівни ІВАНОВОЇ
(с. Бурівка)

Батьки мої жили на хуторі Сагайдак. Місцевість – тільки в кіно знімати. Земля – багатшої не буває. Це тепер ми до Боровеньківської сільради числимось, а раніше було до Буро-Рубанівської Охтирського району. Батько Лихина Іван Михайлович і мати Харитина Мусіївна розстарались на шестеро дітей: Шура, Дуся, Аркадій, Марія, Євгенія і я. Якби оце стільки тепер, то, мабуть би, й вуха об'їли, а тоді ми жили при хлібі. Тільки хліб той легким не був. Найлегший хліб у баришників буває, а в селянина він в усі часи був найважчим. Батько мій не тільки до землі був прикорим, а ще й тесля неабиякий. Саме це його й порятувало. В 1930 році забрали в нас все майно, од подушок до паровиці биків включно, а самих вигнали з хати — ідіть, куди знаєте. Батька арештували і одправили десь на Північ тайгу рубать. А хату розібрали і одвезли на колгоспну бригаду.

Щось небагато пройшло часу, як доля погнала і нас на ті лісоповали.

Пізніш батько розповідав: позвозили в тайгу таких, як він: і босих, і голодних з усієї України. Годували иними архангельську мошку. Кинули серед дрімучого лісу та болота – і живіть, давайте план. Подивіться на одне з фото (в додатках). Бачите, які "куркулі". Штаненята – одне лахміття, руки, як грабарки. І тільки оце поперід – душ кілька взутих. Решта босі.

Я ж уже казала, що батько, мабуть, з сокирою і народився. Виявляється, і там таких цінували. Може, саме за його роботу, а може, батько з начальством поладив, та сталося так, що його із заслання одпустили. От і приїхали ми в свій хутір Сагайдак. На своєму подвір'ї застали тільки частину садка. Колгоспне встиг весь вирубати. Давай ми нову хату зводити. На кілках, у сторчівню. Не встигли верх зіп'яти, батька вдруге арештували. За те, що куркуль. Добудували ми хату вже без батька. Тільки в хату ввійшли, як з району прийшла вказівка всі хутори позносить, а людей переселити в центральні села. От нас і знесли. Перевезли ми свої дрючки в Бурівку та й давай знов п'ястися на хату.

А батька лиха доля понесла десь до Мурманська, до Котласа, до

Архангельська. І вже відпустили його, як час помирати прийшов. Слава Богу, хоч кісточки його не в чужих краях сиротіють.

Подивіться на ті фото, подивіться пильніше. Оце такі куркулі, якими дітей у школах лякали, яким усі ми разом прокльони слали. Подивіться: селянин, гречкосій. Вимучений трудами, недосипаннями, клопотами. А ще коли б на руки його глянули... А нам: то ворог! Хапай його!

“Свідок брехливий не буде без кари, хто ж неправду говорить, - загине”.

“Серцем лукаві - огида для Господа”.

***(Із приповістей Соломонових)*.**

СВИСНИ, ГРИЦЬКУ, ТИ...

"Хто простих доводить блудити дорогою зла,
сам до ями своєї впаде"...
(Із приповістей Соломонових).

Читачі, очевидно, помітили, що в наведених нами документах, як правило, фігурують Ради: сільська, районна, окружна чи їх виконкоми. Складається враження, що ініціаторомі виконавцем винищення народу були органи народовладдя. Цебто, катування народу робили з ініціативи самих закатованих: отих мільйонів, висланих у сибірські нетрі, отих, що полягли голодною смертю, об'їдаючи придорожні бур'яни... Одним словом – "по просьбе трудящихся".

Ні, ні – то хибне враження. За Радами стояла партія на чолі з ленінським ЦК. Саме вона замовляла музику до свого чорного сатанинського гульбища. Самі ж Ради радами були тільки по назві. Насправді вони були звичайнісіньким виконавчим органом райкому, окружкому чи ЦК. Вони були тим лопухом, яким партія прикривала свій розбій, свою звірину, антинародну, антидемократичну суть, бо за Леніним:

> **"Демократия есть одна из форм буржуазного государства, за которую стоят все изменники истинного социализма..."**

Вже в самому зародку Рад (1905р.) Ленін запрограмував їхню другорядну і тимчасову роль:

> **"Це буде тимчасовий союз для ясно визначених найближчих, практичних завдань, а на сторожі ще важливіших, корінних інтересів соціалістичного пролетаріату, на сторожі його кінцевих цілей неухильно стоятиме самостійна і витримана принципово Російська соціал-демократична партія більшовиків".**

Як бачимо, Ленін навіть у перспективі не відводив Радам основної ролі в керівництві державою. Та він і не міг відводити, бо Ради уособлювали в собі демократичний шлях розвитку, а більшовизм – шлях диктатури і терору. Ради обстоювали багатопартійність суспільства, а більшовики – монополію на владу:

> **"Первого меньшевика мы повезем после последнего эсера".**
>
> **(В. Ленін).**

Саме непримиренність до демократичного поступу держави штовхала більшовиків на переворот у жовтні 1917 року, і організований він був не стільки проти Тимчасового уряду, скільки проти рад. В усякім випадку Ради були проти того більшовицького розбою, бо знали, що зло ніколи не народить добро.

І вони застерігали народ од того зла, вони прогнозували його катастрофічні наслідки. І не помилились в жодному своєму передбаченні, аж до прогнозу захоплення влади якимось катюгою-авантюристом.

Прочитаймо одно із таких застережень в газеті "Известия Центрального Исполнительного Комитета Советов рабочих и солдатских депутатов" № 206 від 25 жовтня (7 листопада) 1917 року:

> **"По-видимому, всякие убеждения уже бесплодны, и большевистское восстание, против которого мы все время предостерегали, как против ужасного для страны испытания, организуется и начинается. За три недели до выборов в Учредительное Собрание, за несколько дней до Съезда Советов большевики приняли решение произвести новый переворот.**
>
> **Они опираются на широко разлитое недовольство и не менее широкую бессознательность солдатских и рабочих масс. Они взяли на себя смелость обещать и хлеб, и мир, и землю народу. Мы не сомневаемся, что ни одно из этих обещаний они не были бы в состоянии выполнить, если бы даже их попытка увенчалась успехом...**
>
> **Но самое ужасное – это то, что большевистское восстание при всякой удаче привело бы к целому ряду гражданских войн, как между отдельными областями, так и внутри каждой из них. У нас воцарился бы режим кулачного права, в одном месте террора справа, в другом – террора слева. Всякая положительная работа стала бы на долгое время невозможной, и в результате анархии власть захватил бы первый попавшийся авантюрист..."**

З приходом більшовиків до влади Ради вже ніколи не були органами народовладдя, а були тільки попихачем у партії. Вони, на думку Леніна і Троцького, могли мати місце як форма правління тільки в проміжний швидкоминучий етап на шляху до встановлення диктатури пролетаріату і найбіднішого селянства.

Слід зазначити, що дії більшовиків і їх погляди підтримувала дуже і дуже незначна частина людей. Ради ж вибирались народом і користувались його підтримкою. Отже, вони були і виразниками волі народу. Та коли думка Рад з того чи іншого питання не збігалась із думкою більшовиків, останні негайно оголошували Ради "меншовицькими", "зрадливими". А за Леніним Ради – ще й "фіговий листок контрреволюції", вони "схожі на баранів, приведених на бойню".

Коли простежити довший період із взаємин Рад і партії більшовиків, то перед нами чітко вимальовується антирадянська суть більшовизму. Останній або ж не рахувався з їхньою думкою (коли зміцнів при владі), або різними хитрощами ставив їх уже перед фактом, і Ради змушені були з тим фактом погоджуватися. Скажімо, ще діяв Тимчасовий уряд, ще тільки розроблявся план урядового перевороту (який пізніше назвуть Жовтневою революцією), а Ленін уже передав телеграфом по всій імперії про створення Радянського уряду. Ця авантюра Леніна створила тиск на II з'їзді Рад – мовляв, що поробиш, коли вже передали, то треба такий уряд і робити.

Меншовики та есери в знак протесту проти Ленінової афери покинули з'їзд Рад, що дало кількісну перевагу більшовикам у Петроградській Раді. Коли б події

розвивались демократично, то всю справедливість відродили б Всеросійські УстановчіЗбори – найвищий державний орган народовладдя – державний парламент. Та більшовики були не з тих, хто міг би випустити владу з рук внаслідок парламентських дискусій. Знаючи, що їх підтримує не більше 5-10 процентів, а отже, таким буде і відсоток їхніх місць в Установчих зборах, більшовики розігнали Установчізбори: з свистом і з улюлюканням розігнали народний парламент. Ця акція красномовно свідчила про ставлення більшовиків до Рад як представницького органу. Але ще красномовніше про ставлення більшовиків до народовладдя свідчить розпорядження Леніна:

"Поручить Склянскому, Маркову, Петровскому и Дзержинскому немедленно арестовать несколько членов исполкомов и комбедов в тех местностях, где расчистка снега производится не вполне удовлетворительно. В тех же местностях взять заложников из крестьян с тем, что, если расчистка снега не будет произведена, они будут расстреляны".

Знаючи прихильність народу до демократичних форм правління, більшовикам хоч-не-хоч, а треба булоРади зберегти. Тож, щоб не мати з ними клопоту, їх вирішили "приручити", ще краще зробити так, щоб у Радах переважали більшовики-комуністи.

"Зробіть усе, щоб у Ради й виконкоми ввійшла більшість комуністів і співчуваючих. Вживіть всіх заходів до того, щоб на Всесоюзний з'їзд Рад не потрапили ті від волостей, які можуть примкнути на з'їзді до наших ворогів і таким чином обрати уряд України не з комуністів-більшовиків. Пам'ятайте, що для досягнення наміченої мети всі засоби годяться".

(З інструкції Л. Троцького своїм емісарам в Україн).

Задум Троцькогота Леніна реалізувався більшовиками більш ніж успішно. Про підступність методів говорити годі: тут і прямий обман, і залякування, і цькування, і фізичне знищення невгодних.

Моряки революційного Кронштадта, вчорашні селяни підняли повстання не проти радянськоївлади, а проти більшовиків в оборону Рад, проти продрозкладки, проти узурпаціївлади більшовиками. Ось що читаємо у їхньомузверненні до світової громадськості:

"...фельдмаршал Троцький, весь у крові робітників, першим відкрив вогонь по революційному Кронштадту, котрий повстав проти комуністичного уряду, щоб відновити справжню Радянську владу". Гасло кронштадців – "Влада Радам, а не партії".

Із спогадів Данила Андрійовича МОРОЗА (с. Велика Павлівка на Білопільщині)

...Нашу частину до Кронштадта перекинули з Волги. Тоді був великий голод. Везли в телятниках цілий тиждень, а їсти не давали жодного разу. Харчувались – хто як зумів. А як привезли до Балтики, то почали видавати солдатам пайок: три ложки зерна на тиждень. Голодували – не приведи Господи. А дисципліна була строга. Десь щось не так – відразу

розстріл. А що не так? Може, хто щось проміняє чухонцям за хліб, хтось скаже криво.

Нам роз'яснювали, що голод від того, що кронштадці продались буржуям, підняли смуту і в них у фортеці залишилися всі продовольчі склади. І запаси продовольства там величезні – на всю Росію на кілька років вистачить. От, мовляв, розіб'ємо зрадників революції і будев нас гарне харчування.

Я брав участь уже в останньому штурмі. Командував Тухачевский. Бігли по кризі, бігли по завалених трупами вулицях. Все довкружгуло, стріляло, гриміло, а я біг з товаришами до пакгаузів: там хліб, там життя. Не все ж оджиратись буржуям на білому хлібі, тепер будеі в нас харчів доволі.

Із громаддя трупів піднялась закривавлена розпатлана жінка і підняла руки до неба: "Господи, і коли це вже все скінчиться!" Та ми бігли до пакгаузів і волали: "Дайош хлєб, буржуі!" Прибігли, а в складах двері навстіж, і вітер гуляє. Із харчів – хоч би тобі око запорошити. Пощастило тільки одному товаришу: в якомусь засіку знайшов жолуді. Забрав усі, вийшло півшапки.

Дав і мені жменю.

Як виявилось, кронштадці того й повстали, що більшовики голод зробили. Одурило нас начальство. Кріпко одурило.

Даремно ображався Данило Андрійович. Вся історія більшовизму – суцільний обман.

> **"Говорить правду – это мелкобуржуазный предрассудок. Ложь, напротив, часто оправдывается целью".**
>
> **(В. Ленін).**

Ще пізніше була створена така ситуація, що в Ради небільшовик уже не міг бути й обраний. А керівне ядро її, перш ніж очолити Раду, повинно було якийсь час попрацювати в більшовицьких структурах, зарекомендувати себе справжнім більшовиком і прихильником світової революції, аж тоді тобі можуть доручити Ради.

В розглядуваний нами період Ради вже були повністю обільшовичені і перетворені на добрих служок партійних органів.

> **"Із знищенням у всій країні громадського життя буде паралізоване життя і в самих Радах. Без загальних виборів, без необмеженої свободи преси і зборів, без свободи боротьби думок замре життя і у всіх громадських інстанціях. Залишиться лише уявне життя, при якому тільки бюрократія буде діючим елементом. Суспільне життя поступово засинає. Діє лише дюжина видатних партійних керівників. І будуть тягати еліту робітничого класу зборами, вона буде аплодувати промовам вождів і одноголосно затверджувати запропоновані їй резолюції. Словом, це буде диктатура, але не диктатура пролетаріату, а групки політиканів".**
>
> **(Р. Люксембург).**

Саме групка кабінетних політиканів, прокурених чадом ненависті до розкріпачення думки, до розкріпачення духу, до розкріпачення особи, на плечах своїх васалів принесла в Україну геноцид, руками Рад ("слуг народу") умертвила кожного третього дорослого на Україні і кожну другу дитину... При одностайній підтримці, при одностайному схваленні і під гучні аплодисменти задурених, ошуканих, куплених і заляканих.

Досягши слухняності Рад, уже можна було, з повною гарантією добросердного виконання, доручати їм будь-яку каїнову роботу. Такий клич був кинутий партією більшовиків. З ким боротись і чому саме треба боротись, теж роз'яснили досить чітко:

> **"Наша політика соціалістичного наступу неминуче пов'язана з загостренням класової боротьби. Чому? Тому, що наївно вважати, що можна остаточно витіснити куркуля без впертого опору з їх боку. Вважати, що вони захочуть здати добровільно свої позиції – глибоко шкідлива, політично небезпечна теорія".**
>
> **(С. Косіор).**

Отже, за роботу, товариші. І товариші, як бачимо, провели справді "велику" роботу.

Чи всі Ради були сліпими виконавцями волі партії? Переважна більшість, звичайно, не вірила в доцільність такої ломки, проте до "роботи" ставилась ретельно. Такі виконавці задавили в собі совість і махнули на всю людяність рукою. І щоб самому не гнити в таборах, тримались правила: скачи, враже, як пан каже. Для таких людей, за передбаченням Бухаріна, "терор став нормою життя, а безвідмовне виконання будь-якого наказу згори – високою чеснотою". З таким розумінням чесності ці люди пішли і в могилу.

Автору відомі випадки і "турботливого" ставлення деяких Рад щодо голодуючихселян. Часто-густо та "турбота" булане чим іншим, як справжнісіньким фарисейством. Скажімо, в селі Рябушки, "завдяки" старанному грабунку уповноваженими райкомупартії та райвиконкому, вимерло 2500 селян. А згодом той же райвиконкомдружньорадить рябушківськомукерівництвуборотись з голодом, і боротись негайно. Метод боротьби – суто більшовицький: знову піти із щупом-

зобом по селянських дворах. А тоді ще й певну суму грошей зобов'язував перерахувати в розпорядження райвиконкому щоб той десь, колись допоміг комусь із голодуючих. Хіба це не фарисейство?

Неабияку роль у покірності Рад відігравав і страх, посіяний декретом ЦВК від 25 січня 1930 року. В ньому прямо вказувалось, що та сільрада, яка незадовільно впорається з проведенням суцільної колективізації, "буде по суті куркульською радою". А. звідси випливали оргвисновки: посібникам куркулів місце тільки в концтаборі.

Лютнева (1933 р.) постанова ВУЦВК та РНК УСРР "Про відповідальність голів сільських Рад за незаконне звільнення одноосібних селянських господарств та колгоспницьких дворів від здавання м'яса державі та невручення їм зобов'язань", підписана Г. Петровським, В. Чубарем та Ю. Войцехівським, теж ставила Ради в добрі шори:

А оскільки під ранг "куркуля" можна було підвести будь-якого селянина, бо зовсім не існувало ніякої межі між "законним" і "незаконним" звільненням від податку, то в будь-який момент благодійника можна було оголосити ворогом і покарати.

Ради слухняно виконували роль Грицька в церкві: свисни, Грицьку, ти – дурніший.

Мій любий краю неповинний,
За що тебе Господь кара,
Карає тяжко?

(Т.Г. Шевченко).

“В цю ніч, коли розграбили Зимовий,
Під світ старий тим підвели межу,
І, в принципі, вік розпочався новий:
Насильства вік, брехні і грабежу”.

(В. Сосюра).

ДОКУМЕНТИ ЗВИНУВАЧУЮТЬ

Предупредить колхозы, колхозников и трудящихся единоличников, что те из них, которые добровольно сдают государству ранее расхищенный и скрытый хлеб, не будут подвергаться репрессиям. В отношении упорно продолжающих укрывать расхищенный и скрытый от учета хлеб, будут применяться строжайшие меры.

Сталин.

*** * ***

Немедленно созвать пленум сельсовета и совещание колхозного актива. Разъяснить необходимость добровольной сдачи скрытого хлеба и о тех суровых мерах взыскания, которые будут применены.

Секретарь ЦК КП (б)У Хатаевич.
Председатель Совнаркома УССР Чубар.

*** * ***

В ЦК КП(б)У от 12 марта 1933 года. Уже поражены 28 районов области. Количество смертных случаев от голода резко увеличилось. Райапараты ГПУ учета количества голодающих не ведут. О действительном количестве умерших от голода, под час, неизвестно и сельсовету. Мы отмечаем значительный рост трупоедства и людоедства. Имеются факты, когда лица, замеченные в людоедстве в прошлом году, употребляют в пищу человеческое мясо и сейчас, для чего совершают убийства детей, знакомых и просто случайных людей. В городе Киеве ежедневно подбирают десятки трупов, а также десятки истощенных, часть которых в больницах умирает. Если массовые случаи употребления в пищу сурогатов, кошек, собак, падали не дали еще эпидемических заболеваний, то с наступлением оттепели мы можем стать перед фактом вспышки эпидемии: тиф, дизентерия и прочее.

Кроме того, в город ежедневно подбрасывают сто и даже больше детей.

С комприветом Розанов.

*** * ***

Мы должны гарантировать выполнение поставок хлеба для рабочего класса, Красной Армии. До тех пор, пока годовой план поставок зерна не будет выполнен — это остается нашей первоочередной задачей.

Хатаевич.

*** * ***

Председателю ГПУ УССР
5.III-1933 г.

Мы сигнализировали об увеличивающихся случаях смерти на почве голода: имеющиеся донесения, не поддающиеся суммированию, указывают на то, что факты голода имеются по всем регионам области. Количество голодающих непрерывно увеличивается.

Начальник Днепропетровского облотдела ГПУ Крауклис.

* * *

Председателю ГПУ УССР
11 марта 1933 г.

Факты голодадостигают все большихразмеров. Принимаемые областью меры для оказания помощинаиболеетяжелым населенным пунктам, никаких результатов пока не дали вследствие чрезвычайно ограниченных возможностей.

Начальник Хмельницкого облотдела ГПУ Соколинский.

* * *

С конца октября, а может быть и раньше, начнет поступать на рынок в массовом порядке американский хлеб, против которого нам трудно будет устоять. Если за этих полтора месяца мы не вывезем 130-150 миллионов пудов хлеба, наше валютное положение может стать прямо отчаянным. Еще раз надо форсировать изо всех сил вывоз хлеба.

Сталин.

* * *

Торговлятрупами кошек, собак и мясом павших лошадей:
Средняя стоимость трупа собаки – 12 рублей
Килограмма мяса павшей лошади – 8 рублей.
Расплата производится вещами.

Из донесений в ГПУ.

* * *

Последний раз вам напоминаю о том, что какое-либо повторение ошибок минувшего года вынудит Центральный Комитет принять более суровые меры. И тогда, пусть меня извинят за то, что я так выражаюсь, даже их старые партийные бороды не спасут этих товарищей.

Сталин.

* * *

Станіслав Вікентійович! Скажіть, хіба так можна будувати соціалізм? Людство страшенно голодує. Я просто не розумію, що при радянській владі можуть помирати на роботі з голоду ЦК, мабуть, не бачить цього, або не уявляє...

Григорій Ткаченко.

* * *

Я партизан, бив куркулів. А сьогодні згоден різати комуністів. Хіба я повинен з голодувмирати?

КолгоспникПетро Довжик.

* * *

Москва. Кремль. Под личную ответственность Косиора и Чубаря. Решительно искоренить контрреволюционные элементы путем ареста, заключения в концлагерь на длительный срок, не останавливаясь перед применением высшей меры наказания. Изгнать петлюровские и другие буржуазные националистические элементы. Обеспечить контроль за проведением украинизации. Приостановить снабжение товарами особо отстающих районов.

Сталин.

* * *

Репрессии и еще раз репрессии.

Косиор.

* * *

Адміністрування, перегини по відношенню до середняка, штучне насаджування колгоспів, методи насилля не тільки щодо селянства, а й

бідноти, набули характеру системи, кожен працівник на селі робив усе, що йому заманеться.

Косіор. Із виступу на XI з'їзді КП(б)У.

* * *

Где ваши клятвы о том, что после постановления ЦК ВКП(б) вы будете зверски бороться за постановление – оказалось пустой болтовней. Болтаете о голоде. Необходимо изменить в ближайшие 2–3 дня отношение к своим обязанностям, проявить твердость и решительность. Иначе мы вынуждены будем в отношении представителей советского и партийного аппаратов применить самые решительные меры.

Постышев.

* * *

Всякие разговоры о голоде на Украине необходимо категорически отбросить.

Косиор.

* * *

Ни одна репрессия без одновременного развертывания политической работы результатовдать не может. Тогда, как репрессии хорошорассчитанные, примененные в отношении умело выбранных колхозов, репрессии доведенные до конца, дают нужный результат. Все вышеуказанное не означает, что репрессий уже достаточно, наоборот предусмотренные ЦК репрессивные меры по отношению к кулацким элементам и единоличникам еще мало использованы и не дали необходимых результатов там, где репрессия, безусловно, необходима.

Косиор.

* * *

Нет таких крепостей, которых большевики не могли бы взять.

Сталин.

* * *

Никаких уступок и колебаний в вопросе выполнения поставленных партией и советской властью задач.

В. Молотов.

* * *

Генеральному секретарю ЦК КП(б)У Косиору.

Вместо установленногоправительственного плана отгрузки 190000 тонн вами отгружено только 20000 тонн. Такое положение приводит к большим валютным потерям, а также подрыву авторитета на рынках. Примите большевистскоезадание о ежедневных отгрузках.

Куйбышев.

* * *

Рада Народних Комісарів Української Соціалістичної Радянської Республіки постановила визнати за можливе:

Тим, хто вкаже на захований хліб у ямах, видавати частину цього хліба в розмірі 15 відсотків.

Влас Чубар.

* * *

Основная причина голода – плохое хозяйничание. Голодание еще не научило многих колхозников уму-разуму. Необходимо сказать и о недостаточнойполитической работенаших партийных организаций, которые

перед всеми этими тяжелыми фактами политики тушуются, теряются. Заготовка продуктов для нуждающихся районов идет из рук вон плохо. Создалось очень тяжелое положение.

Косиор.

* * *

Первая пятилетка выполнена досрочно: за четыре года и три месяца... В этом могут сомневаться только заклятые враги советской власти.

Сталин.

* * *

Советская власть и большевистская партия свято берегут исторические традиции и богатое культурное наследие украинского народа и всех народов СССР и высоко подняли их национальное самосознание.

Сталин.

* * *

Нужно увеличить производство водки. Нужно отбросить ложный стыд и открыть путь на максимальное увеличение производства водки.

Сталин.

* * *

Я, к своему стыду, плохо знаю историю украинского народа – раз. Я плохо знаю его культуру – два. Я до сих пор не владею языком украинского народа.

Постышев.

* * *

В 1933 году мы, говоря образно, наступили ногой пролетарской диктатуры на осиное гнездо националистической контрреволюции.

Постышев.

* * *

Подаємо список селян тодішнього Лебединського району (цебто без Ворожбянської, Штепівської та Висторопської зон), які на початку 30-х років були засуджені і вигнані з хат за несплату грошового (стаття 58) чи натурального (стаття 119) податку. Правда, судочинці не дужей дотримувались відповідності статей. Інколи за несплату натурального податку судили й за 58 статтею. Мовляв, все одно ж заборгував державі.

Більшість засуджених і їхніх сімей або ж вимерли з голоду, або ж опинились у далеких таборах. Майже всі вони не підлягають під розряд розкуркулених, а тому і їм, і їхнім нащадкам сплачувати компенсацію за свій розбій держава відмовилась. Мотивація досить аргументована: "У вас хату забрали не за "куркульство", а за те, що ви заборгували державі скількись там картоплі, хліба чи грошей".

Ось ці розтерзані долі (засуджені по 58 статті):

Свистун Прокіп Антонович
Троян Петро Іванович
Скляренко Настя Федорівна
Лук'янов Іван Іванович
Кучер Сидір Овер'янович
Колодяжний Никін Олексійович
Сіробаба Леонтій Данилович
Зеленський Петро Прокопович
Шумило Уляна Сергіївна
Ворона Оксана Максимівна
Денисенко Андрій Миколайович
Шутько Дмитро Олексійович
Борисенко Сергій Панасович
Топчій Іван Федорович
Камчатний Степан Іванович
Шило Прокіп Архипович

Мурай Денис Олександрович
Дроб'язко Петро Пилипович
Скляренко Іван Юхимович
Древаль Пріська Миколаївна
Мартиненко Іван Антонович
Бурлюк Дмитро Пилипович
Катрась Павло Михайлович
Голіус Григорій Іванович
Олексенко Михайло Іванович
Рева Іван Олексійович
Скотаренко Петро Трохимович
Залізний Василь Семенович
Пасько Іван Омелянович
Шило Архип Васильович
Зміяк Прокіп Іванович
Снагощенко Микита Васильович
Проценко Василь Антонович
Лазаренко Іван Семенович
Гресь Прокіп Іванович
Романенко Іван Петрович
Некипілий Назар Антонович
Ворона Нечипір Іванович
Титаренко Іван Васильович
Клюшниченко Семен Федорович
Гніденко Іван Герасимович
Антонченко Григорій Іванович
Корчменко Сила Прокопович
Люлін Петро Васильович
Тонкошкур Ягор Іванович
Цикало Тимофій Андрійович
Кравченко Григорій Сергійович
В'ялков Андрій Іванович
Гончаренко Іван Давидович
Блідуха Юхим Іванович
Камчатний Петро Денисович
Камчатний Іван Трохимович
Ушивець Пилип Сергійович
Лещенко Іван Миколайович
Ткаченко Григорій Петрович
Петренко Володимир Григорович
Скотаренко Максим Ягорович
Даценко Федір Данилович
Кравцов Яків Антонович
Гордієнко Микола Сергійович
Москаленко Одарка Савеліївна
Стрільник Тихін Тимофійович
Калюжний Яків Парфилович
Калюжний Ілько Ісакович
Супрун Катерина Василівна
Скрипка Іван Микитович
Сагайдак Олена Гнатівна
Семенютенко Никифор Корнійович
Пахота Марфа Яківна
Троян Михайло Кирилович
Пахота Павло Кирилович
Зеленський Павло Федорович
Гузь Іван Денисович
Осьмачка Ганна Семенівна
Пахота Василь Іванович
Захарко Юхим Григорович
Стеблянко Митрофан Артемович
Нагорна Онисія Павлівна
Зеленський Василь Олексійович
Жук Мусій Максимович
Бандура Василь Іванович
Мартиненко Іван Павлович
Корнієнко Семен Васильович
Шевченко Мусій Петрович
Бриченко Мар'я Семенівна
Устименко Сергій Іванович
Сільченко Макар Максимович
Калюжний Антон Петрович
Чумаченко Митрофан Герасимович
Пантюшенко Юхим Мусійович
Корж Тимофій Іванович
Корж Степанида Кирилівна
Звіряк Юхим Кирилович
Лапоног Палажка Павлівна
Следько Йосип Степанович
Дяченко Петро Якович
Залізний Йосип Іванович
Драник Василь Степанович
Гордієнко Семен Андрійович
Усенко Панас Сергійович
Коваленко Михайло Васильович
Яковенко Артем Юхимович
Бриченко Михайло Петрович
Міняйло Мар'я Олексіївна
Залізний Логвин Юхимович
Пугач Максим Тимофійович
Гордієнко Мотря Семенівна
Лубенський Павло Митрофанович

Метейко Явтух Омелянович
Муха Борис Прокопович
Залізний Іван Петрович
Моргун Федот Петрович
Діденко Омелько Миколайович
Пахота Параска Іванівна
Шевченко Гнат Павлович
Панченко Петро Олексійович
Гребець Петро Григорович
Романенко Степан Захарович
Мовчан Яким Микитович
Гончаренко Іван Мусійович
Устименко Василь Іванович
Проценко Степан Тимофійович
Нарожний Федот Семенович
Мовчан Кузьма Микитович
Молоціл Явтух Петрович
Блідуха Василь Панасович
Руденко Микола Дмитрович
Бут Павло Сакович
Труш Пантелеймон Федорович
Бобокало Андрій Васильович
Іванов Григорій Григорович
Бондаренко Хома Данилович
Баштовий Петро Олексійович
Покутній Тихін Трохимович
Пісковий Михайло Антонович
Шинкаренко Василь Іванович
Панченко Петро Максимович
Зеленський Василь Олексійович
Кобець Максим Петрович
Ведмідь Іван Ґнатович
В'ялков Василь Ґурилович
Фалько Іван Федорович
Зінич Кирило Данилович
Баштовий Петро Кирилович
Шелест Михайло Степанович
Кравченко Прокіп Сергійович
Пищола Савка Юхимович
Олійник Петро Юхимович
Михайленко Тимофій Гаврилович
Буряк Карпо Іванович
Карпенко Павло Юхимович
Тонкий Микола Онуфрійович
Мартиненко Корній Федорович
Олійник Лука Сергійович
Яковенко Степан Васильович
Шило Микола Якович
Суховій Сергій Максимович
Сіробаба Лукія Іллівна
Бугаєнко Андрій Сергійович
Костенко Іван Павлович
Токаренко Михайло Петрович
Власенко Яків Антонович
Забуга Антон Омелянович
Забуга Григорій Федорович
Коваленко Горпина Іванівна
Звіряк Іван Сидорович
Фрол Явдоха Романівна
Даценко Федір Савелійович
Бугаєнко Федір Сергійович
Скрипка Ганна Терентіївна
Каленіченко Петро Гнатович
Даценко Данило Юхимович
Лещенко Михайло Антонович
Макаренко Микола Михайлович
Каленіченко Павло Пантелійович
Муха Іван Прокопович
Радченко Олексій Григорович
Приходько Параска Василівна
Следько Іван Степанович
Буцик Мотря Йосипівна
Семененко Федір Максимович
Дученко Микита Васильович
Міняйло Тетяна Павлівна
Коваленко Сергій Матвійович
Гудименко Григорій Титович
Некипілий Петро Никифорович
Стоцький Василь Васильович
Коротич Павло Данилович
Лещенко Гнат Данилович
Осьмачка Павло Андрійович
Крамар Федір Іванович
Люлін Наум Якович
Хмелина Семен Якович
Мартиненко Іван Антонович
Ляшко Семен Павлович
Ярошенко Назар Васильович
Бобокало Дмитро Кузьмович
Кравченко Семен Григорович

Вільховик Гаврило Федорович
Скиба Петро Аврамович
Захарченко Петро Мусійович
Лещенко Пилип Іванович
Степанова Катерина Кирилівна
Шумило Мар'я Артемівна
Мурай Василь Никифорович
Горбусь Максим Петрович
Калюжний Василь Парфилович
Артеменко Гаврило Федорович
Шара Ганна Григорівна
Хоруженко Василь Федорович
Ріпка Варвара Олексіївна
Ткаченко Давид Савич
Мельник Олексій Олексійович
Левченко Герасим Григорович
Кравченко Онисько Григорович
Гресь Олексій Петрович
Мойсеєнко Микола Григорович
Тараненко Роман Кузьмович
Котляр Іван Васильович
Никоненко Трохим Іванович
Палієнко Іван Степанович
Лепетюха Василь Павлович
Нарожний Никифор Петрович
Торбенко Павло Трохимович
В'ялков Сергій Лук'янович
Кислий Володимир Юхимович
Жук Тимофій Петрович
Римар Іван Давидович
Редько Оксентій Маркович
Гузь Павло Іванович
Буцикова Катерина Іванівна
Пащенко Семен Олексійович
Гордієнко Петро Миколайович
Швидкий Семен Іванович
Лозовий Іван Прокопович
Древаль Ганна Іванівна
Фурдило Михайло Петрович
Блохіна Параска Іванівна
Липовий Василь Дмитрович
Поваляєв Василь Іванович
Дубовик Іван Йосипович
Мовчан Степан Леонтійович
Стариченко Євдокія Пилипівна
Радченко Іван Степанович
Таранень Олексій Михайлович
Бондаренко Панас Григорович
Гриценко Ягор Андрійович
Гетьман Павло Дем'янович
Сахно Пестина Петрівна
Бундюк Григорій Харлампійович
Ковтун Роман Іванович
Денисенко Андрій Гнатович
Мовчан Юхим Якович
Дроб'язко Кузьма Захарович
Шутько Олексій Андрійович
Сагайдак Василь Степанович
Руденко Іван Йосипович
Сагайдак Андрій Якович
Лозовий Омелян Юхимович
Сіренко Прокіп Миколайович
Харченко Василь Данилович
Сафроненко Олексій Васильович
Мартиненко Василь Сергійович
Білий Степан Тимофійович
Лебединець Харлампій Панасович
Забуга Григорій Ягорович
Драгуз Данило Васильович
Скиба Іван Трохимович
Герасимець Семен Андрійович
Бондаренко Яків Корнійович
Чекало Тетяна Микитівна
Бахмач Олексій Омелянович
Невальонний Петро Васильович
Кулик Матвій Михайлович
Шульга Уляна Олексіївна
Древаль Іван Сергійович
Хоруженко Артем Антонович
Боровенський Семен Григорович
Прокопович Степан Григорович
Вільховик Ілля Федорович
Корж Тимофій Іванович
Матвієнко Юхим Петрович
Цяцько Яків Петрович
Лобко Дмитро Григорович
Денисенко Пилип Павлович
Славко Олександр Пилипович
Жидков Іван Якович
Рева Степан Павлович

Тарасенко Леонтій Васильович
Запрягайло Олександр Федорович
Іщенко Пилип Пилипович
Слинько Улита Йосипівна
Зубко Іван Григорович
Карабан Гурій Михайлович
Мовчан Наталка Федорівна
Колісник Яків Антонович
Пантюшенко Василь Степанович
Козій Григорій Андрійович
Мордовцева Уляна Дмитрівна
Худолід Андрій Федорович
Лубенський Пилип Григорович
Стегній Михайло Кирилович
Панченко Михайло Іванович
Жулид Василь Демидович
Гніденко Марфа Євдокимівна
Дейкун Арехт Михайлович
Древаль Федір Павлович
Цикало Іван Григорович
Рябушко Явдоха Петрівна
Коваленко Іван Павлович
Москаленко Йосип Миколайович
Тинда Іван Іванович
Мовчан Микола Васильович
Діденко Мотрона Матвіївна
Кравець Савка Іванович
Пащенко Семен Олексійович
Суховій Сергій Максимович
Ляшко Федір Прокопович
Лещенко Михайло Антонович
Бриченко Іван Андрійович
Пономаренко Іван Іванович
Кравченко Олександр Назарович
Следько Ілля Степанович
Гончаренко Петро Михайлович
Бандура Тихін Максимович
Бандура Степан Максимович
Троян Михайло Кирилович
Любивий Василь Арехтович
Зміяк Семен Пилипович
Звоновський Іван Олександрович
Зеленський Петро Федорович
Блідуха Кость Йосипович
Бабич Улас Степанович
Ляшко Андрій Васильович
Калюжний Йосип Михайлович
Гончаренко Михайло Степанович
Рева Петро Прокопович
Гордієнко Юхим Прокопович
Журба Михайло Герасимович
Жулид Василь Антонович
Заєць Федір Якович

Засуджені по 119 статті:

Колодяжний Никін Олексійович
Яценко Степан Карпович
Діденко Йосип Михайлович
Колісниченко Самсон Панасович
Скиба Степан Олексійович
Васись Семен Петрович
Колісник Григорій Дмитрович
Усенко Антон Захарович
Максименко Семен Михайлович
Лифенко Данило Прокопович
Горбатенко Петро Андрійович
Лозовий Кузьма Степанович
Любивий Тимофій Петрович
Зеленський Іван Іванович
Калюжний Петро Іванович
Любивий Тимофій Петрович
Пономаренко Йосип Сергійович
Любивий Кирило Григорович
Іщенко Федот Трохимович
Дяченко Полікарп Олександрович
Крикун Химка Федорівна
Давиденко Мотрона Андріївна
Гончаров Вакула Іванович
Кірпікін Григорій Степанович
Демеха Василь Григорович
Макогон Петро Іванович
Вердибоженко Михайло Йосипович
Синиця Сергій Сергійович
Мірошниченко Григорій Устимович
Двунос Василь Васильович

Зеленський Олександр Омелянович
Сагайдак КузьмаМихайлович
Гузь Лавро Григорович
Сагайдак Андрій Якович
Галат Максим Арехтович
Лобода Яків Петрович
Піщанський Федір Іванович
Коротич Володимир Сергійович
ЖученкоОхрім Степанович
Заїка Григорій Максимович
Танський Павло Охрімович
Ященко Григорій Никифорович
Гресь Надія Петрівна
Мамець Іван Михайлович
Івченко Яків Іванович
Бабич Василь Мусійович
Гребець Тит Кіндратович
Зеленська Надія Іванівна
Гребець Панас Кіндратович
Гребець Федір Силович
Камчатний Мефодій Платонович
Придатченко Петро Михайлович
КолісникІван Йосипович
Скрипник Михайло Григорович
Проценко Дем'ян Омелянович
Черненко Іван Андрійович
Рудкін Ілля Семенович
УхоФедір Петрович
Ралко Никифор Корнійович
Дрига Сергій Якович
Шевченко Іван Аврамович
Заєць Федір Якович
Шинкаренко Явдоха Антонівна
Парфило Митрофан Трохимович
ЖученкоСтепан Михайлович
Клюшник Лука Євлампійович
Котляр Юхим Васильович
Симоненко Павло Іванович
Спасик Володимир Юхимович
Третяк Максим Сафонович
ГоловацькийОмелян Микитович
Смоловий Павло Пилипович
Оксененко Андрій Іванович
Шульга Наталка Гаврилівна
КурилоПилип Васильович
Царенко Петро Калістратович
Залізний Іван Савич
Залізний Семен Євграфович
РябушкоЛевко Павлович
Гурнак Явтух Петрович
Захарко Яків Гаврилович
Квачан Андрій Григорович
НездіймишапкаДмитро Юхимович
Коротич Іван Данилович
Карпенко Василь Кирилович
Святчик Гапка Панасівна
Остапенко Яків Олексійович
КулішІван Іванович
Шкурський Іван Павлович
ПустогварГригорій Трифонович
Ворона Лавро Дмитрович
Ляшко Василь Григорович
Шило Гнат Васильович
Гребінник Семен Іванович
Кравцова Параска Федорівна
Драник Йосип Якимович
Абрамов Андрій Андрійович
Блідуха Василь Остапович
Шкурка Сидір Макарович
Стрільник КузьмаКостянтинович
Власенко Іван Кирилович
Даценко Карпо Макарович
Костенко Пріська Харлампіївна
Журба Василь Герасимович
Борисенко Петро Іванович
Косогов Іван Захарович
Салтиков Радіон Трохимович
ЖученкоМотря Федорівна
УсенкоМихайло Кузьмович
ЦуренкоКупріянМаксимович
ЯрмоленкоФедір Ягорович
Башівник Захар Григорович
Бобокало Григорій Іванович
Даценко Дмитро Григорович
Ланченко Марія Яківна
Чикиря Корній Прокопович
Коваленко Явдоха Сидорівна
Клюшник Лука Євлампійович
Довгань Василь Васильович
БугаєнкоІван Павлович

Стеблянко Максим Никифорович
Стеблянко Іван Семенович
Лифенко Денис Прокопович
Гребінник Андрій Михайлович
Золотарьов Федір Дмитрович
Супрун Макар Миколайович
Пушкар Василь Оксентійович
Залізний Олексій Денисович
Покутній Іван Федорович
Падалка Панас Захарович
Падалка Яків Гаврилович
Фалько Петро Тихонович
Гузєв Пантелеймон Трохимович
Діденко Сергій Михайлович
Корчменко Йона Прокопович
Квачан Андрій Тихонович
Охріменко Євмен Іванович
Ільченко Павло Корнійович
Васильченко Фотід Сергійович
Мірошниченко Іван Федорович
Цикало Іван Григорович
Сусідко Олексій Степанович
Литвиненко Назар Титович
Жулид Мусій Демидович
Дрига Антон Васильович
Ведмідь Федір Гнатович
Рубан Олена Антонівна
Сагайдак Андрій Якович
Череватенко Йосип Сергійович
Клюшник Петро Панасович
Сологуб Володимир Петрович
Лихина Кирило Андрійович
Звіряка Іван Костевич
Ткаченко Василь Германович
Кравченко Микола Петрович
Котляр Прокіп Зіновійович
Калініченко Іван Михайлович
Бондаренко Антон Артемович
Литвиненко Митрофан Іванович
Драник Пантелеймон Павлович
Гребінник Яків Васильович
Дерев'янко Іван Борисович
Мовчан Борис Панасович
Пречислий Федот Федорович
Сухоєвський Антон Васильович
Денисенко Степан Єфремович
Фролов Федір Тарасович
Гордіяш Андрій Омелянович
Сагайдак Микола Онуфрійович
Гончаров Кирило Іванович
Дерибас Макар Тимофійович
Падалка Іван Кирилович

Від автора

Нехай пробачать автора книги всі ті, чия доля булазнівечена більшовизмом, але їхні імена нам не вдалося знайти в судових архівах, і тому вони не значаться в цьому страшному спискові. На жаль, таких людей набагато більше, ніж відомих.

*** * ***

ПОСТАНОВА РАДНАРКОМУ УСРР "ПРО ОДНОРАЗОВИЙ ПОДАТОК НА ОДНООСІБНІ ГОСПОДАРСТВА"

21 листопада 1932 р.

РАДАНАРОДНИХ КОМІСАРІВ УСРР УХВАЛЮЄ:

1. Провести на території УСРР одноразовий податок на одноосібні селянські господарства відповідно до постанови ЦВК і РНК Союзу РСР.

2. Доручити РНК АМСРР та облвиконкомам особливу увагу звернути на виконання арт. 5-го і 6-го постанови ЦВК і РНК СРСР про підвищення податку аж до подвоєння одноосібним господарствам, що злісно не виконують державних заготівель та на звільнення від податку повнотою та частково тих господарств, що акуратно виконали зобов'язання щодо грошових платежів і планів державних заготівель.

3. Доручити РНК АМСРР та облвиконкомам:

а) протягом 2 днів встановити ставки податку для районів, виходячи з економічних особливостей та умов кожного району;

б) забезпечити закінчення нарахування податку та повідомлення

платників не пізніше 5 грудня;

в) повнотою одержати податок до 31 грудня по всіх районах і встановити відповідні терміни сплати податку;

г) забезпечити постійний систематичний контроль за класовим веденням податку.

Заст. голови Ради народних комісарів УСРР О. Сербиченко.

Керівничий справ Ради народних комісарів УСРР В. Легкий.

Харків. 21.XI.32 р.

Вісті ВУЦВК – 1932 – 22 листоп.

* * *

ПОВІДОМЛЕННЯ ВСЕСОЮЗНОГО ПЕРЕСЕЛЕНСЬКОГО КОМІТЕТУ ПРИ РАДНАРКОМІ СРСР ПРО ПЕРЕСЕЛЕННЯ НА УКРАЇНУ КОЛГОСПНИКІВ З ІНШИХ ТЕРИТОРІЙ КРАЇНИ

29 грудня 1933 р.
Нач. ГУЛАГ ОГПУ тов. Верману.
Срочно. Секретно

ВПК при СНК СССР при сем препровождает оперсводку № 38 о переселении на Украину по состоянию на 28 декабря с. г. Одновременно ВПК при СНК СССР сообщает, что преподанный план переселения выполнен на 104,76%. Всего переселено 21856 колхозных хозяйств, 117149 человек, 14879 лошадей, 21898 коров и 38705 голов разного скота (в число последних входят телки, свиньи и овцы). Приложение по тексту.

Зам. председателя ВПК при СНК СССР Рудь

(Приложение) Секретно

Сводная ведомость об отправлении эшелонов с переселенцами на Украину по состоянию на 28 декабря 1933г.

Область отправления	Область прибытия	Количество хозяйств	Лошадей	Коров	Разного скота	Эшелонов	% выполнения плана
Горьковская	Одесская	2120	1348	2062	2050	35	106
Ивановская	Донецкая	3527	1619	3498	1980	44	104
БССР	Одесская	4630	3864	5295	10924	61	103
ЦЧО	Харьковская	4800	2329	3472	5644	80	106,6
Западная	Днепропетровск.	6679	5719	7571	18097	109	102,7

1. На 28 декабря 1933 г. отправлено 329 эшелонов, 21856 хозяйств, 117149 членов семей, 14879 лошадей, 21898 коров и 38705 голов разного скота

2. План перевозок колхозниковна Украину окончен и выполнен на 104,7%.

Зам. председателя ВПК при СНК СССР Рудь

Із матеріалу газети "Правда" за 27 листопада 1933 року дізнаємось, що ще раніше в Україну з Росії було послано "тисячі працівників політвідділів на додаток до "3000 керівних кадрів", призначених на республіканські посади Центральним Комітетом КПРС, а також кілька тисяч інших функціонерів, скерованих "на чільні посади" в районах.

На партійному з'їзді в січні 1934 року було обрано Політбюро Центрального Комітету КПУ з 12 чоловік. Українців серед них було тільки чотири.

Відступ автора

Це їхала заміна знищеним голодомта репресіями українцям. Заміна не тільки вигубленим селянам, а й науковцям, інженерам. Нарком освіти Затонський в 1934 році хвалився, що партія тільки в 1932 році знищила 1649 українських науковців

Невідомо, кого саме в цей список вніс партійний ідеолог, та відомо інше: в 1933 році тільки в Києві булознищено понад 30 тисяч чоловік інтелігенції. А кандидатів та докторів наук до 1940 року – понад 5 тисяч.

***

За свідченням **Миколи Костевича Вернидуба** (Лебедин), південна Харківщина була прямо викошена голодом. "Ото Кигичівські села, Костянтиноградські, Добропільські... майже повністю вимерли. Я тоді на заробітки в тамошні краї їздив. Набачився. Було так, що померлих і не ховали. Або в погреби скидали, а частіше в хатах на полику всі сім'ями покотомлежали.

Пісківка, та, що під теперішнім Красноградом, вся вимерла. А село було велике, красиве, по трасі на Дніпропетровщину розкинулось. А як голод почав вщухать, у ці села навезли людей з чужих країв, з Московщини. Вони до роботи були не дуже, а от до горілки – мастаки неабиякі. А лаються як по-чорному! Батько на матір, дочка на батька. Прямо очі від сорому вилазять.

Зауважив колись. А вони: "А тє, хохол драний, што? Наша русская речь не нравітся? Петлюровец, значит? До белых медведей захотел? Мы люди простые, можем и покрепче". Та матюком мене, матюком. А тоді як заартачились: "Мы своих детей в хохлацкие школы не дадим, чтобы они там родной язик хохлацким поганили".От і перевели тоді українські школи на російську мову.

Таких привозних відразу в начальство призначали. Та й вони було– не встиг після дальньої дороги лапті зняти, а вже біжить: "Где у вас тут партячейка? Я уже два дня как созрел в партию и активисты".

Розповів мені Микола Костевич про ту моровицю, і я зрозумів, звідки взялося нинішнє "русскоязычноенаселение".

* * *

ОБІЖНИК НАРКОМЮСТУ УСРР ПІДЛЕГЛИМУСТАНОВАМ НА МІСЦЯХ
ПРО ПОСИЛЕННЯ РЕПРЕСІЙ ПРОТИ СЕЛЯН
ЗА НЕВИКОНАННЯ ХЛІБОЗАГОТІВЕЛЬ В УМОВАХ ГОЛОДУ

9 листопада 1932 р.
Таємно

До всіх органів юстиції
"Про активізацію роботи органів юстиції в боротьбі за хліб"

Виконання планів хлібозаготівель в цілому і, зокрема, в одноосібному секторові неприпустимо відстає. В ряді районів до злісних нездавців хліба вживається недостатню репресію, абоїї зовсім не вживається. Органи юстиції, розв'язавши низку хлібозаготівельних справ, все ж через те, що вони зосередили основну свою увагу на досягненнях кількосних показників і в недостатній мірі приділили увагу якості роботи, не спромоглися досягнути помітного ефекту своєю роботою.

Констатується так само, що в низці районів припускається злочинне розтринькування, розкрадання та приховування колгоспного хліба за участю та під керівництвом управ колгоспів, що на ділі є куркульськоюагентурою. В ряді районів управи колгоспів виявляють гнилий лібералізм до переслідування фактів розкрадання й розтринькування колгоспного хліба, іноді навіть покривають таку бездіяльність судово-прокурорських органів у справі боротьби з розкрадуванням та розтринькуванням колгоспного хліба.

НКЮ звертає увагу органів юстиції, що до закінчення хлібозаготівель боротьба за хліб є основна робота органів юстиції. Недостатня активність робітників юстиції окремих районів в цій справі свідчить про недооцінку цієї важливої політичної справи, про нездібність робітників юстиції цих районів упоратися з покладеними на них політичними завданнями. Цьому треба покласти край.

НКЮ пропонує:

1. Прокурорам встановити спеціальний нагляд за роботоюадмін. органів щодо вживання адмін. стягань (штрафів) до нездавців хліба. Треба забезпечити, щоб адмін. органи своєчасно вживали цих заходів, обирали належні об'єкти для такого реагування і ухвалені постанови дійсно реалізовували. Разом з цим прокуратураповинна доглядати, щоб адмін. органи не припускали перекручувань, застосовуючиадмін. заходи.

Зокрема, не припускати, щоб штрафи накладались адмін. порядком на бідняцькі господарства. Прокуратура повинна мати на увазі, що штрафи накладаються, виходячи з ринкової вартості незданого хліба.

2. Прокуратурі наглядати, щоб місцеві органи вживали законом встановлені заходи примусовогостягнення хліба з нездавців його. Обов'язково треба рішуче припиняти спроби місцевих заготівельних органів обмежити свою роботупо заготовкахлише передаванням справ до судових органів. На заготівельний апарат покладається обов'язок стягати хліб, що його повинні здати окремі здавці. Осіб із заготівельного апарату й з адміністративних органів, що припускають недбайливість у стяганні хліба, притягати до відповідальності та вживати до них суворіші заходи.

3. Прокуратурам встановити спеціальний нагляд за роботою органів розсліду, забезпечивши розслід хлібозаготівельних справ найбільш за 3 дні. За додержання цих реченців несуть відповідальність, крім слідчих, прокурори дільниць.

4. Судові органи повинні розв'язувати такі справи найбільш за 5 днів. Облсуди повинні негайно встановити спеціальний облік, як додержують нарсуди цих темпів. За найменшу тяганину в цих справах вживати репресивних заходів до винних осіб, не зупиняючись перед притягненням винних до кримінальної відповідальності. У всіх повідомленнях НКЮ про роботуорганів юстиції в хлібозаготівельних справах обов'язково повідомляти конкретно про додержання встановлених темпів розсліду та розв'язання справ в суді.

5. Найширше практикувати систему організації судово-слідчих бригад для розсліду та розв'язання справ в селах, що відстають у виконанні планів хлібозаготівель.

6. Облсудам негайно організувати по 5-10 сесій нарсуда для розв'язання справ в районах, що надто відстають. Ці сесії є в розпорядженні облсуду і він їх використовує для підсилення роботи органів юстиції відсталих районів. Облсудам під особисту відповідальність голови облсуду негайно належно оформити обрання додаткових нарсудів для таких сесій. Додаткові кошти на утримання цих сесій мають відпустити облвиконкоми. Як додаткових нарсуддів мобілізувати, погодивши з місцевими органами, колишніх робітників юстиції (постанова керівних органів).

7. Активізуючи боротьбу за хліб, підсиливши увагу одноосібному секторові, органи юстиції повинні притягати до кримінальної відповідальності злісних нездавців хліба, зокрема, одноосібників, а в першу чергу твердоздатчиків. Разом з цим органи юстиції обов'язково повинні забезпечити диференційований підхід до окремих соціальних груп.

8. Судові органи повинні вживати суворута реальну репресію до тих, що злісно ухиляються виконувати зобов'язання з хліба, в першу чергу до твердоздатчиків. Вживання твердої репресії повинно йти поруч з розгорненням широкої масової роботи та мобілізації громадськості навколо цих процесів для підсилення боротьби за хліб.

9. НКЮ категорично вимагає від органів юстиції вживати негайних та рішучих заходів боротьби з розтринькуванням, розкраданням та приховуванням хліба. Судовіпроцеси в цих справах треба ставити з потрібною

швидкістю та нещадно карати злочинний елемент з управ колгоспів, застосовуючипостановуЦВК та РНК СРСР про охоронугромадської власності до тих, що розкрадають хліб. Розслід та розв'язання таких справ в суді найбільш за декаду. Органи юстиції повинні рішуче виживати гнилий лібералізм у підході до цих найнебезпечніших явищ як в себе, так і в місцевих органах. Прокуратураморганізувати свій актив на розкривання фактів розтринькування та розкрадання хліба в колгоспах. Роботутреба поставити так, щоб жодний такий випадок не залишився без негайного та суворішого реагування.

10. Підкреслюючи, що органи юстиції можуть досягнути належного ефекту своєю роботою лише політизуючи, що досі саме цієї політизації роботи у достатній мірі не було, НКЮ пропонує хлібозаготівельнісправи розв'язувати безпосередньо на селі, найширше притягати до розв'язування цих справ увагу колгоспників, середняків та бідняків, використовуючирозв'язання кожної окремо справи для мобілізації громадськості навколо боротьби за хліб. Погодившись з редакцією місцевої преси – найширше висвітлювати характерні хлібозаготівельні справи у пресі.

11. Активно борючись за повне виконання здавцями хліба їхніх зобов'язань, органи юстиції повинні пильно наглядати, щоб повністю додержували революційної законності при проведенні хлібозаготівель, даючи рішучу відсіч перекрутникам лінії партії та уряду.

12. Облсудам та облпрокуратурам забезпечити негайну реалізацію постанови ЦК КП(б)У з 6 листопада ц. р. про негайне звільнення від всіляких мобілізацій прокурорів, суддів та слідчих. Про кожний випадок нереалізації цієї постанови, або дальшої мобілізації, телеграфно повідомляти НКЮ.

13. Зазначаючи, що облсудиі прокуратуримайже ігнорують вимоги НКЮ щодо надсилання статистичних відомостей про роботуорганів юстиції в справі хлібозаготівель, НКЮ категорично вимагає надіслати потрібні відомості. Відповідальність за надсилання цих відомостей покладається на облпрокурорів та голів облсудів. До 20 листопада надіслати відомості про роботуза час до 5 листопада ц. р.

Харків, 9.XI. 32 р.
Заст. наркому юстиції та ГПР (А. Приходько)
Т. в. о. зав. оргінстру НКЮ (А. Гарін).

* * *

Входящий № 095526-т
3-VI-31 г.
Бюро секретариата
С. секретно. Секретарю ЦК КП(б)У тов. Косиору

Дорогие товарищи!

Согласно постановления ЦК от 20 сего мая по Вашей республике должно быть проведено выселение 30000 кулацких семейств в Уральскую область... Наряду с этим Вам необходимо установить контроль за действительным обеспечением выселяемых кулацких хозяйств трехмесячным запасом продовольствия, минимальным инструментом (топоры, лопаты, пилы и др.), с-х инвентарем и 1-2 лошадьми на каждые 5 выселяемых хозяйств.

Секретарь ЦК ВКП(б) (Постышев)
№ 113-43-с
29.У-31 г.

* * *

ОСОБАЯ ПАПКА
Центральний Комітет Комуністичної партії (більшовиків) України
Протокол4108 пакт 2 від 3.III.1930 р.
СЛУХАЛИ: Вопросы ГПУ

УХВАЛИЛИ:

а. Поручить С-ту ЦК завтра же выделить группу отв. работников для расследования на месте причин массовых волнений в Одесском и Бердычевском округах.

б. Поручить ГПУ поставить перед ОГПУ вопрос о выделении добавочного контингента для обеспечения выселки кулаков из промышленных районов.

* * *

Директива ЦК ВКП(б) та РНК СРСР в зв'язку з масовим виїздом селян за межі України:

1. Послать всем обкомам и облисполкомам следующую директиву: (см. приложение)

2. Предложение Уполнаркомпути (т. Лаврищев) и Южного ГПУ немедленно дать указания всем железнодорожнымстанциям о прекращении продажи билетов за пределы Украины крестьянам, не имеющим удостоверения РИКов о праве выездов или промышленных и строительных государственных организаций о том, что они завербованы на те или другие работы за пределы Украины.

Від автора

Під директивою стоїть сім підписів. В тому числі Чубаря, Любченка, Балицького, що ознайомилися.

* * *

941192

23.1.33 р.

Ц. таємно

Секретарю Дніпропетровського облпарткому

На постанову Вашу від 11.1-33 р. про розвантаження бупрів та районів міліції В/області повідомляю:

Лише за грудень та січень м-ці з Дніпропетровської області НКЮ УСРР відправлено на Північ 5878 в'язнів. До 15.2 передбачено відправити – 8000 в'язнів з В/області.

Але ОДПУ СРСР, по невідомим мені причинам, затримує видачу нарядів, що може не дати НКЮ можливості відправити на Північ визначену кількість в'язнів.

Нами вжито відповідних заходів, аби одержати ці наряди і розвантажити бупри.

Нарком юстиції та Генеральний прокурор республіки (В. Поляков).

* * *

Із звітності Дніпропетровської прокуратури в прокуратуру республіки.

Данные о судебнойрепрессии по делам, связанным с хлебозаготовительной кампанией по Днепропетровской области на 10 декабря 1932 года.

РЕПРЕССИЯ ЗА КРАЖУ ХЛЕБА

С начала уборки урожая до 1-го ноября (в том числе и до издания закона 7 августа) осуждено за кражу хлеба 3073 чел., из них к расстрелу – 312, лишению свободы от 5 до 10 лет – 756 чел., а остальных к прочим мерам социальной защиты.

С 1 ноября по 10 декабря за кражу хлеба осуждено:

	К расстрелу	От 5 до 10 лет	До 5 лет	До 3 лет	Принуд. работы	Всего
Кулаков	66	189	35	2	-	292
Зажиточн. середн.	4	71	13	11	-	91
Середняков	5	371	179	176	12	743
Бедняков	1	133	164	306	29	623
Рабочих	-	1	3	1	2	7
Служащих	-	1	1	-	1	3
Члены колхоза	-	3	-	1	-	4
	76	776	385	495	45	1779

РЕПРЕССИЯ В ОТНОШЕНИИ ЧЛЕНОВ ПРАВЛЕНИЯ И ПРОЧИХ ДОЛЖНОСТНЫХ ЛИЦ
(утайка, разбазар., хищение, неверный фиктивный учет, незаконный помол, нездач. мирчука и т. д.)

Занимаемая должность	Расстрел	5–10 лет	До 5 лет	До 3 лет	Принуд. работы	Всего
Председатель прав. колх.	8	37	39	85	62	231
Члены правлен. колх.	6	50	32	107	85	280
Кладовщики	3	48	27	39	29	136
Завхозяйств	5	19	10	29	32	95
Весовщики	5	12	3	10	10	40
Счетоводы	4	21	8	6	6	57
Бригадиры	4	24	21	61	61	177
Сторожа	2	8	4	10	10	31
Полеводы	1	10	9	20	20	60
Мельники	9	4	3	—	2	23
Прочие	17	48	23	26	20	134
	72	268	179	398	337	1233

“Прокатний” пункт у с. Червлене, влаштований владою на подвір’ї Степана Цикала. В центрі - районний агроном. Праворуч - Степан із дружиною. Ще правіше – невідомий селянин. Цей прокатний пункт згодом і став однією з причин розкуркулення Степана.

Із директиви ЦК КП (б)У та РНК УСРР
Обкомам та Облвиконкомам

ЦК КП (б)У и СНК УССР предлагают:

1. Немедленно принять в каждом районе решительные меры к недопущению массового выезда единоличников, колхозников, исходя из разосланной по линии ГПУ директивы Балицкого...

2. Примите меры к прекращению продажи билетов за пределы Украины крестьянам, не имеющим удостоверений РИКов о праве выезда, рабочим промышленных и строительных государственных организаций о том, что они завербованы на те или иные работы за пределы Украины...

* * *

Лист П. Постишева до голів сільрад від 30 липня 1933 р.:

Дорогі товариші!

На вас покладено відповідальність за збирання хліба в одноосібному секторі й за здачу хліба одноосібниками державі.

Виконання липневого плану хлібоздачі державі по одноосібним сектором, через вашу бездіяльність, є під загрозою зриву.

За законом про хлібоздачуми зобов'язані одноосібні господарства, які не виконали своїх зобов'язань у здачі зерна державі, на визначений строк по місяцях судити за 61 арт. Кримінального кодексу.

Але ж ви думаєте залишитись осторонь. Нічого схожого. Вас будемокарати за бездіяльність. Ви створили п'ятидвірки, десятидвірки, виділили вповноважених і плюнули на них, замість стежити й перевіряти, як вони працюють.

Погано працюєте, формально ставитесь до справи. Будете ви відповідати передусім за провал липневого плану хлібоздачі по одноосібному сектору.

Пропоную вам найпізніше 5-7 серпня закінчити липневий план хлібоздачі державі по одноосібному сектору, інакше застосовуватимемо 61 арт. до одноосібників, які не виконали плану. Каратимемо й вас безумовно.

Привіт!

30 липня 1933 р. П.Постишев.

***

ЗАЯВА

...з хутора Босівщини Крючкова Єфима Федоровича, що я Крючков имел до революції земли 7 десятин, котора куплена в 1912 году. Із них одна десятина леса. А ще я купив пчел в 1917 году и имел одну лошадь и одну корову. И так: як я не подлежав к раскулачиванию в то время, то по закону и теперь не подлежу, потому що в мене земли осталось 4 десятины и пчел 11 колодок, а сем'ї 7 душ, из которых одна душа только рабочих, так как я сам болен, а дети мали, то прошу отменить з мене раскулачивания, так как я не был вреден для народа и для власти, все повинности выполнял в точности, в чем и подписываються гражданы нашого хутора.

Під текстом листа поставлено 68 підписів хуторян.

* * *

Щоб уникнути висилки, щоб урятувати дітей від каторги, матері оббивали пороги сільрад та райвиконкомів, просили зглянутись на їхнє малолітство, на слабе здоров'я. Просили залишити в селі. Як правило, такі прохання були марними. Допомагало, і то не завжди, лиш одне – відмова від батьків, відмова від чоловіка, таврування їхнього "куркульства". Прочитаймо кілька документів з архіву.

До сільської Межирицької ради від Марії Яколевны Роговиковой

ЗАЯВА

Прохаю сельскую раду оставить мене з дітьми у Межиричи и не высылаты на выселку, як мого чоловика, тому що діти мои хвори и сын калика, якого увесь час личыли, и потребую зараз ликування и я. Тому, що диты мои до выселки, в дорогу їхати не можуть, то прощу раду оставить мене з дитьми у Межиричи.

Марія Яколевна Роговикова.

Лист писаний хімічним олівцем на листочку з учнівського зошита. Під текстом червоним чорнилом розмашисто написано:

"Виписка з протоколу Межир. Президії с/ради від 13 XII 30 р.
§ 1 Заява Роговикової Марії про залишення її на території с/ради

УХВАЛИЛИ:
§ 1 Зважаючи на те, що Роговикова Марія здала своїх дітей на виховання матері в Лебедин, де вони зможуть обійтися без матері, – в заяві відмовити.

Голова підпис.
Секретар підпис".

* * *

До Межирицької сільської ради
від гр. с. Межирича Ганни Іванівни Роговикової

Я гр. с. Межирича Роговикова прохаю сільську раду залишити мене у Межиричі, так як мій батько куркуль, який призначений до виселки з сімейством. Я, як його дочка, цілком відказуюсь від своїх батьків, рву всякі зв'язки з ними і бажаю залишитись на місці. Зобов'язуюсь виконувати всі обов'язки, які будуть покладені на мене, і не йти тим шляхом, яким йшли мої батьки. Проти виселки батьків нічого не маю.

До цього Г. Роговикова. 13.II 1.1930 р.

Той же папір, що й у першому листі, той же олівець, але резолюція червоним чорнилом на заяві зовсім інша:

“Зважаючи на те, що Роговикова Ганна не є рідна дочка кулака Роговика Івана.... а також то, що відірваність від кулацької сім’ї можетільки позитивно вилинути на неї, Роговикову Ганну в селі залишити. 13. III.30р.

Голова
Секретар”.

*** * ***

До Ворожбянського РВКу від громад. Гончаренковой Ялосовети Кирилівни бивш. Хомутенко

ЗАЯВА

Прохаю президію РВКА звільнити мене від Гончаренка, постільки я невістка, вийшла заміж в 1927 році і робила у нього до цього часу. Ну, як його розкуркулили і виселяють за межі України, а я не бажаю їхати і також жити з своїм чоловіком Гончаренком Андрієм, то прохаю звільнити мене від їх зовсім. Я з ними жити не бажаю і хочу залишитись сама. То прошу не відмовити і задовольнити мою просьбу. Я – дочка Хомутенка Кирила Гордійовича

13.III.30р.

*** * ***

До Ворожбянської с/ради од Ганни Гаврилівни Обельчакової бувшої Косогової

ЗАЯВА

Я в 1929 році вийшла заміж за сина кулака Обельчак Олексія Григоровича – Якова Олексійовича. Я вийшла з бідняцької сім’ї, яка цілком піддержує радянську владу. Я ні в чому не винна, що Обельчак Олексій кулак, і я там проживала всього десять місяців. А тому прохаю мене не висилать, а також прошу, поскільки у мене 2-недільний ребьонок з яким я не найду собі пропитаній, оставить і мого чоловіка Якова Обельчака, потому, що він тоже не ворог влади, а приймає активну участь в разних роботах, що йому поручені. Зараз він є ліквідатором неписьменності.

Ще раз прошу не висилать.

До уваги Ганна Обельчакова

*** * ***

УКРАЇНА
КОМІСІЯ ПРИ СУМСЬКІЙ ОБЛАСНІЙ РАДІ НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ З ПИТАНЬ ПОНОВЛЕННЯ ПРАВ РЕАБІЛІТОВАНИХ
№ 573
3.11.92

м. Лебедин вул. Чапаева, 38
гр. Васильченко М. Д.

Шановний Михайло Дмитрович!

Обласна комісія, уважно розглянувши Вашого листа та документи, які надійшли від комісії з питань поновлення прав реабілітованих Лебединського району відносно вилучення майна у Вашого батька Васильченка Дмитра Івановича, прийшла до висновку, що Ваш батько був справжнім господарем, чесним трудівником, він любив землю і вміло обробляв її, у нього були золоті руки, він добре володів плотницькою справою, тому і мав таке добре господарство. Те, що він вступив до колгоспу в 30-ті роки і віддав все в колгосп, свідчить про те, що він не був куркулем і не його вина в тому, що в той час у справжніх хазяїв забирали усе під приводом “боротьби з куркульством”. Зараз гірко про це все писати, а Вам пережити – ще було трудніше, але совість Вашого батька чиста і Ви повинні пишатися ним, ніщо не повинно омрачати пам’яті Дмитра Івановича, чесного трударя і людину.

Секретар комісії Л. Г. Довжинець .

* * *

Усна народна творчість про колективізацію і голод, записана автором книги та Ігорем Бугаєвичем на Сумщині, Полтавщині і Чернігівщині:

Проробила літо боса,
Заробила кіло проса.
Кіло проса продала –
За бездітне оддала.

Мати в созі, батько в созі,
Діти лазять по дорозі.
Кум у созі, а я ні.
На хріна воно мені.

Мати в созі, батько в созі,
Діти лазять по дорозі,
Коли їде Ге-Пе-У –
Діти всі – у кропиву.

Ох, індуси пасуть гуси,
А созівці бугая.
То індуси їдять гуси,
А созівці ні...

Коли був царем Миколка,
Була булка– п'ятаковка.
А стала республіка,
То не купиш бублика.

Комуністина Вкраїну
Несуть чорну хмару:
Безневинним хліборобам
Голод – люту кару.

Ой, не піду за Пилипа,
Піду за "буксира",
Бо у нього повно хліба
І масла, і сиру.

Ой, Постишев, вражий сину,
Всохли б тобі руки:
Як ти віддав Україну
На голодні муки...

Ой, Постишев, вражий сину,
Запаскудив Україну.
Мою видушив рідню,
А завіз нам кацапню.

Каганович – хитрий лис:
Пика хижа, гаком ніс.
Пише предписанію:
Виполнить заданію.

Крупська грає на гармошці,
Сталін жарить гопака,
Дожилася Україна–
По сто грам на їдака.

Ой, ви, жорна мої
Щебетушечки–
Меліть з кори борошенце
На пампушечки....

Ой, за князів Кочубеїв
Хліба вистачало,
А як прийшли безштанники,
То його не стало...

Чи ви чули про "Торгсіни"
І що значить той зворот?
"Товариші! Революція гине –
Сталін істребля народ".

Встань, Тарасе, з домовини.
Глянь на горе України:
Пухнуть люди, мруть, конають –
Через созі погибають.

Повстаньте гнані та голодні,
Беріть кочерги й рогачі,
Женіть "буксира" з України,
Не переводив би харчі.

Чуєш, кури забрало,
Ще й по півня прийшло,
У коморі пошукало,
Але півня не знайшло.

Коли Ленін умирав –
Сталіну приказував,
Щоб людям хліба не давав,
Сала не показував.

Сидить баба на рядні
І рахує трудодні:
Трудодень, трудодень–
Дайте хліба хоч на день.

Устань, Ленін, подивися
До чого ми дожилися:
Хата раком, клуня боком
І кобила з одним оком.

Нема хліба, нема сала,
Все комуніязабрала.
Ні корови, ні свині –
Тільки Сталін на стіні.

Ой, спасибі Іллічу –
Ні вчиняю, ні печу.
Ой, спасибі Сталіну –
Зробив з мене бариню.

Нам не треба ані хліба,
Ані того масла:
Аби зірка на Кремлі
Повік не погасла.

Ще як був царем Миколка,
Була булка— п'ятаковка.
А як став розумник Йося,
То й пухнути довелося.

Ти негарний, Семене,
Не тулися до мене.
Свою головупропив,
Як в кізяк, – у соз вступив.

Не мостись ото на лаві,
Не лови по хаті гави,
Бо просидиш хоч і день,
Не запишу трудодень.

У колгоспі добре жить:
Один робе – сім лежить.
А як сонце припече,
То і той утече.

Рудий Семен із партапа
Язиком так ловко ляпа:
В созі – мед, а не життя,
Тож ідіть без каяття.

Роздивились, а воно:
То не соз, а лиш гівно.
Сидить баба на мосту,
Чухає коросту.
Ось як видохне село –
Не стане й колгоспу.

Висить Сталін на стіні,
Посміхається мені.
Ще й показує рукою,
Кудибігти за мукою.

Чи в Ромни, чи у Сенчу.
Краше в ступі натовчу.
Гоп, мої гречаники,
Самі жиди начальники.
Значь, совецька наша власть
Не дасть з голоду пропасть.

Доборолась Україна
Вже до краю, до межі.
Як черва, обсіли тіло
І Тільмани, й Гужвії.

Встань, Тарасе, устань з ями,
Подивись, що коять з нами.
Подивись, яка в нас біда –
Другий год не маєм хліба.

Питається сніг морозу,
Чи є чоботи у созу.
Нема чобіт і не буде,
Доки в созі будуть люди.
Деріть лико, плетіть лапті,
Замість штанів носіть клапті.

Комнезам, комнезам,
Тобі хліба я не дам,
Не дам і картошки,
Не дам ані трошки.

З кропиви та лободи
Наляпала ляпанців.
Ходіть, дітки, всі сюди,
Покоштуйте "сталінців".

У соз партія веде,
Мужик вперся і не йде,
Мане, тягне в соз Торяник,
Іди, дядьку, дамо пряник.

Молотарка грюкає,
Вибиває, стукає,
А дадуть на трудодні
Нам не хліба, а кулі.

Нащо гнутися на нивах,
Проживу я і в "буксирах".
Нащо грамота мені –
Я вже в партії три дні.

Розпрекрасний час оцей:
Ні курей, ані гусей.
Просим хліба, "Хлеба нет",
Лише висить на сільраді
Єсі Тільмана портрет.

"Буксир" штрикає зухвало
В хліві і в повітці.
А бодай тебе штрикало
В гузні і печінці.

Скажи мені, Насте,
Чи у созі краще?
Може й буде, та не нам,
Може й буде, та не там.
Що у созі, що в союзі
Поклоняємось катюзі.
Село плаче, село туже,
А Москві до сліз байдуже.
Бо не чує бідаря
І на сльози не вдаря.
Нема хліба, нема солі,
Пуста салотовка.
Упеклася мужикові
Хлібозаготовка.

Полномочений проклятий
До шниринки вибрав з хати.
Яку дати йому раду? –
Кілком спереду і ззаду.

Рудькуватий Семене,
Не чіпляйся до мене,
Все одно тобі не дам,
Бо все забрав комнезам.
Усе забрав "Кривий зоб".
Бодай йому штричка в лоб.

Забрав рало і коня,
І картоплю, і теля,
Клунок жита і цибулю,
Нам залишив оцю дулю.
Бири її, забери –
Одірву од дітвори.

Я іду, іду, іду
По коров'ячім сліду,
Був не сонний і не пив,
А от в партію вступив.

Хто співав "іще не вмерла",
Царство їм небесне,
Та святая їхня правда
Все одно воскресне.

Наїхали москалі
І пузаті, і малі,
Та всі заморочені,
Бо уполномочені.
З ними разом ГеПеУ –
Вишукують по селу:
Чию хату розорить,
Кого вночі ухопить.

Ані хліба, ані моні,
Тільки плещемо в долоні.
Слава партії, ура!
Що вимерло півсела.
Не піду я за "індуса",
Бо Сибіру я боюся,
А піду я за Потапа –
Він начальник із партапа,
А начальник із партапа
Хліб приносе й лапать лапа.

На колгоспному току
Роздають усім муку,
Комутрошки-трошки,
А кому аж ложку.

Збирала я колоски,
А стерня висока,

Не втекла від бригадира,
Ото й нам'яв бока.

Хата топтана із глини,
Лати голі, криві стіни,
На хатині три кулі,
А нам кажуть – куркулі!

Тягнуть люд в НКВДе…
Кажуть – партія веде.
Тягнуть в каталажку
Составлять бумажку.

На колгоспномутоку
Варять затіркурідку,
Комупо граминочці,
Комупо краплиночці,
Ну, а для начальника –
Аж два "вирішальника".

Що це діється на світі?
Кудипартія веде?
Полонили Україну
ГеПеУ –НКВД

Розприндився наш Гужвій,
Скаче гопки – сам не свій,
Видушив пів-Лану
Й не хвата до плану.

Заградітельні отряди
Оточили ви нас, гади,
Ні проїхати, ні пройти,
Ані хлібця принести.

Бур'яни, бур'яни
Й велика руїна,
А якби не бур'яни –
Вмерла б Україна.

У райком за пайком
Ходе ГеПеУ тайком.
І дають собаці,
Бо наган на ср…

Трудодні, трудодні,
Трудоодиниці…
Ані хліба, ні штанів,
Немає й спідниці.

***

Ой ну, коте-котику,
Біленький животику,
Чого мурчиш-плачеш,
Світоньку не бачиш?

Лежу гріюсь на печі,
Наїхали коначі:
Мисочку забрали,
З хатинки прогнали.

Не плач, котику, не плач,
Іспечем тобі калач –
Із полови, із кори
Для твоєї дітвори.

Наваримо борщику
В черепочку-горщику,
Бур'янцю наполимо,
А слізьми присолимо.

Самі будем ласувать,
Будем Бозю вихвалять,
Що минули коначі.
Кипить горщик у печі.

Тогоборщу, котино,
Коначам ми не дамо.
Ворітця зачинимо,
Горщик заховаємо.

***

Лежав котик на печі,
Жував котик калачі,
Колихав дитятко –
Мале кошенятко.

Прийшли в хату уночі
Із штричками палачі,
Котика прогнали,
Калачі забрали.

Іди, котику, на двір,
Завеземо у Сибір.
А твоє дитятко –
Мале кошенятко–
Не пустимо в хату,
Здамо в патронату…

Як не хочеш на мороз,
То записуйся у соз.
А у созі добре жить:
Один робе – сім лежить.
Наварять там галушок,

Напечуть там пампушок
Із полови, з лободи
Та й не знатимеш біди.
Ще й насиплять повен глек.
Котик каже: цур вам пек!

***

Чи дома, дома хазяїн дому?
Співаймо!
Забрала його темная тюрма –
Ридаймо.
Чи дома, дома та жона його?
Співаймо!
Пішла у лісок збирати хмизок
Та липки надрать – діток годувать.
Ридаймо.

***

Виписка из протокола№ 2

Заседания Райполиттройки по выселению кулачества по Лебединскому р-ну, о. Сумськогоокр., от 20.VI/31 г.

Присутствовали: Секретарь РПК – т. Рожковский

Председатель РИК'а Гужвий

Р-Уполномочен ГПУ Струк

Под председательством т. Рожковского

Секретарь – Струк

СЛУШАЛИ:

3. Дело на кулака Горошко Михаила Яковлевича из г. Лебедина

ПОСТАНОВИЛИ:

Считать в деле достаточно кулацких показателей, как до революции, так и после, выслать по 1-й группе с его семейством за пределы Украины

Верно Струк

* * *

ОБОВ'ЯЗКОВА ПОСТАНОВА

Охтирського район. виконавч. комітету з 6 грудня 1932 року

"Про заборону торгівлі м'ясом та худобою"

Керуючись постановою Раднаркому УСРР з 3-го грудня 1932р. (газета "Вісті ВУЦВКу" № 276) та постановою Харківського облвиконкомуз 5.XII.32р., ОХТИРСЬКИЙ РАЙВИКОНКОМ ПОСТАНОВЛЯЄ:

1. Щоб припинити спекуляцію м'ясом, що проводиться в переважній більшості сільрад та м. Охтирці, дати рішучу відсіч куркульськимелементам, що своєю агітацією та саботажом підривають виконання державного плану м'ясозаготівель – заборонити по всій території Охтирського району аж до повного виконання районового пляну м'ясозаготівель, торгівлю м'ясом та худобоювсіх видів.

2. Кооперативні та державно-торговельні організації, що припущені до децзаготівель м'яса та худоби в Охтирському районі, з заготівель зняти з моменту оголошення цієї постанови.

3. Зобов'язати всі сільради району широко розгорнути роботу серед колгоспів, колгоспників та трудящих одноосібників у частині висвітлення постанов ЦК ВКП(б) та Раднаркому СРСР з 23.IX-32 р. про новий порядок м'ясозаготівель.

4. Винних у порушенні цієї постанови притягати до судової відповідальності за відповідними артикулами крим. код., або штрафу за постановами Нач. Раймілiції до 100 крб., або прим. праці до 1-го місяця, чи арешту на 2 тижні. Надати одночасно право органам міліції та сільрадам проводити відібрання від спекулянтів, перекупщиків та порушників цієї

постанови як м'яса, так і худоби, з передачею такої основному заготовачеві– Райзаготскоту.

5. Догляд за виконанням §§ 1, 2 та 4 цієї постанови покласти на органи робітничо-селянської міліції та сільради.

6. Ця постанова набуває чинности з моменту її оголошення та дійсна до її скасування.

7. Скарги на невірне накладання штрафу можуть бути подані протягом 3-х діб до голови РВКу.

Голова Охтирського райвиконкому Чорновол

Секретар Мудрий

*** * ***

З рішення правління колгоспу "Вперед" с. Процівка на Роменщині від 5.1.33р.:

"В сучасний момент всі члени колгоспу зовсім не забезпечені харчами і більшість колгоспників покинули роботу позаяк робить голодними не можуть. Роботи в колгоспі зірвані. Надалі покине роботу і та мала кількість, що обслуговує скот і тоді невідомо звідкіля брать робочу силу.

УХВАЛИЛИ:

На вимагання уповноваженого вивезти 20 цнт хліба нарада колгоспу доручає правлінню артілі в особі голови колгоспу т. Качура В. О., Мищенко Т. М. та уповноваженого РВК та РПК т. Ващенко Я. Ф. підняти клопотання перед РПК про залишення останніх 20 цнт в колгоспі для підтримування роботи в колгоспі, щоб не розбіглася остання сила, позаяк необхідно починать підготовку до весняної с-г кампанії.

В разі незадоволення клопотання Рада Артілі прохає зняти з неї відповідальність за зрив роботи..."

*** * ***

Райколгоспсоюз Вдруге – Д. Терміново

1-го січня 1932 року

№ 11

Всім колгоспам Лебединського району

Під особисту відповідальність голів колгоспів ПРОПОНУЄМО не проводити остаточного розподілу зерно-хліба, фуражу до повного виконання планів здачі державі хлібозаготовки по культурах. Після виконання планів здачі по культурах негайно проведіть розподіл по трудоднях та фондах і такий надішліть до РКС на ЗАТВЕРДЖЕННЯ. Без затвердження розподілу наслідків господарствам РКС остаточну видачу забороняємо.

Голова правління РКС Кравченко

Агровідділ Кірпікін

Тираж 80 примірників

****

ПРОЭКТ Приложение к протоколу№_____§_____

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

Бюро Ахтырского РПК от 19.VI11.1933 г.

Заслушав доклад председателя районной комиссии по борьбе с беспризорностью тов. Чмелева о работе комиссии и состоянии детей во временных домах,

Бюро отмечает, что за время с 21.IV. по 19 августа с. г. комиссией подобрано в районе и г. Ахтырке беспризорных детей 3197 ч., что в числе этих детей около 30% детей было опухших.

2. После соответствующей санитарной обработки детей, кормежки их комиссией отправлено к родственникам и родным 1268, в другие районы 353 детей. Сбежало с деткомбината 105 чел. и умер. 814 чел., около 26%. Осталось в наличии в детдомах на 20. VIII. – 657.

3. Что оставшиеся дети продуктами питания, жирами обеспечены на месяц. Хлеба в наличии имеется на две недели.

* * *

Лист з військової частини м. Харкова в Лебединський райком партії:

"На имя комиссии связи поступило заявление от красноармейца нашей части тов. Игнатьева М. Н., семья которого живет в селе Чернелы колхоз "Переможец". В своем заявлении он указывает, что его отец умер в прошлом месяце из-за отсутствия материальной обеспеченности со стороны колхоза, в настоящее время осталась сестра – 12 лет, которая находится в детдоме в Лебедине с 13.6.33 г., но по его словам она находится в крайне плохом состоянии. Просим проверить указанные выше факты и оказать соответствующую помощь в деле устройства его сестры, дабы дать возможность красноармейцу тов. Игнатьеву спокойно служить и не беспокоиться о ее состоянии.

О результатах сообщите по адресу: гор. Харьков, Главный почтамт, ящик 1541.

Политчасть

Предкомиссии связи Ворожбицкий".

Перевіряючий скаргу червоноармійця про результати перевірки проінформував районну контрольну комісію РСІ так:

"Повідомляю, що сестра червоноармійця Ігнатьєва М. Н. находиться в дитбудинку в м. Лебедині по вул. Зарудка № 41.

Матеріальне становище її кепське тому, що приміщення те саме, де діти живуть, грязне, постільного білля не вистачає на всіх, санітарному стану не відповідає... харчування одержує нарівні з усіма вихованцями.

12.VII. 33 р."

***

Лист інструктора політвідділу 45-ї стрілецької Волинської дивізії від 27 травня 1933 р.:

"Председателю Лебединского райисполкома
Харьковской области
Копия пред. РПК того же района и
Председателю правления колхоза "Змагання"
с. Малый Историп

Кр(асноармеец), водитель машины штаба дивизии, т. Коваленко Н.Е. подал докладную о том, что его семья, находящаяся в колхозе "Змагання" и состоящая из 8 душ, в том числе 6 нетрудоспособных, находится в очень тяжелом продовольственном положении.

Политотдел 45-й стр(елковой) дивизии просит об оказании семье кр(асноармейца) Коваленко срочной помощи в продовольственном отношении.

Адрес семьи: ст(анция) Боромля ЮЖД, с. Малый Историп Лебединского района. Коваленко Дмитрий Евстог(ович).

Об оказанной помощи просим сообщить для сообщения кр(асноармейцу) Коваленко.

Инструктор подива 45 Длигач".

***

Лист помічника комісара 23-го артполку до голови Лебединського райвиконкому від 27 травня 1933 р.:

“СЕКРЕТНО

Председателю Лебединського РИК
Копия: КК РКИ и Военному прокурору УВО

Прошу срочно оказать материальную помощь семье красноармейца 23-го артполка Калиты Василия Алексеевича, с. Бишкинь (мать Матрена Семеновна, находившаяся до ухода в армию Калиты В.А. на его иждивении и брат), которые, по заявлению красноармейца Калиты, находятся в чрезвычайно тяжелом материальном положении (лежат опухлые от голода).

О принятых Вами мерах сообщить по адресу: Чугуев – лагерь, 23-й артполк, помполиту полка.

Пом(ощник) ком(иссара) 23-го артполка
по политчасти Евневич”.

* * *

Відповідь голови Лебединської районної контрольної комісії РСІ військовому прокурору м. Харкова 23 червня 1933 р.:

“Военному прокурору УВО
г.Харьков, площадь Руднева, №36

Проверив Ваше письмо от 23.06.33 г. № 8а/2306 о волоките райпрокуратуры в разрешении жалобы красноармейца Калиты В.А., Лебединская РКК-РКИ сообщает, что семье красноармейца Калиты, проживающей в с.Бишкинь в апреле месяце выдано помощь в размере 10 кг хлеба, в июне 4 кг и 4.07. выдано 5 кг хлеба из фондов, получаемых от райисполкома. Работая в колхозе, семья красноармейца Калиты в настоящее время тоже получает хлеб из колхоза за обработку свеклы, пользуясь и общественным питанием.

Семье красноармейца Калиты выдается денежное пособие в сумме 6 рублей в месяц.

За допущенную волокиту в разрешении жалобы красноармейца Калиты виноватые привлечены к партответственности, одновременно в связи с этой волокитой организована проверка своевременности рассмотрения жалоб красноармейцев и их семей в прокуратуре и других организациях.

Председатель РКК-РКИ Карпуша
От(ветственный) секретарь Куц”.

***

Лист командира 14-го Акмолинського полку військ ОДПУ від 6 травня 1933 р.:

“Председателю Горсовета
Копия председателю РКИ г.Лебедин Харьковского округа

Красноармеец вверенного мне полка т. Марица Василий сообщил, что его семья в составе 3-х человек нетрудоспособных совершенно не обеспечивается продуктами питания, а отсюда и вывод, что находится в голодном состоянии.

Прошу Вас в срочном порядке обеспечить хлебом семью кр(асноармейца) Марица и о результате сообщите в трехдневный срок со дня получения нашего запроса.

Адрес семьи: г. Лебедин, улица Шкарупова, дом 32.

Вр. командир – комиссар полка Лобачев
Делопроизводитель Попов”.

(вірно – вул. Шкарупівка, нині Ватутіна – *авт.*)

* * *

Лист прокурора Лебединського горайону до голови Лебединської міськради від 3 липня 1933 р.:

“Срочно – красноармей(ская)
Председателю Лебединского горсовета
т. Афанасьеву

В Лебединской прокуратуре имеется жалоба красноармейца Рыбалки С.М. относительно необеспечения продуктами питания и денежным пособием его мать, которая проживает в г. Лебедине и находится в крайне тяжелых материальных условиях.

На наш запрос от 25 мая 1933 г. за №23122 о необеспечении указанной матери красноармейца, Вы сообщили нам своим отношением от 5 июня 1933 г. за №095, что мать красноармейца, Рыбалкина Мария, получает денежное пособие по 23 руб. в месяц и 200 г хлеба ежедневно, о чем прокуратурой согласно Вашего отношения было сообщено в часть для объявления красноармейцу Рыбалке.

3 июля прокуратурой вновь получено отношение отдельного Белполка войск ПП ОГПУ по БССР вместе с письмом, полученным красноармейцем от матери, в которомона пишет: “До сего времени не могу получить продуктов питания и гособеспечения, денег также не получаю, совсем умираю от голода, хлеба 200 г не хватает”.

Что же получается – семья обеспечена лишь на бумаге, а в самом деле она страдает голодом.

А потому предлагаю Вам немедленно принять самые решительные меры к обеспечению голодной семьи красноармейца продуктами питания и гособеспечением.

О принятых Вами мерах уведомьте прокуратуру для сообщения красноармейцу.

Срок 24 часа.

Согласно резолюции
ТВО секретаря Власенко”.

* * *

Отделение саперной роты
Копия областному прокурору
Председателю РКИ Лебединского горайона
Председателю Бобрицкого сельсовета

Дорогой товарищ, ко мне поступила жалоба кр-ца вверенной мне части тов. Шило И. О. Суть жалобы заключается в следующем. Семья красноармейца Шило И. О. в составе 4-х человек состоит членом колхоза “За заповитами Ленина” с. М. Бобрик. Выполнила государственные обязательства положенные колхозникам и колхозу. Недавно бригада сельсовета по порядку общей работы по сбору семенных фондов зашла к семье кр-ца Шило – члена колхоза и забрала у матери к-ца Шило 20 кг пшеницы, заработанной за трудодни в колхозе в прошлом году. В результате чего семья кр-ца Шило очутилась в очень тяжелом положении в части питания.

По заявлению кр-ца Шило, семья его неоднократно обращалась к сельской партийной организации, а также к советским организациям, но до сего времени ответа не получила. Прошу Вас в срочном порядке разобрать данную жалобу по сути и о принятых вами мероприятиях прошу сообщить мне по адресу: г. Харьков, Заиковская ул. 79, военному комиссару отдельной саперной роты 23 стрел. дивизии.

Военный комиссар отдельной саперной роты 23-й стрелковой дивизии Боржемский.

***

Председателю Лебединскогогорсовета
ПредседателюЛебединскогоРКИ
Копия Харьковской областной
КонтрольнойКомиссии.

Ко мне поступила жалоба к-ра отделения вверенной мне роты тов. Костюка Андрея Ивановича о том, что у его матери Степаниды Наумовны старухи 67 лет м. Лебедина, колхозница артели им. Сталина, бригада горсовета безо всяких оснований пришла и забрала 12 пудов кормовых и сахарных бураков. Забирая это, даная бригада предупредила старуху о том, что если она будет жаловаться, то мы придем и еще заберем у нее картошку.

По заявлению ком-ра в.в. мне части тов. Костюка семья его состоит в колхозе, выполнила наравне со всеми колхозниками все свои обязательства перед пролетарским государством в части хлебозаготовок, бураков и проч.

Прошу вас обратить внимание на даный факт. Расследовав даную жалобу, по сути результата проведенных мероприятий прошу сообщить мне по адресу: г. Харьков, Заиковская ул., № 79, военкому от сапроты 23 стр. дивизии.

Военный комиссар отдельн. саперной роты 23 стрелковой дивизии Боржемский.

* * *

АКТ

1932 року 12-го березня мною, об'їзчиком будильської артілі ім. Петровського Максимом Андрійовичем Никоненком при об'їзді бурт картоплі 12.III.32 р. мною було обнаруженопо слідах слідуюче:

В урочищі під Будилкою була пробита одна бурта, з причілка північного боку, громадянином-колгоспником Мусієм Олександровичем Шапошником, Будильської сільради. При обиску у нього оказалось картоплі кілограм 45-ть, причому від цього він не відмовляється, зазначає, що пішов годин в 11 вечора, і що цей поступок зробив тому, що своєї картоплі вже давно немає, і що по своїх трудоднях недобрав ще з осені тієї кількості, що йому належить. Сім'я складається з 9-ти душ і остається голодна, бо купувати ні за що.

Де і зложений настоящий акт.

Об'їзчик Никоненко.

* * *

Заява колгоспника із села Заруддя Роменського району до правління колгоспу від громадянина Надточія Трохима Івановича 5.VI. 33 року:

"Прохаю я т. Надточій Трохим Іванович вашого правління колгоспу щоби видали мне поддержку, хотя муку, поскільки я і сам уже занепав, а також і мої діти. Бо немає ні хліба, ні картошки, ні буряка, словом нету нічєво. А тому і прошу вашого розпорядження аби дали мне хотя буряків.

Проха ч Надточій Трохим Іванович".

* * *

Рапорт колгоспників Ховзівської сільради Путивльського району про виконання плану хлібоздачі, надрукований у районній газеті "Ленинский путь" за 3.1.1933 року:

"Благодаря правильной расстановке сил актива и мобилизации колхозников и трудящихся, единоличников на борьбу за хлеб, развернувши политико-массовую работу и сочетание с ней репрессий к злостным нездатчикам хлеба, в решительной борьбе против кулака и его агентуры и кулацкогосаботажа Ховзовский сельсовет на 31 декабря 1932 года выполнил годовой план хлебозаготовокна 102,1 проц. Здано (продано) пролетарскому

государствувместо 920 цнт 937,41 цнт хлеба. Отдельно по твердым культурам – рожь, пшеница – выполнили полностью. В дальнейшем работа бригад по хлебозаготовкамне прекращается. Для ликвидации прорыва по хлебозаготовкам по индивидуальному сектору в Вязенском сельсовете колхоз и сельсовет реализовывают две бригады из лучших колхозников– ударников и лучших активистов села, проверенных на фронте борьбы за хлеб.

Уполномоченные РПК

Чигринов

Голодович

Пред. с-совета Кабальный".

* * *

Із справи № 253 архіву Сумського обласного управління СБУ щодо звинувачення громадянина Самсоненка Івана Федоровича, х. Лавіркове Бауманської сільради Велико-Бубнівського району:

"При допиті на слідстві Самсоненко заявив таке:

В цю кампанію ми повинні були здати 120 пудів хліба, а здали 17 пудів, бо в нас більше не було. Де мій батько не знаю, він вдома тепер не буває. Пішов з дому тому, що нічого їсти".

* * *

До ради с-г артілі "Третій вирішальний рік",
гр. Волинський Трохим Гнатович

ЗАЯВА

Прохаю, щоб відпустили мені для свого споживання яких-небудь продуктів, бо на сьогоднішній день голодний. Прошу не відмовити в моїй заяві.

Прохач Т. Г. Волинський.

22.2 33 р.

* * *

До ради с-г артілі "Третій вирішальний рік",
гр. Волинський Трохим Гнатович

ЗАЯВА

Прохаю раду артілі, щоб дали мені харчових продуктів для свого власного харчування, яких можна. Прохаю не відмовити моїй заяві.

Прохач Т. Г. Волинський.

27.2. 33 р.

* * *

ІЗ КНИГИ РЕЄСТРУ ДІТЕЙ ЕБЕДИНСЬКОГО ДИТЯЧОГО БУДИНКУ

Надя Гриценко	дівч.	1 р.	підкидиш	померла 9.I.34
Надя Б. Олесь	дівч.	2 р.	підкидиш	до батьків 7.I.34
Петя	хлоп.	2 р.	підкидиш	помер 7.I.34
Катя	дівч.	2 р.	підкидиш	до батьків 15.I.34
Зоя Макогоненко	дівч.	4 р.	підкидиш	померла 9.I.34
Ваня	хлоп.	2р.	підкидиш	до батьків 7.I.34
Міша	хлоп.	1 м.	підкидиш	помер 10.I.34 р.
Гриша Кузьмінський	хлоп.	2 р.	підкидиш	нерозбірливо
Надя	дівч.	5 р.	підкидиш	в будинок 1.III.34
Маня	дівч.	3 р.	із больниці	померла 1.II.34
Володя	хлоп.	4 р.	підкидиш	помер 11.III.34
Зіна Мороз	дівч.	5 р.	підкидиш	померла 5.V.34
Нюся Мороз	дівч.	3р.	підкидиш	до батьків 22.XII
Вова Васільченко	хлоп.	4 р.	підкидиш	в Тростянецький будинок
Коля Левандовський	хлоп.	3 р.	підкидиш	нерозбірливо
Коля	хлоп.	3р.	підкидиш	помер 7.IV.34
Вася	хлоп.	3 р.	підкидиш	помер 19.III.34
Вітя	хлоп.	3 р.	із міліції	до батьків 15.1.
Гриша Соломенко	хлоп.	3 р.	підкидиш	нерозбірливо

Оля Соломенко	**дів.**	**1 р.**	**підкидиш**	**нерозбірливо**
Гриша Коваленко	**хлоп.**	**2 р.**	**із колгоспу**	**нерозбірливо**
Надя Процепко	**дів.**	**1 р.**	**-**	**померла**
Федя	**хлоп.**	**8 міс.**	**підкидиш**	**в будинок НР**
Галя Б. Вініцька	**дівч.**	**3р.**	**-**	**померла 21. XII. 34 р.**
Маня	**дівч.**	**4 р.**	**-**	**померла 5.10.34 р.**
Коля Жовтневий	**хлоп.**	**4 р.**	**з дитбудинку**	**помер 15.X.34 р.**
Наташа Летнева	**дівч.**	**3 1/2 р.**	**з дитбуд.**	**померла 22.IX.34 р.**
Майка Левчепко	**дівч.**	**1 міс.**	**підкидиш**	**померла 28.IУ.34 р.**
Костя Любінський	**хлоп.**	**2 р.**	**-**	**помер 12.V.34 р.**
Паша Костир	**дівч.**	**2 р.**	**-**	**померла 7.XI.34 р.**
Уля Харченко	**дівч.**	**3 р.**	**-**	**померла 1. VIII. 34 р.**
Віра	**дівч.**	**4 міс.**	**-**	**померла 13.XII.34 р.**
Таня Українка	**дівч.**	**4 р.**	**-**	**одправлепо до батьк.**
Маня Любінська	**дівч.**	**2 1/2р**	**-**	**померла 13.У.34 р.**
Сережа Чубар	**хлоп.**	**4 р.**	**-**	**помер 7.VII.34 р.**
Ваня Роланд	**хлоп.**	**2 р.**	**-**	**до батьків**
Жора	**хлоп.**	**2 р.**	**-**	**помер 22.vII.34 р.**

На цьому документ обривається.

Від автора. Всі дати смерті в книзі виправлені. Попередній запис “33 р.” чорнилом виправлений на “34 р.” Зроблено це було, вочевидь, за вказівкою для того, щоб приховати трагедію голодомору Отже, точна дата смерті цих дітей – 1933 р.

* * *

Із повідомлення інспектора дошкільного виховання Конотопського райвно до Київського обласного відділу народної освіти від 11 червня 1932 р.:

“Повідомляємо, що на травень-червень місяць через Конотоптор не одержали ніяких занаряджень продуктів харчування для дит. установ та д. садків. Маємо наряд за № 2-51 від 14.У.32 р. облвно, не одержано нічого…”

* * *

Партія тоді була занята іншими питаннями:

“Сов. секретно
Постановление П/Б ЦК КП(б)У
9 марта

О ПОЛЕСЬИ

1. Считать необходимым произвести очистку районов Полесья от кулацких элементов, определить количество семей, подлежащих вывозу, в 5000.

2. Выселяемых использовать на разработке карьеров камня, глины и др.., создав в этих целях постоянные кулацкие поселки на левом берегу Днепра в районах расположения карьеров...

3. Поставить перед ЦК ВКП(б) вопрос о дополнительном выселении за пределы Украины 5000 семей...”

“Танок смерті”.
Малюнок із листівки селянського підпілля 30-х років.

Малюнок із листівки селянського підпілля.

“В яку безодню горя впав мій народ! І скільки ще горя чекає його в майбутньому! Все у нас було: і земля добра, і багатство, і люди чесні, і працьовиті, і здорові, і красиві. Всім узяли! Та погубила нас нещаслива наша географія і невдала наша історія. З початку Жовтневої революції Україна втратила, крім мільйонів загиблих і репресованих, ще 6 мільйонів від голоду в урожайний 1932 рік. За 20 з чимось довоєнних соціалістичних років в Україні не збільшилося населення, хоч і стояла вона майже на першому місці в Європі по народженню. Зараз вона важко, коли не смертельно поранена. Таких втрат, замовчаних через жахливу свою правду, не знав і не знає жоден народ у світі. Мій час – край загибелі мого народу”.

(О.П. Довженко).

ПАМ'ЯТЬ НАРОДУ НЕУБІЄННА

Із спогадів Ганни Іванівни БІЛЬЧЕНКО
(с. Чопилки на Київщині)

... Якось сусіда зайшов до нас у хату (дурний був хлопець, ще й комсомолець), а батько мій при ньому й каже: "Ось заховаю три кілограми квасолі, може, хоч цього не заберуть..." Хлопець на другий день заявив, що у нас квасоля є – забрали... А пізніше йшов батько мій з косою в одній руці, а в другій брусок був. Той хлопець (Тимошем звали) стоїть у себе в дворі і каже: "Дядьку Іване, у вас у руці не макуха?" А батько: "Брусок, Тимохо". Й питається: "Може б, ти квасолькуїв?" "Хоч жменьку дайте!" – благав Тиміш. "А ти піди ще донеси на мене, може, й буде..." "Я дурний був, простіть", – покаянно сказав Тиміш і мертвий на землю впав.

Й підкралася смерть у нашу сім'ю. Першою не стало сестрички Моті, восьмирічної. Ходила в перший клас. Гарна, тиха була і тихо вмерла. Друга сестричка, Надя дворічна, кричала дуже: "Дай... дай... їсти". Не діждалась. І лежала Надя на столі, а я біля неї стояла. Батько глянув на мене та й питає: "Що тобі, Ганю, хоч уроки загадують вчити?" Я бачу – не до ладу питання, але ж батько питає – відповісти треба. Саме вірш задавали напам'ять вчить:

У колгоспі добре жить –
Є що їсти, є що пить.
Чоловік чи молодиця,
Як одне – веселі лиця.

Й стала мати кричати на мене, щоб я перестала той вірш читати, а батько вхопився за голову, аж завив стражденно...

У балачці з селянами якось наш батько сказав, що коли він у куркулів наймитував, заробляв хліба на всю зиму, а в колгоспі з голоду помирає. На другий день приїхало НКВС і забрало батька.

І погнали матір на радгоспну роботу за двадцять кілометрів. Там хоч їсти давали, а ми ж удома голодні. І вмер мій братик Павлуша – тепер самотня я в хаті холодній була. І зробилося таке зі мною, що настрій став гарний і навіть їсти не хотілось. От сиджу на долівці, а заходить у хату дядько, я його знала: той, що підбирає мерців. Іде він до мене, на руки бере й несе. Я хочу сказати, що я ще жива, а мені чомусь ліньки казати. Дядько виніс мене до підводи – вона вже повна мерцями. Подивилась я й думаю: а куди ж дядько мене притулить. Страху ніякого. Й уклав мене дядько обличчям до якоїсь жінки. Очі в неї були закриті, а язик і губи ще ворушились. Мабуть, теж хотіла сказати щось, та ліньки... Їдемо. Колеса риплять, мертві кістки хрускають. І знаю, куди везуть, а мовби і треба так... Ось

назустріч другий дядько. Порожняком(дві підводи трупів кожен день звозили).

Я дивлюся на дядьків, вони курять. Другий дядько на мене дивиться й каже: “А воно ще живе”. А “мій” дядько відповідає: “Поки довезу – кінчиться...”

А був дядько з другої підводи душевний: зняв мене, посадив під тином у жаливу та й поїхав далі трупи збирати. Увесь день просиділа. Аж напала на мене злість: думаю, сиджу голодна, а підвода не їде. Забрали б скоріш, у яму вкинули, пригорнули. Мертвому, кажуть, як у сні лежати, – легко...

Нарешті підвода їде. А підвода не з трупами, а радгоспна, на ній моя мати. Спитала, чого це я тут лежу. Я сказала. “А де ж Павлуша?” “Помер”. Заголосила мати жалібно, а потім взяла мене на підводу й повезла у радгосп. Я вже нічого не могла їсти, а мати насильно ботвину в рот запихала. Я в стороні лежала, як вона сапала, бігаючи до мене дивитися, чи жива.

І мати моя тоді не тільки пухлою була, а ще й важкою (ходила на останньому місяці). Ніхто цього не помічав: думали – пухла. А мати нікому про це не казала, щоб не вигнали з роботи.

Й ухопили матір на полі передпологовікорчі, й побігла вона до копи соломи, й дитину народила, і всі здивувались дуже... Дитина перший день кричала, бо їсти хотіла, другий день пищала, а на третій – замовкла...

І поховали дитятко у ямі загальній, і поки були ми в радгоспі, розтягли нашу хату, і що в хаті було– розтягли.

А вже зелень була, і хліба колосились, й не судьба було вмерти. В другий клас я прийшла у школу: з 42 учнів лишилося дванадцять школяриків...

Із спогадів Ганни Гаврилівни КИРИЛОВОЇ
(с. Тимофіївка на Херсонщині)

...У нас була корівка й маленьке телятко, а до нас приїхала підвода з дядьками. І зчинилась лайка в дворі. Один зайшов у хату, а хата з двох кімнат, маленькі вікна. Одна кімната не топилася, там узимку ми під ліжко клали картоплю. А ще стояли дві скрині: в одній одяг був, а в другій – клуночок із салом.

І виніс дядько клунок картоплі й сало забрав із скрині. Мама вчепилася в нього: “Що ж ти робиш, безбожнику!” Вхопила те сало й у пазуху вкинула, а дядько сало забрав, розірвавши кохтину. Я плакала з братиком дуже: думала, що війна почалася. Та прийшли грабувати. І взяв ще один дядько за налигач корівку, повів до колгоспу, а мама нас обняла за плечі, підвела до вікна й каже: “В останній раз дивіться на нашу корівку..”

Й опустіла хатонька наша, і в ній стало сумно, як у труні. Тільки картошинки розкотилися – брат їх зібрав, склав у казан. Ми ту картоплю доїли до п’ятниці, від понеділка.

Знаходили десь сухарик, потім кісточку від абрикоси чи квасолину, чи насінинку, а потім – нічого. Тата й маму в колгосп не брали, ходили вони по селах проситися на роботу, і ніхто також не брав. Й збирали вони по смітниках буряковіта картопляні очистки, а ми з братиком спухнули.

Ще був у нас маленький братик, восьмимісячний. Мама націджувала з грудей молочко, щоб я вдень з ложки його годувала. Та хіба втерпиш, аби молочка не

сьорбнути. Помер мій братик. Перед смертю він так дивився на мене, що ніби казав тим поглядом: “Я вмираю, але я тебе не виню, Ганнусю...”

Із спогадів Володимира Семеновича БОРИСЕНКА
(м. Лебедин)

...Оце ходять агітатори і аж надриваються: голосуйте за комуністів, голосуйте за ленінців. А демократи – це кров, це націоналізм, це західняки-бандерівці. Вони всіх і повбивають, і повирізують. І ви знаєте, є люди, що й вірять оцим гебельсенятам. А тепер скажіть: хто з бандерівців і коли приїздив у Лебедин убивати? Ніхто і ніколи. А от лебединці убивати західників їздили. Партія посилала. Люди свою землю од фашистської та більшовицької чуми боронили, а нас душити їх посилали. А тепер ще й агітують: то західники... вороги, повбивають... Ні, то брати наші. По крові, по духу, по матері. Всі ми – українці. А ділять нас на східняків і західників ті, хто хоче лобами звести. А якщо хтось і хоче нас убити, так оце ота система, що здихає і ніяк не здохне. Вона наш народ сім разів убивала або й того більше. Ось хоч би й мене...

Мій дід Мартин Петрович Борисенко замолоду чумакував, жив не бідуючи. А як у літах підбився, пішов пастухувати. Людську череду пас і свою худобу разом. Накупить теляток, випасе, перезимує, а тоді їх на торг. По весні знов купує. З того й жили, а землі лишньої не було. Батько, Семен Мартинович, уже почав було коло землі поратись – влада земельний наділ дала. А бідність! А злидота – далі нікуди: четверо дітей, ще й хатину почали будувать. Ото дід і каже батькові: як будемо тільки у землі порпатись, то й воші заїдять. Треба з хазяїнів приклад брать.

Продав дід своїх бузівків та й купив англійського двигуна, щоб механічну дерницю зробить. Сільське начальство відразу й зашуміло: ти диви! бідняком прикидався, пастухував, а он яку машинерію купив – цілого двигуна та ще й аглицького. Тітка моя тоді в самодіяльності була, а це значить – активістка, ще й неабияка. Ото вона там у активі й прочула, що діда за того двигуна будуть куркулить. Так дід двигуна на полудрабок та до батька в Пашкове його й спровадив. Думка яка: бідняк, четверо дітей, хату ніяк не доканючить... І кожухи до батька одвіз, і рядна, і діжки, і ланцюги – ті, що він телят припинав.

А вийшло так, що куркулення з батька й почали. Забрали все: і дідове, і дядькове, і батькове. Батька арештували “за те, що укривав капіталістічеську техніку, которая есть агліцкий двігатіль”. Арештували і запроторили в сумську тюрму. Там він і помер. Харчування в тюрмі самі знаєте яке було, і видавали його тільки на “положений штат”. Тобто, на стількох, скільки по нормі могла вмістити камера чи тюрма. А нещасних булов п’ять, а то й у десять разів більше. Ото й дохли з голоду, як мухи.

Нас, дітвору, ворожбянські вимітайли Войленко та Ралко витягли за вуха з

хати, дали носаками під гузиці і – марш, куркульня, з двору. Та світ не без добрих людей: приютила нас сусідка Оксана Даценко. І картоплиною поділилась, і бурячком На наше щастя, знайшовся ще один добрий чоловік – дід Журавель. Він був бездітний, то й подарував нам свою хату. Хата недобудована, сам зруб. Ото мати з нами, дітворою, і заходилась коло глини. Тільки-но хату парками вкрили, глиною обмазали – аж тут знов "червона мітла" суне: оддайте нову хату колгоспному активісту Федору батьковичу Гринченку, а самі ідіть у його розвалюху.

А холод уже шибки морозить, а голод уже душі студить. Та й як йому не студить, як за другим разом не те, що картоплю забрали, а й жолудівне залишили. От і померли: і Дуся – їй десять років було, і Галя – їй вісім років було, і Гриша – йому шостий рочок пішов.

Уже ось оце написав я в "органи" і запитав, за віщо розкуркулили батька-бідняка. Відписали. То, кажуть, помилка, "недоразуменіє", він розкуркуленнюне підлягав.

Скільки ось таких "недоразуменій" натворила влада – одному Богу відомо. В одній тільки нашій сім'ї чотири смерті. За оте "недоразуменіє" виплатили мені власті аж 70 тисяч купоно-карбованців – рівно на пару поганеньких тапочок. Знав би батько, та й братик і сестри якби знали, у що влада оцінила їхнє життя – прокляли б ту владу, як оце і я проклинаю. З усієї сім'ї вижив один тільки я. За першим помахом коси не вбив мене більшовизм. Гай-гай, скільки разів він ще пізніше на мене замахувався! А я таки й досі ряст топчу.

Зачислили мене на службі в моряки, а режим тільки мах косою: ах ти ж куркуляка! Бач, чого захотів. У танкісти його, в атаку, нехай на передовій змиє свій куркульськийлеп.

На шостий день війни забрав нас німець, як сліпих цуценят, і загнав у загороди з колючогодроту, по чотири тисячі чоловік в одній клітці. Ужей сніг летить, ужей зима свище, а в нас одіж одна – "козацька майка". Це звичайнісінький мішок із прорішками для голови і рук. Дизентерія ту майку заливає, тільки вправляйся вивертать та зад наперід повертать. А тоді втік я з тої клітки. Бачимо, що виздихаємо всі, от і кинулись на дріт в кількох місцях. Вибрали чотири п'ятірки охочих, хто б кинувся на дріт перед сторожовою вишкою, щоб увагу вартового відволікти. Доки з вишки розстрілювали цих охочих, полонені ужей вартових за барки взяли, ужей зброю відібрали. А тоді всі тисячі й кинулись хто куди. А мене на дроті паралізувало. Долоню навхрест розпоров та й повис на тій колючці– ноги-руки відібрало. Принесли мене товариші в якесь сільце (це в Польщі було), люди виходили. У бліндажі, заваленому гноєм, переховували, на схід од села до села проводжали. Отак і приніс я свою худорбуі воші до рідні в Межиріч. Не встиг оклигати, як і поліцай Синиця уже на порозі – іди, Володько, до нас у поліцію, а не то гірше буде. "Коли б я своїй землі хотів зрадить, – кажу йому, – я б ще в полоні завербувався до виводка зрадників".

Ото за таку відповідь поліцаї загребли мене на роботу в Германію. Тодібагато межирічан зашилили. Працювали на заводі у Відні, у 22 бецерку (районі) міста. Не знаю вже як, а хтось зі своїх доніс на мене, що я бувший солдат-танкіст, що втік з концтабору. Ото мене хутенько арештували, і став я уже не Борисенко, а в'язень

№ 54096 табору Маутхаузен, де й катувався до самого кінця війни. Звільнили американці. Запрошували їхати в Америку. А я кажу: на хріна мені ваша Америка, як у нас на хуторі он яке болото, а в ньому отакенні-о в'юни. Ото й утік я з американськоїзони в радянську. Тільки до своїх ногою ступив, а "смерш" мене за загривок – хап! Я йому все й розповів, як на сповіді: як воював, як з полону тікав, як поліцаїв Германіюзабрали, як вдругев концтаборіопинився. А він мені найголовніше звинувачення у вічі: "Ти почему, сука, не застрелілся, а сдался фашистам в плен?" Ото й опинився я вже за радянським дротом. В Горьківській області біля станції Ільїно в містечку Фролище чорноробом на лісопилці відбував каторгу. Майже два роки зважували мою "головну вину": чи витягне вона на десять літ, чи ні. Нарешті звільнили. Добрався на батьківщину, забрав наречену, приїхав з нею в Лебедин, та так і живемо. Років двадцять був вантажником, років двадцять шоферував. От тепер і скажіть: кого нищила влада голодом та розкуркуленням – ворогів землі своєї чи патріотів? Щодо патріотів (як до мене), може, це й гучно. Але ж розкуркулили й мого дядька, Карпа Мартиновича – справжнього і патріота, і героя, і мученика. Він у Торопилівціпоодкривав вагони з бранцями, і сотні юнаків втекли од німецької каторги. От вам і патріот, і герой. А доніс на нього один з розкуркулювачів Так фашисти прикували Карпа до стовбурагруші (це у Ворожбібуло), виставили варту, катували дуже і не давали ні води, ні їжі. Так і помер "куркуль" на фашистському ланцюгу.

Із спогадів отця ІОАНА (Івана Дмитровича ПРИХОДЬКА)
(м. Лебедин, вул. Чупівка, 100)

Іван Дмитрович Приходько – найвідоміший на Лебединщині чоловік. Воював на боці Примакова, Махна, а ще, за його висловом, у "багатьох інших сіро-буро-малинових арміях". Він мудрий оповідач, неабиякий знавець історії, патріот України ще з юнацьких років. Вся історія українського народу останніх ста літ – це його біографія. Він своїм вбогим коштом відбудував і відновив діяльність 12 церков на Сумщині, виховав сотні і сотні молодих людей в дусі любові до України та любові до Бога. Прожив о. Іоан 97 літ і до останніх днів мав запал душі – молодечий. Мав ясну пам'ять і, як завжди, не скупився на жарт, на дотеп, а то й витівку.

...Не знаю, хто як, а я совецьку власть уже 65 літ уважаю. Чого уважаю? Бо як скажу, що не уважаю, враз мою головонькуносом до спини повернуть, ще й бороду вискубуть. Як же я тоді без бороди службу Божу правити буду?

Тільки не беріть мій жарт до шмиги, краще пригадайте повчання апостола Луки: „Нема доброго дерева, яке б давало поганий плід, і нема поганого дерева, яке давало б плід добрий". А тепер скажіть: що вродило від більшовицького дерева? Руїна, війни, голод, смерть. Десятки мільйонів вигубить своїх людей – який це плід: добрий чи поганий? Тож яким деревом ми маємо вважати комуністичну владу?

Поганим, отруйним, злим. Крім смерті фізичної, вона ще знищила в людей і духовність. Візьміть для прикладу будь-кого, хоч і себе. Чи можете ви при цій владі жити чесно, не кравши, не брехавши, говорити те, що думаєте, відстоювати те, що вважаєте справедливим? Ні, не можете. За сказану правду вас відразу ж запишуть у „чорні святці" і не викинуть звідти до скону. А тоді ще й дітей ваших та онуків. Ось тому ми й приховуємсвої думки. Думаємо – одне, а кажемо – інше. Кажемо, що нам партійно-платні ідеологи напишуть. Це стосовно власної думки. А щодо дії, що йде врозріз з написаними тими ідеологічнимипостулатами, то тут і головузнесуть. Це я на власному досвіді переконався. І вберегли мене од того сатанинського отруйного древа лише добре здоров'я та заступництво Цариці Небесної.

Ні-ні, це правда.

Господь Бог нагородив мене таким здоров'ям, що на десятьох би вистачило. А Мати Божа стала моєю заступницею. Так би мовити, взяла підвищені соціалістичні зобов'язання оберігати раба Божого Івана од усіх неправд, зла, спокус сатани і меча неприятельського. І ви знаєте, обов'язки свої виконує справно. Вона послала на землю ангела-хранителя і наказала: бережи мені Ваню, бо він парень нічаво. Ні-ні, жарт це, не богохульство. А щодо заступництва Матері Божої, то це свята правда. Вона мені і в сні кілька разів з'являлася: і підказувала, і благословляла, і катівський меч од моєї шиї одводила. Найперше – коли я сидів у сумській тюрмі. За що сидів? За Слово Боже. Гоніння на священиків почалося. Моя парафія в Битиці була. Це коло Сум. Голова сільради заборонив службу Божу править. А як він може мені заборонить? Хто він такий? Він – місцева державна влада, а церква од держави оддiлена ще раніше лисим декретом. Це раз. А по-друге: творець – Бог, а не голова сільради. Він сотворив і землю, і все на землі, і нас з вами, в тому числі і того ж таки голову. Ото ми й повинні звітувати за свої діла тільки перед Богом, а не перед сільрадою. То вже пізніше вигадали: піп хотів созівський хліб запалити, та сірники одсиріли, піп хотів самого Сталіна за бороду взять, та в того бороди не виявилось...

Так-от, у сумській завошивленій тюрмі заходились усіх стригти, налисо. Мужикам хоч би що, а як бути мені, попові? Я ж священик, у мене коса, борода, я ж обітницю давав. Ото стригаль тільки до мене, а я од нього назад – скік. Не чіпай, кажу, я священик, а не розстрига. А він: "Ми і не такім козлам рога обламивалі. Ану, ребята, усовестіте яво".

Заходить душ п'ять енкеведешників. Я вхопив табуретку в руки, перехрестився: "Мати Божа, заступнице моя і покровителько, дай мені сили хоч одного душителя укласти, а тоді вже нехай карають".

Замахнувся табуреткою, а енкеведешники: "Да бросьте яво, пусть в своей бороде вшей разводіт".

І ви знаєте – минулося. На охоронця руку підняв – і нічого. Бо Мати Божа, моя заступниця, їхню кару від мене відвернула.

Хто сидів у тюрмі? В основному – селяни: "твердого" завдання не виконав, порося чи теля без дозволу властей зарізав. Косо на начальство глянув або слово наперекір сказав. А ще ті, хто при старій владі в якомусь начальстві був: церковним

старостою, членствував у "союзі хліборобів", чимось торгував. Сиділи й "урки". Це вбивці, насильники, злодюги. Їх небагато було, але хазяїнами камер були саме вони. До них і начальство ставилось поблажливо, закривало очі на їхні витівки і вбивства. А що: нехай вбивають – менше їм роботи. "Урками" сумської тюрми в той час верховодив бандит Пікуль. Він всіх у страхові тримав. Збив собі докупи дружків таких, як і сам, і вариводив. Сьогодні одного вб'ють, завтра другого програють. Тюремне начальство цього Пікуля наче аж заохочувало до вбивств. А здоровий був! А на вид страшнючий! Бугай-бугаєм.

Лежу я на нарах і сусідові про істиність Слова Божого розказую, а Пікуль хап мене за ногу та смик, як тріску, з нар: "Ну що, піп, чого твій Бог тебе з тюрми не визволить, га? Га-га-га-га". Я хотів жартом одбутися – не вийшло. Вурка уже за петлі смиче, ану, хто дужчий: твій Бог, чи я, Пікуль? Кажу: одведи руки од петель, дай хоч перехреститися перед боєм з дияволом. Одпустив. "Мати Божа, заступи мене десницею своєю, захисти мене мудрістю од глупоти раба нерозумного, не залиш наодинці зі злом", – молюся. І тут я Пікуля перехитрив. Кажу: я з тобою зчеплюся, а твої дружки швайкою під ребро шпигонуть. Давай по-чесному: сам на сам, і до першої перемоги – не до смерті. Погодився. Вся камера, сотня душ були свідками. Вчепились ми один в одного. Пікуль як попер мене задки на стіну – я не встигаю і ногами перебирать, щоб не впасти. Він гадав, що прямо розіб'є мене об стіну. А я перед самою стіною тільки смик його на себе, а сам убік. Він так і влип носом у стіну. Вся камера аж вибухнула реготом. На той регіт влетіла охорона. Саме це мене і порятувало, а то заюшений Пікуль із дружками зарізали б мене.

– Што за шум? Кто дрался? Почему? Кто-кто? Поп Пікуля побіл? Ха-ха-ха-ха! Вот ето да! Вот ето потеха!

Одним словом, арештували мене за бійку і заставили писать пояснення. Написав. Начальник тюрми, як узнав, що піп Пікуля одлупцював – аж за живіт хапався. А як прочитав моє пояснення – аж вигукнув: "Вот ето почерк! Вот ето каліграфія!" Та й забрав мене в писарчуки. Ночував я уже не в гуртовій камері, а в камері-одиночці. Другий поверх, вікно, грати. Так я колись вночі до тих ґрат примірявся, піднатужився – піддалися. А мені якби голова пролізла. Намостив я "куклу" на помості, чоботи поставив – щоб як "попка" у вічко загляне – думав, що піп спить. А сам виліз через грати, стрибнув із підвіконня на дерево. Кинувся злазить, глядь, а під деревом вартовий стоїть і спить. Довелося будить: гілочку одламаю та й кину на нього. Проснувся він і подибулявза ріг вулиці. Я – з дерева і босодрала, в самих підштаниках, по Сумах. А в бігові мені, мабуть, і по цілій області не було рівні. Із Битиці в Суми, в собор, на Божу службу бігав. Оце голова сільради стереже мене, щоб я до Сум не подався, а я візочок наладнаю та й поїхав у ліс по хмиз. А у лісі – чоботи під руки і ла-тата-та на Суми. Голова рапортує, що сьогодні він попа до служби недопустив. А йому наганяй: як же ти не допустив, як він усю утреню правив.

Серце в мене кріпке було. А може, воно не одне, а троє. Стукотять собі вперемінку. Як пастухував – ні одне теля од мене не втече, було... Ох і бігав прудко, навіть задки.

Сватав мене благочинний за свою племінницю. Я нарядився по-парубоцьки: нову чинарку надів, шапку високу овечу набакир, чоботи дьогтем наквацював, червоним поясом підперезався. Приходжу на вказану адресу. Будиночок чепурненький, панський. На подвір'ї ні картоплі тобі, ні гарбузів, ні конопель, а все квіти, квіти... І все якісь не наші. Чорнобривці, кручені паничі, красолька, мальви – ці я знаю. А то зовсім не наші. Тільки на поріг ступив – собачка в хаті загавкала. Служанка двері одчинила: "Каво ізволіте спрашувать?" Пришелепкувата якась. Баче, що парубок на порозі, а питає, кого йому треба. Звісно, до дівки прийшов. Не встиг я "мойо поштеніє" сказать, а собака тільки хап мене за полу – так шматок чинарки й вирвала. Ех, як зацідив я її носаком по підчеревені – через троє дверей верчиком летіла: скау, скау, скау!

Молода здогадалась, що "сужений" прийшов. Сміхом у кулачок чмише. "Ну чем же вас поразвлекать? Давайте я вам поіграю". Сіла за фортепіано і давай на ньому пальцями такі регезулі видєлувать, що й ну. Я в музиці уже дещо петрив: на балалайці "Во саду лі..." бренькав, з хлопцями на колодках пісень співав: "Ой, гоп, штани сині...", "А що Сидір та Каленик нап'яли собі куреник..." Молода здогадалась, які мої музичні здібності, і пояснила: "Це – Бах". Ну й бахкай собі на здоров'я, буду вдавать, що я аж млію од того бахкання.

Коли це заходить до нас у кімнату мамаша. Вся в кружевах, ступає прямо на мене. А тоді нахилилась аж до носа і підставила собі під око окуляр на палочці – зятя роздивляється. Дивись, думаю, скільки хоч, все одно не зурочиш – я козак тертий. Бачу: закопилила "теща" губу і крутнула геть. Мені враз і женитись перехотілось. Ти диви, чортова панота – отаким козаком геньбує! Ти краще на доцю подивись. Ну, бабахкає вона на отому лиску чому по гримайлові, а конопель тіпать не вміє, це точно. І ще: де її пазуха, де стегна? Та за такого козака, як я, знаєш із якою пазухою піде!

Молода помітила конфузі каже: "А может, нам пойті в сад погулять?" Пішли. "Ну чем вас в саду развлечь? Давайте побегаем в перегонкі". "Хіба личить козакові з дівкою в бігові змагатись? Та мене й кури засміють, – кажу. – Коли вже бігать, так біжіть, як усі, а я – задки". Раз пробігли, вдруге – я не відстаю. А тоді вдав, наче одстав, та як рвонув у зворотний бік. Через тин мене наче вихор переніс, не зчувся, як і на Соборній вулиці опинився.

Як бачите, досвіду мені в бігові не позичати. Ось і цього разу: за місто, в ліси, вибіг – ще світання й очі не розплющило. Так хіба оце не Матір Божа мене порятувала?

А як прийшов до жінки й сина в Битицю, мене засада у власній хаті злапкувала. Шість чи сім душ було. А я тому в морду, тому в живіт, а сам – у смородину. "Бахкайте, – кажу, – ніч темна, хоч в око стрель".

А як у харківській тюрмі сидів, як уже мені вишку-розстріл присудили... Ще б пак: в тюрмі влаштував різню і сам утік – чим не злочинець? Так-от: в Харкові теж Мати Божа мене під свій покров узяла. В тих катівських "заведеніях" такий порядок заведений: розстріли тільки по непарних числах і після дванадцятої години ночі. Заходить в камеру кілька горил і запитують: "Кто на букву "П"? Я повинен

відповідати: "Я. ПриходькоІван Дмитрович, стаття така-то". Тодівони: "На виход". Ти руки за спину – от і відтоптав ряст. Не скоришся, одбиватимешся, руки виламають, у рот гумову грушу заб'ють, щоб не репетував – і в підвал на убій.

Я не сам був у камері – удвох. От і домовились ми з побратимом, що смерть стрінемо гідно, покірно, з молитвою на устах. Не один день до цього готувалися. А як викликали його на розстріл – збісився чоловік. Ох і тріщали ж у нього руки: і в ліктях, і в лопатках. Грушутак засадили, що й рот розірвала.

По мене прийшли троє. "Кто есть на букву"П"? Я перехрестився, поклав руки за спину і пішов до дверей. Іду, а Матір Божу прошу. Ні-ні, не мене порятувати, а народ наш селянський. Ним же всі тюрми забиті, хто ж коло землі ходитиме? Наглядачі пропустили мене і вже в дверях: "Ну, ладно. Возвращайся. Ето ми пошутілі".

І такі жарти були не раз. І не тільки наді мною. Наглядачі зволили порозважатися.

Так я і написав скаргу аж у Москву. І що годують у сто разів гірше, ніж сатрап цар-Микола годував. І що яка моя вина в тому, що я в Бога вірую – Ленін теж і хрестився, і вінчався, і закон Божий учив. До того ж я за радянську владу ще й кров проливав – написав.

А діло було в Пирятині (батько тоді фельдшерував у Харківцях, от ми там і жили). Ага. Пішли всі наші сільські хлопці у військо до Петлюри. Я теж тудипоривався. А нагода піти з дому трапилась ось яка. Нас у сім'ї дванадцятеро дітей. Хтось десь уже розлізся, хтось десь учився; а я з братом – коло господарства. Корову порали. Була братова черга в корови вичищать, а не вичистив. А батько, не розібравшись, дав лупки мені. Я розлютився. Кажу: "Ось піду до Петлюри. Хай там або мене вб'ють, або я додому прийду з рушницею і всіх вас постріляю". Петлюрівці тоді саме Пирятин зайняли. Перейшов я річку Удай, перебрів удайськеболото, тільки на сухе ступив, а тут: "Стой, кто йдьоть! Руки вверх!" Бачу – втелющився. "Та це я, – кажу, – Іван Приходькоз Харківців, іду до аптекаря, бо батько захворіли дуже". Арештували мене червоноармійціі привели в штаб до Примакова. Непоказний такий чоловік – вважай, хлопчак іще, і на колінах у нього сидить дівка. Запитання ті ж самі: куди йшов, чого йшов? А тоді зненацька: "А ти красних любішь?" "Люблю, – кажу, – бо вони богатіїв б'ють". "Правільно, парень. А белих любішь?" "Люблю, – кажу, – бо вони жидів б'ють". Скривився командир і знов запитує: "А петлюрівцев любішь?" "Люблю, – кажу. – Вони ж матір-Україну боронять". Ще дужче скривився командир і каже: "В етого парня в голове венігрет. Надо с нім поработать". А тоді до мене: "В бой за дело правое пойдеш?" "А чого ж за правду й не постоять?" – кажу. "Тогдавон в углу вибірай себе саблю і с Богом".

В мене очі завидющі – вибрав найбільшу. Приторочив до пояса. Кинувся витягуватись... Ой, Боже, руки не вистачає, коротка рука до такої шаблі. Червоноармієць побачив мій конфуз і подав коротшу шаблю. А тоді повів на сіно спать. Ні світ ні зоря, а сурмачсполошив увесь Пирятин: ту-ту, ту-ту, ту-ту. Посхоплювались ми із сіна, коней сідлаємо. Мені невеличкого коника дали. "Орликом" звали. Хазяїна його вчора було вбито – от і я не пішаниця вже.

Я з кіньми й ріс на конюшнях. Летіть охляпки галопом – найбільша втіха для дітей. А от в сідло сів уперше. Сів, зручно так... Ноги засунув у стремена майже по коліна... Командир об'їжджає звод по фронту, потім по тилу. Все гаразд. Коли це він як угріє мене шаблею по спині плашма. Мене аж правцем поставило. А сусід: "Ноги із стремен витягни. На самих носочках тримайся. А то як коня вб'ють – ноги не встигнеш витягти". А тоді ще напоумив: "Ти, каже, в бою не бував, легкою здобиччю можеш стати. Тож не рубай нікого, не вимахуй шаблюкою, а тільки захищайся. Рубать без тебе будекому, а ти шаблю над головою держи, не давайсь, щоб по тобі сіконули".

Тільки вилетіли за село... Пам'ятаю: сонце сходить, вітряки. Коли як заскрегоче кулемет, як зацокотить, як зарепетує. І враз чомусь земля опинилась там, де небо, а небо там, де земля...

Прокидаюся – ні коней, ні людей, тільки то там, то там стогне поранений. Помацав – повен чобіт крові, на ногу не стану. Так я взяв рушницю під пахву, як милицю, та й побрів через Удайдодому. Заходжуз городів. Мати як угляділа: "Пробі, Іван з руждьоміде, усіх стрілятиме". Порозбігалися домочадці з хати хто куди, а я заліз на піч, зняв штани та й давай рвати підштаники на перев'язь.

Як у Махна воював? А як... Мені було без року півпарубка, уже штани не через підтяжку носив, а на очкурі. Сиджу на тину, а селом військо їде. Кіннота! Козаки! Такі красиві, такі вусаті! По всьому бачу: наші, селяни. І пісня наша:

Гей, отамане, батьку наш,
Гей, веди, батьку, вперід нас,
Гей, веди, батьку, наше славне товариство,
Гей, марширує, раз, два, три.

Один ескадрон проїхав, другий, третій. І пісня в кожного своя. Та співають як!

Іди, сину, пріч од мене,
Нехай тебе москаль візьме.
Мене, мамо, москаль знає,
Жить до себе підмовляє...

Сиджу я на тину, рот наопашки, очі отакенні – аж дух перехвачує. А один з вершників до мене: "Що, подобається?" "Ага", – кажу. "Ну тоді стрибай до мене". Я скік із тину на коня, вчепився в козачу буркута й поїхав з козаками. Це я вже потім узнав, що вони махновці.

Тепер про них різної гидоти набалакують: грабували, жидів били, на тачанках різні непристойності писали. Ніяких непристойностей. Було написано: "Бий білих, поки не покрасніють. Бий красних, поки не побіліють". Так хіба це непристойності? Ну, інколи полковник Щусь там штучку викине: "Братішки! Батько, Нестір Іванович, як учив? Зайняв город, подержав два-три дні – гадюка. Оддай другому!" Здоровий такий, ноги шаблюваті, відразу видно – в сідлі й виріс. А голос який! Голос! Що тобі труба ярихонська!

Мене зачислили у командугробокопателів. Вбитих ховали, пораненим приют шукали... Щодо поранених, то тут у махновців чеснот, мабуть, на всі б армії вистачило. Жодного пораненого в бою не залишать. А як несила пораненого із собою везти, то десь на хутори спровадять. І шукають для цього діла якогось жидка. "Ось тобі, Юдо, шапка грошей, а через місяць-два ми приїдемо забирати побратима – щоб був і живий, і здоровий, і доглянутий. А інакше..."

І треба віддати належне жидам: люди дружні, а головне – в слові тверді. Нам би в них повчитись.

Ні-ні, я в Москву про це не писав. Написав тільки, що я воював за радянську владу в лавах Примакова і був поранений в бою за Пирятин.

Доки ходило моє оскарження по інстанціях, мені добавили раціон. Приносить сам начальник тюрми тазок хлібних недоїдків із їдальні охоронців: на, жри. Я й їм. А що? А тоді давай ще й і фіззарядку робить. Я й без зарядки народився жилавий, а то зробився, як з гужів зверчений. На комісіїна мене – голяка надивлятися ходили. Оце так смертник! – казали.

Порятувала мене Мати Божа і в Норильську, і в Сибірах. А пригнали в Норильськ – ще міста не було. Одна тільки тичка з дощечкою в снігу стояла. А на ній якоюсь коломаззю написано: "Норильськ". Шахти в мерзляччі будували А тоді кокс випалювали. Каторга. Бурти вугілля довжиною до кілометра. Ряди, ряди, ряди й ряди бурт. У тих буртах метрів через сім-вісім дерев'яні "колодязі". Їх запалюють, а вони запалюють всю бурту Як вугілля розгориться, каторжани пригашують його снігом з-під ніг. Спереду тобі жар з паром у вічі пашить, а за спиною мінус сорок градусів, спина в інії. Тиждень-півтора одробив і є запалення легень. Ще три дні – і немає чоловіка. В буртуйого. Гонять і гонять нових селян. І що дивно: в основному з України гонять. Кажуть: "Хохли повинослівєй". Я на тій коксовій каторзі протягнув аж шість місяців. І тут вберегла мене Божа Мати. Бо Господь Бог був завжди в моїй душі. Приходить колись табірний кореспондент табірної газети: "Гражданін Пріходько, ви у нас чіслітесь дважди ударніком Розкажіте, как вам ето удаетца". Кажу: "З Божою поміччю. З Божою поміччю". "Орігінально, орігінально," – та й сховав свій записничок. І ти ударникомбудеш, як голод хвіст підтягне. На одному порціоні здохнеш, а дві норми – і порціонів два. Полегкість, що моя одна норма за вісім годин роботи в бухгалтерії(виручав почерк), а друга – за вісім годин роботи чорнороба-вантажника.

Ось так я й одбув 25 літ сталінської каторги. Чи ленінської? Одним словом – більшовицької. За любов до Бога, за любов до ближнього, за любов до селянина, до України. Обідно тільки: діди життям виборювали державу, своєю кров'ю зрошували землю, аби здобути волю. Влада нас і війнами душила, і голодом, і чорнобилями... У нас у Битиці до людоїдства дійшло. Вкраде людоїдка дівчину, заб'є, в глинищі зариє, а тоді й ходить щодня по м'ясо. А тепер без крові, без війни волю здобули. Бери землю, хазяїнуй і будешситий. Ні, не хочеться, розлінилися. Тільки ж знаймо: Бог лінивих не любить, і Мати Божа таки заступницею не буде".

Із записів Геннадія Терентійовича ПЕТРОВА (м. Суми), що зроблені за розповідями Пріськи Омелянівни ДІГТЯРЕНКО та її дочки Олени Михайлівни (м. Суми)

Я зовсім не сентиментальний, але мені на очі навернулися сльози, коли вдивлявся на старому фотознімкув обличчя родини Дігтяренків, вивезеної із Деркачівки, що біля Тернів, у Няндомський район Архангельської області. З обличчя діда Андрія озивались його страждання, батька родини – людяність і доброта, не потьмарені навіть горем, яке звалилось, з обличчя матері – готовність до кінця протистояти долі. За спинами – барак, зведений у тайзі руками таких, як вони. Там родина мешкала, виживши серед чужої, незнайомої землі.

...Спершу вважали їх малоземельними. Нова влада навіть прирізала дві десятини... Працьовита родина старалася, щоб родило рясно. Батько, Михайло Андрійович, займався самоосвітою, спеціальну літературупоштою замовляв. Мали коня, корову. Із владою не конфліктували. Нікогоне експлуатували– навпаки, самі підробляли на стороні, на бурякаху Тернівській економії. Дід Андрій, як одружився, замахнувся на великий дім, та за 20 років так і не добудувавйого – статки не дозволили.

І ось у січні 30-го, як сніг на голову, – розкуркулення. Діда покликали із запряженим конем до сільради, нібито їхати у райцентр, у Вільшану. Сільрада знаходилась поряд. З вікна бачили: кінь стоїть і стоїть. А діда нема. Тодіза батьком прийшли: неси, мовляв, облігації. І теж довго нема.... Повезли обох у Вільшану. Потім нагрянули до Пріськи Омелянівни. Замкнули комору, погріб, всіх зігнали у меншу кімнату, а велику самі зайняли. Коровутягли – роги зірвали. Гребли все – і горщик, де кашу варила дітям, забрали. Кашу викинули, а горщик узяли. А в хаті ж троє дітей, двійко семимісячних близнят – Іванко та Оленка. Якби не сусіди – загинули б.

Назавжди вкарбувалосяв пам'ять 14 березня. Під вечір під'їхали до двору і наказали збиратись. Повезли матір із свекрухою, трьома дітьми і 16-річним свояком Петром на станцію Головашівка. Із Вільшани туди доставили чоловіка із свекром. Повантажили у товарний вагон і 8 діб крізь морозні простори везли на північ разом з такими ж, як вони, "куркулями". Доїхали не всі. Вони – вижили: при повантаженні у вагон материному брату вдалось потайки вкинути їм мішок сухарів і два кожухи.

Виселенців, бувало, вивантажували просто на сніг серед тайги, де стояли два схрещених дерева. Дігтяренкам поталанило. Їх доставили у північне село, і лише потім на річці Іксі у 88 кварталі серед тайги разом з іншими виселенцями вони збудувалидля себе бараки, у яких жили.

Їх привезли на лісоповал, на корчовку тайги. Денний пайок – 200 грамів борошна і 300 грамів риби на душу. У бараку під стінами тяглися нари, де, хто на чому, спали виселені сім'ї. Посередині – довгий стіл. Помре хтось – кладуть на стіл. Це ставало звичним.

По дорозі часто лежали трупи. Це теж стало звичним. Бувало, рідня – на лісорозробці, а тут хтось помре – закопають і рідним не скажуть де. Влада вела себе деспотично. Пріська Омелянівна спробувала щось у сусідньому російському селі для дітей заробити, пішла допомагати їсти готувати – у казематку кинули. Старша 13-літня донька захворіла, не могла на роботу вийти. Це розцінили як непослух – позбавили дочку й матір пайка.

– Фашисти! – мимовільно зривається з уст співбесідниць. – "Рабиню Ізауру" дивились? – Не переживали того раби – негри, що ми пережили. Боже сохрани і помилуй! А вижили того, що приноровились із тайги та з річки жити. А ще того, що жилаві вродилися: розкорчували лиатку тайги, посадили картоплю – уже й рай.

28 років прожила родина на півночі. Тільки у 1958 році дістали змогу повернутися в Україну, за якою тужили. Ніщо так не пекло, як розлука з нею. 1937 року не витримала, зотліла свекруха. Перегодя почав божеволіти й помер дід. І коли батько помирав (уже в Україні, в Сумах жили 30 літ), з глибин душі піднявся старий біль, і, марячи, він повторював одне: "Поїдемо, дітки, в Україну. Поїдемо в Україну".

Перебуваючи в родині Дігтяренків, я намагався уявити, якою б була Україна, коли б тисячі й тисячі найпрацьовитіших сільських родин не вирвали із села. Яке міцне в них духовне коріння! Усі діти виросли добрими, порядними людьми. Дігтяренки зберегли українську мову і розмовляють нею досі, як розмовляли на Недригайлівщині. Вони зберегли віру в Бога, доброту і любов у серці, здоровий політичний інстинкт: в 1991 році віддали свої голоси за Левка Лук'яненка. Гордість роду – онук Тарас, який живе в Києві. Він бандурист і художник.

Тільки недавно Дігтяренкам дано можливість почуватися повноцінними громадянами. До того ж час від часу нагадували: "Не забувайте, хто ви". Олена Дігтяренко показала довідку комісії з питань поновлення прав реабілітованих при обласній Раді народних депутатів: "В соответствии со ст. 3 Закона Украины "О реабилитации жертв политических репрессий" Дегтяренко Елена Михайловна реабилитирована 16 декабря 1992 года". Їй минуло тільки 7 місяців, коли її причислили до числа ворогів Радянської держави. І проносила жінка це чорне тавро більшовизму аж 62 роки.

Майна їм не повернули. Пенсії – незначні. Дати довідку українською мовою – і на це не вистачило такту.

Думка про Дігтяренків не полишає мене ні на хвилину. Коли б ми усі мали таку палку любов до України, коли б мали таку ж могутню силу духу – якою б стала багатою і щасливою наша молода держава!

Із спогадів Миколи Васильовича КУПРІЄНКА (с. Верескуни Ічняньського району на Чернігівщині)

...Зайшов у село хлопець років п'ятнадцяти-шістнадцяти, дуже слабкий. На ньому вошей стільки, ніби вони з народження на тілі його плодилися й множились. Й поселився хлопець у жолобі воловничому. От керуючий радгоспом наказує Шібіті: "Одведи цю інфекцію, закопай – за це одержиш пайку хліба".

І радий старатися Шібіта – поклав хлопця на підводу й повіз до ями цвинтарної. А в хлопця очі відкриті й плачуть... Шібіта мерщій у яму його перекидає, давай закопувати. У хлопця ще стачило сили руками землю з лиця відкинути тричі. Шібіта й каже: "Помирай, інфекція, бо хмара повзе – будедощ..."

Й закидав Шібіта хлопця, одержавши пайку хліба.

Про випадок цей мені батько розповів, коли ще живий був.

Зайшла у Верескунівський радгосп молода жінка з двома дітьми – голодні. А коло цього радгоспу був ставок (він і зараз є), дійшла й заходилася діток своїх кидати у воду. Повкидала, а люди біжать до неї, кричать: що ти робиш? Жінка вскочила в пшеницю, що там росла. Діток уже мертвих витягли.

Полив'ян, що радгоспом керував, біля себе багато прихвоснів тримав. От привели прихвосні незнайомого чоловіка до контори. Як травина, слабкий той чоловік. Полив'ян питається: "Ця інфекція пшеницю рвала?" Прихвосні кажуть: "Не рвав, але полем ішов і плямкав ротом..." "Значить, рвав. Ведіть його в кінобудку– дайте йому пшениці..."

...Так побили невинного чоловіка, що до ранку він Богу душу віддав.

РОДЕ НАШ КРАСНИЙ

Івана Дмитровича Стадниченка я знаю давно. Людина він добра, гостинна, без заздрощів і таємниць, а до того ще й пасічник – отож хоч на ось скільки, а до Бога ближче. Коло бджіл, як коло дітей. Біда одна – літа забрали здоров'я, а державці-бандити – заощадження. Отож і довелося Івану Дмитровичу доживати віку з бабою старцюючи.

Дружина його, Зіна, вже не ходить, а повзає, стома кілками підпирається. В самого теж купа болячок – ні ступить, ні переступить. Пенсія така, що мов не на свою державу працював, а на чужу-чужаницю. Сказав йому про це, а він:

– Ні-ні. Якби на чужу, так чужинськоїпенсії на хліб вистачило б.

А тоді з примиренням у голосі:

– А взагалі, слава Богу, що хоч ці копійки дають, бо тепер до влади такі вурки дорвалися, що не тільки пенсію відберуть, а й з погребів виметуть.

Як бачите, ждав-ждав Іван Дмитрович од держави пенсійного калача, а діждався обкаляного квача. Крім безхліб'я, ще й грижі допікають. От тепер і носить живота в оберемку.

– Яка там операція, – каже, – на пілюлі стягнувся, а на операцію... Здихай, Іване.

Всю надію в сімейному бізнесі Іван Дмитрович покладає на худоребрукозу.

– А що, – каже, – коза гарна, дві літри націвкуємо. Одна біда – доїтись не дається. Я з сусідом за ноги-роги держимо, а баба смикає. Не було б кози – хоч сьогодні здихай, Іване. А тоді до мене:

–Ти ось скажи: ну чого нашим людям така доля щербата випала? Чим ми Бога прогнівили? Усім, усім щербата. От хоч би й моєму родові...

Та й став Іван Дмитрович свій сум і біль виливати, та й став свою образу на весь світ білесенький витужувати...

... – У Великому Висторопі жив та поживав собі рясний і беручкий до роботи рід – Плужниченки. Це по-вулищному так. А прижилось це прізвисько, вочевидь, від того, що і прадід, і дід, і онуки їхні були неабиякими майстрами – виготовляли для селян плуги. І дарма, що в тих плугів і поличка, і леміш, і гряділь дерев'яні, дарма, що чепіги акацієві, та й тягти такого плуга не всякий коник подужає – тут давай пару волів, а то й дві – все одно плуг є плуг – це вам не сошка. Соха, вона що? Землю, мо', на вершок-два пошкрябає, і все. По ній хлібець, травку, горох сіяти можна. А під буряк, під картоплю, під городину – хоч-не-хоч, а давай плуга. Ось тому й шанували Плужниченків у селі.

До пари цьому хліборобському роду був і рід майстрових – Золотарів. Справжнє їхнє прізвище – Радченки. А Золотарями селяни прозвали їх, вочевидь, за золоті в роботі руки.

Радченки були теслями. Півсела хат та комір вони змайстрували. Та змайстрували як! Пластини підпасовані – павутинка не просочиться. Замки в кутах якісь новітні, із спеціальних книжок вичитані. Як пов'яжуть пластини – стоїть хата, що тобі дзвін. У своєму ремеслі Радченки визнавали тільки рубленукліть. Казали: "Що "в шули", що "сторчівня" – одна чортівня. А зруб – він на віки".

Шанували селяни Золотарів неабияк. При вітанні ще й шапку знімуть: "Добридень, Хведоровичу. Чи не викроїли б після свят тиждень-два – хату підняти треба, зовсім по вікна сіла. Вінців два підкинуть та підвалину замінить – вона б ще постояла".

На такі запросини майстер, як правило, відповідав: "Прийдемо, дядьку, прийдемо. Ми її за день на нові стояни поставимо".

І даного слова Золотарі дотримувались. Це ще більше робило їм честі і поваги. Тож коли Марфу Плужниченко засватав один із Радченків, селяни аж у долоні сплеснули: оце так пара! І дівка у роботі вогонь, і парубок, мабуть, із сокирою й родився, їх сам Бог поєднав. Цю пару і громом од роботи не одірвеш.

Гай-гай! Не ті часи прийшли. Більшовицькі громи тоді півсвіту погромили, півмиру від землі одірвали. Одірвали і Марфу. Одірвали і кинули жінку з діточками аж у концтабори Уралу. А чоловікаї запровадили ще далі. Запровадили, та й слідочки по ньому хуга замела. А Марфа вижила. Аж через сорок літ по собі вісточку у Лебедин подала: вижила я, вижила, бо живуча, як кішка. Голод, холод, каменоломні, лісоповали, знущання – всього хльобнула, а бач – вижила. На зло всім розкуркулювачам, всім краснопузим чортам вижила. От тільки неволенька силу забрала. Із краси та здоров'я суцільну руїну зробила.

Марфина сестра Марія з Великого Висторопа пішла заміж у Лебедин за Юхима Семененка. Цей також був не з ледарів: моторний, бравий, відчайдуха неабиякий, "Георгія" мав – за службу Вірі, Царю і Отечеству. Казав: "Тепер на віру та царя багатьом начхать, та Отечество-Батьківщина – для всіх святість. Отож і хрест цей для мене не забавка, а гордість".

Хрест свій Юхим заслужив багнетом у рукопашному Хлібороб-здоровань тоді з гиком кинувся на гурт чужинців, що трощили обслугу батареї. І розметав їх, розвіяв, визволив побратимів. У тому бою і сам був поранений. Ота рана давно терзала його змучену душу і таки заступила білий світ. Лишилася Марія вдовувати із двома дітками-малолітками. А як насунулась на край чорнота лихих часів – прийняла приймака.

Лихі часи прийшли не тільки до Марії, а й до всього люду нашого. Владі тоді дуже захотілося понищити села, хутори і весь люд селянський. Газети кричали: "Зничтожимо куркуля, як класс!" А нищили всіх зряду, а найбільше – голоту. Казали: "Село є вогнище контрреволюції", "Селяни – опора буржуазномунаціоналізму-сепаратизму!" От і нищили все без розбору. Спочатку – де багатших селян видзьобали, потім заможненьких, а тоді всіх інших. Відібрали харчі, відібрали землю – здихайте! "Світле майбутнє не для вас, бо ви несознательна петлюрівська контра".

На хутір Ямщина в подвір'я Антона Васильовича Стадниченка (по-вуличному – Гайко, його хата посеред гаю стояла) розкуркулювачіналетіли вихором: "Ось постанова-рішеніє, а в ній значиться, шо ти, Антоне, вражеський аліментіллєш воду на мельницю врагов соввласті і через потому подлежиш скасованію з усім виводком. Отож вимітайся – хата вже не твоя, а що в хаті – теж обчеське".

– Яку воду? На який млин? У мене не те що млина, а й поганої терниці в хаті немає. А по воду аж за дві версти в Перелісок ходжу.

– Темнота ти мугиряча. Ми тобі пролетарським язиком балакаєм, а ти нам про якусь терницю разсуждєніє розсуждаєш. Вимітайся, мать-перемать!

На Антонове щастя, діти в нього на той час уже в колодочки вбилися. Найменшій Варочці і то вже 10 літ було. На тодішні часи уже робітниця: і з сапою, і з косою, і колопечі, і на поденній. А Дмитро – той зовсім герой: плечистий, жилавий. Щодня за 25 верст піхтурою в Лебедин ходить буряки у вагони вантажити. Денна норма – два вагони-двооски. Накидаєш чотири – от уже завтра й вихідний. Закине "передовик п'ятирічки" триметрові вила-бармаки на плечі і пішов: на Переліски, на Ревки, на Бишкінь, а там уже й до залізниці-чугунки якихось верстов 15-17 лишилося. Ішов не сам, брав і сестричку із собою, Варочку. Покладе дівча на плечі кошик вперев'язь та й чимчикує на базар. І в кошику, і в мішечку груші, яблучка, сливки. Дивись, і вторгує за літо на взувачку. То дарма, що 25 верст до базару і 25 назад. Молоде – дійде. Що на базарі відпочине, що на зворотній дорозі десь присяде. В шию ніхто не гоне. "Додому дорога не важка, – казав батько. – Припече – дійдеш".

Гай-гай, пекло-пекло та ще й припікало. Пекли і злидні, пекла і домашня робота, пекли нестатки. Ноги гули – що тобі дроти на стовпах телеграфних. По жилах наче не кров текла, а пузаті жуки-багатоніжки продиралися. Лізли і дряпали ті жуки жили і зсередини, і ззовні та кісточки до хрускоту переминали. Зрештою жили не витримали і лопнули. Відкрилися невигойні рани. Вони й звели людину в могилу.

Та це станеться пізніш, а поки що... Поки що треба хоч щось вхопити з одежі і винести з хати, бо вимітайли все заберуть. Та в посіпак око пильне, метке, натреноване:

– Куди, сучко, юпку цупиш, а то й ту, що на тобі, здеремо.

Ото як вигнали Гайків-Стадниченків з хати, Дмитро й пішов у прийми на двоє дітей до Марії Семененчихи. Не збіглой року, як колискаще одним пискуном озвалася.

Іван Дмитрович тицьнув пальцем у свої груди:

– Це я народився. Батьки робили на полі – спини німіли. А що вже коней батько любив! А коли в хазяїна кінь доглянутий, то й нивка краще родить. Ото й родила на його безголов'я. Тодіяк була: коли в тебе юшка із засмачкою, коли квашені огірки змоченою в олію пір'їною покропив – уже ти й куркуль. І дарма, що в тебе хата на долівці, дарма, що на зиму на гурт одна взувачка, дарма, що ти у землі, як той жук-гнойовик, порпаєшся – все дарма – куркуль! А як ти ще й у колгосп не записався, то хоч і голим пупом світи – куркуляка, алімент.

Отож прийшли "собашники" із штричками й до нас. Весь город передовбали, піч розвалили, вікна побили, двері познімали, подушки-рядна забрали і корову з двору потягли.

Щоб не запроторили в Сибіряку, батько втік на Донбас. Сила була, впертості – ще більше. "Залізу, – каже, – я вам в оті чортові вугільні нори. Кротом стану – не виколупаєте, не знайдете". Та його ніхто й не шукав. Не до нього було. Тут і без батька "вражеського алімента" було– хоч греблю гати. І гатили. Пустили за вітром сусідів, рідних. Вважай, пів-Шульгівки старцями по світу пішло. Без даху, без хліба, без документів чи довго в голодному краї протягнеш. От і вимирали люди. За нас теж смерть уже зубами вчепилася. Мені тоді без року тиждень було, я на материних руках, у лахміття замотаний, а двоє більшеньких за спідницю держаться, їсти просять. Кудийти, де рятунку шукати? Ото й подибуляла мати на "Заготзерно". Думка така: може, хліб перелопачувати доручать? Може, ізжує якусь жменьку? Може, для дітей що за губою принесе?..

Куркулям роботи не давали. Так і казали: "Подлежите ізнічтожению, здихайте". Спасибі Богу, зжалілась добра людина та й приютила нас на зиму в своїй комірчині по вулиці Довгалівці. Ось тут саме й голод на всю Іванівську розперезався. Насунувся 33-й чорною сатаною на Лебедин і давай людей видзьобувать, і давай душі викльовувать: сім'ями, вулицями, кутками. Першим опух і помер мій братик Миколка. Йому ще й п'яти рочків не було. Потім вимерли господарі хати, померли сусіди. Гнилими колодами влігся і я з сестричкою. Георгіївський хрест допомігнам мало. В "Торгсіні" дали за нього лиш невеличкий вузлик борошна.

В довгалівчан у городах протікає болотиста річка Вільшанка. Ото люди й кинулись рубать лід та із дна вилами витягати коріння рогози і лепехи. Це був справжнісінький скарб. Що коріння їстівне – це раз. А між ним ще й молюски-равлики траплялися. Лебединці їх чортиками звали. А це вже не абищо, а м'ясо.

Ходила мати і на "Заготзерно" кукурудзукрасти. Чорні, напівзопрілі кагати качанів лежали під дощами просто неба. Вороння над ними чорними зграями носиться. А людей довкруж ще більше. Та не підступись! Охорона з гвинтівками. Того підстрелили. Того оддубасили– онде під тином харчить. А он застрелений лежить. Кулянавиліт, а крові немає. Справді: яка кров може бути у скелета?

Кукурудзабулаадля Будильськогоспиртзаводу призначена. А не відправили, бо завод зерном по саму зав'язку затоварений.

Раптом як постріл у серце: господи! А як же там діти в комірчині? Чи не покрали їх людоїди? Он і в Рябушках, і в Бишкині , і в Лихвиному, і в Олешні завелись людоїди. В Лебедині по вулиці Циганській двох хлопчиків з'їдено, а по Ламахівці – трьох. Щодня містом снують підводи, мерців з вулиць прибирають. Звозять їх у яму на пустищі, а людоїдитих мерців розтягують і їдять. Он на Шкарупівці двойко дівчаток наїлися здохлятини та й померли в корчах. Хоче мати бігти, а ноги подерев'яніли, хоче переступити, а ноги волочаться.

Отямилася під тином. Перед собою побачила червоні, налиті водою пухлі ноги – то над нею схилився якийсь чоловік і, запустивши руки в кишені її пальтечка, шукав там чогось їстівного. "Чого тобі, чоловіче?" – запитала. "Та це я так..." – каже. Та й потягнув свої ноги-колоди далі вулицею.

Аж тут, на наше щастя, батько з Донбасу приїхав. Зекономлених пайків привіз.

А головне – пішов на поклон до голови колгоспу. “Не можу я шахтарювати, – каже, – коней люблю, візьміть на конюшню”.

Тодів колгоспісаме “кампанія” була. Воно як: коней годували прілою стріхою, то вони й дохли. А падіж списували на диверсію конюхів. Саме як “диверсантів” посудили, аж тут батько й нагодився. А то б не взяли. Де там!

Став батько конюхувати, з того конюхуваннянаша сім’я й вижила. Під весну, хоч і внатруску, а почали коням овес давати. Принесе батько кишеню зерна, от уже й є що жувать. А як із сінця натовче ще й кишеню полови – уже й рай у хаті. Пекли із того сміття маторженики – “сталінцями” звались, варили затірку – “комунаркою” звали, а солодушка з крадених буряків булачи не вершиною щастя.

А ще виручала нас швацька машинка “Зінгер”. Мати її од розкуркулювачів у чужих людей приховала.

Навесні батько вимолив у голови колгоспу, і нам повернули хату. Воно вже й не хата була, а самі обдерті стіни. Ні даху, ні вікон, а все-таки свій куток, свій город. Розпочали ми знову обживатись. Кинулись садити город, а де тієї картоплі напасешся? Виручала та городина, яка не потребувала багато насіння: буряки, соняшники. А ще на конюшню привезли віничного проса. Ото тим просом батько й засіяв половину городу. А воно як вродило! А воно як виперло! Каші – їж, нехай хоч і живіт репне. На зубах вона, правда, не податлива, те зерно і коні дуже було не вгризуть, так зате ж багато! А з просяного бадилля навчились віники в’язати. Отож і якась копійка була. В’язали віники і батько, і мати, і ми – діти, а тепер уже й мої діти та внуки в’яжуть.

Решта Гайкового-Стадниченкового роду як забігла в Донбас, так і осіла там пролетарями, навіки від землі одцуралася. Тулилися в якихось комірчинах, із тарних ящиків зтулених, тулилися на смітниках під териконами, гнили по дві зміни в забоях, аби заробити на миску баланди в шахтарській їдальні. Гірка випала доля і діду Антону, і бабі Мотрі, і їхнім дітям – Павлові, Марії, Варі, Тетяні та невістці Моті. Та час ішов і до нового життя їх призвичаював. Павло, той першим став на ноги. Здоров’ям та впертістю пішов у батька. Кращого вибійника, мабуть, на всіх єнакіївських шахтах не було. Газети все писали: “Рівняйтесь на Павла Стадниченка! Стадниченко – вибійник-новатор”’. В 1940 році Павло приїхав до нас, у Лебедин. Уже жонатий був, двійко діток мав. Красивий, ставний, а руки, як оте лісове коріння, що на дорозі колесами трощене-перетрощене. Вузлуваті, жилаві, грабарчасті та синіми шрамами – шахтарським тавром потавровані.

– Може б, ви, дядьку, до нас у Донбас махнули? – це він до батька мого так. – Саме заробітки пішли, а то в цьому безпаспортному колгоспі й зогниєте.

А батько йому:

– Хто його зна. Урісся я уже тут. І корівку завів, і діти піднімаються, та й Марія не захоче. Для неї пролетарство – дикість. Її од землі не одірвеш. Та й од могилки сина теж.

Так і не спрігся дід Антон з дітьми на людське житло в Донбасі. Замість теплої хати Донбас мало не влаштував їм домівку на кілометровій глибині у лаві. Привалило тоді всю Павлову бригаду. Ніхто не вцілів. Всіх покалічило. Антонові потрощило руки-ноги, Павлові побило голову. Не встиг батько з сином стати на ноги, аж тут і німець вже Єнакієве штурмує. Антон з Павлом якесь обладнання з шахти витягали, а лави підривали, щоб фашисти ними не скористалися. А як уже

німець запрудивмісто, як уже безхліб'я погнало людей по селах, то, щоб не здохнути з голоду, Антон вирішив перебиратись із сім'єю на Лебединщину. Думка така: земля хоч якось та прогодує.

Розжився дід на шахтарського сліпого коня та й приїхав серед зими з усім виводкомдо нас у Лебедин, до свого сина, цебто Дмитра, мого батька. Переднював якусь днину-другу та й подався на хутір, у Ямшину – до своєї хати. Взимку це було, у сорок другім році, вже по Різдву. Протоптав слід серед незайнятого снігу, насилу добрів до хати. А тоді підняв руки до неба, упав перед порогом та й залився гіркими:

– Пороженьку, мій пороженьку! Дорога моя хатонько! Прийми до себе оцих заблукалих страдничків. Прийми та зігрій.

Ото позапинали вони тоді ганчір'ям-лахами віконні та дверні вирви, наламали сушняку в лісі та й давай грубутопити.

А другогодня дід із сином Павлом уже просили сільськогостаросту зжалітись над ними і не виганяти з хати: хата ж їхня, то більшовики в часи розкуркуленняії забрали. Староста й не проти був, та от заковика: комендант наказав, щоб у ній поселили лісника: і ліс стерегтиме, і поле од крадіїв берегтиме. Ото й порішили, що управа дає хату не Антонові, а його синові Павлові, уже як новоспеченому лісникові.

Не встигли новосели довести житло до пуття, як у хату з'явились гості – колишні комуністи-активісти, а серед них один – із розкуркулювачів.

– Приховай нас, Антоне. А ти, Мотре, дай літепла та якусь полотнину для перев'язки, бо досталося нам у Ревках, як куцомуна перелазі.

То були партизани, загін яких німці днями розгромили під Михайлівкоюта в Ревках.

Зігріли, приютили. А Павло всю ніч стояв на пагорбі у дубах – прислухався, чи не чути погоні. Днів через два-три партизани поодинці розійшлися по домівках: у Малий Висторoп, у Гарбузівку, у Караван, у Ситники. Розкуркулювачішов останнім. Зупинився на порозі, взяв Антона за ґудзик куфайки:

– За хлєб-соль, канешно, гадітца пролетарскоєспасіба. А ось хату ти захватіл самовольно. Вона не твоя, а государственна. Прийде врем'я – за посягательство на соціалістіческуюсобствєнность отвєтіш по закону. Кулакампощади не будєт.

По весні Антон Васильович з Павлом впряглися в соху, за чепіги поставили Павлову дружину Мотю та й зорали забур'янений город, як картинку. Земля, яка вже десяток літ не знала ні сапи, ні плуга, вродила добре. Картоплі на дві зими б стало. Гарбузів, буряків, пшенички – їж, не переїси. Декого із вчорашніх розкуркулювачівуже й завидки стали злити:

– У мене картоха, як овечі буруб'яхи, а в них – що головешки. Куркулямі чорти дітей колишуть.

А тут, як на горе, дід ще й кролів завів. І тримав він їх не так, як усі селяни, а в ямах. Розкуркулювачіі дивуються, і чортихаються: "Ти диви: сам десять літ кротому шахті прожив, а це вже й кролів хоче шахтарями поробити. Та ростуть які великі! – що тобі підсвинки. І ще дивина: содержує всіх разом, а вони й не гризуться. Чи то в нього завід такий, чи, мо', слово яке знає?"

А таємниць у діда ніяких і не було. Він приловчився кролів каструвати. Ножицями – клац. А внук Володька квачем зеленки в ранку – тиць, і біжи, кролику, в яму, виганяй до підсвинка.

Прожили Гайки-Стадниченки в хаті літо, а зима прийшла з горенькомта з печалями. Спочаткув хутірприлетіла радісна звістка. Павло з Висторопа її приніс.

– Все, тату. Кидаємо тепер оце вовче життя і поїдемо знову в Донбас шахтарювати. У Висторопуже наші вступили.

Дід з бабцею впали на коліна, перехрестились на образи: "Слава тобі, Господи, що очищаєш землю нашу одгнобителя та супостата".

Німецькоїзалоги на той час по селах не було, а зігнати свою злість смершівцям на комусь булаохота.

– Хто тут був поліцаєм, хто старостою?

– Немає таких. Потікали. Тільки жінки їхні лишилися.

– Подать сюди жінок. А хто з дівчатз фріцами жив – і цих подать сюди. Хто ворог радянської влади, хто служив фашистам, хто обіжав дорогих нам селян-колгоспників?

– Та мовби немає таких.

Вихопилась одна з "активістокколгоспногоруху":

– А мені лісник не розрішив дубків на саж напиляти. Каже, ордер на поруб в управі треба взяти.

– Що ти мелеш, – заступились сусіди. – Всі з лісу тягли – скільки хотіли, а лісник прикидався, що не баче. Чи ти хотіла, щоб він тобі вклонився і сказав: "Звольте, молодице, в ліс дубки красти, я дозволяю"?

– Хай і так. А все одно він куркуль. Соввласть його зничтожила як клясу, а він узяв та й ожив, хатуназад забрав. Значить, на решенія соввласті йому наплювать.

Того ж дня Павла арештували та у Великому Висторопі, на Пісках, і розстріляли. Селяни переказали батькові: їдь, Антоне, забери сина. Вже другий день вороння на мерзлому трупі пасеться.

Упрігся дід у саночки та й поїхав по сина. А привізши, спорядив у новий костюм, що його Павло на шахтарську платню купив. Потім гарненько порізав той костюм бритвою (щоб злодії не розкопали могилу та не роздягли мерця), а тоді поставив труну на сани, впріг сусідськукорівчинута й одвіз сина на кладовище в село Переліски. Зійшлися селяни, поплакали, потужилита тільки плечима повели: за віщо отак з людиною обійшлися, за віщо душечку згубили? Півсела знало: партизанам притулокдавав, харчами ділився. А селян, було, попереджав: там колгосп з неділі збирається соняхи різать, так що поспішайте накрасти, бо без олії зимуватимете. Подумаєш: лісникував, у куркуляхзначився. І що ми за люди такі, що не боїмось гріх на душу брати? Хіба нам не на одномукладовищі місце одведуть?

І як у воду дивилися селяни. Поховалидонощицю поряд з Павловою могилкою. Тільки замість хреста поставили їй стовпчика, а на ньому випиляна зірочка – як-не-як – активістка боротьби з куркульнеюлежить.

Велике горе прийшло до Гайків. Велика біда всілася на покуті – прямо хоч "алла" кричи. Лишилися сиротами троє малоліток: Володька, Ванько та Валя. Гай-гай, та хіба біда самотою ходить? Сама іде і другу веде. Вигнали Антона знову з хати. Кудиподітись? Хіба до Варочки? Вона в Ситники заміж пішла, за Василя Мірошниченка. Та і їй дорогу біда перетнула. Забрали Василя на фронт, і жодної вісточки від нього. Як у воду впав чоловік. А сама он як гора ходить, дитинку жде. Та причепився булодо неї ситниківський поліцай – Іван Ситник: "Марш, лярво, на Германію, а то гірше буде. Ти спеціально заміж пішла, щоб фатерлянд обдурити.

Од мене не втечеш, мене не одуриш". Ужетричі одвозив її у Ворожбу. А там німці оглянуть, скривляться, завевегають – вег, вег, вег, і назад вертають. Ото й топче Варя сніг із Ворожби в Ситники. Тудисаньми, а додому– кілометрів під двадцять – піхтурою. Поліцай саньми обганяє, тільки через губуплюне: "Будуя тут із всякою каліччю возиться – дійде".

Живе тепер Варя в свекрухи, зовиці косо дивляться – таке: ні заміжня, ні вдова. А це вже й дочечкумає. Нещасна дитина: уже й фронти на захід пішли, уже й листи з фронту в село зачастили – од Василя ні одвітуні привіту. Ковтнулавійна людину і сліду по ньому не залишила. Ото й подався Антон знову на Донбас шахтарювати. Тудий дітей перетіг – і Марію, і Тетяну, і Варю, і невістку Мотю з трьома дітками. Один на всіх став годувальником. Уже й важко в його літах по підземних норах рачкувати, а довелося – поліз у ту розпрокляту дучку. Знов привалило. Потрощило кісточки, побило голову. А жив у халупці, яку самотужки з жінкою стулив із шахтних відходів. Стіни тонкі, промерзають. Вугілля довбав, а в хижці протопити гаразд нічим. Разом з бабцею по териконах повзали – вугіль собі на протоп збирали. Щоб тепло зекономить, прикрили раніш в'юшку. От і почаділи обоє. Аж тепер більшовицька влада зітхнула з полегшенням: нарешті спекалась ще одного куркуля.

А Павлова жінка Мотя з трьома малолітками поневірялась на всіх чорних роботах шахтарської долі. То нужники шкребла, то породу вантажила, то шахтарям роби прала. Діти раді були хоч якійсь юшці. Виручала коза: молока, звісно, обрідно, та зате, як заріжеш козенятко, то й м'ясця скуштуєш. І Мотя, і її зовиці – всі натрудили руки на єнакіївських шахтах та й склали їх на кладовищі серед щебеню і каміння. Марія доживала віку підселенкою у комуналці і все молила Бога, щоб зглянувся над людьми і послав їм чесного хліба та людяності, позбавив би жорстокості та фарисейства. Тетяна доживала теж самотиною. І дарма, що проживала в самісінькій пролетарській гущі, в самісінькомуцентрі містечка – так і не покинуласелянського укладу: годувалаСвиней, тримала дві корови, засаджувала довколишнісмітники городиною. У неї буломоре роботи, всі її клопоти зводились до гичі, кукурудзиння, жому, макухи, дерті та інших кормів для її ненаситного господарства. На своєму віку вона всього і бачила, і перебачила, чимось здивувати її було важко, але все одно дивувалась.

Не раз, було, казала:

– Ну чого люди ото сидять без пуття? Чого днями плюхають насіння чи вбивають отогорозпроклятого "козла"? Он роботи скільки, а вони пуза повитріщають і ждуть свого придурковатогокомунізму Робить до сьомого поту треба, тоді, може, щось і вигоре, а на козлі в комунізмне в'їдеш.

Ну, а "козлятники", звісно, дивувалися з неї:

– Во куркулька! Во жадіна! Попросил в нєйо молока, а она: "У мене молоко по базарній ціні. Хочете – беріть". А во тебе, скряжище, вместо цени базарной. Подавись ти ім. Я лучше бутилку півка возьму.

Дім у Тетяни був – повна чаша, але вільної часинки дасть-бі.

Життя її обірвалося трагічно. Якийсь вурдалакаіз єнакіївських "козлятників"' запримітив, що жінка продала кабана, от і вирішив пограбувати "куркульку". Знайшли сусіди Тетяну в хліві з розрубаною головою...

Іван Дмитрович перервав розповідь, примовк. Очі його налилися болем.

– Ти вже пробач, – звернувся до мене. – Оце ось розхвилювався, розпереживався – от грижі й озвалися. Защемило так, що хоч на стіну дерись.

Він поліз руками до пазухи і заходився грижі вправляти. Я бачив, як спітніло його обличчя, як пополотніло воно і стало схожим на обличчя мерця. За якихось три-п'ять хвилин колір відновився, Іван Дмитрович витер чоло рукавом і гірко посміхнувся:

– Я вже спеціаліст по грижах. І спеціаліст неабиякий. Раніше вправляв їх хвилин за 15-20, а тепер мигом. От якби ще навчитись і операцію собі самому зробить. Щоб без грошей, щоб надурняк.

А спочивши ще якусь хвилину, він продовжив сумну оповідку.

– Батько ж мій так-таки й конюхуваву колгоспі. Плата – худоребрий трудодень, та виручав город. Своя картоплина, своя капустина, щось та важила посада конюха. Як-не-як, і город зорать, і на базар поїхать, та й так, аби не лінився. Діти в нього вже піднялися. Мене в солдати забрали, а Марія на вчительку вивчилася – її в Західну Україну, на Станіславщину вчителювати послали. Та доля і їй наставила роги, енкаведисти убили її легіня. А вона візьми та й понеси квіти на його могилу. Ото й схопили її там браві хлопці. Заломили руки, прикрасили тіло синцями. Хто така? Чого сльози ллєш за фашистом-бандерівцем? Як там уже сталося – не знаю, але з часом Марії вдалось вирватися з цупких рук червонопогонників. А куди втікати? Звісно: до батька-матері, в Лебедин. "Хай вона западеться вам, ота Станіславщина. Не я тудирвалася – самі послали".

Дурне дівча. Од таких служоку батька-матері не заховаєшся. Схопили Марію вдруге, тут же таки, вдома. Дали 10 літ каторги. В Івано-Франківську, в тюрмі, родила сина. Зняла із себе піджачок, ото з допомогою таких же, як і сама, каторжанокі впіймала в нього сина Славка.

Уже як стала Україна незалежною, в Лебедин до нас приїхало якесь цабе та й питає:

– Марія Стадніченко іздєся жівйот? Мєня уполномочіліот імєні властей сообщіть, что єйо подвєрглі наказанію незаконно. Следовательно, пусть жівйот і дальше. А подумавши, добавив: "Как всє".

Ми саме з батьком тин пересипали. То в один голос: "Іздєся, іздєся живе. Тутечки". А Марія тоді вже знов у Західній Україні вчителювала. То ми навмисне затутечкали, щоб цабе її там вдруге не перелякало.

Три покоління роду покалічила влада. А це взялася й за четверте, за п'яте. Славко, Маріїн син, вивчився на інженера-нафтовика. Працював начальником цеху великого заводу. Енергійний, беручкий, у наставниках ходив. Одружився, пішли діти. Та виявилося, що тепер інженери нікому не потрібні. В пошані стали бандюги, моталиги та пройдисвіти. Що робити? Куди подітись? Дружина поїхала на заробітки в Італію. Там доглядає якусь стареньку бабцю, яка весь вік працювала санітаркою в лікарні. Тепер та бабця на свою пенсію живе сама, ще й утримує служницю з України. Робота служниці не обтяжлива: квіти доглянути, в магазин сходити, а ще щоранку бабусиного собацюру потримати, доки бабця тому собацюрі зуби блендаметом почистить.

Славко ніяких бабусь доглядати не поїхав. Живе в Івано-Франківську поряд з тюрмою. Каже: тут я народився, тут я й здохну. Перебивається випадковими заробітками та доглядає двійко діток. Який то догляд, можна здогадуватись. Росте ще

одне покоління знедолених. Якщо й є в дітей якась надія, так тільки на материну передачу з Італії. От і молить Славко Бога продовжити літа італійській пенсіонерці-санітарці, щоб з її пенсії вчити і лікувати дітей в Україні при нашій безкоштовній освіті та медицині.

До нашої розмови приєдналася дружина Івана Дмитровича – Зіна.

– Нещодавно Славко прислав нам листа. Пише, що його сини інколи вже й самі заробляють па шматок насущного. Роздобудуть якийсь пуд-два металобрухту – от і є на хліб.

Слухаю я оцю горе-повість та й пригадалися недавнішні відвідини могили Антона Стадниченка на єнакіївському кладовищі: зірвані металеві дошки з написами, спиляні металеві хрести, а на могилі Тетяни пам'ятник і зовсім завалили, щоб забрати металеві труби, які були підвалиною для нього.

Здичавіння, потворне здичавіння бреде краєм. І нема йому ні впину, ні спину. Господи, чи довго сміятиметься доля над усім родом України?

Мої сумні думки перебив собачий лемент. То прийшов сусід допомогти Івану Дмитровичу доїти козу. Зіна згребла в оберемок свої кілки-підпірки. Порозтикала їх під руки, сяк-так зіп'ялась на ноги. Хотіла булоступити, та поточилася і мало не впала.

– Мать, ідіть, Іване, дійте самі, я не встою, бачиш: падаю.

– Так сусід ту чортяку сам не вдерже. Удвох треба, – засумнівався Іван Дмитрович.

Тоді Зіна звернулась до мене:

– А може б, ти, Івановичу, допоміг? Ти чоловік для кози новий. Думаю, вона буде побоюваться... За роги вхопиш... А як брикатиметься, ти їй роги мовби до купи стягуй. Їй тоді боляче – вона й присмирніє.

Вчепився я козі в роги, закам'яніло стискую їх у кулаках, ще й коліньми вперся в закошлачені груди: стій, козо, не дрочись! Не дай виздихать нам тепер незалежним від людського щастя. Нехай ми ще якийсь деньок порозкошуємо під опікою і патронатом наших любимих і дорогих гарантів злиднів.

СПОВІДЬ НАД МОГИЛОЮ

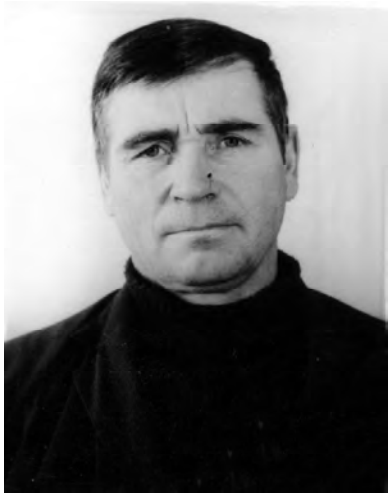

Провідуючи могилу дружини, я інколи заходжу і до скромного надгробка, що приютився під кущиком бузку. На ньому напис: "Надолько Таня і Маня. 1933". Тут спочивають двійко дівчаток, убієнних сатанинською владою в голодомор 33-го року. Ось і сьогодні провідав цю могилку. Стало сумно-сумно на душі, і уявилось те жахіття, якого зазнала Україна в час страшного геноциду.

До мене підійшов знайомий чоловік. Теж зупинився, зняв капелюха:

– Що, боляче й згадувати ту моровицю? – запитав він замість привітання. – Як -не- як – пів-України тоді викосили барбоси.

Слово за словом – розгомонілись. З ним я був знайомий ще з часів пастухування.

Тожу розмові не крилися, не остерігалися. Звали його Микола Андрійович Зелений. Він теж часто відвідував цю могилку.

Я зізнався чесно:

– Справді, такого жахіття, мабуть, жоден народ не зазнав. І що найстрашніше – мор був улаштований Москвою штучно, спеціально, мор був ретельно продуманий і скоригований на найбільші жертви. З більшовицько-жидівським розмахом, з юдо-нацистським оскаженінням.

Микола Андрійович лиш головою скрушно хитає:

– Навалили трупів горами, розлили крові ріками, а від сліз, мабуть, і море з берегів вийшло. Мені батьки та сусіди про те пекло розказували. А од селян стільки начувся, що серце, як кропивою обпеклося.

Та й розповів мені Микола Андрійович одну бувальщину із свого життя.

– Замолоду, – каже, – я з батьком плотникував по селах. Комусь хату зрубаємо, іншому – саж чи там ще щось. Це не тому, що в селі майстрів не було. Були. Але голова колгоспу скоріш у петлю полізе, ніж бригаду плотників до дядька пошле. Тогоідейні закони не дозволяли: як це, щоб громадська виробнича одиниця та робила на приватника? Гріх! Це ж суперечить жидівському марксизму-ленінізму.

До того ж, влада, якщо й дозволяла будуватись селянину, так тільки на центральній садибі колгоспу, бо дрібніші села й хутори були записані в графу "неперспективних". Будь-яке будівництво там заборонялося. Тож хуторяни будувались потайки.

Ото одного літа загнали мене з батьком заробітки в хутір Хоролець. Це ось тутечки рядом, за Степком зразу хутір – одна-однісінька хата, а в хаті сам-самісінький дід – Гордій Іванович Восьмирубльовий.

Дід Гордій найняв нас підкинути під хату нові підвалини та стояни. Ночували в стіжку сіна, харчування – літнє: то огірки з молодою картоплею, то пшоняний куліш із салом. Ми, люди, харчами на віку були не балувані, тож трубили все, що дід насипав.

На господарстві були як вдома. Іде дід конюхувати, а ми й кролів нагодуємо, і козу перепнемо, а тоді ще й травички вкосимо.

"Косіть, хлопці, будь-де, – приказував дід, – а от у тій левадці не треба. То – місце святе".

Ми й самі помічали, що до тієї левади Гордій Іванович ставиться набожно і навідується частенько. Вдягав він тоді святешню сорочку, підперезував її паском і в зажурі виходив на стежку. Стане, було, в леваді на коліна і молиться. А повертаючись, крадькома сльозу витирає. А, бувало, нажне в левадці серпом трави та пучечками і позатикає за ікони та за рушники в хаті.

Заприятелювали ми з Гордієм Івановичем з першого дня. Отож колись за обідом і кажу йому: "Дивне у вас прізвище, діду – Восьмирубльовий". А дід з гіркотою в голосі: "Вам, городянам, яку пенсію держава видає, рублів по вісімдесят-сто? А мені – вісім рублів, і майже всім селянам такечки. Ото ми всі і є – Восьмирубльові. А насправді моє прізвище – Козак. І батько був Козак, і дід – Козак, і прадід. Та рано вони одкозакувались воє..."

"Мабуть, війна покосила?" – питаємо.

"Війна, дітки, війна. Тільки не оця отечественна, а ота, що жидівська".

Ми й ложки поклали.

“Яка-яка?”

“А така, яку почули. Хіба у вашому Лебедині тридцять третього не було? Був. Ото та війна й викосила половину селянського цвіту”.

Слово за словом, та й почав ГордійІванович своє горе виповідувати.

“Був у мене й батько, був і дід, – куди мені до них. У жодну хату не ступлять, щоб не нахилитись. Хоч стелю піднімай. Високі, красиві... І мати була нівроку. І дружина... Софією звали. Було, як сяде із свекрами, та як затягнуть.:

Косарі косять, а вітер повіває,
Шовковатрава на косулягає...

Душа мліє... Одспівали вже. Покосила і їх ота московська коса в тридцять третьому. Покосила, потіпала, ще й витоптала. Ото у тій левадці чотири могилки вряд насипані: і батькова, і дідова, і материна. А Софійка моя з діточками разом сни додивляється. Чотири могилки, а моя п’ята буде.

Колгоспний парторг матюкається:

“Виселяйся з хутора, мать-перемать, ти мені зведення по ліквідації хуторів псуєш”.

А я йому: “Моя теперішня хата осьдечки, а помру – буде в отій леваді, коло сімейства мого, голодомубієнного”.

“Не патякай! Ніякого голоду не було! То все вигадки врагов соввласті! – аж піниться парторг. – А будешна партію наклепи робить – в органи здам”.

Ото з того дня й повелось: як приходив ГордійІванович з конюшні, ми кидали сокири і розпочиналась сільська політінформація. Про що ми тільки не говорили! І про “розпрокляті налоги”, і про “чортові облігації”, і про сільських підлітків-куфайочників, яких у 43-му повитягували із сіл і кинули беззбройних штурмувати Псьол. Та найбільше смутку завдавали дідові розповіді про 33-й рік.

Смокчемо ми цигарки, аж на кутні їх із злості жуємо, та злість аж лиця перекошує, а дід нам знов якусь страшну бувальщину витужує:

“Я тоді чудом вижив, – каже. – Уже й батька закопав, і діда, уже й матір поклав рядочком. Дітки пухлі були, аде ще движимі. Аж тут, ні думано ні гадано, щастя прикотило: настановили мене сільським санітаром – по хатах мерців збирати та до обчеськоїями звозити. Жеребну кобилу дали (Ягідкою звали), безтарку, пайок призначили. Мені й кобилі. Сіна там трохи і дві пригорщі вівса.

Ну, думаю, цей овес і нас порятує.

У перший же день мого конюхуванняЯгідка лоша привела. Маленьке таке, худенькеі мертве. Я аж порадів, що неживе. Зварю, думаю, та й підкріплю поріділе сімейство. Еге! Не так воно сталося, як гадалося. За те лоша вхопило мене ГеПеУ. Приїхала комісія, забрала кобилу, забрала лоша і мене зашилила. Це, кажуть, ти нарочито лошицю голодомморив, щоб колгоспнутягловусилу знищити.

Одним словом, зробили з мене ворога народу, і вже хоч стріляй.

На моє щастя,знайшлися в районі розумнішілюди і довели, що вини моєї в тім немає. Що кобилу мені вихудлоюй давали. А лоша в неї, буцімто, вже давно замерло.

Випустили мене. Кобилу повернули, ще й пайок видали: кобилі сіна-вівса, а мені 200 грам хліба, півоселедця – борись, Гордію, й далі з антисанітарією.

Приїхав я безтаркою додому, а Софія моя із синочками – на полику всі покотом. Уже й похололи. Залишився я один як палець. Відтодізапекли мою душу

жалі, й по сьогодні печуть. Особливо діток жаль. Ні-ні, я не тільки про своїх кажу, а про всіх.

Їх тоді, як цуценят, на канаву викидали. А було, що котрийсь і сам з голодної хати світ за очі йшов, у когось батьки померли, то й по селу тинявся. Ось таких опухлих, але ще живих, набралося в селі щось за півсотні.

На наше безголов'я, в районному партапі (так тоді партійний апарат величали) кульгавий жидок керував, все на масово-політичну роботу налягав. От і придумав. Вишикував цих діток у ряди, у руки кумачдав із написом: "Бей кулака– зажимщика хлеба" і повів селом. Дибуляє, скажімо, тітка із пучком лободи, щоб з неї якісь сталінські ляпанці спекти, а жидок: "Стоп! Сейчас мы тебе масово-политическую агитацию проделаем! Читай транспарант!" "Так я ж неграмотна" "Вот через твою кулацкуюнеграмотность и терпят детки недоедание".

Їду я кобилою. У безтарці – сусідказ дітками похололимиі ще двійко хлопчиків – на вигоні підібрав. Загородив мені дорогу партієць, кобилу за недоуздоксхопив.

"Вот, мужик, сейчас агитбригада будет тебя хорошей коммунистической жизни агитировать, чтобы работал ты упорно и по-коммунистически".

"Та я з Божою поміччю якось і без агітації цих янголят до ями довезу".

"Што ты носишься со своим Богом? Он тебе что – хлеба даст, что ли?"

А тоді до дітей:

"Детки, ану просите: "Бозя, дай хлеба!"

Діти пискливо загомоніли. А партієць:

"Не слышу! Ану громче и дружней!"

Діти загомоніли голосніше: "Бозя, дай хлібця!"

А "партап" знову: "Не слышу! Еще громче!"

Кудитим діткам голосніше. Вони он уже на землю присіли – пухлі ноги не тримають. Присіли і пасуться на молодій травиці.

А партієць потрясає в небо кулаками: "Вот виш, мужик, не дает Бозя хлеба. Потому как нету Бози. Это все вранье кулацкое и баста!"

А тоді до дітей:

"А теперь, дети, просите комуну: "Коммуна, дай хлеба!"

Діти знов недружно запискотіли. "Не слышу! Ану сильней!"

Різноголосся трохи підсилилось. Тоді партієць задоволено:

"Вот коммуна – это да! Это реальный помощник трудового крестьянства. Эта хлеба даст. Эта хлебом накормит!"

Затим жидок поліз рукою під солом'яний настил на возі, витягнув звідти торбу з хлібом і став відщипувати по невеличкому шматочку та роздавати дітям. А роздаючи, наказував: "Вот коммуна деток услышит. Этот кусочек тебе от нее, а кулак пусть пропадет".

Перед тим, як узяти шматочок, дитина мала проказати: "Кулак пусть пропадет!" На думку партапа, саме в цьому й полягала політична агітація.

Стою я коло безтарки, – розповідає Гордій Іванович, – душу холодніщипавки скували. Підходять дітки, шепочуть агітку, а сусідський Ванько, синок Кужельки Насті... Оно-но їхня хата стояла. Дев'ять душ дітвори в тій хаті колись щебетало, а на розталі всі, крім Ванька, одійшли. Спочатку Настя з чоловіком, а тоді й дітки...

Так ото Настин Ванько сидить на землі, підвестись уже несила, то тільки ручку простягає, слізки по щічках ллє і шепче: "Пусь пропайде, пусь пропайде".

Дітки хотіли його підвести, а в нього ніжки не слухаються, сукровицю з них гонить.

“Бросьте ево на дороге. Этому уже ничто не поможет. Это жертва оголтелых кулаков, – виніс вирок партап. – Пусть люди видят, как ненасытное кулачьенад ихними детьми измывается”.

Погнав жидок агітаційний загін далі, нехай перед кимось знов вигукують: “Бозя, дай хлібця!”

Поклав я тоді Ванька на воза та й повіз до ями. Він бачив, куди везу, але не пручався. Лежить дитина на трупах мовчки, тільки слізки котяться. А як безтарку од покійників спорожнив, – привіз хлопчика додому. А тоді завів кобилу в кущі од сторонніх очей і заходився доїть. Націвкав щось із півкружки рудого молочка і випоїв його Ванькові. Не відразу, а потрішку, разів за п’ять. Уклав дитину на призьбі, кожухомприкрив, а сам другим заходом по селу поїхав. Повернувся надвечір. Бачу: Ванько під призьбою сидить і травичку жує. Зрадів я: мо’, якось і виходжу дитину.

Потому потовк молоткомжменю вівса, добавив до тієї плющеної кострицi бузиновоїкори та й зварив якусь бурду. Ванько випив і заснув. А прокинувся уже здоровеньким.

Помошникому мене став. Щоб вантажить померлих, – так ні, бо й сам на воза не завжди вилізе, а Ягідкою правувать правував.

Селяни, було, кажуть: “Нехай вдома сидить, не мордуй дитини”.

А я собі думаю: кажіть-кажіть. Ну залишу його, а озвірілі люди озьмуть та й украдуть на заріз. Ні, я дитину на прокорм не оддам.

А то раз бачу: підліз мій Ванько під Ягідку і смокче молочко, смокче. І смішно і грішно. От молодчина, думаю, тепер неодмінно виживе.

За розмовою незчулися, як під ворота “москвичем” прикотив парторг.

– Хто такі? Де ваш патент? Чого без відома сільради і колгоспного правління? Ви ж знаєте, що строїть по хуторах запрещено!

А Гордій Іванович:

“В 33-му хутори не додушили, так ви оце тепер хочете? Своїм “неперспективним” ярликом людей з світу зганяєте!”

“Шо-шо? Шо ти, восьмирубльова гнида, сказав?” – розприндився парторг.

“Правду сказав. От що. Такі, як ти, та на тебе схожі, виморили і хутори, і села, і всю Україну виморили”.

“Не было этого. Не было и баста. Почитай, гнида, истпарт – там и в помине голода нет. Никаких доказательств ни у кого нету”.

“Як немає? А мій Ванько – хіба він не доказ?”

“Никакого Ваньки и никакого голода нет и не было”.

Суперечку перервав листоноша:

“Дивина дивна: в хуторі одна хата, а гармидеру, як на ярмарку”.

А тоді до Гордія Івановича:

“Дядьку Гордію, вам лист із Сургута од Івана Гордійовича Козака”.

Гордій Іванович статечно, аж святково взяв лист, розкрив і вголос прочитав:

“Добридень, тату! Пише листа ваш син Іван. Висилаю Вам гроші на ремонт хати...”

Далі голос у Гордія Івановича затремтів, папірець у руках задрижав, і дід повагом опустився на призьбу. Присіли й ми поруч. Схилились до листа, радіємо дідовими радощами і чуємо його шепіт молитви:

“Слава тобі, Боже, що ниспослав мені щастя, що хоч одним крилом зачепився наш козацький рід у цьому грішному світі”.

Микола Андрійович скінчив розповідь. А через хвилину:

“Такі часи були, що про голод не те що казати, а й подумати було лячно. Скільки людей за такі розмови похапали! Як ніч, так і котить вулицею хапун. А оце розповів тобі – і на душі, як після сповіді, полегшало.

Запала мовчанка. Сум витав над могилкою дівчаток, кружляв у каламуті туману і сіяв у моїй душі щем і розпач.

– Слава Богу, – кажу, – що знайшлась хоч одна добра душа, яка не дасть вмерти малій Батьківщині.

Микола Андрійович підійшов ближче, поклав мені руку на плече і наче в докір:

– Немає вже Хорольця. Як помер ГордійІванович – приїхали з Сум бульдозери та й вигорнули на ярок і дідову хату, і садки, і криницю, і левадку. Їхав я оце з Козельного на Вовче – заїхав і в Хоролець: бур’яни, бур’яни і бур’яни. Здавили сльози, зробилось млосно. Вирішив спуститись вниз – там у ярку джерельце гомоніло. Ледь пробрався через бур’янові нетрі. Ось там і побачив: на місці джерельця – бульдозернізгребища. Із тих згребищ стирчав сволок дідової хати. А в ньому одиноким занімілим знаком запитання дивився на оце здичавіння гачок для дитячої колиски.

Що запитував? Очевидно, одне: чому державі стало непотрібним село? Чому стали непотрібні діти? Чому в пошані стали пустища та звалища? Чому родюча земля стала обузою для держави, а селянин – мало не ворогом?

І як глузування: поверх бульдозерногозгребища валявся чималий фанерний плакат. А на ньому – червоним по біломунаписано: “Нинішній рік – рік відродження села”. Подумалось: мабуть, помилка. Треба було – “рік руїни”.

“Наш народ нагадує мені тютюн. Його весь час пасинкують. У нього велике листя, а цвіту – де-не-де”.

(О. Довженко).

ДОКУМЕНТИ ЗВИНУВАЧУЮТЬ

АКТ

1932 р. березня 6 дня. Я уповноваж. Засульської с/р Шуковська склала цього акта на неплатника одноразовогозборуна культурнебудівництво меш. с/Засулля Марченко Павла Федоровича в сумі 131 рб. 55к. на опис майна слідуючого: 1 хлів лісяний, критий соломоюрозм. 6ар.х12 ар в сумі 25р.

При описі майна присутв. понятий Шаповал Денис... бригадира Марченка Я., Лючинськая, Сод...Яков

В чем и расписались.

*** * ***

АКТ

1932 р. березня 6 дня. Ми, нижче підписані, члени... т. Пепа П. І. та бригадири Хом'як Т. Д. та Марченко В. І. в присутності понятого Щербака Кал. зробили опись майна у гром. с. Засулля ГапоновоїСоломидиза несплату одноразового збору першої дачі... якої минув І. ІІІ в сумі 77 крб. Описали слідуючі речі:

1. Гардероп новий – 1 – оцінка 25 крб
2. Курей чотири шт. по 1 руб. – 4.00 крб
3. Диван дерев'яний – 1шт. – 5.00 крб
4. Рушники – 5 шт по 1 крб – 5.00 крб
5. Потно (очевидно, полотно) – 35.00 крб

Члени президії (два підписи)

Бригадири (два підписи).

*** * ***

АКТ

1932 р. березня, 6 дня. Ми, нижче підписані члени президії с-ра-ди Пипа П. І. бригадири Хом'як Т. Д., Артеменко В. і зробили опись майна у гр. с. Засулля Батури Івана Савостьяновича за несплату 1-й позов одноразового зборув сумі 49 крб.

Описано такі речі:

1. Гардеробжовтий 1 шт. – 20 крб.
2. Шкаф 1 посуди. – 5 крб.
3. Зеркало 1 шт. – 3 крб.
4. Рушників 3 шт. – 3 крб.
5. Курей 2 шт. – 3 крб.
6. Чоботи хромові – 15 крб. Зазначені речі мною взято на охорону.

Чотири підписи.

*** * ***

АКТ

1932 року лютого м. 4 дня. Ми, бригада від Зас. с-ради Темсової Р. Д., Прудкова та члена с-ради Федоренка Я. У. та в присутності с-виконавця Павлюка С. М. та понятого с. Засулля Філоненко склали цього акта на гром. с. Засулля Бадивину Мар'ю про те, що вона приймала проти бригади такі міри, що бригада не в змозі була перевірить тих боргів, що на їй лічилися в сумі 10 крб. і зазначена господарка двору прийняла фуліганські дії проти бригади, в тому склали цього акта для передачі слідчим органам.

Чотири підписи.

* * *

ПРОТОКОЛ

5.11-32 року. Склали цей протокол в тім, що у гр. Григоренко з 2 душ, знайдено і забрано лишки муки житньої в кількості 2 пуд. з мішком. Залишається йому теж приблизно таке саме.

Протоколсклали – чотири підписи.

* * *

До Президії Коржівської с-р колгоспника Косушко Гр. Андр.

ЗАЯВА

Рада артілі вимагає від мене здати хліба як перебор за трудодні 135 кіл, крім тих 13%, що вже повернуто мною. Хліб мій був облікований бригадою. На наявність цього хліба була дійсно та натурчастина, яку я одержав на трудодні. З розпорядженням уповноваженого т. Олеха я здав державі у хлібозаготівлю161 кіло борошна, які він вимагав від мене здати два центнери. Всього одержав я хліба на трудодні 350 к. Відвіз у хлібозаготівлю 164 к. Повернув у колгоспяк перебор 13% – 82 к. Разом віддав 143 кіл. А должен ще колгоспові повернути 135 кіл., якого на сьогодні маю у себе 50 кіл борошна і п'ять душ їдців. Повернути колгоспові більше я не можу нічого. Прошу прізідію перевести зданий мною хліб 161-к. з одного плану на посівфонд колгоспу, як хліб, що дійсно одержаний мною натурчастиною на трудодні, що і належить колгоспу..

Косушко.

* * *

До ради артілі "Третій вирішальний рік" од громад. Якилини Антонівни...

ЗАЯВА

Як відомо раді артілі, чоловіка мого недавно покалічило на роботі в колгоспі – одрізало руку. Зараз знаходиться в больниці, сім'я непрацездатня: я стара, син каліка, а тому, беручи на увагу таке становище, я прохаю раду артілі і сільради: мені предложено повернути обратно 7 пуд., а також положено картошки 17 пудів. Зазначену кількість хліба і картошки з мене знять і від повернення хліба і здачі картошки мене освобонить, так як мій чоловік працював в артілі без прогулів до самого скалічення. На далі вже робить буде нездатний.

32 р. грудня.

* * *

Із повідомлення роменської районної газети "Радянське життя" від 7 січня 1933 року під рубрикою "Червоний суд" із заголовком "За приховування хліба куркуля Пилипченка розстріляти!":

"Про ярмолинських куркулів злісних зривників хлібозаготівель Степка, Товчигречку П. тощо ми писали. Колишній куркуль Товчигречка навіть близько стояв до сільради, уявляв із себе "активіста" і до нього не було доведено твердого завдання. Степко Т., що мав до революції 35 га землі, злісно зривав хлібозаготівлі, погноїв хліб в землі. Пилипченко Михайло Никифор. куркуль, мав 16 га землі. Цей куркульще з початку хлібозаготівель розбазарював хліб, його з хлібом затримали в Басманівській сільраді. Цих зривників клясових ворогів трудящі викрили. До Товчигречкибуло доведено тверде завдання, але він мало того, що злісно не виконував хлібозаготівель, ще провадив і агітацію проти хлібозаготівель.

Пилипченко приховав хліб, м'ясо і навіть скриню з одягом. У п'яти ямах у хліві і коморі. Всіх цих зривників судила виїздна сесія облсуду На суді встановлено, що ці куркулі мали між собою змову – хліба державі не здавати. На суді ці клясові вороги тримали себе зухвало. Вони перед масою намагалися агітувати проти хлібозаготівель. Пилипченко, у якого в ямах знайдено 2 пуди сала, м'ясо, борошно, зерно, пояснював суду: "заховав од держави тому,

що жалів дітей". Він намагався й тут приховати своє куркульське обличчя ворога, хотів уявити з себе "доброго батька".

З "доброго батька" машкару знято. Сини соціалістичної батьківщини сумлінно виконали завдання перед державою, довели судові як свідки про куркульську змову зірвати хлібозаготівлі, для чого ці куркулі навіть провадили свої збори.

Суд ухвалив: За приховування, за гноїння хліба куркуля Пилипченка розстріляти. Товчигречції Степкові міру соц. захисту встановлено кожному по 10 років ув'язнення в далеких місцевостях Рад. Союзу. Після відбуття кари – поразка в правах на 5 років. Та заборонити після відбуття кари жити в Чернігівській області.

Присутні на суді колгоспники та одноосібники, вітаючи вирок суду, запевнили суд, що план хлібозаготівель ярмолинці виконають з честю.

Другогодня колгоспники, виявляючи злісних зривників, знайшлі яму з хлібом у сина Пилипченка. Цього зривника треба покарати теж, як батька".

****

З протоколу засідання президії Шосткинської КК РСІ від 20 січня 1933 р.:

"Слухали:

Справа т. Шестоухова Олексія Михайловича (Пирогівський (партосередок), 1897 р. народження, українець, освіта нижча, колгоспник, в Червоній Армії з 1919 р. по 1921 р., член КП(б)У з 1926 р., до п(артійної) відповідальності притягався, мав сувору догану з попередженням за опортуністичне ставлення до хлібозаготівель в 1932 р. від Шосткинської райКК до судовоївідповідальності притягався – засудженийдо 3-х років Бупру за зрив весняної сівби, працює комірником колгоспу, обвинувачується в розтринькуванні колгоспногохліба.

Постановили:

За утаєння 100 пуд. колгоспного хліба та розбазарювання колгоспного хліба т. Шестоухова О.М. з членів КП(б)У виключити, передати справу прокуратурі для притягнення його до судової відповідальності.

ГоловаРКК Недавній".

****

Із повідомлення путивльської районної газети "Ленинский путь" за 3 січня 1933 р. під заголовком "Сколько подкулачница Плотникова слез не пролила, а две ямы с хлебом нашли":

"Подкулачница Плотникова Екатерина Емельяновна Н-Суворовского сельсовета несколько раз штрафовалась за злостные невыполнения своего плана хлебоздачи. Недавно буксирная бригада из Ревякинского с. совета у Плотниковой потребовала выполнения плана. В ответ на это Плотникова начала плакать и говорить "Хлеба у меня нет". Имея все данные на наличие хлеба, бригада приступила к розыску ям. В результате чего было обнаружено две ямы, в которых находилось более 50 пудов хлеба твердых культур, сгнивших на 50%. Кроме этого, найдено один пуд сала, 1,5 пуда мяса и много костюмов, пальто и мануфактуры. Плотникова арестована.

Мы требуем к агенту кулака, злостно срывавшему план хлебозаготовок, от судебно-следственных органов строгого наказания.

Бригада: Новиков
Зимин
Банчуков
Трубчанинов".

* * *

Із повідомлення путивльської районної газети "Ленинский путь" від 9 січня 1933 р. під заголовком "Врагам народа пощады нет".

"...7 января 1933 года выездной сессией Черниговского областного суда под председательством т. Гуревича при участии государственного обвинителя Салодского в профсоюзном клубе рассмотрено дело о контрреволюционном саботаже хлебозаготовок бывшим заведующим Ясинской школы Бахтиным Денисом Степановичем.

...Суд приговорил кулака Бахтина Дениса Степановича за явно контрреволюционный саботаж, за контрреволюционную деятельность, за работу, направленную против всех мероприятий партии и советской власти, как явного врага трудящихся к высшей мере социальной защиты – расстрелу..."

І поруч вітання: "Приветствую решение суда о Бахтине":

"Я, колхозник колхоза "Ликвидатор" Ясинского с. совета Демяненко Илья Петрович, узнав решение выездной сессии Черниговского областного суда о бывшем учителе Ясинской школы Бахтине, который как организатор контрреволюционного саботажа хлебозаготовок судом приговорен к расстрелу. Решение суда приветствую. Другого наказания явным врагам рабочего класса и колхозного крестьянства быть не может и не должно быть.

В ответ на решение суда обязуюсь по-ударному работать в 4-й большевистской посевной компании, а также активно работать на участках села по завершению плана хлебозаготовок по Ясинскому сельсовету.

"Демяненко".

* * *

До роменської... міліції
ЗАЯВА
від громадянки Зозулі Мар'яни Кашпурівської сільради

Прохаю вас розглянути мою заяву в тім, що в мене забрали таке майно: 1._____ – 1, корсетка – 1, кохти – 2, спідниці – 3, платки – 2, втиральники – 1, рушник королевський, скатерть – 2, наволочка_____, рядно – 3, сорочки мужські – 1, штани – 2, хустки – 20, хунт гречаного борошна – 10, пшона – 15, хунт кукурудзяного борошна – 1, відро – 1, ножниці – 1, катушка ниток – 1, сажень половита пів. четверті сажня сіна та стягли штраху (сто) карбованців за очистку...

Це все в мене позабирали в 12 часів ночі 29 березня 1932 р., в чім прохаю розглянути мою заяву, щоби повернула Кашпурівська сільрада моє майно та штраф сто карбованців. Прошу не відмовити моєму проханню, в чім розписуюсь прохач Зозуля.

1932 р. 30 червня.

* * *

До президії Кашпурівської с-ради член с-г артілі "Колос" Скиба Ганна Івановна

ЗАЯВА

...прохаю президію с-ради повернути мені хліб, який мені в артілі видали на трудодні, хліб забраний бригадою, яка працює по хлібозаготівлі хліба. Мені видано згідно довідки, яку при цьому прикладаю. Прохаю не відмовити. 5.1.33 р. Скиба.

До заяви прикладена довідка сільгоспартілі "Колос", в якій значиться, що Скиба Ганна на трудоднів колгоспі одержала "проса – 3 п. 5 ф., гречки – 1 п. 34 ф., жита — 1 п. 13 ф., а разом 6 п. 12 ф."

* * *

До Будильської с-р в президію гром. с. Б.
(очевидно, села Будилка – авт.) Березового Йосипа П.

В вашій постанові від 8.2.-33 р. вказано то, що я приховував хліб, за шо мене оштраховано на (800) вісімсот карбованців. Тому щитаю необхідно визнати, що хліба на ґуральні я не крав і не приховував. Те, що було в мене 20 кг кукурудзита вівса 20 хунт, воно ніколи не приховувалося під час огляду комісіями подвір'я. Прохаю штрах з мене зняти, так як перелічене комісії бачили і тоді, коли вони оглядали раніше.

Й. Березів.

* * *

АКТ

1933 року лютого 17 дня ми, що нижче писані голова Будильської с. ради Лукаш, уповноважений РИКа Іващенко, голова будильської артілі Рибалка в присутності... *(нерозбірливо)*... Бундюкова Оксенія та Труфаненка Максима склали цього акта в тім, що нами, згідно заяви, зроблений обшук у гром. с. Будилка ветеринарного фельдшера Бандура... *(нерозбірливо)*... переховують його майно Ревиних, що розпроданий. При обшуку знайшли:

1. Меду пчоляного 13 кіл, підошовні кожі приблизно до десяти пар підошов, дві пари витяжок, дві пари передів, сало 10 кілограм, одна сіделка, що не усуспільнена, одна штука черезсідельник, ремінь одна штука.

Все перелічене... *(нерозбірливо)*... знайдено, наприклад, мед під припічком – одна банка, одна кадушка... *(нерозбірливо)*... різним посудом закидана, сало знайдено на комені у кам'яній печі, у горшку під припічком, у макітрі на горищі, у порожніх мішках, що були скидані до кучі та під бичком на горищі (замурованим кирпичом, розкиданим по одному куску (вздовж) бичка-димоходадо трьох метрів).

Кожа-витяжка і переда – під димоходом на горищі.

Крім того із'ято муки 6 кіл, квасолі 5 кіл та олійне насіння – 8 кіл.

Все попередньо перелічене в цьому акті, крім муки й квасолі, передано спожив. кооперації, а остальне артілі ім. Петровського.

Підписи.

* * *

АКТ

1932 р. 24 грудня.

Ми нижче підписалися, бригада Горбась Н. та Деркач по заяві перевірили гр. Карпових спадкоємців, що у них переховується чувал гречки гр. Герасимцева Олександра. По перевірці факт ствердився, у тім самім місці чувал гречки обнаружен. Гречка із'ята, передана на зсипний пункт, в чому і зложен цей акт.

Два нерозбірливих підписи.

Акт писаний на клаптику рудого паперу хімічним олівцем.

* * *

АКТ

1932 года 14.XII.

Комиссия в состав. уполномоч гор. сов. Афанасия Дур. член мескр. Москалева И. К. составили настоящий акт в следующем.

При проверке налогов у гражд. Зайцевой Марии Иосифовной было обнаружено в хате три мешка с последом житним, кукурузы 2 пуда в зерне и в качанах 3 п. и жита чистого один мешок, который предложено отвезти на заготпункт не позднее... *(нерозбірливо)*..., а также в их хате у ее отца Зайцева Антона Афанасиевича обнаружено жита 3 пуда и просо 4 пуда, каково предложено отвезти на заготпункт... *(нерозбірливо)*... 15.11.32 Зайцев Антон раскулачен и высылался за пределы Украины.

Підписи.

* * *

АКТ

1932 року 21 грудня.

Ми, бригада з Кобіжчі, зложили настоящогоакта на гражданина Савустян Данила Марковича в том, що снопи булисховані у клуні під соломоюячменю одна копа 26 снопів. Та була знайдена яма картошки.

Комися слид (очевидно, комісії склад – *авт.*)

Тищенко

Савонова

Ольвач

один підпис нерозбірливо

Неділько

В чом ізложили настоящогоакта.

* * *

"Акт
описумайна твердо здавця гром. с. Пісок
ГоликаКузьми Порф (ировича)
1932 р. 21 листопаду

Ми, що нижче підписалися: уповноваженийсільради гр. ГоликМик(олай) Ів(анович), уповнов(важений) РВК Александров Василь Серг(ійович), від ЛКСМУ Голик Я.П., сільвиконавець Сидоренко Я.Р., в присутності члена сім'ї Голика Федора Кузьмовича цього числа зробили опис майна твердо здавця Голика Кузьми Порф. за невиконання штрафу в сумі 1862 крб., що його накладено за злісне ухилення від виконання плану хлібозаготівлі президією Лозівської сільради з 17. XI. 32 р. В покриття згаданого штрафу описано слідуюче майно:

№ п/п	Назва майпа	Кількість	Вартість
1	Хата, крита соломою, ст.(ара)	1	200
2	Клуні, криті соломою, лісні	2	160
3	Комора рублена, під соломою	1	100
4	Хлів, старий лісний, під соломою	1	50
5	Віз на залізному ходу, ста(рий)	1	30
6	Віялка стара, зношена	1	10
7	Боронка пружинна, зношена	1	10
8	Вал 9 клубків	-	-
9	Годинник стінний (ходик)	1	3
10	Дзеркало (стінне)	1	1
11	Стіл	1	3
12	Шкафа (використана)	1	1
13	Лавка та піл	7	10
14	Діжа	1	3
15	Дерево різної якості	11	15

В чім і зложено цю опис майна.

Акт опису зачитано: від підпису (члени сім'ї К.П.Голика) відмовились.
Уповноважений(сільради) М.І.Голик
УповноваженийРВК В.С. Александров

Бригада Я.Р.Сидоренко.

***

Ярмолинська сільрада,
Роменщина,
3 січня 1933 р.

АКТ ІЗЪЯТІЯ

Ми, бригада 2-го кутка: член сільради Костюк Михайло, уповноважений Яровий Іван та поняті Антон Стебка, Корчака Іван, Науменко Петро, Гаврилейченко Макар Вакулович, зробили вилучення майна у Пилипченка Михайла Никифоровича, твердовика, злісного нездатчика хлібозаготовки та судженого2.І – 1933 р., получившогоза свої злісні вчинки розстріл.

Речі майна слідуючі:

Корова з телям масті рижой, свиня масті чорной, курей – 8 штук, муки пр. – 15 ф.

Уповноважений Яровий
Член сільради Костюк

Поняті Гаврилейченко
Корчака
Науменко
Стебка.

***

АКТ

1933 р. січня 15 дня. Ми, бригада по В.-Будківській сільраді в складі Отрока, Тамко та Христія, зроблено обшук у кулака хут. Пинінчиного Великобудківськоїсільради Сененка Дмитра, який землі під засівом не мав, але хліба знайдено 2 ц 54 кг контрактантів цього хутора, який переховувавсь у цього кулака, а тому цей хліб вилучено та відправлено на зсипку спо. товариства.

Уповнов. РПК Отрюк
Уповн. РВК Тамко
П'ятихатник Христій.

***

Роменщина,
5 січня 1933 р.

АКТ ВИЛУЧЕННЯ

1933 року 5 січня. Ми, члени Ярмолинської сільради Гаценко Кирило Мик(олайович), Стебко Панько Сергієвич, з участю бригади Тихенко Савко Григор(ійович), Сіроштан Грицько Васильов(ич), Вініченко Мирона М., Санбург Антон зробили вилучення у гр. с. Ярмолинці Хоменка Хвидота Федоровича, згідно заяви якої дано цього числа, що хліб на передержці, і посів утаяний. Де й вилучили слідуюче: гречки – 8 п. 35 ф., віка – 4 п. 34 ф., горох– 2 п. 25 ф., ячмінь – 1 п. 25 ф., просо – 2 п. 07 ф., пшоно– 3 п. 06 ф., мука житня – 6 п. 29 ф., пшениці – 2 п. 32 ф. Разом 32 п. 30 ф. та картоплі знайшли замаскіровану яму під гноєм, де вилучили 862 кг, де й склали цього акта.

Члени сільради Стебко, Гаценко

Бригада: Тихенко, Сіроштан, Вініченко, Санбург.

***

Роменщина,
4 січня 1933 р.

АКТ

1933 р. 4 січня. Ми, (що) ниже підписалися, бригада 4-го кутка с. Ярмилинці в складі: члени сільради 1)Омельченко Любка, 2)Цюпка Михайло, 3)Тарасенко Маруся, 4)Тихенко Василь, склали цього акта на гр. Цупку Марка

Прокоповича, тому, що Цупка М.П. за маючою усною заявою переховує куркульський хліб. На підставі заяви зроблено обшук в господарстві і виявлено:

проса – 1 пуд. 18 ф., гречки – 6 пуд. 6 ф., гороху– 1 пуд. 18 ф., муки яшної гречк. – 2 пуд. 13 ф., картоплі – 121 кг.

Весь виявлений хліб бригада вилучила і направила в хлібозаготівлю, про що склали акта.

Бригада Омельченко
Цюпка
Тарасенко.

****

АКТ

1933 р. січня 23 дня. Я, уповноваж. РВК Гольдфельд в присутності міліціонера Роменської раймілiції т. Жученка та виконавця Потеби прибули в господарствогромад. с. Ярмолинці Тихенка Івана Яковича, де переховувався гр. с. Артюховка Бурка Грицько Трохимович, якого затримали та обнаружили під подушками замаскирований один клун жита та на пічі, під рядном, замаскирований 1 клунок ячменю, якого з'яли та передали в хлібозаготівлю, тому що гр. Тихенко хлібозаготівлі не виконав і від такої збігає, про що і складено цього акта.

Уповноважений РВК Гольдфельд
Міліціонер Жученко.

*** * ***

АКТ

гр. Зорич Трохим Григорович, член спілки, працює на держ. млині. Одержує пайок, має корову, сім'ї шість душ, овочами запасся добре, з мого огляду може существувати без цього хліба, який із'ятий.

Член міськради Горбась.

*** * ***

АКТ

Складений цей акт членом сільради Тараненко та членом ЛКСМУ Кашою В. в присутності членів комісії сприяння – 4 та виконавців – 216.12.32 р.

Коли ми зайшли до господаря, що проживає на участку Шепелівка-Горобцівкадо Тараса Римаренка та його родини по описі майна за те, що він не виконав пляну хлібопоставок *(цифра нерозбірливо – авт.)* і злісно ставився до цього пляну, то він, як ми стали описувать майно зразу, став нищити майно і йшов до того, що хотів іти вішаться, а дружина його стала заніматься контреволюцією і тому ми припинили опісь майна. Прохаємо прізідію сільради вжити заходів до цього господаря, що занімається контреволюцією.

Член с. ради Тараненко
Член ЛКСМУ підпис
Члени комісії сприяння – підписи.

*** * ***

Копія акта 1932 року 28.III.

Ми, що нижче підписані, бригада Кашпурівськоїс. ради у складі 7 чоловік Зозуля Остап Яв., Зозуля К.С., Привалов Фед. М., Майборода Петро К., Підопригора Ів. К., Багмет Павло Олек. склали цю опись гр. Зозулі Мар'яни Ст. за невиконання посівматерялу. Описані речі такі:

Назва речей	Кількість
1. Хата соломопок	1
2. Хлів соломокрит.	1
3. Саж соломойкр.	1

4. Кінь буланий	**1**
5. Віз на дерев'ян. ход.	**1**
6. Хомутів	**2**
7. Віжок мотуз.	**1**
8. Сіделка	**1**
9. Стіл	**1**
10. Лавок	**2**
11. Діжа	**1**
12. Піл. (дощок) .	**9**
13. Сундук	**1**
14. Діжок навсип	**7**
15. Подушок велик.	**2**
16. Подушок малих	**3**
17. Рушники	**2**
18. Ряден	**2**
19. Кожух покр. стор.	**1**
20. Сіна приклад	**2**
21. Соломи (сани)	**1**
22. Бодня на сало	**1**
23. Віса десят.	**1**

*** * ***

АКТ

Складено цього акта комісією Ярошенком, Парфіненковою, Лавренковою, Коротенко, Караваном і Линником на т. Хоменка Сергія Максимовича, що мешкає в м. Лебедині, Гарбарів провулок, в якого комісія виявила мнясо з тиляти, що вбито було нелегальним забоєм без дозволу міськради, кожа була схована, забито було особою, яка ночувала в них з дозволу хазяїна. Сам... *(нерозбірливо)*... з якого села прізвище якого Хоменко не виявляє. Про що складено акта.

22.XII. 32 р.

Комісія

Підписи нерозбірливі

Внизу підпис дружини господаря. Каракулями – "Хоменкова".

*** * ***

АКТ

1932 р. 15.XII ми, що підписані, в складі тт. член луг. Савонова, Хоменко П., Півовара П., Кондрусік, Неділька, Пістренкова склали на гр. Зінича Харитона Михайловича, який прийшов до господаря Жука Івана Захаровича переховуватисвій хліб і коли комісія знайшла у гр. Жука жита 3,5 пуди, який хотіли зняти, то тов. Зінич почав кричать на комісію: не занімайтесь бандитизмом. Крім цього його дружина стала отнімать і не давать хліба. Тому комісія прохає государственні органи притягнути до судової відповідальності.

Акт написаний на листочку в лінійку хімічним олівцем.

Підписи нерозбірливі.

*** * ***

АКТ

1932 року грудня 15 дня ми, що нижче підписалися, комісія по виконанню всіх с/г політкампаній у складі: представник РК ЛКСМУ Луговий Е. Л. Васильченко В., член міськради Коваленко О. І., Козинець В., десятник Шимко склали нього акта, що гр. Сайко Федора Парф., що мешкає по вул. Рози Люксембург № 31 в тім, що цього числа нам було заявлено, що в гр. Сайко переховується кулацький хліб. Коли зайшла комісія і спросила, то хазяйка каже, що вона сама сидить голодна і хліба в них немає.

Комісія зробила перевірку. Під час перевірки виявилось, що було заховано хліба в різних місцях 17 оклунків (до 20 пудів приблизно). Жита – 7 оклунків – 9 пудів. Проса 1 оклунок – один пуд. Віки – 2-4 пуди. Муки житньої 5

оклунків – 5 пудів. Мука гречана – 1 – 1 пуд. Муки білої – 1 – 20 фунтів. Разом сімнадцять оклунків, 20 пудів 20 фунтів. Хліб знято, відправлено, на що й склали акта.

Акт писаний хімічним олівцем, підписи нерозбірливі,
крім підпису господарки – "Сайко".

*** * ***

Із постанови загальних зборів колгоспників колгоспу ім. Лисянського,
с Межиріч:

"Виконання хлібозаготовкина 10.1. цього року на добровольчихначалах.

УХВАЛИЛИ: Заслухавши інформацію тов. Коваль, збори вважають, що виконання пляну хлібозаготівлі, зокрема, по одноосібному сектору, знаходиться в ганебному стані, а тому збори вважають провести масово-роз'яснюючу роботу серед одноосібників, щоб такі здали хліб добровільно до 10.1. цього року.

В разі нездачі і комісія знайде захований хліб, то цей хліб зняти, а того громадянина, як ворога радянської влади, віддати до суду".

*** * ***

Витяг з протоколу № 5 членів бідноти Лебединського СОЗу від 12 лютого 1930 р.:

"Слухали: Про кулачество (допов. т. Фурдило).

Ухвалили:

Ми, бідняки, члени СОЗу "Вперед до соціалізму", заслухавши доповідь члена правління товариства СОЗу т. Фурдило о кулачестві і його ворожих діях в справі колективізації, вважаєм за необхідне куркульський елемент, як клясу м. Лебедина і сел Лебединської с-р як елемент, який заважає нам будувати колективні господарства, виселити за межі України. Поруч з цим виявити і всіх тих, хто підтримує куркулів і прохати відповідні органи про виселення їх та конфіскації майна на користь колективним г-вам. На всі ганебні вчинки куркульського елементу як-то: вбивства, підпал, ми, незалежне селянство, відповімо посиленим темпом вступлення та утвердження СОЗІВ.

Секретар т-ва СОЗ (Фурдило)

Певно: секретар ЛебединськогоРВКу".

*** * ***

С. Заруддя, Роменщина
До (сільськогосподарської) артілі
"Більшовицька перемога"
Від гром. Яцуна Лаврона Климовича

ЗАЯВА

Прошу правління артілі дати мені допомогу поскільки надалі я не можу працювати без допомоги. Так же само і сім'я пухне з голоду а тому прошу не відмовити.

16. IУ-33 р. Прохач Яцун.

*** * ***

До голови Малохуторянської артілі
(Роменщина – авт.)

ЗАЯВА

От громадянина Ілька Кички.

Прошу я вас дайте пособія мені і моїй сім'ї, потому шо я уже опух, на роботу не гожуся сей час. Сім'я теж саме, як самим вам відомо, яка жінка пухла, такий і я, то сей час до роботи не годимось. Як не дасте піддержки, це не симулянство, а очевидна болість. Як піддержки не дасте, то прошу виключіть із членів артілі і поверніть мою шкапу, бо я з голоду здихаю. На сей день не маю нічого їсти собі і дітям своїм. Прошу не одкажі(ть) мої прозьбі, хоч сюди, хоч туди. Тоді як приглашали, то казали – буде піддержка,

а її і на сей день не має, поки здохну так, як і Ігумен здох, то так і я. І мені приходиться здихать. Голод не свій брат. Прошу розібра(тись) з цим ділом поскоріше, тим ілі другим, потому що я пропадаю.

Проха ч Ілько Кичка.

****

До (сільськогосподарської) артілі
"Більшовицька Перемога"
Від Кузьменка Миколи

ЗАЯВА

Прохаю раду сільськогосподарської артілі, щоб мені дали буряків в рахунок трудоднів, хоч скільки-небуть. Потому що я удень зварю затірки і усиплю тільки стаканчик муки, і я над тим не можу жити, навіть сестра начинає пухнути. Тому прохаю не відмовити.

Проха ч Кузьменко.

****

С. Гудимівка, Лебединщина. 31 грудня 1932 р.
До правління артілі імені Фрунзе

ЗАЯВА

От Ворожки Маньки Трохимівни. Прошу правління артілі видать хліба чотирьом дітям-сиротам, оставшим після смерті мужа, котрих я не можу прокормить. Возраст дітей от 4-х років до 12-ти років. А тому прошу неотказать моєй прозьбі видать содягання моїм дітям.

Ворожка.

****

С. Заруддя, Роменщина, 4 червня 1933 р.
До "Більшовицької Перемоги"

ЗАЯВА

Я, Кузьменко Іван Павлович, прохаю правління дати мені муки, бо я дальше не можу жити, сім'я вся пухла. А як не дасте, то я беру робочі свої душі і йду на роботу в радгосп, й як хочете, так і зчитайте, бо я без хліба не можу работати. Ще раз прохаю правління аби мене піддержали.

4. УІ – 33 р. Проха ч Кузьменко.

****

До правління артілі ім. Фрунзе
Від гр. хут. Калюжний
Якова Мусійовича Калюжного

Прошу правління отпустить мне хлеба, потому, що я дві неділі сиджу без хлеба, прошу не отказать моєй прозьби. Дайте, сколько можно. Сімейство моє состоїть із семи душ, чотири душі непрацездатні.

К сему заявленію Калюжний.

3.1.1933 р.

****

До правління ім. Фрунзе
від члена артілі
Калюжного Василя Олексійовича

ЗАЯВА

Прохаю вище означене правління відпустити мені для власного споживання 32 кг якого-небудь зерна, ввіду того. Що нет у мене ні одного фунта, а ви самі знаєте, що я лічно не мог по своїй інвалідності у артілі заробити трудоднів в такій кількості, щоб себе забезпечити хлібом. А по сему

прохаю правління не відмовити моїй просьбі, бо я по сьогоднішній день совершенно голодний, ні хліба, ні картошки немає.

К сему Калюжний.

9.II.33 р.

*** * ***

До Глушівськогоколгоспу голові
од Проценкової Марини Костянтиновної

ЗАЯВА

Прошу вас, голова колгоспу а также усіх членів колгоспу ви обратіте вніманіє на мене. У мене ж їсти нічого. Всього мішків три картошки і більше немає нічого. Як не вірите, пришліть комисію. У вас же єсть заімошна штрахкаса. Мені дайте хліба хоч відтіль, хоч у долг. Не дайте ж мені загинути. Тепер прошу почему ви не берете моїх дітей у патранат. Я ж дожидаю день од дня, що ви заберете, потому шо вони скоро загинуть голодні.

15 березня 1934 р.

*** * ***

10.9.32 г. **УСТ.**
№ 190 **Сов. секретно**

Харьков. Облпарткому

Информационное письмо о ходе хлебозаготовок по району на 10.1Х. 32 года

Ход хлебозаготовительной кампании и выполнение плана по району, не смотря на уменьшение такового на 38,2%, который является вполне реальным и выполнимым, с годовогоплана 76324 центнера выполнено 5435 центнера или 7,1%. Выполнение плана по кулацкомуи единоличномусектору встречает большие трудности, вплоть до отказа везти хлеб по мотивам – хлеба у нас нет. Осуждено 10 человек.

*** * ***

24.4.32. № 954 **Сов. секретно**
Пред. КК РКИ
г. Глухов
Спецсводка № 14

"О ходе подготовки и начале весеннего сева по Глуховскомурайону по состоянию на 22.IV.-32 г.":

...житель села Чертории Лещенко Никифор на общем кутковом собрании говорил: "Советская власть измучила крестьян. Мы остались голые, босые и голодные. Раньше крестьян... *(нерозбірливо)*... довольно затуманивать глаза народу. Еще посев не производили, а уже произвели контрактацию и подписывают договор на здачу хлеба и другие культуры..

****

Глухов **Совершенно секретно**
ГПУ **серия КК РК, Глухов**
9.01.32 г.
№ 52

Спецсводка № 1 "О ходе хлебозаготовок по Глуховскомурайону"
По состоянию на 2 января 1932 года
Реагирование населения...

23. Жители села Тулиголово Глуховского района Блаженко Яков, Бычковец Тимофей, Неменшин Федор Николаевич, Грищенко Петр Михайлович, Лоба Митрофан Иванович на общем собрании высказались, что на будущий год сеять не будем, потому что весь хлеб забрали да и кругом обман. Вначале хлебозаготовок первый план говорили, что принимаем добровольно, после того еще несколько планов и все добровольно. Дошло до

того, что уже есть нечего, проводят обыски, крестьянам не доверяют. Вот поэтому лучше бросить и уйти на производство...

33. Житель села Ротовки *(нерозбірливо)* КостошенкоПавел Петрович среди колхозников высказывался: "Разве это жизнь, сам собой не владеешь. Вернулась снова панщина".

Начальник районного отдела ГПУ — Наклонов
Уполномоченный СПО — Куртов
П/уполномоченный — *(нерозбірливо)*

*** * ***

Із повідомлення газети "Колективіст-ударник" від 14 січня 1933 року, № 6 органу Недригайлівського РК КП(б)У, РВК та РРПФ:

"Куркулі села Козельне виконали лише 2,4 відсотки твердих завдань по хлібові. Причина цього – куркульськапрактика колишньоїверхівки села на чолі з секретарем п-о Сердюком та головоюсільради Салієм, що фактично зірвало виконання пляну хлібозаготівель, стали зрадниками партії, полигалися з куркулями. Не одиниці – десятки куркулів у с. Козельному звільнені від твердих завдань по хлібові, на кутку у Хоролі 8 куркулів недоодержалиповідомлень, в Саєво – 6, на Берках – 5 і ін. Куркулів залучили до активу в кутковікомісії сприяння хлібозаготівлі, дали їм повну можливість зривати хлібозаготівліі внаслідок цього село ганебно відстає, виконавши на сьогодні86 відс. річного плану. Кол. секретар п-о Сердюк, працюючи на кутку Саєво по хлібозаготівлі, ввів до кут. комісії куркулів Білоблоцького Петра, Шаповала Гордія, Литовченка Федора – в минулому році розкуркулені, сільрада такий склад затвердила. Ці куркулі на чолі з Сердюком та Салієм надали знижку під гаслом "Зниження дати тим, у кого сторчать самі сохи". Цебто куркулям".

*** * ***

Із протоколу № 46 поширеного засідання Президії Михайлівської с-ради Лебединського району від 30 грудня 1932 р.

Присутніх 108 чоловік
ГоловуєСивоконь А. П.
Секретар Гніденко П. К.
1. СЛУХАЛИ: Про стан хлібозаготівлів одноосібномусекторі.
Доповідь т. Сивоконь
УХВАЛИЛИ: Утвердити буксирну бригаду на чолі з бригадиром тов. Сивоконь В. П., якій завтра 31.XII цілком виконать плян хлібозаготівлі по одноосібному сектору та куркульській верхівці села. У злісних нездавців хліба державі по твердим завданням відібрати всю землю з садибами і передати в колгоспи:
Медвідь Іван Гнатович...
Харченко Лука Семенович...
Авраменко Іван Костевич...
Кихтенко Михайло Степанович...
Бабич Марія Григоровна..
Карпенко Павло Юхимович...
Сивоконь Яків Панасович...
Прохати РВК затвердити постанову.

Голова сільради підпис
підпис
печать.

Це був новорічний подарунокрадянської влади михайлівчанам.

* * *

Розпорядження Лебединського райвиконкому від 13.1.33 року в усі сільради району

Терміново

До ..... сільради

та уповноваженого РВКу

"Не дивлячись на численні наші вимоги про боротьбу з зіпсуванням хліба шляхом переробки його в ступках та різних примітивних устаткуваннях, низка с-рад майже не звертають на це уваги, припускаючи цим преступне псування хліба, безконтрольну його переробку та злісний зрив пляну мірчука (що є основним джерелом робітничого постачання).

А тому РВК останній раз категорично вимагає НЕГАЙНО провести вилучення всіх без винятку домашніх засобів переробки зерна, в тім числі обов'язково і ступок та ... *(нерозбірливо)*... такі, а також на господарства, в яких буде виявлятись переробка зерна в дому, в яких би це засобах не проводилось, складати акт і надсилати до райзаготвідділу для притягання винних у псуванні хліба до відповідальності, провівши про це масову роботу.

Пропонується 1.II.33 р. ОБОВ'ЯЗКОВО надіслати до райзаготвідділу відомості: скільки і яких приладь, що ними перероблялось зерно, по вашій сільраді вилучено.

Голова РВКу Гужвій

Райзаготвідділ Іскра.

***

Із доповідної в ЦК КП(б)У від 13 грудня 1932 року:

"Зав. отделом Носовского РПК Яременко (Чернігівська обл– *авт.*) явился к секретарю облгорбюрот. Маркитану и заявил, что у него имеются колебания в вопросе политики партии на селе, после разговора с тов. Маркитаном обещал подумать, – на следующий день прислал в обком заявление и партбилет. В заявлении показывает, что несогласен с политикой партии на селе, – просит из партии исключить.

Оргбюро постановило: "Яременка, как перерожденца, изменника и предателя партии за смыкание с кулаком, который саботирует выполнение хлебозаготовок, каковой подрывал доверие партии и работал в пользу кулака, обманывал партию – с работы заворготделом снять, из партии исключить. Применить к Яременко меры, предусмотренные постановлением ЦК КП(б)У от 18.XII вычищенным из рядов партии, как политически неблагонадежным (арест, выселка)".

***

З протоколу засідання бюро Конотопського райкому КП(б)У від 29 вересня 1932 р.:

Неприпустимо малий відсоток виконання твердих завдань підтверджує, що на селах немає належного натиску на куркульсько-заможню верхівку села.

Особливо ганебно виконують плани хлібозаготівель такі села як: Шпотівка – 29%, Фесівка – 29%, Соснівка – 27%, Бондарі – 24%, Кузьки – 24,6%, Новомутин – 24%, Шевченкове – 22,7%, Любитове – 27,6%, Мельня – 22%, Озаричи – 20,4%, Бочки – 20%, Хижки – 17%, а по одноосібному сектору недозволено відстають такі села: Бочечки – 6,6%, Козацьке – 8,8%, Малий Самбір – 11,7%, Підлипне – 11,9%, Попівка – 10,2%, Соснівка – 9%, Фесівка – 12%, Хижки – 10,4%, Шаповалівка – 4%, Юрівка – 1,9%.

Виходячи з цього, бюро РПК ухвалює:

1. За зрив хлібозаготівель по с. Любитове – голову сільради т. Синькова з роботи зняти й оголосити йому сувору догану. Голові сільради с. Хижки т. Арендаренку оголосити сувору догану, уповноваженого РПК т. Поляченка відкликати як несправившегося з обов'язками уповноваженого.

Доручити АМВ надіслати в ці села уповноважених РПК для підсилення хлібозаготівель.

Попередити уповноважених РПК, голів сільрад та секретарів партосередків сс. Бочечки, Мельня, Шевченкове, Бондарі, Кузьки, Малий Самбір, Новомутин, Озаричи, Соснівка, Фесівка, Шпотівка, Козацьке, Підлипне, Попівка, Юрівка та Шаповалівка, що коли не буде перелому за 4-у п'ятиденку, до них будуть вжиті відповідні заходи.

На слідуюче бюро викликати з доповіддю про хід виконання планів хлібозаготівель голів сільрад та уповноважених РПК цих сел…

2. Категорично запропонувати уповноваженим та головам сільрад негайно в термін 1-ї п'ятиденки закінчити стягнення хліба за твердими завданнями з куркульсько-заможних господарств, застосовуючи репресивні заходи до тих господарств, що не виконують наданих їм твердих завдань…

Секретар РПК Золотухін".

****

Із протоколу засідань бюро Охтирського райкому КП(б)У від 3 листопада 1933 р.:

"Громя кулацкий обмолот хлебозаготовок наряду с массово-разъяснительной работой, приходилось применять разные виды репрессий, которых применено в 1932 г., несравненно больше, нежели в хлебосдачу 1933 г.

По далеко неточным сведениям было применено к злостным несдатчикам хлеба зажиточной и середняцкой части села репрессий, которые определяются по таким видам:

	1932 г.	1933 г.
Выведено из состава членов сельсовета	89 чел.	-
Из них отдано под суд	5	-
Всего отдано под суд	94	9
Вынесено постановлений о высылке	11	-
Бесспорно изъято в хозяйствах	160	13
Оштрафовано	134	53
Распродано хозяйств	23	-
Всего подвергнуто репрессиям	516	75

Об улучшении работы по хлебосдаче 1933 г. также ярко говорит и количество привлеченных к партийной и судебной ответственности руководящих работников.

В хлебозаготовку 1932 г. было привлечено к партийной и судебной ответственности:

Исключено из партии	6 чел.
Из них отдано под суд	2
Вынесено выговоров	7
Из них строгих с предупреждением	4
Снято с работы секретарей партячеек	2
Снято и отдано под суд пред (седателей) сельсоветов	6

…В картофелезаготовках 1933 г. кулацко-враждебные элементы призводили также работу как и в отношении хлебосдачи. Картофель прятался в ямы и разбазаривался.

Обнаружено и вскрыто 308 ям, содержащих в себе 1914 ц картофеля.

Наряду с проведеним массовой работы к злостным несдатчикам картофеля были применены следующие репрессии:

Отдано под суд	52 хозяйства
Оштрафовано	160 хозяйств
Взыскано	33458 руб.
Бесспорных изъятий	395 или 3502 ц.

План картофелепоставок 1933 г. выражается в сумме 88000 ц, из них по колхозам – 46 875 ц, колхозникам – 1884 ц, единоличникам – 38 681 ц и твердосдатчикам – 1668 ц.

Выполнено на день перевыборов: по колхозам – 29 235 ц или 62,8%, по колхозникам – 585 ц (33,7%), единоличникам – 10206 ц (26,8%) и твердосдатчикам – 72 ц (4,6%).

За несдачу картофеля применено репрессий:

Отдано под суд – 11 хозяйств,

Оштрафовано – 17 хозяйств на сумму 4723 руб…

…Для немедленного выявления и изъятия контрреволюционных элементов и зачинщиков в деле срыва хлебозаготовок, предложить нач. ГПУ т. Пандарину организовать п'ять оперативних групп, коммандировать их в следующие сельсоветы: Олешня 1 и 2, Кириковка, Яблочное, Старая Рябина, Ахтирка… Сегодня же организовать буксирные бригады из колхозников, выполнивших полностью и по культурам план хлебозаготовок, в колличестве 300 чел., послав их в помощь особо отставшим сельсоветам… предложить всем уполномоченным РПК немедленно организовать… переобмолотсоломы, проверку половы и проч…"

А це наслідки "громящьої" діяльності охтирчан та конотопчан.

Згідно зі звітом Конотопської комісії по боротьбі з безпритульністю від 19 жовтня 1933 року, за період з 1 травня по 1 вересня нею було підібрано 743 безпритульні дитини. Найбільше підібрано в червні та липні – відповідно 219 та 349 дітей. Вражає велике число малоліток:

до 4-х років – 194,

од 4-х до 8 років – 229,

од 8-ми до 10 років – 145.

Як категорично стверджують комуністи, величезна кількість безпритульних сиріт – це наслідок ворожої діяльності глитаїв-куркулів.

Зверніть увагу: в червні було підібрано 219 бездомних сиріт. Саме в червні були урізані і хлібні ліміти дитячим колекторам, будинкам та патронатам. Інспектор Лебединської інспектури охорони здоров'я Курса своїм листом зняв з хлібного постачання "всіх без винятку робітників дитбудинку".

* * *

ПРОТОКОЛ № 30

Заседания бюро Ахтырского РПК от 22 января 1933 года.

Присутствовали члены бюро РПК т. т. Заяц, Десенко, Волошин, Андриенко, Черновол, Виницкий, Пандорин, Волченко.

Бюро облпарткома – тов. Содин, уполн. облпарткома – Чумичкин... т. т. Каплун, Реган, Брусинцов, Рудык, Адаменко, Еременко.

СЛУШАЛИ: О состоянии хлебозаготовок по району, по единоличному сектору (тов. Содин). Дебаты – тов. Заяц.

ПОСТАНОВИЛИ: Бюро РПК отмечает, что постановление бюро Харьковского облпарткома от 14.1.33 года до сих пор не реализовано.

Работа по оперативному еще не перестроена и район еще не добился среди единоличного сектора в хлебозаготовке нужного перелома, что объясняется наличием демобилизационного настроения райпарторганизаций.

Особо преступным является поведение следующих уполномоченных и секретарей п-ячеек:

Кириковка – уполномоченный Жадан, секретарь п-я Ломинога. Яблучне – уполномоченный Кащеев. Хухра – уполномоченный Мудрый, секретарь п-я Васильченко. Олешня – уполномоченный Мительман, секретарь п-я Яцюк.

Бюро РПК предупреждает уполномоченных РПК, что в случае продолжения потворствования кулацкому саботажу РПК применит к означенным т. т. самые суровые меры парт. взысканий.

Для немедленного исправления допущенных грубейших политических

ошибок (либерализм в отношении злостных несдатчиков хлеба) бюро РПК отмечает: ...Для окончательного слома саботажа считать необходимым наметить к единовременной продаже особо злостных контрактантов по району до 200 хоз., подготовив продажу на протяжении 2-х дней.

Від автора

Звернімо увагу на дату документа: січень 1933 року, саме в розпал голоду. І друге: завдяки старанням Мітельмана і мітельманів Олешня вимерла від голоду майже повністю.

* * *

Витяг з ухвали протоколу 119 поширеного засідання правління Будильської артілі імені Петровського, що відбулося в полі 24-го липня 1933 року:

"За крадіжку колосків пшениці на першій бригаді к-пником Семенютою Данилом Петровичем лишити пайка і справу передати до суду.

Заборонить всім бригадірам повертатись з поля к-пникам за винятком к-пників по необхідності, які мають грудних дітей, а останні проводять ночівлю в полі..."

* * *

Із протоколу допиту Ковбаси Корнія Прокоповича (Сумський район):

"14.8.32 р. я їздив в село Могрицю купувати крейди і там пробув цілий день. Але, коли приїхав вечером додому, мені дружина стала говорити, що дєлано обшук і забрано збірані колоски житні і забрано чисто(го) жита 24 кіла. Я став питати дружину, де ти узяла колоски. Дружина мині отвічає, що назбирала на стерні, але про те, що я нібито ходив різати на колгоспівські поля з кіп колосся, то це не вірно і ніхто не може потвердити, що я різав колосся іще раз потверждаю, що колосків не різав".

Із рішення суду:

"Ковбасу Корнія Прокоповича за... артикулем, 170 КК позбавити волі, в загальних місцях ув'язнення терміном на 3 роки (три роки), поклавши на нього судові витрати..."

Спіймали селяниа з підібраними колосками на колгоспному полі.

* * *

Сільгоспартіль "3-ій вирішальний",
С. Коржі, Роменщина.

АКТ

1933 р. липня 21 дня об'їздник по охороні врожаю 3-ї бригади впіймав на колгоспній ниві, як зрізав колоски, колгоспника Галенка Василя Петровича, 46 років. У нього виявлена одна третина мішка житніх колосків, які відібрані з мішком і ножицями. Колоски ці він зрізав на бувшій своїй ниві мірою 0,50 га, яка оказалась зрізана на 20%, про що складено цього акта для притягнення Галенка до відповідальності.

Об'їздник Герасименко

* * *

Сільгоспартіль "3-ій вирішальний",
с. Коржі, Роменщина.

АКТ

1933 р. 22 липня я, що нижче підписавший, об'їжчик 4-ї бригади Ганзина Іов Омелянов(ич), склав цього акта на громадянок х. Олави Батюта Пріську та Батюта Оришку Хвед., про те, що такі робили пошкодження ячменю, обрізали колоски на колгоспному посіві, на садибі Онищенка В.В. Про що було обнаружено, колоски одібрано, про що складено цього акта з підписом.

Об'їжчик 4-ї бригади Ганзина Іов

* * *

Сільгоспартіль "3-й вирішальний",
С. Коржі, Роменщина

АКТ

1933 р. липня 17 дня. Бригада по перевірці посіву по III бригаді сільськогосподарськоїартілі ім. 3-го вирішального року п'ятирічки в складі Григорія Григор(овеча) Ганзина, Андрія Денисовича Сизоненка та Миколи Андрійовича Скрипченка, проходячи по полю в урочищі «Підбуддя», стикнулася з гр.. с. Коржі, членом названої артілі Іпатом Івановичем Скрибкою, що сидів у царині ліска і тримав біля себе мішок з житніми колосками, наповнений на 1/3 частину. По виявленні Скрибка признався, що він ці колоски нарвав тільки що на ланах.

Акта цього складено для передачі раді колгоспу з метою притягнення Скрибки до відповідальності.

Бригада Ганзина Григорій
Скрипченко М.

***

Із листа білоруських робітників до ЦК КП(б)У
від 13 липня 1932 року:

"Колі гэта было, штоб Україну Беларусія карміла. Были горшые годы, але Україна карміла Беларусію, а цяперь наодворот. Беларусія непроч помоч українскім колхозам і працытным селянам організованым порядком, а не такім, як сейчас праісходзіць, што на Беларусії із-за українцямі нельзя не прайці, не праехаць як на желдорогі, так і на дарогох. Всюди уйма голодных оборваных українцев, которые валяются по улицам местечка Беларусії Жлобін, Гомель, Бахмуч, Быхат, Магімт, Орша, Мінск, Сіроціно, і усюду полно. По лесам некоторые живуць. Да чого гэта доходзіць, к чему гэта вийдзе.

Шмат українцей бывает за хлебом коля самай мяжы буржуазной польской Польчши, і што вы думаєце, мало есьць урочой, якія робяць ваенікі, што українцев зморухоцят задушыць, а у газетах пішут усе хорошо. Чому прайду не напишуць, што міліоны галадуюць і на полі щмат цяперь гібніт хлеба, а много заросло травой і не запахано засталося, т. к. самая сіла мужчины і жанчыны кінулісь у сьвет за куском хлеба, что толькі с голоду не померці.

І правда, жалко, кагда глядіш, как голодныя скитаюця українцы, а когда говориш, почему не работаеце на месте, так отвечают, что семян нет и в колхозах нечего делать и обеспеченность плохая. В общем, факт остается фактом, что миллионы людей бродят голыя, голодныя по лесам, станциям и местечкам и колхозах Беларусії і просят кусок хлеба. А как разрешена хлебная проблема на Україны, где ЦК партії, Україны, где ЦИК, что предпринимает.

Просто серце скребет за такие дела допущеныя, беларусы".

* * *

Із протоколу загальних бригадних зборів колгоспу ім. Шевченка с. Лозова:

"Протоколзагальних зборів 2-ї бригади, які відбулися 5 серпня 1933 року, в присутності яких було 40 колгоспників, з них секретарював Муха Сергій Кондр. та головувавМоскаленко Аврам Зін.

СЛУХАЛИ: Про охорону врожайності т. Тимошенко, де розібрали розкрадачів колгоспного майна Козлову Марфу та Котельву Маньку.

УХВАЛИЛИ: 1. т. т. Козлову Марфу та Котельву Маньку заарештувати і зараз направити в міліцію, просить прокуратурузробити слідство в скоромучасі.

2. Перевірить КотельвуДашу як симулянта, яка занімається крадіжками на колгоспних городах, і всіх інших симулянтів, які не ходять своєчасно на уборошнукампанію.

3. Вмінить в обов'язок ланкових, а такожі кожномуколгоспниковізокрема, що коли ними буде помічена крадіжка і своєчасно не донесено правлінню, вважати їх за злодіїв.

Ланкову Маліч Маньку, яка не своєчасно сигналізувала про крадіжку огородів, оштрафувать в 10 трудоднів, та ланку Сильченка Дмитра, які не своєчасно сигналізували про крадіжку зерна в полі Котельвою Манькою, оштрафувать кожного зокрема на 10 трудоднів і надалі предупредить всіх колгоспників.

Голова зборів

Секретар".

* * *

Доповідна Конотопськомурайкому КП(б) У (кінець серпня 1932 р.):

"От уполномоченных РПК и группы с. Шаповаловки Горбачева В.М. Кобзаря Ф., Кузнецова

Докладная записка

Положение дела по селу сложилось на сегодня такое, что заставляет обращаться к вам за соттветствующей помощьюи установкой. Положение с хлебом по селу на сегодня скверное, общий план по селу выполнен на 1,6%, перелома хотя бы приблизительно нет. Мало того, еще и на сегодня по колгоспу "Хвиля Революции" план хлебозаготовки не принят. 4 раза собираемые сборы колгоспа, не дали никаких результатов. Последнее собрание 17. УIII все как один голосовали против, в том числе и весь актив села, в лучшем случае воздержались, в том числе вся кандидатская группа 7 человек. Настроение этого колхоза под влиянием кулацкой агитации скверное. Последнее собрание носило характер массовых выгуков, которые сводились, в общем, к следую(щему):

"Приехали забрать весь хлеб, оставить нас голодными. Рабочий задавил крестьянина. Советская власть дурит и обманывает. Партия – это есть бывшая буржуазия, которая ведет к гибели".

Особенно отличились женщины следующие:

1. Лебедь Приська Семеновна. Человек ее сослан за СВУ.

2. Онищенко Над. Кириловна. Человек, муж ее был осужден за СВУ.

3. Онищенкова Катерина, сын которой спалил клуню колхоза с хлебом.

4. Самусь Горпина.

5. Кузьменкова Мотря.

6. Величко Параська.

7. Бринь Ганна – муж в Допре.

8. Самусь Варка – человек-петлюровец и т. д.

Актив колгоспувместе с головойколгоспуфактически стоят против плану. Настроение членов прав. колгоспурваческое, антисоветское. Правление во главе т. Кныша, пред. колхоза, спилось. Организатор массовых пьянок за колгоспные деньги это быв. твердовик-кулак, уцелевший каким-то чудом, Гребенец Федор, заступник пред. колхоза, который имеет привычки специально ездить в другие районы и покупать водку. Кныш пред. колхоза упорно скрыто подрывает всякий вывоз хлеба.

18. УIII в день организации красной валки вместе с своим заступником выехал в Конотопи лишь благодаряусилиям уполномоченныхвалку удалось отправить. Подводчики два раза разбегали(сь), не желая везти хлеб. Здесь,

как нигде, развита теория и среди партгруппы, и актива вплоть до пред. сельсовета Андрющенко фактически руководить хлебозаготовками отказался и неоднократно заявлял, что хлеба мало и без постановлений общего собрания вообще вести не надо.

Такое настроение, конечно, целиком и полностью переда(ется) в массы.

19. VIII целый день в колгоспе работа не проводилась, несмотря на то, что около 300 га хлеба лежит на поле не заскирдовано и прорастает. Но руководителям села не до этого– они праздновали в этот день Спаса, пьянствуя в хате головы колгоспу Кныша, где был голова сельского совета Андрющенко, член партии, заступник головы колгоспу Гребенец, бывший твердоздатчик Корень Николай, бывший кладовщик, растративший около 100 пуд. колгоспного хлеба, но покрытый высокой рукой головы сельсовета, головы колгоспу, остальных участников выявить не удалось. Ихняя пьянка, кроме того, что сорвала работу 19. VIII , сорвала молотьбу и 20. VIII, ибо 19.VIII механік МТС, исправлявший трактор, никого из правления не нашел, а 20.VIII 50 челов. народу около молотарки сделали 4 часа простою. В составе правления есть такие люди, как Синекоп, который однажды заявил, что "угробил коммуну", "сплету лапти и колхозу". Между членами правления и головой колхоза и сельсовета существует на почве пьянки круговая порука. Колхоз "Хвиля Революции" сам по себе засорен кулацким антисоветским элементом. Это бывшие кулаки, которые случайно пролезли в колхоз.

Эти лица следующие:

1. Онищенко Захар.
2. Лукашов Григорий
3. Онищенко Нечипор
4. Онищенко Ст. Иосип.
5. Самусь Левко Игнатов.
6. Медведь Левко Федотов.

Все эти лица натравливают массу колхозников.

Выводы отсюда нужно сделать следующие:

1. Председателя сельсовета Андрющенко, председателя колхоза Кныша с работы снять, убрать с села.
2. Перешерстить правление колхоза.
3. Убрать из колхоза кулаков.
4. Отдать под суд лиц, замешанных в растрате колгоспного хлеба.

Уполн(омоченные) РПК В. Горбачев
Ф. Кобзарь".

***

До колгоспу імені Петровського:

На підставі розпорядження Р.В.К. за 30.XII.32 р. Ваш кол-п повинен вивезти всю заготовлену картоплю в Будилці, а 31.XII.32 р. вислати буксір до Боровеньки 50 підвід для вивозки картоплі.

В разі невиконання будете притягнені до відповідальності як за зрив вивозки картоплі.

Голова сільради підпис

Секретар підпис.

* * *

Харківському облпрокурору
Копія Генеральному прокурору УСРР

Інформаційний лист за березень місяць 1932 року

Хлібозаготівля

Згідно постанови обласного парткомітету хлібозаготівлю по Сумському району було припинено 7 березня ц. р. і тому в цій галузі прокуратура теж припинила свою діяльність. Але ж до нас надійшли матер'яли про грубі перекручення лінії партії під час проведення хлібозаготівлів с. Головашівці. З цього приводу нами було зворушено крим. справу, за матеріалами якої встановлюється таке:

Бригада з м. Сум, що працювала в с. Головашівці по проведенню хлібозаготівлі, застосувала явно незаконні методи примушення контрактантів, членів колгоспута осіб з куркульсько-заможної частини села

виконати завдання хлібозаготівлі. Нездатчики хліба, контрактанти, як і трудовики, підпадали арештам, побоям та іншим видам знущання. Чіткого диференційного підходу до нездатчиків хліба в залежності від їх соц. стану не було, бо одним і тим же заходам репресій з боку бригади, підпадали і куркульсько-заможницька частина села, і середняки, і родини червоноармійців, і колгоспники. Причому по кількості пошкоджених від чинностей цієї бригади куркульсько-заможницька частина займає менше місце. Так, пошкоджених по соціальному стану куркулів – 2, заможних – 6, середняків – 7, членів колгоспу середняків і бідняків – 5. Це по хут. Лікарському Головашівськоїс-ради. А в самому селі Головашівці куркулів – 3, заможніх – 1, колгоспників – 3 та середняків – 2.

* * *

Із доповідної пом. прокурора по с-г сектору Казбана до Сумської прокуратури:

"На терені Підліснівської сільради в хут. Добровільномусім'я засудженого твердовика КоржоваГрицька, опісля того, як господарство продано за вироком судовим виконавцем, сім'я, яка складається із 6 душ дітей та жінки, свавільно зайняли раніш належне їм помешкання, жінка цього засудженого Коржова почала 3.УІІ косити жито, але головою сільради була затримана. Голова, а також і участковий інспектор міліції звернулись за порадою, що з нею робити. Мною дано відповідь, що коли господарство Коржова позбавлено землі…, то слід притягнути до відповідальності за арт. 154 КК, як за самоправство…"

"…Мені було доложено.. тов. Бреславцем, який там перебував по проведенню роботи, дорученоївами, а також і головоюсільради тов. Верьовкою, що на терені Ново-Михайлівської сільради на хуторі Криничному сім'я бідняка-активіста Бондаренка зовсім перебуває в занадто тяжкомустані, зовсім голодаєта пухне. А також і те, що Бондаренко, коли його сімейство обслідував голова сільради і тов. Бреславець, Бондаренко заявив з плачем, що коли б він мав хліб, то поправився б і з великим бажанням працював би в колгоспі..

І поруч з цим заявили, що секретар комсомольськоїячейки, замість того, щоб мобілізувати масу на роботу за своєчасне проведення господарчо-політичних кампаній, їздив по хліб і не був на селі декілька днів та що в нього в цього секретаря комсомольськогоосередку є дома біля 4 пудів муки… я примушен був до швидкогореагування – визвати секретаря комсомольської ячейки, з яким добалакався в напрямку тому, що він із наявності в себе муки негайно дає головісільради 1/2 пуда, яку головасільради (передав) на допомогу сімейству Бондаренко…"

* * *

До Політбюро ЦК КП(б)У від секретаря Кашпурівського ос-ку ЛКСМУ та секретаря Кашпурівської сільради Роменськогорайону Харківської області

Ми цим повідомляємотебе, ЦК КП(б)У, що на терені Кашпурівської сільради з 1931 року по цей час творяться такі справи, а саме: 1. Під час хлібозаготівлі1931 року тим селянам, що виконали цілком свої хлібні зобов'язання, було доведено іще по одному (а були випадки й по три), хлібних плани, хоч перед цим доведенням в них безпідставно забирали хліб (мов, у тебе є, ти достанеш, як заберемо). Наприклад, у мешканців хутора Кашпуровогой Різникового Реви Василя Андр., Реви Кіндрата, Реви Петра Андр. і Трохима, Халамандика Андрія, Різника Свиридона та багатьохінших контрактантів, у яких забирали і посівний матеріал. Робили арешти селян, садовили їх у нетоплене приміщення, держали по 3 і 5 суток, хоч вони свої хлібні плани й виконали. Під час хлібозаготівлізабирали й печений хліб, сухарі. Наприклад, член президії сільради Журенко Семен забрав печений хліб у Педенка Мефодія із хутора Різникового. В час хлібозаготівліхліб брали безрозбору(чи виконав, чи ні). Просто заходятьдо дядька, обшукувалийого господарствоі коли в нього було10 або й менше пудів хліба, то забирали ввесь, хоч вони й виконали свої хлібні зобов'язання і не мали грошовихборгів. Наприклад Рева Василь Андрійович, Халамандик Андрій Григоровичта багатоінших.

А були випадки, що вигонили з хат і забирали все майно. Наприклад, Назаренко Грицько Каленикович, Штанько Іван Васильович, Карнаух Грицько, Майстренко Наум, Войтенко Іван Дмитрович, Юрченко Яків Матв., Сніжко Федір, Матвієвський і цілий ряд інших господарств, в яких позабирали все майно, хоч і боргів у них не було. Реалізували і невідомо, де дів голова

сільради Путівець Степан гроші. Наприклад, у Майстренка Наума забрано солому, свині, коноплі-мички, стіл за борги, але невідомо, де дів голова сільради. Так забрала й перемолотила сільрада урожай з 8 гектарів землі, що належала куркулеві Черненкові Йосипові, а в хлібозаготівлюодвезено всього до 12 пудів із 350 пудів приблизно. А решту невідомо де дів голова сільради.

Під час третьої більшовицької сівби теж не обійшлось без перекручувань. Наприклад, сам заміснику головиРВК Юрченкоприказав до посівкампанії забрати в колгоспників хліб, що вони одержали із колгоспу і колгоспники зараз голодні. Так зроблено із тими, що вступили в артіль і привезли посівматеріали, то за наказом т. Юрченка цей хліб був вилучений із колгоспноїкомориі направлений у хлібозаготівлю. Сам Юрченко приказував забирати навіть муку, хто не везе посівматеріалу до загальної комори. Наприклад, головас-р та Юрченко забрали у Зернюка із хутора Штурківщина останні 6 чи 7 пудів муки, що були на 10 душ сім'ї, за те, що той не мав змоги разом привезти посівматеріал. Накладали штрафи по 150 і 200, і більше карбованців. Наприклад, на Карнауха Грицька, Потапенка Івана. Тоді, коли сільрада не мала права так штрафувати й актів не затверджували в РВК, а коли й затверджували, то давали брехливі відомості до РВК. Це робив головасільради Путівець, штраф зтягував за 24 години примусово, забираючи все майно і навіть виганяли з хати. Так вигнав голова с-р вночі Зозулю Параску, Зозулю Мар'яну й інших, забравши все майно і тяглову силу. Майно розбазарили. Так забрали все майно у Карнауха. Згідно акту взято на 170 крб., а штрафу накладено 150 карбованців. І це не вірно. Багато штрафів накладав сам головасільради без президії, стягував та привласнював собі. Так само багато розкрадено майна куркулів за борги, а гроші, виручені від продажу майна, привласнювались головоюсільради. А борги так за куркулями і лічаться й на цей час. Наприклад, Василенко Панас та багато інших уже ліквідованих господарствіще в 30 році, а майно їх головасільради, реалізувавши, привласнив собі, бо майно продане без актів. Його головасільради не оприбуткував. Так він намотав собі велику кількість грошей.

Не краще справи із позикою третьої індустрії. Замість того, щоб роз'яснити селянам про значення позики, голова с. р. Путівець.... селян, що не брали облігації, садовив у холодну Наприклад, Штанька Максима і інших. Та відсилав під арештом у сусідню сільраду, де їх примушували брать... Посилали селян у Зарудянську та Погоже-Криницьку сільради. Так іздівались над селянами. Зараз маються такі селяни, що й до цього часу не одержали облігації із 1928 й до 1931 року, а мають тільки розписки про те, що із їх одержано гроші на позику, а позики не видав голова сільради. Наприклад, Біленко Яків, Віденко Іван Григор., Штанько Максим, Штанько Федір Григорович, Біленко Федір Григорович, які мають розписки та закріплюючі талони вже по два і більше роки, що гроші вони давно виплатили. І дехто, як Біленко Федір, Біленко Іван Гр. навіть виграли, але мають тільки закріплені талони, а облігації голова сільради не видав, а привласнив собі, але вони бояться йому нагадувать за облігації, щоб не виселив із хати, або просто щоб не повигонив.

Примітка. Під час хлібозаготівлі хліб у селян забиравсь і без обліку направлявсь до сільради. Обліку зловмисно не заводили голова сільради та прийомщик Журенко Семен, які хліб розбазарювали і брали собі на харчі. Так тоді багато хліба розкрадали, бо хліб лежав у мішках надворі, його ніхто не стеріг, а крім тогобагатохліба сам Журенкопродавав куркулям, таким як Біленко Федір Григорович та іншим. Наприклад, в час, коли проводилась децентралізована заготівля, то Журенко продав куркулеві Біленкові Федору Григоровичуодин пуд 10 фунтів жита, яке в нього залишилось од хлібозаготівлі. Так, поторгувавшиселянським хлібом на ринку, Журенкосправив собі велісапед за 650 карбованців. Так само покупили і куркулісобі велісопеди за хліб трудящих селян. Дякуючи перекручуванню хлібозаготівліта підготовцідо сівби, ми маємо те, що в нашій сільраді ставсь ганебний прорив у сівбі тому, що у селян, що чесно виконували, забрали і посівматеріали. Наприклад, Карнаух, Халамандик Андрій Григорович та інші. А тим часом допустили куркулів розбазарити свій хліб...

На нашу думку, слід виділити комісію від ЦК КП(б)У, обл. КК РСІ, виїхать в село Кашпури, провести збори селян... й перевірити всі факти, що ми тут подаємо. Тільки сказати селянам, щоб вони не боялися викривати перекручувань, то вони вам дадуть ще більше фактів і серйозних перекручувань, що їх робив голова с-р Путівець й почасти члени президії сільради й такі уповноважені РВК як Гольфельд, Юрченко, Старостенко, Сотніков і інші.

Слабо працює і наша райКК РСІ та прокуратура, поскільки селяни жаліються до їх, та ні РСІ, ні прокуратурояне перевірено на місці фактів. А вірять, що напише голова сільради, який сам робив перекручення.

Прохаємо розслідувати... Кашпурівську с-р.

Секретар ос-ку ЛКСМУ Приходько Ф.

Секретар сільради Прокопенко

Наша адреса: Кашпурівська сільрада, Роменського району Харківської області

10.5.32 р.

*** * ***

Із протоколу допиту свідка Лазаренко Улити Федорівни:

"В той час моя дитинка дівчина Галя 5 років лежала хвора в тифу і вчепилась за мене та не пускала, а Поліванов все ж мене виштовхував з хати. Коли привели до сільради, то дождалися голови сільради, який запитував мене і посадив у холодну кімнату, де я просиділа дві доби голодна, бо нікому було передати їсти, тому що крім мене та хворої дитини нікого в хаті не було вдома".

*** * ***

Із протоколу допиту Семененко Якилини Андріївни:

"Мій чоловік Семененко Левко Данилович, який зараз працює на Дніпробуді. В 31 році до нашого двору доведено тверде завдання по хлібозаготівлі. Плану по хлібозаготівліне виконали. Зимою, а саме 19.1. тобто на релігійний празник Хрещення мене забрали з дому та привели в сільраду і тут в сільраді голова Путівець заарештував і держав у холодномуприміщенні троє суток, а потім звільнили.

Крім того 14.2.32 року мене викликали до сільради. Путівець... тримав мене в холодномуприміщенні с-р, де не топилось та вікон не було і тримав четверо суток, в той час як діти мої 7 та 10 років залишились самі дома без догляду".

*** * ***

З пояснювальної записки:

"Я, середняк, контракт хлібозаготівель виконав повністю. Весною мене за невиконання гноємінімуму, що проявилось у невивозці гною з двору, сільрадою оштрафовано на 100 карбованців, з яких я 50 крб заплатив, а останню суму ще не заплатив. Перед тим, як накласти штраф, мене викликали до ср. і тут уповноваженний РВК Юрченко та голова с.р. Путівець за те, що я не вивіз у загальну коморузасівматеріалу та не вивіз гною з двору, посадили в холодне приміщення при с. раді. А в останньому навіть не було вікон, де просидів одні сутки і потім... мені оголосили, що я оштрафований і відпустили.

Коли я сидів затриманий при ср., то зі мною в тому холодномуприміщенні теж сиділи затриманий Потапенко Іван Демидович, Кудлай Микола Михайлович, Дубинка Роман, а всього сиділо 11 душ. Хто саме, я вже не пам'ятаю. Вартовим виконавцем тоді був Бузинський Тихій. Більше сказати нічого не маю".

*** * ***

"Усі розкуркулені вивезені в байраки, так звані ярки. Майно, сільськогосподарськийреманент у них відібрано, землі немає, живуть сім'ями у землянках. Існують жебрацтвом, розводять бродяжництво. Щоб піти у село, вони повинні одержати перепустки у коменданта".

(Із скарги слухачів Військово-повітряної академії Робітничо-Селянської Армії Якова Корнієнка та Омеляна Пахоменка до "Всеукраїнського старости" Г. Петровського).

*** * ***

Всеукраїнському старості тов. Петровському Г. І.

ЗАЯВА

Шановний тов. Я часто вас вспоминаю, як Ви в 1919 р. в серпні міс. при відступленні від Денікіна на ст. Ромодан розказували червоноармійцям про значення Рад. влади і капіталу. Між нами були добровольці і мобілізовані, були і куркулі. Я будудовго пам'ятати Ваші слова. Ви стояли перед вагонами

ешелону, що нас віз у Саратов. Ви дивились на поле й казали: ми б'ємося за розширення ланів для бідноти – це колектив. Я зрозумів, а Денікін – для буржуа, він віша робітників. Я і мої товариші залишили дома старих батьків і матерів та малих братів і сестер, а дехто жінок і маленьких дітей, сіли в вагони і поїхали на Росію. Запам'ятав Ваші слова "за розширення ланів".

Воювали, багато загинуло, ми перемогли. Повернулись додому. Хазяїнували. Перебудовас. господарства. Ми пішли в колгосп. А зараз що? Я не можу Вам, вірний защитник трудящих, описати тих подій, що в нас в селі. Я лише прошу звернути увагу на наше село і допомогти, а чим допомогти– це хлібом. Ми в колгоспі робили, з осени дали хліб, а зараз не дають. Порівняли всіх, хто має виріб і хто не має. Хліба нема в артілі, люди в паніці розбігаються хто куди. Що ми їмо. Їмо більше картоплю, жолуді. Де в кого є хліб, але небагато – це у верхівки села. Не подумайте, що я ненавижу верхівку, а це дійсно так є. Я не можу, я не знаю як Вас прохати, щоб забезпечили хлібом. Може ви подумаєте, що це пише куркуль. Ні, це пише бідняк-колгоспник. Якщо Ви не в змозі вислати з Харькова з ВУЦВКу чоловіка для обслідування, то це буде помилка з Вашого боку, колгосп може потерпіть збитки, невихід на роботу під час весняної посівкампанії.

Наш колгосп "Червоний партизан" село Березова Лука Гадяцького району.

Простіть, тов. Петровський, за безпокойство, але щиро прошу звернути увагу.

Прохач Г. Шиян.

Адреса: ст. Венеславівка Гадяцького району, село Березова Лука.

***

Із листа учнів Печерської школи до ВУЦВКу
від 1 листопада 1931 року.:

"…Скоро наближаються Жовтневі свята, нам треба радіти, а у нас з голоду в очах пожовкло, в шлунку болить, від того сміття, яке ми зараз їмо, бо у нас забрали не тільки хліб до зерна, а і картоплю, квасолю, і все що можна їсти. З картоплі роблять горілку, а ми їсти не маємо що. За одяг та взуття ми вже мовчимо, а просимо не губити нас голодом. Ми надіємось, що Радянська влада не дасть нам загинути і не буде нас годувати кулями замість хліба, як годували наших батьків царі. Ми віримо, що Радянська влада нам поможе і спасе нас від голодної смерті".

Внизу листа 10 підписів.

Читач хай зверне увагу на дату написання цього листа. А вона вказує, що голод в Україні лютував не тільки в 1932-1933 роках.

* * *

Із заяви селянина Дмитра Лисова до ВЦВКу
від 7 липня 1932 року:

"Пробывши я 18 месяцев в колхозе, и 18 месяцев голодую, и голый и босый, и в конце-концов вибросили из колхоза так, как я негодный для них. Сдал я своё майно мёртвое и живое: пара лошадей, бричка, веялка новая, букер новый, пололка, борона, одна пара сбруи. И в настоящее время приходится помирать с голоду…На моём иждивении шесть едаков, социальный стан –бедняк, сын чабана. Имею сына в Красной армии, доброволец, 1912 г, находится [в] авиапарке [в] Запорожье…"

***

Із листа 65-річного інваліда-пенсіонера
І.Вовченка до Й. Сталіна:

"Дорогой всесвитний вождь тов. Сталин!

Я обращаюсь и к тебе также с просьбой, горе и мучения заставляют. Я самый несчастный в мире, больной лежу и пишу, нет сил.Подкрепи и ты меня, пришли вина и сала, поддержите, товарищи, мои силы. Пусть я не умираю в завоеванной стране от голода, смерти нет, а кушать хочеться".

***

УХВАЛА

Іменем Української Соціалістичної Радянської Республіки Найвищий суд в касаційній комісії кримінальних справ грудня 25 дня 1932 року у складі голови Берновського, членів Тимошенка та Волдинера, доповідач Тимошенко.

Розглянувши в порядкові касаційному справу Дніпропетровськогооблсуду з 15 жовтня1932 року про Кліменко Настю Матвіївну, 55 років, селянку, міцну середнячку, засудженуза арт. 54-м, ч-7-ю КК та за постановою ЦВК та РНК Союзу з 7/VIII 1932 р. до позбавлення волі в далеких місцях ув'язнення на 10 років з конфіскацією майна, з обмеженням у правах на 5 років. За те, що вона займалась крадіжками з колгоспних ланів шляхом зрізання колосків, де її було затримано на місці крадіжки з одним лантухом колосків… Ухвалив: касскаргу залишити без наслідків, а вирок в силі…

***

Із допису в газету "Радянське село" (грудень 1932 року):

"З того часу, як ми на "чорній дошці", буксирна бригада ходить по колгоспниках і шукає хліба. І як у кого знайде, то віддає до суду, як крадіїв. Оце нещодавно виїзна сесія… судила в нас чотирьох жінок, з них три – вдови, за соцстаном бідняки, у яких до вступу до колгоспуй тепер немає нічого, крім хати. Це старі жінки, забиті злиднями, жодна з них – ні Капіще Марія С., Копіще Параска, а також Ткаченко Тетяна і Пойда Вустя – не можуть ні розписатися, ні газети почитати, бо неписьменні… Через наших керівників вже 3-4 місяці колгоспники не бачили хліба, бо їм байдуже. Хоч хто де й купить хліба, то змолоти не може, бо млини позакривані й сільрада не дає нікому довідок, а голодний колгоспник, щоб не робити голодному чи купує, чи краде хліб і робить жорна. За це сільрада теж віддає до суду… у нас в колгоспі вже майже 1-2 роки нічого колгоспники не одержують…"

***

Бичко Мотря Петрівна, 58 років. Товаришу прокурору

ЗАЯВА

Прошу Вас розглянути мою заяву, що я робила в артілі і я мати красноармейця Бичко Мотря, по соціальному стану біднячка, проробила все літо. Нема мені ніякої допомоги, а робимо 3 душі, я роблю і двоє дівчат. Хліба немає й крихти в хаті, на роботуходять без куска хліба, а сільрада дає 4 рублі. Тому не можу робити на ті гроші в теперішнє время, коли хлібина 15 крб.

***

12 лютого 1933р. До секції РСІ від Дуценкової Ганни Іванівни

ЗАЯВА

… Я працювала в колгоспіуже2 роки і на сей рік мені хліба не дають, причина-не знаю яка. Я працювала все літо, заробила 80 трудоднів, а головаісключив, не дає аванс. Іще у мене 2 сина-підростка, які запрацювали 140 трудоднів, і теж голова ісключив аванс, разом 220 трудоднів, які всі ісключив. Тоя прохаю комісію звернути увагу на такий розпорядок. Літо проробила, а на зиму хочумирай, таких законів у советской власті немає, а він що хоче, то й робить. "Ви мені нічого не зробите", – відмовляє людям.

***

Із протоколу допиту Параскеви Дмитрівни Гвоздецької із с. Рогинці Великобубнівського району:

"7 червня 1932 рокуприблизноо 3 годині ранку я сама пішла до загального хліву колгоспу двері хліва були незамкнені, у цьому хліві була прив'язана корова. Я взяла її, вдома подоїла... Крадіжку скоїла тому, що відсутні харчі. У мене 3 дітей, старшому – 5 років, меншому – 8 місяців, чоловікзасуджений.."

***

Із ухвали загальних зборів артілі ім. Шевченка (с. Лозова Роменського району) від 5 серпня 1933 року:

"Один за одним слідити, щоб ніхто не тер колос, і своєчасно інформувати правління..."

***

В листах оперуповноваженого ДПУ (Охтирський район) за лютий-березень 1933 року повідомлялось,

що в с. Литовка 16 лютогопомерло10 чоловік із-за вживання випечки з гнилого лушпиння. Проте поважна комісія райкому дійшла висновку, що це селяни спеціально влаштували "провокації на голоднусмерть", а речові докази – "гроби з мертвими" – це вигадки слабодухих правлінців колгоспу та сільрадівців.

***

Із постанови Недригайлівського райкому партії від 15 березня 1933 року:

"...в с Рубанці зареєстровано факт смерті від голоду3-х дітей, батьки яких закопали в погрібі. Протягом же лютого місяця в цьому ж селі вмерло 20 чоловік з різних хвороб І частина з них від недоїдання. Зараз, як по с. Рубанці, так і в по інших сільрадах, є випадки смерті, як колгоспників, так і одноосібників , від недоїдання: Недригайлів – 1 чоловік, Курмани – 2, Зеленківка й інші..... Є випадки, що зараз опухли від недоїдання: Сакуниха, Вільшана й інші".

***

В документах Улянівського району зафіксовано, що:

"крім почастішавших випадків смерті від недоїдання, які сягають 10-15 чоловік на день, в деяких селах є випадки людоїдства (в с.Марківці)".

***

Із постанови бюро Тростянецького райкому КП(б)У від 12 березня 1933 року:

"...в ряді сіл, як Боромля, Жигайлівка, Бранцівка, Білка є значна кількість господарств (100-150), а по інших 15-20, які знаходяться у важкому продовольчому становиші і голодують. Одночасно з цим збільшилась смертність, особливо старших за віком і дітей... В селі Жигайлівка на кладовищі скупчилося близько 16 гробів незакопаних".

А тому, глибоко прийнявши цей вселюдський біль до свого серця, бюро Тростянецького райкому ухвалило:

Запропонувати секретарям партійних ланок не допускати жодного випадку голодування комуністів, комсомольців і колгоспного активу, а фракції райвиконкому виділити для цього спеціальний фонд".

***

Із книги обліку членів колгоспу і сімей по артілі ім. Лисянського (с. Межиріч Лебединського району):

"Довгалева Віра – 10 років, Микола – 5, Ніна – 2 – померли; Покутній Василь – 34, Явдоха – 34, Настя – 6 – померли, Любка – 4, Олексій – 2 – сироти; Покутній Петро – 28, Векла – 27, Санька – 1 – померли; Копиця Василь – 40, Панас – 7, Петро – 5, Димитро – 3 – померли..."

***

Із листа Роменської Інспектури народногосподарського обліку до Засульської сільради за вересень 1933 року:

"Повертаючи при цьому 19 шт. лікарських свідоцтв про смерть пропонується оформити їх. Крім того, зі слів вашого регістратора виявляється, що в сільраді ще мається велика кількість незареєстрованих свідоцтв".

***

Із листа Івана Мусійовича Стадника до Маловисторопської і продподаткової комісії та сільради від 19 липня 1933 року:

"Прошу вас разобраться, з яких радощів ви положили на мене такий продналог. 90 руб. Не плачу, в хазяйстві не добавилось нічого, а понищілось; земля не засіяна, тому, що нічим було, зерно забрали. Які ви положили 57 руб. базарні, коли я на базарі і на копійки не продав, а тільки з базару паляниці купував. Які ви на мене подоходні200 руб. наложили. Я чоловік больной, но край заставляє працювать – сімейство 9 душ нетрудоспособні, як вам представляв справки от врача по болезні, но ви не звертаєте уваги. Я зостався босий і голий, і діти пухлі з голоду.. і я подоходні оплачую, де работаю, плачу членські внески, і культурні, і подоходні і кожен місяць отчисляю на позику. Прошу разобраться з делом вскором времени".

На цьому листі накладена така резолюція: "Нараховано податок вірно, на непрацездатних знижено при нарахуванні, а прибуток нехліборобських враховано вірно, а тому в проханні відмовити за борги..."

***

Із листа жителя села Артюхівка Романа Якимовича Микитенка до президії Роменського райвиконкому:

"Маю віку 70 років, сім'ї – 6 душ, з яких тільки 2 працездатні. Під час революції я був перший за Радянську владу. З мої сини служили в Червоній Армії, 2 в партизанах. Всі зобов'язання перед державою виконав вчасно. Хлібозаготівлю1932 року на 20 листопада я виконав на 73%, але член сільради Бурка 21 листопада прийшов, обвинив мене в зриві хлібозаготівлі(хоча я обіцяв довезти на днях) і зробив із'ятіє. Забрали в мене всі харчові продукти, коняку, поросят та той хліб, що лишився. Навесні, коли я всілякими засобами придбав посівматеріали та коняку, той самий Бурка, прийшовши з бригадою, відібрав у мене весь посівматеріал і коняку, вигнали мене з моєї хати і хату продали. Я ніколи не був ворогом для держави, а тепер зостався на старості літ без притулку".

***

"Вічна пам'ять великомученику Малічу Луці Степановичу 1894 -1933

Не забуваємий наш батечку, насущний хліб ти топором добував, своїх 5-х діток годував. Були такі права, наїздила бригада до двора, без рішення суду все до шнирочки забрала і корівку налигала. Чим діток годувать, хто поможе, хто подасть? Без людського почуття і жалю, голодоморам в домовину поклала". /*Напис на хресті в с. Рябушки*/.

***

"Вічна пам'ять великомученику Васильченку Митру Івановичу 1888-1933

Догорий наш батечку, ми тобою гордимося. Ти першу війну одвоював, Радянську владу відстояв. В 20-му році скинув шинель, край села сам собі господарство збудував. В 31-му р. вступив в колгосп. З топором на роботу ходив і так трудився, що кулаком зробився. В 1933 році без рішення суду приїхала бригада все до шнирочки забрала. Без людського почуття і жалю голодомору домовину поклала". /*Напис на хресті в с. Рябушки*/.

***

"…в с. Порохонь при безпосередній участі членів партії...нездатчики хліба в 1932 році виводились у сад і їх примушували рити собі ями. В с. Нова Гута весною 1933 р. за незасипку насінних фондів під виглядом начебто за кражу, сільські активісти силували жінку закладати в двері пальці, потім віддавлювали при закритті дверей".

***

Путивльська газета "Ленинский путь" в січні 1933 року опублікувала постанову райвиконкому про позбавлення права на землю громадян району на підставі несудового слідства, а просто "путем опроса".

Середино-Будський райком КП(б)У в інформаційному листі до Київського обкому партії повідомляв, що селяни їхнього району заявляють: "Що хочете робіть , а хліба не повеземо. Треба переключитись із індустріалізації на будівництво бупрів, а то нікуди буде ув'язнювати за хлібозаготівлю. Тепер і ми, як Україна, підемо з торбами".

***

З обов'язкової постанови Лебединського райвиконкому "Про організацію харчової допомоги дитячому населенню" від 24 березня 1933 року:

"вважаючи незадовільний стан харчування дітей...

1. зобов'язати всі селянські як одноосібні, так і колгоспнідвори, колгоспи та радгоспи, що мають корів, щодня здавати по одній склянці молока з кожної корови;

2....щоденно здавати по одному яйцю з двору та фермам по одному яйцю з кожних 10 кур;

3. ...зобов'язати сільради організувати збір цих продуктів, а також продуктів всіх видів харчування, як : хліб, городина, м'ясо, жири та ін. та грошей на засадах добровільної взаємодопомоги.."

***

Із рішення загальних зборів Будильської артілі ім.Петровського від 23 жовтня 1932 року:

"... до Жовтневого свята організувати гарячі сніданки для учнів з нормою на учня: хліба – 50 г, крупи – 20 г, картоплі – 100 г".

***

Із листа директора Роменського дитячого будинку відділу народної освіти від 7 лютого 1932 року:

" Доручений мені будинокна сьогоднішній день майже в катастрофічному стані відносно забезпеченості харчовими продуктами, що може довести вихованців до повної дезорганізації та крадіжок".

* * *

Із листа директора Роменського дитячого будинку до райвідділу народної освіти від 28 квітня 1933 року:

"В останній час намічається особливий наплив: протягом 27 днів квітня прибула 21 особа, дітей доводиться класти спати по двоє...".

Згодом той же директор писав:

"Дитячий будинок розрахований на 75 дітей. В сучасний момент дітей – 218, крім цього є фактичний щоденний приплив 1-2-3 дітей. Кошти, передані з облкомісії по боротьбі з безпритульністю, витрачені. Витрачені майже всі спецкошти. В дальнішому на кошти харчування по кошторису неможливо прогодувати таку кількість дітей..."

***

До президії Михайлівськой с/р від гражданіна хутора Кринички Гончаренка Федора Порфиловича, 29/I -33 року

ЗАЯВА

Прошу президію Михайлівськой с/р повернути мині хліб в количестве один пуд жита так як у мене робили дослид буксирна комісія то й найшли всего хлеба муки два пуда та жита 1 пуд которій із котороговзяли 1 пуд ржи и я имею идаков 5 душ...

* * *

Голові Михайлівської сільради

Заявленіе

Варвара Н. Меша

Прошу расобрать мое дело зачем отобрали у меня в хуторі Андреевському одно видро картошки коли я не користуюсь ниде ніякою землею і также будівлею усим нашим що ми мали то користується *(нерозбірливо)* артіль. Колия имила свою картошку а у сестри не було, то я їй давала, а тепер я випросила у сестри одно видро картошки та буряк на борщ і те одібрали.

Прошу разобраться з дилом и возвратить мне картошку у мене два школяри хотябия им по картошки варила. Прошу вернуть

Варвара Меша.

***

Із листа селян Золочівського району до Г.І. Петровського:

"Дорогой наш вождь Григорий Иванович!

Просим тебя и умоляем как нашего защитника пролетариата... Дорогой наш, мы обращаемся к Вам с просьбой, хотя бы Вы обратили на нас внимание, что с нами сделали партейцы с представителем района, это просто ужас. Неужели советская власть и партия издают такие законы, что последний пуд, даже 20 фунтов хлеба, что дало управление за трудодни, и тот отбирают. Что сделали над членами артели, над беднотой, оставили на произвол судьбы голодных женщин и детей, ломают двери, бьют сундуки, наставляют наганы и говорят: "Мы, партейцы, мы есть власть, хотим и постреляем как паразитов, мы покажем вам волю, а хлеб отдай, сам хоть сдыхай, хоть сегодня, хоть завтра, нам дела нет". Поэтому мы – бедняки, члены артели и решили послать письмо Вам, чтобы хотя бы Вы обратили внимание и спасли нас от такой муки и голода, в чем и подписываемся. Золочевский район, артели "Красная звезда", "Красный пахорь", им. Ворошилова, им. М. Горькогои "Шлях Ілліча". Просим и ждём Вашей помощи. С тем досвидания".

***

Із листа селян с. Процівка до Роменського РВК:

"Всі члени колгоспу "Вперед" с. Процівка Роменського району в сучасний момент не забезпечені харчуванням, і більшість колгоспників покинула роботу, позаяк робити голодним ине можуть. Роботи в колгоспі зірвані, надалі покинуть роботу і та кількість, що обслуговує скот і тоді невідомо, відкіль брать робочусилу… На вимагання уповноваженого вивезти 20 ц. хліба нарада колгоспу доручає правлінню артілі… підняти клопотання перед РПК про залишення останніх 20 ц. в колгоспі для підтримування роботи в колгоспі".

***

Із листа В. Чубаря до В. Молотова та Й. Сталіна від 10 червня 1932 р.:

"В некоторых селах погибло лошадей от 50 до 80 % имеющегося наличия на 1-е октября 1931 года. Оставшиеся в живых были в таком состоянии, что 80-90, а то 100 % не могли выполнять тяжелых работ (тянуть плуг, сеялку, даже подвозить горючее к тракторам)…"

***

Із листа Лебединського райвиконкому (січень 1933 року) до всіх сільрад району:

"РВК категорично вимагає негайно провести вилучення всіх без винятку домашніх засобів переробки зерна, у тім числі обов'язково і ступок, а також на господарства. в яких буде виявлена переробка зерна вдома, яким би способом не проводилась, складати акти і надсилати до райзаготвідділу для притягнення винних в псуванні хліба до відповідальності…"

Відступ автора

На помел зерна у млині давав дозвіл тільки голова сільради, і давав лише при умові повного виконання плану хлібоздачі колгоспом. Цебто, через затягування виконання нереальних планів, дозволу на помол не отримував майже ніхто.

До речі, величина дозволу була регламентована: "пшениці не більше 15 фунтів на їдця на місяць для колгоспників, для одноосібників – не більше 10 фунтів, круп – не більше 1 пуда на двір".

***

Із постанови Ради Народних Комісарів УСРР
від 20 листопада 1932 року
"Про заходи до підсилення хлібозаготівель":

"5… припинити видачу будь-яких натуральних авансів по всіх колгоспах, що незадовільно виконують плани хлібозаготівлі.

6. Колгоспи, які незадовільно виконують плани хлібозаготівлі та які видали натураванси хліба за трудоднями порядком громадського харчування, а також у формі всіляких "озадків", "послідів", "відходів" тощо, понад встановленої норми (15 % від фактичного намолу) повинні негайно організувати повернення незаконно розданого хліба…"

***

Із листа Лебединського райвиконкому
директорам МТС, головам сільрад, секретарям
партійних, комсомольських осередків та головам
колгоспів від 18 липня 1933 року:

"… основною причиною зриву хлібозаготівель минулого року в перші місяці явилась хаотична рвацька видача авансів, безгосподарна видача хліба ледарям та куркульська зрівнялівка видачі на так зване "громадське харчування".

***

Із розпорядження Роменської райколгоспспілки
від 29 серпня 1932 року:

"Категорично вимагаємо припинити випічку хліба та видачу печеного хліба колгоспникам… По спільному харчуванні мусить бути приварок; цебто гаряча їжа для колгоспників, а хліб мусить брати кожен з дому… За дальше порушення директив партії і уряду та розпоряджень райколгоспспілки в справі авансування колгоспників натуральною частиною, – справа будезразу передаватись до прокуратури на голів колгоспів…"

***

Із рішення Недригайлівського райкому КП(б)У
від 30 березня 1933 року:

"Важкий стан колгоспників і одноосібників у харчуванні стався лише з вини керівництва… За те, що тов. Юхименко, будучи уповноваженим райкому по с. Рубанці прикривав надзвичайно важкий стан села, не інформував РПК при випадки вмирання на почві отощання… оголосити догану…"

Відступ автора

Це так карали тих, на кого партія звалювала свої гріхи за людомор. Зовсім по – іншому карала тих, хто в будь-який спосіб протидіяв голоду. Їх судили, гноїли в тюрмах, розстрілювали.

**“Немає нічого захованого,
що не виявляється,
ні таємного, що не
пізнається і вийде наяв”**

(Лука, VIII.17)

ПРИХОВУВАННЯ КРИВАВИХ СЛІДІВ

"Все, что делается в интересах пролетариата – честно".
(В. Ленін).

"Не пристойна безумному мова поважна...
Уста брехливі – огида у Господа..."
(Із приповістей Соломонових).

"Брехня, брехня, брехня – якась вакханалія брехні... Немає царя Миколи II, а натомість став Микола III – Ленін. Червона аракчеєвщина – здобуток Леніна як політика. Підлішого часу не було й не буде. Що ж, лишається пити отруйний келих до дна".
(С. Єфремов).

"І позбав ти нас від лукавого..."
(З відомої молитви).

Тема голодомору на Україні була не те, що заборонена, а навіть вважалась вигадкою буржуазного Заходу і доморощених дисидентів. Дарма, що цей голодомор був у пам'ятку ще більшості людей, влада уперто твердила: то – злісний наклеп на нашу радянську дійсність.

Дарма, що про голод говорив уже весь світ, і говорив уже мовою документів, влада знову твердила те саме – фальшивка наклепників та обгавкувачів. І тих "наклепників" та "обгавкувачів" "нашого щасливого життя" хапали сталінсько-брежнєвські опричники, оголошували ворогами народу, судили неправим судом і заганяли за грати ГУЛАГу.

Коли ж уперше більшовизм заперечив правду про голод? Чи не тоді, коли відомий англійський журналіст Малькольм Маггерідж в березневому номері (1933р.) "Манчестер гардіан" повідомив на весь світ про розбій більшовизму на Україні:

"Ви їдете Україною і Північним Кавказом. Колись найбільші провінції Росії нині виглядають, як пустині: поля заросли травою, і люди, пухлі з голоду, чекають на повільну смерть. Розмовляючи з тими людьми, ви довідуєтесь, скільки осіб

померло з голоду і скільки було розстріляно совєтським урядом чи депортовано тому, що вони приховали кілька зерен для заспокоєння голоду..”

Це той Маггерідж, який був настільки пройнятий симпатією до Радянського Союзу, а ще більше до ідеї соціальної рівності, що, їдучи в Москву, мав намір змінити свій британський паспорт на радянський. Але, відвідавши Україну і Кубань, Малькольм був шокований деспотизмом властей та наслідками того деспотизму: “...Поля задихаються від бур’янів, худобавпала, люди голодують і повністю втратили віру, немає коней ні для оранки, ні для транспортування, ні навіть якого-небудь пристойного насіння для весняної сівби. Найгірше в цій “класовій боротьбі” є те, що вона ніколи не закінчується. Спочатку розстрілювали та вивозили куркулів-індивідуалів, потім групи селян, а з часом цілі села...” “Невеличкі міста і села виглядали абсолютно онімілими, а люди в такому розпачі, що навіть не мали сили активно чинити спротив тому, що коїлось навколо. Решта ознак була та ж сама – худобата коні поздихали, лани занедбані, бідний врожай, незважаючи на порівняно гарні погодні умови, весь вирощений хліб забраний урядом, і тепер хліба зовсім ніде немає, та й іншого їстівного також. Скрізь відчай і збентеження”. “Землероби живуть у таких жалюгідних умовах, які можна побачити хіба що в арабських пустелях”, – писав він про Україну.

Це той Маггерідж, який одним з перших на весь світ заявив, що

> **“...головне питання, яким займається Радянський Союз, – не протистояння соціалізму капіталізмові, не боротьба пролетаріату з буржуазією, не дитячі садки, кооперативи, санаторії для робітників і т. ін. як альтернатива безробіттю, а боротьба між озброєною, безжалісною диктатурою... і мільйонами нещасних, озлоблених селян, яких колективізували і розкуркулювали, залякували та грабували все, що вони виробляли, піддавали жорстокій і безглуздій тиранії...”**

В статті “Війна совєтів проти селян” він писав:

> **“...боротьба за хліб у Росії набула тепер надзвичайно гострих форм… Це війна між урядом і селянами… Селянство скрізь ненавидить уряд і не вірить йому. Комуністична партія, використовуючи свою звичну зброю – істеричну пропаганду і брутальну силу, робить відчайдушні зусилля для збереження контролю над народом… Тисячі твердолобих комуністів послали в села, щоб… примусити селян вступити до колгоспів…**
>
> **У кожній машинно-тракторній станції, у кожному колгоспі, тобто по всій країні, були організовані “політичні відділи”, які повинні стежити за виконанням урядової сільськогосподарської політики. Нема більше на селі тисяч переконаних партійців та агрономів, зате є слухняні солдати та міліціонери, які, коли треба, поженуть селян в поле під рушницями, як вони звикли на півночі ганяти політичних в’язнів рубати ліс. Це важливий етап перетворення радянської країни на величезну централізовану рабовласницьку державу…**
>
> **По один бік – мільйони селян, голодних, часто опухлих від голоду, по другий бік – солдати, працівники ДПУ, що виконують інструкції диктатури пролетаріату. Вони пройшли по країні як сарана, забираючи все їстівне. Вони розстріляли й депортували тисячі селян, іноді цілі села. Вони обернули найродючішу в світі землю на сумну пустелю… Це буде рабство, порівняно з яким кріпацтво здаватиметься необмеженою свободою…”.**

І як висновок:

> **“Я зрозумів, що в цілому ідея створення людьми справедливого і гуманного суспільства засобами застосування влади є фантазією”.**

Брати в Західній Україні не вірили москвобрехам і говорили світові правду. Львівська газета "Нова зоря" в статті "Нищать українську націю. Боронімося!" писала: "Східна сторона Збруча виглядає на справдішню воєнну лінію, за котрою фізично винищують наш нарід до самого кореня. Хто втікає по сей бік, той паде трупом на границі, тільки рідкі виїмки добігають сюди, як живі кістяки".

Визначний педагог України професор Софія Федорівна Русова, перебуваючи в еміграції, очолила там Національну Жіночу Раду і від імені жінок-емігранток викривала московський розбій в Україні.

Викривала ту залізну завісу, якою Москва одгородила правду про українське село від світу: "Українські жінки, об'єднані на еміграції в Національній Жіночій Раді, безсилі подати нещасному населенню жодну допомогу. Українська еміграція відгороджена від свого народу страшними більшовицькими загорожами – ні звідти до нас, ні від нас на Україну не перелетить і пір'ячко. Наша кореспонденція з рідними накладає на них жорстокі переслідування".

А може, приховування кривавих слідів розпочалося тоді, коли радянський Червоний Хрест відмовився від допомоги голодуючим, яку пропонували Західна Україна, Канада, Бельгія, Австрія та інші країни? Тоді наші вожді на партійному корані клялись і божились: пробачте, який голод, у нас прекрасний урожай. У нас достатньо хліба. Ми навіть іншим державам продаємо його.

І продавали. Скажімо, в 1932 році тільки в Європу було продано 17,3 мільйона тонн українського зерна. Навіть у розпал голоду (1933 р.) Москва туди ж відправила 16,8 мільйона тонн хліба. Крім того, щорічно за кордон продавалось по 300 000 тонн борошна.

Селяни Галичини (погодьмося – це ж не хлібний край) через радянського консулу у Львові запропонували братам-українцям допомогу в один мільйон корців зерна. Після консультації з Москвою консул замахав руками: розмови про голод – капіталістична пропаганда, то вигадка наших ворогів, народ радянської України живе в достатку.

Чи, може, тоді, коли постановою Політбюро ЦК ВКП(б) від 17 вересня 1932 року із Союзу було вислано кореспондента "Дейлі Експрес" Клейнман. Мотивація – "за явно клеветническую и провокационную, совершенно вымышленную информацию об СССР".

Насправді Клейнман написала статтю про "повстання і голоднібунти" в Україні.

Чи, може, тоді, коли в лімузинах розкатували, а в ресторанах випоювали західного брехуна Едуарда Гільйо, і той на весь світ возвіщав: ніякого голоду, столи в ресторанах прямо тріщать від наїдків? Чи, може, тоді, коли другий брехун, московський кореспондент "Нью-Йорк Таймс" Уолтер Дюранті, підтвердив багатство ресторанних столів, де його причащала влада? (Чиє замовлення він виконував, здогадатись не важко). "За глибину, об'єктивність, тверезу оцінку і виняткову ясність" репортажів із Країни Рад, "за безпристрасне, змістовне висвітлення подій в Росії", а насправді за його старання в брехні під сталінську дудку Уолтер Дюранті був нагороджений Пулітцерівською премією. "Сегодня любое сообщение о голоде в России – либо преувеличение, либо злобная пропаганда", – писав він. А втім, це ж казано про Росію, а не про Україну.

В приватній розмові цей американський підбрехач говорив зовсім інше: "Україна стекла кров'ю… У Радянському Союзі безпосередньо від нестачі продуктів чи пов'язані з цим причини померли, ймовірно, 10 мільйонів людей".

Зазначимо, що в ті часи США шукали зближення з Радянським Союзом, яке й вилилось у встановлення дипломатичних відносин. Американці не хотіли чорнити правдою свого майбутнього партнера. От та правда про голодоморі була принесена в жертву політичним інтригам.

Уже в наші дні, коли світ усвідомив величину злочину, варто було б позбавити отого заокеанського брехуна високого звання лауреата. Громадськість спробувала це зробити. А влада? А Верховна Рада? Нічичирк. Не дивуймось, вона й сама не хотіла визнавати голодомору

Підспівували Уолтеру і колишній прем'єр-міністр Франції Едуард Ерріо та світило європейської культури Джордж Бернард Шоу. Вони були в захопленні од розквіту українського села. Їхня фальш слугувала більшовицькому свавіллю, а отже, обернулась в тисячі і тисячі безневинних жертв.

Два "кити" британського фабіанського соціалізму Беатріс та Сідней Уебб після своїх поїздок по Союзу теж заявили, що "частичные неурожаи в некоторых районах" викликані "явным саботажем со стороны местного населения", і суворо картали селян, які "из враждебных побуждений" "вытряхивали зерно из колосков или даже срезали колоски целиком, унося их к себе домой, осуществляя бессовестное разграбление общественной собственности".

Бернард Шоу після поїздки по "потемкинским деревням" заявив: "Я не видел в России ни одного истощенного лица, ни старого, ни молодого. Их что, специально ватой набили? Индийской резины в рот напихали, чтобы расправить ввалившиеся щеки?"

Уже згадуваний нами лідер французьких радикалів Едуард Ерріо після п'ятиденного перебування на Україні, заповненого банкетами та старанно вивіреними екскурсіями, чутки про голод на Україні назвав "лживыми измышлениями буржуазной прессы".

У щоденнику письменника Олеся Гончара є такий запис:

"Очевидець розповідає, як у 33-му році приїхав у своє рідне село, а всі стежки до хат позаростали бур'яном… Дівчинка стоїть. Де мама? Вмерла. Де тато? Вмер. І братик вмер… А вона сама стоїть з роздутим животиком – бур'ян їсть...

А тим часом Постишев скликав у Харкові нараду:

- Приезжает Эррио в Харьков. Надо подготовить город…

Хтось із відділу торгівлі питає П. П. [Постишева], як бути із чергами (за хлібом комерційним, де товпляться люди з сіл).

- Во дворы все очереди позагонять! И вообще, не очень с ними… Голод? Мы голодом заставим единоличника пойти в колхоз!

Запевняють, що це буквальнойого фраза, оспіваного Постишева, ката нашого народу".

По приїзді його в Україну вище партійне керівництво у показусі переплюнуло навіть "потьомкінські села". Його повезли у зразковий приміський радгосп, причепурили відповідні вулиці, а під виглядом перехожих випустили на них вгодованих співробітників ГПУ та партійних органів.

Навіщо дивуватись чужим приховувачам голоду, коли вистачало й своїх. Коли

письменник Ромен Ролан у листі до Горького запитав його, чи правда, що в РадянськомуСоюзі розпочався голод, "великий представник робітничого класу" відповів, м'яко кажучи, нечесно:

"...психика миллионов крестьян и части рабочих, особенно молодых, приходящих из деревень, – психика собственников-индивидуалистов... не изменилась в 15 лет. Все хотят иметь все, чем они никогда не обладали".

І далі: "Героическая, изумительная по богатству результатов деятельность рабочих не понимается старым, кулацкого духа крестьянством. Кулаки все еще вожди деревни, и они учат ее: требуй с города все, чего хочешь, и не дай ему хлеба! Разумеется, кулаков, в свою очередь, вдохновляют "внутренние враги" Советской власти, осколки буржуазии, вкрапленные в 163-миллионную массу и связанные с эмиграцией".

А втім, може, й не варто дуже картати письменника за неправду. Можливо, його лист від 30 січня 1933 року був лише маневром, що відводив удар уже й над ним занесеним мечем.

І багато хто на Заході вірив сталінсько-дюрантівським брехням. Та й як було не вірити, як у вітринах продовольчих крамниць, скажімо, Парижа були виставлені копчені гусаки по копійчаній ціні, а напис вказував, що це "излишки с Украины" (спогад Сухинського із села Загривове Куп'янського району на Харківщині, записаний ним в ПісчанЛАЗі від засудженого емігранта з Парижа).

У Львові та Варшаві під продуктовими магазинами лежали гори мішків із борошном. А на мішках велично красувався серп і молот. Щоб бачила Європа: в РадянськомуСоюзі хлібом греблі можна гатити.

А може, приховування кривавих слідів розпочалося тоді, коли в голодному степовому селі знімали фільм "Веселые ребята" з його величезним банкетним столом і гарною тріумфальною піснею "Нам песня строить и жить помагает"?

А може, тоді, коли ввели заборону на пересилку неперевіреної і незавіреної пресовим відділом пошти іноземних кореспондентів? Саме це змусило дипломата Меклога розповідь про голод на Україні передати в світ дипломатичною поштою.

А може, тоді, коли в київських газетах заходились писати про начебто небачений голод у Німеччині? До речі, ця брехня обурила дружину німецького консула в Києві Андоре Ганке. Вона схопила фотоапарат, у гніві вилетіла з консульства і, порушуючи міжурядову угоду, заходилась фотографувати опухлих і вмираючих голодною смертю людей на вулицях Києва. Її знімки сколихнули світ.

А може, тоді, коли аташе з питань сільського господарства німецького посольства д-р Шіллер, повернувшись з подорожі по Україні, привіз папуші знімків. А на них скопища трупів під тинами українських сіл, пустки, а в пустках трупи кинутих дітей та шматки людських тіл – діяння людоїдів. Ті знімки вжахнули західну громадськість.

А може, тоді, коли в травні 1933 року англійське посольство в Москві одержало й переслало в Лондон лист із Златопілля? Не лист, а крик душі: "Населення зраділо б дохлятині, та її не можна знайти. Люди їдять жаб, трупи коней, що загинули від сапу, вбивають і поїдають один одного, викопують мерців і їдять їх..."

Італійський консулу Харкові Серджо Граденігоповідомляв посольствуІталії в Москві:

> **“Голоді далі шаленіє й нищить людей, і просто неможливо збагнути, як може світ залишатися байдужимдо такоголіха і як міжнародна преса, котра так охочей нагально закликає до міжнародногоосудуНіменччини за так зване “жорстоке переслідування євреїв”, може спокійно спостерігати масове вбивство, яке організував радянський уряд і в якомуєвреї відіграють важливу, хоч і не провідну роль.**
>
> **Бо немає жодногосумніву в тому, що: 1. Цей голодштучний і спеціально створений для того, аби “провчити селян”. 2. Серед жертв голоду немає жодногоєврея, навпаки, усі вони ситі, живучи під братерським крилом ДПУ. “Этнографический материал должен быть переиначен” – цинічно заявив один еврей, який займає високу посаду в місцевому ДПУ. Неважко передбачити, яка доля чекає цей “этнографический материал” – він приречений на винищення і заміну іншим.**
>
> **Яким би потворним і неймовірним не здавався подібний намір, все ж його варто розглядати як реальний і такий, що здійснюється повним ходом. Адже шляхом безжальних конфіскацій (про які я неодноразово повідомляв) Московський уряд влаштував не те, що голод, бо це мало сказати, а повний брак будь-яких засобів до існування на українському селі...**
>
> **… Третє міркування, безперечно, має на меті за кілька місяців ліквідувати українську проблему, пожертвувавши 10 чи 15 мільйонами душ. І ця цифра не повинна здаватись перебільшеною. Гадаю, що її вже, мабуть, досягнуто і буде перевершено...”**

Генеральний секретар Європейської Федерації Дм. Андрієвський подає меморандумпро голодміністровізакордонних справ ВеликобританіїДжонуСаймону: “Із численних приватних листів, опублікованихв українській пресі поза межами СРСР, а такожзавдяки свідченням гідних довіри іноземців, які побували в Україні, правда просочилась назовні. Згідно зі свідченнями авторів цих листів та іноземців, на українських землях протягомцих останніх місяців загинулавеличезна кількість людей – ця кількість сягає кількох мільйонів душ”. І як заклик до уряду: рятуймо Україну.

До Президента Ліги Націй Людвіга Мовінкеляз вертаються Центральний УкраїнськийКомітетДопомоги Україні, ГоловаУкраїнськоїмісії у Франції О. Шульгін, КоординаційнийКомітетМіжнародних Жіночих Організацій, депутати Румунського парламенту Володимир Залозецький і Юрій Сербенюк: рятуймо Україну.

Але на запити Ліги Націй з Москви надходилистандартні відповіді: баєчки про голод– то є фантазія недобитків контрреволюції та українських буржуазних націоналістів. Запаси хліба на Україні величезні. Вона навіть відвантажує зерно в своїх портах для продажу на Захід.

Коли в американській пресі все-таки з’явилися повідомлення про голодний мор в Україні та на Кубані, Сталін у гніві запитав Молотова і Кагановича: “Не знаете ли, кто разрешил американским корреспондентам в Москве поехать на Кубань? Они состряпали гнусность о положении на Кубани. Надо положить этому конец и воспретить этим господам разъезжать по СССР”. Булоце 19 лютого 1933 року. А вже через чотири дні вийшла таємна постанова ЦК ВКП(б) “Про поїздки по СРСР іноземних кореспондентів”. Відтоді всі кроки журналістів мали бути погодженіз міліцією і нею ж контрольовані.

А взагалі уряди західних країн не дуже турбували Москву запитаннями, в своїй політиці вони більше дотримувались приказки: "Моя хата скраю". Ця позиція простежується в одному із документів Британського Міністерства закордонних справ: "...Ми, звичайно, маємо певний обсяг інформації про голод на Півдні Росії, аналогічної тій, що з'являється в пресі... Ми не хочемо, однак, її обнародувати, оскільки це образило б радянський уряд і завдало б шкоди нашим стосункам з ним".

Як тепер уже стало відомо, розпочалось приховування злочину одночасно з його творенням. І чим більшу ручку займав страшний косар, тим старанніше приховувалавлада в усіх інстанціях його ходу.

Всі ті громадяни України, які отримували посилки із-за кордону, на вимогу органів ДПУ відмовлялися їх одержувати. Мовляв, навіщо нам продукти – ми ситі своїм хлібом. І пошта відправляла посилки назад.

Влада особливо пильно слідкувала за центральними вулицями міст, за центральними автомобільними і залізничними дорогами. Трупи з них негайно прибирались, а жебраки вивозились геть. Створювався вигляд благополуччя і заможності життя.

Телеграма В. Молотовaі Л. Кагановича до Й. Сталіна від 6 липня 1932 р.:

> **"На украинской конференции должна развернуться критика работы ЦК КП(б)У, недостатки которой привели к тяжелому положению в некоторых районах. Встает вопрос, как это освещать в печати, чтобы не давать пищи иностранной печати, считаем нужным дать изложение этой критики в нашей печати в сдержанных тонах без печатания фактов о положении в плохих районах.**
> **Просим сообщить Ваше мнение в Харьков".**

У своїх промовах вожді обминають скоєне ними лихо, а брехливо вихваляються неіснуючими досягненнями; вихваляються тим, що вони вчинили з селом і селянином.

> **"Немає сумніву у тому, що без ліквідації помилок у здійсненні національної політики партії, без розгрому націоналістичних елементів, які засіли в різних дільницях соціального будівництва на Україні, неможливо було б зліквідувати відставання її сільського господарства"**
> **(З промови Постишева на об'єднаному Пленумі ЦК і Центральної Контрольної Комісії КП(б) У в листопаді 1933 р.)**

Брехав Сталін, брехав Постишев, брехав Косіор, брехали районні "косіорики". Брехали і вигороджували тою брехнею свій ласіший шматок хліба від більшовизму. Із листа Косіора до Сталіна (весна 1932 р.):

> **"У нас есть отдельные случаи и даже отдельные села, которые голодают. Но это результат местного головотяпства, перегибов, особенно в отношении колхозов. Всякие разговоры о "голоде" на Украине надо категорически отбросить".**

А втім, приховуванняправди булов самій суті Московії. Скажімо, цар Борис Годуновтеж приховувавголод 1603 року. Під страхом смертної кари голодномуі

нужденному люду заборонялось появлятись на вулицях. Цар навіть виводив організовані ним численні гурти вгодованих і добре вдягнених найманців прогулюватись перед вікнами іноземних посольств.

А разом зі Сталіним і його кремлівською зграєю, разом з усіма українськими "косіориками" брехала і вся більшовицька преса. Газета "Правда" за 20 липня 1933 року написала таке:

> **"Заява про голодну смерть мільйонів радянських громадян на Волині, Україні, Північному Кавказі є вульгарною брехнею, брудним наклепом, який зліпили в редакції "Рейхпост" (австрійська газета – *авт.*), щоб перевести увагу своїх робітників із їх власного і важкого, безнадійного становища на проблеми голоду в СРСР".**

Коли ж у вимерлому селі вже нікому було виходити на роботу, тоді влада свій злочин стала перекладати на "стрілочників". Мовляв, про голод ми не знали, а місцеві керівники нас не інформували. Отож вони і є злочинцями.

Скажімо, секретар Недригайлівського РПК Філін злочин партії (в тому числі і свій злочин) перекинув на уповноваженого Юхименка. В протоколі засідання бюро Недригайлівського райкому КП(б)У від 30 березня 1933 р. читаємо:

> **"1. За те, що т. Юхименко, будучи уповноваженим РПК по с. Рубанка прикривав надзвичайно важкий стан села, не інформував РПК про випадки вмирання на почві отощанія, а кулацько-петлюрівський, ледарський елемент використав це на зрив весняного сіву, т. Юхименку оголосити догану..."**

Приховування голоду особливо чітко було поставлене в Червоній Армії. Будь-які розмови про голод суворо карались. Листи з домівок перевірялись і, якщо в них ішлося про голодомор, знищувались. Призовників спочатку розміщали в санітарні роти, де їх підгодовували, а заодно й залякували. Мовляв, немає ніякого голоду, є окремі випадки саботажу куркульського елементу. Але партія на чолі з великим і мудрим вождем усіх трудящих товаришем Сталіним той саботаж швидко ліквідує.

Із спогадів Петра Євгеновича БОРИСЕНКА (с. Кам'яне)

В полку був оголошений карантин і нас за ворота нікого не випускали. Були заборонені будь-які зустрічі з рідними, які приходили з ближніх сіл. Листи, які ми писали додому, відправляли в штаб полку незакритими. Там їх перевіряли, закривали і відправляли на поштамт. З дому листи одержували розірваними. Речення, в яких лише натякалось на голод, або повідомлялось, хто з рідних чи сусідів помер, замазували чорною тушшю. Все це робилося для того, щоб ми не знали, що діється по селах...

* * *

Таємні вказівки про приховування голоду йшли з центру аж на низи.

У повідомленні Голови ДПУ УСРР В. Балицького від 22 березня 1933 року читаємо:

"Предложили начальникам областных отделов по этим вопросам ("продовольственные затруднения") информировать только первых секретарей

обкомови только устно, после тщательной проверки передаваемых сведений для того, чтобы наши записки не "бродили" по аппаратам и, в первую очередь, не стали источниками различных слухов. Также предложили по этим вопросам не составлять специальных докладных записок для ГПУ Украины, а информировать только меня своими письмами".

На виконання окружного таємного циркуляра Лебединський райвиконком розіслав у лікарські пункти району розпорядження, яким заборонив документальне засвідчення голодної смерті. Ось цей документ:

"ЛЕБЕДИНСЬКИЙ РАЙОНОВИЙ ВИКОНАВЧИЙ КОМІТЕТ
Рад. Роб. Сел. та Черв. Арм. депутатів
ІНСПЕКТУРА ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я
Таємно. Терміново.
3/IV_____дня 1933 р.
№ 1030
м. Лебедин, Харк. області
До всіх завмедучастками, Зав.
Е. Диспансером та зав. Леблікарнею.

Деякі лікарі не знають, як писати в довідках про вмерлих від безбілкових отьоків. Пояснюю, що в довідках діягноза "безбілковий отьок", або "від голоду" чи "виснаження" писати не можна, але у себе треба такий облік вести та щодекадно надсилати ці відомості до мене особисто. На 10/IV треба надіслати до мене відомості про вмерлих від голоду за увесь цей період.

По-друге, 27/III я надіслав вам розпорядження прийняти участь в перевірці сільрадою всіх голодуючих та весь матеріал надіслати до мене до 1/IV, але до цього часу, крім д-ра Селегеньова та лік-пома Осипова, ні один участок не надіслав. Тому пропоную негайно закінчити всю цю роботу та до 5/IV прислати матеріял обов'язково, указавши кількість трудоднів у кожного колгоспника.

Райздравінспектор Ланг".

Смерть списували на "старечу слабість", на "дряхлость", на "врожденные недостатки" і таке інше. Померлому 35 років, а в довідці про причину смерті написано "вижив своє". Були й хвороби. Але причиною цих хвороб був голод. У доповідній записці заступника наркома лісової промисловості Союзу (початок 1933 р.) читаємо: "На грунті недоїдання спецпереселенців і, в особливості, їхніх дітей лютують цинга, черевний та висипний тиф, набираючи форми епідемічного характеру з масовою смертністю". Вимирали цілі села і нікому було поховати людей. На кордоні таких сіл власті виставляли чорного прапора. Він означав, що в селі лютує епідемія, і забороняв вхід у село. Чорний прапор маскував істинну причину вимирання села, маскував злочин більшовизму.

З метою приховування свого злочину, своєї авангардної ролі у винищенні України голодомпартія робила все, аби знищити документальне підтвердження своєї провини. І тут вона виконала величезну роботу. Це ж треба було зробити ревізію архівів колгоспів, підприємств, органів радянської влади, райкомів та обкомів... і вилучити з них компрометуючі матеріали. Нищення документів робилось і за усними вказівками, і за письмовими. Одні виконували ті вказівки без особливого завзяття, інші до справи ставились відповідально і навіть робили реєстр знищених документів. При цьому вони посилались на те, що, мовляв, тим документам "сплив термін для використання".

В Державному архіві Сумської області ми натрапили на акт, складений 24 липня 1933 року комісією Білопільського райкому в складі секретаря Бассалова Г.М., агітмаса РПК Засядька та завідуючого загальним відділом Сорокою. В

правому верхньому куткуакта – гриф: “Совершенно секретно”. А далі йде перелік спалених документів. Серед них 10 протоколів засідання бюро Харківського облпарткому, 14 протоколів засідання секретаріату Харківського облпарткому, закритий лист КП(б)У “До всіх обласних бюро, Молдовського обкому, міськвиконкомів та райкомів КП(б)У”, решта – листи Харківського обкому з вимогою посилення хлібозаготівлі. Всі документи, крім одного, датовані 1933 роком. Отже, причина спалення (“сплив термін для використання”) в акті поставлена теж з метою приховуваннязлочину.

Ось іще два документи, що засвідчують приховуванняголодоморногорозбою влади.

Із таємної директиви Одеського виконкому до міських рад та районних виконкомівВКП(б) від 13 жовтня 1934 року:

> **“… Изъять из сельсоветов книги смертей за 1933 год по всем без исключения сельсоветам, а за 1932 год – по списку, сообщенному УНХУ (Управління народногосподарськогообліку – *авт.*) Изъятые от сельсоветов книги передать на хранение в секретном порядке при райисполкомах…”**
>
> **“Акт**
>
> **28 грудня 1933р. комісія РВК, РІНГО, райархіву склала цей акт в тому, що при перевірці ведення записів в книгах ЗАГСу… в 1933р. по Засульській сільраді виявлено наступне:**
>
> **… 5. Реєстрація смертей проведена в 1933р. не повністю, що видно з числа виданих лікарських свідоцтв Засульською лікарнею, яких далеко більше, ніж зареєстрованих сільрадою актів. Наприклад, за травень місяць видано лікарських свідоцтв – 201, а сільрада зареєструвала лише 90. За червень видано лікарських свідоцтв – 227, а зареєстровано – 129. За липень видано свідоцтв 196, а зареєстрованих – 131”.**

У березні 1933 року, згідно з даними ДПУ УСРР, лютий голодуже виморив 139 районів республіки. У доповідній же Сталіну Косіорзменшив цю цифру до 103 районів.

Найбільшими приховувачамиголодубулиії творці — Політбюро, КПРС, КПУ, ДПУ, НКВС. Щоб наше твердження булопереконливим, зробимо посилання на свідчення кадебістів-розстриг Олега Гордієвськогота Крістофера Ендрю, переклад книги спогадів яких започаткувавнаш земляк Віктор Стегній у газеті “Литератор” в її 47-48 номерах за 1993 рік.

> **“Помимо поисков несуществующих в природе саботажниковв сельском хозяйстве, ОГПУ выполняло в период голода еще две основные функции. Первая – полностью изолировать вымирающую от голода Украину от внешнего мира. Ввоз зерна на Украину был запрещен. Из Украины можно было выехать только при наличии специального пропуска. На последней железнодорожной станции между Киевом и украинско-русской границей стояло подразделение ОГПУ, которое отправляло обратно всех, не имеющих пропусков. ОГПУ приходилось иметь также дело с некоторыми наиболее ужасными последствиями голода. Повсеместным явлением стал каннибализм, но поскольку в Уголовном кодексе каннибализм в списке уголовных преступлений не значится, то все обвинявшиеся в нем передавались ОГПУ.**
>
> **ОГПУ препятствовало проникновению любой информации о голодечерез границу. Одной из наиболее удачных советских “активных мер” в 30-е годы стала попытка убедить мировую общественность, а также легковерных западных туристов и журналистов непосредственно в Советском Союзе, что одна из самых страшных голодовокв современной истории была на самом деле очередным измышлением антисоветской пропаганды...”**

При збиранні матеріалів до цієї книги дехто зауважував авторові: то все творилося на місцях місцевими перегинщиками. Ні ЦК, ні особисто Сталін про голод на Україні і не знали.

Документи засвідчують інше: не тільки знали, а й були творцями голоду. Репресія голодом, на їх думку, повинна була скорити народ до становища німого раба, викоренити в того раба й думку про якийсь там опір властям, зігнати тих рабів у гурти і примусити працювати за дармодень.

У необізнаність Сталіна щодо голодомору в Україні свято вірив селянин із с. Хільківка Покрово-Богородчанського району на Полтавщині Микола Антонович Рева. Отож і вирішив просвітити і надоумити вождя.

Ось рядки з його листа:

"Черная реакция 1933 голодного года, когда люди ели кору из дерева, траву и даже своих детей, сотни тысяч людей умерло из голода, и все это на глазах у коммунистов, которые ездили в машинах через наши трупы и нагло хваля жизнь. Сами, конечно, были хорошей упитанности, как не стыдно было в найсвободнейшей стране в мире и такое творилось. Народ умирает из голоду не потому, что неурожай, а потому, что у него хлеб был забран государством. И этот хлеб лежал на складах "Заготзерно", на элеваторах, перегонялся на дурман-спирт, а люди умирали из голода. В то время, как вы, Иосиф Виссарионович, и сами говорите, что человек – это есть самый ценный капитал. И этот капитал из года в год превращается в навоз, потому, что когда народ голодает в 1933 г., когда народ голодный собирает зерно кукурузы возле склада "Заготзерно" на ст. Хорол, то его стреляли, как собак, вызывали из города Хорол эскадрон конной милиции, которая, как львы, с обнаженными шашками, гнала нас голодных, а хлеб в складах был, было зерно, была мука, а люди умирали с голода. Значит это было сделано все государством умышленно, и государство об этом знало, потому, что у Москвы немало наших земляков померло пухлых от голода и всех больших городах. В результате осталось много пустых сел и хуторов... За смертность сельсовет справки не дает потому, что смертность за тот год составила столько, что за 50 лет не умерло столько людей, сколько в том году..."

Просвітив Микола Антонович батька і вождя. І за цю просвіту в нагороду одержав рівно 6 літ концтаборів.

Достеменно відомо, що про пекельну статистику голодомору на Україні ДПУ надсилало шифровки в союзне ОДПУ його керівникові В. Менжинському чи Ягоді. А вже Ягода доповідав про "успіхи" партійної організації України особисто Сталіну.

Із спогадів Хрущова М. С.:

> **"Наскільки погані були справи на Україні на початку 30-х років, я узнав лиш багато років згодом із слідуючої розповіді Анастаса Івановича Мікояна. Мікоян розказав мені, що одного разу до нього в Москві прийшов товариш Демченко, який працював тоді першим секретарем Київського обкому.**
>
> **Демченко сказав йому: "Анастас Іванович, чи знає товариш Сталін, та й взагалі хто-небудь в Політбюро, про те, що твориться на Україні? Якщо ні, то вам дещо розповім. Недавно в Київ прийшов ешелон, завантажений трупами людей, померлих з голоду. В цей ешелон підбирали трупи на шляху від Полтави до Києва. Я думаю, що треба б було кому-небудь проінформувати Сталіна про таке становище".**

Із цієї розповіді видно, що на той час у партії уже склалось ненормальне становище, і навіть така людина, як Демченко, член українськогоПолітбюро, боявся сам піти до Сталіна. Ми уже вступили в період, коли одна людина підім'яла під себе все колективне керівництво і всі перед ним трусилися. Демченко вирішив розповісти про становище на УкраїніМікояну, знаючи, що Мікоянблизький до Сталіна і, можливо, зуміє чогось досягти.

В той час партійні активісти часто називали Сталіна, Орджонікідзеі Мікояна "кавказькою клікою".

Із спогадів Ніни Дмитрівни Чередник-Дубової, політрука роти Богунського полку 44-ї стрілецької дивізії, пізніш зав. сектором друку ЦК КП(б)У, директора Держлітвидаву України (1935-1937 рр.), дружини Івана Наумовича Дубового, командуючого Харківським військовим округом:

> **"В 1933 році Україна переживала важкі часи... В деяких селах селяни забивали хати і йшли в міста – шукать хліба і заробітку. В штаб округу і політуправління все частіше приходили листи од червоноармійців, які турбувалися за долю своїх рідних. Про ці листи не раз із тривогою говорили між собою Якір, Дубовий і робітники політуправління.**
>
> **Незабаром зібрався Пленум ЦК Компартії України (а можливо, це було розширене засідання Політбюро, зараз не пам'ятаю, знаю тільки, що в Харків приїжджали тоді секретарі всіх обкомів партії). На квартиру до Якіра прийшли порадитись, поділитись своєю турботою за сільське господарство товариші Демченко, секретар Київського обкому, і Хатаєвич, секретар Дніпропетровського обкому. Прийшли і ми з чоловіком. Якась вага наче придавила всіх. Що робить? Де і як знайти вихід?**
>
> **Якір, Демченко і Хатаєвич запропонували у зв'язку з катастрофічним становищем з хлібом і випадками голодної смерті просить ЦК дозволити подальшу здачу хліба припинить, завезти насінний фонд в місця, звідки він уже вивезений, і подати допомогу найбільш потерпілим районам. Але керівники України (очевидно, Постишев та Косіор – *авт.*) не погодились з такою пропозицією. Тоді після засідання Якір, Демченко, Хатаєвич, Вегер (секретар Одеського обкому) і Дубовий одправили листа в Москву...**
>
> **Очевидно, в Москві не могли не рахуватись із думкою такої авторитетної групи товаришів. Одначе, як я потім узнала од чоловіка, К. Є. Ворошилов сказав Якіру, що Сталін дуже незадоволений, чого листа підписали і військові? Сталін начебтосказав: "Вони ж не в кооперації. Військові повинні займатись своїми справами, а не розмірковуватипро те, що їх не стосується".**

На об'єднаному Пленумі ЦК і ЦКК ВКП(б) в січні 1933 року секретар ЦК КП(б)У, секретар Харківськогообкомуі міськкомупартії Р.Я. Тереховтеж звернувся до Сталіна: голодвикошує Україну. Вождь тільки відмахнувся і назвав Тереховафантазером.

Сам Терехову газеті "Правда" за 26 травня 1964 року гнівні слова Сталіна в його бік передав так: "Нам говорили, що ви, товаришу Терехов, добрий оратор. Виявляється, що ви добрий оповідач– вигадали таку казку про голод, думаєте нас залякати, але не вийде! Чи не краще вам залишити пости секретаря обкомуі ЦК КП(б)У і піти працювати до Спілки письменників – будетеказки писати, а дурні будутьчитати".

Звичайно, заява Терехова йшла в розріз брехні, проголошеній на тому ж Пленумі Сталіним:

> **"Ми безперечно добились того, що матеріальне становище робітників і селян поліпшується у нас рік у рік. У цьому можуть сумніватися хіба тільки закляті вороги Радянської влади".**

Ці слова генсека були офіційною вказівкою не помічати голоду, а хто помічатиме, той – заклятий ворог радянської влади. До ворогів був причислений і Терехов. З тих пір слово "голод" не вживалося ні в періодичній пресі, ні в документах. Якщо десь і йшла мова про нього, так фігурували необразливі слова: "хлебные затруднения", "временные трудности в сельском хозяйстве", "скрута в постачанні", "результаты кулацкого саботажа", "люди, які потрапили в біду" тощо. В документах того часу можна знайти безліч фактів за спустошені голодомсела, за юрби безпритульних дітей, за "доприселенців" (так тоді називали тих, хто поселявся у спустілих селах), але ніде немає слова – голод.

16 квітня 1933 року про розбій більшовизму на селі до Сталіна написав М. Шолохов. Відповідь не забарилася. Сталін вказав Шолохову що той бачить світ тільки селянськими очима, а те, що селяни саботують здачу хліба державі, не бачить. І взагалі, великий письменник нехай затямить, "що шановні хлібороби – не такі вже й сумирні люди, як це могло видатись здалеку". Ось так, товаришу Шолохов: хоч ти й селянин, а селян знаєш тільки здалеку. А я в Кремлі – знаю, чим вони й дишуть...

Сталін став найголовнішим приховувачем голоду, а його репресивна машина набрала таких жорстоких форм, таких страхітливих масштабів, що навіть осяяні великим духом генії могли похитнутись у своїй стійкості і замість прокляття більшовицькому узлу в страху вигукнути: о, прекрасний час, неповторний час!

Однією з форм замовчування та приховування своїх злодіянь партія вибрала звалювання вини за голодоморна "глитая-куркуля" та на інші "ворожі організації і угруповання". В "обвинительном заключении" у справі про "контрреволюційну змову в сільському господарстві" (квітень, 1933 р.) зокрема читаємо таке: "ОДПУ викрило змову проти Радянської влади, організовану к-р повстанською, шпигунською, диверсійною і шкідницькою організацією в системі сільського господарства, очолюваного т.з. Політичним Центром, що об'єднував і керував всією к-р діяльністю організації.

Найбільш потужний філіал к-р організації був утворений в системі Тракторо-центруі його низових ланках – МТС і через останні – в колгоспах.

К-р організація ставила за мету повалення Радвлади шляхом збройного повстання... формувала повстанські кадри в МТС, колгоспах і радгоспах із куркульсько-білогвардійських елементів...

Поряд з цим к-р організація вела широку підривну роботу в сільському господарстві шляхом псування і знищення тракторів і с-х машин, підпалів МТС, майна радгоспів і колгоспів та знищення робочої та продуктивної худоби. Своєю підривною роботою к-р організація розраховувала викликати голод в країні..."

Чекісти вигадували "ворожі організації", а тоді "викривали" їх, судили, повідомляли про "їхні ворожі дії" в газетах. Тим самим партія формувала громадську думку, що голод в Україні є результатом діяльності ворожих організацій серед самих українців.

Подібних організацій чекісти вигадали не один десяток, а в них сотні і тисячі "ворогів". Ото на тих ворогів і списувались усі "продовольственные затруднения".

Щоб світ не дізнався про страшну руїну України, щоб не дізнався про жахливі демографічні наслідки од репресій селянства, Сталін затаємничив результати перепису населення, демографічні питання перейшли у відання ДПУ. Функції інформатораз питань смертності, народжуваності та загальної кількості населення

в країні він не довірив навіть і цим органам – залишив за собою. На XVII з'їзді ВКП(б) нарочито до успіхів в економіці додав демографічний плюс: "зростання населення Радянського Союзу з 160,5 мільйона чоловік наприкінці 1930 року до 168 мільйонів наприкінці 1933 року". Мета Сталіна була одна – заперечити факт голодомору на Україні. Цифри ці, звичайно, були взяті вождем зі стелі. Щоб наверстати, вживались неабиякі заходи, аж до переселення в Україну жителів північних областей Росії та заборони абортів. Насправді ж, сталінської цифри в народонаселенні Союз досяг аж у 1937 році – 168529,2 тис. чоловік. Результати перепису 1933 року обурили Сталіна, він наказав матеріали перепису знищити, демографічну службу розігнати, а керівників програми перепису розстріляти.

Вперше про голод на Україні вождь обмовився аж в 1940 році.

На нараді при обговоренні кінофільму "Закон життя" за книгою письменника Олександра Авдєєва, Сталін сказав, що "у нас, наприклад, мільйонів 25-30 у минулому голодувало, хліба не вистачало..."

Згідно з медичними розрахунками, великий голод забирає не менше половини голодуючих. Отож, якщо до уваги взяти "сталінське" число, то на Україні з голоду померло 12-15 мільйонів людей – третина населення.

Ще не одійшли "зашпори" голодуна Україні, ще чулося голосіння матерів по своїх дітках, як зібрався XVII з'їзд КП(б)У. Як і годиться, це був "історичний з'їзд". Як і годиться, на ньому була "епохальна" промова Косіора. І в ній ні словечка про голод. Натомість величальна ораторія батькові Сталіну, приписування йому "історичної важливості досягнень", і прочая, і прочая, і прочая. Усіж негаразди в економіці політиці списувались на дії ворожих елементів, які проникли, зачаїлися і тепер шкодять, шкодять і шкодять.

А ще негаразди через наші недоробки на місцях. Найперша, найбільша і найстрашніша недоробка та, що в Україні "проспали, проморгали національний ухил, очолюваний Скрипником, і націоналістичні переродження Скрипника". Друга недоробка – що запізнились у строках боротьби з націоналістичним ухилом в КП(б)У.

Не станемо стверджувати, що Косіор списав свою промову в Постишева, але останній говорив на з'їзді і так само гаряче, і про те ж саме, і тими самими словами: "...недогледіли діяльності націоналістичної контрреволюції", допустили "переростання діяльності націоналістичних помилок Скрипника в систему націонал-опортуністичних поглядів".

Чи не найбільший голодоморний кат України П. Постишев факт голоду заперечив зовсім. Мовляв, то був рік розгрому ворожих партії сил.

"Останній рік (мова йде про 1933 рік – *авт.*) був роком розгрому націоналістичної контрреволюції… І коли сказали: бий його, націоналіста, контрреволюціонера, бий цю наволоч, бий міцніше, не бійся, – ці активісти, партійці, комсомольці взялися за справу по-більшовицькому – і колгоспи пішли вгору".

Може, й не хотів катюга виказати своїх помічників, а таки виказав. Це "активісти, партійці, комсомольці".

І знову ні слова про злочин більшовизму на Україні, ні словечка про видушення краю голодом.

Тільки ж ні, словечко було. Уїдливе, ущипливе, цинічне: "Ми пішли на голод

свідомо. Але його жертвами стали нетрудові елементи і куркульство", – заявив на XVII з'їзді комуністів Ворошилов.

Так, так – на Україні, здається, якась там біда начебто була... Так у ній же винні самі селяни: розлінилися, розбур'янилися, зледащіли...

Вперше таку думку висловив нарком землеробства Я. Яковлєв на січневому з'їзді колгоспників-ударників. Говорячи про селян, він підсумував: "Своєю поганою працею вони покарали себе і уряд".

На червневому (1933 р.) з'їзді колгоспників-ударників "під Яковлєва" заспівав і Всеросійський староста М. Калінін:

> **"...Люди, які потрапили в біду через нестачу хліба, виявилися в цьому скрутному становищі не через поганий урожай, а тому, що лінувалися і не хотіли чесно трудитися щодня".**

Запитати б оцих політичних брехогубів: чому ж тоді вимирали сім'ї, які виробили дві, а то й три річних норми трудоднів?

Наведемо факти, викладені секретарем Дніпропетровського обкому партії М. Хатаєвичем у листі до ЦК ВКП(б) 3 березня 1933 р.:

> **"Семья Младенова – 3 трудоспособных. Один тракторист, старик и старуха – имели 610 трудодней, получили 433 кг хлеба, из них 328 кг мукой на руки, 86 кг печеным хлебом во время общественного питания. 31 января умер сын-тракторист 29 лет. 19 февраля умер старик, 53 года. Семья Дылова – 3 человека, 2 трудоспособных, имели 701 трудодень, получили на руки 247 кг мукой и 230 кг печеным хлебом в порядке общественного питания. 10 февраля умер старик 55 лет, 12 февраля – старуха 55 лет и 23 февраля – дочь 12 лет. Семья Шадлай – 9 человек, выработали 922 трудодня. Получили… 933 кг. Лежат опухшие…"**

Причина смерті цих людей, як бачимо, не лінь. Причина та, що все ними одержане за роботу в колгоспі "буксирні бригади" відібрали в "госфонд". А заодно забрали й те, що вродило на власному городі.

Кат України Каганович – той висловився ще конкретніше: селяни винні в тому, що погано пололи бур'яни, і поля заросли бур'янами.

Пам'ятаєте ленінське повчання: "Мы потом на них и свалим". От і почала партія звинувачувати голодоморі самих селян. Голова уряду України Влас Чубар теж таврував потерпілих від голодомору. У виступі на XVII з'їзді ВКП(б) (січень 1934р.) він сказав: "Радянська Україна є єдиним з осередків особливо гострої класової боротьби і затятого опору…, що тривають усередині країни, а також сил, що їх міжнародна контрреволюція штовхала проти соціалістичної розбудови. Приклад Радянської України за минулі роки (1932-1933 рр.) надзвичайно повчальний". Одним словом: селяни самі винуваті, що чинили опір визиску влади.

Із цього випливає, що голод виник майже "по просьбе трудящихся", і покарав він тільки лінивих.

Лінивий – це, зрозуміло, той, хто погано працював у колгоспі і мало виробив трудоднів. Мало – це значить менше одного трудодня в робочий день. Отже, менше 220 трудоднів. Така думка зафіксована і в приватному листі того часу:

“Основная масса голодающих– это единоличники и колхозники, имеющие мало трудодней. Правда, в некоторых местах голодаюти колхозники, имеющие 500 трудодней... В большинстве случаев страдают дети и старики”.

500 трудоднів– це дворічна норма виробіткурядового колгоспника. Та справа булаенасправді не в виробітку, не в кількості трудоднів, а в тому, як вимела “червона мітла” селянські припаси. Там, де до тла, – там і голод. І до чого тут кількість трудоднів, коли все видане на трудодні все одно забрали. А тоді ще й забрали вирощене на власномугороді

Сталінська теза про лінощі селянина, про саботаж і про ініціативутрудящих булапідхоплена офіційною історіографією. В “Короткомукурсіісторії ВКП(б)” розбій більшовизму на селі справді показаний як на прохання трудящих. Ось слова Сталіна з того курсу:

“Селяни зганяли куркулів із землі, розкуркулювалиїх, забирали худобу машини і вимагали від Радянської влади арешту і виселення куркулів”.

У книзі “Классовая борьба в начале НЭПа” (Л., 1964 р.) І. Трифонов підбив такий підсумок:

“...події 1932 рокудали добрий урок колгосникам”, “куркульський саботаж урожаю призвів до нестачі харчів”.

Бачите, як мудро: не голодомор, а всього-навсього “нестача харчів”. Не мільйонні жертви, а всього-навсього “добрий урок” колгоспникам. Не розбій властей у селянській хаті, а “куркульський саботаж”. До того ж хитромудре словосполучення: “куркульськийсаботаж урожаю” – якесь воно високозанудне і незрозуміле. Єдине, що ясно, – автор, як умів, ховав правду про геноцид.

Ховав, бо знав настанову Сталіна:

“Скільки разів я вам казав, – робіть, що хочете, але не залишайте документів, не залишайте слідів”.

(Й. Сталін, т.13, с.18).

Частково приховував правду про голод і сам народ: зі страху, із народної мудрості, як вижити в томурозгулі компартійноїреакції.

Пам’ятаються домашні балачки за 1933 рік: пошепки, з оглядкоюна двері, з обов’язковою засторогою: “Та дивись мені десь не ляпни, бо тільки батька й бачили. Та й ти вже он який лобуцай, загребуть– і сліду не залишиться”.

Творця голоду– Сталіна інакше й не називали, як “Йоська” і “Ярижник”. У той же час портрет того ярижника в хаті висів. Старші казали: “Нехай теліпається, а то ще причепляться – чого немає”.

Говорити про голод боялись із гіркого досвіду. Не довіряли ні сусідам, ні знайомим, ні шкільним учителям. Навпаки, домашні підказували: “з вчительками не пащекуй, знаємо таких. Хто ж іще, як не вони, цілі виводки комсомоліїпо людських горищах водили? Он і за Чупахівкою, і в Писарівці “витягли в дітей язика”, а тоді й здали в ДПУ. І не тільки дітей, а й батьків їхніх, і всіх родичів на Соловки спровадили. Отож табличку множення, чи там правило яке вивчи, одтарабань вчительці буква

в букву, а як будепитать, чого воно отак, а не отак – мовчи, свого не вставляй, бо з твоєю головою в таке влипнеш... А як уже наполягатиме, так кажи – все це од того, що про нас, піонерів, піклується рідна комуністичнапартія та радянський уряд, і завдяки такомутеплому батьківськомупіклуванню всі ми, ленінські піонери, маємо щасливе дитинство і прекрасне світле майбутнє. Запам'ятав? Ні? Так от спочатку вивчи оце, а тоді вже вчи свого суфікса".

Батько мав рацію. Йому, очевидно, було відомо, як у селі Солдатське на Великописарівщині директор школи "здав" у ДПУ трьох кращих учнів школи – Тихона Панова, Дмитра Рокитіна та Івана Панова за те, що Тихін написав вірш "Голод", а друзі схвалили його. Директор замість застереження хлопчакам, вочевидь, за порадою органів, "оформив" учнів "у підпільну організацію", а потім здав їх у ДПУ.

Тихін Панов бувне одиноким у своїх віршованих протестах проти голодоморної політики партії. Подібним віршем на цю біду відгукнувся і В.К.Цигикало. Його вірші буливилучені органами ДПУ, а автор покараний. Нині ці вірші зберігаються в справі Державного архіву Сумськоїобласті. Подаємо один із них, не змінюючи мови автора:

СУПЕРФОСФАТ

Комуністи– люди умні–
Всех людей загналі в труни,
Математику добре знають –
Точноплани іскладають.

Їм нужно біло план сложить,
Скольколюдей в труну вложить.
А кто-то из них узяв ошибся
І на вред ето зробив.
Он сложив на ето план,
Но в томувийшов обман.

Люді стали вмірать безпланово.
Контрреволюція! – кричить Сталін.
Трупи збирать некомуневмог било
Нікто не мог управіться
Прийшлось Красной Армії
На цю роботуодправится.
Наделі мазки, бо дишать нечим,
А оні ж ледь ще живи
Стягли в купи усі трупи
І почали їх палить на попел.
Комуністи– люди умні,
Оні знають, что робить
Із людей голодомморених

Оні зробили суперфосфат.

Плата за такий вірш була одна – табори Гулагу. Така ж доля спіткала і рябущанина Григорія Арсентійовича Бурика. Хлопець написав вірш про голодомор 33-го року. Прочитав його товаришам. Знайшовся донощик. Мало того, що автора вірша було виключено з педтехнікуму його ще й засудили як ворога народу і спровадили в колонію суворого режиму. Саме тому на вимогу вчительки розшифрувати, чому "п'ять у п'ять будедвадцять п'ять", мене поривало дати єдино вірну відповідь: "Тому що про нас піклується рідна комуністичнапартія і ми, майбутні комсомольці, її не підведемо".

Пропонуємо читачам такий документ:

" Утверждаю:
Прокурор Сумской области
Государственный советник
юстиции III класса
Г. Ясинский (підпис).
25 октября 1961 г.
Постановление
(В порядке ст. 386 УПК УССР)
21 сентября 1961 года гор. Сумы

Помощник прокурора Сумской области по надзору за следствием в органах госбезопасности, младший советник юстиции Сницар, рассмотрев заявление Бурика Григория Арсентиевича, ходатайствующего о реабилитации, изучив архивно-уголовное дело №2152 по его обвинению,

Нашел:

27 августа 1937 года спецколлегией Харьковского областного суда по ст. 54-10 ч. 1 УК УССР были осуждены:

1. Бурик Григорий Арсентиевич, рождения 8 января 1920 г., урож. и житель села Рябушки Лебединского района Сумской области, из крестьян-колхозников, б./парт., украинец, образование низшее,

(В іншому документі написали, що Бурик – уродженець х. Костів Лебединськогорайону – *авт*.)

холост, не судим, до ареста – студент Лебединского педтехникума.

Осужден к 3 годам лишения свободы.

2. Пономаренко Прокофий Демьянович, 1917 года рождения, урож. с. Артеморястовки Тростянецкогор-на, житель г. Лебедина Сумской области, из крестьян-колхозников, украинец, б/парт., не судим, до ареста – студент Лебединского педучилища.

Осужден к 2 годам лишения свободы.

Определением Верховного Суда УССР от 19 сентября 1937 г. приговор оставлен в силе, а кас. жалоба Пономаренко без удовлетворения. Бурик кас. жалобы не подавал (л.д. 91).

Бурик и Пономаренко, согласно приговору суда, признаны виновными в том, что в июне 1937 года Бурик составил антисоветское стихотворение, направленное против одного из руководителей партии и правительства. Продиктовал это стихотворение Пономаренко, а последний его записал, а затем уничтожил. Также Бурик сложил антисоветское произведение "Домовина", в котором в антисоветском духе толковал продовольственные трудности, имевшие место в 1933 году. Это стихотворение давал читать студентам педтехникума.

Бурик и Пономаренко в антисоветском духе высказывались о мероприятиях партии и правительства в отношении колхозного строительства и крестьянства. (Из приговора л. д. 69-70).

Это обвинение судом было основано на признании Бурикомиа Пономаренко своей вины в судебном заседании, а также на показаниях свидетелей Свинаренко, Баланюка и Подольского и вещественными доказательствами (блокнотсо стихотворениями).

Как усматривается из материального дела, преступление, совершенное Буриком и Пономаренко, квалифицированы правильно, мера наказания соответствует содеянному, оснований для пересмотра приговора в отношении Бурика и Пономаренко не имеется.

Руководствуясь ст. 386 УПК УССР,

Постановил:

Дальнейшее производство по заявлению Бурика Григория Арсениевича прекратить. В удовлетворении его ходатайства отказать, о чем ему сообщить. Оснований для пересмотра дела в отношении Пономаренко также не имеется.

Дело сдать в архив для хранения.

Пом. прокурора области по надзору за следствиями в органах госбезопасности

младший советник юстиции В. Сницар".

У "Домовині"є такі слова:

"Нащо здалися чорні очі
Все'дно в степу їм помирать.
Сідає ворон серед ночі
На труп померлого клювать.

Біжать он ситії собаки,
Вмирать не хочуть, а беруть
Останню крихту у каліки
Й до себе у карман кладуть.

Копійкувізьме у вдовиці,
Другу – в голодноїсестриці.
В старих, голодних, що сидять,
Рядно й подушкутреба взять.
А він "одіт і сит" тепер,
Хіба йому до того нужно,
Що жити так погано й скучно.
Що хтось із голодупомер.
Цього не хоче він і бачить,
Що бідний люд ледь-ледь маячить.
По селах люди бур'ян сушать –
Усе на завтра, на харчі,
Одне одного б'ють і душать
Удень, все дно, чи уночі.
А завтра смерть його чекає,
І він із стогоном вмирає,
І зараз крик той мені чуть,
І зараз сльози ще течуть,
Як я згадаю дні сумні.
Бо правда, люд! Брехать не буду
Й цього повік вже не забуду
Що бачив, й що буломені.

Сердитий вітер скиглить в полі,
А з ним разом заплакали люди,
Що до кладбища купою йдуть,
За плечима у мішках несуть
Дітей своїх. Ті плачуть, б'ються
Із смертним криком, мов сміються.
З дірок голівки висувають
Одно за одним. Боже мій!
Зглянься, батьку! То ж син твій!
Вони у тата хліб прохають,
Бо голод мучить. Люд іде...
До гроба смерть усіх веде.

***

Де може батько хліба взяти
Для себе і сім'ї його?
Кудипіти хоч попрохати
Шматок черствий? Він свого
Життя не шкодить у блуканні
По селах. Там за річкою, в долині
Не раз доводилося спать.
Бо гірко хліб чужий шукать.
Скрізь люди ходять помарнілі,
Шукають хліб. Не у хатині –
Сидять старі у сірячині,
З нужди і праці зголоднілі
І смерть чекає всіх одна:
"Коли ж до нас прийде вона?"
Під тином діти голод зносять,
Без батька, матері й рідні.
В прохожих з жалем хліба просять
Одне за одним – "це мені"...

Автор цієї книги з допомогою архівістів Сумського обласного управління СБУ та краєзнавців зібрав чимало матеріалів про життя і діяльність Григорія Бурика. Народився він у порядній сільській родині. Батько Арсентій та мати Ірина Михайлівна над усе цінували людяність і правду. В цьому ж дусі виховували сина та трьох дочок. У селі Рябушки, де жили Бурики, голодомор викосив половину люду. Не минуло те лихо і Буриків рід.

У Лебединському педтехнікумі, де навчався Григорій, студенти часто заводили розмови про злочин влади щодо українського села. Чи не найболючіше ця тема пекла душу Григорію. От і написав хлопчина про те лихо великого вірша-поему. Назвав її "Домовина". А ще написав докірливого вірша на адресу головного творця голодомору – Сталіна. Власне, не написав, а лише пошепки складав, а записав почуте його земляк

і побратим студент Прокіп Пономаренко. На горе, розмови про винищення України голодомі Григорій і Прокіп вели, не криючись, у широкому колі студентів. Знайшлись донощики і свідки "злочину" (їхні прізвища ми вже згадували у документі, підписаному молодшим радником юстиції В. Сніцарем). У чекістів закипіла робота, а далі арешти, обшуки, допити. На перших допитах студенти заперечували свій "гріх", та показання свідків, очні ставки зробили свою справу. А тут ще й "вещдоки" підкинули у вогонь сухого хмизу. Найвагомішим "вещдоком" була поема "Домовина". Виїзна сесія спецколегії Сумського облсуду 28 серпня 1937 року визначила міру покарання Григорію Бурику – 3 роки таборів, а Пономаренку – 2. По відбуттікари Григорій Арсентійович служив у армії, воював на фронтах Великої Вітчизняної війни (був старшиною в розвідроті), нагороджений трьома орденами та кількома медалями.

Уже давно відлунали салюти перемоги над фашизмом, а розвідник Григорій Бурик був ще потрібен армії і служив на території Німеччини.

Потім поїхав до дружини Анни Дмитрівни в містечко Ходорів (Дрогобиччина), куди направили її вчителювати. Ось тут і пригадали Григорію крамолу його колишніх віршів. Мазепенець – націоналіст, приїхав учителювати до таких же як і сам бандерівців. Довелось "втікати" в своє село Рябушки. Та й тут добра було мало: підозра, косяки поглядів... Це підтверджує і вищезгаданий нами документ 1961 року про відмову в реабілітації. Спочатку вчителював, а потім був обліковцем тракторній бригаді. Єдине щастя – вірна дружина і славні діти.

Як уже версталась ця книга, до нас із Києва листом обізвалась донька Григорія Арсентійовича – лікар Лариса Григорівна Тригуб. Вона надіслала кілька світлин, які ми й подамо в книзі. Нехай вони будуть світлою згадкою про добру людину.

С. С. С. Р.
Н. К. В. Д.
УКРАИНСКОЙ С.С.Р.
ДЕЛО № 9848
ТОМ №
Начато
Окончено
Количество томов

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

Документи із справи № 9848 на Бурика Григорія Арсентійовича та Пономаренка Прокопа Дем'яновича (центральний архів СБУ м. Київ).

Батьки Григорія Бурика Арсен та Ірина Михайлівна з онуками і невісткою.

Про приховування голодомору яскраво свідчить справа слідчого Київської обласної контрольної комісії, а згодом начальника відділу культури і пропаганди (культпроп) Ленінського районного партійного комітету м. Києва Дмитра Дмитровича Заволоки. Працюючи в органах влади і бачачи злочин держави перед своїм народом, Заволока свої думки з цього питання заносив у записник. В тому записнику є й такі слова:

"Ми ж самі собі плюємо в обличчя.., до досягнень додаємо "кладбище" людей, що довели до загину сотні тисяч, мільйони корів, свиней, овець. Треба бути перед собою відвертим, довела та система керівництва, яка панує сьогодні як державна, проти якої жодного слова ніхто не сміє сказати".

За це "кладбище" людей Заволока в 1936 р. був засланий у Красноярський край, в 1949 році арештований вдруге.

А коли в 1990 році постало питання про його партійну реабілітацію, то однопартійці цю справу облишили "через неможливість установити його долю".

Історикам відомий і такий факт, коли світила медицини В.Кочан і Б. Фабр на Всеросійському з'їзді епідеміологів сказали правду про голод, то їхні сліди загубилися у сибірських концтаборах.

"У багатьох селах люди поз'їдали собак, котів і навіть шкури та хомути. Почастішали випадки, коли батьки поїдають мертвих дітей і навпаки".

Ось така правда пролунала з уст вчених. Вона коштувала їм життя.

Подібна доля спіткала і Олексія Яковича Наливайка. Навчаючись у харківському вузі, він бачив все жахіття, яке творилося в столиці. З дому, і з села Омельник, що біля Кременчука, приходили теж сумні вісті. З голоду помер батько, ще раніше померла мати, селом од хати до хати бродила смерть. Вирішив кинути навчання і переїхати

Молоде подружжя вчителів: Григорій та Анна Бурики.

ближче до кордону, щоб при можливості перебратись у Західну Україну, де не було того лиха, що в Україні радянській. Покинувши Харків, заїхав у рідне село і вжахнувся – половина села була вже в гуртових могилах, а голод все косив і косив селянський люд. Почав вести щоденник.

Запис 28 квітня 1933 року:

> **"Внаслідок революційних заходів більшовизму, селянство, як основна маса української людності, зовсім зубожіло. Вірніш, воно повністю зруйноване. Воно не має жодної можливості заявити про свої вимоги. Як кажуть, мовчи та дихай. А то ще, як кажуть діти в школі: говорити тепер заборонено. Все спить, повите сумною завісою туману. Люд стогне і мовчить. А хто не мовчить, того б'ють і плакати не дають. Знищують як клас... Знайшов роботу вчителя в одному із сіл Балтського району. Вів українську мову та літературу. Втікав од лиха, а втекти не зміг. Голод в балтському селі гнітив учнів, гнітив і вчителя, з домівки од сестри Клави теж ішли невтішні вісті".**

Вразлива натура молодого вчителя шукала виходу з більшовицької прірви для себе, для учнів, для України. Шукала і не знаходила. А тут ще й арешти селян, запруджені людом тюрми, розстріли і голод, голод, голод. Не життя, а загачений тисячами смертей кошмар. 18 липня 1933р. Олексій Якович у щоденнику записав:

> **„Якісь дивні сни цю ніч снилися. Якимось чином я попав туди, де розстрілюють смертників. Велика якась площа. Вони, смертники, – щирий нарід український – построєні рядами. До них підсувають кати якісь щити, і чимсь гострим пронизують... Переді мною проходять двоє кремезних, мов Кармалюки, смертників... Один із них пропонує мені свій одяг. Я спочатку відмовлявся, а потім забрав. На цьому й прокинувся..."**

Живучи на чужині, вчитель не мав можливості з кимось поділитися думками та наболілим неспокоєм. Довірявся лише щоденнику, почав пробуватисебе в поезії. І хоч його вірші далекі від оригінальності, зате правди в них по вінця.

Запис у щоденнику 26 липня 1933 року:

> **„Сьогодні написав такого вірша:**
> **А чий то хлопчина обідраний, голий,**
> **Зморений голодом впав?**
> **Помер, – кажуть люди, - бідний,**
> **Він їсти прохав.**
> **Кого везуть на цвинтар тепер,**
> **Що ніхто і не плаче?**
> **Чийого батька син помер?**
> **Чиє тіло козаче?**
> **Кого ж то так тяжко доля кара?**
> **Чиє то все, чиє?**
> **Твоє, народе вкраїнський,**
> **Чуєш?! Твоє..."**

Запис у щоденнику зроблений 2 серпня 1933 року:

> **„Сів і написав такого вірша:**

Люба! Пора вставати.
Бригада іде до хати.
Будемо щиро прохати,
Та їм наказ: усе забирати.
Люба! Пора вставати,
Бригада вже у хаті".

Запис у щоденнику зроблений 19 липня: „Прочитав газету „Правда"... Їй би личила назва не „Правда", а „Брехня".

В № 185/5711 від 7 липня ц.р. вміщено таку статтю: „Голод и нищета в фашистской Германии". Мовляв, там голод, робітники бідують... Яка нечесність, яка брехня! Дуже багато „громких" слів і дуже мало хліба. Масове вимирання з голодуцілих сімей, руйнація господарства. Скрізь панує нечувана більшовицька реакція, всякий, хто десь словом обмовиться, тяжко карається: конфіскаціямайна, тюрма, заслання...

Я глибокопереконаний, що більшовизм будезнищено...

За кордон... А звідти приєднатися до боротьби проти більшовизму."

Запис у щоденнику 3 вересня 1933 року: „В махрово-більшовицькій газеті „Комуніст" № 212 від 28-го серпня ц.р. прочитав статтю „Зліт стерв'ятників". В ній брутальнолають український національно-визвольний рух за кордоном. Ганьблять на чому світ стоїть Скоропадського, Остряницю, Мазепу, Донцова і славну ідею УВО і СВУ. Всіх критикують, всі шляхи ганебні, лише один більшовицький, мовляв, вірний...

Хіба ж не більшовики призвели до голодовки цієї весни, хіба ж не через них вимерло 50% українськогоселянства?"

Таємниця вчителя тривала недовго. Поділився нею з „друзями" і невдовзі був арештований. В обвинуваченні читаємо: „... будучи націонал-фашистом, поширював ідею національного відокремлення України від СРСР, використовуючи для цього як книги контрреволюційногозмісту, вилучені з обігу, так і свої записи в щоденниках; перебував членом контрреволюційної організації, яка існувала в Харківськомуінституті профосвіти, звідки втік, уникнувши репресій за проведену контрреволюційнуроботу".

І вирок: 10 років далеких таборів. Вони й обірвали долю прекрасної людини.

(За матеріалами керівника прес-служби Служби зовнішньої розвідки України Олександра Скрипника).

Як карались навіть згадки про голодомор, добре засвідчує справа № 11024 із архіву Сумськогообласного управління СБУ. Ленінським чекістам стало відомо, що роменський тесля-чорнороб артілі "Фотохімпром" Остап Кубракта селянин-бідняк швець-чоботар Сергій Гайдай серед своїх сусідів говорили щось крамольне. Знайшлись і свідки злочину: Вакулевич, Дубик, Павленко, Цвик... Перший заявив, що чув, як Гайдай казав: „колгоспи – це кабала для селянства", „комуністив 1933 році спеціально влаштували голодовкудля народу, щоб побільше його вигубить", бо „влада у нас зараз жидівська, церкви позакривали, а синагоги залишили", „всі люди невдоволені, їм життя немає, живуть як худоба".

Про КубракаВакулевич засвідчив, що той говорив: „Почали запрошувати вступати до колгоспів– не ідуть. Тодідавай описувати все майно і в тюрму сажать..,

а не то й куркулемзроблять, вишлють і відберуть усе, от і мерли люди з голоду". А ще, мовляв, Кубракрозповсюджувавнаклепницькі чутки про те, що „коли він був на висилці, то там на відстані кількохкілометрів земля булазасіяна трупами висланих людей, які померли від голодута холоду".

Ілля Цвик добавив, що начебто чув від Курбака і такі слова: „У нас влада єврейська: вони, євреї, живуть за наш рахунок і п'ють нашу кров". А Гайдай буцімто очорнив мудруполітикубатька Сталіна і казав: „Сталін з нас штани зняв і ще зніме".

В провину Гайдаю булопостановлено навіть те, що його син Федір служив у війську гетьмана Скоропадськогоі загинув у бою під Семенівкою.

Щоб збільшити величину провини Кубрака, чекісти долучили до його справи й те, що він у розмові з сусідами висловив своє застереження про недовіру німцям та те, що ганив час за розгул нашіптувачів, картав існуючу виборчу систему. Ось начебто його висловлювання, взяті нами з протоколудопиту від 31 жовтня 1940 року:

„Хоч Радянський Союз і сильний, та німець також дуже сильний. В часи імперіалістичноївійни німці на наш один снаряд відповідали п'ятьма, тому і тепер довіряти німцям не можна".

"Тепер час такий: знай з ким говорить, інакше швидко підеш у собачий ящик".

„Раніше ми вибирали старшину і старосту, ми знали кого вибирали, а тепер пришлють чорти знають кого і що він за чоловік, – не бачу я народноївлади, народ збоку, а влада у євреїв".

У провину Гайдаю, крім антиколгоспних висловлювань, булодолученой таке:

„Я певен: Гітлер забере всю Польщу і піде війною на нас..."

А тепер нехай читачі подумки запитають себе: хіба не правду говорили Кубрак і Гайдай. Хіба „дружба" з фашистами не вилилася у мільйони і мільйони жертв? Хіба колгоспи не булиярмом для вільного і трудящогоселянина? Хіба Москва не стягла із України не тільки штани, а й сім шкур? Стягла.

Правда із вуст народу каралась жорстоко. Як не захищали Кубраката Гайдая селяни –

і Кирило Семенець з Смілого,

і Олександра Семенець із Ромен,

і Параска Вайль із Маршалів,

і Іван Марченко з Гринівки, –

ніщо не допомогло. Кубракаув'язнили на вісім років, а Гайдая – на чотири. Покарумали відбуватив таборах "у далеких місцевостях".

Той, хто хотів знати правду про голодіз письмових джерел, старався відкопати свідчення і не з прямих джерел, а, скажімо, із фактів безпритульності, як наслідку голодоморуі репресій. Ідучи цим шляхом, шукачі теж впиралися в глухий кут. Скажімо, Велика Радянська Енциклопедія дає величезний матеріал за безпритульність у двадцятих роках. Розпочався її ріст з початкомгромадянськоївійни і досяг 6 мільйонів по Союзу. Безпритульність в 1933 році на Україні теж була архівеличезною. Та в "енциклопедії" про це ні слова. Лиш сором'язливо зазначено, що до середини 30-х років ця "проблема була в основному ліквідована".

Пізніше вже стало відомо, що безпритульних було стільки, що відповідні установи не могли їх усіх прийняти. 75 процентів серед безпритульної дітвори

становили селяни. А коли таємне стало явним, його треба булоякось “пристойно” обгрунтувати: пояснити, що скоїлось, назвати, скільки дітей втратили батьків, висвітлити причини тої втрати.

Гідно шануючи вчення “вождя”, що ото “потом на них и свалим”, більшовицька влада швидко знайшла винуватця. Як і слід було сподіватись, творцями безпритульності виявились... куркулі. До того ж, зробили вони таку масштабну безпритульність зловмисно, щоб повалити ідейні підпірки радянської влади і роз’їсти державу, зубами куркуленят потрощити всі продовольчі запаси першої країни перемігшого соціалізму. Цю глибокомудру думку підкинув ідеологічним фронтовикам сам Павло Постишев на засіданні Політбюро ЦК КП(б)У.

Головне – аби був кинутий клич, названо орієнтир. А якщо ще й прямо вказано на ворога, то тут ідейний фронт уже знав, як вести наступ. Ворог – ондечки! Хапай його!

В першому номері часопису “Коммунистическоепросвещение” читаємо:

> **“Деяка скрута в постачанні продовольством в певних районах країни була навмисне використана для збільшення числа бездомних дітей у містах... “Відправляйте дітей у міста і нехай держава потурбується про них у дитячих будинках..” Місцеві керівники народної освіти не завжди і не скрізь розуміли, що це ніщо інше, як трюк куркулів. Замість того, щоб протистояти йому, сільські працівники відчували до дітей жалість. Для них найпростіше і найлегше було збутися цих дітей і відправити їх до міста. Часто самі райвиконкоми і особливо сільради виписували дитині супровідні документи і відправляли їх в міські установи захисту дитинства. Місто приймало їх. Внаслідок – всі подібні установи були переповнені, створювалися нові, а вуличних сиріт не лише ставало менше, вони все продовжували прибувати...”**

Гадаємо, що читач сам розпізнає неправду, заховану під намистом благопристойних слів. По-перше, про яку скруту в постачанні продовольства збираються говорити автори такої тиради, коли взагалі ніякого постачання продуктів не було, а був, навпаки, грабунок продуктів у селянина!

По-друге, не треба маскувати масштаби злочину: не “у певних районах”, а по всій Україні і Кубані, тобто там, де проживали українці. Геноцид був влаштований саме для цієї нації.

Викликає сумніви концепція, що матері навмисне відправляли дітей-малоліток у міста лише для того, щоб збільшити число бездомних дітей у містах. Насправді, матері відправляли дітей лише в час безвиході, перед загрозою явної смерті дитини – в надії: може, хоч там виживе її кровиночка.

І зовсім це не трюк матерів-куркульок Це природний потяг матері до захисту дитини, збереження роду, збереження життя. Чи записана мати в графу “куркулька”, чи в графу “біднячка” – перед загрозою смерті всі вони рівні. Бо не графа визначає силу любові до дитини – визначає сама природа. Тождумка про “трюк куркульок” розрахована на простачка та ще на нижчесереднього складу розуму, “бійця ідеологічногофронту більшовиків”.

Разом з тим автори часопису, самі того не бажаючи, видали й приховану правду. Правду про те, що “міські установи захисту дитинства” “були переповнені, створювалися нові, а вуличних сиріт не лише ставало менше, вони все продовжували прибувати”. Керуючись настановами Леніна, партія “побачила” в куркуляхне тільки творців безпритульності, а й голоду. Про це на всю Україну сповістив сам секретар ЦК КП(б)У С. Косіор: “Куркулі хочуть задушити радянський уряд кістлявою рукою голоду..” І тут же поклявся: “...Ми перекинемо кістляву руку голоду на горло куркуля”.

Про кістляву руку голоду на горлі уряду генсекові говорити, мабуть, булоб не варто, бо уряд не голодував. Та й про кістляву руку куркуля – теж обман. Українськесело голодомвидушив більшовизм. (Ох, як це по-ленінськи. Пам’ятаєте: “мы потом на них и свалим”).

Приховувачі голодузавжди апелювали до фактів “піклування партії та уряду” за свій любимий народ. Називаються цифри, документи, зокрема те, що вже 25 лютого 1933 року постановою РНК СРСР і ЦК ВКП(б) Україні виділялась субсидія в 20 мільйонів пудів зерна. А з 15 березня того ж року реквізицію хліба в населення взагалі припинили. Що ще 19 січня 1933 року практика продрозкладок (проіснувала

три роки – 1930, 1931, 1932 р.) була замінена зерноподатком(брався од кількості землі). А в середині лютого того ж року Постановою РНК Союзу в деяких областях України дозволялась торгівля хлібом.

На доказ "великої гуманності більшовицької партії щодо України" приховувачі голодоморусисували навіть факт призначення секретарем ЦК КП(б) У Постишева. Мовляв, бачите, як Україні дуже повезло, що її ощасливила ось така мудра, творча і любляча український народ людина. І наводять тому докази: Постишев носив українську вишиванку, він дозволив влаштовуватиноворічні ялинки, а до нього це категорично заборонялось. Він дозволив бібліотекам мати казки Андерсена, а раніше вони вважалися ідеологічношкідливими. Він клопотався про створення фонду дитячої допомоги. Він плекав молоде покоління для молодої оновленої України (оновленої чим – голодом?), національної за формою і соціалістичної за змістом.

Партійна вертикаль так була нашпигована і задурманена ідеологічною брехнею, так була настрахана потаємними підозрами, що навіть її вершина боялася правди. Тепер нам відомо, що й у роду генсека Горбачоваз голоду померли три брати. Признався генсек про це вже як не був генсеком. А до того і йому було лячно про це говорити, хоч колись із вуст партійного вождя і прорвалася думка про колгоспи, як різновид чи "систему кріпацтва".

Думається, що читачі самі збагнуть, якою любов'ю любили Україну її вожді: народною чи вовчою. В усьому іншому – докази правдиві, вірніш напівправдиві. По-перше, практика зерноподатку почала діяти вже з нового урожаю, як голод закінчувався.

По-друге, продаж хліба дозволявся тільки в двох областях України – Київській і Вінницькій, де того хліба вже давно не було і голод добряче викосив села.

Що ж до субсидій, то вони були в основному спрямовані на засів – 22,9 мільйона пудів. Фуражна позичка становила 6,3 мільйона пудів, а продовольча – тільки 4,7 мільйона пудів.

До того ж це – позички. Їх треба було повертати. Хлібна ж допомога становила лише 400000 пудів. І надана вона була зерном, награбованим під час розкуркуленнята грабежу на Україні. Виходить: нашим салом по наших губах, а ви ще й дякуйте за те помазання.

Ні-ні, "реальна" продовольчадопомога справді була. Скажімо, на засіданні Раднаркому України 1-го червня 1933 року було вирішено відпустити для громадського харчування аж (!) 100 тисяч банок консервів та 50 тонн круп. Ця милостиня уряду була розподілена Раднаркомомпо областях. Харківській області дісталося 18200 банок та 7,5 тонн крупи. Цебто по одній банці на 350-400 жителів і значно більше, ніж по три крупинки на одного ще живого голодуючого І становила близько 200 грам на одного мешканця України.

Що ж до ялинки та казок Андерсена, то це правда. Тільки ж дозволом читати казки ніяк не компенсуєшмільйонних жертв України.

Спираючись на ці немічні і облудливіцифри, ідеологічніписаки твердили своє: "Тільки з допомогою партії Україна подолала створюваний куркулями голод". Спливали десятиліття, та партія булапослідовною в своїй брехні. У виданні Академії наук УРСР "Сільське господарство УРСР" (Київ, 1958 р.) читаємо: "Беднейшие

представители крестьянства были обречены на массовое вымирание. Но этого не произошло, потому что советская власть пришла на помощь крестьянству Украины". Як бачимо, 10-14 мільйонів смертей – це ще не "массовое вымирание". От коли б в один день всі 35 мільйонів вилягло, ото б інша справа.

Благодійні товариства вільного Заходу, громадські організації, історики уже надрукували ґрунтовні дослідження про геноцид на Україні. У Нью-Йорку вийшов том документів про голодомор, в Англії видрукувана книга Роберта Конквеста "Жнива скорботи". Конгрес США утворив спеціальну комісію з розслідування Голгофи України. Очолив її доктор історії, професор Джеймс Мейс. Комісія дійшла висновку, що більшовицька система умертвила третину селян України тільки за те, що вони хотіли залишитись вільними людьми, хотіли залишитись українцями, бо якраз село булоносієм національного менталітету. Практику державного будівництва в Радянському Союзі комісія визнала антигуманною, тоталітарною, терористичною.

В 1982 році на Міжнародній конференції з Голокосту в Тель-Авіві вищезгадуваний професор Українського дослідного інституту при Гарвардському університеті першим серед дослідників голодомору 1932- 1933 років назвав це лихо спланованим геноцидом, вчиненим з метою "знищення української нації як політичного чинника й суспільного організму".

Одночасно комісія засудила і дії американського уряду, який, маючи достовірну інформацію про більшовицький геноцид на Україні, не тільки не вжив відповідних санкцій проти Радянського Союзу, а й встановив з ним дипломатичні відносини.

Світова преса викривала кричущі факти геноциду на Україні. Уже світ встановив пам'ятник жертвам (Лос-Анджелес, 1983 р. Скульптор Тарас Козбур), а наш більшовизм стояв несхитною стіною – ніякого голоду не було. Та й не могло бути, адже засівна площа сільськогосподарських культур України становить одну п'яту частину союзної, на Україні висівається 70 відсотків союзної плантації буряків. Хіба міг бути там голод при ось таких показниках! Була лиш переможна хода соціалізму на селі, булоневпинне зростання добробуту колгоспника. А розмови про голод – то вигадки українських буржуазних націоналістів.

Саме так стверджувала "История Украинской ССР", видана в 1984 році. Світ розшукував якогось там поліцая, що був причетний до розстрілу котрогось з громадян під час війни. Його знаходили і судили правим судом. А поруч на народному горі жиріла вбивця мільйонів українців – КПРС і не допускала щодо себе навіть єдиного слова осуду. Ні в шкільному підручнику, ні в слові лектора – жодного слова про геноцид з боку більшовизму. Навпаки, лиш одні вихваляння: вибудували, виростили, досягли, покінчили, перемогли. Ура!

Тих, хто згадував про голод, а тим більше, якщо збирав спогади свідків голодомору чи записав спогади свої, – влада карала нещадно. Під цю жидо-більшовицьку сокиру потрапила і наша землячка Олександра Миколаївна Радченко.

Народилась вона в 1898 р. у м. Охтирка в сім'ї помічника директора цукрового заводу. Закінчила семінарію, здобула спеціальну педагогічну освіту. З 1912 по 1937 рік вчителювала в селах Сумщини, потім працювала спостерігачем-метеорологом

на метеостанції в Тростянецькомурайоні. З 1940 року проживала в м. Качуру-Мари на Буковині, ростила трьох дочок: Елізу, Віру, Діну.

В 1941 році була арештована румунськими окупантами. По звільненні переїхала жити у м. Городокна Хмельниччині, де її чоловік влаштувався на роботу в Городокськенадлісництво.

24 серпня 1945 р. булаарештована місцевим відділомНКВС, звинувачена у співробітництві з фашистами і засудженана 10 літ таборів. Покарання відбувалав Тайшетлазі (Сибір). Померла землячка 14 лютого 1965 року у Волчанську на Харківщині, не доживши 26 літ до своєї реабілітації.

А вина всьому – співчуттяжінки до розтерзаного владою селянства. Вона з 1926 року вела щоденник, який згодом став "вещдоком" і обійшовся жінці у 10 років каторги з ярликом "ворога народу". Відомо 6 зошитів щоденника. Три з них охоплюють 1930-1934 роки. Олександра Миколаївна записала: "Я присвятила щоденники своїм дітям, щоб вони через 20 літ їх прочитали і побачили, як страждав і стогнав народ, який був страшний голод... Діти не повірять, що такими жорстокими методами будувалисоціалізм на Україні. В 1930-1933 роках український народ переживав жах".

Невідомо, з яких розрахунків жінка назвала число голодних смертей у 1933 році – 6 мільйонів.

Ось деякі рядки з її щоденника: "Лице цього чоловіка булозабрезклим від голоду.

Кілька день тому приходив робочий Коник – лице уже розпухло, руки пухлі, каже, що ноги важкі. Спокійно приготувався помирать... "Дітей жаль, – каже. – Вони нічого не розуміють– не винуваті". Дещо дала йому".

"В неділю прийшла з повними відчаю і молитви очима жінка священика Помодиновського. Вона принесла плюшеву скатертину, зовсім гарну, і просила за неї 2 пуди буряків. Я дала, що могла до буряків, хотіла скатертину не брать, та вона каже, що її ніхто не хоче брать, нічого не дають, вона нікому не потрібна.

У них вдома 4 чоловіки. Що будез ними? І взагалі, що будез мільйонами людей?"

"Люди помирають по кілька чоловік щодень, і це по всій Україні".

"В Харкові твориться жахіття голоду. Крадуть дітей і продають ковбасу із людськогом'яса. Заводять обманом дорослих людей (частіше повних)... Навіть в газетах про це писали, заспокоюючи, що заходів вживають, але діти пропадають".

"Був директор Калнін Я.Я. і з захопленням заявив, що знайшов "лишній" хліб у службовців, що віддасть їх до суду. Всі, хто мав хліб, не одержать пайка. Він обурювався. Я спокійно стала доказувать, що лісники служать не за 50 крб, які нічого не варті, а за 1/2 гект. городу, що якщо у них відберуть хліб, то багато хто кине службу.."

В 10 томах виклали науковціісторію України, десять томівправди, напівправди та брехні і жодного слова про штучний голодомор. Навпаки: обман і словоблуддя, словоблуддяі обман. Замість гіркої правди лише величальна партії та уряду, лише постанови, рішення й ухвали з'їздів, партконференцій і нарад. І все це піднесено, гордо, з пафосом:

"В січні 1930 р. ЦК КП(б)У прийняв постанову "Про заходи проти куркулів", в якій запропонував партійним організаціям негайно розпочати підготовчу роботу з бідняцько-середняцькими масами, щоб через 2-3 тижні приступити до розкуркулення". Гортаєш сторінки "Історії...", а там знову: "Про темпи колективізації...", "Нова класова політика партії...", "Про боротьбу з викривленнями..." І жодного слова про руїну України, про мільйони і мільйони голодних смертей.

Голодоморні злочини більшовизму найперше почала розвінчувати українська преса в часи німецької окупації. Газети друкували спогади свідків голоду, повідомляли про відкриття першого в Україні пам'ятника жертвам голодомору Він був відкритий у липні 1943 року в селі Марченки на Миргородщині. Газета "Сумський вісник" за 23 липня 1943 року писала: "В середині села поставили великого з міцного дубу хреста. Навколо могили посадили селяни червону калину, уквітчали хрест великим вінком із квітів".

І ось невеличка щілина до правди: генеральний секретар ЦК КПУ В. Щербицький у святковій промові до семидесятиріччя радянської влади змушений був вицідити крізь зуби першу згадку про голод 1933 року і вказав на його причину — неврожай. Отже, партія визнала: голод-таки був. Що ж до причини, знов злукавила. А на запитання, чому стільки десятків літ затаємничувала голод, відбулася мовчанкою.

Створювались різні комісії, вони висвітлювали "деякі перекручення в заготівлі хліба", розвінчували "саботаж куркулів", а тоді знов доплюсовували "неврожай" – і виходила скалічена напівправда. І тільки після національного і політичного пробудження України, після могутніх ударів на сполох громадських організацій і, зокрема, Руху, компартія змушена була прийняти постанову "Про необхідність поглибленого вивчення та об'єктивної оцінки деяких сторінок історії компартії України 30-40-х і початку 50-х років". Робота ця доручалась Інституту історії компартії України, вченим Академії наук УРСР, Міністерству освіти України та Мінвузу республіки. Але й на цей раз правда була сказана не вся. Дослідники голодомору дійшли висновку, що "безпосередньою причиною голоду на початку 1930-х років у республіці стало примусове, з широким застосуванням репресій, проведення згубної для селянства хлібозаготівельної політики". Вчені вказали і на винуватців голоду: Сталіна, Молотова, Кагановича, Косіора, Чубаря, Постишева... Не вказали лише на одну "дрібничку" – що звірства згаданих катів були виплекані самою ідеологією, більшовизмом, його людиноненависницькими постулатами.

Одним словом, правда про голод говорилась з певною острашкою. Радянські історики, які слугували не історичній правді, а сумлінно виконували посадові обов'язки, в кращому випадку "не помічали" "дисидентської теми", а то й кидались на захист завченої неправди.

Приперті до стінки правдою народної пам'яті та архівними документами, жируючі на більшовицькій ідеології, зрештою, здали одну лінію своєї лжеоборони і визнали факт голоду. "Так, так, якісь там "хлебные затруднения" в деяких районах начебто були. Але ж не геноцид. Був звичайнісінький голод, яких в історії народу

було багато. Просто так вийшло. От і все". На виручку ожирілих кинувся навіть столичний мер: "При чем здесь геноцид? Голоди все".

В людському розумінні, голод – це наслідок якогось непередбаченого лиха. Тожі запитуємо чужого мера і своїх "меринят":

– Невже в 1932-1933 роках українські поля випалила засуха?

Та ні, дощів вистачало.

– Тоді, може, українські степи затопила небачена досі повінь і замулила достиглий урожай?

Та ж ні. Урожай визрів добрий.

– А може, ті достиглі ниви витоптали танки та тягачі, боронячи землю від ворога у війні лютій?

Та ж ні. Ніякого ворога на наших полях не було.

– А може, то каміння Божої кари впало з неба і знищило хлібні ниви, тим самим посіявши голоду краї?

Знову – ні!

То з чиєї ж тоді волі гинула Україна?

А щодо "просто так вийшло..."

Оті близько 100 тисяч українських родин, вивезених на лісоповали тайги і шахти Воркути... Вони що, добровільно покинули рідне село і з радістю поїхали гатити своїми тілами північні болота? Що? Знову "так вийшло"?

А оті завезені з Московщини в Україну 112 тисяч багнетів репресивного матюкливого апарату для видушування нашого селянства... Вони що? Самі ненароком завезлися? Невже і це "так вийшло"?

А оті зруйновані бідняцькі двори... Ні-ні, не куркульські, не заможницькі, а бідняцькі (таких півсела було)... Їх що? Представники якоїсь південно-африканської влади руйнували чи, може, радянсько-більшовицької? Що ? І тут хтось скаже: "Ну, так вийшло..."?

А оті загороджувальні загони на кордонах України, які не допускали ні виїзду за межі республіки, ні ввозу хліба в Україну.. Це що, знову само так вийшло?

А ота відмова від допомоги селян Західної України.. Понад мільйон центнерів зерна зібрали брати в допомогу голодуючим у Великій Україні. Чому Кремль відмовився від тієї допомоги? Це що, знов "так вийшло"?

А приховування більшовицькою партією факту голодомору і його наслідків?..

Ні, чужі і доморощені підбріхувачі, знайте: причина голодуодна – сплановане жидо-масонським керівництвом більшовицької партії нищення українського селянства, як генетичної основи українського народу через розбій хлібозаготівельних бригад , через депортації, тюрми, розстріли. Назва цього злочину одна – геноцид.

"1 листопада 2007 року 34 сесія Генеральної конференції ЮНЕСКО, в складі якої представники 193 країн, одноголосно затвердила резолюцію про увічнення пам'яті жертв голодомору в Україні. Втім, у її тексті не означено, що це був геноцид проти українського народу". З такими повідомленнями вийшли центральні газети України.

Знайшлися сили (держави), які ніяк не хотіли і не хочуть визнати те лихо

геноцидом. Московські політики аж руками замахали, – голод, мовляв, був не тільки в Україні, а і в Росії – на Кубані. Вірно, був і там, бо Кубань теж була заселена українцями. З українськими козаками-кубанцями розправа була не згірша, ніж з українцями Центральної України. Давайте перечитаємо бодай кілька пунктів Постанови ЦК ВКП(б) та РНК Союзу РСР від 14 грудня 1932 року:

"4. Ввиду ...отсутствия революционной бдительности ряда местных парторганизаций Украины и Северного Кавказа, в значительной части их районов контрреволюционные элементы – кулаки, бывшие офицеры, петлюровцы, сторонники Кубанской Рады и пр. сумели проникнуть в колхозы в качестве председателей или влиятельных членов правления, счетоводов, ... в сельсоветы, земорганы...

ЦК ВКП (б) и СНК СССР обязывают ЦК КП(б) У, Севкавкрайком, СНК Украины и Крайисполком Севкавкрая решительно искоренить эти контрреволюционные элементы путем арестов, заключения в концлагерь на длительный срок, не останавливаясь перед применением высшей меры наказания к наиболее злостным из них.

5. ...злейшими врагами партии, рабочего класса и колхозного крестьянства являются саботажники хлебозаготовок с партбилетами в кармане... По отношению к этим перерожденцам и врагам советской власти... ЦК и СНК обязывают применять суровые репрессии, осуждение на 5-10 лет заключения в концлагерь, а при известных условиях – расстрел.

7... а) выселить в кратчайший срок в северные области СССР из станицы Полтавской (Сев. Кавказ), как наиболее контрреволюционной, всех жителей и заселить эту станицу добросовестными колхозниками-красноармейцами, работающими в условиях малоземелья на неудобных землях в других краях, передав им все земли и озимые посевы, строения, инвентарь и скот выселяемых...

б) арестованных изменников партии на Украине, как организаторов саботажа хлебозаготовок, бывших секретарей райкомов, заврайзу, предрайколхозсоюзов, а именно: Ореховский р-н – Головина, Пригоду, Паламарчука, Ордельяна, Луценко; Балаклейский р-н – Хорешко, Ус, Шишмана; Косовский р-н – Яременко; Кобелякский р-н – Ляшенко; Больше-Токмакский р-н – Ленского; Козаченко, Дворника, Зыка, Долгова – предать суду, дав им от 5 до 10 лет заключения в концентрационных лагерях.

в) всех исключенных за саботаж хлебозаготовок и сева "коммунистов" выселить в северные области наравне с кулаками.

г) ...изгнать петлюровские и другие буржуазно-националистические элементы из партийных и советских организаций, тщательно подбирать и воспитывать украинские большевистские кадры...

д) немедленно перевести на Северном Кавказе делопроизводство советских и кооперативных органов "украинизированных" районов, а также все издающиеся газеты и журналы с украинского языка на русский, как более понятный для кубанцев, а также подготовить и к осени перевести преподавание в школах на русский язык... срочно проверить и улучшить состав работников школ в "украинизированных" районах.

е)... предоставить тт. Косиору и Чубарю право приостановить снабжение товарами особо отстающих районов впредь до окончания выполнения хлебозаготовительного плана.

Председатель СНК Союза ССР В.Молотов (Скрябин).

Секретарь ЦК ВКП (б) И.Сталин".

Щоб читач не подумав, що рішення партії були тільки для острашки, ми нагадаємо, як їх втілювали в життя. На Кубані були вчинені масові розстріли, населення виселялось в північні райони Росії, українськістаниці булоперейменовано. Скажімо, із станиці Полтавської (в свій час булазаселена в основному вихідцями з Полтавщини) булодепортовано 20 тисяч жителів. Їх вивезли на Північ та в Сибір, тисячі полтавців булорозстріляно.

Назва цього злочину – геноцид. Одночасно з голодом, депортаціями, розстрілами булорозгорнутоцькування українськоїкультури, духовності, мови. На чолі нищителів, крім уже нами згадуваних, стояв кремлівський виводок із Бронштейнів, Кагановичів, Олінтерів та інших "товарищей".

Два останні очолили кампанію наступу на українську мову і заходились зближувати український правопис з московським.

Сталін телеграмою в Українуприпинив так звану українізацію, започаткував боротьбуз "новим національним ухилом". В життя нахабно втискувалось єзуїтське кредо більшовизму, висловлене слідчим Абрамом Брукомна процесі СВУ: "Нам треба українську інтелігенцію поставити на коліна, це наше завдання. Кого не поставимо – перестріляємо".

Назва цим діям – геноцид. Прикро, але не підтримали Українув домаганні визнати голодомор1932-1933 років актом геноциду і в Ізраїлі.

Ми розцінюємо такий акт, як боязнь, щоб Україна згодом не виставила претензій на відшкодуванняморальних і матеріальних збитків. Бо ми знаємо, яка влада булатоді в Україні– більшовицько-єврейська.

Та навіщо дивуватись чужинцям, коли свої, доморощені нащадки тієї влади, не тільки заперечують геноцид, але заперечують і сам факт голоду.

Партійна преса ("Комуніст України") зайняла позицію применшення і притінення голодомору Цифру жертв журнал назвав "не менше 3 мільйонів чоловік". Дивна статистика, бо і 7, і 12 мільйонів – це теж не менше трьох. Журнал зазначає, що голодбув справді штучним, але тільки до певної міри. Автори наче забули, що таке визначення абсурдне. Голод може бути або ж штучним, або ні. Трішечки штучним він просто не може бути.

Згодом, уже визнавши голод, партія вдалась до ще одного обману. Вона заявила, що голодстався в результатізавищеного плану хлібозаготівлі Ні, і зовсім ні! То високі плани хлібовикачки були доведені для того, щоб видушити Україну голодом. Тобтоголодомор наакція Кремля для України буласвідомою, продуманою, контрольованою і сповна втіленою. Ім'я їй – геноцид. А повна викачка хліба була лиш інструментомдля влаштування голоду.

На шлях приховування голоду і виправдання розбою більшовизму в описуваний період стала і багатотомна"История УССР". Згадуваний нами закон "про три колоски", за яким були розстріляні тисячі голодуючих, вона характеризує як такий, що допомігколгоспам очиститися "от кулакови других враждебных элементов, подрывающих общественное хозяйство "тихой сапой". "История..." запевняє нас, що, взявши на озброєння цей закон, органи радянської влади

“выступили, как активная сила в укреплении нового общественного строя на селе”.

І жодного слова про розстріли голодних дітей за цим законом, про тисячі судів над “розкрадачами” мерзлої картоплі на колгоспній ріллі, над збирачами колосків, над тими, хто одкопуваві їв колгоспну дохлятину.

Серед всевладних одбілювачів злочину більшовизму знайшлись і такі, що всю вину за голодоморсписали на Наркомзем України, який начебто весною 1932 року завищив прогнози урожайності. Тому були, мовляв, завищені й плани хлібоздачі. А коли держава з цією “махінацією” Наркомзему розібралася і весь Наркомзем засудили як ворогів народу, булоуже пізно, хліб уже був на зсипних пунктах, а мор уже викошував людей. Одним словом, винна “невістка”, але аж ніяк не партія (виконавець злочину) і не більшовизм (дороговказ партії).

У Києві відбувся міжнародний симпозіум “Голодомор-33”. В ньому взяли участь зарубіжніісторики: старший науковий співробітник інституту Гаррімана при Колумбійському університеті, голова комісії Конгресу США Мейс Джеймс, професор соціології Каліфорнійського університету (США) Лео Купер, професор Альбертського університету (Канада) Яр Славутич. За тридев’ять земель прибули вони в Україну, а свої “професори” (як справедливо зауважив дослідник голодомору на Україні М. Лисенко) “не знайшли можливості перейти через вулицю” і все продовжували і продовжували картати “неформалів” за “штучно вигадану тему неіснуючого голоду”, за те, що ті неформали прагнуть “лише очорнити нашу прекрасну дійсність” і “очорнити рідну комуністичну партію в неіснуючих гріхах”.

І це, мовляв, незважаючи на те, що партія докладала всіх сил, щоб подолати голод. Про подолання на загальнодержавному рівні ми вже говорили. На місцях “допомога” булатеж у формі відвертого глузування, булалише позірною акцією: питання розглядалось на якомусь засіданні, затавровувались “винуватці голоду–куркулі”, створювались різні комісії, їм доручалось “изучить вопрос о хлебных затруднениях” на місці. А вже потім, і то не завжди, видати для передовиків-ударників якусь дещицю зерна, жому, браги чи макухи. Це щоб селяни розуміли, як про них піклується рідна партія, ще рідніший уряд і великий друг усіх колгоспників Йосип Сталін.

Партія та уряд навіть допомагали селянам побороти голод. І наводять якісь приклади. Наведемо їх і ми.

Чи не “найщедріший” харчовий подарунок вимираючим селам вирішив зробити Роменський райвиконком. Рішенням від 20 травня 1933 р. він намітив створити “резервний харчовий фонд”. У постанові президії читаємо:

> **“Виходячи з того, що ряд сіл Роменського району: Хоминці, Глинськ, Андріяшівка, Перекопівка, Засулля, Процівка, Андріївка, Заруддя, Нова Гребля, Попівщина та ін., мають чималу кількість колгоспників та їх родин, пухлих від голоду, що загрожує зриву закінчення весняної посівкампанії та прополки буряків, президія РВК постановляє:**
>
> **1. Утворити районний харчовий фонд для допомоги колгоспникам в кількості 172 1/2 цнт...”**

Від себе додамо: це менше, ніж по 500 грамів на одного голодуючого Роменщини. В іншому документі– протоколзасідання бюро Середино-Будського райкомуКП(б)У від 25 травня 1933 року читаємо:

"Надати продовольчу допомогу в переведенні прополювальної та збиральної кампанії таким колгоспам..."

Називається 24 колгоспи і їхній хлібний пайок: найменший – 15 пудів і найбільший – 80 пудів.

По суті, це виділялось зерно на гуртову затірку в полі. 15 пудів – це 480 кілограм, або ж приблизно по 1 кг зерна на одного колгоспника на весь період польових робіт. Але з обов'язковим вирахуванням з трудоднів з'їденого.

Страх, породжений більшовицьким розбоєм, засів у людях глибоко-глибоко. На жаль, у багатьох він сидить і зараз. Два приклади:

Коли виходила ця книга першим виданням, автор звернувся до співробітників ЗАГСу з проханням дати йому можливість порівняти кількість смертей по місту в 1931 році з кількістю смертей в 1933 році. Вирахувавши різницю, ми б мали приблизне число жертв голодомору в Лебедині. Співробітники замахали руками: "Немає, немає, немає. Все забрала війна. Все втрачено. Документи є тільки повоєнні".

Сказали неправду жіночки. Документи про голод у них були. Не всі, правда, але з літа 1933-го були. Нині вони знаходяться в обласному архіві. Там ми їх і виписали до цієї книги. Загляньте в них – і ви вжахнетеся: тільки за один день липня 1933-го року було підібрано в Лебедині 15 трупів. Зауважимо, що в липні голод уже відступав. Найбільше він косив у березні, квітні і травні.

Другого дня після моїх відвідин ЗАГСу мене викликали в "партійний білий дім", де високопосадовий чиновник попередив категорично: "Не сунь свій ніс, куди й комар не суне". Правда, сказав він це на московський копил, тож дослівно передати сказане ним не дозволяє етика.

Донесли жіночки. Вислужились системі. Зрадили пам'ять убієнних кривавою системою земляків своїх.

Нарешті правда перемогла. Вона прозвучала і з вуст президента Л.М.Кравчука на науковій конференції, присвяченій 60-м роковинам голодомору:

"Щоб зламати устремління народу до кращого майбутнього, тодішнє політичне керівництво Союзу розробило і здійснило найжахливішу і найжорстокішу людиноненависницьку акцію в історії сучасної Європи – штучний голод 1932-1933 рр. в Україні, який забрав близько 8-ми мільйонів (за іншими даними, близько 11 млн.) життів. Кожен п'ятий в Україні помер голодною смертю".

Здавалось би, все стало відомим. Злочин більшовизму викритий. Та "борці за світле майбутнє" знов своєї: ну, були якісь там прорахунки, ну, був якийсь там голод... Але ж не штучний, не геноцид – звичайний голод – і все.

Ні, не звичайний. А штучний, зумисний. Хіба не красномовно про це говорять відомі факти: і "закон про три колоски", і затаємничення голоду, і "скотська статистика", і слова Сталіна при призначенні Постишева "головголодом", і "буксирні

бригади" мало не в кожній хаті, і "викачка" всього зерна, в тому числі й посівного, і затаємничення, а потім і припинення статистики голоду, і заява Хатаєвича та Ворошилова про зумисність голоду... А націлений той штучний голод був на викоренення соціального грунту української національної самосвідомості.

Розправа Москви над завойованою Україною, розправа голодом, мало не обернулась повним знищенням нашого народу. Цю трагедію вже передбачали видатні політики Заходу. Скажімо, італійський консулу Харкові Серджо Граденіго, зваживши лють і масштаби геноциду, врахувавши плани Москви на залюднення вигубленої мором України північними інородцями, зробив убивчий висновок:

> **"... теперішня катастрофа спричинить колонізацію України переважно російським населенням. Це змінить її етнографічну природу. Можливо, в дуже близькому майбутньому не доведеться більше говорити ні про Україну, ні про український народ, а отже, не буде й української проблеми, оскільки Україна фактично стане частиною Росії".**

"Розруха починається за Курськом, – зазначив згадуваний нами італійський дипломат. – Український селянин не повернеться більше до землі. Той, хто виживе, піде блукати далеко від своєї батьківщини, бо вже ніхто не зможе воскресити у ньому довіру до теперішнього режиму. Колективні господарства теж зазнають страшного голоду і розпадаються через смертність, яка їх знищує, і втечу тих, хто вижив, у міста. Усі тікають до більших міст, і якщо в них є досить сили, щоб туди дістатися, там їх теж чекає смерть від голоду, бо вони не мають ламаного шеляга, і ніхто й гадки не мав про те, щоб допомогти їм... "Спасіння", можливо, прийде від повного знищення селянства. Уряд замінить його новим елементом, якому доведеться працювати на землі так, як працює робітник на заводі. Але досвід показує, що заводи, які перебувають у руках теперішнього режиму, працюють погано, і так само буде і з землею, коли буде організовано радгоспи, і режим врешті зазнає краху.

Нещодавно я відвідав чимало поселень у районі Ленінграда. Там скаржаться, що втратили від 50 до 60 відсотків корів. Але вони живуть, як пани, бо їдять хліб щодня. На що тут скаржитися! Там живуть непогано, нехай би приїхали сюди і подивилися, що тут діється!"

Цьому висновку теж є незаперечні підтвердження: вже в 1934 році були закриті українські школи поза Україною, розпочався новий етап цькування української інтелігенції, розпочалось вилучення української літератури з бібліотек, закриття українських театрів. Почався новий голокост: мовний, духовний...

> **"Важливу роль в цій голодовій проблемі відіграє національний чинник, якого не розв'язано до сьогоднішнього дня. В СРСР, подібно як і в царській Росії, існує державний народ (росіяни), які ведуть боротьбу проти інших національностей, особливо проти українців і білорусів. Мета цієї боротьби є знищити їхні намагання до незалежності. Я мушу ствердити з усією силою й одверто, що на основі теперішніх великих різниць й антагонізмів відносно України, Росія прямує до знищення частини сучасної генерації в Україні".**

(Із звіту доктора Еваль Аменде, генерального секретаря Міжнародного комітету для допомоги голодуючим в Україні, генерального секретаря Конгресу Європейських Меншостей).

Хіба можна віднести десяток мільйонів жертв до "невеличких прорахунків?" Треба зовсім збожеволіти, щоб смерть кожного четвертого чи третього жителя України списати на "легенькі помилки" місцевої влади.

Одержавши таку відповідь, "борці більшовизму" знову за своє: і Постишев, і Косіор, і іже з ними – вони теж постраждали од репресій. Тож не чіпайте бійців ленінської гвардії.

З розтаємниченням документів стало відомо, якої гвардії це були бійці – звіриної. І нехай пробачать мене звірі, що до них порівнюю таких розбійників із скіпетрами в руках. Таке порівняння справді є великою образою навіть для найбільш кровожерних звірів.

І зовсім дивно, що злочини тої звіриної гвардії ще й сьогодні багато хто хоче применшити, а то й приховати. Як правило, це представники владних структур. На вимогу виплатити компенсацію розкуркуленим, у селі Кам'яне заявили: "Нікому платити не будемо. У нас півсела розкуркулених. Як усім видавати компенсацію – колгоспу не вистачить".

Керівництво села сумнівається: а може, худобу розкуркуленого не до колгоспу забрали, може, її по дядьківских хлівах розтягли? Все вірно. Десь, може, й самі розкуркулювачі пограбоване розібрали. Але ж грабували під керівництвом сільрад, правлінь і комнезамів.

Що на це скажеш? Щоб не було голоду сьогодні, треба лиш одне – щиро працювати. Який наш труд – такий наш і достаток, бо ніяка самостійна демократична держава на свій народ петлю не накине. Та треба знати й інше: причина голоду не в самому Сталінові, а в системі! У тій системі, яка має людину за бидло, а за Бога має не доброту, а кровожерну догму. В тій системі, яка в ім'я свого збереження, в збереження догми не пошкодує не тільки людського благополуччя, а й власного народу.

Захисники тої системи ще живі і владні, ще сильні і такі ж підступні, як і їхні вчителі. Це вони сьогодні не хочуть сплачувати компенсацій за репресії, вони не хочуть увічнювати пам'ять жертв, задушених голодом, вони всіляко не допускають слова правди до людей про ті страшні часи. Понад 10 мільйонів свого цвіту загубила Україна від геноциду, а де їм насипана всеукраїнська могила? Де пам'ятник? Нема їх. А от їхнім душителям – Постишеву, Косіору і ще з ними – є. Іменами катів названі колгоспи, вулиці, парки. А сумська влада навесні 2008 року "заквітчала" місто бігбордами з портретом найбільшого вбивці України – Сталіна.

Який ми тільки забудькуватий народ!

Коли Сумську державну адміністрацію очолили патріотичні люди і дали завдання сільрадам зібрати свідчення про голодомор, то в одній із них чиновники заявили, що в них голоду не було. В селі діяв спиртзавод, то люди крали із зливних ям брагу і тим виживали. Та й сосновий ліс близько, болото. Отже, їли соснові лопуцьки, жабенят. А жабенята для деяких народів – делікатес. Отож, який то голод, коли харчувалися делікатесом? Та ще й запивали брагою? Ще в іншій сільраді теж скорчили дурня: коли на кладовищі немає видимих "нічийних" могил, то значить – не було й смертей, не було й голоду.

Хотілось би підказати таким керівникам: щоб добре пошукали в людській пам'яті згадки про те сатанинське чорне жахіття, що нищило їхнє село.

У Голубівськійсільраді заявили ще категоричніше: "Комуце все треба? Он у нас все Грамине вимерло, то й що з того? Мертвих уже не піднімеш. До того ж, винуватці голодудавно вимерли. Сталіна вже 40 років як немає. Треба дивитись, щоб нового голодуне було".

Наша ж думка інша. Треба було не душити збирачів свідчень про голод, а самим сільрадам терміново записати спогади всіх свідків тієї моровиці. На жаль, при владі були ідейні нащадки творців голодомору Вони і нині роблять все, аби притінити те лихо, а ще краще – й не згадувати про нього.

Тільки ж не простий це голод. Це знищення українськоїнації голодом. Це геноцид. До актів геноциду, крім "вбивства представників спільноти та завдання їм серйозної фізичної чи розумової шкоди", ООН включило також і "навмисне створення представниками спільноти таких умов життя, які мають на меті повне чи часткове фізичне знищення". До того ж, не тільки негайне знищення, а й скоординований план дій на поступове знищення життєвих засад тієї чи іншої спільноти. Ось і питається:

– Хіба що, українськесело булознищено якимось поспішним виверженням, а не за планами та не за волею партії, Москви чи Кремля?

– Хіба не за волею партії у нього був забраний увесь харч?

– Хіба не за волею Кремля Україна була взята в жорсткі лещата "заградзагонів"?

– Хіба не за завданнями Кремля вистріляли та депортували весь цвіт нації?

Подивіться довкруж: люди шоковані дорожнечею і розбоєм. Огляньтеся: новітні сталіни, молотови і кагановичі нацьковуютьнас один на одного, як раніше нацьковували селянина на селянина. То атомною бомбою залякують, то землю нашу ділять, то сикають в очі останкінською жовчю. Ще й підтрунюють над нашою простотою: ви ж демократії хотіли, свободи. Ось вам свобода – їжте. А самі тим часом розгрібають, розскубують державу. Розскубують і ждуть, коли ми виснажимось, коли вчепимось один одному в груди, коли почнемо чубитись. А як справді виснажимось у чубленні, тоді прийдуть новітні постишеви і сталіни, скинуть із себе машкару народолюбців і скажуть: ви ж без батога не можете, ви ж без концтаборів не житимете. Ось тоді ми й будеммовчки чухати лоби.

Вони сподіваються на нашу бездіяльність, на нашу зашореність, на нашу незлобивість і забудькуватість Вони впевнені, що наша доброта ніколи не назве ні їхніх чорних діянь, ні творців тієї чорноти. Тож, щоб збити ту самовпевненість, ми повинні на весь голос заявити про злочини системи – щоб більше вони не повторились, назвати катів поіменно – щоб більше вони не воскресли.

Кати справді заслуговуютьбільш ніж на Нюрнберзький суд, бо фашизм нищив чужі народи, більшовизм же нищив свій. Та не треба нам судів, уже стомились од цькування. Але осуд.. осудпотрібен. Якщо суспільство не хоче чи не може осудити винуватця за геноцид народу, таке суспільство не скоро воскресне в своєму добробуті.

Ця книжка є хоч не гучним, але правдивим голосом у тому осуді. Комуболить, той не може мовчати.

Не мовчи!
Коли, гордо пишаючись,
Велегласно брехня гомонить,
Коли, горем чужим утішаючись,
Заздрість, наче оса та, бринить,
І наклепи сичать, мов гадюка в корчі –
Не мовчи!
Говори, коли серце здіймається
Нетерплячкою правди й добра,
Слів гірких і розумних жахається
Хижа заздрість, бездарність стара.
Хоч і вухам глухим,
До німої гори, –
Говори!

Може, хоч розтриножена правда зупинить сьогоднішніх кагановичів? Може, хоч людський голос попередить пограбування народу?

Хай не однаково нам буде, "як Україну злії люди присплять, лукаві, і в огні її, окраденую, збудять..."

Тож будьмо мудрими, пильними і виваженими. А ще – не лінуймось вчитись на своїй історії.

«Цу-цу, дурні, схаменіться!»

(Т. Шевченко).

«Людськії шашелі. Няньки,
Дядьки отечества чужого!
Не стане ідола святого,
І вас не стане. – Будяки
Та кропива – а більш нічого
Не виросте над вашим трупом.
І стане купою на купі
Смердючий гній, – і все те, все
Потроху вітер рознесе…»

(Т. Шевченко).

ПІСЛЯСЛОВО

Любий читачу. Ти прочитав книгу, ти прочитав гірку правду. Аж не віриться, що таке могло бути. Але ж воно було, було. Більшовизм приховував свій злочин, а нам, довірливим, підсовував брехню, денно і нощно нашіптував, що ота брехня і є найважливіша і найсвятіша правда. Ідеологічні шептуни переконували нас, що

Сонечко сходить,
Та все звідтіля:
Від Сталіна – батька,
З Москви, із Кремля.

Професори-збоченці – не самітні. У їхній пристяжці просторікують і так звані нардепи. Один з них у передачі Савіка Шустера "Свобода слова" достовірність голоду заперечив убивчим невіглаством в перемішку із в'їдливим глузуванням: "Да разве можно было все эти ваши миллионы похоронить? И где?"

І ми вірили, вірили... За довгі роки обману ми звикли до тої солодкої брехні, і тому гірка правда сприймається нами з острахом, недовірою, сумнівом: невже людина здатна на такий злочин, невже здатна стати звіром? Виходить, здатна, коли її голова забита кровожерною догмою більшовизму чи фашизму.

Не сприймається нами правда і про натхненника страхітливих злочинів Ульянова-Леніна. Ми звикли до підмальованого, підлакованого образу вождя, в оточенні люблячої дітвори і з кішечкою на руках. Від нас просто приховувалась правда: його вказівки на розстріл робітників Петербурга і Кронштадта, на розстріл жінок і дітей, його вказівки на розстріли з метою прибрати всі харчові продукти в руки держави і скупим шматком хліба зробити люд слухняним і бездумним.

> **"Применять вооруженную силу в случае оказания противодействия отбиранию хлеба или иных продовольственных продуктов, "мешочников" расстреливать на месте преступления, распределяя его *(хлеб – авт.)*, мы будем господствовать над всеми областями труда".**

Ось так: створити напівголодне життя, а потім шматком хліба примусити людей бути бездумно слухняними.

А ще для цього потрібні контроль, терор і "принуждєніє".

> **"Этот контроль и принуждение к труду посильнее законов Конвента (найжорстокіші закони першої французької революції – *авт.*) и его гильотины. Гильотина только запугивает, только сламывает активное сопротивление. Нам этого мало, нам этого мало".**
>
> **(В.Ленін).**

Ця настанова Леніна активно застосовувалась в усі часи більшовицької влади.

> **"Т. т. Карлсону и Реденсу организовать выселку на Север злостных элементов и кулаков (без семей) в количестве 700 человек Составить список исключенных из партии 50 человек для немедленной выселки в концлагерь".**
> ***(Постанова Політбюро ЦК КП(б)У від 29 грудня 1932 р.)***

Багатьма не сприймається і штучність голодомору в Україні. В книзі достатньо доказів того, що голод в Україні був запрограмований владою. Скептикам можна навести і офіційну заяву Клима Ворошилова:

> **"Мы пошли сознательно на голод, ибо нам нужен был хлеб".**

Цю "сознательность" підтверджував і творець голодомору Молотов:

> **"Хоч перед нами нині стоїть, особливо у зернових районах, привид голоду… плани закупівлі слід виконувати будь-якою ціною".**

Те, що голод був методом боротьби партії із селянством, що він був запрограмований заздалегідь, підтверджують і слова Косіора, сказані ним ще влітку 1930 року:

> **"Селянин приймає нову тактику… Він хоче згноїти зерно, щоб задушити радянський уряд кістлявою рукою голоду. Але ворог прорахувався. Ми покажемо йому, що таке голод. Ви мусите забрати все до останньої зернини і відразу відправити на заготівельний пункт".**

Звернімо увагу: у Косіора селяни – це вороги. І друге – це страшна погроза: "Ми покажемо йому, що таке голод". І справді – показали.

В книзі достовірно вказані і витоки голоду, його творив обільшовичений московський шовінізм.

Радянські ідеологи всі причини бід звалювали на Сталіна. Справді, його вина величезна. Але не забуваймо, хто приніс криваву біду в Україну та в Росію. Принесла марксистсько-ленінська більшовицька ідеологія, створена і заслана до нас жидо-расистами світового єврейства. Це вони фінансували переворот у Росії, який чомусь до цього часу величають Великою жовтневою революцією. Це вони завербували євреїв Леніна і Бронштейна (Троцького) "со братиею" у німецькі шпигуни і фінансово та збройно забезпечили переворот. Це вони привели до влади своїх одноплемінців у Росії. Знову ж таки: згадаймо, хто увійшов у перші правлячі органи держави після перевороту.

До Центрального Комітету партії увійшли тільки євреї:

Ленін (Бланк);
Троцький (Бронштейн),
Зінов'єв (Апфельбаум);
Ларін (Лур'є),
Луначарський (Хаімов),
Урицький (Радомишльський),
Володарський (Коган),
Каменєв (Розенфельд),
Свердлов (Шварцбаум),
Стеклов (Нахамнес).

Згодом до ЦК ще ввійшли Кауфман, Шміт, Ландер – теж євреї.

Раду Народних Комісарів та інші керівні органи на 90% заполонили теж євреї: Гімлер, Зільберштейн, Гольдман, Коган, Катц, Гольдберг, Гольденбах, Зімбар, Абрамович, Фонштейн, Собельсон, Фінкельштейн, Розенблюм, Левінсон, Натансон, Шульце, Лімсо, Гофман, Фельдман, Штайнберг, Руфін, Шпіцберг, Фенігштейн, Кнігіссен...

Усі вони, як і з попереднього списку, мали ще й російські прізвища. Для чого? Для маскування. Ще Ленін говорив: "Хороший еврей – это замаскированный еврей".

Під виглядом ідеології, яка буцімто проповідувала турботу за робітничо-селянські маси, вони потайки втілювали в життя її прихований бік. Тож насправді марксизм-ленінізм (він же – підфарбований жидорасизм) є не що інше, як підкоп під мури державної фортеці, через який злоінородці намагаються проникнути, щоб завоювати і пограбувати та поневолити визначену ними чергову державу-жертву.

Доказом цього є слова Леніна:

"На Россию мне наплевать, ибо я – большевик".

В унісон з Леніним співав і Троцький-Бронштейн:

"Россия, как таковая, нас не интересует. Россия – это охапок хвороста, который мы подбросим в огонь мировой революции".

Запам'ятаймо ще одне одкровення Бронштейна:

"Мы опирались на еврейские мозги, китайские и латышский штыки и русских дураков".

Це було в час перевороту і військової навали на Україну. В час описаної руїни села Москва опиралась теж на наших рідненьких вічносущих доморослих дурнів. Голод на низах творився і руками місцевого здеградованого елемента, згуртованого у розбійні ватаги чиновниками вищих інстанцій.

Як тут не згадати слова нашого Пророка: "гірше ката свої діти її розпинають". Тож не забуваймо свої х деришкур. Нехай ця книга будеїм прокляттям на віки вічні.

І в якій би державі ідеологи від марксизму-ленінізму (він же жидорасизм) не захоплювали владу силою зброї, вони влаштовували диктатуру, знищували еліту корінної нації кривавим терором, перетворювали іноплемінців у "білих негрів-рабів".

Ми називали число убієнних голодом 8-10-14 мільйонів. А у яку графу національних збитків віднести скалічених голодом? Кому ставити в провину катастрофічне зменшення народжуваності?

На жахливі наслідки голоду вказують і ось такі дані: якщо очікувана тривалість життя з розрахунків 1926 року становила

у чоловіків – 42,9 року,

а в жінок – 46,3 року,

то за розрахунками 1933 року всього

у чоловіків – 7,3 року,

а в жінок – 10,9 року.

Це свідчить про велику смертність у голодовку дітей.

Цей показник був жахливіший, ніж у перші роки війни:
у чоловіків – 13,6 року,
а в жінок – 36,3 року.

І знову: якщо у 1926-1929 роках середньорічна народжуваність в Україні становила 1 мільйон 153 тисячі немовлят то в 1933 році – тільки 470 тисяч. Цебто зменшилась втричі.

Як бачимо,трагедія України, спричинена голодомором, набагато більша, ніж та, яку принесла остання війна. Це стверджують не тільки наші дослідники, а й зарубіжні. "Мене завжди вражало те, що, говорячи про великі трагедії нашого століття – Аушвіц, Хіросіму та інші – люди ніколи не згадують про український голод. Проте Сталін знищив набагато більше людей протягом 1930-х років, ніж загинуло в результатігітлерівськоїліквідаціїєвреїв", – писав уже згадуваний нами Мальком Маггерідж. Тож двома-трьома, навіть найбільш ґрунтовними дослідженнями, цю тему не розкрити. Тут роботи для цілого дослідницького інституту. Потрібно якнайповніше вивчити і систематизувати матеріали всіх чотирьох сумних дат – 1922, 1932, 1933, 1946 років. До того ж, голод 1932-1933 років пов'язується ще з одним розбоєм властей – насильницькою колективізацією. Тожусе зло розкриється аж тоді, як люди прочитають секретні матеріали ЦК КПРС, КПУ, ОДПУ, Політбюро, НКВС, коли дослідники-краєзнавці вивчать документи місцевих архівів.

Як бачимо, попереду багато і багато копіткоїроботи. І ми певні: з'являться нові і нові дослідження голодомору Ще пристрасніші, ще ґрунтовніші. Аж тоді геноцид проти України постане в усій своїй люті і кривавості. Історики напишуть правду про ті часи не тільки в загальних рисах, а й окремо по кожному району, містечку, селу. Бо то біль найбільший з усіх болей України, найбільший за всю історію нашого краю.

Найжахливіші розділи майбутніх досліджень будутьті, в яких ітиметься про "щасливе дитинство" – про вимирання дітей України. Адже по всій землі нашій, по всіх селах було те, що згадує голова крайової ради Українського Конгресового Комітету Америки, президент УкраїнськоїНародної Помочі, член Оргкомітету "Голодомор-33" Володимир Мазур, який пережив голод на Роменщині: "На полях цукрового бурякубіля Варварівки працювали пухлі і немічні люди, булатакожбригада неповнолітніх дітей, яких годували один раз на день рідкою юшкою. Коли буряки підростали, голодні люди із сусідніх сіл їх викопували і їли, щоб урятувати своє життя, але охоронники на конях батогами з залізними гайками на кінці били немічних людей, відганяли їх від останнього порятунку. А вулицями міста Ромни ходили кістяки, обтягнуті землистою шкірою. Вони просили милостиню. Ще жахливіші сиділи під парканами, бо вже не мали сили рухатись. Тутже багато з них і вмирало..."

У Андрія Коваленка(с. Полтавський Бобрик) діточокбулобільше, ніж дощок на полику. То ж спали "валетами". "Буксирники" ввірвалися в хату серед ночі. Брати гаразд булонічого, так нелюди й заходились тягти рядна, якими були вкриті діти. Двоє громил вистрибнули на піл і заходились орудуватьчоботищами. Ото й роздавили найменьшенькомуживотик. Та не взяла тоді смерть хлопчика. Всі-всі в роду вимерли, а Ванько вижив. З роздавленим животом, з усіма довічними муками вижив. Як тільки з'їсть чогось граминочку – хоч "пробі" кричи. Так пече, так пече – наче той живіт паля прохромила. Тоділягає Іван на спину, підкорчуєноги і "пере-

ливає з'їдене в другий бік", а руками "вправляє живіт на місце". Худийяк, тріска, висушений болями та горем доживав віку Іван Андрійович сам. Годувавсятим, що "Бог дасть, та корівка виручить". Ох доле-доленько. Злодійка-безбожнице. Твоя і тільки твоя вина, відступнице. Сталося так, що побив Івана Андрійовича бик – прохромив рогом живіт. Три місяці стікав гноєм великомученик, і таки вдруге переборов смерть. А як "пішов на поправку", взяв чоловік до рук косу. Аякже – корівка годує. Ужей сіно почав у стіжок класти. Та оступився на стіжку, посунувся і, падаючи, нахромився животом на кілок.

А ось ще одна дитяча трагедія. В селі Плешкан (Полтавщина) до голоду було понад 2 тисячі жителів. Вижило тільки 982 душі. Раніше всі чотири класи сільської школи були повні дітей. 1933-й забрав усіх. Школу закрили.

Відомий поет Калмикії Давид Кугультинов про репресованих дітей згадував:

"Переступив поріг – діти. Величезна кількість дітей до 6 років. У маленьких душогрійках, у маленьких ватяних штанах. І номери – на спині і на грудях. Як у в'язнів. Це номери їхніх матерів.

... Це найстрашніше, коли діти з номерами. А на бараках – "Дякуємо товаришеві Сталіну за наше щасливе дитинство".

Будемо вважати, що цим "номерним" дітям ще й повезло. Вони, хоч і в неволі, та жевріла надія на життя.

А спершу більшовицька влада не затруднялася себе гризотами сумління: хоч тобі, дитино, й 3-4 роки, але коли твій батько – "ворог народу", мусиш вмерти і ти. В 1917, 1918, 1919, 1920 РОКАХ БУЛИ ПОВНІСТЮ РОЗСТРІЛЯНІ СІМ'Ї ТИСЯЧ І ТИСЯЧ ОФІЦЕРІВ.

У 1920 році гори дитячих трупів чекісти поклали в Архангельську. В народі Архангельськ назвали "містом мертвих". Згодом дитячих розстрілів поменшало, але умови утримання дітей "ворогів народу": куркулів, інтелігенції, священиків, вчительства в дитячих концтаборах були жахливими. Каральні органи навіть розробили спеціальну інструкцію з утримання дітей у концтаборах. У ній бачимо окремі розділи:

- підготовка операції;
- арешти та обшук;
- порядок оформлення справ;
- розгляд справ і міри покарання;
- приймання та розподіл дітей;
- розміщення дітей.

У цих розділах значилось, що на кожну дитину старше 15 років заводилась слідча справа. Дітей від соціально небезпечних батьків ув'язнювали в тюрми, в концтабори, у виправні трудові колонії або в дитячі будинки особливого режиму. Доставка дітей до місця ув'язнення здійснювалася через систему нарядів.

Грудні діти мали знаходитись у концтаборі при матерях, а у віці 1 – 1,5 року їх забирали у спецбудинки. Там їм змінювали ім'я та прізвище.

Ми не маємо відомостей, скільки потрапило в концтабори дитячого гулагу дітей у часи колективізації, але знаємо, що станом на 4 серпня 1938 року у батьків було відібрано 17355 дітей. І ще 5 тисяч у дитячі гулаги планувалось привезти.

Це були діти, репресовані в основному згідно з наказом Єжова від 15 серпня 1937 року "Про операцію репресування дружин і дітей зрадників Батьківщини".

Тема "Голодоморі діти" ще тільки започаткованаісториками.

А ось про "велике піклування" партії та уряду ми чули від багатьох платних ідеологів. І жоден з них не розповів, як "ленінські стражі революції" розстріляли всі сім'ї офіцерів 86-го піхотногополку (Петроград, 1919 р.). Розстріляли навіть грудних дітей. Розстріляли за те, що їхні батьки не захотілислужити жидомасону Бронштейну (Троцькому) і перейшли до білих. Жоден навіть словом не прохопився назвати число репресованих грудних дітей – як членів сімей "ворогів народу". А їх тисячі і тисячі.

Жоден не вдарив на сполох, що в безвинних матерів відбирають дітей-малоліток, змінюють їм прізвища та ім'я і відправляють у невідомі дитбудинки подалі від рідні.

Жоден з них не назвав кількість дітей "куркулів", які загинули в північних нетрях у перші ж місяці висилки з України.

На жаль, не започатковананатема трагічної долі закоханих: коли голуб опускав у яму голубку, або голубкаскладала крильця знесиленому голубу. На вулиці Зуєвці в Лебедині жила Тоня Бурик. Булоїй 17 літ, готуваларушники до весілля. Та чорний рік забрав у дівчини щастя. Довгими вечорами витужувала голубка своє горе на могилці голуба:

Сплету вінок з барвінку, деревію,
Сплету вінок, на хрест повішу твій...

Холодніосінні тумани сумувалиразом із дівчиною:

Як хто спита, який він був собою,
Я їм скажу: любила я його.
Я їм скажу: його всі шанували,
Бо він пізнав кохання Божий дар.

Останні свої жалі і все своє кохання до хлопця Тоня залишила на вінчальному скромномурушничку: вишила голубай голубкув квіточках, хрест і могилу в калині. Свою тугу, своє горе розшифрувала словами: "На хресті моя любов, а під хрестом моя могила". Вишила, склала рученята і пішла вслід за голубому щасливіші світи.

Жде свого дослідника і тема вивезення хліба з України за кордон на фоні страхітливого голодомору Адже достеменно відомо, що Одеський порт відправляв тисячі тонн українськоїпшениці в усі кінці світу. "Американські моряки жбурлялиз танкерів пригорщі збіжжя на причали й з реготанням спостерігали, як божевільні з голодухилюди повзали, мов тварини, визбируючи оте зерно..." – згадує свідчення одеситів О. Остапенко.

Про інтенсивне вивезення хліба з Одеського порту читаємо і в книзі М. П. Чикера "Служба особливого призначення" (Москва, 1975 р.), рядки з якоїнаводить у відомій праці письменник В. Маняк: "Ще страшніша аварія спіткала пароплав "Харків", який ішов з вантажем 8900 тонн зерна та сільськогосподарськихзнарядь з Одеси в Лондон. 8 березня 1933 року в туманіна підходідо Босфору через помилку, допущену штурманом, судно сіло на прибережну мілину турецького берега... Невдовзі з моря подув сильний вітер, суднорозвернуло, піднялась хвиля... Розбухання

зерна викликало деформацію сталевих поперечних переборок і палуби... Вранці 11 березня "Харків" почав переламуватись на дві частини". Скількох би селян порятувало те зерно від голодної смерті!

Ще не сповна досліджено і питання більшовицьких погромів церков та репресій священиків. Адже їх теж прилучили до "куркулів", грабували і відправляли в концтабори. Ось так, як і священика Покровської церкви о. Іринарха (Маслова) із села Річки (Білопільщина). Священик не мав своєї не те, що землі чи худоби, а й власної хати – жив на квартирі в селянина. Його вина одна – не вписувався в узагальнений портрет радянської влади, бо проповідував високу моральність, братолюбство, одвічні християнські цінності.

10 лютого 1930 року на його квартиру прийшло два комсомольці і один міліціонер. Скомандували– "встати" і оголосили рішення загальних зборів ТСОЗу "Радянське село" і Ковалівської земгромади про його розкуркулення. Тут же забрали всі документи, гроші, цінності. Залишили священика в чому його застали, все інше було забране комсомолією: одяг, білизна, навіть шапка та окуляри. Ікони подерли, побили. В тому числі і найдорожчу для господаря – передсмертне благословіння матері. Потрощили Дароносицю зі Святими Дарами, здерли з шиї хрест, вигребли всі їстівні припаси. Одібрали лист-подяку червоноармійців полку Дмитра Жлоби за допомогу священика партизанам у 1919 році. Самого отця Іринарха одправили в концтабір.

У цій події дивує ось що. Перше – що розкуркулювали не сільрадівські виконавці, а два комсомольці і міліціонер, а друге – що рішення на розкуркулення дала не та земгромада, де він мешкав, а зовсім інша. У скарзі до наркома внутрішніх справ о. Іринарх писав: "У межах Ковалівської земельної громади і товариства "Радянське село" я не жив і не живу, вони навіть не належать до мого приходу. У межах Покровського приходу є дві земгромади і два товариства, але вони ніяких постанов про моє розкуркуленняне приймали... Я служитель культу Я далекий від політики, обмежую коло своєї діяльності тільки виконанням пастирських обов'язків..."

Отець Іринарх просить наркома про відновлення революційної законності. Свята простота. Отой розбій і був законним, бо творився за кривавим законом більшовизму. Тож не дивуймося моральному занепаду в наші дні. Його покруч-дерево живить отруйна ропа ще тих чорних днів.

Державна акція „розкуркулення" чи „декулакизація" переросла у свавілля і набрала таких розмірів, що „червоні мітли" почали розкуркулювати колгоспників навіть не свого, а сусіднього господарства. Скажімо, в січні 1933 року „буксирна бригада" колгоспу „Пролетар" с. Михайлівка Лебединського району зайшла до працівника радгоспу Михайла Івановича Погорілого і забрала в нього у фонд колгоспу 54 кг житнього борошна і 40 кг кукурудзи

Тортуридуховності, викорчовуванняспоконвічних моральних принципів, насаджування ідеї єдиновірності і непогрішимості... Насаджування тюрмами, розбоєм, голодом. Усеце в'їлося в людські серця, скалічило народ, випасинкувало його цвіт. Довгі і довгі спливуть роки, а рани все ятритимуть і ятритимуть його душу в багатьох і багатьох поколіннях.

При написанні книги використано не лише документи місцевих архівів, а й документи архівів двох каторжних зон (Архангельська та Свердловська на Уралі). Не поминуто також публікацій останніх років у центральних газетах і журналах:

“Правда”, “Известия”, “Комсомольская правда”, “За вільну Україну”, “Голос України”, “Сільські вісті”, “Жовтень”, “Дзвін”, “Огонек”, “Москва”, “Новый мир”, “Новое время”, “Український історичний журнал”, “Україна”. В них друкувались викривальні матеріали під рубриками: “Із розтаємничених архівів”, “Невідомий Ленін”, “Самый человечный человек с ружьем” тощо. Використано також частину документів, поданих в експозиції виставки “Голодомор 1932-1933 років в Україні”, організованої в Українському домі в 1993 році, та матеріали круглого столу, який відбувся в музеї Т. Г. Шевченка під час Всесвітнього форуму українців у Києві в серпні 1992 року.

Та найсерйознішим документом, який засвідчує геноцид проти українського народу є людська пам’ять. Їй приділено уваги найбільше.

Автор книги використав лиш невеличку частину виявленого ним архівного матеріалу. Щоб полегшити роботу майбутнім дослідникам краю в пошуках архівних джерел, пропонується їм переглянути тематичний перелік документів “Голодомор 1932-1933 рр. на Сумщині”, складений архівістами Сумського облдержархіву і ще не використаний краєзнавцями. Це свого роду каталог (хоч далеко і далеко не повний) документів, які засвідчують чорну ходу голоду і руїни по нашій землі, розкривають “кухню” творення голодомору. В кожній справі десятки і десятки документів. І на кожному з них сльози і кров. На кожному сліди чорного розбою властей і чорне тавро більшовицького геноциду.

Тож голод в Україні 1921-1922 років і голод 1932-1933 років слід розглядати не тільки в соціально-економічній площині. Мовляв, прийшли продзаготівці чи “буксирні бригади”, все забрали – от вам і голод. Розбійницький метод хлібозаготівлі – це був лише метод творення голоду, був інструментом, яким партія досягла втілення свого чорного задуму. Першопричину голоду слід шукати в ставленні Москви до національного питання. Їй конче було потрібно знищити вільнолюбивий дух українства. Знищити в українців потяг до незалежності.

Шляхом величезних військових зусиль та шляхом певних поступок, помножених на єзуїтську хитрість, Москва завоювала Україну. Завоювала, але не покорила. Голод 1921-1922 років був першим етапом упокорення, а голод 1932-1933 років – другим і завершальним.

До тимчасових поступок слід віднести і “українізацію”, і “амністію” повстанцям та емігрантам, і залучення до співпраці партій лівого спрямування – борьбистів, боротьбистів та укапістів. Після того, як влада вже “вросла в життя”, зміцнила свої репресивні органи, всі оті “українізатори” і амністовані були погруповані у вигадані “антирадянські повстанські організації”, арештовані і постріляні. А вже сам дух українства мав бути викорінений голодомором.

1928 рік став початком масових репресій селян. Чинились вони в двох напрямках. За першим – вишукувались “приховані вороги радянської влади – українська контрреволюція”. Таких тільки в серпні 1928 р. було арештовано 1219 чоловік.

Другий напрямок – знищення ворожого класу – куркулів. До травня 1929 року було репресовано 18 тис. селянських господарств, за осінь число репресованих перевалило за 33 тисячі родин, а на початок червня 1930 року було розкуркулено понад 90 тис. дворів.

У дослідженнях про голодомор автори більше уваги звертають на масштаби лиха, на найбільш дикі методи визиску в хлібозаготівлі та факти людського болю,

вказують на винуватців того добре спланованого, здійсненого і затаємниченого геноциду. І це закономірно. Та не слід забувати, що, крім людських втрат, голодомори зробили і величезні негативні зміни в психології людини. Вони порушили, а то й знищили усталені традиції добротворення й моралі.

Скажімо, в ще не ураженій більшовицьким розбоєм Україні злодійство було досить рідкісним явищем. Згадаймо розповідь Михайла Дмитровича Васильченка про заміну житніх снопів на вівсяні, щоб останніми підгодувати охлялих коней. Селянська мораль повчала: красти гріх.

Тепер же голод погнав людей на поля красти все вряд, що тільки брали зуби. При цьому в селянина булой моральне виправдання: я на своїй землі беру, в мене її силою усуспільнили.

Селяни з болючою ностальгією згадують доколгоспні часи. Так, роботи було багато. Так, майже вся вона була тяжкою. Але робили з радістю, бо для себе. Робили старанно, бо для свого достатку. Олександра Рєзніченко із села Березняки (Недригайлівщина) розповідала: "Наше село булоі красиве, і велике, дворів під двісті було. Жили заможно, природа – як писанка, річка під самим селом – Сула. Тиха та мирна. А луки, луки які! От і люди веселі були. Вечорами село прямо потопало в піснях. Та що вечорами. У поле йдуть – співають. З поля – співають. Сіно гребуть – пісні аж ген за Сулу стеляться".

З ким нам із села доводилось говорити, всі вони благоговійно згадували свої доколгоспні села. Київський лікар Микола Фененко ось як описав свою рідну на Недригайлівщині Вільшану (нотатки Л. Коваленко):

> **"Село старовинне, багате й красиве. Вільне козацьке село. Дві церкви вінчало його панораму. Вони входили в небо своїми золотими хрестами і банями. Одна церква була дерев'яна, друга – кам'яна. Село поділялось на дві громади і два приходи. Дерев'яну церкву збудувала громада, кам'яну – пані Анастасія з родини Тарновських. Кам'яна церква була збудована на зразок Володимирського собору в Києві, але, звичайно, менша за розмірами. Тут був мармуровий, красивого різьблення іконостас... Пані Анастасія багато зробила для нашого села. Вона безкоштовно віддала селянам у вічне користування свою землю в урочищі Голубівщина Заповідала, щоб землю обробляли спільно, не ділили між собою. Обробітком та польовими роботами керувала волость: спільно засівали, спільно збирали врожай. Хліб зсипали в сільські магазеї, побудовані земством на східній околиці села. Магазеїв було три чи чотири. На загальній сходці всієї громади вирішували, кому й скільки можна відпустити хліба, коли хтось із громади попросить. Громада вирішувала, кому дати хліба з тим, щоб з нового врожаю повернув, а кому й без повернення, якщо то був бідний чоловік: чи багатодітний, чи погорів, чи потерпів од якогось лиха. На випадок градобою або посухи люди мали запаси хліба і на прожиття, щоб уникнути голоду і на посів. За цей спільний хліб у селі спорудили великий паровий млин... Тут же обробляли просо на пшоно, гречку – на крупи, били олію.**
>
> **При в'їзді в село земство спорудило лікарню, школу.. Люди в селі жили заможно – в більшості. Бідних ніхто не зневажав, навпаки, старались допомогти.."**

Про високу моральну чистоту, про дружність селян говорили нам багато оповідачів: і Фросина Ринжаренко, і Іван Вільбой, і Ганна Сабля, і Ліда Васильченко. . .

Спогади про тодішнє своє село Вільшана залишив для нащадків і Микола Степанович Пуд. Він говорив, що землі кращої, як у нас, у цілому світі не знайдеш:

“Стару голоблю ткни, а вона і розцвіте, і зазеленіє. Села тоді прямо потопали в садках, а в садках пасік видимо-невидимо стояло. Млинів довкола села – з десяток. Як вітерець дмухнув, так і замахали крилами: борошенце мелять, просо товчуть… А ще в селі дві олійниці було, круподерня. І теж не гуляли. В людей було що й змолоти, було що й віяти. Засіки в селян були повні і зерничком, і крупами.

Село само себе і годувало, і взувало, і зодягало. На цьому кутку кожушники живуть, на другому– кравці, іншому – ковалі та теслярі. І в кожного в дворі худоба, погреби з городиною, комори з достатком. Як виженуть було птицю на попас – вигін білий од гусей стає. І ставок білий, і стерня табунцями білими красується. Село тоді було трудове. П’яниць не водилось, злодюг і шахраїв не знало. Всі люди були статечні, розважливі – брудного слова не почуєш. І дарма, що тоді господарювали одноосібно, все одно великі роботи робили толокою. Чи там хату скласти, чи криницю викопать, чи греблю насипать… все гуртом, все з радістю, а то ще й з піснею. Старців у селах не було. Ні-ні, ну там хтось одиноким у старості лишився чи ще якесь лихо спіткало – таких гуртом, всім селом доглянуть. Іде жінка до церкви, то й бере з собою, крім того що “на свічку” бере, ще й подання якомусь немічному.

Зима, заметіль світ застує, в таку негоду можна і з дороги збитись, в полі в снігах пропасти. Ось тоді молодші йшли на дзвіницю і дзвоном гукали у степ: “Сюди їдьте! Село осьдечки”.

У косовицю, та й пізніше, коли возили хліб з поля, хуторяни виносили відра слив і ягід, ставили над дорогою, накривали лопухами й залишали. Хто їхав чи йшов, брав собі, скільки хотів, без грошей. Не пропадати ж добру! Люди з повагою ставились одне до одного. Робили одне одному добро”.

Після колективізаціїв людей зникла впевненість у своїй господарській силі. Якщо раніше селянин знав, що добробут сім’ї залежить від його старанності на своїй ниві, то тепер людська старанність поглиналась державним визиском, а добробут не давала. А ось наближеність до влади, до комори була вигідною. Це породжувалочинопоклонство, підлабузництво. А така категорія моралі, як гордість і старанність зазнали суттєвої пощербини.

Селянин постійно відчував себе приниженим, і те приниження вростало в його єство. Чому вростало? Та тому, що хто терпів його, той ще мав можливість вижити, хто повставав – той був нищений. Занесення на “чорну дошку” сіл – це приниження загальне. Коли до голобель воза прив’язували селянина і тягали його конем по селу (с. Рябушки), коли такого ж неплатника податку обливали дьогтем, а тоді обсипали пір’ям (с. Михайлівка), коли на шию “нездатчика” чіпляли дощечку з написом “Враг хлебозаготовки” (с. Ворожба) і теж водили селом – таке приниження не тільки індивідуальне. Це приниження вселюдське.

Саме в час колективізаціївлада легально стала пропонувати і заохочувати доноси та наклепи. Голодзробив свою чорну справу і в цій площині. Архіви зберігають сотні і сотні тих “сигналів” пильних служок сатани на своїх односельців, друзів і навіть родичів. Тодіув’язнювали не тільки за необережно мовлене слово, а й за те, що чув кимось сказане і не доніс у ДПУ.

Голодпородив вищу форму деградації людини – мародерство покійників. Якщо в старі часи люди дотримувались неписаного закону – з могилки брати нічого не можна, то в голодомордійшло до роздягання покійників (с. Михайлівка, с. Боброве, м. Лебедин). У такий спосіб награбоване майно грабіжники і самі носили, і продавали. Щоб мародери не розривали могилу, костюм на покійному родичі старались у багатьох місцях порізати.

Роки голодоморув декого порушили психіку. Коли батько ріже на руці вени, а кров зціджує в корито для прокорму дітей – це явний розлад людської психіки.

“Не пийте, дітки, сирої. Поваріть її, так тривніше. А як крівці не стане, рубайте мене і їжте. Тільки потрішку, щоб на довше вистачило” (с. Олешня).

Колективізація і голодомор стали першими руйначами усталеного віками інститутусім’ї. У патріархальній сім’ї без принук історично склалася певна схема обов’язків:

дрібніші – гусопаси,
старші – доглядають поважнішу худобу
мати – господиня в хаті,
батько – відповідальний за поле,
старі – в повазі і догляді. Та й самі доглядають малечу.

Тепер це все пішло шкереберть. Щоб не забрали разом з батьками на висилку, діти стали відмовлятися від батьків. Матері цуралися дітей, дружини цуралися чоловіків. Розводи стали буденнимявищем. Комуністична влада негласно ввела єзуїтське правило – відповідальність дітей за вчинки батьків. Довелось розширити і будуватинові колоніїдля “дітей ворогів народу”. 5 квітня 1932 року ЦК КП(б)У послало на “низи” таке роз’яснення:

“Якщо син куркуля чи дочка, що підлягають висилці разом зі всією сім’єю, перебували останнім часом в піонерському загоні, або зв’язані з комсомолом, активісти заявляють, що хочуть порвати з батьком, і сільраді відомо, що це достовірне бажання, такий син чи дочка у віці до 16 років можуть бути залишені... при цьому ці діти повинні будуть заявити на масових зборах або відверто через друк і т. ін. про відмову від своїх батьків”.

Вимоги влади межували з абсурдом. Інструкції по депортації населення з Українижорстокоприписували: “Ні в яких випадках не допускатипрощань при виїзді родичів, знайомих, друзів”. Саме на виконання таких інструкцій бранців відправляли з глухих, безлюдних станцій. Скажімо, Лебединщина відправляла виселенців зі станції Рябушки.

Не в пошані стали людяність, добрість, шанобливість, сердечність, чуйність. Все це влада віднесла до “пережитків минулого”. А щодо національної гордості, то тут влада зовсім спантеличилась. Назватись українцем в Україні стало не тільки не престижно, а й небезпечно. Влада настирливо рекомендувала казати: “Я – советский человек”.

Вироблена віками обрядовість булаворожоюжидомасонській більшовицькій владі і шляхомголодувона підрубалату обрядовість під корінь. Скажімо, поховання покійників із відспівуванням, із оплакуванням, із проводами до могили всім селом – все це було знищено враз. Не було сліз на оплакування, не вистачило дощок на труни, не булокомузакопувати. А священикам і взагалі заборонялось брати участь в похованні.

Голодоморстав епогеєм у заходах радянської влади щодо ламання сімейної обрядовості. Заборонялось святкуватиродини, хрестини, пострижени, вінчання, весілля, сватання, заборонені весільні поїзди. Все це буловіднесено до опіуму дурману і взагалі “шкідливих пережитків дрімучого минулого”, тепер молодь вже не “женилась”, а “сходилась”. Весілля замінялось звичайною явкою в сільраду “на росьпісь”. У людях про таких казали: “Зійшлися та й живуть”. Замість усталених релігійних та календарних свят влада запропонувала свої, вигадані. Скажімо,

“Міжнародний комуністичний день 8 березня”. Згодом його перепрофільовано в жіночий і він відзначається дотепер. Чому 8 березня? А ось чому.

Хитрою намовою єврея Мордехая, шляхом підсовування наложниці Естер цареві Персів Ксерксу, вдалось намовити останнього взяти під захист надокучливих євреїв, а їхніх противників із корінної інтелігенції знищити. Цар повісив свого правителя Гамана і його десять синів та вирізав 75 тисяч своїх одноплемінців. Здобуту наложницею Естеркою перемогу євреї возвели у святці і відзначають щорічно (свято Пурім). А день народження Естер (8 березня) для “уславлення” її “подвигу” єврейка Клара Цеткін возвела і в комуністичні святці. Тепер нашим жіночкам у цей день на підприємствах дарують “скромні дарунки” і запевняють, що про них вельми піклуються (колись комуністична, а тепер якась інша) партія та уряд. Піклуються і бажають, щоб ті жіночки працювали ще краще і бажано, щоб працювали без оплати і без ремствувань.

ПІСЛЯСЛОВО ДО ДРУГОГО ВИДАННЯ

Після того страшного 1933-го спливло сім десятків літ. Уже відійшли у вічність майже всі, хто дивом вирвався із тих голодних більшовицьких лабет. Незалежна Україна вже відкрила доступ до архівів, і люди дізналися все і про творців голоду, і про його лють, і про його наслідки, і з якою метою влада штучно зробила той голод, і чого той голодомор влада зробила тільки українцям. Люди дізналися, що голодоморив Україні були запрограмовані і влаштовані єврейсько-більшовицьким тоталітаризмом, центр якого, якщо не брати до уваги зарубіжжя, знаходився в Москві. Кожен крок сатанинської ходи голоду уже засвідчений жахливими документами. Ті документи покладені в основу пересувної виставки, організованої архівістами Служби безпеки України. Та виставка побувала в усіх областях держави. Її відвідали школярі, студенти, селяни, робітництво, всі, хто хотів знати правду про геноцид нашого народу. Ми були свідками, коли в час перебування виставки в Сумах люди плакали перед стендами. Запитав одну жіночку:

– Мабуть, когось рідних оплакуєте?

А вона:

– І рідних, і всю Україну. А ще обида душу крає: чого наша влада не виб’є бубнутим, хто творив отаке лихо? А тепер їхні діти та послідовники навіть визнати не хочуть злочин своїх наставників.

Всі ми знаємо, що в кожному убивстві є виконавець і замовник. Виконавців, як хтось із влади і називає, так це колгоспного бригадира, голову сільради чи ще якогось сільського дурисвіта. А от назвати справжніх замовників лячно. Лячно, бо тим замовникам ще стоять пам’ятники, ще в певні ритуально-партійні дні до тих пам’ятників кладуть квіти, іменами замовників мільйонних убивств названі вулиці й підприємства. І їхні портрети воронням обсіли шкільні підручники, і до цього часу своїми лисинами “осявають дорогу у світле майбутнє”.

Дивина дивна: якщо вбивця безвинно вб’є людину – його суворо карають, якщо вб’є кілька людей – його вважають серійним убивцею і карають найбільшою карою. А от якщо якийсь катюга вбив мільйони, та ще й певної нації – тоді він уже не вбивця, він записується в “комуністичні святці”, як “вождь всего прогрессивного человечества”.

Ті, хто освітлений світлом неабияких лисин "великих вождів", ще й сьогодні відвертаються од правди, не хочуть і бачити фотодокументів та захмарні статистичні дані кількості голодних смертей. Залишаються байдужими до вселюдського горя, ще й твердять: "Ніякого голоду не було, то все навигадували рухівці".

А коли мова заходе ще й про національність головних стратегів голоду, то вожделюбиве більшовицьке воїнство аж за голову хапається: "Рятуйте, антисемітизм, юдофобія!"

Що ж це виходить? Безвинно вбили десять чи й більше мільйонів мого народу, а ти – мовчи. Називаєш убивць із єврейської бандомафії, а тебе страхають і звинувачують у розпалі національної ворожнечі. Та не про єврейський народ тут ідеться, не про сірому, а про бандитів. І якщо ми називаємо в числі бандитів росіянина Постишева чи українця Петровського, то це ще не значить, що автор русофоб чи українофоб. А те, що жовтневий переворот – це наслідок змови світового жидомасонства, що винищення України – це справа рук творців того перевороту, то тут, як кажуть, люби, Боже, правду, яка вона єсть. Автор неодноразово вів полемікуз місцевими чиновниками, що представляли ту партію, яка величає себе "розумом, честю і совістю нашої епохи". Один із них твердив: "Никакого ни голода, ни беспризорных детей не было. Партия наоборот – учредила Охмадит (охорона материнства і дитинства – *авт.*), создала для сирот приюты, а в каждом селе – патронаты… Все для детей и ради детей. Обеспечила их одеждой, кормежкой и прочим…".

Тоді я запитав: "А звідки ж взялися в кожному селі десятки, а то й сотні круглих сиріт? З якої-такої причини ті дітки враз за одну зиму посиротіли, що довелось влаштовувати патронати?" І навів опоненту такий документ:

> **Із протоколу засідання президії Кургано-Озацької сільради (Лебединщина) від 13 вересня 1933 р.**
>
> **"Ухвалили: Протокольну постанову правління артілі "Червоний день" затвердить, передати на патронування колгоспу "Червоний день" – сиріт в кількості 44-х душ круглих сиріт та 4-х душ напівкруглих сиріт, разом 48…"**

А відносно харчування цих сиріт… То держава поклала цей клопіт на ще непомерлих від голоду селян. Скажімо, згідно з "обов'язковою постановою" Лебединського райвиконкому від 24 березня 1933 року, всі селянські двори, як колгоспні, так і одноосібні, мали щоденно і безкоштовно здати державі начебто на утримання патронатів і дитбудинків по одному яйцю і по склянці молока від кожної корови. Крім того, сільради зобов'язувались шляхом примусу збирати по дворах інші продукти харчування: "хліб, городина, м'ясо, жири і т. ін."

Постанова гласила, що "особи, які порушать або будуть ухилятись від виконання цієї обов'язкової постанови, підлягають до відповідальності: приватні особи – штрафу до 100 крб., або примусової праці до 1 місяця…"

Мій опонент тільки буркнув:

"Мало ли чего…"

Мало чи багато, а ми стверджуємо, що замість реальної боротьби з голодом влада цей клопіт покладала на самих голодуючих.

Лист Лебединського райвиконкому до голови Рябушківської сільради від 24 січня 1933 року:

Розкуркулений і померлий з голоду в 1933 р. господар Кіндрат Романенко (в центрі), м. Лебедин. (Фото з архіву В. Голубченка).

Ось так: стягли з голодуючих 300 карбованців – от і вся "допомога". Від себе додамо, що в Рябушках голод викосив близько двох з половиною тисячі чоловік. Як видно з листа, були на Лебединщині колгоспи ще й у жахливішому становищі.

Як по-правді, то в ті страшні голодні дні рятувала народ не партія, а кожний рятував себе, свою сім'ю. А для партії головним питанням було– відібрати у голодуючих хліб.

А ще: аби той голодуючий був вірний ідеалам більшовизму.

Хай істина гола
Й зад обліз,
Аби кричав – "комунізм!"

Щодо піклування про голодуючих дітей, то робимо висновок із інформаційного листа Кравченка до Охтирського райкому КП(б)У від 15 березня 1933 року:

"На зборах учителів та учнів 7-ї групи (Яблучанська сільрада – *авт.*) учень Дорошенко у виступі зазначив, що багато учнів не відвідують школи по причині відсутності в них взуття і їжі, крім того сільрада не дбає про опалення школи.

Вчителька в виступі зазначила, що вона відвідувала батьків учнів 7 групи і із 7 відвідуваних хат в 5-ти хатах лежать хворі голодні діти…"

Тільки ж не про голодних дітей у партії була турбота. Партія турбувалася, аби оті помираючі від голоду нарешті хоч і перед смертю стали високоідейними.

Читаймо документ далі…

"Учителі та учні 7 групи розкріплені по бригадах для проробки промови т. Сталіна та відозв Всесоюзного та обласного зльотів колгоспників…"

Як "велику турботу партії про радянських людей" платні ідеологи подають і харчування селян у полі. В якому ськолгоспі варили затірку для полільниць, в іншому

видавали по кусочкумакухи косарям, десь клали в жменю по галушці.

Василь Романенко з м. Буринь розповідав, що харч у них варили тільки для полільниць. Щодня кухаркатітка Явдоха одержувалав созівській коморімеленого вівса з розрахунку100 грамів на полільницю і варила цей немудрий обід. Саме він і манив голодний люду поле. Бували випадки, що котрийсь із селян просив правління перевести його на ту роботу, на якій давали рятівний черпак побовтюхи. Попросився і колгоспний коваль дядько Іван. Йому дозволили працювати до обідув полі, а по обіді– в кузні.

І ось полільниці вишикувалися в чергу до казана. Кухарка Явдоха наділяла жінок "порцією" – клала в хусточкучи в пелену по галушці.

Коваль стояв у черзі останнім. Його уже так допік голод, що не втримався: вискочив із черги, голіручвхопив "чужу" галушку в черпакові, упав на спину і давай обсмоктуватискроплені їжею пальці, давай жувати галушку.

А тоді підвівся, попросив у жінок пробачення та й поплівся в кузню.

Марія Кравець із с. Курганрозповідала, як опухле, немічне дівчаткобулоне в силі дійти до плантації буряків і просило жінок дотягти його до поля, до отого черпака, який уособлюваву собі "велику турботупартії за свій радянський народ".

Та мої аргументи на комуніста-опонента не діяли. Тодія зачитав йому слова колишнього першого секретаря ЦК Компартії України Петра Юхимовича Шелеста. Він з 1930 року вів щоденник . А пізніше доповнив його спогадами. У тих спогадах є такий запис:

> **„У той час – 1932-1934 роки – на Україні був страшний голод. На селі вимирали від голоду родинами, навіть цілими селами. У багатьох випадках було навіть людожерство– це була трагедія. Але все-таки коли-небудь стане відомо, скільки ж від голодної смерті в ті роки вмерло людей. Це був просто злочин нашого уряду, але... соромливо замовчується. Все списується на успіхи і труднощі „росту".**

Ось тут опонент аж вибухнув гнівом: „Шелест? Нашел кого слушать. Ведь он же националист-бендеровец, враг народа".

Інший чиновник дорікав:

„Так, бригади справді ходили, забирали все. У мого батька яму картоплі забрали. Мішків чотири було. Так це ж не влада забирала, не партія, а свої, сусідські грабіжники. Прийшли із штричками, з міліціонерами– от і вигребли".

„А хіба міліціонер– не представник влади? – питаю. – Представник. Отож влада і послала „буксирнубригаду" і привела, і вигребла.

А кому в державі належала влада? Партії. От і виходить, що компартія і винищила Україну голодом. А ленінський Центральний Комітет мобілізувавії і надихав на цей голодоморний злочин".

Лице чиновника перехнябилося, губи затіпались, аж до вух застрибали жуваки. Не сказав, а просичав: „ Мало тебя, бандеровца хренового, гоняли чекисты. Надо было так зашилить, чтобы и ворон костей не нашел".

Найдивніша поведінка фракції комуністів у Верховній Раді України. Парламенти багатьох країн визнали більшовицький голодомор актом геноциду, а наші „народні обранці-комуністи" позичили очей у Сірка і в один голос:

„Було місцеве головотяпство, деякі хлібні труднощі, але голоду не було. Навпаки, був неабиякий злет економіки і зростання народного добробуту".

А на знак протесту проти правди навіть зал засідання покинули. Заперечував факт голодомору і головний комуніст Лебединщини: „Ніякого голоду не було. То все вигадки рухівців". І дивно. І обурливо. І образливо. Солідні мужі, депутати верховного органу держави, а отакі ліниві. Їм, бачте, ліньки зустрітись із своїми старенькими

виборцями і розпитати, що ж то воно коїлося в тих страшних 1932 і 1933 роках. А от учні 5-го і старших класів Лебединської школи № 3 не полінилися і пройшли вулицями міста, розпитали людей і почуте записали – вийшла ціла папуша жахливих спогадів.

"Хліба не бачили цілий рік, бо все їстівне з хати забрали сільрадівці. Вижили на бур'яні. Ті, в кого живіт бур'яну не сприймав, всі вигібили. Вимирали цілими сім'ями, цілими вулицями".

(Розповідь Любові Іларіонівни Скоробагатої).

"Діти, які ще були живі, виповзали на сонечко і просили в перехожих хлібця: „Тіточко, дайте хоч граминочку, дайте, хоч крихітку хлібчика".

(Розповідь Галини Олександрівни Шевченко).

"Я була маленька, а мама мене тягали з собою на луг по щавель. Їдемо, а понад дорогою мертві лежать. Страшно. Я тричі вмирала. А мама щось розживуться та й воскресять. А тоді всі свої сережки, кілечка, хрестики в торгсін здали та й одержали пуд муки. Отак і втретє мене порятували".

(Розповідь Марії Федорівни Осипової).

"Нас у батька-матері було четверо дітей. Всі були пухлі, але ще движимі. Один батько лежав на возі колодою – ноги налилися і не слухались. Люди мерли на очах. Померлі лежали під тинами, на дорозі, в бур'янах, по хатах. Нікому було й поховать.

Сім'я вже майже вся вимерла, а "червона валка" знову у хату: „Давай хліб". „Нема в нас хліба, бачите, дітки на полику вже од безхліб'я померли". А „гості" постягали з полика покійників і давай розволювати запіччя – чи не заховав там хазяїн який клунок жита.

Бур'ян у горщику вариться – виллють геть і горщик розіб'ють".

(Розповідь Олександра Трохимовича Забуги).

"А в нас забрали останній мішок буряків і півмішка сушених груш. За приховування цих харчів батька забрали в тюрму, маму арештували, а трьох дітей викинули на сніг".

(Розповідь Галини Семенівни Романенко).

"Їли все, що брали зуби: листя, буряки, лопухи, лопуцьки, соснову кашку. Хто дуже хотів жити – не перебирав нічим".

(Розповідь Івана Юхимовича Підвального).

"Мені було тоді лише 5 років. Пам'ятаю, як ходила компанія із штричкою і вишукувала у нас яму з харчами. Смертей булобагато. У нас вимерли всі сусіди".

(Розповідь Івана Йосиповича Івашини).

"У 33-му мені було три роки. Пам'ятаю, як буксирники стягували з мене в'язані чулочки. І страшно, і до болю жалко. Плакала – аж захлиналась".

(Розповідь Тетяни Петрівни Зеленої).

"В 1933 році мені виповнилося 15 років, були страшні часи: їсти зовсім не було чого. Із сільради приїзджали і забирали все, що можно було їсти, а хто чинив опір, тих жорстокобили. А комірник і ті хто відбирали хліб у населення – померли з голоду. Нас в сім'ї було 5 чоловік, всі вижили завдяки того, що була корова. Тримали худобу в хаті, тому що, боялися щоб не вкрали. Пекли оладки із отрубів на салідолі. Їли гнилу та мерзлу картоплю. Ходили в поле, знаходили ямки з невикопаною картоплею, видовбували її і їли.

Люди ходили пухлі, втрачаючи свідомість падали посеред вулиці і вмирали, на такі події ніхто не звертав уваги. В селі був „мужик-чистильщик", так його називали. Їздив він підводою, збирав померлих людей і закопував за селом. За це йому в сільраді давали пайок. Одного разу заїхав до однієї хати, жінка лежала дуже слабка, але ще жива, він почав її грузити на воза до мертвих. Жінка почала благати, щоб залишив її, бо вона ще жива, на що він відповів, мовляв завтра однак вона помре, а йому не зруки їхать за нею. Але дорогою

коли їхали до певного місця, жінка розпихаючи мертвих, скотилася з воза і потрапила до яру. Там вона відлежалась, почала їсти гілочки та якісь листки і вижила. І прожила ще багато років після тих жахливих подій. Був випадок людоїдства. Люди звернули увагу, що в одній хаті жінка зовсім не змінилася, а дітей не видно, стали пропадати діти в сусідніх хатах. Прийшли із сільради забрати її, після чого більше не бачили цю жінку в селі. Хто був більш спроможний ходив до Курської області міняти платки, коштовності, одяг, взуття, рушники на харчі. Росіяни дуже дивувалися, що таке становище в Україні. В кого була можливість, люди тікали до Курщини, працювали за шматок хліба. Полегшало з приходом весни, почали їсти щавель, різне листя, пекли „голети" (так називали страву з порізаного листя)".

(Із спогадів Устини Савелівни Турчиної, яка в 30-ті роки проживала в с. Річки Білопільського району).

"Я сама із Боброва. В 33-му було мені 12 літ. Пам'ятаю все добре: як хліб у людей забирали, і як штричками городи переколупували, і як печі розвалювали, і як корів у м'ясопоставку вирізали. У нас в сім'ї було 8 душ, і всі пухлі. Движимі були тільки я та два менші братики. Ото ми й стали головними постачальниками і листя, і бур'яну, і різної гидоти – аби щось з'їсти. А людей вимерло багато. Попідтинню валялися, на лузі, біля Псла позахолоняли, сусіди наші всі вилягли".

(Розповідь Клавдії Онуфріївни Петрової).

"В голодовку було мені 10 літ. А жила в Лебедині по вулиці Чупівка. Це вулиця окрайна, належала до колгоспу ім. Сталіна. А колгоспників тоді розорили зовсім. Ото піввулиці і вимерло. Нас порятував жом. Не знаю де його дістали батьки, а знаю, що той харч спочатку парили, а тоді ділили кожному по ополонику. Братові жом не допоміг. Опух і помер. Було йому тоді 17 літ. А в жнива ми, як сарана, кинулись в поле збирати колоски. Наглядачі на конях. Ганяються, батогами нас хлищуть, а ми жменю зерна в рот і жуєш, жуєш..."

(Розповідь Параски Іванівни Отовелюх).

"А ми вижили, бо втекли на Кавказ. Батько робив на плембазі, одправляв теличок у Грузію. Ото як голод оскаженів, батько забрав нас усіх та й вивіз. Там голоду не було зовсім. Розказуємо, що твориться в Україні, а вони сміються, не вірять".

(Розповідь Параски Степанівни Удовиченко).

„Я жила в Межирічі. Село гарне, сонячне, тепле, все в садках. Та власті так постарались, що стало воно і холодне, і голодне. Мерли в основному діти і старші віком. У кого зуби були ще свіжі ті й дрова жували. А що може вжувати мала дитина? Їй хлібця треба, молочка тепленького. А тут з їжі – сам бур'ян та листя в дубині. От і почало вимирати село – чи не кожна друга хата пусткою стала. Ото в одній із них і поселилась зайшла жінка. З чого вона жила – Бог її знає. А як уже сили покинули – вийшла на вулицю та й упала. Люди прикрили її сіном, милостивіші принесли чогось їстівного, то вона тільки вицвілими очима водила. Лежала отак тиждень, а тоді й померла.

Із того пекла перебрались ми в Лебедин, а воно й тут пекло не менше. По сусідству стали пропадати діти. А як людоїдку виявили, то у неї знайшли мішок з дитячими голівками".

(Розповідь Любові Василівни Тонацької).

Повторимось: ці свідчення записали діти. Не полінились, пройшли ближніми вулицями міста. Чому ж не пройдуть своїми вулицями так звані більшовицькі нардепи? Розлінились? Ожиріли? Чи, може, боязно визнати страшну правду?

Не визнають і тим самим творять ще один злочин.

Задумаймось: що їх змушує цуратись правди? А чи не московський орієнтир в особі якогось там мера заважає комуністам вивітрити чад із голови? Все може бути, бо мер той аж злиться, коли бреше з екрана: мовляв, який геноцид?

Автор здогадується, чому Москва так заперечує сплановане винищення

України. Справа в тому, що Радянський Союз був співучасником Міжнародної конвенції 1948 року „Про запобігання злочинів геноциду і покарання за нього". А нинішня Російська Федерація є правонаступницею Союзу – отже, й на неї розповсюджується положення конвенції.

От і боїться Москва, щоб не довелось їй сплачувати Україні мільярди доларів за більшовицький злочин. До речі, Німеччина за злочин фашизму сплатила євреям близько 100 мільярдів марок. Сплатила, бо євреї – народ дружний. Сказали, що фашисти своїм геноцидом знищили 6 мільйонів одноплеменців, от і сплачує Німеччина за подіяні Гітлером збитки. Наші ж рідні комуністи своєю поведінкою засвідчують: Україна для них не існує. Їхній орієнтир – ще сталінська Москва. Саме тому компартія по всій Україні розповсюдила брошурки під назвою „Миф о голоде". Написав ту брошурку якийсь „доктор філософії, професор Г.Ткаченко", а рецензували „кандидати філософії Арестов, Войцехівський". Так от той „професор" з філософським брехозбоченням твердить, що голоду в Україні не було, а якщо й був, так його причиною став „низкий уровень развития производительных сил, доставшийся в наследство от царской власти". А ще, на думку „професора", причиною голоду став „объективный фактор – засуха, обусловившая недобор хлеба". Цей чинник буцімто ще був „дополнен и усилен объективными факторами, главным из которых стали экономические диверсии кулачества – класса сельской буржуазии".

І на завершення: „Крики о голодоморе – есть вранье, циничный вымысел". Далі цей „професор" наводить приклади „гноения хлеба кулачеством". Мовляв, один господар закопав у ямі аж 19 центнерів хліба, інший – аж 20 центнерів. Ще в іншого виявлено аж 8 пудів жита та 3,5 пуда кукурудзи

Любі читачі, давайте поспівчуваємо нашій науці, що має таких „професорів" з філософським збоченням. Бо вони ні сном ні духом не відають, що наші селяни ще з незапам'ятних часів продовольчета фуражне зерно здебільшого зберігали не в коморах, а в ямах. Комори слугували для зерна посівного та для того, яке споживається в ближній час.

Яма копалася в глиняному грунті і на підвищенні, після зачистки стін і долівки завантажувалася „жаркими" дровами. Вони горіли в ямі тиждень або й два. Глиняна долівка і стіни випалювались – кам'яніли. Тож коли таку яму вистелити кульовою соломою, засипане в неї зерно могло зберігатись роками. Зверху яма застелялася дошками, або пластинами деревної кори, соломою, а напослідок клалася копиця хмизу.

Отже, хліб у землі – це не метод його знищення, а метод зберігання. А в часи грабунку села – це спосіб заховати хліб од визискувачів. Отож професор, та ще й з філософським збоченням, повинен не ганити селянина за кілька пудів прихованого зерна, а вказати причини, які змусили хлібороба ховатись зі своїм чесно заробленим хлібом.

Осуд приховувачів хліба ми знаходимо і в багатьох документах тих часів.

В одному з них той осуд подається на тлі вимирання села.

> **„В с. Девненском ... с 15/I по 24/I в 34-х семьях умерло 60 человек. Имеется 15 семейств, где умерло от 2 до 5 человек. Голодают главным образом бедняки".**

(Звернімо увагу: за 8 календарних днів – 60 смертей – *авт.*).

І далі:

> **„Характерно отметить, что в семье кулака Галушева (он сам под судом) умерла его жена , а дети опухли от голода, в то же время у них обнаружена яма, где находилось большое количество сгнившего хлеба.**
> **Из этого села бежало 55 семейств и 13 одиночек".**

Ось так: господар заховав хліб потайки од дітвори, а більшовицький хапун відправив селянина до тюрми. Сім'я, звісно, не знала, де сховане зерно. Чи й боялась, щоб "буксирники" не відібрали сховок, от і терпіла голод.

Автори документа, як і автор-збочинець згадуваної брошури, в голодуванні сім'ї звинувачують репресованого господаря. І не задумуються: що змусило людину закопувати хліб, чого сім'я не відкопала його?

Щодо „куркульського саботажу", то й тут „доктор філософії" не захотів пошукати правди у свідків голодомору а став позичальником у „Короткого курсу історії ВКП(б)". Бабусі йому б розказали, що куркуля влада знищила ще на початку 20-х років, як тільки Москва окупувала Україну. А знищивши, переділила і землю між селянами. На кожну селянську душу був даний певний наділ. Отож більше землі стало в того, хто мав більшу сім'ю.

А далі достаток у сім'ях визначався наявністю робочих рук та вмінням господарювати. Хто старанніше ходив коло нивки – той жив заможніше. Ото старанніших влада й понищила розкуркуленням, висилкою, розстрілами та тюрмами. А заодно голодом видушила й бідноту.

„Професор" з філософським ухилом аж сичить, обороняючи головного творця голодомору – комуністичну партію. Мовляв, партія Леніна до голоду непричетна зовсім. Якщо й були десь колись „временные хлебные затруднения", так то ж з вини не партії, а з вини влади.

Годилось би запитати брошурного „професора": а хіба в ті часи при владі була не партія, а як точніше – не Політбюро?

І ось тут професор нехотя висловив правдиву думку про те, що тоді на керівні пости в державі, в тому числі і в Політбюро, прийшли кагановичі, епштейни, калмановичі, варейкіси, баумани, хатаєвичі, ейхи, бронштейни, ієгуди, валлахи, гамарники та їхні одноплемінці. І дарма, що вони носили прибрані прізвища – литвинови, бубнови, яковлєви, ягоди та інші „ягідки", великий Сталін всіх ворогів виявив і розстріляв. Тож гріх за голодомори лежить на "ворогах народу". А партія і Політбюро до голоду зовсім непричетні.

Тепер і запитаймо „професора": невже тодішнє бронштейнівське Політбюро не користувалось безмежною владою? Невже влада в державі була осторонь від партії і Політбюро? Звичайно, ні. Все безмежжя влади в державі належало тільки вершині партії – її Політбюро. Отож і мільйони голодних смертей на Україні – це злочин партії.

Цю правду можна довести і фактами:

– Через визискну політику компартії голод в Україні почався ще взимку 1931 року і забрав тоді 150 тисяч людей. Та, незважаючи на таке лихо, партія в особі Сталіна і Молотова послала на Україну телеграму з вимогою неухильного виконання плану хлібозаготівель. Після обговорення телеграми на Політбюро ЦК КП(б)У було послано в основні хлібні райони України 83 столичні уповноважені із завданням „Хлеб – любой ценой!"

– Лютий місяць 1932 року рішенням ЦК ВКП(б) був оголошений бойовим ударним місяцем по завершенню хлібозаготівель. Результат отмтакого „бойового удару" стало інтенсивне вимирання села, в містах з'явилися кинуті діти.

– В липні 1932 року влада ухвалила завідомо нереальні плани хлібозаготівель – 356 мільйонів пудів по селянському сектору.

– 6 серпня 1932 року був ухвалений так званий „закон про 5 колосків", за яким засуджували навіть дітей, які збирали колоски на полях.

– 11 серпня 1932 року Сталін надіслав листа Кагановичу, в якому не тільки визнав роботу КП(б)У в питанні хлібозаготівлі незадовільною, а й поставив під сумнів лояльність всієї партійної організації України. Він наголосив, що в ній багато „гнилих елементів, свідомих і несвідомих петлюрівців, нарешті – прямих агентів Пілсудського".

Генсек наголосив, що „як тільки справи погіршаться, ці елементи не забаряться відкрити фронт всередині (і ззовні) партії, проти партії".

В листі була і категорична настанова: „Якщо не візьмемось нині за виправлення становища на Україні, Україну можна втратити... Поставити собі за мету перетворити Україну в найкоротший термін на справжню фортецю СРСР, на справжню зразкову республіку. Грошей на це не шкодувати".

"Зразкову" слід розуміти як слухняну, покірну, яка без нарікань віддасть усе, що виросло на її полях, і навіть ще більше. А ще очиститься від інакомислячих, націоналістів та петлюрівців.

Сталін запропонував замінити голову ДПУ УСРР Станіслава Реденса на більш людоїдного катюгу – Всеволода Балицького.

– 5 листопада 1932 року Молотов та секретар ЦК КП(б)У Мендель Хатаєвич надіслали розпорядження в обкоми партії, в якому вимагали „рішучих дій" з „обов'язковим і швидким проведенням репресій і нещадної розправи із злочинними елементами".

– 5 листопада 1932 року було ухвалено постанову Політбюро ЦК КП(б)У про посилення репресій у заготівлі з участю органів юстиції.

– 6 листопада 1932 року запроваджено натуральні штрафи, за якими в селян вилучалися будь-які харчові припаси. А буксирним бригадам видавалась певна частина вилученого у винагороду. На 5 грудня 1932 року вже було оштрафовано 5631 селянина, із них 5304 колгоспники.

– В листопаді 1932 року в Україні була впроваджена система більшовицького гетто – „чорні дошки". Занесені на „чорну дошку" колгоспи, села і цілі райони ізолювались од суспільства. До них припинялось завезення товарів, а наявний товар з крамниць вивозився, вилучалось все продовольство, чинились арешти і фізичне знущання з селян.

– 5 грудня 1932 року вийшов наказ ДПУ УСРР, яким перед підлеглими ставилось завдання зробити „нагальний прорив, викриття та розгром контрреволюційного повстанського підпілля та завдання рішучого удару по всіх контрреволюційних куркульсько-петлюрівських елементах..."

– 14 грудня 1932 року вийшла постанова ЦК ВКП(б) і Раднаркому СРСР, простою мовою кажучи, про припинення „українізації" в Україні. Розпочалось нове нищення української інтелігенції, закривались українські школи, створювались такі умови, щоб українці лякались своєї національності.

– 22 січня 1933 року Сталін і Молотов надіслали партійним і радянським органам директиву, в якій підкреслювали, що виїзд селян з України спричинений не голодом, а „ворогами радянської влади, есерами і агентами Польщі з метою агітації „через селян" у північних районах СРСР проти колгоспів і взагалі проти радянської влади".

– 23 січня 1933 року цю директиву розглянуло Політбюро ЦК КП(б)У і виробило та розіслало в області свою, так звану „українську директиву". В ній партійні органи зобов'язувало зробити все можливе, щоб селянин став кріпаком свого колгоспу.

– Всю осінь 1932 року і зиму 1933 року діяла так звана харчова блокада України. Загони внутрішніх військ і міліція не допускали ввезення хліба в Україну.

А ще була запроваджена система заохочування доносів на сусідів про переховування ними харчових продуктів. Було вилучено в селян всі види зарнодерниць і ступ. Все перераховане треба помножити на лють уповноважених, на численні арешти і розстріли, на сотні і сотні голодних смертей, на тлі яких і творився цей розбій.

А заборона й згадувати про голод? А заборона вказувати в довідках про смерть причину смерті?.. Невже і цей злочин комуністи спишуть на „местные условия”? Запитайте селян с. Михайлівка (Лебединщина), чому при ранішній середньомісячній смертності 1-2 чоловіку червні 1933 року вмерло аж 142 людини. В більшості довідок про смерть цих селян у графі „причина смерті” вказано: “помер вдома”.

А тепер запитаймо себе: хто був творцем оцього пекла в селах наших – комуністичнапартія чи котрийсь із колгоспних бригадирів? І відповімо чесно: голод в Україні зробила україножерналенінська комуністичнапартія руками московсько-більшовицькоїверхівки, яка на своєму кривавому прапорі писала „мир народам”, а творила світовуреволюцію, яка проголошувалаінтернаціоналізм, а жила оскаженілим московським шовінізмом, яка співала про рівність народів, а сама знищувала народи. Нищила люто, нищила садистськи, нищила мученицькими голодоморами. Ті голодоморивикосили на Україні понад 20 мільйонів життів. Це набагато більше, ніж забрали нашого люду всі війни за всю нашу історію.

А наостанок “брошурний професор” видав шизофренічну думку: голодуне було, бо він би став „найвідлякуючоюантирекламою, яка б прирекла саму ідею і справу колективізації, а разом з цим і радянську владу на поразку”.

А воно так і було. Ще в червні 1932 року Сталін писав Кагановичу, що „кілька десятків тисяч українських колгоспниківусе ще роз’їжджають по всій європейській частині СРСР і розкладають нам колгоспи своїми скаргами й ниттям”.

Професор твердить, що голодуне було, бо його просто не могло бути з ідейних міркувань. А саме: бо він знищив би десяток мільйонів селян-бідняків, а вони ж були союзниками трудовогокласу, ім’я якого – гегемон. А ще: „Голодоморвызвал бы у соотечественниковнеприятие политики партии и советскогогосударствои существенно ослабил бы экономический и оборонный потенциал страны”.

І справді викликав. Викликав і огиду, і протест, і гнів. Той всенародний гнів і викинув більшовизм на смітник історії.

З цього всього „професор” зробив такий висновок: „Миф о голодоморе– приготовление диверсионно-идеологической кухни Гарварда (США). Главным творцом мифа является Зб. Бжезинский, подручными виступили украинские (галицийские) националисты – бывшие прислужники Гитлера, а ныне – дяди Сэма”.

Звертаюсь до мільйонів убієнних голодом, звертаюсь до всіх свідків голодомору згаданих у цій книзі: ви чуєте, у чому вас звинувачує представник кривавої ідеології– у співробітництві з фашизмом. І вас – майор запасу Радянської армії т. Симоненко, і вас – учасник Параду Перемоги т. Козій, і вас – герой Сталінградськоїбитви т. Лазаренко, і вас, Лізо Луківно, що роками поневірялась у колгоспних та фашистських таборах. І вас, Іване Максимовичу, наче вам не за сумлінну працю держава присвоїла звання Героя Соціалістичної Праці, а за прислужництво дяді Сему.

Більшої наруги над людьми-страждальцями не вигадаєш, як за їхню чисту совість, за їхню Правду звинуватити у брехні і зраді Батьківщині.

Ось так: маємо свою державу, маємо свободу, маємо право на Правду... Аж тут на заваді не чужі воріженьки, а свої – рідні та ріднесенькі. Позичили очі в Сірка і в один голос: „Не была такова и баста!”

Отож і згадую прикінцеві слова із вірша своєї землячки Галини Саєнко:

Воля! Свобода! Здійснилось!
Лишень на ноги піднятись,
Вільно дихнути... А чи дадуть –
Ось в чому суть.

"Коли б усі одурені прозріли,
Коли б усі убиті ожили,
То небо, від прокльонів посіріле,
Напевно, б репнуло від сорому й хули".
(В. Симоненко).

Катерина МОТРИЧ:
"Молитва за убієнних голодом"

Хто се? Чий голос щоночі просить: "Хлібця! Хлібчика дай! Мамо, матусю, ненечко! Крихітку хлібця". Хто водить за мною запалими очима-криницями, очима, у які перелилися всі страждання, муки й скорботи роду людського і розпинає душу мою на хресті всевишньої печалі? Чий же це мільйонноголосий стогін у мені? Хто щоночі будить, стогне, квилить, плаче і веде у холоднуріку, де розлилися не води, а сльози мого народу? У ній ні дна, ні берегів...

І знову вони йдуть щодня, щоднини, щоночі, мільйони тіней, мільйони очей, прошкують небесним Чумацьким шляхом і повертають до мого серця... Ідуть українські Варвари-великомучениці, пригортають до грудей немовлят босоногі Богородиці в домотканих сорочках, пливуть Марії-Оранти, святі Покрови роду нашого. Василі, Івани, Петри, янголи крізь мене летять. Лишають білий крик, білий зойк білих крил, що сходить у мені чорною-пречорною мукою.

Йдуть з осінніх боліт, із снігових заметів, із весняних дібров у білих розвеснених садах, на всіяних кульбабоюлугах падають. Чи ж то я, чи моя пам'ять, а чи душа летить у ту весну і квилить-голосить у Всесвіт? Кричу до мовчазного з разками пташиних ключів неба, до білих садів, схожих на велетенські мари, здіймаю руки до місяця, схожого на вогник воскової поминальної свічі, заклинаю землю, на якій дотліваютьсвічі людського життя. Мільйони погаслих свічок...

Небо! Поможи! Дай манни небесної нагодувати помираючих! Саде! Сотвори диво! Плоду дай помираючим! Місяцю! Сили дай помираючим! Земле! Жита дай, гречки дай, проса дай не в липні, а у весняну пору дай!

Господи! Вседержителю наш! Чи ж ти осліп від горя і людських гріхів! Поглянь – червона орда знову жниву є на моїй землі. Глянь на ті покоси! Таких жнив, такого жнива світ не знав від сотворення, таких покосів іще не бачили ні Земля, ні Небо. Подивись на те різнотрав'я, на квіт, на пуп'янки, на... Господи! Невже і там, у Твоєму раю, є Україна, яку заселяєш віднині святими душами?!

Сину Божий! Ісусе Христе! Спасителю наш! Порятуй від голодної смерті

народ мій, у якого дика саранча забрала до зернини! Ти ж умів двома рибинами і п'ятьма хлібинами нагодуватип'ять тисяч. Сотвори диво – нагодуй. Порятуй!

Богородице! Матір наша небесна! Свята Покрово, покровителька люду святоруськоrd Кудиж ви всі відійшли? Чого ж залишили мою землю і нарід мій на поталу червоних дияволів? Чи ж не бачите, що вони доточуютькров із могутнього українськогодерева? Чи ж не бачите криниці, повної українських сліз? Чи ж не бачите, що то не Україна вже, а велетенська могила? Де ж ви, сили небесні?

І стояла Вона осліпла від горя, обдерта, сива, напівблаженна, мукою підпирала небо, моторошнороззиралася, Мати-Україна, на велетенськомухресті розіп'ята, й вишіптувала: "Дітоньки мої! Заждіть! Ось квасок, петрушечка зійдуть. Вже ген зозулямасличко колотить, вже ген жита зеленіють, сади біліють. Івани, Марії, Тараси! Стривайте! Зачекайте! Кудиж ви? Як же я без вас?"

Ганно! Ганно! Блаженна Ганно! Стеряна Ганно! Дитя в казані зварила і, як вовчиця, рвала його зубами, і вила, вила, вила, аж холонулидалекі світи...

Прости, небо! Прости, земле! Простіть, зорі! Всі сили земні і небесні, простіть муку і божевілля мого народу! Ту моторошну дику ніч, усі жахи, небачені від створення світу, простіть!

Нема. Зотліли. Від'ячали ключами у небо. Лише щоночі й донині крізь мене скриплять вози, як віко домовини, і щоночі везуть їх у могильники. І щоночі чую, як оплакуютьті велетенські могили лише солов'ї та зозулі, білий квіт садів та цвинтарні бузки, плачуть молоді трави, стогнуть жита, ридма ридають зорі, летять у ніч і гаснуть над спорожнілими хатами.

І щовесни у Великодню ніч, як забуяє зело, спалахнуть цвітом сади, як зійде місяць і вистоїться у ставках та криницях вода, як вмовкне лихо, приходять з небес три жони святі: Київська Русь, козачка Січ і соборна чорнобильська Україна. Розстеляють домоткані обруси уздовж Дніпра поміж трав та зілля, ставлять полив'яні миски з коливом, варениками, кулішем, галушками, узваром, медами. Засвічують поминальні свічі. Тоді дзвонять дзвони Десятинної церкви, МихайлівськогоЗолотоверхогомонастиря, козацькогоМежигірського, Пирогощі і звучить сивий голос посивілої від горя землі:

"Ходи до мене, роде мій, вечеряти! Марії, Ганни, Уляни, Мокрини, Соломії, Уласи, Палагни, Пилипи, Андрії, Василечки, Грицики, Катрусі, покірно прошу до святої вечері. Пригощайся, причащайся, роде мій скорботний! Діти – мої квіти викошені! Ключ мій журавлиний на рідній землі підстрелений! Мукомоя довічна! Скорботомоя всевишня!"

І пливуть Чумацьким шляхом білі тіні з білої небесної України й сідають до поминальної вечері.

"Як там тобі, родино наша, на тій небесній Україні? – допитується сивий голос. – Чи ж ростуть і там тополі, мальви, калина? Чи ж білі у вас хати? Як сіється, жнивується, чумакується, бондарюється як? Чи ж є вечорниці, реготи по хуторах і левадах? Чи ж заручини і хрестини, чи ж радість є? Мабуть, це все до вас пішло, бо на земній Україні ні сміху, ні радощів, ні пісень. Лише квітує погибель, лише регоче лихо, лише жниває горе на чорнобильській межі".

Роде наш небесний! Народе Божий, неоплаканий! Лика нецілованi, руки неперехрещені! Душі рідні перед господніми воротами не поблагословлені!

Прости, народе Божий! Прости цю прокляту землю, цей милий рай, на якому

оселився диявол. Усіхнас грішних прости, що мовчали, за упокій твій молебнів не справляли, поминальних свічок не світили, обідів за тебе не робили.

І ми покарані за безпам'ятство. І до нас озвалося лихо. Нагодовано і нас смертоносним плодом, горить і над нами лиховісна непогасна свіча. Прости ж нас, роде наш замордований, лише сирою землею зігрітий. Царствіє небесне вам, Душі убієнні!

Господи! Страждання, муки й горе мого народу до Всевишньої скорботи зарахуй, і біди й погибель від землі й народу сущого відведи. Нині, прісно і навіки вічні відведи!

АМІНЬ.

14 серпня 1993 р. Відкриття пам'ятника жертвам голодомору 1932-1933 років у Лебедині.

“Ще раз нагадую, що за даними перепису 1929 року, з урахуванням усіх хто проживав у Росії і республіках Союзу, українців було 81 мільйон чоловік, а зараз - в два рази менше. Ось він, головний підсумок XX сторіччя для мого покоління. Перед ним тм’яніють усі розмови про блага, радості і досягнення, що принесла… Україні Жовтнева революція і ленінсько-сталінська більшовицька влада”.

(Ф.Т. Моргун, визначний учений-аграрій, економіст, доктор наук, багатолітній секретар Полтавського обкому КПУ).

Нищений генофонд

Пишучи цю книгу, перечитуючи спогади свідків голодомору вдивляючись в одухотворені лиця носіїв генофонду Української України, і, зрештою, бачачи знімки наслідків голодоморного лиха, автор пролив немало гірких сліз пекучої образи, гніву та розпачу. Гнів у на нищителів народу нашого. На корінних лошаків у тій людоморній колісниці і на тих, що гарцювали у пристяжці та, басуючи не гірш за корінних, топтали корінь нації, вичавлювали силу і душу з нашого люду. А ще більша була образа на сучасних поводирів-пристяжників, які уже і в незалежній Україні, уже і в час прямої вказівки Президента сповна дослідити наслідки лиха, відшукати імена закатованих, відверто назвати імена катів і викреслити їх з пам'яту народу, все ще огинаються і вертять бісівськими хвостами. У тих хвостовертів одна думка: як би його нічого не зробити і в той же час показати, що вони начебто аж з ніг падають од старань виконати Указ Президента. Ось тоді в багатьох газетах, якщо й з'являється якась стаття про голод, то обов'язково підстриженою, причепуреною, прилизаною. Тоді в ній винуватцем мільйонів смертей постає не компартія, не барбосяки од влади, а голод. Мовляв, то голод винуватий, що вимерло село, а партія тут ні до чого.

Всіляко ігнорується і збирання свідчень людських страждань та прізвищ убієнних голодом. Дивина-дивна! В селі довелось влаштувати патронат на 40-50 круглих сиріт, а померлих з голоду "ну, там щось, здається, було, так аж коли це діялось".

Очевидно, багато хто з власть імущих жде – не діждеться того часу, коли помре не тільки останній свідок того жахіття, а і його внуки.

От і доводиться дослідникам геноциду 1932-1933 років користуватись не матеріалами сільрад чи ЗАГСів, а матеріалами краєзнавців, зібраних потайки від влади, а тому й далеко не повних. Спротив виконанню Указу Президента місцевими владоможцями, звичайно, не відкритий, а прихований. Він включає в себе і применшення трагедії України. Ті применшувачі наче не усвідомлюють, що перед вселюдською совістю вони стають співучасниками геноциду. І що дивно: в дні пошанування пам'яті односельців, полеглих від рук фашизму, вони виголошують палкі слова, покладають до символічних могил квіти, схиляють у потрібний момент скорботно голови. Бо цих односельців понищив фашизм. І відвертаються від правди про знищених односельців більшовизмом. Відвертаються і применшують число голодоморних жертв у своєму селі, районі, області, зрештою, й по Україні. Ось і чуємо голоси: "Ні, не 10-14 мільйонів померло, а якихось 2-3, ну, од сили, чотири..."

І все-таки скільки? Три, десять, чотирнадцять? На нашу думку, точного числа закатованих голодом назвати вже не вдасться. Дуже ж пізно перемогла Правда. Зло встигло понищити документи статистики, більшість свідків того лиха вже відійшла в інші світи. До того ж, теперішні очільники сільрад та райрад питаннями голодоморуякщо й займаються, так лише на рівні встановлення пам'ятних хрестів та організації панахид. Мало таких сіл, в яких би комісія, очолена сільським головою, пішла би з хати в хату і опитала ще живих старожилів: а хто жив з вами по сусідству а скільки булов тій хаті людей, де вони поділися і т.д.

Признаймося чесно: те величезне горе болить нашим очільникам ще не всім. Якщо судити по вцілілих реєстрах смертей, то вийде, що голод забрав половину селянства. Скажімо, в с. Піски (Буринщина) людей за одну зиму 1932-1933 років померло понад 2 тисячі душ. Це більше, ніж проживає людей у цьому селі тепер.

Очевидно, число жертв, заподіяних колективізацією та геноцидом, слід обчислювати за результатами переписів.

Скажімо, за даними статистики, в 1915 році в Україніпроживало 35 мільйонів людей. А в 1924 році – 40 мільйонів. Приріст населення за рік становив 550 тисяч. А коли врахувати втрати людей у світовій війні та в часи так званої громадянськоївійни, то приріст становив би не менше 800 тисяч за рік. Тобточисельність населення України з 1924 по 1934 рік мала б зрости на 8 мільйонів і становила б 48 мільйонів чоловік. А насправді число жителів (разом з доприселеними сім'ями з півночі) буломенше рівня 1915 року. Отож число жертв, завданих геноцидом, становить 14-15 мільйонів чоловік.

Цю цифру можна підтвердити й іншим аргументом. Достеменно відомо, що голод1921-1923 років забрав в Україні6 мільйонів жителів. А буввін тільки в Степовій Україні і лють його булаНабагато слабіша, ніж у 1932-1933 роках.

Наші розрахунки підтверджуєтакожіталійський королівськийконсулу Харкові Серджо Граденіго. 31 травня 1933 р. в листі під номером 474/106 своєму керівництву він повідомляв:

> **"Напевно, необхідно зліквідувати українську проблему протягом кількох місяців, з жертвою від 10 до 15 мільйонів осіб. Нехай ця цифра не здається перебільшеною. Я тієї думки, що, мабуть, її уже досягли. Це велике нещастя, яке скошує мільйони осіб і винищує дітей цілого народу, вдаряє в дійсності тільки Україну, Кубань та середню Волгу...**
>
> **В селі Гарово, за 50 км від Харкова, з 1300 мешканців, що там жили, сьогодні можна нарахувати тільки 200.**
>
> **Околиця Полтави, здається, найбільше потерпіла, більше навіть від Харкова. В Полтаві навіть лікарі починають пухнути від недоїдання.**
>
> **Із Сум один комсомолецьпише до своєї дівчини у Харків, що там батьки убивають своїх найменших дітей і їх з'їдають...**
>
> **Закінчую: теперішнє нещастя спричинить колонізацію, переважно московську, України. Воно змінить її етнографічний характер. У майже дуже близькому майбутньому не можна буде більше говорити про Україну... тому що Україна в дійсності стане московським краєм. З найвищою пошаною К. консул Граденіго".**

Приховувачам голоду слід нагадати просту народну арифметику. Нехай візьмуть число полеглих у Вітчизняній війні і помножать його на два, а в деяких селах – то й на три. От і будесправжня величина злочину комуністичноїпартії. От і розкриється її "заслуга" в геноциді українськогонароду. Щоб у читача не виникло сумнівущодо правдивості сказаного, ми подамо кілька порівнянь. І зауважимо, що перша колонка вказує точне число полеглих наших селян на фронтах у 1941-1945 роках, а друга – лише виявлене краєзнавцями (тому неповне) число померлих у голодомор1932-1933 років.

Тростянецький район:
с. Жигайлівка – 380 – 240;
с. Гребениківка– 204 – 284.

Сумський район:
с. Стецьківка – 500– 561;
с. Низи – 296 – 3000.

Роменський район:
с. Анастасівка – 97 – 280;
с. Глинськ – 260– 800;
с. Сміле – 375 – 2000;
с. Басівка – 56 – 300;
с. Сулими – 98 – 200;
с. Перехрестівка – 62 – 290;
с. Коржі – 123 – 400;
с. Ріпки – 77 – 145;
с. Андріяшівка – 147 – 300;
с. Андріївка – 103 – 150;
с. Хмелів – 217 – 400;
с. Галка – 96 – 250;
с. Діброва – 36 – 250;
с. Біловод – 98 – 250;
с. Хоминці – 108 – 180;
с. Погожа Криниця – 112 – 200;
с. Ярошівка – 109 – 170.

Великописарівський район:
с. Попівка – 83 – 400;
с. Пожня – 92 – 146,
с. Солдатське – 286 – 500;
с. Ямне – 72 – 430;
с. Дмитрівка – 73 – 385;
с. Рябина – 166 – 246;
с. Яблучне – 103 – 262;
с. Вищевеселе – 107 – 300.

Буринський район:
с. Слобода – 494 – 450;
с. Олександрівка – 146 – 145;
с. Піски – 229 – 2000;
с. Сніжки – 203 – 300;
с. Хустянка– 228 – 600;
с. Червона Слобода – 191 – 350;
с. Черепівка – 223 – 360;
с. Чернеча Слобода – 324 – 3000;
с. Бурики – 95 – 210;
с. Жуківка– 130 – 300;
с. Воскресенка – 154 – 200.

Лебединський район:
с. Рябушки– 483 – 2500;
с. Михайлівка – 323 – 623;
с. Голубівка– 65 – 534.

Це по Сумщині, а таке ж лихо булопо всій Україні.

Київщина:
с. Красне – 126 – 500;
с. Журавлиха – 173 – 700;
с. Таргани – 52 -360.

Одещина:
с. Єгорівка – 164 – 400.

Черкащина:
с. Томашівка– 35 – 283;
с. Рижавка – 185 – 3000.

Назване вище число померлих у голодомор– число не повне, бо свідчення збирались потайки від влади. В це число не ввійшли люди, які загинули в дорозі, в концтаборах та тюрмах, розстріляні в застінках катівень та ті, імена яких не вберегла людська пам'ять.

Подивися, читачу, який цвіт нації нищила партія жидобільшовизму, подивися, в що вона перетворила той цвіт.

Оце такими були "куркулі"...

"Куркуль" Данило Корнійович Потапенко з дружиною Настею і дітьми Василем та Уляною.

"Куркуль" Іван Федорович Роговик із села Межиріч:
- Не доведи Господи, те пекло бачити, як на твоїх очах твоїми дітьми галіфешники своїх собак годують...

"Куркуль" Данило Кравець пастухує на окраїні Лебедина:
- Отож я й звікував на вигоні коло копанки. Коровку пасу, ягняток. Ось тому й "ворогом народу" став, що ягняток люблю. Вони ж як дітки...

“Куркуль” Іван Андрійович Коваленко на косовиці в с. Полтавський Бобрик.

Хата “куркуля” Івана Андрійовича Коваленка із с. Полтавський Бобрик.

“Куркуль” Андрій Григорович Козій, учасник Параду Перемоги, прапороносець полку гвардійських мінометів (“Катюш”):
- Із 1945 року вимагаю повернути мені батьківську хату, забрану властями за 4 мішки батьківських же буряків. Та, мабуть, і не доживу до приходу Правди. Фашиста здолали, а своїх виродків ніяк не подужаємо.

“Куркуль” Дмитро Антонович Стадніченко.

“Куркулька” Марфа Михайлівна Плужніченко (Радченко) із с. Великий Висторoп:
“Занесла нас недоля каратись аж за Урал. Тут і кісточки упокояться. А так хочеться хоч одним оком на Україну поглянути, на ставки наші, на Псьол, на ліси та переліски наші... Згадую всю цю красу, болить душечка, та плачу вже, плачу...”
(Із листа Марфи Михайлівни на батьківщину).

“Куркуль” Іван Порфилович Вільбой із села Кам’яне, учасник трьох воєн, трудовий стаж якого сягає за 60 років:
- Порятувала нас діжечка жита, що ми закопали за дверима у хліві.

“Куркулька” Мотря Куткова:
- Наші руки із жил та з мозолячча сплетені, а вони – як найнялися: “ви враги совласті”, “ви враги трудящих-ся”. А мої мозолі хіба не од труда, хіда не од ярма каторжного?

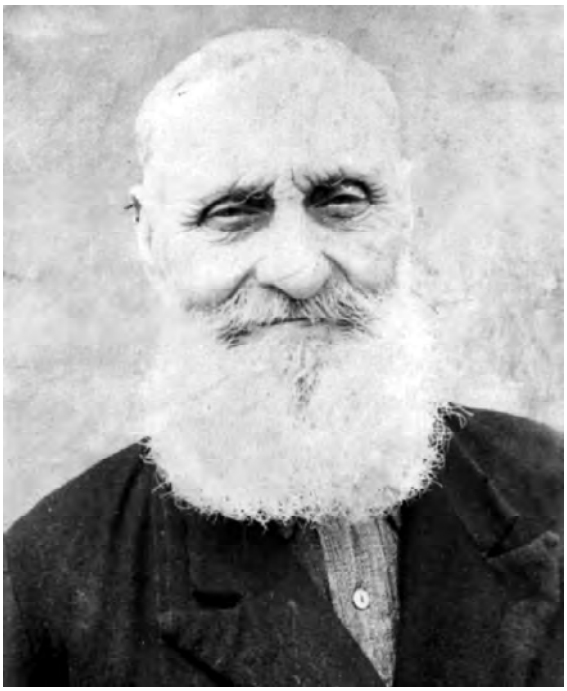

“Куркуль” Давид Савич Ткаченко:
- Полола невістка місяць посадку в лісництві та й заробила ордер нагребти три гарби колючок. Запрягаю свою корівчину у воза та й їду в ліс. А казенні придурки і тут заздрять. Чую сичать: “Куркуль - черв’як пронирливий. Ти бач: і молочко своє хлище, і транспортне тягло має. Треба його і двойним налогом обло-жить”.

"Куркулька" Холошенко та її дочка Шура (фото із особової справи)із села Будилка. Шуру занесли до списку "ворогів народу" у неповні два роки, а в 16 літ оформили це документально.

"Куркулька" Марія Михайлівна Бойко (Голодна) - дружина Андрія Голодного: - Господи, які то наші шляхі терновії! Які доріжки виселками покручені! А порятувало - одне тільки слово - "Україна". Єдиною думкою жили - як вибрести із того болотиння архангельського, як до рідної земельки дістатися. Хоч би ще раз побачити і Липову Долину, і Веселий Яр, хоч би краєм вуха почути мову селян ріднесеньких: "Добридень, сусідонько", "Добридень, посестро", "Пошли Вам, Боже, ниву досіяти, а тоді дощику рясного". Молю Господа та вже плачу-плачу...

“Куркуль” Дмитро Іванович Васильченко із сином Михайлом та дружиною Марією Овксентіївною. “Витягли його на рядні з хати, дотягли в садочок, а ямки копати нікому. Попросили сусіда, а той і сам од вітру хилиться... Вкотили батька в сиру землю, накрили рядном...”

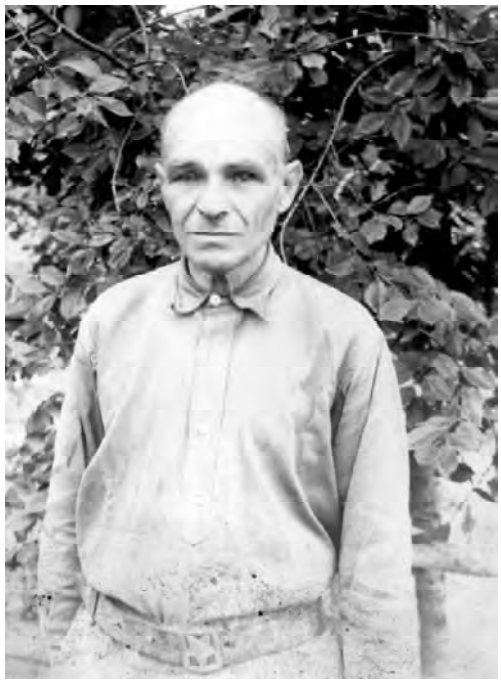

“Куркуль” Іван Михайлович Лихина із х. Сагайдак:
- Одбув я ту лісоповальну каторгу, а домівки вже не застав. Ні хатоньки, ні садка вишневого, ні самого хутора Сагайдачного. Комунія все понищила.

Виселенці з Лебединщини на лісоповалі в архангельській тайзі. “Подали команду: “Кто обут - сесть в первый ряд. Все сделайте веселые лица. Это сократит вам срок”. Взутих набралося щось до десятка...

“Куркуль”з Кулички (зліва) Дятленко.

“Куркулі” із села Червлене Іван Гойда та Яків Цикало.

“Куркулі”Андрій та Федір Голодні.
“Ковтнули архангельські лісоповали обох наших братиків. В одну ямку їх положили, разом і оплакали”.

Ось так хліб відбирали...

Так селяни повертали у колгосп хліб, одержаний на трудодні. Це повернення – за "переїдену норму" при громадському харчуванні в полі.

Відібрані в селян комори були звезені на колгоспне подвір'я і ще довго слугували новим господарям (с. Рябушки, Лебединщина).

Розкуркулили і з хати вигнали:
- Іди, куркулько, із совєтцького села у ярок до пакола. Іди, потому як ти - глитай, не сознатєльний елемент і вобщє...

Розкуркулили і хату розтягли. Залишилось печище, малі дітки і гіркі сльози.

Бригада "собашників-розкуркулювачів" із здобиччю.

Лист П. Постишева до всіх голів сільрад України. Цей примірник був надісланий голові Михайлівської сільради (Лебединщина) Сивоконю: "...Погано працюєте, формально ставитесь до справи. Будете ви відповідати передусім за провал липневого плану хлібоздачі..."

Голові Михайлівської сільради т. Сивоконю

Пролетарі всіх країн, єднайтеся!

Лист т. Постишева

ДО ГОЛІВ СІЛЬРАД.

Дорогі товариші!

На вас покладено відповідальність за збирання хліба в одноосібному секторі й за здачу хліба одноосібниками державі.

Виконання липневого плану хлібоздачі державі по одноосібному сектору, через вашу бездіяльність, є під загрозою зриву.

За законом про хлібоздачу ми зобов'язані одноосібні господарства, які не виконали своїх зобов'язань у здачі зерна державі на визначений строк по місяцях, судити за 61 арт. кримінального кодексу.

Але ж ви думаєте залишитися осторонь. Нічого схожого. Вас будемо карати за бездіяльність. Ви створили п'ятидвірки, десятидвірки, виділили вповноважених і плюнули на них, замість стежити й перевіряти, як вони працюють.

Погано працюєте, формально ставитеся до справи. Будете ви відповідати передусім за провал липневого плану хлібоздачі по одноосібному сектору.

Пропоную вам найпізніше 5-7 серпня закінчити липневий план хлібоздачі державі по одноосібному сектору, інакше застосовуватимемо 61 арт. до одноосібників, які не виконали плану. Каратимемо й вас безумовно.

Привіт!

30 липня 1933 р. *П. Постишев.*

Видання Харківського Обкому КП(б)У.

Ціна окремого № 5 коп.

Колективіст Буринщини

№ 136 (262) Орган Райвиконкому, Райкому КП(б)У та Райсобрання трудящих. Четвер 24 листопада 1932 року.

Всю силу ревзакону на голови куркулів, САБОТАЖНИКІВ, ОПОРТУНІСТІВ—ЗРИВНИКІВ ХЛІБОЗАГОТІВЕЛЬ

Геть з лав партії опортуністів Резниченкових.

Вище партійну пильність кожного комуніста, в боротьбі за хліб

Про заходи до підсилення хлібозаготівель.

Районний фінансовий зльот

Повідомлення газети "Колективіст Буринщини" про розправу над селянами району.

Куркулять... На возі ступа, лава, стіл, драбина. За возом - корова і голосіння хазяйки. Хоч як не ламай, мати, ручок, а вже не буде у дворі годувальниці.

Повідомлення недригайлівської газети "Колективіст-ударник" про послаблення визиску селян адміністрацією села Козельне.

ОРГАНІЗАТОРІВ КОНТРРЕВОЛЮЦІЙНОГО САБОТАЖУ ХЛІБОЗАГОТІВЕЛЬ с. КОЗЕЛЬНОГО,

ЗРАДНИКІВ ПАРТІЇ Сердюка, Салія та Петренка,

вкупі з курлуль ською зграєю СУВОРО ПОКАРАТИ

Парт та КСМ о-ки, сільрада с. Козельного повинні по-більшовицькому мобілізувати колгоспний актив, передових контрактантів

на остаточний розгром куркульського саботажу.

Куркулі с. Козельного виконали лише 21,4 відс. твердих завдань по хлібові. Причина цього—куркульська практика колишньої верхівки села, на чолі з секретарем п-ю Сердюком та головою сільради Салієм, що фактично зірвали виконання плану хлібозаготівель, стали зрадниками партії помагалися з куркулями.

Не одиниці — десятки куркулів у с. Козельному звільнені від твердих завдань по хлібові, на кутку Хороші 8 куркулів—неодержали повідомлень. Сеньо-6, на Берках-5. І ін. Куркулів залучили до активу, в куткові комісії сприяння хлібозаготівлі, дали їм повну можливість приймати хлібозаготівлі. І в наслідок

Про факти переодягання куркулів з твердою на контрактацію, про надання ряду куркулям пільг сигналізували організації куркулів (Саєво комсомолець Кобзар, Хорол—Харченко до правлінні с-р, але ще не вживала заходів до ліквідації тупицом головне-р працює куркуль, бандит Безсмертний.

На очах за дозволом Сердюка, „бригадир" куркуль Білолюбський забрав 24 кг. ж куркульського хліба, обмолотив і одержання хліб частину здав в виконання свого плану хлібозаготівель, а частину розбазарив.

Сердюк сам прийняв хлібозаготівлі заявляючи—„на що забирати хліб, та ана

Бубнин Павлов і Яков, Мартиненком К. І. Г., Гроценком Г., практикували на них обшуки, адміністрували непосильна масову роботу, приєднювали гроші взяті на позику—з чого користувались куркулі при своїй хлібозаготівлі.

Репресії в Козельному застосовували для форми, щоб облудити райорганізації. Штрафували і не визначали суми штрафу. Декларативно оголошували про накладання штрафу і не стягали його.

Куркульську практику керівників Козельного викрито, з партії вигнано, віддано до суду. Ліквідовано і куркульське кубло, яке будуть судити вкупі з керівниками села. П-о повинні добре вивчити Козелянську справу засудити цих куркульських поплічників, що зрадили партії—зрослися з куркулями. Вкупі з ними зривали хлібозаготівлі, та мобілізувати парт-КСМ сили на виконання хлібозаготівель.

Парт та КСМ о-ки, сільрада—актив Козельного повинні негайно перебудувати свою роботу і такожну планову, що вигідна на селі знати. Ударними темпами завершити план хлібозаготівель.

Мохнюк, Комолов, Калита

з участку Хведьківка — ВОРОГІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТИ.

живів до них застосуванні постанову РНК пригадом

Майно розкуркулених звозять на колгоспний двір.

Перша заповідь - хліб державі. На зсипні пункти прибували і прибували кінні валки з зерном. Море підвід, море хліба, море лементу,а серед того гармидеру ні мотою бродить тривога: "А як же нам без хліба зимувати?"

КОМУНА

14 листопада

Розпеченим залізом випікаймо праву практику бондарської, соснівської, шаповалівської сільрад у хлібозаготівлях

Нещадну відсіч куркулеві

Комсомолія на передовий фронт у боротьбі за хліб

Всі сили на боротьбу

До всіх КСМ осередків України

Відповідайте на

Конотопська газета "Комуна" кинула клич: "Розпеченим залізом випікаймо праву практику Бондарської, Соснівської, Шаповалівської сільрад у хлібозаготівлях".

Голодуючі селяни "добровільно" здають зерно "рідному" колгоспу на весняний засів.

Так хліб охороняли...

Об'їждчик на полі.

Акт про затримання з колосками ячменю селянок Батюти П. та Батюти О., складений об'їждчиком артілі "3-й вирішальний" (с. Коржі, Роменщина) Іовом Ганзиною.

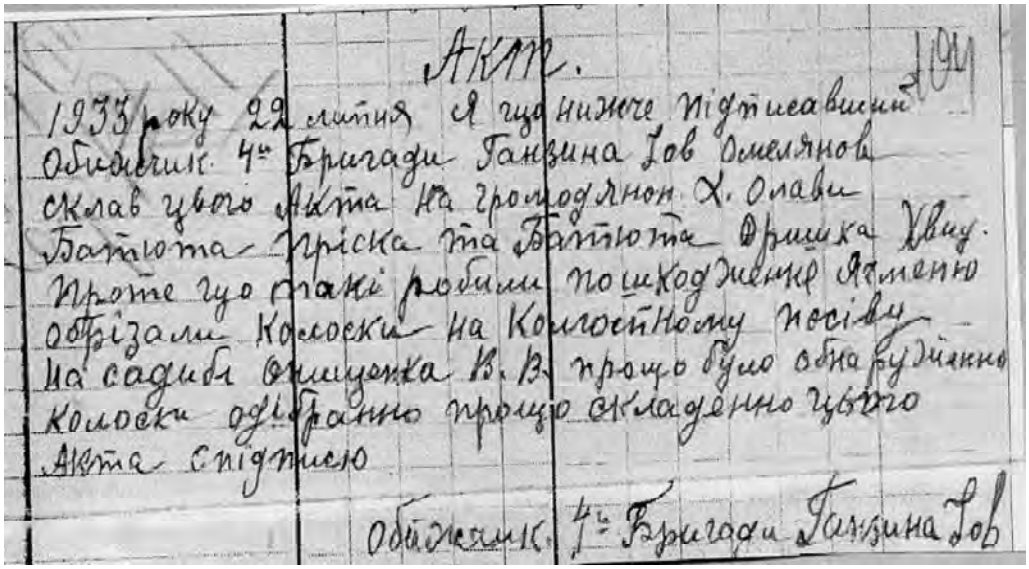

АКТ.

1933 року 22 липня я що нижче підписавший Обїжчик 4-ї Бригади Ганзина Іов Омелянов склав цього Акта на громадянок Х. Олави Батюта Гріска та Батюта Фрисика Хвиц. Проте що такі робили пошкодження ячменю обрізали Колоски на Колгоспному посіву на садиби Онищенка В. В. прощо було обнаружено колоски одібрано прощо складенно цього Акта спідписю

Обїжчик 4-ї Бригади Ганзина Іов

Акт про зрізання колосків жита на колишній садибі Антона Федорова (с. Коржі) самим колишнім господарем.

Акт

1933 року 20 липня я що нижче підписавший обіжчик 4-ї бригади Ганьчин Зов. Омелянов. склав цього Акта присутности бригадира 4-ї бригади Онищенка І. Д. та Сазыкина А. Д. і Шульча М. що при обході угодіть жита оказалося постриженно жито на садибі Хведорова Антона Михайловича і подьказу оказалося що сам господар цього жита зробив пошкодженне проціс верхнуєтся

підписи

Обіжчик. 4-ї Бригади Ганьчин Зов.

Бригадир 4 б. Онищенко І Д

Присутні

Охоронець біля колгоспної комори з хлібом.

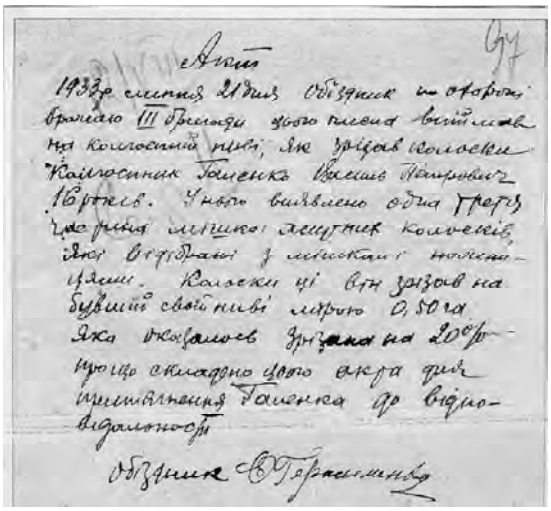

Акт

1932р липня 21 дня обіжчик по охороні врожаю III бригади цього села вийшов на колгоспні ниві, як зрізав колоски. Колгоспник Галенко Василь Петрович 16 років. У нього виявлено одна торба, чарка мішка лежуть колоски, які відібрані з мішками поки-прямо. Колоски ці він зрізав на бувшій своїй ниві мірою 0,50 га. Яка оказалось зрізано на 20% процо складно цього акта для притягнення Галенка до відповідальности

обіжчик Герасименко

Акт про зрізання колосків жита на полі колгоспником Василем Галенком, складений об'їждчиком Герасименком.

Оце так хліб видавали...

Селяни-полільниці у черзі за черпаком "вирішальника"; (черпак колгоспної затірки вирішального року п'ятирічки).

А у "созі" при дорозі
Видають макуху.
Хочеш жити -
Йди до созу,
Бо впадеш без духу.

(Із "Думи про голод" Є.Х. Мовчана)

На Лебединщині довго витав афоризм тих часів: "Макуха - тільки косарям!" Акція з макухою поцінована як "велика турбота партії" про заможність радянських селян.

Сиріткам по ложечці із добрих рук

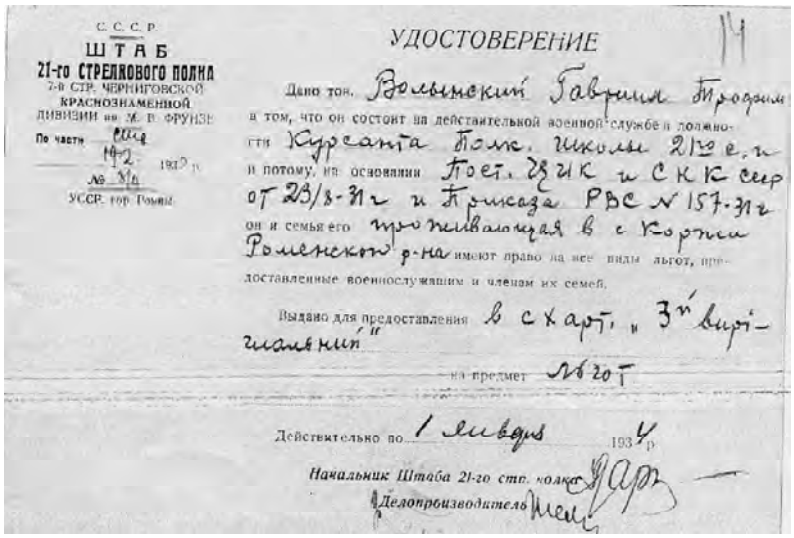

С. С. С. Р.
ШТАБ
21-го СТРЕЛКОВОГО ПОЛКА
7-й СТР. ЧЕРНИГОВСКОЙ
КРАСНОЗНАМЕННОЙ
ДИВИЗИИ им. М. В. ФРУНЗЕ
По части ...
№ ...
УССР. гор. Ромны

УДОСТОВЕРЕНИЕ

Дано тов. Волынский Гаврилл Трофим
в том, что он состоит на действительной военной службе в должности Курсанта Полк. школы 21го с.п.
и потому, на основании Пост. ЦИК и СНК СССР от 23/8-31 г и Приказа РВС № 157-31 г
он и семья его проживающая в с Корчи Роменского р-на имеют право на все виды льгот, предоставленные военнослужащим и членам их семей.

Выдано для предоставления в с/х арт. „3й вирішальний"
на предмет № 20 Т

Действительно по 1 липня 1934 г.

Начальник Штаба 21-го стр. полка
Делопроизводитель

Посвідчення, видане штабом 21 стрілецького полку 7 стрілецької Чернігівської Червонопрапорної дивізії ім. М.В. Фрунзе курсанту полкової школи Гаврилу Трохимовичу Волинському на право користування ним і його сім'єю всіма видами пільг, які гарантувалися Постановою ЦВК та Радою Народних Комісарів СРСР від 23.07.1931 року. Посвідчення видане як нагадування правлінню артілі "3-й вирішальний" (с. Коржі, Роменщина).
А як надавались ті пільги, видно з резолюції, накладеної на заяві батька згаданого червоноармійця.

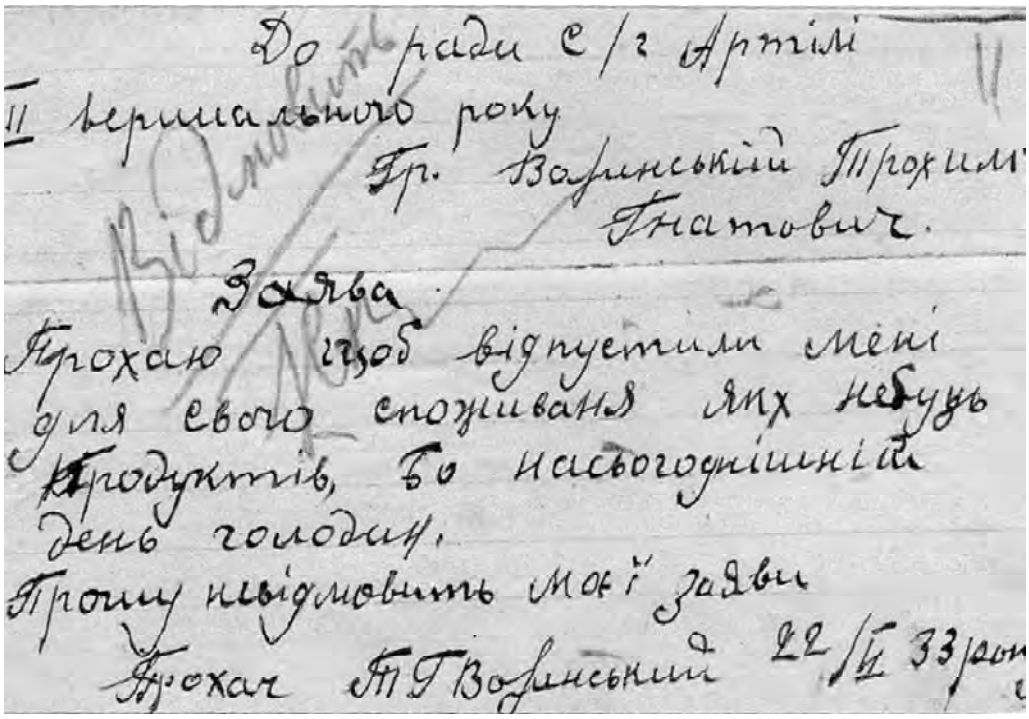

До ради с/г Артілі
II вершального року
Гр. Волинський Трохим
Гнатович.

Заява

Прохаю щоб відпустили мені для свого споживання яких небудь продуктів, бо насьогоднішній день голодний.
Прошу невідмовить мої заяви
Прохач ТГ Волинський 22/VI 33 рік

Заява колгоспника с.Коржі до правління артілі з проханням допомоги продуктами від 22.06.1933 р.

Діячі компартії і їх діяння

“Спасибі рідній партії за щасливе дитинство...”

“Кулаки - бешенный враг Советской власти... Беспощадная война против кулаков! Смерть им!!”

(В. Ленін).

Хоч би швидше розмерзлося поле, щоб знайти якусь картоплину-гниличку

Важка дорога із села у невідомий жахливий світ за шматком хліба...

Діти-сироти просять милостиню на вулицях міст.

Сироти в колгоспних патронатах.

Більшовицький ґеноцид у дії

"Пусть они исчезнут, как рудимент".
(Ленін про селян).

В голодний світ за поданням.

"Верной дорогой идете, товарищи"

Більшовицький геноцид у дії

Кістки та шкіра і вічне прокляття жидо-більшовизму.

А це результати перемоги більшовиків над власним народом.

Діячі комуністичної партії і результати їхніх діянь

"Жить стало лучше, жить стало веселей".
(Сталін, 1933 р.)

Ой, Божчко, мама вмерли... Мамочко, вставай, мені холодно і їстоньки хочеться...

Мертві діти на дорозі...

Більшовицький ґеноцид у дії

Трупи на вулицях Харкова.

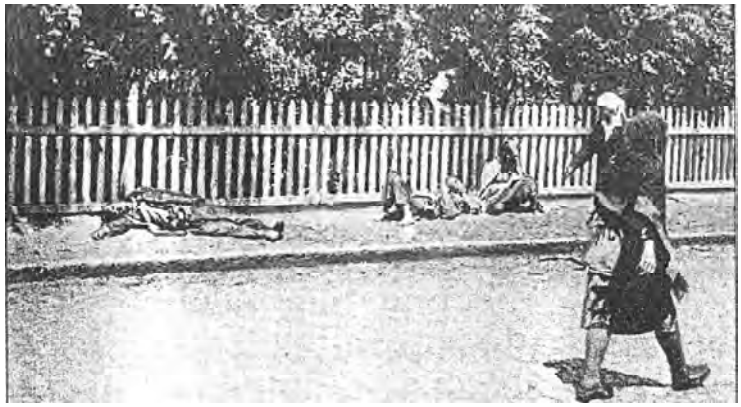

Підбирають померлих...

“Сталінська мадонна”.

Діячі комуністичної партії і результати їхніх діянь

Один із творців голодомору - А.А. Андрєєв.

Ось такими дітками була угноєна наша земля.

Дитячі трупи на дорогах.

Більшовицький геноцид у дії

Голодуюча сім'я.

Одну ложечку собі, а другую братику.

Вже нічого, окрім прокляття більшовицькій владі...

Діячі комуністичної партії і результати їхніх діянь

"Нужно посадить мужика на картошечку, а хлеб сдать государству вплоть до семян".

(П. Постишев).

Виголодніла дитина.

Кістки та шкіра, а ще опухлі ноги...

Діячі комуністичної партії і результати їхніх діянь

Влас ЧУБАР.

Труп на вулиці Харкова.

Труп на колгоспному полі.

Діячі комуністичної партії і результати їхніх діянь

Л.Каганович.

В такі рови вивозили померлих на вулицях Харкова.

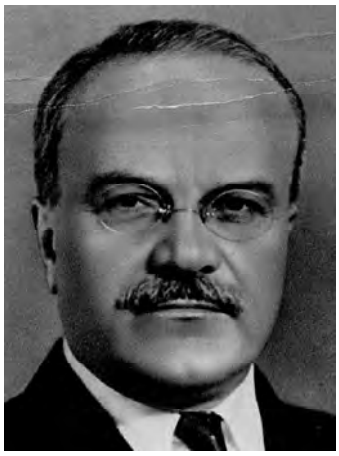

В. Молотов.

"Людоньки, поховайте тата й маму, а мені дайте хлібця".

Мертві діти в трупарні.

Смерть у підземному переході.

Більшовицький геноцид у дії

Смерть чатувала всюди: і на дорогах, і в житах.

Мерли люди... гинули коні....

Діячі комуністичної партії і результати їхніх діянь

"У нас есть отдельные случаи и даже отдельные села, которые голодают. Но это результат местного головотяпства, перегибов, особенно в отношении колхозов. Всякие разговоры о "голоде" на Украине надо категорически отбросить".

С. Косіор.

"Перед райапаратами поставити наступні конкретні завдання... Мобілізація всієї агентури та інформаторів на виявлення прихованого, затаєного хліба в ямах, чорних коморах, відходах та інших тайниках".

В.Балицький.

Труп у полі при дорозі...

Діячі комуністичної партії і результати їхніх діянь

М. Калінін та Г. Петровський.

"Люди, які потрапили в біду через нестачу хліба, виявилися в цьому скрутному становищі не через поганий урожай, а тому, що лінувалися і не хотіли чесно трудитися щодня".

М. Калінін.

Голодуючі діти.

Діячі комуністичної партії і результати їхніх діянь

“Ваше завдання дістати збіжжя всіма способами. Видушіть його з них, де вони його б не заховали - із печей, з-під постелі, з льохів чи із задвірків. Ви, партійні бригади, мусите навчити село, що означає більшовицька рішучість. Збіжжя мусите знайти, - і ви його знайдете!.. Не бійтеся вживати крайніх методів. За вами стіною стоятиме Партія. Цього жде від вас товариш Сталін. Це боротьба на життя чи смерть. Краще зробити забагато, ніж замало”.

Мендель Хатаєвич.

“Багата Україна, хлібна Україна - наша! Московський пролетаріат ніколи не буде голодувать!”

О. Шліхтер.

Смерть матері.

Спасибі рідній партії за щасливе дитинство

Похорон Тані і Мані Надольків(?), які потруїлися мертвечиною, м. Лебедин.

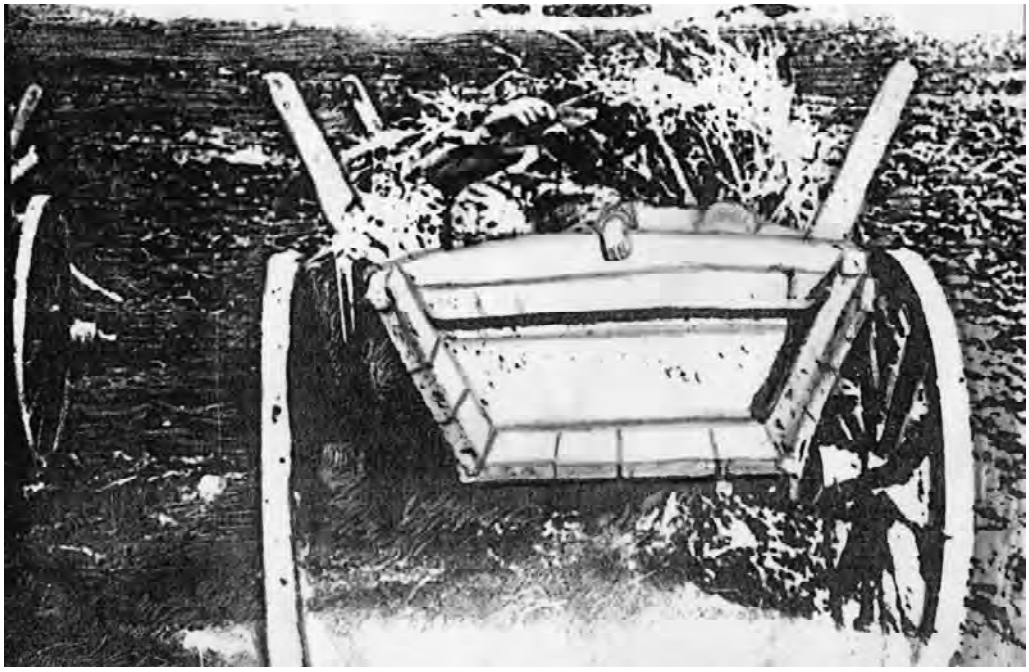

В останню дорогу...

Допит людоїдів. На звороті знімка є такий напис: "Допрос мародёров, которые убили и сьели мальчика".

Більшовицький геноцид у дії

Подайте, Христа ради...

"А мені вже нічого не треба. Нехай тільки душечка з білим світом попрощається..."

Свідок катувань у Лебедині Марія Нездіймишапка:
"Отут тоді кладовища не було, було глинище. Тут власті й вирили дві ями, як хата завбільшки. Ото в них і звозили підібраних мерців".

Пухли ноги, брались виразками, тріскались,
а з тріщин текла вонюча рідина і сукровиця.

“Щасливий” той, кого спіткала смерть удома.

Цьому нещасному повезло: потрапив у лікарню - з’явилась надія вижити...

Оце так голод і свій розбій влада приховувала...

Захисник селян - референт комітету заготівель Лебединського району Павло Євменович Боровський з дружиною.

СПРАВКА № 133940

Довідка № 133940 управління "Севвостоклага", видана Павлу Боровському по відбутті терміну ув'язнення.

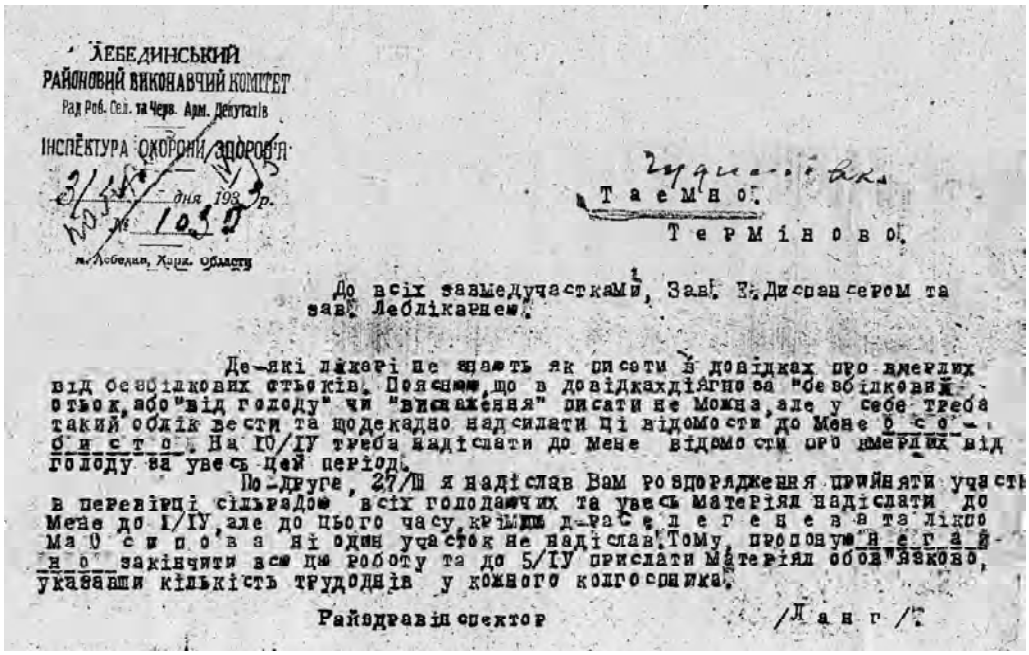

ЛЕБЕДИНСЬКИЙ РАЙОНОВИЙ ВИКОНАВЧИЙ КОМІТЕТ
Рад Роб. Сел. та Черв. Арм. Депутатів
ІНСПЕКТУРА ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я
м. Лебедин, Харк. області

Таємно!
Терміново!

До всіх завмедучасткам, Зав. Б. Диспансером та зав. Леблікарнею.

Де-які лікарі не знають як писати в довідках про померлих від безвілкових стьоків. Пояснюю, що в довідках діягноза "безвілковий стьок, або "від голоду" чи "виснаження" писати не можна, але у себе треба такий облік вести та щодекадно надсилати ці відомости до Мене особисто. На 10/IV треба надіслати до Мене відомости про померлих від голоду за увесь цей період.

По-друге, 27/III я надіслав Вам розпорядження прийняти участь в перевірці сільрадою всіх голодуючих та увесь матеріял надіслати до Мене до 1/IV, але до цього часу, крім Драбенка, ніхто не надіслав. Тому, пропоную негайно закінчити всю цю роботу та до 5/IV прислати матеріял обов'язково, указавши кількість трудоднів у кожного колгоспника.

Райздравінспектор /Ланг/

Розпорядження Лебединського райвиконкому про приховування голоду.

За слово правди про голод і колективізацію Цикало Степан Васильович став “ворогом народу”(крайні два знімки зроблені в сумській тюрмі відразу по арешті, а третій - перед розстрілом).

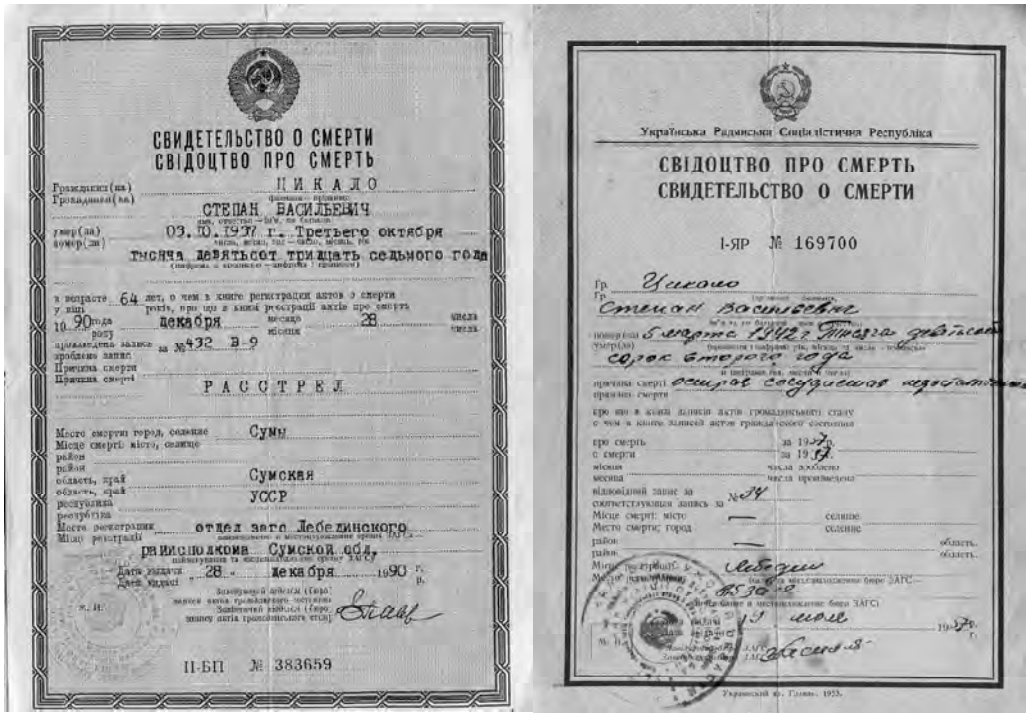

СВИДЕТЕЛЬСТВО О СМЕРТИ
СВІДОЦТВО ПРО СМЕРТЬ

Гражданин(ка) ЦИКАЛО
Громадянин(ка) СТЕПАН ВАСИЛЬЕВИЧ
умер(ла) 03.10.1937 г. Третьего октября
помер(ла) тысяча девятьсот тридцать седьмого года
в возрасте 64 лет, о чем в книге регистрации актов о смерти
у віці 90 років, про що в книзі реєстрації актів про смерть
10 декабря 28
року місяця число
произведена запись за № 432 В-9
зроблено запис
Причина смерти
Причина смерти
РАССТРЕЛ
Место смерти город, селение Сумы
Місце смерті місто, селище
район
район
область, край Сумская
область, край
республика УССР
республіка
Место регистрации отдел загс Лебединского
Місце реєстрації райисполкома Сумской обл.
Дата выдачи 28 декабря 1990 г.
Дата видачі
II-БП № 383659

Українська Радянська Соціалістична Республіка
СВІДОЦТВО ПРО СМЕРТЬ
СВИДЕТЕЛЬСТВО О СМЕРТИ
I-ЯР № 169700
Гр. Цикало
Гр. Степан Васильевич
умер(ла) 5 января 1942 г. Тысяча девятьсот
помер(ла) сорок второго года
причина смерти осужден военным трибуналом
причина смерти
про що в книзі записів актів громадянського стану
о чем в книге записей актов гражданского состояния
про смерть за 19 г.
о смерти за 19 г.
місяця числа зроблено
месяца числа произведена
відповідний запис за № 84
соответствующая запись за
Місце смерті: місто — селище
Место смерти: город селение
район — область
район область
Місце реєстрації: Лебедин
Место регистрации
Дата видачі 19 июля 1990 г.
Дата выдачи
№ II-БП
Украинский ю. Гознак. 1953.

Два свідоцтва (правдиве і неправдиве), видані однією і тією ж установою в 1957 році і в 1990 році.

А ми голод пережили...

"Куркулі" Іван Сидорович Пустогвар та Сидір Михайлович Шкурка.
- Ох і попили ярижники людської крівці, Іване...
- Твоя правда, Сидоре. Наточили із нас сліз та крові - море...

Розповідали нам про голод і селяни із с. Тимофіївка (Круг) та з села Ситники.

Розповідали жінки про голод і в Межирічі, і в Червленому, і в Пристайловому, і в Кургані, і в Михайлівці... І всі як змовились: "То його власть зробила".

Давид Довгополик з х. Хоменкове (Липоводолинщина):
- А нашу хату голод хоч і провідав, та не подужав. А довкруж такі покоси наклав, що Божечко...

Орлова Надія Володимирівна із с. Ігорівка (Буринщина):
- По мене три голодні смерті приходили. А я таки вижила. Вижила, мабуть, для того, щоб про знущання властей над нами розказать.

А це своєрідні візитки з голодоморного року. На світлинах напис: "Дідусь Юхим сфотографувався із своєю сестричкою Фросею в 1933 році. Було йому тоді 16 літ".

Додатки

Як ми знаємо, реєстрація смертей у першій половині 1933 року або ж не велася, або ж була затаємничена чи знищена.

Саме в січні-червні смерть лютувала найдужче. Навесні вітри розносили трупний сморід далеко за межі сіл і містечок. Саме тоді над Україною розпростер чорні крила демон повного знищення нашого народу. Ті дні забрали в нас мільйони і мільйони цвіту. Забрали тих, чиїх імен сповна не воскресить людська пам'ять, бо й сама пощербилася часом.

Ми знаємо, що із пригасанням голодуреєстрація смертей поновилась, тож ще у 1989 році звернулись до відділення ЗАГСу з проханням дати можливість ознайомитись хоч із тими документами реєстрації смертей, які у них збереглися. Та одержали відмову. Навіть не відмову, а категоричне заперечення існування таких документів. Мовляв, немає нічого, все загинуло під час війни, прокляті фашисти понищили всі довоєнні архіви.

Це одна із найгарніших побрехеньок архівістів-земляків, яка була спрямована на приховування голоду. Коли б вони вчинили по-людськи, то сказали б чесно: відомості є, але вони затаємничені, тож шукайте дозволу на ознайомлення у вищих інстанціях.

Тодіб, напевне, лебединці (і не тільки) знали б правду про голод і раніше, і більш повніше. А наші керманичі не страхали б автора цих рядків тюрмою за „наклепи на нашу рідну партію", не брали б з нього письмових пояснень, звідки він "черпав бруд", щоб облити ним ясні лиця наших районних і союзних вождів.

Тільки після відомого указу нашого президента В.А.Ющенка лебединські архівісти призналися: справді, реєстрація смертей за друге півріччя 1933 року у них була, але вони всі матеріали вже передали в Суми.

Ото в Сумах ми і знайшли їх. Сумські архівісти виявилися і справедливішими, і людянішими. Вони навіть самі підготували списки померлих лебединців для публікації в цій книзі. Ще й зробили це безкоштовно, тільки заради торжества Правди.

Ми висловлюємо глибоку вдячність директорові Сумського державного архіву Геннадію Миколайовичу Іванущенку і начальнику відділу інформації та використання документів Інні Євгенівні Гончаровій.

Це завдяки їхнім старанням лебединці тепер можуть узнати імена багатьох земляків, яких ковтнуло друге півріччя голодоморного 1933-го року.

Ми не станемо переконувати читачів, що всі зазначені у списку люди померли тільки від голоду. Звичайно, ні. Право визначити правду ми віддаємо самим читачам.

Але зазначимо, що причина смерті „стареча дряхлість” у 55 літ – це нісенітниця, бо в такому віці причиною „дряхлості” був голод. Те ж саме стосується і смертей від туберкульозу тифу, дизентерії, від хвороб печінки, нирок та від хвороб серця.

Ці хвороби лютували теж од безхліб'я. „Вроджена слабкість” теж є наслідком голодування матері. Інтоксикація – теж від голоду. Це отруєння сурогатами, падлом.

Списки померлих лебединців у Сумському архіві знаходяться у фонді Р – 7720, в описі 22 і об'єднані у трьох справах: № 66, № 67 та № 68.

На кожну особу ми подаємо прізвище, ім'я та по батькові, національність, соціальний стан (у померлих дітей – соціальний стан батьків), адресу, дату смерті, причину смерті, номер акта запису та порядковий аркуш у справі.

Підібрані на вулицях трупи теж, хоч і не завжди, а реєструвалися. В довідках про смерть вказувалися лише приблизний вік, стать, дата і причина смерті. В графі “Прізвище ім'я та по батькові” писалося – “Невідомий”. Це були здебільшого люди, які втікали від голодної смерті з вимираючих сіл.

З метою стислішої подачі матеріалу частину безіменних померлих людей, яких підібрала санбригада на вулицях Лебедина, подаємо згруповано. В актах на них теж не зазначено ні точного віку, ні адреси.

Скажімо, 13 липня таких у Лебедині було підібрано 15 чоловік, 14 липня – 4 чоловіки, 31 липня – 48 чоловік, а 1 серпня – 70 чоловік. З них дітей віком від 3 до 13 років – 31, а дорослих віком від 17 до 65 років – 70. Всі вони були опухлі. Підібраних і зареєстрованих 14 серпня 1933 року було 62 чоловік. З них дітей віком від 3 до 8 років – 23, а дорослих від 18 до 66 років – 37. Всі вони були опухлі. Це тільки по справі № 66.

У великій люті голоду читачі можуть переконатися, зробивши бодай невеличкий аналіз списку. Ось сім'я колгоспника Зінича Івана з вулиці Чупівки, 57. 13 липня вмирає 11-річний хлопчик Семенко, 20 липня – п'ятирічна Марійка, 8 серпня – чотирирічна Шура. Всі померли від виснаження.

У Фросини Яківни Папети з вулиці Боднівки 5 червня померла однорічна Улянка, 12 червня – шістнадцятирічний Іванко, 10 липня – помер чотирнадцятилітній – Андрійко – він на три тижні пережив матір. Вона одійшла 20 червня.

В сім'ї Римара з вулиці Панасівської 24 липня вмирає семирічна донечка Галя, а через два дні – восьмирічна Таня. Причина обох смертей – дистрофія.

У сім'ї Денисенків з вулиці Кобижча помер восьмирічний синок Гриша та 14 – річний Митя, причина обох смертей – дистрофія.

В актах реєстрації вказана і національність померлих. Проаналізувавши записи, читачі можуть переконатися – над яким народом творився геноцид.

Зазначимо, що реєстр смертей у книгах не повний. Є пропуски деяких порядкових номерів (а/з), а є й кілька померлих під одним номером.

Просимо в читачів пробачення за можливі неточності в прізвищах, назвах вулиць та назвах причин смерті. Ми просто не мали права бодай на йоту змінювати записи, подані у документах архіву.

КНИГА
реєстрації актів громадянського
стану про смерть, м. Лебедин
за 1933 рік
Р 7720, оп. 22, спр. 66

1. Вернидуб Харитина Пилипівна – українка, робітник транспорту; вік – 80 років; адреса – м. Лебедин, Довгалівка, дата смерті – 21 липня 1933 р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1363 від 22.07.33 р. (арк. 1)

2. Ламах Настя Іванівна –українка, чорноробоча; вік – не вказано; дата смерті – 20 липня 1933 р.; причина смерті – слабкість серцевого м'яза; а/з № 1364 від 24.07.1933 р. (арк. 1)

3. Волкова Настя Григорівна – українка, службовець; вік – 72 роки ; вул. Р.Люксембург, 12; дата смерті – 23 липня 1933 р.; причина смерті – духгозіт; а/з № 1365 від 24.07.33р. (арк. 2)

4. Труфанова Настя Михайлівна – українка, робітниця; вік – 32 роки; Вас. Гребля, № 5; дата смерті – 27 липня 1933 р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1366 від 24.07.33 р.(арк. 2)

5. Сахнова Уляна Михайлівна – українка, артіль; вік – 76 років; адреса – Гузів. провулок, 16; дата смерті – 23 липня 1933 р.; причина смерті – стареча дряхлість; а/з № 1367 від 24.07.33р. (арк. 3)

6. Загнойко Одарка Григорівна – українка, сторож; вік – 43 роки; адреса – Чернелівська, 7; дата смерті – 24 липня 1933 р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1368 від 24.07.33 р. (арк. 3)

7. Харченко Григорій Пилипович – українець, чоботар; вік – 51 рік; адреса – Пилипинська, 47; дата смерті – 23 липня1933 р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1369 від 24.07.33 р. (арк. 4)

8. Ващенко Онися Іванівна – українка, медсанітарка; вік – 63 роки; адреса – Перша Берегова, 30; дата смерті – 23 липня 1933 р.; причина смерті – стареча дряхлість; а/з № 1370 від 24.07.33р. (арк. 4)

9. Олійник Зіновій Данилович – українець, службовець; вік – 49 років; адреса – Боднівка, 45; дата смерті – 21 липня 1933 р.; причина смерті – туберкульоз легенів; а/з № 1371 від 24.07.33р.(арк. 5)

10. Шкарупа Ксеня Юхимівна – українка, робітниця; вік – 66 років; адреса – Гайків провулок, б. 12.; дата смерті – 23 липня 1933 р.; причина смерті – стареча дряхлість; а/з № 1372 від 24.07.1933 р. (арк. 5)

11. Васелющенко Пріська Аврамівна – українка, селянка; вік – 45 років; адреса – Друга Деревенька; дата смерті – 24 липня 1933 р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1373 від 24.07.33 р. (арк. 6)

12. Тріщенко Федосій Степанович – українець, колгоспник; вік – 74 роки; адреса – Гузіївка, 21; дата смерті – 24 липня 1933р.; причина смерті – декомпенсація серця; а/з №1374 від 25.07.33 р. (арк. 6)

13 Матвієнко Олександра (по батькові – нерозбірливо) – українка, робітниця; вік – 30 років; адреса – нерозбірливо; дата смерті – 26 липня 1933 р.; причина смерті – порок серця; а/з № 1375 від 26.07.33 р. (арк. 7)

14. Мальована Марфа Максимівна – укр., колгоспниця; вік – 36 років; адреса – Єлизаветівська,8; дата смерті – 16 липня 1933 р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1376 від 25.07.33 р. (арк. 7)

15. Мальована Катря Яківна – укр., колгоспниця; вік – 4 роки; адреса – Єлизаветівська, 8; дата смерті – 10 липня 1933 р.; причина смерті – дистрофії; а/з № 1377 від 25.07.33 р. (арк. 8)

16. Коростіль Ганна Іллівна – укр., чорноробоча; вік – 40 років; адреса – Гудимівська,19; дата смерті – 21 липня 1933 р.; причина смерті – дистрофія ; а/з № 1378 від 25.07.33 р. (арк. 8)

17. Макаренко Пилип Савич – укр., каменяр; вік – 52 роки; адреса – Соломкина, 21; дата смерті – 24 липня 1933 р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1379 від 25.07.1933 р. (арк. 9)

18. Стеценко Корній Якович – укр; працював у СОЗі; вік – 35 років; адреса – Чупівка,14 ; дата смерті – 25 липня 1933 р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1380 від 25.07.33р. (арк. 9)

19. Кончар Алла (?) Іванівна – укр., чорноробоча; вік – 16 років; адреса – не вказана; дата смерті – 20 липня 1933 р; причина смерті – дистрофія; а/з № 1381 від 26.07.33 р. (арк. 10)

20. Кончар Марія Іванівна – укр., чорноробоча; вік – 45 років; адреса – Кобижча, 235; дата смерті – 23 липня 1933 р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1382 від 26.07.33 р. (арк. 10)

21. Троцький Федір Никифорович – укр., чорноробочий; вік – не вказаний; адреса – Рози Люксембург, 104; дата смерті – 25 липня 1933 р.; причина смерті – дитячий параліч; а/з № 1383 від 26.07.33р. (арк. 11)

22. Півоварова Мотря Савелівна – укр., робітниця; вік – 90 років; адреса – незрозуміло; дата смерті – 26 липня 1933 р .; причина смерті – декомпенсація серця; а/з № 1384 (арк. 11)

23. Римарь Ганна Іванівна – укр., чорноробоча; вік – 7 років; адреса – Панасівська, 22; дата смерті – 24 липня 1933р.; причина смерті – слабкість серцевих м'язів; а/з № 1387 від 27.07.33 р. (арк.13)

24. Римарь Тетяна Іванівна – укр., чорноробоча; вік – 8 років; адреса – Панасівська, 22; дата смерті – 26 липня 1933 р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1388 від 27.07.33 р. (арк. 12)

25. Савостян Василь Володимирович – укр., чорноробочий; вік – 14 років; адреса – Любарська,73; дата смерті – 25 липня 1933 р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1385 від 27.07.33 р. (арк. 12)

26. Пістрик Ілля Федорович – укр., чорнороб.; вік – 53 роки; адреса – Шкарупівка, 25; дата смерті – 19 липня 1933 р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1386 від 27.07.33 р. (арк. 12).

27. Глушак Тетяна Михайлівна – укр., службовець; вік – 70 років; адреса – Друга Чернелівська,19; дата смерті – 25 липня 1933 р.; причина смерті – стареча дряхлість; а/з № 1389 від 27.07.33 р.(арк. 14)

28. Пістрик Марфа Микитівна – укр., службовець; вік – 16 років; адреса – нерозбірлива; дата смерті – 26 липня 1933 р.; причина смерті – травма потягом; а/з № 1390 від 28.07.33 р.

29. Мизин Ганна Іванівна – укр., робітниця; вік – 70 років; адреса – Кутки; дата смерті – 27 липня 1933 р.; причина смерті – стареча дряхлість; а/з № 1391 від 28.07.33 р. (арк. 15)

30. Карабанова Явдоха Іванівна – укр., хлібороб; вік – 75 років; адреса – Кочергів провулок, 14; дата смерті – 16 липня 1933 р.; причина смерті – стареча дряхлість, а/з № 1392 від 28.07.33 р.(арк. 15)

31. Денисенко Мотря Олексіївна – укр., чорноробоча; вік – 14 років; адреса – Кобижча; дата смерті – 28 липня 1933 р. причина смерті – дистрофія; а/з № 1393 від 28.07.33 р. (арк. 16)

32. Денисенко Грицько Олексійович – укр., чорнороб.; вік – 8 років; адреса – Кобижча; дата смерті – 28 липня 1933 р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1394 від 28.07.33 р. (арк. 16)

33. Ламах Параска Степанівна – укр., чорноробоча; вік – 70 років; адреса – Глушків провулок; дата смерті – 28 липня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1395 від 28.07.33 р. (арк. 17)

34. Осика Андрій Юхимович – укр., чорнороб.; вік – 53 роки; адреса – Боднівка, 29; дата смерті – 15 липня 1933 р.; причина смерті –дистрофія; а/з № 1396 від 28.07.33 р. (арк. 17)

35. Авраменко Арсентій Кузьмич – укр., робітник; вік – 73 роки; адреса – Друга Садова, 33; дата смерті – 27 липня 1933 р.; причина смерті – стареча дряхлість; а/з № 1397 від 28.07.33 р. (арк. 18)

36 Логвиненко Татьяна Іванівна – укр., чорнороб.; вік – 41 рік; адреса – Кобижча, 127; дата смерті – 28 липня 1933 р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1398 від 28.07.33р.(арк. 18)

37. Каленіченко Тетяна Василівна – укр., хлібороб; вік – 35 років; адреса – Єпіфанів провулок, 21; дата смерті – 27 липня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1399 від 29.07.33р. (арк. 19)

38. Бондаренко Марія Яківна – укр., робітник; вік – 65 років; адреса – не вказана; дата смерті – 28 липня 1933 р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1400 від 29.07 33 р. (арк. 19)

39. Тімченко Митро Федорович – укр., робітник; вік – 33 роки; адреса – нерозбірливо; дата смерті – 27 липня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1401 від 29.07.33 р. (арк. 20)

40. Дементеєнко Любов Кирилівна – укр., робітник; вік – 11 років; адреса – Капранів провулок, 29; дата смерті – 25 липня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1402 від 29.07.33р. (арк. 20)

41. Кириченко Ядоха Лук'янівна – укр., робітник; вік – 42 роки; адреса – Кладбищенська, 36; дата смерті – 28 липня 1933 р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1403 від 29.07.33р. (арк. 21)

42. Перекрестова Олександра Логвиновна – укр., робітник; вік – 35 років; адреса – Будильська, 3; дата смерті – 29 липня 1933 р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1404 від 29.07.33р. (арк. 21)

43. Хоменко Антоніна Дмитрівна – укр., службовець; вік – 5 років; адреса – Чупівка, 97; дата смерті – 22 липня 1933 р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1405 від 29.07.33 р. (арк. 22)

44. Колесінська Явдоха Степанівна – укр., пенсіонер; вік – 60 років; адреса – Гребенікова,1; дата смерті – 28 липня 1933р.; причина смерті – старечий маразм; а/з № 1406 від 29.07.33р. (арк. 22)

45. Ярошенко Панько Антонович – укр., селянин; вік – 63 роки; адреса – Затулин; дата смерті – 29 липня 1933 р.; причина смерті – стареча дряхлість; а/з № 1407 від 29.07.33р. (арк. 23)

46. Фоменко Микола Костянтинович – укр., службовець; вік – 8 років; адреса – нерозбірливо; дата смерті – 29 липня 1933 р.; причина смерті – дизентерія; а/з № 1408 від 29.07.33р. (арк. 23).

47. Сіпотенко Пріська Андріївна – укр., робітник; вік – 65 років; адреса – нерозбірливо; дата смерті – 29 липня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1409 від 30.07.33р.(арк. 24).

48. Олейнікова Ганна Іванівна – укр., робітник; вік – 65 років; адреса – Первомайська, 23; дата смерті – 30 липня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1410 від 31.07.33 р.(арк. 24)

49. Мизин Іван Федорович – укр., чорнороб; вік – 46 років; адреса –Друга Садова, 23.; дата смерті – 30 липня 1933р; причина смерті – дистрофія; а/з № 1411 від 31.07.33 р. (арк. 25)

50. Кримець Зіновій Федотович – укр., колгоспник; вік – 50 років; адреса – Гудимівська, 19; дата смерті – 30 липня 1933р.; причина смерті – Nexp горяев (так написано в документі), а/з № 1412 від 31.07.33 р. (арк. 25)

51. Шкарупа Федот Андрійович – укр., колгоспник; вік – 52 роки; адреса – Шкарупівка, 12; дата смерті – 30 липня 1933 р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1413 від 31.07.33р. (арк. 26)

52. Жора Явдоха Данилівна – укр., робітник; вік – 3 роки; адреса – Селищанська, 4 ; дата смерті – 30 липня 1933 р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1414 від 31.07.33 р. (арк. 26).

53. Тімченко Микола Іванович – укр., чорнороб.; вік – 7 років; адреса – Гузівка, 10; дата смерті – 30 липня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1415 від 31.07.33р. (арк. 27)

54. Таранець Орина Андріївна – укр., службовець;вік – 70 років; адреса – Козівка, 35; дата смерті – 30 липня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1416 від 31.07.33р. (арк. 27)

55. Калініченко Омелян (по батькові– нерозбірливо) **–** укр., службовець;вік – 60 років; адреса – Підварок, 30; дата смерті – 31 липня 1933р; причина смерті – дистрофія; а/з № 1417 від 31.07.33 р.; (арк. 28)

56. Фалько Іван Петрович – укр., псаломщик; вік – 4 роки; адреса – Труфанка, 17; дата смерті – 30 липня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1418 від 31.07.33р. (арк. 28)

57. Калініченко Ліда Іванівна – укр., кустар; вік – 16 років; адреса – Покрівська, 97; дата смерті – 29 липня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1419 від 31.07.1933 р. (арк. 29)

58. Кир'янова Ганна Опанасівна – укр., чорноробоча; вік – 21 рік; адреса – Ковальська7; дата смерті – 29 липня 1933р.; причина смерті – висипний тиф; а/з № 1420 від 31.07.33 р.; (арк. 29)

59. Заєць Марія Петрівна – укр., робітник ; вік – 5 років; адреса – Шкарупівка, 64; дата смерті – 30 липня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1421 від 31.07.33р. (арк. 30)

60. Хоменко Сергій Митрович – укр., службовець; вік – 14 років; адреса- Чупівка, 47; дата смерті – 30 липня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1422 від 31.07.33р. (арк. 30)

61. Гетьманова Ганна Василівна – укр., чорноробоча; вік – 24 роки; адреса – Перша Садова, 48; дата смерті – 29 липня 1933 р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1423 від 31.07.33р. (арк. 31)

62. Сахно Явдоха Трохимівна – укр., службовець; вік – 85 років; адреса – Гудимівська, 20; дата смерті – 29 липня 1933р.; причина смерті – стареча дряхлість; а/з № 1424 від 31.07.33р. (арк. 31)

63. Зимогляд Надія Федорівна – укр., чорноробоча; вік – 6 років; адреса – Зарудка, 77; дата смерті – 27 липня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1425 від 31.07.33р. (арк. 32)

64. Воскобойніков Микола Григорович – укр., робітник ; вік – 24 роки; адреса – Вокзальна, 55; дата смерті – 29 липня 1933 р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1426 від 31.07.33р. (арк. 32)

65. Гончаров Микола Костянтинович – укр., робітник; вік – 52 роки; адреса – Кобижча, 4 ; дата смерті – 4 липня 1933 р.; причина смерті – (нерозбірливо); а/з № 1427 від 31.07.33р. (арк. 33)

66. Гончаров Олександр Миколайович – укр., робітник; вік – 24 роки; адреса – Кобижча, 4; дата смерті – 29 липня 1933 р.; причина смерті – нерозбірливо; а/з № 1428 від 31.07.33р. (арк. 33)

67. Мизинова Тетяна Кирилівна – укр., чорноробоча; вік – 42 роки; адреса – Друга Садова, 23; дата смерті – 31 липня 1933 р; причина смерті – дистрофія; а/з № 1429 від 31.07.33р. (арк. 34)

68. Чередніченко Лідія Павлівна – укр., робітник; вік – 10 років; адреса – Козіївка(?), 3; дата смерті – 31 липня 1933 р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1430 від 31.07.33 р. (арк. 34)

69. Сось Сергій Романович – укр., робітник; вік – 33 роки ; адреса – Козівка, 30; дата смерті – 29 липня 1933 р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1431 від 31.07.33 р.

70. Невідомий – невідомо, невідомо; вік – 53 роки; адреса – невідомо; дата смерті – 13 липня 1933 р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1432 від 31.07.33р. (арк. 37)

71. Невідомий – невідомо, невідомо; вік – 55 років; адреса – невідомо; причина смерті – безбілковий набряк; дата смерті – 13 липня 1933 р.; а/з № 1433 від 31.07.33 р. (арк. 35)

72. Невідомий – невідомо, невідомо; вік – 60 років; адреса – невідомо; дата смерті – 13 липня 1933 р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1434 від 13.07.1933 р. (арк. 36)

73. Невідомий – невідомо, невідомо; вік – 62 роки; адреса – невідома; дата смерті – 13 липня 1933 р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1435 від 31.07.33р. (арк. 37)

74. Невідомий – невідомо, невідомо; вік – 27 років; адреса –невідомо; дата смерті – 13 липня 1933 р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1436 від 31.07.33р. (арк. 37)

75. Невідомий – невідомо, невідомо; вік – 20 років; адреса – невідомо; дата смерті – 13 липня 1933 р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1442 від 31.07.33р. (арк. 38)

76. Невідомий – невідомо, невідомо; вік – 18 років; адреса – невідомо; дата смерті – 13 липня 1933 р.; причина смерті – безбілковий набряк, а/з 1439 (арк. 39)

77. Невідомий – невідомо, невідомо; вік – 23 роки; адреса – невідомо; дата смерті – 13 липня 1933 року; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1440 від 31.07.33 р. (арк. 39)

78. Невідомий – невідомо, невідомо; вік – 25 років; дата смерті – 13 липня 1933 р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1441 від 31.07.33р. (арк. 40)

79. Невідомий – невідомо, невідомо; вік – 18 років; адреса – невідомо; дата смерті – 13 липня 1933 р., причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1443 (арк. 41)

80. Невідомий – невідомо, невідомо; вік – 22 роки; адреса – невідомо; дата смерті – 13 липня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1444 від 31.07.33 р. (акр. 41)

Примітка: а/з № 1445-1573 – записані як невідомі, підібрані і поховані Лебединською поліклінікою. Далі в книзі зроблено гуртові записи:

31 липня 1933 р. зареєстровано ще 48 смертей, а 1 серпня 1933 р. – ще 70 смертей. З них: дітей від 3 до 13 років – 31 чоловік, дорослих від 17 до 65 років – 70 чоловік. Смерті датовано 21 – 30 липня 1933 р. Діагноз – безбілковий набряк.

Все це померлі і підібрані люди на вулицях Лебедина.

А/з № 1648–1711 – теж записані як невідомі, підібрані та поховані Лебединською поліклінікою. Всі 63 смерті зареєстровані 14 серпня 1933 р. З них: дітей від 3 до 8 років – 23 чоловік; дорослих від 18 до 66 років – 37 чоловік. Смерті датовані 1 – 9 серпня 1933р.Діагноз – безбілковий набряк.

81. Моісеєнко Андрій Степанович – укр., робітник; вік – 51 рік; адреса – Пилипинська, 15; дата смерті – 1 серпня 1933 р.; причина смерті – туберкульоз легенів; а/з № 1574 від 01.08.33р. (арк. 106)

82. Задощицева Ганна Андріївна – укр., службовець; вік – 60 років; адреса – Петропавлівська, 39; дата смерті – 31 липня 1933 р.;причина смерті – дистрофія; а/з № 1575 від 2.08.33 р. (арк. 106)

83. Стегній Іван Васильович – укр., робітник; вік – 9 років; адреса – Зільберника, 64; дата смерті – 1 серпня 1933 р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1576 від 2.08.33 р. (арк. 107)

84. Прокоповичова Наталка Андріївна – укр., чорноробоча; вік – 31 рік; адреса – Кобижча, 127; дата смерті – 1 серпня 1933 р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1577 від 02.08.33 р. (арк. 107)

85. Горошко Матвій Степанович – укр., службовець; вік – 88 років; адреса – Довгалівка, 3; дата смерті – 30 липня 1933 р.; причина смерті – стареча дряхлість; а/з № 1578 від 02.08.33р. (арк. 108)

86. Попельнюк Іван Васильович – укр., чорнороб.; вік – 60 років; адреса – Петрівка (очевидно – Новопетрівська), 62; дата смерті – 1 серпня 1933 р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1579 від 02.08.33 р. (арк. 108)

87. Зоріч Горпина Юхимівна – укр., робітник; вік – 50 років;адреса – невідомо; дата смерті – 1 серпня 1933 р .причина смерті – дистрофія; а/з № 1580 від 2.08.33 р. (арк. 109)

88. Жижка Явдоха Юхимівна – укр., чорнороб.; вік – народилася 01.05.1932 р.; адреса – Кладбищенська, 49; дата смерті – 20 липня 1933 р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1581 від 02.08.33 р. (арк. 109)

89. Назаренко Михайло Сергійович – укр., робітник; вік – 27 років; адреса Новочернелівська; дата смерті – 1 серпня 1933 р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1582 від 02.08.33 р. (арк. 110)

90. Назаренко Ілля Сергійович – укр., чорноробочий; вік – 18 років; адреса – Новочернелівська; дата смерті – 01.08.1933 р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1583 від 02.08.33 р. (арк. 110)

91. Грищенкова Наталка Петрівна – укр.; службовець; вік – 70 років; адреса – невідомо; дата смерті – 2 серпня 1933 р.; причина смерті – стареча дряхлість; а/з № 1584 від 02.08.33р. (арк. 111)

92. Рядова Палажка Федорівна – укр., чорноробоча; вік – 70 років; адреса – Садова (без №); дата смерті – 26 липня 1933 р.; причина смерті – стареча дряхлість; а/з № 1585 від 03.08.33р.(арк. 111)

93. Сайко Катря Степанівна – укр., робітник; вік – 4 роки; адреса – Труфанка, 9; дата смерті – 02 серпня 1933 р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1586 від 03.08.33 р. (арк. 112)

94. Глущенко Оксеня Прохорівна – укр., робітник; вік – 92 роки; адреса – невідомо; дата смерті – 02 серпня 1933 р.; причина смерті – стареча дряхлість; а/з № 1587 від 02.08.33 р. (арк. 112)

95. Чижик Юхим Михайлович – укр., пенсіонер; вік – 76 років; адреса – невідомо; дата смерті – 3 серпня 1933 р.; причина смерті – стареча дряхлість; а/з № 1588 від 03.08.33 р. (арк. 113)

96. Горовко (?) Петро Федорович – укр., службовець; вік – 46 років; адреса – Кобижча, 18; дата смерті – 2 серпня 1933 р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1589 від 03.08.33 р. (арк. 113)

97. Древаль Іван Якович – укр., робітник; вік – 8 років; адреса – Коновальська, 28; дата смерті – 2 серпня 1933р.; причина смерті –дистрофія; а/з № 1596 від 03.08.33р. (арк. 114)

98. Романенко Іван Демидович – укр., чорноробочий; вік – 45 років; адреса – Кузнечна, 33; дата смерті – 13 липня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1591 від 04.08.33р. (арк. 114)

99. Нездіймишапка Олена Сергіївна – укр., робітник; вік – народилася 4 травня 1933р.; адреса – Перша Деревенька, 16; дата смерті – 3 серпня 1933 р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1592 від 04.08.33р. (арк. 115).

100. Нездіймишапка Василь Григорович – укр., робітник; вік – 48 років; адреса – Перша Деревенька; дата смерті – 3 серпня 1933 р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1593 від 04.08.33р. (арк. 115)

101. Пустогвар Максим Гнатович – укр., службовець; вік – 54 роки; адреса – Друга Берегова, 29; дата смерті – 3 серпня 1933 р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1594 від 04.08.33р. (арк. 116)

102. Сайко Уляна Захарівна – укр., чорноробоча; вік – 64 роки; адреса – невідомо; дата смерті – 2 серпня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1595 від 04.08.33р. (арк. 116)

103. Загоруля Кузьма Федорович – укр., службовець; вік – 52 роки; адреса – Ковальська, 15; дата смерті – 3 серпня 1933 р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1596 від 04.08.33р. (арк. 117)

104. Кримець Ганна Прокопівна – укр., чорноробоча; вік – 42 роки; адреса – Любарська, 24; дата смерті – 3 серпня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1597 від 05.08.33 р. (арк. 117)

105. Пустогвар Микола Якович – укр., службовець; вік – 18 років; адреса – Підварок, 20; дата смерті – 3 серпня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1598 від 05.08.33 р. (арк. 118)

106. Губський Микола Васильович – укр., робітник; вік – 10 років; адреса – Затулин,14; дата смерті – 21 липня 1933 р.; причина смерті – от врожденной слабости (так в документі); а/з № 1599 від 05.08.33р. (арк. 118)

107. Губський Олександр Васильович – укр., робітник; вік – народився 17.Х.1932р.; адреса – Затулин,14; дата смерті – 3 серпня 1933р.; причина смерті – врожденная слабость (так в документі); а/з № 1600 від 05.08.33р. (арк. 119)

108. Мельник Параска Микитівна – укр., чорноробоча; вік – 60 років; адреса – Глушків, 27; дата смерті – 4 серпня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1602 від 05.08.33р. (арк. 120)

109. Прокопович Михайло Андрійович – укр., чорнороб.; вік – 8 років; адреса – Кобижча,127; дата смерті – 5 серпня 1933 р.; причина смерті – виснаження, безбілковий набряк; а/з № 1601 від 05.08.33р. (арк. 119)

110. В'юннік Василь Сергійович – укр., чорнороб.; вік – 13 років; адреса – Гудимівська, 117; дата смерті – 2 серпня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1603 від 05.08.33р. (арк. 120)

111. Подолько Павло Пилипович – укр., службовець; вік – 75 років; адреса – Будильська, 25; дата смерті – 6 серпня 1933 р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1604 від 07.08.33р. (арк. 121)

112. Гетьман Яким Гаврилович – укр., чорноробочий; вік – 59 років; адреса – Вокзальна, 27; дата смерті – 30 квітня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1605 від 07.08.33р. (арк. 121)

113. Артинкова (?) Явдоха Іванівна –укр., чорноробоча; вік – 68 років; адреса – Клисів провулок; дата смерті – 7 серпня 1933 р.; причина смерті – стареча слабість серця; а/з № 1606 від 08.08.1933р. (арк. 122)

114. Іващенко Андрій Павлович – укр., робітник; вік – 76 років; адреса – Безимівська, 44; дата смерті – 7 серпня 1933р.; причина смерті – о/ ремія (так в документі); а/з № 1607 від 08.08.33р. (арк. 122)

115. Пустогвар Яків Тимофійович – укр., селянин; вік – 50 років; адреса – невідомо; дата смерті – 1 серпня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1608 від 08.08.33р. (арк. 123)

116. Лазуренко Явдоха Іванівна – укр., чорноробоча; вік – 56 років; адреса – Погонців провулок, 19; дата смерті – 5 серпня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1609 від 08.08.33 р. (арк. 123)

117. Устименко Наталка Федорівна – укр., службовець; вік – 60 років; адреса – Зарудка,57; дата смерті – 1 серпня 1933р. причина смерті – дистрофія; а/з № 1610 від 09.08.33р. (арк. 124)

118. Устименко Федот Юхимович – укр., службовець; вік – 65 років; адреса – Зарудка, 57; дата смерті – 2 серпня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1611 від 09.08.33р. (арк. 124)

119. Інгліна Надія Петрівна – полячка, службовець; вік – 44 роки; адреса – Будильська,20; дата смерті – 8 серпня 1933 р.; причина смерті – висипний тиф; а/з 1612 від 09.08.33 р. (арк. 125)

120. Знаменська Ївга Олександрівна – укр., пенсіонерка; вік – 60 років; адреса – Новопетрівська (?) (без №); дата смерті – 8 серпня 1933 р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1613 від 08.08.33р. (арк. 125)

121. Карабан Варка Гнатівна – укр., чорноробоча; вік – 70 років; адреса – Кобижча,15; дата смерті – 9 серпня 1933р.; причина смерті – декомпенсаціясерця; а/з № 1614 від 09.08.33 р. (арк. 126)

122. Діденко Володимир Павлович – укр., робітник; вік – 6 років; адреса – Привокзальна,41; дата смерті – 8 серпня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1615 від 09.08.33р.(арк. 126)

123. Кудлай Грицько Юхимович – укр., чорноробочий; вік – 8 років; адреса – невідомо; дата смерті – 8 серпня 1933р., причина смерті – дистрофія; а/з № 1616 від 09.08.33р. (арк. 127)

124. Древаль Федорка Тимофіївна – укр., селянка; вік – народилася 8 червня 1933 р; адреса – Довгалівка; дата смерті – 8 серпня 1933 р.; причина смерті – рахіт; а/з № 1617 від 09.08.33р. (арк. 127)

125. Козачок Віра Миколаївна – укр., пенсіонерка (мати); вік – 3 роки; адреса – Друга Зарудка,60; дата смерті – 9 серпня 1933р.; причина смерті – не вказана; а/з № 1618 від 10.08.33р. (арк. 128)

126. Водоп'ян Петро Тимофійович – укр., робітник; вік – 57 років; адреса – Труфанка,4; причина смерті – повісився 17 липня 1933 р. ; а/з № 1619 від 10.08.33р. (арк. 128)

127. Курило Векла Григорівна – укр., робітник; вік – 70 років; адреса – Привокзальна,26; дата смерті – 9 серпня 1933 р.; причина смерті – від старості; а/з № 1620 від 10.08.33р. (арк. 129)

128. Кримець Олена Петрівна – укр., невідомо; вік – 3 роки; адреса – Друга Садова,14; дата смерті – 9 серпня 1933р.; причина смерті – кір; а/з № 1621 від 10.08.1933р. (арк. 129)

129. Тимченко Іван Петрович – укр., службовець; вік – 40 років; адреса – Гузівка,10; дата смерті – 22 липня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1622 від 10.08.33р. (арк. 130)

130. Стеценко Смарад (?) Степанович – укр., священик; вік – 60 років; адреса – Коновальська; дата смерті – 9 серпня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1623 від 10.08.33р. (арк. 130)

131. Мизин Ганна Захарівна – укр.; вік – 82 роки; адреса – Друга Садова, 29; дата смерті – 10.08.1933 р.; причина смерті – ослаблення серцевої діяльності; а/з № 1624 від 10 серпня 1933 р. (арк. 131)

132. В'юнник Прокоп Сергійович – укр., чорноробочий; народився – 21.07.33р.; адреса – Гудимівська, 47; дата смерті – 9 серпня 1933р.; причина смерті – від дитячого паралічу; а/з № 1624 від 10.08.33р. (арк. 131)

133. Чумаченко Варка Пилипівна – укр., чорноробоча; вік – 80 років; адреса – Боднівка; дата смерті – 11 серпня 1933р.; причина смерті – декомпенсація серця; а/з № 1626 від 11.08.33р. (арк. 132)

134. Зорич Леонтій Семенович – укр., пенсіонер; вік – 54 роки; адреса – Пилипинська, 54; дата смерті – 10 серпня 1933р.; причина смерті – туберкульоз легенів; а/з № 1627 від 11.08.33р. (арк. 132)

135. Романенко Іван Захарович – укр., службовець; вік – 70 років; адреса – Безимівка; дата смерті – 11 серпня 1933р.; причина смерті – слабкість серцевого м'яза; а/з № 1628 від 11.08.33р. (арк. 133)

136. Щербань Володимир Іванович – укр., службовець; вік – 2 роки; дата смерті – 10 серпня 1933р.; причина смерті – запалення легенів; а/з № 1629 від 12.08.33р. (арк. 133)

137. Клисенко Іван Іванович – укр., чорноробочий; вік – 9 років; адреса – Рози Люксембург, 90; дата смерті – 9 серпня 1933р.; причина смерті – висипний тиф; а/з № 1630 від 12.08.33р. (арк. 134)

138. Ушивець Мокрина Федорівна – укр., чорноробоча; вік – 42 роки; адреса – Гудимівська, 79; дата смерті – 10 серпня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1631 від 12.08.33р. (арк. 134)

139. Смирнова Ганна Олександрівна – укр., робітник; вік – 9 років; адреса – Гмирин, 22; дата смерті – 11 серпня 1933 р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1632 від 12.08.33р. (арк. 135)

140. Лазуренко Петро Захарович – укр., робітник; вік – 8 років; адреса – Боднівка, 12; дата смерті – 12 серпня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1633 від 12.08.33р. (арк. 135)

141. Мельник Олексій Олексійович – укр., чорноробочий; вік – 70 років; адреса – Трьохсвятительська, 24; дата смерті – 11 серпня 1933р.; причина смерті – декомпенсація серця; а/з № 1634 від 12.08.33р. (арк. 136)

142. Вишневська Олександра Тихонівна – укр., чорноробоча; вік – 72 роки; дата смерті – 11 серпня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1635 від 12.08.33р. (арк. 136)

143. Мирошніченко Олексій Олексійович – укр., селянин; вік – 72 роки; дата смерті – 20 липня 1933р.; причина смерті – стареча дряхлість; а/з № 1638 від 12.08.33р. (арк. 138)

144. Харченко Параска Валер'янівна – укр., робітник; вік – 11 років; адреса – Привокзальна, 60; дата смерті – 11 серпня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1636 від 12.08.33р. (арк. 137)

145. Євтушенко Грицько Димидович – укр., колгоспник; вік – 55 років; адреса – Перша Чупівка, 11; дата смерті – 20 липня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1637 від 12.08.33р. (арк. 137)

146. Шульженко Захар Петрович – укр., селянин; вік – 65 років; адреса – Пилипинська, 7; дата смерті – 13 серпня 1933р.; причина смерті – від старості; а/з № 1639 від 13.08.33 (арк. 138)

147. Стеблянко Параска Федорівна – укр., чорноробоча; вік – 55 років; адреса – Боднівка, 3; дата смерті – 24 липня 1933р.; причина смерті – "от старческого истощения"; а/з 1640 від 14.08.33р. (арк. 139)

148. Потапенко Пріська Федорівна – укр., чорноробоча; вік – 50 років; адреса – Друга Зарудка, 97; дата смерті – 12 серпня 1933 р.; причина смерті – запалення нирок; а/з № 1641 від 14.08.33р. (арк. 139)

149. Зеленський Василь Миколайович – укр., чорноробочий; вік – 5 років; адреса – Будильська, 10; дата смерті – 23 липня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1642 від 14.08.33р. (арк. 140)

150. Рибалка Явдоха Тимофіївна – укр., службовець; вік – 26 років; адреса – Будильська, 53; дата смерті – 13 серпня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1643 від 14.08.33р. (арк. 140)

151. Топчій Мар'я Андріївна – укр., робітник; вік – 78 років; адреса – Гудимівська, 62; дата смерті – 12 серпня 1933р.; причина смерті – декомпенсація серця; а/з № 1644 від 14.08.33р. (арк. 141)

152. Стегній Василь Семенович – укр., колгоспник; вік – 60 років; адреса – Довгалівка, 77; дата смерті – 13 серпня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1645 від 14.08.33р. (арк. 141)

153. Романенко Грицько Димидович – укр., робітник; вік – 50 років; адреса – Чупівка, 76; дата смерті – 14 серпня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1646 від 14.08.33р. (арк. 142)

154. Стеблянко Валентина Семенівна – укр., робітник; вік – 1 рік; адреса – Козівка, 17; дата смерті – 13 серпня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1647 від 14.08.33р. (арк. 142)

155. Невідомий – вік – 66 років; дата смерті – 1 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1648 від 14.08.33р. (арк. 143)

(Далі – втрачені листки журналу)

156. Фостенко Єлизавета Євдокимівна – укр., кустар; вік – 46 років; дата смерті – 9 липня 1933 р.; причина смерті – туберкульозлегень; а/з № 1712 від 15.08.33р. (арк. 175)

157. Золотарьова Марфа Павлівна – укр., чорноробоча; вік – 75 років; адреса – Труфанка, 5; дата смерті – 10 серпня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1713 від 16.08.33р. (арк. 175)

158. Бобокалова Параска Степанівна – укр., чоботар; вік – 85 років; адреса – Соломкина, 11; дата смерті – 14 серпня 1933р.; причина смерті – декомпенсація серця; а/з № 1714 від 15.08.33р. (арк. 175)

159. Пустогвар Ірина Яківна – укр., чорноробоча; вік – 12 років; адреса – Підварок, 20; дата смерті – 15 серпня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1715 від 15.08.33р. (арк. 176)

160. Зоріч Фанасій Петрович – укр., селянин; вік – 69 років; адреса – Гудимівська, 42; дата смерті – 15 серпня 1933р.; причина смерті – не вказана; а/з № 1716 від 15.08.33р. (арк. 177)

161. Слєпченко Галина Пилипівна – укр., чорноробоча; вік – 14 років; адреса – Панасівська, 12; дата смерті – 20 липня 1933 р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1717 від 16.08.33р. (арк. 177)

КНИГА
Реєстрація актів громадянського стану про смерть, м. Лебедин за 1933 рік
Р 7720, оп. 22, спр. 67

1. Кримиць Явдоха Юхимівна – укр., чорноробоча; вік – 83 роки; адреса – Шкарупівка; дата смерті – 15 серпня 1933р.; причина смерті – стареча дряхлість; а/з № 1718 (арк. 1)

2. Бурик Антоніна Тимофіївна – укр., колгоспниця; вік – 20 років; адреса – Кобижча, пл. Зуєва, 7; дата смерті – 15 серпня 1933р.; причина смерті – туберкульоз легень; а/з № 1719 від 16.08.33р. (арк. 2)

3. Щитина Мар'я Михайлівна – укр., чорноробоча; вік – 80 років; адреса – Петропавлівська, 28; дата смерті – 16 серпня 1933р.; причина смерті – старече переродження серця; а/з № 1720 від 17.08.33р. (арк. 3)

4. Ламах Павло Іванович – укр., робітник; вік – 19 років; адреса – Ламахівка, 61; дата смерті – 17 серпня 1933р.; причина смерті – запалення мозковоїоболонки; а/з № 1721 від 17.08.33р. (арк. 4)

5. Ткаченко Ганна Федорівна – укр., службовець; вік – 20 років; адреса – Чупівка, 20; дата смерті – 16 серпня 1933р.; а/з № 1722 від 17.08.33р. (арк. 5)

6. Никитенко Федір Петрович – укр., селянин; вік – 13 років; адреса – Довгалівка, 20; дата смерті – 17 серпня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з №1723 від 17.08.33р. (арк. 6)

7. Зінич Семен Іванович – укр., колгоспник; вік – 11 років; адреса – Чупівка, 57; дата смерті – 13 липня 1933р.; причина смерті – від загального виснаження; а/з № 1724 від 17.08.33р. (арк. 7)

8. Зінич Мар'я Іванівна – укр., колгоспниця; вік – 5 років; адреса – Чупівка, 57; дата смерті – 20 липня 1933р.; причина смерті – від загального виснаження; а/з № 1725 від 17.08.33р. (арк. 8)

9. Зінич Олександра Іванівна – укр., колгоспниця; вік – 4 роки; адреса – Чупівка, 57; дата смерті – 8 серпня 1933р.; причина смерті – від загального виснаження; а/з № 1726 від 17.08.33р. (арк. 9)

10. Пантюшенко Явдоха Григорівна – укр., робітник; вік – 40 років; адреса – Довгалівка, 15; дата смерті – 18 серпня 1933р.; причина смерті – туберкульоз легень; а/з № 1727 від 18.08.33р. (арк. 10)

11 Никитенко Мар'я Григорівна – укр., робітник; вік – 50 років; адреса – Шевченківська, 13; дата смерті – 18 серпня 1933р.; причина смерті – від загального виснаження; а/з № 1728 від 18.08.33р. (арк. 11)

12. В'юникова Катерина Лукинівна – укр., чорноробоча; вік – 65 років; адреса – І Гмирин пров., 18; дата смерті –18 серпня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1729 від 18.08.33р. (арк. 12)

13. Харченко Данило Григорович – укр., чорноробочий; вік – 44 роки; адреса – Петропавлівська, 89; дата смерті – 18 серпня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1730 від 20.08.33р. (арк. 13)

14. Шлома Дар'я Максимівна – укр., чорноробоча; вік – 78 років; адреса – Затулин, 21; дата смерті – 19 серпня 1933р.; причина смерті – стареча слабкість; а/з № 1731 від 20.08.33р. (арк. 14)

15. Неділька Тетяна Митрівна – укр., селянин; вік – 1 рік; адреса – Кобижча, 173; дата смерті – 21 серпня 1933р.; причина смерті – енцефаліт; а/з № 1732 від 21.08.33р. (арк. 15)

16. Стеблянкова Ольга Андріївна – укр., чорноробоча (мати); вік – 5 років; адреса – Сайків провулок; дата смерті – 21 серпня 1933р.; причина смерті – не вказана; а/з № 1733 від 21.08.33р. (арк. 16)

17. Гетьман Іван Іванович – укр., робітник; вік – 30 років; адреса – Замків пров., 5; дата смерті – 21 серпня 1933р.; причина смерті – дистрофічний ентеріт; а/з № 1734 від 21.08.33р. (арк. 17)

18. Камненко Марфа Андріївна – укр., плотник (чоловік); вік – 56 років; адреса – Будильська (без №); дата смерті – 21 серпня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1735 від 21.08.33р. (арк. 18)

19. Камненко Микола Семенович – укр., робітник; вік – 28 років; адреса – Будильська (без №); дата смерті – 29 липня 1933р.; причина смерті – не вказана; а/з №1736 від 21.08.33р. (арк. 19)

20. Древаль Петро Дмитрович – укр., чорноробочий; вік – народився 20 червня 1933р.; адреса – Кобижча, 269; дата смерті – 20 серпня 1933р.; а/з № 1737 від 21.08.33р. (арк. 20)

21. Ткаченко Ліда Тимофіївна – укр., плотник (батько); вік – 7 років; адреса – Кобижча, 226; дата смерті – 21 серпня 1933 р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1738 від 21.08.33р. (арк. 21)

22. Моргун Петро Овер'янович – укр., колгоспник; вік – 75 років; адреса – Гудимівська, 6; дата смерті – 21 серпня 1933р.; причина смерті – від слабкості серцевого м'яза; а/з № 1739 від 21.08.33р. (арк. 22)

23. Блоха Олексій Кирилович – укр., чорноробочий; вік – 70 років; адреса – Довгалівка, 26; дата смерті – 19 серпня 1933р.; причина смерті – від старості; а/з № 1740 від 22.08.33р. (арк. 23)

24. Заплюйсвічка Матвій Григорович – укр., пенсіонер; вік – 58 років; адреса – Кобижча (без №); дата смерті – 12 червня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з 1741 від 22.08.33р. (арк. 24)

25. Стегній Ганна Петрівна – укр., робітник; вік – 3 роки; адреса – Зільберника, 1; дата смерті – 23 серпня 1933р.; а/з № 1742 від 23.08.33р. (арк. 25)

26. Стеблянка Марія Петрівна – укр., робітник (син); вік – 72 роки; адреса – Довгалівка, 22; дата смерті – 23 серпня 1933р.; причина смерті – стареча слабкість серцевого м'яза; а/з № 1743 від 24.08.33р. (арк. 26)

27. Фомишенко Віра Микитівна – укр., робітник; вік – 2 роки; адреса – Перша Зарудка, 2; дата смерті – 24 серпня 1933 р.; причина смерті – кір (корь); а/з № 1744 від 24.08.33р. (арк. 27)

28. Чернишова Наталка Юхимівна – укр., робітник; вік – 38 років; адреса – Козівка, 25; дата смерті – 24 серпня 1933 р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1745 від 25.08.33р. (арк. 28)

29. Папенко Андрій Федорович – укр., чорноробочий; вік – 52 роки; адреса – Ламахівка, 79; дата смерті – 18 серпня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з №1746 від 25.08.33р. (арк. 29)

30. Дрєвалєва Васіліса Єлісеївна – укр., службовець; вік – 70 років; адреса – Середівка, 41; дата смерті – 23 серпня 1933р.; причина смерті – стареча дряхлість; а/з №1747 від 25.08.33р. (арк. 30)

31. Пантюшенко Віктор Михайлович – укр., робітник; вік – 1 рік 8 місяців; адреса – Раків пров., 13; дата смерті – 24 серпня 1933р.; причина смерті – Т. В. С. запалення (так у документі); а/з № 1748 від 25.08.33р. (арк. 31)

32. Безпалова Одарка Оврамівна – укр., чорнороб.; вік 55 років; адреса – Перша Новочернелівська, 119; дата смерті – 25 серпня 1933р.; причина смерті – від висипного тифу; а/з № 1749 від 26.08.33р. (арк. 32)

33. Семененко Орина Карпівна – укр., службовець (донька); вік – 75 років; адреса – Будильська, 44; дата смерті – 25 серпня 1933р.; причина смерті – порок серця; а/з № 1750 від 26.08.33р. (арк. 33)

34. Семененко Ліда Пилипівна – укр., робітник; вік – 2 роки; адреса Довгалівка (без №); дата смерті – 25 серпня 1933р.; причина смерті – кір; а/з № 1751 від 26.08.33р. (арк. 34)

35. Костенко Мар'я Пантелеймонівна – укр., робітник; вік – не вказаний; адреса – Карабанів провулок, 16; дата смерті – 27 серпня 1933р.; причина смерті – коліт; а/з № 1752 від 28.08.33р. (арк. 35)

36. Стегній Петро Петрович – укр., пенсіонер; вік – 53 роки; адреса – Затулин пров., 35; дата смерті – 27 серпня 1933р.; причина смерті – енцефаліт; а/з № 1753 від 28.08.33 р. (арк. 36)

37. Стеблянка Параска Євдокимівна – укр., робітниця; вік – 45 років; адреса Козівка, 5; дата смерті – 26 серпня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1754 від 28.08.33 р. (арк. 37)

38. Горпинка Степан Денисович – укр., студент (син); вік – 60 років; адреса – х. Репівка; дата смерті – 28 серпня 1933р.; причина смерті – від дистрофічного ентериту; а/з № 1755 від 29.08.33р. (арк. 38)

39. Філіпенко Лариса Андріївна – укр., робітник; вік – 6 років; адреса – Парфилів пров., 46; дата смерті – 28 серпня 1933р.; причина смерті – кір; а/з № 1756 від 29.08.33р. (арк. 39)

40. Комишенець Роман Степанович – укр., пенсіонер; вік – 76 років; адреса – Рози Люксембург, 5; дата смерті – 27 серпня 1933р.; причина смерті – декомпенсація серця; а/з № 1757 від 29.08.33р. (арк. 40)

41. Корнієнко Євдокія Агафіївна – укр., чорнороб.; вік – 65 років; дата смерті – 29 серпня 1933р.; причина смерті – від старості; а/з № 1758 від 30.08.33р. (арк. 41)

42. Сердюк Борис Андрійович – укр., інвалід; вік – 40 років; адреса – Будинок престарілих; дата смерті – 30 серпня 1933р.; причина смерті – туберкульоз легенів та кісток; а/з 1759 від 30.08.33 р. (арк. 42)

43. Хоруженко Василь Степанович – укр., вік – 6 років; адреса – Боднівка, 8; дата смерті – 30 серпня 1933р.; причина смерті – кір; а/з № 1760 від 31.08.33р. (арк. 43)

44. Гвоздікова Тетяна Максимівна – укр., чорноробоча; вік – 38 років; адреса – Трьохсвятська, 1; дата смерті – 31 серпня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1761 від 31.08.33р. (арк. 44)

45. Заєць Параска Федорівна – укр., кустар; вік – 70 років; адреса – Перша Деревенька, 24; дата смерті – 31 серпня 1933р.; причина смерті – міодегенерація серця; а/з № 1762 від 31.08.33р. (арк. 45)

46. Стрільник Ганна Ігнатівна – укр., чорноробоча (мати); вік – 2 роки; адреса – Єпіфанів пров., 19; дата смерті – 31 серпня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1763 від 01.09.33р. (арк. 46)

47. Дремлюга Явдоха Василівна – укр., робітник (син); вік – 67 років; адреса – Середовка, 10; дата смерті – 2 вересня 1933р.; причина смерті – стареча дряхлість; а/з № 1764 від 02.09.33р. (арк. 47)

48. Бандур Петро Гаврилович – укр., робітник; вік – 44 роки; адреса – Привокзальна, 10; дата смерті – 12 липня 1933р.; причина смерті – дизентеріт; а/з № 1765 від 02.09.33р. (арк. 48)

49. Демченко Пріська Сергіївна – укр., робітник; вік – 66 років; адреса – Любарська, 46; дата смерті – 2 вересня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1766 від 02.09.33р. (арк. 49)

50. Куткова Орина Степанівна – укр., чорноробоча; вік – 7 років; адреса – Друга Новочернелівська, 4; дата смерті – 1 вересня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1767 від 02.09.33р. (арк. 50)

51. Іващенко Меланка Григорівна – укр., колгоспник; вік – 75 років; адреса – Чупівка, 55; дата смерті – 13 серпня 1933р.; причина смерті – стареча дряхлість; а/з № 1768 від 04.09.33р. (арк. 51)

52. Ткаченко Ганна Іванівна – укр., службовець; вік – 85 років; адреса – Чупівка; дата смерті – 1 вересня 1933р.; причина смерті – стареча хвороба серця; а/з № 1769 від 04.09.33р. (арк. 52)

53. Стрельнікова (очевидно, Стрільникова – *авт.*) **Валентина Трохимівна** – укр., чорноробоча; вік – народилася 09.07.32р.; адреса – Друга Зарудка, 23; дата смерті – 3 вересня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1770 від 04.09.33р. (арк. 53)

54. Ярошенко Сергій Миколайович – укр., службовець; вік – 76 років; адреса – Сайків пров., 4; дата смерті – 3 вересня 1933р.; причина смерті – хронічний нефрит; а/з № 1771 від 05.09.33р. (арк. 54)

55. Логвиненко Настя Степанівна – укр.; вік – 42 роки; дата смерті – 3 вересня 1933р.; причин смерті – дистрофія; а/з № 1772 від 05.09.33р. (арк. 55)

56. Лозицька Любов Іванівна – укр., пенсіонерка; вік – 60 років; адреса – Коновальська; дата смерті – 5 вересня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1773 від 05.09.33р. (арк. 56)

57. Сема Ганна Іванівна – укр., робітник; вік – 1 рік; адреса – Кладбищенська, 52; дата смерті – 31 серпня 1933р.; причина смерті – кір; а/з № 1774 від 06.09.33р. (арк. 57)

58. Діденко Леонід Вікторович – укр., службовець; вік – 6 років; адреса – Замкова, 10; дата смерті – 5 вересня 1933р.; причина смерті – вбитий автомашиною; а/з № 1775 від 06.09.33р. (арк. 58)

59. Савенко Іван Семенович – укр., робітник; вік – 78 років; адреса – Гудимівська, 1; дата смерті – 4 вересня 1933р.; причина смерті – декомпенсація серця; а/з № 1776 від 06.09.33р. (арк. 59)

60. Куткова Настя Степанівна – укр., чорноробоча; вік – 7 років; адреса – Друга Новочернелівська, 4; дата смерті – 6 вересня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1777 від 07.09.33р. (арк. 60)

61. Вернидуб Мар'я Андріївна – укр., колгоспниця; вік – 40 років; адреса – Довгалівка, 167; дата смерті – 7 вересня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1778 від 07.09.33р. (арк. 61)

62. Шокало Віра Олімпівна – укр., чорноробоча; вік – 70 років; адреса – Кобижча (без №); дата смерті – 7 вересня 1933р.; причина смерті – ентероколіт; а/з № 1779 від 08.09.33р. (арк. 62)

63. Сайко Михайло Степанович – укр., робітник; вік – 13 років; адреса – Труфанка, 9; дата смерті – 8 вересня 1933р.; причина смерті – туберкульозлегень; а/з № 1780 від 09.09.33р. (арк. 63)

64. Перев'язка Грицько Олександрович – укр., робітник; вік – 23 роки; адреса – Коновальська, 9; дата смерті – 20 серпня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1781 від 09.09.33р. (арк. 64)

65. Перев'язка Явдоха Харитонівна – укр., робітник; вік – 75 років; адреса – Коновальська, 9; дата смерті – 8 вересня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1782 від 09.09.33р. (арк. 65)

66. Зоріч Афанасій Єгорович – укр., чорноробочий; вік – 52 роки; адреса – х. Репівка; дата смерті – 9 вересня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1783 від 09.09.33р. (арк. 66)

67. Стрільник Федір Михайлович – укр., робітник; вік – 37 років; адреса – Рози Люксембург; дата смерті – 9 вересня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1784 від 09.09.33р. (арк. 67)

68. Северин Андрій Власович – укр., робітник; вік – 47 років; адреса – Новопетрівська, 48; дата смерті – 8 серпня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1785 від 11.09.33р. (арк. 68)

69. Скоблова Ліда Борисівна – єврейка; робітник; вік – 15 років; дата смерті – 9 вересня 1933р.; причина смерті – від кровотечі; а/з № 1786 від 11.09.33р. (арк. 69)

70. Носачова Ганна Іванівна – укр., пенсіонерка; вік – 60 років; адреса – Коновальська, 35; дата смерті – 10 вересня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1787 від 11.09.33р. (арк. 70)

71. Тютюріченко (?) Домаха Омелянівна – укр., робітник; вік – 68 років; адреса – Перша Зарудка, 17; дата смерті – 5 вересня 1933р.; причина смерті – запалення нирок; а/з № 1788 від 11.09.33р. (арк. 71)

72. Блідуха Олександра Єгорівна – укр., чорноробоча; вік – 42 роки; адреса – Демидів пров., 1; дата смерті – 13 вересня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1789 від 13.09.33р. (арк. 72)

73. Маньченко Явдоха Єлісеївна – укр., вік – 87 років; адреса – Чупівка, 39; дата смерті – 11 вересня 1933р.; причина смерті – стареча слабкість; а/з № 1790 від 13.09.33р. (арк. 73)

74. Шульга Лука Осипович – укр., чорноробочий; вік – 72 роки; адреса – Любарська; дата смерті – 12 вересня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1791 від 13.09.33р. (арк. 74)

75. Сахно Марфа Юхимівна – укр., чорноробоча; вік – 42 роки; адреса – Гудимівська; дата смерті – 11 серпня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1792 від 13.09.33р. (арк. 75)

76. Скалозуб Микола Григорович – укр., робітник; вік – 7 років; адреса – Кобижча, 163; дата смерті – 13 вересня 1933р.; причина смерті – дизентерія; а/з № 1793 від 14.09.33р. (арк. 76)

77. Глущенко Катря Андріївна – укр., будинокпрестарілих (на утриманні); вік – 7 років; адреса – Будильська, 67; дата смерті – 11 вересня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1794 від 14.09.33р. (арк. 77)

78. Безугла Мар'я Андріївна – укр., робітник; вік – 19 років; адреса – Довгалівка, 18; дата смерті – 14 вересня 1933 р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1795 від 14.09.33р. (арк. 78)

79. Виноград Василь Якович – укр., робітник; вік – 50 років; адреса – Третя Деревенька, 27; дата смерті – 14 вересня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1796 від 14.09.33р. (арк. 79)

80. Васелющенко Олена Степанівна – укр., робітник; вік – 48 років; адреса – Труфанка, 11; дата смерті – 3 вересня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1797 від 15.09.33р. (арк. 80)

81. Білик Валентина Григорівна – укр., робітник; вік – 4 роки; адреса – Зільберника, 5; дата смерті – 15 вересня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1798 від 15.09.33р. (арк. 81)

82. Іващенко Іван Іванович – укр., колгоспник; вік – 3 роки; адреса – Безимівка, 43; дата смерті – 15 вересня 1933р.; причина смерті – дизентерія; а/з № 1799 від 15.09.33р. (арк. 82)

83. Бережна Олена Миколаївна – укр., кустар; вік – 2 роки; адреса – Селищанська, 10; дата смерті – 14 вересня 1933р.; причина смерті – запалення легень; а/з № 1800 від 16.09.33р. (арк. 83)

84. Бережний Григорій Миколайович – укр., кустар; вік – 6 років; адреса – Селищанська, 10; дата смерті – 14 вересня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1801 від 16.09.33р. (арк. 84)

85. Чередніченко Павло Григорович – укр., службовець; вік – 44 роки; адреса – Боднівка, 53; дата смерті – 9 вересня 1933р.; причина смерті – висипний тиф; а/з № 1802 від 16.09.33р. (арк. 85)

86. Тоцькій Никифор Ілліч – укр.; вік – 82 роки; адреса – Покрівська, 104; дата смерті – 15 вересня 1933р.; причина смерті – стареча дряхлість; а/з № 1803 від 16.09.33р. (арк. 86)

87. Волкова Параска Климівна – укр., службовець; вік – 70 років; адреса – Будильська, 4; дата смерті – 2 вересня 1933р.; причина смерті – стареча дряхлість; а/з № 1804 від 19.09.33р. (арк. 87)

88. Скульбіда Мар'я Герасимівна – укр., інвалід; вік – 31 рік; адреса – Будильська; дата смерті – 18 вересня 1933р.; причина смерті – туберкульозлегенів; а/з № 1805 від 19.09.33р. (арк. 87а)

89. Бурлюк (?) Іван Павлович – укр., службовець; вік – 60 років; адреса – Новопетрівська, 50; дата смерті – 19 вересня 1933р.; причина смерті – висипний тиф; а/з № 1806 від 19.09.33р. (арк. 88)

90. Зелений Андрій Олексійович – укр., чорноробочий; вік – народився 14.12.1932р.; адреса – Кобижча; дата смерті – 19 вересня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1807 від 20.09.33р. (арк.89)

91. Цвіткова Ганна Євгенівна – укр., службовець; вік – 30 років; адреса – Довгалівка; дата смерті – 20 вересня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1808 від 21 вересня 1933р. (арк. 90)

92. Трофіменко Микола Прокопович – укр., службовець; вік – 67 років; адреса – Довгалівка, 116; дата смерті – 20 вересня 1933р.; причина смерті – стареча слабкість; а/з № 1809 від 21.09.33р. (арк.91)

93. Соломкіна Наталка – укр., чорноробоча; вік – 48 років; дата смерті – 21 вересня 1933р.; а/з № 1810 від 22.09.33р. (арк. 92)

94. Бурлюк Василь Єлісейович – укр., колгоспник; вік – 80 років; адреса – Третя Деревенька, 63; дата смерті – 15 вересня 1933р.; причина смерті – переродження серця; а/з № 1811 від 22.09.33р. (арк. 93)

95. Хоруженко Павло Іванович – укр., чоботар; вік – 45 років; адреса – Петропавлівська, 87; дата смерті – 22 вересня 1933р.; причина смерті – туберкульоз легень; а/з № 1812 від 22.09.33р. (арк. 94)

96. Потапенко Кузьма Григорович – укр., робітник; вік – 65 років; адреса – Ламахівка, 49; дата смерті – 22 вересня 1933р.; причина смерті – порок серця; а/з № 1813 від 23.09.33р. (арк. 95)

97. Захарченко Ганна Лаврентіївна – укр., чорноробоча; вік – 49 років; адреса – Новочернелівська; дата смерті – 22 вересня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1814 від 25.09.33р. (арк. 96)

98. Кукленко Зінаїда Іванівна – укр.; вік – 1 рік; адреса – Друга Новочернелівська, 9; дата смерті – 24 вересня 1933р.; причина смерті – коліт; а/з № 1815 від 25.09.33р. (арк.97)

99. Василенко Миланка Василівна – укр., службовець; вік – 22 роки; адреса – Кобижча, 112; дата смерті – 25 вересня 1933р.; причина смерті – дизентерія; а/з № 1816 від 26.09.33р. (арк.98)

100. Логвіненко Никонор Якович – укр., службовець; вік – 38 років; адреса – х. Чалівка; дата смерті – 26 вересня 1933р.; причина смерті – туберкульоз легень; а/з № 1817 від 26.09.33р. (арк. 99)

101. Черненко Кіндрат Федорович – укр.; вік – 70 років; адреса – будинок престарілих; дата смерті – 25 вересня 1933р.; причина смерті – слабкість серця; а/з № 1818 від 26.09.33р. (арк. 100)

102. Харченко Грицько Мусійович – укр., чорноробочий; вік – 75 років; адреса – Петропавлівська, 99; дата смерті – 26 вересня 1933р.; причина смерті – порок серця; а/з № 1819 (арк.101)

103. Василенко Ніна Митрівна – укр., чорноробоча; вік – народилася 17.06.33р.; адреса – Друга Садова, 44; дата смерті – 15 вересня 1933р.; причина смерті – диспепсія; а/з № 1820 від 28.09.33р. (арк. 102)

104. Шкурка Палажка Йосипівна – укр., чорноробоча; вік – 55 років; адреса – Друга Садова, 44; дата смерті – 10 версня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1821 від 28.09.33р. (арк. 103)

105. Жук Онися Федорівна – укр., службовець; вік – 70 років; адреса – Безимівка, 23; дата смерті – 30 вересня 1933р.; причина смерті - запалення легень; а/з № 1822 від 30.09.33р. (арк. 104)

106. Костенко Мар'я Павлівна – укр., службовець; адреса – Кобижча; дата смерті – 30 вересня 1933р.; причина смерті – декомпенсаціясерця; а/з № 1823 від 02.10.33р. (арк. 105)

107. Брижиц Фекла Касянівна – укр.; вік – 26 років; адреса – на утриманні будинкупрестарілих; дата смерті – 1 жовтня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1824 від 03.10.33р. (арк.106)

108. В'юнник Мартин Миколайович – укр., чорноробочий; вік – 65 років; адреса – Гмирин пров., 16; дата смерті – 4 жовтня 1933р.; причина смерті – запалення легень; а/з № 1825 від 04.10.33р. (арк. 107)

109. Показанець Денис Семенович – укр., службовець; вік – 42 роки; адреса – Козівка, 40; дата смерті – 3 жовтня 1933р.; причина смерті – туберкульоз легень; а/з № 1826 від 04.10.33р. (арк. 108)

110. Савченко Григорій Антонович – укр., службовець; вік – 42 роки; дата смерті – 3 жовтня 1933р.; причина смерті – висипний тиф; а/з № 1827 від 03.10.33р. (арк. 109)

111. Никитенко Ганна Федорівна – укр.; вік – 56 років; адреса – будинок престарілих; дата смерті – 5 жовтня 1933р.;причина смерті – нерозбірливо; а/з № 1828 від 06.10.33р. (арк.110)

112. Онопрієнко Ганна Іванівна – укр., чорноробоча; вік – 2 роки; дата смерті – 6 жовтня 1933р.; причина смерті – малярія; а/з № 1829 від 07.10.33р. (арк. 111)

113. Демченко Зіна Михайлівна – укр., робітник; вік – 1 рік; адреса – Ламахівка, 30; дата смерті – 7 жовтня 1933р.; причина смерті – запалення легень; а/з № 1830 від 07.10.33р. (арк. 112)

114. Стегній Митро Григорович – укр., робітник; вік – 2,5 роки; адреса – Довгалівка, 18; дата смерті – 6 жовтня 1933р.; причина смерті – дизентерія; а/з № 1831 від 07.10.33р. (арк.113)

115. Старченко Ївга Василівна – укр., селянка; вік – 85 років; адреса – Гудимівська, 62; дата смерті – 7 жовтня 1933р.; причина смерті – стареча слабкість; а/з № 1832 від 08.10.33р. (арк. 114)

116. Древаль Данило Іванович – укр., робітник; вік – 45 років; адреса – Карабанів пров., 28; дата смерті – 24 вересня 1933р.; причина смерті – висипний тиф; а/з № 1833 від 09.10.33р. (арк. 115)

117. Сайко Демид Семенович – укр., пенсіонер; вік – 42 роки; адреса – Новопетрівська, 11; дата смерті – 8 жовтня 1933р.; причина смерті – туберкульоз; а/з № 1834 від 09.10.33р. (арк.116)

118. Капран Петро Данилович – укр., чорноробочий; вік – 52 роки; адреса – Четверта Новочервленівська, 15; дата смерті – 8 жовтня 1933р.; причина смерті – міокардит; а/з № 1835 від 09.10.33р. (арк. 117)

119. Заплюсвічка Єфімія Володимирівна – укр., пенсіонерка; вік – 33 роки; дата смерті – 9 жовтня 1933р.; причина смерті – туберкульозлегень; а/з № 1836 від 10.10.33р. (арк. 118)

120. Лисенко Петро Іванович – укр., службовець; вік – 39 років; адреса – Парфилів пров., 7; дата смерті – 1 жовтня 1933р.; причина смерті – дизентерія; а/з № 1837 від 10.10.33р. (арк. 119)

121. Чижик Іван Лукич – укр., робітник; вік – 38 років; адреса – Безимівка, 21; дата смерті – 8 жовтня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1838 від 10.10.33р. (арк. 120)

122. Тесля Макар Олексійович – укр., службовець; вік – 63 роки; адреса – Рози Люксембург, 86; дата смерті – 9 жовтня 1933р.; причина смерті – грудна жаба; а/з № 1839 від 10.10.33р. (арк. 121)

123. Пивоварова Явдоха Гнатівна – укр., робітник; вік – 80 років; адреса – Кобижча, 34; дата смерті – 10 жовтня 1933р.; причина смерті – стареча дряхлість; а/з № 1840 від 11.10.33р. (арк. 122)

124. Толок (?) Михайло Іванович – укр., службовець; вік – 55 років; адреса – Майдан волі, 30; дата смерті – 10 жовтня 1933р.; причина смерті – туберкульоз легень; а/з № 1841 від 11.10.33р. (арк. 123)

125. Чернова Антоніна Михайлівна – укр., службовець; вік – 7 років; адреса – Привокзальна, 72; дата смерті – 10 жовтня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1842 від 11.10.33р. (арк. 124)

126. Заєць Костя Петрович – укр., робітник; вік – 3 роки; адреса – Шкарупівка, 64; дата смерті – 1 жовтня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1843 від 12.10.33р. (арк. 125)

127. Древаль Дар'я Йосипівна – укр., службовець; вік – 29 років; адреса – Любарська, 13; дата смерті – 11 жовтня 1933р.; причина смерті – рак грудей; а/з № 1844 від 12.10.33р. (арк. 126)

128. Хоруженко Марфа Іванівна – укр., чорноробоча; вік – 70 років; дата смерті – 13 жовтня 1933р.; причина смерті – стареча дряхлість; а/з № 1845 від 13.10.33р. (арк. 127)

129. Хвалько Іван Петрович – укр., робітник; вік – 7 років; адреса – Будильська, 38; дата смерті – 13 жовтня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1846 від 14.10.33р. (арк. 128)

130. Санжаревська Марія Микитівна – укр., службовець; вік – 72 роки; адреса – Василева Гребля, 5; дата смерті – 15 жовтня 1933р.; причина смерті – запалення легень; а/з № 1847 від 16.10.33р. (арк. 129)

131. Люкіна Валентина Павлівна – укр., робітник; вік – 1 рік; адреса – Берегівка, 9; дата смерті – 17 жовтня 1933р.; причина смерті – бронхіт; а/з № 1848 від 17.10.33р. (арк.130)

132. Корнієнко Петро Федорович – укр., селянин; вік – 21 рік; адреса – Кобижча, 262; дата смерті – 9 вересня 1933р.; причина смерті – малярія; а/з № 1849 від 18.10.33р. (арк. 131)

133. Харченко Марія Леонтіївна – укр., робітник; вік – 18 років; адреса – Покровська, 4; дата смерті – 18 жовтня 1933р.; причина смерті – дизентерія; а/з № 1850 від 19.10.33р. (арк. 132)

134. Чередніченко Федір Матвійович – укр., кустар; вік – 79 років; адреса – Совецький пров.,8; дата смерті – 21 жовтня 1933р.; причина смерті – стареча слабкість; а/з № 1851 від 23.10.33р. (арк.133)

135. Чернов Іван Денисович – укр., робітник; вік – 23 роки; адреса – Берегова, 20; дата смерті – 21 жовтня 1933р.; причина смерті – асфіксія; а/з № 1852 від 23.10.33р. (арк. 134)

136. Горовая Параска Степанівна – укр., робітник; вік – 35 років; адреса – Шевченківська, 51; дата смерті – 8 жовтня 1933р.; причина смерті – запалення нирок; а/з № 1853 від 23.10.33р. (арк. 135)

137. Лапіна Ольга Оксентіївна – укр., робітник; вік – 35 років; адреса – Рози Люксембург, 48; дата смерті – 22 жовтня 1933р.; причина смерті – малярія; а/з № 1854 від 23.10.33р. (арк. 136)

138. Івченко Кирило Іванович – укр., селянин; вік – 59 років; адреса – Кобижча, 9; дата смерті – 24 жовтня 1933р.; причина смерті – туберкульозлегень; а/з № 1855 від 24.10.33р. (арк. 137)

139. Шордукало Одарка Семенівна – укр., робітник; вік – 88 років; адреса – Кобижча, 103; дата смерті – 20 жовтня 1933р.; причина смерті – декомпенсація серця; а/з № 1856 від 25.10.33р. (арк. 138)

140. Показанець Митро Васильович – укр., працював в артілі батько; вік – 6 років; адреса – Ламахівка, 59; дата смерті – 24 жовтня 1933р.; причина смерті – менінгіт; а/з № 1857 від 25.10.33р. (арк. 139)

141. Менникова (?) Тетяна Семенівна – укр., колгоспник; вік – 69 років; адреса – Перша Садова, 80; дата смерті – 24 жовтня 1933р.; причина смерті – міокардит; а/з № 1858 від 25.10.33р. (арк. 140)

142. Солодовник Павло Іванович – укр., службовець; вік – 60 років; адреса – Коновальська, 18; дата смерті – 24 жовтня 1933р.; причина смерті – міокардит; а/з № 1859 від 25.10.33р. (арк. 141)

143. Кишковаров Сергій Павлович – укр., службовець; вік – 2 роки; адреса – Перша Чупівка, 7; дата смерті – 23 жовтня 1933р.; причина смерті – дифтерит; а/з № 1860 від 25.10.33р. (арк. 142)

144 Ситник Агафья Іванівна – укр., службовець; вік – 61 рік; адреса – Петропавлівська, 5; дата смерті – 26 жовтня 1933р.; причина смерті – запалення легень; а/з № 1861 від 27.10.33р. (арк. 143)

162. Губенко (ім'я – нерозбірливо) **Степанівна** – укр., службовець; вік – 63 роки; адреса – Будильська; дата смерті – 26 жовтня 1933р.; причина смерті – порок серця; а/з № 1862 від 27.10.33р. (арк. 144)

163. Білодід Віра Степанівна – укр., службовець; вік – 4 роки; адреса – Кобижча, 195; дата смерті – 28 жовтня 1933р.; а/з № 1863 від 27.10.33р. (арк. 145)

164. Хоруженко Горпина Карпівна – укр., робітник; вік – 77 років; адреса – Пилипинська, 63; дата смерті – 29 жовтня 1933р.; причина смерті – декомпенсація серця; а/з № 1864 від 30.10.33р. (арк. 146)

165. Безугла Мотрона Матвіївна – укр., службовець; вік – 53 роки; адреса – Кладбищенська, 10; дата смерті – 10 жовтня 1933р.; причина смерті – декомпенсація серця; а/з № 1865 від 30.10.33р. (арк. 147)

КНИГА
Реєстрація актів громадянського стану про смерть, м. Лебедин за 1933 рік
Р 7720, оп. 22, спр. 68

1. Зінич Ганна Федорівна – укр., робітник; вік – 74 роки; адреса – Безимівка, 30; дата смерті – 3 листопада 1933р.; причина смерті – декомпенсація серця; а/з № 1866 від 03.11.33р. (арк. 1)

2. Стебянка Лукія Сидорівна – укр., робітник; вік – 45 років; адреса – Покрівська, 100; дата смерті – 22 жовтня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1867 від 03.11.33р. (арк. 2)

3. Ровенская Людмила Степанівна – укр., дитина, вік – 4 роки; адреса – Очків пров., 4; дата смерті – 5 листопада 1933р.; причина смерті – запалення легень; а/з № 1868 від 06.11.33р. (арк. 3)

4. Коваленко Федір Іванович – укр., на утримані будинкупрестарілих; вік – 74 роки; дата смерті – 8 листопада 1933р.; причина смерті – недостатня серцева діяльність; а/з № 1869 від 8.11.33р. (арк. 4)

5. Стрільник Людмила Григорівна – укр., робітник; вік – народилася 25 серпня 1933р.; адреса – Підварок, 18; дата смерті – 3 листопада 1933р.; причина смерті – вроджена слабкість; а/з № 1870 від 4.11.1933р. (арк. 5)

6. Кримець Мотрона Панасівна – укр., кустар; вік – 76 років; адреса – Соломкина, 3; дата смерті – 5 листопада 1933р.; причина смерті – декомпенсація серця; а/з № 1871 від 6.11.1933р. (арк. 6)

7. Бондарець Федір Іванович – укр., службовець; вік – 60 років; адреса – Середівка, 7; дата смерті – 9 листопада 1933р.; причина смерті – туберкульозлегень; а/з № 1872 від 09.11.33р. (арк. 7)

8. Нездіймишапка Мар'я Миколаївна – укр., робітник; вік – 15 років; адреса – Ламахівка, 5; дата смерті – 9 листопада 1933р.; причина смерті – туберкульозлегень; а/з № 1873 від 10.11.33р. (арк. 8)

9. Астахов Іван Львович – укр., вчитель; вік – 65 років; адреса – Перекоп.; дата смерті – 10 листопада 1933р.; причина смерті – брюшний тиф; а/з № 1874 від 10.11.33р. (арк. 9)

10. (Прізвище – незрозуміле) **Мар'я Іванівна** – укр., службовець (зять); вік – 80 років; адреса – Довгалівка, 215; дата смерті – 10 листопада 1933р.; причина смерті – крововилиття в головний мозок; а/з № 1875 від 11.11.33р. (арк. 10)

11. Ващенко Митрофан Васильович – укр.; вік – 57 років; адреса – Перша Берегова, 26; дата смерті – 10 листопада 1933р.; причина смерті – порок серця; а/з 1876 від 11.11.33р. (арк. 11)

12. Шордукало Василиса Василівна – укр., селянка; вік – 46 років; адреса – Кобижча, 109; дата смерті – 10 листопада 1933р.; причина смерті – параліч серця; а/з № 1877 від 13.11.33р. (арк. 12)

13. Попов Володимир Федотович – укр., вік – 46 років; адреса – Шкарупівка, 3; дата смерті – 13 листопада 1933р.; причина смерті – туберкульоз легень; а/з № 1878 від 14.11.33р. (арк. 13)

14. Соломко Остап Микитович – укр., чорноробочий; вік – 43 роки; адреса – Кобижча, 5; дата смерті – 19 листопада 1933р.; причина смерті – туберкульоз; а/з № 1879 від 19.11.33р. (арк. 14)

15. Логвиненко Василиса Максимівна – укр., службовець (син); вік – 85 років; дата смерті – 20 листопада 1933р.; причина смерті – декомпенсація серця; а/з № 1880 від 20.11.33р. (арк. 15)

16. Зайкіна Мар'я Андріївна – укр., на утриманні дітей; вік – 54 роки; адреса – Охтирська, 17; дата смерті – 16 листопада 1933р.; причина смерті – крововилив в мозок; а/з № 1881 від 21.11.33р. (арк. 16)

17. Ольховик Векла Михайлівна – укр., робітник; вік – 46 років; адреса – Безимівка,30; дата смерті – 22 листопада 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1882 від 23.11.33р. (арк. 17)

18. Фесенко Мотрона Леонтіївна – укр., службовець; вік – 52 роки; адреса – Петропавлівська, 22; дата смерті – 20 листопада 1933р.; причина смерті – туберкульозлегень; а/з № 1883 від 23.11.33р. (арк. 18)

19. Савостьянова Марфа Павлівна – укр., робітник; вік – 43 роки; адреса – Любарська, 48; дата смерті – 22 листопада 1933р.; причина смерті – удушена; а/з № 1884 від 24.11.33р. (арк. 19)

20. Гливенко Петро Кузьмич – укр., робітник; вік – народився 15 червня 1933р.; дата смерті – 20 листопада 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1885 від 24.11.33р. (арк. 20)

21. Грушка Лука Іванович – укр., робітник; вік – 59 років; адреса – Перша Садова, 59; дата смерті – 24 листопада 1933р.; причина смерті – перитоніт; а/з № 1886 від 26.11.33р. (арк. 21)

22. Утка Надія Іванівна – укр.; вік – народилась 12.09.33р.; адреса – В. Сумська, 60; дата смерті – 21 листопада 1933р.; причина смерті – вроджена слабкість; а/з № 1887 від 27.11.33р. (арк. 22)

23. Соткова Мар'я Іванівна – укр., службовець; вік – 75 років; адреса – Новопетрівська, 11; дата смерті – 24 листопада 1933р.; причина смерті – не вказана; а/з №1888 від 28.11.33р. (арк. 23)

24. Козленко Юхим Якович – укр., вік – 82 роки; адреса – Гребенікова, 33; дата смерті – 28 листопада 1933р.; причина смерті – запалення нирок; а/з № 1889 від 28.11.33р. (арк. 24)

25. Гузенко Юхим Аврамович – укр., кустар-коваль; вік – 38 років; адреса – Лутів. пров.; дата смерті – 28 листопада 1933р.; причина смерті – висипний тиф; а/з № 1890 від 29.XI.33 р. (арк. 25)

26. Березов Омелян Володимирович – укр., бондар; вік – 48 років; адреса – Корев., 80 (так в документі); дата смерті – 26 листопада 1933р.; причина смерті – висипний тиф; а/з № 1891 від 29.11.33р. (арк. 26)

27. Бурикова Меланка Степанівна – укр., вік – народилась 13 січня 1933р.; адреса – Безимовка, 34; дата смерті – 11 листопада 1933р.; причина смерті – інтоксикація; а/з № 1892 від 30.11.33р. (арк. 27)

28. Стегній Палагея Василівна – укр., вік – народилась 28 листопада 1933р.; дата смерті – 30 листопада 1933р.; причина смерті – вроджена слабкість; а/з № 1893 від 30.11.33р. (арк. 28)

29. Туча Мар'я Михайлівна – укр., чорноробоча; вік – 80 років; адреса – Друга Садова, 32; дата смерті – 1 грудня 1933р.; а/з № 1894 від 01.12.33р. (арк. 29)

30. Бурик Захар Панасович – укр., селянин; вік – 86 років; адреса – Безимовка, 34; дата смерті – 1 грудня 1933р.; причина смерті – старечий маразм; а/з № 1895 від 02.12.33р. (арк. 30)

31. Лавренкова Олександра Амвросіївна – укр.; вік – 72 роки; адреса – Будильська, 67; дата смерті – 3 грудня 1933р.; причина смерті – порок серця; а/з № 1896 від 04.12.33р. (арк. 31)

32. Колесинський Микола Іванович – укр., пенсіонер; вік – 88 років; адреса – Гребенікова, 1; дата смерті – 6 грудня 1933р.; причина смерті – декомпенсація серця; а/з № 1897 від 06.12.33р. (арк. 32)

33. Мирний Йосип Михайлович – укр., селянин; вік – 75 років; адреса – Довгалівка, 8; дата смерті – 31 жовтня 1933р.; причина смерті – грип; а/з № 1898 від 07.12.33р. (арк. 33)

34. Давиденко Віталій Миколайович – укр.; вік – народився 18 лютого 1933р.; адреса – Середівка, 22; дата смерті – 1 листопада 1933р.; причина смерті – коклюш; а/з № 1899 від 07.12.33р. (арк. 34)

35. Древаль Уляна Степанівна – укр., чорноробоча; вік – 18 років; адреса – Довгалівка, 60; дата смерті – 4 грудня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1900 від 07.12.33р. (арк. 35)

36. Демченко Нестор Іванович – укр.; вік – 85; адреса –В. Сумська, 57; дата смерті – 7 грудня 1933р.; причина смерті – параліч серця; а/з № 1901 від 08.12.33р. (арк. 36)

37. Олійник Клавдія Миколаївна – укр., службовець (батько); вік – 1 рік; адреса – Ламахівка, 89; дата смерті – 8 грудня 1933р.; причина смерті – асфексія; а/з № 1902 від 09.12.33р. (арк. 37)

38. Зелений Петро Карпович – укр., службовець; вік – 40 років; адреса – Парфилів пров.; дата смерті – 8 грудня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1903 від 09.12.33р. (арк. 38)

39. Тихоненко Пріська Митрофанівна – укр., робітник; вік – 75 років; адреса – Кобижча, 318; дата смерті – 8 грудня 1933р.; причина смерті – старечий маразм ; а/з № 1904 від 09.12.33р. (арк. 39)

40. Ламах Тетяна Панасівна – укр., службовець; вік – 33 роки; адреса – Шкарупівка, 20; дата смерті – 10 грудня 1933р.; причина смерті – крупозне запалення легенів; а/з № 1905 від 11.12.33р. (арк. 40)

41. Пинета (очевидно – Папета) **Прокіп Панасович** – укр.; вік – 75 років; адреса – Довгалівка; дата смерті – 11 грудня 1933р.; причина смерті – порок серця; а/з № 1906 від 11.12.33р. (арк. 41)

42. Тихоненко Андрій Пилипович – укр.; вік – 4 роки; адреса – Кобижча, 318; дата смерті – 11 грудня 1933р.; причина смерті – дитячий параліч; а/з № 1907 від 11.12.33р. (арк. 42)

43. Біденко Федір Афанасійович – укр., чорноробочий; вік – 28 років; адреса – Кобижча, 108; дата смерті – 9 грудня 1933р.; причина смерті – туберкульоз легень; а/з № 1908 від 12.12.33р. (арк. 43)

44. Ольвиц (очевидно – Ольвач) **Петро Ілліч** – укр., робітник; вік – 9 років; адреса – х. Грушки; дата смерті – 11 грудня 1933р.; причина смерті – туберкульоз легень; а/з № 1909 від 12.12.33р. (арк. 44)

45. Стегній Федосія Павлівна – укр., службовець; вік – 55 років; адреса – Пилипинська, 115; дата смерті – 13 грудня 1933р.; причина смерті – запалення легень; а/з № 1910 від 14.12.33р. (арк. 45)

46. Онопрієнко Юхим Прохорович – укр.; вік – 80 років; адреса – Новопетрівська (без №); дата смерті – 14 грудня 1933р.; причина смерті – старечий маразм; а/з № 1911 від 15.12.33р. (арк. 46)

47. Чотійова Антоніна Василівна – укр.; вік – 4 роки; адреса – Гудимівська, 31; дата смерті – 15 грудня 1933р.; а/з № 1912 від 16.12.33р. (арк. 47)

48. Папета Андрій Михайлович – укр., кустар; вік – 14 років; адреса – Боднівка; дата смерті – 10 липня 1933р.; причина смерті – інаніціо; а/з № 1913 від 16.12.33р. (арк. 48)

49. Папета Іван Михайлович – укр., кустар; вік – 16 років; адреса – Боднівка; дата смерті – 12 червня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1914 від 16.12.33р. (арк. 49)

50. Папета Уляна Михайлівна – укр., кустар; вік – народилась 05.10.32р.; адреса – Боднівка; дата смерті – 5 червня 1933р; причина смерті – інаніціо; а/з № 1915 від 16 грудня (арк. 50)

51. Папета Пріська Яківна – укр., кустар; вік – 40 років; адреса – Боднівка; дата смерті – 20 червня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1916 від 16.12.33р. (арк. 51)

52. Стеблянка Федір Якович – укр.; вік – 65 років; адреса – Перша Берегова, 28; дата смерті – 17 грудня 1933р.; причина смерті – декомпенсація серця; а/з № 1917 від 18.12.33р. (арк. 52)

53. Папета Явдоха Федорівна – укр., робітник; вік – 18 років; адреса – Довгалівка, 205; дата смерті – 31 серпня 1933р.; причина смерті – дигтерія (так в документі); а/з № 1918 від 18.12.33р. (арк. 53)

54. Мима Лука Якович – укр., службовець; вік – 67 років; адреса – Друга Берегова, 5; дата смерті – 8 грудня 1933р.; причина смерті – порок серця; а/з № 1919 від 19.12.33р. (арк. 54)

55. Сайко Мотря Андріївна – укр., чорноробоча; вік – 18 років; адреса – Глушків пров., 27; дата смерті – 16 грудня 1933р.; причина смерті – туберкульоз легень; а/з № 1920 від 19.12.33р. (арк. 55)

56. Жукова Орина Михайлівна – укр.; вік – 77 років; адреса – Кобижча, 218; дата смерті – 16 грудня 1933р.; причина смерті – нерозбірливо; а/з № 1921 від 20.12.33 р. (арк. 56)

57. Безкоровайний Олексій Олексійович – укр., кустар; вік – 58 років; адреса – Перша Зарудка, 43; дата смерті – 25 серпня 1933р.; причина смерті – декомпенсація серця; а/з № 1922 від 20.12.33р. (арк. 57)

58. Радчук Володимир Андрійович – укр., батько голова с/р; вік – 8 років; адреса – с. Будилка; дата смерті – 19 грудня 1933р.; причина смерті – менінгіт; а/з № 1923 від 21.12.33р. (арк. 58)

59. Дікова Мар'я Євграфівна – укр., службовець; вік – 38 років; адреса – Петропавлівська, 18; дата смерті –3 листопада 1933р.; причина смерті – висипний тиф; а/з № 1924 від 21.12.33р. (арк. 59)

60. Діков Микола Сергійович – укр., службовець; вік – 48 років; адреса – Петропавлівська, 18; дата смерті – 10 червня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1925 від 21.12.33р. (арк. 60)

61. Пустогвар Андрій Федорович – укр., службовець; вік –54 роки; адреса – Довгалівка, 7; дата смерті – 21 грудня 1933р.; причина смерті – туберкульоз легень; а/з № 1926 від 21.12.33р. (арк. 61)

62. Гуцова Тетяна Євдокимівна – укр.; вік – 78 років; адреса – Пилипинська, 22; дата смерті – 24 грудня 1933р.; причина смерті – старечий маразм; а/з № 1927 від 25.12.33р. (арк. 62)

63. Рудчук Григорій Митрович – укр.; вік – народився 6 січня 1933р.; адреса – Пилипинська, 39; дата смерті – 24 грудня 1933р.; причина смерті –дитяча екленспія (?); а/з № 1928 від 25.12.33р. (арк. 63)

64. Датівська Тетяна Павлівна – укр.; вік – 86 років; адреса – Перша Зарудка, 35; дата смерті – 24 грудня 1933р.; а/з № 1929 від 25.12.33р. (арк. 64)

65. Шульга Федот Михайлович – укр., селянин; вік – 68 років; адреса – х. Шульгівка; дата смерті – 22 грудня 1933р.; причина смерті – крупозне запалення легень; а/з № 1930 від 26.12.33р. (арк. 65)

66. Бражниченко Костянтин Данилович – укр., чорнороб; вік – 23 роки; адреса – Третя Деревенька, 5; дата смерті – 24 грудня 1933р.; причина смерті – повісився; а/з № 1931 від 26.12.33р. (арк. 66)

67. Жижка Олександр Васильович – укр., робітник; вік – 45 років; адреса – Козівка, 78; дата смерті – 25 грудня 1933р.; причина смерті – туберкульозлегень; а/з № 1932 від 26.12.33р. (арк. 67)

68. Білодідова Федосія – укр., вік – 75 років; адреса – Будильська, 76; дата смерті – 25 грудня 1933р.; причина смерті – стареча дряхлість; а/з № 1933 від 26.12.33р. (арк.68)

69. Глущенко Максим Григорович – укр., робітник; вік – 49 років; адреса – Зарудка, 41; дата смерті – 25 грудня 1933р.; а/з № 1934 від 26.12.33р. (арк. 69)

70. Глушак Володимир Федорович – укр., чорноробочий; вік – 40 років; адреса – Перша Деревенька; дата смерті – 15 серпня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1935 від 30.12.33р. (арк. 70)

71. Виноградова Пріська Михайлівна – укр.; вік – 18 років; адреса – Третя Деревенька, 17; дата смерті – 30 грудня 1933р.; причина смерті – туберкульоз легень; а/з № 1936 від 30.12.33р. (арк. 71)

72. Клименко Надія Захарівна – укр.; вік – 65 років; адреса – Безимівка, 3; дата смерті – 22 грудня 1933р.; причина смерті – дистрофія; а/з № 1937 від 30.12.33р. (арк. 72)

73. Лобченко Векла Іванівна – укр., робітник; вік – 42 роки; адреса – Кобижча, 45; дата смерті – 29 грудня 1933р.; причина смерті – туберкульозлегень; а/з № 1938 від 30.12.33р. (арк. 73)

74. Чижик Параска Захарівна – укр., пенсіонерка; вік – 70 років; адреса – Безимівка, 1; дата смерті – 30 грудня 1933р.; причина смерті – порок серця; а/з № 1939 від 30.12.33р. (арк. 74)

Далі в реєстрі подані померлі і підібрані на вулицях Лебедина.

75. Невідомий – вік – 50 років (чол); підібраний труп та похований Лебединською лікарнею; дата смерті – 12 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1940 від 30.12.33р. (арк. 75)

76. Невідомий – вік – 48 років (чол.); дата смерті – 20 серпня 1933р., похований Лебединською лікарнею; а/з № 1941 від 30.12.33р. (арк. 76)

77. Невідомий – вік – 44 років (чол.); дата смерті – 20 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1942 від 30.12.33р. (арк. 77)

78. Невідомий – вік – 38 років (чол.); дата смерті – 20 грудня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1943 від 30.12.33р. (арк. 78)

79. Невідомий – вік – 45 років (жін.); дата смерті – 20 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1944 від 30.12.33р. (арк. 79)

80. Невідомий – вік – 36 років (жін.); дата смерті – 20 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1945 від 30.12.33р. (арк. 80)

81. Невідомий – вік – 7 років; дата смерті – 20 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1946 від 30.12.33р. (арк. 81)

82. Невідомий – вік – 6 років; дата смерті – 20 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1947 від 30.12.33р. (арк. 82)

83. Невідомий – вік – 4 роки; дата смерті – 20 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1948 від 30.12.33р. (арк. 83)

84. Невідомий – вік – 4 роки; дата смерті – 20 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1948 від 30.12.33р. (арк. 84)

85. Невідомий – вік – 4роки; дата смерті – 20 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1949 від 30.12.33р. (арк. 84)

86. Невідомий – вік – 3 роки; дата смерті – 20 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1950 від 30.12.33р. (арк. 85)

87. Невідомий – вік – 5 років; дата смерті – 20 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1951 від 30.12.33р. (арк. 86)

88. Невідомий – вік – 8 років; дата смерті – 20 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1952 від 30.12.33р. (арк. 87)

89. Невідомий – вік – 17 років (чол.); дата смерті – 20 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1953 від 30.12.33р. (арк. 88)

90. Невідомий – вік – 28 років (чол.); дата смерті – 20 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1955 від 30.12.33р. (арк. 90)

91. Невідомий – вік – 22 роки (чол.); дата смерті – 20 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1954 від 30.12.33р. (арк. 89)

92. Невідомий – вік – 35 років (чол.); дата смерті – 20 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1955 від 30.12.33р. (арк. 91)

93. Невідомий – вік – 45 років (чол.); дата смерті – 20 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1956 від 30.12.33р. (арк. 92)

94. Невідомий – вік – 26 років (жін.); дата смерті – 20 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1958 від 30.12.33р. (арк. 93)

95. Невідомий – вік – 32 роки (жін.); дата смерті – 20 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1959 від 30.12.33р. (арк. 94)

96. Невідомий – вік – 1 рік; дата смерті – 20 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1960 від 30.12.33р. (арк. 95)

97. Невідомий – вік – 1 рік; дата смерті – 20 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1961 від 30.12.33р. (арк. 96)

98. Невідомий – вік – 1 рік; дата смерті – 20 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1962 від 30.12.33р. (арк. 97)

99. Невідомий – вік – 1 рік; дата смерті – 20 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1963 від 30.12.33р. (арк. 98)

100. Невідомий – вік – народилось 20.11.32р.; дата смерті – 20 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1964 від 30.12.33р. (арк. 99)

101. Невідомий – вік – народилось 20.11.32р.; дата смерті – 20 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1965 від 30.12.33р. (арк. 100)

102. Невідомий – вік –1,5 роки; дата смерті – 20 (без місяця) 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1966 від 30.12.33р. (арк. 101)

103. Невідомий – вік –1,5 роки; дата смерті – 20 (без місяця) 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1967 від 30.12.33р. (арк. 102)

104. Невідомий – вік – 45 років (чол.); дата смерті – 20 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1968 від 30.12.33р. (арк. 103)

105. Невідомий – вік – 43 роки (чол.); дата смерті – 20 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1969 від 30.12.33р. (арк. 104)

105. Невідомий – вік – 42 роки (чол.); дата смерті – 20 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1970 від 30.12.33р. (арк. 105)

106. Невідомий – вік – 35 років (чол.); дата смерті – 20 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1971 від 30.12.33р. (арк. 106)

107. Невідомий – вік – 50 років (жін.); дата смерті – 20 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1972 від 30.12.33р. (арк. 107)

108. Невідомий – вік – 8 років; дата смерті – 20 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1973 від 30.12.33р. (арк. 108)

109. Невідомий – вік – 8 років; дата смерті – 20 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1974 від 30.12.33р. (арк. 109)

110. Невідомий – вік – 7 років; дата смерті – 20 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1975 від 30.12.33р. (арк. 110)

111. Невідомий – вік – 6 років; дата смерті – 20 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1976 від 30.12.33р. (арк. 111)

112. Невідомий – вік – 5 років; дата смерті – 20 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1977 від 30.12.33р. (арк. 112)

113. Невідомий – вік – 4 роки; дата смерті – 20 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1978 від 30.12.33р. (арк. 113)

114. Невідомий – вік – 4 роки; дата смерті – 20 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1979 від 30.12.33р. (арк. 114)

115. Невідомий – вік – 30 років (чол.); дата смерті – 22 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1980 від 30.12.33р. (арк. 115)

116. Невідомий – вік – 17 років (чол.); дата смерті – 22 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1981 від 30.12.33р. (арк. 116)

117. Невідомий – вік – 40 років (чол.); дата смерті – 22 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1982 від 30.12.33р. (арк. 117)

118. Невідомий – вік – 25 років (чол.); дата смерті – 22 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1983 від 30.12.33р. (арк. 118)

119. Невідомий – вік – 30 років (жін.); дата смерті – 22 серпня 1933р.; причина смерті – не вказана; а/з № 1984 від 30.12.33р. (арк. 119)

120. Невідомий – вік – 1,5 роки; дата смерті – 22 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1985 від 30.12.33р. (арк. 120)

121. Невідомий – вік – 1,5 роки; дата смерті – 22 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1986 від 30.12.33р. (арк. 121)

122. Невідомий – вік – 1,5 роки; дата смерті – 22 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1987 від 30.12.33р. (арк. 122)

123. Невідомий – вік – 45 років (чол.); дата смерті – 28 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1988 від 30.12.33р. (арк. 123)

124. Невідомий – вік – 50 років (чол.); дата смерті – 28 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1991 від 30.12.33р. (арк. 124)

125. Невідомий – вік – 52 роки; дата смерті – 28 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1992 від 30.12.33р. (арк. 125)

126. Невідомий – вік – 4 роки; дата смерті – 28 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1993 від 30.12.33р. (арк. 126)

127. Невідомий – вік – 4 роки; дата смерті – 28 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1994 від 30.12.33р. (арк. 127)

128. Невідомий – вік – 3 роки; дата смерті – 28 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1995 від 30.12.33р. (арк. 128)

129. Невідомий – вік – 2 роки; дата смерті – 28 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1996 від 30.12.33р. (арк. 129)

130. Невідомий – вік – 3 роки; дата смерті – 28 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1997 від 30.12.33р. (арк. 130)

131. Невідомий – вік – 3 роки; дата смерті – 28 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1998 від 30.12.33р. (арк. 131)

132. Невідомий – вік – 4 роки; дата смерті – 28 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 1999 від 30.12.33р. (арк. 132)

133. Невідомий – вік – 25 років (чол.); дата смерті – 31 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 2000 від 30.12.33р. (арк. 133)

134. Невідомий – вік – 30 років; дата смерті – 31 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 2001 від 30.12.33р. (арк. 134)

135. Невідомий – вік – 32 роки (чол.); дата смерті – 31 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 2002 від 30.12.33р. (арк. 135)

136. Невідомий – вік – 40 років; дата смерті – 31 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 2003 від 30.12.33р. (арк. 136)

137. Невідомий – вік – 28 років (жін.); дата смерті – 31 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 2004 від 30.12.33р. (арк. 137)

138. Невідомий – вік – 60 років (жін.); дата смерті – 31 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 2005 від 30.12.33р. (арк. 138)

139. Невідомий – вік – 62 роки (жін.); дата смерті – 31 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 2006 від 30.12.33р. (арк. 139)

140. Невідомий – вік – 2 роки; дата смерті – 31 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 2007 від 30.12.33р. (арк. 140)

141. Невідомий – вік – 2 роки; дата смерті – 31 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 2008 від 30.12.33р. (арк. 141)

142. Невідомий – вік – 2 роки; дата смерті – 31 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 2009 від 30.12.33р. (арк. 142)

143. Невідомий – вік – 4 роки; дата смерті – 31 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 2010 від 30.12.33р. (арк. 143)

144. Невідомий – вік – 4 роки; дата смерті – 31 серпня 1933р.; причина смерті – безбілковий набряк; а/з № 2011 від 30.12.33р. (арк. 144)

ЗМІСТ

Голгофа XX століття 7
Від автора 9
Розбійники зі скіпетром у руці 15
Поцілунок радянського удава.....31
Петля від лукавого 47
Одноголосно і під дружні оплески 63
Руїна 81
Пам'ять народу неубієнна 105
Зобісти, вимітайли, "собашники", руді Мотрі та інші вірні ленінці 143
Пам'ять народу неубієнна 169
Під чорним тавром 195
Пам'ять народу неубієнна 325
На чужині 425
Пам'ять народу неубієнна 449
Свисни, Грицьку, ти… 505
Документи звинувачують 513
Пам'ять народу неубієнна 547
Документи звинувачують 577
Приховування кривавих слідів 609
Післяслово 651
Нищений генофонд 677
Додатки 751

Історико-документальне видання

ТКАЧЕНКОБорис Іванович

ПІД ЧОРНИМ ТАВРОМ
Документи, факти, спогади

Історична розвідка про геноцид в Україні,
і зокрема на Сумщині, в 1932–1933 роках,
скріплена найвищим суддею – людською пам'яттю

Видання друге, доповнене

Головнийредактор *В.В. Вовчанецький*
Редактори *В.А. Величко, Г.А. Кривочкіна*
Коректор *В.П. Петрухно*
Комп'ютерна верстка *Т.Г.Хвостенко*

У книзі використано роботи київського художника Василя Перевальського.

Здано на виробництво 22.07.2008. Підп. до друку 02.10.2008.
Формат 70х108/16. Папір офсетний. Друк офсетний. Умов. друк. арк. 68,95.
Умов. фарб.-відб. 69,48. Обл.-вид. арк. 61,90. Тираж 1000 пр. Вид. № 41.

ВВП "Мрія-1" ТОВ.
40030, Суми, Кузнечна, 2. Тел. 22-13-23, 218-215.

Свідоцтво про внесення
до Державного реєстру України: серія ДК, № 36.